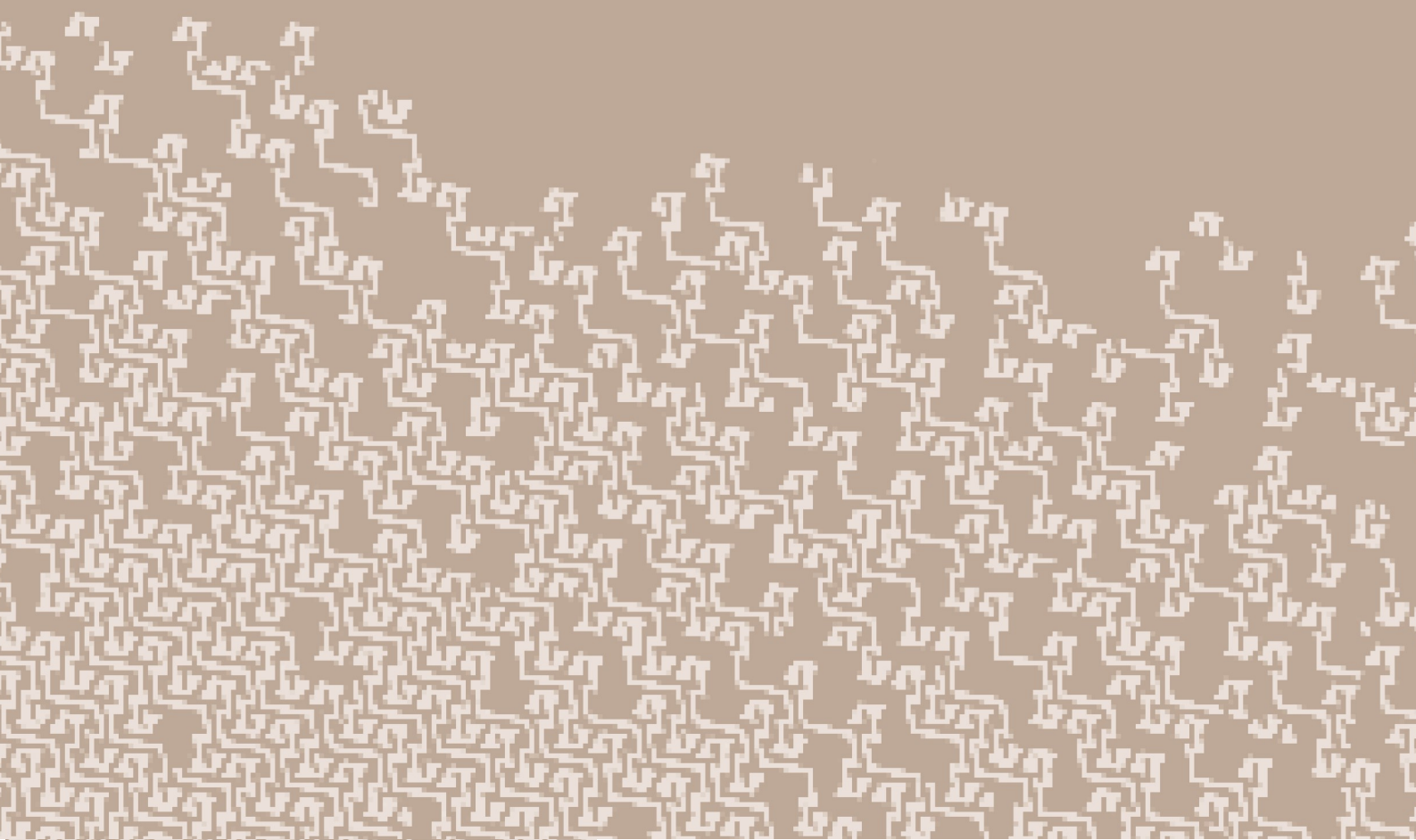

MAILÁTH GYÖRGY TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT 2016

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

**MAILÁTH GYÖRGY
TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT
2016**

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

1055 BUDAPEST, SZALAY U. 16.
TELEFONSZÁM: +36 1 354 4100

A KIADVÁNYT A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL SZERKESZTI ÉS ADJA KI.

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE ÉS A KIADÁSÉRT FELELŐS:
DR. HANDÓ TÜNDE, AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL ELNÖKE

FELELŐS SZERKESZTŐ:
DR. ÁBRAHÁM MÁRTA

WWW.BIROSAG.HU

ISBN 978-963-89313-1-3

„A tudománynak egyetlen lépése közelebb juttatja az emberiséget az igazságosság és igazság rendszeréhez”

(Émile Zola)

KÖSZÖNTŐ

Immár harmadik alkalommal hirdette meg a Mailáth György Tudományos Pályázatot az Országos Bírósági Hivatal. Örömmel tölt el, hogy a pályázat egyre népszerűbb. Ezt jelzi, hogy a joghallgatók és a bírósági szervezet tagjainak tollából születő dolgozatok száma évről évre nő: az idén 66 versenymű érkezett.

Az írások a magyar, a nemzetközi jog és az Európai Unió jogának egy-egy aktuális, a mindennapi jogalkalmazásban felmerülő kérdését járják körül. Nem kizárólag a gyakorló jogászok szempontjait láttatják, hanem elméleti szemszögből, tudományos igényességgel is megközelítik a feldogozott témákat. A szerzők a tanulmányaikat a Mailáth György Tudományos Szimpóziumon is bemutatták. Ez az alkalom remek lehetőséget kínált a termékeny diskurzusra. A pályázók a felvetéseiket a bírálóbizottság tagjaival megvitathatták és együtt továbbgondolhatták.

A különböző nézőpontok feltérképezése, ismereteink folyamatos bővítése a bíróságok igazgatásában és az ítélkezésben is rendkívül hasznos. A bíróságok ezáltal képesek igazán arra, hogy betöltsék szolgáltató szerepüket a társadalomban, és hogy még közelebb vigyék az embereket az igazságossághoz.

Az Országos Bírósági Hivatal által második alkalommal szerkesztett e-book a szélesebb közönség számára is megismerhetővé teszi a díjazott pályaműveket. Ajánlom e kötetet a jog és az igazságszolgáltatás iránt érdeklődő valamennyi olvasónak, bízva abban, hogy hozzájárul a jogtudomány tudáskincsének gyarapításához.

Dr. Handó Tünde
az Országos Bírósági Hivatal
elnöke

Tartalomjegyzék

Polgári jogi szekció - Bírósi tagozat

Első helyezett

DR. RAINER LILLA

AZ ÉSSZERŐ IDŐN BELÜLI ELJÁRÁS, MINT POLGÁRI PERES ELJÁRÁSI ALAPELV
NEMZETKÖZI KÖVETELMÉNYEK TÜKRÉBEN.....8

Második helyezett

DR. SZEREDI ANDRÁS

A VÉGREHAJTÁSI KIFOGÁS, AVAGY NIL NOVI SUB SOLE.....54

Harmadik helyezett

DR. KÓRÓDI BALÁZS

A SÉRELEMDÍJ AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSSAL KAPCSOLATOS KÁRTÉRÍTÉSI
PEREKBEN..... 103

DR. FAZEKAS ÁGOTA

A HÁZASSÁG ÉS A CSALÁD EGYSÉGÉNEK VÉDELMEVEL ÖSSZEFÜGGŐ
KÉRDÉSEK EGYES CSALÁDJOGI PEREKBEN.....147

Polgári jogi szekció - Joghallgatói tagozat

Második helyezett

HARASZTI NÓRA

A VIDEOJÁTÉKOK ÉS MÁS MULTIMÉDIÁS TARTALMAK SZERZŐI JOGI
MEGÍTÉLÉSE..... 191

Harmadik helyezett

STIPKOVITS TAMÁS ISTVÁN

A JOGALKOTÁSSAL OKOZOTT KÁR MEGÍTÉLÉSE ALKOTMÁNYJOGI ÉS POLGÁRI
JOGI SZEMPONTBÓL.....227

Büntető jogi szekció - Bírósi tagozat

Első helyezett

DR. CZÉDLI GERGŐ

AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁHOZ VALÓ JOG A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN.....286

Második helyezett

DR. CZÉDLI-DEÁK ANDREA

A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET.....343

Harmadik helyezett

DR. FOLTA DÓRA

AZ ELŐZETES LETARTÓZTATÁS ELRENDELÉSÉNEK ÉS MEGSZÜNTETÉSÉNEK
FELTÉTELEI A JOGGYAKORLATBAN.....399

Büntető jogi szekció - Joghallgatói tagozat

Első helyezett

SZILÁGYI VERONIKA
AZ INFORMÁCIÓFORRÁS VÉDELME A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS
SZABADSÁGÁNAK TÜKRÉBEN.....446

Második helyezett

CSAPUCHA BERNADETT
AZ EMBERKERESKEDELEM ÜLDÖZÉSE A MAGYAR ÉS A NEMZETKÖZI
JOGALKALMAZÁSBAN.....491

Harmadik helyezett

BENE ENIKŐ INGE
AZ EMBERI MÉLTÓSÁG ÉS A JÓ HÍRNÉV BÜNTETŐJOGI VÉDELME A
JOGGYAKORLATBAN.....547

Munkajogi, közigazgatási és európai jogi szekció - Bírósági tagozat

Első helyezett

DR. HALMOS SZILVIA
AZ „EGYÉB HELYZET” ALAPJÁN TÖRTÉNŐ DISZKRIMINÁCIÓ A
FOGLALKOZTATÁSBAN – A MAGYAR GYAKORLAT ELEMZÉSE AZ ELMÉLET, A
NEMZETKÖZI JOG ÉS AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI GYAKORLAT TÜKRÉBEN.....603

Második helyezett

DR. VÖLCSEY BALÁZS
AZ ÚJ EURÓPAI FIZETÉSKÉPTELENSÉGI SZABÁLYOZÁSI MODELLEK.....673

Harmadik helyezett

DR. ELEK GABRIELLA LÍDIA
EGYENLŐ MUNKÁÉRT EGYENLŐ BÉRT ELVE A MUNKAJOGBAN.....737

Különdíj

DR. MUZSALYI RÓBERT
AZ EU-JOG HATÁSA A MAGYAR POLGÁRI ELJÁRÁSJOGRA, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL AZ ÚJ POLGÁRI PERRENDTARTÁSRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY
KONCEPCIÓJÁRA.....772

Munkajogi, közigazgatási és európai jogi szekció - Joghallgatói tagozat

Első helyezett

JUHÁSZ LÍVIA
A MUNKÁLTATÓI KÁRFELELŐSSÉG ANOMÁLIÁI AZ ÚJ MUNKA
TÖRVÉNYKÖNYVÉNEK TÜKRÉBEN.....819

Második helyezett

MENYHÉRT ENIKŐ
AZ EU-JOG HATÁSA A NEMZETKÖZI MAGÁNJOGRA (JOGHATÓSÁG, KÜLFÖLDI
ÍTÉLETEK ELISMERÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA, ALKALMAZANDÓ JOG).....852

Harmadik helyezett

LÁSZLÓ VIVIEN

A GYERMEKMUNKA TILALMÁNAK ÉRVÉNYESÜLÉSE MAGYARORSZÁGON.
A KISKORÚAK FOGLALKOZTATÁSA; HIVATÁSOS MŰVÉSZETI- ÉS SPORT
TEVÉKENYSÉG.....885

Bíróági igazgatási szekció- Bíróági tagozat

Első helyezett

DR. BALOGH MÁRK

A BÍRÓSÁGI ÉLETPÁLYA AVAGY MILYEN KARRIERÚT ÁLLHAT EGY BÍRÓSÁGI
FOGALMAZÓ ELŐTT?.....942

Második helyezett

BENKOVICSNÉ DR. VARGA ERIKA

A BÍRÓSÁGI KÖZVETÍTÉS JELENE ÉS JÖVŐJE.....1011

Harmadik helyezett

DR. LIZICZAY SÁNDOR

A PANASZOK ÉS A KÖZÉRDEKŰ BEJELENTÉSEK HASZNOSÍTHATÓSÁGA.....1073

Különdíj

DR. BAGOSSYNÉ DR. KÖRTVÉLYESI MÁRIA

ELNÖKBŐL NAPSZÁMOS. BÍRÓSÁGI TÖRTÉNELEM DR. BARCSAY LÁSZLÓ BÍRÓ
ÉLETÚTJÁN.....1123

Polgári jogi szekció

Bírósági tagozat

DR. RAINER LILLA

AZ ÉSSZERŰ IDŐN BELÜLI ELJÁRÁS, MINT POLGÁRI PERES ELJÁRÁSI ALAPELV NEMZETKÖZI KÖVETELMÉNYEK TÜKRÉBEN

1. A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSJOG VALÓ JOG, MINT A JOGÁLLAMISÁG ALAPELVE

Bármely demokratikus jogállam működésének alapja a joguralom, vagyis hogy a közhatalommal felruházott szervek impériumukat kizárólagosan legitim módon, az általános jogelveknek megfelelően megalkotott jogszabályok felhatalmazása alapján, annak megfelelően gyakorolják. A jogállamiság elvének legfőbb tartalma, hogy a hatalom forrása a jog, amelynek egyértelmű és kiszámítható módon, konzekvens szabályozás révén, koherens rendszerben kell megnyilvánulnia.

A jogállamiság inherens tartalmi eleme a jogbiztonság követelménye, azaz a jogi rendelkezések kiszámíthatósága és következetes betartása, alapvető biztosítéka, *conditio sine qua non*-ja pedig a tisztességes eljárás követelményének való megfelelés. A tisztességes eljárás a jogrendszer biztonságának alapköve,¹ az igazságszolgáltatás megfelelő működésének garanciája. Az igazságszolgáltatás – mint a közhatalommal felruházott joggyakorlás – függetlensége mellett a tisztességes eljárás a biztosíték a jogok megfelelő védelmére.

A tisztességes eljárás követelménye az emberi jogok és alapvető szabadságok hatékony védelmének és előmozdításának eszköze, a jogrendszer konzisztenciájának és a jog érvényesülésének elengedhetetlen feltétele, érvényesülésének mértéke pedig hűen tükrözi az adott állam, jogrendszer demokratikus jellegének mértékét. Az igazságszolgáltatás minősége, az eljárások törvénynek való megfelelése a jogállam kvalitatív mutatójaként jelenik meg.

A tisztességes eljárás ideája generálklauzula, azon alkotmányos elvek, eljárásjogi garanciák összefoglaló megnevezése, amelyek a processzuális igazságosság garanciájaként biztosítják, hogy az ítélethez vezető eljárás az alapjogi standardok betartásával történik. A tisztességes eljáráshoz való jog a bírósághoz fordulás jogával, valamint a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásához való joggal együtt

1 Kiss Daisy: A fair eljárás. In: Papp Zsuzsanna (szerk.): A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003. 136. o.

igazságszolgáltatási alapelv,² és lényegében azokat a garanciákat – például a törvényes bíróhoz való jog, bíróság előtti egyenlőség, a bírói függetlenség, a fegyveregyenlőség, a nyilvánosság elve, a jogorvoslathoz való jog – foglalja magába, amelyek rendeltetése, hogy a jogok bíróság, vagy más hatóság előtti érvényesítése olyan eljárásban történjék, amely biztosítékot jelent a törvényes és elfogulatlan döntésre. A komplex követelményrendszer alkotóelemei közül a definiáltakon túl számos nem nevesített, de elismert összetevője van a tisztességes eljárás elvének.

Az eljárás akkor tisztességes, ha annak minden eleme megvalósul, azaz az eljárás az összes részletszabály betartása dacára lehet „méltánytalan”, „igazságtalan” avagy „nem tisztességes”.³ Az eljárásjogi jogosítványok, mint jogállami garanciák együttes érvényesülése biztosítja az egyéni jogok hatékony érvényesítését, valamint a hozzájuk kapcsolódó jogorvoslati joggal együtt, a jogérvényesítés ténylegessége esetén a demokratikus elszámoltathatóságot.

1.1. Az ésszerű időn belüli eljárásjog való jog

A tisztességes eljárás standardjainak gerincét képezi az ésszerű időn belüli eljárás követelménye, miután az eljárás tisztességességének alapvető feltétele, hogy az mentes legyen a túlzott, elkerülhető késedelmektől. A polgári per által nyújtott jogvédelem csak akkor hatékony, ha kellő időben és optimális költségráfordítás mellett történik.⁴ Az alapelv értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás hatékony jogvédelemben részesítse, a hatékonyság pedig magában foglalja, hogy elméleti törekvés szintjén a lehető legrövidebb, de gyakorlati megvalósulását tekintve is ésszerű időn belül szülessen meg a döntés az ügyben.

Az eljárás hossza szempontjából az ésszerű idő az, amelynek tartama alatt az adott ügy elbírálnak.⁵ Természetesen nem létezik erre vonatkozó általános érvényű, eset-független és a minősítés szempontjából teljes, objektív követelményrendszer. Mindig a konkrét eset összes körülménye alapján dönthető el, hogy mi az ésszerű határidő, ugyanakkor bizonyosan nem vonható az ésszerű határidő fogalmába az az időszak, melynek során nem folyik vizsgálat, vagy olyan tárgyban folyik, amely nem tartozik az ügghöz. Az indokolatlan

2 Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés.

3 6/1998 (III.11.) AB határozat.

4 Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 81-82. o.

5 8/1992 (I.30.) AB határozat.

késlekedés az ésszerű határidőn belüli döntésre vonatkozó kötelezettség negligálásának minősül.

Az ésszerű időn belüli eljáráshoz való jog determinálása az alkotmányos jogrend alapköve, egyrészt a vonatkozó rendelkezések normatív szabályozásával, a formális garanciák kategorikus kodifikálásával, másrészt az azok hatékony érvényesülését elősegítő intézkedések érvényesítésével. Az állam kötelezettsége az alapelv megvalósulását biztosító, megfelelő személyi, anyagi feltételek megteremtése, az ezzel kapcsolatos igazgatási, szervezési feladatok ellátása annak érdekében, hogy a megfelelően rögzített normatív szabályozás ténylegesen és hatékonyan megvalósulhasson.

2. AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI ALAPJOGOK EURÓPÁBAN

Az emberi jogok és alapvető jogok nemzetközi védelme kiemelkedő jelentőségű kérdéskör, a második világháború utáni jogállamiság és demokrácia alapja. Ezek az alapjogok olyan „alapvető jogosultságok, melyek az emberi lét legalapvetőbb értékei, az emberi méltóság és a személyi integritás biztosítására irányulnak.”⁶ A társadalmi fejlődés, a modern jogállam és alapjogok deklarálása következtében erősödött fel az olyan igazságszolgáltatási rendszer iránti igény, amelyben az alapjogok gátat szabnak az államapparátus mindenhatóságának.

A második világháborút követően az alapjogok kodifikálásának igénye felülírta az államok szuverenitását. Az első univerzális igényű deklaráció az ENSZ 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata volt, amely 10. cikkében a független és pártatlan bíróság előtti méltányos⁷ és nyilvános tárgyaláshoz való jogról rendelkezett. Az 1966-ban megalkotott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a 14. cikk (1) bekezdésében a törvény által felállított független és pártatlan bíróság által lefolytatott igazságos⁸ és nyilvános tárgyalást rögzítette.⁹

6 Blutman László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban. HVG-Orac Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014. 333. o.

7 A magyar változatban „méltányos tárgyalás”-nak fordított eljárás az eredeti angol szövegben „fair hearing”-ként szerepel.

8 Az eredeti angol szöveg ebben az esetben is „fair hearing”.

9 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

2.1. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye

A második világháborút követően Európa első, igazi nagy nemzetközi szervezete az 1949-ben Strasbourgban létrehozott Európa Tanács, a világ „leghatékonyabb emberi jogi rezsimje”,¹⁰ célja pedig az emberi jogok védelme a csatlakozó tagállamokban, és ennek révén a tagállamok ösztönzése az alapjogok hatékony érvényesülésének biztosítására. Az Európa Tanács égisze alatt 1950-ben, Rómában elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 6. cikke polgári és büntető ügyek tekintetében deklarálja a tisztességes eljáráshoz való jogot. Általános és fundamentális jogként rögzíti, hogy mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.

Az Egyezmény keretjellegű megállapodás, a benne rögzített alapjogok – így a 6. cikk 1. bekezdésében szabályozott ésszerű időn belüli elbírálás, valamint a 13. cikkben rögzített hatékony jogorvoslathoz való jog – értelmezésére, a jelentéstartalom kifejtésére és a gyakorlatban történő implementációjára a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) esetjogában kerül sor, amely az Egyezményt az egyes jogok tartalmát folyamatosan bővítve értelmezi és alkalmazza. Az EJEB esetjoga olyan jogtömeget alkot, amelyet a tagállamok hatóságai kötelesek figyelembe venni egyrészt az előttük levő eljárások elbírálása során, de akkor is, amikor a jövőbeli jogsértések megelőzésére új szabályozást vezetnek be,¹¹ „erga omnes” hatályt adva ezzel az EJEB ítéleteinek.¹² Az EJEE-ben garantált jogok – ideális esetben – a tagállamok előtt is hivatkozhatók, és a tagállami döntés alapjául szolgálhatnak.

Bár az EJEE alapján a tagállamok felelőssége magukra nézve kötelezőnek tekinteni az EJEB végleges ítéletét azon ügyekben, amelyben félként szerepelnek,¹³ az ítéletben foglalt kötelezések elmulasztása esetére az EJEE nem szabályoz konkrét, materiális jogkövetkezményt. Az ítéletben foglaltak végrehajtását az EJEE 46. cikkének 2. bekezdése alapján az Európa Tanács

10 Helen Keller – Alec Stone Sweet (szerk.): A Europe of Rights. The Impact of the ECHR on National Legal Systems. Oxford University Press, 2008. 3. o.

11 Wildhaber, Luzius: A constitutional future for the European Court of Human Rights? Human Rights Law Journal, Vol. 23. No. 507. (2002), 162. o.

12 Forst, Déborah: The execution of judgments of the European Court of Human Rights. Limits and ways ahead. ICL Journal, Vienna Journal on International Constitution Law, 2013/3. 4. o.

13 EJEE 46. cikk 1. bekezdés.

Miniszteri Bizottsága ellenőrzi,¹⁴ amelynek hatásköre nemcsak az egyedi ügy rendelkezéseire, valamint a megítélt összeg kifizetésének ellenőrzésére terjed ki, hanem az általános jelleggel előírt rendelkezések kontrolljára is.¹⁵

Az EJEB az EJEE 6. cikkét számos ügyben értelmezte, és a működésének évtizedei alatt jól megalapozott esetjogot instituált az ésszerű időn belüli eljárás tekintetében, melynek részletes kifejtésére a magyar szabályozással és gyakorlattal való összevetéskor, a 8. pont alatt kerül sor.

2.2. Az EU alapjogvédelmi rendszere: az Alapjogi Charta

A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségnek mindenekelőtt olyan egységes területté kell válnia, amelyben biztosított az alapvető jogok és szabadságok védelme. Az ember és az emberi méltóság, valamint az Európai Unió alapjogi chartájában és az emberi jogok védelméről és az alapvető szabadságokról szóló európai egyezményben rögzített egyéb jogok tiszteletben tartása alapvető érték.¹⁶

Ennek elősegítése érdekében – bár az EU valamennyi tagállama tagja az EJEE-nek, és ezáltal az abban foglalt alapjogok betartására köteles – az EU megalkotta a saját alapjogi katalógusát, az Alapjogi Chartát.

Már az EGK-t létrehozó Római szerződés is tartalmazott rendelkezéseket az alapjogok tekintetében,¹⁷ az Európai Közösségek Bírósága kezdeti álláspontja szerint viszont a tagállami szabályozás alatt álló emberi jogok kikényszerítése nem tartozik a hatáskörébe. Ugyanakkor, az európai integrációt megálmódó alapító atyák a tagállamok közötti gazdasági típusú együttműködést csak az integráció első fázisának tekintették, célul a politikai értelemben vett uniót tűzték ki.¹⁸ Az Európai Unió Bíróságának (EUB) ítélkezési gyakorlatában az általános jogelveken keresztül, fokozatosan valósult meg az alapjogok védelme. Az 1969-es Staudler-ügyben¹⁹ került kimondásra az, hogy az alapjogok az Unió általános jogelveinek részét képezik. Az EUB ez időbeli gyakorlata alapján az alapjogok

14 Az 1994. május 11-én elfogadott 11. Kiegészítő Jegyzőkönyvben rögzített módosítások alapján.

15 Venice Commission: Can excessive length of proceedings be remedied? Council of Europe Publishing, 2007. 23.

16 A Stockholmi Program – A Polgárokat Szolgáló És Védő, Nyitott És Biztonságos Európa. A polgárság és az alapvető jogok előmozdítása. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 115., 2010.5.4.

17 Alapító szerződés preambulum, 2., 7., 48., 51., 52-62. 118/A., 119. §.

18 Gombos Katalin: Bírói jogvédelem az Európai Unióban – Lisszabon után. Complex Kiadó, Budapest, 2011. 81. o.

19 C-29/69. Erich Stauder kontra Ville d'Ulm

tartalmát a tagállamok közös alkotmányos hagyományai alkotják,²⁰ míg a Hauer²¹ és Nold²² ügyek kapcsán a bíróság egyértelművé tette az emberi jogok alapelveként való érvényesülését, figyelemmel az alkotmányok és tagállamok által kötött nemzetközi szerződések célkitűzéseire. Az alapjogok védelme azonban még mindig csak általános célkitűzésként jelent meg, a jogok tartalmának meghatározása nélkül.

A Maasticht-i szerződés 6. cikk (2) bekezdése rögzítette, hogy az Unió tiszteletben tartja az alapvető jogokat, mint a közösségi jog általános alapelveit, ahogyan azokat az 1950. november 4-én Rómában aláírt – az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény – garantálja, és ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek. Az Európai Unió Nizza-i Tanácsa 2000. december 7-én fogadta el az Alapjogi Chartát, mely a tagállamok alkotmányaiban, az ENSZ dokumentumaiban és az EJEE-ben foglalt jogokat, valamint az uniós polgárok jogait tartalmazza. A dokumentum azonban ekkor még csak ünnepélyes, kötéserővel nem rendelkező nyilatkozat volt. Az Alapjogi Chartát, mint az EU írott alapjogi katalógusát elsődleges jogforrássá végül a 2009-ben hatályba lépett Lisszaboni Szerződés emelte azzal, hogy ugyanolyan jogi kötéserővel ruházta fel, mint a szerződéseket.

Az Alapjogi Charta által védett jogok egyik csoportja az igazságszolgáltatási alapjogok, ezen belül a 47. cikk²³ által szabályozott hatékony jogorvoslathoz és tisztességes eljáráshoz való jog, külön kiemelve a témánk szempontjából lényeges ésszerű időn belül való eljárás jogát. A rendelkezést az EJEE 6. cikke ihlette, de az Alapjogi Charta annál szélesebb körű, miután az EJEE által rögzített alapjog a polgári és büntető eljárásokra vonatkozik, az Alapjogi Charta rendelkezése viszont valamennyi, az EU által garantált jogra és gyakorlatra.

A Chartában foglalt rendelkezések az 51. cikk értelmében egyrészt magát az Uniót kötik: az összes uniós intézményt, szervet és hivatalt, másrészt pedig

20 C-11/70. Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel

21 C-44/79. Liselotte Hauer kontra Land Rheinland Pfalz

22 C-4/73. J. Nold, Kohlen- und Baustoffgrosshandlung kontra Bizottság

23 Alapjogi Charta 47. cikk: A hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jog.

Mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették, az e cikkben megállapított feltételek mellett joga van a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz.

Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja. Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételéhez.

Azoknak, akik nem rendelkeznek elégséges pénzeszközökkel, költségmentességet kell biztosítani, amennyiben az igazságszolgáltatás hatékony igénybevételéhez erre szükség van.

magukat a tagállamokat, amennyiben a közösségi jogot hajtanak végre. Ennek megfelelően a Charta alkalmazási köre a tagállamok tekintetében erősen korlátozott: csak uniós jog érintettsége esetén érvényesül.

2.2.1. Az EJEB gyakorlatának jelentősége az Alapjogi Charta értelmezése során

Az Alapjogi Charta 52. cikke rendelkezik a jogok és elvek hatályáról és értelmezéséről. Ezen belül a (3) bekezdése célja a Charta és az EJEE közötti összhang biztosítása annak deklarálásával, hogy ha a Charta olyan jogokat tartalmaz, amely megfelel az EJEE-ben foglaltaknak – mint például az ésszerű időn belüli eljáráshoz való jog – akkor a jogok tartalmát, és azok terjedelmét is azonosnak kell tekinteni, de az EU kiterjedtebb védelmet is nyújthat. Az 53. cikk rögzíti a „legkedvezőbb rendelkezés elvét”,²⁴ a minimális védelem szintjét, amelynek értelmében a Charta rendelkezései nem értelmezhetőek akként, hogy az szűkítse a közösségi jogot, vagy a tagállami alkotmányok, illetve nemzetközi szerződések által – a saját alkalmazási területükön – garantált alapjogokat.

Az EJEB esetjoga az EUB alapjogi ítélkezési gyakorlata számára már évtizedek óta közismert inspirációs forrásnak számít,²⁵ az Alapjogi Charta értelmezése szempontjából pedig már kötelezően mértékadó forrás az EJEE, és a hozzá kapcsolódó ítélkezési gyakorlat – mégpedig úgy, hogy eltérő értelmezés esetén az EJEE az irányadó.²⁶ Az EJEE az EUB alapjogi gyakorlatának legfontosabb forrása, az alapjogok fejlődésében központi szerepet játszik, és az EUB gyakorlatán is erőteljesen érződik.²⁷ Az EUB elismeri és követi az EJEB gyakorlatát az EJEE értelmezésében, és a két szervezeti közötti jogértelmezési eltérés minimálisnak tekinthető.²⁸ Ezáltal a strasbourgi ítélkezési gyakorlat lényegében megmutatkozik az Európai Unió jogában is, az általános jogelvek keretében biztosított alapjogvédelemmel összefüggésben, miután a közösségi alapjogok tartalmának meghatározásánál különös jelentősége van az EJEE-nek.²⁹ Így az EJEE és esetjoga az alapjogok védelme területén egy széles körben figyelembe vett

24 Chronowski Nóra – Drinóczy Tímea - Kocsis Miklós – Zeller Judit: Alapjogi Charta. In: Osztovits András (szerk): Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata I. Budapest, Complex, 2011. 575. o.

25 Szalayné Sándor Erzsébet: Új távlatok az európai alapjogvédelemben. Közjogi Szemle 2010/3. 37. o.

26 Nina-Louisa Arold Lorenz, Xavier Groussot, Gunnar Thor Petursson: The European Human Rights Culture – A paradox of human rights protection in Europe? Martinus Nijhoff Publishers, 2013. 245. o.

27 Piet Eeckhout: External relations of the European Community. Oxford University Press, 2004. 465. o.

28 Allan Rosas, Lorna Armata: EU Constitutional Law. Hart Publishing, 2010. 153. o.

29 Blutman im. 355. o.

minimum standardként szolgál az EUB ítélkezése során.³⁰

Az EUB az EJEE által is nevesített, tisztességes eljáráshoz való jogot a közösségi jog egyik alapelvének tekinti, amelynek értelmezésére vonatkozóan az EJEB gyakorlata a zsinórmérték. Az ésszerű időn belüli eljárás, mint alapelv esetében is az EJEB esetjoga alapján vezeti le az EUB az ítéleteit, közös európai standardokat állítva fel ezzel.³¹

2.2.2. Az Alapjogi Charta jogi kötőereje

A Charta a szerződésekkel egyenrangú, az elsődleges uniós jog részét képezi, és a tagállamok számára kötelező erővel, közvetlen hatállyal bír. Ugyanakkor, semmilyen új hatáskört nem eredményez az EU számára. Nem deklarál új alapjogokat, csak a már meglévő – és az EUB által korábban is figyelembe vett – alapjogokat kodifikálja úgy, hogy egyébként az EUB az alapjogokat az EUSz 6. cikk (3) bekezdése alapján is alkalmazhatta, és alkalmazta is. A korábban kialakított emberi jogi katalógus kodifikálását szolgálja, amelyek ezáltal az Unió alapját biztosító értékek részét képezik.³² Így elsődleges célja a már korábban elismert alapjogok még inkább láthatóvá tétele,³³ nem pedig újak létrehozása, azaz olyan kvalitatív változás, mely elsősorban nem a Charta tartalmát, hanem a benne foglaltak státuszát érinti. A kodifikált alapjogi arzenál alapján a tagállami polgárok számára létrejött egy olyan katalógus, amelyre uniós jog érintettsége esetén közvetlenül hivatkozhatnak, azaz a korábban már elismert alapjogok és alapelvek jogilag kötelező normákká válásával hozzájárulhatnak a szélesebb körű érvényesülésükhöz.

Mindezek alapján a Charta nem változtatta meg alapvetően az alapjogok helyzetét az EU alkotmányosrendszerében, azzal az EU nem vált emberi jogi szervezetté.³⁴ Az Alapjogi Charta nem egy mindentől különálló alapjogvédelmi rendszert testesít meg, hanem nagyban épít az eddig meglévő alapjogi katalógusokra,³⁵ lényegi tartalma pedig az EUB gyakorlatában korábban is

30 Takis Tridimas: The General principles of EU law. Oxford University Press, 2006. 342. o.

31 C-185/95. Baustahlgewerbe kontra Commission. A társaság egyebek mellett az eljárás ésszerűtlen hosszára hivatkozott, az EUB pedig az EJEB esetjogának való megfelelést, azaz azt vizsgálta, hogy az eljárás az EJEB standardjai alapján ésszerűtlenül hosszú ideig tartott-e.

32 Gombos Katalin: A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban. Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 176. o.

33 Alapjogi Charta preambuluma.

34 Allan Rosas: When is the EU Charter of fundamental rights applicable at national level? Jurisprudence (Mykolo Romeris University), 2012/4. 1276. o.

35 Bakó Beáta: Uniós alapjogok a tagállamokban. Az Alapjogi Charta alkalmazási és értelmezési problémái.

figyelembe vett alapjogok tisztázása, kodifikációja.

2.3. Az európai alapjogi ítélkezés három pillére

Az EU által képviselt „gazdasági Európa” és az Európa Tanács által megtestesített „emberi jogi Európa” közötti eltérést egyértelműen mutatja, hogy míg az EJEB tisztán alapjogi bíraskodást folytat, „végső jogorvoslati szervként” kizárólagos feladata az EJEE-ben foglalt alapjogok sérelmének orvoslása, addig az EUB nem egy emberi jogi bíróság, ítélkezési tevékenysége alapvetően gazdasági, ami az közösségi jog széleskörűbbé tételével eltolódhat alapjogi felé, létrehozva ezzel az emberi jogok egységes európai standardját.

Az EUB és az EJEB közös pontja a transznacionalitás, a két szervezet tevékenysége viszont a jogalkalmazás célja alapján jelenleg egyértelműen elhatárolható: bár az EUB alapjogi tevékenysége során, párhuzamos gyakorlatot folytatva figyelembe veszi az EJEB jogértelmezését, célja alapvetően nem az emberi jogok, hanem az uniós jog védelme. Az EU nem egy „szuperállam”, éppen ezért nem is láthatja el egy „szuper alapjogokat őrző” szervezet szerepét az államok felett, ³⁶ így a kontrol-szerepe még az Alapjogi Charta kötelező érvényűvé válását követően is korlátozott – csak azokban az esetekben minősül elsődleges jogforrásnak, és rendelkezik primátussal, ha a tagállamok uniós jogot alkalmaznak, vagy ültetnek át.

Ugyanakkor, az alapjogvédelem Európában elsődlegesen nemzeti feladat. Az alapjogok belső kontrollját hagyományosan a nemzeti alkotmánybíróságok és legfelsőbb bíróságok látják el, az EJEB és az EUB feladata – a szubszidiaritás elvének figyelembe vételével – a külső kontroll ellátása. Így a tagállamoknak a saját alkotmányuk és az EJEB esetjogának figyelembevételén túl, uniós jog alkalmazása esetén kötelezettségük a Charta rendelkezésének az alkalmazása is – egyrészt azzal a kiegészítéssel, hogy az EJEB esetjoga minden esetben különös figyelmet érdemel, miután az EUB is az EJEB joggyakorlatára támaszkodik, másrészt pedig azzal, hogy a Charta 52. cikk (3) bekezdése alapján az EUB alkalmazhat magasabb szintű jogvédelmet, mint az EJEB, de alacsonyabb szintűt soha. Az így kialakult hárompilléres alapjogi ítélkezési rendszer létrejöttével az alapjogok védelme nemzeti, uniós és európai szinten is érvényesül.

Iustum Aequum Salutare, 2015/ 1. 179. o.

³⁶ Weller Mónika: Az Európai Unió Alapjogi Chartája. Acta Humana 2001. No. 43. 39. o.

3. AZ ÉSSZERŰ IDŰN BELÜLI ELJÁRÁSRA VONATKOZÓ NEMZETKÖZI ALAPELV BELSŐ JOGBA VALÓ ÁTÜLTETÉSE

A tagállamok belső jogában az alapjogok a legmagasabb szintű normák között helyezkednek el, mely normákhoz az egész belső jogrend igazodik.³⁷ Az alapjogi védelmi rendszer nemzetközi alapidokumentumokba foglalását követően azok nemzeti jogrendszerbe való átemelése a demokratikus jogállam alapvető jellemzője.

Magyarország mind az EJE-t,³⁸ mind az Alapjogi Chartát³⁹ annak hazai törvénnyel való kihirdetésével a belső jog részévé tette. Az ésszerű időn belül eljárásra vonatkozó alapelvet rögzíti az Alaptörvény,⁴⁰ a polgári perrendtartás, valamint a bírák jogállásáról szóló törvény is.⁴¹

A bíróság főszabályként szubjektív alapú, felróhatóságtól függő felelőssége alóli kivételként került – dogmatikailag helytelenül, anyagi jogi szabályként az eljárási kódexben – a bíróságok feladataként szabályozásra a Pp. 2. § (3) bekezdésében⁴² a tisztességes eljáráshoz, valamint a perek ésszerű időn belül való befejeződéséhez fűződő, objektív felelősségen alapuló sérelemdíj, mint kártérítés iránti igény. Az alapjog rögzítésén túl ez a rendelkezés hivatott biztosítani a félnek az eljárás ésszerű időn belüli befejezéséhez való jogának sérelme esetén a kártérítés jellegű sérelemdíjat, melynek elbírálásakor kiegészítő jelleggel

37 Blutman im. 333. o.

38 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

39 2007. évi CLXVIII. törvény az [Európai Unióról szóló szerződés](#) és az [Európai Közösséget létrehozó szerződés](#) módosításáról szóló lisszaboni szerződés kihirdetéséről.

40 Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése: Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.

41 A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (Bjt.) 37. § (3) bekezdése alapján a bírő a rábízott ügyet annak munkaigényessége és az eljárás sajátosságai által meghatározott ésszerű határidőn belül köteles elbírálni.

42 Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) 2. § (1) bekezdése alapján a bíróságnak az a feladata, hogy a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse.

(2) A per befejezésének ésszerű időtartama a jogvita tárgyát és természetét, valamint az eljárás lefolytatásának egyedi körülményeit is figyelembe véve határozható meg. Nem hivatkozhat a per ésszerű időn belül történő befejezésének követelményére az a fél, aki magatartásával, illetve mulasztásával a per elhúzódásához maga is hozzájárult.

(3) Az (1) bekezdésben foglaltak teljesítésének elmulasztása esetén a fél – az alapvető jogait ért sérelemre hivatkozással – sérelemdíjra tarthat igényt, feltéve hogy a sérelem a jogorvoslati eljárásban nem orvosolható. Ha az (1) bekezdésben foglaltak teljesítésének elmulasztásából eredően a fél kárt is szenved és az a jogorvoslati eljárásban nem orvosolható, a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint követelheti a jogsértőtől kárának megtérítését. A sérelemdíj iránti igény, illetve a kárigény elbírálása során a bíróság soron kívül jár el. A sérelemdíj, illetve a kártérítés megítélését nem zárja ki, ha a bíróság nevében eljáró személynek az okozott jogsértés közvetlenül nem volt felróható.

feltétlenül szükséges a Ptk. anyagi jogi szabályainak alkalmazása.⁴³ A rendelkezés forrása egyértelműen az EJEE 6. cikkében megfogalmazott alapelv: az eredetileg méltányos elégtételt biztosító kártérítés 2003. július 1-i bevezetéséről rendelkező 1999. évi CX. törvény indokolása alapján a jogalkotó célja a perrendtartás elveinek összhangba hozása a nemzetközi egyezményben vállalt kötelezettségekkel, rögzítve, hogy a jogalkotó a (2) bekezdés tekintetében a rendelkezés megalkotásakor az EJEB eseti döntéseit is figyelembe véve utal azokra a szempontokra, amelyek a per ésszerű időn belül történő befejezésének megítélésékor relevánsak.

Az új Pp. kodifikációja során koncepcionális döntés született arról, hogy az ésszerű időn belüli eljárásra vonatkozó alapelv, valamint az ennek megsértése esetére szabályozott sérelemdíj a tervek szerint 2018. január 1-től hatályba lépő új polgári perrendtartásban már nem fog szerepelni. A jogalkotó az új Pp. a koncepciója⁴⁴ alapján az intézményt nem az eljárási kódexben, hanem más jogforrás keretei között kívánja szabályozni. Ennek megfelelően a Polgári perrendtartásról szóló törvény Országgyűléshez benyújtott tervezete⁴⁵ sem tartalmazza a hatályos Pp. 2. §-ának rendelkezéseit – sem az alapelvet, sem a megsértése esetére biztosítandó kártérítésre vonatkozó szabályozást.

4. AZ ÉSSZERŰ IDŐN BELÜLI ELJÁRÁSRA VONATKOZÓ ALAPELV HAZAI ÉRVÉNYESÜLÉSE - SZÁMOKBAN

A rendelkezésre álló, az eljárások időtartamára vonatkozó statisztikai adatok igen kedvező képet mutatnak a hazai időszerűségi mutatók tekintetében. Ezek alapján Magyarországon a perek jelentős része: 2015-ben 87 %-a, 2014-ben 77 %-a, 2013-ban 93 %-a⁴⁶ a bíróságra érkezéstől számított egy éven belül befejeződött. A nyilvánosságra hozott statisztikai adatok alapján az előző évhez viszonyítva minden évben csökkent a folyamatban maradó ügyek száma: 2015-ben 4,1 %-al,⁴⁷ 2014-ben 16,6%-kal.⁴⁸

⁴³ BDT2008.1811.

⁴⁴ Az új Pp. koncepciója: <http://www.kormany.hu/hu/dok?page=2&source=5&type=402#!DocumentBrowse> (megtekintés ideje: 2016.09.30.)

⁴⁵ T/11900. sz. törvényjavaslat. <http://www.parlament.hu/irom40/11900/11900.pdf> (letöltés ideje: 2016.09.30.)

⁴⁶ adatok forrása: az OBH elnökének éves beszámolója. <http://birosag.hu/obh/elnoki-beszamolok/feleves-eves-beszamolok> (megtekintés: 2016.09.30.)

⁴⁷ OBH Elnökének 2015. évi beszámolója, 23. o. <http://birosag.hu/obh/obh-elnokenek-beszamoloi/2015/2015-eves> (megtekintés: 2016.09.30.)

⁴⁸ OBH Elnökének 2014. évi beszámolója, 23. o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/elnoki_beszamolo_2014.pdf

Ugyanezen mutatók köszönnek vissza az Európai Bizottságnak a tagállamok igazságszolgáltatásának hatékonyságát, minőségét és függetlenségét bemutató igazságügyi eredménytáblájában,⁴⁹ amely alapján a 28 uniós tagállam közül az elsőfokú polgári és gazdasági perek intézése terén a magyar bíróságok a hatodik leggyorsabbak az Unióban, míg az ügyhátralék a nyolcadik legalacsonyabb.

A kedvező időszzerűségi mutatókat, és az igazságszolgáltatás eredményes működését igazolja a bírósággal szemben indított perekben megállapított kártérítés rendkívül alacsony aránya is. Bár a magyar bírósági eljárásokról külön statisztika nem áll rendelkezésre abban a tekintetben, hogy hány ügy vonatkozott kifejezetten az eljárás elhúzódása miatti sérelemdíj megítélésére, de a bíróságokkal szemben indított összes kereset tekintetében (tehát az eljárás elhúzódása miatti kártérítési-jellegű kereseten túl ideértve a bírósági jogkörben okozott kártérítési keresetek mellett a munkaügyi vagy közérdekű adat kiadása iránti és egyéb tárgyú kereseteket) megállapítható, hogy rendkívül magas arányú az alperesi bíróság pernyertessége; 2012-ben a perek 98 %-ában, 2014-ben 95 %-ában, 2015-ben 92 %-ban⁵⁰ került elutasításra a bíróság ellen – bármilyen tárgykörben – benyújtott kereset. A 2013-ban jogerősen befejezett 454 ügyből csak 20 esetben lett részben vagy egészben pervesztes az alperes bíróság, 2015-ben ugyanez az arány a 93 elutasított keresethez képest 8 marasztalás.

Ugyanakkor, ezen statisztikai adatokkal szöges ellentétben az EJEB 2014-ben 30, 2015-ben 22 ügyben hozott a magyar állammal szemben ítéletet az eljárások elhúzódása miatt, amelyekből valamennyi a jogsértés megállapításával zárult. Még magasabb azon ügyek száma, amelyekben a Magyar Állam az eljárás elhúzódása miatt az EJEB előtt folyamatban levő ügyben a felek közötti megállapodás alapján fizetett kártérítést a kérelmezőnek. Egy 2015-ben hozott ítéletben⁵¹ az EJEB kifejtette, hogy eljárások elhúzódása vonatkozásában a Magyarországgal szemben megállapított jogsértések alapján egy visszatérő, illetve permanensen jelen levő probléma van, amely EJEE-vel ellentétes gyakorlat alapján áll fenn. Az ítélet alapján a rendszerszintű problémák természetét mutatja az is, hogy az ítélet meghozatalakor is kb. 400 ilyen tárgyú ügy volt Magyarország ellen folyamatban, és a kérelmek száma folyamatosan nő.

(megtekintés: 2016.09.30.)

49 EU Justice Scoreboard. A legfrissebb kimutatás a 2014-es adatokat tartalmazza.

http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice_scoreboard_2016_en.pdf (megtekintés: 2016.09.30.)

50 adatok forrása: az OBH elnökének éves beszámolója. <http://birosag.hu/obh/elnoke-beszamolok/feleves-eves-beszamolok> (megtekintés: 2016.09.30.)

51 Gázsó v. Hungary (48322/12.)

4.1. A statisztikai alapú eltérések lehetséges okai

A hazai statisztikákon alapuló eredmények és a strasbourgi álláspont közötti feltűnő differencia több okra vezethető vissza.

A bemutatott statisztikai adatok eltérésének elsődleges oka az, hogy a hazai adatok alapja a lajstromba „befejezett”-ként bejegyzett ügyek száma, ami jelenthet elsőfokon jogerőre emelkedett ítéletet, de befejezettként jelenik meg az az elsőfokon ügydöntő határozattal zárult ügy is, amely később – fellebbezés(ek), felülvizsgálati eljárás(ok), azok során esetleges hatályon kívül helyezés(ek) okán – még évekig folyamatban marad. A bírósági lajstromban befejezésnek minősül nemcsak a bíróság ügydöntő határozata, hanem a szünetelést, felfüggesztést, egyesítést, áttételt elrendelő végzés is,⁵² amelyet követően jelentős számban az eljárás – első fokon – ismételten folyamatba kerül. Ezzel szemben az EJEB előtt az eljárás időtartama az ügy végleges – rendes és rendkívüli perorvoslatot felölelő – befejezéséig számítható, ami jelentős eltérésekre ad okot, és egyben magyarázata is a szignifikáns statisztikai különbségnek.

Magyarázható a differencia az ügyet elbíró bírók szemléletbeli különbségével.⁵³ Ennek eklatáns példája, hogy míg a hazai gyakorlat alapján a fél, aki halasztást kér és eljárási kifogást, illetve elfogultsági kifogást terjeszt elő, valamint a határozatokkal szemben jogorvoslattal él – bár perbeli jogait gyakorolja – maga is hozzájárul a per elhúzódásához, így a bírósággal szemben a Pp. 2. § (3) bekezdése alapján igényt nem érvényesíthet,⁵⁴ az igényét elveszti, addig az EJEB gyakorlata szerint egyedi mérlegelésre van szükség a tekintetben, hogy a fél közrehatása mennyire számottevő, és mennyire terheli felróhatóság az eljárás elhúzódásában. Utóbbi hiányában az igény elvesztése az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának nem felel meg. A kártérítési igények alaptalanságának oka ebben az esetben alapvetően arra vezethető vissza, hogy diszkrecionális jogkörben eljárva bírói mérlegelés tárgya annak megítélése, hogy sérült-e a felperes tisztességes eljáráshoz való joga, illetve, hogy az adott ügy szempontjából, az eset összes körülményének figyelembevételével mi minősül ésszerű időtartamnak. A felek közrehatása is bírói mérlegelés kérdése csakúgy, mint a sérelemdíj összegének meghatározása.

A kontraszt további okaként értékelhető, hogy a nominálisan folyamatosan

52 A bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet (Büsz.) 39. § (1) bekezdése.

53 A magyar bíróságok és az EJEB gyakorlata közötti különbségek részletesen a tanulmány 8. pontjában kerülnek elemzésre.

54 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf. 20.775/2009/7.

csökkenő hazai mutatók ellenére még mindig jelentős a két éven túl folyamatban levő ügyek száma. Így például a Fővárosi Törvényszék az ügyteher csökkentését is célzó „Szolgáltató Bíróságért!” program keretében 2015-ben 4.752 két éven túli ügyet fejezett be, ugyanakkor, az év végén 3.491 két éven túl folyamatban levő peres ügyet tartott nyilván⁵⁵ - amelyek már olyan ügyek, amik alapul szolgálhatnak az EJEB előtti kártérítésre. Így feltételezhető, hogy az eljárások jelentős részének átlagosan ésszerű időtartam alatti lefolytatása esetén is kialakulhat egy viszonylag magas ügyszám, ahol az igazságszolgáltatás – egyes eljárási típusok vagy eljárási intézmények diszfunkcionalitása okán – az ésszerű időtartam strasbourgi standardjainak nem tud megfelelni.⁵⁶

Kiemelendő az is, hogy az EJEB előtt nemrégiben lefolytatott eljárások jelentős része olyan ügyre vonatkozik, amelyek Magyarországon már korábban lezárultak, így az utóbbi évek egyre javuló hazai időszerszerűségi statisztikai mutatói ezekben az ügyekben még nem mutakozhattak meg, azok nem feltétlenül az aktuális hazai állapotokat mutatják. Így például azon 22 ügyből,⁵⁷ amelyekben az EJEB 2015-ben az eljárás ésszerűtlenül hosszú ideje miatt elmarasztalta Magyarországot, 2 ügy már 2009-ben, 8 ügy 2010-ben, 2 ügy 2011-ben és 6 ügy 2012-ben befejeződött. 2013-ban a vizsgált ügyek közül 1, 2014-ben pedig 2 fejeződött be, és csak 1 olyan – a magyar bíróság előtt 2003-ban indult – ügy volt, amely az EJEB általi 2015-ös elbíráláskor a hazai bíróság előtt még mindig folyamatban volt.⁵⁸ Ezzel együtt, a probléma a már hivatkozott EJEB-ítéletben rögzített „rendszerszintűsége” miatt kiemelt figyelmet érdemel.

5. A HATÉKONY JOGORVOSLATHOZ VALÓ JOG AZ ELJÁRÁSOK ELHÚZÓDÁSA TEKINTETÉBEN

Bármely jog csak akkor manifesztálódhat és érvényesülhet hatékonyan, ha megfelelő jogvédelem kapcsolódik hozzá. A hatékony jogorvoslathoz való jog a garanciája más alapvető jogok érvényesülésének, így a tisztességes eljáráshoz való jognak, valamint az ésszerű időn belüli eljárásnak, ami szorosan

55 Adatok forrása: A Fővárosi Törvényszék működéséről szóló összefoglaló tájékoztató, 2015. 43. o.

<http://fovarositorvenyszek.birosag.hu/kozerdeku-adatok/gazdalkodasi-adatok/a-mukodes-torvenyessege-ellenorzesek/a-mukodes-eredmenyessege-teljesitmeny> (letöltés ideje: 2016.09.30.)

56 Bóka János: „To Delay Justice, Is Injustice” – az ésszerű időtartam követelményének összehasonlító vizsgálata. In: Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika. Összehasonlító jogi tanulmányok. Gondolat, Budapest, 2011. 134. o.

57 adatok forrása: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22%3A%5B%22GRANDCHAMBER%22%22%5D%22%7D> (megtekintés ideje: 2016.09.30.)

58 Németh v. Hungary, 25411/10. §7.

összefonódik a jogbiztonsággal is. A kettős vetületű hatékony bírói jogvédelem az alapjogok érvényesíthetőségét jelenti, azaz a bírósághoz fordulás jogát, valamint a jogorvoslathoz való jogot, lényege pedig, hogy a közhatalommal rendelkező szervek elszámoltathatóak legyenek az alapjogok megsértése esetén, így biztosítva a transzparenciát, valamint a bíróságok felelősségét az alapjogok védelme tekintetében. Az eredményes jogorvoslat ennek a felelősségnek a megsértéséből adódik.

A jogorvoslat tekintetében nem elégséges az eljárások formális lefolytatásához való teoretikus, normatívan szabályozott jogosultság, hanem a hatékonyság megköveteli, hogy a gyakorlatban kialakult gátak jogtalanul ne akadályozzák a jog gyakorlását,⁵⁹ azaz a jogorvoslatnak ténylegesen, a gyakorlatban is rendelkezésre állónak, és hatékornak kell lennie.

Bár a jogvédelem végső fóruma a bíróság, az ésszerű időn belüli eljárás, mint alapjog esetében éppen a bíróság az, amelyik az alapjog érvényre juttatását elmulasztja. Az ésszerű időn belüli eljárás joga az állammal, ezen belül a bírósággal szemben érvényesítendő jogelv, a bíróság elszámoltathatóságának fokmérője. Az állam kötelezettsége biztosítani az alapjogok hatékony jogvédelmét, azaz garantálni, hogy az alkotmányos alapjogok védelme egy bizonyos minimum szint alá nem mehet.

Az állami kárfelelősségnek alapjogként való rögzítése⁶⁰ egy emeltebb szintű károsulti jogvédelmet feltételez. A bíróság felelőssége a közhatalom károkozásáért való felelősség, amely a közhatalommal való felruházottsága, valamint a magánjogi jogviszonyokba való markáns intervenciója miatt a jogvédelem ultima ratiojaként magasabb elvárhatóságot indukál. Mindezek alapján az állam kikényszerítő erejével, közhatalmával eljáró bíróság kártérítési felelősségének az általa okozott károkért fokozottabbnak, de minimális szinten is a magánfelek kárfelelősségével ekvivalensnek kell lennie.

A hatékony jogorvoslat érvényre juttatásának kötelezettségét valamennyi jelentős nemzetközi alapjogi katalógus deklarálja. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata a szóhasználat alapján a „tényleges” jogorvoslathoz való jogot garantálja,⁶¹ míg a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

59 Francis G. Jacobs: The right to a fair trial in European Law. European Human Rights Law Review, 1999. 144. o.

60 Alaptörvény XXIV. cikkének (2) bekezdése: Mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a hatóságok által feladatuk teljesítése során neki jogellenesen okozott kár megtérítésére.

61 Emberi Jogok Egyetemes nyilatkozata, 8. cikk.

értelmében az abban részes minden állam kötelezi magát annak biztosítására, hogy minden olyan személy, akinek az Egyezségokmányban elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek, hatékony jogorvoslattal élhessen akkor is, ha a jogok megsértését hivatalos minőségben eljáró személyek követték el.⁶² Az Alapjogi Charta már elemzett 47. cikke a „hatékony jogorvoslathoz” való jogot biztosítja, ugyanúgy, mint az EJEE 13. cikke.

A hatékony jogvédelem elve az EUB gyakorlatában érvényesülő alapelv,⁶³ amely alapján a közösségek jogából adódóan a személyeket megilleti a hatékony bírói jogvédelem, valamint a jog az általános jogelvekből fakadó jogok védelmére.

Az EJEB értelmezésében a jogorvoslatnak nemcsak jogi értelemben vett elméleti, hanem gyakorlati lehetőségként is rendelkezésre kell állnia,⁶⁴ a rendelkezéseket pedig a jogszerűség keretein belül megengedhető rugalmassággal, a túlzott formalitást elkerülve kell alkalmazni.⁶⁵ Ennek alapján akkor hatékony egy jogorvoslat, ha a már bekövetkezett sérelemért megfelelő kártérítést nyújt, hatásos és elérhető, azaz a potenciális megfelelőségen túl gyakorlati értelemben is alkalmas a jogsérelem orvoslására.

5.1. Az eljárás elhúzódása esetén a jogorvoslathoz való jog hazai szabályozása

A tisztességes eljáráshoz való joggal kapcsolatos, annak lényegi tartalmát érintő követelmények teljesülésének vizsgálata, és a jogszabályi környezet alkotmányjogilag aggályos tartalma alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésnek minősül.⁶⁶ Az Alaptörvény hatálybalépésével immáron az Alkotmánybíróság feladatai közé tartozik a bírói döntések alaptörvényellenességének vizsgálata is, amellyel egyidejűleg jelentkezik a tisztességes eljárás megkövetelte gyakorlati szempontok meghatározásának igénye is.⁶⁷

Az ésszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jogot az Alaptörvény explicit módon rögzíti,⁶⁸ így sérelme elméletben alkotmányjogi panasz tárgyát képezheti.⁶⁹

62 Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről 1976. évi 8. törvényerejű rendelet 2. cikk (3) bekezdésének a) pontja.

63 C-432/05 Unibet (London) Ltd. és. Unibet (International) Ltd. kontra. Justitiekanslern, §37.

64 Taron v. Germany (53126/07.) §35., Akdivar and others v. Turkey (99/1995/605/693.) §66.

65 Techniki Olympiaki A.E. v. Greece (40547/10.) §28., Cardot v. France (11069/84.) §34.

66 19/2015 (VI.15.) AB határozat [32].

67 7/2013 (III.1.) AB határozat [29].

68 Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése.

69 3174/2013. (IX.17.) AB végzés [18].

Ugyanakkor, az Alkotmánybíróság számára nem áll rendelkezésre olyan törvényi lehetőség, melynek révén az alapjog sérelmét ténylegesen orvosolni tudja, miután nincs hatásköre kártérítés vagy sérelemdíj megítélésére, az Alkotmánybíróság számára biztosított kasszáció eszköze pedig csak az eljárás további elhúzódását eredményezné. Az Alkotmánybíróság ezen okból nem tud valódi jogorvoslati funkciót betölteni, az egyetlen lehetősége a szignalizáció, amellyel jelezheti az érintett bíróság felé az ügyek ésszerű határidőn belüli elbírálásának követelményét.

A normatív szabályozás alapján a Pp. 2. § (3) bekezdése az alapelv sérelme esetén a sérelmet szenvedett félnek sérelemdíjat biztosító jogintézmény olyan önálló, kártérítési felelősséget megalapozó anyagi jogi szabály, mely koncepciója alapján, elméletileg teljes körűen rendezi az alapjogi sérelem esetén érvényesíthető jogkövetkezményt. A kompenzálandó alapjogsérelem a hátrányos eredmény külön bizonyítása nélkül is igazoltnak tekintendő.⁷⁰ Ennek értelmében, teoretikusan a károsultnak elegendő csak a jogsértés tényét bizonyítania, és nem szükséges az immateriális hátrányt is igazolni, mert megdönthetetlen vélelem, hogy ha az alapjogi sérelem megtörtént, a hátrány is bekövetkezik. Az Ptk. rekodifikációja folyamán több alkalommal felmerült az objektív felelősségi szabály Ptk.-ba való átemelése, az objektivitás anyagi jogi szintre emelése akként, hogy a méltányos elégtételt biztosító kártérítésre a fél az állammal szemben támaszthatott volna igényt,⁷¹ azonban végül az új Ptk.-beli szabályozás elmaradt.

Jogvédelmi eszközként került szabályozásra a magyar jogban továbbá a 2006. április 1-től hatályos, a Pp. 114/A. §-ában szabályozott eljárás elhúzódása miatti kifogás⁷² jogintézménye, amelynek célja az eljárás folyamatban léte alatt a megfelelő jogorvoslat biztosítása.⁷³

⁷⁰ Győri Ítéltábla Pf.III.20.198/2014/4/1.

⁷¹ A 2007-es és a 2008-as Koncepció az állam kötelezettségévé kívánta tenni a méltányos elégtétel biztosítását.

⁷² Pp. 114/A. § (1) A fél, a beavatkozó, valamint az eljárásban részt vevő ügyész az ügyben eljáró bíróságnak a (2) bekezdésben meghatározott mulasztása miatt ugyanezen bíróságnál írásban kifogást nyújthat be, kérve a kifogás elbírálására hatáskörrel rendelkező bíróságtól a mulasztás tényének megállapítását, valamint - megfelelő határidő tűzésével - a mulasztó bíróságnak a (2) bekezdés a) és c) pontjában foglalt esetben az elmulasztott eljárási cselekmény elvégzésére vagy határozat meghozatalára, a (2) bekezdés b) pontjában foglalt esetben pedig az adott ügyben leghatékonyabb intézkedés foganatosítására történő utasítását.

⁷³ A rendelkezést bevezető 2006. évi XIX. törvény 1. §-ához fűzött indokolása alapján a jogintézmény célja, hogy eszköz legyen az érintettek kezében az eljárás előbbreviteléhez.

6. AZ ALAPELV ÉRVÉNYESÜLÉSÉRE VONATKOZÓ HAZAI ÉS A NEMZETKÖZI GYAKORLAT ÖSSZEVETÉSE

A tanulmány következő fejezeteiben az ésszerű időn belüli eljárásra vonatkozó alapelv nemzetközi szabályozásának és gyakorlatának a magyar normatív rendelkezésekkel és esetjoggal való összehasonlító vizsgálatát végezzük el akként, hogy nemzetközi követelményként és gyakorlatként az EJEB precedensei kerülnek elemzésre.

Az EJEB esetjoga alapul vételének oka elsődlegesen az, hogy a magyar bíróságok előtt folyamatban levő ügyek megítélése során az EJEB által kialakított jogelvek figyelembevételére vonatkozó kötelezettség szignifikánsan jelentősebb mértékben érvényesül. Egy tisztán nemzeti jogra alapuló ügyben a bírónak a nemzeti alkotmányos szabályokat, valamint az EJEE-t és joggyakorlatát kell figyelembe vennie, az Alapjogi Chartát azonban ilyen esetben nem. Az Alapjogi Charta *ratione materiae* hatálya az uniós jog hatáskörében érvényesül, és akkor alkalmazható, ha az ügy a Chartában szereplő alapjogtól eltérő, más uniós jogszabályt is *in concreto* érintett, azaz a Charta rendelkezéseinek figyelembevétele – uniós jogi érintettség hiányában – általános hivatkozásként nem alkalmazható.

Amennyiben pedig a nemzeti bírónak alkalmaznia kell az Alapjogi Charta rendelkezéseit, akkor – a tanulmány 2.2.1. pontjában kifejtetteknek megfelelően – mind az EJEE megfelelő cikkeire, mind pedig annak az EJEB általi értelmezésére, azaz az EJEB esetjogára is figyelemmel kell lennie, miután az EUB is az EJEB esetjoga alapján alakítja ki a Charta értelmezését. Az Alapjogi Charta rendelkezéseit a magyar bíróságok csak közösségi jog alkalmazása esetén vehetik figyelembe, ami az ésszerű időn belüli eljárásra vonatkozó jogorvoslati eljárás esetén rendkívül kis számban fordulhat elő, viszont ebben az esetben is a Charta rendelkezéseinek értelmezését az EJEB esetjoga adja.

Másodlagosan, az EJEB esetjoggal való összehasonlítás kauzája az, hogy a magyar bíróságok idegenkednek nem csak a Charta alkalmazásától, hanem általában, nemzetközi ügyekre való hivatkozásról is, elsődlegesen a hazai jogot alkalmazzák, nemzetközi jogra utalás esetén pedig elsődlegesen az EJEE-t, és az EJEB gyakorlatát részesítik előnyben.⁷⁴ A gyakorlati tapasztalatok alapján a magyar bíróságok érdemben nem alkalmazzák a Chartát, legfeljebb

74 Osztovits András (szerk.): Questionnaire on the Charter of Fundamental Rights. Hungarian Legal Report, 2011. www.aca-europe.eu/colloquia/2012/Hungary.pdf (letöltés ideje: 2016.09.30.)

utalásszerűen említik a Charta rendelkezéseit az ítéletek indokolásában, ehelyett inkább a magyar alkotmányra hivatkoznak alapjogot érintő ügyekben.⁷⁵

7. JOGORVOSLATI LEHETŐSÉGEK A FOLYAMATBAN LEVŐ ELJÁRÁS ELHÚZÓDÁSÁNAK MEGAKADÁLYOZÁSÁRA

Az eljárás elhúzódásával szembeni jogorvoslat lényegében kétféleképpen jogorvoslati lehetőséget jelent: egyrészt a folyamatban levő eljárások felgyorsítását, a sérelem megelőzését célzó, a Pp. 114/A. és 114/B. §-aiban rögzített eljárás elhúzódása miatti kifogást, másrészt pedig az utólagos, a már elhúzódtott eljárások vonatkozásában kártérítést nyújtó jogorvoslatot érintő, a Pp. 2. § (3) bekezdésében rendezett, sérelemdíjra vonatkozó szabályozást.

A Pp. 114/A. §-ában rögzítettek alapján a szabályozás lényege, hogy ha adott eljárási cselekmény lefolytatására, elvégzésére, vagy adott határozat meghozatalára vonatkozó törvényi határidőt a bíróság az eljárása során elmulasztja betartani, vagy az eljárás folyamán a bíróság utolsó érdemi intézkedése óta eltelt az az ésszerű időtartam, amely elegendő lett volna arra, hogy a bíróság egy adott eljárási cselekményt elvégezzen, akkor azt ezt sérelmező fél (eljárásban részt vevő személy, beavatkozó, ügyész) az eljárás elhúzódása miatti kifogással az eljárás folytatását, adott cselekmény elvégzését, határozat meghozatalát rövid időn belül elérhesse.

Az EJEB több ítéletében is elemezte⁷⁶ a Pp. 114/A. §-ában foglalt szabályozást, és valamennyi ilyen esetben arra az eredményre jutott, hogy a magyar jogrendszerben az eljárás elhúzódása miatti kifogás – bár az egyes elmulasztott eljárási cselekmények megtételét orvosolhatja, és benyújtása esetén alkalmas lehet arra, hogy az eljárásnak a benyújtáskori szakaszában a folytatását elérje – nem tekinthető valóban hatékony jogorvoslatnak, a kifogás előterjesztésének esetén sem garantálható az, hogy az eljárás egésze ésszerű időn belüli marad. Az EJEB esetjoga alapján az eljárás felgyorsítására alkalmas jogorvoslat hatékonysága függ attól, hogy az mennyiben gyakorol szignifikáns hatást az eljárás egészének hosszára. A hazai szabályozás viszont csak egyes konkrét, határidőben vagy ésszerű időtartamon belül el nem végzett eljárási cselekmények megtételét célozhatja, de nem eredményezheti az egész eljárás ésszerű időn belüli lefolytatását – ehhez arra lenne szükség, hogy a fél

⁷⁵ Varga Zsófia: Az Alapjogi Charta a magyar bíróságok előtt. Jogtudományi Közlöny, 2013/11. 562. o.

⁷⁶ Bartha v. Magyarország (33486/07.) §18., Barna v. Hungary (no.2.) (35364/09.) §15.

valamennyi, határidőben el nem végzett eljárási cselekmény esetében külön-külön kifogásolja annak elhúzódását, a kifogást elbíráló bíróság pedig rövid időn belül határozzon arról.

A magyar bíróságok is több esetben jutottak arra a következtetésre, hogy a kifogás nem jelent hatékony jogorvoslati eszközt az eljárás elhúzódásának kezelésére.⁷⁷ A következetes bírói gyakorlat szerint⁷⁸ a kifogás csak akkor lehet alapos, ha az ügyben eljáró bíróság mulasztása vagy késedelme a kifogás elbírálásakor még fennáll, és ez indokolja, hogy a kifogást elbíráló bíróság a szükséges intézkedések megtételére hívja fel a mulasztó bíróságot,⁷⁹ azaz az eljárás elhúzódása miatti kifogást, mint alaptalant el kell utasítani, ha a kifogás előterjesztésekor a mulasztás, illetve a késedelem már nem áll fenn. A kifogás előterjesztése és annak elbírálása között adott esetben jelentős idő telhet el, amely alatt a mulasztás orvosolható, és így a kifogás célja, az eljárás folytatása elérhető – viszont ebben az esetben is a törvényi határidőben való eljárás már a kifogás előterjesztésekor sem tudott érvényesülni. Ennek következtében a kifogás intézményének biztosítása nem alkalmas az elérni kívánt cél megvalósítására, miután az eljárási törvényi határidőknek megfelelő folyamatosságra vonatkozó követelmény már annak benyújtásakor is sérül.

Mindezek alapján az eljárás elhúzódása miatti kifogás nem alkalmas arra, hogy az eljárás egészének az ésszerű időtartamon belül tartását biztosítja, viszont az eljárás meghosszabbodását eredményezheti a kifogás elbírálásának időtartamával. Ugyanakkor, az EJEB esetjoga alapján nagyon kevés következtetés vonható le arra vonatkozóan, hogy milyen szabályozás felelne meg az eljárás elhúzódását hatékonyan megelőző jogorvoslatként⁸⁰ - azon túl, hogy nyilván alkalmasnak kell lennie arra, hogy az eljárást felgyorsítsa. Ennek valószínűsíthető oka az, hogy az eljárás elhúzódását az erre vonatkozó jogorvoslati lehetőségeken túl számtalan egyéb tényező – a bírósági szervezeti struktúra, a munkateher, az adminisztratív segítők száma, az arányos munkaterhet biztosító, optimális ügyelosztási rendszer – is befolyásolja.

Figyelemmel arra, hogy a bíróságnak kifogás nélkül is kötelezettsége a perek

77 Székesfehérvári Törvényszék 25.P.21.867/2011., Fővárosi Ítéltábla 3.Pf.21.101/2012/6., Kúria Pfv.III.20.444/2013/16, a Fővárosi Ítéltábla 2006. szeptember 4. napján tartott tanácselnöki értekezletéről készült Emlékeztető.

78 Vogycska Petra: A bírósági jogkörben okozott kár gyakorlata a polgári eljárásban. Magyar Jog 2015/3. 169.o.

79 ÍH2006/4/164., Fővárosi Ítéltábla 15.Gpkf.44.474/2006/3.

80 Kuijer, Martin: The right to a fair trial and the Council of Europe's efforts to ensure effective remedies on a domestic level for excessively lengthy proceedings. Human Rights Law Review, 2013/4. 787.o.

ésszerű időn belül való bejezése, és ennek elmulasztása kifogás előterjesztése nélkül is kötelezettségszegés a bíróság, és jogsérelem a fél oldalán⁸¹ – az eljárás elhúzódása miatti hatékony jogorvoslatnak elsődlegesen az felel meg, ha maga az állam nyújt kártérítést a már bekövetkezett jogsértésekért. Amennyiben pedig az eljárások az adott államban rendszerszintűnek tekinthető hibaként jelentős számban elhúzódnak, úgy annak megakadályozása nem egy adott cselekmény elvégzését célzó kifogás szabályozásával, hanem az igazságszolgáltatás gyorsítását elősegítő valamennyi rendelkezés és körülmény komplex és konzisztens, mindemellett hatékony átalakítása révén érhető el.

8. AZ ELJÁRÁS ELHÚZÓDÁSA MIATTI KÁRTÉRÍTÉS

Amennyiben az eljárás ésszerű időn túli elhúzódása már bekövetkezett, a sérelmet szenvedett fél a Pp. 2. § (3) bekezdése alapján igényelhet sérelemdíjat (korábbi terminológiával méltányos elégtételt biztosító kártérítést) az alapjogát megsértő bírósággal szemben.

A jogintézmény tekintetében – az eddig bemutatottak alapján – a nemzetközi követelmény egyrészt az, hogy valóban hatékony legyen, azaz a sérelmet szenvedett fél számára ne csak formálisan, hanem ténylegesen is rendelkezésre álljon, másrészt pedig az, hogy a kereset elbírálására során az eljáró bíróság ne csak az Alaptörvény és a Pp. rendelkezéseit, hanem az EJEE szabályozását, és annak az EJEB esetjogában kialakult és megalapozott értelmezését is figyelembe vegye.

8.1. Az EJEE, valamint az EJEB esetjogának figyelembevétele a hazai joggyakorlatban

A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásokról szóló törvény⁸² alapján a nemzetközi szerződések értelmezése során az adott nemzetközi szerződéssel kapcsolatos jogviták eldöntésére joghatósággal rendelkező szerv döntéseit is figyelembe kell venni. Tekintettel arra, hogy az EJEE 32. cikk 1. bekezdése értelmében az EJEB joghatósága kiterjed az egyezmény és jegyzőkönyvei értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban eléje terjesztett minden ügyre, a magyar állam kötelezettsége az EJEB esetjogának figyelembevételére egyértelmű. Az EJEB esetjogának proaktív módon való figyelembevétele abban az esetben

⁸¹ Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG-ORAC, Budapest, 2015. 556.o.

⁸² 2005. évi L. törvény 13. §.

megfelelő, ha az egyes ítéletekből adódó következtetéseket saját jogrendszerünkre vonatkozóan akkor is levonjuk, ha az ügyben Magyarország félként nem vett részt. Ez a hozzáállás harmonizál a nemzetközi kötelezettségek jóhiszemű teljesítésének elvével is.⁸³

Összhangban a korábbiakkal, az Alkotmánybíróság által instituált ekvivalencia-elv értelmében, ha az Alkotmány ugyanúgy fogalmazza meg egy alapjog lényegi tartalmát, mint valamely nemzetközi szerződés (például az EJEE), akkor „az alapjogvédelem szintje semmiképpen nem lehet alacsonyabb, mint a nemzetközi (jellemzően a strasbourgi Emberi Jogok Bírósága által kibontott) jogvédelem szintje.”⁸⁴ Így ilyen esetben „az Alkotmánybíróságnak tartózkodnia kell az adott jogszabály (vagy jogszabályi rendelkezés) olyan értelmezésétől, amelynek elkerülhetetlen következménye a vállalt nemzetközi jogi kötelezettség megsértése és Magyarország sorozatos elmarasztalása lenne a Bíróság előtt.”⁸⁵

Ezzel szemben – hiába vált az Egyezmény a kihirdetésével a belső jog részévé, és hiába rendelkezik a fent hivatkozott jogszabályon kívül az Alaptörvény⁸⁶ is úgy, hogy a hazai jogalkalmazók biztosítani kötelesek a nemzetközi és a belső jog összhangját – a magyar bíróságok rendszeresen jutnak arra a következtetésre, hogy nem áll fenn kötelezettségük az EJEE, valamint az annak értelmezésére hivatott EJEB esetjoga figyelembevételére.

A domináns bírói gyakorlatban kialakult értelmezés alapján⁸⁷ az EJEE, valamint az EJEB esetjoga közvetlenül a magyar jogrendszerben kötelezően nem alkalmazandó, „az Egyezmény szövegéből nem következik, hogy a tagországoknak kötelezően követniük kell az esetjogot,”⁸⁸ a jogsérelem elbírálására a hazai bíróság a belső jog alapján jogosult és köteles, az EJEB ítéletei pedig a magyar jogot a jogharmonizáció folytán alakítják.⁸⁹ Az irányadó felfogás alapja egyrészt az az idea, hogy bíróságokat nem az egyezmény köti, hanem a belső jog,⁹⁰ másrészt pedig az a – magyar bíróságok számára sok esetben zavaró – körülmény, hogy a strasbourgi ítélkezés sokkal messzebbre távolodik el az egyezmény normaszövegétől, mint ahogy az Magyarországon megszokott, így az ítélkezésükben kizárólag a törvénynek alávetett bíróságok tekintetében nem

83 Bán Tamás, Fundamentum 2005/1. 49. o.

84 6/2011 (VII.13.) AB határozat V.2.2.

85 36/2013(XII.5.) AB határozat [28].

86 Alaptörvény Q. cikk (2) bekezdés.

87 Győri Ítélőtábla Pf.V.20.072/2015/14/I.

88 Fővárosi Ítélőtábla 1.Pf.21.695/2014/4.

89 Fővárosi Ítélőtábla 5.Pf.20.961/2007/6.

90 Weller Mónika, Fundamentum 2005/1. 59. o.

világos, hogy mennyiben köti a bírót valami, ami se nem törvény, se nem magyar precedens.⁹¹

A kialakult és koherens felfogásra tekintettel 2015-ben a civilisztikai kollégiumvezetők országos tanácskozásukon irányadóként rögzítették, hogy „az eljárási alapjogok megsértése miatt indított perek jogalapja nem a Római Egyezmény 6. cikkének (1) bekezdése, hanem a Pp. 2. §-ának (3) bekezdése”.⁹² Ezek után nem meglepő, hogy a magyar bíróságok ítéleteikben rendkívül ritkán hivatkoznak jogalapként az EJEB precedenseire.

Ugyanakkor, miután az alapelv lényegi tartalma mind az EJEE-ben, mind az Alaptörvényben és a polgári perrendtartásban ugyanaz – azaz, hogy a bíróságnak ésszerű időn belül kell eljárnia – a sérelmet szenvedett fél szempontjából nincs gyakorlati jelentősége annak, hogy a bíróság a magyar jogszabályt, vagy az EJEB esetjogát hivatkozza meg a döntése indokolásában – mindaddig, amíg a magyar szabályozás és gyakorlat legalább ugyanolyan szintű védelmet biztosít a fél számára, mint a strasbourgi esetjog.

A lényegében azonos szabályozásnak pedig teoretikusan arra az eredményre kéne vezetnie, hogy az ítéletek tartalma, az alapjog értelmezése is hasonló lesz. A következő fejezetekben így megvizsgáljuk, hogy az ésszerű határidőn belüli eljárás megsértése miatt indított keresetek során a nemzeti bíróságok és az EJEB gyakorlata az egyes részelemek megítélése szempontjából mennyiben egyeznek meg egymással.

8.2. Az időtartam megítélése

Az EJEB az eljárás hossza szempontjából először a figyelembe veendő pertartamot állapítja meg, majd pedig azt, hogy az ügy körülményeire – az ügy bonyolultságára, a bíróság eljárására, a fél közrehatására, az ügy tétjére – való tekintettel az ésszerűnek minősülhet-e.⁹³

8.2.1. Az eljárás hossza szempontjából figyelembe veendő pertartam

A figyelembe veendő pertartam kezdete tekintetében a magyar gyakorlat szerint

⁹¹ Bán, im. 47. o.

⁹² Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. május 18-19. napján tartott országos tanácskozásáról, Kúriai döntések, 2015/7. 774. o. (X.I. pont)

⁹³ Kudła v. Poland (30210/96.) §102-117.

„a keresetlevél benyújtásától a jogerős ítélet meghozataláig tartó időszak vonatkozásában kell állást foglalni arról, hogy ... az adott per – túlzottan sokáig tartott-e.”⁹⁴ Az EJEB gyakorlata alapján a kezdő időpont általában szintén a keresetlevél benyújtása, de lehet ennél korábbi is, pl. az előzetes közigazgatási eljárás⁹⁵ vagy gyámhatósági eljárás⁹⁶ is beleszámítódik a pertartamba. Az eljárás kezdő időpontja tekintetében a hazai gyakorlatnak az EJEB esetjogától való eltérése indokolt, miután az EJEB előtti eljárásban a fél az állam, amely valamennyi hatósága eljárásáért felelős, a hazai ügyekben viszont az alperes a bíróság, amelynek felelőssége természetesen csak a saját eljárása vonatkozásában állhat fenn.

Ezzel szemben, az EJEB jól megalapozott esetjoga fényében problémás az a tendenciózus és következetes gyakorlat, amely szerint a magyar bíróságok értelmezése alapján a figyelembe veendő pertartam vége a jogerős döntés. Ebben az értelemben a hazai felülvizsgálati eljárás, illetve a végrehajtás ezen időszakba nem számít bele – amely már csak arra figyelemmel is visszas, hogy míg a pertartam számításánál a bíróságok csak a jogerős ítélet meghozataláig eltelt időt veszik figyelembe, addig a jogorvoslati lehetőségek kimerítése körében adott esetben elvárás, hogy a rendkívüli felülvizsgálatot is igénybe vegye a fél.⁹⁷ Az EJEB előtti eljárásokban viszont az eljárás vége – az EJEE 35. cikk 1. bekezdésében foglaltaknak megfelelően – az az időpont, amikor a tagállami bíróságok a végleges határozatot meghozták, azzal, hogy ebbe a nemcsak a felülvizsgálati eljárás, hanem adott esetben az Alkotmánybíróság eljárása⁹⁸ is beletartozik, mint ahogy az EJEB a végrehajtási eljárást is a teljes eljárás integráns részének tekinti.⁹⁹

8.2.2. Az eljárás ésszerű ideje

Sem az EJEE, sem az EJEB esetjoga nem fektet le meghatározott, az elfogadhatóság határait kijelölő időintervallumot, mint ahogy a Pp. sem rögzíti azt, hogy milyen időtartam számít ésszerűn túlinak. Az Alkotmánybíróság értelmezésében az ésszerű idő követelményének az az eljárási idő felel meg,

94 Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. május 18-19. napján tartott országos tanácskozásáról, Kúriai döntések, 2015/7. 774. o. (X.2. pont)

95 Schouten and Meldrum v. the Netherlands (19005/91., 19006/91.)

96 Olsson v. Sweden (No. 1) (10465/83)

97 LB. Pfv. III.20.893/2011/7.

98 Ruiz-Mateos v. Spain (12952/87.) §35., Klein v. Germany (33379/96.) §35., Süßmann v. Germany (20323/92.)

99 Martins Moreira v. Portugal (11371/85.) §44., Zappia v. Italy (24295/94.) §16.

amely szükséges és ésszerűen elegendő az ügy elbírálásához, a megalapozott döntés meghozatalához.¹⁰⁰ Az EJEB esetjogában nagy eltérések vannak annak megítélésében, hogy mi számít az ésszerű időn belüli elbíráláshoz való jog megsértésének: az ügy körülményeihez képest adott esetben a nyolc éves időtartam sem tekinthető ésszerűtlenül hosszúnak,¹⁰¹ míg más esetben viszont az alig két éves időtartam is lehet jogsértő.¹⁰²

Az EJEB értelmezése alapján¹⁰³ az ésszerű időtartam követelményének megtartását az ügy valamennyi körülményére tekintettel kell megvizsgálni, e körbe pedig négy vizsgálati szempont vonható: az ügy komplexitása, a fél és az eljáró szerv magatartása, valamint az ügy tétje, illetve annak a fél szempontjából való jelentősége. A felelősség tekintetében az EJEB előtti kimentési lehetőség, amely az eljárás ésszerű hosszát igazolhatja, csak erre a négy tényezőre vonatkozhat, ugyanakkor, azok egy adott időtartamon túl nem szolgálhatnak kimentési alapul: egy ponton túl az állam felelőssége ténylegesen objektivizálódik, és a felelősség nem menthető.

Kiemelkedő jelentőségű, hogy az EJEB előtt az állam nem hivatkozhat olyan problémákra, amelyeket az egyezmény-komform működés érdekében saját magának kell megoldania, például technikai nehézségekre, munkateherre vagy létszámhiányra,¹⁰⁴ miután az államnak úgy kell megszerveznie a jogrendszerét, hogy a bíróságok ésszerű időn belül tudjanak végleges döntést hozni,¹⁰⁵ ha szükséges, akkor jogi szabályozást vagy a gyakorlatot is megváltoztatva ennek érdekében.¹⁰⁶

A magyar judikatúra nem alakított ki jól behatárolt kimentési lehetőségeket, így azok ilyen csoportosításban nem is vizsgálhatóak. A kimentési okok rögzítésére – a Pp. 2. § (3) bekezdésének deklarált céljára figyelemmel – nem is lenne lehetőség, miután a rendelkezést bevető módosítás indokolása alapján a Pp. 2. § (3) bekezdése szerinti igény esetében egy felróhatóságtól független, objektív szankcióról, illetve felelősségi alakzatról van szó.¹⁰⁷ Az objektív szankció-jelleg azonban a valóságban nem realizálódik maradéktalanul, mivel – ahogy az a

100 8/1992. (I. 30.) AB határozat.

101 Katte Klitsche de la Grange v. Italy (12539/86.)

102 X. v. France (Serie A. no. 236-A.)

103 Frydlender v. France (30979/96.) §43., Pélissier and Sassi v. France (25444/94.) § 67., Comingersoll S.A. v. Portugal (35382/97.) §19., Börcsök Bodor v. Hungary (14962/03.) §31.

104 Vocaturo v. Italy (11891/85.) §17.

105 Sürmeli v. Germany (75529/01.) §129., Pélissier and Sassi v. France (25444/94.) §74.

106 Kitov v. Bulgaria (37104/97.) §73.

107 A 2013. évi CCLII. törvény 85. §-ához fűzött indokolás.

civilisztikai kollégiumvezetők országos értekezletén is megállapításra került – „a bíróság a felelősség alól – annak objektív jellege ellenére – kimentheti magát.”¹⁰⁸

8.2.2.1. Az ügy komplexitása

Az EJEB előtt ügy bonyolultsága – mind eljárásjogi, mind az anyagi jogi komplexitás esetén – igazolhatja az eljárás hosszát. Az EJEB ezen körülmény vizsgálata során figyelembe veszi pl. a tanúk számát, a bizonyítási eljárás terjedelmét,¹⁰⁹ az ügy bonyolult ténybeli vagy jogi megítélését. Ugyanakkor, az EJEB értelmezésében a komplex ügyeket is megfelelő szakértelemmel és szorgalommal kell intéznie az eljáró bíróságnak, azaz nemcsak a tárgyalások száma, hanem az érdemi tárgyalások, és azokon a bíró aktivitása is mérlegelésre kerül.

8.2.2.2. A bíróság eljárása

Az EJEB proaktív magatartást vár el a bírótól,¹¹⁰ azaz vizsgálja azt, hogy pervezetési jogosítványaikkal mennyiben éltek a bíróságok, felhasználták-e minden rendelkezésre álló eljárásjogi eszközt az eljárás mielőbbi befejezése érdekében.¹¹¹ Még a felek rendelkezési elve sem menti fel a bíróságot az ésszerű határidőn belül való eljárás kötelezettsége alól,¹¹² miután a bíróság feladata gondoskodni például arról, hogy a szakértő időben előterjessze a szakvéleményét,¹¹³ vagy, hogy a távolmaradó tanúk esetében a megjelenésüket a rendelkezésre álló eljárási eszközökkel megoldja.¹¹⁴

Az EJEB előtt a jogsértés megállapítását megalapozza a bíróság hosszabb inaktív periódusa,¹¹⁵ vagyis azon időszak, amely alatt nem kerül sor olyan érdemi lépésre, amely közelebb juttatja a pert a befejezéshez. A 9-10 hónapos vagy ezt meghaladó inaktív időszak nem kimenthető, az EJEB esetjoga alapján.¹¹⁶

108 Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. május 18-19. napján tartott országos tanácskozásáról, Kúriai döntések, 2015/7. 775. o. (X.8. pont)

109 Humen v. Poland (26614/95.) §63.

110 Cuscani v. United Kingdom (32771/96)

111 Tóth, Magyar and Tóthné v. Hungary (35701/04.) §24.

112 Sürmeli v. Germany (75529/01.) §129.

113 Peryt v. Poland (42042/98.) §57., Capuano v. Italy (9381/81.) §32., Wohlmeyer Bau GmbH v. Austria (20077/02.) §52.

114 Kuśmierk v. Poland (10675/02.) §65.

115 Vachev v. Bulgaria (42987/98.) §96., Ciricosta and Viola v. Italy (19753/92.) 28§., Lévai and Nagy v. Hungary (43657/98.) §41.

116 Kuijer im. 782. o.

Ugyanakkor a jogsértés az EJEB szerint megállapítható akkor is, ha nem volt inaktív periódus, de összességében az eljárás ésszerűtlenül hosszú volt,¹¹⁷ és az EJEB „nincs meggyőződve arról, hogy a hatóságok a szükséges szorgalommal jártak el az ügy mielőbbi befejezése érdekében.”¹¹⁸

Az EJEB gyakorlata alapján, az eljáró bíróság magatartása szempontjából az eljárás felfüggesztésének időszaka – a felfüggesztés indoklásától függetlenül – nem vonható le az eljárás hosszából, hanem abba teljes egészében beleszámít. Viszont, ha a felfüggesztés az adott esetben indokolt volt, és időtartama nem haladta meg a még ésszerűnek tekinthetőt, ez az ügy objektív bonyolultsága fogalmi körébe tartozik, és ekként nem esik az érintett állam terhére.¹¹⁹ A magyar joggyakorlatban ezzel szemben a felfüggesztés időtartama – a hosszára és ésszerűségére vonatkozó vizsgálattól függetlenül – nem vehető figyelembe az eljárás elhúzódása szempontjából.¹²⁰

8.2.2.3. A kérelmező magatartása

Az EJEB jól megalapozott esetjoga értelmében a fél kötelezettsége, hogy hozzájáruljon az eljárás mielőbbi befejezéséhez, hogy gondosan járjon el, és a perelhúzó taktikáktól tartózkodjon,¹²¹ viszont vizsgálat tárgyát képezi az is, hogy mennyire határozottan lépett fel a bíróság a rendelkezésére álló eszközökkel a perelhúzó magatartás megelőzése, szankcionálása érdekében.¹²² Ekörben az EJEB elemzi egyrészt azt, hogy a kérelmező megtett-e minden tőle ésszerűen elvárható az eljárás gyorsítása érdekében, másrészt pedig azt, hogy saját magatartása mennyire volt jóhiszemű, és mennyiben felelős a fél maga az eljárás elhúzódásban,¹²³ azaz a felet csak az az időtartam terheli, amivel az eljárás elhúzódásához ő maga hozzájárult.¹²⁴ Így az EJEB a fél közrehatását arányaiban vizsgálja, és megállapíthatónak tartja a jogsérelmet abban az esetben is, ha a fél szintén hozzájárult az eljárás elhúzódásához, de az eljáró szerv felelősségét e téren nagyobb mértékűnek ítéli.

Ezzel szemben a hazai gyakorlat a fél mulasztása, illetve közrehatása esetén –

117 Doceviski v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia (66907/01.) §32.

118 Gázsó v. Hungary (48322/12.) §16.

119 Grád András – Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve. HVG-ORAC, Budapest, 2011. 344. o.

120 LB Pfv.III.20.861/2010/19.

121 Unión Alimentaria Sanders SA v. Spain (11681/85.) §35.

122 Mincheva v. Bulgaria (21558/03.) §68.

123 Erkner and Hofauer v. Austria (9616/81.) §68.

124 Poiss v. Austria (17/1986/115/163.) §57.

egyezően a Pp. 2. § (2) bekezdésében rögzített szabályozással, amely alapján nem hivatkozhat a per ésszerű időn belül történő befejezésének követelményére az a fél, aki magatartásával, illetve mulasztásával a per elhúzódásához maga is hozzájárult – következetesen elutasítja a keresetet, függetlenül a fél hozzájárulásának mértékétől.¹²⁵

Kiemelendő, hogy míg az EJEB esetjoga szerint a kérelmezőnek nem róható fel az, ha igénybe veszi valamennyi rendelkezésre álló hazai jogorvoslatot,¹²⁶ addig a hazai joggyakorlatban a fél, aki halasztást kér, jogorvoslattal él és eljárási kifogást, illetve elfogultsági kifogást terjeszt elő, – bár perbeli jogait gyakorolja – maga is hozzájárul a per elhúzódásához, így a bírósággal szemben a Pp. 2. § (3) bekezdése alapján igényt nem érvényesíthet,¹²⁷ az igénnyel kapcsolatos jogosultságát elveszti.

8.2.2.4. Az ügy jelentősége

Az ügy tétje, illetve ezzel kapcsolatban a fél szempontjából való jelentősége tekintetében az EJEB azokat a különleges eseteket vesz figyelembe, amikor a fél érdekei alapján a soron kívüli eljárás elvárható. Ilyenek pl. a szülői felügyeletre, kapcsolattartásra vonatkozó jogviták,¹²⁸ nyugellátással kapcsolatos perek,¹²⁹ személyállapoti perek és gondnokság,¹³⁰ illetve munkaügyi viták.¹³¹ Kiemelt jelentőségűnek számít az EJEB előtt az is, ha az ügyfél időskorú, vagy halála más okból a közeljövőben várható.¹³² Ugyanakkor, ezen körülmények mindig egyedileg mérlegelendők: adott esetben a három bírósági szinten zajló, összesen 4 év 10 hónapig tartó eljárás még akkor sem minősül ésszerűtlenül hosszúnak, ha annak tárgya a fél szempontjából kiemelkedő jelentőségű gyermekelhelyezés, figyelemmel arra, hogy a kérelmező láthatási joga a gyermekek nála történő elhelyezése következtében nem sérültek.¹³³

125 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.775/2009/7., Győri Ítéltábla Pf.I.20.070/2015/6/I.

126 Erkner and Hofauer v. Austria (9616/81.) §68.

127 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf. 20.775/2009/7.

128 Niederböster v. Germany (39547/98.) §39.

129 Doceviski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia (66907/01.) §35., Pocuca v. Croatia (38550/02.) §46.

130 Gana v. Italy (13024/87.) §17., Mikulić v. Croatia (53176/99.) §44.

131 Dumanovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia (13989/02.) §49., Vocaturo v. Italy (11891/85.) §17.

132 Süßmann v. Germany (20024/92.) §61.

133 Gudovics v. Hungary (61203/14.)

8.3. Az alapeljárás folyamatban léte

Kardinális kérdés, hogy az alapeljárás jellege, illetve annak folyamatban léte hogyan kerül értelmezésre az eljáró jogorvoslati fórum előtt.

Az EJEB nem utasít el eljárás elhúzódomása miatti kereseteket az ügy jellegére hivatkozással, hanem tág értelemben használja „magánjogi természetű” kifejezést, azaz nemperes – pl. felszámolási,¹³⁴ letéti¹³⁵ – eljárások vonatkozásában is lehetségesnek tartja az igényérvényesítést. Az EJEE angol nyelvű szövegében szereplő „decide” ige¹³⁶ – amely helyesen határozathozatalként értelmezendő – ügydöntő határozat meghozatalára utal, amelybe beletartoznak olyan eljárásjogi intézmények is, mint pl. a közbenső ítélet, vagy a perbeli egyezséget jóváhagyó végzés.¹³⁷

Ezzel szemben a – civilisztikai kollégiumvezetők országos tanácskozása által is rögzített – hazai joggyakorlat értelmében „a Pp. 2. §-ának (3) bekezdése alapján csak akkor kerülhet sor marasztalásra, ha az alapul szolgáló peres vagy nemperes eljárásban a bíróságnak ellenérdekű felek polgári jogi jogvitájában kellett döntenie”.¹³⁸ A magyar bíróságok ennek megfelelően nem látnak lehetőséget sérelemdíj megítélésére ésszerű időn túli felszámolási eljárásban,¹³⁹ ugyanúgy, ahogy a bíróság előtti letéti nemperes eljárásban sem.¹⁴⁰ A hazai joggyakorlat alapján ideiglenes intézkedés elrendelése iránti eljárás esetében sem ítélt meg sérelemdíj arra hivatkozással, hogy az nem a peres eljárás érdemi elbírálását jelenti.¹⁴¹

Még jelentősebb az eltérés az EJEB és a hazai bíróságok között abban a kérdésben, hogy a sérelmezett eljárás folyamatban léte alatt, azaz valamennyi jogorvoslati lehetőség kimerítését megelőzően megítélhető-e az eljárás elhúzódomása miatti kártérítés. Az EJEE és a Pp. szabályozása ebben a vonatkozásban eltérő. Az EJEE értelmében¹⁴² a kérelem benyújtásának előfeltétele az, hogy „az összes hazai jogorvoslati lehetőséget már kimerítették”.

134 Pélissier and Sassi v. France (25444/94.)

135 Musci v. Italy (64699/01.)

136 Figyelemmel arra, hogy az EJEE hivatalos nyelve az angol és a francia.

137 Osztovits András: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk (1) bekezdésének gyakorlata, különös tekintettel a törvényes bíróhoz való jogra. Jogtudományi Közöny 2004/9. 298. o.

138 Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. május 18-19. napján tartott országos tanácskozásáról, Kúriai döntések 2015/7. 774. o. (X.6. pont)

139 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.497/2009/8.

140 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.971/2010/5.

141 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.628/2015/4/II.

142 EJEE 35. cikk 1. bekezdése.

A Pp. szabályozása ezzel szemben megengedőbb, mivel az igényérvényesítés feltételéül csak azt szabja, hogy „a sérelem a jogorvoslati eljárásban nem orvosolható.”¹⁴³

A szigorúbban deklarált szabályozás viszont az EJB értelmezésében csak a sérelem elhárítására valóban alkalmas jogorvoslati lehetőségek kimerítésének kötelezettségét jelenti, így a 6. cikk 1. bekezdésének sérelme, és erre tekintettel a kártérítés megállapítható olyan ügyben is, amely még folyamatban van – akár abban az esetben is, ha a bírósági eljárás még csak az elsőfoknál tart.¹⁴⁴ Az EJB több ítéletében is kifejezetten kiemelte, hogy nem tekinthető hatékonynak az a jogorvoslat, amelyet folyamatban levő ügyben nem lehet igénybe venni,¹⁴⁵ miután egyértelmű, hogy az ésszerű határidő túllépése jogorvoslati eljárásban sem orvosolható: az nem egy jogorvoslati eljárásban megváltoztatható döntés, viszont a jogorvoslati eljárás szükségszerűen az eljárás további elhúzódását eredményezi.

A megengedőbb magyar szabályozásból ezzel szöges ellentétben a hazai judikatúra azt a kikristályosodott elvi tételt alakította ki, hogy igényt érvényesíteni csak érdemben jogerősen befejezett ügyben lehet.¹⁴⁶ A következetesen és koherensen követett gyakorlat szerint egyértelmű az, hogy a Pp. 2. § (3) bekezdésében szabályozott sérelemdíj iránti igény kizárólag a per jogerős befejezése után terjeszthető elő,¹⁴⁷ a civilisztikai kollégiumvezetők az országos tanácskozásukon ezt kifejezetten rögzítették is,¹⁴⁸ így a gyakorlat alakította elvek alapján a jogorvoslat igénybevétele előfeltételként kerül előírásra attól függetlenül, hogy azzal az eljárás elhúzódása nem orvosolható. Ennek alapja egyrészt az az idea, hogy igényt csak a pernyertes fél érvényesíthet, és az eljárás befejezéséig nem lehet megállapítani, hogy a sérelem bekövetkezett-e, az ugyanis a jogerős ítélettel dől el,¹⁴⁹ másrészt szokásos arra hivatkozni, hogy egy folyamatban lévő eljárás esetében fogalmilag kizárt a befejezés ésszerű időtartamának vizsgálata,¹⁵⁰ annak során az egész per tartamára kell

143 Pp. 2. § (3) bekezdése

144 A számtalan lehetséges példa közül álljon itt pár magyar vonatkozású: Magyar v. Hungary (32396/96.), Lévai v. Hungary (43657/98.), Dömötör v. Hungary (25065/09.), Németh v. Hungary (25411/10.)

145 Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria (48059/06 and 2708/09.) §67., Robert Lesjak v. Slovenia (33946/03.) §55.

146 Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.20.315/2015/7/II.

147 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.971/2010/5., Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I.

148 Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. május 18-19. napján tartott országos tanácskozásáról. Kúriai döntések, 2015/7. 774. o. (X.3. pont).

149 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.736/2010/6.

150 Győri Ítéltábla Pf.I.20.070/2015/6/I..

figyelemmel lenni.¹⁵¹ A jogerős döntés előtti elbírálás elutasítási alapja továbbá az, hogy ebben az esetben az igényt elbíráló bíróság folyamatos kontrollt gyakorol az azonos szintű bíróság eljárása felett, amely „ellentétes a jogorvoslat elveivel és akadályozza a folyamatban lévő eljárások lefolytatását.”¹⁵²

A hazai gyakorlat így paradox és ambivalens eredményhez vezet, amely által konszolidálódik az, hogy az alapjog sérelme nem állapítható meg olyan folyamatban levő eljárásban, amelyben az ésszerű időn belüli elbírálás követelménye már egyértelmű, hogy nem valósulhat meg. Az valóban igaz, hogy folyamatban levő perben a befejezés pontos időtartama nem lehet tényállási elem, ugyanakkor, az eljárás során már eltelt időtartam azonosítható úgy, mint ameddig az eljárás legalábbis tart – és ez a minimális időtartam már a befejezés előtt is meghaladhatja az ésszerűt. Az eljárásra „kontrollt” gyakorló jogorvoslati bíróság kizártságának elfogadása pedig más jogorvoslati lehetőségeket, például az eljárás elhúzódása miatti kifogás elbírálását is ellehetetlenítené.

8.4. A peres felek az eljárásban

Az eljárás résztvevői tekintetében mutatkozik meg a legnagyobb eltérés az EJE rendelkezései és a magyar normatív szabályozás között.

Alperesi oldalon az EJEB előtti eljárás alperese szükségszerűen az állam, mint az Egyezmény részese, amely felelős valamennyi állami szerv eljárásáért, így bármely hatóság előtti eljárás elhúzódása miatti igény az érintett állammal szemben érvényesíthető. A hazai bíróság előtt folyamatban levő perben, a jogszabályi rendelkezések alapján az alperes az alapjog sérelmét okozó bíróság.

Felperesi oldalon is eltérő az EJEB és a Pp. szabályozása. Az EJE 6. cikk 1. bekezdésének szellemében – miután az alapján „mindenkinek” joga van az ésszerű időn belüli eljáráshoz – az EJEB előtt bármely, az eljárásban érdekelt személy lehet felperes. Ezzel szemben a magyar szabályozás alapján – a Pp. 2. § (3) bekezdése értelmében – sérelemdíj iránti igényt csak a fél érvényesíthet, az eljárás egyéb szereplői, pl. a beavatkozó nem – annak ellenére, hogy a Pp. 8. § (1) bekezdése értelmében perbeli kötelezettségeinek nemcsak a fél, hanem az eljárás bármely egyéb résztvevője is köteles eleget tenni. A bírói gyakorlat a szabályozással egyezően, és a civilisztikai kollégiumvezetők országos értekezlete

151 Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I.

152 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.736/2010/6.

által is megerősítetten¹⁵³ állapítja meg, hogy a beavatkozó az eljárás elhúzódása miatti igényt nem érvényesíthet, azon az alapon, hogy a jogviták ésszerű időn belüli eldöntéséhez fűződő alapjoga csak a félnek van, a beavatkozó pedig a fél fogalmába nem tartozik bele.¹⁵⁴

A normatív szabályozáson túl további eltérés mutatható ki a gyakorlat által kialakított elvek alapján: erre vonatkozó jogszabályi rendelkezés hiányában is a judikatúra a jogorvoslatban érintett potenciális felperesi kört tovább szűkíti azzal, hogy csak a pernyertes félnek biztosít lehetőséget az igényérvényesítésre. A domináns gyakorlat érvelése szerint a pervesztes félnek nincs olyan anyagi joga, amelyet érvényesíthetett volna, így kár bekövetkezése nélkül kártérítés nem járhat, vagyis sérelem nélkül a Pp. 2. §-ának (3) bekezdésében írt sérelemdíj sem ítélezhető meg.¹⁵⁵ Ellenérvként kiemelendő, hogy a felelősségi alakzat bevezetésének indokolása alapján a követelés jogalapjának fennállása körében a bíróság jogsértő eljárásának (az eljárás elhúzódásának) igazolásán túl semmilyen további hátrányos eredmény bekövetkezését nem kell bizonyítani, miután az eljárás elhúzódása önmagában jelenti a jogszolgáltatáshoz fűződő bizalom meggyengülését. Ezen oknál fogva racionális alapon nem indokolható az a felvetés, hogy a pervesztes félnek az eljárás elhúzódása miatt sérelme nem is lehet.¹⁵⁶

8.5. A kártérítés összecszerűsége

Az ítéleti megállapítás tekintetében már a kiindulópont is eltér az EJEB és a hazai bíróságok eljárása tekintetében: míg az EJEB esetjoga alapján semmi akadálya annak, hogy az ítéletben összecszerű kötelezés nélkül csak a jogsértés kerüljön megállapításra, a hazai felfogás szerint „a Pp. 2. §-ának (3) bekezdése az alapjogsértés jogkövetkezményeit teljes körűen szabályozza, ezért az eljárási alapjogok megsértésére hivatkozással a jogsértés megállapítása, mint objektív szankció alappal nem kérhető”.¹⁵⁷

Az ítéletben megállapítandó összecszerűség, azaz az EJEE 41. cikkében¹⁵⁸

153 Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. május 18-19. napján tartott országos tanácskozásáról. Kúriai döntések 2015/7. 774. o. (X.5. pont).

154 Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.723/2012/7.

155 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.736/2010/6.

156 Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a joggyakorlat ebben a kérdésben nem egységes: egyes határozatok szerint az igényérvényesítés joga a pervesztes felet is megilleti, pl. Fővárosi Ítéltábla 3.Pf.21.101/2012/6.

157 Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. május 18-19. napján tartott országos tanácskozásáról, Kúriai döntések, 2015/7. 775. o. (X.10. pont).

158 EJEE 41. cikk: Igazságos elégtétel. Ha a Bíróság az Egyezmény vagy az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek

rögzített igazságos elégtétel tekintetében az EJB standardizált szabályokat igyekszik kialakítani annak érdekében, hogy hasonló ügyekben egyenértékű ítéletek szülessenek.¹⁵⁹ Így az Olaszországgal szembeni eljárásokban az EJB a nemvagyonai kártérítés tekintetében 1.000 – 1.500 euró / év összeget tartott megállapíthatónak – az eljárás tartamának valamennyi évére, és nem a késedelmes évekre vonatkozóan, azzal, hogy az ügy tétje alapján – pl. munkajogi, személyállapoti perek – az összeg elérheti a 2.000 eurót is,¹⁶⁰ viszont a tagállamok az összecszerűségekre vonatkozó szabályozás kialakításánál figyelembe vehetik az adott országbeli életszínvonalat.¹⁶¹ Az EJB még egy adott tagállamban hatékonynak tartott kártérítési jogorvoslat esetén is mérlegeli azt, hogy a hazai jogorvoslati eljárásban megítélt összeg az EJB esetjogának megfelelően került-e megállapításra, és kiegészítő kártérítést ítél meg akkor, ha álláspontja szerint az ott megállapított összeg túlságosan alacsony.¹⁶²

A Pp. 2. § (3) bekezdése alapján az eljárás elhúzódása miatt megítélt összegek tekintetében általános jelleggel kialakított hazai gyakorlatról nem beszélhetünk. Az egyik vizsgált ügyben 12 hónapnyi inaktív időszak 150.000,- Ft,¹⁶³ a másikban – egy átutalási végzés kibocsátása tekintetében – 1 hónap 7 nap késedelem 100.000,- Ft sérelemdíjat¹⁶⁴ jelentett a felperesnek. Egy másik eljárásban a felperes 7 különböző ügyében az inaktív időszakok 3 hónap, illetve 2 év 10 hónap közötti időtartamok voltak, amelyért a megítélt sérelemdíj összesen 1.000.000,- Ft összeget tett ki,¹⁶⁵ míg szintén 1.000.000,- Ft sérelemdíjat eredményezett egy másik ügynek a 10 évig tartó elhúzódása.¹⁶⁶ Ehhez képest abban a 7 évig tartó eljárásban, amely során az elsőfokú ítéleteket két ízben is hatályon kívül helyezték, és a tárgyalások elhalasztását gyakran semmi sem indokolta, 50.000,- Ft kártérítés került megállapításra.¹⁶⁷ Az egyik ítélőtábla az előtte folyamatban levő ügyben¹⁶⁸ a 6 év és 9 hónap hosszú nyúlt időszak tekintetében 200.000,-

megsértését állapítja meg és az érdekelt Magas Szerződő Fél belső joga csak részleges jóvátételt tesz lehetővé, a Bíróság – szükség esetén – igazságos elégtételt ítél meg a sértett félnek.

159 Scordino v. Italy (no. 1) (36813/97.) §176.

160 Riccardi Pizzati v. Italy (62361/00.) §26. Az ítélet nem emelkedett jogerőre, a Nagykamara a jogsértés megállapítását fenntartó, a megítélt összeget azonban kismértékben csökkentő véglegessé vált ítéletében az általánosságban megítélhető összecszerűségekre nem tért ki.

161 Scordino v. Italy (no. 1) (36813/97.) §189.

162 Horváthová v. Slovakia (74456/01.) §33. Az EJB a szlovák bíróság által megítélt 450 euró összegén felül összesen további 4.500 eurót ítél meg a kérelmezőnek.

163 Győri Ítélőtábla Pf.V.20.212/2014/8.

164 Győri Ítélőtábla Pf.III.20.198/2014/4/1.

165 Székesfehérvári Törvényszék 25.P.21.867/2011., Fővárosi Ítélőtábla 3.Pf.21.101/2012/6., Kúria Pfv.III.20.444/2013/16.

166 Fővárosi Ítélőtábla Pf.20.315/2015.

167 Fővárosi Ítélőtábla Pf.21.269/2015.

168 Debreceni Ítélőtábla Pf.II.20.619/2012/6.

Ft sérelemdíjat ítélt meg a felperesnek, míg egy másik eljárásban¹⁶⁹ az eljárást megindító irat vonatkozásában fennálló 10 hónapnyi késedelmes időszakra 300.000,- Ft összeget.

9. AZ EJEB PILOT JUDGMENT ÍTÉLETE AZ ELJÁRÁSOK ELHÚZÓDÁSA TEKINTETÉBEN

Az EJEB egy 2015. október 16-án jogerőre emelkedett pilot judgment-ben¹⁷⁰ az ésszerű időn túl elhúzódó eljárások jogorvoslati rendszerének átalakítására vonatkozó kötelezettséget írt elő Magyarország számára.¹⁷¹ Az EJEB az ítéletben – azon túl, hogy a konkrét ügyben megállapította az ésszerű időn belüli elbírálásra vonatkozó követelmény megsértését, és kártérítést ítélt meg a kérelmezőnek – általánosságban is deklarálta, hogy eljárások elhúzódása vonatkozásában a Magyarországgal szemben megállapított jogsértések alapján egy visszatérő probléma van, az az EJEE-vel ellentétes gyakorlat alapján áll fenn. Így az EJEB előírta Magyarországnak, hogy haladéktalanul, de legkésőbb az ítélet véglegessé válásától számított egy éven belül – azaz 2016 októberéig – olyan jogorvoslatot vagy jogorvoslat-együttest vezessen be a nemzeti jogrendszerébe, amely megfelel az EJEE követelményeinek,¹⁷² és az EJEB esetjogában lefektetett elvekkel összhangban valóban hatékonyan képes kezelni a túlzottan hosszú eljárások kérdését, az eljárás-elhúzódása miatti egyezményisértéseket.

A pilot judgmentben foglalt kötelezettség előírásának korábbi jele volt, hogy az EJEB ítéleteinek végrehajtója, az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ugyanezen kötelezettséget – határidő meghatározása nélkül – már a 2012. márciusi 1136. számú ülésén hozott határozatban előírta Magyarországnak, és ugyanezen jelzés került megfogalmazásra az EJEB eljárása során több ügyben is.¹⁷³ Ugyanakkor, ezekben az esetekben a jogrendszer hiányosságának megállapításán túl a szabályozás átalakítására vonatkozóan határidő nem került kikötésre, a magyar

169 Debreceni Ítéltábla Pf.IV.20.038/2013/5.

170 Az EJEB az eljárási szabályzatának 61. cikkében 2011 óta szabályozott pilot judgment eljárást abban az esetben alkalmazza, ha egy adott nemzeti jogrendszerben rendszerszintűnek tekintett hiányosságot észlel, és ezzel összefüggésben nagyszámú kérelem van (vagy feltételezhető, hogy lesz) a plénum előtt. A pilot judgment eljárás során az EJEB meghatározza a jogrendszer hiányosságát, és – a többi hasonló jellegű ügy elbírálásának felfüggesztése mellett – határidő szabásával előírja az adott tagállamnak, hogy milyen intézkedéseket tegyen a jogrendszerében. Ha a tagállam az előírt kötelezettségének eleget tesz, az EJEB törli az ügylajstromból a még folyamatban levő ügyeket, ennek elmulasztása esetén viszont folytatja a felfüggesztett eljárások elbírálását.

171 Gazsó v. Hungary (48322/12.)

172 Gazsó v. Hungary (48322/12.) §38.

173 Bartha v. Hungary (33486/07.) §19., Argola Trade Kft. v. Hungary (8034/07.) §20., Barta és Drajkó v. Hungary (35729/12.) §41.

állam pedig ez ügyben – számon kérhető kötelezettsége nem lévén – intézkedést nem tett.

Ezúttal viszont az állam – a jelek szerint – tervbe vette a pilot judgment-ben foglalt elvárásoknak való megfelelést annyiban, hogy a kormány a 2016. évi őszi jogalkotási programja¹⁷⁴ alapján – az Országgyűléshez való 2016. októberi benyújtással, és 2016. novemberi elfogadással – külön törvényt kíván megalkotni a bírósági eljárások elhúzódása miatti igényérvényesítésről. A törvénytervezet a jelen kézirat lezárásáig¹⁷⁵ nem került nyilvánosságra, így nem áll rendelkezésünkre arra vonatkozó információ, hogy az állam az új, hatékony jogorvoslati szabályozást milyen módon kívánja létrehozni.

A pilot judgment alapján az állam – az EJEB ítéleteinek végrehajtását az EJEE 46. cikk 2. bekezdése alapján ellenőrző Miniszteri Bizottság monitoring tevékenysége mellett – szabadon választhatja meg azokat az eszközöket, amelyekkel a kötelezettségének eleget tesz, feltéve, hogy a jogorvoslat(ok) elméletileg és gyakorlatilag is megfelel(nek) a Bíróság által lefektetett kritériumoknak.¹⁷⁶ Így az EJEB által a jogorvoslati rendszer átalakítására kötelezett tagállam bevezethet megelőző vagy kártérítési jogorvoslatot, vagy ezen jogorvoslatok kombinációját¹⁷⁷ azzal, hogy a szabályozás kialakítása során az Egyezmény rendelkezéseit, az EJEB esetjogát, valamint a Miniszteri Tanács ajánlásait¹⁷⁸ figyelembe kell venni.

Tekintettel arra, hogy jelenleg is jelentős számú eljárás elhúzódása miatti kérelem van az EJEB előtt (és jelentősre tehető azon elhúzódó ügyek száma is a hazai bíróságok előtt, amelyek vonatkozásában a felek nem fordultak a strasbourgi bírósághoz), a magyar állam választhat, hogy kizárólag kártérítési, vagy azzal kombinálva, a folyamatban levő ügyek elhúzódását megakadályozó jogorvoslatot vezet be. Előbbi a már elhúzódott ügyek száma miatt nem mellőzhető, utóbbi prevenciós jellege miatt alkalmas lehet arra, hogy a későbbi kártérítési igényeket megelőzze.

174 http://www.parlament.hu/documents/10181/56621/tvalkpr_2016osz.pdf/8c4ed677-5fed-4b0e-9a3a-b20c2e1af040 (megtekintés ideje: 2016.09.30.)

175 2016. szeptember 30.

176 Sürmeli v. Germany (75529/01.) §97-101., McFarlane v. Ireland (31333/06.) §108.

177 McFarlane v. Ireland (31333/06.) §108.

178 Committee of Ministers in May 2004 of Recommendation (2004)6 on the improvement of domestic remedies

9.1. Kitekintés – más tagállamok a pilot judgment után

Az EJB ítéletében előírt kötelezettség tekintetében érdemes megvizsgálni azt, hogy más tagállamok – hasonló tartalmú kötelezés esetén – milyen módon tudtak annak eredményesen megfelelni, és a jogrendszerüket az EJB elvárásait kielégítően átalakítani.

Olaszország¹⁷⁹ esetében az EJB még a pilot judgment bevezetése előtt állapította meg rendszerszintű hibát annak rögzítésével, hogy az állam nem működtet hatékony jogorvoslatot az eljárások elhúzódásából eredő igények kezelésére. Az olasz állam a 2001-ben hatályba lépett ún. Pinto-törvénnyel kártérítési jellegű hazai jogorvoslatot vezetett be, amelynek lényege, hogy az állam ellen benyújtott kereset tekintetében a körzeti fellebbviteli bíróság 30 napon belül hoz döntést, amely során az ügy bonyolultságát is figyelembe veszi. Az eljárási hossza vonatkozó ésszerű határidőt irányadó értéként 6 éves időtartamban deklarálta. A megítélt összeg mértéke évi 500 – 1.500 euró, a kifizetésére vonatkozó határidő pedig legfeljebb 6 hónap.

Az EJB ezt követően több tagállam vonatkozásában – egyebek mellett Görögország,¹⁸⁰ Törökország,¹⁸¹ Bulgária¹⁸² és Németország¹⁸³ esetében – állapította meg pilot judgmentben rendszerszintű hibaként azt, hogy az állam nem működtet hatékony jogorvoslati lehetőséget, és írta elő azt, hogy a tagállam egy éven belül köteles az EJB esetjogával összhangban levő jogorvoslatot a jogrendszerébe bevezetni.

A pilot judgment alapján Németország 2011-ben vezetett be új, valamennyi bírósági eljárásra kiterjedő szabályozást,¹⁸⁴ amely a folyamatban levő ügyek elhúzódása megakadályozását célzó jogorvoslat, valamint a már elhúzódtott eljárások tekintetében kártérítést nyújtó jogorvoslat kombinációja. A kártérítés iránti kérelmet a végső döntéstől számított hat hónapon belül a fellebbviteli bírósághoz kell benyújtani, és alkalmazható mind a folyamatban levő, mint a már befejezett ügyekben. Az eljárás alperese az állam, a kérelmet kizárólagos

179 Ferrari v. Italy (33440/96.) §21.

180 Vassilios Athanasiou and Others v. Greece (50973/08.), Michelioudakis v. Greece (54447/10.), Glykantzi v. Greece (40150/09.)

181 Ümmühan Kaplan v. Turkey (24240/07.)

182 Büntetőügyek tekintetében Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria (48059/06. and 2708/09.), polgári ügyek vonatkozásában Finger v. Bulgaria (37346/05.)

183 Rumpf v. Germany (46344/06.) §51.

184 Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungsverfahren

illetékességű bíróság bírálja el, és törvényben került rögzítésre, hogy elhúzódó eljárás esetén a kártérítés összege 1200 euro /év (amely az ügy körülményeire figyelemmel emelkedhet vagy csökkenhet).

A jogorvoslatok egyedi kombinációját vezette be Bulgária 2012-ben: a Legfelsőbb Bíróság mellett működő, nem feltétlenül bírákból álló Felügyelet feladatává tette a bíróságok munkájának ellenőrzését, ezen belül a kártérítés iránti kérelmek elbírálását – anélkül, hogy az erre a feladatra kinevezett szakemberek a bírói függetlenséget sértenék. A Felügyelet által készített jelentés alapján az Igazságügyi Miniszter döntési jogkörébe tartozik az egyezségi ajánlat megtétele az EJEB esetjogával egyező összegre, és a hat hónapon belüli kifizetésre. Amennyiben a miniszter előtt nem jön létre a – kötelező előfeltételnek minősülő – egyezség, akkor a kérelmezők az állammal szemben polgári jogi úton érvényesíthetnek igényt.¹⁸⁵ A jogorvoslat alkalmazandó azokra az ügyekre is, amelyekre vonatkozóan az EJEB-hez már benyújtásra került a kérelem.¹⁸⁶

Görögország 2012-ben vezette be új jogorvoslati formaként¹⁸⁷ a két lehetséges megoldás kombinációját: egy preventív és egy kártérítés jellegűt, utóbbi esetében a kérelmet a végső döntéstől számított hat hónapon belül kell benyújtani. Az elbírálás kritériumai a törvényben rögzítetten¹⁸⁸ ugyanazok, mint az EJEB esetjogában.

Törökország 2012 szeptemberétől az Alkotmánybíróság előtt általános emberi jogsértésre vonatkozó jogorvoslati lehetőséget biztosít, továbbá a 2013 januárjában bevezetett szabályozással külön testületet hozott létre¹⁸⁹ a kártérítési kérelmek elbírálására, valamennyi – polgári, büntető és közigazgatási – ügyszak vonatkozásában.

Valamennyi vizsgált tagállam esetében a jogrendszerbe bevezetett intézkedésekre tekintettel az EJEB a módosításokat követő rövid időszakban a megengedhetőség körében arra hivatkozással utasította el a hozzá benyújtott kérelmeket, hogy a tagállam új jogorvoslati rendszert hozott létre, amelynek hatékonysága még nem vizsgálható, a kérelmezőnek viszont az EJEB-hez fordulást megelőzően azt kell igénybe vennie. Az átmenet időszakot követően az

¹⁸⁵ State and Municipalities Liability for Damage Act 1988., § 2b.

¹⁸⁶ Polyana Ivanova Valcheva v. Bulgaria and Enyo Nikolov Abrashev v. Bulgaria (6194/11. and 34887/11.) §53.

¹⁸⁷ Law no. 4055/2012.

¹⁸⁸ 57. §.

¹⁸⁹ Law no. 6384.

EJEB valamennyi vizsgált tagállam elleni keresetet azzal utasított el, hogy a tagállamban hatékony jogorvoslati rendszer működik az ésszerű időn túli eljárással okozott jogsérelmek orvoslására.¹⁹⁰

A rövid áttekintetés alapján az állapítható meg, hogy a legkülönbözőbb jogorvoslati rendszereket minősíti az EJEB hatékony tagállami jogorvoslati eljárásnak, azaz nincsenek kötött és egyértelműen rögzített formális szabályok. Az EJEB megítélése szempontjából a lényeges az, hogy a jogorvoslat valóban hatékony legyen, azaz, hogy a jogsértés a gyakorlatban is megállapításra kerüljön, és a kártérítési összeg kifizetése rövid időn belül megtörténjen.

10. AZ ELJÁRÁS ELHÚZÓDÁSA MIATTI JOGORVOSLAT – DE LEGE FERENDA

A normatív szabályozást megvizsgálva megállapítható, hogy a nemzetközi dokumentumokban deklarált ésszerű időn belüli eljárás követelménye, mint alapelv a belső jogban maradéktalanul átvételre került, azt mind az Alaptörvény, mind pedig a Pp. és a Bjt. is garantálja. Az alapelv megvalósítása érdekében az utóbbi években számos rendelkezés, ún. „gyorsító csomag” került a polgári perrendtartásba beépítésre,¹⁹¹ és az új polgári perrendtartás megalkotása is – a törvényjavaslatban rögzített osztott perszerkezet, anyagi pervezetés, perkoncentráció és preklúzió bevezetésével – elsődlegesen az eljárások gyorsítását és egyszerűsítését célozza. A bírósági szervezetben folyamatosak azon, a jelen tanulmány keretein belül terjedelmi okok miatt nem részletezhető törekvések, igazgatási intézkedések – pl. munkateher arányos elosztása, bírák kirendelése, bírósági titkárok és adminisztratív segítők megfelelő számának biztosítása – amelyek az eljárások ésszerű időn belüli befejezését hivatottak elősegíteni.

Mindezek ellenére az EJEB megítélése alapján Magyarország tekintetében rendszerszintű probléma áll fenn az eljárások elhúzódása tekintetében – elsődlegesen az alapjog sérelmére vonatkozó jogorvoslat esetén. A főbb tartalmi elemeiben az EJEE rendelkezéseinek megfelelően szabályozott sérelemdíj gyakorlatát megvizsgálva az állapítható meg, hogy a társadalmi valóságban a törvényi szintű szabályozás egyezmény-konform módon történő megvalósulása

190 Olaszország esetében: Brusco v. Italy (69789/01.); Németország esetében: Peter v. Germany (68919/10.) §57.; Törökország: Turgut and others v. Turkey (4860/09.); Görögország esetében: Techniki Olympiaki A.E. v. Greece (40547/10.) §58., Bulgária esetében: Anton Antonov Balakchiev and others v. Bulgaria (65187/10.) §79.

191 Például a 2010. évi CLXXXIII. törvénnyel bevezetett kötelező jogi képviselő, a felek közötti előzetes egyeztetési kötelezettség, soron kívüli eljárás intézménye

nem biztosított. A jogszabály által meghatározott premissák *contra legem*, szűkítő értelmezésével a bíróság jogalakító funkciója folytán új szabályokat hoz létre, bíró alkotta jogot, amely a közhatalmi státusú igazságszolgáltatási szervek korlátozott kárfelelősségét eredményezi, az igazságszolgáltatásban ügyfélként érintett társadalom és a bíróság közötti távolságot növeli, és ronthatja a társadalomnak a jogszolgáltatás színvonalával és megbízhatóságával kapcsolatos érzetét.

A jelen tanulmányban részletesen bemutatott, az EJB esetjoga és a hazai joggyakorlat közötti, sok esetben kirívó eltérés következtében logikus lenne az a gondolat, hogy az EJB a pilot judgment-ben rögzített következtetésre a magyar precedensek részletes vizsgálata alapján jutott, és az alapján véli úgy, hogy a magyar jogorvoslati rendszer nem hatékony. A valóság viszont az, hogy EJB egyetlenegy, Magyarországot az ésszerű időn túli eljárás miatt elmarasztaló határozatában sem vizsgálta a Pp. 2. § (3) bekezdésének szabályozást és az arra épülő gyakorlatot, azt viszont a magyar vonatkozású ügyekben több esetben is¹⁹² megállapította, hogy a magyar állam az adott ügyben nem tudta igazolni, hogy létezne hatékony hazai jogorvoslat.

Ezek alapján a pilot judgment-ben foglalt kötelezés alapja nem az eltérő hazai esetjog EJB általi elemzése, hanem pusztán az a tény, hogy szignifikánsan eltérő mértékben kerül megítélésre a kártérítés iránti kérelem az EJB előtti, illetve a magyar bíróságok előtti eljárásban. Az EJB ítéleteinek tárában tömegével lelhetőek fel az ésszerű időn belüli elbírálás követelményének megsértését megállapító ítéletek, addig a hazai bírósági határozatok gyűjteményében csak elvétve találni olyan jogesetet, amelyben az alapjog sérelmét állapította volna meg az keresetet elbíráló bíróság, és sérelemdíjat ítélt volna meg a félnek. Ugyanígy, más tagállamok hatékonynak elfogadott szabályozására vonatkozó EJB álláspont is a jogorvoslatok tényleges eredményessége alapján került megállapításra. Azon tagállamoknak, amelyekkel szemben az EJB korábban pilot judgment-et alkalmazott, a jogorvoslat hatékonysága körében azt kellett tudnia igazolni, hogy az új szabályok bevezetését követően kártérítések megfelelő mértékben megítélésre kerültek, és a kifizetések megfelelő gyorsasággal megtörténtek.¹⁹³

Az EJB a pilot judgment-ben a jogorvoslati rendszer átalakítására vonatkozó

¹⁹² Nagy István v. Hungary (121/11.) §19., Patyi v. Hungary (1936/10.) §15., Gázsó v. Hungary (48322/12.) §21.

¹⁹³ Vassilios Athanasiou and Others v. Greece (50973/08.)

kötelezettséget írt elő Magyarország számára. Ugyanakkor, a szabályozást és az esetjogot megvizsgálva az a következtetés vonható le, hogy a hatályos jogszabályi környezet keretein belül is kialakítható lenne (lett volna) egy, az EJEB elvárásaival összhangban levő joggyakorlat. A judikatúra számos tekintetben – így például az alapeljárás folyamatban léte alatti igényérvényesítés; a pervesztes fél részére megítélhető kártérítés; a rendkívüli perorvoslatnak az eljárás hossza szempontjából való figyelembevétele – instituált olyan szűkítő joggyakorlatot, amely a normatív szabályozás megfelelő hozzáállású, rugalmas értelmezése alapján elkerülhető lenne.

Így tehát az a helyzet állt elő, hogy az EJEB a megfelelő jogi keretrendszerre vonatkozó álláspontját a keretrendszerben megvalósuló konkrét működés esetpéldányainak és statisztikai adatainak elemzése alapján határozta meg. Véleményünk szerint maga a keretrendszer szignifikáns mértékben hordozta és hordozza magában azokat a jellemzőket, amik alkalmassá tennék, illetve tették volna az EJEB által kívánt és elfogadott működés magába foglalására, azaz a probléma oka nem feltétlen magában a szóban forgó keretrendszerben, hanem az abban megvalósított működési módban keresendő. Ennek alapján a jogszabályi rendelkezéseken túl a kialakult joggyakorlaton múlik az, hogy a hatályos jogunkban szabályozott jogorvoslati lehetőségek nem minősülnek az EJEB előtt megfelelően hatékonyak. Ennek következtében a szabályozás újragondolása mellett a jogalkalmazó bíróságok részéről egy komprehenzív szemléletváltás is szükséges ahhoz, hogy az EJEB a megalkotandó, új kártérítési jogorvoslati lehetőségeket hatékonyan fogadja el, hiszen fennáll a veszélye, hogy egy változatlan jogszolgáltatói attitűd a megváltozott keretrendszer és körülmények mellett is jó eséllyel ugyanarra, vagy hasonló eredményre vezet az EJEB statisztikai alapokon nyugvó bírálatát tekintve.

10.1. Az EJEE rendelkezéseire és az EJEB esetjogára vonatkozó ismeretek fejlesztése

A pilot judgment-ben előírt intézkedések teljesítése tehát nemcsak jogalkotási lépések megtételét jelenti, hanem a hazai bíróságok szemléletmódjának és értelmezésének az EJEB esetjogához való igazodását is.¹⁹⁴ Az EJEE 1. cikke értelmében a tagállamok feladata az abban foglalt jogok biztosítása, annak

194 Dia Anagnostou: *The European Court of Human Rights. Implementing Strasbourg's Judgments and Domestic Policy*. Edinburgh University Press, 2013. 6. o.

elsődleges felelőssége a tagállamokat terheli,¹⁹⁵ az EJEB esetjoga alapján pedig a tagállam bírának kötelezettsége az, hogy teljes hatályt biztosítsanak az Egyezményben rögzített standardoknak, amelyeket az EJEB az esetjogán keresztül értelmezett.¹⁹⁶ Az EJEE-tagállamok által elfogadott Brightoni Nyilatkozat¹⁹⁷ alapján a tagállamoknak elő kell segíteniük, és ösztönözniük kell a bíróságokat, hogy „vegyék figyelembe az Egyezmény vonatkozó alapelveit a Bíróság esetjogára figyelemmel az eljárások lefolytatása és az ítélethozatal során.” Az EJEE és az EJEB joggyakorlatának kötelező alkalmazása feltételezné annak széleskörű és megbízható ismeretét, valamint azt, hogy a bíróságok alkalmazzák azt abban az esetben is, ha a felek nem is hivatkoznak rá.

Kiemelkedő fontosságú lenne az EJEE értelmezésének, valamint az EJEB esetjogának – specializált – oktatása a jogalkalmazó bíróságok számára, miután az alkalmazandó jog széleskörű ismerete nélkül nem garantálható olyan magas színvonalú ítélkezés, amely kiállja az EJEB előtti megmérettetés próbáját. A Miniszteri Bizottság ajánlása¹⁹⁸ és akcióterve¹⁹⁹ alapján a tagállamok számára erősen javasolt az EJEE és az EJEB esetjoga tekintetében a bírák rendszeres és folyamatos képzése.

A vizsgált hazai ítéletek alapján joggal feltételezhető, hogy a bírák nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel a nemzetközi követelményrendszer tekintetében. Még egy olyan magas szintű szakmai fórum, mint a civilisztikai kollégiumvezetők országos értekezlete is elfogad olyan – a tanulmányban számos alkalommal hivatkozott – megállapításokat, amelyeket az EJEB erre vonatkozó esetjoga, és az annak figyelembevételére vonatkozó kötelezettség mélyreható ismerete esetén bizonyosan nem tett volna. Így egy átfogó és hatékony ismeretterjesztésen alapuló, a szemléletváltás irányát célzó koncepció kialakításának és megvalósításának hiányában – az igényérvényesítési lehetőségeket a jelen bírói értelmezés alapján korlátozó konszolidálódott felfogás mellett – az eddigi tendenciák alapján feltételezhető, hogy önmagában egy megfelelően kialakított új szabályozás nem garantálhatná egy, az EJEB által is megfelelőnek ítélt, gyakorlati értelemben is valóban hatékony jogorvoslati

195 Kudla v. Poland (30210/96.) §152.

196 Fabris v. France (16574/08.) §75.

197 Az Emberi Jogok Európai Bíróságának jövőjéről tartott Magasszintű Konferencia alkalmával az EJEE szerződő államainak Brightonban, 2012 áprilisában kiadott nyilatkozata, 9.c.iv. pont.

198 Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec(2004)4 of the Committee of Ministers to member states on the European Convention on Human Rights in university education and professional training.

199 Third Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe: Action Plan, Warsaw 16–17 May 2005. CM(2005)80.

rendszer működését.

Az EJEB esetjogának széleskörű terjesztése érdekében hozta létre az Európa Tanács a "HELP" programot,²⁰⁰ amelyen keresztül a résztvevők online tréningekkel, távoktatással elsajátíthatják az EJEE-ben rögzített és EJEB esetjogában értelmezett joganyagot, valamint a nemzetközileg elismert szakértők által készített tananyagot. A magyar igazságszolgáltatási szervezet viszont nem vesz részt a képzési programban, a portálon magyar nyelvű anyagok nem is találhatók.

A magyar bírósági szervezet rendkívül kis számban szervez képzéseket a bírák, titkárok részére az EJEE rendelkezéseire, vagy az EJEB esetjogra vonatkozóan. 2016-ban például tudomásunk szerint összesen két ilyen jellegű képzés kerül megrendezésre. Egyrészt a Magyar Igazságügyi Akadémia által szervezett kétnapos, ún. alapjogi képzés,²⁰¹ amelynek keretében két, korábban az EJEB-nél dolgozó bírónak összesen egy óra időtartam állt rendelkezésére²⁰² arra, hogy az EJEB-nél szerzett gyakorlati tapasztalataikról (természetesen nemcsak az eljárás elhúzódása miatti kérelmekről, hanem valamennyi egyéb alapjog megsértése miatti ügyről) beszélhessenek. Másrészt, 2016 szeptemberében a Fővárosi Ítéltábla rendezett képzést az Emberi Jogok Európai gyakorlata címmel az ítéltábla bírái, valamint 20 törvényszéki bírórészére, félnapos időtartamban, amelyen 45 percen az EJEB-nek az ésszerű időn belüli befejezéssel kapcsolatos követelményeiről is hallhattak előadást a résztvevők.²⁰³ Mindkét képzés kiválóan alkalmas volt hasznos ismeretek átadására, ugyanakkor – mind az időtartamot, mind a résztvevők korlátozott számát tekintve – egyértelmű, hogy nem volt alkalmas arra, hogy az EJEB esetjogának széleskörű és mélyreható ismertetésére vonatkozó követelménynek megfeleljen.

Gyakorlati problémát okozhat továbbá az, hogy az EJEB ítéletei jellemzően csak angol és francia nyelven érhetőek el, azok magyar nyelvű fordítása pedig kezdeti szakaszban tart. A bírósági szervezeten belül hiányzik egy tematizált, az EJEB ítéleteit, vagy azok magyarázatait tartalmazó esettár, csakúgy, mint az ítéletekről készült összefoglalók széleskörű, szervezett és folyamatos nyilvánossá tétele.

200 mozaikszó, a Human Right Program for Legal Professions rövidítése - Emberi Jogi Program Jogi Hivatásrendeknek. Elérhetősége: <http://www.coe.int/en/web/help/home> (megtekintés ideje: 2016.09.30.)

201 <http://kepzesek.birosag.hu/resource.aspx?ResourceID=GetDocStoreFile&EntryID=22592> (a MIA képzési rendszerébe való belépést követően elérhető. Letöltés ideje: 2016.09.30.)

202 Helyesebben, a tematika szerint egy órára tervezett előadás a korábbi prezentációk elhúzódása miatt végül kb. 30 percesre rövidült

203 <http://www.fb.intra/hirek/emberi-jogi-europai-birosag-gyakorlata-c-kepzes-fovarosi-itelotabla-szervezeseben> (csak belső bírósági intranetes hálózatról elérhető, megtekintés ideje: 2016.09.30.)

10.2. A pilot judgment alapján kialakítandó jogorvoslati rendszer alapvetése

Az eljárás elhúzódása terén folyamatos cél az ésszerű időn belüli elbírálás követelményének való megfelelés, amelynek megvalósítására mind normatív szabályozás útján, mind szervezési-igazgatási intézkedésekkel állandó törekvés figyelhető meg.

Ezen célon felül, az EJEB pilot judgmentje alapján Magyarországnak kötelezettségévé vált az eljárás elhúzódásával kapcsolatos jogorvoslati rendszerének átalakítása is, amely – a tanulmányban bemutatottak alapján – akkor minősülne az EJEB értékelési rendszerében hatékonynak, ha a már ésszerű időn túl elhúzódott eljárást sérelmező fél a hazai bíróságok előtt nyerne jogorvoslatot, és kapna megfelelő összegű kártérítést. Ez a megoldás csökkentené az EJEB előtti elmarasztalások számát, amely mind a magyar állam, mind a bírósági szervezetrendszer nemzetközi megítélése szempontjából kifejezetten kívánatos.

Ugyanakkor felmerülhet, hogy az igazságszolgáltatás tisztán anyagi érdekeinek figyelembevétele más megoldást kívánna. A jelenlegi helyzet alapján a bírósági költségvetésből kifizetendő hazai marasztalások számának jelentős szintű megnövekedése érzékenyen érintené a bírósági szervezetrendszert, míg az EJEB ítéleteiben a magyar állam kerül elmarasztalásra – a marasztalási összeg pedig az állami költségvetést terheli. Így a bíróságok – kizárólag finansiális megfontolások alapján – a jogorvoslati rendszer ilyen jellegű átalakításában nemhogy nem érdekeltek, hanem az kifejezetten az érdekeikkel ellentétes.

Az EJEB jól megalapozott esetjogának is megfelelő szabályozás kialakítása érdekében a jogalkotónak célszerű lenne a hatályos szabályozást – a bírósággal szembeni igényérvényesítést – megváltoztatnia akként, hogy az új jogorvoslati eljárás során a követelés közvetlenül a Magyar Állammal szemben legyen érvényesíthető. Ennek indokoltsága eleve abból fakad, hogy az állam feladata az igazságszolgáltatás személyi, tárgyi feltételeinek biztosítása, és jogalkotási monopóliuma folytán az állam határozza meg a judikatúra által alkalmazandó jogot, illetőleg az eljárás kereteit. Az állammal szembeni igényérvényesítést igazolja az is, hogy nemzetközi összehasonlításban is egyedülálló azon magyar megoldás, hogy a magyar bíróságok egyben az önmaguk által okozott jogsértések megállapítására autentikált és kötelezett szervek is, amely tény, ha jogi értelemben nem is, morális, illetve etikai aspektusban felvetheti ad

absurdum az összeférhetetlenség, de minimálisan az elfogultság gondolatát.

Összefoglalva a fentieket, az ésszerű időn belüli eljáráshoz való joghoz – mint alapjoghoz – kapcsolódó hazai és európai gyakorlat mind az egyes konkrét eseteket, mind pedig a statisztikai esettömeget tekintve radikálisan különböznek egymástól. A differencia oka a fent levezetett következmények alapján nem elsősorban a jogi keretek különbözősége, hanem a kereteken belül érintett releváns szereplők másféle szemlélete és az ebből adódó eltérő gyakorlatok. A nemzetközi szerződésből fakadó kötelezettség alapján mind a jogszerűséget, az etikai szempontokat és mind pedig konzisztenciáját tekintve az európai – azaz az EJEB esetjoga által fémjelzett – változat az irányadó. Az EJEB ennek megfelelően – élve a lehetőségeivel – kötelezte is Magyarországot arra, hogy a jogorvoslathoz kapcsolódó működésére vonatkozóan olyan módosításokat eszközöljön, mely struktúrájában és szerkezeti elemeiben nem kötelezően, ám határfokát tekintve mindenképpen az EJEB által megvalósított mértékhez kell, hogy konvergáljon. Ezen kötelezettség egyrészt magába foglalja a jogi keretek megvizsgálását és szükség esetén azok módosítását, másrészt pedig a területhez kapcsolódó jelenleg uralkodó attitűd alapvető megváltoztatását, és az ezen átalakuláshoz szükséges, illetve azt elősegítő formális és informális eszközöket és környezeti tényezőket.

Ideális esetben a komprehenzív szemléletváltásnak belső igényként is meg kell jelennie a jogalkotók, a jogalkalmazók, és általánosságban a jogszolgáltatásban résztvevők tekintetében, hovatovább a megfelelő szakmai önértékelés, ad absurdum a szakmai önérzet részévé kell, hogy váljon. Kíváncsú lenne, hogy az eljárás konkrét tárgyát képező jogi aktusokra vonatkozó szakmai precizitás és megfelelőség, illetve jó esetben a szakmai optimumra való törekvés hasonló súllyal jelenjen meg az eljárás – alapjogi értelemben egyébként megfelelően szabályozott – körülményeire vonatkozóan is, különös tekintettel a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesítésére. A jogszolgáltatást igénybe vevő, és az eljárásokban – annak kimenetelétől függetlenül – ebből a szempontból ügyfélként megjelenő fél szemében alapvetően nem az egyes lépések különálló megfelelősége, hanem sokkal inkább az eredményesség összképe számít, melynek szerves és elengedhetetlen része az eljárás hossza, illetve annak időtartama alatt az érintettek aktivitása. Az ügyfél így ezen összkép alapján hozza meg az igénybe vett jogi szolgáltatás, azaz az igazságszolgáltatás minőségével kapcsolatos saját „ítéletét” is. Az így alkotott "ítélet" ugyan de iure értelemben nem jogerős, ám a tapasztalatok alapján de facto hatással van a társadalomnak a

teljes igazságszolgáltatási rendszerre vonatkozó álláspontjára, illetve az ahhoz való hozzáállására, mellyel kapcsolatban biztosan kijelenthető, hogy - egyfajta jogi terminus technicus parafrázisként - a társadalom irányából a jogrendszer felé fennálló szakmaiság és hitelesség vélelme mindannyiunk közös érdeke.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Allan Rosas, Lorna Armati: EU Constitutional Law. Hart Publishing, 2010.
- Allan Rosas: When is the EU Charter of fundamental rights applicable at national level? Jurisprudence (Mykolo Romeris University), 2012/4.
- Bakó Beáta: Uniós alapjogok a tagállamokban. Az Alapjogi Charta alkalmazási és értelmezési problémái. Iustum Aequum Salutare, 2015/ 1.
- Bán Tamás, Fundamentum 2005/1.
- Blutman László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban. HVG-Orac Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014.
- Bóka János: „To Delay Justice, Is Injustice” – az ésszerű időtartam követelményének összehasonlító vizsgálata. In: Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika. Összehasonlító jogi tanulmányok. Gondolat, Budapest, 2011.
- Chronowski Nóra – Drinóczy Tímea - Kocsis Miklós – Zeller Judit: „Alapjogi Charta”. In: Osztovits András (szerk.): Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata I. Budapest, Complex, 2011.
- Dia Anagnostou: The European Court of Human Rights. Implementing Strasbourg’s Judgments and Domestic Policy. Edinburgh University Press, 2013.
- Forst, Déborah: The execution of judgments of the European Court of Human Rights. Limits and ways ahead. ICL Journal, Vienna Journal on International Constitution Law, 2013/3.
- Francis G. Jacobs: The right to a fair trial in European Law. European Human Rights Law Review, 1999. 144. o.
- Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG-ORAC, Budapest, 2015.
- Gombos Katalin: Bírói jogvédelem az Európai Unióban – Lisszabon után. Complex Kiadó, Budapest, 2011.
- Gombos Katalin: A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban. Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 176. o.
- Grád András – Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve. HVG-ORAC, Budapest, 2011.
- Helen Keller – Alec Stone Sweet (szerk.): A Europe of Rights. The Impact of the ECHR on National Legal Systems. Oxford University Press, 2008.
- Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Kiss Daisy: A fair eljárás. In: Papp Zsuzsanna (szerk.): A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.

Kuijer, Martin: The right to a fair trial and the Council of Europe's efforts to ensure effective remedies on a domestic level for excessively lengthy proceedings. *Human Rights Law Review*, 2013/4.

Nina-Louisa Arold Lorenz, Xavier Groussot, Gunnar Thor Petursson: *The European Human Rights Culture – A paradox of human rights protection in Europe?* Martinus Nijhoff Publishers, 2013.

Osztovits András: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk (1) bekezdésének gyakorlata, különös tekintettel a törvényes bíróhoz való jogra. *Jogtudományi Közlöny* 2004/9.

Osztovits András (szerk.): *Questionnaire on the Charter of Fundamental Rights*. Hungarian Legal Report, 2011.

Piet Eeckhout: *External relations of the European Community*. Oxford University Press, 2004.

Szalayné Sándor Erzsébet: Új távlatok az európai alapjogvédelemben. *Közjogi Szemle* 2010/3.

Takis Tridimas: *The General principles of EU law*. Oxford University Press, 2006.

Venice Commission: *Can excessive length of proceedings be remedied?* Council of Europe Publishing, 2007.

Varga Zsófia: Az Alapjogi Charta a magyar bíróságok előtt. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/11.

Vogyicska Petra: A bírósági jogkörben okozott kár gyakorlata a polgári eljárásban. *Magyar Jog* 2015/3.

Weller Mónika: Az Európai Unió Alapjogi Chartája. *Acta Humana* 2001. No. 43.

Weller Mónika, *Fundamentum* 2005/1.

Wildhaber, Luzius: A constitutional future for the European Court of Human Rights? *Human Rights Law Journal*, Vol. 23. No. 507. (2002),

DR. SZEREDI ANDRÁS

A VÉGREHAJTÁSI KIFOGÁS, AVAGY NIL NOVI SUB SOLE

1. BEVEZETÉS

Jelszavam mögé bújva hadd kezdjem dolgozatomat egy vallomással: elhivatott büntetőbíró vagyok. A bíróságon nőttem fel, hittem és a mai napig hiszek abban, hogy nincs Magyarországon még egy olyan jogászi hivatás, amely a bírói talárnál nagyobb büszkeséggel töltheti el az embert. Vallom, hogy nincs még egy olyan pálya, ahol ilyen mennyiségű szellemi tőke koncentrálódik ilyen kis helyen, mint a bíróság. Hiszen mindegy, hogy a bíró Justiciát a PKKB „gyárában”, vagy egy három kollégával üzemelő kisbíróságon szolgálja, megvan az a hihetetlen nagy lehetősége, hogy kinyitja a szobája ajtaját, és egy kávé, vagy tea mellett további felkészült, gondolkodó és eltérő személyiségű ember álláspontját hallgathatja meg egy-egy tény-, vagy jogkérdésről. Megtarthatja a mini kollégiumi ülését és szakmai tanácskozását, begyűjtheti az álláspontokat, rádöbbenhet, hogy a nem az adott kérdés megoldásában elmélyedt kollégái mennyire másképpen keresik, s lelhetik meg a megoldást.

Ügyszakomat elárulva jogosan merül fel a kérdés, hogy választásom miért a polgári szekcióra esett? És ha már civilisztika, miért nem egy divatos, széles hazai- és külföldi irodalommal rendelkező, eképp nemzetközi kitekintésre is módot adó „sztár” téma? Miért egy nemperes eljárás jogorvoslati kérelme, amely még a mai, modern és széleskörűen szabályozott formájában sem követel meg magának egy oldalnál többet a most már több mint 300 szakaszt meghaladó terjedelmű végrehajtási kódexben?

Hiszen a civilisztikai témák között is számos, a jelentős kibontakozás lehetőségét magában hordozó, örökzöld cím rejlik. Olyanok is, amelyek végigkísérik egy jogász pályafutását az egyetemi alapozó tárgyak sikeres teljesítésétől a lant letételéig. „Az emberi méltóság és a jó hírnév védelmének polgári jogi eszközei” már az első egyetemi évfolyamdolgozat témája is lehetne, a tartalomjegyzék – kis túlzással – önmagában kitöltené a három szerzői ívet. Más témák – mint például „A törvény előtti egyenlőség elve a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránti perekben” – könnyű sikert ígérnek a pályázati kiírás alapjogi szemléletű előírásának tükrében. Míg például a „Szabadalmi jog és «Start-up» vállalkozások”

téma a frissességet, az újszerűséget hordozza magában.

Engem azonban az élet frissen szakvizsgázott, „nagy tudású” jogászként – azaz bírósági titkárként – a végrehajtási területhez sodort. Ekkor esküdtem titokban örök hűséget a nemperes, állami kényszerbehajtásnak, egy olyan jogterületnek, amelyet hallva a laikus állampolgárt hidegrázás fogja el, a gyakorló jogász pedig legyint rá. A polgári bíró titkon talán marginálisnak, a bírósági vezető esetleg a szükséges rossznak tekinti. Pedig a végrehajtási jog szerteágazó, szabályozatlan terület, ahol alapos ismeretek nélkül gyorsan elszáll a jogászra oly jellemző magabiztosság.

Egy ítélet pedig – lehet bármilyen szép és megalapozott, tudományos igényességgel megírt, esetleg pusztán formalizált eljárásban meghozott – az ügyfél számára egyetlen célt kell hogy szolgáljon: a hatékony és gyors végrehajtás lehetőségét. Mint önbíráskodás büntetét gyakran tárgyaló és a joghátrány megválasztásánál lelkiismereti problémákkal küzdő büntetőbíró, pontosan látom és érzem a hatékony jogérvényesítés hiányának következményeit.

Az egyedi vagyoni behajtási eljárás jelenleg első számú jogszabálya, a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht. IV.) azonban nem egy jogalkalmazó-, és főleg nem egy ügyfélbarát norma. Jogszabály, de nem kellően meghatározott és pontos²⁰⁴. Önálló joganyag, de szubszidiárius klauzulákat használ. Hol részletekbe menően, szinte rendeleti szinten sokoldalú, hol alkotmány-(alaptörvény) sértően elnagyolt. Egyes jogintézményei tökéletesen megfogalmazottak, más részeiben súlyosan inkoherens és dogmatikai ellentmondásokkal terhelt. A jogorvoslati rendszer sajátossága okán a legfőbb bírói fórumot ritkán foglalkoztatja, eképp a jogegységi határozatokban, kollégiumi véleményekben, közzétett jogesetekben fellelhető gyakorlata elhanyagolható, fogódzóként csak a végrehajtó ellen indított kártérítési keretekkel kapcsolatos jogesetek szolgálnak. Ergo a bírósági dolgozó – jellemzően titkár – alkothat, gondolkozhat, „jogászkodhat”. A végrehajtás ugyanakkor időről – időre téma a bírósági kollégiumok és a kollégiumvezetők országos civilisztikai tanácskozásain – jelezve, hogy e méltatlanul mellőzött jogterület állandó figyelemért, komplex és önálló szabályozásért kiált.

Egy ilyen különleges jogterülethez különleges jogorvoslat jár – ő választott témám, a végrehajtási kifogás. A piros hetes. A tök ász. A royal flösh. Ugyanazt jelenti az ulti, a snapszer, vagy a póker nyelvén. A legjobb lapot, a legerősebb

204 Lássunk néhány könnyen értelmezhető, és egyértelmű fogalmat, úgy is, mint „viszonylag rövidebb időn belül”, „ésszerű idő”, avagy „lényeges jogszabálysértés”

leosztást, a korlátlan lehetőséget. Mint a fociban a középcsatár, vagy – manapság divatos témát érintve – mint a csúcsgasztronómiában a Michelin csillag. Nem, nem a dolgozatom tudományos jellege ellen intéztem támadást, hanem a választott témám főszereplőjének sokoldalúságára, és mint jogorvoslat, nagyszerűségére keresem a jelzőket.

Bár egy emberöltőt, karriert tekintve a 10 éves jogászi gyakorlatom alapján inkább a pályám elején járok, talán láttam már eleget ahhoz, hogy kijelentsem: nincs még egy olyan sokarcú, sokirányú és ellentmondásos jogorvoslat a magyar jogrendszerben, mint a végrehajtási kifogás. Bármikor bevethető, még mindig olcsó, méltányos elbírálásban részesülő, ügyesen forgatható, hűséges fegyver. Jogi képviselőként semmilyen eljárásban nem kívánnék más „harcostársat” az aktatáskámban – amennyiben az adós érdekében, netán rosszhiszeműen kívánnám felhasználni, segítene a végrehajtási eljárás szinte a végtelenségig történő elhúzásában.

A pályázati kiírásban előírt cím: *„A végrehajtási kifogás”*. Mivel ez egy hatalmas téma, figyelemmel arra, hogy a pályázatot az Országos Bírósági Hivatal elnöke írta ki, dolgozatomban szigorúan a bírósági végrehajtási kifogás bemutatásra törekszem, lehetőség szerint kerülve a bírósági végrehajtási kifogáson kívüli, ám ahhoz valamilyen formában kapcsolódó jogintézmények ismertetését.²⁰⁵ Pályaművemben a végrehajtási kifogás történeti fejlődését, jogorvoslati rendszerben elfoglalt helyét, az alapjogok érvényesülésében betöltött szerepét, a vele kapcsolatos alkotmánybírósági határozatok bemutatását, valamint a jelenleg hatályos szabályozás és kapcsolódó gyakorlata bemutatását kívánom elvégezni, egyben felvázolom az általam szükségesnek vélt módosításokat is.²⁰⁶

Mély meggyőződésem, hogy a végrehajtási terület nem kapja meg a jelentőségéhez mért figyelmet sem a jogalkotótól, sem a jogalkalmazótól, sem a jogtudománytól, sem a jogi oktatástól. Ezért vagyok roppant hálás, hogy a pályázati témák között a végrehajtási kifogás is helyet kapott. Ez lehetőséget biztosított számomra, hogy rádöbbenjek régmúltunk nagyságaira, fejet hajtsak dr. Sárffy Andor, dr. Imling Konrád és még sok más remekjogász előtt, egyben rácsodálkozzak arra, hogy történelmi léptékkal mérve nem is olyan régen volt egy olyan kor, amikor Magyarországon társadalmilag elismert, megbecsült, és tisztelt

205 Ezért például nem törekedtem az adóvégrehajtás során előterjeszthető kifogás, vagy a külföldi szabályozások bemutatására.

206 Törekedtem a jogszabálysöveg közlésének mellőzésére is, így csak elengedhetetlenül szükséges esetben, vagy jogtörténeti érdekességként került feltüntetésre a bemutatott időszakban hatályos törvény szövege.

hivatás volt jogásznak lenni.²⁰⁷ Bízom benne, hogy a dolgozatom kikapcsolódást jelent az olvasónak a mindennapok szürkeségéből, egyben hozzájárulhatok ahhoz, hogy a végrehajtási jogterület, és az abban dolgozó valamennyi kolléga súlyának és hivatásának megfelelő elismerésben, figyelemben és tiszteletben részesüljön.

2. TÖRTÉNETI FEJLŐDÉS

Egy jogintézményről szóló dolgozat nem lehet teljes a történeti fejlődés szakaszainak bemutatása nélkül. A végrehajtási kifogás több, mint száz éves evolúciója során - a mindenkori politikai, társadalmi, és gazdasági változásokra reagálva – jelentős fejlődésen ment keresztül, de számos részletében a mai napig őrzi jogtörténeti sajátosságait. Szabályozásának történetén keresztül jól tetten érhető a bírói jogalkotás csakúgy, mint a jogalkotó magánjogi jogviszonyokban betöltött szerepéről vallott felfogása. Jelen dolgozat tartalmi keretei nem teszik lehetővé a végrehajtás - és ezen keresztül a végrehajtási kifogás - I. (Szent) István királyunk dekrétumai óta történő ismertetését, ehelyett a végrehajtási kifogás hatályos szabályozásának legfőbb előzményeit jelentő jogszabályok rövid bemutatására vállalkozom.

2.1. A végrehajtási eljárásról szóló 1881:LX. törvénycikk (Vht. I.)

A modern kori végrehajtási kifogás alapjait a végrehajtási eljárásról szóló 1881:LX. törvénycikkben teremtette meg a magyar országgyűlés. A jogalkotó ezen jogszabály megalkotásával szakított azzal a hagyománnyal, hogy a végrehajtási eljárásra vonatkozó szabályokat a polgári peres eljárásra vonatkozó normák között, a polgári perrendtartás fejezetei között helyezi el²⁰⁸ és egy önálló, 260 szakaszból álló végrehajtási kódexet kodifikált. A jogalkotó Vht. II. 1955. július 26. napján történő hatályba lépéséig a végrehajtási törvényt számos alkalommal módosította.²⁰⁹

207 Bár a tartalomjegyzék csak töredékét tartalmazza, de a Vht. I.-gyel kapcsolatban közel 20 különböző szerzőtől származó végrehajtási kommentárral, indokolással és kézikönyvvel, továbbá 10 különböző jogesetárral találkoztam. Közel 100 éves, vagy annál régebbi, bőrkötésbe foglalt vastkos kiadványokról beszélek, remekjogász szerzőkkel, és olyan papírra nyomtatva, amelyik közül egy sem szakadt el a kezemből. Lehet, hogy a régóta temetőben nyugvó elődeink gondoltak az utókorra...

208 Ezen törvény hatályon kívül helyezte az 1868:LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában VIII. címét

209 Így a Ppé.-vel, a Vhn.-nel, pénztartozás késedelmes teljesítése esetében a hitelezőt megillető kártérítésről szóló 1923:XXXIX. törvénycikk hatályának meghosszabbításáról és a végrehajtási eljárásban az előterjesztés halasztó hatályának korlátozásáról szóló 1925. évi XXXVII. törvénycikkkel, a Ppn. nel, a Vhtm.-mel, és a Te.-vel.

A törvénycikk összesen négy címből állt. A jogorvoslatokra vonatkozó általános szabályok az „Általános határozatok” elnevezésű cím 35-39. §-ai között kerültek elhelyezésre, míg az egyes jogintézmények (pl. árverés) kapcsán a jogalkotó részletszabályokat is alkotott. Már ezen jogszabály kapcsán körvonalazódott a végrehajtó tevékenysége ellen igénybe vehető jogorvoslati rendszer ma hatályos szabályozásának az alapja, úgy is mint kétfokú rendes bírósági út, a felek meghallgatásának lehetősége, a rövid elbírálási határidő.

A végrehajtási jogszabály szóhasználata szerint a *kiküldött* eljárása, végzései (1914. szeptember 1. napjától a Ppé. 40. § alapján már „határozatai”) és intézkedései ellen előterjesztésnek volt helye. A kiküldött nem feltétlen volt egyenlő a végrehajtóval, kifejezőbb a „végrehajtást foganatosító hatósági személy” - megnevezés, hiszen a jogszabály 19. §-a értelmében a kiküldött rendszerint bírósági végrehajtó, sürgős esetekben, ha a végrehajtók akadályozva vannak, bírósági hivatalnok vagy joggyakornok, fontosabb esetekben bírósági tag vagy királyi közjegyző lehetett. Még fontosabb esetben²¹⁰ – azaz a királyi palotában, és általában a királyi udvari épületekben – a királyi ház valamely tagjának laképületeiben és a területenkivüliség jogát élvezők lakásán végrehajtási cselekmények csak a főudvarnagyi hivatal kiküldöttje, vagy az általa megkeresett bírósági közeg által voltak teljesíthetőek.

A jogorvoslati eljárásra nyitvaálló határidők rendkívül rövidek és feszesek voltak: az előterjesztést a sérelmes eljárástól és intézkedéstől, vagy a sérelmes végzéstől számított 8 nap alatt lehetett benyújtani, a kiküldött pedig az iratokat 24 órán belül jelentéssel együtt volt köteles továbbítani a bírósághoz. A Vhn. 5. §-a ezt azzal egészítette ki, hogy az előterjesztés a sérelmes eljárás foganatosításakor is megtehető a kiküldött előtt, aki azt jegyzőkönyvbe foglalja és a – polgári peres eljárástól eltérően – az előterjesztő a jegyzőkönyvet aláírja.²¹¹ A tartalom szerinti elbírálás, és a jogorvoslati jog mindenek feletti érvényesülését jelentette, hogy a kiküldött eljárása ellen irányuló, és jegyzőkönyvbe vett minden kérelem vagy megjegyzés előterjesztésnek tekintendő,²¹² ha pedig valamely végzés ellen előterjesztést adtak be, holott felfolyamodásnak lett volna helye, az előterjesztést felfolyamodásként kellett elbírálni.²¹³ Érdekes, és talán ma is megfontolandó lehet az az álláspont, amelyet dr. Imling Konrád – Királyi Curiai bíró, és az

210 Lásd a királyi ház valamely tagjának laképületeiben és a területen kívüliség jogát élvezők lakásán végrehajtási cselekmények – Vht. I. 33. §

211 A törvénycikk általános és különös indokolása ezen változtatás okát nem adja meg.

212 1990/1908. IM rendelet 6. §

213 Medzihradsky IV. 408. jogeset, Budapesti Királyi Törvényszék 7462/1935., Pf.5470/1934.

Igazságügy Minisztérium államtitkára, számos végrehajtási jogterülettel kapcsolatos könyv szerzője – képviselt, aki ez utóbbi gyakorlatot túlzott gyámkodásnak tartotta.

Az előterjesztés jogintézményével kapcsolatos iránymutatást fogalmazott meg a Magyar Királyi Curia a 7. számú (1914. szeptember 23.) jogegységi döntvényében,²¹⁴ amelyben kihangsúlyozta, hogy előterjesztéssel élhet mindenki, akinek jogát a kiküldött eljárása (intézkedése, végzése, határozata) sérti.²¹⁵ Kiemelendő, hogy a jogelmélet²¹⁶ és a joggyakorlat egyaránt elfogadta az előterjesztés és az igényper konkurálását, ha mindkettő feltételei fennálltak. Így az előterjesztési határidő elmulasztása nem fosztja meg a jogosultat az igényper megindításától, az előterjesztés elutasítása sincs hatással az igényperre, az előterjesztést elmulasztó fél az igényperben hivatkozhat a foglalás szabálytalanságára.²¹⁷

Az előterjesztés határideje az eljárás napjától számított 8 nap, tekintet nélkül a jogorvoslattal élni kívánó tudomásszerzésének időpontjára; amennyiben pedig a cselekmény több napig tart, úgy az utolsó nap az előterjesztés kezdő időpontja, míg követelés lefoglalása esetén a végrehajtást szenvedő adós esetében az előterjesztési határidő a rendelvénnyel kézbesítésétől számít.²¹⁸

Ez utóbbi esetben egyébként a bírósági gyakorlat ingadozott: a Budapesti Királyi Törvényszék a 13.245/1935. számú határozata szerint a követelés adósa azért nem élhetett előterjesztéssel, mert reá nézve a foglalás nem sérelmes. A jogelmélet szerint egyébként a követelés adósának előterjesztési jogát attól függően kell engedélyezni, hogy a konkrét esetben érdekelt-e az adósi követelés foglalásában, vagy sem. Ez azonban nem visszautasítási (érdemi vizsgálat nélküli elutasítási) kérdés, hanem érdemi elbírálás alapján ítéltető meg.²¹⁹

A jogszabály értelmében igazolásnak nem volt helye, azonban a bírói gyakorlat – mivel az előterjesztés határideje nem volt zárosnak nyilvánítva – ingadozott ebben a kérdésben.²²⁰ Hivatalból megsemmisítendő intézkedések esetében – pl.

214 Uj Dt. 1086/b. - Ez abból adódott, hogy a jogelmélet és a joggyakorlat a Pp. I. 451. §-át – mely szerint záros határidőnek csak a törvényben ilyenüttl megjelölt határidő tekintetik – alkalmazhatónak, vagy nem alkalmazhatónak tartotta-e a végrehajtási eljárás során

215 Pl. árverési licitáló, jelzálogos hitelező, köztemető tulajdonosa, fenntartója, felügyelője is

216 Sárffy 1938, 120. p.

217 Uj Dt. VI.369, Fabinyi V. 3519., Uj Dt. VI.450.

218 Uj Dt. VI.368, VI.473.

219 Sárffy 1938, 230. p.

220 JH 259 – Budapesti Királyi Törvényszék 12.795/1933., 2314/1934.

ha szoros zárnál a végrehajtató ügyvédjét nevezték ki zárgondnoknak – az elkésett előterjesztést is el kellett érdemben bírálni.²²¹ A joggyakorlat következetes volt abban is, hogy a foglalás alóli mentesség szabályainak megsértésével járó intézkedés hivatalból semmisítendő meg.²²²

Kiemelendő, hogy a joggyakorlat szerint a bíróság a kiküldött eljárását csak tudomásul vette, és nem jóváhagyta, azaz – ahogyan azt a Magyar Királyi Curia az 1168/1899. számú határozatában kimondta – a kiküldött eljárása azáltal vált jogerőssé, hogy ellene nem adtak be előterjesztést. Így a kiküldött szabálytalan eljárása előterjesztéssel támadható, de rendszerint hivatalból nem semmis.²²³ Amennyiben például a végrehajtó a foglalást a jegyzőkönyvben nem annak sorrendjében rögzítette, és a jegyzőkönyvet annak elkészítése előtt aláírta a jogorvoslatot előterjesztővel, a végrehajtó szabálytalanul járt el, de nem olyan lényeges mértékben, ami miatt eljárását meg kellene semmisíteni.²²⁴ A Budapesti Királyi Törvényszék 8436/1905. számú döntése ennél is tovább ment, amikor az előterjesztés általános szabályai, az árverés alaki szabálytalanságai miatti előterjesztés, és az árverés megsemmisítésének szabályait értékelve arra jutott, hogy a bíróság az eljárás hivatalból történő vizsgálatába nem bocsátkozhat, és az eljárást hivatalból akkor sem semmisítheti meg, ha az eljárás az árverés megsemmisítésének esetei közül valamelyiket kimeríti.

Fő szabály szerint a kiküldött eljárását tehát hivatalból, előterjesztés nélkül (vagy elkésett előterjesztés alapján) megsemmisíteni nem lehetett, azonban a Budapesti Királyi Ítéltábla a 32.970/1885., a 48.862/1884. számú, míg a Budapesti Királyi Törvényszék a Pf.51/1925. számú ügyben kimondta, hogy ez nem alkalmazható, ha a kiküldött megbízatása ellenére járt el, vagy illetéktelen volt.

A hivatalból történő megsemmisítést tehát jellemzően attól tette függővé a gyakorlat, hogy a kiküldött által megsértett jogszabály közérdekű, olyan-e, amelynek alkalmazásáról lemondani nem lehet. Ahogyan arra a Budapesti Királyi Törvényszék a 21.P.1322/1924. számú határozatában rámutatott: a végrehajtási törvény közérdekű rendelkezéseinek megsértése hivatalból észlelendő és orvosolandó. A határozatot kihirdető tanács elnöke, dr. Ladányi Béla

221 Vincenti-Borsodi 1935 128. p. - Budapesti Királyi ítéltábla 48.862/1884.

222 Sárffy 1938, 121. p. – ez a gyakorlat tovább élt a bírói gyakorlatban Vht. II. és az Vht. III. alkalmazása során is

223 pl. Kolozsvári Királyi Ítéltábla 1897. március 10., 1898. március 30. - Márkus 15.653. és 16.868. számú jogesetek. Lásd még Medzihradsky IV. 384. jogeset, Budapesti Királyi Törvényszék Pf.14941/1934.

224 Kolozsvári Királyi Ítéltábla 1898. március 2. - Márkus 16.870. számú jogeset.

kihangsúlyozta, hogy ez a gyakorlatban kialakult jogszabály, amely különösen a foglalásmentesség némely kategóriáinak sérelme esetén nyer alkalmazást.²²⁵

A kasszáció talán leggyakoribb oka a foglalás szabályainak megsértése volt, ennek alakult ki a legszélesebb körű gyakorlata. Az elvi jellegű kasszáció alapja dogmatikai volt, melynek lényege abban foglalható össze, hogy közjogi, kogens rendelkezéstől magánjogi nyilatkozattal (végrehajtató és végrehajtást szenvedő megegyezése, vagy végrehajtást szenvedő egyoldalú nyilatkozat) el nem lehet térni.

A foglalási szabályok megsértésére tehát a jogorvoslati határidőn túl, a végrehajtási eljárás során, illetve a végrehajtási eljáráson kívül is lehetett hivatkozni, de a bíróság hivatalból is köteles volt megsemmisíteni a kiküldötti (bírói) intézkedést. E körben nem volt jelentősége annak, hogy a szabálysértésre a végrehajtást szenvedő beleegyezésével, vagy a végrehajtó tévedéséből került sor.²²⁶ Így a szabálytalanul lefoglalt illetményeket bármikor, akár a foglalást tartalmazó határozat jogerejét követően is fel kell oldani a zár alól; a végrehajtást szenvedő a követelések szabálytalan lefoglalására még a sorrendi tárgyaláson is eredménnyel hivatkozhat; a mentesség sérelmével szerzett, és már eredetileg hatálytalan végrehajtási zálogjog az eljárás folyamán bármikor megtámadható; és elkésett előterjesztés alapján is meg kell semmisíteni a kiküldött eljárását, ha illetékesség hiányában járt el.²²⁷ A gyakorlat ugyanakkor e körben is megosztott volt, hiszen a Budapesti Királyi Törvényszék a 3443/1916. számú határozatában kimondta, hogy a Vhn. 2. § 10) pontjában felsorolt ingóságok mentesek a foglalás alól, de a lefoglalás harmadik személy bejelentése folytán meg nem semmisíthető.²²⁸

A Magyar Királyi Curia egy határozatában elvi élel szögezte le: az, hogy a végrehajtási foglalás, és az ennek következtében történt többi végrehajtási eljárás az alaki jog szempontjából szabályszerű, illetőleg törvényszerű volt-e, csak magában a végrehajtási eljárásban, az ott írt módon orvosolható. Perben tehát nem vitatható, hanem az egész eljárás akként fogadandó el, amint megtörtént és a végrehajtási eljárásban jogerőssé vált,²²⁹ azonban a gyakorlat ez alól is ismert

225 PTJT. V. 48.

226 Kolozsvári Királyi Ítéltábla 1898. április 28. - Márkus 16.884. számú jogeset.

227 JH II.1299 – Budapesti Királyi Törvényszék Pf.6218/1928, 35.482/1888. Lásd még PTJT. III. 53.

228 Vhn.2. § 10./ pont: végrehajtást szenvedőnek és háznépének a háztartáshoz szükséges házi és konyhabútor, edények, főző- és evőeszközök, kályhák, tűzhelyek, a ruházkodáshoz szükséges tárgyak, a szükséges ágy- és fehérnemű

229 Uj Dt. VI.368.

kivételeket,²³⁰

A jogszabály lehetővé tette az előterjesztés elbírálása előtt az érdekeltek meghallgatását, amelyet a bírói gyakorlat különösen a kiküldött és az előterjesztéssel élő egymással ellentétes előadása esetén tartott szükségesnek.

A járásbírósnak, mint végrehajtást foganatosító bíróságnak a döntését – adott esetben a felek meghallgatását követően – 8 nap alatt kellett meghoznia, és ha valamely eljárást a kiküldött által elkövetett szabálytalanság miatt megsemmisített, a kiküldöttet a felek kérelme és felszámítása alapján, az okozott költségek 15 nap alatti megfizetésében marasztalhatta.²³¹ A felek ez irányú kérelme esetén a bíróságnak alapos tényállás felderítési kötelessége volt: a Budapesti Királyi Törvényszék a 21.Pf.995/18/1922. számú ügyben a joggyakorlatot hosszú évtizedekre meghatározó érvényű megállapítást tett, melynek lényege szerint az előterjesztés sikere nem jelentette a kiküldött költségekben történő feltétlen marasztalását, mert a jogszabály nem, vagy téves alkalmazása nem feltétlen jelent egyet a nyilvánvaló vétkekkel.²³²

A Vht. I. 35. §-a – csakúgy mint 20. §, mely szerint a foganatosításra nyitva álló határidő elmulasztása esetén a kiküldött vagyoni felelősséggel tartozik – ugyanakkor arra is ráébredtet a végrehajtás iránt érdeklődőket, hogy a jogalkotó a Vht. IV. 217/B. § 2012. március 15. napjától hatályos kodifikálásával nem találta fel a spanyolviaszt, csupán visszanyúlt a régi, és kikristályosodott magánjogi hagyományokhoz.²³³

Az előterjesztés hatályával kapcsolatos rendelkezéseket – halasztó hatály az érdemleges, jogerős majd elsőfokú elbírálásig – a Ppé. 41. §-a, majd a pénztartozás késedelmes teljesítése esetében a hitelezőt megillető kártérítésről szóló 1923:XXXIX. tc. hatályának meghosszabbításáról és a végrehajtási eljárásban az előterjesztés halasztó hatályának korlátozásáról szóló 1925. évi XXXVII. törvénycikk is módosította.

A jogalkotó – az 1925. évi XXXVII. törvénycikk részletes indokolása szerint – a teljesítéssel késedelmes adósok visszaélésszerű joggyakorlásának kívánt gátat

230 Budapesti Királyi Törvényszék G.120/1906.

231 Kolozsvári Királyi Ítéltábla 1897. december 2., 1897. augusztus 10., Kassai Királyi Ítéltábla 1897. május 31. - Márkus 16.871, 15.643. és 15.632. számú jogesetek.

232 PTJT. IV. 37. – Dr. Antalfy Mihály királyi ítéltáblai bíró és dr. Fabinyi Tihamér ügyvéd – ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a bírói kiküldöttet az előterjesztés költségeiben a gyakorlat szerint a vétkek esetében túl még a gondatlanság esetén is marasztalják.

233 Ezzel kapcsolatos álláspont és kritika a hatályos szabályozásról szóló fejezetben.

szabni, ugyanis „a polgári perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1912:LIV. tc. 41. §-a szerint az ott felsorolt végrehajtási cselekményeknek foganatosítását, így különösen az árverés megtartását el kell halasztani addig, amíg a végrehajtás foganatosításával megbízott bírósági kiküldöttnek bármely határozata vagy intézkedése ellen beadott előterjesztés jogerős elintézést nyer. E törvényes rendelkezéssel a végrehajtást szenvedő adósok sok esetben olyan módon élnek vissza, hogy még a teljesen alaptalannak talált előterjesztéseiket elutasító végzések ellen is felfolyamodást adnak be, csupán azért, hogy az illető végzés jogerőre emelkedését hátráltassák, és a hitelező kielégítését elodázzák. Nyilvánvaló, hogy az így szándékosan előidézett teljesítési késedelem folytán a hitelezőt kár éri. E mellett a törvénytisztelet is csorbát szenved, ha a teljesítést a törvényre hivatkozással tárgyi indokoltság nélkül, kártokozó szándékkal halasztani lehet.”²³⁴

Az Vht. I. 36. §-a értelmében tehát az előterjesztésnek – elsőfokú elintézésig – halasztó hatálya volt az árverés foganatosítására, a végrehajtás során befolyt összeg kifizetésére, a lefoglalt követelés átruházására (utalványozására), helyettesíthető ingóság vagy értékpapír kiadása esetén a marasztalás tárgya lefoglalásának vagy zár alá vételének (marasztalás tárgyának hiánya esetén a tárgy egyenértékéig foglalásnak volt helye).

Különös rendelkezése volt a törvénynek, hogy az előterjesztés nem csak a kiküldött (végrehajtó) tevékenysége miatt volt benyújtható, hanem a telekkönyvi hatóság, mint árverési hirdetményt kibocsátó döntése ellen is felfolyamodással élhettek a felek.²³⁵

Az előterjesztést elbíráló végzés ellen felfolyamodásnak (fellebbezésnek) volt helye. Ha az előterjesztésnek a bíróság helyt adott, úgy a kiküldött eljárását, intézkedését, vagy végzését megsemmisítette. Amennyiben az ilyen irányú bírósági döntés ellen a végrehajtató (végrehajtást kérő) felfolyamodással élt, akkor annak érdemleges elintézésig jogorvoslati kérelme halasztó hatállyal bírt. Ez alóli kivételt fogalmazott meg a Vht. I. 48. § (1) bekezdése, amely szerint a nem a végrehajtást szenvedő birtokában lévő ingóságokat lefoglaló kiküldötti intézkedést megsemmisítő bíróság végzés elleni jogorvoslatnak nincs halasztó hatálya.

²³⁴ Ismerős? Bár lassan száz éve vetették papírra ezeket a mondatokat, a végrehajtási ügyszakban dolgozók jelentős százaléka ma is ezt az álláspontot képviseli.

²³⁵ Vht. I. 165. §

A bírósági végzés ellen benyújtott felfolyamodást a királyi törvényszék elnökből és két bíróból álló tanácsa, az esetleges másodfelfolyamodást a Magyar Királyi Curia elnökből és négy bíróból álló tanácsa bírálta el, amelynek döntése ellen további felfolyamodásnak nem volt helye.²³⁶

A jogelmélet és joggyakorlat szerint a végrehajtási eljárásra a Pp. I. mulasztásról szóló fejezete közül a 436-438. §, és a 447-450. § - ok rendelkezései (határidők) is alkalmazhatók volt, miképp – az ellentmondásra vonatkozó szabályok kivételével – az igazolásra vonatkozó 451-464. §-ai is.²³⁷ Így például a Vht. I. 119. §-ában meghatározott ún. sorrendi végzés ellen előterjesztett felfolyamodás elkészttsége – mivel ezzel ellentétes szabály nincsen, az általános szabályok szerint alkalmazandó Pp. I. 451. §-a alapján – igazolással orvosolható.

A Vht. I. 34. §-a alapján egyértelmű volt, hogy a Pp. I. felfolyamodásra vonatkozó rendelkezései (548-562. §-ok) – amennyiben az Vht. I. másképpen nem rendelkezett – kifejezetten alkalmazandóak a végrehajtási eljárásra. Nem voltak alkalmazhatóak ugyanakkor a Pp. I. fellebbezésre, a felülvizsgálatra és a perújításra vonatkozó szabályai.

És végül, de nem utolsósorban, az ingatlan becsérték megállapítása mai szabályai, a speciális jogorvoslati eljárás alapjai is a Vht. I. szabályai között kerültek meghatározásra. A ma becsértéken ismert értéket a jogalkotó ekkor még kikiáltási árként definiálta. Az ingatlanvégrehajtás az ezirányú végrehajtási kérelem, és a végrehajtást elrendelő végzés telekkönyvi hatósághoz (azaz a bírósághoz) történő megküldésével indult. A felek a végrehajtást elrendelő végzés, illetve a telekkönyvi hatóság zálogjogi bekebelezése, az előjegyzés igazolása és a végrehajtási jog feljegyzése tárgyában hozott végzése ellen 8 napon belül előterjeszthető felfolyamodással élhettek, amelyet a másodfokú bíróság döntött el jogerősen; harmadfokra csak az ellentétes döntést meghozó másodfokú bírósági határozat ellen előterjeszthető felfolyamodás nyomán került az ügy.

A kikiáltási ár meghatározásának elsődleges forrása a hatósági adó- és becslési bizonyítvány (korábban adóhivatali- vagy községi bizonyítvány) volt, amelynek kapcsán kiemelendő, hogy az vagy az adókataszteri adatok alapján, vagy külön szakértő becslők közreműködésével került kiállításra. Az Vht. I. sokáig csak az értékbizonyítvány alapú becslést ismerte, azonban a Vhn. már lehetőséget adott

236 Magyar Királyi Curia 4447/1914 – Uj Dt. I.120.

237 Sárffy 1938. 10. p.

– szigorúan – a végrehajthatónak, hogy az árverési hirdetmény kibocsátása előtt a saját költségén, de hivatalból kirendelendő két szakértő útján történő becsléssel kérelmezze a kikiáltási ár megállapítását. A Ppé. pedig már kifejezetten akként rendelkezett, hogy a kikiáltási árat akkor kell hatósági adó- és becslési bizonyítvány alapján megállapítani, ha a végrehajtható nem élt szakértő kirendelése iránti kérelemmel. A Te. - ha azt nem szakértők határozták meg – határidőhöz kötve, a kikiáltási ár szakértők útján történő megállapításának jogát kiterjesztette a végrehajtást szenvedőkre, és az árverezést nem kérő hitelezőre is, azzal, hogy szükség esetén annak eredményeképpen a bíróság a kikiáltási árat hivatalból módosíthatta.²³⁸ A Te. fontos változtatása volt az is, hogy meghatározta a szakértői kirendelés alapját: „a kinevezett szakértőknek azt az értéket kell megállapítaniok, amennyiért az ingatlant vagy az árverésre kerülő egyéb jogot az árverési feltételekben meghatározott kikötések mellett szabadkézből való eladás esetében a becslés idejében értékesíteni lehetne.”²³⁹

Speciális szabályok vonatkoztak a kikiáltási árra adómentes ingatlan, illetve egyes kiváltságos intézetek, vasút, csatorna esetén.

Itt szükséges kitérni az úgynevezett fedezeti elvre, amely először a Vht. I. 163. §-ában nyert szabályozást, majd az 5610/1931. ME számú rendelet tette széleskörűen alkalmazandóvá. Ezen elv lényege, hogy ne kerülhessen sor olyan ingatlanárverésre, amelynek során az azt indítványozó semmilyen kielégítést nem kapna, és a többi hitelező sem teljesít.

Az árverést a telekkönyvi hatóság rendelhette el árverési hirdetményi kibocsátásával. E körben kiemelendő, hogy a nyilvánvalóan téves adóbizonyítvány alapján árverés nem volt elrendelhető, ugyanakkor azon az alapon nem lehetett az árverés elrendelését megtagadni, hogy az adó- és becslési bizonyítvány az ingatlannak másfajta minőségét tüntette fel, mint a telekkönyv.²⁴⁰

A Vht. I. alapjogi szemléletű megközelítése – figyelemmel Magyarország akkori államformájára, és alkotmányos berendezkedésére – nem egyszerű feladat. Az ez irányú komplex elemzés egy külön dolgozat témáját képezhetné, amelyre jelen helyzetben tartalmi okokból részleteiben nem kerülhet sor. Az mindenesetre rögzíthető, hogy a szubszidiárius jogszabály, a Pp. I. alapjogi fejezettel nem

238 A költségelölékezés elmaradása nem elutasítási ok – Budapesti Királyi Törvényszék 14.020/1935.

239 Jogtörténeti érdekesség, hogy a Te. indokolása nem tartalmaz semmilyen érvelést ezen nagy jelentőségű szabályok kodifikációjával kapcsolatban.

240 Uj Dt. VI.501, Kassai Királyi Ítéltábla 1894. március 5., 774.

rendelkezett, a ma ismert, és zsinórmértékül szolgáló követelmények nagy része az egyes jogintézményeknél nyert szabályozást.²⁴¹

A szubszidiárius klauzula alkalmazása álláspontom szerint a jogbiztonság követelménye ellen ható jogtechnikai megoldás, ugyanis egy jogintézmény alkalmazása során minél több utalás van, annál nagyobb az esélye annak, hogy a laikus ügyfél a gyakorolható jogaival nem tud élni, és kötelességeit sem tudja teljesíteni.

Kiemelendő, hogy az általános és két (ritkábban három)fokú jogorvoslati rendszer megteremtése a jogorvoslati jog érvényesülése szempontjából jelentős fegyvertény volt, miképp az is, hogy az előterjesztési határidő elmulasztása kapcsán megengedett volt az igazolás. Ezen alapjog érvényesülése szempontjából említésre méltó az is, hogy a törvény bizonyos közjogi jellegű rendelkezéseinek megsértése kapcsán a gyakorlat a hivatalból, határidő nélkül történő megsemmisítés jogkövetkezményét alkalmazta.

A tulajdonhoz fűződő jog tisztelete és az emberi méltósághoz való jog érhető tetten a legfontosabb vagyontárgy, az ingatlan kapcsán történő speciális jogorvoslati eljárás kodifikálásával, kiemelve, hogy a jogalkotó folyamatosan reagált a társadalmi visszacsatolásokra, így ezen jogintézmény egyre szélesebb körben biztosította az ügyfelek védelmét.

Az alapjogok – így az emberi méltósághoz fűződő jog – kapcsán ki kell emelni a Vhn. 19. §-át, amely akként módosította a Vht. I. 102. §-át, hogy a közzétett árverési hirdetményben a végrehajtást szenvedő nevét nem szabad kitenni²⁴². A részletes indokolás külön ki is emeli, hogy miután az árverési hirdetményben az árverés helyét meg kell jelölni, „semmi célja nincs annak, hogy a hirdetményben a végrehajtást szenvedő neve is kitétessék, a mi a végrehajtást szenvedőre nézve sok esetben hátrányos”. Az emberi méltósághoz fűző jog jelenik meg a Vht. I. 22. és 23. §-aiban is, amely szerint „reggel 8 óra előtt, és este 8 óra után a végrehajtási cselekményt megkezdeni, vagy a megkezdettet folytatni rendszerint nem lehet. Sürgős esetekben a végrehajtásnak esteli 8 óra után, vagy reggeli 8 óra előtt való foganatosítására, a bírósági főnök és pedig előlegesen is engedélyt adhat. A Gergely-naptár szerint való közönséges ünnepeken, és a végrehajtást szenvedő vallási ünnepein, csak azon végrehajtási cselekvények teljesíthetők,

241 Pl. tartalom szerint elbírálás elve: Pp. I. 129.§-a: „A jog alakszerű megnevezése nem szükséges, hanem a jogállítást a keresetnek egész tartalmából kell megállapítani”.

242 Vitriolos kritikát fogalmazott meg ennek kapcsán dr. Róth Ferenc – Jogtudományi Közlöny, 1913, Franklin-Társulat, 6. szám p. 48-49.

melyek a végett szükségesek, hogy a végrehajtandó követelés biztosíva legyen". Ezen rendelkezést a Pp. 37. §- a nemzeti ünnepnapokkal is kiegészítette.

Nem szabad elfelejteni, hogy a Vht. I. a jogait valamilyen okból gyakorolni nem tudó védelme érdekében – a ma hatályos rendelkezések szerinti ügygondnok rendelkezésén túl - számos hivatalból kirendelendő törvényes képviseleti formát ismert.

2.2. A bírósági végrehajtásról szóló 1955. évi 21. törvényerejű rendelet (Vht. II.)

A bírósági végrehajtásról szóló 1881:LX. törvénycikk helyébe lépő végrehajtási törvény 1955. július 26. és 1979. december 31. napja között, közel 25 évig volt az állami kényszerbehajtási eljárás első számú jogforrása. Ezen időszak alatt 8 alkalommal került módosításra, azonban a végrehajtó tevékenysége ellen előterjeszthető jogorvoslatot szabályozó norma (190-192. §) végig változatlan volt, azaz kiállta az idő próbáját.

E jogszabály alapján a végrehajtó eljárása ellen mind az állami hatalmat gyakorló, mind a magánjogi szereplők jogorvoslati kérelemmel élhettek, amely az ügyész esetében *óvás*, más személyek esetében *panasz* elnevezéssel került kodifikálásra.

Már a jogorvoslati kérelem előterjesztésére jogosultak köre is különös, hiszen egy magánjogi eljárás során a felektől, azaz a végrehajtást kérőtől és az adóstól különálló, az adott jogviszonyban érdekeltséggel nem rendelkező személynek: az ügyésznek is lehetőséget biztosít kifogásolni a jogalkalmazó eljárását.²⁴³

Természetesen a polgári peres eljárás kódexe²⁴⁴ is ismerte az ügyészi fellépés jogintézményét perindítás, fellépés, észrevételezés, és jogorvoslat címén, azonban azokat feltételekhez kötötte, és az okokat részletesen szabályozta. Ehhez képest Vht. II. semmilyen korlátot nem állított az ügyészi óvás elé, azt csak utóbb – az ügyfeleken túllépő állami törvényességi őr szerepét biztosítva – az 1958. évi 5. törvényerejű rendelet 17. § – a töltötte meg tartalommal, és a Legfelsőbb Bíróság XXVII. számú polgári elvi döntése segítette a joggyakorlatot.²⁴⁵

²⁴³ Akár a féllel párhuzamosan és egy időben előterjesztve – lásd BH 1966.5121.

²⁴⁴ Pp. II. 2/A.§

²⁴⁵ A XXVII. számú PED szerint: „szükséges az arról való hathatós gondoskodás, hogy a bírósági határozat az igazság érvényre juttatása útján helyesen fejezze ki a társadalmi és az egyéni érdek összhangját”

Sokakban felmerülhet az, hogy a szabályozás okát Magyarország ez időben fennálló államformájában, politikai és gazdasági berendezkedésében keresni. Nyilvánvalóan ebben is van igazság, azonban nem szabad elfelejteni, hogy a rendszerváltás óta eltelt 25 évben számos alkalommal módosításra kerültek a végrehajtási kifogás szabályai, azonban pártállástól, az igazságügyi miniszter alkotmányos felfogásától és civil foglalkozásától függetlenül soha, semelyik kormány nem változtatott azon a jogtörténeti sajátosságon (más szemszögből az állam magánjogi viszonyokban betöltött szerepén), hogy egy magánjogi jogviszonyt az állam ilyen meghatározó módon befolyásolhat.²⁴⁶

A jogorvoslati kérelem előterjesztési határideje 8 napban került meghatározásra, azzal a mai szabályozástól eltérő lényeges különbséggel,²⁴⁷ hogy az írott norma nem ismerte az igazolás lehetőségét, a jogvesztő határidő pedig a határozat közlésétől, az intézkedés foganatosításától, illetve a tudomásszerzésről indult. Ehhez képest a bírói gyakorlat a törvényerejű rendeletből nem következő kivételeket állított fel, így a panaszt akkor is érdemben el kellett bírálni, ha 8 napon túl érkezett, azonban a végrehajtó panaszolt eljárásában olyan törvénysértés volt, amelyet az eljárás folyamán hivatalból is észlelni kellett volna, s amelynek észlelése esetén a végrehajtási cselekményt nem is lehetett volna foganatosítani. Ennek oka, hogy a végrehajtót nem illette meg a saját intézkedésének hatályon kívül helyezése joga, csupán jelentést tehetett törvénysértés esetén a bíróságnak.²⁴⁸ A joggyakorlat szerint érdemben kellett elbírálni továbbá a foglaltság alóli mentesség megsértésére alapított, de elkésztett panaszt is.²⁴⁹

A jogorvoslati kérelem előterjesztésére álló határidő eképp a polgári peres eljárásra jellemző 15 napnál jóval rövidebb volt, amit a jogalkotó, és a jogirodalom is a végrehajtási eljárás, mint soron kívüli nemperes eljárás gyors befejezéséhez fűződő érdekekkel magyarázott.

Kihangsúlyozandó, hogy Vht. II. csak a panasz kapcsán határozott meg előterjesztési határidőt, az ügyész által benyújtható óvásról az írott jog nem rendelkezett, azaz az ügyész elvileg időbeli korlát nélkül és a határozat

246 E témáról részletesebben a hatályos jogszabályi rendelkezés ismertetése kapcsán

247 Lásd Vht. IV. 217. § (2) bekezdés

248 PK 584. – Az indokolás szűkszavú, és adós maradt a szabály normaszövegéből (avagy bárhonnan) történő levezetésével. Álláspontom szerint az ok a Pp. 3. §-ában szabályozott anyagi igazság felderítésének alapelveiben lakozhat, bár a Vht. II. -ben csak ún. szubszidiárius klauzulával rendeli alkalmazni a Pp. II.-t., az alapelveket pedig ebben nem nevesíti.

249 PK 290

(intézkedés) jogerőre emelkedése után is terjeszthetett elő jogorvoslati kérelmet, ami ebben a formában a magánjogi jogviszonyban az államnak biztosított túlhatalom, és a jogbiztonság ellen hat.²⁵⁰ A Legfelsőbb Bíróság utóbb a 344. számú kollégiumi véleményében – összhangban az ügyészségről szóló 1959. évi 9. számú törvényerejű rendelettel – egyértelművé tette, hogy az ügyész törvényességi jogkörében eljárva határidő nélkül, mintegy rendes és rendkívüli jogorvoslatként terjeszthet elő óvást. Ez érdekes dogmatikai kérdéseket vet fel annak tükrében, hogy a nemperes eljárással szemben a polgári peres eljárás során az ügyész a bírósági határozatok ellen mind a rendes (fellebbezési óvás), mind a rendkívüli (törvényességi óvást) perorvoslati kérelmet szigorúan határidőhöz kötve terjeszthette elő.²⁵¹

A panasz (óvás) jogorvoslati jellegű elemzése okán érdemes rámutatni, hogy Vht. II. hatálya alatt – az írott norma szerint – csak a végrehajtó aktív magatartását (határozatát, vagy intézkedését) lehetett sérelmezni.²⁵² A jogirodalom azonban ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett,²⁵³ és a gyakorlat is másképpen alakult, ugyanis a törvénysértő végrehajtói intézkedés miatt benyújtott panaszok (óvások) kapcsán kerültek elbírálásra a végrehajtó törvénysértő mulasztása miatti sérelmek.²⁵⁴ Kiemelendő, hogy a jogalkotó azt is kinyilvánította, hogy a végrehajtó – aki a Vht. IV. 1994. szeptember 1-jei hatályba lépése óta szemérmesen csak intézkedni képes – határozatok hozatalára is jogosult.

A végrehajtási szakma iránt érdeklődők számára különlegességet jelenthet, hogy a jogszabály – talán a felesleges jogorvoslatokat megelőzendő – akként rendelkezett, hogy a végrehajtó a felosztási tervet jóváhagyás végett a bíróság elé volt köteles terjeszteni, amely arról a nemperes eljárás szabályai alapján, ülnökök közreműködése nélkül, szükség esetén az érdekeltek meghallgatása után, végzéssel határozott.²⁵⁵

A Vht. II. az ingatlan kapcsán továbbá nem ismerte a korábbi, úgynevezett becslési eljárást, a végrehajtó kizárólag a 6 hónapnál nem régebbi adó- és

250 A jogelmélet szerint is: Kommentár 1957, 349. p.

251 15 nap, illetve – felekre kiterjedő hatállyal – 6 hónap.

252 Kommentár 1957, 145. p.

253 Nigriny 1963, 43. p.

254 Kommentár 1970, 647. p., Kommentár 1957, 383. p. Jellemző esetei: az árverési hirdetmény kifüggesztésének elmaradása, foglalásnál tanú alkalmazásának elmulasztása, ingófogalás nem teljes körű elvégzése, zárgondnok kirendelése és neki adandó előírások tárgyában előterjesztett kérelmekről történő döntés elmulasztása.

255 Vht. II. 188. §, BH 1970.6609 – Ez tulajdonképpen a kétfokú jogorvoslati rendszer alóli kivétel.

értékbizonyítvány alapján állapíthatta meg a becsértéket.²⁵⁶ A Legfelsőbb Bíróság az ingatlan becsértékének megállapítása kapcsán követendő eljárásról szóló 308. számú PK véleményében – mai szemmel egészen hihetetlen – értelmezését adta a 111. § (2) bekezdése miatt benyújtott panasz elbírálása esetén szükséges bírói eljárásról, miszerint amennyiben a panasz azért került benyújtásra, mert a helyi tanács az árverés tárgyát képező ingatlan becsértékét alacsonyan állapította meg, a panaszt felülbíráló bíróság felhívja a helyi tanácsot, hogy a becslését vizsgálja felül. Ha a helyi tanács a becsléséhez ragaszkodik, akkor a panasz nem alapos. Ha viszont a helyi tanács a becslését felülvizsgálja, és magasabb becsértéket közöl, ezen az alapon az árverésre kerülő ingatlan becsértékét is magasabbra kell tenni, az ingatlanárverést meg kell semmisíteni, a magasabb becsérték alapulvételével pedig új árverést kell elrendelni. A Legfelsőbb Bíróság - a BH1957.1568. számon közzétett - eseti döntésében rámutatott, hogy ha megbízható adat áll rendelkezésre, mely szerint az ingatlan adó- és értékbizonyítvány alapján megállapított becsértéke téves, a bíróságnak a panasz elbírálása során kötelessége megkeresni a helyi tanácsot.

Ezen joggyakorlatból állapítható meg az is, hogy a végrehajtó intézkedése, határozata ellen benyújtott panasz (óvás) akkor is eredményre vezethetett, ha a végrehajtó a reá irányadó jogszabályi rendelkezéseket megtartotta. A téves, de legalábbis vitatható jogalkotási technika miatt ugyanis a végrehajtó eljárásának megalapozottsága, jogszerűsége más állami szerv (helyi tanács) eljárásától is függött. Tudatállapotától függetlenül is törvénysértőnek minősülhetett, és kártérítési felelősséget alapozhatott meg a végrehajtó tevékenysége, ha a végrehajtás felfüggesztését elrendelő végzés meghozatala, és a részére történő kézbesítés között végzett végrehajtási cselekményeket.²⁵⁷

A panasz kapcsán érdemes rámutatni, hogy Vht. II. 26. § (1) bekezdése, az illetékekről szóló 6.470-52/1950. (XII.31.) P. M. számú rendelet 47. § (1) bekezdése, és az 53. § (3) bekezdése szerint, majd pedig az illetékekről szóló 11/1966. (VI.29.) PM rendelet 111. § (1), és a 116. § (2) bekezdése értelmében a panasz nem minősült végrehajtási eljárást megindító beadványnak, eképp nem volt illetékköteles. A jogirodalom ezt azzal magyarázta, hogy az eljárási illeték általában magában foglalta az eljárás során benyújtott minden beadványnak az illetékét; az illeték átalány – jellegéből fakad, hogy az kihat az eljárásban szereplő

256 A jogelmélet ezt kezdetektől vitatta, és amellett foglalt állást, hogy lehetőséget kellene adni a felek bármelyikének, hogy az adó- és értékbizonyítvány ellen bizonyítson – lásd Kommentár 1957, 236. p.

257 PK 236/b – Ezen problémára a technika fejlődése jelentett gyógyírt – ma már faxon is kézbesíteni kell a végzést.

minden félre, vagy érdekeltre, így az adósra is.²⁵⁸

Fontos kiemelni, hogy sem a panasznak, sem az óvásnak nem volt a végrehajtási eljárás további folytatására halasztó hatálya, azonban a jogorvoslatot elbíráló bíróságnak hivatalból kellett vizsgálnia, hogy Vht. II. 38. § (1) bekezdés *b)* pontja alapján nem indokolt-e a végrehajtási eljárás felfüggesztése.²⁵⁹

Végül az alapjogok érvényesülése szempontjából fontos, és a mai hatályos szabályozással ellentétesen, hogy a panaszt vagy óvást a bíróság fellebbezési jog biztosítása mellett – szükség esetén – az érintettek megidézését és bizonyítás felvételét biztosító tárgyaláson is elbírálhatta,²⁶⁰ ez esetben a bíróság ülnökök nélkül, egyesbíróként járt el.²⁶¹ Természetesen annak sem volt akadálya, hogy a bíróság a panasz (óvás) kapcsán Vht. II. 212. §-a alapján alkalmazandó Pp. II. 113. §-a szerint idézés nélkül, tárgyaláson kívül, írásban hallgassa meg az érdekelteket. Azonban a Legfelsőbb Bíróság arra is rámutatott, hogy az óvás (fellebbezési óvás) elbírálása során – amennyiben a tényállás felderítése ezt megkívánja – ez nem csak lehetősége, hanem kötelessége is a bíróságnak. A legfőbb bírói fórum - BH 1971.685 számon nyilvánosságra hozott - döntése szerint az ingatlanárverés érvényességét érintő ügyészi óvás kapcsán más érdekeltnek tekintendő az árverési vevő, akinek az elbírálás érdekében történő megidézése és meghallgatása nem mellőzhető, a határozat részére történő kézbesítésére, és az általa gyakorolható jogorvoslatra a Pp. II. szabályait kell megfelelően alkalmazni.

A panasz (óvás) elbírálása során kétfokú jogorvoslati rendszer érvényesült: a panaszt az ún. végrehajtó működése szerint illetékes (végrehajtást foganatosító) járásbíróság bírálta el,²⁶² határozata ellen pedig fellebbezésnek (fellebbezési óvásnak) volt helye, amelyről a megyei bíróság döntött. E körben kell kiemelni azt a sajnálatos módon a mai napig is érvényesülő jogalkotói megoldást, hogy a végrehajtási jogszabály önálló rendelkezések helyett, ún. szubszidiárius klauzula segítségével - jelen esetben Vht. II. 212. §-a - a Pp. II. adott jogintézményre vonatkozó szabályait rendeli alkalmazni. A bíróságok a panaszok/óvások, illetve fellebbezések (fellebbezési óvások) elbírálása során változatos rendelkező részeket fogalmaztak meg: a bíróság az árverést az árverési vevőre is kiterjedő hatállyal megsemmisítette, és a bírósági végrehajtót ennek megfelelően új

258 Kommentár 1957, 104. p.

259 Kommentár 1970, 649. p.

260 Vht. II. 192. §

261 46/1954. (VIII.1.) MT rendelet 4.§, PK 317,

262 BH 1966.4981 – Éspedig tekintet nélkül arra, hogy a végrehajtó a járásbíróságra, vagy a megyei bíróságra van kinevezve

eljárásra utasította; a megyei végrehajtó eljárását megsemmisítette és őt a végrehajtási eljárás szabályszerű lefolytatására utasította; az árverési hirdetményt hatályon kívül helyezte, az annak alapján hozott árverést pedig megsemmisítette; módosította, vagy helyesbítette a végrehajtó határozatát; avagy a lefoglalt mentes vagyontárgy feloldását rendelte el.²⁶³ Mivel Vht. II. nem rendelkezett arról, hogy a végrehajtási eljárás során beadott fellebbezés költségei (így a minden megkezdett és vitatott 1.000,- forint utáni 10,- majd 15,- forint illeték) kit terhelnek, erre a Vht.II. 212. §-a alapján a Pp. II. szabályai voltak irányadóak.²⁶⁴ A joggyakorlat és a jogelmélet egységes volt abban is, hogy a végrehajtó a végrehajtási eljárásban nem kötelezhető a költségek viselésére.²⁶⁵

A kor jogorvoslati kérelmeinek körütekintő elemzése érdekében fontos annak rögzítése, hogy 1961. június 1. napjától – a fokozatosság és az arányosság elvének megfelelően – végrehajtási jogot csak meghatározott összeget elérő követelés esetében lehetett a telekkönyvbe bejegyezni, azaz a végrehajtó csak bizonyos összeghatár fölött tudott ingatlan foglalását, majd árverezését foganatosítani.²⁶⁶ Valószínűleg ez lehetett az oka annak, hogy a telekkönyvi hatóság megkeresésére irányuló végrehajtói intézkedés ellen terjesztették elő a panaszok (óvások) jelentős részét.

A korszak ítélkezési gyakorlatából a panasz (óvás) elbírálása kapcsán kiemelkedik a Legfelsőbb Bíróság 1959. évi 2437. számú eseti döntése. Jelentőségét az adja, hogy a végrehajtási panasz (óvás, felülvizsgálat, kifogás) elbírálásának máig alkalmazandó alapelvét, a tartalom szerinti elbírálás követelményét fogalmazza meg. Mindezt akkor, amikor a Pp. (II.) még ezt a zsinórmértéket nem nevesítette az anyagi igazság érvényesülésének biztosítása elnevezésű, alapelveket tartalmazó katalógusában. A Legfelsőbb Bíróság ezen határozatában egyébként azt mondta ki, hogy az adós által – három lefoglalt ingósága vonatkozásában – előterjesztett igénykereset az adott esetben panasznak minősül – ezen időszakban a foglalás alóli mentesség szabályainak megsértése miatt benyújtott jogorvoslati kérelmek meghatározó számban jelentkeztek a panaszok között.²⁶⁷ A

263 BH 1957.1712, BH 1964.4241, BH 1966.4981, BH 1959.2438.

A jogelmélet szerint a végrehajtó intézkedése kapcsán a megsemmisítés a megfelelő bírósági rendelkezés, ugyanis a korábbi gyakorlat is ez, valamint a hatályon kívül helyezés és a megváltoztatás kifejezést az eljárásjogi rendelkezések a bírósági határozatokkal kapcsolatosan engedik meg - Kommentár 1957, 351. p.

264 PK 270

265 Fővárosi Bíróság 43. számú kollégiumi vélemény, Kommentár 1970. 193 és 744 p., PK 268

266 Vht. II. 108. § (3) bekezdés

267 Ez egyébként azt is jelentette, hogy a gyakorlat szakított a Vht. I. kapcsán kikristályosodott azon elvvel, hogy a feltételek fennállása esetén az igényper és a végrehajtó tevékenysége ellen benyújtható jogorvoslat konkurálhat egymással

jogelmélet a panaszok tartalom szerinti értékelésének más megközelítését is ismerte: amennyiben a panasz a végrehajtó olyan magatartását sérelmezte, amely törvénysértő ugyan, de a jogszabály nem fűz hozzá külön szankciót, a bíróságnak át kell tennie az iratokat a bíróság elnökéhez a megfelelő felügyeleti intézkedés foganatosítása, illetőleg a fegyelmi eljárás megindítása céljából.²⁶⁸

Az alapjogok érvényesülése szempontjából kihangsúlyozandó, hogy Vht. II. az ügyfelek jogainak érvényesülése érdekében jelentős garanciákat tartalmazott, hiszen gyakorlatilag a végrehajtó bármilyen jogsértése ellen előterjeszthető jogorvoslatot biztosított, amely az írott norma szerint szűk határidőhöz kötött, a gyakorlatban azonban a lényeges jogsértések ellen bármikor előterjeszthető volt. Az ügyfelek érdekét a törvényesség biztosítása érdekében aktív módon gyakorolt ügyészi óvás segítette.²⁶⁹ A panasz elbírálása kétfokú eljárás során történt, a bíróságnak lehetősége, illetve tényállástól függően kötelessége volt tárgyalást tartani és bizonyítást felvenni, ami biztosította nyilvánosságot és az alapos ügyfelderítést. A jogalkotó és a joggyakorlat is kiemelten fontosnak tartotta a nyilvánosság biztosítását az árverések során, amelyet az adós kíméletével, és a felesleges károkozás kerülésével indokolt megtartani.²⁷⁰ Kihangsúlyozandó, hogy ezen garanciális szabályokat a jogalkotó egy olyan jogtörténeti korban biztosította egy nemperes eljárás szereplőinek, amikor a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény hatályos normái nem biztosították az állampolgárok részére az emberi méltósághoz való jogot, a (magán)tulajdonhoz való jogot, a jogorvoslati jogot, azok között nem került deklarálásra Magyarország demokratikus jogállami minősége, és csak a bírósági tárgyalások korlátozott nyilvánosságáról rendelkeztek.²⁷¹

Összegezve az állapítható meg, hogy 1955. július 26. és 1979. december 31. napja között a végrehajtási kifogás panaszként (óvasként) nyert létjogosultságot; a végrehajtó magatartása ellen a felek által határidőhöz kötötten, míg az ügyész által korlátlanul, a végrehajtást foganatosító bírósághoz benyújtható jogorvoslat volt, amelyet a bíróság szükség esetén nyilvános tárgyaláson, bizonyítást felvéve bírált el fellebbezhető végzéssel, melyről a másodfokú bíróság három hivatalos bíróból álló tanácsa döntött. Ezen döntés ellen a törvényesség biztosítása

268 Kommentár 1970, 653. p.

269 Ez nem összetévesztendő a Pp. II. 270-275. §-aiban szabályozott törvényességi óvással, amely csak bírósági határozatok – így például az óvást elbíráló bírósági végzés - ellen volt előterjeszthető.

270 Törvényességi óvások 1958, 454. p.

271 A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 49.§ (1) bekezdés, VII. fejezet – Megállapításaimat igyekszem szigorúan az írott norma ismeretére alapozni, és tartózkodom attól, hogy (jog)történeti időszakokat politológiai- vagy történelmi aspektusból minősítsek.

érdekében rendkívüli jogorvoslatként a Legfelsőbb Bíróság és a Legfőbb Ügyész is törvényességi óvást emelhetett.

2.3. A bírósági végrehajtásról szóló 1979. évi 18. törvényerejű rendelet (Vht. III.)

A bírósági végrehajtásról szóló 1955. évi 21. törvényerejű rendeletet 1980. január 1. napjától a bírósági végrehajtásról szóló 1979. évi 18. törvényerejű rendelet váltotta fel, amely 1994. augusztus 31. napjáig a végrehajtás (az akkori dogmatikai kifejezéssel az egyedi vagyoni végrehajtások között elhelyezkedő bírósági végrehajtás²⁷²) elsődleges jogforrása volt. A Vht. III. – habár kevesebb, mint 15 évig volt hatályos – 13 alkalommal került módosításra, ám a végrehajtó tevékenységét érintő általános jogorvoslat legfőbb szabályait végig rendkívül röviden, és változatlan formában szabályozta.

Ami a választott téma szempontjából jelentős, hogy ebben az időszakban a mai végrehajtási kifogásként ismert jogorvoslat felülvizsgálati kérelemként, illetve óvásként nyert szabályozást.

Az előterjesztésre jogosultak köre, a benyújtásra nyitva álló határidő, a végrehajtó kifogásolható tevékenységei, a jogorvoslat elbírálásának rendszere csupán annyiban változott, hogy az írott norma szerint a felülvizsgálat (óvás) elbírálása esetén a bíróság már tárgyalást nem tarthatott. Változott ugyanakkor a jogorvoslat megnevezése (panasz-felülvizsgálat), illetve a jogalkotó pontosította a jogorvoslatot elbíráló bíróság megnevezését (végrehajtó működése – végrehajtó szerint illetékes). Bár a gyakorlatban nem változott a végrehajtó tevékenysége feletti kétfokú rendes jogorvoslati modell (felülvizsgálat-fellebbezés), az írott norma a korábbi jogszabállyal ellentétesen már nem tartalmazta a felülvizsgálatot (óvást) elbíráló bíróság határozata elleni fellebbezés lehetőségét.

A felülvizsgálat (óvás) változatlanul nem csak a végrehajtó aktív magatartása, hanem a mulasztása esetén is gyakorolható volt,²⁷³ még ha ez továbbra sem öltött formát a tételes jogban.

²⁷² Petrik 1993, 12. p.

²⁷³ Petrik 1993, 102. p., BH 1992.204 - Ez álláspontom szerint a jogszabályból levont helyes jogalkalmazói következtetés, ugyanakkor a jogalkotói rendelkezés dogmatikailag helytelen, és sérti az emberi méltósághoz fűződő jogot, valamint az egyenlő elbírálását elvét, ugyanis az adós, vagy más érdekelt, aki semmilyen illetéket nem előlegezett, a végrehajtást kérő által előlegezett költségen, ingyenesen élhet korlátlan számú jogorvoslati kérelemmel – a polgári perrendtartással ellentétesen.

Változatlan volt ugyanakkor a felülvizsgálat illetékmentessége,²⁷⁴ amit a bírósági gyakorlat – csakúgy mint Vht. II. esetében – azzal magyarázott, hogy a végrehajtási eljárás megindításakor lerozásra kerülő illeték a helyi bírósági határozat elleni fellebbezés kivételével magában foglalta a végrehajtási eljárás során foganatósítandó valamennyi végrehajtói, és helyi bírósági intézkedés és eljárás illetékét.²⁷⁵

Az sem módosult, hogy a végrehajtási eljárás során a kérelmeket tartalmuk szerint kell elbírálni,²⁷⁶ továbbá, hogy a jogorvoslati kérelemnek nincs a végrehajtásra halasztó hatálya, ugyanakkor a bíróság felfüggesztheti a végrehajtást. Töretlen volt a bírói gyakorlat a szigorú 8 napos előterjesztési határidő alól megengedett kivételek körében.²⁷⁷

A felülvizsgálat (óvás) elbírálása során a bíróság – a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) hatálybaléptetése folytán szükséges rendelkezések tárgyában kihirdetett 105/1952. (XII. 28.) MT rendelet 13. § (1) bekezdése alapján – továbbra is ülnökök közreműködése nélkül, egyesbíróként járt el, azonban tárgyalást már nem tarthatott. Ugyanakkor továbbra is módjában állt meghallgatás tartani, és bizonyítást felvenni, döntése ellen pedig – a Vht. III. szubszidiárius klauzulája, a 114. § alapján – fellebbezésnek volt helye.

A végrehajtó ellen előterjesztett felülvizsgálatot (óvást) elbíró bírói végzés elleni fellebbezés hatálya – figyelemmel a Vht. III. 114. §-ára – halasztó, kivéve ha a jogszabály eltérően nem rendelkezik, vagy a halasztó hatály nem egyeztethető össze a rendelkezés jellegével, vagy céljával.²⁷⁸ A fellebbezési eljárás költségek viselésére pedig a Vht. III. 114. §-a alapján a Pp. II. szabályai voltak alkalmazandók.

A felülvizsgálat (óvás) előterjesztése kapcsán mindenképpen ki kell térni arra, hogy a jogalkotó – helyesen, ám erősen vitatható jogtechnikai megoldással – megváltoztatta az ingatlanárverés alapját képező becsérték megállapításának szabályait.²⁷⁹ Az Vht. III. ingatlanárverésre vonatkozó szabályait tartalmazó 89-93. §-ai nem rendezték a becsérték megállapításának módját, hanem azok a bírósági

274 Az illetékekről, egységes szerkezetben a végrehajtására kiadott 9/1986. (IV. 11.) PM rendelet 64.§ (3) és (4) bekezdés

275 BH 1992.330

276 BH 1987.46, BH 1986.109

277 PK 256, PK 245, PEH 321.

278 PK 1/1981.

279 Érdemes felhívni rá a figyelmet, hogy a törvényerejű rendelet általános és részletes indokolása egy szót sem szentel Vht. II. szabályozásához képest talán legjelentősebb változtatás miéértjéről.

végrehajtásról szóló 1979. évi 18. törvényerejű rendelet végrehajtásáról szóló 1979. évi 14. (IX.17.) IM rendelet 49. §-ában kerültek megállapításra. Ennek értelmében a végrehajtó továbbra is a 6 hónapnál nem régebbi adó- és értékbizonyítvány alapján állapította meg a becsértéket, azonban ez ellen az ingatlannyilvántartásba bejegyzett jogosultak a közléstől számított 8 napon belül felülvizsgálattal élhettek, és a becsértéket a bíróság – szükség esetén szakértő közreműködésével – határozta meg.²⁸⁰

Az ismertetett szabályozási modellből tehát az rajzolódik ki, hogy a jogalkotó – szakítva a Vht. II. szabályaival, és visszatérve a Vht. I.-hez – felismerte a speciális szabályozás szükségességét, és ismételten megalkotta az ún. becsérték jogorvoslati eljárást, egyben lehetővé tette a szakértői bizonyítást.

A felülvizsgálat (óvás) kapcsán kell továbbá rögzíteni, hogy a gyakorlat szerint a végrehajtó törvénysértő cselekményével vagy mulasztásával okozott kár megtérítése továbbra is csak külön polgári peres eljárás során volt érvényesíthető. Ezen kereseti kérelem pedig a megyei bíróságnál volt előterjeszthető bírósági jogkörben okozott kár jogcímen.²⁸¹

A tárgyalat időszakban a Pp. II. – az anyagi igazság érvényesülésének biztosítása és nyilvánosság elve megnevezésű alapelvei katalógusainak – 4., 6., és 7. §-ai tartalmazták a tartalom szerinti elbírálás, a szabad bizonyítás, és a nyilvánosság elvét. Ezek azonban a végrehajtó eljárása miatt gyakorolható jogorvoslat elbírálása során csak nagyon szűk körben, vagy egyáltalán nem érvényesültek: Vht. II. jogorvoslatok elbírálására vonatkozó szabályaival ellentétben a bíróság a végrehajtó tevékenysége elleni jogorvoslat elbírálása során már nem tarthatott tárgyalást, azaz a nyilvánosság elve nem érvényesült; a tartalom szerinti elbírálás elve – aminek különösen egy peres eljárás garanciáival nem rendelkező nemperes eljárás során van jelentős szerepe²⁸² – nem került megfelelő mértékben kimunkálásra; míg a bizonyítás elve gyakorlatilag a felek meghallgatására és a legfontosabb vagyontárgy kikiáltási ára kapcsán felvehető szakértői bizonyításra szorítkozott. Ez utóbbi kapcsán azonban ki kell hangsúlyozni, hogy az ingatlan becsértéke megállapítására vonatkozó szabályokat a jogalkotó egy alacsonyabb rendű jogszabályban „rejtette el”, amely

280 Ezen túl ismét teret nyert a fedezeti elv: az ingatlan becsértéke nem lehetett kevesebb, mint a terhet jelentő pénzintézeti kölcsön összege.

281 BH 1991.126.

282 Hiszen a behajtási eljárás során nincs kötelező adósi ügyvédkényszer, nincs a bíróság a kötelező kioktatási kötelezettséggel, a jellemzően nehéz egzisztenciális helyzetben lévő laikus ügyfelek nem engedhetik meg maguknak a megfelelő szakértelemmel rendelkező jogász megbízását.

nyilvánvalóan a jogorvoslathoz fűződő jog gyakorlásának a sérelmével járt.

Az alapvető jogok kapcsán ki kell emelni, hogy a történelmi változások eredményeképpen 1989. október 23. napjától a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény jelentősen megváltozott. A dolgozat témája szempontjából kiemelendő változás az Alkotmánybíróság felállítása, továbbá a törvény előtti egyenlőség, a tulajdonhoz való jog, a nyilvános és igazságos tárgyaláshoz, a független és pártatlan bíróhoz való jog, valamint az általános jogorvoslati jog kodifikálása. Ezen jogtörténeti változások margójára kívánczik azonban, hogy hiába történt Magyarországon rendszerváltás, a végrehajtó tevékenysége feletti jogorvoslat szabályainak reformjával a jogalkotó adós maradt.

2.4. A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht. IV.)

A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 1994. szeptember 1. napján lépett hatályba, melyet az azóta eltelt több mint 20 év alatt több, mint százszor módosított a jogalkotó. A végrehajtási kifogásra vonatkozó szabályok revíziójára ugyanakkor mindösszesen öt esetben került sor, igaz a végrehajtó tevékenysége ellen előterjeszthető jogorvoslat rendelkezései a törvény kihirdetése óta gyökeresen megváltoztak. A 2011. évi CLXXX. törvény hatálybalépéséig nagy változtatások nem történtek, a rendelkezések a végrehajtási jogorvoslat (és a végrehajtási eljárás) gyorsítása irányába mutattak.²⁸³ A bírósági végrehajtással kapcsolatos, és egyéb igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2011. évi CLXXX. törvény – korszakos jelentőségű – rendelkezései óta a végrehajtási kifogás és az ügyészi óvás szabályai változatlanok.

Jelenleg hatályos formájában a végrehajtási kifogás a végrehajtó aktív és passzív tevékenysége, és eljárási késedelme, valamint egy meghatározott eljárási cselekménye (becsérték megállapítása) ellen a felek és más érdekelték által, a végrehajtási eljárásra lényegesen kiható jog- és érdeksérelemre alapítható, konkrét intézkedés és ok megjelöléséhez kötött, szubjektív és objektív határidő alatt előterjeszthető jogorvoslati kérelem. Mind a jogerős, mind a jogerőre nem emelkedett végrehajtói intézkedések ellen benyújtható, illetve perújítási – nóvumra alapított - jelleggel is gyakorolható, áttörve ezzel a korábban kialakult bírói gyakorlatot.²⁸⁴

²⁸³ Az évek során csökkent a jogvesztő határidő nagysága, határidőhöz kötött lett a végrehajtási kifogás során a végrehajtó és a bíróság eljárásának időtartama, megjelent a soron kívüliség követelménye is.

²⁸⁴ Már ha beszélhetünk (alaki) jogerőről a végrehajtói tevékenység esetében.

A jogszabály – a korábbi szabályozással ellentétesen – nem csak a végrehajtási kifogás előterjesztésére, hanem az iratok végrehajtó általi beterjesztésére, a bíróság „elbírálás előkészítési feladataira (alaki revíziójára)”, és a jogorvoslat elbírálására is határidőt határoz meg, tartalmazza az érdemi vizsgálat nélküli elutasítás kötelező eseteit, egyben a kifogás kapcsán – szubszidiárius klauzulaként – alkalmazni rendeli a Pp. II. keresetre vonatkozó szabályainak egy részét.²⁸⁵ Visszatérve a hagyományokhoz,²⁸⁶ és elfogadva a bírói gyakorlat eredményeit,²⁸⁷ a tartalom szerinti elbírálás elve is visszaköszön a jogorvoslat elbírálásának hatályos szabályai között, ugyanis a végrehajtó intézkedése ellen bármilyen jogcímen előterjesztett megtámadást kifogásnak kell tekinteni.

Kiemelendő változás továbbá, hogy a végrehajtási kifogás eredményes előterjesztésének feltétele a végrehajtói intézkedés végrehajtási eljárás szabályainak lényegesen sértő volta. A jogalkotó rövid meghatározását is kodifikálta a lényeges jogszabálysértésnek, amellyel a jogalkalmazók erős kritikáját váltotta ki, de az Alkotmánybíróság szerint a szabályozás alaptörvényellenessége nem állapítható meg.²⁸⁸

A végrehajtó intézkedési mulasztására alapított eredményes kifogás esetköreinek meghatározását is elvégezte a jogalkotó, azonban e körben értelmezési problémák merül(het)nek fel az ésszerű időtartam bírói mérlegelésénél. Ez utóbbinak azért is van jelentősége, mert az ez irányú bírósági határozat ellen a végrehajtónak nincs fellebbezési joga.

A végrehajtó tevékenysége elleni jogorvoslat elbírálása kapcsán változatlan, hogy arról egyesbíróként eljárva dönt a bíróság. A 2012. március 15. napját megelőző szabályozáshoz képest a jogalkotó akként foglalt állást, hogy a bíróság a végrehajtási kifogás elbírálása során az elért iratok alapján, azt kontrollálva dönthet tárgyaláson kívül. A jogszabály a felek – szóban, vagy írásban történő – meghallgatását,²⁸⁹ vagy bizonyítás felvételét azonban feltételhez kötötte engedi csak meg²⁹⁰ a tényállás felderítéséhez, vagy az iratok bizonyító erejének

285 Érdekes problémát vethet fel az, hogy a jogalkotó a keresetlevél beadásához fűződő jogi hatályok fenntartásához fűződő rendelkezéseket is alkalmazni rendeli. Ezen szabály okozhat gondot pl. egy árveréssel szemben benyújtott végrehajtási kifogás elutasítása, akta visszaküldése, végrehajtási cselekmények foganatosítása, majd a végrehajtási kifogás 30 napon belül, immár szabályszerű benyújtása esetén.

286 1990/1908. IM rendelet 6. §

287 BH 2000.61, BH 2002.21, EBH 2008.1789, EBH 2006.1416., BDT 2002.690, BDT 2000.292.

288 A vonatkozó AB határozatok bemutatására és kritikájára az AB határozatokra vonatkozó fejezetben térek ki.

289 A meghallgatásra alkalmazandó a Vht. IV. 9. §-a alapján a Pp. II. 96. §-a

290 Tényállás felderítés okán, vagy az iratok bizonyító erejének megkérdőjeleződése esetén.

kétségesességéhez köti.

A jogalkotó fontos változást iktatott be a korábbi szabályozáshoz és bírói gyakorlathoz²⁹¹ képest abban is, hogy a bíróság lényeges jogszabálysértés észlelése esetén hivatalból köteles a kasszációs döntés meghozatalára.²⁹² A hatályos szabályozás pontosan rögzíti a végrehajtást foganatosító bíróság döntésének irányait és a szükséges rendelkezését, akár észlel lényeges jogszabálysértést, akár nem. A szabályozás a kifogásolt intézkedés lényegesen jogszabálysértő voltának megállapítása esetére kötelezendően alkalmazandó munkadíj csökkentésben megnyilvánuló büntetőszankció alkalmazását írja elő, megjelölve ez alól a – végrehajtó tevékenységén kívülálló okokra alapított – kivételeket is.²⁹³

Változatlan a korábbi szabályozáshoz képest, hogy a végrehajtó tevékenységének kontrolljaként kétfokú jogorvoslati rendszert biztosít a jogalkotó, azaz a végrehajtási kifogásról döntő bírósági határozat ellen a fellebbezés, mint rendes jogorvoslat igénybe vehető. Az is igaz ugyanakkor, hogy a jogorvoslat nem mindenki számára biztosított, ugyanis a végrehajtó csak a kasszációs, a díjjegyzéket, vagy végrehajtási költségek tekintetében a felosztási tervet módosító, valamint lényeges jogszabálysértés megállapítása esetén szankciót alkalmazó bírósági határozatok ellen fellebbezhet.

A bíróság határozata elleni fellebbezésnek – ha a törvény eltérően nem rendelkezik – a megtámadott határozat végrehajtására halasztó hatálya van, kivéve a rendőrség közreműködésével összefüggő jogorvoslat esetén. Az évszázados gyakorlatot és szabályozást áttörve, a jogalkotó 2011. november 30. napjától illetékkötelessé tette a végrehajtási kifogást,²⁹⁴ azonban a végrehajtási eljárással kapcsolatos sajátos eredeti álláspontjára enged következtetni az ltv. azon rendelkezése, hogy ez eredményes kifogás után az előterjesztőnek visszajár az előlegezett illeték.

291 EBH 2008.1878, BH 1998.237, LB-H-KJ-2007-234, PIT-H-PJ-2007-67.

292 A törvény ugyanakkor megköveteli, hogy az előterjesztő jelölje meg, hogy az intézkedés megsemmisítését, vagy megváltoztatását mennyiben és milyen okból kívánja. Korábban a mentességi okok voltak azok, amelyek még a kifogás előterjesztésére előírt határidő lejártát követően is hivatalból figyelembe veendőek voltak – Petrik Ferenc 1995, 122. p.

293 Amennyiben a másodfokú bíróság úgy ítéli meg, hogy az elsőfokú bíróság elmulasztotta a döntést e körben, úgy az előtte folyamatban lévő eljárást a Pp. II. 248.§-a alapján felfüggeszti és az iratokat visszaküldi döntés érdekében az elsőfokú bíróságnak - Emlékeztető a civilisztikai kollégiumvezetők 2013. május 8-10. napján tartott országos tanácskozásáról. BH 2013. 8. szám 847. p.

294 Ahhoz képest, hogy a végrehajtási eljárás kapcsán ez egy nagyon jelentős lépés volt, a jogalkotó a kodifikáló jogszabály, a 2011. évi CLVI. törvény általános és részletes indokolása során sem vesztegetett szót az új szabály bevezetésének okára.

A végrehajtási kifogások közül ki kell emelni a végrehajtó becsértéket megállapító intézkedése elleni jogorvoslati kérelmet. A legfontosabb vagyontárgy értékesítésére vonatkozó eljárási rendelkezéseket, és a becsérték megállapításra irányuló végrehajtási intézkedés ellen gyakorolható jogorvoslatra vonatkozó szabályokat a jogalkotó többször módosította a Vht. IV. 1994. évi hatálybalépése óta. A jelenlegi szabályok alapján az ingatlan becsérték megállapításának kiindulópontja még mindig a 6 hónapnál nem régebbi adó- és értékbizonyítvány, amelytől a végrehajtó önkényesen és indoklás nélkül,²⁹⁵ vagy a felek valamelyike által benyújtott igazságügyi szakértő véleménye alapján eltérhet. Az eképp megállapított becsérték ellen a felek és más érdekelték 15 napon belül végrehajtási kifogást terjeszthetnek elő, ez esetben a becsérték megállapításáról – szükség esetén szakértő közreműködésével – a bíróság dönt. Nagyon fontos jogszabályi változás a 2012. szeptember 1. napjától beiktatott azon rendelkezés, amely – szakítva a korábbi jogszabályi rendelkezésből kikristályosodott bírósági gyakorlattal²⁹⁶ – lehetővé teszi a jogerősen megállapított becsérték 3 évenkénti ismételt megállapítását.²⁹⁷

A jelenleg hatályos szabályozás sem szakít azzal a hagyománnyal, hogy az ügyésznek kifogásolási és – amennyiben az általa előterjesztett kifogásról döntött – a kifogást elbíró bírósági határozat elleni fellebbezési jogot biztosít²⁹⁸. Kihangsúlyozandó ugyanakkor, hogy az ügyész esetében igazolással kimenthető szubjektív előterjesztési határidő nincs, a záros határidőn belül bármikor előterjesztheti a végrehajtási kifogást.

3. A VÉGREHAJTÁSI KIFOGÁS HELYE A JOGORVOSLATI RENDSZERBEN

Az Alaptörvény XXVIII cikk (7) bekezdése értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti – azaz a legfőbb jogszabályunk a jogorvoslati jogosultsághoz fűződő, alkotmányos alapjogot korlátlanul gyakorolhatóvá tette. Ezen rendelkezés pedig az (1) bekezdésben meghatározást nyert bírósághoz fordulás jogával együttesen akként

²⁹⁵ Lásd „is” szócska.

²⁹⁶ BH 1997.33, EBH 2011.2322.

²⁹⁷ A sikeres árverés egyik előfeltétele az ingatlan becsértékének reális - a (szabadpiaci) forgalmi értéket és az árverésen történő vagyonszerzés sajátosságait leginkább tükröző - megállapítása, melyre akkor van a legnagyobb esély, ha a becsérték-megállapítás és az értékesítés között nem telik el ésszerűtlenül hosszú idő – lásd 2011. évi CLXXX. törvény részletes indokolását.

²⁹⁸ És bár a Vht. I. és II. hatályossága alatti gyakorlatot figyelembe véve a jelenlegi ügyészi fellépés ritka, azért nem példa nélküli. Lásd Győri Ítéltábla Pf.20.079/2008/4.

értelmezendő, hogy mindenkinek joga van két, egymástól elkülönülő döntéshozatalra, amely közül a második visszahatni képes az elsőre.²⁹⁹

A határozatok ellen benyújtott kérelmek legfontosabb fogalmi osztályozása a perorvoslat és a jogorvoslat megkülönböztetése. Perorvoslat polgári peres eljárás eredményeképpen meghozott bírósági határozatot feltételez. Fogalma szerint a félnek, vagy a jogszabályban erre feljogosított személyeknek (szerveknek) valamely bírósági határozat megtámadására irányuló perbeli cselekménye értendő rajta, melynek célja a bíróság határozatának megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése, illetőleg általában a határozathoz vagy annak egyes részeihez fűződő joghatások megszüntetése.³⁰⁰

Jogorvoslat ezzel szemben egy szélesebb körű fogalom: abba nemcsak a perorvoslat tartozik bele, hanem a bármely hatósági határozat ellen benyújtható, azt megváltoztatni kívánó kérelem. A végrehajtási eljárás – mint nemperes eljárás – során a végrehajtó tevékenysége ellen benyújtott kérelem esetén perorvoslatról nem beszélhetünk, így a végrehajtási kifogás rendszertani helye a jogorvoslatok között keresendő.

A jogorvoslat – eljárásjogi értelemben – valamely sérelmes, vagy sérelmesnek vélt határozat megtámadása az (ügy)fél, vagy az erre jogosult más személy részéről, azzal a céllal, hogy az erre feljogosított hatóság a határozatot felülbírálja, és a jogsérelmet orvosolja. Kengyel ismertet olyan álláspontot is,³⁰¹ amely szerint jogorvoslat hivatalból nem indítható, példaként felhozva a korábban szabályozott törvényességi óvást, amelyet a hivatalból történő felülvizsgálat körébe sorol.³⁰² Ezen álláspont azonban legalábbis vitatható.³⁰³ Tárgyát tekintve lehet bírósági, de közigazgatási határozat is, tartalmát tekintve pedig érdemi, vagy alaki jellegű. Előterjeszthető mind a határozat rendelkező része, mind az indokolása ellen is.

Figyelemmel a végrehajtó tevékenysége ellen biztosított kétfokú jogorvoslati rendszerre, valamint a perorvoslatok kapcsán kimunkált osztályozásokra, szükséges a perorvoslatokra vonatkozó alapvető csoportosítások, bemutatása is.

299 Kengyel, 369. p.

300 Bajory, 21. p.

301 Fűrész, 331. p.

302 Kengyel 369. p.

303 „Hogy ki mit nevez perorvoslatnak, az tőle függ. Az elméleti író a fogalmakat úgy szerkeszti meg, ahogyan jónak látja abból a célból, hogy jól felhasználható legyen a fogalom, vagyis összefoglaljon olyan jelenségeket, amelyek közös szabályok alá esznek” - Sárffy 1946, 371. p.

3.1. A perorvoslatok osztályozása

Jogerő és megtámadhatóság alapján különböztetünk meg rendes és rendkívüli perorvoslatokat. Ezen felosztása fogalmi alapja, hogy a jogerőre nem emelkedett határozat ellen rendes perorvoslatot, pl. fellebbezést lehet benyújtani, ami – fő szabály szerint – a megtámadott határozat végrehajtását felfüggeszti; míg a rendkívüli perorvoslat, mint pl. a felülvizsgálat, felfüggesztő hatállyal nem bír, és csak jogerős határozatok ellen terjeszthető elő. Vegyes jellegű jogintézményként értékelendő igazolási kérelem, ami úgy a jogerős, mint a jogerőre még nem emelkedett határozatok kapcsán benyújtható, és bár felfüggesztő hatállyal nem bír, a tanács elnöke elrendelheti a határozat végrehajtásának felfüggesztését.

Más szemléletű felosztás a fellebbviteli, és nem fellebbviteli jellegű tipizálás, azaz a perorvoslati kérelem határozatot hozó, vagy a fellebbviteli bíróság által történő elbírálása szerinti megkülönböztetés. Természetesen nem kizárt, hogy bizonyos határozatait a bíróság saját maga korrigálja a benyújtott fellebbezést követően, ha viszont nem ért vele egyet, akkor a fellebbviteli bíróság dönt.

Az elbírálás száma szerinti értékelésen alapszik a perorvoslati rendszer egy- vagy többfokú megkülönböztetése.

Ismeretes a perorvoslatok hatály szerinti csoportosítása is. Az átszármaztató (devolutív) hatályú perorvoslat fogalma azt tartalmazza, hogy az elsőfokú bíróság jogköre részben, vagy egészben átszáll a fellebbviteli bíróságra, amely az elsőfokú bíróság jogkörében eljárva maga hozza meg a jogszabálynak megfelelő döntést. Nem átszármaztató hatályú perorvoslat esetén a fellebbviteli bíróság csak a jogszabálysértés megállapításáról dönthet.

Beszélhetünk még önálló és nem önálló perorvoslatokról, és a megtámadott határozat végrehajtására halasztó hatállyal bíró és nem bíró perorvoslatokról.

3.2. Perorvoslati (fellebbviteli) rendszerek

A reformatórius fellebbviteli rendszerben – a perorvoslat teljes, devolutív hatálya okán – az elsőfokú eljárás megismétlődik a másodfokú bíróság előtt. A perorvoslatot elbíráló bíróság tény-, illetve jogkérdésben megváltoztathatja a megtámadott határozatot, bizonyítást folytathat le.

A revíziós fellebbviteli rendszer a perorvoslat részbeni átszármaztató hatályon

alapszik: a fellebbviteli bíróság a tényálláshoz kötve van, csak jogkérdésben dönthet. A tényállás fogyatékoságait hatályon kívül helyezés útján orvosolhatja, jogszabálysértés esetén – a tényállás változatlanul hagyása mellett – megváltoztatásai jogkörrel bír.

A kasszációs fellebbviteli rendszer lényege a perorvoslat nem devolutív hatályából fakad: a fellebbviteli bíróság csak a jogszabálysértés kérdésében történő vizsgálatra, illetve annak észlelése esetén a megtámadott határozat hatályon kívül helyezésére, és az alsóbb fokú bíróság új eljárásra utasítására terjed ki.

Az egyes fellebbviteli rendszerek elemeinek keveredése figyelhető meg az olyan vegyes fellebbviteli rendszerekben, mint a magyar.

Mindezek áttekintését követően – tiszteletben tartva és kétségbe nem vonva a magyar jogirodalom perorvoslatok és jogorvoslatok kapcsán kikristályosodott álláspontját – az alábbi megállapítások tehetők a végrehajtási kifogás kapcsán. A végrehajtási kifogás a végrehajtó határozata, intézkedése, mulasztása (aktív és passzív tevékenysége) ellen, a felek és más (közjogi és magánjogi) érdekeltek által, szubjektív (igazolással kimenthető), és objektív (jogvesztő) határidő alatt gyakorolható jogorvoslat, amely a perorvoslatok osztályozási szempontjai alapján besorolható.

A végrehajtási kifogás a végrehajtó tevékenysége ellen benyújtható perorvoslati kérelem. A végrehajtó nem bíróság, ám eljárása – az igazságszolgáltatási tevékenység „kiszervezése” okán – a Vht. IV. 225. § (1) bekezdése alapján a bírósággal egyező.

A végrehajtási kifogás egyúttal rendes és rendkívüli jogorvoslatnak minősül, azaz vegyes jogorvoslati kérelem. Benyújtható igazolással kimenthető határidőn belül, de a végrehajtó jogerőre emelkedett intézkedése (határozata) után is jogvesztő határidőn belül. Korábban végrehajtási kifogással támadott és jogerősen elbírált végrehajtói tevékenység ellen is lehet vele élni – ezzel a nóvumra alapított perújításra emlékeztető karakterrel is rendelkezik. Előterjeszthető a végrehajtó passzív tevékenysége ellen is – hasonlóan a közigazgatás hallgatásához –, eképp a polgári peres eljárás során gyakorolható kifogással is rokon természetű. A végrehajtási kifogás a végrehajtó megtámadott tevékenysége ellen halasztó hatállyal nem bír, de a jogorvoslati kérelmet elbíráló bíróság a végrehajtási eljárást, vagy annak meghatározott részét felfüggesztheti.

A végrehajtási kifogást a törvény értelmében a végrehajtónál kell előterjeszteni, a végrehajtó pedig hivatalból, vagy kérelemre jogosult az általa készített jegyzőkönyvet kijavítani, vagy kiegészíteni. Ez pedig azért bír jelentőséggel, mert a végrehajtó intézkedéseit a Vht. kötelező rendelkezése alapján köteles jegyzőkönyvben foglalni, azaz akár saját hatáskörében eleget tehet a végrehajtási kifogásnak. Azaz a végrehajtási kifogás lehet fellebbviteli-, vagy nem fellebbviteli jellegű jogorvoslat.

A végrehajtási kifogás devolutív jellegű, a jogorvoslati kérelmet elbíráló bíróság egyfokú eljárásban, vegyes fellebbviteli rendszerben jár el, azaz korlátlan jogköre van, hatályon kívül helyezhet, megváltoztathat és helybenhagyó döntést is hozhat. A végrehajtási kifogás önálló jogorvoslati kérelemnek minősül, bár gyakran terjesztik elő más jogorvoslati kérelemmel együtt.

A végrehajtási kifogás kapcsán rá kell mutatni az eredményes jogorvoslat Vht. IV. 217/B. § - a szerinti speciális kártérítési (szankciós) következményére. Bár a magyar végrehajtási jog történelmében – ahogyan ez már korábban ismertetésre került – ez nem előzmény nélküli, álláspontom szerint alapvetően elhibázott jogintézményről van szó. A probléma kiindulópontja, hogy tetszik, vagy sem, a végrehajtó kiszervezett igazságszolgáltatási tevékenységet végez, eljárása a bíróság eljárásával egyező, csakúgy mint a közjegyzőé. Ezen alapvetés okán a végrehajtó joggal gondolhatja azt, hogy a törvény előtti egyenlőség követelményét megsértve teremtették meg a speciális kártérítési felelősségét, vagy a többség által szankciónak tekintett vagyoni felelősségét.

Még tovább menve, van-e olyan törvény a magyar jogrendszerben, amely a bíróságok számára – jogszabálysértés esetére – ilyen részletességgel szabályozott kártérítési (szankciós) felelősséget állapít meg? Ugyanis ki kell hangsúlyozni, hogy nem költségviselési kötelezettséget állapított meg a jogalkotó, hanem meghatározott mértékű, jogszabálysértő eljárás miatti átalánykártérítési felelősséget, jogalkalmazót sújtó pénzügyi szankciót. Ezen szabályozást végiggondolva, joggal merülhet fel az állampolgárban, hogy miért nem adja vissza a Magyar Állam pl. az általa előlegezett illeték meghatározott százalékát, ha a keresetről döntő elsőfokú bíróság határozatot – nyilvánvalóan lényeges jogszabálysértés okán - utóbb hatályon kívül helyezik?! Az olvasó elsőre talán ezt felesleges riogatásként értékeli, és túlzott érzékenységgel vádol, de fel kell tenni a kérdést, hogy miért ne lehetne pénzügyi szankciót bevezetni, speciális (az adott eljáráson belül megállapítandó) átalánykártérítési kötelezettséget megállapítani a

lényeges jogszabálysértést elkövető, vagy késedelmesen eljáró bírósággal szemben. Azért, mert az önálló bírósági végrehajtó nem állami alkalmazott, hanem a Magyar Állam által meghatározott mértékű javadalmazásra igényt tartható egyéni vállalkozó (iroda)?! Az ezen gondolat mentén megnyugvók lehet, hogy elfelejtették az előbb már emlékezetükbe vésett tényt: az önálló bírósági végrehajtó igazságszolgáltatási tevékenységet végző személy, akinek eljárása a bíróságéval azonos.³⁰⁴ Ergo véleményem szerint a végrehajtási - igazságszolgálati – eljárás jellege a meghatározó, nem pedig az, hogy az eljárást lefolytató, hivatalos személynek és bíróságnak minősülő személy³⁰⁵ milyen jogszabály szerint részesül díjazásban, vagy miként adózik.

Álláspontom szerint a jogalkotó kártérítési kötelezettséget, szankciót megteremtő szabályok Vht. IV-ben történő elhelyezésével kodifikációs hibát is vétett. Amennyiben ugyanis mindenképpen kártérítési, szankciós kötelezettséget kíván teremteni a végrehajtónak, a Vht. IV-ben csak a szankciós kötelezettség előírását kellett volna kodifikálnia, míg a részletszabályokat a végrehajtói díjszabásról szóló rendeletben kellett volna elhelyeznie.

4. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG GYAKORLATA

Ahogy a jogintézmény történelmi fejlődése során rámutattam, álláspontom szerint meglehetősen kevés határozatot, döntést szentelt az Alkotmánybíróság a végrehajtási jogterületnek. Nyilvánvalóan ennek az az oka, hogy a taláros testület hivatalból nem járhat el, alapjogi szemléletű revíziója indítványhoz kötött. Márpedig a végrehajtási eljárás során kötelező jogi képviselő nincs, az adósok jelentős százaléka pedig a társadalom perifériájára szorult, reménytelen szociális helyzetben lévő, és létfenntartási nehézségekkel küzdő személy, aki hathatós és valós jogi segítségben és informálásban nem reménykedhet. Felmerülhet az is, hogy az ehhez szükséges jogászai támogatással rendelkező végrehajtást kérők miért nem fordultak az Alkotmánybírósághoz? Nem szabad elfelejteni azonban, hogy az állami behajtási eljárást kezdeményezők jelentős része a gyors végrehajtás reményében tölt ki végrehajtható okirat formanyomtatványát. Summa summarum, hiába érinti/korlátozza a végrehajtási eljárás szinte az összes alkotmányos alapjogot, és hiába van álláspontom szerint számos alkotmányértő helyzet a végrehajtási eljárásban, meglehetősen kevés

304 Az általa készített jegyzőkönyv, foganatosított intézkedés közokirat, hivatalos személynek minősül, speciális büntetőjogi védelemre jogosult, különös kártérítés felelősséggel tartozik.

305 Tetszik vagy sem, az önálló bírósági végrehajtó személyével és eljárásával kapcsolatos szabályok (Btk., Ptk., Vht.) ismeretében lényegileg erről van szó.

alkotmánybírósági határozat nyújt védőhálót az ügyfelek számára.

A végrehajtási eljárás jellemzően az emberi méltósághoz való jogot, mint általános személyiségi jogot, a tulajdonhoz fűződő jogot, a törvény előtti egyenlőséget, és a jogorvoslati jogot érinti (korlátozza), így a taláros testület gyakorlatában is ilyen tárgyú határozatok lelhetőek fel.

Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogból vezette le a magánszférához, és a felek perbeli rendelkezéshez való jogát. Ez utóbbi jog kapcsán tett fontos megállapításokat a 9/1992. (I.30.) számú határozat, melynek ismertetése a végrehajtási eljárás során máig fennálló ügyészi óvás lehetősége miatt fontos. Az Alkotmánybíróság ezen határozatában megsemmisítette a Pp. II. törvényességi óvárra vonatkozó szabályait, és indokolásában e körben - többek között - azzal érvelt, hogy „a törvényességi óvás alkotmányellenességének gyökere az óvás emelésére jogosultak diszkrecionális jogköre. Ez a jellemző megoldás azonban nem változtatható meg az intézmény keretein belül, mert a törvényességi óvást más részről legitimáló jogegységi funkcióval a válogatás nélküli, adott szempontok alapján kötelező óvásemelés - s még kevésbé az óvárra a feleknek adott alanyi jog - nem fér össze”.

A dolgozat szempontjából szintén fontos jelentős az 1/1994. számú AB határozat is, amely megállapította, hogy az ügyész általános perindítási, fellépési, fellebbezési és jogerős ítélet felülvizsgálatára irányuló általános indítványozási joga alkotmányellenes. A határozat indokolása szerint „az önrendelkezési jog fontos tartalmi eleme - egyebek között - az egyén joga arra, hogy az igény állapotába került alanyi jogait a különböző állami szervek, így a bíróság előtt is érvényesítse. Az önrendelkezési jog azonban, mint az általános cselekvési szabadsághoz való jog, a jogérvényesítéstől való tartózkodás, a nem cselekvés jogát is magába foglalja. Mivel ez a jog az egyén autonómiájának védelmére szolgál, általában mindenkinek szabadságában áll eldönteni, hogy jogai és törvényes érdekei védelmére nyitva álló és alkotmányosan biztosított hatósági igényérvényesítési utat igénybe veszi, vagy attól tartózkodik”.

Sajnálatos módon ezen döntéseiben az Alkotmánybíróság a Vht. III. 38. §-ában szabályozott ügyészi óvárról kifejezetten erre irányuló indítvány hiányában nem rendelkezett, és álláspontját sem fejtette ki e vonatkozásban. Erre figyelemmel az AB határozatban foglaltak a végrehajtási eljárás során csak a Vht. IV. 9. §-ában meghatározott szubszidiárius klauzula alapján érvényesülhetnek,³⁰⁶ ez az állapot

306 Kommentár 2013.

azonban álláspontom szerint nem felel meg a világos, egyértelmű, működését tekintve kiszámítható és előrelátható jogszabályalkotás követelményének, és sérti a jogbiztonságot.³⁰⁷ Ahogyan azt az Alkotmánybíróság a 11/1994. (III.2.) AB határozatban kifejtette: „A jogbiztonság megköveteli ugyanis, hogy mind a jogalkalmazó, mint pedig az állampolgár mindenkor megismerhesse a hatályos jogot. Nem elfogadható, ha valamely rendelkezés hatályos szövegét csak a teljes hatályos joganyag sokrétű egybevetése alapján lehet megállapítani”. Ennek tükrében az ügyészi óvásnak a Vht. IV. - ben szabályozott rendelkezései, és arra a Vht. IV. 9. §-a alapján alkalmazandó Pp. II. 9. §-át vetítő joggyakorlat a jogállamiság elvéből levezethető jogbiztonság sérelme okán alaptörvényellenes.³⁰⁸

Az alkotmánybírósági döntések közül kiemelkedő jelentőségű a 46/1991. (IX. 10.) AB határozat. Ezen döntésében az Alkotmánybíróság elvégezte az emberi méltósághoz való jog és a jogbiztonsághoz fűződő jog vizsgálatát is és rámutatott arra, hogy „A bírósági határozatok tiszteletben tartása, a jogerős bírósági döntések teljesítése - akár jogszerű kényszerítés árán is - a jogállamisággal kapcsolatos alkotmányos értékekhez tartozik. A végrehajtási eljárásban már nem a mindenkit megillető alkotmányos személyi jogokat kell elvont módon védeni, hanem az „ártatlanságában” a megelőző eljárás során megcáfolt jogsértővel szemben kell konkrét törvényes kényszerítő eszközöket alkalmazni. Ha ugyanis a végrehajtási rendszer gyenge és könnyen kijátszható, ez óhatatlanul a bírósági határozatok lebecsüléséhez, jogbizonytalansághoz, a jogtudat romlásához, a jogállamiság sérelméhez vezet”.

Foglalkozott ugyanakkor az Alkotmánybíróság a végrehajtási kifogással a jogorvoslathoz fűződő alapvető jog érvényesülése szempontjából. A 451/B/2009. AB határozat indokolása szerint – melyben az indítványozó a végrehajtási kifogás előterjeszthetőségének objektív határidőhöz kötésében látott megvalósulni alkotmányellenességet – „Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a jogorvoslathoz való jog csupán azt a követelményt támasztja – de azt sem abszolút követelményként – a törvényhozóval szemben, hogy az első fokon meghozott érdemi döntésekkel szemben, azt felülvizsgálandó, magasabb fórumhoz lehessen fordulni, illetve hatósági döntésekkel szemben rendelkezésre álljon a bírói út a végrehajtási eljárásban a jogbiztonság elvéből fakadó követelmény a hatékony, eredményes, a megfelelő ésszerű időn belüli végrehajtás. Ezt hivatott

307 11/1994. (III.2.), 9/1992. (I.30.), 25/1992. (IV.30.), és 26/1992. (IV.30.), 1160/B/1990. AB határozatok.

308 A Vht.9. §-ának alkalmazhatósága vonatkozásában másként látja ezt a taláros testület: lásd 1056/D/2007. ABH

biztosítani a végrehajtási kifogás 6 hónapos jogvesztő határideje is”.

Az Alkotmánybíróság már korábbi határozataiban is kifejtette, hogy „Különbéle jogviszonyok, így a polgári jogi jogviszonyok szabályozása során is a jogalkotó nagyfokú szabadsággal rendelkezik egyebek között abban a vonatkozásban is, hogy az egyes jogviszonyok belső sajátosságainak a figyelembevételével az alanyi jogok bíróság előtti érvényesíthetőségének lehetőségét milyen időkorlátokkal biztosítja. Ha a szabályozás az Alkotmány 57. § (1) bekezdését nem sérti, vagyis a jogok bíróság előtti érvényesítésének lehetőségét garantálja, akkor annak időmeghatározásában a törvényhozó cselekvési szabadsága már meglehetősen nagy”. Más döntés azt emelte ki, hogy „Jogbiztonsági szempont indokolja a bíróság előtti megtámadási határidő pontos rögzítését, alkotmányossági aggályt önmagában az sem vet fel, ha ez a határidő objektív és jogvesztő”.³⁰⁹

A 164/D/2007. ABH ismételten rámutat, hogy megfelel a jogbiztonság követelményének (világos, egyértelmű jogalkotás követelményének) a végrehajtási kifogás szabályozása, nyilvánvaló, hogy elbírálására milyen szabályok szerint kerül sor.

Ugyancsak a végrehajtási kifogás elbírálásának szabályait vizsgálta az Alkotmánybíróság a 970/D/2006. AB határozatban, melyben megállapította, hogy „A Vht. (IV.) akkor hatályos 217. § (4) bekezdéséből³¹⁰ nem következik, hogy a végrehajtási kifogás elbírálása nemperes eljárásban, tárgyaláson kívül, végzéssel történik, valamint azt sem, hogy ezen eljárásban a végrehajtó nem minősül félnek”.

A 994/B/1997. számú határozatban az Alkotmánybíróság annak kapcsán kényszerült állásfoglalásra, hogy sérti-e a jogállamiság elvét, a jogbiztonságot, az emberi méltósághoz való jogot, illetve a hátrányos megkülönböztetés tilalmát a Vht. IV. azon rendelkezése, amely szerint a végrehajtási kifogás – ellentétben a polgári peres eljárás szerinti fellebbezéssel - nem bír halasztó hatállyal a megtámadott végrehajtói tevékenység végrehajtására. A határozat indokolása szerint „Az Alkotmány 57. § (5) bekezdésében foglalt alapvető jogból más követelmények adódnak a végrehajtási eljárás egyes szabályaival összefüggő jogorvoslatra, és mások annak az eljárásnak a jogorvoslati rendjére, amely a végrehajtható okirat kibocsáthatóságát megalapozó határozatot eredményezi. Az

309 ABH 1992, 266, 267., 935/B/1997. AB határozat.

310 A bíróság a végrehajtási kifogásról soron kívül - szükség esetén a felek meghallgatása után - határoz.

előbbi esetben az alkotmányos rend védelme éppen a jogszerű kényszerintézkedések hatékony alkalmazásának lehetőségével érvényesül. A Pp. II. fellebbezésre vonatkozó szabályai által érintett személyi kör, és a Vht. IV. jogorvoslati szabályai által érintettek ezért nem tekinthetők azonos helyzetben lévőknek, így nem állapítható meg, hogy önmagában a halasztó hatály hiánya az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdését sértő megkülönböztetést eredményezne”. A jogállamiság kapcsán pedig emlékeztetett a 16/1992. (III. 30.) AB határozat érvelésére, mely szerint „A jogállamiság megköveteli azt is, hogy az állampolgárnak a törvényekben és a bíróságok által meghozott ítéletek végrehajthatóságában a bizalma megszilárduljon, a végrehajthatatlan ítéletek felhalmozódása pedig ezzel ellentétesen hat.”

A 309/E/2004. számú határozatban az Alkotmánybíróság visszautasította azt a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására irányuló indítványt, mely szerint a jogalkotó nem szabályozta megfelelően a bírósági végrehajtási eljárásra irányadó határidőket. Érvelése szerint a Vht. IV. az egyes eljárási cselekmények vonatkozásában tartalmaz határidőket, illetve a Vht. IV. 9. §-ának utaló szabálya alapján a Pp. II. is alkalmazható, így nem áll fenn jogbizonytalanságot eredményező szabályozási hiányosság.

A közelmúltban az Alkotmánybíróság többször is kénytelen volt foglalkozni a Vht. IV. 217/B. §-ában kodifikált végrehajtói díjsökkentés esetleges Alaptörvénybe ütközésével is.³¹¹ Az indítványozók a diszkrimináció tilalmával ellentétben állónak értékelték, továbbá a tisztességes eljáráshoz fűződő jog, a jogorvoslathoz fűződő jog sérelmét kiváltónak tekintették a jogalkotó 2012. március 15. napjától hatályos kodifikációs lépését. Visszatérő hivatkozásuk szerint a jogalkotó indokolatlan megkülönböztetést alkalmazott akkor, amikor a jogalkalmazói és igazságszolgáltatási közfeladatot ellátók – bírák, ügyészek, rendőrök, közjegyzők, önálló és törvényszéki, adó- és közigazgatási végrehajtást végzők – homogén csoportjából kiemelte az önálló bírósági végrehajtókat, és velük szemben alkotott egy – felrőhatósági vizsgálatot és a fegyelmi eljárás garanciáit nélkülöző – objektív alapú fegyelmi felelősségi alakzatot, ráadásul – amennyiben a végrehajtási kifogást elutasító elsőfokú bírósági határozatot a fellebbezés okán eljáró bíróság megváltoztatja, és szankciót alkalmaz a végrehajtó ellen – fellebbezési jog hiányában sérül a jogorvoslathoz fűződő alapjog is.

Az Alkotmánybíróság azonban a Vht. IV. 217/B. §-a alkotmányellenességének

311 3179/2013. (X.9.), 3225/2014. (IX.22.), 3226/2014. (IX.22.), 3270/2014. (IX.4.), 3313/2014. (IX.21.) AB határozatok

megállapítására és megsemmisítésére irányuló alkotmányjogi panaszokat visszautasította, e körben képviselt álláspontjának lényegét a 3157/2014. (V.23.) és a 3313/2014. (IX.21.) számú határozataiban fejtette ki. Indoklása szerint „Az azonos szabályozási koncepción belül adott, homogén csoportra nézve eltérő szabályozás a diszkrimináció tilalmába ütközik, kivéve, ha az eltérésnek ésszerű, kellő súlyú alkotmányos indoka van, azaz nem önkényes”. A jelen ügy tárgyát képező alkotmányjogi panasz kapcsán erre figyelemmel lényegileg azt hangsúlyozta ki, hogy az adóvégrehajtó, a közigazgatási szerv végrehajtója, és a törvényszéki végrehajtó állami alkalmazottként; míg az önálló bírósági végrehajtó egyéni vállalkozóként látja el feladatát, így a diszkrimináció tilalma kizárt, hiszen nem azonos csoportra nézve tartalmaz eltérő szabályozást.³¹²

Tiszteletben tartva az Alkotmánybíróság magyar jogrendszerben betöltött szerepét, hangot adnék azon véleményemnek, hogy az AB csoportképző szempontja minimum vitatható. Álláspontom szerint a csoportképzés alapja és esszenciája egy szerv, vagy hivatalos személy esetén az ellátott tevékenység közjogi jellege kell, hogy legyen, és lényegtelen, hogy milyen szervezeti-, függelmi- és díjazási rendszerben látja el a feladatát. Az önálló bírósági végrehajtót a jogalkotó a Btk., a Ptk. és Vht. IV. rendelkezései alapján hivatalos személyként definiálta, az általa kibocsátott intézkedéseket közokiratként, eljárását a bíróságéval azonosként szabályozta, kártérítési felelőssége, büntetőjogi védelme, és speciális büntetőjogi felelőssége egyértelműen az állam közhatalmi tevékenységéhez sorolja. Azaz az önálló bírósági végrehajtók felállításával a jogalkotó anno nem tett mást, mint közjogi feladatát kiszervezte, ez azonban nem változtat(hat) az önálló bírósági végrehajtók státuszán, és az általuk ellátott feladatok karakterén.³¹³ Ráadásul az AB hallgatott arról, hogy miért nem ütközik a diszkrimináció tilalmába az, hogy a jogalkotó a végrehajtási eljárás során szintén eljáró, és szintén nem állami alkalmazott közjegyzők kapcsán nem alkotott speciális szankciót.

Vitathatónak tartom az Alkotmánybíróság álláspontját a jogorvoslati jog sérelmének hiánya kapcsán is. A taláros testület emlékeztetett arra, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdésében szabályozást nyert jogorvoslathoz fűződő jogból semmiképpen sem következik az a kötelezettség, hogy a

312 Az adóhatóság a végrehajtási eljárás során a Vht. rendelkezéseit alkalmazza – elvi élel: Legfelsőbb Bíróság Kfv. I.35.079/2008.

313 Az más kérdés, hogy az önálló végrehajtó működési körében, illetőleg eljárása során okozott kárért kizárólag maga felel, mert nincs olyan jogszabály, amely a bíróság helytállási kötelezettségét megállapítaná, és a bíróság igazgatás jellegű ellenőrzése nem alkalmas a kár elhárítására – lásd FIT-H-PJ-2008-338

jogalkotónak a két egymástól független fórum érdemi vizsgálatát követően további fórumot kellene biztosítani a másodfokon vesztes fél számára. E körben azonban nem szabad szem elől téveszteni az önálló bírósági végrehajtó speciális helyzetét, és azt, hogy a jogalkotó valamilyen megfontolásból neki csak az elsőfokú bírósági döntések bizonyos csoportjai ellen adott fellebbezési jogot.³¹⁴ Hiszen csak a feleknek és más érdekelteknek áll rendelkezésre a kétfokú jogorvoslat (kifogás, majd fellebbezés), az önálló bírósági végrehajtó csak az elsőfokú bíróság kasszáló, szankciót kiszabó, illetve a felosztási tervet, díjjegyzéket módosító határozata ellen fellebbezhet. A végrehajtónak tehát intézkedései bírósági módosítása ellen – a fenti két kivétellel – még egyfokú fellebbezést sem enged a jogalkotó. Márpedig ha az Állam, quasi a féllel és a más érdekelttel egyezően, a végrehajtónak jogorvoslati jogot biztosít, ezt kétfokú rendszerben, és a bíróság valamennyi döntése ellen meg kellene tennie, különben megkülönböztetése önkényes lehet. Különösen indokolt ez annak tükrében, hogy az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az olyan jogszabály, amely például az „ésszerű időn belül” és „lényegesen jogszabálysértő” fogalmakkal operál, megfelel a világos, egyértelmű, hatásában kiszámítható jogalkotás követelményének, és nem sérti a jogbiztonságot.³¹⁵

5. SZABÁLYOZÁSI JAVASLATOK A JÖVŐRE NÉZVE

Álláspontom szerint az állami kényszerbehajtási eljárást folytató személy tevékenysége ellen gyakorolható jogorvoslat szabályainak meghatározása során a (jog)politikának az alkotmányos alapjogokon túl a végrehajtási eljárás alapelveit is figyelembe kell tartania. Ezért az Alaptörvénynek történő megfelelés mellett a (jog)politikának – neki és csak neki – őszintén, és a nyilvánosság előtt is vállalnia kell, hogy melyik érdeket részesíti előnyben.³¹⁶ A jelenleg hatályos szabályozásból ugyanis az rajzolódik ki, hogy a jogalkotó nem tudta eldönteni, hogy hitelező- vagy adósbarát végrehajtási jogszabályt kíván alkotni. Ezért jelenleg a Vht. IV. egy átlagos időtartamú szubjektív, és egy nagyon rövid időtartamú jogvesztő határidő

314 Mély meggyőződés, hogy a jogalkotó figyelmen kívül hagyta, hogy az önálló bírósági végrehajtó a bírósági jogszolgáltatás része. Ezért dogmatikai tévút számára – mint az állami kényszerbehajtási szervezet részére – fellebbezési jogot biztosítani, és vele szemben szankciót alkalmazni.

315 Mint gyakorló büntetőbíró, kell emlékeztetnem arra, hogy a Be.375.§-ában meghatározott, ún. relatív eljárási szabálysértés kapcsán sokkal pontosabb meghatározását adja a kasszációs döntés alapját képező eljárási szabálysértésnek. Lehet, hogy tévedek, de nehezen tudom elképzelni, hogy egy, a Vht. IV. 217.§-ában rögzített tartalmú fogalomra alapított, Be.-ben kodifikálásra kerülő hatályon kívül helyezési ok megfelelné az alkotmányosság mércéjének.

316 Egyesek szerint a jog ugyanis nem más, mint a versengő érdekek közötti jogalkotói választás. Nem túl cizellált, és eufemisztikus megközelítés, de valószínűleg a legrealisabb és legőszintébb meghatározás.

alatt gyakorolható végrehajtási kifogást szabályoz, amely elvileg a hitelezői érdekek érvényesülése irányába mutatna, azonban mivel a jogorvoslat a végrehajtó bármely intézkedése ellen előterjeszthető, így lehetetlenné teszi a hatékony és gyors behajtást.³¹⁷

Véleményem szerint az érdekválasztást követően – figyelemmel a jogorvoslati jog Alaptörvényben biztosított helyére, és az AB ezzel kapcsolatos gyakorlatára – a jogalkotónak a végrehajtási törvényben elsődlegesen állást kell foglalnia és nevesítenie kell a végrehajtó határozatait, hiszen ezen döntések ellen mindenképpen fellebbezési jogot kell biztosítani.³¹⁸ Ezt követően kellene képeznie a végrehajtói intézkedések közül egy olyan csoportot, amelyek – bár nem határozati jellegűek – de jogorvoslattal mégis megtámadhatóak. Végül, de korántsem utolsósorban, nagyon következetesen és szigorúan taxatív módon meg kell határozni azokat a végrehajtói intézkedéseket, amely ellen nincs helye jogorvoslatnak. Ezen csoportok képzése nem csak az alkotmányosság követelményének való megfelelés okán elengedhetetlen, hanem mert a túl széleskörűen gyakorolható jogorvoslati jog biztosítása a végrehajtási eljárás elhúzódásához, azaz a jogbiztonsághoz való jog sérelméhez vezet.

Negatív oldalról közelítve: ahogyan a polgári peres eljárás során sincs önálló fellebbezésnek helye az ügyviteli jellegű, az eljárást előrevivő bírói rendelkezések ellen, úgy a végrehajtási eljárás során sincs olyan jogi-, vagy politikai ok, ami ezt indokolná. Egy konkrét példával élve: bírósági titkári gyakorlatom alatt rendszeresen kaptam olyan tartalmú végrehajtási kifogást, amelyet azért nyújtott be az adós, mert a végrehajtó a végrehajtási költség megelőlegezését követő 3 munkanapon belül lefoglalta az ingatlant.³¹⁹ A jogorvoslattal ez esetben azért él a laikus ügyfél, mert nem ismeri a jogot, és mert a jogalkotó jogorvoslati jogot ad

317 Pedig a 2011. évi CLXXX. törvény általános indokolása szerint a végrehajtási eljárás revíziójára – többek között – azért került sor, mert „a bírósági végrehajtásra vonatkozó, jelenleg hatályos rendelkezések nem mindenben szolgálják a gyors, költségkímélő, átlátható és hatékony követelés-behajtást, csak korlátozottan garantálják a végrehajtást elrendelő és foganatosító bíróságok, bírósági végrehajtók és egyéb közreműködő hatóságok, szervezetek hatékony, ésszerű és minőségi munkáját”, míg a különös indokolás szerint „a végrehajtási kifogás lefolytatásával kapcsolatban a Vht. (IV.) csupán néhány alapvető szabályt rögzít, ezek azonban – a gyakorlati tapasztalatok szerint – nem elegendőek ahhoz, hogy gyors eljárást, egységes jogalkalmazást tegyenek lehetővé, és a jogintézmény döntően ne az eljárások megakasztásának egyik eszköze legyen”.

318 Lásd pl. 3157/2014. (V.23.) ABH: Az alkotmánybíróság következetes gyakorlata értelmében a jogorvoslathoz fűződő jog annyit és csak annyit jelent, hogy az érintett jogát vagy jogos érdekét befolyásoló határozat felülvizsgálata érdekében legyen lehetőség más szervhez, vagy azonos szerv magasabb fórumához fordulni.

319 Nyilván egy könnyen, röviden, és gyorsan megírható bírósági határozat hozható, de a végrehajtási eljárások és a végrehajtási eljáráson belül előforduló végrehajtói intézkedések száma felől kell a probléma súlyát érzékelni.

neki, annak ellenére, hogy ez esetben a végrehajtó nem határozatot hoz, hanem a törvény által előírt, az eljárást előrevivő, ügyviteli jellegű kötelezettségét teljesíti. Alkotmányosan, jogpolitikailag és per(eljárás)ökonómiai szempontból sem indokolt a végrehajtó azon intézkedései ellen jogorvoslati jogot biztosítani, amelyek törvény által előírt határidőhöz kötöttek és megkeresési jellegűek, vagy a végrehajtó számára mérlegelést nem biztosító törvényi rendelkezésnek felelnek meg.

A második csoportot a végrehajtó olyan intézkedései képeznék, amelyek nem határozati jellegűek, hanem állapotot rögzítenek, de az ügyfelek jogaira nézve jelentősek lehetnek. Ilyen például a végrehajtható okirat önálló bírósági végrehajtóhoz érkezése után készült első költségfelhívás,³²⁰ vagy a felosztási terv. Régi jogszabályunk, a Vht. I. a felosztási terv kapcsán akként rendelkezett, hogy a kiküldött a felosztási tervet jóváhagyás érdekében hivatalból terjesztette be a bírósághoz, aki azt átszámolva döntött arról. Nyilván ez több szempontú elemzést igényel, de megfontolásra érdemes, hiszen a bírósági közreműködés a végrehajtási eljárás legalitását, az abba vetett állampolgári hitet mindenképpen erősítené.

A harmadik – és a téma szempontjából legfontosabb – csoportot a végrehajtó határozatai jelentik, ugyanis az állami kényszerbehajtási eljárást foganatosító személy határozatai azok, amelyek ellen mindenképpen jogorvoslatot kell biztosítani a jogalkotónak. Ilyen például a becsérték megállapítása, az árverési hirdetmény kibocsátása. Álláspontom szerint itt is lehet a legalitást erősíteni akként, hogy pl. az árverési hirdetményt a végrehajtó iratbeterjesztését követően a bíróság bocsátja ki³²¹. Az elektronikus árverés bevezetésével a hangsúly egyébként is az árverési hirdetmény törvényességére fókuszálódik, így ha az a bírósághoz kötődik, megint ki lehet húzni egy legalitási méregfogat.

A jelenlegi jogorvoslati rendszerből – véleményem szerint – a jogalkotó végrehajtókkal kapcsolatos negatív értékítélete, valamint a jogalkotó át nem gondolt érdekválasztása tükröződik. A perújítási jellegű kifogás és a végrehajtói munkadíj csökkentésére kötelezés azt az üzenetet közvetíti, hogy a végrehajtók által végzett igazságszolgáltatási tevékenység jellemzően törvénytörő, és az alapvető jogszabályokat be nem tartó, amely miatt a nemperes eljárások során

320 Rögzíti a végrehajtási eljárás alapját, meghatározza, hogy mekkora összeg behajtása iránt kell intézkedni. Ennek tükrében lehet állást foglalni az arányosság, fokozatosság elvéről és az ennek érvényesülését elősegítő jogszabályi rendelkezések alkalmazásáról.

321 Természetesen az ügyérték valamely %-áért cserébe.

jellemzően nem megengedett rendkívüli jogorvoslat megteremtése, és sajátos, az eljáró hivatalos személy elleni kárfelelősség/szankció kodifikálása szükséges.

Ami a perújítási jellegű kifogás megengedésében és a munkadíj csökkentésében testet öltő szándék alapját képező legalitási deficitet illeti, nagyon jelentős vádokról van szó, amelyeket, még ha igazak is – melynek eldöntése nem a feladatom – a jogalkotónak nem a bírósági végrehajtási törvénybe tartozó módon kell kivizsgálnia és kezelnie. A dolgozatban korábban ezzel kapcsolatosan kifejtetteket meg nem ismételve, és a kérdéskört máshonnan megvilágítva: a munkadíj csökkentése nem a – jogalkotó által tömegesnek ítélt legalitási – probléma megoldása, hanem kizárólag tüneti kezelése. Ha ugyanis egy állami igazságszolgáltatási tevékenységet végző hivatalos személy, hivatalos eljárása alatt lényeges – de nem bűncselekményt kimerítő – jogszabálysértést követ el és ezzel kárt okoz, akkor egyfelől ezért felel a Ptk. speciális kárfelelősségi szabályai szerint, másfelől a fegyelmi eljárás alapján kiszabott szankcióval. Egyebekben a végrehajtói vizsgálata során történő negatív értékeléssel, és szakmai továbbképzések útján kell biztosítani az ő, vagy emiatt a helyére kinevezett másik végrehajtó jövőbeni törvényes eljárását.³²² Másképpen fogalmazva: a következetes és szigorú fegyelmi eljárás lefolytatásával kell megteremteni a törvényes működést,³²³ mert véleményem szerint a munkadíj csökkentésében megtestesülő jelenlegi szabályok egyfelől dogmatikailag hibásak, másfelől annak a jogalkotó által történő beismerése az állampolgárai számára, hogy egy törvényt sértő állapot áll fenn a szabályozási körében, és ezt nem tudja megszüntetni.³²⁴

A perújítási jellegű kifogás³²⁵ kodifikálásával a jogalkotó a jogbiztonsághoz fűződő alapjog érvényesülését gyengíti. Álláspontom szerint ez is helytelen,

322 Egy hatósági (bírósági, vagy végrehajtói) döntés megsemmisítése esetén mindig keletkezik vagyoni- vagy nem vagyoni kára a feleknek. A jogalkotó miért nem írja elő például az illeték visszafizetési kötelezettséget, amikor az AB megsemmisít egy minden létező fórumot megjárta, és jogerős bírósági határozatot?

323 Ez akkor is így van, ha a bíróságon a Vht. IV. 217/B. § kodifikálását megelőzően a bírósági titkárok generációról-generációra próbálták meggyőzni az éppen aktuális csoportvezetőt, hogy valamilyen jogszabályi alapon rendbíróságot szabhassanak ki a végrehajtóval szemben.

324 A margóra kívánczik továbbá, hogy a magyar jogirodalomban nem is kevesen vallották azt – például Bacsó Ferenc, vagy Névai László –, hogy a végrehajtás a polgári eljárás szerves része. Márpedig ha ez így van, akkor a csoportképzés alapja lehet a peres eljárásban résztvevők személye – közjegyző, bíró, végrehajtó – is, ez esetben pedig megint csak az önkényes megkülönböztetés esete foroghat fenn. Joggyakorlat: „A végrehajtás a bírósági eljárás része, az önálló bírósági végrehajtó közhatalmi feladatokat lát el” – Kúria H-PJ-2012.444, BH 1998.3.134. A bírói gyakorlat szerint továbbá a végrehajtót – akinek eljárása a Vht. IV. 225.§ (2) bekezdése alapján a bírósággal azonos – a határozati jellegű cselekményei kapcsán a Vht. IV. 9.§-a alapján alkalmazandó Pp. II. 220.§ (3) bekezdése és a Pp. II. 220.§-a értelmében, a felek felé kioktatási kötelezettség terhel – lásd GYIT-H-PJ-2008-48.

325 Vht. IV. 217. § (4) bekezdés

hiszen a jelenleg megengedett ügyési óvás a megfelelő korrekció lehetőségét egyébként is biztosítja. A kifogás előterjesztésére nyitva álló jogvesztő határidőt ezzel szemben az elmúlt több, mint 20 év alatt 1 évről 3 hónapra csökkentette a jogalkotó, nyilvánvalóan az eljárás gyorsítása okán. Ez a két rendelkezés egymással ellentétes irányba hat, különösen annak tükrében, hogy a jelenleg hatályos szabályozás alapján a végrehajtó bármely tevékenysége ellen jogorvoslatnak van helye.

Bár ez elsősorban dogmatikai szempontból bír jelentőséggel, de a jövőben szükségesnek látnám a végrehajtó mulasztása miatti, és a törvénysértő intézkedése elleni jogorvoslat szabályainak szétválasztását, amit a jogorvoslatok elnevezésében is érvényesíteni kellene.³²⁶ A mulasztás ellen benyújtható kifogás érdemi vizsgálat nélküli elutasítása lenne szükséges akkor, ha a kifogást előterjesztő beadványában nem igazolja annak az eljárási cselekménynek az időpontját, amelytől az önálló bírósági végrehajtó részére az intézkedés megtételére nyitva álló határidő eltelt.³²⁷ Egyebekben a Vht. IV. ezirányú szabályozása, szankció megállapítása nélkül, megfelelőnek tűnik.

A végrehajtási kifogás bírósági alaki revíziója körében nagyon fontosnak tartanám a beadványok alakszerűségeire³²⁸ és példányszámaira³²⁹ vonatkozó perrendtartási szabályok maradéktalan megkövetelésének előírását, ezek hiánya pedig érdemi vizsgálat nélküli elutasítási okként kodifikálandó. A végrehajtási kifogást az előterjesztő rendszeresen egy példányban adja be, és rengeteg az ügyfél helyett, ellenérték fejében eljáró személy által készített, nyilvánvalóan alaptalan, egyértelműen időhúzási szándékot tükröző beadvány. Álláspontom szerint a hatékony, gyors, és ügyfélbarát jogorvoslati rendszer alaki megfelelőségére vonatkozó szabályok megteremtésének ez a sarokköve.

Több okból tartom fontosnak az úgynevezett becsérték elleni kifogás

326 Rendszertanilag pedig a törvény első rész, harmadik fejezetének – „A végrehajtási fogantatásának közös szabályai” - utolsó címe kellene, hogy legyen.

327 Rengeteg - az ügy iratainak nem ismeréséből eredő - kifogás elkerülhető lenne. A végrehajtási ügy irataiba a végrehajtást kérő és az adós ügyfélfogadási időben betekinthez, a kifogásolt intézkedésről másolatát kérhet, aminek becsatolásával valószínűsíthetné a bírósági kontroll szükségességét.

328 Sajnos azt kell mondanom, hogy magukat szakértőnek valló, meghatalmazással rendelkező illetéktelenek jelentős összegeket zsebelnek be a kiszolgáltatott adósoktól nyilvánvalóan alaptalan, időhúzó kifogások megírásával. A Pp. II. meghatalmazásra vonatkozó szabályainak kodifikálása segítene a helyzeten. Ez egyébként a végrehajtási eljárás során általában is szükséges lenne, így jóval kisebb számú - gépkocsira elkövetett - tartozás fedezetének elvonása bűncselekménye valósulna meg.

329 Arra minden bíróságon van számítás, hogy egy oldal kinyomtatásának mennyi a rezsiköltsége. Készült-e számítás valaha arra, hogy mekkora költséget, és az eljárás elhúzódásának mekkora mértékét okozza az a szemlélet, hogy a leíró inkább másolja le a beadványt x példányban (mellékletekkel együtt), mert ez nem lehet elutasítási ok?

szabályainak alapvető reformját. A jelenlegi szabályozás szerint a végrehajtó becsértéket megállapító rendelkezése ellen akkor is jogorvoslati kérelem terjeszthető elő, és az alapján megváltoztatható az intézkedés, ha a végrehajtó beszerezte a 6 hónapnál nem régebbi adó- és értékbizonyítványt, annak alapján állapította meg a becsértéket, és azzal ellentétes tényismerete nincs. Azaz törvényes eljárása esetén is megváltoztatható az intézkedése. Nem látom azt a jogi-, politikai, vagy bármilyen egyéb okot, amely ezen – több mint 100 éve fennálló – jogsértő állapot további konzerválását indokolná.

A becsérték megállapítása iránti kifogás körében azonban van ennél két jelentősebb, alapjogokat érintő probléma is. Az elsőt a törvénytöredékben 1994. szeptember 1. óta változatlanul szereplő „is” szócska jelenti, az ugyanis határozott véleményem, hogy ez nem felel meg a világos, egyértelmű, működését tekintve kiszámítható, és hatásában előrelátható jogszabályalkotás követelményének, ezáltal sérti a jogbiztonságot, és önkényes jogalkalmazásra ad lehetőséget. Valószínűsítem, hogy anno a jogalkotó a rendszerváltás előtti állapotot vette alapul, amikor a végrehajtóknak kötelező becselői gyakorlaton kellett részt venniük, és ennek keretében szakmai felügyelet mellett kellett végezniük önállóan becsléseket is.³³⁰

Jelenleg azonban semmilyen ezirányú képesítést nem kell szereznük, és mint jogalkalmazóknak – a polgári peres eljárással szemben támasztott követelményekkel ellentétesen – semmilyen indokolást nem kell adniuk arról, hogy egy ingatlanforgalmi szakkérdésben³³¹ milyen szempontok alapján térnek el az adó- és értékbizonyítványtól.³³² Titkári gyakorlatom során meglepődve tapasztaltam, hogy volt olyan város, ahol ezt a végrehajtók rendszeresen alkalmazták.³³³

Szintén – bár közvetetten – az ún. becsérték elleni végrehajtási kifogáshoz kapcsolódik az is, hogy a becsérték megállapításának jelenlegi formája sértheti az emberi méltósághoz- és az abból levezetett tulajdonhoz fűződő alapvető jogot. A

330 Lásd 13/1956. (KÉ.4.) BKM. számú együttes utasítás 10.§ (2) bekezdés

331 A jogalkotó is elismeri a becsérték ingatlanforgalmi szakkérdés voltát – lásd 2011. évi CLXXX. törvény 61. §-ához fűzött részletes indokolását.

332 Mondanák erre azt, hogy akinek nem tetszik, úgyis megkifogásolja. De nem: a laikus és kiszolgáltatott adósnak gyakran nincs pénze erre, nincs tisztában a jogaival, míg a végrehajtást kérő az elmúlt 10 évben jellemzően rohan, és örül annak, hogy a végrehajtás alatt álló ingatlanokkal terhelt, és újra megnyitott piacon végre esélye nyílna a fedezeti tárgyból történő tényleges - részbeni - megtérülésre.

333 A miniszteri indoklás kifejezetten akként rendelkezik, hogy a Javaslat a végrehajtóra bízta az ingatlan becsértékének megállapítását, de elhagyja azokat a szabályokat, amelyek a végrehajtó tevékenységét ezen a téren korlátozták. A hivatalos adó- és értékbizonyítvány is csak az egyik támpont a becsérték megállapítására. A jogirodalom szerint ez így helyes is.

magyar végrehajtási jog az Vht. I. hatálybalépése óta gyakorlatilag az adó- és értékbizonyítványt veszi az ingatlan becsértékének alapjául, nem elfeledve azt azonban, hogy nevezett jogszabály alapján az adókataszter, vagy szakértő becsősök eljárása alapján került megállapításra.

Álláspontom szerint az ingatlan becsértékének az adó- és értékbizonyítvány alapú meghatározására irányuló módszert az idő meghaladt.³³⁴ Gyakorlatom során nem találkoztam egyetlen olyan adó- és értékbizonyítvánnyal sem, amelynek megállapításait a kirendelt szakértő osztotta volna, és ne állapított volna meg milliókkal nagyobb értékeket. Nyugodtan merem állítani ezt a tényt egykori kollégáim nevében is, úgyhogy ez – legalábbis Győr és Mosonmagyaróvár illetékességi területén – élő és szabályozásért kiáltó probléma.

Mindezeket figyelembe véve jelenleg a végrehajtási eljárás során a jellemzően legfontosabb vagyonelem értékének megállapítására irányuló eljárás már a kezdetektől elrugaszkodik a valóságtól, a végrehajtó a törvény által rákényszerített módon teljesen fiktív alapokról kezdi meg az intézkedését. A jogalkotónak gyorsan változtatni kell ezen a szabályozási modellen, véleményem szerint a legalitást és a végrehajtási eljárás jogszerűségébe vetett hitet növelné, ha a becsérték megállapításának kiindulópontja egy, a jogalkotó által felállított szakértői testület³³⁵ véleménye lenne.

Végezetül jogszabálysöveg tervezetem szerint: „Amennyiben a fél, vagy más érdekelt az ingatlan önálló bírósági végrehajtó által kézbesített – szakértői testület által adott – szakvélemény alapján megállapított értékével nem ért egyet, úgy a kézbesítéstől számított 8 napon belül kérheti más szakértő kirendelését a bíróságtól. Ez esetben a becsértéket a bíróság – szükség esetén – szakértő közreműködésével állapítaná meg”.

6. ZÁRSZÓ

Dolgozatom célja e speciális jogorvoslati kérelem részletes bemutatása volt. Törekedtem a történelmi hagyományok felelevenítésére, a jogfejlődés eredményeinek bemutatására, dogmatikai és alapjogi kritikám megfogalmazására, és az általam szükséges változtatások felvázolására. Remélem, hogy témám ismertetése során sikerült érdeklődést keltenem a

334 A magyar jog szerint az ingatlan értékelésének korábban három formája volt: a rendes-, a közönséges- és az örökbecsű.

335 Lehetnének ezek akár az ISZKI Megyei Intézeteiben felállított csoportok is.

végrehajtási jogterület iránt, valamint rámutatni ezen jogintézmény sokoldalúságában rejlő lehetőségekre és a vele kapcsolatos szabályozási kihívásokra.

Ismeretes mindenki előtt a latin mondás: „Nil novi sub sole”. Kutatómunkám alapján és gondolataim papírra vetése során az a véleményem alakult ki, hogy nincs új a nap alatt, a (jog) történelem mindig ismétli önmagát. Hiszen a végrehajtó tevékenysége ellen benyújtható jogorvoslat magyarországi szabályozása és gyakorlata az elmúlt több, mint száz évben ugyan nagy vargabetűt írt le, de valójában lényegileg és alapjait tekintve visszatért oda, ahol története elkezdődött, a végrehajtási eljárásról szóló 1881. évi LX. törvénycikkhez.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

BE –	A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény
BDT –	Bírósági Döntések Tára
BH –	Bírósági Határozatok
EBH –	Elvi Bírósági Határozat
Uj Dt. –	Grill-féle Új Döntvénytár, Budapest, Grill Ferenc Könyvkiadó Vállalata
Itv.	AZ ILLETÉKEKRŐL SZÓLÓ 1990. ÉVI XCIII. TÖRVÉNY
JH –	Jogi Hírlap Döntvénytára: Polgári Eljárási Jog, Budapest, 1931-43.
Medzihradszky –	Jogesetek a perenkívüli eljárások köréből végrehajtási, telekkönyvi, örökösödési határozatok és közlemények / szerk. Medzihradszky Jenő. Budapest, 1933-1941.
Márkus –	Felsőbíróságaink elvi határozatai, összeáll. Márkus Dezső, Grill Ferenc Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1893-1916.
PTJT. –	A Polgári Törvénykezési Jog Tára, Budapest, 1920-1943.
Pp. I. –	A Polgári Perrendtartásról szóló 1911:I. törvénycikk
Pp. II. –	A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény
PEH –	Polgári Elvi Határozat
PED –	Polgári Elvi Döntés
PK –	Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégium
Vht. I. –	a végrehajtási eljárásról szóló 1881 : LX. törvénycikk
Vht. II. –	a bírósági végrehajtásról szóló 1955. évi 21. törvényerejű rendelet
Vht. III. –	a bírósági végrehajtásról szóló 1979. évi 18. törvényerejű rendelet
Vht. IV. –	a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény

- Ppé. – a Polgári Perrendtartásról szóló 1911:I. törvénycikk
életbeléptetéséről szóló 1912: LIV. törvénycikk
- Vhn. – a végrehajtási eljárásról szóló Vht. I. módosítása és
kiegészítése tárgyában alkotott 1908: XLI. törvénycikk
- Ppn. – a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról
szóló 1925. évi VIII. törvénycikk
- Vhtm. – végrehajtásra vonatkozó egyes rendelkezések módosításáról
és kiegészítéséről szóló 1929: XIV. törvénycikk
- Te. – a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930: XXXIV.
törvénycikk

IRODALOMJEGYZÉK

- Bajory – Bajory Pál: Fellebbezés a polgári eljárásban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987.
- Fabinyi – A Magyar Királyi Curia felülvizsgálati tanácsa által a sommás eljárásról szóló törvény [1893: XVIII. tcz. alapján hozott határozatoknak gyűjteménye] / összeáll. Fabiny Ferenc. Budapest : Franklin-Társulat, 1897-1915.
- Fürész – Fürész Klára: Az igazságszolgáltatás, In. Kukorelli István: Alkotmánytan, Budapest, 1992. p. 307-347.
- Kengyel – Kengyel Miklós: A Magyar Polgári Eljárásjog. Budapest, Osiris Kiadó, 2012.
- Kommentár 1957. – A bírósági végrehajtás / összeáll. és magy. írták Hegyháti István, Mátéffy József, Vida István, Záhony László. Budapest : Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1957.
- Kommentár 1970. – A bírósági végrehajtás szabályainak magyarázata. Budapest : Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.
- Kommentár 2013 – Nagykomentár a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvényhez / összeáll. és magy. írták Bíró Noémi [et al.], szerk. Gyekiczky Tamás In. Jogtár+ adatbázis. Budapest: Wolters Kluwer Kft., , 2013
- Nigriny 1963. – Nigriny Elemér: Jogorvoslatok és perek a végrehajtási eljárás folyamán. Budapest : Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963.
- Petrik 1993. – A végrehajtási jog / szerk. Petrik Ferenc; szerzők Bajory Pál [et al.] Budapest : Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1993.
- Petrik 1995. – A végrehajtási jog / szerk. Petrik Ferenc; szerzők Bajory Pál [et al.] Budapest : Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1995.

- Sárffy 1938. – Sárffy Andor: A végrehajtási eljárás jogszabályainak magyarázata. Budapest : Grill, 1938.
- Sárffy 1946. – Sárffy Andor: Magyar polgári perjog, Budapest, Grill, 1946.
- Törvényességi óvások 1958. – A törvényességi óvások gyakorlata : a Legfelsőbb Bíróság törvényességi óvások folytán hozott határozatai : 1953. 9.-1956. 4. / összeáll. A Legfőbb Ügyészség és a Legfelsőbb Bíróság munkaközössége. Budapest : Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1958.
- Vincenti-Borsodi 1935 – Végrehajtási eljárás : törvények, rendeletek, joggyakorlat jegyzetekkel és utalásokkal / összeáll. Vincenti Gusztáv, Borsodi Miklós. Budapest : Grill, 1935.

DR. KÓRÓDI BALÁZS

A SÉRELEMDÍJ AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSSAL KAPCSOLATOS KÁRTÉRÍTÉSI PEREKBEN

1. BEVEZETÉS

A 2014. március 15-én hatályba lépett Polgári Törvénykönyv, a 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) egyik nagy újítása a sérelemdíj bevezetése. A sérelemdíjat a jogalkotó a személyiségi jogok védelmének hatékony eszközeként kívánja bevezetni, felváltva a – jogalkalmazási nehézséggel terhelt és elméleti vitákkal kísért – nem vagyoni kártérítést.

A sérelemdíj általános személyiségvédelmi eszköz, amely a személyhez fűződő jogok megsértése esetén alkalmazható szankcióként jelenik meg a kódexben. A sérelemdíj számos olyan sajátossággal bír, amely kiemeli a magánjog más helyreállító funkciójú jogintézménye közül. Elsősorban az elszenvedett hátrány és annak jellege, amelynek a hozzávetőleges kiegyenlítésére a sérelemdíj törekszik, jelenti a jogintézmény egyediségét. Ugyanis az eszmei sérelmek pénzben nem kifejezhetőek, nem mérhetőek, gyakran nem is bizonyíthatóak. Az immateriális hátrányok elszenvedése nem mindig válik a külvilág számára nyilvánvalóvá.³³⁶ A sértett felet ért veszteség összességében nem meghatározható, ezért annak kiegyenlítése is problematikus.³³⁷ Ezen ismérvek alapvetően megkülönböztetik a nem vagyoni sérelmeket a kártérítési jogi kártól. A sérelemdíj iránti igények személyhez kötöttek, ezért csak maga a sértett élhet velük. Mind a természetes személy, mind a jogi személy csak létezésében élvezheti a személyiségi jogok védelmét.³³⁸

A sérelemdíj egyedi vonása, hogy a kontinentális jogrendszerektől idegen módon széles mozgásteret ad az ítélkező bírónak. A jogintézmény jellegéből adódóan igényli a bíróságok jogfejlesztő szerepét. Elég felhozni indokként a személyiségi jogok meghatározhatatlan és dinamikusan változó körét. Nincs még egy olyan

336 FÉZER Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata*. CompLex, Budapest, 2010. 292.

337 VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. CompLex, Budapest, 2008. 174.

338 PETRIK Ferenc (szerk.): *A kártérítési jog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. 156.

jogintézmény a polgári jogban, amely a jogalkalmazónak ilyen mértékű szabadságot ad a mérlegelésben.³³⁹

A polgári jogi személyiségvédelem világszerte óriási fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedekben.³⁴⁰ Az európai jogrendszerekben általános tendencia, hogy a nem vagyoni veszteségek pénzbeli kompenzációja egyre tágabb körben kerül elismerésre.³⁴¹ Az emberi személyiség a modern jogrendszerek alapvető értéke, amelynek kiteljesedése a jog egyik alapvető célja. A személyiség kiteljesedését az államnak nem elég lehetővé tenni, azt intézményes eszközökkel védenie is kell.³⁴² A személyiségvédelem hatékony biztosításában fontos szerepe van a polgári jognak, amely a legmegfelelőbb és leghatékonyabb eszközt szolgáltatja a sérelemdíj intézményével.

A személyiségi jogsértések – egyre bővülő – tényálláskörében jelentős részt alkotnak az orvosi kezelési hibákkal, közbeszédben az orvosi műhibákkal okozott sérelmek. Az egészségügyi személyiségvédelmi-kártérítési perekben nem a keletkezett hátrány képezi a jogvita súlypontját, sokkal inkább az okozati összefüggés és a felróhatóság. A biológia folyamatok összetettsége miatt megállapítani azt az okot, amely a káros eredmény kiváltója volt, rendkívül nehéz feladat.

Az egészségügyi szolgáltató felelősségének szabályai a polgári jogi felelősség egy sajátos területét képezik köszönhetően az egészségügyi szolgáltató és a szolgáltatást igénybe vevő személy között lévő speciális – az egészségügyi törvény rendelkezéseivel kitöltött – magánjogi jogviszonynak, valamint a kérdés terjedelmes esetjogának és a bírói gyakorlat által kimunkált különös szabályoknak. Az egészségügyi szolgáltató felelősségével összefüggésben számos olyan fogalommal, önálló kártérítési jogalappal és személyiségi jogsértéstípussal találkozhatunk, amely ezen perek sajátossága.

Jelen dolgozat célja az egészségügyi szolgáltatással összefüggésben okozott hátrányokért való felelősség szabályainak elméleti megalapozottságú és rendszerezett bemutatása, különös figyelmet fordítva a kialakult bírói gyakorlatra. Dolgozatom tehát nagyban támaszkodik a bírósági esetjogra, amely

339 BLEIER Judit: A nem vagyoni kár megtérítése iránti követelések elbírálásának egyes kérdései a polgári peres eljárásban. 2.

340 FÉZER Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*. HVG-ORAC, Budapest, 2011. 10.

341 VÉKÁS Lajos: *Parerga: Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. HVG-ORAC, Budapest, 2008. 143.

342 FÉZER [2011]: *i. m.* 9.

esetjog viszont a korábbi szabályozás égisze alatt született. A 2014. március 15-én hatályba lépett Ptk. személyiségvédelemre és kártérítésre vonatkozóan több ponton koncepcionális változást hozott magával. Dolgozatomban ezért kísérletet teszek a lehetséges változások felvázolására.

2. AZ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÓ POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉGE

2.1. Történeti előzmények

A XX. század második felétől – elsőként Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban – az orvos-beteg kapcsolat pregnáns átalakuláson ment keresztül.

Ebben a folyamatban egyrészt közrehatott az orvosi technológia ugrásszerű fejlődése. A rendkívül hatékony új gyógyszerek és gyógyítási technikák, sebészeti eljárások, az intenzív terápia fejlődése lehetővé tette, hogy az orvos az eddigieknél sokkal hatékonyabban befolyásolja a beteg egészségügyi állapotát. A fejlődés negatív hozadékaként az orvosi tevékenység a kórházak nagyüzemi jellegének erősödésével egyre személytelenebbé vált, kiszolgáltatottabbá téve a betegeket.³⁴³

Az orvos ilyen értelemben vett hatalmának erősödése pedig elindította azokat a társadalmi vitákat, amelyek az orvos-beteg reláció újragondolását szorgalmazták. A jogi gondolkodásban ezen törekvések a nemzetközi emberi jogi irodalomban és normaalkotásban megjelenő betegjogok deklarálásában öltöttek testet, amely jogok a felek közötti hierarchikus viszony megszüntetését, és a beteg jogvédelmét tűzték ki célul.³⁴⁴

Az egyre több teret nyerő bioetikai princípiumok szintén az eddigi *status quo*-t kívánták lebontani, megszüntetve a beteg kiszolgáltatott helyzetét és a paternalista szemléletet. A bioetika mutatott rá többek között arra, hogy az orvosi döntések mögött gyakran valójában nem szakmai érvek, hanem inkább értékválasztások vannak.³⁴⁵ Megváltozott az orvos társadalomképe is, az eddigi szakrális jellemzőkkel felruházott, immunitást élvező személy elszámoltathatóvá vált.

Mindez odáig vezetett, hogy az egészségügyi szolgáltatások differenciálódásával,

343 Ifj. LOMNICI Zoltán: Az orvosi jog és az orvosi jogviszony alapvonalai. Doktori értekezés, 2013. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/lomnici-zoltan/lomnici-zoltan-muhelyvita-ertekezes.pdf> (2016. 09. 20.)

344 HALMAI Gábor, TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris, Budapest, 2008. 88-89.

345 DÓSA: *Összehasonlító egészségügyi jog*. CompLex, Budapest, 2012. 4-5.

új etikai problémákat felvető gyógyító eljárások megjelenésével, a fogyasztói szemlélet erősödésével a keletkező konfliktusok rendezésére egyre nagyobb mértékben tört utat magának a jogi szabályozás.³⁴⁶ A fenti folyamatok hatására a bíróságokon is megjelentek az az egészségügyi intézmények ellen indított perek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az orvosi tevékenység jogi rizikója megnőtt.³⁴⁷

Magyarországon a demokratikus átmenetet követően jelentek meg az egészségügyi ellátással kapcsolatos kártérítési perek, s számuk azóta növekvő tendenciát mutat.³⁴⁸ Ennek háttérében különféle okok húzódnak meg: betegek átalakult fogyasztói szemlélete, a média figyelemfelkeltő ténykedése, az ügyvédi felkészültség erősödése, illetve az ellátórendszer belső nehézségei.

Ezen perek a bírói gyakorlatot is kihívás elé állították, amely során a bíróságoknak számos vitatott jogi, néhol morális kérdésben kellett állást foglalniuk. A jogi problémák megoldása során a bíróságok jogfejlesztő szerepet láttak el. Ennek eredményeként alakult ki az egészségügyi szolgáltatók sajátos felelősségi rendszere.

2.2. Orvos-beteg jogviszony

Mielőtt rátérnék az egészségügyi szolgáltató magánjogi felelősségére és annak jogalapjára, tisztázni kell, milyen jogi kapcsolat is van az orvos és páciens között.

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (továbbiakban: Eütv.) nem nevezi meg, hogy az orvos és beteg között pontosan milyen jogi kötelék is van, a törvény fogalomhasználatából (*szolgáltató, szolgáltatás*) ugyanakkor arra a következtetésre lehet jutni, hogy a felek között polgári jogviszony van.

Az tehát egyértelműen kijelenthető, hogy az orvos és beteg között nem közjogi (közigazgatási), hanem magánjogi kapcsolat van, és az egészségügyi szolgáltatás nyújtása szerződéses keretek között történik. Ezzel szemben a szerződés rendszerbeli elhelyezése, egyes szerződési típusra megfeleltetése – normatív szabályozás hiányában – tudományos vita tárgyát képezi.

A jogirodalomban egyetértés van abban a kérdésben, hogy az orvosi szerződés fő jellemzőit tekintve nem eredmény, hanem gondossági kötelelem, mivel az orvos nem eredmény nyújtására, hanem a gondos, szakszerű eljárásra vállal

346 Dósa Ágnes: *Összehasonlító... i. m.* 4-5.

347 Dósa Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége.* HVG-ORAC, Budapest, 2010. 14.

348 Dósa [2010]: *i. m.* 13.

kötelezettséget, még akkor is, ha a szerződés célja valamilyen pozitív egészségügyi állapotváltozás előidézése.³⁴⁹ Eredmény létrehozása az orvosi beavatkozás és az emberi szervezet természetből, annak objektíve fennálló bizonytalanságából következően sem várható el.³⁵⁰ Az eredmény csak egy távlati célkitűzésként fogható fel, amelynek érdekében az orvos cselekszik, de az egészségügyi ellátás nem eredményszolgáltatás, szerződésből tehát nem következik gyógyulási eredmény. Meg kell jegyezni mindemellett, hogy a modern orvoslásban egyre több olyan beavatkozással is találkozunk, amelynek kifejezett célja valamilyen eredmény létrehozása.³⁵¹ Tipikusan ide sorolhatóak a nem terápiás célú, magánklinikák által végzett szépészeti műtétek, a fogorvosi szerződések, illetőleg a sterilizáló, illetve terhességmegszakító beavatkozások.³⁵²

Alapvetően két markáns irányzat lelhető fel a jogirodalomban orvosi jogviszony szerződési jogi minősítésével kapcsolatban.

Az uralkodó álláspont szerint az orvosi jogviszony megbízási szerződés, annak egyik altípusa, speciális esete.³⁵³ A magyar szerzők túlnyomórészt a megbízási speciális esetének tekintik az orvos és beteg közötti kezelési szerződést. LÁBADY Tamás álláspontja szerint *„az orvos és a beteg közötti jogviszony közigazgatási elemekkel átszőtt magánjogi jogviszony, amely sui generis önálló jellemzőkkel, saját szubsztanciális elemekkel megnyilvánuló megbízási.”*³⁵⁴

A másik felfogás az orvosi kontraktust *sui generis* szerződésnek tekinti, és az atipikus szerződések körében helyezi el.³⁵⁵ Ezen álláspont reprezentánsai azt hangsúlyozzák, hogy az orvosi kezelési szerződés olyan sajátos ismérvekkel bír, amelyek miatt besorolása az egyes szerződéstípusok, így a megbízási szerződés közé, nem adekvát. JOBBÁGYI Gábor kiemeli, hogy az orvosi tevékenység jelentős része nem sorolható be a gondossági kötelemek körébe, mert a jogviszonynak számos olyan speciális eleme van, amely nem illik bele a megbízási hézagpótló szerepébe. Ilyen elemnek tekinthető a kötelem erőteljes bizalmi jellege, amely inkább a beteg oldalán van jelen, hiszen az orvost szerződéskötési kötelezettség

349 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

350 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

351 A magyar bírói gyakorlat ugyanakkor hezitál a plasztikai műtétek vállalkozási szerződési jellegének elismerése vonatkozásában. *Id.* BH2003. 17.

352 LOMNICI: *i. m.* 109. és JOBBÁGYI: Az orvosi kezelési szerződés... *i. m.* 6-7.

353 JOBBÁGYI Gábor: Az orvosi kezelési szerződés a magyar jogban - s az állam felelőssége, <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12417/file/Orvosi%20kezel%C3%A9si%20szerz%C5%91d%C3%A9s%20-%20Jobb%C3%A1gyi%20G%C3%A1bor%20cikk.pdf> (2016. 09. 01.) 1. és GÁRDOS Péter, VÉKÁS Lajos (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. CompLex jogtár, 2014.

354 LOMNICI: *i. m.* 112.

355 PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*. Lectum Kiadó, Szeged, 2009. 18-21.

terheli, az ellátást csak nagyon szűk körben tagadhatja meg. A megbízói széles körű utasítási jog is értelmezhetetlen az orvosi jogviszonyban, hiszen az orvos képzett szakember, akit a gyógymódválasztás szabadsága megillet, a betegnek csak választási joga van: beleegyezik a kezelésbe vagy elutasítja azt. A jogviszonyban ezen kívül túlsúlyban vannak a betegjogokként is aposztrofált személyiségi jogi elemek.³⁵⁶

Az ítélkezési gyakorlat meglehetősen diverzív az orvos és beteg közti kapcsolat szerződési minősége vonatkozásban, alapvetően három megoldás olvasható ki a határozatokból. Az ítéletek egy csoportja egyszerűen megbízási (jellegű) szerződésként utal a kötelelemre.³⁵⁷ Más döntések egyfajta vegyes szerződést anticipálnak, és úgy foglalnak állást, hogy a felek között a megbízási és a vállalkozási szerződés jellemzőit is magába foglaló polgári jogviszony jön létre, amelyben megbízási elemek vannak túlsúlyban.³⁵⁸ Harmadik megoldásként a bíróságok a törvényben nem nevesített, atipikus szerződésként tekintenek a sajátos magánjogi kötelelemre, és rendszerint kezelési szerződésként hivatkoznak rá.³⁵⁹

Én, magam részéről az utóbbi megoldást tartom helyesnek. Ez alapján a szolgáltatást igénybe vevő természetes személy és az egészségügyi szolgáltató képviselőjeként eljáró orvos között sajátos – a társadalombiztosítási finanszírozás folytán közjogi elemekkel is átszőtt – a Ptk-ban nem nevesített, atipikus polgári jogi szerződés, ún. kezelési szerződés jön létre.

2.3. Deliktuális vs. kontraktuális alapú felelősség

Amíg a jogirodalomban konszenzus volt abban a kérdésben, hogy az orvos és beteg között polgári jogviszony, szerződés jön létre, addig a bírói gyakorlat kezdetben többnyire deliktuális alapon döntötte el az ügyeket. Ez a gyakorlat azért volt kifogásolható, mert a deliktuális megközelítés azt feltételezné, hogy

356 JOBBÁGYI: Az orvosi kezelési szerződés... *i. m.* 1-8.

357 *Id.* Nyíregyházi Törvényszék 12.P.20.803/2013/46., Győri Ítéltábla Pf.II.20.179/2012/5., Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.590/2013/5.

358 *Id.* Fővárosi Törvényszék P.25.594/2009/90., Egri Törvényszék 13.P.20.193/2010/50., Pest Megyei Bíróság 6.P.28.061/2009/28., Kaposvári Törvényszék 5.P.21.230/2013/30., Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.280/2010/7. és Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.21.112/2015/5.

359 *Id.* BDT2008. 1755., BDT2016. 3427., BDT2016. 3510., Nyíregyházi Törvényszék 5.P.21.024/2015/4., Nyíregyházi Törvényszék 4.Pf.21.471/2011/58., Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.606/2013/13., Szombathelyi Törvényszék 12.P.21.137/2009/98., Békés Megyei Bíróság 6.P.20.121/2010/38., Budapest Környéki Törvényszék 22.P.25.736/2010/97., Veszprémi Törvényszék 5.P.21.490/2009/116.

felek között a károkozás előtt nem volt szerződéses jogviszony.³⁶⁰

Mivel az ítélkezési gyakorlat nem volt összhangban a kárfelelősség jogalapját tekintve, a joggyakorlat egyértelműsítése érdekében a jogalkotó módosította az Eütv. 244. §-át, amely 2010. január 1-től a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályait rendelte alkalmazni az egészségügyi szolgáltatással összefüggésben keletkezett kárigények tekintetében.

A Ptk. hatályba lépéséig főképp jogelméleti jelentősége volt annak, hogy deliktuális vagy kontraktuális alapon ítéljük meg az esetet. A kontraktuális és deliktuális felelősség elhatárolásának a 1959. évi IV. törvény (rég Ptk.) hatálya alatt nem volt érdemben jelentősége, hiszen a szerződésszegéssel okozott kárfelelősség körben a törvény a szerződésen kívül okozott károkra utalt vissza.

A leglényegesebb különbség a két kártérítési jogalap között a bizonyítási teherben megfogható, hiszen szerződésszegésre alapított esetekben a beteg kötelezettsége a hibás – elvárható gondosságnak nem megfelelő – teljesítés igazolására is ki kell, hogy terjedjen. Ez nyilvánvalóan túl nagy elvárást jelentett volna a beteggel szemben, ezért ezt a problémát áthidalva a bíróságok általában vélelmezték az orvosi szerződésszegést.³⁶¹

Összességében megítélésem szerint a kontraktuális felelősség alkalmazása sem mutatott tiszta dogmatikai képet, hiszen a felperes perbeli pozíciójának erősítése végett a bíróságok tartalmilag inkább a deliktuális kárfelelősséhez közelítő felfogást képviseltek.

A 2014. március 15-től alkalmazandó Ptk. megreformálta kártérítési felelősség rendszerét, és élesen elválasztotta egymástól a deliktuális és kontraktuális felelősséget. A kódex a szerződésszegési kártérítést szigorú, objektív alapra helyezte, elsősorban a professzionális üzleti élet követelményszintjéhez igazítva a felelősség mércéjét.

A kodifikátorok a kezdettől fogva fenn akarták tartani az egészségügyi szolgáltató felróhatóságtól függő felelősségét. Ennek megfelelően a jogalkotó is megtette a szükséges lépéseket, és kivette a kontraktuális felelősség szabályai alól az egészségügyi szolgáltató vagyoni és nem vagyoni hátrányokért való felelősségét, és visszahelyezte a deliktuális felelősség rendszerébe.

360 KEMENES István: Az orvos kártérítésének egyes kérdései. Bírósági Döntvények Tára 2008/1. 13.

361 *Id.* BDT2008. 1755., BDT2009. 1944.

Az Eütv. új 244. § (1) bekezdése szerint *az egészségügyi szolgáltatás keretében végzett ellátás során okozott kárért és személyiségi jogsértésért az egészségügyi szolgáltató tartozik felelősséggel, illetve helytállással.* A (2) bekezdés értelmében pedig *az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben keletkezett kárigényekre, illetve a személyiségi jogsértések esetén követelhető igényekre a Ptk.-nak a szerződésen kívül okozott kárért való felelősségre, valamint a személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni.*

Úgy tűnik tehát, hogy a Ptk. hatálybalépésével visszatértünk oda, ahonnan elindultunk. Ki kell emelni ugyanakkor, hogy amíg a törvényalkotó nem kíván új, különös felelősségi alakzatot létrehozni az egészségügyi jogviszonyra vonatkozóan, a deliktuális felelősség szabályai a legalkalmasabbak ezen igények elbírálására. A szerződésen kívüli kárfelelősség alkalmazása bár elméleti ellentmondásokkal jár, jelentős könnyítést is jelent a gyakorlatban, és lehetővé teszi az eddigi esetjog továbbélését. Az új szabályozás végül természetesen nem jelenti azt, hogy ettől fogva nincs szerződés a felek között.

3. AZ ORVOSI KEZELÉSI SZERZŐDÉS

Az eddig kifejtettekre tekintettel, orvos és páciens között – általában ráutaló magatartással – polgári jogi jogviszony (továbbiakban: kezelési szerződés) jön létre. A szerződés célja és rendeltetése a beteg érdekének és akaratának megfelelő egészségügyi szolgáltatás nyújtása.

3.1. A szerződés alanyai

A kétpólusú kezelési szerződés egyik alanya a szolgáltatást igénybe vevő természetes személy, az Eütv. szóhasználatával beteg, másik alanya pedig az egészségügyi szolgáltató.

A szerződés alanyai közül utóbbi szorul magyarázatra. Egészségügyi szolgáltató minden olyan jogi személy, jogi személyiség nélküli szervezet vagy egyéni vállalkozó, amely hatósági működési engedély alapján egészségügyi szolgáltatás nyújtására jogosult.³⁶² Az egészségügyi szolgáltatók halmazán belül találhatók az *egészségügyi intézmények*, amelyek kategóriájába tartoznak a *gyógyintézetek*, vagyis a kórházak.

³⁶² Eütv. 3. § f) pont

3.2. A szerződés tárgya

A jogviszony tárgya maga az egészségügyi szolgáltatás, amelynek célja, hogy hozzájáruljon az egészség fejlesztéséhez, lehetséges mértékű helyreállításához, az egészségromlás mérsékléséhez, segítse a megváltozott egészségi állapotú egyének munkába és közösségbe való beilleszkedését.³⁶³

Az egészségügyi szolgáltatás a törvényi definíció alapulvétele szerint azon egészségügyi tevékenységek összessége, amely az egyén egészségének megőrzése, a megbetegedések megelőzése, korai felismerése, megállapítása, gyógykezelése, életveszély elhárítása, a megbetegedés következtében kialakult állapot javítása vagy a további állapotromlás megelőzése céljából a beteg vizsgálatára és kezelésére, gondozására, ápolására, egészségügyi rehabilitációjára, a fájdalom és a szenvedés csökkentésére, továbbá a fentiek érdekében a beteg vizsgálati anyagainak feldolgozására irányul.³⁶⁴

3.3. A szerződés tartalma

A kezelési szerződés tartalmát az az Eütv. vonatkozó rendelkezései és az abból következő szakmai-etikai szabályok adják meg.

A szerződés részévé válnak tehát az Eütv. egészségügyi szolgáltató, illetve beteg jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezései. Az egészségügyi törvényben meghatározott jogok és kötelezettséget rendkívül lényegesek a kártérítési perekben, hiszen ezek alapján lehet megállapítani az adott magatartás felróhatóságát. A törvény a felek egyensúlyhiányát leküzdendő, a betegnek elsődlegesen a jogait, az egészségügyi szolgáltatónak pedig a kötelezettségeit tartalmazza.

Az Eütv. *beteget* megillető alapjogok között említi az egészségügyi ellátáshoz való jogot, emberi méltósághoz való jogot, a kapcsolattartás jogát, a gyógyintézet elhagyásának jogát, a tájékoztatáshoz való jogot, az önrendelkezési jogot, az ellátás visszautasításának jogát, az egészségügyi dokumentáció megismeréséhez fűződő jogot, valamint az orvosi titoktartáshoz való jogot.

A törvény értelmében a beteget szabálykövetési, együttműködési kötelezettség, illetve tanácsok megfogadásának kötelezettsége terheli.³⁶⁵ Ezek alapján köteles

363 Eütv. 75. § (2) bek.

364 Eütv. 3. § e) pont

365 DÓSA Ágnes, HANTI Péter, KOVÁCSY Zsombor: Kommentár az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV.

tájékoztatni orvosát mindarról, ami a kórisme megállapításához szükséges, továbbá köteles betartani az orvosi előírásokat. A beteg ezen kötelezettségeinek megszegéséből eredő hátrányokért az egészségügy szolgáltató nem felel. Ha pedig a kialakult egészségromlás részben a kórház felróható magatartására, részben a beteg kötelezettségszegésére vezethető vissza, azt a kármegosztás analógiájára a sérelemdíj összegénél kell mérlegelni.

Az *egészségügyi szolgáltató* oldalán jelentkező kötelezettségek közül a jogviszonyban az elvárható gondosság követelménye, az orvos tájékoztatási kötelezettsége, a dokumentáció vezetésének kötelezettsége, valamint általánosságban a betegjogok tiszteletben tartása emelhető ki. Mivel az elvárható gondosságról, és tájékoztatásról később lesz szó, ehelyütt a dokumentációs kötelezettségre térnék ki részletesen.

A beteg vizsgálatával és gyógykezelésével kapcsolatos adatokat az egészségügyi dokumentáció tartalmazza. Az egészségügyi dokumentációt úgy kell vezetni, hogy az a valóságnak megfelelően tükrözze az ellátás folyamatát.³⁶⁶ A dokumentáció-készítéshez kapcsolódik a beteg ezek megismeréséhez fűződő joga, valamint az orvos titoktartási kötelezettsége.³⁶⁷ Egészségügyi dokumentáció körébe az ambuláns lapok, zárójelentések, esetlapok, kórlapok, lázlapok, orvosi és ápolási dekurzusok, műtéti leírások, diagnosztikus eredmények, valamint képfelvételek és leletek tartoznak különösen.³⁶⁸

Az ellátás folyamatának rekonstruálása szempontjából rendkívül fontos az orvosi dokumentáció megfelelő vezetése.³⁶⁹ Miután a bizonyítási kötelezettség a hangsúlyosabb kérdésekben az egészségügyi szolgáltatót terheli, a kórházi dokumentáció hiányosságaiból fakadó bizonyítatlanság az ő terhére esik, és adott esetben a kimentés sikertelenségéhez vezet. Az elmaradt dokumentációval az egészségügyi szolgáltató olyan helyzetet teremt, amely miatt nem állapítható meg az előírt vizsgálatok elvégzése és azok helyes értékelése. Ez pedig azt jelenti, hogy az alperes nem tudja kimenteni magát gondos eljárásának bizonyításával.³⁷⁰

Ha a kórház nem dokumentálja a beteg műtét alatti és utáni állapotát, nem tudja

törvényhez. CompLex jogtár, 2015.

366 Eütv. 136. § (1) bek.

367 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

368 DÓSA, HANTI, KOVÁCSY: *i. m.*

369 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

370 Kúria Pfv.III.20.674/2011/4.

bizonyítani, hogy adott kezeléssel kapcsolatban mulasztás nem terheli. Az ún. menthető diagnosztikai műhiba alátámasztására, vagyis annak bizonyítására, hogy az anamnézis és a vizsgálati leletek eredőjéből alaposan lehetett az orvosoknak következtetni a téves diagnózisra, szintúgy a minőségi dokumentáció szolgál.³⁷¹

A kezelőorvos ellátással összefüggő legfontosabb joga, hogy a tudományosan elfogadott vizsgálati és terápiás módszerek közül szabadon válassza meg az adott esetben alkalmazandó, általa, illetve az ellátásban közreműködő személyek által ismert és gyakorolt, a rendelkezésre álló tárgyi és személyi feltételek mellett végezhető eljárást.³⁷² Az orvos választásáért önmagában is felel, ami azt jelenti, hogy a választott kezelés gondos elvégzése is jogi következményeket vonhat maga után, amennyiben a választott gyógymód tekintetében nem állapítható meg az elvárt gondosság tanúsítása. A gondosság akkor állapítható meg, ha bizonyított, hogy az alperes elvégzett minden olyan vizsgálatot, amelynek eredményei birtokában alappal döntött a kezelésről.

4. A SÉRELEMDÍJ FIZETÉSÉRE KÖTELEZÉS FELTÉTELEI

Miként korábban kifejtettem, az Eütv. 244. § (2) bekezdése értelmében az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben, a személyiségi jogsértések esetén követelhető igényekre Ptk. személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni.

A Ptk. 2:52. § (1) bekezdése szerint *akit személyiségi jogában megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért.*

A (2) bekezdés utaló szabálya szerint pedig *a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire - különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára - a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni azzal, hogy a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges.*

A Ptk. 2:52. § (2) bekezdése alapján alkalmazandó 6:519. § szerinti deliktuális alaptényállás értelmében *aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.*

³⁷¹ DÓSA, HANTI, KOVÁCSY: i. m.

³⁷² Eütv. 129. § (1) bek.

Ebből jól láthatóan a sérelemdíj feltételeinek megállapítása során a kártérítési jog szabályai szolgálnak mögöttes joganyagként. A kárfelelősségi premisszák vizsgálata továbbra is központi eleme a pereknek. Ezen konjunktív előfeltételeket elemzem az alábbiakban.

4.1. Jogellenes magatartás

A sérelemdíjnál a jogellenesség jelentéstartama eltérő a kártérítéshez képest. Már a nem vagyoni kártérítés joggyakorlata alatt kialakult az az elvi tétel, hogy a jogellenesség alapja nem a károkozás, hanem a személyiségi jogsértés, vagyis a védett jogtárgyak elleni támadás. Ahogy arra az Alkotmánybíróság is rámutatott, nem vagyoni sérelmek esetén a jogellenesség valamely személyiségi jog megsértésében áll.³⁷³ A védett jogtárgyak sérelmét pedig egy külső behatás és annak a személyre gyakorolt hatása valósítja meg.³⁷⁴

Sérelemdíj tekintetében a jogellenesség dogmatikai alapja a Ptk. személyiségi jogokat védelembe helyező imperatív szabálya. A Ptk. 2:42. §-ában elhelyezett, két normatív elemből képzett generálklauzula értelmében minden – törvényben nevesített és nem nevesített – személyiségi jog védelmet élvez. A kódex a személyiség védelmének középpontjába az emberi méltóságot helyezi, s ezt tekinti minden személyiségi jog anyajogának.³⁷⁵

A jogellenes magatartás premisszája körében a sértettnek meg kell jelölnie, hogy a jogsértést megvalósító fél milyen cselekményével, pontosan melyik személyiségi jogát sértette meg.

Az orvosi beavatkozás sajátossága, hogy az eredendően – mint a testi épséget sértő magatartás – személyiségi jogsértést valósít meg, így jogellenesnek minősül. A magatartás jogellenességét pedig a sértett beleegyezése, hozzájárulása zárja ki. A Ptk. 2:42. § (3) bekezdése szerint nem sért személyiségi jogot az a magatartás, amelyhez az érintett hozzájárult. A beteg hozzájárulásához ugyanakkor szorosan kapcsolódik a tájékoztatáshoz való jog. A bírói gyakorlat értelmében csak a tájékozott beleegyezés (*informed consent*) zárja ki a jogellenességet.

A tényleges személyiségi jogsértésektől meg kell különböztetni a jogon kívüli érdekek sérelmét. A személyiséget ért érdeksérelmek ugyanis nem alapozzák

373 34/1992. (VI. 1.) AB határozat indokolás III. 2. pont

374 BLEIER: *i. m.* 11.

375 VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. CompLex, Budapest, 2013. 56.

meg a sérelemdíjra kötelezést, hiszen nem érik el a személyiségi jogsértés szintjét, szimplán szubjektív érzéseknek minősülnek. A magyar judikatúra kellemetlenségérzetre, negatív hangulatváltozásokra, valamint az időkiesésre alapítva nem ad helyt a marasztalásnak, minden esetben konkrét személyiségi jog megsértésének bizonyítását követeli meg.³⁷⁶

4.2. Okozati összefüggés

A jogellenes felróható magatartás és a bekövetkezett immateriális hátrány között okozati kapcsolat kell, hogy fennálljon.

Az egészségügyi kezelési hibákkal kapcsolatos perekben legfőképp ez az elem jelenti a jogvita központi kérdését. A problémát az jelenti, hogy természettudományos szempontból gyakran nem lehet megállapítani, hogy az orvos magatartása okozta-e az egészségkárosodást vagy egyéb, ettől független ok.³⁷⁷

A bírói gyakorlat – német mintára – az adekvát okozatosság teóriája mentén értelmezi az okozati kapcsolatot az egészségügyi szolgáltató eljárása és a bekövetkezett hátrány között. A jogi okozatosság e teória értelmében az adekvát és jogilag releváns kauzális kapcsolat meglétét jelenti, amely abban különbözik a pusztán ténybeli kauzalitástól, hogy az egymás után következő oki feltételek egyenértékűségét nem ismeri el.

Tehát a ténybeli okozati kapcsolat fennállása nem minden esetben egyezik meg a bírói gyakorlat által alkalmazott adekvát jogi okozatossággal. Nincs jogi szempontból adekvát okozati kapcsolat a felróható magatartás és a hátrány között, ha a káros eredmény megfelelő ellátás mellett is bekövetkezett volna. Vagyis a mulasztás jogi szempontból irreleváns, amennyiben azt gondos eljárás sem küszöbölte volna ki. Konkrét esetben a Szegedi Ítéltábla rámutatott, hogy bár az alperes nem kellő gondossággal járt el a hasi műtétnél, a felperes petefészkének eltávolítása onkológiai okból egyébként is indokolt volt, ezért a felperes kára (petefészkének eltávolítása) és az alperes magatartása között nincs okozati összefüggés.³⁷⁸

Hiányzik a kauzális kapcsolat akkor is, ha a balesetet kizárólag a beteg idézte elő

376 FÉZER [2010]: i. m. 302.

377 DÓSA [2010]: i. m. 113.

378 Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.359/2006.

saját magatartásával.

Rész-oki összefüggésről vagy konkuráló, illetve osztott okozatosságról beszélünk, amikor a káros eredmény bekövetkezéséhez az egészségügyi szolgáltató magatartásán kívüli más ok, tipikusan a páciens alapbetegsége is közrehatott. Ekkor a jogsértéshez vezető okláncolatot differenciáltan kell vizsgálni.

A rész-oki összefüggés egyik esete, amikor a műtéti beavatkozással összefüggésben bekövetkezett kockázat és az orvos részéről tanúsított felróható magatartás együttesen, de egymástól jól szétválaszthatóan okozza a hátrányt.³⁷⁹ Felmerülhet továbbá akkor, amikor a beteg természetes eredetű, ún. sorsszerű megbetegedéseinek kauzális következménye és az orvosok részéről elkövetett felróható magatartás együttesen okozta a kárt.

4.3. Felróhatóság

Az elvárható magatartás elvéről következően polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.³⁸⁰ Ez az alapelvi rendelkezés egy objektív felróhatósági mércét állít fel, amely nem az egyén szubjektumához igazodik, hanem egy absztrakt társadalmi közfelfogásból következő zsinórmértéket vesz alapul.

Az elvárhatósági mérce az egészségügyi szolgáltatóval szemben az általános zsinórmértékhez képest magasabban van, hiszen az általában elvárható magatartás az egészségügyi ágazati szabályok által speciális tartalommal telítődik meg.

Az Eütv. 77. § (3) bekezdése szerint *minden beteget - az ellátás igénybevételének jogcímére tekintet nélkül - az ellátásában résztvevőktől elvárható gondossággal, valamint a szakmai és etikai szabályok, illetve irányelvek betartásával kell ellátni.*

Az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről szóló 2003. évi LXXXIV. törvény 5. § (1) bekezdése szerint *az egészségügyi dolgozó az egészségügyi tevékenységet, az adott helyzetben általában elvárható gondossággal, a szakmai követelmények keretei között, etikai szabályok megtartásával, legjobb tudása és lelkiismerete szerint, a rendelkezésére álló tárgyi és személyi feltételek által meghatározott szinten, szakmai kompetenciájának megfelelően nyújtja.*

³⁷⁹ Dósa [2010]: i. m. 117.

³⁸⁰ Ptk. 1:4. § (1) bek.

Ebből következően az egészségügyi szolgáltató magatartási mércéjére az Eütv. szerinti speciális szabályok vonatkoznak, és az általában elvárhatóság tartalmát e gondossági mérce tölti ki. Az Eütv. azzal, hogy megköveteli az ellátásban részt vevőktől elvárható gondosság tanúsítását és a szakmai, etikai szabályok betartását, fokozott gondossági mércét teremt. Az objektivizált gondossági mércét az adott szakterülethez és az átlagos – gyakorlattal és képességekkel rendelkező – orvoshoz viszonyítva kell meghatározni.³⁸¹

Ez a gondossági mérce fokozott felelősséget hordoz magában, amelyet védett jogtárgyak kiemelt értéke és az orvosi tevékenység természete indukál. Az emberi életet és egészséget – mint legmagasabb szintű értéket – érintő beavatkozás kapcsán az elvárhatóság szintje a társadalomban rendkívül magas. Elvárható, hogy az orvos a tudomány mindenkori fejlettségi szintjének megfelelően, a rendelkezésére álló tárgyi feltételek mellett mindent megtegyen a fenti értékek megóvása érdekében.³⁸²

A felelősség alanya minden esetben az egészségügyi szolgáltató, amely az esetek nagy részében egy szervezet. Az egészségügyi szolgáltatás nyújtása viszont nem köthető önmagában a kezelőorvos tevékenységéhez, mivel abban a szolgáltatásban közreműködő más személyek (asszisztens, ápoló, műtős stb.) is részt vesznek, így ezen utóbbi személyekre is irányadóak az elvárható gondosság kritériumai. Előfordulhatnak olyan esetek is, amikor az orvosok szakszerű és kellően gondos eljárása ellenére is helytállással tartozik a szolgáltató. Konkrét ügyben, amikor műtő takarítása miatt nem tudták elvégezni a beavatkozást, a bíróság rámutatott, hogy a gondosság követelménye kiterjed arra is, hogy a kórház gyógyító tevékenységét úgy szervezze meg, hogy az egyes feladatok elvégzését ne hátráltassa, s ne eredményezze az ellátás késedelmét. A kórház tevékenysége megszervezésének hiányosságai miatt is felel.³⁸³

Az Eütv. az egészségügyi szolgáltatás nyújtásakor megköveteli a szakmai és etikai szabályok, irányelvek megtartását. A *szakmai szabályok* csoportjába a protokollok, a szakmai irányelvek, módszertani levelek, valamint a szakmai egyéb, tankönyvben, tudományos cikkekben megjelenő vagy egyébként általános meghonosodott követelményei. Az *etikai szabályok* körébe a szakmai kamarák etikai kódexei tartoznak.³⁸⁴

381 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

382 BDT2008. 1755.

383 BH2013. 150.

384 DÓSA, HANTI, KOVÁCSY: *i. m.*

A szakmai-etikai szabályok betartása tehát alapkövetelmény a gondos eljárás teljesítéséhez. Ugyanakkor a következetes bírói gyakorlat szerint az elvárható gondosság jogi kategóriája túlmutat ezen előírások teljesítésén.

A legfőbb bírói fórum álláspontja szerint *„a kórház (...) mentesülését nem eredményezi önmagában az, hogy - meghatározott vizsgálat elvégzésének hiányával - szakmai szabályt nem sértett. Ha az orvosai a tőlük elvárható legnagyobb gondosságot elmulasztják a beteg vizsgálata során, a kórház kártérítő felelőssége megállapítható.”*³⁸⁵

A Debreceni Ítéltábla adott ügyben hangsúlyozta, hogy ha *„az orvos magatartása a konkrét szakmai szabályokat, irányelveket nem sérti, ez még nem jelenti feltétlenül azt, hogy a magatartása az elvárhatósági mércének is megfelel.”*³⁸⁶

Amint a Szegedi Ítéltábla rámutatott: *„ha az orvos magatartása a szakmai szabályokat, irányelveket kielégíti, ez még nem jelenti feltétlenül, hogy magatartása az elvárhatósági mércének is megfelel.”* A bíróság az orvosok felróhatóságát a konkrét szakmai szabályok megszegésén túl is vizsgálja, és ha bizonyos vizsgálatok elvégzésének elmaradása, vagy diagnosztikus eredmények értékelésének elmulasztása önmagában nem valósít meg nevesített szabálysértést, még nem jelenti azt, hogy az alperes (orvosai) az elvárható gondossággal és körültekintéssel jártak el.³⁸⁷

A bírói gyakorlat tehát nem tesz egyenlőségjelet a szakmai szabályok betartása és a gondos eljárás követelménye között. Az elvárható gondosság absztrakt fogalom, amely adott esetben túl is mutat a szakmai szabályok betartásán, így nevesített szakmai szabálysértés nélkül is sérülhet. Az orvos felróható kötelezettségszegése olyan esetben is megállapítható, amikor konkrét, nevesített szakmai szabályszegés nem mutatható ki.³⁸⁸

A szakmai szabályokon túlmutató gondosság oka egyrészt a magas társadalmi elvárásokból fakad. Az orvosi tevékenység magas fokú szaktudást igénylő, kiemelt társadalmi jelentőségű munka. Mivel tárgya az ember szervezete, szerveinek működése, az orvosi eljárás az egyén személyiségbe közvetlen és intenzív behatást valósít meg.³⁸⁹ A magas szintű szakértelmet igénylő gyógyító

385 BH2006. 400.

386 Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.258/2011/5.

387 BDT2009. 1944.

388 BDT2009. 1943.

389 LOMNICI: i. m. 136.

tevékenységtől a társadalom joggal várja el, hogy az e mesterséget végző szakemberek felelőssége is fokozott legyen.

Másrészt az egyes szakmai szabályok, kezelési elvek sokszor évtizedek alatt kristályosodnak ki olyan mértékben, hogy írásos összegzésük hivatalosan is megjelenik például egy irányelv formájában, de ettől még hatálybalépésük előtti időszakban is irányadóak lehetnek.³⁹⁰ Vannak tehát olyan, az orvostudományban széles körben elfogadott szabályok, amelyeket még nem öntöttek írásos formába. Mindemellett általános érvényű szakmai vizsgálati és terápiás eljárásrendek kidolgozása, az orvosi tevékenység standardizálása az emberi szervezetben rejlő sokféleség miatt kevésbé lehetséges.³⁹¹ Az orvos szakmai szabályok a tudomány és technika fejlődésével, új kutatási eredményekkel ráadásul folyamatos változásban vannak. Egyes szakmai szabályok között gyakran ütközések is vannak, amelyek nehezítik a felróhatóság értékelését.

Kényes kérdés, hogy az egészségügyi intézményrendszer alulfinanszírozottságát és emberi erőforrás hiányát figyelembe lehet-e venni a felróhatóság mérlegelésénél. Ugyanis az egészségügyre fordítható források közismerten limitáltak, az „orvosilag lehetséges” és a „gazdaságilag megengedhető” nem mindig fedi egymást.³⁹²

Álláspontom szerint az 2003. évi LXXXIV. törvény 5. §-ából is következően a gondossági zsinórmérték értékelésénél nem lehet kivenni a mérlegelésből az egészségügyi ellátórendszer színvonalát, tárgyi-technikai felszereltségét.

4.4. Nem vagyoni sérelem mint szükségszerű vélelmezett feltétel

A nem vagyoni sérelem (másképpen: immateriális, eszmei vagy erkölcsi hátrány) a sérelemdíj negyedik, egyben legmegfoghatatlanabb, legelvonatottabb feltétele.

A Ptk. normaszövege szerint ugyan már nem feltétel, hogy a jogellenes magatartás káros eredményét a személyiségi jogaiban sértett bizonyítsa, nehezen képzelhető el olyan jogellenesség, ami a személyiségét érintetlenül hagyja, abban nem okoz sérelmet.³⁹³ A sérelemdíj koncepciója lényegében egy vélelmet állít fel, és feltételezi, hogy a jogellenes magatartás eredményeként

390 DÓSA, HANTI, KOVÁCSY: *i. m.*

391 DÓSA [2010]: *i. m.* 99.

392 DÓSA [2010]: *i. m.* 48.

393 PETRIK Ferenc: A nem vagyoni kár megtérítése védelmében, Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/1.

szükségszerűen nem vagyoni hátrány keletkezik.³⁹⁴ Az immateriális hátrány jelenlétére utal a 2:52. § (1) bekezdésének azon fordulata, miszerint a sértett fél az „*őt ért nem vagyoni sérelemért*” jogosult sérelemdíj követelésére.

Ezért az eszmei sérelem megléte mögöttes eleme a kötelemnek, így egyfajta szükségszerű vélelmezett feltételként írható le. Habár a felperes nem kötelezhető az elszenvedett hátrányának bizonyítására, a bíróság a jogsértő cselekmény vizsgálatával számos következtetést vonhat le a jogsértés sértettre gyakorolt hatásairól. Ezen túl az erkölcsi sérelem mibenléte, nagysága a sérelemdíj mértékének mérlegelésénél fontos szerephez jut. Ily módon a Ptk. a hátrány bizonyításának mellőzését nem abból a megfontolásból vezette be, hogy a sérelemdíj tényleges hátrány hiányában megítélhető legyen.

Maga a nem vagyoni sérelem olyan hátrány jelent, amelynek megnyilvánulási formája valamilyen pénzzel nem kifejezhető érték csorbulása.³⁹⁵ PETRIK Ferenc definíciója szerint a nem vagyoni hátrány az emberi élet minőségének csökkenése, amely akkor állapítható meg, ha a személyiség helyzete kedvezőtlenül megváltozik.³⁹⁶ E kedvezőtlen változás jelentheti a megváltozott adottságokhoz igazodó életmód kialakítása, amely eltér a korábbi életviteltől.³⁹⁷

A szakirodalom a nem vagyoni sérelmek három nagyobb csoportját differenciálja. A *fizikai sérülések* jelentik a testi épség, az élet és egészség sérelmét. Ezek a könnyebb esetek. A *tisztán pszichés sérülések* pedig a legnehezebben megítélhető tényállások. A harmadik kategóriába a *társadalmi-környezeti negatív hatások* tartoznak.³⁹⁸

Az egészségügyi szolgáltatással összefüggésben keletkezett nem vagyoni sérelmek általában a külvilág számára is érzékelhetőek, hiszen azok az emberi test, egészség sérülésével járnak. Ide olyan negatív változások tartoznak, mint a mozgáskorlátozottság, a csonkolás, torzulás, bénulás, a nemzőképeség és gyermekszülés esélyének elvesztése, a mozgási nehézségek vagy a házaselet elnehezülése.

Ugyanakkor a fizikai sérelmeken túl az olyan hátrányok is keletkezhetnek a sértett oldalán, amelyek nem láthatóak, a külvilág számára nem észlelhetők. Ilyen

394 VÉKÁS: *Szakértői... i.m.* 174.

395 FÉZER [2011]: *i.m.* 256.

396 PETRIK Ferenc: Nem vagyoni kárpótlás: a személyiségvédelem általános és feltétleneszköze. Magyar Jog 1991/6.

397 KÖLES Tibor: *A nem vagyoni kár.* HVG-ORAC, Budapest, 1997. 49.

398 PETRIK Ferenc (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata I.* HVG-ORAC, Budapest. 2014. 205.

lehet az egyén komfortérzete, életminősége, kisebbségi érzete, lelki válsága, személyiségzavara, belső lelki állapota. Konkrét esetben a bíróság a lelki sérelmeknél értékelte azoknak örömeiktől való elesését a sértettnek, amelyek egy egészséges gyermeknek életet adó anyánál jelentkeznek.³⁹⁹ Végül ide vehető a beteg állapotrosszabbodástól való féelme, szorongása is.

5. BIZONYÍTÁSI SZABÁLYOK

A perbeli bizonyítás szabályai alapvetően befolyásolják az eljárás kimenetelét, mivel a bizonyíthatatlanság következményeit mindig az viseli, aki erre kötelezve van.

A deliktuális felelősség általános tényállása szerint – figyelemmel a jogellenesség nem vagyoni sérelmeknél jelentkező speciális tartalmára – a felperesnek kell bizonyítani (1) a megjelölt személyiségi jogát sértő jogellenes magatartást, (2) az okozati összefüggést a jogsértés és jogsérelem között, illetőleg (3) szükség esetén az őt ért nem vagyoni hátrányt, míg az alperesnek a kimentés körében (4) a felróhatóság hiányát.

Az egészségügyi személyiségi-kártérítési eljárásokban a bizonyítás szabályai speciálisak. Következetes bírói gyakorlat szerint a felperesnek kell bizonyítania, hogy a testi, egészségügyi hátrányos változás az alperes által nyújtott kezelés során, vagy a kezelést követően utóbb, azzal összefüggésben következett be. Ennek sikere után az alperest terheli annak bizonyítása, hogy a szerződés tárgyát képező tevékenysége során az általában elvárható gondossággal, az írott és íratlan szakmai követelményeknek, a szakmai szabályoknak megfelelően járt el, és a kár ennek ellenére következett be, vagy ettől függetlenül is ugyanígy bekövetkezett volna.⁴⁰⁰

Az *okozati összefüggés* az egészségügyi perek egyik neuralgikus pontja. A kártérítés alapkonstrukciója szerint a felperesnek kell bizonyítania, hogy az őt ért hátrány az alperes mely magatartásával okozati összefüggésben keletkezett. Ez az egészségügyi peres eljárásban ugyanakkor azt jelentené, hogy a laikus betegnek meg kellene jelölnie, hogy az orvosok mely konkrét mulasztása vagy cselekvése vezetett állapotromlásához.

A bírói gyakorlat ezért megalkotta azt a *vélelmet*, amely szerint a kezelés során ténylegesen bekövetkezett hátrány a kezelési hiba következménye. A beteg

³⁹⁹ BDT2008. 1755.

⁴⁰⁰ Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.258/2011/5.

részéről következképpen elegendő annak bizonyítása, hogy egészségkárosodása a kórházi kezelés során, vagy azzal összefüggésben következett be.⁴⁰¹

A felperes bizonyítási kötelezettségének effajta könnyítése alapvetően az orvosi jogviszony sajátosságaira vezethető vissza. A kezelés nem kívánt, negatív eredménye a kezelési szerződés céljával ellentétes, ezért megalapozottan következtethetünk arra, hogy a hátrányt valamilyen kezelési hiba okozta. S amennyiben még sincs így, a szakmai szupremáciával rendelkező alperes a felelősség alól képes magát kimenteni, mivel a jogvita eldöntését alapvetően befolyásoló tényezők az ő kezében vannak.

Az okozati kapcsolat megléte azonban a vélelem alkalmazása ellenére sem tekinthető eleve adottnak. Fellelhetőek olyan jogesetek is, amikor a bíróság az okozati összefüggés hiányának meglétét – a bizonyításkönyítő vélelmet megszorítóan alkalmazva – már első lépcsőben, ellenbizonyítás nélkül állapítja meg. Így ha az orvosi magatartással megállapíthatóan nincs adekvát-releváns oksági kapcsolatban a keletkezett hátrány, a bíróság az okozati összefüggés hiányában, az alperes kimentésére tekintet nélkül utasítja el a keresetet.⁴⁰² A hivatkozott ügyben a Szegedi Ítéltábla akként foglalt állást, hogy a halálos eredmény kórházi bekövetkezése (*finalitás*) a kauzális láncban fennálló hiányt nem pótolja, az pusztán nem alapozza meg az okozati összefüggés fennállását.

Az okozati összefüggés bizonyítása általában szakértői kérdés, emellett számos bizonytalansági tényező is kíséri.⁴⁰³ Az orvoslás sajátosságai miatt nincs kétségmentes megállapíthatóság, így a jogi bizonyítottságnak is szükségszerűen a teljes bizonyosság alacsonyabb fokáig kell terjednie.⁴⁰⁴ Tehát jogi szempontból a nagy valószínűséggel vagy bizonyosan kizárható, illetőleg a bizonyossággal határos valószínűséggel megállapítható tényeket kell értékelni a bíróságnak.⁴⁰⁵

Összefoglalva, a felperesnek az okozatosság körében elegendő bizonyítania, hogy az egészségi állapotában bekövetkező hátrányos változás az egészségügyi szolgáltatás igénybevétele során – a kezelés alatt, vagy annak kapcsán, azzal összefüggésben – következett be. Vélelem az, hogy a kezelés során ténylegesen

401 *Id.* EBH2006.1506.; Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.21.376/2007.; Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.815/2008., BDT2013. 2841., BDT2013. 3030., BDT2016. 3510., Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.048/2015/5.

402 *Id.* BDT2013. 2841.

403 HIDVÉGINÉ, SÁRINÉ: *i. m.* 34.

404 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

405 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

bekövetkezett hátrány valamely kezelési hiba következménye. A betegnek konkrét orvos-szakmai mulasztást nem kell bizonyítania, a kereseti tényállítások alátámasztására elégséges az okozati összefüggés vélelmezése. Meg kell említeni végül, hogy az oki összefüggés feltételének tiszta vizsgálata és szétválasztása az elvárható gondosságtól a gyakorlatban nehezen megvalósítható, hiszen az okozás - tevés vagy mulasztás - mint objektív kártérítési feltétel, nehezen értékelhető az erre vonatkozó szubjektív elem, a felróhatóság nélkül.⁴⁰⁶

A *jogellenesség* feltételét bizonyítva a felperesnek meg kell jelölnie, hogy az alperesként megjelöl személy magatartásával mely személyiségi jogát sértette meg.

A *nem vagyoni sérelem* bizonyításának kérdése a sérelemdíj új intézményének bevezetésével egyelőre bizonytalanságot okoz a joggyakorlatban. Eddig közzétett – különböző tárgyú – döntésekben a bíróságok kétfajta, egymással szöges ellentétben lévő álláspontot alakítottak ki.⁴⁰⁷

Az egészségügyi perekben egészségkárosodás bizonyítása az új szabályok alapján sem mellőzhető, hiszen az a személyiségi jogsérelemből (jogellenességből) – amelyre a bizonyítási kötelezettség egyértelműen kiterjed – közvetlenül következik. A kereseti tényelőadás nélkülözhetetlen eleme megjelölni, hogy a beteget milyen egészségromlás érte a kórházi kezeléssel összefüggésben.

Meglátásom szerint a sérelemdíj által bevezetett új, immateriális hátrány bizonyítását könnyítő szabálya kizárólag az egészségkárosodáson túl keletkezett hátrányokra értendő. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a beteg állapotromlásával általános tapasztalat szerint együttjáró mindennapi életben realizálódó immateriális sérelmeket (*elveszett életörömeiket*) már nem kell bizonyítani. A bíróság ezen hátrányokat hasonlóan a nem vagyoni kártérítés joggyakorlattal köztudományú tényként figyelembe veheti és mérlegelési körébe vonhatja. Ebből adódóan például a felperesnek nem kell bizonyítania, hogy maradandó mozgáskorlátozottsága életmódját, társadalmi-szabadidős tevékenységét milyen módon akadályozza.

A felperesi bizonyítás sikere esetén, az alperesi *kimentés (exculpato)* kerül előtérbe. Az egészségügyi perekben a felperesnek juttatott bizonyítási

406 Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.549/2009.,

407 vö. Fővárosi Törvényszék P.23.489/2014/9., BDT2016. 3519., Debreceni Ítéltábla Pfv.IV.21.764/2015/4. és Kúria Pfv.IV.21.764/2015/4.

kedvezmények miatt a kimentés képezi a bizonyítási eljárás súlypontját.

Az egészségügyi kártérítési perekben több esetben nem lehet egyértelműen bizonyítani, hogy a kialakult állapotromlást mely alperes érdekkörében jelentkező hiba idézte elő, ezért a bírói gyakorlat az egészségkárosodáshoz vezető okfolyamat igazolását az alperesi kimentés körében várja el, és ezzel a bizonyítási terhet túlnyomórészt az egészségügyi szolgáltatóhoz telepíti. Ez azzal jár, hogy ha lehet találni olyan momentumot az ellátás során (elmaradt vizsgálat, kellően nem indokolt beavatkozás, dokumentációs hiányosság vagy ellentmondás), ahol az elvárható gondosság nem teljesült vagy nem bizonyítható annak a teljesülése, az alperes mentesülése sikertelen, így felelőssége megállapítható.⁴⁰⁸

Ha az egészségromlásnak több lehetséges oka is van, az egészségügyi intézmény kimentéssel kapcsolatos bizonyítási kötelezettsége kizárólag azokra a lehetséges okokra korlátozódik, amelyek tevékenységével összefüggnek.⁴⁰⁹

Az egészségügyi szolgáltató felelősség alóli mentesülése egyrészt a felróhatóság, másrészt az okozati kapcsolat hiánya alapozhatja meg.

Az egészségügyi szolgáltató a *felróhatóság alóli kimentés* körében azt kell bizonyítsa, hogy részéről felróható kezelési hiba nem történt, vagyis eljárása megfelelt az Eütv. 77. § (3) bekezdésében foglalt gondossági mércének.⁴¹⁰

Az *okozati kapcsolat* talaján a felelősség alóli mentesüléshez vezet annak bizonyítása, hogy a bekövetkezett egészségromlás nem a kezelés miatt keletkezett (*ténybeli okozatosság hiánya*). A felelősség alóli mentesüléséhez vezethet az is, ha a szakmailag egyébként nem megfelelő kezelésével nem áll adekvát és jogilag releváns oksági kapcsolatban bekövetkezett hátrány, mivel az a kezelési hibától függetlenül is bekövetkezett volna (*jogi okozatosság hiánya*).⁴¹¹ Utóbbi azt jelenti, hogy az egészségügyi szolgáltató felróható magatartása ellenére is kimentheti magát.

Ha megállapítható, hogy a beteg halálát természetes eredetű megbetegedései okozták, az egészségügyi intézményt akkor sem terheli kártérítési felelősség a néhai halálának bekövetkezéséért, ha a gyógykezelés során valamilyen mulasztás

408 Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.575/2015/4.

409 BH2011. 282.

410 Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.048/2015/5., Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.531/2014/5.

411 Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.048/2015/5., Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.531/2014/5., BDT2013. 2841.

történt a részéről.⁴¹²

Vannak esetek, amikor a beteg egészségkárosodásának pontos oka nem állapítható meg. Ugyanakkor, ha a lehetséges okok egyike okozati összefüggésben van az egészségügyi intézmény tevékenységével, az intézmény köteles bizonyítani gondos eljárását.⁴¹³

6. SZEMÉLYISÉGI JOGOK AZ EGÉSZSÉGÜGYI PEREKBEN

A sérelemdíj által védett jogtárgyak a személyiségi jogok. Általánosságban a személyiségi jogok az autonómiát helyezik a középpontba, és az egyéniség szabad kibontakozásának, az ember önmegvalósulásának, önérvényesítésnek feltételeit teremtik meg. E jogok az egyes személyek viselkedésében, gondolkodásában megnyilvánuló értékminőséget hivatottak védeni.⁴¹⁴

A sérelemdíj által védett jogtárgy közvetlenül az Alaptörvényben gyökerezik, hiszen a személyiségi jogok elválaszthatatlan összefüggésben vannak az alkotmányos alapjogokkal.⁴¹⁵ Az Alaptörvény és a Ptk. személyiségvédelmi rendelkezései között dogmatikai egység van, amely felfogható úgy, hogy az egyes alkotmányos alapjogok transzformálódnak a polgári jogban személyiségi jogokká.⁴¹⁶ Ebből kifolyólag a személyiségi jogok hatékony védelemben részesítésével az alapvető szabadságjogok védelme teljeseedik ki. Az Alaptörvény I. cikkében általánosságban deklarálja az alapjogok védelmét, amikor kimondja, hogy az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani, ezek védelme az állam elsőrendű kötelezettsége. A Ptk. ennek az alapjogvédelmi garanciának tesz eleget a személyiséget általában védelemben részesítő generálklauzulával.

Miután a személyiség nem meríthető ki egyes jogosítványok felsorolásával, a Ptk-beli személyiségi jogok katalógusa sem ad taxatív felsorolást, a bírói gyakorlat újabb alanyi jogok kimondásával bővítheti a védendő jogtárgyak körét.

Ha az adott tényállásra konkrét, nevesített személyiségi jogok egyike sem alkalmazható, a személyek autonómiájának védelmére szubszidiárius jelleggel

412 BDT2013. 2841.

413 EBH2009. 1956.

414 SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 313. és Ifj. LOMNICI Zoltán - GAZSÓ Balázs László: *A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái*. Oriold és Társa, Budapest, 2011. 22.

415 LOMNICI - GAZSÓ: *i.m.* 39. és 34/1992. (VI. 1.) AB határozat indokolás III. 4.3. pont

416 GÖRÖG Márta: *A kegyeleti jog és a nem vagyoni kártérítés*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008. 114.

felhívható az általános személyiségi jog, vagyis az emberi méltóság különféle aspektusai.⁴¹⁷ Ide tartozik a személyiség szabad kibontakozásához, az önrendelkezési szabadsághoz, a magánszférához⁴¹⁸ és a cselekvési szabadsághoz való jog.

A bíróságok jogfejlesztő feladatukat ellátva több törvényben nem nevesített személyiségi jogot alkottak az egészségügy szolgáltatással összefüggésben okozott hátrányok tárgyában indult perekben is.

A házasságban, teljes és egészséges családban élés jogát a bíróságok személyiségi jogként ismerték el.⁴¹⁹ A joggyakorlat a családvédelem alkotmányos kötelezettségéből⁴²⁰ levezetve alakította ki azt az álláspontot, hogy a család teljessége, integritása a polgári személyiségvédelem védett jogtárgya is egyben. Ez azt jelentette, hogy a családtag elvesztésével vagy súlyos egészségkárosodásával megbomlott családi kapcsolatért a hozzátartozó anyagi kompenzációt követelhetett.

Az *anya önrendelkezési jogának*, valamint a szülők *családtervezési jogának* sérelmét alapozhatja meg, ha a születendő gyermek genetikai rendellenességét felróhatóan nem ismerték fel az orvosok.⁴²¹ Hasonló tényállásoknál az *egészséges gyermek világra hozásához való jogot* ismerte el a bíróság személyiségi jogként.⁴²²

Ezen kívül személyiségi jogként ismerik el a bíróságok a *gyógyulási, életbenmaradási esélyhez* fűződő jogot is.⁴²³

7. ÖNÁLLÓSULT FELELŐSSÉGI FORMÁK

7.1. Tájékoztatás elmaradása

A tájékoztatás elégtelenségére alapozott kereseti kérelmek gyakoriak az esetjogban. Ennek az az oka, hogy a felperesnek sokkal könnyebb hivatkozni a megfelelő tájékoztatás elmaradására, mint konkrét kezelési hibára. A szakmai hibára alapított jogcímen előterjesztett keresettel szemben fontos különbség,

417 8/1990. (IV. 23.) AB határozat

418 A korábbi gyakorlat - az akkor még nevesített jogként nem szereplő - magánszférába való beavatkozást az emberi méltósághoz való jogra hivatkozással helyezte védelem alá. *Id.* EBH 2010. 2197., BH 2008.26. vagy BH 2002.352.

419 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

420 régi Alkotmány 15. §, valamint 67. § (1)-(3) bek.

421 EBH2015. P.11

422 BDT2008. 1755.

423 Kúria Pfv.III.21.714/2011/5., Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.802/2014/4., BDT2013. 2874.

hogy nem kell az ellátás felróhatóságát vizsgálni.

A megfelelő tájékoztatás egyrészt a beteg egyik legfontosabb joga, másrészt a kezelőorvos kötelezettsége.

Az orvos-beteg viszonyban a felek egyenlőségének ideája nem érvényesül feltétlenül. Ebben a kötelemben az orvos rendelkezik megfelelő szakmai kompetenciával, beteg oldalát információs aszimmetria jellemzi, hiszen nem látja át betegsége okait, gyógyításának lehetőségeit, azok természettudományos alapját és következményét. A beteg egészségi állapotával kapcsolatosan tehát lényegesen kevesebb tudással rendelkezik, mint orvosa. A tájékoztatáshoz való jog szigorú követelményrendszerével a jog ezt az információs aszimmetriát és szakismereti egyensúlyhiányt próbálja ellensúlyozni, erősítve a felek mellérendeltségét.

A tájékoztatás funkciója az, hogy a beteg gyakorolhassa önrendelkezési jogát az ellátásba való beleegyezésével, illetve annak visszautasításával. A betegnek joga van ahhoz, hogy az ellátását érintő kérdésekben részt vegyen. Ebből adódóan akkor van az önrendelkezési jog gyakorlásához szükséges helyzetben, ha minden olyan lényeges tény és körülmény birtokában van, amelyek ismeretében megalapozott döntést tud hozni. Az Eütv. nem ismeri az ún. terápiás privilégiumot, vagyis azt az esetet, amikor az orvos a beteg érdekében eltekint a tájékoztatástól. A tájékoztatás elmaradása csak akkor jogszerű, ha a cselekvőképes beteg kifejezetten lemondott a tájékoztatáshoz való jogáról.⁴²⁴

Ami a normatív szabályozást illeti, az Eütv. követelményrendszere két részre bontható. A törvény először általánosságban fogalmazza meg a beteg tájékoztatáshoz való jogát azzal, hogy rögzíti, a beteg jogosult a számára egyéniesített formában megadott teljes körű tájékoztatásra, majd ezt követően a teljes körű tájékoztatás elemeit sorolja fel.⁴²⁵

Az *egyénesített* tájékoztatás azt jelenti, hogy a beteg számára érthető módon kapjon tájékoztatást, s az orvos legyen figyelemmel életkorára, iskolázottságára, ismereteire, illetve lelkiállapotára.

A *teljes körű* tájékoztatás követelményét az Eütv. részletesen taglalja, és megadja, hogy a tájékoztatásnak mire kell kiterjednie. A törvényi felsorolás szerint a betegnek joga van arra, hogy részletes tájékoztatást kapjon: a) egészségi

424 HIDVÉGINÉ, SÁRINÉ: *i. m.* 84.

425 DÓSA [2010]: *i. m.* 190. és Eütv. 13. § (1) bek.

állapotáról, beleértve ennek orvosi megítélését is, *b)* a javasolt vizsgálatokról, beavatkozásokról, *c)* a javasolt vizsgálatok, beavatkozások elvégzésének, illetve elmaradásának lehetséges előnyeiről és kockázatairól, *d)* a vizsgálatok, beavatkozások elvégzésének tervezett időpontjairól, *e)* döntési jogáról a javasolt vizsgálatok, beavatkozások tekintetében, *f)* a lehetséges alternatív eljárásokról, módszerekről, *g)* az ellátás folyamatáról és várható kimeneteléről, *h)* a további ellátásokról, valamint *i)* a javasolt életmódról.

Összefoglalva a tájékoztatásnak ki kell terjednie többek között a diagnózisra, a betegség várható lefolyására, a kezelés menetére, elmaradásának következményeire, a kezelés következményeire és kockázataira és az alternatív kezelési módokra (*önrendelkezési tájékoztatás*), ezen kívül a kezelést követő terápiákra, ideértve az életvezetési tanácsokat, mint pl. a mozgás, torna, diéta, valamint a szükséges kontrollvizsgálatokra is (*terápiás tájékoztatás*).⁴²⁶

A tájékoztatás formája nincs alakhoz kötve, akár szóban, vagy ráutaló magatartással is teljesíthető az Eütv. főszabályaként. A törvény írásbeli nyilatkozatot invazív beavatkozások és az önkéntes pszichiátriai gyógykezelések esetén követel meg. A bírói gyakorlat ugyanakkor mintegy felülírva az Eütv. rendelkezését tulajdonképpen megköveteli a tájékoztatás írásba foglalását. Írásos bizonyíték hiányában ugyanis a kórház eszik annak igazolásától, hogy a megfelelő tájékoztatás megtörtént.

A tájékoztatás hiányára alapított perek több vonatkozásban különböznek a diagnosztikus tévedésre vagy kezelési hibára alapozott eljárásoktól, hiszen a felelősség egyéb szabályszegés nélkül is megállapítható.⁴²⁷ A tájékoztatási kötelezettség határát az elvárható gondosság adja, ami pedig mindig az egyedi körülményektől függ, így a törvényben felsorolt elemek mindegyikére akkor kell kiterjednie a tájékoztatásnak, ha azok az adott beavatkozásnál relevánsak.

A tájékoztatás tartalmát a bírói gyakorlat tovább bővítette. A tájékoztatási kötelezettség konkrét tartalmát mindig az egyedi körülmények mérlegelésével, az elvárható gondosság mércéje alapján lehet csak megadni. A bírói gyakorlat további követelményként határozza meg a tájékoztatás *tárgyilagosságot, körültekintő, valóságnak megfelelő* jellegét.⁴²⁸

A tájékoztatás joga akkor is megilleti a beteget, ha a beleegyezés egyébként nem

426 HIDVÉGINÉ, SÁRINÉ: *i. m.* 82.

427 DÓSA [2010]: *i. m.* 11.

428 *Id.* BDT2008. 1834., EBH2001. 428.

feltétele a gyógykezelés megkezdésének.⁴²⁹

A beteg beleegyező nyilatkozata egymagában nem alkalmas annak bizonyítására, hogy a műtét előtti megfelelő tájékoztatást megkapta.⁴³⁰ Nem mennek át a bíróság elvárhatósági mércéjén a sablonszerű, formális, nem egyéniesített, túl általános formanyomtatványokon adott írásbeli tájékoztatások.⁴³¹ Ha a kapott tájékoztató általános jellegű, nem betegség-specifikus, nem felel meg a törvényi követelményeknek.⁴³² A műtét előtt álló betegnek adott tájékoztatás akkor megfelelő, ha egyéniesített és részletes, vagyis a beteg egyedi adottságaira is figyelemmel kitér az ellátás folyamatára, várható kimenetelére, annak lehetőségére, hogy a műtét folytán akár negatív következmény is előállhat.⁴³³

A betegnek ismernie kell a betegségére alkalmazható alternatív terápiákat és azok következményeit is, mivel csak így kerül olyan helyzetbe, hogy a lehetséges gyógymódok közül maga döntsön arról, hogy aláveti-e magát az esetleg magasabb kockázattal járó műtétnek.⁴³⁴

Az esetjogban a műtéti szövődményekről való tájékoztatás elmaradása bír a legnagyobb relevanciával.

Az Eütv. 135. § (2) bekezdése kimondja, hogy a beteg tájékoztatása során kiemelt figyelmet kell fordítani a kezelés általánosan ismert, jelentős mellékhatásaira, az esetleges szövődményekre és a beavatkozások lehetséges következményeire, azok előfordulási gyakoriságára. Meg kell győződni arról, hogy a beteg a tájékoztatást megértette, továbbá szükség esetén gondoskodni kell a tájékoztatott lelki gondozásáról.

A *kockázat* az orvosi tevékenység végzésével járó veszély bekövetkezésének lehetősége. Köztudott, hogy minden orvosi beavatkozás bizonyos kockázattal jár, amely kockázatot főszabályként a beteg visel. Beteget terhelő kockázatnak jogi értelemben az tekinthető, amely a hibamentesen, az elvárható gondosság mellett elvégzett beavatkozás ellenére következett.⁴³⁵ A vizsgálati és terápiás módszerek megválasztása az orvos kizárólagos joga. Az alkalmazott eljárás feltétele, beavatkozás kockázata kisebb legyen az alkalmazás elmaradásával járó

429 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

430 EBH2001. 428., BH2003.17.

431 FÉZER: Nagykomentár *i. m.* és LB Pfv.III.21.242/2000., Győri Ítéltábla Pf.I.20.252/2009.

432 Fővárosi Törvényszék P.23.156/2010/61.

433 BDT2009. 1946.

434 Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.951/2012/2.

435 Legfelsőbb Bíróság Pf.III.25.349/1999., Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.014/2000.

kockázatnál, illetőleg ennek hiányában a kockázat vállalására alapos ok legyen.⁴³⁶ Tehát az orvos főszabályként nem vállalhat nagyobb kockázatot, mint akkor lenne, ha elmarad a beavatkozás.

A *szövődmény* pedig az orvosi beavatkozás során fellépő más betegségnek vagy a szervezet egyéb működési zavarának a kialakulását jelenti.⁴³⁷ Szövődmény és kockázat közti különbségtétel jogi szempontból nem bír relevanciával, mivel mindkettő vonatkozásában tájékoztatási kötelezettség terheli az orvost.

Az, hogy a műtéttel általában együttjáró következmények, szövődmények mit jelentenek, mindig az adott ügy sajátosságai alapján lehet megítélni. Az általános jellegű, százalékosan meghatározható előfordulás lehetőség alacsony száma automatikusan nem adja meg a tájékoztatási kötelezettség tartalmát. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott, hogy egy szövődmény százalékosan meghatározható előfordulási lehetősége önmagában mintegy automatikusan nem adja meg a tájékoztatás kötelezettségét.⁴³⁸ Általános érvényű megállapítás tenni tehát arról, hogy milyen előfordulási gyakoriságú kockázatokról kell tájékoztatást adni az orvosnak nem lehet, ez a kérdés mindig az adott ügy sajátosságaihoz igazodik és bírói mérlegelés kérdése. Az adott eset műtéti szövődményeinek előfordulási valószínűségét a szakértő határozza meg, de az ebből az orvost terhelő tájékoztatási kötelezettség megfeleléségének megítélése már bírói mérlegelés kérdése. Konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy az 5-20% gyakorisággal együtt járó szövődmények olyan a műtéttel általában következmények, amelyről a beteget tájékoztatni kell.⁴³⁹

Általánosságban tehát az jelenthető ki, hogy a műtéttel általában együtt járó, relatíve gyakran előforduló következmények tartoznak a tájékoztatási kötelezettség körébe.⁴⁴⁰

A bírói gyakorlat nem állapítja meg a tájékoztatási kötelezettség elmulasztását, amennyiben az ellátás során fellépő szövődmény rendkívül alacsony valószínűségű, vagy a véletlenszerű, esetleges kockázat körébe sorolható.⁴⁴¹ A bíróságok elenyészően kicsi valószínűségük miatt egyes esetekben a 0,2%, 0,698%, 0.002-0.003% és 0,0010%-os valószínűséggel előforduló műtéti

436 Eütv. 129. § (1)-(2) bek.

437 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

438 Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.21.242/2000.

439 Legfelsőbb Bíróság Pfv.VI.21.077/1994.

440 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

441 HIDVÉGINÉ, SÁRINÉ: *i. m.* 82-83. és Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.22.832/1996., BH1998. 380.

szövődményeket a tájékoztatási kötelezettség körén kívülnek tartottak.⁴⁴² Az esetjogban található olyan döntés, amely 1-3%-os gyakorisággal együttjáró szövődményről való tájékoztatást is megkövetelte. A Legfelsőbb Bíróság indokolása szerint adott esetben a *„műtét olyan kockázattal járt, amely - ha nem is túl gyakori, de - ismert, lehetséges és olyan súlyos károsodással járó szövődményt okozhat, amely mindenképpen indokolta volna az alperes orvosai részéről a felperes erről való tájékoztatását.”*⁴⁴³

Nem elvárható az orvostól, hogy biztos prognózist adjon arról, hogy melyik szövődmény milyen súllyal fog bekövetkezni. Az orvosnak csupán a szövődmények lehetőségére és a műtét elmaradásának következményeire kell felhívnia a beteg figyelmét.⁴⁴⁴ Köztudomású körülményekről nem kell tájékoztatni a beteget.⁴⁴⁵

Gyakoriak az esetjogban a magzat genetikai rendellenességeinek, különösen Down-szindrómának a fel nem ismeréséből és a terhességmegszakításról való tájékoztatás elmulasztásából fakadó jogviták.

A Legfelsőbb Bíróság szerint *„a kórház kártérítési felelőssége megállapítható, ha orvosa a szakmai szabályokat betartja ugyan, de elmulasztja azokat az intézkedéseket, illetőleg az anya tájékoztatását, amelyek a terhes-gondozás során továbblépésre lehetőséget adnak, és amelyekkel a Down-szindróma felismerése esély mutatkozik.”* Az orvosokat tehát ezen tényállásoknál nem a betegség kialakulásáért terheli felelősség, felelősségüket az alapozhatja meg, ha a megbetegedést időben azért nem ismerték fel, mert felróható módon nem végeztek el minden olyan vizsgálatot, amely a rendellenesség kiszűrésére alkalmas, illetve ha ilyen vizsgálatok elvégzése érdekében nem utalják be a terhes anyát speciális intézetbe, vagy ilyen vizsgálat elvégzésének lehetőségéről tájékoztatást sem adnak.⁴⁴⁶

A Legfelsőbb Bíróság elvi határozata szerint, *„ha a magzat fejlődés rendellenességének gyanúja nem zárható ki, az orvosi tájékoztatásnak ki kell terjednie fejlődési rendellenesség valószínűségének mértékére, a terhesség megszakítás elvi lehetőségére és a szakmai felülvizsgálat igénybevételének a*

442 Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.21.448/2006., BH2005. 18., Fővárosi Bíróság 41.Pf.21.033/1995., Szegedi Városi Bíróság 16.P.23.636/1999.

443 BH2001. 65.

444 BH2013. 219.

445 Legfelsőbb Bíróság Pf.III.24.578/2000.

446 EBH2010. 2229.

lehetőségére.”⁴⁴⁷

A Szegedi Ítéltábla úgyszintén kiemelte, hogy „a magzat biológiai okból eredő fejlődési rendellenességéért (Down-kór) az egészségügyi intézmény nem felel. Felelősség terheli azonban, ha a fejlődési rendellenességet felróható mulasztása folytán nem ismerte fel kellő időben, erről az anyát nem tájékoztatta olyan időben, amikor még lehetőség lett volna a terhesség megszakítására. Ha az oksági összefüggés a tájékoztatási kötelezettség elmulasztása és a terhesség megszakítása lehetőségének elvesztése között fennáll, sérül az anya önrendelkezési, a szülők családtervezési, valamint a gyerekek egészséges családban éléshez fűződő joga.”⁴⁴⁸

A bírói gyakorlat elvárja az orvostól, hogy a várandós páciens beutalja további célzott vizsgálatra, de legalább tájékoztassák ez irányú genetikai vizsgálat lehetőségéről.⁴⁴⁹ Ezen tényállásoknál az személyiségi jogsérelem akkor áll oksági kapcsolatban az orvosi mulasztással, ha szükséges vizsgálatok elvégzése után még jogszabályi lehetőség lett volna a terhesség megszakítására. A rendellenességgel született gyermek testvérei az egészséges családban élés jogának sérelme kapcsán igényelhetnek sérelemdíjat.

A tájékoztatás elmaradásával kapcsolatos perek bizonyítási szabályaira áttérve, a gyakorlat egységes abban, hogy a tájékoztatás tényét és tartalmát az egészségügyi szolgáltatónak kell bizonyítania.⁴⁵⁰ Az alperes elsősorban okirattal tudja bizonyítani a tájékoztatás megadását. Jóllehet az Eütv. nem köti főszabályként írásos alakhoz a beleegyezés és tájékoztatás megadását, a bírói gyakorlat által felállított követelmények miatt ezen nyilatkozatok írásba foglalása szinte elengedhetetlen. A tájékoztatás írásos dokumentálása az egészségügyi szolgáltató érdeke, hiszen őt terheli annak bizonyítása, hogy a tájékoztatás a törvényi előírások szerint megtörtént.

A tájékoztatás elmulasztása nem önmagában, hanem csak akkor alapozza meg a kártérítő felelősséget, ha az elmaradt tájékoztatással okozati összefüggésben következett be a betegnél állapotromlás.⁴⁵¹ Felmerül a kérdés, hogy a tájékoztatás elmaradására alapított perekben miként kell a kauzalitást értelmezni.

447 EBH2002. 747.

448 BDT2016. 3427.

449 *Id.* BDT2016. 3427., BH2004. 10.

450 *Id.* BH2004. 10., BH2004. 112., Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.21.265/2008., Pécsi Ítéltábla Pf.I.20.115/2009., Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.516/2009.

451 Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.21.595/2014/7.

Az egyik, megengedőbb megoldás a kezelési hibáknál is alkalmazott okozatosságot igazoló vélelem alkalmazása, amely elégtelen tájékoztatás esetén azt jelenti, hogy – az akár kellő gondossággal – végzett műtéti beavatkozás során kialakult állapotromlás az okozati összefüggést tulajdonképpen automatikusan megalapozza.

A másik értelmezés szerint a tájékoztatás elmulasztása csak akkor tekinthető okozatosnak a bekövetkező hátránnyal, ha a beteg megfelelő tájékoztatás ismeretében visszautasította volna a beavatkozást. Itt előkerül a hipotetikus okozati kapcsolat problémája, hiszen egy múltban feltételezett döntést kell megítélni. Nyilvánvalóan az előállott szövődmények ismeretében a beteg nem egyezett volna bele a műtétbe. A problémát nehezíti, hogy ez esetben nem természettudományos események bekövetkezésének esélyét kell mérlegelni, hanem a beteg belső, pszichés döntési folyamatát kell értékelni jogi szempontból.⁴⁵² Kérdés, hogy milyen mérce alapján ítéljük meg a beteg választási lehetőségét: a beteg szubjektuma vagy az ésszerűen gondolkodó ember ideáltípusa szerint. E tekintetben is eltérés mutatkozik a joggyakorlatban, egyes döntések⁴⁵³ a beteg szubjektív döntési helyzetét tekintik mértékadónak, más ítéletekben⁴⁵⁴ a bíróság egy objektív mércét próbál alkalmazni.

A Debreceni Ítélőtábla eseti döntése szerint a felperesnek azt is bizonyítania kell, hogy megfelelő tájékoztatás esetén *„nem járult volna hozzá a műtéti beavatkozáshoz és így az egészségkárosodása sem következett volna be. A felperes önrendelkezési jogának sérelme akkor állapítható meg, ha a szükséges tájékoztatás hiányában nem dönthette el, hogy a ténylegesen elvégzett műtéti beavatkozást vállalja-e, azaz nem került minden olyan lényeges információ birtokába, amely alapján megalapozottan dönthetett a műtéthez való hozzájárulás megadásáról vagy megtagadásáról.”*⁴⁵⁵

Az alternatív kezelésekről és a kockázatokról szóló tájékoztatás elmaradása kapcsán vitatott annak a kérdésnek a megítélése, hogy abszolút műtéti javallat esetén követelhet-e a beteg sérelemdíjat.

A Kúria az egyik ügyben úgy foglalt állást, hogy ha a műtét indikációja orvosilag abszolút, a jogi megítélés szempontjából még lehet relatív. A műtét indikációja orvosilag akár abszolút, akár relatív, az egészségügyi intézményt tájékoztatási

452 Dósa [2010]: i. m. 251.

453 Győri Ítélőtábla Pf.I.20.252/2009.

454 Fővárosi Bíróság 56.Pf.631.670/2007.

455 Debreceni Ítélőtábla Pf.I.20.258/2011/5.

kötelezettség terheli, legfeljebb erre kiterjedően is. A beteg teljes körű tájékoztatására a döntési jogának gyakorlásához van szükség, vagyis ahhoz, hogy mérlegelje a saját szempontjait, és az önrendelkezési joga folytán akár úgy is dönthessen, hogy a műtétet nem vállalja viselve ennek következményeit.⁴⁵⁶ A Kúria tehát ebben az ügyben a tájékoztatási kötelezettség tágabb értelmezését fogadta el, egyben kihangsúlyozta, hogy ha a műtét - orvosi - indikációra abszolút is, a beteget megilleti a választás, hogy a műtétet mikor, mely intézményben, kivel és hogyan végezteti el, tehát az önrendelkezési joga mindenképp sérelmet szenved.

Az elégtelen tájékoztatás esetén az egészségügyi szolgáltató kétféleképpen mentesülhet a felelősség alól. Egyrészt akkor, ha az állapotromlás műtét hiányában is „bizonyosan” bekövetkezett volna.⁴⁵⁷ Másrészt annak igazolásával, hogy a beteg ismerte a beavatkozás kockázatait.

7.2. Hozzá tartozói igények

A hozzátartozói hátrányok sajátosága, hogy azok a sértettel szoros családi kapcsolatban álló személy elvesztése vagy súlyos egészségkárosodása miatt következnek be, és negatívan befolyásolják a család funkciójának alakulását, azáltal a sértett életvitelében, életminőségében és végső soron önmegvalósításában, személyes autonómiájában hátrányos változást váltanak ki.⁴⁵⁸ A hozzátartozó elvesztését a sértett kizárólag lelki traumaként éli meg. A megrázkódtatás a sértett pszichéjében fejt ki hatását, s a megbomlott lelki egyensúly által kiváltott feszültség, stressz mindennapi életben megnyilvánuló negatív hatása az, amely a nem vagyoni hátrányt jelenti.⁴⁵⁹

A régi bírói gyakorlat csak korlátozottan fogadta be ezeket az igényeket, mivel megkövetelte, hogy a fellépő gyászon és fájdalomon túl további, a külvilágban is jelentkező, betegségben megnyilvánuló hátrányt bizonyítson a hozzátartozó.⁴⁶⁰

Az újabb ítélkezési gyakorlat a teljes családban élés személyiségi jogának elismerésével kitágította az igényérvényesítés határát. Ugyanakkor továbbra is irányadó az a szemlélet, hogy a hozzátartozó elvesztésével szükségszerűen együtt járó, normális, betegségi szintet (major depressziót) el nem érő

456 Kúria Pfv.III.20.431/2011/10.

457 Kúria Pfv.III.20.185/2013/4., Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.951/2012/2.

458 FÉZER: Nagykomentár i. m.

459 BLEIER: i. m. 10.

460 Id. Legfelsőbb Bíróság Pf.III.20.152/1992. és BH1985. 312.

gyászreakció kialakulása nem jelent személyiségi jogsérelmet, így kompenzációt sem alapoz meg.⁴⁶¹ Az újabb bírói gyakorlat nem kívánja meg előfeltételként valamilyen kóros személyiségváltozás, lelki betegség kialakulását, viszont azt megköveteli, hogy a hozzátartozó valamilyen életvitelében jelentkező hátrányos változást bizonyítson.⁴⁶²

A bírói gyakorlat bővítette az igényérvényesítésre jogosult hozzátartozóinak körét is. A hozzátartozói igényt elsősorban a szülő, gyermek, házastárs és a testvér vonatkozásában ismeri el a gyakorlat. A jogosultak körének száma azonban nem véges, a bíróság a konkrét eset körülményeit mérlegelve bővítheti hozzátartozók körét. Így került már befogadásra a nagyszülő, külön élő nagykorú gyermek⁴⁶³ vagy az élettárs kárigénye is. A hozzátartozó igényének alaposságát a két hozzátartozó közötti érzelmi kötelék intenzitása kell, hogy elsősorban meghatározza. Ettől az érzelmi kapcsolat meglététől függ a sérelemdíjra jogosult hozzátartozók körének alakulása.⁴⁶⁴

A hozzátartozó az bizonyítási kötelezettsége ezekben a perekben többszöröződik, hiszen egyrészt bizonyítania kell, hogy a beteg halála a gyógyintézet által végzett kezelés során, azzal okozati összefüggésben keletkezett be, másrészt azt, hogy családtagja elvesztése miatt őt személyiségi jogsérelem érte.

7.3. Gyógyulási esély elvesztése vagy csökkenése

A gyógyulási, túlélési esély elvesztésére, illetve csökkenésére alapozott kompenzációs igények viszonylag új keletűek az esetjogban, és egyedi logikájuk folytán külön kártérítési jogalapként is kezelhetők. A joggyakorlat abból indul ki, hogy a gyógyulásra való esély érték, egyben védett személyiségi jog, amely a kezelés alatt álló személyhez kötődik, és amelynek csökkenése vagy elvesztése nem vagyoni hátrány.⁴⁶⁵

A gyógyulási esély elvesztésére, illetve csökkenésére alapozott igényeknek két variánsa van: a beteg saját jogú igénye és a beteg hozzátartozójának igénye. Az esély elvesztése jelentheti egyrészt az életben maradás esélyének elvesztését (így

⁴⁶¹ DÓSA [2010]: *i. m.* 149.

⁴⁶² FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

⁴⁶³ BH2011. 248.

⁴⁶⁴ MOLNÁR Ambrus: A sérelemdíj elméleti és gyakorlati kérdései. Kúriai Döntések – Bírósági Határozatok 2013/7. 748.

⁴⁶⁵ Kúria Pfv.III.21.714/2011/5., Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.802/2014/4., BDT2013. 2874.

a beteg hamarabb halt meg), másrészt valamely állapotrosszabbodás bekövetkezését, amely megfelelő kezelés esetén csökkent mértékű lett volna. Az esély elvesztését megalapozza a téves diagnózis, nem adekvát kezelés, kezelési vagy műtéti késedelem.⁴⁶⁶

Hozzá tartozói igények természetesen itt is *sui generis*, saját jogú igények, tehát nem az elhunytat ért sérelmekért követelhetők. Az életben maradási esély elvesztése esetén járó hozzátartozói hátrányok tulajdonképpen az orvosok enyhébb fokú felróható magatartása miatt merülnek fel. Az esély elvesztése legtöbb esetben a hozzátartozói igényként kerül elő. Ekkor az igényt érvényesítő hozzátartozó oldalán az immateriális hátrány nem az esély elvesztésében fogható meg, – hiszen azt a néhai vesztette el – hanem a beteg halála miatt bekövetkezett lelki egészségromlásban és a család egységének elvesztéséből fakadó negatív életbeli változásokban. A túlélési esély elvesztése tehát az alperesi felróhatóság körében értékelendő.

Egy példával szemléltetve: amennyiben a néhai halálát természetes megbetegedés okozta, a kórház a halálos eredményért nem terheli felelősség, viszont felelősséggel tartozhat, ha a beteg életének meghosszabbodásáért nem tett meg minden az adott helyzetben elvárható intézkedést, s ezzel az életben maradási esélyét vette el. Annak, hogy a beteg életét milyen időtartamra hosszabbíthatta volna meg a megfelelő ellátás, a sérelemdíj összegénél van jelentősége.⁴⁶⁷

A Legfelsőbb Bíróság egyik ügyében kimondta, hogy *„ha a haldokló betegnek az újraélesztés megkísérlésével esélye lett volna az életben maradásra, akkor az orvosi beavatkozás elmaradása folytán az esély elvétele károkozásaként értékelendő, amiért a kórház kártérítési felelőssége fennáll. Nem az orvosok mulasztása és a beteg halála között kell fennállnia az okozati összefüggésnek, hanem az életben maradási esély elvesztésénél a mulasztás és aközött kell jogi értelemben az oksági kapcsolat, hogy ha megtörténik az újraélesztés, az életben maradásra van esély. Emiatt a kimentés csak annak bizonyításával lehetséges, hogy a beteg akkor is meghalt volna, ha az orvos az újraélesztést azonnal megkezdi.”*⁴⁶⁸

Egy másik ügyben a Pécsi Ítéltábla a következőket emelte ki: *„ha a beteg halála nem áll az orvosi műhibával szerves összefüggésben, (...) a halál beállta - mint kár - a*

466 FÉZER: Nagykomentár i. m.

467 BDT2009. 1945

468 BH2012. 10.

hozzátartozó elvesztése miatti kártérítési igény körében nem értékelhető. Ilyen esetben a kárkövetelés jogalapját csak a gyógyulási esély csökkenése képezi. A gyógyulási esély csökkenése miatt a károsultat arányos - a halál bekövetkezésének számbavételénél alacsonyabb - kártérítés illeti meg.”⁴⁶⁹

A beteg saját jogú igénye akkor lehet alapos, ha az orvosok mulasztása a betegség gyógytartamának meghosszabbodásához, ezzel a gyorsabb gyógyulás esélyének elvesztéséhez vezetett. A kedvezőbb végállapot kialakulása esélyének elvesztése, illetve az elviselhetetlen fájdalom elkerülési iránti esély szintén ebbe az esetkörbe tartozik.⁴⁷⁰

Ahogy a Szegedi Ítéltábla rámutatott, „a szakmailag indokolt további diagnosztikus vizsgálatok elvégzésének hiánya miatt a betegség gyógytartamának meghosszabbodása és a gyorsabb gyógyulási esély elvesztése nem vagyoni kártérítési felelősséget alapozhat meg.”⁴⁷¹ Vagyis ha az orvos nem meríti ki a diagnosztikus lehetőségeket, amiatt nem ismeri fel időben a betegséget, a műtéti késedelem miatt felelősség terheli, mégpedig a gyógyulás későbbi bekövetkezése miatt.

A felelősség jogalapja szempontjából nincs relevanciája a gyógyulási esély százalékos mértékének, a bírói gyakorlat ugyanis a gyógyulási esély elvételt önmagában immateriális sérelemnek tekinti.⁴⁷² A kialakult bírói gyakorlat alapján az esélynek valósnak és reálisnak kell lennie. Az ítélkezési gyakorlat már a minimális esélyt is elfogadhatónak tartja, ami azt jelenti, hogy ha megfelelő és időben elkezdett ellátás esetén a betegnek akár egészen alacsony esélye lett volna a gyógyulásra, akkor a felelősség megállapítható.⁴⁷³

A gyógyulási esély elvétele körében az újabb bírói gyakorlat⁴⁷⁴ nem a biztos gyógyulás bizonyítását várja el felperestől, hanem a gyógyulás esélyének elméleti elvételt, csökkenését.

Az életben maradási esély csökkenéséért való felelősség feltétele, hogy legalább kisebb fokú gyógyulási esély reálisan fennálljon. A gyakorlatilag lehetetlen túlélés az esély határain kívül esik.⁴⁷⁵

469 BDT2010. 2197.

470 Győri Ítéltábla Pf.20.040/2013/5.

471 BDT2009. 1943.

472 Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.802/2014/4.

473 FÉZER: Nagykomentár i. m.

474 *Id.* BDT2010. 28., BDT2010. 2197., BDT2013. 2874.

475 BDT2013. 2841.

A reális esély kérdésköre az egészségügyi perek egy további neuralgikus pontja. Egy felülvizsgálati ügyben a Kúria kiemelte, hogy a reális esély jogi tartalmát abszolút módon meghatározni nem lehet, ennek mércéje nincs, mindig az adott körülmények mellett határozza meg a bíróság, hogy mikor veszett el az orvos hibájából olyan esély, amely akár a mértéke, akár a tartalma miatt kártérítési felelősséget keletkeztet, illetőleg mikor van szó olyan esélyről, amely nem jár felelősséggel. A reális esély meglétének megállapítása a szakmai vélemények bírói mérlegelése alapján történhet, szem előtt tartva, hogy természettudományos értelemben nincs sem nulla, sem száz százalék. A Kúria nem fogadta el a felperesek azon érvelését, miszerint ha csak a szignifikáns esély elvétele váltana ki kártérítési felelősséget, az relativizálná az elvárható magatartás elvét. E körben a testület rámutatott, hogy ha az esély bármilyen alacsony, de még igazolható csökkenése is elegendő lenne a felelősség megalapozásához, az a felelősséget mintegy objektivizálná, és kitágítaná olyan esetkörökre is, amelyekben nem igazolható lehetőséget is előfordulhatónak kellene tekinteni, pusztán azért, mert a megismerés természettudományos bizonyossággal nem zárható ki.⁴⁷⁶

Ha a szakértői véleményből jogilag az következik, hogy a néhainak a gyógyulási esélye a reális esély határán kívül esik, az alperesi mulasztásnak nincs adekvát relevanciája a beteg életben maradási, gyógyulási esélyei szempontjából.⁴⁷⁷

A gyógyulási és életben maradási esély elvesztésének vizsgálata nem az okozati összefüggés, hanem a felróhatóság körébe tartozik. Ha bizonyossággal nem állítható, hogy a kellő időben megkezdett vizsgálatok a néhai életét megmentették volna, a felelősség alapjául csak az élet meghosszabbodása esélyének elvesztése szolgálhat. Az esély elvesztésénél a felróhatóság körében olyan, a gondossági zsinórmértéknek nem megfelelő alperesi magatartásokat kell értékelni, amelyek oksági kapcsolatban vannak az eredménnyel, vagyis azzal, hogy a beteg gyógyulási esélye csökkent vagy elveszett.

A bizonyítási szabályokra térve, az igényt érvényesítő félnek nem a biztos gyógyulás elmaradását, hanem a gyógyulás esélyének elvétét, csökkenését elegendő bizonyítania. Ha az alperes ezen túlmenően bizonyítja, hogy az egészségkárosodás a kezelés során következett be, a kimentés körében a szolgáltatót terheli annak bizonyítása, hogy megfelelő ellátás esetén is ugyanaz

476 Kúria Pfv.III.20.381/2015/4.

477 BDT2013. 2841.

az eredmény következett volna be.⁴⁷⁸

A kialakult gyakorlat szerint tehát nem kell kétséget kizáró bizonyosságra törekedni, a felelősség megalapozásához elegendő már a valószínűség is. A felperesnek nem a biztos gyógyulás elmaradását, hanem a gyógyulás esélyének elvételt, csökkenését elegendő bizonyítania.⁴⁷⁹ Ha tehát valószínűsíthető, hogy az időben elkezdett kezeléssel akár minimális esélye lett volna a betegnek az életben maradásra, a kórház felelőssége megáll.⁴⁸⁰

A bírói gyakorlat szerint, ha csupán az valószínűsíthető, hogy életben maradásának esélye megnőtt volna a megfelelő ellátás mellett, a felelősség fennáll. A Debreceni Ítélőtábla szerint *„ha valószínűsíthető, hogy az időben történő felismerés, kezelés és beavatkozás mellett akár minimális, de reális - így az alperes által hivatkozott 10-20% mértékű - esély lett volna a hátrányos következmények elkerülésére, akkor az alperes kártérítési felelőssége megállapítható.”*⁴⁸¹

Annak alátámasztása, hogy ha az orvos kellő gondossággal jár el, a beteg biztosan meggyógyult volna, vagy legalább nagyobb esélye lett volna a gyógyulásra, bizonyítási szempontból rendkívül sok nehézséget vet fel, hiszen a beteg gyógyulása vagy életben maradása sem jogi, sem természettudományos bizonyossággal nem állítható.

Szükségszerűen a bizonyítottság alacsonyabb fokán kell állnia a jogi bizonyítottságnak is az okozati kapcsolat terén. A felelősséget a valószínűség alapozza meg tulajdonképpen.

A kórház mentesülése igen korlátozott, ha a felróhatóság oldalán nem tudja magát kimenteni, akkor csak az okozatosság oldalán bizonyíthatja, hogy megfelelő gondos eljárása mellett sem javulhattak volna a beteg esélyei. Az alperes akkor mentesülhet a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy korábban elvégzett műtét sem adott volna reális esélyt, vagy nagyobb esélyt a túlélésre. Az esély, ha reális, az már alapja a felelősségnek, és becsülhető mértéke nem jogalapi, hanem összecszerűségi kérdés.⁴⁸²

A kimentés körében azt kell értékelni, hogy orvos-szakmai értelemben a korábbi felismerés a gyógyulás esélyét növelte volna-e, vagy legalább csökkentette volna-

478 BDT2013. 2874.

479 BDT2013. 2874.

480 Dósa: i. m. 180.

481 Debreceni Ítélőtábla Pf.I.20.802/2014/4.

482 Kúria Pfv.III.20.801/2011/3.

e a visszamaradt egészségkárosodást mértékét.⁴⁸³

8.ÖSSZEGZÉS

A polgári jogi személyiségvédelem szankciós konstrukciójaként bevezetett sérelemdíj intézménye kodifikált formájában egy modern jogintézmény képét mutatja, követi a külföldi jogfejlődési tendenciákat, és széles körben lehetővé teszi a nem vagyoni sérelmek kompenzációját.

A sérelemdíj releváns újításai között említhető (1) a jogintézmény rendszertani elhelyezése és kiemelése a kártérítés köréből, (2) magánbüntetési jellegének erősítésére szolgáló elégtétel funkciójának előtérbe kerülése, (3) egyösszegű marasztalást előíró szabálya, valamint (4) a sértett jogérvényesítését könnyebbé tevő bizonyítási szabálya.

A sérelemdíj legfontosabb tartalmi változtatása, hogy annak megítélhetőségének nem feltétele, hogy a sértett az őt ért hátrányt bizonyítsa.⁴⁸⁴ A jogtudomány és a gyakorlat ugyanakkor abban többé-kevésbé egységes, hogy a sérelemdíj automatikus szankció jellegét nem ismeri el. A Kúria konkrét ügyben már visszautasította azt az érvelést, miszerint a sérelemdíj megállapításának kizárólagos feltétele a jogsértés megléte, és a bíróság mérlegelés nélkül marasztalni köteles a jogsértőt. A testület szerint a Ptk-ból következően „*a jogsértés megállapításának nem automatikus következménye a sérelemdíj alkalmazása*”.⁴⁸⁵ A sérelemdíj bizonyítást mellőző szabályának célja a Pécsi Ítéltábla helytálló érvelése szerint az volt, hogy a külvilágban nem manifesztálódó, s ezért nehezen igazolható hátrány bizonyításának kötelezettsége alól a sértettet felmentse.⁴⁸⁶

Az, hogy a sérelemdíjnak milyen hatása lesz az egészségügyi ellátással kapcsolatos kártérítési perekre, még megválaszolásra vár. Figyelembe véve ezen eljárások pertartamát a sérelemdíj-igényeket elbíráló döntések csak a közeljövőben fognak nyilvánosságra kerülni.

Megítélésem szerint az idáig kijegecesedett bírói gyakorlat nem fog jelentősen megváltozni ezen a területen, mivel a nem vagyoni kártérítésről sérelemdíjra való

483 FÉZER: Nagykomentár *i. m.*

484 VÉKÁS [2008]: *i.m.* 158.

485 Kúria Pfv.IV.21.764/2015/4., hasonló álláspont: Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.387/2015/81., Pécsi Ítéltábla Pf.III.20.103/2015/4.

486 BDT2016. 3519.

áttérés az egészségügyi kártérítési perekben nem okoz akkora fejtörést. A testi biológiai-fiziológiai integritást sértő jogsértések esetén a hátrány bizonyítása ugyanis nem okoz akkora nehézséget. Az elszenvedett egészségkárosodás nyilvánvaló negatív életminőségi hatásainak bizonyításától a korábbi bírói gyakorlat is mentesíthette esetenként a sértettet a köztudomás-doktrína alkalmazásával. Az új szabályok voltaképpen ezen köztudomású, általános tapasztalat szerint észlelhető, a jogsértés objektív körülményeiből következő nem vagyoni hátrányok általános jelleggel történő mérlegelését teszik kötelezővé a bíróságok számára.

A sérelemdíj bevezetése által kibővíülhet azon jogsértő magatartások köre, amelyek sérelemdíjjal szankcionálhatók.⁴⁸⁷ Az új koncepció hozzájárulhat ahhoz, hogy a korábbi bírói gyakorlattal szemben akár kisebb, átmeneti egészségromlások esetén is megítélhető a sérelemdíj.

A sérelemdíj árnyoldalát a bagatell sérelmekről való reális félelem képezi. A bagatell-ügyek tömeges bíróság elé kerülése az egészségügyi szolgáltatók felelősségét nem igazán érinti. A műhibákkal kapcsolatos perekben ugyanis nem a jogsértés kellő súlyossága képezi a per fő kérdését, sokkal inkább az okozati összefüggés és a felróhatóság bizonyítása és tartalma. Az eddig esetjogban sem volt gyakori, hogy a betegek tömegével forduljanak a bírósághoz a hosszú kórházi várakozásokért, az előjegyzések elhúzódásáért, vagy az orvos méltóságukat sértő magatartásáért.

A sérelemdíj ideája által életre keltett elégtételadás-eszme és magatartás-centrikus szemlélet álláspontom szerint a tárgyalt pereket kevésbé fogja érinteni. Az egészségügyi szolgáltatással összefüggésben keletkezett nem vagyoni sérelmek esetén a kompenzációs funkció kell, hogy domináljon, ezen jogsértések nem igénylik a sérelemdíj magánbüntetési jellegének kidomborítását. A sérelemdíj összege mérlegelésénél olyan körülményeket bevonni, mint a jogsértés ismétlődő jellege, a felróhatóság mértéke problematikus, hiszen a felelősség alanya nem azonos a konkrét jogsértés elkövetőjével.

Összegzőképpen azt lehet mondani, hogy a sérelemdíj egy olyan sajátos jogintézmény, amely csak a joggyakorlatban élő tartalmával határozható meg teljességében, ezért a törvényi szabályok tartalmi kitöltése végső soron a bírói gyakorlatra hárul. Egységes joggyakorlat kialakulása azonban még éveket vesz igénybe.

487 MOLNÁR: *i. m.* 745.

9. FORRÁSOK

9.1. Szakirodalom

BÉKY Ágnes Enikő: A páciensjogok, mint az egészségügyi ellátást igénybevevő személyek nevesített jogai. Jogtudományi Közlöny, 2013/9.

BLEIER Judit: A nem vagyoni kár megtérítése iránti követelések elbírálásának egyes kérdései a polgári peres eljárásban.

http://www.fovarosiasditelotabla.birosag.hu/sites/fovarosiitlotabla.birosag.hu/files/field_attachment/1_2013_pk_velemeney_-_vitaindito_anyag.doc (2016. 09. 30.)

DÓSA Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*. HVG-ORAC, Budapest, 2010.

DÓSA Ágnes: *Összehasonlító egészségügyi jog*. CompLex, Budapest, 2012.

DÓSA Ágnes, HANTI Péter, KOVÁCSY Zsombor: Kommentár az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényhez. CompLex jogtár, 2015.

FÉZER Tamás (szerk.): *Nagykommentár a kártérítési joghoz*. CompLex jogtár, 2013.

FÉZER Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*. HVG-ORAC, Budapest, 2011.

FÉZER Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata*. CompLex, Budapest, 2010.

GÁRDOS Péter, VÉKÁS Lajos (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. CompLex jogtár, 2014.

GÖRÖG Márta: *A kegyeleti jog és a nem vagyoni kártérítés*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008.

HALMAI Gábor, TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris, Budapest, 2008.

HIDVÉGINÉ Adorján Livia, SÁRINÉ Simkó Ágnes: *Műhibák és kártérítési perek az egészségügyben*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2013.

JOBBÁGYI Gábor: Az orvosi kezelési szerződés a magyar jogban - s az állam felelőssége, <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12417/file/Orvosi%20kezel%C3%A9si%20szerz%C5%91d%C3%A9s%20-%20Jobb%C3%A1gyi%20G%C3%A1bor%20cikk.pdf> (2016. 09. 01.)

JOBBÁGYI Gábor: Az orvos-beteg jogviszony az új Ptk-ban. Polgári Jogi Kodifikáció, 2013/8.

KEMENES István: Az orvos kártérítésének egyes kérdései. Bírósági Döntvények Tára 2008/1.

KÖLES Tibor: *A nem vagyoni kár*. HVG-ORAC, Budapest, 1997.

Ifj. LOMNICI Zoltán - GAZSÓ Balázs László: *A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái*. Oriold és Társa, Budapest, 2011.

Ifj. LOMNICI Zoltán: Az orvosi jog és az orvosi jogviszony alapvonalai. Doktori

értekezés, 2013. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/lomnici-zoltan/lomnici-zoltan-muhelyvita-ertekezes.pdf> (2016. 09. 20.)

MOLNÁR Ambrus: A sérelemdíj elméleti és gyakorlati kérdései. Kúriai Döntések – Bírósági Határozatok 2013/7.

OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I.*. Opten, Budapest, 2014.

PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*. Lectum Kiadó, Szeged, 2009.

PETRIK Ferenc (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata I.* HVG-ORAC, Budapest. 2014.

PETRIK Ferenc: A nem vagyoni kár megtérítése védelmében, Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/1.

PETRIK Ferenc (szerk.): *A kártérítési jog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

PETRIK Ferenc: Nem vagyoni kárpótlás: a személyiségvédelem általános és feltétleneszköze. Magyar Jog 1991/6.

PRIBULA László: A sérelemdíj, mint a nem vagyoni kártérítés „jogutódja”? – A jogintézmény bevezetésének eljárásjogi problémái. Jogtudományi Közlöny, 2016/3.

SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. CompLex, Budapest, 2013.

VÉKÁS Lajos: *Parerga: Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. HVG-ORAC, Budapest, 2008.

VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. CompLex, Budapest, 2008.

9.2. Hivatkozott jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről

2003. évi LXXXIV. törvény az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről

9.3. Hivatkozott (alkotmány-) bírósági határozatok

34/1992. (VI. 1.) AB határozat

8/1990. (IV. 23.) AB határozat

Kúria Pfv.III.20.381/2015/4.

Kúria Pfv.III.20.185/2013/4.

Kúria Pfv.III.20.254/2012/8.

Kúria Pfv.III.21.714/2011/5.

Kúria Pfv.III.20.801/2011/3.

Kúria Pfv.III.20.674/2011/4.

Kúria Pfv.III.20.431/2011/10.

Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.549/2009.

Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.516/2009.

Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.21.265/2008.

Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.21.448/2006.

Legfelsőbb Bíróság Pf.III.24.578/2000.

Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.21.242/2000.

Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.014/2000

Legfelsőbb Bíróság Pf.III.25.349/1999.

Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.22.832/1996.

Legfelsőbb Bíróság Pfv.VI.21.077/1994.

Legfelsőbb Bíróság Pf.III.20.152/1992.

Debreceni Ítéltábla Pfv.IV.21.764/2015/4.

Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.575/2015/4.

Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.802/2014/4.

Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.606/2013/13.

Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.258/2011/5.

Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.21.112/2015/5.

Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.21.595/2014/7.

Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.951/2012/2.

Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.280/2010/7.

Győri Ítéltábla Pf.20.040/2013/5.

Győri Ítéltábla Pf.II.20.179/2012/5.

Győri Ítéltábla Pf.I.20.252/2009.

Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.590/2013/5.

Pécsi Ítéltábla Pf.I.20.115/2009.

Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.048/2015/5.

Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.531/2014/5.

Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.359/2006.

Békés Megyei Bíróság 6.P.20.121/2010/38.

Budapest Környéki Törvényszék 22.P.25.736/2010/97.

Egri Törvényszék 13.P.20.193/2010/50.

Fővárosi Törvényszék P.23.489/2014/9.

Fővárosi Törvényszék P.23.156/2010/61.

Fővárosi Törvényszék P.25.594/2009/90.

Fővárosi Bíróság P.24.883/2008/31.

Fővárosi Bíróság 56.Pf.631.670/2007.

Fővárosi Bíróság 41.Pf.21.033/1995.

Kaposvári Törvényszék 5.P.21.230/2013/30.

Nyíregyházi Törvényszék 5.P.21.024/2015/4.

Nyíregyházi Törvényszék 12.P.20.803/2013/46.

Nyíregyházi Törvényszék 4.Pf.21.471/2011/58.

Szombathelyi Törvényszék 12.P.21.137/2009/98.

Veszprémi Törvényszék 5.P.21.490/2009/116.

Szegedi Városi Bíróság 16.P.23.636/1999.

EBH2015. P.11

EBH2010. 2229.

EBH2009. 1956.

EBH2005. 1306.

EBH2001. 428.

BDT2016. 3519.

BDT2016. 3510.

BDT2016. 3427.

BDT2013. 2874.

BDT2013. 2841.

BDT2010. 2197.

BDT2010. 28.

BDT2009. 1946.

BDT2009. 1945.

BDT2009. 1944.

BDT2009. 1943.

BDT2008. 1834.

BDT2008. 1755.

BH2013. 150.

BH2013. 219.

BH2011. 282.

BH2011. 248.

BH2010. 331.

BH2006. 400.

BH2005. 18.

BH2004. 112.

BH2004. 10.

BH2003.17.

BH1998. 380.

BH1985. 312.

DR. FAZEKAS ÁGOTA

**A HÁZASSÁG ÉS A CSALÁD EGYSÉGÉNEK VÉDELMEVEL ÖSSZEFÜGGŐ
KÉRDÉSEK EGYES CSALÁDJOGI PEREKBEN**

BEVEZETÉS

A házasság és a család a társadalom hagyományos intézményei, amelyek a történelem során bekövetkezett jelentős változások ellenére kiállták az idők próbáját. Olyan intézményekről van szó, amelyek évezredek alatt formálódtak, és velük együtt változott a róluk alkotott társadalmi, jogi és gazdasági megítélés is. Így a jogi szabályozásuk sem egy úton haladt: hol szigorúbb, hol enyhébb szabályokkal rendezte az állam a kereteit. Ugyan a gazdasági és társadalmi változások valamennyi korszakban hatást gyakoroltak a házasságról és a családról alkotott szemléletre,⁴⁸⁸ valamint a jogi szabályozásukra, ugyanakkor e folyamatok korántsem jelentették e két intézmény létezésének a végét.⁴⁸⁹ Sőt. A házasság és a család fontossága és értéke a mai világban is ugyanúgy jelen van, mint korábban. Ez pedig azt jelenti, hogy a jogalkotásnak, valamint a jogalkalmazásnak folyamatosan figyelemmel kell kísérnie e két intézmény szerepét, jelentőségét és funkcióját, és olyan jogi környezetet kell kialakítania, amellyel a házasság és a család stabilitását megvédi a kor kihívásaival szemben. E kihívások közé tartozik többek között a válások egyre növekvő száma, amely elsősorban a házassággal szemben támasztott társadalmi elvárások megváltozására vezethető vissza. Ugyanis a 20. század végére a házasság a civilizált világban olyan kapcsolattá vált, amelyet önkéntes alapon meg is lehet szüntetni, ha az együttélés működésképtelen.⁴⁹⁰ De ugyanígy a kihívások között megemlíthető a családformák átalakulása, valamint a házasság és a család egységének megbomlása. Így például napjainkban az ún. nukleáris család, amelyet a szülők és a tőlük származó – vagy örökbefogadott – gyermekek alkotnak, gyakran tovább szűkül az ún. csonka családokra, ahol egyetlen szülő

488 A házasságot és a családot érintő társadalmi változásokról lásd: Horváth-Szabó Katalin: Változó világ-változó családok. Kihívások és megoldások. Vigília. 79. évfolyam. 5. szám/2014. 322-331. o.

489 Hasonló álláspontot képvisel Frivaldszky János egyik tanulmányában. Lásd: Frivaldszky János: A házasság és a család: elnyomó hatalmi viszonyok avagy a jog relacionális jellegének prototípusai. In: Iustum Aequum Salutare IV. 2008/3. 6-8. o.

490 Kőrös András: Alapelvek. In: Kőrös András (szerk.): Polgári Jog. Családjog. Az új Ptk. magyarázata III/VI. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2013. 56-57. o.

neveli a gyermeket vagy a gyermekeket.⁴⁹¹ E példaként említett kihívások a jövő generációjának az életét is befolyásolhatják, így ezekre mind a jogalkotónak, mind a jogalkalmazónak reflektálnia kell.

1. A házasság és a család védelme az idők folyamán

A család az emberiség egyik legősibb intézménye, a történelemben már a jog és az állam kialakulását megelőzően létrejött önálló közösség, amely erkölcsi alapokon nyugszik.⁴⁹² Ugyanakkor a házasság intézménye is komoly történeti háttérrel rendelkezik. Így a házasság és a család egysége védelmének vizsgálatánál nélkülözhetetlen e téma jogtörténeti feldolgozása is. Erre tekintettel a munkámat annak áttekintésével kezdem, hogy e két, egymással szoros kapcsolatban álló intézmény védelme miképpen alakult a történelem egyes korszakaiban.

A történelmi visszatekintésünk első állomása a római jog, amely a házasság és család védelméről igen kevés rendelkezést tartalmazott. Ugyanis az ókori Rómában a házasság (matrimonium) nem a felek közötti jogviszonyt, hanem elsősorban az erkölcs által irányított társadalmi intézményt jelentette, amely inkább de facto, mint de iure jelenség volt.⁴⁹³ Bár az ókori római házasság egy férfi és egy nő jogszerű és állandó életközössége volt,⁴⁹⁴ ugyanakkor az elsősorban a felek magánszférájába tartozott. Maga a házasságkötés sem minősült jogügyletnek, és nem is kötődött kötelezően alkalmazott jogi formulához.⁴⁹⁵ A házasság felbontása is szabadon gyakorolható volt, ugyanis kezdetektől érvényesült az az alapelv, hogy minden házasság felbontható. A válás szabadságának alapelve egy további értelemben is érvényesült: a váláshoz nem követeltek meg bizonyos váló okok fennállását.⁴⁹⁶ Hasonló helyzet volt a családi jogviszonyok római jogi szabályozásánál is. Ugyanis az ókori Rómában a családi élet, amelynek legfontosabb funkciója a reprodukció biztosítása és az önellátás volt,⁴⁹⁷ leginkább a családtagok magánszférájába tartozott. E családi magánszférában pedig a férj, az apa, mint a „család irányítója” került domináns

491 Drinóczi Tímea-Zeller Judit: A házasság és a család – alkotmányjogi értelemben, Acta Huma 16. évfolyam, 2005/4. szám. 72. o.

492 A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény (Csvt.) preambulum.

493 Szeibert Orsolya: A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.26. o.

494 Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve. Institutciók. Debrecen, 1943.273. o.

495 Szeibert: i.m. 26. o.

496 Jakab Éva: A házasság. In: Molnár Imre-Jakab Éva (szerk.): Római jog. Diligens Bt. Szeged, 2001.158. o.

497 Magyar Erzsébet: A család története. In: Hegedűs Judit (szerk.): Család, gyerek, társadalom. ELTE PPK Neveléstudományi Intézet. Budapest, 2006. 6. o.

pozícióba. Ezt jelzi az is, hogy a római házasság egyik formája szorosan összefonódott a férji hatalommal (manus). E manusos házasságban a feleség a férj hatalma, teljes uralma alá került.⁴⁹⁸ De ugyanígy a törvényes római házasságból született családgyermek felett is az apai (pater familias) hatalom érvényesült.⁴⁹⁹ Mindezek alapján látható, hogy az ókori Rómában a házasság és a család elsősorban a felek magánszférájához tartozott, ahol az állam e két intézmény egységének védelmére igen kevés szabályt alkotott.

A középkorban a házasság és a család egységének védelme hatalmas fordulatot vett azáltal, hogy a kánonjogi szabályozás e két intézmény jogi szabályozását teljesen új alapokra helyezte. Így a 4. századtól kezdődően az egyház alakította ki a házasságra alkalmazandó keresztény jogfelfogást, amely a házasság szentség jellegét és felbonthatatlanságának elvét hirdette. A 9-10. században tovább erősödött az egyházi befolyás,⁵⁰⁰ majd a 13. században az egyház egységes rendszert teremtve szinte teljessé tette a kánonjog családjogi szabályait. Bár a házassági vagyoni jogi kérdések a világi bíróságok hatáskörében maradtak, minden egyéb családjogi vonatkozású kérdést az egyházi jog határozott meg, így a házasságot és a gyermeket érintő ügyek is az egyházi bíráskodás hatáskörébe kerültek.⁵⁰¹ A reformáció kezdetéig tehát Európa jelentős részén a kánonjog tartalmazott szabályokat a házasság és a család védelmére, amely elsősorban a házasság elvi felbonthatatlanságával kívánt jogi védelmet nyújtani a családi egység fenntartására.

Az újkor jelentős változásokat hozott a házassági és a családi jog terén, amely túlnyomó részben az adott korszak házasságról és családról alkotott szemléletének volt köszönhető. Ugyanis ebben az időszakban a család szoros kapcsolatban állt a rendi társadalom politikájával, gazdaságával és belső szerkezetével, így például a házasságkötés a rendi társadalomba való beilleszkedés kizárólagos lehetősége volt. A 16-18. században a család kialakításánál fontos szerepet játszott egyrészt a reneszánsz korban megerősödött polgári réteg, másrészt a reformáció terjedése is, amely megerősítette többek között a harmonikus családi élet és a személyes példaadás fontosságát. Ebben a korszakban jelent meg a polgári házasság intézménye is, elsőként Zürichben 1525-ben.⁵⁰²

498 Jakab: i. m. 156.o.

499 Jakab: i. m. 165. o.

500 Szeibert: i. m. 28. o.

501 Szeibert: i. m. 29. o.

502 Szeibert: i. m. 31. o.

A 18. századi felvilágosodás korában a házasság és a család védelme új irányt vett. Ugyanis ebben a században az állam a népesség szaporodását kívánta előmozdítani a házasságkötések megkönnyítése által, melynek következtében a házasság a polgári alkotmányozástól kezdődően egyre inkább az állami jog intézményeként jelent meg. Ebben az időszakban a házasságot a szerződések általános elvei szerint ítélték meg, és annak felbontását nemcsak közös megegyezés esetében, de egyoldalú szerződésszegéskor is általános jogi okokra vezették vissza.⁵⁰³ E körben az 1791. évi francia alkotmány volt az első, amely a házasságot polgári szerződésként határozta meg. Ez az alkotmányos deklaráció pedig azt eredményezte, hogy a korábban kánonjogi intézményként szereplő házasság kikerült az egyház fennhatósága alól, illetve az egyházi és az állami házasságjog elvált egymástól.⁵⁰⁴ Ezek a változások a 19. században a házasság jogi szabályozásában is megnyilvánultak. Ugyanis ebben az időszakban a protestáns tanok szerint a házasság felbonthatóvá vált, azonban erre csak szigorú törvényi feltételek mellett, az úgynevezett vétkességi elv alapján – az egyik házsfél vétkes magatartására hivatkozással – kerülhetett sor. E vétkesség elvével tért le lassanként az európai szabályozás a házasság felbonthatatlanságának kánonjog által meghatározott útjáról.⁵⁰⁵ A 19. században a házassági bontójog változása mellett a családi élet változásai is szemmel láthatóak. Ugyanis e század elején az Európa-szerte lezajló társadalmi-gazdasági átalakulások és az ezt követő robbanásszerű urbanizációs változások döntő mértékben befolyásolták a családi viszonyok alakulását. Ebben az időszakban a magánélet legfontosabb tényezője a család lett. A család szabályozta az életkori és a nemi szerepeket, meghatározta a különböző szokásokat, biztosította tagjai védelmét, és ápolta azok kapcsolatait. Ebben az időszakban a család számos funkcióval gazdagodott: a gazdaság tartóoszlopaiként garantálta a termelés folytonosságát, a kultúra átszármaztatását egyik generációról a másikra. A társadalmi reprodukció folyamatában gondoskodott az utódokról, azok felneveléséről. Emellett a nemzettudat, a nemzeti összetartozás, a közös történelmi hagyományok őrzőjévé vált. A polgári kis család a monogám házasságra épült, amelyet a párok kölcsönös egyetértésben, szabad elhatározásukból kötöttek. A férj, az apa, aki továbbra is domináns vezetője volt a családnak, kettős hatalommal bírt. Egyrészt a társadalom felé képviselte a

503 Szabó Edit Édua: A házasság intézménye és a gyermekvédelem fejlődése Magyarországon, Kézirat. Budapest, 2012. 10. o. Elérhetőség: http://www.parlament.hu/biz39/isb/tan/hazassag_intezmenye.pdf, letöltés időpontja: 2016.08.10.

504 Schanda Balázs: A házasság intézményének védelme a magyar alkotmányjogban. Iustum Aequum Salutare IV. 2008/3. 66. o.

505 Szeibert: i. m. 100. o.

családot (politikai jogok, gazdasági ügyek, munkavégzés), másrészt a családon belül is korlátlan hatalma volt. Ő döntött a gyermek neveléséről, házasságkötéséről, ő kezelte a család gazdasági ügyeit. Az anya, a feleség tevékenysége továbbra is a családon belül maradt, mivel a legfontosabb feladata az otthon harmóniájának megteremtése volt.⁵⁰⁶ A szülők kötelessége pedig az volt, hogy a gyermekeikből „derék és eszes embert neveljenek”.⁵⁰⁷ Összességében tehát e korszakról az mondható el, hogy a házasság és a család egységének védelmét a házasságkötés feltételeinek rögzítésében, a házasság felbonthatóságának rendkívül szigorú szabályokkal (vétkességi elvek) történő meghatározásában, valamint a család és a házasság fontosságának, a társadalomban betöltött szerepének a hangsúlyozásában látták.

A 19. század társadalmi-gazdasági változásai a jogi szabályozásokban is megjelentek, hiszen Európa-szerte a családi jog, illetve a házassági jog újraszabályozására került sor. Ezek az európai jogalkotási tendenciák a 19. században jelentős befolyást gyakoroltak a magyar magánjogi kodifikációs folyamatokra is, melynek egyik fontos állomása a házasság jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk (Ht.) megalkotása volt. E törvény⁵⁰⁸ ugyanis bevezette a kötelező polgári házasság alapeszméjét, amely a korábbiakhoz képest több változást eredményezett. Így a házasság, mint „szerződés” meghatározott esetben, az úgynevezett „vétkességi elv” alapján felbonthatóvá vált. A vétkességi rendszerben csak a törvényben taxatív felsorolt (abszolút és relatív) bontó okok miatt lehetett a házasságot felbontani. Emellett komoly lépések történtek a nők személyi és vagyonjogi egyenjogúsítása felé.⁵⁰⁹

A 20. században a házasság és a család egységének védelme tovább formálódott, amely elsősorban e két intézmény alkotmányjogi és családjogi megítélésére, valamint új jogi szabályozására vezethető vissza nem csupán hazánkban, hanem több európai országban is. Nyugat-Európában jellemzően a hatvanas évekig, a közép-, illetve a kelet-európai országokban a negyvenes évek közepéig, végéig a bontójogi szabályozás fenntartotta a házasság felbonthatatlanságának elvi kiindulópontját, és emellett súlyosnak minősített okok mellett tette csak lehetővé a házasság felbontását, a házastársak megegyezése pedig nem lehetett a bontás alapja. Ugyanakkor a 20. század második felétől a házasság és a családi

506 Magyar: i. m. 7. o.

507 Magyar: i. m. 8. o.

508 Az 1894. évi XXXI. törvénycikk 1895. október 1. napján lépett hatályba, és több lényegi módosítással 1952. december 31. napjáig maradt fenn.

509 Szabó: i.m. 14-15. o.

viszonyok szabályozása reflektált a társadalmi, gazdasági változásokra. Így ebben az időszakban a házasságról és a családról alkotott felfogás markánsan megváltozott, melynek legfontosabb oka az volt, hogy a nők egyre szélesebb rétegei álltak munkába, amely anyagi-egzisztenciális függetlenséget eredményezett. Nőtt a felsőfokú tanulmányokat folytató értelmiségi nők száma, továbbá egyre több nő számára vált fontossá a hivatás, a szakmai karrier a család mellett, vagy akár helyette. Az 1960-as évektől kezdődően mindinkább előtérbe került különösen a nők gazdasági egyenlősége, illetve a házasság felbontására vonatkozó törvény megváltoztatása. Ezzel párhuzamosan szembeűnő változások figyelhetők meg a két nem szerepének módosulásában is. Ugyanis a férfi kizárólagos családfenntartói szerepe csökkent, ugyanakkor a családon belüli munkamegosztásban való részvétele növekedett (házimunka, gyermeknevelés).⁵¹⁰ E társadalmi és gazdasági változások a házassági és a családi jogi szabályozásban is módosítást eredményeztek. Így a hatvanas-hetvenes évektől kezdődően az európai államok többsége a házasság és a család egysége védelmét már nem a házasság felbonthatatlanságában vagy felbonthatóság esetén annak szigorú keretek közé szorításában látta, hanem egyre inkább előtérbe került az objektív, azaz a feldúltságon alapuló, valamint a házastársak közös akaratát kifejező bontójogi szabályozás. Ennek következtében a nyolcvanas években még inkább csökkent a vétkességi alapú bontási lehetőségek száma, és a bontójogi szabályok egyre inkább rugalmasabbá, egyszerűbbé váltak.⁵¹¹

A 20. századi magyar jogi szabályozást illetően, a házasság és a család védelme – hasonlóan az európai jogi tendenciákhoz – a társadalmi és gazdasági változások mentén alakult. Legjelentősebb változás a 20. század közepén következett be, ahol az első lépést az 1949. évi XX. törvény, azaz az Alkotmány elfogadása jelentette. Az Alkotmány ugyanis kimondta, hogy „a Magyar Népköztársaság védi a házasság és a család intézményét”. Ezzel az alkotmányos szabályozással pedig új útra lépett a magyar családjogi kodifikáció, amely mind az anyagi jogi, mind az eljárásjogi szabályozásra kiterjedt.⁵¹² Erre tekintettel került sor 1952-ben a családjog, és ezzel együtt a házassági bontójog anyagi jogi és eljárásjogi újraszabályozására. Az új jogi szabályozás a házasságról, a családról és a

510 Magyar: i. m. 8. o.

511 Szeibert: i. m. 90-92. o.

512 Cserbáné Nagy Andrea: A házassági jog kodifikációi, PhD értekezés. 2012. 81. o. Elérhetőség: http://phd.lib.unimiskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_13061_section_5174.pdf, letöltés időpontja: 2016.08.10.

gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény⁵¹³ (a továbbiakban: Csjt.) megalkotásával valósult meg, amellyel megszületett az első átfogó jellegű, a házassági és a családi jog minden vetületét egységes szerkezetbe foglalt jogszabály.

A házasság és a család egységének jogi védelme a Csjt. megalkotásával új irányt vett. Ezt jelzi a törvény miniszteri indokolása is, amely szerint a Csjt. megalkotása azért volt szükségszerű, mert „azok az alapvető változások, amelyek a gazdasági és társadalmi életünkben végbementek, átalakítóan hatottak az állampolgárok házassági és családi életére is.” A kor ideológiája szerint megszüntették a házasság kapitalista jellegét, és ezáltal a nő alárendeltségét, függőségét és kiszolgáltatottságát. Továbbá a Csjt. megalkotta a házasság új fogalmát, amelyet két szabad és egyenlő ember kölcsönös vonzalomra alapított önkéntes közösségének tekintett, amely kapcsolat célja az, hogy „a házastársak valódi és teljes életközösségre lépve, egymást támogassák és gyermekeiket a szocialista társadalom építésére és továbbfejlesztésére képes emberekké növeljék”. A házasság intézményes védelmét illetően, a Csjt. a házasság felbontása kérdésében teljesen szakított a vétkeességi elvvel, és a házasság felbontását akkor tartotta megengedhetőnek, ha a házasság fenntartása a jövőben a házaspártól nem volt elvárható. A házasságot „komoly és alapos ok” esetén bármelyik házastárs kérelmére fel kellett bontani, azaz a házasság felbontásánál a házasság feldúltságának volt és van szerepe, és nem annak, hogy melyik fél vétkees magatartása idézte azt elő. Ezen túlmenően a törvény a házasság és a család egységének védelmét kívánta erősíteni azáltal is, hogy biztosította a nők egyenjogúságának Alkotmányban meghatározott elvét. Így a házasság ügyeiben megszüntette a férj kiváltságos helyzetét, és biztosította a felek egyenjogúságát.⁵¹⁴

A Csjt. elfogadásától számított több mint 20 év után, 1974-ben⁵¹⁵ a gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai változások miatt szükségessé vált a törvény első, átfogó módosítása, amely többek között a házasság és a család védelmére vonatkozó szabályokat érintette. Ugyanis az 1970-es években jelentősen és egyenletesen növekedett a válások száma, amely különösen a „könnyített” bontójogi rendelkezéseknek volt köszönhető.⁵¹⁶ Erre tekintettel fő célkitűzés volt a házasság intézményének fokozott védelme, a házaspárok és a házastársak

513 A Csjt. 1953. január 1 – jén lépett hatályba, tartalmazta az új házassági jogot, a családi jogot és a gyámsági jogot.

514 Cserbáné Nagy: i. m. 84-85. o.

515 1974. évi I. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi törvény módosításáról és egységes szövegéről (I. Csjt. Novella).

516 Cserbáné Nagy: i. m. 91. o.

egymás, és a társadalom iránti felelősségének növelése. Emellett előtérbe került a családi kapcsolatok, a családi közösség erősítésének előmozdítása, a családtagok felelősségének növelése, valamint a női egyenjogúság elvének további fejlesztése a családon belül. Végül, de nem utolsó sorban továbbra is kiemelt szerepet kapott a gyermek érdekeinek fokozott védelme, a családi környezetben való nevelésének hatékonyabb biztosítása, a testi és szellemi fejlődésének segítése. A házasság és a család egységének védelme érdekében a Csjt. módosítása a bírói gyakorlatot törvényerőre emelve, az abban kifejlesztett elvek alapján lehetővé tette a házasság közös akaratnyilvánítás alapján történő felbontását abban az esetben, amennyiben a házastársak között a házaselet teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott. Erre utal különösen a házastársaknak a házasság felbontására irányuló végleges elhatározáson alapuló, befolyásmentes, egyező akaratnyilvánítása, feltéve, hogy a házastársak a közös gyermek elhelyezése és tartása, a szülő és a gyermek közötti érintkezés, továbbá a házastársi tartás, valamint a közös lakás használata kérdésében megegyeztek, egyezségüket a bíróság jóváhagyta, illetőleg e kérdésekben a bíróság a házasság felbontásával együtt – kérelmükre – dönt. A korábbi szabályozással ellentétben a „komoly és alapos ok” helyett a házaselet végleges és teljes megromlása szolgált a házasság felbontásának alapjául. A módosítás ezáltal is kiemelte, hogy a házasság felbontását nem egy meghatározott ok idézte elő, hanem az okok láncolata folytán előállott olyan helyzet, amely a házasságot tarthatatlanná tette.⁵¹⁷

A társadalmi és gazdasági változások 1986-ban ismételten a Csjt. átfogó jellegű módosításához vezettek.⁵¹⁸ Ennek indoka az volt, hogy a család és a házasság intézményének a tekintélye az 1974-es szigorítások ellenére nem állt helyre, a házassággal szemben egyre többen választották az élettársi kapcsolatot, és e mellett tovább emelkedett a házasságok felbontásának aránya is. A házasság intézményének a megerősítése, valamint a válások számának visszaszorítása érdekében a módosítás egyrészt kibővítette a kódex alapelveit, másrészt módosította a házastársak jogait, harmadrészt szigorította a házasság felbontásának a szabályait. A törvénymódosítás legfontosabb célja a családi kapcsolatok további erősítése, a családtagok egymás iránti felelősségvállalásának növelése, a házastársak egyenlőbb teherviselésének biztosítása és a gyermekek fokozottabb védelme volt. A Csjt. legjelentősebb módosítását a házasság

⁵¹⁷ Cserbáné Nagy: i. m. 92. o.

⁵¹⁸ 1986. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény módosításáról (II. Csjt. Novella)

felbontása szabályainak részletezése és szigorítása jelentette, azonban továbbra is fenntartva a házasság felbonthatóságának objektív elvét. A házasság felbontásának feltétele továbbra is az volt, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott, azaz a kiegyensúlyozott házaséletre már nincs remény, a házasság már nem tudta betölteni a funkcióját. A közös megegyezéssel történő bontásnál egyrészt fenntartotta – bizonyos változtatásokkal – a járulékos kérdésekben való megegyezési kötelezettséget, másrészt bevezette az ún. tartós különélés fogalmát. Az egyezségeken alapuló bontásnál a felek által kötendő egyezség tárgyi köre kibővült. Ennek alapján már csak akkor lehetett a felek házasság felbontására irányuló akarat-elhatározását véglegesnek tekinteni, ha a házastársak a közös gyermek elhelyezése és tartása, a szülő és gyermek közötti kapcsolattartás, a házastársi tartás, a közös lakás használata mellett a házastársi közös vagyon megosztása kérdésében is megegyeztek – az ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetésének kivételével –, és az egyezségüket a bíróság jóváhagyta.⁵¹⁹

Az 1974. évi és az 1986. évi Csjt. Novellák után a családjogi szabályok kisebb módosítására került sor (így különösen 1995-ben a gyermeki jogokat érintően), amelyek többé-kevésbé követték a viszonyok változásaiból eredő igényeket, és elfogadható megoldásokat adtak a gyakorlat problémáira.⁵²⁰ Ugyanakkor nem telt el hosszú idő, hogy hazánkban is felmerült a Csjt. modernizálásának, a mai viszonyokhoz való alakításának szükségessége, amely végül az új Polgári Törvénykönyv megalkotásáig vezetett.

Történelmi visszatekintésünk után tehát megállapítható, hogy a társadalmi és gazdasági változások az idők folyamán nagymértékben befolyásolták a házasság és a család egységének jogi védelmét. Emellett a házasságról és a családról alkotott szemlélet is hatást gyakorolt mind a jogi szabályozásra, mind az ítélkezési gyakorlatra. Az ítélkezésnek a történelem során különösen nagy jelentősége volt a házasság és a család védelmének érvényesítésénél akár a középkori egyházi bíróságok előtti perekben, akár a 19. és 20. században indult családjogi eljárások során. Ugyanis a bíró volt az, aki a házasság és a család védelmére alkotott jogszabályokat a gyakorlatban, a felek közötti jogvita eldöntésénél alkalmazta. E munka – figyelemmel a társadalmi, gazdasági és jogi változásokra is – valóban nem kis feladat volt.

⁵¹⁹ Cserbáné Nagy: i. m. 94-95. o.

⁵²⁰ Kőrös András: Múlt s jövődő tán együtt van – Megőrzendő és új elemek a családjogban az új Ptk. kodifikációja során. In: Gyekiczky Tamás (szerk.): Ami a múltból elkísér. A családjogi törvény ötven éve. Gondolat Kiadó. Budapest, 2005. 11. o.

2. NEMZETKÖZI ÉS REGIONÁLIS SZABÁLYOZÁS

Történelmi visszatekintésünk során képet kaphattunk többek között arról, hogy a házasság és a család egységének védelmét milyen módon garantálta a jogalkotó, illetve a jogalkalmazó az egyes korszakokban. E rövid történelmi áttekintést a téma nemzetközi jogi szabályozásának ismertetésével kell folytatnunk, különös figyelemmel arra, hogy a bemutatásra kerülő nemzetközi dokumentumok Magyarországra nézve is – csatlakozásunk folytán – kötelezőek.

A házasság és a család mélyen a közös európai kultúrába beépült intézmény, amely – nem véletlenül – évszázadokig nem szorult semmiféle magyarázatra. Ugyanakkor a 20. században egymás után születtek azok a nemzetközi és regionális dokumentumok, amelyek többek között a házasságot és a család védelmét érintik. Így az ENSZ által 1948. december 10. napján elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 16. cikke tartalmaz szabályokat a házasságkötésről, a házasságról és a családalapításról. E dokumentum a férfiakat és a nőket megillető házasságkötési jogról rendelkezik, amely jogot csak az életkor tekintetében lehet korlátozni. Hangsúlyozza, hogy a házasság tekintetében a férfinak és a nőnek mind a házasság tartama alatt, mind a házasság felbontása tekintetében egyenlői jogai vannak. A család védelmét illetően pedig rögzíti, hogy a család a társadalom természetes és alapvető alkotó eleme, és joga van a társadalom, valamint az állam védelméhez.⁵²¹

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának elfogadása után nem telt sok idő, hogy két nemzetközi dokumentum, azaz a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya is rendelkezzen a házasság és a család védelméről. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 23. cikke rögzíti, hogy a család a társadalom természetes és alapvető egysége, és joga van a társadalom és az állam védelmére. A házasság védelmét illetően az Egyezségokmány garantálja a házasságkötésre alkalmas korban lévő férfiak és nők házasságkötéshez való és családalapítási jogát. Biztosítja továbbá, hogy a házaspár jogai és kötelességei a házasság fennállása alatt és felbontása esetén egyenlők legyenek. Végül megállapítja, hogy a házasság felbontása esetén rendelkezni kell a gyermekek szükséges védelméről.⁵²² A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a 10. cikkében szól arról, hogy a

⁵²¹ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 16. cikk (1) és (3) bekezdés.

⁵²² Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amely az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel került kihirdetésre hazánkban.

lehető legszélesebb körű védelmet és segítséget kell nyújtani a családnak, amely a társadalom természetes és alapvető egysége, különösen a családalapítás, illetve az eltartott gyermekek gondozása és nevelése tekintetében. Kiemeli, hogy a házasság csak a házasulandók szabad beleegyezése alapján köthető. A gyermekek védelme érdekében pedig megállapítja, hogy különleges intézkedéseket kell tenni minden gyermek és fiatalkorú védelmére és segítésére, származásukra és az egyéb körülményekre való tekintet nélkül.⁵²³

A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról, 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény⁵²⁴ 16. cikke rendelkezik a házasság és a család védelméről. Ennek alapján „a Részes Államok kötelesek megtenni minden szükséges intézkedést a nőkkel szemben a házassággal és a családi kapcsolatokkal összefüggésben alkalmazott megkülönböztetések kiküszöbölése végett. Különösen kötelesek a férfiak és a nők egyenlőségének alapján biztosítani többek között: azonos jogot a házasságkötésre, azonos jogot a házastárs szabadon történő megválasztására, valamint arra, hogy csakis teljesen szabad elhatározásukból kössenek házasságot, azonos jogokat és kötelezettségeket a házasság alatt és annak felbontásakor, azonos szülői jogokat és kötelezettségeket gyermekeikkel kapcsolatos ügyekben függetlenül családi állapotuktól”.

A New Yorkban, 1989. november 20. napján kelt Gyermekek jogairól szóló Egyezmény (továbbiakban: Gyermekek jogi Egyezmény), amely a gyermeki jogok alapkatalógusát tartalmazza, többek között a gyermek családi környezetben való felnevelésének fontosságát hangsúlyozza. Így az Egyezmény 7. és 9. cikke a gyermekek jogai között sorolja fel többek között a gyermeknek azt a jogát, hogy szülei neveljék fel, hogy szüleitől akarata ellenére – kivéve, ha ez a gyermek érdekében szükséges – ne válasszák el. Az Egyezmény 8. cikke pedig többek között arra kötelezi a részes államokat, hogy tartsák tiszteletben a gyermek családi kapcsolatai megtartásához való jogát.

Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Emberi Jogok Európai Egyezménye⁵²⁵ a 8. cikkben rögzíti, hogy mindenkinek joga van arra, hogy a családi életét tiszteletben tartsák. A 12. cikk szerint a házasságkötési korhatárt elért férfiaknak

523 Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amely az 1976. évi 9. törvényerejű rendelettel került kihirdetésre hazánkban.

524 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról, 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

525 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

és nőknek joguk van a házasságkötésre és a családalapításra, az e jog gyakorlását szabályozó hazai törvények szerint. A Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 5. cikke megállapítja, hogy a házastársaknak polgári jogi vonatkozásokban egyenlő jogaik vannak, és a házasság tekintetében felelősségük is egyenlő egymás közötti, valamint a gyermekeikkel való kapcsolataikban, annak tartama alatt és felbontása esetében. A család védelme vonatkozásában fontos utalni az Emberi Jogok Európai Bíróságának a joggyakorlatára is, amely nemcsak a de jure családot, hanem a de facto, azaz a szociológiai értelemben vett családi életet is védelemben részesíti.⁵²⁶ Ez a férfi és a nő, valamint a gyermekek együttélésére és közös háztartására vonatkozik.⁵²⁷

Végül az európai uniós dokumentumok közül kiemelkedő jelentősége van az Alapjogi Chartának,⁵²⁸ amelynek 7. cikke a magán- és a családi élet tiszteletben tartásához való jogot, a 9. cikk a házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogot garantálja.

3. NEMZETI SZABÁLYOZÁS

A megjelölt nemzetközi dokumentumok mellett a nemzeti jogszabályaink is tartalmaznak rendelkezéseket a házasság és a család védelméről. E körben mindenekelőtt az alkotmányos szabályozást kell vizsgálat tárgyává tennünk, ugyanis ez ad kiindulópontot az Alaptörvénynél alacsonyabb szintű jogszabályok megalkotására, alkalmazására, valamint a joggyakorlatára nézve is. Itt azonban érdemes összehasonlítani a korábbi Alkotmány⁵²⁹ rendelkezéseit a jelenleg hatályos Alaptörvény szabályaival.

3.1 Alkotmányos védelem

A korábbi Alkotmány 15. §-a, az általános rendelkezések cím alatt – az alapjogi fejezeten kívül – együtt szabályozta a házasság és a család alkotmányosan védett tárgyait, amely szerint „a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét”. Ehhez több alkotmányos rendelkezés is társult. Így az Alkotmány 67. § (1) bekezdése, amely kimondta, hogy „a gyermekeknek joga van a fejlődéshez szükséges védelemre a családjában, az állam és a társadalom részről”. Továbbá ide sorolható a 66. § (1) bekezdés is, amely szerint „a Magyar

526 Marckx v. Belgium, ECHR 6833/74. (1979) Series A. No. 31., 31.

527 X. and Y. v. UK., Decisions and Reports, ECHR 9369/1981. No. 32., 220.

528 Európai Unió Alapjogi Chartája (2007/C 303/01)

529 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya

Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében”. Végül kapcsolódó rendelkezésként értékelhető a 70/J. § is, amely úgy szövegezte, hogy „a Magyar Köztársaságban a szülők, gondviselők kötelesek kiskorú gyermekük taníttatásáról gondoskodni”.

Ezek az alkotmányos rendelkezések egyrészt igen szűkszavúan szóltak a házasság és a család védelméről, másrészt a házassággal és a családdal kapcsolatban alapjogokat kifejezett módon nem határoztak meg.⁵³⁰ Lábady Tamás a házasság és a család védelmével kapcsolatban írt egyik tanulmányában a két intézmény alapjogként történő szabályozása mellett foglalt állást. Érvelése szerint a házasság intézményi értéke független a házasságok tartósságát illetően az utóbbi évtizedekben bekövetkezett jelentős változásoktól. Így a válások nagy száma, továbbá a családokon és a felbomlott családokon belüli feszültségek nem szolgálhatnak alapul a házasság intézményi eltorzítására.⁵³¹ Erre tekintettel az alkotmányozónak állást kell foglalnia abban, hogy ennek az értéknek a megőrzése az egész társadalom, az egész magyar alkotmányos közösség szempontjából kiemelten fontos. Ezért ki kell fejeznie, hogy a házasság férfi és nő életközössége, vagyis a házasságkötés szabadsága a férfi és a nő alapjogaként határozandó meg.⁵³² Mivel a házasság olyan életközösség, amely tipikusan közös gyermekek születését és családban való felnevelését célozza, a házasság intézményét az állam arra tekintettel is alkotmányos védelemben kell, hogy részesítse, hogy ezzel elősegítse a házastársak számára a családalapítást. A családhoz való alkotmányos jog intézményi garancia, a család azonban nem pusztán jogi, szociális és gazdasági egység, hanem jelentős mértékben a szolidaritás közössége, amely elsődlegesen alkalmas arra, hogy tanítson és átadjon olyan kulturális, etikai, szociális, szellemi és világnézeti értékeket, amelyek nélkülözhetetlenek a társadalom jólétéhez és fejlődéséhez. Ezeknek az értékeknek a szem előtt tartásával az Alkotmánynak irányt kell mutatnia arra, hogy a törvényhozás a család egységének és stabilitásának a megszilárdítását célozza és segítse.⁵³³ Lábady Tamás e tanulmányában tehát a házasság és a család védelmének korábbi alkotmányjogi szabályainak a módosítására hívta fel a figyelmet, különös tekintettel a két intézmény jelentőségére, alkotmányos

530 Lásd bővebben: Drinóczi Tímea: A házasság és család. Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. 133-150. o.

531 Lábady Tamás: A magánélet alkotmányos védelme (A házasság és a család védelme, a magánszférához való jog). Acta Humana. 1995/18-19. 78-79. o.

532 Lábady: i. m. 78. o.

533 Lábady Tamás: i. m. 80. o.

helyére, tartalmára, valamint az Alkotmány sommás rendelkezéseire.

A korábbi Alkotmány valóban szűkszavúan rendelkezett a házasság és a család védelméről, így az Alkotmánybíróság volt az, amely a működésének igen korai szakaszában állást foglalt a házasság és a család, mint alkotmányos intézmény védelmének tartalmáról, alkotmányos helyéről, és a kapcsolódó alapjogokról. A testület szerint a társadalmat alkotó polgárok „legalapvetőbb és legtermészetesebb közössége a házasság és a család”. Így „a házasságra és a családra vonatkozó szabályok – az Alkotmány 8. § (2) bekezdése értelmében – alapvető jogokra és köteleességekre vonatkoznak”.⁵³⁴ A két intézmény az Alkotmánynak a demokratikus jogállam alapértékeit tartalmazó I. fejezetben szerepel, amelynek jelentősége az, hogy az Alkotmány „házasságot és a családot a magyar társadalom egyik alapintézményének tekinti”. A 15. §-ban megjelenő védelem nem csupán célmeghatározás vagy állami feladat, hanem az államot terhelő objektív intézményvédelmi kötelezettség, melynek következtében az állam megteremti a házasságkötés és a családalapítás feltételeit, jogi kereteit, védi a házasság tartalmi jellemzőit. Az állam, lehetőségeihez mérten, az Alkotmány keretei között viszonylag szabadon döntheti el, hogy e védelemhez milyen jogi eszközöket vesz igénybe.⁵³⁵

Emellett az Alkotmánybíróság több döntésében is elvi jellegű megállapításokat tett a házasság és a család alkotmányos védelmével kapcsolatban. Így többek között megállapította, hogy a házassággal és a családdal kapcsolatos alkotmányos szabályok alapvető jogokat fakasztanak.⁵³⁶ Továbbá a házasságkötés szabadsága az emberi méltóság részét képező önrendelkezési jogból levezethető alkotmányos alapjog.⁵³⁷ Végül az Alkotmánybíróság gyakorlatában körvonalazódott a házasság fogalma is, amely szerint a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban is hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellet, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete. A házasság intézményét az állam arra tekintettel is alkotmányos védelemben részesíti, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a magyarázata annak, hogy az Alkotmány 15. §-a együtt említi a védelem két

534 4/1990. (III.4.) AB határozat, ABH 1990/28.

535 154/2008. (XII.17) AB határozat, ABH 2008/1203.

536 4/1990. (III.4.) AB határozat, ABH 1990/28.

537 22/1992. (IV.10.) AB határozat, ABH 1992/122.

tárgyát, azaz a házasságot és a családot.⁵³⁸

A család alkotmányos meghatározása az Alkotmánybíróság gyakorlatában⁵³⁹ átfogóan nem körvonalazódott.⁵⁴⁰ Az Alkotmánybíróság korai felfogása szerint⁵⁴¹ a „tulajdonképpen családot” a gyermekkel rendelkező házastársak alkotják. A testülete érvelése szerint ugyanis kívánatos, hogy a gyermekek lehetőleg teljes családban szülessenek, mivel a gyermek fejlődése szempontjából nemcsak az anyai gondoskodásnak, hanem az apa személyének és az apai nevelésnek is rendkívüli fontossága van. Ugyanakkor a testület e korai határozatában kifejtett nézete később továbbfejlődött, és a családot tágabb fogalomként értelmezte, mint a gyermekkel rendelkező házaspárok köre. Ennek alapján az Alkotmánybíróság később úgy foglalt állást, hogy a család egyaránt jelenti a jogi keretek között elismert, illetve gondozó családot, valamint a „de facto” jellegű, vérségi családi köteléket is.⁵⁴² A család alkotmányos védelme tehát nemcsak a házasságon alapuló családra, hanem a szociológiai értelemben vett családi életre vonatkozik.

A testület egy nagyon fontos megállapítást tett a házasság és a család védelmére vonatkozó állami, különösen a jogalkotói és a jogalkalmazói feladatokkal összefüggésben egyaránt. Így a vonatkozó döntésében kifejtette, hogy „ha a házasság és a család intézménye alkotmányos védelem alatt, ha az ezzel kapcsolatos viszonyok rendezése csak törvénnyel lehetséges, akkor a létrehozott házasság, a meglévő család megtartásának előmozdítása, a házasság felbontásának törvényes szabályok között tartása az Alkotmány által a család védelmére előírt állami feladat”.⁵⁴³

Magyarország Alaptörvénye⁵⁴⁴ (továbbiakban: Alaptörvény) a házasság és a család védelméről a korábbi Alkotmányhoz képest bővebben, több helyen rendelkezik. Így már a Nemzeti Hitvallás elnevezésű részben is kiemelésre kerül, hogy „Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet. Ezt követi az

538 14/1995. (III.13.) AB határozat, ABH 1995/82.

539 Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a család fogalmának értelmezéséről lásd: Halmai Gábor-Polgári Eszter-Sólyom Péter-Uitz Renáta-Verman Martin: Távol Európától. Fundamentum. 2009/1. szám. 91-95. o.

540 Chronowski Nóra: A házasság és a család alkotmányos védelme. In: Chronowski Nóra (szerk.): Alkotmányjog és közigazgatási jog I., Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 2011. 134. o.

541 750/B/1990. AB határozat, ABH 1991/728.

542 1097/B/1993. AB határozat, ABH 1996/456. és 57/1991. (XI.8.) AB határozat, ABH 1991/272.

543 995/B/1990. AB határozat, ABH 1993/515.

544 Magyarország Alaptörvénye 2011. április 25. napján került kihirdetésre, és 2012. január 1. napján lépett hatályba.

Alapvetés L) cikke, amely a házasság és a család védelmének egyik legfontosabb rendelkezését tartalmazza. Ennek értelmében Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. Továbbá rögzíti, hogy a családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.⁵⁴⁵ A család védelmét illetően az L) cikk fontos rendelkezése továbbá, hogy a családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.⁵⁴⁶ Az Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdésében a házasság és a család védelmét illetően alapjogként garantálja, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák. Emellett a XV. cikk (5) bekezdésében többek között a családok védelméről szól: Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.

Amennyiben összehasonlítjuk a korábbi Alkotmány és az Alaptörvény fent megjelölt rendelkezéseit, úgy a következőket állapíthatjuk meg. A korábbi Alkotmány 15. §-a hasonlóságot mutat az Alaptörvény L) cikk rendelkezését illetően abban, hogy mindkét jogszabály ugyanabban a szakaszban rendelkezett, rendelkezik a házasság és a család intézményének védelméről. Továbbá az Alaptörvény, de ugyanígy a korábbi Alkotmány is világossá teszi, hogy az állam a házasság és a család védelmére köteles.⁵⁴⁷ Emellett hasonlóság az is, hogy mind a korábbi, mind a jelenlegi alkotmányjogi felfogásban, gyakorlatban a házasság a család egyik alapja, így e két intézmény egymásra tekintettel érdemel védelmet. Ugyanakkor fontos utalni arra, hogy a család intézményvédelme a nem házasságon alapuló kapcsolatokra is kiterjeszthető. Ezt jelzi, hogy az Alaptörvény alkotmányos rangra emelte azt a tradicionális értéket, amely szerint a családi kapcsolat alapja a házasság, valamint a szülő-gyermek viszony.

Az Alaptörvény és a korábbi Alkotmány közötti különbség a házasság és a család védelmét illetően abban áll, hogy az Alaptörvény – a korábbi Alkotmányhoz képest – részletesebben, több helyen is rendelkezik a két intézmény védelméről. Így például a családot, mint védendő értéket említi a preambulum is, de ide tartoznak a Szabadság és felelősség című fejezetben szereplő gyermekek és szülők jogai. Emellett az Alaptörvény egy szabályozási hiányt is pótol, mivel több nemzetközi emberi jogi dokumentum mellett (különösen a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, az Emberi Jogok Európai Nyilatkozata)

545 E szabályt az Alaptörvény negyedik módosítása iktatta be 2013. április 1-jei hatállyal.

546 A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény.

547 Schanda Balázs: A jog lehetőségei a család védelmére. *Iustum Aequum Salutare*. 2012/2. 77. o.

emberi jogként ismeri el a házasságkötéshez való jogot a férfiak és nők között. Az Alaptörvény e szabálya, amely kizárólag a férfiak és nők házasságáról tesz említést, egyben alaptörvényi szinten zárja le az egyneműek házasságkötésének elismerése körüli vitát. Ugyan az Alkotmánybíróság egy korábbi döntésében az azonos neműek közötti házasságkötést a korábbi Alkotmány alapján sem ismerte el, de az ugyanazon személyek együttélésének jogi elismerésének hiányát már alkotmányellenesnek minősítette. A testület e döntését a magyar kultúrára és jogi szabályozásra alapozta, amely szerint a házasság férfi és nő életközösségét jelenti, és amelynek célja tipikusan gyermek születése és családban való felnevelése, valamint a házastársak egymásról történő gondoskodása és támogatása. A házasság intézményét az állam arra tekintettel is alkotmányos védelemben részesíti, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. A testület szerint ez a magyarázata annak, hogy a legmagasabb szintű jogi norma is együtt említi a védelem két tárgyát: a házasság és a család intézményét.⁵⁴⁸

A házasság és a család védelmét illetően az Alaptörvény intézményvédelemről⁵⁴⁹ szól, így e két intézmény támogatása állami kötelezettségként fogalmazódott meg. Az Alaptörvény erkölcsi értékekről, az államot kötelező etikai elvekről szól, de semmiképpen nem tekinthető tartalom nélküli deklarációnak, mivel a házasságok jogi és tényleges stabilitása alkotmányjogi érték. Az államnak más intézményektől megkülönböztetve fenn kell tartania a házasság intézményét és védenie kell azt. Ugyan a jogalkotó nagy mozgástérrel rendelkezik a módszer megválasztásában, de alkotmányellenes mulasztást követne el, ha semmilyen védelmet nem biztosítana. Ezt az álláspontot képviselte az Alkotmánybíróság is azon döntésében, amelyben megállapította, hogy a házasság és a család a magyar társadalom alapintézménye, amelynek védelme az állam kötelessége.⁵⁵⁰

3.2 Családjogi szabályozás

A házasság és a család védelmére alkotott alkotmányos rendelkezések mellett nélkülözhetetlen e két intézmény érvényesülését garantáló egyéb, különösen a családjogi szabályok áttekintése is. E körben az egyik legfontosabb jogforrás a Polgári Törvénykönyv⁵⁵¹ negyedik könyve (továbbiakban: Családjogi Könyv),

548 14/1995. (III.13.) AB határozat, ABH 1995/82.

549 A házasság intézményvédelme az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatában is megjelent. Erről lásd: Láposy Attila: Az alkotmánybírak a házasság védelméről. Fundamentum. 2009/1. szám. 110-113. o.

550 154/2008. (XII.17.) AB határozat, ABH 2008/1203.

551 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

amely a házasság és a család védelmét már az alapelvek között szabályozza. A jogalkotó önálló családjogi alapelvként történő beiktatásával hangsúlyozni kívánta, hogy a „jogon kívüli” értékek megjelenésének a családjogi jogalkalmazásban kiemelt szerepe van. Ugyanis éppen ez az a jogterület, ahol az alkalmazott jogi eszközöknek leginkább követniük kell az általános erkölcsi elvárásokat, amelyeket az alapelvi szintű rendelkezések „közvetítenek” a jogalkalmazók felé.⁵⁵² Másrészt a házasság és a család védelmének önálló alapelvként történő szabályozására azért van szükség, mivel noha elkerülhetetlen a házasságon kívüli együttélési formák egyes jogainak kiszélesítése, ugyanakkor indokolt megőrizni a Családjogi Könyv élén e két intézmény védelmének alkotmányos elvét.⁵⁵³ A házasság és a család védelme, mint családjogi alapelv tehát alkotmányos alapokon nyugszik, de összhangban van Magyarország nemzetközi kötelezettségvállalásával is.

A házasság védelmét illetően megállapíthatjuk, hogy nemcsak a házasság intézményének védelmét, hanem az önkéntes, befolyásmentes és szabad párválasztás jogát is magában foglalja, amelyet a jog eszközei – a házasságkötési akadályok és a házasságkötési eljárás szabályaival – csak negatív oldalról biztosíthatnak. A házasság intézményének védelme nem jelenti a teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott házasságok felbontásának minden áron történő megakadályozását, illetve megnehezítését. Így a családjogban a házasság védelmét a házasságkötés meggondoltabbá tételét szolgáló szabályokkal és a bontóperben, vagy azt megelőzően hatékonyabbá tett békítéssel lehet megvalósítani. A Családjogi Könyv ezt az utat követi: fenntartja a házasságkötést megelőző úgynevezett gondolkodási időt,⁵⁵⁴ és a házasság megszűnésének szabályai között külön kiemeli a közvetítői eljárás igénybevételének lehetőségét, nem csupán a járulékos kérdések rendezése, hanem a házastársak kapcsolatának helyrehozatala érdekében is.⁵⁵⁵ Ugyanakkor nem kíván mesterséges akadályokat gördíteni a véglegesen megromlott házastársi kapcsolat felszámolása elé, mert az elhúzódó eljárás és bizonyítás nemcsak a felek, hanem a gyermek érdekeivel is ellentétes lenne. Így a házastársak felelős gondolkodását feltételezve, önálló bontási oknak tekinti a házastársak végleges és befolyásmentes akaratnyilatkozatát és annak jogi feltételei közül a közös vagyon megosztására vonatkozó megállapodást elhagyja.⁵⁵⁶

552 Kőrös: i. m. 21. o.

553 Polgári Törvénykönyv Konceptiója, 2. könyv. 60. o.

554 Ptk. 4:7. § (2) bekezdés

555 Ptk. 4:22. §

556 Kőrös: i. m. 23. o.

A házasság védelmének elvéből következik, hogy a jogalkotó ezt a párkapcsolati formát részesíti előnyben, ugyanis olyan jogokat és kötelezettségeket fűz ahhoz, amelyeket az élettársi és más együttélési forma nem létesít.⁵⁵⁷ Ennek alapján a házasságon kívüli párkapcsolatok nem részesülnek a házassággal azonos jogi védelemben. A bejegyzett élettársi kapcsolatról, amely a házassághoz hasonló státust hoz létre az azonos nemű személyek között, külön jogszabály, a 2009. évi XXIX. törvény rendelkezik, a joghatásokat tekintve jelentős különbséggel. Emellett a jogalkotó a gyermektelen élettársi kapcsolat meglévő védelmi szintjét is csökkentette, amellyel a házasság és az élettársi kapcsolat különbsége jogilag hangsúlyozottabbá vált.⁵⁵⁸

A családi és az egyéni érdek összhangjának alapelveként történő szabályozásával a jogalkotó többek között a házasság és a család egységének védelmét kívánta érvényre juttatni. Ugyanis ez az alapelv a családon belüli érdekegyensúlyt kívánja szolgálni, amely abból indul ki, hogy a család, mint a társadalom legkisebb és legfontosabb egysége, olyan közösség, amelyet ebbéli minőségében is védeni kell. A családot alkotó egyének érdeke csak a család, mint közösség érdekével összhangban érvényesülhet, ugyanakkor a családi kapcsolatokban a családot alkotó egyének érdekeinek is kifejezésre kell jutniuk. Ugyanis a család olyan bonyolult kapcsolatrendszer, háló, amelynek bármely pontja sérül, az az egész közösséget megbolygathatja. Így a Családjogi Könyv számos részletrendelkezésében megjelenik a kölcsönös együttműködési, támogatási és szolidaritási kötelezettség, mind a házastársak, szülők közötti személyi és vagyoni kérdésekben, mind a szülő-gyermek kapcsolatban (Ptk. 4:25. § a házastársak közös és önálló döntési joga, Ptk. 4:173. § a különélő szülők együttműködési kötelezettsége, Ptk. 4:153. § a gyermek nevelésének és életpályájának megválasztása).⁵⁵⁹

A házasság és a család egysége védelmével szorosan összefügg a szintén családjogi alapelveként meghatározott gyermeki érdekek védelme, amelyet számos nemzetközi dokumentum garantál. Ezek közül az egyik legfontosabb a Gyermekjogi Egyezmény⁵⁶⁰, amely a 3. cikk 1. pontjában úgy rendelkezik, hogy valamennyi állami szerv, hatóság kötelezettségévé teszi, hogy a gyermeket érintő döntések meghozatala során elsősorban a gyermek mindenek felett álló érdekét vegyék figyelembe. Az Európai Unió keretében számos, újabb dokumentum

557 14/1995. (III.13.) AB határozat, ABH 1995/82.

558 Kőrös: i. m. 24. o.

559 Kőrös: i. m. 26. o.

560 A Gyermekjogi Egyezményt Magyarország az 1991. évi LXIV. törvénnyel iktatta be a magyar jogrendbe.

született, mint például az Európai Unió Alapjogi Chartája, amelynek 24. cikke tartalmaz gyermeki jogokra vonatkozó rendelkezéseket, de megemlíthető az Európai Bizottság által elfogadott, Európai Unió Gyermekjogi Ütemterve is.

A gyermek érdekének védelme korántsem csupán családjogi alapelv. Az Alaptörvény XVI. cikkének (1) bekezdése rögzíti, hogy minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz, a (3) bekezdés pedig a szülők gondoskodási kötelezettségét írja elő gyermekükkel szemben. A Családjogi Könyv – a Gyermekjogi Egyezmény szóhasználatával szemben – nem a gyermek mindenek felett álló érdekének figyelembevételét, hanem a gyermek érdekeinek fokozott védelmét írja elő. Ugyanis a gyermek maga is a családi közösség tagja, így nem lehetséges valamennyi esetben kizárólag az ő érdekeit figyelembe venni, hanem a családi közösség többi tagjának (szüleinek, testvéreinek) érdekeit, a család anyagi teherbíró képességét is mérlegelni kell. Az érdekek és jogok „fokozott” védelme a számára az adott helyzetben lehető legjobb, az érdekeire leginkább tekintettel lévő megoldás alkalmazását jelenti. A gyermek érdekeinek és jogainak fokozott védelme pedig azért szükséges, mert a gyermek – korából és helyzetéből adódóan – a családi kapcsolataiban eleve a gyengébb fél helyzetében van. Ezt a védelmet tehát elsősorban az őt körülvevő családi környezet adja meg.⁵⁶¹ A gyermek érdekének védelmében a Családjogi Könyv több gyermeki jogot is nevesít, így többek között a gyermeknek a saját családjában való nevelkedéshez fűződő jogát, illetve ha ez nem valósítható meg, lehetőleg a családi környezetben való felnevelkedéséhez és a korábbi családi kapcsolatai megtartásához való jogát.

Végül fontos utalni a házastársak egyenjogúságának elvére is, amely szorosan összefügg a házasság és a család védelmével. E családjogi alapelvet számos nemzetközi és hazai dokumentum rögzíti, így többek között az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 16. cikkének 1. pontja, az Emberi Jogok Európai Egyezményének 7. számú kiegészítő jegyzőkönyve, valamint Magyarország Alaptörvényének XV. cikk (3) bekezdése. Az egyenjogúságot a Családjogi Könyv két irányban biztosítja: egyfelől a házastársi kapcsolatokban, másfelől a családi életben. Alapvető tartalma, hogy egyik házastársnak sincs hatalma a másik fél személye és vagyona felett, és nem élvez előjogokat a szülői felügyeleti jogok területén a másikkal szemben sem a házasság fennállása alatt, sem annak

⁵⁶¹ Kőrös: i. m. 27-28. o.

megszűnésekor.⁵⁶² Az egyenjogúság mellérendeltségi viszonyt fejez ki: a jogok és kötelezettségek egyenlőségét jelenti. A Családjogi Könyv 4:25. § általános szabálya szerint a házastársak a házasélet és a család ügyeiben közösen, a személyüket érintő ügyekben önállóan, de a család érdekére figyelemmel döntenek, döntéseik során figyelembe kell venniük a gyermekük és egymás érdekeit is. A házastársak, mint szülők egyenjogúságának a gyermekeikkel fennálló kapcsolatukban is fontos szerepe van. A Családjogi Könyv ennek tényleges megvalósulása érdekében kifejezetten erősíteni kívánja a gyermekétől külön élő szülő jogait és a szülők együttműködését.⁵⁶³

4. A HÁZASSÁG ÉS A CSALÁD EGYSÉGÉNEK VÉDELMEVEL ÖSSZEFÜGGŐ KÉRDÉSEK A CSALÁDJOGI PEREKBEN

A családjogi perekben, amelyek a leginkább konfliktusokkal, érzelmekkel túlfűtött eljárások közé tartoznak, mind a bíróra, mind az eljárásban résztvevő felekre komoly feladat hárul a jogvita mikénti eldöntése során. A családjogi perek irányulhatnak többek között a felek házasságának felbontására, illetve a közös gyermek feletti szülői felügyelet gyakorlásának rendezésére, amely perek hátterében túlnyomó részben a házasság és a család egységének megbomlásáról van szó. Ezen egység családjogi perekben történő esetleges visszaállításánál, illetve az e téren tett kísérleteknél a jogalkotónak, az ítélkező bírónak, az eljárásban résztvevő feleknek jelentős szerepe van. Így e dolgozatom következő részében a házasság és a család egységének védelmével összefüggő kérdéseket vizsgálom abból a szempontból, hogy a családjogi perekben milyen módon segíthető elő e két alkotmányos érték érvényesülése.

4.1 A házasság felbonthatóságával összefüggő kérdések

A történelem során a házasság és a család egymással szorosan összetartozó intézményeknek minősültek, amely szemlélet napjainkban sem változott meg teljesen. Ugyanakkor jogi védelmük az idők folyamán folyamatosan módosult. Több jogrendszer a házasság szigorúbb keretek közé szorításában látta a két jogintézmény egységének védelmét. Így például a középkori kánonjogi szabályozás a házasság felbonthatatlanságát elve alapján nem tette (nem teszi) lehetővé a bontást, legfeljebb annak érvénytelenítésére, illetve az ágytól-asztaltól való elválásra volt, illetve van mód. Később a protestáns tanok szerint a házasság

⁵⁶² Kőrös: i. m. 29. o.

⁵⁶³ Ptk. 4: 173-177.§

felbonthatóvá vált, azonban erre csak szigorú törvényi feltételek mellett, az úgynevezett vétkességi elv alapján – az egyik házaspár vétkes magatartására hivatkozással – kerülhetett sor. A 18. század végén a porosz Allgemeines Landrecht liberális bontójogi szabályozást vezetett be: a bontó okok között feldúltsági alapú – a házasság teljes, helyrehozhatatlan megromlására alapított – bontási lehetőség is szerepelt. A 19. században a bontójogi rendezés valamennyi európai országban a konzervatívabb és haladóbb szellemű jogalkotási törekvések ütközőpontjában állt. A 20. században első felében az európai jogrendszerek többsége fenntartotta a házasság felbonthatatlanságának elvi kiindulópontját, és emellett súlyosnak minősített okok mellett tette csak lehetővé a házasság felbontását, a házastársak megegyezése pedig nem lehetett a bontás alapja. Ugyanakkor a hatvanas-hetvenes évektől kezdődően az európai államok jogalkotói a házasság és a család egysége védelmét már nem a házasság felbonthatatlanságában vagy felbonthatóság esetén annak szigorú keretek közé szorításában látták, hanem egyre inkább előtérbe került az objektív, azaz a feldúltságon alapuló, valamint a házastársak közös akaratát kifejező bontójogi szabályozás. Ennek következtében egyre inkább csökkent a vétkességi alapú bontási lehetőségek száma, továbbá a bontójogi szabályok a jogalkalmazási munka hatására egyre rugalmasabbá váltak.⁵⁶⁴ Mindezek előrebocsátása után felmerülhet az a kérdés, hogy a házasság felbonthatósága esetén, valamint a bontójogi szabályok rugalmasabbá válásával milyen módon érvényesülhet a házasság és a család egységének védelme.

Mindenekelőtt abból kell kiindulnunk, hogy a házasságot, amely a polgári jog és a családjog által első helyen rendezett partnerkapcsolat,⁵⁶⁵ általában életre szóló kötelékként kötik, amely az egyik házaspár halálával megszűnik. Az életre szóló kötelék kifejezést szó szerint rögzíti például a német Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyve, amely a házasság általános joghatásai cím (Wirkungen der Ehe im Allgemeinen) alatt úgy rendelkezik, hogy „a házasság egy életre köttetik” (die Ehe wird auf Lebenszeit geschlossen).⁵⁶⁶ Ugyanakkor előfordulnak olyan esetek, amikor a házasság nem tudja betölteni a funkcióját, és a házasság megszüntetésére kerül sor. A házasság felbontása a házasság élők közötti megszüntetése, amely az egyik vagy mindkét házastárs házasság felszámolására irányuló akaratára vezethető vissza. Ennek alapján a házasság felbontása jogi rendezést igényel, és az erre vonatkozó jogszabályok sokat elárulnak arról, hogy

⁵⁶⁴ Szeibert: i. m. 90-92. o.

⁵⁶⁵ Szeibert: i. m. 11. o.

⁵⁶⁶ §1353 Abs. 1 Satz 1. Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) Buch 4 Familienrecht

az adott jogrendszer miként értékeli a házasságot. Jelenleg Európa valamennyi országában felbontható a házasság, ez azonban nem régóta mondható el: Írországból csak a kilencvenes évek közepén nyert ez elismerést, Málta pedig a legutóbbi évekig (2011-ig) bástyaként tartotta magát a felbonthatatlanság eszméjéhez. Ennek indoka pedig az, hogy mindkét országban a családjogi felfogás határozottan kánonjogi szellemiségű.⁵⁶⁷ A magyar családjogban a házasság törvényben meghatározott feltételek szerint bontható fel. Ugyanis a Családjogi Könyv 4: 21. § (1) bekezdése kimondja, hogy a házasság csak akkor bontható fel, ha a felek házassága teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott. Erre sor kerülhet a házastársak egyező akaratnyilvánítására alapítottnak vagy az objektív bontás elve alapján (feldúltságon alapuló bontás). E rendelkezéseket is áttekintve látható, hogy napjainkban a házasság felbonthatósága már nem kérdéses. Ugyanis a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul történő megromlása esetén a jognak – többek között abból a társadalmi érdekből kiindulva, hogy egy sikertelen házasság helyett egy megfelelő jöjjön létre – lehetővé kell tennie, hogy a házaspár a házasság felbontását igényelhesse. Ezt biztosítja az is, hogy a házasságkötés szabadságával együtt jár a válás szabadsága is.⁵⁶⁸ Ebből kiindulva úgy gondolom, azáltal, hogy a magyar családi jog is szabályozza a házasság törvényben meghatározott feltételek szerint felbonthatóságát, a házasság és a család egységének védelme nem sérül. Ugyanis a házasság felbontására törvényben meghatározott feltételek esetén, bírósági eljárás során, bírói kontroll alapján kerülhet sor.

A házasság felbonthatatlanságának, illetve felbonthatóságának kérdésköre után a bontójogi szabályok egyszerűsödésének kérdését kell megvizsgálunk, pontosabban azt, hogy e tendencia miképpen befolyásolta, illetve befolyásolja a házasság és a család védelmét. A dolgozatomban előző részeiben több alkalommal utaltam arra, hogy számos európai országban a 20. század közepéig kizárólag vétkességi elv alapján kerülhetett sor a házasság felbontására. E bontás ugyanakkor nem akadályozta a házasságok felbontását, különös tekintettel arra, hogy amennyiben valójában egyik fél sem tanúsított vétkes magatartást, megegyezéssel „eljátszották” annak megvalósulását. Többek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy a hatvanas-hetvenes években az egyes bontójogi szabályozásokban megjelentek a feldúltságon alapuló bontó okok, a nyolcvanas években pedig még inkább csökkent a vétkességi alapú bontási lehetőségek

⁵⁶⁷ Szeibert: i. m. 90-96. o.

⁵⁶⁸ Katonáné Soltész Márta: Emberi jog a házassággal és a családi élettel kapcsolatban. In: Katonáné Soltész Márta (szerk.): Emberi jogok hazánkban. ELTE Jogi Továbbképző Intézet. Budapest, 1988. 340. o.

száma. Emellett a közös megegyezésen alapuló bontás eljárása folyamatosan egyszerűsödött.⁵⁶⁹ A bontás könnyebbé tétele napjainkban is kutatás tárgya. Ezt különösen társadalmi, gazdasági és jogi folyamatok indokolják. De ugyanígy a bontás könnyebbé tételét eredményezi az emberi jogok térhódítása, valamint az adott társadalom erkölcsi értékfelfogása,⁵⁷⁰ amely a házasságról, a családról, a bizalomról, a türelemről, a szolidaritásról, a konfliktusok megoldásáról, a szeretetről és a partnerségről, a gyermekek nevelésének módjáról és céljairól szól. Ezek az értékfelfogások a társadalomban fejlődnek, melynek továbbadása generációkról generációkra elsősorban a család feladata. Mindezek alapján úgy gondolom, hogy a bontójogi szabályok rugalmasabbá válása (elsősorban az egyező akaratnyilvánításon alapuló bontásnál) esetén is érvényesülnie kell(ene) a házasság és a család egységének védelmének. Ugyanis bár a házasság közös megegyezéssel egyszerűbben felbontható, azonban e közös megegyezés alapul szolgálhat(na) a felbomlott család jövőbeni együttműködésére. Az ítélkező bíró feladata tehát, hogy mind a házastársak bontásra irányuló megegyező akaratnyilatkozata esetén, mind a feldúltságon alapuló bontásnál a jövőbeni közös együttműködést – különösen a gyermek érdekeire figyelemmel – elősegítse, erősítse, és hozzájáruljon ahhoz, hogy a család, még ha fel is bomlott, de továbbra is a szülők és a gyermek kapcsolatát jelentse.

4.2 A bírói út szükségessége

A házasság és a család egysége védelme vizsgálatánál a következő kérdés, hogy miképpen szolgálja e két védendő érték érvényesülését, hogy a házasság felbontása bírói hatáskörbe tarozik. E kérdés megfogalmazható olyan módon is, hogy a házasság felbontása miért bírói úton és miért nem adminisztratív vagy egyéb módon kerül rendezésre. Ugyanis a szekularizált családjog a házassági felbontására két jogi megoldást ismer: a bírósági utat, amelynek megfelelően az állami bíróságok bonthatják fel a házasságot, illetve az adminisztratív, igazgatási utat, amelynek alapján az állami hatósági, igazgatási feladatot ellátó szerv előtt folytatható le a bontóeljárás. Így például Dániában, Norvégiában vagy Oroszországban mind adminisztratív, mind bírósági úton felbontásra kerülhet a házasság. Az adminisztratív eljárást (például anyakönyvi hivatal előtti eljárást) akkor lehet igénybe venni, ha meghatározott feltételek fennállnak, így például ha mindkét házastárs kéri a bontást, a feleknek nincs közös kiskorú gyermeke,

⁵⁶⁹ Szeibert: i. m. 91-92. o.

⁵⁷⁰ Dieter Henrich: Ehe und Familie stehen unter dem besonderen Schutz der staatlichen Ordnung (Art 6. Grundgesetz): Verfassungsnorm und Lebenswirklichkeit. Zeitschrift für Familienforschung. 1999.11. 26.

vagyonai kérdésekben megállapodtak. Arra a kérdésre, hogy egyes jogrendszerek melyik utat választják, többféle magyarázat szolgálhat. Magyarázhatja ezt a bontás egyszerűsítésének, gyorsításának igénye, szükségessége, a bíróság tehermentesítésére való törekvés, illetve az is, hogy amennyiben a házastársak minden vonatkozó kérdésben megegyeznek és/vagy nincs gyermekük, akkor ne legyen szükség a merevebb bírósági utat járni. Mindezek mellett vagy előtt azonban annak is jelentősége van, hogy milyen felfogást vall az adott jogrendszer a házasságról és védelmének szükségességéről, s mennyire kívánja a házastársakat, különösen a gyengébb felet védelemben részesíteni.⁵⁷¹

E kérdést korábban már az Alkotmánybíróság is⁵⁷² elemezte, melynek során azt vizsgálta, hogyan vezethető le az Alkotmány 15. §-ból, hogy a házasság felbontása bírói hatáskörbe tartozik. Ugyanis a kérdést előterjesztő indítványozók szerint a bírói út a magánszféra alkotmányellenes korlátozását jelenti. E körben az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy az állampolgároknak szabad és felelős elhatározásán alapszik a házasságkötési döntésük. E szabadságuk annyira biztosított, hogy ilyen döntésre a törvényi feltételek mellett a kiskorú is jogosult. Ha azonban a házasság és a család intézménye alkotmányos védelem alatt áll, ha az ezzel kapcsolatos viszonyok rendezése csak törvénnyel lehetséges, akkor a létrehozott házasság, a meglévő család megtartásának előmozdítása, a házasság felbontásának törvényes szabályok között tartása az Alkotmány által a család védelmére előírt állami feladat, amelynek eszköze a bírói út. Katonáné Soltész Márta a házassággal és a családi élettel kapcsolatban írt tanulmányában⁵⁷³ további magyarázatot ad arra, hogy miért szükséges bírói hatáskör a házasság felbontására. Álláspontja szerint a válás szabadsága nem jelentheti azt, hogy az egyik fél, vagy akár mindkét fél közös elhatározással döntsön a kötelék megszüntetése felől, s ezt a döntést az erre hatáskörrel rendelkező szerv regisztrálja, hanem csupán azt a jogot, hogy a házasság felbontására irányuló kérelem indokoltságát a bíróság elbírálja, és ha a kötelék fenntartása már nem lehetséges, megszüntesse azt. Így korántsem „illetéktelen beavatkozás” a házaspár magánszférájába a bontóperben eljáró bíróságnak az a kötelessége, hogy az akár egybehangzóan előterjesztett bontókereset esetén is vizsgálja a házasság feldúltságának mértékét. Ugyanis a szerző szerint az, hogy a házasság fennmarad vagy felbomlik, nemcsak a házaspárokra tartozó magánügy, hanem többek között a gyermekeket érintő ügy

571 Szeibert: i. m. 97. o.

572 995/B/1990 AB határozat, ABH 1993/515.

573 Katonáné Soltész: i. m. 341. o.

is. Jogi aspektusból pedig azért szükséges a bírói út, mert az állam alkotmányos kötelessége a házasság védelme, a véglegesen és helyrehozhatatlanul megromlott házasság felbontásának esetén pedig a felek személyi és anyagi viszonyainak igazságos és méltányos rendezése, és az arról való gondoskodás, hogy a gyermekek jövőbeli sorsa érdekeiknek megfelelően alakuljon.

Mind az Alkotmánybíróság, mind a megjelölt szerző álláspontjával teljes mértékben egyet értek. Ugyanis az a családjogi szabály, amely szerint a házasság felbontására kizárólag bírói úton kerülhet sor, többek között a házasság és a család egységének védelmét szolgálja. Emellett e jogi rendelkezés garantálja azt is, hogy a bíróság kontrollt gyakorolhasson azon kérdések felett, amelyekben a bontás kapcsán döntést kell hozni. Ugyanis a gyermek elhelyezése és tartása olyan kérdések, amelyekben erre irányuló kereseti kérelem nélkül is határoznia kell a bíróságnak.⁵⁷⁴ Így a házasság felbontására vonatkozó bírói kontroll a gyengébb fél, különösen a gyermek érdekének a védelmét is biztosítja.

A házasság felbontására vonatkozó bírósági út tehát a házasság, a házastársak és a család védelmét szolgálja, ugyanakkor az, hogy ez mennyiben valósul meg, nemcsak az anyagi jogi, hanem eljárásjogi rendelkezések függvénye. Ugyanis ha a bontóper ugyan a bíróság előtt folyik, de az eljárás gyakorlatilag adminisztratív jellegű, és a bíróság szinte automatikusan megállapítja a házasság megszűnését, és jóváhagyja a felek megállapodását, illetve adott esetben a házastársak személyes megjelenésére sincs szükség – akkor felmerül a kérdés,⁵⁷⁵ hogy mennyiben van jelentősége a bírósági eljárásnak az igazgatási úthoz képest.⁵⁷⁶ E kérdés felvetése további témakör áttekintését teszi szükségessé, amelyre a dolgozatom alábbi részében teszek kísérletet.

4.3 Eljárásjogi kérdések a bírói kontroll során

A korábban elemzett kérdéskörökből következik az a kérdés, hogy mennyiben biztosítja a bírói út a házasság és a család egysége védelmét különösen a házassági bontóperekben. A korábbi gondolatmenet alapján mindenképpen megállapítható, hogy a házasság felbontására a bírósági út az adminisztratív

574 Szeibert Orsolya: Házasság – házasságon kívüli partnerkapcsolat – család a nemzetközi emberi jogi egyezmények, az Alkotmány és az alkotmánybírósági gyakorlat tükrében. In: Sajó András (szerk.): Alkotmányosság a magánjogban. Complex Kiadó. Budapest. 2006.256. o.

575 E kérdéssel többek között az Európai Családjogi Bizottság (Commission on European Family Law) is foglalkozott a házasság felbontására vonatkozó elvek kidolgozása során, melynek kapcsán arra az álláspontra helyezkedett, hogy a bontáshoz jogilag szabályozott eljárás szükséges, amely lehet bírói és nem bírói eljárás egyaránt.

576 Szeibert: i. m. 98. o.

(igazgatási) úthoz képest alkalmasabbnak tűnik, amelyet többek között a bírósági eljárás során megvalósuló bírói kontroll indokol. Ugyanis a házasság felbontásra vonatkozó anyagi és eljárásjogi rendelkezések betartása a bírói jogalkalmazással öltetik testet. E bírói kontroll a bizonyítási eljárás lefolytatása, illetve a felek személyes meghallgatása útján biztosítható.

A bontóperi tárgyaláson a felek személyes meghallgatásának – a házasság és a család egysége védelmére vonatkozó bírói kontroll szempontjából – kiemelkedő jelentősége van, ugyanis a bíróság ennek során győződhet meg a házastársak válási szándékának komolyságáról, véglegességéről. Másrészt a személyes meghallgatás lehetőséget biztosít arra is, hogy a házastársak a bontási szándékukat még egyszer alaposan megfontolva, a házaselet helyreállítása mellett döntsenek. Így a Pp. 284. § (3) bekezdése valamennyi házassági per tekintetében előírja a házastársak személyes meghallgatásának szükségességét. A Pp. 285. § (1) bekezdése ezt a szabályt már a bontóperben megtartott első tárgyaláson alkalmazni rendeli, mivel igen fontos, hogy a bíróság már az eljárás kezdetén tájékozódjon a felek bontási szándékáról, annak komolyságáról, és ettől függően döntsön a békítés (közvetítői eljárásra utalás) alkalmazásáról, illetve arról, hogy milyen érvekkel kísérelje meg a felek elhatározásának megváltoztatását. A felek személyes meghallgatása nemcsak a bíróság számára, hanem a felek egymáshoz fűződő kapcsolata szempontjából fontos. Ilyenkor a házasság problémáinak feltárása lehetőséget teremthet a házaselet rendezésére.⁵⁷⁷ Továbbá a házaselek személyes meghallgatásának az egyező akaratnyilvánítás alapján folyó bontóperben azért is kiemelkedő a jelentősége, mivel ilyen esetben a bíróság a bontási szándék komolyságáról, véglegességéről a felek személyes előadásából győződhet meg.⁵⁷⁸ Így a bíróság feladata, hogy a két egybehangzó akaratnyilatkozat (a megegyezés) véglegességének és befolyásmentességének vizsgálata. E körben a bíróság abból indul ki, hogy két felelősen gondolkodó ember akkor tesz ilyen, a saját és családja további sorsára nézve meghatározó közös nyilatkozatot, ha a házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlása valóban bekövetkezett.⁵⁷⁹ Emellett a személyes meghallgatásnak a gyermeki érdek érvényesülése szempontjából is jelentősége van, mivel a házasság felbontása minden esetben alapvetően meghatározza a gyermek további fejlődését, sorsának alakulását. Erre tekintettel a házassági

577 Makai Katalin: Házassági perek. In: Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A Polgári perrendtartás magyarázata 2. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2010.1081-1083. o.

578 BH 1985. évi 2/63. szám

579 Boros Zsuzsa: A házasság megszűnése. In: Kőrös András (szerk.): Polgári Jog. Családjog. Az új Ptk. magyarázata III/VI., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2013.59-60. o.

bontóperekben mind a bíróságnak, mind a feleknek igen nagy felelőssége van.

A bírói kontroll különösen a bizonyítási eljárás lefolytatása keretében valósulhat meg, amely az objektív bontás elve alapján történő (feldúltságon alapuló) bontásnál jut nagy jelentőséghez. Ugyanis a feldúltságon alapuló bontás esetében a bírónak vizsgálni kell, hogy bekövetkezett-e az a helyzet, amelynek következtében a házasság fenntartására nincsen reális lehetőség. Itt a bírói bizonyítás során arra kell figyelemmel lenni, hogy a házasság felbontásánál értékelendő elítélendő magatartások lélektanilag milyen hatással voltak a másik házastársra, előidézték-e kapcsolat végleges tartalmatlanná válását vagy sem. Tehát a bíróságnak a házasság megromlásához vezető folyamatot kell vizsgálnia. Továbbra is irányadó a Legfelsőbb Bíróság jogtétele, hogy valamely magatartást vagy valamely körülményt önmagában véve nem lehet szükségképpen a házasság felbontására alapul szolgáló oknak tekinteni. Csak a különböző, egymással összefüggő körülmények és ezeknek a házastársakban kiváltott hatásai vezetne végeredményben olyan helyzetre, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott.⁵⁸⁰

A bírói kontroll tehát elengedhetetlenül fontos eleme annak, hogy a házasság és a család egységének védelme a bírósági eljárások során érvényesülhessen. Ugyanis e kontroll után foglalhat állást a bíró abban a kérdésben, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott-e, amely döntést azonban az eset összes körülményének mérlegelésével kell meghoznia. Mivel a bíróság mérlegelése alá vonja a bizonyítás eredményét, valamint a tárgyalás egész anyagát, így a bizonyításnak nem csupán a tényállás megállapítása szempontjából, hanem a házasság és a család egységének védelme szempontjából is jelentős szerepe van. Ugyanakkor jelentőséggel bír a bírói mérlegelés is, mivel e mérlegelés során a bíró dönthet úgy is, hogy nem találja eléggé feldúltnak a házasságot, ezért elutasítja a bontásra vonatkozó kereseti kérelmet. Azon kérdés vizsgálata, hogy a bírói mérlegelésnek a házassági bontóperben milyen súlya van, egy önálló kutatás tárgyát képezi. Ugyanakkor mindenképpen felmerülhet az a kérdés, hogy elősegíti-e a bírói mérlegelés a házassági bontóperben a házasság és a család egységének védelmét vagy sem. Ugyanis előfordulhat, hogy a bíró eleve a házasság helyrehozhatatlanságából indul ki, mintsem a házasság helyrehozhatóságából. E kérdéssel többek között Gyekiczky Tamás foglalkozott egyik tanulmányában,⁵⁸¹ amelyben az 1950-es

580 Boros: i. m. 58. o.

581 Gyekiczky Tamás: Családjogi perek és a politikai jogalkotás. Levéltári iratok az 50-es évek elejéről. In: Gyekiczky Tamás (szerk.): Ami a múltból elkísér. A családjogi törvény ötven éve. Gondolat Kiadó. Budapest,

évek elején indult házassági bontóperek vonatkozásában vizsgálta a bírói mérlegelés jelentőségét. E tanulmányban szól arról, hogy a korabeli tudományos szakirodalom szerint a korlátlan bírói mérlegeléssel a házassági bontóper a házasság megszilárdításának lehetőségévé, a házasság fenntartásának perévé vált. Ezt az álláspontot képviselte Szigligeti Viktor is, aki szerint „a törvény a bírói mérlegeléssel a bíróságok kezébe teszi le annak az alapvetően fontos feladatnak a megvalósítását, hogy a házassági bontóperek elbírálásánál a házasság és a család megszilárdítása követelményének érvényt szerezzenek”.⁵⁸² Úgy gondolom, ezek az álláspontok napjainkban is elgondolkodtatóak.

4.4 A bíró békítő tevékenysége

További kérdésként merülhet fel, hogy milyen módon segíti elő a házasság és a család egységének védelmét a válások meggondoltabbá tételét garantáló, bírói békítő tevékenység. E kérdés megválaszolásánál érdemes egy történelmi kitekintést tennünk. A magyar családjog az 1984. évi Ht. megalkotása óta a bírói békítésnek a feladatát hangsúlyozza, és annak különböző eljárési formáit alkalmazza. Így korábban a Pp. 280. § a házassági bontópert megelőző, bontóper előtti meghallgatást, mint nemperes eljárást szabályozta. Az eljárás célja a házasság szilárdságának fokozása, illetve a hatékony békítés azzal a céllal, hogy a bontóperi eljárásra minél kevesebb alkalommal kerüljön csak sor. Ugyanakkor a Pp.-t módosító 1995. évi LX. törvény a bontóper előtti meghallgatásra vonatkozó rendelkezéseket hatályon kívül helyezte. Az eljárást ugyanis csak elvétve, az ügyeknek mintegy 2-3%-ában eredményezte a házastársak kibékülését. Másrészt a bontóper előtti meghallgatás többnyire csak az eljárás indokolatlan elhúzódásához vezetett. Ugyanakkor a nemperes eljárás keretében szabályozott, kötelező békítési procedura kudarcra nem jelenti azt, hogy más eszközök, módszerek nem lehetnének alkalmasak, illetve szükségesek a házaspár elmérgesedett kapcsolatának normalizálására, akár egy esetleges békülés reményében, akár azért, hogy a felek a házasságukat, illetve az ezzel összefüggő vitás kérdéseket együttműködve tudják lezárni.⁵⁸³ Így a jelenleg hatályos szabályok a bírósági békítést már nem, mint kötelező eljárási cselekményt, hanem csak, mint lehetőséget szabályozza. E rendelkezések értelmében a bíróság felelőssége annak az eldöntése, hogy az adott ügyben megkísérli-e a

2005.86. o.

⁵⁸² Szigligeti Viktor: A bíróságok gyakorlata a házassági bontóperekben. Jogtudományi Közlöny. 1952. szeptember. 378. o.

⁵⁸³ Makai: i. m. 1069-1070. o.

felek békítését, és ha igen: mikor, milyen érvekkel próbálja a házastársak válási szándékát befolyásolni az életközösség helyreállítása érdekében. Ennek keretében a bíróság javasolhatja azt is, hogy a kapcsolatuk rendezése érdekében forduljanak közvetítői eljárásra. Ugyanakkor a bíróság a gyakorlatban nem mondhat le a békítés eszközéről, ha a feleknek közös kiskorú gyermeke van, és a házastársak életközössége még csak rövid ideje szűnt meg. A gyermek érdeke szem előtt tartásának elsődlegességét hangsúlyozza a Legfelsőbb Bíróság 17. számú Irányelve is, amely szerint a bíróságnak arra kell törekednie, hogy erősítse a gyermek sorsáért való szülői felelősségérzetet. Ennek érdekében szükséges, hogy a bíróság a felek előtt a család szétesésének hátrányos következményeit feltárja. Erre a házassági bontóper bármely szakaszában sor kerülhet. Így kívánatos, hogy a bíróság a házastársi kapcsolat, a család, a szülő és a gyermek közötti viszony emberi oldalaira, e kapcsolat sokoldalú, érzelmegazdagító, az emberi életet kiteljesítő szerepére irányítsa. Ezeknek és más körülményeknek a feltárásával a bíróság a feleket arra a megfontolásra készíti, hogy a gyermekük érdekében – de saját érdekükben is – kíséreljék meg a családi életük helyreállítását.⁵⁸⁴

A konfliktusoldó, békítő bírói tevékenység tehát a házassági kötelék visszaállítását, a megfontolatlan bontás szándékától való eltérítést szolgálhatja. Bár az esetek túlnyomó részében mélylélektani eszközök időigényes igénybevételére volna szükség, amelyre a bíróság nem vállalkozhat. Ugyanakkor a konfliktusoldás lélektani oldala mellett a házastársak vitájában materiális kérdések is felmerülnek, amelyek megoldásának a felvázolása a bíró által átgondoltabbá teheti a válás szándékát, vagyis el is tántoríthat attól.⁵⁸⁵ Így a bíró békítő tevékenysége a házasság és a család egysége védelmét biztosíthatja.

4.5 Közvetítői eljárásra utalás (családi mediáció)

A bíró békítő tevékenysége mellett egy másik fontos intézmény is garantálhatja a házasság és a család védelmét. Ez a közvetítői eljárás (mediáció), amelynek jelentős szerepe van többek között a házasság és a család egységének helyreállításában, a családi konfliktusok megoldásában, a szülők egymás közötti és a gyermekükkel való kapcsolatának újrendezésében, valamint a szülői együttműködés kiépítésében. A családi mediáció a családi kötelék létrehozását,

⁵⁸⁴ Makai: i. m. 1084. o.

⁵⁸⁵ Csiky Ottó: A házasság megszűnése. In: Kőrös András (szerk.): A családjog kézikönyve I. kötet. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2007.85-86. o.

illetve újbóli felépítését célzó eljárás, amely a házasság megromlásában és az életközösség megszakadásban érintett párok felelősségére és autonómiájára irányítja a figyelmet egy elfogulatlan, független, képzett, de döntési jogkörrel nem rendelkező családi mediátor segítségével, aki a megoldás megtalálásához segíti hozzá a feleket.⁵⁸⁶

A mediáció kiemelkedő jelentőségét jelzi, hogy a Családjogi Könyv két nagy területen is rendelkezik a közvetítői eljárásról. Így a törvény a közvetítő eljárást egyrészről a házasság felbontásával összefüggő vitás kérdések lehetséges rendezési útjaként⁵⁸⁷ határozza meg. Másrészről a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése során felmerülő, elsősorban a gyermeket érintő vitás ügyekben⁵⁸⁸ szabályozza ezen eljárást. A Családjogi Könyvben meghatározott anyagi jogi szabályok mellett a közvetítés eljárásjogi rendelkezései is rögzítésre kerültek. E körben a Pp. úgy rendelkezik, hogy a bíróság – amennyiben annak sikerére esély mutatkozik, különösen ha a felek valamelyike kéri – tájékoztatja a feleket többek között a közvetítői eljárás lényegéről, igénybevételeének lehetőségéről.⁵⁸⁹

A házasság felbontása vonatkozásában a Családjogi Könyv utal a konfliktus rendezésének ezen új, alternatív lehetőségére, valamint arra, hogy kinek a kezdeményezésére kerülhet sor a mediációra, és mi a joghatása a mediációs eljárás eredményeként létrejött megállapodásnak. Ennek alapján a házastársak a megromlott kapcsolatuk helyreállítása érdekében már a házassági bontóper előtt is igénybe vehetik a mediációt, de erre a bontóper alatt saját elhatározásukból vagy a bíróság javaslatára is sor kerülhet. A közvetítés során létrejött megállapodás joghatását illetően a törvény rögzíti, hogy ezen megállapodás perbeli egyezségbe foglalható, és az – bírósági jóváhagyás esetén – az egyező akaratnyilvánításon alapuló bontás alapjául szolgál. A Családjogi Könyv a házassági bontóperrel összefüggésben csak lehetőségként említi a közvetítői eljárás igénybe vételét. Ezzel szemben a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése során az érintett gyermek érdekében mindenképpen elő kell segíteni a szülők közötti együttműködési készség megteremtését. Ugyanis a kiskorú gyermeknek alapvető érdeke, hogy a szülők – a gyermekük bevonásával – közösen, megegyezéssel döntsenek a szülői felügyelet jövőbeni gyakorlásáról, mivel szülőtársként továbbra is együtt kell működniük, legalább a gyermek sorsát

586 Nagy Márta: Bírósági mediáció. Bába Kiadó. Szeged, 2011.166. o.

587 Ptk. 4: 22. §

588 Ptk. 4 : 172. §

589 Pp. 148. § (2) bekezdés

érintő lényeges kérdések eldöntésében. Ennek alapján a Családjogi Könyv úgy rendelkezik, hogy a bíróság – amennyiben úgy látja, hogy attól eredmény várható – nem csupán javasolhatja, hanem kötelezheti a feleket a szülői felügyelet gyakorlásával kapcsolatban a közvetítői eljárás igénybevételére, figyelemmel arra, hogy a per ugyan formálisan kettőjük jogvitájáról szól, azonban ténylegesen a gyermekük érdekének, fejlődésének optimális biztosítása a tét.⁵⁹⁰

Úgy gondolom, hogy a Családjogi Könyvben szabályozott közvetítői eljárás nagymértékben elősegítheti, hogy a házasság és a család egységének védelme érvényesülhessen. Ezt bizonyítja, hogy ezen alternatív vitarendezési módnak, eljárásnak számos előnye van. Így a mediáció – amennyiben annak résztvevője a gyermek – segíthet elfogadtatni a gyermekkel a családi kapcsolatok megváltozását, így többek között azt is, hogy a válás csak a házasságot és nem a szülők közötti kapcsolatot szünteti meg. Ugyanis a gyermekért való közös felelősség a szülőket a válás után továbbra is összeköti. Ezen túlmenően a családi mediáció olyan eljárás, ahol az egyik legfontosabb család-és gyermekjogi alapelv, azaz a gyermek legfőbb érdeke valósulhat meg azáltal, hogy a szülők az egymás közötti konfliktusok megoldásával olyan, a gyermeket érintő megállapodást köthetnek, amely a gyermek legfőbb érdekét, jövőbeni helyzetét megnyugtatóan, békés szülői megegyezéssel rendezi.⁵⁹¹ A családi mediáció tehát többek között a házasság és a család védelmét szolgálja, még a szoros családi egység felbomlásakor is. Ugyanis a felek közötti konfliktusok enyhítésével, azok esetleges megoldásával, továbbá a gyermek iránti szülői felelősség erősítésével a jogi értelemben felbomlott család is egység tud maradni a jövőben.

4.6 A gyermek sorsáért való szülői felelősség erősítése

A házastársaknak az Alaptörvényből és a Családjogi Könyv rendelkezéseiből folyó kötelessége a házasság és a család védelme, a családban élő gyermek egészséges fejlődéséhez szükséges feltételek biztosítása. Mindkét szülőnek egyaránt joga és kötelessége e célok elérésének elősegítése. Ez következik egyrészt a Családjogi Könyv élén álló, azon családjogi alapelvből, hogy a házastársak a házasság és a család ügyeiben egyenjogúak, jogaik és kötelezettségeik egyenlők.⁵⁹² Másrészt a szülői felügyelet gyakorlása során a

⁵⁹⁰ Makai: i. m. 270 - 271. o.

⁵⁹¹ Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére. Jogelméleti Szemle. 2013/1. 18-19. o.

⁵⁹² Ptk.4:3.§

szülők jogai és kötelezettségei egyenlők.⁵⁹³ A szülői felügyeletet a szülők – megállapodásuk vagy a gyámhatóság vagy a bíróság eltérő rendelkezése hiányában – közösen gyakorolják akkor is, ha már nem élnek együtt.⁵⁹⁴ E törvényi rendelkezésekből kitűnik, hogy sem a jogok, sem a kötelezettségek terén nem illeti meg előjog tehát egyik házastársat sem. Az egyenjogúság jegyében egyaránt felelősek a gyermek ellátásért, a neveléssel kapcsolatos feladatok teljesítéséért. A családi közösségi fenntartása, a gyermek nevelésének legmegfelelőbb légkör kialakítása és megőrzése mindkét házastárs feladata. A család egységének megbomlása a gyermek életét megzavarja, bizonytalanságot, válságot idézhet elő, egész életére kiható módon befolyásolhatja a gyermek személyiségfejlődését. A gyermek ugyanis legtöbbször mindkét szülőjével, teljes családban szeretne élni. A társadalom ezért joggal várja el a szülőktől, hogy múltó érzelmváltozások, meggondolatlan kalandok, felrobbanó indulatok, hirtelen támadt összetűzések nyomán kialakult helyzet hatása alatt ne bontsák meg a család egységét.⁵⁹⁵ A bíróságnak ezért mind a házassági bontóperben, mind pedig a különélő házastársak között, a házasság felbontása nélkül indult szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti per során vizsgálnia kell, hogy van-e remény a család egységének helyreállítására. E körben a bíróságnak arra kell törekednie, hogy erősítse a gyermek sorsáért való szülői felelősségérzetet. Ennek érdekében szükséges, hogy a bíróság a figyelmet a házastársi kapcsolat, a család, a szülő és a gyermek közötti viszony emberi oldalaira, e kapcsolat sokoldalú, érzelmgazdagító, az emberi életet kiteljesítő szerepére irányítsa. Ezeknek és más körülményeknek a feltárásával a bíróság a feleket arra a meggondolásra készítheti, hogy a gyermekük érdekében – de a saját érdekükben is – kíséreljék meg a családi életük helyreállítását.⁵⁹⁶

A gyermek sorsáért való közös szülői felelősség hangsúlyozása tehát mind a házassági bontóperben, mind a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti per során rendkívül fontos. A szülői felelősség szerepét jelzi, hogy napjainkra a szülő-gyermek viszony meghatározó jelentőségű lett, amelynek jogosultja a gyermek, kötelezettje pedig nemcsak a szülő, hanem az állam, a társadalom is.⁵⁹⁷

593 Ptk.4:147.§ (2) bekezdés

594 Ptk.4:164.§ (1) bekezdés

595 Bencze Lászlóné: A szülői felügyelet és a gyermekvédelmi gondoskodás. In: Kőrös András (szerk.): A családjog kézikönyve II. kötet. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2007.642. o.

596 Legfelsőbb Bíróság 17. számú Írányelve a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról: I. Felelősség a gyermekekért.

597 Szeibert Orsolya: A gyermek meghallgatása az európai országok gyakorlatában – Németország, Svájc, Belgium, Franciaország. Családi jog. 2014/3. 31–36. o.

A szülői felelősség, valamint a szülő-gyermek közötti viszony hangsúlyozása számos ország ítélkezési gyakorlatában is meghonosodott. Így például Németországban, Ausztriában, Franciaországban, Belgiumban vagy Ausztráliában a bírák kiemelt figyelmet fordítanak a szülői felelősség erősítésére olyan módon, hogy speciális, úgynevezett pszichoeduktív módszerek alkalmazásával tájékoztatják a szülőket a válás következményeiről, a gyermek fejlődépszichológiai igényeiről, a szükségleteiről. E tájékoztatás elősegíti, hogy a szülők saját maguk, a gyermekük iránt érzett felelősségük tudatában hozzák meg a döntést. Ezt a nemzetközi szakirodalom „Empowerment” (figyelemfelhívás, tudatalakítás) kifejezéssel jelöli, amely eljárás célja, hogy felhívja a szülők figyelmét a gyermek szükségleteire, érzéseire, és arra, miképpen éli át a gyermek az eseményeket, a konfliktusokat. Így a szülői felelősség hangsúlyozása a gyermeket is érintő családjogi perekben nem csupán a gyermeki érdek védelmét, hanem egyúttal a házasság és a család egységének védelmét is biztosítja.⁵⁹⁸

4.7 Tartós családi kapcsolatok modellje (Enduring family relationship)

A házasság és a család egységének védelme nem csupán a fennálló, működőképes házastársi és családi kapcsolatok védelmére szolgálhat, hanem a már megszűnt házasság utáni családi kapcsolatok fenntartására, újrendezésére. E szemlélet az elmúlt 40 évben ugyanakkor igen markáns változásokon ment keresztül mind hazánkban, mind nemzetközi viszonyokban egyaránt. Ugyanis az 1970-es években a házassági bontójog azon az elven alapult, hogy „a halott házasságnak egy illő temetést kell adni”, amely egyszer és mindenkorra rendezi a felek vagyoni, szülői felügyeleti jogait és kötelezettségeit.⁵⁹⁹ E bontójogi szemléletet Irène Théry francia szociológus egy tanulmányában⁶⁰⁰ úgy jellemezte, hogy a szülők házasságának felbontása válást jelentett közöttük nem csupán partnerként, hanem szülőként is. Ugyanis e felfogás szerint csak az egyik szülő vállalhatta tovább a szülői szerepet, míg a másik szülő szerepe túlnyomó részben a kapcsolattartásra terjedt ki. Ebből következett pedig az, hogy a megromlott házasság egyúttal a családi egység végleges felbomlását is jelentette.

598 Monika Stvarnik: Die Familiengerichtshilfe. In: Psychosoziales Netzwerk gemeinnützige GmbH. Judenburg, 2013. 8-9.

599 Patrick Parkinson: Family laws and access to justice. Paper for UN Experts Group, New York. May 2015.3-4.

600 Irène Théry: The interest of the child and the regulation of the Post-Divorce Family. International Journal of the Sociology of Law. 1986.14. 341-358.

Ugyanakkor nem telt el hosszú idő, hogy e szemlélet megváltozzon, és kialakuljon egy új felfogás, nevezetesen a tartós családi kapcsolatok modellje (enduring family relationship). E szemlélet szerint a házasság felbontása átmenetet jelent az eredeti családi egység és a család újraalakítása között, ahol bár a családi egység fennmarad, csak más módon, kétpólusúvá válik. Professzor Marygold Melli egyik tanulmányában mutat rá arra,⁶⁰¹ hogy napjainkban a házasság felbontása nem a házastársi kapcsolat végét jelenti, hanem e kapcsolat folyamatos újrendezését. Ezt jelzi az is, hogy bár a házasság megszüntethető, azonban a szülői felelősség nem. Így a tartós családi kapcsolatok modellje a házasság felbontása esetén a kizárólagos szülői felügyelet helyett a közös szülői felügyeletet részesíti előnyben. Ennek alapján e modell számos országban a közös szülői felügyelet gyakorlásának jogi szabályozásában is nyilvánult meg. Így például Angliában az 1989-ben elfogadott Children Act rögzítette, hogy a házasság felbontása után is mindkét szülő gyakorolhatja a szülői felügyeletet. Franciaországban 1993-ban vezették be az együttes szülői felügyeleti jogok elvét (principe de coparentalité),⁶⁰² míg Németországban a gyermeki jogok 1997-es reformja (Gesetz zur Reform des Kindschaftrechtes) módosította a német Polgári Törvénykönyvet olyan módon, hogy lehetőséget teremtett a közös szülői felügyelet gyakorlására.⁶⁰³

Hazánkban a Csjt. 1995. évi módosításáig a házastársak közös szülői felügyelete csak addig állhatott fenn, amíg a felek különválásukat követően peren kívül vagy perben meg nem állapodtak gyermekük elhelyezéséről vagy a bíróság ítéletével a gyermekelhelyezésről nem döntött. Ettől kezdődően ugyanis a szülői felügyeleti jogok összessége főszabályként azt a szülőt illette, akinél a gyermek elhelyezést nyert. Az 1995-ig hatályos jogszabályi rendelkezések tehát nem tették lehetővé a gyermek elhelyezését követően a közös szülői felügyeletet, még abban az esetben sem, ha a szülők együttes akarata, kívánsága erre irányult, és személyük, illetve családi körülményeik is alkalmassá tették őket erre a feladatra. Ennek indokát az Alkotmánybíróság adta meg,⁶⁰⁴ amely szerint a Csjt.-nek a gyermekelhelyezést követően a közös szülői felügyeletet kizáró 72. §-a éppen a gyermek érdekében, pozitív diszkriminációként korlátozza a szülői felügyeleti jogot. A testület utalt az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény 7. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 5. cikkére, valamint a

⁶⁰¹ Marygold S.Melli: Whatever happened to divorce? Wisconsin Law Review. 2000. 637-638.

⁶⁰² Frédéric Vauvillé: Du Principe de Coparentalité. Les Petites Affiches 4. 2000. 209.

⁶⁰³ Bürgerliches Gesetzbuch § 1626: Elterliche Sorge, Grundsätze.

⁶⁰⁴ 995/B/1990/. AB határozat, ABH 1993/515.

Gyermekjogi Egyezmény 9. cikkére, amelyek szerint bár a szülők jogai és felelőssége a házasságból származó gyermekeik vonatkozásában főszabályként a házasság felbontása után is egyenlőek, azonban ez nem akadályozza annak, hogy az államok a gyermekek érdekében a szükséges intézkedéseket megtegyék.

Ugyanakkor az utóbbi években, illetve évtizedekben mind hazánkban, mind külföldön egyre sürgetőbb igényként jelentkezett a házasság felbontása, vagy az életközösség megszűnése utáni közös szülői felügyelet gondolata.⁶⁰⁵ Weiss Emília 1980-ban, a közös szülői felügyelettel kapcsolatos tanulmányában, amelyben elsősorban a német és az amerikai ilyen irányú törekvéseket elemezte, a közös szülői felügyeletről még csak, mint a családjog egyik kialakulóban lévő intézményéről írt, amelyet sehol sem a jogalkotó kezdeményezett, hanem az érintett szülők, és amelyhez rendszerint a bírói gyakorlaton keresztül vezetett az út.⁶⁰⁶ E törekvések, amelyek a házasság felbontása utáni közös szülői felügyelet gyakorlására irányultak, különösen az 1990-es években számos ország (így például Franciaország, Svédország, Finnország, Németország, Ausztrália) jogrendszerében megvalósultak. E tendencia a magyar családjogban is érvényesült. Ugyanis a Csjt. 1995. évi módosításával lehetőség nyílt arra, hogy a szülők közös kérelmére a bíróság közös szülői felügyeletet rendeljen el, illetve jóváhagyja a szülőknek a közös szülői felügyeletre vonatkozó egyezségét, amennyiben az a gyermek érdekét nem sérti.⁶⁰⁷ Erre a hatályos családjogi rendelkezések értelmében is sor kerülhet.⁶⁰⁸ Ugyanakkor összehasonlítva több európai szabályozást, gyakorlatot a hazai, közös szülői felügyeletre vonatkozó rendelkezésekkel, valamint az ítélkezési gyakorlattal, megállapítható, hogy néhány európai szabályozás szerint a házasság felbontása a közös szülői felügyeletet nem érinti, az fennmarad akkor is, ha azt valamelyik szülő ellenzi, illetve hiányzik az együttműködési készség. Azonban hazánkban a közös szülői felügyelet gyakorlására csak a szülők közötti teljes egyetértés, maximális együttműködési készség esetén kerülhet sor. Ugyanis e szülői felügyelet olyan fokú együttműködési készséget feltételez, amely az egyik szülő tiltakozása, elzárkózása esetén nem valósítható meg, nem kényszeríthető ki.⁶⁰⁹ Tehát e magyar jogi szabályozás és ítélkezési gyakorlat azáltal, hogy mind a házasság

605 Makai Katalin: A szülői felügyelet és a gyermekvédelmi gondoskodás, In: Kőrös András (szerk.): A családjog kézikönyve II. kötet. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2007. 633. o.

606 Weiss Emília: Az NSZK Alkotmánybíróságának ítélete a házasság felbontása utáni közös szülői felügyeletről. Magyar Jog.1983/10.

607 Csjt. 72. § (1) – (3) bekezdés

608 Ptk. 4:165. § (2) bekezdés

609 Legfelsőbb Bíróság 17. számú Írányelve a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról: II. A szülők megállapodása a közös szülői felügyelet és a gyermekelhelyezés kérdésében.

fennállása alatt, mind annak felbontása után a szülők közötti együttműködést részesíti előnyben, egyúttal a házasság és a család egységének védelmét erősíti. Így hazánkban is érvényesül a tartós családi kapcsolatok szemlélete, amely a házasság felbontása után a felbomlott családot, illetve azok tagjait valamilyen módon össze tudja kötni, és közöttük egy új családi egységet tud teremteni.

ÖSSZEGZÉS

A pályamunkámban a házasság és a család egységének védelmével összefüggő kérdéseket, témaköröket vizsgáltam egyes családjogi perek vonatkozásában. Az elemző munkámat elsőként a téma történelmi feldolgozásával kezdtem, ugyanis a korábbi és a hatályos jogi környezet összehasonlítása mindenképpen a kutatás részét képezi. E történelmi visszatekintésünk során képet kaphattunk egyes korszakok házasságról és a családról alkotott szemléletéről, e két intézmény védelméről. A házasság és a család védelmének mikénti szabályozása tekintetében pedig igen tarka kép bontakozott ki előttünk, mivel az idők folyamán folyamatosan változott e két intézmény társadalmi, jogi és gazdasági megítélése. Így az egyes időszakokban a házasság és a család védelmét igen szigorú állami, illetve egyházi kontroll alá helyezték, amely különösen a házasság felbontásánál érvényesült. E szigorúbb szabályozást azonban rugalmasabb, egyszerűbb rendelkezések követték, amely a 20. század második felétől a bontások számának növekedésében is megnyilvánult az egész világon. Napjainkban a házasság fontosságának csökkenése, valamint a válások számának emelkedése világtendencia, ugyanúgy jellemzi Észak- és Dél-Amerikát, mint Európát vagy Ázsiát. Erre tekintettel a 21. században jelentős kihívást jelent a házasság és a család egységének jogalkotói és jogalkalmazói védelme. Különösképpen az ítélkező bíróra hárul nagy feladat akkor, amikor a házasság felbontása során a házasság és család egységének a védelmére vonatkozó alapelveket, rendelkezéseket kell a gyakorlatban alkalmaznia. Ennek alapján a dolgozatom második részében olyan témaköröket elemeztem, amelyek a házasság és a család védelmével összefüggésben merülnek, illetve merülhetnek fel egyes családjogi perekben. Így a nemzetközi és a hazai jogirodalmat is felhasználva vizsgáltam a házasság felbonthatóságával kapcsolatos kérdéseket, a bontójogi szabályok rugalmassá válásának témakörét, a bírói út szükségességét a házasság felbontásánál, a házasság és a család védelmével összefüggő eljárásjogi kérdéseket a bírói kontroll során, a bírói békítő tevékenység és a közvetítői eljárás szerepét, a szülői felelősség növelésének jelentőségét, valamint

a tartós családi kapcsolatok kialakításának fontosságát. Úgy gondolom, e kérdéskörök mindenképpen szorosan összefüggnek a házasság és a család egységének védelmével, illetve azzal, hogy e két alkotmányos érték, alapelv miképpen érvényesülhet a családjogi perekben. Valamennyi témakör elemzése után arra az álláspontra helyezkedtem, hogy mind a hazai jogi szabályozás, mind az ítélkezési gyakorlat a házasság és a család egységének védelmét szolgálja.

Rövidítések jegyzéke

Alkotmány	A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény
BGB	Német Polgári Törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch)
Csjt.	A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény
Csvt.	A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény
ECHR	European Court of Human Rights (Emberi Jogok Európai Bírósága)
Emberi Jogok Európai Egyezménye	Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Európai Egyezmény
Ht.	A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk
Gyermejjogi Egyezmény	Gyermekek Jogairól szóló, az ENSZ Közgyűlése által New Yorkban, 1989. november 20. napján elfogadott Egyezmény
Pp.	Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény
Ptk.	Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

Irodalomjegyzék

- Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jogi mediációban, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére. Jogelméleti Szemle. 2013/1.
- Bencze Lászlóné: A szülői felügyelet és a gyermekvédelmi gondoskodás. In: Kőrös András (szerk.): A családjog kézikönyve II. kötet. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2007.
- Boros Zsuzsa: A házasság megszűnése. In: Kőrös András (szerk.): Polgári Jog. Családjog. Az új Ptk. magyarázata III/VI., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2013.
- Chronowski Nóra: A házasság és a család alkotmányos védelme. In: Chronowski Nóra (szerk.): Alkotmányjog és közigazgatási jog I. Dialog Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2011.
- Cserbáné Nagy Andrea: A házassági jog kodifikációi. PhD értekezés. 2012.
- Csiky Ottó: A házasság megszűnése. In: Kőrös András (szerk.): A családjog kézikönyve I. kötet. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2007.
- Dieter Henrich: Ehe und Familie stehen unter dem besonderen Schutz der staatlichen Ordnung (Art 6. Grundgesetz): Verfassungsnorm und Lebenswirklichkeit. Zeitschrift für Familienforschung. 1999.11.
- Drinóczi Tímea: A házasság és család. Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok.
- Drinóczi Tímea-Zeller Judit: A házasság és a család – alkotmányjogi értelemben. Acta Huma. 16. évfolyam. 2005/4. szám.
- Frédéric Vauvillé: Du Principe de Coparentalité. Les Petites Affeches 4. 2000. 209.
- Frivaldszky János: A házasság és a család: elnyomó hatalmi viszonyok avagy a jog relacionális jellegének prototípusai. Iustum Aequum Salutare IV. 2008/3.
- Gyekiczky Tamás: Családjogi perek és a politikai jogalkotás. Levéltári iratok az 50-es évek elejéről. In: Gyekiczky Tamás (szerk.): Ami a múltból elkísér. A családjogi törvény ötven éve. Gondolat Kiadó. Budapest, 2005.
- Halmai Gábor-Polgári Eszter-Sólyom Péter-Uitz Renáta-Verman Martin: Távol Európától. Fundamentum. 2009/1. szám.
- Horváth-Szabó Katalin: Változó világ-változó családok. Kihívások és megoldások. Vigília. 79. évfolyam. 5. szám/2014.

- Irène Théry: The interest of the child and the regulation of the Post-Divorce Family. *International Journal of the Sociology of Law*. 1986.14.
- Jakab Éva: A házasság. In: Molnár Imre-Jakab Éva (szerk.): *Római jog*. Diligens Bt. Szeged. 2001.
- Katonáné Soltész Márta: Emberi jog a házassággal és a családi élettel kapcsolatban. In: Katonáné Soltész Márta (szerk.): *Emberi jogok hazánkban*. ELTE Jogi Továbbképző Intézet. Budapest, 1988.
- Kőrös András: Alapelvek. In: Kőrös András (szerk.): *Polgári Jog. Családjog. Az új Ptk. magyarázata III/VI*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2013.
- Kőrös András: Múlt s jövődől tán együtt van – Megőrzendő és új elemek a családjogban az új Ptk. kodifikációja során. In: Gyekiczky Tamás (szerk.): *Ami a múltból elkísér. A családjogi törvény ötven éve*. Gondolat Kiadó. Budapest, 2005.
- Lábady Tamás: A magánélet alkotmányos védelme (A házasság és a család védelme, a magánszférához való jog). *Acta Humana*. 1995/18-19.
- Lápossy Attila: Az alkotmánybírák a házasság védelméről. *Fundamentum*. 2009/1. szám.
- Makai Katalin: A szülői felügyelet és a gyermekvédelmi gondoskodás, In: Kőrös András (szerk.): *A családjog kézikönyve II. kötet*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2007.
- Makai Katalin: Házassági perek. In: Németh János-Kiss Daisy (szerk.): *A Polgári perrendtartás magyarázata 2. Complex Jogi és Üzleti Kiadó*. Budapest, 2010.
- Magyar Erzsébet: A család története. In: Hegedűs Judit (szerk.): *Család, gyerek, társadalom*. ELTE PPK Neveléstudományi Intézet. Budapest, 2006.
- Marygold S.Melli: Whatever happened to divorce? *Wisconsin Law Review*. 2000.
- Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve. *Institúciók*. Debrecen, 1943.
- Monika Stvarnik: Die Familiengerichtshilfe. In: *Psychosoziales Netzwerk gemeinnützige GmbH*. Judenburg, 2013.
- Nagy Márta: *Bírósági mediáció*. Bába Kiadó. Szeged, 2011.
- Patrick Parkinson: Family laws and access to justice. Paper for UN Experts Group, New York. 2015.

Schanda Balázs: A házasság intézményének védelme a magyar alkotmányjogban. Iustum Aequum Salutare IV. 2008/3.

Schanda Balázs: A jog lehetőségei a család védelmére. Iustum Aequum Salutare. 2012/2.

Szabó Edit Édua: A házasság intézménye és a gyermekvédelem fejlődése Magyarországon. Kézirat. Budapest, 2012.

Szeibert Orsolya: A gyermek meghallgatása az európai országok gyakorlatában – Németország, Svájc, Belgium, Franciaország. Családi jog. 2014/3.

Szeibert Orsolya: A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2014.

Szeibert Orsolya: Házasság – házasságon kívüli partnerkapcsolat – család a nemzetközi emberi jogi egyezmények, az Alkotmány és az alkotmánybírósági gyakorlat tükrében. In: Sajó András (szerk.): Alkotmányosság a magánjogban. Complex Kiadó. Budapest. 2006.

Szigligeti Viktor: A bíróságok gyakorlata a házassági bontóperekben. Jogtudományi Közlöny 1952. szeptember.

Weiss Emília: Az NSZK Alkotmánybíróságának ítélete a házasság felbontása utáni közös szülői felügyeletről. Magyar Jog. 1983/10.

Hivatkozott jogszabályok, dokumentumok jegyzéke

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948. december 10.)

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv (hazánkban kihirdetve: 1993. évi XXXI. törvény útján)

Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (hazánkban kihirdetve: 1976. évi 9. törvényerejű rendelet útján)

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (hazánkban kihirdetve: 1976. évi 8. törvényerejű rendelet útján)

A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló Egyezmény (1979. december 18.)

A Gyermekek Jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20. napján kelt Egyezmény (hazánkban kihirdetve: 1991. évi LXIV. törvény útján)

Európai Unió Alapjogi Chartája (2007/C 303/01)

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény

A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. Törvénycikk

A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény
módosításáról szóló 1986. évi IV. törvény

A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi törvény módosításáról
és egységes szövegéről szóló 1974. évi I. törvény

A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény

Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)

Legfelsőbb Bíróság 17. számú Irányelve a gyermek elhelyezésével kapcsolatos
szempontokról

Alkotmánybírósági határozatok

4/1990. (III.4.) AB határozat

750/B/1990. AB határozat

995/B/1990. AB határozat

57/1991. (XI.8.) AB határozat

22/1992. (IV.10.) AB határozat

1097/B/1993. AB határozat

14/1995. (III.13.) AB határozat

154/2008. (XII.17) AB határozat

Bírósági határozatok

Marckx v. Belgium, ECHR 6833/74. (1979) Series A. No. 31.

X. and Y. v. UK., Decisions and Reports, ECHR 9369/1981.

BH 1985. évi 2/63. szám

Elektronikus források

http://www.parlament.hu/biz39/isb/tan/hazassag_intezmenye.pdf

http://phd.lib.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_13061_section_5174.pdf

Polgári jogi szekció
Joghallgatói tagozat

HARASZTI NÓRA

A VIDEOJÁTÉKOK ÉS MÁS MULTIMÉDIÁS TARTALMAK SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSE

BEVEZETÉS

E rohamléptekben fejlődő világ egyik, ha nem a legdinamikusabb iparága az információtechnológia. A jogtudománynak és a joggyakorlatnak olyan új kihívásokkal kell szembenéznie, melyeket a modern információs társadalom társadalmi hatásai indukálnak. A szellemi alkotásokra vonatkozó vagyoni értékű jogok szerepe nagymértékben megnövekedett az új műfaj, a szoftver és a hozzá kapcsolódó terjesztési technikák, így például a digitális rögzítés és az internet megjelenését követően. A technikai, műszaki, tudományos korszakváltás rendre új problémákat hoz a felszínre, melyek kezelésében a jognak lényeges szerep jut: feladata a szoftver helyzetének rendezése, a fejlesztőnek alkotásához fűződő – személyiségi és vagyoni jellegű – jogainak védelme. A technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás oldhatja csak meg a szellemi alkotás szerzőjének és az alkotás felhasználójának érdekei közötti konfliktusokat, valamint így új alkotások létrejöttét is ösztönözheti. A szerzőnek biztosított jogosultságok érvényesítése a gyakorlatban nagyon nehéz. Egy hatékony – akár nemzetközi – szervezeti rendszer kiépítése talán megfelelő mértékben tudná az illegális terjesztés és felhasználás útját állni. A jogérvényesítés járható útjának kiépítése még várat magára. A jog ugyanis nem önmagában, hanem érvényesítése által létezik. A technikai fejlődés dinamizmusa talán a jövőben lehetővé teszi majd a digitális rögzítések egyedi azonosíthatóságát, a felhasználások elektronikus eszközökkel történő követését, végső soron pedig a szerző jogainak biztosítását.⁶¹⁰

A számítógépes szerzői jogi jogsértések számának hatalmas növekedése és az

610 Marton Kálmán: A számítógépi programalkotások jogi védelme, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/13> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

egyre erősödő anyagi haszonszerzési célzat miatt szükségesé vált a jogalkotó intenzívebb beavatkozása. Napjainkban az internet egyet jelent az emberi szabadság végtelenségével, így a felhasználók nehezen veszik tudomásul, ha e szabadságukban korlátozzák őket. A szabályozás gyakorlati hatékonyságát a jogsértések nemzetközi jellege és az egységes szabályozás hiánya nehezíti. A nemzetköziség fokozottabb megjelenését segíti a globalizáció, a szabad kereskedelem és az egységes európai piac kialakulása. Ez azért is jelent nagy gondot, mert például egy program külföldi szerverről való letöltése és annak egy harmadik országban történő értékesítése nem megoldott probléma sem a polgári jog, sem pedig a büntetőjog részéről. A szabályozás egységességének hiánya a másik jelentős probléma, ugyanis minden állam másképp lép fel a jogsértő tevékenységekkel szemben. Ez végső soron az egyes nemzetek jogi kultúrtörténetének másságára vezethető vissza, mivel más szabályozási modellt követnek a polgári jog és a büntetőjog területén, más tényállási elemekből állnak az egyes normák, és más elkövetési magatartásokat rendelnek büntetni.⁶¹¹

Napjaink információs forradalma következtében megszámlálhatatlan információ érkezik pillanatról pillanatra az egyes felhasználókhoz. Ezek az információk csoportosíthatók például tartalmuk, kifejezési formájuk, de sok más egyéb szempont alapján is. A digitalizáció a tartalmak, művek digitális jelek formájában történő megjelenítését jelenti. A digitális tartalom rendkívül könnyen, lényegében korlátlan számban és az eredeti mű sérelme nélkül többszörözhető. A folyamatosan fejlődő tömörítési és adatátviteli technológiák egyre gyorsabb terjesztési lehetőségeket teremtenek. A problémát főként az jelenti, hogy a szerző minden korábbinál nagyobb mértékben elveszti a tényleges rendelkezési lehetőségét a mű fölött. A tárgyak szerint rendkívül sokszínű szerzői alkotások két csoportra oszthatók abból a szempontból, hogy azokra fennáll-e valakinek kizárólagos, rendelkezési, tiltási, ellenőrzési joga. A jog feladata e tartalmak megóvása, a tulajdonos jogainak biztosítása.⁶¹² A továbbiakban a videojátékok, valamint a multimédiás tartalmak szerzői jogi megítélését vizsgálom.

611 Spránitz Gergely: Digitális tartalmak szerzői jogi védelme online környezetben – II. rész, <https://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200708-pdf/05.pdf> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

612 Őri Annamária: Digitális tartalmak jogi védelme, *Studia iuvenum iurisperitorum*, 2008. 4. sz. 77. old., http://epa.oszk.hu/02500/02567/00004/pdf/EPA02567_Studia_iuvenum_iurisperitorum_4_2008_039-124.pdf (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

1. A SZERZŐI JOGI OLTALOM

A szerzői jog a szellemi alkotások jogának egyik részterülete az iparjogvédelem mellett. A szerzői jogi szabályozások fókuszában a szellemi javak piaci hasznosíthatóságának biztosítása áll. A szerzői jog célja, hogy a szerző számára monopoljogokat biztosítson – ez teremti meg művének piaci értékesíthetőségét, és ezen keresztül azt a jövedelmet, ami az új művek létrehozását finanszírozza. A szerzői jog lényegét tekintve kizárólagos, abszolút szerkezetű tulajdonjog, az alkotó saját vagyonaként rendelkezik alkotásával: joga van azt másolni, terjeszteni, illetve másokat felhatalmazni annak reprodukálására, forgalmazására, nyilvánossághoz közvetítésére.⁶¹³

A szerzői jog rövid és hosszú távú hatásai lényegesen eltérnek egymástól. Rövidebb időtartamon belül a szerzői jog a szerzőt és más jogtulajdonosokat hozzá kedvezőbb helyzetbe a felhasználókkal szemben; hosszabb távon viszont a megnövekedett kínálat a felhasználók számára biztosít előnyösebb pozíciót a költségek csökkenése és a könnyebb hozzáférés miatt.⁶¹⁴

„Büszkék vagyunk a magyar emberek nagyszerű szellemi alkotásaira” – deklarálja Alaptörvényünk, majd – az Alkotmány 70/G. § (1) bekezdéséhez hasonlóan – kinyilvánítja,⁶¹⁵ hogy „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát”. Ennek megfelelően a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: Szjt.) 1. §-a külön kiemeli, hogy a törvény valamennyi, az irodalom, a tudomány vagy a művészet területére eső egyéni, eredeti jellegű alkotást védelemben részesít, függetlenül az adott mű mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőitől, vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől. Ezt az elvet a bírói gyakorlat évtizedek óta – már a korábbi Szjt. alapján is – következetesen alkalmazza: „szerzői jogi oltalomban részesül minden olyan mű, melynek formáján az alkotó szellemi tevékenységéből

613 Nagy Zsanett: A szerzői jogok és nemzetközi védelmük, http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_zsanett-szerzoi_jogok_es_nemzetkozi_vedelmuk%5Bjogi_forum%5Db.pdf (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

614 Grad-Gyenge Anikó – Sarkady Ildikó: Közös jogkezelés az audiovizuális médiában, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2014., 48. old., http://mtmi.hu/dokumentum/513/mk10_web.pdf (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

615 Magyarország Alaptörvénye X. cikk (1)

fakadó eredetiség jegyei felismerhetők, függetlenül attól, hogy az alkotás milyen esztétikai értékelés vált ki”.⁶¹⁶ A Szerzői Jogi Szakértő Testület is több szakvéleményében kifejtette, hogy a mű színvonala, az arról alkotott értékítélet nem lehet gátja a szerzői jogvédelemnek.⁶¹⁷

1.1. A szerzői alkotások szerepe az Európai Unió versenyképességének növelésében

A kulturális iparág azon ágazat, amely olyan árut vagy szolgáltatást állít elő vagy terjeszt, amely létrehozása idején sajátos jellege, felhasználása vagy végcélja szerint kulturális kifejezést testesít meg vagy közvetít, függetlenül attól, hogy kereskedelmi értékkel bír-e. A hagyományos művészeti ágazatok mellett (előadóművészetek, képzőművészetek, kulturális örökség – többek között az állami szektor) ide tartozik a film, a DVD és a video, a televízió és a rádió, a videojátékok, az új média, a zene, a könyvek és a sajtó is.⁶¹⁸

A szerzői jog versenyképességre gyakorolt ösztönző hatását annak nemzeti jellege miatt csak későn ismerték fel az európai integrációban. Az Európai Gazdasági Közösség működésének kezdeti szakaszában az integráció tekintetében elsősorban a vámokra, a kereskedelemre és a gazdaságra koncentráltak, a szerzői jog – bár értékeit és kulturális jelentőségét elismerték – szabályozására nem került sor. Az Európai Unióban a harmadik évezred elején tudatossá vált, hogy a kultúra és a kreativitás gazdasági hasznosítása stratégiai jelentőségű, hiszen a kreatív ipar ma a világ egyik leggyorsabban fejlődő ágazata. Az Unió illetékesei felismerték, hogy ha Európa az élen akar állni, további interakciókra van szükség a különböző művészi és kreatív diszciplínák, ágazatok, gazdasági területek és a termelési láncban található pontok között. A Szellemi Tulajdonok Nemzetközi Érdekvédelmi Szövetsége 2002-ben jelentést készített és adott ki a tudásalapú, a szerzői jogi felhasználáson alapuló termékekről és szolgáltatásokról, valamint arról, hogy a szerzői jogi alapú tevékenységek 1977 és

616 BH1980. 332.

617 Pogácsás Anett: A szerzői jog és a média, In: Magyar és európai médiajog, Szerkesztette: Koltay András, Nyakas Levente Kiadás, Budapest, Complex, 2015., 454. old.

618 Ezt a fogalmat a kulturális kifejezésekkel kapcsolatban a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló 2005-os UNESCO-egyezmény definiálja.

2001 között milyen mértékben járultak hozzá az USA bruttó hazai termékéhez, a foglalkoztatottsághoz és az exportbevételekhez. Ez a tanulmány új fejezetet nyitott a szerzői jog felhasználása vonatkozásában. Elsőként tesz különbséget a szerzői jogi alapú tevékenységek között, így az elsődleges szerzői jogi tevékenységek (core copyright industries), a részlegesen szerzői jogot érintő tevékenységek (partial copyright industries), a terjesztés csatornai (distribution), valamint a szerzői jogi alaptevékenységgel összefüggő ipari és szolgáltatótevékenységek (copyright related industries) között. A Szellemi Tulajdon Világszervezete a Szellemi Tulajdonok Nemzetközi Érdekvédelmi Szövetsége 2002. évi jelentésének módszertana felhasználásával alakította ki a különböző szerzői jogi ágazatok megkülönböztetését, amely alapján különbséget tett elsődleges szerzői jogi ágazatok (core copyright industries), szerzőijog-függő ágazatok (interdependent copyright industries, copyright dependent industries vagy copyright hardver), részlegesen szerzői jogi ágazatok (partial copyright industries), valamint egyéb kiszolgáló ágazatok (non dedicated support industries) között. A számítógépes adatbázisok és szoftverek (ideértve az üzleti célú és játékprogramokat is) az elsődleges szerzői jogi ágazatok körébe tartoznak. Az elsődlegesen szerzői jogoktól függő ágazatok olyan javakat állítanak elő, amelyeket a fogyasztók az elsődleges szerzői jogi ágazatok termékeivel együtt használnak, „fogyasztanak”, ennek alapján ide tartoznak többek között a számítástechnikai eszközök, a képet, hangot, filmet, elektronikus játékokat készítő és lejátszó készülékek, valamint ezek értékesítése és kölcsönzése.⁶¹⁹

2. A VIDEOJÁTÉKOK SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSE

A Szellemi Tulajdon Világszervezete (továbbiakban: WIPO) a teljes videojáték-ipar ágazatának értékét 65 milliárd dollárra becsüli. Ezen – gazdasági értelemben is – rohamosan fejlődő terület jelenlegi állapotát és a jövőjét is erősen nehezíti egy probléma, ami a jogban, pontosabban a szellemi alkotások jogában gyökerezik: ez a másolási, „klónozási” jelenség. Gyakran látjuk, hogy egyes nagy projekteknek szinte azonnal a megjelenést követően megjelenik egy vagy akár több kétes

619 Tattay Levente: A szerzői jog versenyképességre gyakorolt hatása az Európai Unióban, Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle, 2015. (10 (120). évf.) 4. sz. 18-37. old.

minőségű másolata kis- és közepméretű cégek készítésében, vagy éppen fordítva: a kis játékkészítők helyzetét kihasználva veszik el a monopolhelyzetben lévők az innovatív ötleteket és termékeket – jellemzően nem átvett kódolással, hanem újra leprogramozva. Ugyanakkor ezzel a magatartással és a kialakult kaotikus állapottal hosszútávon senki sem nyer, mivel jelentősen megnehezíti az alkotók, kiadók munkáját és rontja az új, forradalmasító ötletek megjelenési lehetőségét. A jogi védelem aktuális formája végtelenül komplex és országonként nagy eltéréseket mutat. Egy videojáték, mint egységes termék alapvetően két összetevőből áll: az audiovizuális elemekből és az ezt irányító szoftveres, programozási elemekből, amelyek lehetővé teszik a felhasználók interakcióját a játékkal. Ezek alapján a kész műveket lehet irodalmi vagy művészeti alkotásként, pusztán programként, illetve egy különálló egyéb kategóriaként is értelmezni, amely akár külön szabályozást, vagy saját kategóriát érdemel. Továbbá létezik olyan nézet is, amely a játékokat nem tekinti alkotásnak. Ilyen értelemben nem beszélhetünk egy kialakult és megszilárdult, egységes védelemről, hanem általában a különböző elemek részesülhetnek külön-külön, más és más típusú jogi oltalomban, feltéve, hogy megfelelnek a kialakult védelmi jogintézmények kritériumainak. Szerzői jogi védelem vonatkozhat a játékban használt zenére, a programozási kódra, forráskódra, szoftverre, a történetre, a különböző képi alkotásokra, illusztrációkra, valamint a karakterekre.⁶²⁰

2.1. A videojátékok védelmi rendszerének megkerülése

Az Európai Unió Bírósága a C- 355/12. sz. ügyben hozott ítéletében kimondta, hogy a videojáték konzolok védelmi rendszerének megkerülése bizonyos körülmények között jogszerű lehet, és a konzol gyártója csak abban az esetben részesül védelemben e megkerülés ellen, ha a védelmi intézkedések a hamisított videojátékok használatának megakadályozására irányulnak. De miről is szólt a konkrét jogvita a Nintendo és társai kontra PC Box Srl és társai ügyben? A Nintendo kétféle videojáték rendszert forgalmaz: a kézi „DS” konzolokat és az asztali „Wii” konzolokat. A Nintendo a konzolokba felismerő rendszert telepít és a

620 Darvas Tamás: A játékipar alkonya? – A videojátékok jogi védelme <http://www.arsboni.hu/a-jatekipar-alkonya-a-videojatekok-jogi-vedelme.html> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

videojátékok hordozóit titkosított kóddal látja el, aminek az a hatása, hogy megakadályozza a jogellenes videojáték-másolatok használatát. E műszaki védelmi intézkedések megakadályozzák, hogy a kód nélküli játékok lejátszhatók legyenek a Nintendo készülékeken, és hogy olyan programokat, játékokat és általánosabb értelemben multimédiás tartalmakat használjanak a konzolokon, amelyek nem a Nintendótól származnak. A PC Box a Nintendo eredeti konzoljait egy kiegészítő programmal együtt forgalmazza, amely független gyártók alkalmazásaiból áll, és amely használatához a konzolokba be kell építeni a PC Boxnak a konzolok védelmére szolgáló műszaki intézkedéseket megkerülő és hatástalanító készülékeit. A Nintendo úgy véli, hogy a PC Box készülékei elsődlegesen a játékok védelmére szolgáló műszaki intézkedések megkerülésére irányulnak. A PC Box szerint viszont a Nintendónak az a célja, hogy megakadályozza olyan független programok használatát, amelyek rendeltetése, hogy lehetővé tegye a konzolokon filmek, videók és MP3 fájlok lejátszását, miközben e programok nem minősülnek a videojátékok jogellenes másolatainak. A jogvitában a Bíróság feladata az volt, hogy iránymutatást adjon azon jogi védelem mértékét illetően, amelyre a Nintendo a szerzői jog harmonizációjáról szóló irányelv⁶²¹ alapján hivatkozhat az alkalmazott műszaki intézkedések megkerülése elleni küzdelemben. Ítéletében a Bíróság emlékeztet arra, hogy videojátékok összetett eszközöknek minősülnek, amelyek nemcsak számítógépi programból állnak, hanem olyan képi- és hangelemekből is, amelyek – noha számítógépes nyelven vannak kódolva – saját alkotási értékkel bírnak. Mivel az eredeti számítógépi programok a szerzőik saját szellemi alkotásai, az irányelvben szereplő szerzői jogi védelemben részesülnek. Az irányelv megfelelő jogi védelem biztosítására kötelezi a tagállamokat minden olyan hatásos műszaki intézkedés megkerülése ellen, amelynek rendeltetése a művek nem engedélyezett többszörözésének, közvetítésének, nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételének vagy terjesztésének megakadályozása vagy korlátozása. Az irányelv célja kizárólag az, hogy a szerzői jog jogosultját védje az engedélyéhez kötött cselekmények tekintetében. A Bíróság kiemelte, hogy az irányelv elsődleges céljának, azaz a szerzők magas szintű védelmének

621 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról

biztosítására irányuló célnak megfelelően a hatásos műszaki intézkedések fogalmát tágan kell értelmezni, amelybe beletartozik a hozzáférés-ellenőrzési vagy védelmet nyújtó eljárással (kódolással, titkosítással vagy a mű egyéb átalakításával) történő ellenőrzés. Következésképpen az olyan műszaki intézkedések, amelyek a videojátékok fizikai hordozóiba és a konzolokba is be vannak építve, és amelyek a kettő között interakciót tesznek szükségessé, az irányelv szerinti hatásos műszaki intézkedések fogalma alá tartoznak, ha azok célja a jogosult jogait sértő cselekmények megakadályozása vagy korlátozása. A jogi védelem kizárólag a műveknek a szerzői jog jogosultja által nem engedélyezett többszörözésének, közvetítésének, nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételének, illetve terjesztésének megakadályozására vagy korlátozására irányuló műszaki intézkedéseket foglalja magában. E jogi védelemnek tiszteletben kell tartania az arányosság elvét, anélkül, hogy megtiltana azon eszközök használatát vagy tevékenységek folytatását, amelyeknek a gazdaságilag jelentős célja vagy használata nem arra irányul, hogy jogellenes célból megkerülje a műszaki védelmet.⁶²²

A hatásos műszaki intézkedések megkerülése elleni jogi védelem mértékének értékelésével kapcsolatban a Bíróság kimondta továbbá, hogy az értékelést nem a szerzői jog jogosultja által meghatározott sajátos rendeltetés alapján kell elvégezni.⁶²³

A műszaki intézkedések megkerülésére irányuló eszközök célját kell megvizsgálni, figyelembe véve, hogy a harmadik személyek ténylegesen hogyan használják azokat. Ennek megfelelően a Bíróság annak vizsgálatát javasolja a kérdést előterjesztő bíróságnak, hogy vannak-e más olyan hatásos védelmi intézkedések, amelyek kevesebb problémát vagy korlátozást jelentenének a harmadik személyek tevékenységei szempontjából, ugyanakkor hasonlóképpen védenék a jogosult jogait. E célból a kérdést előterjesztő bíróság számításba veheti a különböző típusú műszaki intézkedések költségeit, a bevezetés műszaki

622 Jogszerűen megkerült videojáték védelmi rendszerek? <http://www.jogiforum.hu/hirek/31151> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

623 Összefoglaló az Európai Unió Bírósága szellemi tulajdont érintő ügyekben hozott ítéleteiről 2014/I. negyedév http://www.sztnh.gov.hu/joggyakorlat/CJEU_osszefoglalo_2014_01.pdf (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

és gyakorlati szempontjait, valamint az arra vonatkozó összehasonlítást, hogy azok mennyire hatásosak a jogosult jogainak védelme szempontjából, figyelembe véve, hogy ezen intézkedéseknek nem kell feltétlenül hatásosnak lenniük. A kérdést előterjesztő bíróság azt is megvizsgálhatja, hogy a PC Box készülékeit gyakran használják-e Nintendo játékok nem engedélyezett másolatainak Nintendo konzolokon való lejátszására, vagy éppen ellenkezőleg, inkább olyan célokra használják azokat, amelyek nem sértik a szerzői jogot.⁶²⁴

2.2. A szoftverek jogi oltalma

A szoftverek a digitális korszak új típusú, szerzői jogilag védendő alkotásai. Ugyanolyan védendő értéknek minősülnek, mint a különböző irodalmi, tudományos, művészeti alkotások. A vonatkozó EU-direktíva⁶²⁵ szerint az irodalmi műveknek kijáró oltalom alatt kell állniuk a számítógépi programoknak is, amennyiben bennük az alkotó egyénisége jelenik meg, nem lehetnek tehát rutinprogramok. Ezen alkotások azonban több szempontból is eltérnek a hagyományos értelemben vett, materiális, kézzelfogható irodalmi és egyéb művektől, a szoftver ugyanis egy működő (aktív) alkotás, mi több, interaktív. A szoftver definiálásához a nemzetközi gyakorlat nyomán három tartalmi elem szükséges. A számítógépi program olyan parancsok és utasítások sorozata, melyek közvetlenül és közvetve a számítógépben alkalmazva bizonyos meghatározott eredmény elérését célozzák. Második tartalmi elem a programleírás, másképpen a szoftver által megvalósított eljárás teljes ábrázolása bármilyen formában – így folyamatábrában, diagramban, matematikai alapú vagy egyéb leírásban –, amely alkalmas arra, hogy annak alapján meghatározható legyen egy, a program célját megvalósítani képes forráskód. Végül harmadik tartalmi elem a szoftver dokumentációja, ami a szoftverhez tartozó minden olyan kísérő információ, amely a program használatának elősegítésére, megkönnyítésére szolgál. A hatályos szerzői jogi törvény szerint

624 Az Európai Unió Bírósága, 9/14. sz. Sajtóközlemény, Luxembourg, 2014. január 23., A C-355/12. sz. ügyben hozott ítélet, Nintendo és társai kontra PC Box Srl és társai
<http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-01/cp140009hu.pdf> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

625 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/24/EK irányelve a számítógépi programok jogi védelméről

szoftvernek minősül a számítógépi programalkotás és a hozzá tartozó dokumentáció akár forráskódban, akár tárgykódban vagy bármilyen más formában rögzített minden fajtája, ideértve a felhasználói programot és az operációs rendszert is. A szoftverek védelmének három módja ismert: a szabadalom, a sui generis védelmi megoldás, valamint a szerzői jogi oltalom (copyright). Eleinte a szoftverek szabadalmi védelem hatálya alatt álltak, ugyanis inkább tartották őket műszaki alkotásnak, mint szerzői jogi védelemre jogosult, egyedi jellegű műveknek, az 1970-es évekre viszont tendenciaként terjedt el az a megoldás, hogy a szoftvereket is szerzői jogi oltalomban részesítik. Míg 2000-ben az Európai Bizottság azon a véleményen volt, hogy érvényteleníthető a szoftverszabadalom, addig 2002-re épp ellenkező álláspontra helyezkedett. Hazánkban már 1972-ben bírói ítélet⁶²⁶ született arról, hogy a szoftver szerzői jogi védelem tárgya. A hazai szerzői jogi törvény értelmében a szoftvert jogszerűen megszerző személynek joga van az alkotás többszörözéséhez, átdolgozásához, feldolgozásához, a fordításhoz, a szoftver bármely más módosításához – ideértve a hiba kijavítását is –, valamint ezek eredményének többszörözésére annyiban, amennyiben a fenti cselekményeket a szoftver rendeltetésével összhangban végzi.⁶²⁷ Amennyiben a szoftver felhasználása szükségessé teszi, a jogszerű felhasználó egy biztonsági másolatot készíthet.⁶²⁸ A törvény *expressis verbis* nem beszél jogszerű felhasználóról, a cselekményt a felhasználási szerződés korlátozásával kapcsolatban említi, melytől a felhasználó személye egyértelműen körvonalazódik. Tehát e kedvezmények végig kizárólag a jogszerű felhasználókat illetik meg. A jogalkotó külön előírja a tisztességes használat követelményét, miszerint a szoftvereket felhasználási céljaikkal ellentétesen, valamint a jogosultak érdekeinek sérelmére nem lehet hasznosítani.⁶²⁹

Számtalan számítógépi program, különösen a számítógépes játékok foglalnak magukba más műveket, így például hangfelvételeket, audiovizuális tartalmakat vagy fényképészeti alkotásokat/grafikai műveket. A szoftver ezen elemeit is megilleti a szerzői jogi védelem, amennyiben egyéni, eredeti jelleget tükröznek.

626 Fővárosi Bíróság 25.P27.228/1972.

627 Szt. 59. § (1)

628 Szt. 59. § (2)

629 Spránitz: i. m. 75. old.

Ahogy arra az Európai Unió Bírósága a PC Box ügyben hozott előzetes döntésében utalt, a videojátékok összetett eszközöknek minősülnek, amelyek nemcsak számítógépi programból állnak, hanem olyan kép- és hangelemekből is, amelyek noha számítógépes nyelven vannak kódolva, saját, ezt a kódolást meghaladó alkotási értékkel bírnak. Mivel valamely videojáték részei – jelen esetben ezek a képi és hangelemek – szerepet játszanak a mű eredetiségében, a 2001/29 irányelv⁶³⁰ által létrehozott rendszer keretében szerzői jogi védelemben részesülnek az egész művel együtt. Ez a helyzet ugyanakkor belső feszültséghez vezethet, mivel sok esetben önálló (más által, pontosabban nem a szoftver-előállító megbízásából létrehozott) szerzői művek válnak a játék részévé. Például a játékos virtuális alteregója, avatarja számtalan esetben hallgathat rádióműsort a játék folyamán. E műsor tagadhatatlanul a videojáték része, és egyúttal szerepet játszik a szoftver eredetiségében, azonban önálló mű-jellege folytán gyakorlatilag a szoftverrel összekapcsolt műként értékelhető, és ezért ezek vonatkozásában a szerzői és kapcsolódó jogok elkülönülten gyakorolhatóak. Bár elképzelhető, hogy a szerzői és/vagy kapcsolódó jogi jogosult a hangfelvétel, audiovizuális tartalom és/vagy fényképészeti mű/grafikai alkotás terjesztésére engedélyt ad a szoftver előállítója részére, ez a jog az InfoSoc-irányelv alapján nem merülhet ki elektronikus eszközökkel történő továbbítás esetén.⁶³¹

2.3. Az online játékok szerzői jogi megítélése

Az online játékoknak a szerzői jog oldaláról való vizsgálata azért problematikus, mivel a nemzeti szerzői jogi szabályok területiálisan behatároltak, míg az internet egy globálisan működő hálózat, amely nincs tekintettel a nemzetállamok hatáira. Ésszerűtlen lenne kizárólag a nemzeti elképzelések alapján az internetre vonatkozó szerzői jogi szabályok kidolgozása, mivel ezek végrehajtása rengeteg nehézséget szülne. A szerzői jogok nemzetközi védelmének meghatározó alapintézménye a Berni Unió Egyezmény (továbbiakban: BUE). A

630 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról (InfoSoc-irányelv)

631 Mezei Péter: A digitális jogkimerülés határai az Európai Unióban és az Egyesült Államokban – I. rész, Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle, 2015. (10 (120). évf.) 5. sz. 119-120. old.

BUE a védelem tárgyi hatályát az irodalmi és művészeti művekre terjeszti ki, ami alatt az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását értjük, tekintet nélkül ezen alkotások kifejezőmódjára vagy alakjára – utóbbi kitétel lehetővé teszi, hogy annak hatálya alá tartozhassanak új technológiák által létrehozott alkotások is, mint például a szoftver. Ennek következtében az online-játékszoftver is a BUE által megfogalmazott védelem tárgykörébe esik, anélkül, hogy ehhez szükségessé válna az egyezmény bármilyen módosítása, kiegészítése. Azokban az országokban tehát, ahol érvényben van a BUE, a szerzőt megilletik annak egyetemes nemzetközi védelmi intézményei. A szerzői jog a gondolati és a művészeti alkotásra a szerzőnek vagy jogutódjának biztosítja a kizárólagos rendelkezés jogát bizonyos ideig, megvédve a művet az illetéktelen forgalomba hozatal és utánképzés ellen is. A szerzői alkotás csak magasrendű alkotó, kreatív szellemi tevékenység eredménye lehet, nem pedig véletlen tevékenység vagy esemény következménye. A szerzői jogilag védett műnek egyéninek és eredetinek kell lennie, ami a mű szoros kapcsolatát hivatott kifejezni a szerzőjével. A szerzői jog fogalma átölel egy objektív és egy szubjektív elemet. Objektív az a joganyag, amely a szerzői jogi szabályokat tartalmazza (jelen esetben az Szjt.), a szubjektív pedig a szerző speciális joga az általa alkotott mű szellemi tulajdonára vonatkozóan. A hatályos magyar törvényi szabályozás szerint a szerzői jogi védelem tárgyát az Szjt. 1. §-a szabályozza, ami tételesen felsorolja, hogy milyen alkotások esnek jogvédelem alá. Szerzői jogi védelem alá tartozik az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. Ilyen alkotásnak minősül különösen a (2) bekezdés c) pont szerint a számítógépi programalkotás és a hozzá tartozó dokumentáció akár forráskódban, akár tárgykódban vagy bármilyen más formában rögzített minden fajtája, ideértve a felhasználói programot és az operációs rendszert is. A forráskód egy adott programozási nyelven írt megállapítások és utasítások sorozata. Az interneten keresztül játszható játékprogramok is mind a szerzői jog védelme alatt állnak. A következő fontos kérdés, az, hogy kit illet meg a szerzői jog. Az Szjt. szerint a szerzői jog azt illeti meg, aki a művet megalkotta (a szerzőt). A szerzőt a mű létrejöttétől kezdve megilleti a szerzői jogok – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok – összessége.⁶³²

632 Eszteri Dániel: A World of Warcraft-tól a Bitcoin-ig: Az egyén, a gazdaság és a pénz helyzetének magán- és

A törvény szerint tehát a művel való rendelkezés joga a szerzőt illeti meg, szerzőnek pedig a mű megalkotóját kell tekinteni. Ugyanakkor manapság a bonyolultabb számítógépes szoftverek egy összehangoltan működő csapat munkáját kívánják meg, akik aztán adott esetben hónapokig, vagy évekig is fejlesztik a programot. Az ilyen programok megalkotásában külön csapat végzi a programozást, mások a grafikai megjelenítésen dolgoznak, de részt vesznek az alkotásban sokszor zeneszerzők is, illetve színészek, akik a virtuális világ karaktereinek hangjait kölcsönzik. Az ő munkájuk mind-mind egyéni, eredeti alkotásnak minősül, ami ezért élvezi a szerzői jogvédelmet. Az ilyen bonyolult szoftvereket úgynevezett többszerzős műnek kell tekinteni, ha a játékszoftvert egészében vizsgáljuk. Több szerző közös műve esetében, ha annak részei nem használhatók fel önállóan, a szerzői jog együttesen és egyenlő arányban illeti meg a szerzőtársakat, a szerzői jog megsértése ellen azonban bármelyik szerzőtárs önállóan is felléphet. A fejlesztőcsapatok által megalkotott játékszoftvereket tehát többszerzős műnek kell tekintenünk, hiszen általában ezek részei nem használhatók fel a végfelhasználók által önállóan. Kivételt képezhet ez alól például a szoftver aláfestő zenéje, melyet akár külön is meg lehet jelentetni, illetve ha a cég önállóan értékesíti az adott játék grafikus motorját. A számítógépi programfejlesztő folyamat egyes elkülöníthető szakaszai is létrehozhatnak olyan önálló alkotásokat, melyek külön szerzői jogi oltalomban részesülhetnek. A szerzői mű felhasználásának módjáról, terjedelméről és tartalmáról egyedül az azt megalkotó szerző dönt. A fenti esetekben tehát a játékfejlesztő cégeket kell a szerzői jogok tulajdonosainak tekintenünk egy adott játékszoftver kapcsán. Ezeket a cégeket illeti meg a játékkal való rendelkezés joga; jogosultak azt terjeszteni, kereskedelmi forgalomba hozni, továbbfejleszteni különböző, például internetről letölthető javítások útján, illetve az általuk létrehozott mű felhasználásáért rendszeresen megfizetendő díjra tarthatnak igényt.⁶³³

büntetőjogi elemzése a virtuális közösségekben, Pécs, 2015, 29-32. old., <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/eszteri-daniel/eszteri-daniel-muhelyvita-ertekezes.pdf> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

633 Eszteri: i. m.

2.4. A licencia-szerződés

A játékprogramok szempontjából szükségszerű megemlíteni a programokhoz általában mellékelt licencia-szerződés sajátosságait. A licencia szerződés egy szoftverekhez mellékelt felhasználási szerződés, melyben a szerző engedélyezi a felhasználónak műve használatát és meghatározza a felhasználás feltételeit, körülményeit. A legelterjedtebb szoftver licencia-szerződés az EULA, aminek jelentése End User Licence Agreement, azaz végfelhasználói licencia szerződés. Ezek elolvasására rendszerint egy-egy alkalmazás telepítésekor nyílik lehetősége a felhasználónak, annak folytatására csak a szerződés elfogadása után nyílik lehetőség. A legtöbb játékszoftver telepítésekor szintén elfogadtat annak felhasználójával egy ilyen EULA-t. Ebben a szerződésben vannak lefektetve azok a feltételek, amik a program jogszerű felhasználásához szükségesek. Az EULA-ban foglalt feltételek megsértése megalapozhatja a szoftver szerzőjének keresetét a felhasználó felé. A licencia-szerződésekben általában kellően részletesen szabályozva van az a kérdéskör, hogy a szoftvert használó személyt milyen jogok illetik, és milyen kötelezettségek terhelik a program használatával kapcsolatban. Sok esetben egy adott játékszoftver fejlesztésével, módosításaival együtt a fejlesztők „korszerűsítik” annak licencia szerződését is, így reagálva a folyamatosan felmerülő újabb és újabb problémákra. Az online szerepjátékok világában néhányszor hivatkoztak már az azokat terjesztő cégek, illetve a fejlesztők a licencia-szerződésben foglaltak felhasználó általi megsértésére. Az amerikai Blizzard Entertainment, a World of Warcraft (röviden: WoW) fejlesztője már nem egyszer indított kártérítési pert a játékosok ellen a szoftver végfelhasználói szerződésének megsértésére hivatkozva. Egy ilyen eset a már jogerősen lezáródott Glider-per. Léteznek úgynevezett botprogramok, amelyek lényege, hogy automatizált programok háttérben futtatásával a virtuális világokban egyes játékosok a többiek hátrányára, az átlagos játékosoknál gyorsabban gyűjtik a játékban fellelhető javakat. Az eset szerint a World of Warcraft játékosok körében nagy népszerűsége tett szert a Glider nevű botprogram, amelyből több mint 100.000 példányt adtak el. A Blizzard Entertainment keresettel élt a bot készítője, Michael Donnelly ellen a bíróságon. Érvelésük szerint a Glider „csaló programnak” tekinthető, ezek használata pedig a

végfelhasználói licencia-megállapodásba ütközik, ezzel sértve meg a szerzői jogokat. Michael Donnelly azzal érvelt ellenkérelmében, hogy nem sértette meg a Blizzard szerzői jogait, hiszen az alapprogram semmilyen részét nem használta, nem másolta le. Ezzel szemben a Blizzard álláspontja szerint a Glider működése egyértelmű jogsértő magatartásra utal, mert az a játék egyes részeit átmásolja a számítógép RAM-jába, hogy kikerülje az anticheat szoftverek működését – tulajdonképpen egy meg nem engedett „kópiát” hoz létre belőle a memóriában. A bíróság csaló programnak értékelte a Glidert, melynek használata a szerzői jog megsértésének minősül, mivel a szoftver licencia-szerződésébe ütközik. A Blizzard azóta beleírta a WoW licencia szerződésébe, hogy a játék futtatása közben ellenőrizhető, hogy a számítógép memóriája tartalmaz-e bármilyen olyan programot az alapjáték futtatása alatt, amely nem kívánt hatásokkal manipulálja a szoftvert. Ilyenkor a WoW automatikus hibaüzenetet küld a felhasználónak és leáll, ameddig a felhasználó le nem állítja a nem kívánt csaló programot.⁶³⁴

2.5. A törtszerver

A szoftverpiacon számos olyan online szerepjáték található, amelyekkel az azt fejlesztő, kiadó cégek által üzemeltetett szervereken csak egy bizonyos havidíj megfizetése után lehet játszani. Ha valaki esetleg elmulasztja befizetni a kérdéses összeget, akkor addig nem férhet hozzá online karakteréhez, amíg ezt a hiányosságot nem pótolja. Ilyen esetben tehát egy tipikus felhasználási szerződésről beszélhetünk, melyet a magyar szerzői jog is ismer. A felhasználási szerződés törvényi definíciója alapján a szerző engedélyt ad művének a felhasználására, a felhasználó pedig köteles ennek fejében díjat fizetni.⁶³⁵ A felhasználási szerződésnek ebben az esetben a szoftverhez mellékelt licencia-szerződését kell tekinteni, hiszen ez tartalmazza azt a kikötést, hogy a szerverekhez csak díjfizetés ellenében férhet hozzá a jogosult. Itt tehát nem a szoftver felhasználásáért kell díjat fizetni, hanem a szerverek használatért.

634 Eszteri Dániel: Fantázia vagy valóság? Virtuális világok szerzői jogi problémái, *Studia iurisperitorum* 2012. 6. sz. 229-231. old.,

http://epa.oszk.hu/02500/02567/00006/pdf/EPA02567_Studia_iuvenum_lurisperitorum_6_2012_203-281.pdf
(Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

635 Sztj. 42. § (1)

Vannak olyanok, akik más alternatívákat keresnek egy-egy havidíjas játék kipróbálására: ezek az úgynevezett illegális, vagy más néven „tört” játékszerverek, amelyeken ingyenesen lehet játszani adott játékkal. Az ilyen szervereket legtöbbször magánszemélyek üzemeltetik, és ugyanolyan kliens-szerver modell alapján épülnek fel, mint hivatalos társaik. A különbség a két megoldás között az, hogy a magánszerverek a programok szerzőinek beleegyezése nélkül jönnek létre, általában a szerzői jogok sérelme mellett. Egy magánszerver létrehozásához elengedhetetlen egy úgy nevezett emulátor program használata. Az emulátor egy olyan számítógépes program, ami más programoknak a környezetét vagy annak egy részét „szimulálja”. Az emulátorprogramok az eredeti játék rendszerét próbálják meg modellezni úgy, hogy annak forráskódját fejtik vissza. A játék forráskódja azonban az azt fejlesztő cég szellemi tulajdonát képezi, hiszen a számítógépi programalkotás és a hozzá tartozó dokumentáció (szoftver) akár forráskódban, akár tárgykódban vagy bármilyen más formában rögzített minden fajtája szerzői jogvédelem tárgyát képezi. Fontos a program forráskódjának szerzői jogi vizsgálata szempontjából az Szt. 60. §-át megvizsgálni, mivel ez rendelkezik a szoftverek forráskódjának többszörözéséről, fordításáról abban az esetben, ha ez elengedhetetlen az önállóan megalkotott szoftvernek más szoftverekkel való együttes működtetése érdekében. A szerző engedélye nem szükséges a kód olyan többszörözéséhez vagy fordításához, amely elengedhetetlen az önállóan megalkotott szoftvernek más szoftverekkel való együttes működtetéséhez szükséges információ megszerzése érdekében, feltéve, hogy e felhasználási cselekményeket a jogszerű felhasználó vagy a szoftver példányának felhasználására jogosult más személy, vagy az ő megbízottjuk végzi és e felhasználási cselekmények a szoftvernek azokra a részeire korlátozódnak, amelyek az együttes működtetés biztosításához szükségesek. Az így megszerzett információ nem használható fel a másik szoftver kifejlesztéséhez, előállításához és forgalomba hozatalához, sem pedig a szerzői jog megsértésével járó bármely más cselekményhez. Az EU szoftver irányelvének (2009/24/EK) 6. cikkelye rendelkezik a visszafejtés, azaz a dekompiláció jogáról, mely a szerző kizárólagos jogosultságai ellenében is érvényesülő jogokat ad a program mindenkor jogszerű felhasználójának. A 2009/24/EK irányelv és ezzel összhangban a Szt. megengedi a forráskód használatát, ameddig az két program

együttes működtetése érdekében történik – így például ha a Windows operációs rendszer alá szeretnének írni egy képnézegető szoftvert. Egy olyan emulátor program írása, amely a forráskódot úgy használja fel, hogy képesek leszünk vele egy, az eredeti játékokat és annak szervereit modellező kópiát létrehozni, már túllép ezen a rendelkezésen és szembe is kerül azzal. A törtszerverek létrehozását nem lehet átdolgozásnak tekinteni sem, mivel ezek ilyen szempontból sem felelnek meg a Szjt. szabályozásának. Az átdolgozás szabályaira a törvény a következő rendelkezést adja: szerzői jogi védelem alatt áll – az eredeti mű szerzőjét megillető jogok sérelme nélkül – más szerző művének átdolgozása, feldolgozása vagy fordítása is, ha annak egyéni, eredeti jellege van.⁶³⁶ Egyéni, eredeti jellegről törtszerver létrehozásánál nem beszélhetünk, hiszen az eredeti és az illegális szervereken futó szoftver teljes mértékben azonos, annak forráskódjának visszafejtése viszont sérti a mű szerzőjét (a játék fejlesztőjét) megillető védelmet.⁶³⁷

3. MULTIMÉDIÁS TARTALMAK SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSE

3.1. A multimédiás tartalmakról általában

Rohanó világunkban mindenki találkozik olyan kifejezésekkel, amelyek jelentésével nincs teljesen tisztában. Ilyen a multimédia szó is, amelyet sokan hallottak, sőt, sokan azt gondolják, tudják is mit jelent, viszont csak bizonyos felhasználásait ismerik, pedig annak alkalmazása határtalan. Mai társadalmunk egyik legfontosabb eleme a multimédia és annak felhasználása. Az ezredfordulót követően egyre több területen kezdték alkalmazni az elektronikus ismertterjesztést, legyen annak oktatási, munkaügyi vagy szórakoztatási célja. A multimédia elnevezést sokszor használják rendszerek, alkotóelemek, produktumok, ötletek megjelölésére anélkül, hogy tisztába lennének annak jellemzőivel vagy lehetőségeivel. Az információtechnológiában nincs egyhangú megállapodás arra vonatkozóan, hogy mit is neveznek multimédiának – de mégis mit takarhat az a szó, amelyet Németországban 1995-ben az év szavává választottak? Ha pontos fogalom-meghatározással e tekintetben nem is lehet

636 Szjt. 4. § (2)

637 Eszteri [2015.] i. m. 34-37.

élni, pszichológiai megközelítésben a befogadási csatornák szempontjából értelmezik (látás, hallás, szaglás, tapintás, ízlelés, egyensúlyérzet), kibernetikai szempontból pedig a visszacsatolás, illetve a szabályozás jelentőségét lehet kiemelni. Az informatikai megközelítés szerint a multimédia olyan technológia, mely a számítógéppel segített kommunikációt–interakciót összetett, interaktív médiarendszerrel valósítja meg; teszi lehetővé mindezt vizuális (adatok, szöveg, állókép, grafika, animáció mozgóképek) és auditív (beszéd, zene, zaj, zörejek) megjelenési formák integrálásával. Az utóbbi időben egyre többet hallani a virtuális világról, a virtuális realitásról. A multimédia továbbfejlesztett változatai az egyre terjedő VR (Virtual Reality) rendszerek. A virtuális valóságot sokféle módon értelmezik, egyik definíció szerint ez egy olyan számítógépes animációval létrehozott háromdimenziós grafikai tér, amelyet nézője úgy érzékel, mintha ő maga is a térben lenne. Legfontosabb sajátossága az interaktivitás, mely cselekvési lehetőséget biztosít az adott világban. Elmondható, hogy a multimédia gyűjtőnévvel összefoglalt jelenség, mint megjelenítési, közlési és cselekvési forma új távlatokat nyit meg az oktatás, távoktatás, ismeretszerzés minden területén, ezért az információs társadalom egyik nagy lehetőségeként kiemelkedően fontos, hogy egy új technika megjelenése szükségszerűen együtt járjon a jogi vélekedés megújulásával is. Ehhez a multimédiás tartalmakban rejlő lehetőségek tudatos kutatása és alkalmazása szükséges.⁶³⁸

A technológiai értelemben vett konvergencia egyrészt – a szolgáltatói oldalon – az átviteli rendszerek egyesítését jelenti, nevezetesen azt, hogy egyetlen átviteli hálózati eszközfajta, azaz egyféle technológia többféle információszolgáltatás nyújtásának lehetőségét foglalja magában. A konvergens átviteli rendszer közvetíthet hangot, képet, szöveget, adatot – ez a szolgáltató oldalán létrejövő technológiai konvergencia a szolgáltatási konvergencia. A technológiai konvergencia másrészt pedig magában foglalja a médiafogyasztónál jelentkező eszközkonvergenciát, azt, hogy a szolgáltatások igénybevétele a médiafogyasztónál meglévő, konvergáló átviteli rendszerhez tartozó speciális, technológiailag szintén konvergáló végfelhasználói eszközökkel történik – ez a fogyasztói konvergencia. A szolgáltatói oldalon tehát egyetlen hálózat képes

638 <http://slideplayer.hu/slide/2171641/> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

többféle adatot, információt közvetíteni, szolgáltatást nyújtani és azok vételéhez a fogyasztónál is elegendő egyetlen konvergáló eszköz. Technológiai konvergencia valósul meg például abban az esetben, amikor az okostelefonon nemcsak hívást kezdeményezhetünk, hanem videotartalmat is nézhetünk. A technológiai konvergencia a kommunikációs rendszerek egységesülését eredményezi és egyúttal az alkotások nyilvánosságához közvetítési eszközeinek bővülésével is jár, valamint a szolgáltatói konvergencia esetében kihat a szerzői művek felhasználásának eszközeire és módozataira is, a fogyasztói konvergencia révén pedig a művek fogyasztására és annak eszközeire. Mindezekből következik a funkcionális egységesülés, ami a multimédia megjelenését, a különböző szolgáltatások összetett változatát, a hangok, képek, adatok, video együttes szolgáltatási képességét hozta magával. A konvergenciának ez a fajtája szerzői jogi szempontból a technológiai egységesülés olyan hatását eredményezi, amely egy felhasználó által egyszerre, egy szolgáltatás keretében megvalósított felhasználási cselekmények több felhasználási módként való minősítésével jár.⁶³⁹ Az Szerzői Jogi Szakértői Testület több ügyben is érintette azt a kérdést,⁶⁴⁰ hogy mi minősül multimédia műnek, ugyanakkor ennek egzakt megfogalmazására mindeddig nem került sor. Mindenesetre annyit meg lehet itt jegyezni, hogy a multimédia művek körébe tartozhatnak az olyan DVD-k, amelyek például egy filmalkotás mellett, ahhoz kapcsolódóan szerkesztett formában egyéb információkat, műrészleteket, riportokat, zenei felvételeket is tartalmaznak. Ennek azonban ma már csak annyi jelentősége van, hogy az ilyen alkotások egyben is állhatnak védelem alatt – például gyűjteményes művek esetében –, és nem csak az egyes elemeik.⁶⁴¹

639 Sarkady Ildikó – Grad-Gyenge Anikó: A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2012., 52. old., http://mtmi.hu/dokumentum/341/Mediaerteklanc_szerzoi_jogi_vonatkozasai.pdf (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

640 SZJSZT 36/2007/1. – Szakirodalmi mű közzététele és felhasználása az internet útján; SZJSZT 15/2008. Felhasználási engedély szerzése filmben felhasznált zeneműnek a filmmel együtt DVD-n; SZJSZT 01/2009/1. – A zeneművekre és zeneműszövegekre fennálló kizárólagos többszörözési és terjesztési jog gyakorlása, különös tekintettel az Szjt. 19. §-ára

641 Sarkady – Grad-Gyenge [2012] i. m. 63.

3.2. A multimédiás tartalmak védelme a digitális környezetben

A multimédiás tartalmak kifejezés alá tartozik minden digitális formában megjelenő alkotás, digitálisan rögzített fénykép, képzőművészeti alkotás, irodalmi mű, zenemű, mozgókép, szövegfájl. A szerzői jog által klasszikusan a szerzői érdek és a közérdek, felhasználói érdek között teremtett egyensúly egyre törékenyebbé válik digitális környezetben, ahol az információcsere mindinkább leegyszerűsödik. A digitális forradalom lehetővé tette, hogy a szövegeket, a képeket és a hangokat szabadon használjuk, azokat másokkal megosszuk, melynek során azonos minőségű példányok keletkeznek. Digitális környezetben azonban a források könnyen hiányossá és ellenőrizhetetlenné válhatnak. A mindig megújuló technikai fejlődés új kihívást jelent a jogalkotók számára is. A szerzők, a szoftverfejlesztők, a kiadók egyformán igénylik a jogbiztonságot és a jogsértőktől való védelmet. Alkotásaik teljes körű jogvédelmére törekednek, ezért újabb és újabb technológiákat fejlesztenek ki a már létrehozott szellemi termékeik ellenőrzésére. Ugyanakkor biztosítani kell a felhasználók számára az információhoz való szabad hozzáférést és bizonyos korlátok között a felhasználást is. A multimédiás tartalom alapuló szolgáltatások és termékek egyre nagyobb szerepet játszanak a kibontakozó információalapú társadalomban. Manapság az alkotások zöme eleve digitális hordozón kerül a nagyközönség elé, és amelyik nem, azt könnyen átalakítható digitális formátumúvá. A legnagyobb fejlődés előtt a tartalomszolgáltató ipar áll, de a hagyományos műfajokban, így a könyvek és az újságok területén is hatalmas a fejlődés. A mai digitális technológia lehetővé teszi a tartalmak tökéletes, olcsó, korlátlan másolását és terjesztését, legyen az legális vagy illegális. Ez az oka annak, hogy megfelelő védelem nélkül a jogosultak nem tehetik elérhetővé műveiket digitális formában. Meg kell találni az arany középutat a jogokkal rendelkezők és a felhasználók érdekei között, hogy megóvható legyen az eredeti termék, de egyben széles körű és legális használata is elérhetővé váljon.⁶⁴²

A Digital Rights Management System (DRMS) fogalmába legtágabb megközelítésben beletartozik minden olyan műszaki megoldás, amely a digitális formában tárolt – akár szerzői jogi, akár egyéb – tartalmak védelmét szolgálja a

642 Őri: i. m. 86.

másolás egyszerű megakadályozását szolgáló műszaki megoldásoktól kezdve az egészen bonyolult, sokfunkciós rendszerekig. Ide tartozik tehát minden olyan műszaki eljárás, amely a különböző hálózatokon, így például az interneten keresztül történő jogosítást (a felhasználás engedélyezését), magát a tartalomátvitelt (a jogosulttól a felhasználóig történő eljuttatást) és az elszámolást (a felhasználási díj kifizetését, átutalását) is segíti amellet, hogy korlátozza, illetve megakadályozza az ezekhez a tartalmakhoz való jogosulatlan hozzáférést.⁶⁴³

Az internetre feltett digitális tartalmak technikai és jogi védelmére fejlesztették ki a Digital Rights Management (DRM) technológiát. A DRM nem egy jogszabályon alapuló engedélyezési jog gyakorlása, nem a szó szoros értelmében vett jogkezelés, hanem sokkal inkább egy tartalomeladást és felhasználást ellenőrző rendszer. A DRM önmagában nem tekinthető szerzői jogi fogalomnak, ezért ilyen formában sem a szakirodalomban, sem a nemzetközi, sem a közösségi jogi jogforrásokban, sem pedig a magyar szerzői jogi szabályozásban nem szerepel. A különböző szakirodalmak még a fogalom magyar megfelelőjét is eltérően értelmezik, beszélnek „jogok digitális kezeléséről” vagy „digitális jogok kezeléséről”, attól függően, hogy a „digital” jelzőt melyik főnévhez kapcsolják. Ugyanakkor az mindenképpen kimondható, hogy a DRM – elnevezéséből fakadóan is – csak olyan szerzői jogilag releváns műfelhasználások esetében jöhet számításba, amelyek valamilyen módon kapcsolatban állnak a digitalizációval. A DRM-re vonatkozó szerzői jogi szabályozás részben az 1996. december 20-án elfogadott WIPO (Szellemi Tulajdon Világszervezete) Szerzői Jogi Szerződésen (WCT) és az Előadásokról és hangfelvételekről szóló szerződésen (WPPT) alapul, részben pedig a 2001/29/EK irányelven (InfoSoc-irányelv). A WCT szerződés rendelkezik a számítógépes programokról, az adatbázisokról, illetve a fejlesztés, a bérbeadás, és a közreadás jogáról. A szerződés 8. cikkelye lehetőséget ad a jogtulajdonosnak arra, hogy ellenőrizze művét, előadását az interneten keresztül. A szerződés 11. cikkelye kötelezettségként írja elő az egyes országoknak a technológiai intézkedések kijátszása elleni hatékony jogi védelem bevezetését, melynek lényege, hogy védje a jogtulajdonosokat például a

643 Őri: i. m. 86.

hackerekkel szemben. Az Szt. 95. §-a rendelkezik a műszaki intézkedések védelméről, amely rendelkezések tulajdonképpen az InfoSoc-irányelv szabályozásának mechanikus átvételét jelentik. Az Szt. fogalma értelmében műszaki intézkedés minden olyan eszköz, alkatrész vagy technológiai eljárás, illetve módszer, amely arra szolgál, hogy a szerzői jog jogosultja által nem engedélyezett cselekményeket – rendeltetésszerű működése révén – megelőzze, illetve megakadályozza. A műszaki intézkedést akkor kell hatásosnak tekinteni, ha a mű felhasználását a jogosultak a hozzáférést ellenőrző vagy védelmet nyújtó olyan eljárás – különösen kódolás vagy a mű egyéb átalakítása, vagy másolatkészítést ellenőrző mechanizmus – útján ellenőrzik, amely alkalmas a védelem céljának elérésére. Fontos, hogy a hatásosság nem jelent megkerülhetetlenséget, hiszen ez esetben a megkerülhető műszaki intézkedés nem lenne védett, a megkerülhetetlennek pedig nincs szüksége védelemre. A technikai megoldás elsődleges célja a tartalom integritásának, eredetiségének megőrzése, illetve ezzel összefüggő felhasználási módok korlátozása, ezt nevezik content management-nek. Néhány szerző a DRM elemének tekinti a rightsclearing-et, ami egy mű jogosultjának beazonosítására szolgál. Egyesek a DRM részének tekintik a micropayment-rendszereket is, amelyek a felhasználás ellenértékeként a jogosultat megillető jogdíj elektronikus úton történő megfizetését szolgálják, ezek a megoldások azonban szerzői jogilag nem részei a DRM-nek, sokkal inkább üzletileg. A DRM definíciója jelenleg a szakirodalomban még nem egységes, nincsen általánosan elfogadott fogalom-meghatározás. A DRM jogszabályi környezetét a fent említett WCT, illetve WPPT szerződések, valamint az InfoSoc-irányelv megfelelő szakaszai még csak körvonalazzák. A digitális jogkezelés célja az Szt.-ben meghatározott szellemi termékek felett az engedélyköteles felhasználások jogosítása, illetve megtiltása, azaz a jogosulatlan hozzáférés megakadályozása, továbbá a szerző által meghatározott jogok, illetve korlátozások betartatása a felhasználóval. Ennek értelmében a DRM-nek nem célja, hanem feltétele, hogy a jogtulajdonos eldöntse a jogokat, hisz a DRM eszköz ahhoz, hogy a szerző meghatározza, ki mit tehet, illetve nem tehet a dokumentummal – ellenben a szerzői joggal, ahol a jogszabály sok korlátot emel ennek. Ha azonban e technológia segítségével szubjektíven és önkényesen, a jogi értelemben nem engedélyköteles felhasználásokat is engedélykötelessé tesz,

vagy a szabad felhasználások körét korlátozzák, úgy nem tekinthetjük a DRM-et a szerzői jog részének, és digitális jogkezelőnek sem. Szintén feltétele a DRM technológiának az autentikáció, azaz a felhasználó azonosítása például chipkártyával, hardverkulccsal, vagy fizetős tartalom esetén a fizetés megoldása. Megkülönböztethetjük a DRM két – egymással szorosan összefüggő, de jól elkülöníthető – funkcióját. Egyrészt szellemi alkotások, az azokon fennálló jogok, valamint a jogosultak statikus azonosítását végzi, amelynek nincs közvetlen hatása a későbbi esetleges felhasználásra (digital rights management). Másrészt a joggyakorlást, annak korlátozását és a kapcsolódó díjazási igényeket technikai úton, dinamikusan érvényesíti, amely már közvetlen hatással bír a felhasználásra (management of digital rights). A DRM leggyakrabban alkalmazott funkciója a művek biztonságos terjesztésének lehetővé tétele a hozzáférés olyan mértékű korlátozásának útján, amely az engedély terjedelméhez igazodik. Nagyobb jelentősége van a különböző DRMS-eknek, ha nemcsak a jogosítás, hanem a felhasználás is digitális úton történik. Ezekben az esetekben a DRMS a felhasználó jogosultságát a szerződés alapján számára megengedett cselekményekre kívánja korlátozni, illetve lehetővé teszi, hogy másokat kizárjon a felhasználásból. Ilyen megoldást jelent a különböző kódrendszerek, jelszavak használata, de a felhasználás konkrét terjedelmének a meghatározása is. A DRMS alkalmazását jelenti a felhasználásért történő díjfizetés digitalizálása is, amely online bankszolgáltatások segítségével történhet. Megállapítható tehát, hogy önmagában a szerzői jogi szabályozás a piaci környezetben nem nyújthat elegendő védelmet a szerzőnek az illegális terjesztéssel szemben, a jogi védelem mellett nélkülözhetetlen a technikai biztosíték is.⁶⁴⁴

A DRM alkalmazása azonban korántsem zökkenőmentes. A DRM-megoldások alkalmazására ugyanis a fogyasztók egyelőre nincsenek felkészítve: sok esetben műszaki berendezéseik nem kompatibilisek a legújabb DRM-megoldásokkal. Ezért is lenne fontos a megfelelő szabványok kialakítása, valamint a műszaki berendezések és a használt műszaki intézkedések közötti interoperabilitás biztosítása.⁶⁴⁵

644 Őri: i. m. 86-89.

645 Hepp Nóra: Szerzői jog, Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2012., 76. old.

3.3. Multimédia és szerzői jog

A multimédia művek, azaz képek, hangok, mozgóképek, szövegek, fotók, adatok egyidejű megjelenítése szerzői jogi besorolását illetően még ma sincs egységes álláspont. Egyesek az adatbázisok, gyűjteményes művek, míg mások az audiovizuális művek analógiájára képzelik el az ilyen művek jogi szabályozását. Vannak olyan irányzatok, amelyek egy teljesen új műkategóriát látnának szívesen a jogszabályban. Utóbbiak azzal érvelnek, hogy a vagyoni jogok automatikus átruházhatóságát meg kell engedni a komoly befektetést és technikai ismereteket igénylő multimédia művek esetében, és ehhez célszerű ezt a műfajt nevesíteni. Függetlenül attól, hogy melyik kategorizálást fogadjuk el kiindulási pontnak, jogilag sokkal relevánsabb az, hogy az ilyen művek előállításához és később a közönséghez való eljuttatásához milyen engedélyezési procedúrát kell végigjárnia a felhasználónak, illetve milyen feltételek mellett mentesül ezek alól. Az Szjt. hatálya alá tartozó védett műveknél és szomszédos jogi jogosultak (hangfelvételek előállítói, előadóművészek, műsorszolgáltatók, filmelőállítók) teljesítményeinél a jogosultak engedélyezési jogával és/vagy díjfizetési kötelezettséggel találkozunk a felhasználó, aki ebben az esetben a multimédia mű előállítója. Mindez nem vonatkozik a művekre és szomszédos jogi teljesítményekre a védelmi idő lejártát követően,⁶⁴⁶ a szerzői jogi védelmet nem élvező alkotásokra,⁶⁴⁷ valamint a szabad felhasználás⁶⁴⁸ eseteiben.⁶⁴⁹

646 Szjt. 31. § és 84. §

647 Szjt. 1. § (4)-(7) bekezdései

648 Szjt. IV. fejezet

649 Kricsfalvi Anita: A multimédia művek előállításának és felhasználásának egyes szerzői jogi kérdései, 1. old. <http://www.mmo.njszt.hu/Kiadvanyok/2000/cikkek/Kricsfalvi/SZAMALK.pdf> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

3.4. A felhasználási szerződés

A felhasználási szerződések úgy válnak a szerzői jog gépezetének fogaskerekévé, hogy a szerzői művel kapcsolatban a szerzőt – a mű felhasználására tekintettel – kizárólagos vagyoni jogok és egyes, szerződéssel nem követhető esetekben díjigények illetik meg. Bizonyos, szintén a törvényben meghatározott esetekben a felhasználás szabad, tehát noha fogalmilag felhasználás történik, az mentes az engedély és a díjfizetés alól.⁶⁵⁰

A hatályos magyar szerzői jogi törvény – a multimédia művekre is tekintettel – az együttesen létrehozott műveknél a természetes vagy jogi személy jogutód javára a teljes vagyoni jogátszállást vélelmezi, amennyiben annak kezdeményezésére és irányításával hozták létre a művet, és azt a saját nevében nyilvánosságra hozta.⁶⁵¹ A teljes vagyoni jogátruházás jellemzően a multimédia műveknél csak a kifejezetten e célra megalkotandó műveknél jöhet szóba. A vagyoni jog átruházása egy felhasználási szerződés keretében történik, amelyben a felek rögzítik, hogy meghatározott díjazás ellenében a teljes vagyoni jog átszáll a szerzői jogosultról a felhasználóra. Nem kizárt, hogy ilyen esetben a jogosult mégis megtart magának valamilyen jogot vagy díjigényt. Itt sem hagyható figyelmen kívül az, hogy a személyhez fűződő jogok, így például a névjog vagy a mű integritásának a joga ebben a látszólag korlátlan jogokat biztosító szerződésben sem szállhatnak át, így azok az eredeti jogosultat illetik meg. A már meglévő műveknél a multimédia célú felhasználást tipikusan felhasználási szerződésben kell az előállítónak megszereznie. Az egyedi felhasználási szerződésekben az Szjt. V. fejezetének e szerződéstípusra vonatkozó szabályai az irányadóak. A szerződésben kötelező megjelölni a feleket, a felhasználni kívánt művet azonosítható módon, valamint a díjazást, emellett a szerződést írásban kell rögzíteni, ezek nélkül érvényes szerződés nem jön létre. Ez azonban egy szabályozási minimum, ami mellett feltétlenül ajánlott megállapodni a szerződés területi és időbeli hatályában, a kizárólagosság kérdésében és a személyhez fűződő jogokat esetlegesen érintő kérdésekben, így például a mű integritásában vagy akár a név feltüntetésében. A multimédia művek felhasználásának

650 Faludi Gábor: A felhasználási szerződés, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1999., 18. old.

651 Szjt. 6. § (1)

módjában (off-line/on-line) is célszerű megállapodni, hiszen ez a díjfizetés szempontjából sem mellékes. A minél konkrétabb és precízebb szerződés a felhasználó fokozott érdeke, mivel az Szjt. garanciális szabályai – amennyiben a szerződésben ezt a felek nem rögzítették – a szerző javára⁶⁵² rendelik értelmezni az említett kérdésköröket.⁶⁵³

A felhasználási szerződés szabályainak megfelelő alkalmazása tartalmilag azt jelenti, hogy a jogátruházásra irányuló, és tipikus esetben azt egyben teljesítő szerződésnek nem lesz lényeges kérdése a felhasználási mód, arról nem kell rendelkezni, mert a teljes jogátruházás magában foglalja, hogy az átruházott jog minden felhasználási módra kiterjed. Természetesen a felek rendelkezhetnek részleges jogátruházásról is. A teljes jogátruházás szabálya alól egy kifejezett kivétel is van, a művek reklámcélú felhasználása, mivel az átdolgozási jogot külön kikötés nélkül nem szerzi meg a jogátruházás útján a vagyoni jogot szerző fél. Ugyancsak nem kell rendelkezni szerzői jogátruházás során a jog harmadik személynek való átengedhetőségéről, mert ez a törvényből következik.⁶⁵⁴ A területi és időbeli korlátozhatóság a szerzői jogátruházás sajátossága. Ha e két kérdésben a jogátruházási szerződés nem rendelkezik, a felhasználási szerződésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.⁶⁵⁵ Ez más szóval azt jelenti, hogy semmi akadálya nincs az időben vagy területi szempontból korlátozott jogátruházásnak, és ha a jogátruházási szerződés eltérően nem rendelkezik, a jogátruházás csak Magyarország területére és az adott műfajára irányadó értékesítési szokások szerinti időtartamra vonatkozik. Ha figyelembe vesszük, hogy a jogátruházás milyen körben lehetséges, a forgalmi/értékesítési szokások azt az értelmezést támasztják alá, hogy a jogátruházási szerződés külön kikötés nélkül a teljes védelmi időre szól. Az a tilalom, amely szerint a megszerzett jog nem gyakorolható a szerződéskötéskor előre nem látható, ismeretlen felhasználási módra,⁶⁵⁶ nyilvánvalóan kiterjed a vagyoni jogátruházásra is. Az állítást alátámasztja az irányadó bírói gyakorlat is, amely szerint egy új felhasználási mód megjelenését megelőzően elkészült filmek új felhasználási

652 Szjt. 42. § (3)

653 Kricsfalvi: i. m. 2. old.

654 Szjt. 9. § (6)

655 Szjt. 43. § (4)

656 Szjt. 44. § (2)

móddal megvalósított felhasználásaihoz a filmelőállító, mint a vagyoni jogok jogosultja mellett a szerzők, illetve a javukra eljáró közös jogkezelő szervezet engedélye is szükséges, valamint díjazásra is igényt tarthatnak.⁶⁵⁷

3.5. Munkaviszonyban alkotott művek

Az Szjt-ben foglaltak alapozzák meg a vagyoni jogok munkaviszony⁶⁵⁸ és más hasonló jogviszony⁶⁵⁹ keretében történő átszállásának a lehetőségét. A jogátszállás a szerző és munkáltatója közötti jogviszony alapján automatikus, az egyes művek esetén így nincs szükség a jogátszállás külön szerződésbe foglalására. A munkaviszony megszűnése nem befolyásolja a munkáltató által megszerzett jogok gyakorlását, ugyanakkor a munkaviszonyban álló szerző nem munkaköri köteleességeként készített művére mindez nem vonatkozik. Ezért igen lényeges a munkaszerződés részét képező munkaköri leírásban részletezni, hogy melyek azok a művek, amelyek e köteleesség folytán készülnek el. A korábbi szabályozáshoz képest az Szjt. a vagyoni jogok átszállásának deklarálásával korlátlan felhasználási jogokat biztosít a munkáltató számára. A munkáltató vagyoni jogainak gyakorlását csak az általános szerzői jogi korlátok, így például a szabad felhasználás, illetve az Szjt. 30. § (3) és (5) bekezdései alapján a szerzőt a munkaviszony ellenére megillető jogok határolják be. Az Szjt. 30. § (1) bekezdésében foglalt jogátszállás azt is jelenti, hogy a vagyoni jogokat vagy annak egy részét a munkáltató harmadik személyre átruházhatja. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy az átruházásból származó bevétel meghatározott százaléka munkavállaló-szerző jogosult.⁶⁶⁰

3.6. Közös jogkezelés a multimédia célú felhasználás engedélyezésénél

A különböző művek multimédia műben való rögzítése gyakran közös jogkezelés alá tartozik, ami indokolt az úgynevezett „kisjogos” zeneművek és zeneszövegek

657 Faludi Gábor: Az új Ptk. hatása a szerzői jogi és iparjogvédelmi jogátruházási szerződésekre, In: Quaerendo et Creando: ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából, Szerkesztette: Pogácsás Anett, Budapest, Szent István Társulat, 2014., 175-177. old.

658 Szjt. 9. § (6)

659 Szjt. 30. § (7)

660 Kricsfalvi: i. m. 3. old.

esetén. A jogok „beszerzése” a zeneszerző, szövegíró, zenekiadó tekintetében a zenei közös jogkezelő társaságnál, az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesületnél történik, kivéve, ha átdolgozásról is szó van, ilyenkor az egyedi engedély nem mellőzhető. Amennyiben már rögzített zeneművekről van szó, úgy a szomszédos jogi jogosultaktól, tehát a hangfelvételgyártókat képviselő közös jogkezelőtől⁶⁶¹ is MAHASZ engedélyt kell kérni. A filmalkotások esetén egyelőre a FILMJUS, Filmszerzők és Előállítók Szerzői Jogvédő Egyesülete nem ad engedélyt, csak ha erre a tagok megbízást adtak. A filmeknél persze további mérlegelést igényel, hogy adott esetben a filmelőállító megszerezte-e a megfilmesítési szerződéssel a multimédia célú felhasználási jogokat. Nyilvánvalóan a multimédia ismerteté válását megelőzően a szerzők erről érvényesen nem is szerződhetek a filmek gyártóival, így a régi filmeknél a szerzőket külön, méltányos díjazás illeti meg. Külföldön megjelentek az első kezdeményezések a központi jogosító-helyek (Clearing Stelle Multimedia) létrehozására. Az igen praktikus kezdeményezésekkel szemben az a gyakorlati ellenérv szokott felmerülni, hogy egyelőre a különböző műfajokba tartozó művek multimédia célú jogosításai vagy nem tartoznak közös jogkezelésre, vagy csak egy részük, de a jogok más-más jogvédő szervezetnél vannak. A közös jogkezelő szervezeteknek azért is kell nagyon körültekintően eljárniuk, mert amennyiben a felhasználó személyhez fűződő jogokat is érintő változtatást, átdolgozást hajtana végre a műveken, az már a szerzői és szomszédos jogi jogosultak egyedi engedélyét kívánná meg. Mivel ez sokszor elkerülhetetlen az ilyen művek előállításánál, ezért a közös jogkezelés valójában egy szubszidiárius megoldást jelenthet, és jövője inkább az adatszolgáltatásban és a díjak kezelésében látszik megalapozottnak. A központi jogkezelő felvilágosítást tudna adni a jogosult személyéről, a jogdíj mértékéről, illetőleg a további járulékos kérdésekről. A leginkább célravezető megoldás az érintett jogkezelő társaságok által közösen felállítandó adatbázis, illetve egy egységes nyilvántartási rendszer bevezetése lenne.⁶⁶²

A multimédiás felhasználók részére biztosítani kell tehát az egyablakos engedélyezés és a komplex szolgáltatás lehetőségét az engedélyezés terén. Németországban például 1996-ban bevezették a Multimédiás Clearing Haus

661 Magyar Hangfelvétel-kiadók Szövetsége Közös Jogkezelő Egyesület

662 Kricsfalvi: i. m. 3-4. old.

intézményét, amely közvetítői szerepet töltött be a szerzők és a felhasználók között. Az MCH közbenső szervezetként nem adott felhasználási engedélyt, hanem csak összehozta a feleket és információt szolgáltatott róluk, egyfajta információs brókerként működött. Az MCH úgy csökkentette a rendszer költségeit, hogy a felhasználóknak nem kellett a szerzőket és alkotásaikat felkutatni, és erre pénzeszközöket fordítani, ami a közös jogkezelés egyik alapelve is egyúttal.⁶⁶³

3.7. Az off-line és on-line felhasználások

Az off-line felhasználások még mindig igen elterjedtek a multimédia területén. Ezen termékek besorolása szerzői jogilag különösebb problémát nem okoz, a hagyományos kiadói jogok, így a többszörözés, terjesztés jogának megszerzése szükséges hozzájuk. Az egyértelmű jogi helyzet ellenére a valódi problémát a termék előállításához szükséges nagyszámú, szerzői jogvédelem alatt álló mű felhasználásához szükséges jogok beszerzése okozhat a gyakorlatban, így például a jogosult személyének kideríthetetlensége vagy fellelhetetlensége miatt. Jó példák erre az olyan CD-Rom-ok, melyeken újságok, folyóiratok korábbi számait gyűjtik össze. Ez adott esetben több száz, akár ezer szerző művét érintheti, akitől a jogosítás beszerzése könnyen belátható akadályokba ütközik. Bárki, akitől nem szerzik meg a megfelelő felhasználási jogosultságot, követelheti a bíróságtól nemcsak kárának megtérítését, de akár a jogsértő termék megsemmisítését is.⁶⁶⁴

Az on-line felhasználások tekintetében három tipikus internetes felhasználási esetet különböztethetünk meg, ezek a linkhasználatához kapcsolódó idézés, a jogsértő forrásból történő magáncélú másolás, valamint a fájlmegosztás vonatkozásában felmerült nyilvánossághoz közvetítés. Mindezek a „szürke zóna” területéhez tartoznak. A szürke zóna kifejezés azt jelenti, hogy a jogi szabályozás, illetve a gyakorlat nem foglal egyértelműen állást ezek legális, illetve illegális körbe tartozása tekintetében.⁶⁶⁵

663 Grad-Gyenge – Ildikó: i. m. 46. old.

664 Kricsfalvi: i. m. 5. old.

665 Hepp: i. m. 76. old.

Az online környezet, az internet a szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogsértések új dimenzióit is megnyitotta, így kiemelkedő azon esetek száma, amikor jogsértésre használják fel a közvetítő szolgáltató eszközeit és szolgáltatásait. Ideérthető a szerzői jogokat sértő illegális fájlcsere, az online kalózkodás, és legtágabban a tisztességtelen versenycselekmények megvalósítása, amelyekkel szemben a hatékony fellépés jelentős társadalmi érdek. Az Európai Unió joga megteremtette annak a lehetőségét, hogy a jogtulajdonosok a szellemi tulajdon megsértése, így különösen online kalózkodás esetén a tartalom szolgáltatója mellett közvetlenül felléphessenek a közvetítő szolgáltatók ellen is. A szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről szóló 2004/48/EK irányelv⁶⁶⁶ ugyanis megköveteli a tagállamoktól, hogy rendelkezzenek azon intézkedésekről, eljárásokról és jogorvoslatokról, amelyek az irányelv által szabályozott szellemi tulajdon-jogok érvényesítésének biztosításához szükségesek – mégpedig olyan intézkedések útján, melyek hatásosak, arányosak és elrettentőek. Ezen irányelv 11. cikke szerint a jogsértő magatartástól való eltiltást a jogosultak olyan közvetítők ellen is kérelmezhetik, akiknek a szolgáltatásait harmadik személy a szellemi tulajdon-jog megsértése céljából veszi igénybe. Ezt meghaladóan az InfoSoc-irányelv 8. cikke kimondja, hogy olyan közvetítő szolgáltatókkal szemben is lehessen eltiltást kérelmezni, akiknek a szolgáltatásait harmadik személy szerzői jog vagy szomszédos jogok megsértése céljából veszi igénybe. A szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről szóló irányelv és az InfoSoc-irányelv is rögzíti, hogy annak rendelkezései nem érintik az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv⁶⁶⁷ mentesüléssel kapcsolatos rendelkezéseit. Ezen túlmenően szükséges megemlíteni az értesítési-eltávolítási eljárást is, amely azt jelenti, hogy valaki jogsértő tartalomról vagy információról értesíti a tárhelyszolgáltatót, amely ebben az esetben eltávolítja a vonatkozó tartalmat. Az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv 14. cikke rögzíti a jogalapot ezen eljárások bevezetésére, azonban azokat részleteiben nem szabályozza. Az Egyesült Királyság, Finnország, Litvánia, Németország, Spanyolország és Svédország mellett Magyarország is bevezetett értesítési-eltávolítási eljárásra vonatkozó

666 Az Európai Parlament és a Tanács 2004/48/EK irányelve a szellemi tulajdonjogok érvényesítéséről

667 Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem egyes jogi vonatkozásairól (Az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv)

szabályokat. Az irányelv hazai átültetése az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény 13. §-ában történt, amely értesítési-eltávolítási eljárás lefolytatását kizárólag szerzői jogi jogsértés, illetve védjegybitorlás esetén teszi lehetővé, amely esetben a jogosultnak formai és az értesítéssel kapcsolatos tartalmi követelményeknek szükséges eleget tennie.⁶⁶⁸

3.8. A szabad felhasználás problémája

Az Sztj. szabad felhasználásra vonatkozó részletes, és a felhasználási jogok szabályozására egyébként nem jellemző kógens szabályozását a szabad felhasználás jellege indokolja. Az ilyen felhasználás ugyanis díjazáshoz, illetve szerzői engedélyhez sincs kötve, ezért a szerzői jog és a felhasználói érdek védelmének egyensúlya csak akkor nem bomlik meg, ha a jogszabály a szabad felhasználás terjedelmét szigorú keretek közé szorítja. A művek multimédia műben való felhasználása, ha az nem jár a felhasználó, átvett mű integritásának megsértésével, és a szerzők nevét feltüntetik, digitális formában is többszörözhető e körben. Sajátos problémát vet fel azonban az on-line felhasználás. Hogyan biztosítható ilyenkor a célhoz kötött felhasználás? A technika nyilvánvalóan kínál erre megoldást például zárt rendszerrel vagy kódolás útján.⁶⁶⁹

Az Európai Unió tagállamaiban léteznek olyan szabad felhasználások, amelyek kifejezetten a fogyatékkal élők hozzáféréseinek megkönnyítését szolgálják. Az InfoSoc-irányelv kifejezetten meg is engedi a tagállamok számára, hogy ilyen célra vezessenek be kivételeket vagy korlátozásokat, illetve egyéb irányelvek is meghatároznak olyan kereteket a kivételek és korlátozások számára, amelyek alapul szolgálhatnak ilyen célú szabályok bevezetésére. Az EU legújabb, a szerzői jog egyes eszközeinek reformját tervező stratégiai dokumentumai éppen emiatt nem is érintik ezt a kérdéskört. Ennek ellenére a hozzáférhetőség aránya európai szinten sem jobb, mint világszerte: az European Blind Union-nak az Európai

668 Liber Ádám: A közvetítő szolgáltatók felelőssége a szellemi tulajdon megsértéséért az Európai Unióban, <https://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/201303-pdf/01.pdf> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

669 Kricsfalvi: i. m. 8. old.

Bizottsághoz eljuttatott levele szerint ez maximum 5 %. Az Szt. is ismer ilyen rendelkezést, az InfoSoc-irányelvet egyébként meg is haladó hatállyal, 1999 óta. A fogyatékos személyek – fogyatékoságukkal közvetlenül összefüggő – igényeinek kielégítését szolgáló felhasználásokat teszi szabaddá, az egyenlő bánásmód jegyében. A szabály teljesen általános: valamennyi fogyatékkal élő személyre vonatkozik, függetlenül a fogyatéka jellegétől és a felhasználási módtól. Az Szt. 2003-as jogharmonizációs módosítása a jövedelemszerzési célzat kizárásával módosította a rendelkezést – e tekintetben összhangba hozva az InfoSoc-irányelv említett rendelkezésével.⁶⁷⁰

ÖSSZEGZÉS

Általánosságban elmondható, hogy amíg az Egyesült Államokban a jogvédett tartalmak jogsértő terjesztése nem párosul anyagi haszonszerzési célzattal, addig Európában, főként annak keleti részein, így például Ukrajnában a szoftverhamisítás nagyon jól jövedelmező tevékenység; léteznek olyan értékesítési standok, ahol az eladók olyan játékprogramokat kínálnak megvételre, amelyek még csak meg sem jelentek a piacon, vagy épp hogy csak beharangozták őket. Az ilyen kalózprogramokra általában a tengerentúlról, kis számban tesznek szert, és azokat vagyoni ellenszolgáltatás fejében juttatják tovább.⁶⁷¹

Arra a kérdésre pedig, hogy miért használnak fájlcserélő programokat a felhasználók, számos kutatás és ad hoc felmérés kereste a választ. Ezek a kutatások hasonló válaszokat adtak a feltett kérdésekre: könnyű és praktikus a használatuk, ingyenesek, olyan művek is elérhetők általuk, melyek a hagyományos boltokban nem, lehetőséget adnak a samplingre, a vásárlás előtti kipróbálásra, illetve egy olyan közösséget találnak a felhasználók, amit máshol nem. Emellett szempontként felmerülhet még a feketepiacok legális piacokhoz

670 Grad-Gyenge Anikó: Szabad felhasználások a látáskárosultak művekhez való jobb hozzáférése érdekében, In: Quaerendo et Creando: ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából, Szerkesztette: Pogácsás Anett, Budapest, Szent István Társulat, 2014., 222. old.

671 Spránitz Gergely: Digitális tartalmak szerzői jogi védelme online környezetben – I. rész, 36. old.
<http://www.sztjh.gov.hu/szerzoijog/cikkek2007/2007-06-spranitz.pdf> (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

viszonyított gyorsasága, illetve a feketepiacon kínált formátumok előnye a legális, DRM-védett vagy fizikai formátumokhoz képest.⁶⁷²

A nem fizetős legális és az illegális szolgáltatások népszerűségének az oka így feltétlenül kétoldalú: az ingyenesség és néhány további kapcsolódó előny, így például a könnyű kereshetőség és kezelhetőség. Amennyiben a legálisan működő szolgáltatások pusztán egy szoftver/applikáció letöltésével és telepítésével egyszerűen hozzáférhetőek lennének, a rajtuk keresztül elérhető tartalom rendkívül széles körű volna, és választást biztosítana a nyelvi opciók tekintetében, valamint gyors adatátvitelt biztosítanának, illetve a fizetés micropayment szolgáltatások segítségével könnyű és megbízható volna, mindez pedig megfelelő az ár-érték aránnyal párosulna, akkor bizonyos, hogy a fogyasztók egy része előnyben részesítené ezeket a csatornákat. A videojátékok és más multimédiás tartalmak kínálati oldalán végbement bővülés legalábbis erre enged következtetni.⁶⁷³

Láthattuk, hogy az online felhasználások, szoftverek, valamint egyéb digitális tartalmak esetében nem mindig alkalmazhatóak egyértelműen a gyakorlatban a jogszabályi rendelkezések. Sok fogalom és eljárás kiüresedik, egészben vagy részben elveszíti általánosan elfogadott jelentését internetes környezetben, az új intézmények pedig néha ismeretlenek, és a bírói gyakorlatnak is sok idő szükségeltetik ezek befogadásához.⁶⁷⁴

Láthattuk továbbá, hogy mennyire nehezen illeszthetőek, szoríthatók rá az egyes jogintézmények a videojáték-ipar és a multimédia különféle alkotásaira, annak egyedi, specifikus helyzetére. Pontosan a sokféle értelmezés, az eltérő nemzeti megoldások, a töredezett védelem miatt a jogosultak jogainak érvényre juttatása és a kötelezettségek kikényszerítése hihetetlenül nehéz, költségessé és időigényessé vált. Az ágazat ezzel szemben folyamatosan változik, fejlődik, így

672 Bodó Balázs: A szerzői jog kalózzai: a kalózkok szerepe a kulturális termelés és csere folyamataiban a könyvnyomtatástól a fájlcsere hálózatokig, Budapest, Typotex, 2011., 217. old.

673 A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmányai a szerzői jog digitális világhoz való alkalmazkodásáról, A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmánya az audiovizuális ágazat és a kulturális örökség intézményeivel kapcsolatban, 151. old.

<https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2014-06/05.pdf>, (Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

674 Spránitz [II. rész] i. m. 91. old.

gyors reakciókat igényel. A megoldás kézenfekvő, és a WIPO is hasonló konklúzióra jut az ezzel foglalkozó anyagaiban. Eszerint egy harmonizált, egyszerű, közös szabályozásra lenne szükség, amely akár egységes is lehet, továbbá meg kell fontolni a videojátékok és a multimédiás tartalmak külön kategorizálását vagy éppenséggel a sui generis védelmét. Egy jobb megoldás megvalósítása az ágazat szereplői és a jogászok közötti folyamatos párbeszédet igényli, maga a probléma pedig folyamatos vizsgálatot és kutatást kíván. A videojátékok szempontjából egy olyan középút lenne ideális, amely nem fojtja meg az új kreatív ötletek és különleges megoldások felbukkanását, segíti a nyílt forráskódú (open-source) szemléletet, de megállítja a negatív, jogsértő tendenciákat is.⁶⁷⁵

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom

Bodó Balázs: A szerzői jog kalózzai: a kalózek szerepe a kulturális termelés és csere folyamataiban a könyvnyomtatástól a fájlcsere hálózatokig, Budapest, Typotex, 2011.

Faludi Gábor: A felhasználási szerződés, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1999.

Faludi Gábor: Az új Ptk. hatása a szerzői jogi és iparjogvédelmi jogátruházási szerződésekre, In: Quaerendo et Creando: ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából, Szerkesztette: Pogácsás Anett, Budapest, Szent István Társulat, 2014.

Grad-Gyenge Anikó: Szabad felhasználások a látáskárosultak művekhez való jobb hozzáférése érdekében, In: Quaerendo et Creando: ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából, Szerkesztette: Pogácsás Anett, Budapest, Szent István Társulat, 2014.

Hepp Nóra: Szerzői jog, Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2012.

Mezei Péter: A digitális jogkimerülés határai az Európai Unióban és az Egyesült

675 Darvas Tamás: A játékipar alkonya? – A videojátékok jogi védelme, <http://www.arsboni.hu/a-jatekipar-alkonya-a-videojatekok-jogi-vedelme.html>

(Megtekintés: 2016. 09. 01., Letöltés: 2016. 09. 01.)

Államokban – I. rész, Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle, 2015. (10 (120). évf.) 5. sz.

Pogácsás Anett: A szerzői jog és a média, In: Magyar és európai médiajog, Szerkesztette: Koltay András, Nyakas Levente Kiadás, Budapest, Complex, 2015.

Tattay Levente: A szerzői jog versenyképességre gyakorolt hatása az Európai Unióban, Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle, 2015. (10 (120). évf.) 4. sz.

Felhasznált jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye

1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról

Internetes hivatkozások

A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmányai a szerzői jog digitális világhoz való alkalmazkodásáról, A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmánya az audiovizuális ágazat és a kulturális örökség intézményeivel kapcsolatban,
<https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2014-06/05.pdf>

Az Európai Unió Bíróságának 9/14. sz. Sajtóközleménye,
<http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-01/cp140009hu.pdf>

Darvas Tamás: A játékipar alkonya? – A videojátékok jogi védelme,
<http://www.arsboni.hu/a-jatekipar-alkonya-a-videojatekok-jogi-vedelme.html>

Eszteri Dániel: A World of Warcraft-tól a Bitcoin-ig: Az egyén, a gazdaság és a pénz helyzetének magán- és büntetőjogi elemzése a virtuális közösségekben,
<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/eszteri-daniel/eszteri-daniel-muhelyvita-ertekezes.pdf>

Eszteri Dániel: Fantázia vagy valóság? Virtuális világok szerzői jogi problémái,
http://epa.oszk.hu/02500/02567/00006/pdf/EPA02567_Studia_luvenum_lurisperit_6_2012_203-281.pdf

Grad-Gyenge Anikó – Sarkady Ildikó: Közös jogkezelés az audiovizuális médiában, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2014.,
http://mtmi.hu/dokumentum/513/mk10_web.pdf

Jogszerűen megkerült videojáték védelmi rendszerek?

<http://www.jogiforum.hu/hirek/31151>

Kricsfalvi Anita: A multimédia művek előállításának és felhasználásának egyes szerzői jogi kérdései,

<http://www.mmo.njszt.hu/Kiadvanyok/2000/cikkek/Kricsfalvi/SZAMALK.pdf>

Liber Ádám: A közvetítő szolgáltatók felelőssége a szellemi tulajdon megsértéséért az Európai Unióban,

<https://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/201303-pdf/01.pdf>

Marton Kálmán: A számítógépi programalkotások jogi védelme,

<http://www.jogiforum.hu/publikaciok/13>

Nagy Zsanett: A szerzői jogok és nemzetközi védelmük,

http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_zsanett-szerzoi_jogok_es_nemzetkozi_vedelmuk%5Bjogi_forum%5Db.pdf

Összefoglaló az Európai Unió Bírósága szellemi tulajdont érintő ügyekben hozott ítéleteiről 2014/I. Negyedév,

http://www.sztnh.gov.hu/joggyakorlat/CJEU_osszefoglalo_2014_01.pdf

Óri Annamária: Digitális tartalmak jogi védelme,

http://epa.oszk.hu/02500/02567/00004/pdf/EPA02567_Studia_Iuvenum_Iurisperit-orum_4_2008_039-124.pdf

Sarkady Ildikó – Grad-Gyenge Anikó: A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai,

http://mtmi.hu/dokumentum/341/Mediaerteklanc_szerzoi_jogi_vonatkozasai.pdf

Spránitz Gergely: Digitális tartalmak szerzői jogi védelme online környezetben – I. Rész,

http://www.sztnh.gov.hu/szerzoi_jog/cikkek2007/2007-06-spranitz.pdf

Spránitz Gergely: Digitális tartalmak szerzői jogi védelme online környezetben – II. Rész,

<https://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200708-pdf/05.pdf>

<http://slideplayer.hu/slide/2171641/>

STIPKOVITS TAMÁS ISTVÁN

A JOGALKOTÁSSAL OKOZOTT KÁR MEGÍTÉLÉSE ALKOTMÁNYJOGI ÉS POLGÁRI JOGI SZEMPONTBÓL

BEVEZETÉS

Modern korunkban hajlamosak vagyunk fejlettebbnek megítélni az általunk létrehozott világot annál, mint amilyen valójában. Hajlamosak vagyunk könnyedén legyinteni a Montesquieu által körülírt hatalommegosztás fontosságára, mondván, hogy ez már egy megoldott probléma. Lehet, hogy nem a klasszikus formájában, de a hatalmi ágak, illetve azok ellenőrzésének, vagy felelősségre vonhatóságának dilemmája még napjainkban is kísért. Ha valamelyikünket bizonyíthatóan kár ér, amit jogellenesen (és felróhatóan) az állam a jogalkotás tevékenységével okozott, miért nem érvényesíthetjük igényét a közhatalommal szemben?

KUTATÁSI MÓDSZERTAN

A jogalkotó kárfelelősségének vizsgálata során a legnagyobb kihívást az jelenti, hogy a jogtudomány egymástól jelentős mértékben eltérő területeinek összefüggéseit kell ismerni és átlátni. Ennek megfelelően a dolgozat első négy fejezete különböző nézőpontokból kívánja megértetni velünk azokat az alapvető tudományos logikai kapcsolatokat és dilemmákat. Az első fejezet röviden kifejti, azokat az elméleteket, melyeket az állam felelősségre vonásával (nemcsak a jogalkotó tevékenység kapcsán) kapcsolatban dolgoztak ki a jogtudósok az évszázadok alatt. A második fejezetben a klasszikus közjog-magánjog elhatárolás szükségessége kerül a vizsgálódás középpontjába. A harmadik fejezet a szuverenitás és immunitás közötti kapcsolatot tárja fel hazai és külföldi szerzők, valamint több nemzetközi ítélőszék precedenseinek segítségével. A negyedik

fejezet azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy az Európai Unió másodlagos jogforrásai vajon tényleg közvetlen hatállyal érvényesülnek hazánkban, illetve, hogy nincs-e a hazai jogban (elsősorban az Alaptörvényben) egy olyan sorompó ami megálljt parancsolhatna egy uniós rendeletnek. Az ötödik, hatodik és hetedik fejezet, már a konkrét szabályozásokkal, szabályozás tervezetekkel, illetve bírói döntésekkel foglalkozik, melyek a jogalkotással okozott kár megállapításával kapcsolatban születtek. Az ötödik fejezet az Európa-jog, azonban belül az Európa Tanács és az Európai Unió által alkotott jog, a hatodik fejezet más országok szabályozásainak, a hetedik fejezet, pedig a magyar jogrend szemszögéből járja körül a témát. A nyolcadik fejezetben az állami közhatalom gyakorlásával okozott kár marad a középpontban, azonban más hatalmi ágak (végrehajtói és bírói) szemszögéből kerül kifejtésre. A kilencedik fejezet egy dogmatikai áttekintés, amely összefoglalja az alapvető információkat és kérdéseket a jogalkotó kárfelelősségével kapcsolatban ezzel felvezetve a tizedik fejezet de lege ferenda javaslatát. A dolgozat elkészítése során kiemelt figyelmet fordítottam a téma minél részletesebb és újszerűbb feldolgozására, törekedve arra is, hogy minél több külföldi forrást (jogforrást és tanulmányt egyaránt) is felhasználjak, mindeközben pedig a hazai tudományos élet szereplőit se mellőzzem.

1. ÁLTALÁNOS ÖSSZEFÜGGÉSEK

Mindenek előtt azt érdemes kiemelni, hogy a klasszikus három hatalmi ágon közül a végrehajtó és a bírói hatalom köreiben okozott kárért kártérítést lehet követelni jogi úton, viszont a törvényhozás (bővebben a jogalkotás) valamiért ebből kimaradt. A jogalkotói kárfelelősség megállapításának legnagyobb gátja az *állam immunitása*, azaz, hogy az állami szuverenitás védelme érdekében nem dolgoztak ki törvényes utat az igény érvényesítésére. A megoldásra két megközelítés alakult ki: a *fiscus elmélet* és a *funkcionális immunitás tana*. Előbbi szerint az *állam bizonyos részeinek* (pl.: kincstár) *tevékenysége* miatt csak az az adott rész vonható felelősségre, de a többi rész nem. Az utóbbi elmélet szerint irreleváns, hogy az állam mely része okozta a kárt, és ehelyett annak van döntő jelentősége, hogy a kár *milyen tevékenységnek* lett a következménye. Ha a tevékenység *közjogi jellegű „aktus”* volt (*iure imperii*), akkor nem vonható

felelősségre az állam, azonban ha *kereskedelmi jellegű „ügylet” volt a cselekvés (iure gestionis)*, akkor az államon számon lehet kérni a keletkezett kárt.⁶⁷⁶

2. A MAGÁNJOG TÚJE A KÖZJOGI SZÉNAKAZALBAN?

A hazai jogrend vonatkozásában jogalkotással való visszaélésről a 31/1998. AB határozat óta beszélünk. Az Alkotmánybíróság (továbbiakban AB) e döntésében világosan rámutatott arra, hogy a jogalkotással történő visszaélés tilalmának alkotmányos kritériumát a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényből (továbbiakban: régi Ptk.) vezette le.⁶⁷⁷ Ilyenkor jogosan merül fel bennünk a kérdés, hogy egy jogállamot mennyire célszerű a fentről-lefelé történő építkezés helyett lentől-felfelé építeni?⁶⁷⁸ Magyarul, nem okoz-e problémát az, hogy egy magánjogi jogági alapelveit felemeljük az alkotmányosság szintjére és így a közjogi jogviszonyokban is alkalmazandóvá teszünk? Ezek után mi tartja vissza az AB-t attól, hogy a jóhiszeműség és tisztesség elvét kiemelve a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényből (továbbiakban Ptk.-ból) és minden jogviszonyban alkotmányos követelménnyé tegye? Eljuthat-e odáig az alkotmányértelmezés, hogy a jogági sajátosságokat más jogágakból kölcsönzött fogalmak, felelősségi alakzatok alkalmazásával lerontsa? Például egy büntetőeljárásban a szubjektív felelősség megállapítása (*dolus directus*, *dolus eventualis*, *luxuria* és *negligentia* esetei) helyett az objektív felelősséget keljen vizsgálni? Ezek az aggodalmak véleményem szerint abból fakadnak, hogy túlságosan mereven kezeljük a közjog és magánjog szétválasztását.

Ahogy Jakab András is rámutatott, a legnagyobb probléma ezzel a (és a jogágak szerinti) felosztással, hogy egy jogintézményt (például a tulajdont) egyszerre szabályoznak közjogi (büntetőjog, közigazgatási jog) és magánjogi (polgári jog,

676 NAGY ISTVÁN: *Jogalkotással okozott kár*, 2003, Budapest, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/129> (2016. 06. 30.), 14. o.

677 „Az Alkotmánybíróság rámutat: a demokratikus jogállamokban — így hazánkban is — a joggal való visszaélés tilalmának érvénye nem szorítkozik egyetlen jogágra, hanem e tilalom — az egyes jogágak sajátosságaitól függő formában — az egész jogrendszerben érvényre jut.” 31/1998. (VI. 25.) AB határozat

678 Vagyis a kelsen-i tanok alapján miért nem a joglépcső tetejéről lefelé határozunk meg alkotmányos követelményeket, ahelyett, hogy a lépcső alsóbb fokairól felvesszünk bizonyos intézményeket és így a többi felé helyezzük?

kereskedelmi jog) jogágak is.⁶⁷⁹ Napjainkban egyre nagyobb a keveredés mértéke, közjogi jogágak magánjogiasodnak el (például a közigazgatási jog) és vice versa. Például a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) kijelenti: „Nem rendelhető el vagyonek kobzása [...] arra a vagyoni, amelyet jóhiszeműen, ellenérték fejében szereztek.”⁶⁸⁰ Tehát egy polgári jogi alapelv került a büntetőjogi kódexbe.

A közigazgatási jog területén hasonló módon kiemelhető a hatósági szerződés jogintézménye. A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (továbbiakban: Ket.) ugyanis kimondja, hogy „ha jogszabály lehetővé teszi, az elsőfokú hatóság a hatáskörébe tartozó ügynek a közérdek és az ügyfél szempontjából is előnyös rendezése érdekében határozathozatal helyett az ügyféllel hatósági szerződést köthet.”⁶⁸¹ Ebben a helyzetben az eljáró hatóság sajátos hatalmi pozícióban van, hiszen „amennyiben az ügyfél nem fogadja el a szerződés tartalmát, akkor a hatóság határozatot hoz.”⁶⁸² Tehát megjelenik a közigazgatási szerződésekre jellemző mellérendeltségi és együttműködési viszony, viszont a hatóság kezében ott van a határozathozatal lehetősége, amely sajátos közhatalmi pozíciót biztosít számára (ezáltal a felek között alá-fölérendeltséget keletkeztet).⁶⁸³

Ebből a kaotikus képből azt szűrhetjük le tanulságként, hogy ha mindenáron el akarunk különíteni egymástól közjogi és magánjogi jogágakat, akkor csak eltévedünk az általunk létrehozott ködben. Ahelyett, hogy varázstalanítanánk és észrevennénk, hogy bizonyos jogintézmények, vagy jogi megoldások átültethetőek egyik törvényből a másikba, vagy alkotmányos rangra emelhetőek, a mérlegelés alapja pedig az a kérdés kell legyen, hogy ésszerű-e, nem pedig az hogy közjogi, vagy magánjogi-e.⁶⁸⁴

679 JAKAB ANDRÁS: *A magyar jogrendszer szerkezete*, 2005, Miskolc, http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_5617_section_1091.pdf, 180. o. (2016.07.14.)

680 2012. évi C. törvény 74.§ (5)

681 2004. évi CXL. törvény 76.§ (1)

682 PATYI ANDRÁS-VARGA ZS. ANDRÁS: *Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében)*, 2013, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 220 o.

683 PATYI ANDRÁS-VARGA ZS. ANDRÁS *i.m.* 220. o.

684 Bizonyos szinten, például az állam- és jogtudományi karok esetén indokolt lehet a jogági besorolások megtartása (Büntetőjogi Tanszék, Polgári Jogi Tanszék), egyszerűen csak nem szabad túlzott jelentőséget fordítani ennek a felosztási formának.

3. AZ IMMUNITÁS A SZUVERENITÁS ZSUGORODÓ MANKÓJA

A fenti alcímben foglalt állítás igazolásához először is magukat a fogalmakat szükséges tisztázni, ami nem egyszerű, hiszen a válasz egyik esetben sem egy jól körülhatárolható egymondatos, vagy taxatív tartalommal feltöltött definíció. Ahogy Bihari Mihály is rámutat: a szuverenitás fogalma jelentős változáson esett át, ezért meg kell különböztetnünk a klasszikus szuverenitás és a modernkori szuverenitás egyes jellemzőit, viszont a hatalom szervezettsége és függetlensége két olyan követelmény, amely magként tartja össze az idő során folyamatosan változó definíciókat - a szuverenitás tartalma hatalmi jogosítványok és döntések sorozata.⁶⁸⁵

Az immunitás Kecskés László munkája alapján a következő módon írható körül: „A felelősség egyfajta ellenpontját: a felelőtlenséget jelenti. Pontosabban egy olyan kategória tágabb értelemben, amely a felelősségre vonás elmaradásának szubjektív és objektív eseteit öleli fel.”⁶⁸⁶ Ahogy az előbbiekből kiolvashatjuk, az immunitás a szuverenitás megvalósulását teszi lehetővé, egy elvont államelméleti fogalom gyakorlati megtestesülése a jogban, ezért nevezhetjük a mankójának. Azonban mitől zsugorodik a mankó és mi történik közben a tulajdonosával? Ennek megértéséhez külön vizsgálom a külső és belső

685 A klasszikus értelemben vett szuverenitás főbb jellemzői:

- a szuverenitás abszolút hatalom;
- a legfőbb hatalom, önmagában vett entitás,
- nem származik mástól (Istentől, néptől, a nemzettől, valamilyen közösségtől, stb.), hanem saját jogán szuverén; a hatalomnak nincs jogi korlátja, csak az Isten törvényei korlátozzák azt (J. Bodin);

A modernkori értelemben vett szuverenitás főbb jellemzői:

- a szuverén, a főhatalom nem korlátlan, hanem korlátozható, sőt korlátozandó a demokráciákban;
- a modern hatalmi rendszerekben hatalmak korlátoznak hatalmakat (az államrendszeren belül és a nemzetközi politikai rendszerben is);
- az államhatalom osztott, kivételek a totalitárius állami és párthatalmi rendszerek, amelyekben a hatalom végletesen koncentrált, ahogyan híveik nevezték: „a hatalom egységes” és kizárólagos, ami az állampártot vagy pártállamot illeti meg, amely omnipotens és omnikompetens;

BIHARI MIHÁLY: A modern szuverenitás elméleti alapjai Kísérlet egy funkcionista rendszerszemléletű szuverenitáselmélet alapjainak kidolgozására, in *MTA Law Working Papers*, 2014/51. szám http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_51_Bihari.pdf, 2-4. o., (2016. 07. 17.)

686 KECSKÉS LÁSZLÓ: A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség összekapcsolódása, in *Jura*, 2001/1. szám, (<http://jura.ajk.pte.hu/print.php?cikk=6>), (2016. 07.26.) 67.o.

szuverenitás kapcsán, hogy miként van jelen az immunitás és miként szorult háttérbe a XX. század második felétől.

A belső és külső szuverenitás közötti különbségtétel a Szent-Római Birodalom alkonyára, többnyire a XVI. századra kezdett kibontakozni a jogtudományban. A *maiestas duplex* (kettős főhatalom) teória szerint megkülönböztetünk *maiestas realis*-t (valós főhatalom) és *maiestas personalis*-t (személyi főhatalom), amire azért volt szükség, hogy bebizonyítsák, a két főhatalom nem egy kézben összpontosul. A *maiestas realis*, azaz a belső szuverenitás a rendeket, míg a *maiestas personalis*, azaz a külső szuverenitás a császárt illeti meg.⁶⁸⁷ Klasszikus fogalmainkkal élve a belső szuverenitás: „*az állam területén kizárólagosan az állam politikai fennhatóságának akarata érvényesül, és saját jogrenddel bír*” és a külső szuverenitás: „*az állam kifelé irányuló, nemzetközi jogilag elismert, önálló politikai érdekérvényesítése.*”⁶⁸⁸

3.1. Külső szuverenitás

Először vizsgáljuk meg a külső szuverenitás és az immunitás kapcsolatát. Kezdetben egy adott ország számára erős pajzsot biztosított az immunitás e vonatkozásban. Ezt elsősorban az amerikai joggyakorlat egyes kidolgozott fogalmaira és precedenseire alapozva szemléltetem, mivel az amerikai jogéletben már egész korán megjelent az immunitás-probléma, és az USA gazdasági kibontakozása és világhatalmi kulcspozíciójának elnyerése miatt az

687 DANIEL BERCKRINGER hasonlata szerint a *maiestas realis* olyan mint a *tulajdonjog* (dominium), a *maiestas personalis* pedig olyan mint a *haszonélvezet*. Ez alapján LIMNAEUS, a *maiestas realis*-t *ius in re publica*ként, *saját „dolgon” fennálló jogként* (mint tulajdonjog), míg a *maiestas personalis*-t *ius in re aliena*-ként *idegen dolgon fennálló jogként* (mint haszonélvezeti jog) definiálja. Tehát elmélete szerint a főhatalom *tulajdonosai a rendek, akik teljes „dologi jogi” jogosultsággal bírnak, míg a császár csak haszonélvezője a főhatalomnak, csak „korlátozott dologi jogi” jogosultsággal bír, ráadásul idegen „dolgon”*. DANIEL OTTO még ennél is tovább megy, szerinte a császár, *olyan mint egy gyám* és ebből a gyámságból ered a *maiestas personalis*, tehát az uralkodó inkább tekinthető ügyintézőnek, azaz *gyámnak mint tulajdonosnak*. LEE, DANIEL: *Popular Sovereignty in Early Modern Constitutional Thought*, 2016, CPI Group (UK) Ltd, Croydon CR0, 4YY, 252. o., TAKÁCS PÉTER: Az államelmélet kezdetei Európában és a magyar államelméleti hagyomány (1500-1789), in *Pro Publico Bono*, 2011/1. szám, 8.o., SZILÁGYI PÉTER: Az állam szuverenitása, 2012.12.20. http://www.szilagypeter.hu/sites/szilagypeter.hu/files/Az%20%C3%A1llam%20szuverenit%C3%A1sa%202012_0.pdf (2016. 07. 18.).

688 KOVÁCS GABRIELLA: Az európai integrációs folyamat és a szuverenitás története, in *Múlt Kor*, 2004. 08. 11. (2016. 07. 18.).

immunitás háttérbe szorulásának politikai vonatkozásai sokkal árnyaltabban látszódnak.

A bírósági gyakorlat, már a XIX. Század elején kidolgozta a „*sovereign immunity*” (szuverén mentesség) fogalmát, mely sokáig az idegen állam felelőtlenségét biztosította (ezzel is garantálva annak szuverenitását). Erre példa, az 1812-es *The Schooner Exchange v. M’Faddon*-ügy, melynek alapja, hogy egy magánszemély Spanyolországba tartó hajóját Napóleon rendelkezései alapján lefoglalták és az illető sérelmeiért perelte a francia államot (akinek hajóját a kereset beadásakor átnevezték és hadihajóvá alakították, majd egy vihar miatt megsérülve egy amerikai kikötőben horgonyzott). Azonban az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága ítéletében kimondta, hogy az adott ügyben amerikai bíróság nem rendelkezik joghatósággal.

Az áttörő változást a United States Foreign Sovereign Immunities Act of 1976 (rövidítve és a továbbiakban: FSIA) hozta meg, azonban ennek már voltak előjelei, mint például a Tate-levél.⁶⁸⁹ A paradigmaváltás háttérében a funkcionális-immunitás tana állt. Az amerikai értelmezés szerint ugyanis annak az elismerése, hogy az állam felelősségre vonható a kereskedelmi jellegű döntéseinek meghozataláért, nemcsak azt jelenti, hogy az adott államot saját országának jogi fóruma, vagy valamilyen nemzetközi szervezet ítélőszéke előtt lehet felelősségre vonni, hanem akár egy USA-beli bíróság előtt is. Az 1976-os törvény (FSIA) főszabályszerűen a „*sovereign immunity*” mellett áll ki, azonban felsorol kivételeket⁶⁹⁰:

- (a) „lemond a mentességről”,
- (b) aláveti magát az amerikai bíróságnak mint döntőbíróságnak,
- (c) a kölcsönösség bizonyos fel-tételei mellett viszontkeresettel él,
- (d) magánjogi vétkes cselekményt (tort) követ el az Egyesült Államok területén, például közlekedési baleset során kárt okoz,

689 Az USA Külügyminisztériumának egykori jogi tanácsadójának, Jack B. Tate-nak, az amerikai főügyész számára írt levele. lásd: TAKÁCS PÉTER: Szuverenitás és immunitás. Egy konkrét eset elemzése: az Altmann-ügy, in KESERŐ BARNA ARNOLD – KÖHÍDI ÁKOS (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére*, 2015, Eötvös József Könyv-és Lapkiadó Bt. – SZE DFK, Budapest-Győr, 508-509. o.

690 2008-ban a törvény módosításával az ún. egyetemes joghatóság büntetőjogból ismert eseteivel bővült a kör.

(e) a nemzetközi jog megsértésével tulajdont sajátít ki, vagy

(f) kereskedelmi tevékenységet végez.⁶⁹¹

Talán az egyik leghíresebb precedens, melyben a FSIA alapján indult eljárás egy szuverén állam ellen az Altmann-ügy, amely úttörő jelentőségűnek számít, azonban rengeteg kérdést vet fel. Az ügy tényállása szerint Adele Bloch-Bauer 1923-ban végrendeletet írt, melyben több Gustav Klimt által készített képről akként rendelkezett, hogy férje, Ferc) azonban az immunitásdinand Bloch-Bauer saját halála után adományozza az Állami Galériának. Adele 1925-ben meghalt, 1938-ban az Anschluss idején a képeket a nácik lefoglalták és az Állami Galéria kapta meg azokat. Ferdinand 1945-ben végrendeletet írt, melyben a teljes vagyonának ¼ részét Maria V. Altmannra hagyta, azonban a képekről külön nem rendelkezett.

Altmann úgy vélte, hogy a képek az örökség részét képezik, ezért az 1998. évi 181. osztrák törvény (ismertebb nevén a „restitúciós törvény”) hatályba lépése után jogi úton követelte a képeket. Amikor 1999-ben két eljárás megindítása után az osztrák jog szerint nem tudta érvényesíteni akarátát, 2000-ben egy kaliforniai kerületi bíróságon perelte be az osztrák államot. Amikor 2004-ben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága elé került az ügy, az az 1976-os törvény (FSIA) alapján igazat adott Altmannnak. Érvelését a kereskedelmi tevékenység végzésével indokolta. A FSIA más állam kereskedelmi tevékenységét az alábbiakkal írta körül: (1) Egyesült Államokban fejt ki, (2) ha azt az Egyesült Államokon kívüli kereskedelmi tevékenységgel összefüggésben, de az Egyesült Államokban fejt ki, valamint (3) ha az Egyesült Államokon kívül kifejtett és az Egyesült Államokon kívüli kereskedelmi tevékenységnek az Egyesült Államokban közvetlen hatása van.

Mivel az osztrák Belvedere múzeum is készít szuveníreket, ezért ha Klimt képekkel díszített ajándéktárgyakat, vagy a múzeum(ok) marketingtevékenységük révén, ugyan minimálisan, de kifejtene kereskedelmi tevékenységet, vagy az közvetlen hatással lehet az USA-ban (például, ha elfogadnak amerikai hitelkártyát). Viszont az ítélet után Altmann ügyvédje

691 TAKÁCS PÉTER: *i. m.* 510. o.

tanácsára felajánlotta Ausztriának, hogy osztrákokból álló választott bíróság dönthessen az ügyben, amit a másik fél elfogadott, így 2006-ban, amikor a 3 osztrák állampolgárból álló testület döntést hozott Maria Altmann-nak odaítélte a képek tulajdonjogát.⁶⁹²

Az Altmann-ügy kapcsán számos, a FSIA mellett és ellen szóló érvek felhozhatóak.. Ha az osztrák állam egy észak-amerikai kerületi bíróság előtt könnyedén beperelhető, akkor könnyen tűnhet ez az út az országok jogi leigázásának eszközeként. Hiszen az ítéletet kimondó amerikai Legfelsőbb Bíróság nem egy olyan „nemzetközi szervezet” (nem az ENSZ vagy az Európa Tanács egyik szerve, példának okáért) amely rendelkezett volna az osztrák fél által átruházott hatalommal. Vajon ha az Egyesült Államokat perelték volna be egy bécsi bíróságon, akkor is ilyen hatása lett volna? Másrészt felmerül a kérdés, hogy Maria Altmann megkapta-e volna a képeket, ha nem fordul hazája bíróságaihoz? Hiszen amikor Ausztriában terelte peres útra az ügyet (a közigazgatási eljárás felülvizsgálata kapcsán), a pertárgy értékének 1,2%-át eljárási illeték gyanánt a felperesnek ki kellett volna fizetnie, ami még méltányossági alapon is 135 ezer dollárba került volna, ezzel szemben a kaliforniai kerületi bíróságon csak 15-20 dollár volt az illeték. Az osztrák tagokból álló választott bíróság döntésének lehetőségét Altmann már 1999-ben a fent említett eljárás után felajánlotta, azonban a másik fél csak a Legfelsőbb Bírósági döntés után volt hajlandó elfogadni.⁶⁹³

Ahogy láthatjuk, Altmann győzelméhez nagy mértékben szükség volt a FSIA által biztosított lehetőségekre, azonban fontos kiemelni, hogy a Legfelsőbb Bíróság döntése ellenére az utolsó, választott bírósági eljárás alapján szerezhette meg Maria Altmann a képeket. Tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy az amikor az ország elfogad egy törvényt és maga határozza meg hogy a saját bírósága mikor marasztalhat el egy másik államot (főleg ha egy olyan gazdaságilag és politikailag jelentős államról van szó, mint az USA) erős fegyver. Mivel nem mondhatjuk azt, hogy ugyan valóban korlátozza egy másik állam immunitását, de a szuverenitását egyáltalán nem kérdőjelezi meg. Az ilyen törvényeknek

692 Lásd bővebben: TAKÁCS PÉTER: *i. m.* 497-517. o.

693 TAKÁCS PÉTER: *i.m.* 503-504. o.

köszönhetően komoly támadási felület keletkezik egyes államokon, viszont ahogy láthatjuk, a való élet sokszor tompítja ezeket a kritikus helyzeteket, mint ahogy ebben az esetben is választott bíróság felállítására került sor. Azonban még mindig nyitva áll az a kérdés, hogy miként húzzuk meg a választóvonalat. Ezek után nem véletlen, hogy egyes gondolkodók már arról beszélnek, hogy „Az állam valójában nem szuverén, és soha nem is volt az”⁶⁹⁴, vagy arra hivatkoznak, hogy több nehézséggel jár a szuverenitás fogalmának meghatározása és alanyainak megjelölése, mint amennyi hasznát a szuverenitás-elméletek nyújtanak.⁶⁹⁵

Viszont, ha nincs használó (a szuverén), felesleges a mankó, tehát akkor el lehet vetni az immunitást? Ha figyelembe vesszük a hágai Nemzetközi Bíróság Németország versus Olaszország ügyben hozott 2012-es döntését, akkor a válaszuk határozottan nemleges. Az ügy előzménye, hogy Németország második világháborúban elkövetett cselekedetei (gyilkosságok, koncentrációs táborba hurcolások) miatt több kártérítési per indult a görög és olasz polgári jogi bíróságok előtt. Az itáliai fél odáig jutott, hogy megállapította a német állam felelősségét, kimondta, hogy a görög áldozatok számára Olaszországban végrehajthatóak a kártérítésre kötelező ítéletek, majd az eljárás végrehajtási szakaszában kényszerintézkedést fogatosítottak a Villa Vigoni⁶⁹⁶ ellen. A német fél a hágai bírósághoz fordult, ahol a bírák egyrészt kimondták, hogy sértették Németország immunitását a Villa Vigoni ellen fogatosított intézkedések és az a kijelentés, miszerint az olasz ítéletek által a görögök is fogatosíthatják követeléseiket. Az Nemzetközi Bíróság továbbá leszögezte, hogy ha az állam az alapeljárásban lemond az immunitásról, az még nem jelenti azt, hogy a végrehajtás alóli mentességéről is lemondott.⁶⁹⁷ Emellett a bíróság

694 JACQUES MARITAIN: A szuverenitás fogalma, in TAKÁCS PÉTER (szerk.): *Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*, 2003, Szent István Társulat, Budapest, 626. o.

695 STANLEY I. BENN: A szuverenitás jelentésváltozatai. in TAKÁCS PÉTER (szerk.): *Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*, 2003, Szent István Társulat, Budapest, 634. o.

696 A Villa Vigoni a német állam tulajdonában álló, firenzei, kulturális célra használt, nem kereskedelmi célra használt ingatlan.

697 „Even if a judgment has been lawfully rendered against a foreign State, in circumstances such that the latter could not claim immunity from jurisdiction, it does not follow ipso facto that the State against which judgment has been given can be the subject of measures of constraint on the territory of the forum State or on that of a third State, with a view to enforcing the judgment in question.” forrás: Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening) Summary of the Judgment of 3 February 2012, <http://www.icj->

elfogadta azt a német álláspontot, amely szerint maga az alapeljárás is sértette Németország immunitását, hiszen az ország már kötött jóvátételi megállapodást Olaszországgal, ezért ezen túlmenően jogtalanul ítél meg kártérítéseket az olasz fél.⁶⁹⁸ Tehát ez az ítélet bebizonyította, hogy a szuverenitásról és az immunitásról a rohamos szemléletváltás ellenére sem beszélhetünk még múltidőben.⁶⁹⁹

3.2. Belső szuverenitás

Miután a külső szuverenitás perspektívájából megvizsgáltuk az immunitás kérdésköreit, figyelmünket összpontosítsuk a belső szuverenitás felé. Az állam, mint szuverén nevében eljáró személy meghozhat bármilyen döntést és bárhogy használhatja hatalmi jogosítványait, ha nem alakul ki egyfajta nemzeti szolidaritás, a nép hosszútávon nem hagyja jóvá, nem legitimálja, akkor a szuverén előbb-utóbb elveszti a hatalmát, hisz a materiális jogállamiság, vagyis az „igazságosság” követelménye (a nép igazságérzetének valamilyen szintű kiszolgálása) nélkül nincs belső szuverenitás.⁷⁰⁰ A feladat tehát annyiban ambivalens, hogy nyomatékosan el kell fogadtatni az emberekkel bizonyos állami cselekvéseket, másrészt pedig a cselekvések kapcsán figyelembe venni az ország egészének érdekeit.⁷⁰¹

Ennek megoldására fejlődtek ki az államok különböző államszervezeti alakzatai. A polgári demokráciák az értékpluralista megoldást választották, hiszen a hatalmi

[cij.org/docket/files/143/16897.pdf](http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16897.pdf), 8.o. (2016.07.19.)

698 „The Court considers that it cannot accept Italy’s contention that the alleged shortcomings in Germany’s provisions for reparation to Italian victims entitled the Italian courts to deprive Germany of jurisdictional immunity. It can find no basis in the State practice from which customary international law is derived that international law makes the entitlement of a State to immunity dependent upon the existence of effective alternative means of securing redress.” forrás: Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening) Summary of the Judgment of 3 February 2012, <http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16897.pdf>, 7. o. (2016.07.19.)

699 A Németország versus Olaszország ügyhöz felhasznált források: *Jóvátétel: Németország javára döntött a bíróság*, in *Magyar Nemzet*, 2012. 02. 03., <http://mno.hu/kulfold/jovatetel-nemetorszag-javara-dontott-a-birosag-1048541> (2016.07. 19), KENDE TAMÁS – NAGY BOLDIZSÁR – SÖNNEVEND PÁL – VALKI LÁSZLÓ: *Nemzetközi jog*, Comlex kiadó, 627-640., Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening) Summary of the Judgment of 3 February 2012, <http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16899.pdf> , (2016.07.19.)

700 Alapul véve: PATYI ANDRÁS – VARGA ZS. ANDRÁS: *Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében)*, 2013, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 27-29. o.

701 Például ha senki nem fizet adót, mert mindenki megkérdőjelezni annak értelmét, az ugyanúgy kerülendő, mint az, ha az reális viszonyok felmérése nélkül a szuverén túlzott mértékű adókkal sújtja az országot.

ágak szétválasztása és a *checks and balances* rendszere a sokközpontú szuverenitás (poliarchia) elméletét takarja. A másik oldalon pedig olyan monokratikus vagy totalitárius rendszereket látunk, amelyek a hatalomkoncentráció mellett voksoltak, hiszen az egyközpontú rendszer hívei (lásd pl.: proletárdiktatúra) elvetik a fent említett hatalommegosztást.⁷⁰² Magyarország 1989. óta az értékpluralizmus talaján áll, így az Alaptörvényünk számos olyan részt tartalmaz, amelyek a „szuverenitás birtokosainak” immunitását határolják körül. Bizonyos esetekben bűncselekmény miatti felelősségre vonásnak (lásd pl.: köztársasági elnök⁷⁰³), máskor politikai jellegű elszámoltatásnak (pl.: konstruktív bizalmatlansági indítvány⁷⁰⁴, bizalmi szavazás⁷⁰⁵) ad teret az alkotmány.

Természetesen ha kibővítjük vizsgálódásunkat az alkotmányjog más jogforrásai és területei felé, akkor példaként említhető a parlamenti jog, amely lehetőséget biztosít a rend fenntartására az Országgyűlés ülésein és törekszik rá, hogy a lehető legtöbb parlamenti élethelyzetet szabályozza, és ezáltal az „épületen kívül tartsa” a többi hatalmi ágat (hogy a bíróságok a peres, a Kormány, pedig közigazgatási eljárásokkal befolyásolja a törvényhozást). Ezekről az államszervezeti megoldásokról a felelőtlenség vizsgálata során az mondható el, hogy el is vesznek meg nem is. Egyrészt valóban kialakul egy olyan láncolat, melyben az egyes alkotmányos szerveknek jogukban áll korlátozni a másik tevékenységét, vagy adott esetben számon is kérni, azonban arra nem biztosít lehetőséget (ésszerű okokból), hogy egy választásra jogosult magánszemély beperelje a miniszterelnököt, amiért nem valósította meg a kampányban tett valamelyik ígéretét.

Mivel a magyar államberendezkedés a parlamenti szuverenitást preferálja, ezért a mentelmi jog az az intézmény, amelynek vizsgálatával a legjobban megérthetjük, miért van jelentősége az immunitásnak a belső szuverenitás

702 BIHARI MIHÁLY: A modern szuverenitás elméleti alapjai. Kísérlet egy funkcionalista rendszerszemléletű szuverenitáselmélet alapjainak kidolgozására, in *MTA Law Working Papers*, 2014/51. szám http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_51_Bihari.pdf, 5. o., (2016. 07. 17.)

703 Alaptörvény 13. cikk Ugyan a köztársasági elnök ellen büntetőeljárást csak a megbízatásának megszűnése után lehet indítani, de tisztségétől az Alkotmánybíróság – az Országgyűlés indítványára – megfoszthatja.

704 Alaptörvény 21. cikk (1)-(2) bekezdés.

705 Alaptörvény 21. cikk (3)-(5) bekezdés.

kapcsán. Ez az országgyűlési képviselőket megillető jog arra szolgál, hogy a törvényhozó hatalmi ág zavartalan működését (melynek megvalósítói a képviselők) biztosítsa. Mentelmi jogon belül beszélhetünk felelőtlenségről (immunitás⁷⁰⁶) és sérthetetlenségről (inviolabilitás).

Előbbi tartalma a következő: „A szólásszabadság elvének az a célja, hogy a törvényhozás tagjai közjogi tevékenységükben szabadon mozoghassanak, gondolataikat, törvényhozói akaratukat minden akadály nélkül kinyilváníthassák s ebbeli működésükben még a legtávolabbi erkölcsi korlátok se feshelyezték őket”⁷⁰⁷. Azonban a felelőtlenség nem pusztán a szólásszabadságot (képviseleti megbízatásával összefüggésben általa közölt tény vagy vélemény miatt) biztosítja, hanem a képviselő az általa leadott szavazatért sem számoltatható el. Kivételt képeznek azonban a következő bűncselekmények: közösség elleni uszítás, nemzeti jelkép megsértése, nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása és minősített adattal visszaélés, valamint a képviselő polgári jogi felelőssége.⁷⁰⁸

A sérthetetlenség ehhez képest „egyfajta általános mentességet jelent az országgyűlési képviselők számára, amely szerint a velük folytatandó büntetőeljárásnak feltételes eljárási akadálya van. Az eljárási akadály csak úgy szüntethető meg, ha az Országgyűlés engedélyezi a mentelmi jog felfüggesztését.”⁷⁰⁹

Itt érdemes megállnunk egy pillanatra és összehasonlítani a mentelmi jog két alkotóelemét a nemzetközi jogi, az állami képviselők immunitását biztosító funkcionális immunitással (*ratione materiae*) és a személyi immunitással (*ratione personae*). A *ratione materiae*: „csak a hivatalos minőségükben kifejtett cselekményeikre terjed ki, vagyis az állami feladatok teljesítésére, és nem terjed

706 Az érthetőség kedvéért a fejezet hátralévő részében felelőtlenségként hívom a mentelmi jog részét, míg immunitásnak nevezem az állam általános számonkérhetőségének hiányát.

707 SIMON ÁKOS: *Az országgyűlési képviselők felelőtlenségére vonatkozó szabályokról de lege ferenda*, 2005 <http://www.ajk.elte.hu/file/SimonAkos-OrszaggyuleseiKepviselok.pdf> 3.o. (2016.07. 19.) idézi: VARGHA FERENC: *A képviselők felelőtlensége*, Budapest, 1921.5.

708 SMUK PÉTER: *Alkotmányjog II. – Államszervezet*, 2014, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 50. o. és 2012. évi XXXVI. törvény 73.§

709 SIMON ÁKOS *i.m.* 4.o.

ki a magánszemélyként kifejtett tevékenységre. A *ratione personae* immunitás által nyújtott védelem kiterjed az állam tisztviselőjének mind hivatalos minőségében, mind magánszemélyként végrehajtott cselekedeteire.⁷¹⁰ Tehát, láthatjuk, hogy a külső-belső szuverenitás megőrzésére az állami immunitás mindkét területen, azonos séma szerint érvényesül.⁷¹¹ Az államot képviselő egyének számára (belső: parlamenti képviselő, ügyész, stb. külső: államfő, diplomata, stb.) mentességet biztosít (a feladatuk végzésével kapcsolatban és azon kívül is). Ha az állammal szemben felmerül valamilyen kárigényünk, akkor nem az állam nevében eljáró személlyel, hanem az állammal, mint jogi személlyel szemben fogatosítjuk.

Összességében, az előbbi oldalak igazolták a következőket:

- a) az állami immunitás mind a külső, mind a belső szuverenitás kapcsán megjelenik;*
- b) a XX. század közepétől az állami immunitást visszaszorító jelenségeket láthatunk, melyek hatására az állam szuverenitásának alapjait is újra kell gondolni;*
- c) azonban az immunitás még nem egy idejétmúlt fogalom, hiszen több jogintézmény épül rá és a bírói fórumok is annak tiszteletben tartására utasíthatnak minket, ha azt megsértjük.*

710 BÉRES ATTILA: *Az immunitás jogintézménye a nemzetközi közjogban, különös tekintettel az államfők immunitására*, 2011, Miskolc,

http://www.tdk.uni-miskolc.hu/files/20111115_151124361.pdf , 18-19. o. (2016. 07. 20.)

711 Annyi lényegesebb eltérés figyelhető meg, hogy a mentelmi jog kapcsán egy országgyűlési képviselőt megillet egyszerre a felelőtlenség (immunitás) és a sérthetatlenség (inviolabilitás), míg a nemzetközi jogban a funkcionális immunitás (*ratione materiae*) a betöltött posztól függetlenül élvezik az állami tisztségviselők, míg a személyi immunitás (*ratione personae*) rangidős, vagy magas szintű kormányzati tisztséget betöltő embereket (például az államfőket minden esetben) illeti meg.

Tehát igaz az állítás, miszerint az immunitás a szuverenitás zsugorodó (de még létező) mankója.

külső szuverenitás	tartalom	belső szuverenitás
funkcionális immunitás (ratione materiae)	állami aktus ellátása tekintetében miután elhagyta a posztot akkor is élvezi	felelőtlenség (immunitás)
személyi immunitás (ratione personae)	a védelem túlmutat feladatkörük határain (minden büntetőeljárással szembeni „akadály”) tiszttségének megszűnéséig élvezi	sérthetetlenség (inviolabilitás)

1. ábra: A funkcionális és személyi immunitás valamint a felelőtlenség és sérthetetlenség összehasonlítása

4. AZ INTEGRÁCIÓÁLLÓ ALKOTMÁNY-MAG

Mivel Magyarországon nem a hazai jogrend, hanem az európai uniós jogrend biztosít lehetőséget (explicit módon) a jogalkotó kárfelelősségének megállapítására, ezért fel kell tennünk a kérdést, hogy a hazai és uniós jog ütközésénél kinek kell meghátrálnia. Az Európai Unió Bírósága (továbbiakban EUB) a Van Gend en Loos ügyben kimondta a közösségi jog szupremáciáját.⁷¹² Ezután Magyarország milyen jogi alapon tagadhatja meg egy uniós rendelet alkalmazását (vagy egyéb másodlagos uniós jogforrásét)?

A kérdés megválaszolására a magyar állam- és jogtudomány átvette osztrák és német mintára az integrációálló alkotmánymag elméletét. Varga Zs. András magyarázata szerint az integrációálló alkotmánymag „biztosítja a tagállami szuverenitás megmaradását azáltal, hogy egyértelművé teszi, mikor és miről dönthet az állam és miről az Európai Unió...”⁷¹³ Jakab András pedig a következőképpen

712 VARGA ZS. ANDRÁS: *A mag-alkotmány védelmében*, Pázmány Law Working Papers 2011/2. szám, <http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2012/2011-02.pdf> (2016. 08. 21), 4.o.

713 VARGA ZS. ANDRÁS: *i.m.*, 4.o.

fogalmaz: „vannak-e az elsődlegességnek⁷¹⁴ határai, így például létezik-e integrációálló alkotmánymag (integrationsfester Verfassungskern), tehát van-e a nemzeti alkotmányoknak olyan része, amellyel szemben nem érvényesül az alkalmazási elsődlegesség?⁷¹⁵” Ahhoz azonban, hogy megérthessük a fogalom valódi tartalmát, meg kell vizsgálnunk azoknak az országoknak az alkotmányjogi helyzetét, melyek kidolgozták az integrációálló alkotmánymag elméletét.

4.1. Ausztria

Az osztrák jogforrási hierarchia meglehetősen összetett, először is megkülönböztetünk szövetségi jogot és tartományi jogot. A szövetségi jog csúcán a szövetségi alkotmány alapelvei találhatóak, alatta foglal helyet a „szövetségi alkotmányjog,” ezen gyűjtőfogalom alatt értjük a mintegy 60 alkotmányerejű törvényt és 200 db alkotmányerejű rendelkezést. Így az alkotmány részei: a szövetségi alkotmánytörvény a tartós semlegességről, az Európai Emberi Jogi Egyezmény és a Bécsi Államszerződés egyes pontjai (a felsorolás természetesen exemplifikatív).

Ezek után következik a tartományi alkotmányjog, mely alatt a tartományi törvények állnak, melyek a szövetségi törvényekkel állnak azonos rangon (melyek a szövetségi alkotmányjognak vannak alárendelve). Jelen kutatás szempontjából a szövetségi alkotmány alapelvei a legfontosabbak, hiszen ezek tartják össze az amúgy már kaotikusan szétburjánzó szövetségi alkotmányt és egyben képezik az osztrák jogrendszer alapját is. Ezért a szövetségi alkotmány alapelvei⁷¹⁶ alkotják együttesen az alkotmányos alaprendet (verfassungsrechtliche Grundordnung). Az alapelvek ha explicit módon megjelennek az osztrák alkotmányjogban, akkor a B-VG (Bundes-Verfassungsgesetz) részét képezik (amely egyfajta „törzsszöveg”),

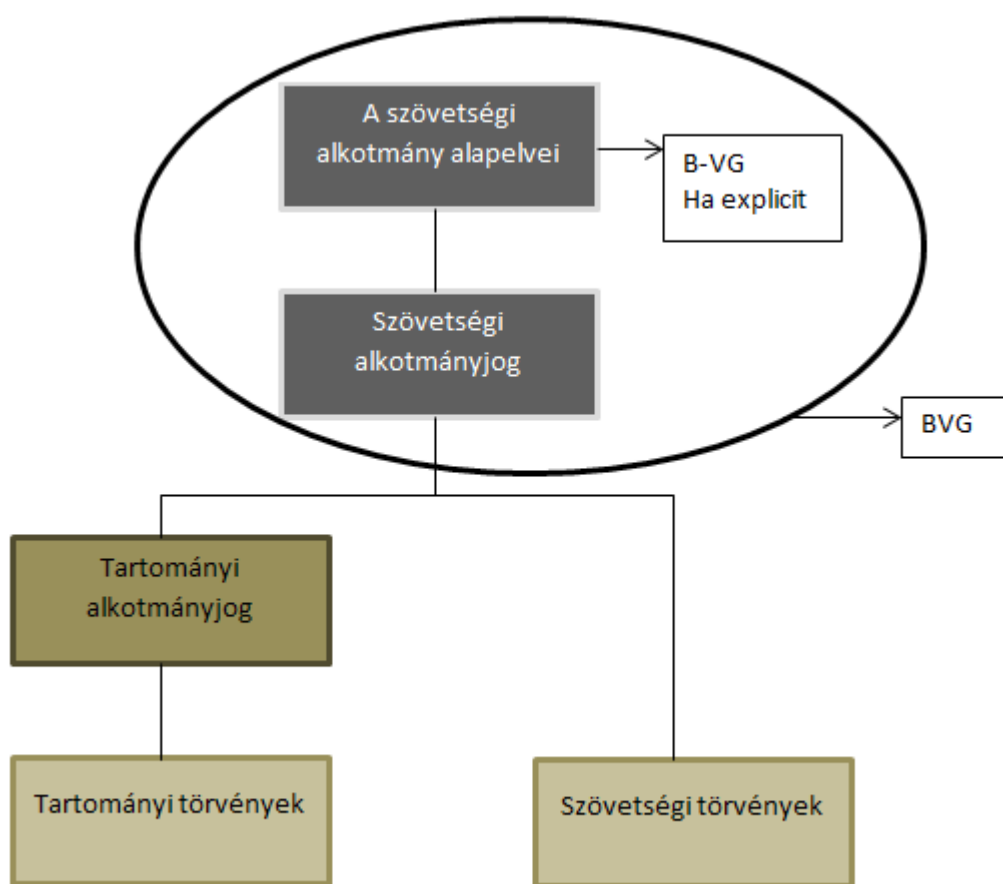
714 Az alkalmazási elsődlegesség azt jelenti, hogy konfliktus (kollízió, ellentmondás) esetén nem a tagállami, hanem a közösségi jog alkalmazandó, JAKAB: i. m. 196. o.

715 Uo. 198. o.

716 Név szerint:

- a demokratikus elv,
- a hatalommegosztás elve,
- a jogállamiság elve,
- a köztársasági elv,
- a szövetségi elv, és
- a liberális elv.

habár a dokumentum a jogforrási hierarchiában azonos szinten áll a többi szövetségi alkotmánytörvénnyel, a BVG-kel (Bundesverfassungsgesetze – a megkülönböztetés alapja, hogy itt nincs kötőjel-). Tehát az integrációálló alkotmánymag az osztrák értelmezés szerint nem más, mint az, hogy ugyan jogrendszerük nagy részét átvették az uniós jognak, de az alkotmányos alaprendet nem, hiszen ez képezi az osztrák jog alapját és az EU kapcsán Ausztria tagállami szuverenitását is.⁷¹⁷

2. ábra: Az osztrák jogforrási hierarchia⁷¹⁸

717 JAKAB ANDRÁS: Az osztrák EU-csatlakozás alkotmányjogi szempontból, in *JESZ* 2002/1. szám, <http://jesz.ajk.elte.hu/jakab9.html>

718 Alapul véve Jakab András ábráját <http://jesz.ajk.elte.hu/jakab9.html>.

4.2. Németország

Ahhoz, hogy az integrációálló alkotmánymag német vonatkozásait megérthessük, először tisztáznunk kell az örökkévalósági klauzula fogalmát. 1949-ben az NSZK-nak az alkotmánya létrehozásakor szembesülnie kellett azzal, hogy a weimari alkotmány, Németország addigi legdemokratikusabb alkotmánya vezetett az ország történelmének legdiktatórikusabb rendszerének kiépítéséhez. Emiatt az alkotmányozó hatalom úgy döntött, hogy az alkotmány egyes részei módosíthatóak, más részei módosíthatatlanok lesznek. Az utóbbiakat nevezzük örökkévalósági klauzuláknak. Németországban ilyenek például a jogállamiságot biztosító, az emberi méltóságról, a köztársasági és föderalista államberendezkedésről szóló részek az Alaptörvényben.⁷¹⁹ Ezért hivatkozik a német alkotmánybíróság az integrációálló alkotmánymagra, hiszen vannak olyan részei a Grundgesetz-nek, amit még maguk a németek sem tudnak módosítani, tehát ezeket az uniós jog alá rendelni eleve lehetetlen.⁷²⁰ Hiszen hiába köteleznék bármelyik örökkévalósági klauzula módosítására az EU Németországot, annak nem tudna eleget tenni. Tehát minden olyan jogi aktus, amelyet a német állam egy örökkévalósági klauzula alapján végez, „immunis” az uniós jogra. Másrészt az EU csatlakozás idején a Grundgesetz 23. cikkében a tagállami szuverenitás határait meglehetősen jól körülhatárolták.⁷²¹ Összességében véve, a német jog tudta a legerősebb jogi eszközökkel körülbástyázni tagállami szuverenitását az integrationsfester Verfassungskern segítségével.

4.3. Magyarország

Hazánkban, az integrációálló alkotmánymag kapcsán az Alaptörvény R) cikkére (a régi Alkotmányban, pedig a 77. §-ra) szoktak hivatkozni. Fontos, hogy az integrációálló alkotmánymag és az alkotmány-mag fogalmak nem ugyanazt jelentik, viszont mindegyik az R) cikkekre vonatkozik és kapcsolat is van e két kifejezés között.

719 PREUSS, ULRICH K.: *The implications of the „eternity clauses”: the german experience*, 2011, <http://law.huji.ac.il/upload/44Preuss.pdf>, (2016. 08. 23.) 438-440. o.

720 VARGA ZS. ANDRÁS: A mag-alkotmány védelmében, in *Pázmány Law Working Papers*, 2011/2. szám, <http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2012/2011-02.pdf> (2016. 08. 21), 4. o.

721 Grundgesetz Aritkel 23.

Egyrészt a kelsen-i joglépcsőelmélet lényege, hogy a jogforrási hierarchia tetején áll egy hipotetikus alpnorma, a Grundnorm, amelyből a többi jogforrás származik.⁷²² Ez az R) cikk: „(1) Az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja. (2) Az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek. (3) Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” tehát a magyar jogrendszer alapja az Alaptörvény és annak „legfontosabb” rendelkezése az R) cikk, hiszen ettől nevezhetjük Alaptörvénynek. Hogyha pedig ezt alárendelnénk az uniós jognak, akkor az R) cikkben annak kellene szerepelnie, hogy „az EU által alkotott jog Magyarország jogrendszerének alapja”. Tehát ezért van kapcsolat az alkotmány-mag (mint egy jogpozitivisták alkotmányelmélet) és az integrációálló alkotmány-mag (mint a tagállami szuverenitás letéteményese az uniós jogrenddel szemben) között.

	Ausztria	Németo.	Magyaro.
Mi az integrációálló alkotmány-mag?	az alkotmányos alaprend	az örökkévalósági klauzulák	R) cikk -> Alaptörvény

3. ábra: Az integrációálló alkotmány-mag jelentése a különböző országokban

Kritikai észrevételek az elmélet magyar viszonyokra való átültetésével szemben egyrészt az, hogy Ausztriában és Németországban az alkotmányon belül is hierarchia van, viszont hazánkban nincs [bármennyire is próbáljuk az R) cikket a többi felé helyezni]. Alkotmánya pedig valamennyi tagállamnak van, mégsem hivatkoznak rá úgy, mint egy „őrtoronyra” az *acquis communautaire* felett. Másrészt pedig, ahogy Jakab András is vélekedett a kérdéssel, megállapítható, hiába szerepel az E) cikkben, hogy „Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján - az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig - az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja.”⁷²³ Mivel azt, hogy a nemzetközi szerződések alapján milyen jogokat és

⁷²² SZIGETI PÉTER – TAKÁCS PÉTER: *A jogállamiság jogelmélete*, Napvilág, Budapest, 2004, 192-193. o.

⁷²³ Alaptörvény E) cikk (2) bekezdés.

kötelezettségeket kell átengedni, azt egyedül az EUB döntheti el, hiszen ő a szerződések hiteles értelmezője.⁷²⁴

Összességében tehát megállapítható, hogy az EU másodlagos jogforrásai alapján kidolgozott állami kárfelelősség (ami a következő rész témája) Magyarországon is közvetlenül hatályos, függetlenül attól, hogy hazai jogrend erre nem biztosít lehetőséget, viszont Luxemburg igen.

5. SZABÁLYOZÁSOK AZ EURÓPA-JOG TERÜLETÉN

Ebben a fejezetben azok az Európa-jog által biztosított lehetőségek kerülnek vizsgálat alá, melyek lehetővé teszik az állam felelősségre vonását, károkozás esetén. Miért pont az Európa-jog? Erre a válasz, magában a szabályozás okaiban és történetében keresendő. Az európai nemzetállamok ugyanis korántsem foglaltak el egységes álláspontot az állam kárfelelősségét illetően. Az Egyesült Királyság Európai Gazdasági Közösségbe történő 1973-as belépésével a kontraszt kiéleződött. Sőt, a mai napig találhatunk olyan európai országokat, melyek nem dolgoztak ki saját jogrendjükön belül az állami kárfelelősséget megállapító eljárásokat (mint például hazánk). Ezért az európai fórumok vállalták magukra a feladatot, hogy megszabják az immunitás határait.

5.1.Európa Tanács

Az Európa Tanács két dokumentummal járult hozzá az állami immunitás korlátozásához. Egyrészt az 1972-es Európai Immunitási Egyezményrel (továbbiakban: Egyezmény), másrészt 1984. évi, az állami kárfelelősségről szóló ajánlásával (továbbiakban: Ajánlás). Az Európa Tanács dokumentumaival kapcsolatban jegyezném meg, hogy az állami immunitás kérdését nem pusztán a jogalkotással okozott kár tekintetében szövegezték, hanem más állami aktus (például közigazgatási határozatok) is a jogforrások hatályai alá tartozik.

Az 1972-es Egyezménynek Nagy-Britannia Európához való közeledése szolgáltatott alapot, hiszen akkor még nem biztosított az ország saját

⁷²⁴ JAKAB: *i. m.* 202. o.

jogrendszerén belül jogi lehetőséget az állami kárfelelősség megállapítására. 1978-ra viszont hatályba lépett a State Immunity Act, amellyel a szigetország (mely addigra már az Európai Közösségek tagja volt) orvosolta az előbb említett elmaradásait. Az Egyezmény negatív meghatározással szabja meg az immunitás fogalmát, nem azt definiálja, hogy mire terjed ki az állami felelőtlenség, hanem azt, hogy mire nem terjed ki (a funkcionalista immunitás teóriáját követi).⁷²⁵

Az 1984-es Ajánlás egyrészt lefektetett bizonyos elveket az állami kárfelelősség nemzeti jogi szabályozásaival kapcsolatban, másrészt felhívta a tagállamok figyelmét olyan pénzügyi eszközök és alapok alkalmazására és létrehozására, amelyekkel az állami kárfelelősségből eredő kötelezettségeiket teljesíteni is tudják.⁷²⁶ A nyolc alapelv a következő:

- a) Az állami kárfelelősség alapja az objektív súlypontú felróhatóság, a felróhatóságot, pedig a jogellenességből adódóan kell vélelmezni (kártérítés).
- b) A méltányossági alapú reparációnál (kártalanítás) az állam nem azért kompenzál, mert az előbbi feltételek fennállnak, hanem mert nyilvánvalóan igazságtalan lenne, ha a károsult maga viselné a terheket. Alkalmazni pedig akkor kell, ha a közérdek miatt véghezvitt állami aktus okoz kárt és az aktus kivételes jellegű volt, vagy hatása kivételes.⁷²⁷
- c) A kárfelelősség mérséklésének lehetősége a károsult vagy olyan személy közrehatása esetén, akinek tevékenységéért a nemzeti jog szerint a károsult felelős.
- d) Az állam közvetlen perelhetősége.
- e) Teljes kártérítés, részleges kártalanítás követelménye.
- f) Hatékony végrehajtás (minél előbbi végrehajtás és végrehajthatóság megfelelő költségvetési vagy más módszerekkel történő biztosítása)

⁷²⁵ KECSKÉS: *i. m.* 68. o.

⁷²⁶ Uo. 73. o.

⁷²⁷ Erre példa a kisajátítás intézménye, melyet a magyar jogalkotó azonban szigorúbb feltételekkel szabályozott: "Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, *teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás* mellett lehet" Alaptörvény XIII. cikk (2) A teljes kártalanítás követelménye nagyobb terhet ró az államra, mint az Ajánlásban szereplő részleges kártalanítás konstrukciója.

g) Igényérvényesítési határidők korlátozásának tilalma.

h) Diszkriminációttilalom nemzetiség alapján.⁷²⁸

<u>Kártérítés</u>	<u>Kártalanítás</u>
objektív felróhatóság	méltányossági alapú reparáció
teljes	részleges (is lehet)
mérsékelhető, ha a károsult is közrehatott	

4. ábra: A kártérítés és kártalanítás közötti főbb különbségek az Ajánlás tükrében.

5.2. Európai Unió

Az Európai Unió Bírósága (továbbiakban: EUB) esetében a helyzet annyival sajátosabb más nemzetközi bírói fórumokhoz képest, hogy itt nemcsak a tagállamok, hanem az Unió intézményeinek cselekvéseit is az elsődleges jogforrások, vagyis az Unió szerződesei alapján kell megvizsgálni.

Az EUB precedensei közül két kiemelt jelentőségű ügyet, az Aktie-Zuckerfabrik Schöppenstedt v. Council (továbbiakban: Schöppenstedt-ügy) és az Andrea Francovich and Danila Bonifaci and others v Italian Republic (továbbiakban: Francovich-ügy) mutatok be.

1971. február 13-án az Aktie-Zuckerfabrik Schöppenstedt nevű német cukorgyár keresetet nyújtott be, amelyben azt kérte az EUB-tól, hogy az EK-szerződés 215. cikkének 2. bekezdése alapján⁷²⁹ az Európai Unió Tanácsát (továbbiakban EU Tanács) utasítsa ítéletében annak a kárnak a megtérítésére, melyet 769/68. számú rendeletével okozott. A német vállalatot ugyanis az EU Tanács 1968. július 1-jei hatállyal bevezetett új cukor-árszabályozása miatt, állítása szerint, 155411,13 német márka összegű kár érte elmaradt haszon⁷³⁰ (*lucrum cessans*) formájában. A Schöppenstedt gyár tehát egyrésztől állította, hogy az EU szerve

728 KECSKÉS i. m. 73. o. és NAGY ISTVÁN: *Jogalkotással okozott kár*, 2003, Budapest, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/129>, 17. o.

729 „A szerződésen kívüli felelősség terén a Közösségnek meg kell téríteni az intézményei, vagy alkalmazottai által hivatalos tevékenységük gyakorlása során okozott kárt, a tagállamok jogában közös általános elveknek megfelelően.”

730 A korábbi német nyerscukor ár és az újonnan alkalmazni előírt ár különbsége.

által okozott kár érte, ezért hivatkozott a 215. cikkre, másrészt pedig azt is állította, hogy a károkozás jogellenes volt, mégpedig a jogszabály tartalma miatt, amely ellenkezik a EGK Szerződés⁷³¹ több pontján található, diszkrimináció-tilalommal⁷³² (Schutznormen). Az ügyben a bíróság elmarasztalta az EU Tanácsot és ítéletével törekedett a mérsékelt funkcionalitás tanának megfelelő precedenst alkotni.

Az EUB a jogellenes károkozás megállapítására egy három elemből álló kritériumrendszert alkotott, amely Schöppenstedt-formula néven híresült el. A feltételek a következők:

- a) *Gazdaságpolitikai jogalkotási intézkedés;*
- b) *Az egyén védelmét szolgáló magasabb jogszabály megszegése és*
- c) *A jogsértés megfelelő súlyossága.*

Tehát a Schöppenstedt-ügy és annak utóhatásának tanulsága, hogy egyrészt a „jogalkotási intézkedés” alatt bármely olyan kötelező jellegű közösségi aktus értendő, amely általános jellegű szabályokat kíván lefektetni (annak ellenére, hogy elsősorban a rendeletekre vonatkozik a kifejezés). Másrészt, az egyén védelmét szolgáló magasabb jogszabály alatt, nem pusztán az alapítószerződések, hanem a másodlagos EU-s jogforrások is értendők (természetesen elsősorban az olyan általános alapelvekre utal a kifejezés, mint az egyenlőség elve, az arányosság elve, a munkavállalók szabad mozgása stb.). Harmadrészt pedig a jogsértés megfelelő súlyosságának kritériuma egyértelműen nagy mozgásteret ad az EUB számára. Egy későbbi ügy kapcsán a testület annyiban pontosított meghatározásán, hogy a jogalkotásban résztvevő közösség akkor vonható felelősségre, ha nyilvánvalóan és súlyosan hagyta figyelmen kívül hatásköre korlátait.⁷³³ De ettől függetlenül megmaradt az EUB

731 Szerződés az Európai Gazdasági Közösség létrehozásáról

732 „*This is precisely the nature of many prohibitions against discrimination contained in the Treaty*”. Judgment of the court 2 December 1971 1 Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v Council of the European Communities, 981.o. A felperes a Schutznormen kifejezés alatt az ügyben konkrétan az EGK Szerződés 37. cikkének 2. és a 40. cikkének 3. bekezdésére értette.

733 Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co. KG. v Council and Commission, 1978

széleskörű mérlegelési autonómiája.⁷³⁴

A Schöppenstedt-ügy hatására keletkezett hol sűrűbb, hol ritkább szövésű hálót a Francovich-ügy és a körülötte felmerülő kérdések szakították szét. A két ügy már a formások szintjén is komoly eltéréseket mutat. Ameddig az előbbinél az Európai Közösségek egyik szerve, addig az utóbbinál az Európai Közösségek egyik tagállamával szemben indult az eljárás. Ameddig az előbbinél egy jogszabály miatt, addig az utóbbinál egy jogszabály hiánya miatt indult eljárás.

A Francovich-ügy lényegét illetően először is azt érdemes rögzíteni, hogy az irányelv egy olyan jogszabály mely *„az elérendő célokat illetően minden címzett tagállamra kötelező, azonban a forma és az eszközök megválasztását a nemzeti hatóságokra hagyja.”*⁷³⁵ Ahogy az EGK Szerződés szövegében is benne van az irányelv a tagállamokra kötelező, tehát nem egy soft-law jellegű intézmény, mint az ajánlás, hanem az uniós jog olyan vívmánya, mely megfogalmaz közösségi célokat, melyeket minden tagállamnak végre kell hajtani, viszont annak megvalósításában tiszteletben tartja a tagállamok szuverenitását.

Olaszország a 80/897. számú irányelv végrehajtása érdekében nem tett semmilyen intézkedést. Az irányelvben foglalt cél a munkaadó fizetése képtelensége esetére, a munkavállaló védelme volt. Ezért amikor Andrea Francovich beperelte a munkáltatóját 6 millió líra elmaradt munkabér megfizetése érdekében (mivel csak helyi-közzel fizették ki), és az ítélet végrehajtása során a végrehajtó közölte, hogy a felperes követelése behajthatatlan, Francovich az EUB-hez fordult. A luxemburgi székhelyű bírói fórum igazat adott Francovichnak, viszont az ítélet indoklásával egy radikális, merőben újszerű retorikát alapozott meg. Az EUB megállapította, hogy nem szükséges közvetlen hatályos szabályozás a tagállamra, hanem elég, ha primer kötelezettségét (általános alapelv megsértése) nem teljesíti.⁷³⁶ Jogosan merülhet

734 NAGY ISTVÁN: *Jogalkotással okozott kár*, 2003, Budapest, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/129>, (2016. 06. 30.) 18-19. o. és KECSKÉS LÁSZLÓ: A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség összekapcsolódása, in *Jura* 2001/1 (<http://jura.ajk.pte.hu/print.php?cikk=6>), (2016. 07.26.) 68-70.o.

EGK Szerződés 189. cikk (3) bekezdés.

735 EGK Szerződés 189. cikk (3) bekezdés.

736 Az EUB az EGK Szerződés 5. cikkének megsértésére hivatkozott, amely valóban nem tartalmaz konkrét kötelezettséget, inkább általános jellegű: 1) A tagállamok az e szerződésből, illetve a Közösség intézményeinek

fel a kérdés, hogy egy irányelv nem teljesítése kapcsán hogyan állapítható meg a kárfelelősség. Hiszen egy rendelet megalkotásával okozott kár sokkal könnyebben kimutatható (lásd példa: Schöppenstedt-ügy), mintha a kárt egy szabályozás nem léte okozta. Erre születtek meg az úgynevezett, Francovich-kritériumok:

- a) Az irányelv által célzott eredmény arra is kiterjed, hogy az egyénre is ruházzon jogokat.*
- b) Ezen jogok tartalma az irányelv rendelkezései alapján meghatározható legyen.*
- c) Okozati összefüggés álljon fenn az állam kötelezettségeinek megszegése és az érintett személy által elszenvedett kár között.*

Továbbá az ítélet kimondta, hogy a tagállam az általa okozott károk következményeiért a saját felelősségi jogára vonatkozó szabályok szerint tartozik kártérítési kötelezettséggel. Az EUB ezen felül leszögezte, hogy a kár megtérítésének a tagállamok által lefektetett szabályainak anyagi és eljárásjogi rendelkezései nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint a hasonló belföldi igényekre vonatkozó feltételek. Az ítélet utáni „post-Francovich” jelenség egyértelműen tükrözte, hogy az ügyben hozott döntés olyan követelményeket támasztott a tagállamokkal szemben a jogharmonizáció terén, amelyeknek nem lehetett egyik napról a másikra eleget tenni.⁷³⁷

intézkedéseiből eredő kötelezettségek teljesítésének biztosítása érdekében megteszik a megfelelő általános vagy különös intézkedéseket. A tagállamok elősegítik a Közösség feladatainak teljesítését. 2) A tagállamok tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely veszélyeztetheti e szerződés célkitűzéseinek megvalósítását.

737 NAGY: *i. m.*, KECSKÉS: *i. m.*, 73-76. o.

szerződés	ügy	bírói döntés
<u>EGK Szerződés 215. cikk (2)</u> „A szerződésen kívüli felelősség terén a Közösségnek meg kell téríteni az intézményei, vagy alkalmazottai által hivatalos tevékenységük gyakorlása során okozott kárt, a tagállamok jogában közös általános elveknek megfelelően.”	Aktie-Zuckerfabrik Schöppenstedt v. Council (1971)	<u>Schöppenstedt formula:</u> 1. Gazdaságpolitikai jogalkotási intézkedés; 2. Az egyén védelmét szolgáló magasabb jogszabály megszegése és 3. A jogsértés megfelelő súlyossága.
<u>EGK Szerződés 189. cikk (3)</u> „Az irányelv az elérendő célokat illetően minden címzett tagállamra kötelező, azonban a forma és az eszközök megválasztását a nemzeti hatóságokra hagyja.”	Andrea Francovich and Danila Bonifaci and others v Italian Republic (1991)	<u>Francovich-kritériumok:</u> I. Az irányelv által célzott eredmény arra is kiterjed, hogy az egyénre is ruházzon jogokat. II. Ezen jogok tartalma az irányelv rendelkezései alapján meghatározható legyen. III. Okozati összefüggés álljon fenn az állam kötelezettségeinek megszegése és az érintett személy által elszenvedett kár között.

5. ábra: A Schöppenstedt formula és a Francovich-kritériumok összehasonlítása

6. SZABÁLYOZÁSOK MÁS ORSZÁGOKBAN

Ha a külföldi jogrendszerek megoldásait akarjuk szemügyre venni, akkor többféle szempont szerint is csoportosíthatjuk azokat. Először is különbséget tehetünk azon országok között, amelyek a közhatalom gyakorlásával okozott kárért való felelősséget már az alkotmányban rögzítik (pl. Ausztria, Németország, Spanyolország) és azok között, amelyek alacsonyabb jogforrási szinten rendelkeznek róla (pl.: Franciaország). Sőt van, ahol a közhatalmi kárfelelősségről a polgári (Luxemburg, Dánia, Ausztria, Hollandia és Belgium), míg máshol a közigazgatási bíróságok döntenek. Ha a törvényalkotó kárfelelősségére fókuszálunk, akkor is jelentős különbségeket állapíthatunk meg a különböző modellek között.

Először a bírói mérlegelés határait vizsgáljuk meg. Ameddig az angol és francia polgári bírósági eljárásban nincs lehetőség a törvények alkotmányosságának kétségbe vonására, addig Németországban a konkrét ügyben eljáró bíró nem köteles alkalmazni azt a jogszabályt, amely egy felette álló jogforrásnak ellentmond. Hollandiában és Luxemburgban a bírák csak azt jogosultak vizsgálni, hogy a jogszabályok nem ütköznek-e nemzetközi szerződésekbe, Ausztriában és Portugáliában pedig a bíró köteles az alkotmánybíróság véleményét kikérni.⁷³⁸ Ezek után nézzük meg közelebbről az osztrák és francia modell alapjait.

Ausztriában, ugyan a törvényalkotó kártérítésre kötelezésére nincs lehetőség, azonban más jogalkotó kárfelelősségének a megállapítására van. Kártérítést csak a törvények végrehajtása során okozott kárért lehet követelni. Viszont, más normaalkotóval szemben a jogszabály megalkotása, vagy annak elmulasztása kapcsán is érvényesíthető kárigény. Ha a helytelen jogértelmezés okozott kárt, akkor vizsgálni kell többek között azt, hogy a norma nem egyértelmű megfogalmazása okozta-e a kárt. Ebben az esetben nem fogadja el a bíróság azt a kifogást, hogy a normát rövid időn belül kellett kibocsátani (így nem jutott idő a pontos szövegezésre), ezért kerülhetett sor a téves jogértelmezésre.⁷³⁹

738 LAJER ZSOLT: Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért az Európai Unió és egyes tagállami jogában, in *Jogtudományi Közlöny*, 2001/2. szám, 122. o.

739 Uo. 123. o.

Franciaországban, a bírói gyakorlat igyekszik a jogalkotót megóvni a kárfelelősségtől, ezáltal a felelősséget inkább a normát végrehajtóra helyezik. Azonban etatista szemléletük ellenére a franciák már 1973 óta nem fogadják el az állami immunitást kimentési okként, a bírósági eljárásokban. A közhatalom kárfelelősségének két fajta jogalapja van: a „*sans faute*” és a „*pour faute*” felelősség. A „*sans faute*”, olyan felelősségi alakzat, ahol nem kell az aktus jogellenességét megállapítani, sokkal inkább egy méltányossági alapú reparációról van szó. Magyar megfelelője leginkább a kártalanítás. Példaként említhető a La Fleurette eset 1938-ból. Az állam megtiltotta a „krém” szó használatát, minden olyan élelmiszeripari termékre, amelyik mesterséges alapanyagokból készült. Ezáltal az állam jelentős visszaesést okozott a La Fleurette cégnek, amely a piacon egyedülként gyártott ilyen termékeket. A Conseil d'États méltányossági alapon adott igazat a cégnek. A másik felelősségi forma a „*pour faute*”, melyben a jogellenesség már fontos kritérium.⁷⁴⁰

7. A HAZAI JOGREND

7.1. A jogalkotással való visszaélés

Ebben a fejezetben olyan eseteket mutatok be, amelyek során az AB a jogalkotással való visszaélésre hivatkozva állapította meg az alkotmányellenességet. Alapul a 31/1998. (VI. 25.) AB határozatot veszem, mivel az indokolásban több olyan esetre is hivatkozott a testület, ahol ugyan explicit módon nem jelölték meg, de a megsemmisítő döntés a visszaélésszerű normaalkotásra épült (ezek az esetek közül hármát emeltem ki).

Az ügy tényállása alapján a Csornai Polgármesteri Hivatal meg kívánta szerezni egy jogi személy területét. A tulajdonosnak azonban nem állt szándékában eladni a telket, ezért az önkormányzat az adó jogintézményéhez nyúlt, hogy nyomatékossítsa tulajdonszerzési igényét. Így az újonnan bevezetett helyi adó pusztán azt az egyetlen jogi személyt érintette (mivel egyedül neki volt 24 hektárnál nagyobb földterülete). Továbbá a telek becsült értékét 6.120.000. Ft-

740 Uo. 125. o. és VAN DAME, CASE: *European Tort Law*, Oxford University Press, Oxford, 2013, 539. o.

ban állapították meg, míg a terület után évi 24, 5 millió forint adót kellett volna fizetni.⁷⁴¹ Ráadásul az önkormányzat többször felkínálta az éves adótarozásuk eltörlését azért cserébe, ha átengedik a telek tulajdonát.

Arra is volt példa, hogy egy önkormányzati testület a helyi adókra vonatkozó rendelet év közbeni módosításának tilalmát akként játszotta ki, hogy hatályon kívül helyezte a rendeletet, majd helyette egy újat alkotott, szigorúbb adótételekkel. tehát az érintettek számára ugyanazt a hatást váltotta ki, mintha egy szimpla módosítással emelték volna az adókat az év alatt. Viszont formai szempontból betartották a törvény általi előírásokat, valójában azonban a jogalkotó hatalmat a szabályok megkerülésére használták. Az önkormányzat mentségére szólt ugyan, hogy a helyi adókról szóló 1990. évi C törvényt 1992. december 20-án hirdették ki és így nem tudtak egy a törvényhez igazodó adórendeletet az 1993-as év elejére elkészíteni. Ezt alátámaszthatják azok a tények, hogy 1993. január 28-án helyezték hatályon kívül a régi, és 1993. február 1-jén léptették hatályba az új rendeletet. Azonban az AB amellet foglalt állást, hogy az adófizetőköt megilleti a jogbiztonságból és a jogállamiságból fakadó kiszámíthatóság, és időt kell biztosítani, hogy az emberek felkészülhessenek az önkormányzati rendelkezések teljesítésére.⁷⁴²

Egy másik esetben, Békés Megye képviselő-testületének a megyei önkormányzati képviselők tiszteletdíjáról, juttatásáról és költségátérítéséről szóló rendeletének egyes részeit semmisítette meg az AB, mivel a jogintézményeket (juttatás, tiszteletdíj, költségátérítés) nem célhoz kötöten használták fel a jogszabályban. A juttatás „a megbízatás zavarmentes - pénzügyi és dologi feltételek szerinti többnyire rendszeresen ismétlődő - ellátását hivatott elősegíteni”. A tiszteletdíj „a képviselői - bizottsági - munka és felelősség elismeréséül szolgál”. A költségátérítés „a képviselői tevékenységgel összefüggő előlegezett, számlával igazolt, szükséges költséget ugyanis »meg kell téríteni.« A rendelet szerint természetbeni juttatásként, megilleti a képviselőt, a bizottsági elnököt, a térségi tanácsnokot és a nem képviselő bizottsági tagot, különböző feltételekkel az

741 A szakértő pedig a következő megállapítást tette: „a tételes adó mértékénél súlyosan aránytalan, ha az adott vagyontárgy értékének 20 %-át meghaladja az évi vagyoadó mértéke.” 31/1998. (VI. 25.) AB határozat Indokolás IV.

742 31/1998. (VI. 25.) AB határozat Indokolás IV. és 55/1993. (X. 15.) AB határozat.

ingyenes autóbushárlet (a megyében való közlekedés végett). Továbbá úgy rendelkezett a költségterítésről szóló rendelet, hogy „saját személygépkocsi igénybevételének költségei a vonatkozó jogszabályok szerint és csak a közgyűléseken, bizottsági üléseken való megjelenés, illetőleg a közgyűléstől kapott különmegbízások teljesítése során számolhatók el. Egyéb esetben az utazási költség a tömegközlekedési eszközök igénybevételére vonatkozó szabályok szerint téríthető meg.” Egyrészt, ha a képviselő megkapta az utazási bérletpénzbeli ellenértékét (mint juttatás), akkor több költsége nem merülhet fel, hiszen így a juttatás megkettőződéséről beszélhetnénk. Emellett, mivel a természetbeni juttatás mértékeinek a különbsége beosztás alapján került megállapításra (képviselő 20.000 Ft, bizottsági elnök 24.000 Ft), ezért a juttatás valójában a tiszteletdíj kiegészítéseként szolgált (és ha mindenképp különbséget akarunk tenni a juttatások mértéke között, akkor találhatunk racionálisabb megoldásokat, pl lakóhely szerinti). Ezért az AB a fenti rendeletet megsemmisítette.⁷⁴³

7.2. A jogalkotó kárfelelősségének kérdésköre

7.2.1. Jogszabály tervezetek

Magyarországon a jogalkotó kárfelelősségének gondolata a XIX. század utolsó harmadára eredeztethető vissza. Megjelenésének két jelentős indoka volt. Egyrészt az 1848-ban újragondolt magyar államszervezet, amely többek között rögzítette a Montesquieu-i egyensúlyi elveket.⁷⁴⁴ Másrészt, a 48-as szabadságharc után hazánkra oktrojált ABGB nem tartalmazott olyan rendelkezéseket, amelyek alapján az állami kárfelelősséget bármilyen formában is meg lehetett volna állapítani (még az állami hivatalnokok által okozott kárt sem)⁷⁴⁵, tehát a jog abszolút immunitást biztosított az államnak (részben ezért is hívjuk a kort neoabszolutizmusnak). Így nem véletlen, hogy 1878-ban a bíróság az államkincstárat már a jogalkotói kárfelelősség alapján kötelezte a

743 31/1998. (VI. 25.) AB határozat Indokolás IV. és 24/1997. (IV. 25.) AB határozat.

744 lásd: KECSKÉS LÁSZLÓ: *Perelhető-e az állam? Immunitás és kárfelelősség*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1988., 246. o. és MAGYARY ZOLTÁN: *Magyar közigazgatás*, Budapest, 1942, 71. o.

745 KECSKÉS i. m. (1988), 251. o.

kártérítésre.⁷⁴⁶

A szocialista jog természetéből adódóan nem preferálta az állam immunitásának korlátozását. Viszont ennek ellenére a régi Ptk. 1977-es módosításának köszönhetően, az „államigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősség” jogintézménye hozott némi változást. Azonban ez a közigazgatási jogkörben okozott károkra koncentrált⁷⁴⁷ és nem terjedt ki a jogalkotás területére.

A rendszerváltás után két jelentősebb jogszabálytervezet született, amelyek szabályozni kívánták a jogalkotó kárfelelősségét. 1998-ban a Kormány „a polgári jog, ezen belül a Polgári Törvénykönyv átfogó korszerűsítésére irányuló munkálatok megkezdését” rendelte el, a polgári jogi kodifikációról szóló határozatában.⁷⁴⁸ Így felállították a Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottságot és a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottságot. A munkálatok (terjedelmüknél fogva) elhúzódtak, 2006-ban a Szerkesztőbizottság folyamatosan elkezdte megjelentetni az Igazságügyi Minisztérium honlapján az új Polgári Törvénykönyv szövegének tervezetét. 2007-ben, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium civilisztikai szakállamtitkára közölte a Főbizottság elnökével, hogy a tervezetet az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium fogja kidolgozni, melyet 2007. október 29-én közzétett honlapján (a Szerkesztőbizottság javaslatának átdolgozott változatát).⁷⁴⁹ Tehát beszélhetünk egyrészt A Szerkesztőbizottság javaslatáról (továbbiakban: *Szakértői Javaslat*) és az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium javaslatáról (továbbiakban: *Minisztériumi Javaslat*).

A Szakértői Javaslat egyrészt leszögezi, hogy a közhatalom gyakorlása során okozott kár esetén a felróhatóságtól független kárfelelősséget tekintti irányadónak. A kárfelelősség alóli mentesülés lehetősége, leszűkül azokra az esetekre, amikor a kárt a tevékenységi, ügyintézési és ellenőrzési körén kívül eső, elháríthatatlan ok, vagy a károsult elháríthatatlan magatartása idézte elő. A jogalkotással okozott kár kapcsán három kategóriába sorolja a lehetséges

746 LAJER: *i. m.* 74. o. és LEHOTAY VERONIKA: Adalékok a jogalkotással okozott kár szabályozásának kérdésköréhez, in *Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXVIII.*, 2010. 395-413. o.

747 KECSKÉS: *i. m.* (1988), 266.o. és LEHOTAY: *i. m.* 398. o.

748 1050/1998 (IV. 24.) Korm. határozat

749 LEHOTAY: *i. m.* 403-404. o.

eseteket:

a) alkotmánysértő jogszabály megalkotásával,

- ha az AB a normát ex tunc semmisíti meg,

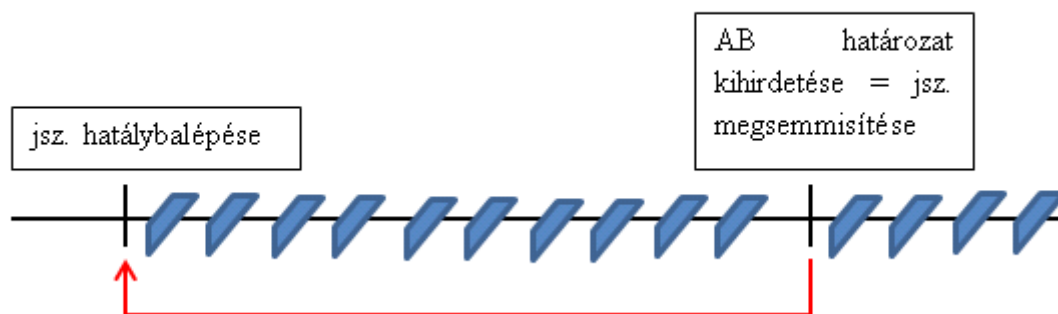
- ha az AB a normát ex nunc semmisíti meg,

- ha az AB azt állapítja meg, hogy egyedi határozat volt,

b) jogszabály elfogadásának alkotmánysértő elmulasztásával és

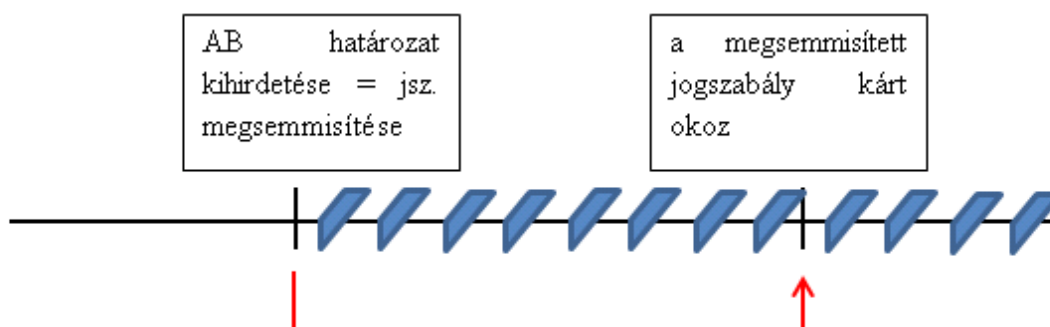
c) jogharmonizációs kötelezettség teljesítésének elmaradásával.

Az első opciónál, az alkotmánysértő jogszabály megalkotásánál három különböző eshetőséget sorol fel a Szakértői Javaslat. Ha az AB a normát visszaható hatállyal, semmisíti meg, akkor az azt jelenti, hogy annak alkalmazása már hatálybalépése pillanatától jogellenes volt, tehát kárigény alapjául szolgálhat.

6. ábra: Ha az AB a normát ex tunc semmisíti meg.

A második esetben, az AB a jogszabályt ex nunc, azaz az AB határozat kihirdetésétől semmisíti meg, ekkor az állam azokért a károkért tartozik felelősséggel, melyek a norma megsemmisítése után keletkeztek, tehát a kárt a megsemmisített norma okozta.

7. ábra: Ha az AB a normát ex nunc semmisíti meg

A harmadik esetben (ha az AB megállapította, hogy egyedi aktust bocsátottak ki normaként), értelmezésem szerint nem kell az AB-nek ex tunc megsemmisítenie a normát ahhoz, hogy az állam kárfelelőssége megállapítható legyen a jogszabály hatálybalépése és az AB határozat kihirdetése között okozott kárért.

8. ábra: Ha az AB megállapítja, hogy egyedi határozat volt

A következő opció a jogszabály megalkotásának alkotmányosértő elmulasztását tartalmazta. Végül, pedig a jogharmonizációs kötelezettség elmulasztásáról rendelkezett a javaslat a következőképpen: „Az állam felelősséggel tartozik azért a kárért, amelyet európai uniós jogharmonizációs kötelezettsége elmulasztásával vagy nem megfelelő teljesítésével okozott.”⁷⁵⁰ A Szakértői Javaslat készítői tehát figyelembe vették az EUB Francovich-ügyben hozott ítéletét, ahol egy irányelvbe foglalt jogalkotási kötelezettség elmulasztása miatt marasztalta el a bíróság Olaszországot (melyre már egy előző fejezetbe kitértünk).

A Minisztériumi Javaslat terjedelmében is rövidebb a Szakértői Javaslatnál, így kevesebb károkozási esetköröt állapít meg, valamint megfogalmazásában is eltér egyes helyeken. Ugyanúgy megállapítja az állam kárfelelősségét abban az esetben, ha az AB ex tunc semmisíti meg a jogszabályt, valamint, ugyanúgy megállapítja a jogalkotás alkotmányellenes elmulasztása miatti kárigényt. Azonban a harmadik bekezdésben a „nemzetközi jogharmonizációs kötelezettség” elmulasztása miatti kárfelelősségről, nem pedig az „európai uniós jogharmonizációs kötelezettségről” beszél. Ezzel bizonyos értelemben szűkíti és bővíti is a kárfelelősség határait a Szakértői Javaslatához képest. Ha azt vesszük alapul, hogy az Unió elsőrendű jogforrásai nemzetközi szerződések, akkor bővült a kör, hiszen nemcsak az uniós szerződések, hanem egyéb nemzetközi szerződések miatti jogharmonizációs kötelezettségekről is szól. Ha viszont figyelembe vesszük, hogy az irányelvek az unió másodlagos jogforrásai (mivel az

750 VÉKÁS LAJOS: Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez, Complex Kiadó, Budapest, 2008, 1139. o.

uniós intézmények alkotják), amelyek csak közvetlenül erednek a szerződésekből, akkor megállapíthatjuk, hogy ezekre nem terjed ki a (3) bekezdés.⁷⁵¹

Végül egyik javaslat sem került bele sem a Ptk módosításába, sem az új Ptk.-ba.

Szakértői Javaslat	Minisztériumi Javaslat
5:550. §: Felelősség jogalkotással okozott kárért: (1) A jogalkotó az alkotmányellenes jogszabály alkotásával okozott kárért felel, ha az Alkotmánybíróság az alkotmányellenes jogszabályt hatálybalépésének időpontjára visszamenőlegesen semmisítette meg. (2) A jogalkotó a megsemmisítés időpontjától keletkező kárért felel, ha az Alkotmánybíróság az alkotmányellenes jogszabályt nem hatálybalépésének időpontjára visszamenőlegesen semmisítette meg. (3) Ha az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a jogalkotó a jogszabályi felhatalmazásból származó jogalkotói feladatát elmulasztotta, ezzel alkotmányellenességet idézett elő, a jogalkotási kötelezettségét az Alkotmánybíróság határozatában megállapított határidőig nem teljesíti, a mulasztással okozott kárért felelősséggel tartozik. (4) Az állam felelősséggel tartozik azért a kárért, amelyet <u>európai uniós jogharmonizációs</u> kötelezettsége elmulasztásával vagy nem megfelelő teljesítésével okozott. (5) Az (1) bekezdés szerint felel a jogalkotó, ha az Alkotmánybíróság azt állapítja meg, hogy a jogszabály tartalmilag egyedi határozat.	611. § Jogalkotással okozott kárfelelősség: (1) Az állam az alkotmányellenes jogszabály alkotásával okozott kárért akkor felel, ha az Alkotmánybíróság az alkotmányellenes jogszabályt hatálybalépésének időpontjára visszamenőlegesen semmisítette meg. (2) Ha az állam az Alkotmánybíróság határozata alapján a jogalkotással alkotmányellenes mulasztásban van, és jogalkotói kötelezettségét az Alkotmánybíróság határozatában megállapított határidőig nem teljesíti, a mulasztással okozott kárért felelősséggel tartozik. (3) A (2) bekezdésben foglalt rendelkezést kell alkalmazni akkor is, ha a károkozás azért következett be, mert az állam a <u>nemzetközi jogharmonizációs</u> kötelezettségét határidőben nem teljesítette.

9. ábra: A Szakértői és a Minisztériumi Javaslat összehasonlítása⁷⁵²

751 Ettől még az EUB megállapíthatja az állam kárfelelősségét és megítélhet kártérítést.

752 Források:

Szakértői Javaslat: VÉKÁS LAJOS: Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez, Complex Kiadó, Budapest, 2008, 1139. o.

Minisztériumi Javaslat: LEHOTAY VERONIKA: Adalékok a jogalkotással okozott kár szabályozásának

7.2.2. Precedensek

Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogy a bíróságok milyen döntéseket hoztak a régi Ptk. alapján azokban az ügyekben, amikor a jogalkotó kárfelelősségének a megállapításáról kellett döntenüik, illetve, hogy az új Ptk. milyen kapukat nyit meg a normaalkotó felelősségre vonása tekintetében. A követhetőség kedvéért minden esetben feltűntetem, hogy az akkor hatályos Polgári Törvénykönyv melyik rendelkezését vizsgálta a bíróság és az alapján milyen értelmezést dolgozott ki.

A régi Ptk. ugyan nem különböztette meg a deliktuális (szerződésen kívüli) és a kontraktuális (szerződésszegéssel okozott kár) felelősségi formákat, ezért a mellékelt ábrán nincs is szemléltetve a különbség. Azonban az érthetőség kedvéért először azokkal az esetekkel kezdem, amelyek az állam szerződésen kívüli károkozásért való felelősségéről szólnak.

Több esetben is próbálták az állam, mint jogalkotó felelősségét a régi Ptk. 349. §-a alapján meghatározni.⁷⁵³ Az államigazgatási jogkörben okozott kárról azonban a PK. 42. számú állásfoglalás kimondja, hogy *„államigazgatási jogkörben okozott kárnak csak az államigazgatási jellegű, tehát a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező-intézkedő tevékenységgel, illetőleg ennek elmulasztásával okozott kárt lehet tekinteni.”*⁷⁵⁴ Azonban ez nem biztosít teljes fokú védettséget a jogalkotó számára, hiszen a BH. 1990. 314. is rögzíti, hogy *„a városrendezési terv megállapítása és a közúti forgalom szervezése közhatalom gyakorlása körében kifejtett szervező intézkedő tevékenység”*⁷⁵⁵ Tehát, ha a város vagy községrendezési tervek elfogadása önkormányzati rendelet formájában történik, akkor (habár egy meglehetősen leszűkített körben, de) megállapítható a jogalkotó kárfelelőssége.⁷⁵⁶

Egy másik lehetőség az általános károkozás tilalmának állam általi megszegésére

kérdésköréhez, in *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXVIII., 2010. pp. 395-413, 409. o

753 Régi Ptk. 349. § (1) bekezdés: *„Államigazgatási jogkörben okozott kárért a felelősséget csak akkor lehet megállapítani, ha a kár rendes jogorvoslattal nem volt elhárítható, illetőleg a károsult a kár elhárítására alkalmas rendes jogorvoslati lehetőségeket igénybe vette.”*

754 PK. 42. számú állásfoglalás.

755 BH. 1990.314.

756 LAJER ZSOLT: A jogalkotó kárfelelőssége, in *Jogtudományi Közlöny*, 2001. február, 170. o.

történő hivatkozás, amely a régi Ptk. 339. §-ra alapítható.⁷⁵⁷ Ezzel összefüggésben azonban a BH. 1998. 334. megállapította, hogy „...a jogszabály hatálybalépésével esetleg bekövetkezett károsodás nem keletkeztet a jogalkotó és a károsult között kötelmi jogviszonyt, és ilyen értelmű jogszabályi rendelkezés hiányában a sérelmek jóvátételére (a jogalanyok kárpótlására) a polgári jogi kárfelelősségnek a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdésében foglalt szabályai sem alkalmazhatók.⁷⁵⁸” Ha Marton Géza gondolatait vesszük alapul, miszerint: „Nincs felelősség azt megelőző kötelelem nélkül”⁷⁵⁹, akkor még jobban világossá válik, hogy a fenti bírósági döntések milyen jelentős mértékben korlátozták a jogalkotói kárfelelősség megállapításának lehetőségét.

Lajer Zsolt, A jogalkotó kárfelelőssége című tanulmányában felvetette annak a lehetőségét, hogy az államot mint jogi személyt lehetne felelősségre vonni jogalkotó tevékenységéért. Ennek alapja az volt, hogy a régi Ptk. 28. §. alapján az állam vagyoni jogi jogviszonyokban jogi személyként vesz részt. Így az államot az adott ügyben egy jogi személyként, kéne kezelni.⁷⁶⁰

A közvéleményben elhíresült „Metró-perek” a dolgozat szempontjából azért lényegesek, mert a fenti példákkal szemben ezekben azt vizsgálhatjuk meg, hogy miként határozta meg (vagy inkább, miként nem határozta meg) a Legfelsőbb Bíróság az állam kárfelelősségét a jogalkotó tevékenységének elmulasztása miatt.

A 90'-es években egyre nagyobb igény mutatkozott egy új metróvonal megépítésére, amely Dél-Budát kötötte volna össze Rákospalotával (továbbiakban: DBR-Metró). A Fővárosi Önkormányzat és a Magyar Állam egymással, valamint több nemzetközi bankkal (mint például az Európai

757 Régi Ptk. 339. § (1) „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentessül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.”

758 BH. 1998. 334.

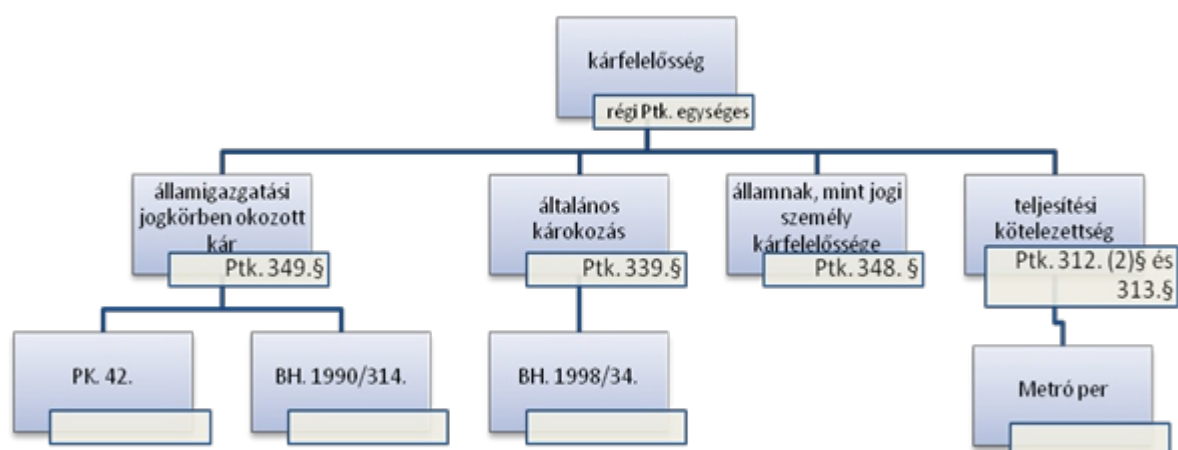
759 MARTON GÉZA: A polgári jogi felelősség, 1945, Triorg Kft., Budapest, 14. o.

760 Régi Ptk. 28. § (1) „Az állam - mint a vagyoni jogviszonyok alanya - jogi személy. Az államot a polgári jogviszonyokban - ha jogszabály ettől eltérően nem rendelkezik - a pénzügyminiszter képviseli; ezt a jogkört más állami szerv útján is gyakorolhatja, vagy más állami szervre ruházhatja át.” És 348. § (1) „Ha alkalmazott a munkaviszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz, jogszabály eltérő rendelkezése hiányában a károsulttal szemben a munkáltató felelős. E szabályt kell alkalmazni akkor is, ha szövetkezet tagja okoz a tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt.”

Beruházási Bankkal) folytatott tárgyalások után abban állapodott meg, hogy a beruházó feladatait a Budapesti Közlekedési Részvénytársaság (BKV) látja el a beruházás terheit azonban az állam és az önkormányzati viseli, 60-40 százalék arányban. 1997 márciusában mindkét fél részéről megszülettek azok a határozatok, amelyek a DBR-Metró beruházásának megvalósításáról és finanszírozásáról szóltak (kormányhatározat és fővárosi közgyűlési határozat). 1999-ben a költségvetési törvény elfogadása kapcsán felmerültek olyan pletykák, hogy a Kormány nem kíván részt venni a beruházásban. Amikor a főpolgármester levelet intézett a pénzügyminiszterhez, azt a választ kapta, hogy az állam a szerződés hatályát a továbbiakban nem tartja fenn. Ekkor kezdődött az első per, amelyben az első és másodfokú bíróság is az önkormányzatnak adott igazat abban, hogy a pénzügyminiszter levele nem minősül felmondásnak. A két fél közötti szerződés atipikus szerződés volt (nem vegyes szerződés, ahogy azt az alperes állította) és sem a szerződés, sem a régi Ptk., sem más jogszabály nem rendelkezett a felmondásról, tehát a felmondás jogellenes, vagyis érvénytelen volt.

Az első per után az önkormányzat felszólította a pénzügyminisztert a fizetésre, aki továbbra is elzárkózott állam hozzájárulásától. Így 1999-ben megindult a második per, amelyben az önkormányzat már az alperes marasztalását kérte. Az elsőfokú ítélet kifejtette, hogy a központi költségvetésből történő támogatásra polgári jogi kötelezettséget vállalni nem lehet; ilyen kötelezettség teljesítése egyébként sem kényszeríthető ki. Ezt részben azzal indokolta a bíróság, hogy csak az előkészítés tartozik a Kormány hatáskörébe (mint közigazgatási tevékenység), a költségvetés elfogadására az Országgyűlés jogosult (mint jogalkotó tevékenység), tehát ha valaki a költségvetés tartalmára köt szerződést a Kormánnyal, az nem hajtható végre. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásában a következőket állapította meg. Egyrészt elismerte, hogy az önkormányzat és az állam között polgári jogi szerződés jött létre, amely atipikus (részben polgári jogi részben közjogi elemeket tartalmaz) jogviszonyt keletkeztetett, sőt, még az állam korlátlan jogképességét is elismeri. Azonban a Legfelsőbb Bíróság nem a teljesítés megtagadásaként, hanem a teljesítés ellehetetlenüléseként értelmezte a történeteket, hiszen bizonyos polgári jogi

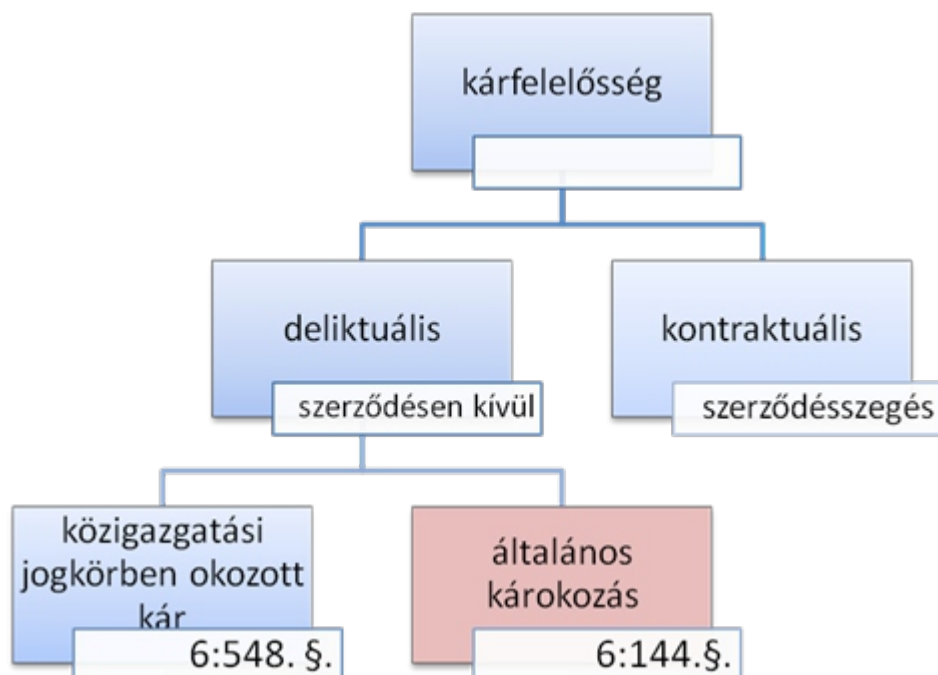
kötelezettségek teljesítése csak meghatározott közjogi intézkedések bekövetkezte után lehetséges, és a Kormány (vagy a pénzügyminiszter) nem tud kötelezettséget vállalni azért, hogy az Országgyűlés elfogadja-e a költségvetés adott szakaszát vagy sem.⁷⁶¹

10. ábra: A magyar bírói precedensjog felépítése a régi Ptk. tükrében

Az új Ptk. hatálybalépésével különvált a deliktuális és kontraktuális felelősség. Ahogy már az előző alfejezetben említésre került, a miniszteri indoklás külön kifejti, hogy a jogalkotó kárfelőlősségét az új Ptk. rendszerében az általános károkozás szabályai szerint lehet megállapítani. Ennek a kérdéskörnek a részletes megvitatása a konklúziók között fog sorra kerülni.

761 NAGY ISTVÁN: *Jogalkotással okozott kár*, 2003, Budapest, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/129> (2016. 06. 30.) 57-63. o. és GÁRDOS ISTVÁN: *A 4-es metró per polgári jogi vonatkozásai*, <http://www.gfmt.hu/cikkek/a-4-es-metro-per-polgari-jogi-vonatkozasai.php?kid=4&did=156>, (2016. 09. 18.).

11. ábra: A magyar bírói precedensjog lehetőségei az új Ptk. tükrében

8. A KÁRFELELŐSSÉG MÁS HATALMI ÁGAK VONATKOZÁSÁBAN

Ebben a fejezetben azt vizsgálom meg, hogy a közhatalom gyakorlójának felelőssége miként jelenik meg a végrehajtói, valamint a bírói hatalmi ág vonatkozásában. Ezeken a területeken ugyan korántsem akkora tabu a kárfelőlősség, viszont a kárigény érvényesítése során mind a tudományos életben, mind a bírói gyakorlatban felmerülnek olyan dogmatikai paradoxonok, amelyekre érdemes odafigyelni, hiszen hasonló dilemmák felmerülhetnek a jogalkotó kárfelőlőssége kapcsán is.

8.1. Bírósági jogkörben okozott kár

A tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányos követelményéből számos jogosultság vezethető le, mint például a független bírósághoz fordulás joga, a fegyverek egyenlőségének elve, a nyilvánosság elve. Azonban ezek relatív jellegű jogok, hiszen egy másik alkotmányos érték érvényesülése végett, megfelelő mértékben korlátozhatóak. Például minősített adat védelmében elrendelhető a zárt tárgyalás, hiszen a minősített adat védelme fontosabb a tárgyalás

nyilvánosságának követelményénél.⁷⁶²

A bírósági jogkörben okozott kárt négy szempont alapján vizsgálom: kár; jogellenes magatartás; felróhatóság és okozati összefüggés. A bíróság kárt határozathozatalával, intézkedésével és „hallgatásával”, vagyis késedelmével okozhat. A jogellenes magatartás megállapítása már jóval összetettebb. A legnagyobb problémát a res iudicata hatás jelenti. A bírói ítélet jogerőre emelkedése annak biztosítékául szolgál, hogy a bíróság lezárhassa a jogvitát és a perek ne tarthassanak a végtelenségig. Azonban ez nem jelentheti azt, hogy a jogerős ítéletekkel szemben semmilyen jogorvoslati lehetőség sem biztosítható.⁷⁶³ Itt azonban Pákozdi Zita, a bírói jogkörben okozott károk megtérítése és a tisztességes eljárás című munkájára hivatkozva azt kell elhatárolnunk, hogy a felperes igénye pusztán a jogerős ítélet tartalmára irányul-e (és csak annak a megváltoztatását kéri a kártérítési perben), vagy keresetében a támadott döntés tartalmát is megjelöli? Az előbbi ugyanis annak az alapelvnek a megsértését jelentené, hogy egy korábban már érvényesített követelés többször már nem érvényesíthető. A jogrendszer biztosít rendkívüli jogorvoslati lehetőségeket a jogerős bírói ítéletekkel szemben, mint a perújítás, vagy a felülvizsgálati kérelem, a kártérítési per azonban nem tartozik ezek közé. Ugyanakkor a bírói ítélet tartalmának megjelölése (hiszen a hibás bírói döntéssel már egy új jogviszony keletkezett) - ha a károkozás az által valósult megelkerülhetetlen -, tehát a felperesnek meg kell jelölnie az ítélet tartalmát is, de ha csak önmagában azt jelöli meg, az nem biztosít kellő jogalapot a jogellenesség bizonyítására. A régi Ptk. vonatkozásában a bírói gyakorlat kidolgozta a kettős felróhatóság követelményét. Egyrészt azt vizsgálja a bíróság, hogy a jogellenesen eljáró bíróság úgy járt-e el, ahogy az adott helyzetben elvárható volt-e, másrészt, hogy a hiba olyan kirívó és lényeges súlyú volt-e, hogy a kárigény alapjául szolgálhasson.⁷⁶⁴ Továbbá azt is bizonyítani kell, hogy a téves bírói döntéssel vagy eljárással kapcsolatban érte a károsultat a kár.⁷⁶⁵

762 PÁKOZDI ZITA: *A bírói jogkörben okozott károk megtérítése*, 88-89- o.

763 „nem lenne összeegyeztethető (...) az alapvető követelménnyel, a törvényesség követelményével olyan elmélet elfogadása, amely a valódiság funkcióját látná a jogerő lényegében.” FARKAS JÓZSEF: *A jogerő a magyar polgári perjogban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 14. o.

764 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.583/2008/5. számú ítélete.

765 PÁKOZDI ZITA: *i. m.* 91-97. o.

Kár	a) határozathozatal b) intézkedés c) "hallgatás"
Jogellenes magatartás	A jogerőre emelkedés ellenére megállapítható?
Felróhatóság	Kettős követelmény: a) Úgy jár el, ahogy elvárható? b) Kirívó súlyú-e?
Okozati összefüggés	Kapcsolat a kár és a téves bírói döntés között

12. ábra: A bírósági jogkörben okozott kár bizonyítási elemei

8.2. Közigazgatási jogkörben okozott kár

A régi Ptk. még államigazgatási jogkörben elkövetett károkozás néven említette ezt a felelősségi alakzatot, azonban a bírói precedensjog ezt már akkor is kiterjesztette az önkormányzatok közhatalom által gyakorolt szervező-intézkedő tevékenységére.⁷⁶⁶ Az új Ptk. megalkotása során a jogalkotó a közigazgatási jogkörben okozott kár fogalmával emelte be a bírói gyakorlatot a törvénykönyvbe.

A közigazgatási határozat jogorvoslata kapcsán különbséget kell tennünk a rendes és rendkívüli jogorvoslatok között. A rendes jogorvoslat kapcsán megjegyzendő, hogy a másodfokú közigazgatási szervhez történő fellebbezés rendes jogorvoslatnak minősül, míg a közigazgatási bírósághoz fordulás a bírói gyakorlat szerint már rendkívüli jogorvoslat (akár csak a polgári jogi bírósághoz fordulás). Így az a helyzet áll elő, hogy a rendes jogorvoslati lehetőség kimerítése után választhat a károsult. Az első lehetőség, hogy pert indít a jogerős közigazgatási határozat hatályon kívül helyezése vagy megváltoztatása céljából, vagyis a közigazgatási és munkaügyi bírósághoz fordul. A második lehetőség,

⁷⁶⁶ MIKÓ SÁNDOR: *A jogellenesség vizsgálatának gyakorlata a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránt indított perekben*, 2013, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/524> (2016. 09. 22.), 3. o.

hogy kártérítési pert kezdeményez a szabálytalanul eljáró közigazgatási hatósággal szemben.⁷⁶⁷ Ebben a helyzetben (ahogy a lenti mellékelt ábrából jól látszik) a károsult előtt mindkét út nyitva áll, tehát nincs sorrend, hogy először a közigazgatási, aztán a polgári jogi bírósághoz kéne fordulni, ami több kérdést von maga után. Egyrészt, ha a károsult pervesztes lett a közigazgatási perben, akkor megindíthatja-e a kártérítési pert, azaz meddig terjed a közigazgatási bíróság ítéletének *res iudicata* hatása? Másrészt, mely esetekben indíthat a károsult egyből polgári jogi pert, megelőző közigazgatási bírósági ítélet nélkül?

Az első kérdésre a válasz a PK. 43. számú állásfoglalása alapján nem. Annak ellenére, hogy a közigazgatási bíróság eljárása nem minősül rendes jogorvoslatnak (tehát nem kell kimeríteni mielőtt valaki kártérítési pert indít), komoly problémát vetne fel, ha egy közigazgatási bírósági döntést egy polgári jogi bíróság bírálna felül (hiszen alapjaiban kérdőjelezné meg a közigazgatási bíróság ítéletének *res iudicata* hatását és venné át a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatának funkcióját). Itt megjegyezném, hogy a dilemma hasonlít az előző alfejezetben tárgyalt bírói jogkörben okozott kár egyik kulcskérdéséhez, ahol szintén megállapíthattuk, hogy a kártérítési igény nem irányulhat pusztán a bíróság döntés megváltoztatására.

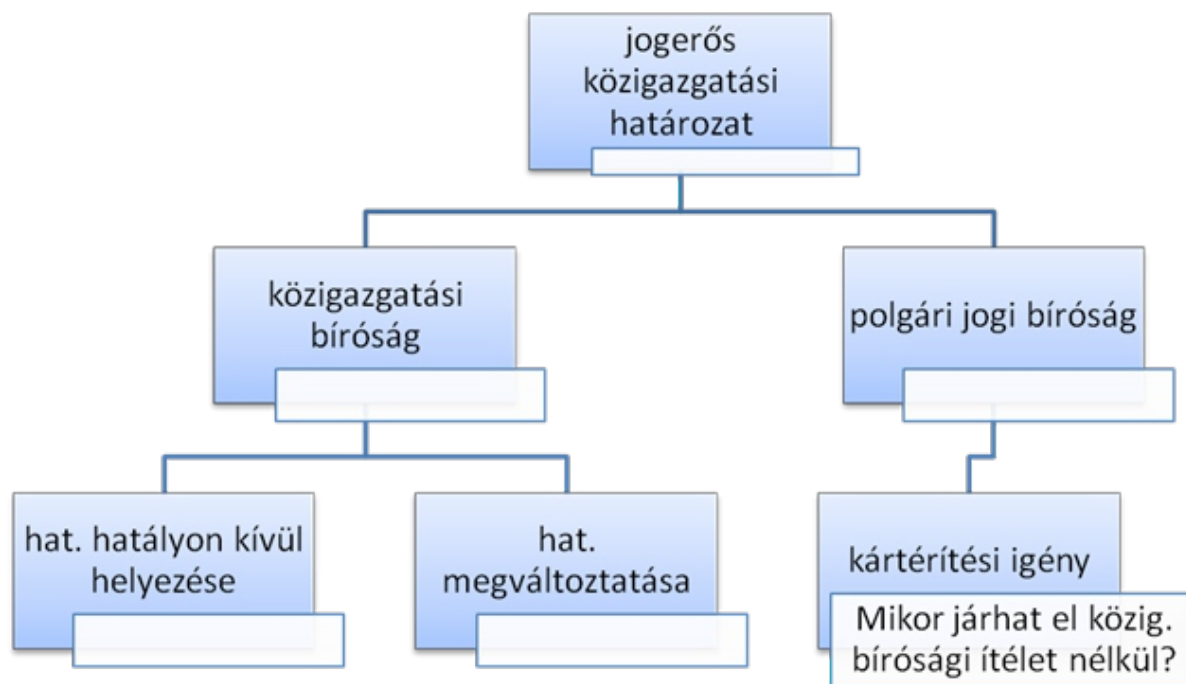
A második kérdésre Mikó Sándor, A jogellenesség vizsgálatának gyakorlata a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránt indított perekben című munkájában kifejtett véleménye alapján tudunk válaszolni. A szerző a művében bírói precedensekre hivatkozva a következő károkozási esetköröket állapította meg:

- a) határidők túllépése, ügyintézési határidő elmulasztása, általában a közigazgatási szerv mulasztása;
- b) tájékoztatási kötelezettség elmulasztása, téves tájékoztatás;
- c) közigazgatási szerv maga ismeri el jogellenességét és
- d) jogszabály téves értelmezése, okszerűtlen mérlegelés.⁷⁶⁸

767 Uo. 4-5.o.

768 Mikó: *i. m.*, 6-17. o.

A közigazgatási jogkörben okozott kár kapcsán további fontos dilemma, hogy ha valakit kár ér egy törvényen alapuló hatósági aktus miatt, akkor a jogalkalmazóval, vagy a jogalkotóval szemben lehet követelni a kártérítést? Erre a kérdésre a következő fejezetekben fejtem ki a választ.

13. ábra: A közigazgatási jogkörben okozott kárral szembeni jogorvoslati lehetőségek

8.3. Konklúzió

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a jogellenesség és a felróhatóság megállapítása a hatalmi ágak minden területén komoly kihívást jelent. Egyrészt, a kártérítési igényt vizsgáló polgári jogi eljárás nem irányulhat pusztán arra, hogy megváltoztassa a törvényt⁷⁶⁹, közigazgatási határozatot vagy a bírói döntést. Mind a három esetben a közhatalom gyakorlása során keletkezett kárigényt, kell elbírálni, amikor az adott szerv jogellenesen és felróható módon okozott kárt. Tehát a jogellenesség megállapításához támpontokat kell keresni, amelyek a közigazgatási és jogalkotói jogkör területén evidensebbek lehetnek (AB megsemmisíti a normát, közigazgatási bíróság ítélete stb.). Viszont jelentős

⁷⁶⁹ Törvény megváltoztatására amúgy sem irányulhat.

eltérés a „törvényhozó” és a többi hatalmi ág között, hogy a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban egyedi döntéseket hoznak, a jogalkotás pedig normatív tevékenység. Ettől valóban közvetettebb lesz a kapcsolat a károsult és a kárt okozó cselekmény között, azonban ez nem feltétlen akadálya az okozati összefüggések feltárásának.

10. DOGMATIKAI ÖSSZEFÜGGÉSEK

Marton Géza, A polgári jogi felelősség című könyvében arra a következtetésre jut, hogy *„Nincs felelősség azt megelőző kötelem nélkül.”*⁷⁷⁰ Ahhoz, hogy ez a kötelem létrejöjjön Karsai Dániel, A jogalkotással okozott kár című cikkét alapul véve az alábbi feltételek szükségesek:

- a) aki
- b) jogellenesen és
- c) felróhatóan
- d) kárt
- e) okoz.

Nem feledhetjük el, hogy az új Ptk. már nem egy általános felelősségi alakzatot ismer, hanem külön kezeli a kontraktuális és a deliktuális felelősség kérdésköreit. Ez a tanulmány elsősorban a jogalkotó szerződésen kívüli károkozására összpontosít, azonban a „Metró perek” olyan elvi kérdéseket vetettek fel, amelyek a deliktuális felelősségi alakzat kapcsán is felmerülhetnek, illetve bizonyos összefüggések a jogalkotó szerződésszegése esetén is átvehetők.

10.1. Aki

A károkozó személy vonatkozásában már az is kérdés hogy egy vagy több (jogi) személyről beszélünk-e? A Polgári Törvénykönyv rendelkezik róla, hogy az állam a polgári jogi jogviszonyokban jogi személyként vesz részt és ilyenkor az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszter képviseli.⁷⁷¹ Azonban, ahogy a „Metró

⁷⁷⁰ MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*, Triorg Kft., Budapest, 1945., 14. o.

⁷⁷¹ Ptk. 3:405.§.

perek” is bebizonyították, komoly ellentmondások rejlenek abban, hogy ha az állam egésze nevében eljáró pénzügyminiszter szerződést köt, de annak teljesítésére az anyagi keretet az Országgyűlés nem szavazza meg. Viszont az Országgyűlés mégsem tekinthető önálló jogi személynek, és e ponton nem értek egyet Karsai Dániel azon felvetésével, miszerint az Országgyűlés jogi személyként történő elismerése megoldaná ezt a jogi értelemben vett gordiuszi csomót.⁷⁷² Mivel az állam, Petrik Ferenc gondolatait felelevenítve megfoghatatlan, több építőköve van (minisztériumok, önkormányzatok, hatóságok stb.) és ezek általában rendelkeznek is jogi személyiséggel.⁷⁷³ Azonban, hogy a jogalkotóval szemben végrehajtható is legyen a bíróság által megítélt kártérítés, sokkal célszerűbb egy költségvetési alapot létrehozni, mint abban bízni, hogy az adott jogalkotó szervnek van-e elég anyagi kerete, hogy önmagának fenntartásán és a feladatainak elvégzése mellett ki tudja fizetni a károsultakat. Az önkormányzatok kapcsán véleményem szerint az lenne a legcélravezetőbb megoldás, ha az alapján tennénk különbséget, hogy rendeletalkotási jogköre felhatalmazásból, vagy eredeti jogkörből (Alaptörvényből) ered. Ugyanis, ha felhatalmazásból eredő jogkörét gyakorolja, akkor az állam, mint jogi személy viselné a terheket (mivel törvény kötelezte a jogalkotásra és a Kormányhivatalok által gyakorolt törvényességi felügyelet együtt kellő alapot adhat a felelősség „átvállalására”). Az eredeti jogkörben gyakorolt jogalkotásért pedig maga az önkormányzat felelne. Tehát véleményem szerint inkább egységesíteni kellene az állam, mint jogi személy fogalmát, nem pedig alkotóelemeire szedni. Továbbá azt is el kellene fogadnunk, hogy a polgári jogi jogviszonyokban az államot a pénzügyminiszter képviseli, aki szerződéseket köthet, amelyek kötelezhetik az Országgyűlést bizonyos rendelkezések elfogadására a költségvetés kapcsán. Ne feledjük el, hogy az Országgyűlés számára a parlamenti jog számos lehetőséget biztosít a Kormány (és munkásságának) ellenőrzésére, tehát ha a képviselők többsége nem ért egyet a kormányzattal, számon kérheti, sőt konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal menesztheti is Kormányát.

772 lásd: KARSAI DÁNIEL: *A jogalkotással okozott kárról*, in *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évfolyam 6. szám 310. o.

773 lásd: GÁRDOS ISTVÁN: *A metró per és az állam jogi személyisége*, in *Jogtudományi Közlöny* 2001/1. szám, 463. o.

10.2. Jogellenesen

A jogellenesség megállapítása kapcsán, azokra a jogszabályi tervezetekre hivatkoznék, amelyeket a hetedik fejezetben Szakértői Javaslat és Minisztériumi Javaslat címszavak alapján tárgyaltunk. Logikus megoldás, hogy a jogellenességet ahhoz kötétték, hogy az Alkotmánybíróság megsemmisítette-e visszaható hatállyal a jogszabályt. Az érvelés alapja az, hogy amennyiben az AB ex tunc semmisíti meg a jogszabályt, azzal a károkozás pillanatában fennálló jogszerűséget is megszünteti. Vagyis, ha ex nunc semmisíti meg a jogszabályt az AB, akkor az a korábbi jogviszonyokra nem fog vonatkozni. Ezzel az elképzeléssel az a probléma, hogy összemossa az Alaptörvény ellenesség (alkotmányellenesség); a megsemmisítés és az érvénytelenség három fogalmát, melyek korántsem biztos, hogy lefedik egymást. Egyrészt arra, hogy ha ex nunc semmisíti meg az AB a határozatot, akkor nem érvényesíthető kárigény a múltban okozott kárért való „felelőtlenségre” rácsfol a 31/1998. (VI.25.) határozat, amelyben az AB ugyan kijelenti, hogy „A megsemmisített rendelkezések a jelen határozatnak a Magyar Közlönyben történt kihirdetése napján vesztek hatályukat, de nem érintik a határozat kihirdetése előtt létrejött jogviszonyokat.”⁷⁷⁴ Sőt, a 28/1992. (IV. 30.) AB határozatban kijelenti az AB, hogy a jogszabály alkotmányellenes, azonban a rendelet megsemmisítését mégsem rendelte el. Ez annak tudható be, hogy a jogalkotó a kellő felkészülési idő követelményét sértette meg a korai hatálybaléptetéssel, tehát az AB már nem tudott volna mit orvosolni a megsemmisítéssel a határozat meghozatalakor. *Felhívom a figyelmet arra, hogy a két javaslat alapján egyik esetben sem lett volna megítélhető a kártérítés, mivel azt az ex nunc megsemmisítéshez kötétték (holott az AB határozatában külön rendelkezik az Alaptörvény ellenességről [alkotmányellenességről]; a megsemmisítéstől és az érvénytelenségről.* Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a Kúria Önkormányzati Tanácsának létrehozása óta, az önkormányzati rendeletek törvényellenességét a Kúria állapítja meg, ami azt jelenti, hogy egy kártérítési per folyamán az AB által kimondott Alaptörvény ellenesség és a Kúria által kimondott törvényellenesség ugyanúgy a jogellenesség bizonyítására szolgál.

774 31/1998. (VI.25.) határozat

10.3. Felróhatóan

A felróhatóságot két nézőpont szerint vizsgálhatjuk: egyrészt, hogy a Ptk. felelősség egyes esetei körében külön rendelkezik róla, vagy pedig a felelősség általános szabályai szerint kell alkalmazni. Előbbi esetben ugyanis nyilvánvaló, hogy a speciális szabályozás miatt nagyobb lehet az alperes felelőssége annál, mint ami „...az adott helyzetben általában elvárható.”⁷⁷⁵ Másrészt, ott a bírói gyakorlat, amelynek szintén kiemelkedő jelentősége van, hiszen a precedensek alapján sokkal precízebben és részletesebben körül tudja határolni ezt az elvont és tág fogalmat. Gondoljunk csak a bírósági jogkörben okozott kárral kapcsolatos kettős felróhatóság követelményére (függetlenül attól, hogy helyeseljük, vagy elítéljük).

10.4. Kárt

A vagyoni kár kétféle lehet, megnyilvánulhat tényleges kár, vagyis *damnum emergens* és elmaradt haszon vagyis *lucrum cessans* formájában. A *damnum emergens* négy formában nyilvánulhat meg: a vagyontárgy sérülésében; a vagyontárgy elpusztulásában; a testi épség károsulásában és a károsult halálában.⁷⁷⁶ Azt, hogy a *lucrum cessans* miként merülhetne fel egy jogalkotóval szembeni kártérítési perben, egy példán keresztül szemléltetem. 1992-ben az állam jelentős mértékben módosította a vízügyi és egyes közlekedési szabályozásokat, és az újítások közé tartozott az is, hogy négy hónapon belül három kikötőt (Csepeli Nemzeti Szabadkikötőt, a szegedi ATIVÍZIGTIG Kikötőt, bajai ATI Kikötőt és a dunaújvárosi Érc Kikötőt) országos közforgalmú kikötőnek kell minősíteni. Mivel a szabályozás nem volt normatív, és az Alkotmánybíróság (visszamenő hatállyal⁷⁷⁷) megsemmisítette a normát,⁷⁷⁸ ezért a fenti kikötők valamennyi üzemeltetője kártérítési pert indíthatott volna azért a kiesett jövedelemért, amelytől a rendelkezés miatt elesett.

775 Ptk. 1:4.§

776 BÁRDOS PÉTER: *Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében*, HVG-ORAC Lap- és könyvkiadó Kft., 2001, Budapest, 27-35.o.

777 Habár ennek az információnak a jogellenességre véleményem szerint továbbra sincs hatása.

778 45/1997. (IX. 19.) AB határozat

A nem vagyoni károkozást a sérelemdíjjal kapcsolatban érdemes megemlíteni. Sérelemdíjat a személyiségi jog megsértése esetén lehet követelni. Nem elképzelhetetlen, hogy a jogalkotással elkövethető ezen jogok sérelme, azonban fontos, hogy elhatároljuk a személyiségi jogot az alapvető jogoktól. Tehát arra hivatkozva, hogy az állam megsértette valakinek a tulajdonhoz való jogát, ami alapvető jog nem követelhet sérelemdíjat.

10.5. Okoz

Az okozati összefüggések feltárásának legnagyobb gátja a közvetettség. Ahogy Lajer Zsolt is megemlíti, A jogalkotó kárfelelőssége című cikkében: „*a kár nem közvetlenül a normából, hanem egy azt végrehajtó egyedi aktusból származik.*”⁷⁷⁹ Véleményem szerint, ha a norma érvényes és hatályos volt abban az időpontban, akkor nem a végrehajtót terheli a felelősség, azonban egyetértve Lajer Zsolttal, ha a végrehajtás során már nyilvánvalóvá vált a norma jogellenessége, akkor a jogalkalmazónak kötelessége azt, vagy magasabb szintű jogszabályok szerint értelmezni vagy felfüggeszteni az eljárását és az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezni.⁷⁸⁰

11. DE LEGE FERENDA

Ebben a fejezetben az általam elkészített alternatív törvényjavaslatot mutatom be, amelyet az előző fejezetekben bemutatott, megtárgyalt és feltárt logikai összefüggések alapján készítettem el.

11.1. A törvényjavaslat

Elképzeléseim alapján a hatályos Ptk.-ban a jogalkotó kárfelelősségéről szóló rendelkezés a LXXI. Fejezet (Felelősség közhatalom gyakorlásával okozott kárért) részeként az alábbiakat tartalmazná:

6:550.§ Felelősség a jogalkotással okozott kárért:

⁷⁷⁹ LAJER ZSOLT: *A jogalkotó kárfelelőssége*, in *Magyar Jog*, 1995/2. szám, 171.o.

⁷⁸⁰ LAJER ZSOLT: *i. m.*, 171. o.

- (1) A jogalkotó károkozása jogellenes, ha az Alkotmánybíróság határozatában megállapítja a jogszabály Alaptörvény-ellenességét.*
- (2) Ha az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a jogalkotó a jogszabályi felhatalmazásából származó jogalkotói feladatát elmulasztotta, és ezzel alkotmányellenességet idézett elő, a jogalkotási kötelezettségét az Alkotmánybíróság határozatában megállapított határidőig nem teljesíti, a mulasztással okozott kárért felelősséggel tartozik.*
- (3) A helyi önkormányzat mint jogalkotó károkozása jogellenes, ha a Kúria Önkormányzati Tanácsa határozatában megállapítja az önkormányzati rendelet törvényellenességét.*
- (4) Az állam felelősséggel tartozik azért a kárért, amelyet európai uniós, vagy nemzetközi jogharmonizációs kötelezettsége elmulasztásával vagy nem megfelelő teljesítésével okozott.*

Tervezetem a Minisztériumi és a Szakértői Javaslat szövegét veszi alapul, azonban lényeges módosításokat tartalmaz. Az első bekezdést a 10.2. alfejezetben kifejtett álláspontom alapján indokolom, hiszen ha az Alkotmánybíróság határozatában megállapította, hogy a norma alkotmányellenes, akkor annak a normának a jogellenessége az AB határozattal bizonyíthatóvá vált. A második bekezdés a Szakértői Javaslat átemeléseként a negatív jogalkotással, azaz a mulasztással keletkező kár megállapításának ad teret. A harmadik bekezdés létjogosultságának az az alapja, hogy napjainkban már a Kúria Önkormányzati Tanácsa is végez normakontrollt, ezért ha határozatában megállapítja a törvényellenességet, akkor ugyanúgy kell vélelmeznünk a jogellenességet, mint az AB esetén. A negyedik bekezdés a nemzetközi és uniós jogból eredő jogalkotói kötelezettséget szabályozza, ezzel átvéve mind a Szakértői és mind a Minisztériumi Javaslat tervezetét, mert véleményem szerint mindkét jogrendből eredő kötelezettséget meg kell említeni az átláthatóság és egyértelműség kedvéért.

Az állam kontraktuális felelősségére azért nem dolgoztam ki törvényjavaslatot, mert a „Metró-perек” tanulságai alapján véleményem szerint elegendő lenne, ha elfogadnánk az állam, mint egységes jogi személy jogalanyiságát a polgári jogi

viszonyokban, valamint azt, hogy a törvényhozás (tágabb értelemben jogalkotás) „szabadsága” korlátozható.

11.2. A törvényjavaslat SWOT analízise

A SWOT analízis a közgazdaságtudományban használt módszer, amelynek segítségével, vállalatok, beruházások, termékek sikerességét lehet mérni. A SWOT mátrixban fel kell tüntetni az adott cég erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és veszélyeit, így az analízis kimutatja azt, hogy ha több tétel szerepel az erősség és a lehetőségek oldalán, akkor megéri a „beruházás”. Az erősség és a gyengeség belső oknak minősül, ami annyit tesz, hogy lehet rajta változtatni. A lehetőségek és a veszélyek pedig külső körülmények, befolyásolásuk nem lehetséges.⁷⁸¹ Jelen tanulmányban e módszert kívánom alkalmazni, némi módosítással. Itt nem az a fő célkitűzés, hogy a táblázat bal oldalán több pozitívum szerepeljen, hanem az, hogy a fenti törvényjavaslattal kapcsolatban bizonyos kérdésköröket megfelelően bemutasson. Ezt azért gondolom így, mert a jogtudományban a mérleg mindkét oldalán állnak érvek és ellenérvek, azonban mindig az adott helyzetben kell mérlegelni, hogy melyik a súlyosabb. Elvi jellegű kérdésekben (mint például az abortusz, az eutanázia vagy akár a jogalkotó kárfelelőssége) mindig ugyanannyi érv és ellenérv lesz. Tehát a feladat itt sosem a másik fél „túllicitálása”, hanem az adott helyzet súlyának felmérése lesz.

781 SWOT elemzés - a leggyakrabban használt marketing elemzési eszköz
http://www.sikermarketing.hu/swot_elemzes_leggyakrabban_haszalt_marketing_elemzesi_eszkoz (2016. 08.02)

Vizsgálati területeim a következők lesznek, amelyekhez a kapcsolódó megállapításokat a táblázatban is az alábbi betűk jelölik:

- a) az immunitás feloldása;
- b) speciális felelősségi alakzat;
- c) Alaptörvény ellenesség vagy törvényellenesség a jogellenesség megdönthetetlen vélelme.

Strenghts = erősség	Weaknesses = gyengeségek
a) érvényesíthető kárigény b) körülhatárolhatóbb felelősség c) fogalomzavar tisztázása	a) állam kártérítési kötelezettsége b) leszűkíti a felelősséget c) kiszámíthatatlan lesz a károsult számára a végkimenetel
Opportunities = lehetőségek	Threats = buktatók
a) a tulajdonhoz való jog megerősödése b) stabilabb támpont a bírói gyakorlat számára c) méltányos, hiszen biztosít kimentési lehetőséget	a) az ítéletek végrehajtásának nehézségei b) „észrevétlenebbül módosítható” c) súlytalanná teszi a törvényt

14. ábra: A törvényjavaslat SWOT analízise

A jogalkotó immunitásának feloldásával kapcsolatban erősségként értékeltem, hogy végre érvényesíthetővé teszi a károsult kárigényét az állammal szemben is, ami mindenképpen fontos lépés a jogállamiság felé. A másik oldalon viszont ott van az a tény, hogy akkor a költségvetésben külön alapot kellene félretenni a kártérítési kötelezettségek kifizetésére, amelyet fordíthatnánk inkább az oktatásra és az egészségügyre. Azonban, hivatkozhatunk arra, hogy a kártérítési összegek súlyukban egyáltalán nem összemérhetőek az oktatásra vagy az egészségügyre szánt pénzekkel, így ez az érvelés demagóg. Lehetőségként értékeltem, hogy a tulajdonhoz, mint alkotmányos alapjoghoz fűződő joga megerősödne az embereknek, viszont buktatóként ott lebeg a kérdés: „hogyan hajtható az államon végre az ítélet?” Milyen kényszerintézkedések foganatosíthatóak magával az állammal, mint egységes jogi személlyel szemben (az állam által)?

Miért célszerűbb speciális felelősségi alakzatként megjelölni a jogalkotó kárfelelősségét, ellenben a jelenlegi szabályozással, ahol a miniszteri indokolás mondja ki, hogy az általános felelősségi alakzat szerint kell eljárni az ilyen ügyekben? Egyrészt a miniszteri indokolás nem normatív, hanem útmutató jellegű dokumentum, másrészt így jóval körülhatárolhatóbb lesz a jogalkotó kárfelelőssége. A másik oldalon azonban éppen hogy korlátozza a felelősséget és egy meghatározott körre szűkíti le, ami aztán vagy megfelel a társadalmi elvárásoknak vagy ellehetetleníti a kártérítési igény érvényesítését. Előnye, hogy sokkal stabilabb támpontot ad a bírói gyakorlatnak, hiszen így a bizonyítási eljárás a meghatározott rendelkezéseket mérlegeléssel az ügghöz simító folyamat lesz. Azonban ott lebeg annak a veszélye, hogy ha túl sok speciális alakzatot nevesítünk a Ptk.-ban akkor egy idő után a jogalkotó majd finoman, részleteiben addig módosíthatja, ameddig el nem veszik annak értelmét és el nem lehetetleníti a kártérítési igény érvényesítését. Ez egy egységes deliktualis felelősség meghatározásánál eleve komoly nehézségekbe ütközne.

Végül azt vizsgálom meg, hogy célravezető-e az Alaptörvény ellenességet és a törvényellenességet úgy felfogni, mint a jogellenesség megdönthetetlen vélelme? Ha csak a jogellenességet vélelmezzük ezzel, akkor a felróhatóság vizsgálatát (a

kár és az okozati összefüggés vizsgálatával együtt) a bírói gyakorlatra bízunk, amivel véleményem szerint méltányosabb döntések születhetnek. Viszont, így kiszámíthatatlanabb lesz a károsult számára, hogy elnyeri-e a kártérítést vagy sem, hiszen a jogszabály kevesebb támpontot ad. Azonban ott a lehetőség, hogy ezáltal csak akkor kaphat kártérítést a károsult, ha a jogellenesség mellett egyéb ésszerű kritériumok is alátámasztják az igényét, ezáltal a joggal való visszaélés lehetősége szűkülne. A lehetséges buktató pedig az, hogy a bírói gyakorlat ilyen mértékű bevonása súlytalanná teszi a törvényt, annak eredeti szándékát nem tudná kibontakoztatni.

ZÁRSZÓ

A SWOT elemzés után jogosan tehetjük fel a kérdést, hogy ha ennyi érv és ellenérv merül fel, akkor mégis miért kellene ezt a tervezetet elfogadni? A XXI. században a jogállamiság alapvető feltételének kell lennie, hogy ha valaki jogellenesen és felróhatóan szenved el kárt egy jogszabály miatt, akkor ugyanúgy kaphasson vagyoni reparációt, mint az, aki egy másik személytől, vagy az állam más jogkörében elkövetett tevékenysége miatt szenvedett kárt. Továbbá, véleményem szerint nem árt, ha a vagyoni helytállás terhe fenyegeti az államot és ösztökéli arra, hogy a jogalkotás során úgy járjon el, ahogy az adott helyzetben (jogállami keretek között) elvárható.

FORRÁSJEGYZÉK:

BÉRES ATTILA: *Az immunitás jogintézménye a nemzetközi közjogban, különös tekintettel az államfők immunitására*, 2011, Miskolc, http://www.tdk.uni-miskolc.hu/files/20111115_151124361.pdf , (2016. 07. 20.)

BIHARI MIHÁLY: *A modern szuverenitás elméleti alapjai Kísérlet egy funkcionista rendszerszemléletű szuverenitáselmélet alapjainak kidolgozására* in *MTA Law Working Papers*, 2014/51. szám
http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_51_Bihari.pdf, (2016. 07. 17.)

JACQUES MARITAIN: *A szuverenitás fogalma*. In.: *Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány*

JAKAB ANDRÁS: *A magyar jogrendszer szerkezete*, 2005, Miskolc, http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_5617_section_1091.pdf, 180. o. (2016.07.14.)

JAKAB ANDRÁS: *Az osztrák EU-csatlakozás alkotmányjogi szempontból*, in *JESZ* 2002/1, <http://jesz.ajk.elte.hu/jakab9.html>

Jóvátétel: Németország javára döntött a bíróság, in *Magyar Nemzet*, 2012. 02. 03, <http://mno.hu/kulfold/jovatetel-nemetország-javara-dontott-a-birosag-1048541> (2016.07. 19),

KECSKÉS LÁSZLÓ: *A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség összekapcsolódása*, in *Jura* 2001/1 (<http://jura.ajk.pte.hu/print.php?cikk=6>), (2016. 07.26.)

KENDE TAMÁS - NAGY BOLDIZSÁR - SÖNNEVEND PÁL – VALKI LÁSZLÓ: *Nemzetközi jog*, Comlex kiadó, https://books.google.hu/books?id=1BsOBAAAQBAJ&pg=PT284&lpg=PT284&dq=n%C3%A9metország%C3%A1g+olaszország%C3%A1g+immunit%C3%A1s&source=bl&ots=S3i_388ZRN&sig=E8luCjWMrWrYKH_hU5R-CYZisAM&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwitoNHPxf_NAhUHUBQKHTrmBuYQ6AEIKDACC#v=onepage&q=n%C3%A9metország%C3%A1g%20olaszország%C3%A1g%20immunit%C3%A1s&f=false (2016. 07. 19.)

KOVÁCS GABRIELLA: *Az európai integrációs folyamat és a szuverenitás története*, in *Múlt Kor*, 2004. 08. 11. (2016. 07. 18.)

köréből. Szerk.: TAKÁCS PÉTER, Szent István Társulat, Budapest, 2003.

LAJER ZSOLT: *Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért az Európai Unió és egyes tagállami jogában*, in *Jogtudományi Közöny*, 2001/2

LEE, DANIEL: *Popular Sovereignty in Early Modern Constitutional Thought*, 2016, CPI Group (UK) Ltd, Croydon CR0, 4YY,

NAGY ISTVÁN: *Jogalkotással okozott kár*, 2003, Budapest, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/129> (2016. 06. 30.)

PATYI ANDRÁS-VARGA Zs. ANDRÁS: *Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében)*, 2013, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs

SIMON ÁKOS: *Az országgyűlési képviselők felelőtlenségére vonatkozó szabályokról de lege ferenda*, 2005 <http://www.ajk.elte.hu/file/SimonAkos-OrszággyuleseiKepviselok.pdf> (2016.07. 19.)

SMUK PÉTER: *Alkotmányjog II. – Államszervezet*, 2014, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr

STANLEY I. BENN: *A szuverenitás jelentésváltozatai*. In.: *Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*. Szerk.: TAKÁCS PÉTER, Szent István Társulat, Budapest, 2003

SZIGETI PÉTER – TAKÁCS PÉTER: *A jogállamiság jogelmélete*, Napvilág, Budapest, 2004

SZILÁGYI PÉTER: *Az állam szuverenitása*, 2012.12.20.

http://www.szilagypeter.hu/sites/szilagypeter.hu/files/Az%20%C3%A1llam%20szuverenit%C3%A1sa%202012_0.pdf (2016. 07. 18.)

TAKÁCS PÉTER: *Az államelmélet kezdetei Európában és a magyar államelméleti hagyomány (1500-1789)*, in *Pro Publico Bono*, 2011/1. szám

TAKÁCS PÉTER: *Szuverenitás és immunitás. Egy konkrét eset elemzése: az Altmann-ügy*, in KESERŐ BARNA ARNOLD – KÖHÍDI ÁKOS (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére*, 2015, Eötvös József Könyv-és Lapkiadó Bt. – SZE DFK, Budapest-Győr

VAN DAME, CASE: *European Tort Law*, Oxford University Press, Oxford, 2013

VARGHA FERENC: *A képviselők felelőtlensége*, Budapest, 1921.5.

VÉKÁS LAJOS: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez*, Complex Kiadó, Budapest, 2008

LAJER ZSOLT: *A jogalkotó kárfelelőssége*, in *Jogtudományi Közlöny*, 2001. február

MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*, Triorg Kft., Budapest, 1945.

GÁRDOS ISTVÁN: *A 4-es metró per polgári jogi vonatkozásai*, (2016. 09. 18.)

<http://www.gfmt.hu/cikkek/a-4-es-metro-per-polgari-jogi-vonatkozasai.php?kid=4&did=156>

PÁKOZDI ZITA: *A bírói jogkörben okozott károk megtérítése*, http://www.mjsz.unimiskolc.hu/201103/8_pakozdzita.pdf, (2016. 09. 24.)

FARKAS JÓZSEF: *A jogerő a magyar polgári perjogban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976

MIKÓ SÁNDOR: *A jogellenesség vizsgálatának gyakorlata a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránt indított perekben*, 2013,

<http://www.jogiforum.hu/publikaciok/524> (2016. 09. 22.)

KARSAI DÁNIEL: *A jogalkotással okozott kárról*, in *Jogtudományi Közlöny*, LXIX.

évfolyam 6. szám

GÁRDOS ISTVÁN: *A metró per és az állam jogi személyisége*, in *Jogtudományi Közlöny* 2001/1. szám

BÁRDOS PÉTER: *Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében*, HVG-ORAC Lap- és könyvkiadó Kft., 2001, Budapest

LAJER ZSOLT: *A jogalkotó kárfelelőssége*, in *Magyar Jog*, 1995/2. szám

SWOT elemzés - a leggyakrabban használt marketing elemzési eszköz

http://www.sikermarketing.hu/swot_elemzes_leggyakrabban_hasznalt_marketing_elemzesi_eszkoz (2016. 08.02)

Jogforrások:

PK. 42. számú állásfoglalása

PK. 43. számú állásfoglalása

BH. 1990.314.

BH. 1998. 334.

Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.583/2008/5. számú ítélete

10/2014. (II. 24.) OGY határozat 102.§ (2)

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

31/1998. (VI. 25.) AB határozat

24/1997. (IV. 25.) AB határozat

55/1993. (X. 15.) AB határozat

45/1997. (IX. 19.) AB határozat

2012. évi C. törvény 74.§ (5)

2004. évi CXL. törvény

1050/1998 (IV. 24.) Korm. határozat

Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)

Summary of the Judgment of 3 February 2012,

<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16897.pdf> (2016.07.19.)

Alaptörvény 13. cikk

Alaptörvény 21. cikk

2012. évi XXXVI. törvény 73.§

Judgment of the court 2 December 1971 1 Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v Council of the European Communities

Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co. KG. v Council and Commission, 1978

EGK Szerződés 37. cikk és 40. cikk

EGK Szerződés 189. cikk

Büntetőjogi szekció
Bírósági tagozat

DR. CZÉDLI GERGŐ

AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁHOZ VALÓ JOG A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

„És monda az Úr: Ímé e nép egy, s az egésznek egy a nyelve, és munkájának ez a kezdete; és bizony semmi sem gátolja, hogy véghez ne vigyenek mindent, a mit elgondolnak magukban. Nosza szálljunk alá, és zavarjuk ott össze nyelvöket, hogy meg ne értsék egymás beszédét. És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színére...”⁷⁸²

1. ELŐSZÓ

Kevés dolog képes úgy összekötni, avagy épp elválasztani két embert, mint a közös nyelv vagy annak hiánya. Ez az igazságszolgáltatásban és rétegnyelvi szinten is igaz, ezért különösen fontos egy határozat – és elsősorban egy szóbeli indokolás – közérthetősége, avagy a másik irányból a kellő empátia és tapasztalat a hatóságok részéről az ügyfél megértésére. Mindennapos félreértéseink eltörpülnek azonban az eljárás más nyelven beszélő résztvevőivel való összevetésben, amely – a meghozandó döntés jellegével és súlyával összhangban – kiemelten jelenik meg a büntetőítélkezés során. A nyelv ugyanis legelemibb funkciójában az emberi kommunikáció közvetítő közege,⁷⁸³ ezért a megértés és megértetés lehetősége híján a tisztességes eljárás fel sem merülhet, utóbbi lefolytatása nélkül ugyanakkor büntetőjogi felelősségről dönteni jogállamban nem lehet.

Ez a tanulmány az anyanyelv használatához való jog problematikáját elemzi

⁷⁸² Mózes I.11. 6-8. (Károli Gáspár fordítása).

⁷⁸³ Paz (2014) 475. o.

címének megfelelően. Terjedelmi korlátai miatt a jogtörténeti régmúlt kutatását mellőzi, és fókuszának megőrzése végett, noha a büntetőeljárás nyelve és a terhelt által beszélt nyelv közötti szinkron biztosítását az elemzett gyakorlathoz hasonlóan a tisztességes eljárás részének tekinti, nem mártózik meg mélyebben a tisztesség eljárás egyéb aspektusai vizsgálatában.

Mindenekelőtt az anyanyelv használatához való jog nemzetközi (elsődlegesen európai) jogi forrásait és gyakorlatát elemzi, kitekintéssel a kisebbségi nyelvhasználatra, és e körben a szomszéd országok büntetőeljárására is. Ezt követően e jog hazai alkotmányos hátterét mutatja be, melyet a büntetőeljárási törvény rendelkezéseinek és aktuális kérdéseinek részletes elemzése követ. Utóbbi rész röviden külön kitér az illegális migráció kérdéskörére, minthogy az ma szinte megkerülhetetlen. Az új büntető anyagi és eljárásjogi rendelkezések eredményeként a Szegedi Járásbíróságra zúdult ügyteher feldolgozását az OBH igazgatási döntések sorozatával segítette: a sorozatos kirendelések következtében az ország minden szegletéből érkeztek és ítéleztek bírák átmenetileg a Szegedi Járásbíróságon. Ez lehetőséget adott e tanulmánynak a nélkül górcső alá venni a nyelvhasználat jogának gyakorlati tapasztalatait is a migrációs bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások során, hogy az a verseny anonimitását veszélyeztetné.

A dolgozat utolsó fejezete a nyelvhasználati jogok szempontjából kevésbé kutatott szabálysértési jog felé fordul, és a büntetőeljárástól való eltéréseket tárja fel. Záró gondolatai keretében, szintézisként arra keresi a választ, mennyiben felel meg a hazai jog nemzetközi kötelezettségeinknek, és akár e miatt, akár egyéb okból mely pontokon szorul továbbfejlesztésre.

2. AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁHOZ VALÓ JOG NEMZETKÖZI HÁTTERE

Bár az emberi jogok eszménye természetesen sokkal mélyebben gyökerezik a múltban, e tanulmány a komolyabb jogtörténeti kitekintést mellőzve a második világháború utáni – elsődlegesen európai – jogfejlődésre koncentrál. Globális kitekintésként említést érdemel, hogy az anyanyelv használatához való jog Az

emberi jogok egyetemes nyilatkozatában explicit módon még nem jelent meg, noha a többek között nyelvi alapú diszkrimináció tilalma és a törvény előtti egyenlőség már elővetíti azt.⁷⁸⁴ Húsz év múltán az 1966-os Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya ennél jóval messzebb jutott, és az alább tárgyalandó Emberi Jogok Európai Egyezményéhez hasonlóan biztosította a vádnak a terhelt által ismert nyelven történő megismerésének és az ingyenes tolmácshoz való jogot.⁷⁸⁵ Ugyanitt megjelent a nyelvi kisebbségek védelmére való utalás is, akként, hogy a nemzeti vagy nyelvi kisebbségek tagjától nem lehet megtagadni egyebek mellett azt, hogy a saját nyelvüket használják.⁷⁸⁶ Utóbbi rendelkezés előremutató ugyan, de tényleges érvényesülését kérdésessé teszi, hogy elemzések szerint az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa egyetlen egyszer sem állapította meg e jog sérelmét.⁷⁸⁷

2.1. Az anyanyelv használatának joga és az Európa Tanács

Az Európai kontinensen az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban EJE, vagy „Egyezmény”)⁷⁸⁸ tekinthető az emberi jogok legfontosabb alappilléreinek, részint univerzalitása, részint az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) előtti kikényszeríthetősége, és az itt keletkezett igen gazdag esetjog miatt. Az Egyezmény az anyanyelv használatának jogát a tisztességes tárgyaláshoz való jog keretei között rendezi, abból mintegy külön kiemelve annak két esetkörét. Az általános szabály szerint mindenkinek joga van egyebek mellett arra, hogy független és pártatlan bíróság tisztességesen hozzon határozatot az ellene felhozott vádak megalapozottságát illetően.⁷⁸⁹ Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek továbbá joga van arra, hogy a legrövidebb időn belül és a legrészletesebb módon, *általánosan értett nyelven tájékoztassák* az ellene felhozott vád

784 Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 2. és 7. Cikk.

785 Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (ICCPR) 14. Cikk 3. bek. a) és f) pont.

786 ICCPR 27. Cikk. Azt nem részletezi az egyezmény, hogy e kisebbségek tagjai *hol* jogosultak a nyelvhasználatra, az kiterjed-e pl. a büntetőeljárásra.

787 Paz (2014) 482. o.; Paz (2013) 165. o.

788 Pontos nevén az Európa Tanács Rómában, 1950. november 4-én kelt, Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezménye. Az EJEB létrehozásáról és hatásköréről az Egyezmény 19 Cikke, az egyéni kérelmek lehetőségéről pedig 33. Cikke rendelkezik.

789 EJE 6. Cikk 1. bek.

természetéről és indokairól; továbbá *ingyenes tolmács* álljon a rendelkezésére, ha nem érti, vagy nem beszéli a tárgyalás nyelvét.⁷⁹⁰ Szó esik továbbá a szabadsághoz és biztonsághoz való jog keretében is a nyelvhasználatról, amennyiben a letartóztatott személyt is az általa értett nyelven kell haladéktalanul tájékoztatni letartóztatása okáról és a vád természetéről.⁷⁹¹

Az EJEB esetjogát elemezve előre bocsátható, hogy az EJEB az Egyezmény belső logikáját is követve a fenti nyelvhasználati jogokat következetesen a tisztességes eljárás jogának egyes különös aspektusainak tekinti.⁷⁹² A tisztességes eljárást érintő igen nagyszámú beadványnak csak töredéke hivatkozik kifejezetten az anyanyelv használatához való jog sérelmére.⁷⁹³ Ezeket elemezve és csoportosítva mindenekelőtt kiemelés érdemel, hogy mind a tolmácsoláshoz való jogot, mind általában véve a tisztességes tárgyalás elvét az EJEB a teljes büntetőeljárásra vonatkoztatja a nyomozás megindulásától kezdve, nem csak a tárgyalási szakra, annak ellenére, hogy az Egyezmény szó szerint „csak” a tisztességes tárgyaláshoz fűződő jogot tartalmazza. Ebből eredően szintén a nyelvhasználati jog sérelmét eredményezi, ha a tolmács csak a nyomozás során nem volt jelen, amely az adott ügy konkrét körülményeihez képest az egész eljárás tisztességtelenségét megalapozhatja.⁷⁹⁴

Az *időbeliség* kérdése az eljárás kezdő és végpontjának tisztázásán túl elsősorban az őrizetbe vétellel (letartóztatással) kapcsolatos tájékoztatás időszerűsége tekintetében merül fel. Az egyrészről nem lehet elvárás, hogy közvetlenül a fogvatartás kezdetekor azonnal történjék meg e tájékoztatás, az eset körülményeitől függően a néhány órán belüli kihallgatás során sem tekintendő elkésztnek.⁷⁹⁵ Az viszont elfogadhatatlan, ha a bíróság az eljárás nyelvét nem beszélő terheltet csak 10 napi fogvatartást követően, az előzetes letartóztatás

790 EJEE 6. Cikk 3. bek. a) és e) pont.

791 EJEE 5. Cikk 2. bek.

792 *Poitrimol v. France* (App. No. 14032/88); *F.C.B. v. Italy* (App. No. 12151/86); *Van Geyseghem v. Belgium* (App. No. 26103/95) és számos más ügy.

793 Az EJEB internetes keresője az Egyezmény 6. Cikk 3. bekezdés e) pontjára (a tolmácshoz való jogra) 51, míg *en bloc* a tisztességes eljárás sérelmére (6. Cikk) 29738 találatot ad [<http://hudoc.EJEE.coe.int/eng/> – 2016.08.08. napi állapot].

794 *Baytar v. Turkey* (App. no. 45440/04).

795 *Murray v. The United Kingdom* (App. no. 14310/88).

megszüntetésekor rendeli anyanyelvén tájékoztatni az őrizetbevétel okáról.⁷⁹⁶

A tolmácshoz való, illetve a vádiratnak a terhelt által értett nyelven történő ismertetéséhez fűződő jog *alanyát* tekintve a gyakorlat kevésbé kiterjesztő. Ha ugyanis a terhelt megfelelően beszéli az eljárás nyelvét – még ha az nem is anyanyelve –, akkor az egyezmény ingyenes tolmács biztosítását nem írja elő.⁷⁹⁷

Az EJEB ritkán kerülhet abba a helyzetbe, hogy közvetlenül meggyőződjék arról, hogy a terhelt ténylegesen milyen szinten beszélte az eljárás nyelvét, így e vonatkozásban hajlamos a nemzeti bíróságok benyomásaira hagyatkozni. A tolmácsoláshoz való jog megsértésének vizsgálatakor az EJEB gyakorlata szerint az kiemelt jelentőséggel bír, hogy milyen fokon beszéli a terhelt az eljárás nyelvét, és e körben a vád természete is vizsgálendő, ahogy a hatóságoknak a terhelt felé tett kijelentései is annak eldöntése érdekében, hogy azok komplexek-e annyira, hogy az eljárás nyelvének mélyebb ismeretét igénylik.⁷⁹⁸ Nem tartotta meggyőzőnek az EJEB a török hatóságok azon érvelését, hogy a terrrorszervezetben való részvétellel vádolt, nem vitásan a kurd kisebbséghez tartozó, élete jelentős részét Irakban töltő és írástudatlan vádlott a nyomozati szakban önnön nyilatkozata súlyának tudtában mondott le a tolmácshoz (és mellesleg a védőhöz) való jogáról, és pontosan értette a neki szegezett kérdéseket.⁷⁹⁹ Egyértelműen megállapította a vádirat lefordításához való jog sérelmét az EJEB azon német állampolgár ügyében is, aki azzal a német nyelvű levéllel küldte vissza az olasz hatóságok értesítését, hogy azt nem érti. Rámutatott a bíróság, hogy az Olaszországban még csak tartózkodási hellyel sem rendelkező, nyilvánvalóan nem olasz állampolgárságú panaszos fordítás iránti kérelmét csak akkor utasíthatták volna el, ha valamely okból az lett volna megállapítható, hogy utóbbi ennek ellenére kellőképpen beszél olaszul.⁸⁰⁰

A terhelt magatartása mellett az EJEB a nemzeti bíróságoknak, hatóságoknak is

⁷⁹⁶ *Ladent v. Poland* (App. no. 11036/03).

⁷⁹⁷ *K v. France* (App. No. 10210/82).

⁷⁹⁸ *Hermi v. Italy* (App. no. 18114/02).

⁷⁹⁹ *Saman v. Turkey* (App. no. 35292/05).

⁸⁰⁰ *Broziek v. Italy* (App. No. 10964/84). A konkrét ügyben az olasz ügyészség még csak le sem fordította a német nyelvű beadványt, arra semmilyen intézkedést nem tett, és az eljárást a vádlott távollétében folytatta le (egyébként szintén az Egyezményt sértő módon).

vizsgálja az eljárás során a terhelt nyelvtudása kérdésében tanúsított magatartását. Megállapította akkor is a jogsértést, amikor az angol bíróság egyik tárgyaláson maga is tolmács kirendelését tartotta szükségesnek, azonban amikor a későbbi tárgyaláson, illetve az eljárás későbbi szakaszában tolmács nem volt jelen, annak jelenléte iránt nem intézkedett. Az EJEB okfejtése szerint ugyanis az egyébként Angliában élő, de olasz születésű vádlott tolmács kirendelésére irányuló kérését az angol bíróság is nyilvánvalóan alaposnak ítélte, amikor tolmács kirendeléséről határozott.⁸⁰¹

A tolmácsolás *terjedelmét illetően*, az ingyenes tolmácshoz való jog nem foglalja magában minden egyes hivatalos irat írásban történő lefordításának kötelezettségét. A tolmácsolásnak olyan mértékűnek kell lennie, ami biztosítja, hogy a terhelt tisztában legyen az ellene folyó üggyel és képes legyen érdemben védekezni.⁸⁰² Más megfogalmazásban ez azon iratokat és vallomásokat kell, hogy jelentse, amelyeket a vádlottnak értenie, avagy a bírósággal megértetni szükséges annak érdekében, hogy a tisztességes eljárás alapelve érvényesüljön.⁸⁰³ A tolmácsolás határait más összefüggésben is meg kellett húzni. Egyik ügyben azt kellett nyomatékosítania az EJEB-nek, hogy a nyelvhasználat joga keretében az Egyezmény nem teremt semminemű kötelezettséget a védő nyelvtudását illetően. Nem valósítja meg a tolmácshoz fűződő jog sérelmét, ha a bíróság – a vádlott kérése ellenére – nem rendel ki a vádlott nyelvét is beszélő védőt, ha a tárgyalásokon egyébként a tolmácsolás biztosított, illetve a vádlott anyanyelvi beadványai lefordításra kerülnek.⁸⁰⁴

Természetesen a fentiek a letartóztatás okához kapcsolódó tájékoztatási kötelezettségre is megfelelően irányadóak, annál is inkább, mert e tájékoztatás esetén annyi a tartalmi elvárás, hogy egyszerű, szaknyelvet kerülő, az érintett által érthető módon közölje fogvatartásának legfőbb ténybeli és jogi alapjait.⁸⁰⁵ A minimális terjedelem szintén esetenként bírálható el, de pusztán annak anyanyelvi közlése a letartóztatott külföldi állampolgárral, hogy ő egy

801 Cuscani v. The United Kingdom (App. no. 32771/96).

802 Kamasinski v. Austria (App. no. 9783/82).

803 Luedicke, Belkacem and Ko v. Germany (App. no. 6210/73; 6877/75; 7132/75).

804 Lagerblom v Sweden (App. no. 26891/95).

805 Fox, Campbell and Hartly v. The United Kingdom (App. no. 12244/86; 12245/86; 12383/86).

„nemzetközi tolvaj,” e követelményt nyilvánvalóan nem elégíti ki.⁸⁰⁶ Az anyanyelvi tájékoztatás történhet az eljárás nyelvén készült írásos tájékoztató tartalmának tolmácsolásával is.⁸⁰⁷ A tolmácsolás *módja* tehát lehet szóbeli, vagy történhet szakfordítás útján. Hasonlóképpen nem kötött alakiséghez a vádirat lefordítása, az is történhet szóbeli ismertetéssel, kiváltképp akkor, ha az nem túl összetett és terjedelmes.⁸⁰⁸

A tolmács *személyére* az Egyezmény nem tartalmaz rendelkezést. Nem foghatott helyt a tolmácshoz való jog sérelmére történt hivatkozás azon az alapon, hogy a nyomozás során a tolmácsok jegyzékében nem szereplő, „eseti” tolmács volt jelen, amennyiben nem merült fel semmilyen adat arra nézve, hogy egymás megértésében a terhelt és a hatóság tagja bármiképpen akadályozott lett volna.⁸⁰⁹

Visszatérő kérdés a tolmácsolás és a fordítás *minősége*. Általánosságban a nemzeti hatóságok ugyan nem felelnek a kirendelt tolmács által biztosított tolmácsolás minőségéért, kötelesek azonban vizsgálni azt, és gondoskodni a pontos tolmácsolásról, ha a konkrét ügyben ezzel kapcsolatban aggály vagy kifogás merül fel.⁸¹⁰ A vizsgálat itt is kétirányú lehet, hol a terhelt, hol a nemzeti hatóság cselekvősege kerül előtérbe. Nem fogadta el az EJEB a tolmácsolás silány minőségére történt utólagos hivatkozást akkor, amikor a terhelt azt az eljárás során sem a tárgyaláson nem kifogásolta, sem a tárgyalás elhalasztását, sem bármely irat lefordítását nem kérte.⁸¹¹ A másik oldalról, bár önmagában az Egyezménybe nem ütközik, de a minőség szempontjából aggályos a pusztán hallgatóságként érkezett családtag tolmácsként való bevonása.⁸¹² Magyar vonatkozása miatt itt érdemel említést, hogy az EJEB szerint a rendőrségnek észlelni kellett volna, hogy az értelmi fogyatékos, írástudatlan, süket-néma terhelt, akiről utóbb kiderült, hogy csak saját édesanyjával képes a saját

806 Nowak v. Ukraine (App. no. 60846/10).

807 Čonka v. Belgium (App. no. 51564/99).

808 Kamasinski v. Austria (lásd 21. lábj.); Coban v. Spain (App. no. 17060/02).

809 Kamasinski v. Austria (lásd 21. lábj.).

810 Kamasinski v. Austria (lásd 21. lábj.) Ugyanez a kirendelt védő működésére is igaz, lásd az EJEB által az említett jogesetben példaként felhozott Artoci v. Italy (App. no. 6694/74) ügyet.

811 Protopapa v. Turkey (App. no. 16084/90).

812 Baytar v. Turkey (lásd 13. lábj.).

jelnyelvén kommunikálni, nem érti a kirendelt jeltolmácsot.⁸¹³ Kérdés, mit tehettek volna itt a magyar hatóságok, feltéve és remélve, hogy a jeltolmács a kihallgatás során nem észlelt megértési nehézségeket.

Megemlítenéd még, hogy az Egyezmény egyértelműen *ingyenes* tolmácsolás biztosítását írja elő a részes államoknak. Nem felelhetett így meg ezen követelménynek azon egykori német szabályozás, miszerint a szabálysértési eljárásban az elsőfokú határozattal szemben előterjesztett kifogás visszavonását követően a terhelt valamennyi, a kifogása következtében felmerült eljárási költséget, így a tolmácsdíjat is viselni volt köteles.⁸¹⁴ Hasonlóképpen nem fogadhatta el az EJB azon korábbi német jogértelmezést, miszerint a tolmácsolás ingyenességének elve csak a költség előlegezésére vonatkozik, és nem akadályozza annak, hogy az akkor hatályos belső jogszabályok szerint a bűnösnek kimondott vádlottat utóbb annak viselésére kötelezzék.⁸¹⁵

Ami a *kisebbségi nyelvhasználatot* illeti, itt az –Ernszt Ildikó szavaival – „rendkívül színes nemzetközi jogi erőrendszer” kettő eleme,⁸¹⁶ az Európa Tanács két másik egyezménye érdemel említést az általa hivatkozottak közül. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája⁸¹⁷ meghatározza e nyelvek fogalmát akként, hogy az az adott állam által hivatalos nyelvétől és annak dialektusaitól különböző, számszerűen kisebbségben lévő csoport által használt nyelvet jelenti, ide nem értve a bevándorlók nyelveit.⁸¹⁸ A részes államok a kisebbségi lét számos területére kiterjedő szabályrendszerből kötelesek minimálisan meghatározott számú vállalást tenni.⁸¹⁹ A büntetőeljárást illetően: biztosítják, hogy a hatóságok az egyik fél kérelmére az eljárást a regionális vagy kisebbségi nyelveken folytassák; és/vagy garantálják a vádlott saját regionális vagy kisebbségi nyelvének használatát; és/vagy biztosítják, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelven készült beadványok ne minősülhessenek pusztán nyelvük

813 Z.H. v. Hungary (App. no. 28973/11).

814 Öztürk v. Germany (App. no. 8544/79).

815 Luedicke, Belkacem and Ko v. Germany (lásd 22. lábj.).

816 Ernszt (2006) 22. o.

817 Az Európa Tanács Strasbourgban, 1992. X. 2. napján elfogadott azonos című egyezménye (ETS 148.), a továbbiakban: „Nyelvi Karta”.

818 Nyelvi Karta 1. Cikk a. pont.

819 Nyelvi Karta 2. Cikk 1. bek.

miatt elfogadhatatlanoknak; és/vagy az eljáráshoz kapcsolódó okmányokat kérelemre a regionális vagy kisebbségi nyelveken is kiállítják úgy, hogy az ne jelentsen az érdekelteknek külön költséget.⁸²⁰ A másik dokumentum a Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről, amely kifejezetten igazságszolgáltatási rendelkezéseket ugyan nem tartalmaz, de hangsúlyosan utal a nemzeti kisebbségeket is megillető törvény előtti egyenlőségre, és részletesen taglalja a részes államok pozitív kötelezettségeit kisebbségeik irányába.⁸²¹

Fontos leszögezni, hogy a Nyelvi Karta fenti, előremutató rendelkezéseinek kikényszerítését már nem segíti az EJEB, hiszen ezen egyezményre nincsen hatásköre. Az EJEB gyakorlatára visszatérve, az a kisebbségi nyelvhasználatot kizárólag az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján közelíti meg, és gyakorlata – a Nyelvi Kartához képest mindenképpen – ebből a szempontból megszorítóan mondható, hiszen – mint arra már utaltunk – az Egyezmény fenti szabályai kifejezetten az eljárás nyelvét nem értő terheltnek biztosítanak minimum-jogokat, nem biztosítja ugyanakkor valamennyi félnek általánosságban az ingyen tolmácsoláshoz való jogot.⁸²² Ennélfogva nem hivatkozhatott alappal a rendelkezésekre a magát szlovén kisebbséghez tartozónak valló osztrák állampolgár magánvádló, a mellett, hogy az EJEB szerint a tisztességes eljáráshoz fűződő egyéb jogait és a diszkrimináció tilalmát sem sértette meg az osztrák bíróság, amikor nem fogadta el a szlovén nyelven írott feljelentést.⁸²³ Noha vádlott volt, nem fogott helyet azon francia állampolgárságú, breton nemzetiségű panaszos hivatkozása sem, aki a bíróság francia nyelven feltett kérdéseire breton nyelven válaszolt. Az EJEB maradéktalanul osztotta Franciaország azon érvelését, hogy a Franciaországban született és nevelkedett terhelt nyilvánvalóan értette az eljárás nyelvét.⁸²⁴

Az EJEB a nyelvhasználathoz való jogot egyébként saját bevallása szerint is megszorítóan közelíti meg azzal, hogy a nyelvhasználat szabadsága nem tartozik az Egyezményben rögzített jogok és szabadságok közé, leszámítva egyes, a

820 Nyelvi Karta 9. Cikk 1. bek. a. i-iv. pont.

821 Európa Tanács, Strasbourg, 1995.II.1 (ETS 157).

822 Luedicke, Belkacem and Ko v. Germany (lásd 22. lábj.).

823 Isop v. Austria (App.No. 808/60).

824 K v. France (lásd 16. lábj.).

fentiekben már kifejtett részjogosítványait.⁸²⁵ Ezen különös jogokon túl a nemzeti kormányzatok a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog sérelme nélkül nagyfokú szabadsággal bírnak hivatalos nyelvük vagy nyelveik használatának szabályozása során.⁸²⁶ A magánélet tiszteletben tartásához való jogból vezette le az EJEB legújabb gyakorlata egyébiránt azt, hogy az elítéltnak nem lehet megtiltani, hogy a választása szerinti nyelven levelezzék.⁸²⁷

Az EJEB gyakorlatát nem kevés tudományos kritika is érte. Egyik megközelítés szerint „meglehetősen homályos” európai normára épül az olykor túl megengedő esetjog.⁸²⁸ *Moria Paz* szerint az EJEB egyszerűen nem veszi kellően komolyan a nyelvi jogokat, mint emberi jogokat. Meglátása szerint utóbbi e jogokat pragmatikusan, eseti gazdasági, vagy politikai számítások alapján, a döntés kihatásait elemezve értelmezi.⁸²⁹ E felvetésekkel csak részben értek egyet, mivel az EJEB jogfejlesztő-jogértelmező tevékenysége bár óriási hatást gyakorolt az emberi jogok európai védelmére, a bírói jogértelmezésnek is megvannak a normatív korlátai, és ha az Egyezményben részes tagállamok nem tudták a mai napig további – akár kollektív – nyelvhasználati jogokkal kiegészíteni az Egyezményt, ezt az EJEB sem pótolhatja, bármily kívánatos is lenne.

Az EJEB esetjogát elemezve annak említett korlátain túl az is tényként állapítható meg, hogy megvannak ezen esetjog „szürke zónái”,⁸³⁰ hiszen bizonyos kérdések vagy fel sem merültek, vagy a bíróság nem adott benne egyértelmű iránymutatást. Ide tartozik többek között a terhelt és a védő közötti kommunikáció során a tolmácsolás biztosításának kérdése, avagy a minőségi elvárások.⁸³¹

825 Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights 13. o.

826 Uott; illetve Egyezmény 8. Cikk 1. bek.

827 Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights 14. o.; Mehmet Nuri Özen and Others v. Turkey (App. no. 15672/08 és mások).

828 Wiersinga 30. o.

829 Paz (2013) 166. o.

830 Brannan (2010) 2. o.

831 Uott.

2.2. Az Európai Unió és a tolmácsolási irányelv

Noha az Európai Unió elsődlegesen nem emberi jogi szervezet, és minden tagállama részese az Emberi Jogok Európai Egyezményének, 2000. óta saját alapjogi nyilatkozattal is rendelkezik Az Európai Unió Alapjogi Chartája formájában, mely 2009. december 1. napja óta kötelező érvényű.⁸³² A Charta e tanulmány tárgyához viszonylag keveset tesz hozzá, amennyiben a nyelvi és nemzetiségi alapú diszkrimináció tilalmát, a törvény előtti egyenlőséget és a tisztességes eljáráshoz való jogot maga is biztosítja,⁸³³ de kifejezetten a büntetőeljárás kapcsán nyelvhasználati jogokról nem tesz említést. Rögzíti ellenben az uniós polgárok azon jogát, hogy az EU bármely intézményéhez az EU bármely hivatalos nyelvén forduljanak, és ugyanazon a nyelven kapjanak is választ,⁸³⁴ amely jogosultság független a kérelmező tagállamának hivatalos nyelvétől.⁸³⁵

Az Európai Bizottság helyesen felismerte azt is, hogy az EJEB esetjoga szükséges, de nem elégséges feltétele minden esetben az EJEE és a Charta által biztosított alapjogoknak, ezért a büntetőügyekben történő igazságügyi együttműködés körében meglévő felhatalmazásának keretei között viszonylag kiterjedt jogalkotásba kezdett. Minthogy a tagállami együttműködés egyik alapelve a kölcsönös együttműködés és bizalom,⁸³⁶ ezért a jogalkotást az EJEB gyakorlatának felismert hiányosságain túl gyakran azzal is indokolta, hogy az EJEE-tagság önmagában nem minden esetben nyújt kellő alapot arra, hogy a tagállamok kellő mértékben megbízzanak egymás büntető igazságszolgáltatási rendszerében.⁸³⁷ A büntető eljárásjogi közelítést szorgalmazó irányelvek sorába illeszkedik szervesen az utolsó, e fejezetben szükségszerűen tárgyalandó

832 A Lisszaboni Szerződéshez csatolt 1. számú nyilatkozat szerint a Charta jogilag kötelező erővel bír.

833 Charta 21. Cikk (1) bek., 20. Cikk, 47. Cikk.

834 Charta 41. Cikk (4) bek.

835 Ez ilyen módon korlátlan nyelvhasználati jogot is biztosít az uniós szervekkel való kommunikációban valamennyi tagállam magyar kisebbsége részére.

836 Vö.: Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) 82. Cikk (1) bek.

837 Az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU Irányelve a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról (a továbbiakban: „tolmácsolási irányelv”), Preambulum 6. pont. Ugyanez olvasható pl. a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló 2012/13/EU Irányelv Preambulumának 7. pontjában is.

dokumentum, a *tolmácsolási irányelv*, melyet a tagállamok 2013. október 27. napjáig voltak kötelesek implementálni.⁸³⁸

Az irányelv hatálya a büntetőeljárásra és az európai elfogatóparancs végrehajtására irányuló eljárásra terjed ki, mégpedig onnantól kezdve, hogy a hatóságok az érintett személy tudomására hozzák, hogy bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják vagy vádolják – avagy magyar terminológiával az első gyanúsított idézéstől – az eljárás jogerős befejezéséig.⁸³⁹

A tolmácsoláshoz való jog az Egyezményhez hasonlóan az irányelvben is csak az eljárás nyelvét nem beszélő terhelte terjed ki, azt azonban világossá teszi utóbbi, hogy a tolmács „késedelem nélkül” valamennyi büntetőügyben eljáró hatóság előtt, a terhelte valamennyi kihallgatásán, tárgyalásán és bármely „közbenső meghallgatásán” rendelkezésre kell, hogy álljon.⁸⁴⁰ Ez helyesen akként értelmezendő, hogy a tolmácsolást bármely a vádlott személyes jelenlétével járó eljárási cselekményen biztosítani kell. Hiánypótló rendelkezés az is, hogy „amennyiben a tisztességes eljárás védelme céljából szükséges”, a tagállamok a terhelte és a védő közötti tolmácsolást is biztosítják – akár valamely meghallgatással, akár valamely beadvány benyújtásával „közvetlen összefüggésben álló kommunikáció céljára.”⁸⁴¹ Bár az említett rendelkezés a védő és terhelte közti tolmács biztosítását látszólag két együttes feltételhez kötik, látni kell, hogy a tisztességes eljárás értelemszerűen gyakorlatilag mindig megkívánja a terhelte és védő közti eszmecserét, így a tolmács biztosítása e rendelkezés alapján legfeljebb visszaélés-szerű helyzetekben – pl. teljesen nyilvánvalóan alaptalan, kizárt vagy ismételt kérelmek előterjesztése esetén – tagadható meg. A kommunikáció célhoz kötöttsége pedig logikus ugyan, de egyrésztől okkal vélelmezhető, hogy a két fél az idő nagy részében az ügygel kapcsolatban beszél egymással, másrészt az elhangzottak minden esetben bizalmas közlések, így aligha várható el a tolmácstól, hogy jelezze, ha véleménye szerint a beszélgetés eltér a tárgytól.

838 Tolmácsolási Irányelv 9. Cikk.

839 Tolmácsolási Irányelv 1. Cikk (1)-(2) bek.

840 Tolmácsolási Irányelv 2. Cikk (1) bek.

841 Tolmácsolási Irányelv 2. Cikk (2) bek.

Az irányelv külön jogként rögzíti a lényeges iratok lefordításához való jogot, ami egyértelmű elmozdulás az EJEB gyakorlata felől, annak mintegy továbbfejlesztése. Lefordítani a védelemhez és a tisztességes eljáráshoz való jog gyakorlása szempontjából lényeges iratokat kell, így a példálózó felsorolás szerint a szabadságelvonásról szóló határozatot, vádiratot, ítéletet.⁸⁴² A fordításhoz való jog azonban nem válik abszolúttá, mivel „kivételként” fordítás helyett „szóbeli fordítás vagy szóbeli összefoglalás” is nyújtható, ha az nem sérti a tisztességes eljárás elvét.⁸⁴³ Általánosságban ezen elv meglátásom szerint akkor nem sérül, ha semmilyen lényeges körülmény nem indokolja a lefordítandó irat többszöri vagy huzamosabb tanulmányozását a terhelt részére, ilyenek lehetnek tipikusan az első fokon jogerőre emelkedett határozatok.

Későbbi vitákat megelőzendő az irányelv többirányú jogorvoslat biztosítására kötelezi a tagállamokat. Előírja, hogy utóbbiak biztosítsanak egyrészt megfelelő eljárást annak eldöntésére, hogy a terhelt beszéli-e az eljárás nyelvét, másrészt mind a tolmács kirendelését megtagadó döntés ellen, mind a tolmácsolás minősége miatt jogorvoslati jogot.⁸⁴⁴ E rendelkezésekben is egyértelműen az EJEB gyakorlatának tapasztalatai érhetőek tetten. Hasonlóképpen jogorvoslat biztosítandó az olyan határozat ellen, amely valamely iratot vagy annak valamely részét nem lényegesnek, ekképpen nem lefordítandónak nyilvánít, úgyszintén a fordítás minőségével kapcsolatban.⁸⁴⁵

Az Egyezmény és az EJEB esetjoga alapján is egyértelmű volt, de az irányelv is kimondja, hogy az alkalmazásából eredő tolmácsolási és fordítási költségeket minden esetben a tagállam viseli.⁸⁴⁶

Mint láttuk, a tolmácsolás (fordítás) minősége is időnként vita tárgyát képezte az EJEB gyakorlatában. A kíváncsú minőség nehezen határozható meg normatív módon. Az irányelv ezt oly módon kísérli meg, hogy annak a tisztességes eljárás

842 Tolmácsolási Irányelv 3. Cikk (1)-(2) bek.

843 Tolmácsolási Irányelv 3. Cikk (7) bek.

844 Tolmácsolási Irányelv 2. Cikk (3)-(4) bek.

845 Tolmácsolási Irányelv 3. Cikk (5) bek.

846 Tolmácsolási Irányelv 2. Cikk (2) bek.

garantálásához kell elégségesnek lennie.⁸⁴⁷ Előírja továbbá az irányelv, hogy a tagállamok hozzanak úgymond „konkrét intézkedéseket” a tolmácsolás és fordítás megfelelő minőségének biztosítása érdekében.⁸⁴⁸ Ez elsősorban a büntetőeljáráson kívül, pl. a képzési, minőségbiztosítási körülmények keretében biztosítható.

Az *Európai Bíróságnak* (EB) a Tolmácsolási Irányelvvel a hatályba lépése óta eltelt rövid idő alatt keveset kellett foglalkoznia, mindösszesen kettő esetben. Mindkét döntés ugyanakkor nagy jelentőségű. A *Covaci* ügyben egy német bíróság kezdeményezte előzetes döntéshozatali eljárás során az EB azt vizsgálta, hogy összeegyeztethető-e a tolmácsolási irányelv fenti rendelkezéseivel azon német szabályozás, miszerint egy tárgyalás mellőzésével – lényegében a Be. 544. §-a szerinti különjáráshoz hasonlóan – meghozott végzéssel szemben a német nyelvet nem beszélő, román vádlott a tárgyalás tartása iránti kérelmet vagy szóban, jegyzőkönyvbe mondás útján, vagy írásban, kizárólag német nyelvű beadványban terjesztheti elő.⁸⁴⁹ Meglepő módon a bíróság a kérdést igenlően döntötte el. A döntés indokolása szerint egyrészt a jogorvoslati kérelem szóbeli előterjesztése esetén a német bíróság köteles lenne a tolmácsot biztosítani, másrészt – és ez a jogeset lényege – az irányelv a tolmácsoláshoz, valamint az eljárásban keletkezett lényeges iratoknak a vádlott nyelvére történő lefordítása kötelezettségét tartalmazza, fordított kötelezettséget azonban nem. Annak elvárása továbbá a tagállamoktól, hogy átvállalják az összes terhelt jogorvoslat fordítását, túlmenne az irányelv céljain. Az EB határozata mindemellett több „megoldási javaslatot” is tartalmaz: egyrészt a vádlott szóban is előterjesztheti a kérelmet, másrészt az irányelv biztosítja a tolmácsolást a védővel való kommunikáció során, így utóbbi elő tudja terjeszteni a kérelmet írásban is. Végül pedig az irányelv minimum-szabályokat tartalmaz, bármely tagállam bővítheti a lényeges iratok körét, így azok közé emelheti adott esetben a vádlott tárgyalás tartása iránti kérelmét is.⁸⁵⁰

847 Tolmácsolási Irányelv 2. Cikk (8), 3. Cikk (9) bek.

848 Tolmácsolási Irányelv 5. Cikk (1) bek.

849 Curia C- 216/14.

850 Utóbbi érvelés magán a fenti levezetésen látszik megbicsaklani, hiszen az irányelv 3. Cikke ugyebár nyelvtanilag a vádlott nyelvére történő fordítást takar.

A másik ügyben a Budapest Környéki Törvényszék vetett szelet, és aratott vihart. A *Balogh* ügyben a magyar bíróság ugyanis arra keresett választ, hogy egy külföldi ítélet elismerésére irányuló különleges eljárásban felmerülő fordítási költségre alkalmazható-e az irányelv, melyhez képest az EB azt is megállapította, hogy maga a különleges eljárás sem egyeztethető össze az uniós joggal.⁸⁵¹ A fordítói díjjal kapcsolatos megállapításokra a magyar gyakorlat bemutatásánál térünk vissza.

2.3. Nyelvhasználat a határon túl

Történelmi okok miatt a magyar jogtudomány az elmúlt száz évben mindig is kitüntetett figyelemmel kísérte az anyanyelv használatának biztosítását a szomszédos országokban.⁸⁵² A kisebbségi nyelvhasználat természetesen jogok és célkitűzések széles spektrumát fogja át, a tanulmány tárgyánál maradva, kifejezetten a büntetőeljárás szempontjából és a területi korlátokra is figyelemmel az alábbi általános és különös megállapítások tehetők:

Valamennyi szomszédos ország részese az EJEE-nek, így az EJEB kisebbségekkel kissé szűkmarkú, de a tisztességes eljárást biztosító esetjoga megfelelően irányadó. E mellett a szomszédos EU tagállamok büntetőeljárása szükségszerűen implementálta a tolmácsolási irányelv többlet-garanciáit, amelyek ugyan szintén nem a kisebbségekkel foglalkoznak, de esetenként ezek tagjait is érintik. Ami jelen alfejezet szempontjából még fontosabb: a Nyelvi Kartát eltérő időpontokban Ausztria, Horvátország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia és Ukrajna egyaránt aláírta, ratifikálta és hatályba léptette,⁸⁵³ így annak ismertett minimum-szabályait az egyes országok esetenként eltérő vállalásai szerint szintén élvezhetik a magukat valamely kisebbséghez tartozónak vallók a szomszédos országokban indult büntetőeljárásokban.

851 Curia C– 25/15.

852 A Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny 2006/2. száma pl. kizárólag e kérdést járja körbe általánosságban, országonkénti bontásban.

853 Elsőként egyébként Magyarország és Horvátország léptette hatályba az egyezményt 1998. március 3-án, utoljára Románia 2008. május 1-jén <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/signatures>> (2016.08.31.).

A részletekben megbúvó ördögöt itt az egyes államok vállalásai jelentik, vagyis a kérdés az, hogy mely ország, milyen kisebbség vonatkozásában, mely jogokat vállalt biztosítani. Az egyes szomszédos országok vállalásait – valamint összehasonlításként hazánkét – az alábbi táblázat részletezi:⁸⁵⁴

854 A táblázat az Európa Tanács által nyilvántartott hivatalos fenntartások és nyilatkozatok alapján került összeállításra, melyek az ET honlapján érhetőek el: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/declarations?p_auth=TYKOH05v> (2016.08.21.).

Ország	Kisebbségi nyelv, melyre vállalásokat tett	Az igazság-szolgáltatási hatóságok az egyik fél kérelmére az eljárást a regionális vagy kisebbségi nyelveken folytatják.	Garantálja a vádlott jogát, hogy saját regionális vagy kisebbségi nyelvét használja.	Az indítványok, az írásos és szóbeli bizonyítékok nem minősülnek pusztán azon az alapon elfogadhatatlannak, hogy regionális vagy kisebbségi nyelven készültek.	A büntető eljáráshoz kapcsolódó okmányokat kérelemre a regionális vagy kisebbség nyelveken is kiállítják, ha szükséges, tolmácsok és fordítások igénybevételével úgy, hogy az ne jelentsen az érdekelteknek külön költséget.
Ausztria	magyar (Burgenl.) horvát (Burgenl.) szlovén (Karintia) cseh (Bécs) szlovák (Bécs) roma (Burgenland) szlovén (Stájeró.) magyar (Bécs)	- - - - - - - -	X X X - - - - -	X X X - - - - -	- - - - - - - -
Horvát-ország	olasz, szerb, magyar, cseh, szlovák, rutén, ukrán	-	X	-	X
Magyar-ország	horvát, német, román, szerb, szlovák, szlovén, romani, beás	-	X	X	X
Románia	bolgár, cseh, horvát, német, magyar, orosz, szerb szlovák, török, ukrán	-	X	X	-
Szerbia	albán, bosnyák, bolgár, magyar, romani, román, rutén, szlovák, ukrán, horvát	-	X	X	-
Szlovákia	bolgár, horvát, cseh, német, lengyel, roma, rutén, ukrán, magyar	-	X	X	-
Szlovénia	magyar, olasz	X	X	X	X
Ukrajna	belorusz, bolgár, gagauz, görög, zsidó, ⁸⁵⁵ tatár, moldáv, német, lengyel, orosz, román, szlovák, magyar	-	-	X	-

⁸⁵⁵ Az nem derül ki a nyilatkozatból, hogy a zsidóság által használt melyik nyelvre (pl. héberre, jiddisre) vonatkozik.

A fenti táblázathoz magyarázatként kínálkozik, hogy 3-6. oszlopaiban az egyes, a Nyelvi Kartában vagylagosan feltüntetett, a büntetőeljárásban választható kisebbségi nyelvi jogok szerepelnek.⁸⁵⁶ Ausztriában szövetségi országgént egyes tartományokban különféle nyelvekre eltérő szabályok érvényesülnek, így pl. a magyar, mint kisebbségi nyelv használható a büntetőeljárásban Burgenlandban, de nem használható Bécsben. Ehhez képest a vizsgált többi országban sem területi, sem nyelvi megkülönböztetés nem érvényesül.

Az is általánosítható tapasztalat, hogy bár az eljárás nyelve mindenütt az államnyelv,⁸⁵⁷ Ukrajnát kivéve valamennyi szomszédos ország biztosítja kisebbségei tagjainak a szabad nyelvhasználatot, valamint Horvátországot kivéve a saját nyelvükön kelt iratok felhasználhatóságát. Másrészt látni kell, hogy azt csak Szlovénia vállalta, hogy a büntetőeljárás teljes egészében kisebbségi nyelven folyhasson.

A fentiek igazak a messze legnagyobb magyar kisebbséggel rendelkező *Romániára* is, de a helyzet árnyaltabb. A román büntetőeljárás törvény csak annyit tartalmaz, hogy a más nemzetiségű lakosságnak is biztosítják, hogy anyanyelvükön beszéljenek, míg az okiratok román nyelven készülnek; a tolmácsolás ingyenes.⁸⁵⁸ E mellett a bíróságok szervezetéről szóló külön jogszabály általános jelleggel is biztosítja, hogy a nemzeti kisebbséghez tartozó román állampolgár jogosult anyanyelvét használni a bíróság előtt, amihez a fél kérésére a bíróságnak ingyenes tolmácsot vagy fordítót kell biztosítania.⁸⁵⁹ Sőt: ha valamennyi fél kéri, vagy abba beleegyeznek, a bíróságnak biztosítania kell a szóbeli eljárás nemzetiségi nyelven történő lefolytatását. Ilyenkor a beadványok és az iratok továbbra is románul készülnek, a tárgyalást pedig felveszik, és azt román nyelven is feljegyzik.⁸⁶⁰ A szóbeli eljárás kisebbségi nyelven történő lefolytathatósága természetesen megköveteli a bíró nyelvtudását is, ennek érdekében a nemzetiségi többségű körzetekben a bírói és ügyészi kinevezés során kifejezett elsőbbséget élveznek azon pályázók, akik ismerik az adott

856 A nyelvi karta 9. Cikk 1. bek. a. pont i.-iv. alpontjai, sorrendben.

857 Román 135/2010. sz. tv. (román Be.) 12. Cikk (1) bek., szlovák T.t.270/1995. 1. § (1) bek., szlovén 2012. április 19-i törvény a büntetőeljárásról (szlovén Be.) 6. cikk (1) bek.

858 Román Be. 12. Cikk (2)-(3) bek.

859 304/2004. sz. törvény a bíróságok szervezéséről, 14. cikk (2)-(3) bek.

860 Ugyanezen jogszabály 14. cikk (4)-(6) bek.

kisebbség nyelvét.⁸⁶¹

Nehéz kívülről megítélni egy idegen jogrend gyakorlati megvalósulását, de a fenti rendszert több oldalról is érte kritika. Bár anyanyelvét mindenki jogosult használni, az ennél kedvezőbb fenti lehetőségekkel kizárólag a magyar kisebbség élhet,⁸⁶² ami a nagy számú további történelmi kisebbség mellőzését is jelenti.⁸⁶³ Az ilyenformán „kedvezményezett” magyar közösség álláspontja szerint viszont a magyar nyelv igazságszolgáltatásban történő használata nem biztosított, nem tényleges és valós.⁸⁶⁴ Egy civil felmérés szerint a bírósági eljárásban többnyire a román nyelvet használják akkor is, ha a felek magyar nemzetiségűek, és a törvény hiába biztosítja az anyanyelv használatát az igazságszolgáltatásban, a gyakorlatban annak feltételei hiányoznak.

Szlovákia érdemel még rövid bemutatást. Itt egyenesen külön törvény rendelkezik a szlovák államnyelv védelméről,⁸⁶⁵ melyhez képest a kisebbségi nyelvhasználati jogok rendszerint 15 %-os lélekszám-arányhoz kötöttek azzal, hogy a bíróság előtti nyelvhasználatról külön jogszabály, esetünkben a büntetőeljárás törvény rendelkezik.⁸⁶⁶ A szlovák Be. azonban meglehetősen szűkmarkú, alapelveként annyit rögzít, és ezt később sem cizellálja, hogy aki akként nyilatkozik, hogy nem beszél szlovákul, az jogosult tolmácsra.⁸⁶⁷ E rendelkezés megfelel az EJE alapvető elvárásainak, de a Nyelvi kartának már kevésbé, hiszen a kisebbségi nyelvhasználat az által válik többlet-joggá, ha a kisebbség tagját az eljárás nyelvének ismerete ellenére is megilleti.

A pozitív ellenpélda *Szlovénia*, ahol az olasz és magyar nyelv hivatalos nyelvnek számít azon a néhány településen, ahol ezen őshonos kisebbségek élnek.⁸⁶⁸ Ezzel összhangban a büntetőeljárás nyelve ugyan főszabályként a szlovén, de a

861 303/2004. sz. törvény a bírók és ügyészek jogállásáról, 30. cikk (6) bek.

862 A román szabályozás a kisebbségi jogok jelentős részét általában is 20 %-os részarányhoz köti, ennek nyilvánvalóan elsődlegesen az erdélyi magyarság felel meg egyes területeken.

863 Chiriță és Săndescu (2008) 163. o.

864 RMDSZ Mikó Imre Jogvédelmi Szolgálat: Jelentés az 1992. november 5-én Strasbourgban elfogadott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának ratifikálásával Románia által a magyar nyelv védelmére és használatára vonatkozóan tett vállalásokkal kapcsolatos problémákról (2016) 19. o.

865 Tt.270/1995.

866 Tt.184/1999. 2. § (1) és 5. § (1) bek.

867 Tt.301/2005. 2. § (20) bek.

868 Szlovén Alkotmány 11. §.

nemzetiségi területeken az eljárás olasz, illetve magyar nyelven is folyhat, itt e nyelvek is a bíróság hivatalos nyelvei.⁸⁶⁹ Ezen bíróságokon az idézések mindkét nyelven kiadásra kerülnek, míg a határozatok és más iratok akkor, ha az eljárás ténylegesen is nemzetiségi nyelven folyik.⁸⁷⁰

Ausztriában maga a büntetőeljárás törvény csupán annyit rögzít alapelveként, hogy az eljárás nyelvét „nem megfelelően” értő személynek van joga tolmácshoz;⁸⁷¹ ugyanakkor a nemzetiségi nyelvhasználati jogokat biztosító külön törvény szerint a nemzetiségi nyelvhasználatra vonatkozó jog megsértése a büntetőeljárásban hatályon kívül helyezési ok.⁸⁷²

3. AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁHOZ VALÓ JOG ALKOTMÁNYOS HELYZETE

Ha a magyar büntetőeljárásban meglévő nyelvhasználati jogok alkotmányos hátterét akarjuk vizsgálni, akkor két alapvetés teendő. Egyrésztől valamennyi, az előző fejezetben taglalt nemzetközi jogi szerződésnek Magyarország is részese, továbbá értelemszerűen kötelező reá nézve – célkitűzéseit tekintve – a tolmácsolási irányelv is. Minthogy Magyarország az Alaptörvény szerint biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját, és elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait,⁸⁷³ a fentebb kifejtett jogosultságokat tekinthetjük e jogok magyarországi minimumának azzal, hogy hazánk e téren hagyományosan bőkezűbb.

A másik kiindulópont ugyanakkor az, hogy az Egyezménytől eltérően az Alaptörvény kifejezetten a nyelvhasználatához, tolmácsoláshoz fűződő jogot a büntetőeljárás tisztessége kapcsán nem szabályoz, ahogy a korábbi alkotmány sem szabályozott. E tanulmány nem vallhat egyebet, minthogy ez egyfajta következmény nélküli hanyagság, valós hátrányt nem eredményező mulasztás. Az Alaptörvény alapvetései, valamint a Szabadság és felelősség című fejezetben tárgyalt alapvető jogok ugyanis szükségképpen az alkotmányozó hatalom üzenetét közvetítik az állampolgárok közössége, de végső soron a Föld

869 Szlovén Be. 6. § (2) bek.

870 Szlovén Be. 9. § (1)-(2) bek.

871 Strafprozeßordnung 1975, 56. § (1) bek.

872 Bundesgesetz vom 7. Juli 1976 über die Rechtsstellung von Volksgruppen in Österreich 17. § (2) bek.

873 Alaptörvény Q) cikk (2)-(3) bek.

valamennyi polgára felé, és ilyen összefüggésben elegáns lett volna a tisztességes eljárás szabályai között is kihangsúlyozni, hogy a terhelt – külön jogszabály keretei között – jogosult anyanyelvét, kisebbségi vagy nemzetiségi nyelvét használni.

Ezzel együtt is elmondható, hogy az anyanyelv, sőt a nemzetiségi nyelv használatához való jog az Alaptörvény több konkrét rendelkezéséből is egyértelműen és logikusan következik. Előrevetíti azt az emberi méltóság, mint számos további emberi jog anyajogának feltétel nélküli tisztelete.⁸⁷⁴ Közvetlenül következik ugyanez továbbá a törvény előtti egyenlőségből és a többek között nyelvi vagy nemzetiségi származáson alapuló diszkrimináció tilalmából is.⁸⁷⁵ Végezetül mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádat (vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit) független és pártatlan bíróság *tisztességes* és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el,⁸⁷⁶ vagyis alkotmányunk valamennyi büntető és polgári per alapvető követelményének tekinti az eljárás tisztességességét. Láthattuk, hogy a tolmácshoz való jogról az EJEE is az eljárás tisztessége körében rendelkezik elsősorban, továbbá az EJEB állandó gyakorlata is a tisztességes eljárás egyes különös aspektusaiként értelmezi az egyezmény biztosította nyelvhasználati jogokat.⁸⁷⁷ Mindebből nem vonható le más következtetés, minthogy az Alaptörvény hivatkozott rendelkezésének is immanens elemét képezi a nyelvhasználat megkülönböztetéstől mentes biztosítása oly módon és mértékben, hogy a fél érthesse az ellene folyó eljárást, illetve bármely nyilatkozatát a hatóság által értett nyelven közölni tudja.

Amiben viszont messze az Egyezmény előtt jár az Alaptörvény, és járt a korábbi alkotmány is, az a kisebbségek védelme. A nemzetiségek ugyanis államalkotó tényezők, az alaptörvény megfogalmazásából eredően korlátlan joguk van az anyanyelvhasználathoz.⁸⁷⁸ A nemzetiségek védelme nem alapulhat viszonyosságon, de e szabályozás valóban üzenetértékű,⁸⁷⁹ ilyen értelemben az

874 Alaptörvény II. cikk.

875 Alaptörvény XV. cikk (1)-(2) bek.

876 Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bek.

877 Lásd 11. lábj.

878 Alaptörvény XXIX. Cikk.

879 Schanda (2012).

emberi jogi megfontolásokon túl a határon túli magyarság jogvédelmét is előmozdítani hivatott. Ezzel összefüggésben szükséges utalni arra is, hogy Magyarország részt vesz az előző fejezetben említett kisebbségvédelmi egyezményekben is.

Az Alkotmánybíróság (AB) egyik döntésében az anyanyelvet az ember alapvető, egzisztenciális adottságaként jellemezte, mely – mint sok minden más – az egyén akaratától függetlenül határozza meg identitását.⁸⁸⁰ Ettől függetlenül elmondható, hogy kifejezetten az anyanyelv használatához fűződő joggal az AB – indítvány hiányában – nemigen foglalkozott, az említett megállapítást a kisebbségi önkormányzati választások szabályainak vizsgálatakor tette, de ott az indítvány egészen másra irányult.⁸⁸¹ Egy másik, korai döntés nem találta alkotmányellenesnek azon egykori szabályozást, miszerint a bírósági eljárásban főszabályként az OFFI-t kellett kirendelni, ezen indítvány azonban a vállalkozás szabadságával és a diszkrimináció tilalmával függött össze, nem az anyanyelv használatával.⁸⁸² Az egyetlen, az anyanyelv használatához fűződő jog sérelmére (is) hivatkozó indítvány a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény szerinti fegyelmi eljárás vélt alkotmányellenességével volt kapcsolatos.⁸⁸³ Az indítvány ezen részét az AB azon egyszerű oknál fogva utasította el, hogy e törvény egyetlen szabálya sem zárja ki, hogy a nem magyar anyanyelvű munkavállaló az eljárás során az anyanyelvét használja. Itt megjelenik egyébként az AB érvelésében az anyanyelv használatának a tisztességes eljárás alapkövetelményével való összekapcsolása is, kimondta ugyanis, hogy ez esetben „megfelelő eszközökkel” (pl. tolmáccsal) kell az eljárás tisztességes voltát biztosítani.

Az, hogy az AB annak ellenére is a tisztességes eljárás részeként értelmezi az anyanyelv használatának jogát, hogy alaposabban ezt soha nem kényszerült elemezni, abban érhető még tetten, ahogy az EJEE rendelkezéseire és az EJEB gyakorlatára hivatkozik más összefüggésekben. Rámutatott, hogy az Egyezmény

880 45/2005. (XII. 14.) AB határozat.

881 Lásd az előző lábjegyzetet. A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa lényegében azt sérelmezte, hogy a kisebbségi önkormányzati választásokon visszaélészerűen bármely, valójában a többséghez tartozó állampolgár is részt vehet, ezzel érdemben befolyásolva a választási eredményeket.

882 354/B/1995. AB határozat.

883 329/E/2010. AB határozat.

6. cikkének (a) tisztességes eljárásnak) sérelmét állító indítványok alapján az EJB több alkalommal is állást foglalt, miszerint ennek részeleme a megvádolt személy joga egyebek mellett arra, hogy személyesen védekezzen, ingyenes jogi segítséget, védelmet és tolmácsot kapjon.⁸⁸⁴

Egyfajta elhanyagoltság a jogirodalomban is megfigyelhető, amennyiben az anyanyelv használatának joga a tisztességes eljárás elemeként éppen csak említés szintjén,⁸⁸⁵ avagy még úgy sem jelenik meg.⁸⁸⁶ Más szerzők az alaptörvényben rögzített tisztességes eljáráshoz való jogból kibontható, klasszikus büntetőeljárás alapelvek közt sem tüntetik fel.⁸⁸⁷

Véleményem szerint prózai oka van annak, hogy sem a hatályos, sem a korábbi büntetőeljárás törvény anyanyelv használatot szabályozó rendelkezései nem képezték az AB eljárásának közvetlen tárgyát: e rendelkezések az eljárás tisztességességét teljességgel biztosították, így alkotmányellenességük érdemben fel sem merült. Ez nem jelenti ugyanakkor azt, hogy a büntetőeljárás keretein belül maradvá ne hivatkoznának időnként a felek nyelvhasználati jogaik sérelmére, és azt sem, hogy nem merült föl korábban is elvi okból alapjogi katalógusunk bővítésének igénye.⁸⁸⁸

4. AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁHOZ VALÓ JOG A MAGYAR BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

4.1. A nyelvhasználati jogok alapvető eljárási szabályai

A nyelvhasználatához való jogot a Be. alapelvi szinten, ún. működési alapelvként rögzíti. Jelentősége miatt célszerű ehelyütt a rövid szabályozást szó szerint idézni:

„9. § (1) A büntetőeljárás nyelve a magyar. A magyar nyelv nem tudása miatt senkit sem érhet hátrány.

(2) A büntetőeljárásban mind szóban, mind írásban mindenki az anyanyelvét,

884 14/2004. (V.7.) AB határozat.

885 Róth (2008) 724. o.

886 Sári (2005) 110. o.

887 Fantoly – Gácsi (2016) 383. o.

888 Kántás – Tóth (2005) 252. o.

törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben regionális vagy nemzetiségi nyelvét vagy - ha a magyar nyelvet nem ismeri - az általa ismertként megjelölt más nyelvet használhatja.

(3) Annak a határozatnak és más hivatalos iratnak a lefordításáról, amelyet e törvény szerint kézbesíteni kell, az a bíróság, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság gondoskodik, amelyik a határozatot meghozta, illetőleg a hivatalos iratot kibocsátotta.

(4) Ha törvény eltérően nem rendelkezik, a kézbesítendő iratot nem kell lefordítani, ha erről az érintett kifejezetten lemond.”⁸⁸⁹

A fenti rendelkezéseket a Be. néhány egyéb rendelkezése ugyan további tartalommal tölti meg, – elsősorban a 114. § (1) és (3) bekezdése, a 219. § (3), 262. § (6) és 339. § (2) bekezdése –, de ezen túlmenően, éppen a viszonylag kurta szabályozás miatt, nagy szerep jut a bírói gyakorlatnak is.

A 9. § (1) bekezdés 1. mondatában írt szabály történelmi evidencia, melyhez csupán annyi fűzhető hozzá, hogy Magyarország – a kisebbségek alacsony lélekszámához kapcsolódóan helyesen és arányosan – azt nem vállalta a Nyelvi Karta kihirdetésekor, hogy bármely körülmény esetén regionális vagy kisebbségi nyelven folyhasson a büntetőeljárás.⁸⁹⁰ A voltaképpeni alapelvet, amire gyakorlatilag az összes részletszabály is felfűzhető, a második mondat jelenti, hiszen abból – a korábbiak szerint a törvény előtti egyenlőségből és a tisztességes eljárás elvéből eredő – szabályból, hogy a magyar nyelv nemtudása miatt hátrány senkit nem érhet, már logikusan következik a tolmácsoláshoz, fordításhoz fűződő jog. Az eljárás nyelvének nemismerete elsődlegesen az érdemi részvételt akadályozza, mely joghátrányokat a tolmácsolás és a lényeges iratok lefordítása hivatott kiküszöbölni.

A megfelelő tolmácsolás biztosítása esetén e „hátrány”, figyelemmel a bűnügyi költségek viselésének általános szabályaira is, anyagi természetűvé válna, így

⁸⁸⁹ Ez a szabályozás továbbá érdemét tekintve egyezik a korábbi Be. (1973. évi I. tv.) – kevesebb részletszabályt tartalmazó – 8. §-ával, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy utóbbi kisebbségi vagy regionális nyelv használatáról nem tett említést.

⁸⁹⁰ Nyelvi Karta 9. Cikk 1. a) (i) pont; 1999. évi XL. tv. 3., 3/A., 3/B. §.

ezen általános szabály elsősorban a Be. 339. § (2) bekezdését vetíti előre, miszerint – bűnösítő ítélet esetén is – az állam viseli azt a költséget, mely abból ered, hogy a vádlott a magyar nyelvet nem ismeri, illetve regionális vagy kisebbségi nyelvét használta. Utóbbi szabály a gyakorlatban azt jelenti, hogy a vádlott vonatkozásában felmerült tolmács- és fordítói díjat mindig az állam viseli, azonban a tanú vonatkozásában felmerült tolmácsdíjról vagy a nem a vádlott által rendelkezésre bocsátott idegen nyelvű okiratok fordításával összefüggésben felmerült költségről már az általános szabályok szerint kell rendelkezni. Ugyanez mondható el a védői díjról, noha itt a helyzetet az árnyalja, hogy a védelem akkor is kötelező, ha a terhelt a magyar nyelvet nem ismeri,⁸⁹¹ így végső soron a védői díj, mint költség is a magyar nyelv nem tudásával összefüggésben merül föl. Találni olyan gyakorlatot is, miszerint az állam viseli a védői díjat is, amennyiben a kirendelés oka legalább részben a vádlott nyelvtudásának hiánya volt,⁸⁹² ezt azonban sem a szerző, sem az anonimitás miatt itt meg nem nevezendő régió nem követte sosem. Álláspontom szerint ugyanis azért kifogásolható, ha az állam viseli a védői díjat mindazon esetekben, ha a védelem bármely más okból is kötelező, mert itt a terheltet egyáltalán nem éri joghátrány egy azonos helyzetben lévő magyar terhelthez képest a bűnügyi költség viselése esetén, éppen hogy privilegizált helyzetbe kerülne a fenti gyakorlattal. Az viszont továbbgondolásra és a joggyakorlat egységesítésre érdemes kérdés, hogy a Be. 9. § (1) bekezdésében írt alapelv maradéktalan érvényesítését szolgálná, ha az állam viselné a védői díjat azokban az esetekben, ha a kirendelés oka kizárólag az volt, hogy a vádlott a magyar nyelvet nem ismeri. Még ez ellen is felhozható ugyanakkor, hogy a védő részvétele – függetlenül annak okától – a terhelt részére mintegy többletszolgáltatást jelent.⁸⁹³

Bár a vádlott vonatkozásában felmerült fordítói és tolmácsdíjakat, mint láttuk, szükségszerűen az állam viseli, távolról sem közömbös, hogy ki *előlegezi* azt. Általánosságban a bűnügyi költséget az a szerv köteles előlegezni, amely eljárása során a költség felmerül, így az iratoknak a vádhatósághoz történő

⁸⁹¹ Be. 46. § d).

⁸⁹² Fővárosi Ítéltábla 5.Bf.131/2009/27.

⁸⁹³ A Be. 9. § (1) bekezdését igazán kiterjesztően értelmezve könnyen eljuthatnánk egy olyan álláspontig is, hogy minden tolmács- és fordítói díj az állam terhén marad, hiszen a bekezdés megfogalmazása szerint a nyelvtudás hiánya miatt hátrány senkit – és nem csak a nyelvet nem beszélő személyt – nem érhet.

megküldésével végződő nyomozási szakban a nyomozó hatósági, a vádirat benyújtásáig, a vádirat lefordíttatásával bezárólag, továbbá a nyomozási bíró eljárása során az ügyészségi, innentől az eljárás jogerős befejezéséig a bírósági költségvetést terhelik ezen összegek.⁸⁹⁴ Bár a másod- és harmadfokú bíróságra az iratok felterjesztése a másod- vagy harmadfokú bíróság mellett működő ügyész útján történik, az ügyészi indítvány lefordításának költségét ilyenkor is a bíróságnak, mégpedig a másod- illetve harmadfokú bíróságnak kell előlegeznie és megállapítania.⁸⁹⁵ A Kúria álláspontja szerint ugyanakkor ez a szabály sem jelenti azt, hogy a bíróság az ügyész által indokolatlanul okozott – adott esetben fordítói – költséget is előlegezni köteles, utóbbi vonatkozásában e kötelezettség a költséget okozó ügyészt terheli.⁸⁹⁶ Amennyiben az eljárás jogerős befejeztét követően az ügyész kezdeményez bármely rendkívüli jogorvoslatot, indítványa lefordíttatásának költségét – a vádiratéhoz hasonlóan – előlegezni köteles, minekutána a jogerős befejezésre figyelemmel az eljárás már nincs bírósági szakban.⁸⁹⁷ A fordítói és tolmácsdíjat megállapító határozatot – az állandó bírói gyakorlatnak megfelelően – nem kell a terheltnek és a védőnek kézbesíteni, és utóbbiak az ellen fellebbezéssel sem élhetnek.⁸⁹⁸ Az esetlegesen mégis előterjesztett vádlotti vagy védői fellebbezést, mint törvényben kizártat, el kell utasítani.⁸⁹⁹

A Be. 9. § (2) bekezdése ténylegesen három, egymást kiegészítő szabályt tartalmaz. Az eljárás nem magyar anyanyelvű résztvevője eszerint további mérlegelést nem igénylően, feltétlenül érvényesülő jogként használhatja anyanyelvét, még akkor is, ha amúgy hibátlanul beszél magyarul.⁹⁰⁰ Ehhez képest a regionális vagy kisebbségi nyelv használatára nemzetközi szerződés keretei között nyílik csak lehetőség, mely különbségtétel a magát kisebbséghez tartozónak valló, de egyébként magyar anyanyelvű felek és egyéb résztvevők esetén merülhet fel. Magyarország a kisebbségi nyelvhasználatot a Be. alkalmazása során a Nyelvi Karta aláírásakor, illetve azt követően a horvát,

894 21/2003. (VI. 24.) IM-PM-BM együttes rendelet 1. § (1) bek.

895 Be. 105. § (6) bek.; Legfelsőbb Bíróság Bkf.I.147/2010/2.

896 Legfelsőbb Bíróság Bkf.I.404/2010/2.

897 Legfelsőbb Bíróság BKv.80. számú véleménye.

898 BKv. 1/2007. C. fejezet.

899 Kúria Bkf.III.1.328/2013/2, Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.10.037/2007/3.

900 BH1989.10.

német, román, szerb, szlovák, szlovén, romani és beás nyelvek esetén garantálta.⁹⁰¹ Az utolsó kategória az eljárásban részt vevő személy által ismertként megjelölt más, egyéb nyelv, amely se nem az érintett anyanyelve, se nem nemzetközi szerződésben biztosított regionális (kisebbségi) nyelv – ennek használatára csak akkor nyílik lehetőség, ha az illető a magyar nyelvet nem ismeri.

A gyakorlatban időnként kérdésessé vált mind az, hogy egyáltalán mi tekinthető a terhelt anyanyelvének, mind az, hogy mikor és mi módon állapítható meg, hogy a magyar nyelvet nem ismeri. Az anyanyelvet a jogalkotó normatívan sehol nem határozta meg, így maga a Kúria is Értelmező Kézisótárhoz fordult, e szerint az anyanyelv „az a nyelv, amelyet az ember gyermekkorában (elsőként, főként az anyjától) tanult meg, s amelyen rendszerint legjobban és legszívesebben beszél”.⁹⁰² A magyar nyelv egyedisége miatt az általában néhány szó után észrevehető, ha valaki azt tanult nyelvként beszéli, ezzel együtt az anyanyelv használata nem kötelesség, hanem jog, így a büntetőügyben eljáró hatóság az anyanyelv használatának lehetőségére csupán figyelmeztetni köteles a terheltet, aki ha ezt követően is magyar nyelven tesz vallomást, úgy vallomása törvényes bizonyíték. Az ily módon megszerzett bizonyíték később akkor sem rekeszthető ki a bizonyítékok köréből, ha utóbb a terhelt (de igaz ez a tanúra is) mégis tolmács biztosítását kéri.

Természetesen nem zárható ki, hogy a terhelt „meggondolja magát” önnön anyanyelvét illetően, kiváltképp, ha a korábbi – magyar nyelven tett – vallomását az ügy későbbi szakaszában már kedvezőtlenebbnek érzi. Amennyiben a jegyzőkönyv világosan tartalmazza akár azt, hogy a terhelt magyar anyanyelvűnek vallotta magát, akár azt, hogy a magyar nyelvet kívánja használni, tolmácsra nem tart igényt, úgy e korábbi vallomás(ok) kirekesztése általában fel sem merülhet. Egy eseti döntés megfogalmazása szerint ilyenkor a tolmács jelenléte nélkül lefolytatott kihallgatás esetén az összes körülmény gondos mérlegelésével kell elbírálni, hogy az érintett eljárási jogai lényegesen sérültek-

901 1999. évi XL. tv. 3., 3/A., 3/B. §. Érdekes módon a ruszin (avagy ukrán) hiányzik a szomszédos államok nyelvei közül.

902 EBD2013.B.1.; Magyar Értelmező Kézisótár (Akadémiai Kiadó, második, átdolgozott kiadás 2003., 45. o.)

e.⁹⁰³ Nem valósul meg pl. az anyanyelv használata jogának sérelme, ha az arab anyanyelvű terhelt beszélt nyelvként a magyart jelöli meg, és végig ezen is tesz vallomást, amennyiben nem merül föl olyan adat, ami nyelvtudását „legalábbis megkérdőjelezi.”⁹⁰⁴ Hasonlóképpen nem eljárási szabálysértés és nem oka a korábbi vallomás kirekesztésének, ha a nem magyar anyanyelvű vádlott a nyomozás során általa ismertként megjelölt más nyelven tesz vallomást, majd utóbb mégis anyanyelvét kívánja használni.⁹⁰⁵

Ha a hatóság, illetve a bíróság észleli, hogy a büntetőügyben szereplő személy nem, vagy nem jól tud magyarul, nyomban, hivatalból kell a tolmácsot részére kirendelni; ha viszont az illető kellően tud magyarul, tolmács kirendelése csak akkor szükséges, ha kijelenti, hogy az eljárás során anyanyelvét kívánja használni. Utóbbi esetben e bejelentés időpontjától használhatja anyanyelvét, és a tolmács igénybevétele is csak ezen időponttól szükséges és kötelező.⁹⁰⁶ Ha az egyébként magyarul akármilyen jól is tudó személy kijelenti, hogy az anyanyelve más nyelv, e nyilatkozatot a hatóságnak vagy bíróságnak el kell fogadnia, erre nem kell külön bizonyítást felvennie.⁹⁰⁷ Ami pedig a nem megfelelő nyelvtudás hivatalbóli észlelését illeti, az újabb gyakorlat szerint hatályon kívül helyezést eredményez, ha a bíróság annak ellenére nem rendel ki tolmácsot, hogy a vádlott – nyilatkozata szerint – beszél ugyan magyarul, de írni és olvasni más nyelven (a konkrét ügyben oroszul) tanult meg.⁹⁰⁸

903 Fővárosi Ítéltábla Bf.V.131/2009/27.

904 Kúria Bfv.II.28/2014/7.

905 Szegedi Ítéltábla Bf.III.675/2015/5.; BH2001.567.

906 Fővárosi Ítéltábla Bf.V.131/2009/27.

907 Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.11.594/2011/2.

908 Debreceni Ítéltábla Bf.I.909/2012/4. Ehhez képest a BH1996.353 számon közzétett jogeset szerint a magyar nyelvet beszélő, de írni, olvasni nem tudó, idegen anyanyelvű terhelt magyar nyelven történt kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv felolvasásánál két hatósági tanú jelenléte - az elháríthatatlan akadály esetét kivéve - kötelező; ennek az elmulasztása esetén a vallomás bizonyítékként nem vehető figyelembe. E ténytyszerűen más körülmények között meghozott határozat szerint tehát önmagában az, hogy a vádlott magyar nyelven írni-olvasni nem tudott, nem tette kötelezővé a tolmács biztosítását. Ugyanakkor azt az LB is megjegyezte, hogy a nyomozó hatóság akkor járt volna el helyesen, ha a terhelt azon döntése ellenére, hogy a magyar nyelvet kívánja használni, már az eljárás kezdeti szakaszától gondoskodik anyanyelvi tolmács jelenlétéről, mivel felismerhető volt, hogy a terhelt magyar nyelvet nem ismeri tökéletesen.

4.2. A nyelvhasználat biztosításának módjai

Minthogy az eljárás nyelve a magyar, az anyanyelvét (kisebbségi, stb. nyelvét) használni kívánó személy érdekében értelemszerűen tolmácsot kell igénybe venni.⁹⁰⁹ A tolmácsra a Be. szakértőkre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni azzal, hogy elsősorban képesítéssel rendelkező tolmács vagy szakfordító, „ha ez nem lehetséges,” eseti tolmács rendelhető ki.⁹¹⁰ Mivel a szakértőre alkalmazandó szabályok irányadóak a tolmácsra is, így ez vonatkozik a kizárásukra is: nem járhat el tolmácsként pl. a vádlottnak a tárgyalásra hallgatóságként érkezett házastársa.⁹¹¹ Azonos módon vezethető le, hogy a bíró, ügyész, nyomozó hatóság tagja tolmácsként nem járhat el, még akkor sem, ha meglenne a szükséges nyelvtudása, hiszen szakértőként való kirendelése is kizárt.⁹¹² Ezzel együtt, bár kétségtől eljárási szabályt sért, de lényeges kihatása aligha van az ügyre, ha – pl. sürgőssége miatt – mégis az előbbieke valamelyik maga ír meg az általa kellően beszélt nyelven egy egyszerű átíratot vagy épp jogerősítő záradékot.

Megjegyzendő, hogy a gyakorlatban nem mindig érvényesülnek a szakértőre vonatkozó szabályok maradéktalanul, ugyanis a szakértőt határozati formát öltő kirendeléssel kell alkalmazni,⁹¹³ amihez képest a tolmács vagy szakfordító kirendelése gyakran határozati formát nem igénylő bírói intézkedéssel, az OFFI vagy más hasonló vállalkozás megkeresésével történik (ez ellen pedig a fellebbezés kizárt).⁹¹⁴ Különbség fedezhető fel továbbá a szakértő és a tolmács között a munkadíjukat illetően. Míg a szakértői óradíj, egyes szakértői vizsgálatok tételes díja, valamint az alkalmazható költséghányad, kamarai tagdíj mind jogszabályban meghatározott,⁹¹⁵ addig az alacsonyabb rendű szabályozás teljes hiánya miatt a tolmácsdíjról semmilyen rendelkezést nem találni, így a kirendelő legfeljebb előzetesen megkérdezi a tolmácsot az óradíjáról, és ez alapján dönthet a kirendelésről.

909 Be. 114. § (1) bek.

910 Be. 114. § (3) bek.; 7/1986. (VI.26.) MM r.

911 Kúria Bfv.III.783/2012/13.

912 Kapcsos Kommentár 605. o.

913 Be. 100. § (1) bek.

914 Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.11.594/2011/2.

915 2016. évi XXIX. tv. 49-51. §. 3/1986. (II.21.) IM r.

A tolmács igénybevétele kapcsán biztosít a Be. egy olykor hasznos „kiskaput” az anyanyelv használatának joga alól. Ha ugyanis az anyanyelv használata „aránytalan nehézségbe ütközne,” a magyar nyelvet nem ismerő személy által ismertként megjelölt más nyelv használatát kell biztosítani.⁹¹⁶ E rendelkezés alkalmazásának tehát kettős feltétele, hogy a) az érintett beszéljen más nyelven, amin a tolmácsolás biztosítható és b) az anyanyelvi tolmács biztosítása „aránytalan” nehézséggel járjon. Ezen aránytalanság meghatározásakor egyrészt abból kell kiindulni, hogy az Egyezmény csak a terhelt által értett nyelven való tolmácsolást írja elő, mint láthattuk, másrészt pedig azt, hogy az anyanyelv használata a Be. alapvető szinten szabályozott eljárási garanciája, így álláspontom szerint – természetesen az érintett ezirányú kérelme hiányában – nem mellőzhető pl. az anyanyelvi tolmács igénybevétele pusztán azért, mert az drágább. Más nyelvű tolmács alkalmazása esetén továbbá fokozottan kell vizsgálni a vallomás hitelességét.⁹¹⁷ A gyakorlat szerint az érintett által ismertként megjelölt „más” nyelv e rendelkezés alkalmazása során maga a magyar is lehet, ha a nem magyar anyanyelvű személy azt beszéli.⁹¹⁸

Kérdés, hogy mi van akkor, ha a vádlott csak az anyanyelvét beszéli, amelyen a tolmácsolás eseti tolmács útján sem biztosítható. Megoldást nyújthat ilyenkor még a kereszt-tolmácsolás.⁹¹⁹ Abban az elvi alapon ki nem zárható helyzetben, ha a nyelvhasználat még kereszt-tolmácsolás útján sem biztosítható, pl. egy törzsi nyelvet a terhelt kivül senki nem beszél az országban (vagy csak a tolmácsolásból kizárt hozzátartozója), az eljárást nem lehet lefolytatni, és hogy a már megindult eljárásban milyen döntés hozható, abban eljárási törvényünk nem ad biztos támpontot. Ha a nyomozás során ez okból ki sem lehet hallgatni a cselekmény elkövetésével gyanúsítható személyt, akkor célszerűnek látszik az eljárást akként felfüggeszteni, hogy az elkövető egyelőre ismeretlen.⁹²⁰ Ha viszont egy ilyen ügy mégis tárgyalási szakig jutna – pl. csak a bíróság észleli, hogy az eseti tolmács a terhelt élettársa volt – úgy megoldást e tanulmány sem tud kínálni, de az biztos, hogy meg kell próbálni valahonnan tolmácsot keríteni,

916 Be. 114. § (1) bek.

917 Debreceni Ítéltábla Bf.II.674/2008/9.

918 Kapcsos Kommentár 605. o. Ilyenkor értelemszerűen nem kell tolmácsot kirendelni.

919 Kapcsos Kommentár 605. o.

920 Be. 188. § (1) bek. c) pont.

és ha ez végképp nem lehetséges, akkor valamely felfüggesztési okot lehet jobb híján értelmezéssel alkalmazni. Másik megoldásként fel lehet hívni az ügyészt a Be. 268. §-a alapján tolmács biztosítására, majd ennek eredménytelensége esetén az eljárás megszüntethető.⁹²¹

Bár elvi alapon abból helyes kiindulni, hogy minden nyelv és kultúra egyenrangú, további nyugtalanító kérdést vet fel a Szegedi Ítéltábla egy eseti döntésének tényállása. A konkrét ügyben ugyan a vádlott beszélt magyarul is, így az eljárás – bár ezt utóbb sérelmezte – e nyelven folyt, azonban az általa használni kívánt nyelven nem csak tolmács nem állott egyáltalán rendelkezésre, de a megjelölt törzsi nyelv (bangwa) az ítéltáblának egy konzuli jelentésre alapozott álláspontja szerint nem is alkalmas az európai jogrendszerben használt szavak és kifejezések tolmácsolására, fordítására.⁹²²

A tolmácsolás terjedelme mindazon eljárási cselekményekre kell, hogy kiterjedjék, amelyen a tolmácsolással érintett személy jelen van. Hallgat a Be. a védő és a terhelt közti – a formális eljáráson kívüli – kommunikációról, amelyen az irányelv szerint szintén ingyenes tolmácsolás biztosítandó.⁹²³ A Kúria elvi döntése értelmében – az irányelvből és az anyanyelv használatához való jog alapelvéből következően – az ezzel összefüggésben felmerült tolmácsdíjat is az állam viseli.⁹²⁴

A tolmácsnak a törvény által szövegszerűen megkívánt „igénybevétele” nem azonos pusztán kirendelésével és megidőzésével, hanem a tolmácsnak – miként a kötelező védelem eseteiben a védőnek a tárgyalási szakban – az eljárási cselekményen ténylegesen jelen is kell lennie és közreműködnie.⁹²⁵ A tolmács mellőzése minden esetben eljárási szabálysértés, annak jellege azonban ügyszaktól és a tolmácsolással érintett személytől függően eltérően alakulhat. Ha ugyanis a vádlott vonatkozásában kötelező a tolmács részvétele, azonban utóbbi a tárgyaláson nem vett részt, úgy azt olyan személy távollétében tartották meg,

921 Be. 268. §, 267. § (1) bek. k) pont.

922 Szegedi Ítéltábla Bf.II.124/2014/22. A határozat szerint egyébként az elsőfokú bíróság törvényesen járt el.

923 Tolmácsolási irányelv 2. Cikk (2) bek.

924 EBD2013.B.1. III. pont.

925 Kúria Bfv.III.783/2012/13.

akinek jelenléte kötelező, ami a kúriai gyakorlat szerint abszolút hatályon kívül helyezési ok.⁹²⁶ A nyomozás során elkövetett azonos eljárási szabálysértés eredménye ehhez képest „csupán” annyi, hogy a tolmács nélkül tett vallomást – mint a terhelt eljárási jogainak lényeges korlátozásával beszerzettet – a bizonyítékok köréből ki kell rekeszteni,⁹²⁷ ami az ügy körülményeitől függően felmentéshez, megalapozatlansághoz vezethet. Ugyanez mondható el a tolmács nélkül felvett tanúvallomásról is – eljárási szakasztól függetlenül. Hatályon kívül helyezést eredményező relatív eljárási szabálysértés továbbá, ha a bíróság elmulasztja a tolmácsot a hamis tolmácsolás következményeire figyelmeztetni.⁹²⁸

A nyelvhasználat másik – írásbeli – módja a *szakfordítás* beszerzése. Az irányelvtől eltérően a Be. összefoglalóan nem tartalmazza a szükségszerűen lefordítandó ún. lényeges iratokat, azonban az előbbiben felsoroltak közül a vádiratot és ítéletet minden esetben kézbesítés útján is közölni kell a terhelttel,⁹²⁹ a kézbesítendő irat viszont a Be. 9. § (3) bekezdése alapján lefordítandó, így az irányelv rendelkezései e körben teljesülnek.⁹³⁰ Kérdőjeleket egyedül az előzetes letartóztatás vagy más személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés tárgyában ülésen hozott határozat vet fel, ugyanis a nyomozási bíró a határozatát vagy kihirdetés, vagy kézbesítés útján közli,⁹³¹ így az ez esetben nem következik a Be.-ből, hogy a kihirdetett – és természetesen megfelelően tolmácsolt – határozatot utóbb írásban, fordításban is kézbesíteni kell, és az egyik gyakorlat szerint erre ilyenkor nincs is szükség.⁹³² Ezzel ellentétben az irányelv által felsorolt iratok – mint lényeges iratok – minden esetben történő lefordításának kötelezettségét a Kúria egy elvi döntésben, éppen az irányelvre

926 Be. 373. § (1) bek. II/d. pont; Kúria Bfv.II.1.056/2013/5.; BH2013.208. Ezzel ellentétes indokolással is találkozhatunk a Debreceni Ítéltábla Bf.I.909/2012/4. sz. végzésében, miszerint a tolmács hiánya a vádlott törvényes jogainak korlátozása folytán gyakorolt lényeges hatást az eljárás lefolytatására, vagyis ez esetben a tolmács hiánya mint relatív hatályon kívül helyezési ok [Be. 375. § (1) bek.] vezetett hatályon kívül helyezésre.

927 Be. 78. § (4) bek.; Kúria Bfv.I.1.021/2014/13.

928 Fővárosi Ítéltábla 2.Bf.87/2011/10.; Debreceni Ítéltábla Bf.III.13/2015/5., Bf.III.506/2014/9.

929 Be. 263. § (3) bek., 262. § (4) bek.

930 Egy régebbi, BH1994.304 számon közzétett eseti döntés szerint a magyar nyelvet nem ismerő, előzetes letartóztatásban lévő vádlott részére az általa ismert nyelvre lefordított vádiratot kell kézbesíteni, avagy „*más módon*” (vagyis tolmácsolással) kell biztosítani, hogy a tartalmát a tárgyalás előtt 8 nappal megismerje, azonban a hatályos Be. szabályaira figyelemmel e jogértelmezés egyértelműen meghaladott.

931 Be. 214. § (2)-(3) bek.

932 Kapcsos Kommentár 55-56. o.

való hivatkozással megerősítette,⁹³³ ezzel mintegy felülírva a korábbi, ellentétes gyakorlatot.⁹³⁴ A jelen jogszabályi környezetben, nemzetközi kötelezettségeinkre is figyelemmel mindenképpen az újabb gyakorlat követendő.

Szintén a nyomozási bíró eljárásához kapcsolódik, hogy az viszont egyértelműen a Be. fenti rendelkezéseibe ütközik, ha az iratok alapján, ülésen kívül meghozott előzetes letartóztatást fenntartó végzést a bíróság a vádlottnak írásban magyar nyelven kézbesíti, és csak tolmács útján gondoskodik annak szóbeli lefordításáról. Mindezt egy eseti döntés relatív eljárási szabálysértésnek minősítette, amely az érdemi felülbírálatnak nem képezte akadályát.⁹³⁵

Míg az előbbi jogesetben az eljárási szabálysértés abban állt, hogy a terhelt igényt tartott volna a szakfordításra, de nem kapta meg, addig az igazán megoldhatatlan kérdést furcsa módon a fordításról való *lemondás* veti fel. A Be. hivatkozott 9. § (4) bekezdése szerint ugyanis nem kell lefordítani az iratot, ha arról az érintett lemond, kivéve, ha a törvény eltérően rendelkezik. Ezen eltérő rendelkezések alapvetően a Be. 219. § (3) és 262. § (6) bekezdésében találhatóak, vagyis a vádat és az ítéletet még a terhelt kifejezett lemondása esetén is le kell fordíttatni. A vádirat esetén ez minden esetben teljesül, és a tisztességes eljáráshoz – a vádlott felkészüléséhez – szükséges is. Más a helyzet azonban az ítéletek esetén, ugyanis *lege lata* még abban az esetben is le kell fordíttatni, és meg kell próbálni kézbesíteni az ítéletet, ha az – az elsőfokú bíróság megfelelően tolmácsolt szóbeli indokolását követően – első fokon jogerőre emelkedik, a vádlott pedig a fordításról lemond. Ezt álláspontom szerint semmilyen emberi jogi megfontolás nem indokolja, és meglehetősen pazarló eljárás is lefordíttatni egy olyan határozatot, amelynek címzettje azt nem igényli, kézbesítése pedig utóbb gyakran eredménytelen. Jelen jogszabályi környezetben erre megoldást e tanulmány se tud nyújtani – adott esetben minden tanács eldöntheti, hogy „felvállal-e” egy relatív eljárási szabálysértést egy jogerősen már befejezett ügyben.

933 EBD2013.B.1, II. pont.

934 Vö. a BH1998.11. sz. jogesettel, miszerint nem sértette az anyanyelv használatának az alapelvét, ha az előzetes letartóztatás meghosszabbítása tárgyában hozott végzés tartalmát a nem magyar anyanyelvű gyanúsítottaknak a tolmács szóban lefordította, írásbeli fordítást azonban nem készült részükre.

935 Debreceni Ítéltábla Bkf.III.453/2008/3.

Az iratok fordításához való jogról lemondásnak kifejezettnak kell lennie, ami mind a hatóság kérdésére, mind az érintett saját kezdeményezésére történhet, azzal az érintett bármikor élhet, és döntése nem végleges,⁹³⁶ tehát utóbb bármikor bejelentheti, hogy valamely – egyébként lefordítandó – iratot mégis anyanyelvén kér kézbesíteni. Ez a szabályozás logikus és életszerű ugyan, azonban jelen megszövegezéssel nem mindenben felel meg a tolmácsolási irányelvnek, mivel utóbbi szerint a lényeges iratok lefordításához való jogról való lemondás további feltétele, hogy a terhelt „előzetes jogi tanácsot kapjon, vagy más módon teljes körű ismeretet szerezzen az ilyen jogról való lemondás következményeiről.”⁹³⁷ E diszkrépancia vagy a jogalkotó részéről igényelne intézkedést, vagy a gyakorlatban kellene elterjednie, hogy a fordításról való lemondást megelőzően a terhelt vagy konzultáljon védőjével, vagy a bíró (ügyész, nyomozó hatóság tagja) egyértelműen figyelmeztesse, hogy ez esetben a határozatot csak magyar nyelven kapja meg – melyet mindkét esetben természetesen megfelelően jegyzőkönyvezni kellene.

Több vádlottas ügyben a magyar nyelvet nem beszélő vádlott számára a vádiratnak, az ítéletnek, a másodfokú ügyészi indítványnak csak az őt érintő részét kell az eljárásban használt idegen nyelvre lefordítani.⁹³⁸ Nehézséget az okozhat, hogy mely részokról mondható ki egyértelműen, hogy azok az adott vádlottra nem vonatkoznak. Míg közvetett vagy társtettesség, részesség esetén nyilvánvalóan nem mellőzhető a vádlott-társ cselekményének ismertetése, addig fel sem merül a fordítás szükségessége a vádlott-társra vonatkozó olyan további tényállás esetén, amelyben a magyar nyelvet nem beszélő vádlott semmilyen módon nem érintett (pl. ketten ellopják az egyik autót, és a másik vádlott más alkalommal ellop egy másikat.) Ami az utólagos bűnkapcsolatokat illeti, egy gondatlanságból elkövetett pénzmosás vétsége kapcsán a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem szükséges a magyar nyelvet nem ismerő vádlott védekezési jogának gyakorlásához annak részletes ismerete, hogy a további vádlottak részletesen milyen vagyon elleni cselekményeket és milyen módszerrel követtek el.⁹³⁹ Ugyanez egy szándékos bűnpártolás esetén már csak

936 BKv. 1/2007. C. fejezet.

937 Tolmácsolási irányelv 3. Cikk (8) bekezdés.

938 Be. 219. § (3), 262. § (6) bek., LB Bkf.I.147/2010/2.; Bkf.I.404/2010/2.

939 Legfelsőbb Bíróság Bkf.I.404/2010/2.

az ügy konkrét körülményei ismeretében dönthető el.

Az irányelvre visszatérve, az előírja továbbá *jogorvoslat* biztosítását mind a tolmácsolás vagy fordítás minősége, mind az ezek szükségetlenségét megállapító határozatok ellen. A Be. ezt első ránézésre ugyan nem tartalmazza, azonban e jogorvoslat biztosított. A nyomozás, valamint az ügyészi szak során ennek formája a nyomozó hatóság vagy ügyész határozata, intézkedés vagy ennek elmulasztása miatt panasz,⁹⁴⁰ amely általános jellegénél fogva alkalmas ezirányú sérelmek orvosolására is. A nyomozás során előterjeszthető panaszt éppen az irányelv implementálása tette újból általános jellegűvé a korábbi megszorítások után.⁹⁴¹ A bírósági eljárás során a nyelvhasználati jogok fenti sérelmei az érdemi határozat elleni fellebbezésében sérelmezhetőek, és mint láttuk, megalapozottságuk esetén hatályon kívül helyezésre vezetnek.

4.3. Külön- és különleges eljárások

A Be. Ötödik és Hatodik része a nyelvhasználati jogok körében igen kevés eltérő szabályt tartalmaz, de ennek ellenére, illetve éppen ezért a gyakorlat számos különféle kérdést vet fel.

A *fiatalkorúak elleni* büntetőeljárás az általános szabályokhoz képest egy további főszeméllyel bővül, aki nem más, mint a törvényes képviselő. Őt alapvetően a védő jogai illetik meg a nélkül, hogy a védői kötelezettségek is terhelnék.⁹⁴² A törvényes képviselő jogállása e tanulmány szempontjából annyiban jelentős, hogy míg a magyar nyelvet nem beszélő, fiatalkorú terhelt esetén többnyire a törvényes képviselő sem beszéli az eljárás nyelvét, addig erre a helyzetre a Be. semmilyen különös szabályt nem biztosít.

Az kiindulási pontként világos, hogy a terhelthez hasonlóan a Be. 9. §-ában írtak szerint a törvényes képviselő jogosult anyanyelve használatára, így a tolmácsolás az ő jelenlétével járó eljárási cselekményeken is kötelező – mely többnyire egyébként egybeesik azokkal, ahol a terhelt is jelen van. A tisztességes eljárás

940 Be. 195. § (1), 196. § (1), 228. § (1) és 228/A. § (1) bek.

941 2013. évi CLXXXVI. tv. 38. §, valamint az ahhoz fűzött miniszteri indokolás.

942 Be. 451. §; e §-hoz fűzött Nagykommentár.

álláspontom szerint azt is megköveteli, hogy a szükséghez képest a törvényes képviselő és a védő közti kommunikáció során is biztosított legyen a tolmácsolás. Leginkább az ebből eredő költség viselése tekinthető aggályosnak, hiszen a törvényes képviselőt a védő jogai illetik meg, a Be. 339. § (2) bekezdése szerint viszont a vádlott nyelvtudásának hiánya okán felmerült költséget viseli minden esetben az állam. Magából a jogszabályból így az következik, hogy a bűnösnek kimondott vádlottat – a védő munkadíjához, készkiadásához hasonlóan – a törvényes képviselő oldalán felmerült bűnügyi költség viselésére is kötelezni kell. A törvényes képviselő vonatkozásában felmerült tolmácsdíj vonatkozásában azonban álláspontom szerint helyesebb, ha azt akár a Be. 9. § (1) bekezdés 2. mondatára hivatkozással, akár méltányosságból az állam viseli,⁹⁴³ egyszerűen azért, mert ellenkező esetben a törvényes képviselő védelmi jogainak gyakorlása éppen a vádlott – jellemzően a saját gyermeke – költségére történik.

A *magánvádas eljárás* sok szempontból egyébként is a büntetőeljárás állatorvosi lova. Ami a nyelvhasználatot illeti, az itt egyrésztől kétirányú lehet, amennyiben a vádlott vagy a vádló oldalán merül fel, másrészt sajátos költségviselési szabályok is érvényesülnek. A vádlott nyelvhasználatát az előző alfejezetben részletezett általános szabályok szerint alakul, ideértve azt is, hogy a saját vonatkozásában felmerült tolmácsdíj viselésére nem kötelezhető. A magánvádló szintén a nyelvhasználat általános szabályai szerint jogosult anyanyelve (kisebbségi nyelve, stb.) használatára, melynek költségeit az állam előlegezi. A magánvádló által anyanyelvén előterjesztett beadványt ennek megfelelően le kell fordíttatni. Ha a vádlottat a bíróság bűnösnek mondja ki, akkor eltérő törvényi rendelkezés hiányában kötelezni kell a vádlottat minden egyéb bűnügyi költséggel együtt a magánvádló tekintetében felmerült tolmácsdíj megfizetésére is, hasonlóan a tanúk oldalán felmerült tolmácsdíjhoz.

A másik oldalról főszabályként a magánvádló viseli azon bűnügyi költséget, melyre a vádlott felmentése vagy az eljárás megszüntetése miatt nem kötelezhető. Ez alól kivétel a vádlott halála vagy a kegyelem; továbbá csak és kizárólag a vádlott körében felmerült tolmács- és fordítói díj esetén az, ha a

943 Vö.: Be. 338. § (4) bek.

magánvádló a feljelentést visszavonja, vagy a vádat elejti.⁹⁴⁴ Minden más esetben tehát a vádlott felmentése vagy megszüntető végzés esetén a magánvádló köteles mind a vádlott, mind a saját oldalán felmerült tolmácsdíjakat is viselni.

Bár dogmatikailag nem tekinthető különjárásnak, a fentiek a *pótmagánvádas eljárásra* is megfelelően alkalmazandóak azzal, hogy a vádlott felmentése vagy vele szemben az eljárás megszüntetése esetén a pótmagánvádló minden esetben, a megszüntetés okától függetlenül köteles az esetleges tolmácsdíjat is magában foglaló bűnügyi költséget viselni. E kötelezettség ugyanakkor kizárólag a pótmagánvádlóként történő fellépést követően keletkezett költségekre irányadó.⁹⁴⁵

A *bíróság elé állítás* abból a szempontból különleges, hogy vádirat nincs, így annak lefordítása fel sem merülhet, a vádat az ügyész a tárgyaláson szóban ismerteti.⁹⁴⁶ Mivel a tárgyalás-előkészítési szakasz értelemszerűen hiányzik, ezért az ügyész gondoskodik a tárgyalás megtartásának feltételeiről is, ideértve a tolmács jelenlétét.⁹⁴⁷ Az irányelv szerint a vád(irat) a kötelezően lefordítandó lényeges iratok körébe esik, ugyanakkor kivételes esetben is biztosítható szóbeli fordítás vagy összefoglaló,⁹⁴⁸ mely alapján e különleges eljárás során a vád szóbeliségéhez igazodóan a fordítás szóbelisége nem kifogásolható. A gyakorlatban egyébként az ügyész a vádirat helyett készült vádfeljegyzést a feleknek többnyire a tárgyalás előtt kézbesíti, egyben gondoskodik annak szóbeli lefordíttatásáról.

Az egyéb különjárássok az anyanyelv használatához való jog szempontjából további kérdést nem vetnek fel. A *tárgyalás mellőzésével* hozott végzések esetén célszerű annyiban visszautalni a *Covaci*-ügyre, hogy a vádlott természetesen a tárgyalás tartása iránti kérelmet is előterjesztheti az eljárásban általa használt nyelven.⁹⁴⁹

944 Be. 514. § (1)-(2) bek.

945 Be. 344. § (1) bek.

946 Be. 522. § (2) bek.

947 Be. 520. §.

948 Tolmácsolási irányelv 3. Cikk (2) és (7) bek.

949 Lásd 68. lábj.

A Be. szerinti *különleges eljárásokban* a nyelvhasználattal kapcsolatban különösebb kérdések szintén nem merülnek fel. Minthogy eltérő rendelkezés hiányában a Be. általános szabályai alkalmazandóak, így az eljárást kezdeményező ügyész a különleges eljárásokban is köteles indítványát szükség esetén fordításban is csatolni.⁹⁵⁰

Feltétlen említést érdemelnek még ugyanakkor ezen alfejezetben a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. tv. (Nbj.) és az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. tv. (Eu.tv.) által szabályozott eljárások, amelyek közös háttérjogszabálya szintén a Be.⁹⁵¹ A két jogszabály által szabályozott eljárási és végrehajtási jogsegélyformák a nemzetközi elem miatt szükségszerűen vetik fel a tolmács (szakfordító) igénybevételét. A költségek viselésére mindkét jogszabály tartalmaz néminemű szabályozást, azonban ezek korántsem nyújtanak minden helyzetben kellő támpontot.

Az Nbj. szerint a kiadatás, ideiglenes átadás, büntetőeljárás átadása, szabadságvesztés vagy szabadságelvonással járó intézkedés végrehajtásának átadása, letartóztatásban levő, elzárást vagy szabadságvesztést töltő személyek tanúkénti meghallgatás céljából történő ideiglenes átadása, átszállítása költségei a megkereső külföldi államot terhelik. Ugyanezen célokból külföldön tartózkodó személyek Magyarországra szállításának költségei, a magyar nyelvű megkeresésnek a megkeresett állam nyelvére való lefordításával felmerült költségek, valamint a külföldi bíróság által kiszabott szabadságvesztés vagy a szabadságelvonással járó intézkedés végrehajtásának átvétele esetén a külföldi hatóság által megküldött idegen nyelvű iratok magyar nyelvre történő fordításának és a kirendelt védőnek a díja bűnügyi költség.⁹⁵² A gyakorlatban az válhat kérdésessé, miként kell e bűnügyi költségekről rendelkezni, hogyan alakul a magyar irat idegen nyelvre, illetve az idegen nyelvű irat magyar nyelvre történő lefordítása esetén a költségviselés, ugyanis erre vonatkozó különös szabályt a törvény nem tartalmaz.

950 Debreceni Ítéltőábla Bkf.II.337/2009/2.

951 Nbj. 10. §, Eu.tv. 2. §, továbbá az Eu.tv.-nek az Nbj is háttérjogszabálya.

952 Nbj. 82. §, 83. § (1) bek.

A nemzetközi ügyekben központi jelentőségű Fővárosi Ítéltábla gyakorlatának lényege szerint amennyiben e költségek nem azzal kapcsolatban merülnek fel, hogy a terhelt a magyar nyelvet nem beszéli, pl. egy magyar anyanyelvű magyar állampolgárral szemben kell a külföldi ítéletet végrehajtani, és a terheltet az alapeljárásban büntügyi költség megfizetésére kötelezték, úgy az eljárás jogerős befejezése után a végrehajtás átvételével kapcsolatos büntügyi költséget – a különleges eljárások szabályainak megfelelően – viselnie kell.⁹⁵³

Ezen álláspont további leágazása, hogy mivel a fordítási költség a magyar hatóságok eljárásában merül fel, ezért a terheltet még akkor is kötelezni kell annak viselésére, ha a külföldi alaphatározat nem kötelezte őt eljárási költség megfizetésére.⁹⁵⁴ Az elítélt a fordítási költség viselése alól tehát ezen álláspont szerint kizárólag méltányosságból mentesíthető.⁹⁵⁵

Kialakult ugyanakkor más ítéltáblák területén egy eltérő megközelítés is, amely a Be. 9. §-ában foglalt alapelvekből és a tolmácsolási irányelvből azt vezeti le, hogy mivel a költség nem a terhelt, hanem a hatóság oldalán merül fel, az elismerési eljárást nem az elítéltek kezdeményezik, és az is általános alapelv, hogy kétség esetén a jogszabályt a terheltre nézve kedvezőbb módon kell alkalmazni, ezért a felmerülő fordítási költségek is az állam terhén maradnak.⁹⁵⁶ Ez utóbbi érvelés méltányosabb ugyan, de álláspontom szerint normatív alapja annyiban hiányzik, hogy alapelvi szinten hátrány a magyar nyelv nem tudása miatt nem érhetné az elítéltet.

Az Európai Unió tagállamai között a kérdést tovább árnyalja egyrészt a Tolmácsolási irányelv, másrészt az Eu.tv., mely bizonyos esetekre világos útmutatást ad. A magyar állam viseli a büntügyi költséget európai elfogatóparancs végrehajtása, felügyeleti intézkedés végrehajtásának ellenőrzése, ún. alternatív szankciók végrehajtása, valamint európai védelmi határozat végrehajtása során – ideértve bármilyen fordítói és tolmácsdíjat. A nem említett egyéb eljárásokban, így szabadságvesztés, pénzbüntetés (vagy épp

953 Be. 555. § (2) bek. j) pont; Fővárosi Ítéltábla Bf.V.1559/2004/3.

954 Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.10.274/2009/3.; Bkf.V.11.460/2011/3.

955 Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.10.517/2009/3.

956 Czédli-Deák (2016) 7-8. o. A szerző a Szegedi Ítéltábla gyakorlatát elemzi.

bűnügyi költség), végrehajtásának átvétele során viszont szintén a fenti két eltérő gyakorlat alakult ki.

Ebbe az állóvízbe robbant bele a már említett Balogh ügy, aminek fő megállapítása, hogy a külföldi határozat elismerésére irányuló eljárás egyáltalán nem összeegyeztethető az uniós joggal, és ami pontosan a fordításokhoz kapcsolódó költségviselés kérdéséből indult ki. A feltett kérdés lényegében arra irányult, hogy az említett különleges eljárásra alkalmazandó-e a tolmácsolási irányelv, burkoltabban pedig természetesen arra, hogy kötelezhető-e az elítélt a fordítási díj viselésére. A mellett, hogy az Európai Bíróság az egész eljárás értelmét megkérdőjelezte, rámutatott arra is, hogy az irányelv – a II. fejezetben már írtak szerint – a büntetőeljárás kezdetétől annak jogerős befejezéséig terjedő időszakra alkalmazandó, így az elismerésre irányuló különleges eljárásban nem.⁹⁵⁷ E megállapításból és annak indoklásából viszont egyenesen következik az is, hogy az irányelv nem alkalmazandó végrehajtási jogsegélyek során sem, továbbá általában a büntetésvégrehajtás során.

A magyar jogalkalmazó dilemmáját az Európai Bíróság végül nem döntötte el, nem is feladata. A fordítás esetleges ingyenességét alátámasztó egyik erősebb érv ugyanakkor megdőlt, ami tovább látszik billenteni a mérleg nyelvét az álláspontom szerint is helyes irányba, miszerint e körben a fordítói díjakat igenis az érintett köteles viselni. Még valamire mutatott rá továbbá a Balogh ügy, jelesül arra, hogy az alapítélet magyar fordítását az osztrák bíróság az alapeljárás során a vádlottnak az irányelvnek is megfelelően kézbesítette, bár erről utóbb a magyar bíróságnak eltérően nyilatkozott. Ennélfogva általában célravezetőnek tűnik az ítélet lefordítása előtt a megkereső tagállamtól kérni és elvárni annak magyar fordítását, éppen arra hivatkozással, hogy azt az alapeljárásban egyébként is el kellett készíttetnie.

957 C-25/15 sz. ítélet 36-40. bekezdés.

4.4. Nyelvhasználat és migráció

Mint arra a tanulmány bevezetője utalt, a migrációhoz kapcsolódó bűncselekmények száma és aktualitása külön elemzést érdemel. E bűncselekmények pontos köre nehezen meghatározható, hagyományosan jelen volt és van napjaink bűnözésében az embercsempészség és a jogellenes tartózkodás elősegítése, melyek passzív alanyai szükségszerűen, elkövetői gyakran külföldiek – az előző fejezetben taglaltakhoz képest azonban e cselekmények eljárásjogilag nem különülnek el. A 2015. szeptember 15-én hatályba lépett új migrációs bűncselekményeket – határzár tiltott átlépése, határzár megrongálása és határzárral kapcsolatos építési munka akadályozása –, mint közönséges bűncselekményeket elvileg bárki elkövetheti, de ténylegesen magyar állampolgár az elkövetői körben csak egészen ritkán jelenik meg.⁹⁵⁸ E három új bűncselekményre a Be. XXVI/A. fejezete szerinti új külön eljárás alkalmazandó, mely sajátos, a nyelvhasználat jogát is erősen érintő eljárási kereteket vezetett be.

Előrebocsátandó, hogy a hivatkozott különeljárást is kodifikáló, az egyes törvényeknek a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításairól szóló 2015. évi CXL. tv. ezen túlmenően is módosította a Be.-t, és önmagában is kuriózumként egy vidéki bíróság, a Szegedi Járásbíróság kizárólagos illetékességét állapította meg ezen ügycsoportra, így értelemszerűen másodfokon pedig a Szegedi Törvényszék járt el.⁹⁵⁹ Röviddel ezt követően ugyan a Pécsi és a Zalaegerszegi Járásbíróság is kijelölést nyert Baranya, Zala és Somogy megye területére,⁹⁶⁰ a határzárral kapcsolatos ügyek túlnyomó többségét azonban a Szegedi Járásbíróság tárgyalta, így empirikus vizsgálat tárgyát kizárólag az utóbbiak képezték. A minta így is reprezentatív, ugyanis 2015. szeptember 15. napjától 2016. július 31. napjáig a Szegedi Járásbíróságra mindösszesen 2893 határzárral kapcsolatos, bíróság elé állításos büntetőügy

958 Ott is élhetünk a gyanúperrel, hogy valamiféle eszközcselekményről van szó. A vizsgált ügyek közt fellelt egyetlen magyar elkövető védekezése szerint magányos, éjszakai szarvas-megfigyelés közben mászott át kétszer a kerítések alatt egy éjjellátó készülékkel; állítása szerint a határ szerb oldalán, a közelben várakozó, ismeretlenül maradt csoportról nem volt tudomása... (Szegedi Járásbíróság 6.B.109/2016/6).

959 A megjelölt jogszabály 24. §-a; Be. 17. § (6) bek.

960 2015 évi CXCVI tv. 2. § (2) bek; Be. 17. § (6a) bek. Az is formabontó, hogy e rendelkezések a Barcsi Járásbíróság illetékességi területét – kizárólag e három deliktumra – a Pécsi Járásbírósághoz csatolták.

érkezett.⁹⁶¹

A Be. 542/E. §-a tömeges bevándorlás miatti válsághelyzet idejére minden más ügyet megelőző soronkívüliséget ír elő, ennek érdekében pedig a terhelti jogokat is korlátozza. Az védhető, sőt praktikus, hogy az ismeretlen helyen tartózkodó, Magyarországon bejelentett lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel nem rendelkező terhelt részére a hivatalos iratot a védőnek kell kézbesíteni, hiszen ez esetben fő szabályként magát a büntetőeljárást is meg kell szüntetni, így a terheltet kézzel fogható hátrány nem érheti.⁹⁶² A másik korlátozás ugyanakkor kifejezetten az anyanyelvhasználat jogát kezdi ki, ugyanis a Be. 542/K. §-a értelmében a külön eljárás során a Be. 219. § (3) és 262. § (6) bekezdése nem alkalmazható, vagyis *nem* kell a vádiratot és az ügydöntő határozatot a vádlott anyanyelvére (általában megjelölt más nyelvre) lefordítani. Ez a rendelkezés önmagában álláspontom szerint sem a nyelvhasználati irányelvvel, sem a tisztességes eljárás elvével nem összeegyeztethető, és szó szerinti alkalmazása veszélyes precedenst is teremthetett volna az éppen ekkor hazánkra irányuló fokozott nemzetközi érdeklődés közepette. Mint láttuk az irányelv kivételképpen akkor teszi lehetővé a lényeges iratok szóbeli fordítását vagy összefoglalását, ha az nem sérti a tisztességes eljárást.⁹⁶³ Mármint egy olyan rendelkezés elfogadható lenne, hogy nem kell lefordíttatni az ítéletet, ha az elsőfokon jogerőre emelkedik, azonban normál, nem bíróság elé állításos eljárásokban a vádirat lefordításának vagy éppen a megfellebbezett elsőfokú ítéletek lefordításának mellőzése a vádlott felkészülési és védekezési lehetőségeit súlyosan aláásná.

A Szegedi Törvényszék Büntető Kollégiuma a jogszabály hatályba lépése előtti rövid felkészülési idő alatt maga is észlelte a problémát, és a fentiektől teljesen eltérő, de helyes okfejtés alapján jutott érdemben azonos következtetésre. E megközelítés ugyanis nyelvtanilag és logikailag elemzi a kérdéses rendelkezést, mégpedig akként, hogy *lege lata* kizárólag a Be. 219. § (3) és 262. § (6) bekezdéseit nem alkalmazhatja a bíróság, ettől függetlenül a Be. 9. §-ának garanciális rendelkezései változatlanul irányadóak. Mint szintén láthattuk, a Be. 9. § (4) bekezdése értelmében a kézbesítendő iratot kizárólag akkor nem kell

961 A Szegedi Törvényszék Sajtóosztályának tájékoztatása.

962 Be. 542/F. §, 542/I. § (1) bek.

963 Tolmácsolási irányelv 3. Cikk (7) bekezdés.

lefordíttatni, ha arról az érintett kifejezetten lemond; a külön eljárás szabályai pedig pont a törvény ezzel egyébként is kissé inkohereus rendelkezéseit rontják le, ezért törvényesen akkor jár el a bíróság, ha ítéletét akkor – és csak akkor – nem fordíttatja le a vádlott nyelvére, ha utóbbi e jogáról lemond.⁹⁶⁴

Noha az elsőfokú bíróságot nem köti, a gyakorlatban a fenti kollégiumi vélemény és ennek köszönhetően az anyanyelv használatának joga maradéktalanul érvényesült. Ezen ügyek legáltalánosabb gyakorlati tapasztalata mind a tanulmány tárgya szempontjából, mind minden egyéb téren a nagyfokú terhelti és védői passzivitás. A vádlottak a legritkább esetben tesznek vallomást, a védőbeszédnek néhány szavasak, az utolsó szó jogán szóló vádlottak részéről pedig legfeljebb egy bocsánatkérés hangzik el.⁹⁶⁵ E passzivitás, ha racionális magatartási formának feltételezzük, a kiutasítások gyakori végrehajthatatlanságából eredhet, és vélhetően ettől nem független az sem, hogy a vádlottak a bíróság kérdésére igen ritkán kérik az ítélet lefordítását, az ügyek túlnyomó többségében azonban erről lemondanak. Ez számszerűen azt jelenti, hogy a bűnösnek kimondott 2837 terhelt közül 14 kérte az ítélet lefordítását, ami az ügyek mintegy 0,5 %-a.⁹⁶⁶

Láthattuk, hogy a tolmácsdíjak összegét jogszabály nem határozza meg. E jogalkotói mulasztás súlyát a legszemléletesebben szintén a migrációs ügyek mutatták be. A korábbi „tipikus” külföldi terheltek által beszélt világnyelvek vagy szomszédos országok nyelveire az igazságszolgáltatás rendelkezésére egy viszonylag bejáratott kör áll tolmácsként rendelkezésre, azonban a Közel-Keletről és a harmadik világból érkezett vádlottak esetén a pastu, dari, urdu, szomáli, tigré, stb. tolmácsok sajátos hiánycikké váltak, ami a kereslet és kínálat vastörvényei szerint ugyancsak megterhelte a bírósági büdzsét. Általános tapasztalat az is, hogy a tolmácsok lényegesen, akár tízszer is magasabb óradíj megállapítását kérték a tárgyaláson, mint a megelőző nyomozóhatósági

964 Szegedi Törvényszék Büntető Kollégiumának 4/2015. (IX.21.) sz. állásfoglalása.

965 Ez a szerző gyakorlati tapasztalata is, amit az érintett kollégákkal való eszmecsere és az érintett ügyek statisztikai és szűrőpróba szerű vizsgálata is alátámaszt.

966 Szintén a Szegedi Törvényszék Sajtóosztálya adatszolgáltatása alapján. A passzivitást támasztja alá az a tény is, hogy összesen 25 fellebbezés bejelentésére került sor (0,9 %), jellemzően abban a néhány ügyben, amikor a bíróság a határozáron harmadszor is átmászó vádlottal szemben végrehajtandó szabadságvesztést szabott ki.

eljárásban – elfogadható magyarázat nélkül –, ezt tiltó törvényi rendelkezés hiányában azonban a bíróság többnyire kénytelen volt e magasabb díjakat megállapítani. A válság lecsengése közeledtével tért el a kialakult gyakorlattól egy eseti döntés, amely a tárgyalási tolmácsolásért elkért magasabb munkadíj helyett a nyomozás során érvényesített óradíjnak megfelelő tolmácsdíjat állapított meg.⁹⁶⁷ A másodfokú bíróság a végzést gyakorlatilag helyes indokai alapján hagyta helyben.⁹⁶⁸

A Szegedi Törvényszék Elnöke a költségek növekedését akként próbálta megállítani, hogy a törvényszék az arra hajlandó tolmácsokkal együttműködés megállapodást, vagyis polgári jogi szerződést kötött, melyek előre meghatározták a tolmács óradíját. Az így megkötött megállapodások táblázatos kivonata az ítélkező tanácsok rendelkezésére áll,⁹⁶⁹ a gyakorlatban az érintett tolmácsok többnyire önkéntes jogkövető magatartást tanúsítottak. Amikor a tolmács az előzetes megállapodástól magasabb díjigényt érvényesített, a bíróság a „kialkudott” összeget állapította meg, a törvényszék pedig a döntést helybenhagyta.⁹⁷⁰ Mindkettő, a tolmácsdíjakat az ésszerűség határain belül tartani hivatott döntés üdvözlendő; jogi indokolásuk – egyéb jogszabály híján – a Be. 105. § (6) bekezdésére utal.

Végezetül említést érdemel, hogy e dömpingügyek még valamire felhívták a figyelmet: a kellő számú, megfelelő képesítéssel rendelkező tolmács hiányára, és ezzel szoros összefüggésben az eseti tolmácsok olykor vitatható színvonalára. A szóbeli tolmácsolás esetén a bíróságnak – nyelvismeret hiányában – legfeljebb nehezen alátámasztható aggályai lehetnek, azonos tőről fakad viszont a szakfordítások esetenként silány minősége, amint arra egy nagy nyilvánosságot kapott „határozás” ügy a közelmúltban élesen rá is világított.⁹⁷¹

967 Szegedi Járásbíróság 95.B.2260/2016/2/III.

968 Szegedi Törvényszék 1.Bpkf.429/2016/2.

969 Szegedi Törvényszék Elnökének 2016.El.II.B.8/9. sz. tájékoztatása.

970 Szegedi Járásbíróság 95.B.2260/2016/2/IV.; Szegedi Törvényszék 1.Bpkf.430/2016/2.

971 <http://index.hu/belfold/2016/05/17/forditas_tolmacsolas_aknamezon_robbant_a_roszkei_forditasbotrany/> (2016. augusztus 4.)

5. NÉHÁNY GONDOLAT A SZABÁLYSÉRTÉSI ELJÁRÁSRÓL

A szabálysértési jog jogi jellegének, jogági önállóságának vizsgálata nem tartozik e lapokra, az azonban a szakma konszenzusos véleményének tekinthető, hogy a jelenleg hatályos új szabálysértési törvénnyel⁹⁷² a szabálysértési anyagi és eljárási jog minden eddiginél közelebb került büntetőjogi megfelelőjéhez.⁹⁷³

Kiindulni abból célszerű, hogy míg a Btk. rendelkezései csak akkor alkalmazandóak, ha arra a Szabs.tv. kifejezetten utal,⁹⁷⁴ addig a Be. – az eljárás hasonlósága ellenére – a Szabs.tv.-nek nem háttérjogszabálya, így a szabálysértési eljárásban előbbinek egyetlen rendelkezése sem alkalmazható. A nemzetközi háttérrel illetően a tolmácsolási irányelv világosan kimondja, hogy a szabálysértési eljárásnak csak a bíróságok előtt folyó részére alkalmazandó,⁹⁷⁵ tehát a magyar szabálysértési hatóságok arra nem kötelesek tekintettel lenni. Másrészt az EJB egyértelműen a büntetőeljárással azonosnak tekintette a szabálysértési eljárást is,⁹⁷⁶ vagyis a már ismertetett esetjog tanulságait továbbra is szem előtt kell tartani.

A nemzetközi háttér e kettősségéből az következik, hogy az irányelv biztosította többlet-garanciákat (pl. lényeges iratok fordítását) kizárólag a bíróság előtt folyó eljárási szakokban kell alkalmazni. Maga a Szabs.tv. az anyanyelv használatához való jogot szintén eljárási alapelvként rögzíti, a Be. 9. § (1) és (2) bekezdésével teljesen azonos módon.⁹⁷⁷ Hiányzik ugyanakkor az említett Be. § második fele, az iratok lefordításáról és az ezirányú jogról való lemondásról, amely azonban a jelenleg hatályos törvényben inkább csak mellékhatásoktól nem mentes kodifikációs sajátosság, ugyanis a jogszabály mindezekről a tolmács körében rendelkezik.

Ami a tolmácsolást és a szakfordítást illeti, az a furcsa helyzet állt elő, hogy az egyébként hanyag fogalmazással gyakran méltán vádolt Szabs. tv.⁹⁷⁸ ezt sok

972 2012. évi II. tv. (Szabs.tv.).

973 Árva (2012) 52. o.; Belcsák (2013) 178. o.

974 Szabs. tv. 29. § (1) bek.

975 Irányelv 1. Cikk (3) bek.

976 Öztürk v. Germany, lásd 33. lábj.

977 Szabs.tv. 36. §.

978 pl. Bisztriczki-Kántás (2012) 26. o.

szempontból részletesebben és az irányelvhez közelebb módon szabályozza a Be.-hez képest. Arról a Szabs. tv. a büntetőeljárással azonos módon rendelkezik, hogy a nyelvhasználat biztosítása érdekében lehetőleg képesítéssel rendelkező, ennek hiányában eseti tolmácsot kell kirendelni, akire a szakértőkre vonatkozó rendelkezések alkalmazandóak.⁹⁷⁹ A jogszabály lehetővé teszi a távtolmácsolás alkalmazását is, bár kétséges, hogy ennek technikai feltételei egyelőre mennyiben biztosítottak.⁹⁸⁰ Kérdés, hogy a költséghatékony és gyors eljárást mennyiben biztosítja, hogy arra viszont nincs törvényi lehetőség, hogy a magyar nyelvet nem ismerő személy az általa ismertként megjelölt más nyelvet használjon a tolmácsolás során még akkor sem, ha az anyanyelv használata aránytalan nehézségbe is ütközik.⁹⁸¹

A törvény részletesen és az irányelvnek mindenben megfelelően szabályozza a szakfordításról való *lemondás* jogát, annak érvényességét a jogkövetkezményekről történt előzetes tájékoztatáshoz kötve. Kimondja azt is, hogy e nyilatkozat visszavonható, mely esetben a korábbi eljárást nem kell megismételni, de az eljárás alá vont személy a korábban keletkezett irat másolatára is igényt tarthat.⁹⁸² A lemondáshoz való jog kodifikációjába ugyanakkor hiba is csúszott, mivel a törvény azt kifejezetten az eljárás alá vont személyhez (az eljárás kvázi terheltjéhez) kapcsoltan szabályozza, vagyis arról a törvény semmilyen rendelkezést nem tartalmaz, hogy a sértett vagy egy egyszerű tanú esetén a szakfordítás vajon minden esetben kötelező-e?⁹⁸³

Az irányelvnek mindenben megfelelően szabályozza a törvény a *lényeges iratok* körét és lefordításának kötelezettségét is, azt – helyesen – kifejezetten a bírósági eljáráshoz kötve azzal, hogy a rendőrség ún. előkészítő eljárása során keletkezett iratokról a rendőrség köteles a fordítást beszerezni.⁹⁸⁴ Szakfordítás helyett az irat szóbeli lefordítása vagy összefoglalása kizárólag akkor rendelhető el, ha ahhoz az

979 Szabs.tv. 67. § (1) és (3) bek.

980 Szabs.tv. 67. § (12) bek.

981 Vö. Be. 114. § (1) bek. 2. mondata.

982 Szabs.tv. 67. § (8) és (9) bek.

983 Pl. a kártérítésről rendelkező határozat ellen a sértett még fellebbezéssel is élhet, így vele nyilvánvalóan közölni kell, de lemondhat-e annak lefordításáról? De még egy tanú is mondhatja vagy mondhatná azt, hogy az idézést nem kéri lefordítani, mert pl. a házastársa úgyis beszél magyarul.

984 Szabs.tv. 67. § (7) és (10) bek.

eljárás alá vont személy hozzájárul.⁹⁸⁵ Ezen, a büntetőeljárásban sem érvényesülő módon merev szabályozás kétségessé teszi a nem magyar anyanyelvű eljárás alá vont személlyel szemben a 72 órán belüli bíróság elé állítás lefolytathatóságát, ha az nem mond le a szakfordításról, amiben viszont nem érdekelt.

Szintén a Be.-től eltérően és az irányelvnek való feltétlen megfelelésre törekedve a Szabs. tv. külön jogorvoslati formákat biztosít a tolmácsolás vagy a szakfordítás *minőségének* sérelmezésére, tovább színesítve az egyébként is igen heterogén jogorvoslati rendszert. Ha tolmácsolás vagy szakfordítás minősége az eljárás tisztességességét sérti, úgy az eljárás alá vont személy vagy képviselője új tolmács vagy szakfordító kirendelését kérheti.⁹⁸⁶ Ezen rendelkezések kizárólag a bírósági eljárásban, valamint a rendőrség elzárással is büntetendő szabálysértések esetén lefolytatott ún. előkészítő eljárásában alkalmazandóak. Az új szakfordító kirendelése tárgyában hozott végzés ellen nincs helye fellebbezésnek, az indokolás szerint ez az érdemi határozat elleni fellebbezésben sérelmezhető.⁹⁸⁷ Ettől eltérően az új tolmács kirendelését elutasító döntés ellen külön fellebbezésnek van helye, amely nem halasztó hatályú.⁹⁸⁸ E megkülönböztetés indokoltsága erősen vitatható, hiszen csak tovább bonyolítja az egyszerűnek szánt eljárást. Másrészt bármily előremutató is, hogy a jogszabály a minőségi kifogásokat illetően külön jogorvoslati rendelkezéseket tartalmaz, ez a szintén eljárási alapelvként szabályozott, immáron általános jogorvoslati jogból is egyértelműen következne.

A tolmácsolás költségeit az állam viseli, rendelkezik a Szabs. tv.,⁹⁸⁹ ami szintén felveti a kodifikációs hiba gyanúját, hiszen e megfogalmazásból eredően, e költségek a tanú vagy a sértett vonatkozásában felmerült tolmács vonatkozásában – a büntetőeljárástól eltérően – így akkor is az állam terhén maradnak, ha az eljárás alá vont személy felelősségét egyébként jogerősen megállapítják.

985 Szabs.tv. 67. § (11) bek. Ez a szabály is kifejezetten az eljárás alá vont személyről rendelkezik, így az eljárás más résztvevőit jótékony homály fedí.

986 Szabs.tv. 67. § (5)-(6) bek.

987 2015. évi CCII. tv. 16. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

988 Szabs.tv. 67. § (5) és (13) bek.; Szabs.tv.. 35. § (1) bek., (2) bek. b) pont.

989 Szabs.tv. 67. § (4) bek.

Mindezen eltéréseken és érdekességeken túl ugyanakkor a szabálysértési eljárás során is a büntetőeljárásra a bírói gyakorlat által évtizedek alatt kimunkált gyakorlat alkalmazandó megfelelően, ideértve álláspontom szerint mindazon eseteket is, amelyekről a Szabs.tv. egyáltalán nem rendelkezik.⁹⁹⁰

Az anyanyelv használatához való jog szempontjából a jogalkotó az irányelv implementálása során meglehetősen kettéválasztotta az adminisztratív és bírósági eljárásokat. Ebből az is következik, hogy a szabálysértési hatóságok előtti „normál”, nem elzárással büntetendő szabálysértések miatti eljárásban a tolmács kirendelése ugyan kötelező, de a lényeges iratok lefordítására, a tolmácsolás minőségére irányuló jogorvoslatra vonatkozó fenti szabályok nem alkalmazhatóak. Az ügy az elsőfokú szabálysértési határozat elleni kifogással kerül bírósági szakba,⁹⁹¹ amivel az említett jogok mintegy „felélednek.” Ilyenkor a törvény megfogalmazása azt valószínűsíti, hogy ha az nem áll rendelkezésre, a bíróság kénytelen beszerezni az elsőfokú határozat és a feljelentés fordítását.

Az elzárással büntetendő szabálysértések és a szabálysértési hatóságok határozatai ellen előterjesztett kifogások elbírálásán túl a bíróságok még egy aspektusból jutnak igen fontos szerephez: a végrehajtás során. A meg nem fizetett és közérdekű munkával meg nem váltott pénzbírságot és helyszíni bírságot ugyanis a bíróság itt nem részletezendő szabályok szerint elzárásra változtatja át,⁹⁹² így az ügy a bírság önkéntes megfizetése vagy megváltása elmaradása esetén bírósági szakba kerül, függetlenül attól, hogy maga a jogerős határozat bíróságon vagy szabálysértési hatóság előtt született. Ha az elkövető az alapeljárás során anyanyelvét használta, úgy ez esetben a hatályos törvény szerint ismételen a bíróság kénytelen adott esetben a lényeges iratok fordításáról gondoskodni, elvileg még egy helyszíni bírság esetén is.

A helyszíni bírságokról a nyelvhasználat vonatkozásában egyébként is illik szót ejteni. Amennyiben az adott esetben külföldi állampolgár eljárás alá vont személy beszél magyarul, és ez később a bírságoláshoz használt nyomtatványból

990 A szabályozott területek hasonlósága okán általánosságban is célravezető a büntető anyagi és eljárási kérdésekben kitisztult gyakorlat alkalmazása.

991 Vö. Szabs.tv. 105. §.

992 Szabs. tv. 141. §.

is kitűnik, úgy a rendőrség vagy más bírságolásra jogosult eljárása aggálytalan. Amennyiben viszont az eljárás alá vont személy nem beszél magyarul, úgy jelen jogszabályi környezetben helyszíni bírsággal – törvényesen – lényegében lehetetlen sújtani, hiába tud vele beszélni az intézkedő rendőr pl. angolul, és hiába tartalmazza a bírságszelvény e nyelven is a jogszabályban írt tájékoztatót. A tolmács kirendelése ugyanis, mint láttuk, kötelező, viszont a hatóság tagja – mint ezt pedig a büntetőeljárás elemzésénél láttuk – tolmácsként nem járhat el. Az angolul beszélő rendőr példájánál maradva, ha a bírságszelvény nem tartalmaz legalább utalást a tolmács jelenlétére és személyére, márpedig aligha tartalmaz, akkor az elzárásra való átváltoztatás iránti eljárásban a bíróság a helyszíni bírságot, mint jogszabálysértően kiszabottat hatályon kívül kell, hogy helyezze.⁹⁹³ Természetesen elképzelhető ettől „megengedőbb” jogértelmezés is, miszerint ha kitűnik a nyomtatványból, hogy az elkövető az általa értett nyelven kapott tájékoztatást követően tudomásul vette a bírságot,⁹⁹⁴ úgy nincs akadálya az átváltoztatásnak, azonban személyi szabadság elvonásáról lévén szó elég aggasztó e jogbizonytalanság.

6. ZÁRÓ GONDOLATOK

Összefoglalva a korlátok közé terelt, de sokoldalúnak szánt bemutatását és elemzését a büntetőeljárás és a nyelvhasználati jogok kapcsolatrendszerének, mindeneke előtt azt kell leszögezni, hogy a magyar büntetőeljárási törvény ebből a szempontból az Alaptörvényből és nemzetközi kötelezettségeinkből eredő jogvédelmet messzemenőig biztosítja, az EJEB gyakorlatát meg is haladja.

Normatív szinten még nem tökéletes ugyanakkor a tolmácsolási irányelv és a hatályos Be. összhangja, amennyiben, mint láthattuk, mind a lényeges iratok lefordításáról való lemondás, mind a nyomozási bíró ülésen kihirdetett végzései lefordítása kapcsán kisebb eltérések fedezhetőek fel azzal, hogy a helyes bírói gyakorlat ezeket hatékonyan orvosolni képes. Oly kérdések ezek, melyeket legkésőbb a kodifikáció alatt álló új Be.-ben szükséges lenne rendezni. Már csak a költségtakarékosságból is kiindulva, az irányelvnek mindenben megfelelő

993 Szabs. tv. 141. § (13) bek. e) pont.

994 Vö. Szabs. tv. 99. § (3) bek.

komolyan megfontolandó továbbá, hogy szükséges-e az ügydöntő határozatot még akkor is lefordíttatni, ha arról az érintett kifejezetten lemond.

Szintén uniós kötelezettségeinkből eredően a tolmácsolás és szakfordítás minősége kapcsán megfontolandó a jogorvoslati jog konkrétabb biztosítása, akár a tolmács kirendelésének módját e vonatkozásban a védőhöz közelítve akként, hogy kirendelése ellen jogorvoslatnak helye nincs, azonban az érintett indokolt esetben új tolmács kirendelését kérhetné. A tolmácsolás minősége egyébként is kényes kérdés. A tolmács ideális esetben a megfelelő általános nyelvismereten túl tisztában van mindkét jogi nyelvvel, ezek használatának módjával, és az érintett jogrendek alapvető sajátosságaival is,⁹⁹⁵ mely egy eseti tolmácstól nem várható el feltétlenül, a külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező tolmácsból pedig túl kevés áll rendelkezésre. A jogalkotó büntető-jogalkotáson kívüli feladata lenne tehát továbbá a kellő számú képesített tolmácsról való gondoskodás, valamint egy részben pazarlásra, részben jogbizonytalansághoz vezető szabályozási hiányosság rendezéseként a büntetőeljárásban elszámolható tolmács- és fordítói díjakról való rendeletalkotás.

A bírói gyakorlat meglepően egységesnek bizonyult, a feltárt apróbb ellentmondások az egységes jogalkalmazást általában nem veszélyeztetik.⁹⁹⁶ Ez alól egy érdemi kivételként a nemzetközi bűnügyi együttműködésben felmerülő fordítói díjak emelendők ki, melyek a többször említett Balogh ügy utáni „légyeres térben” a Kúria határozott iránymutatását igényelnék.

Finomhangolásokra szorulnak a Szabs. tv. vonatkozó rendelkezései is, elsősorban abban, hogy a tolmácsoláshoz és szakfordításhoz kapcsolódó rendelkezéseket az eljárás valamennyi résztvevőjére is szükséges lenne kiterjeszteni. E mellett a jogorvoslatok e körben egyszerűsítésre szorulnak, továbbá lehetővé kellene tenni legalább a helyszíni eljárásban a tolmács mellőzését, ha a hatóság tagja megfelelően beszéli az eljárás alá vont személy nyelvét.

995 Wiersinga (2003.) 29. o.

996 Így a feleknek az pl. közömbös, hogy a tolmács mellőzése miatt pontosan mely hatályon kívül helyezési ok miatt kerül sor az eljárás megismétlésére, amíg arra mindenütt sor kerül.

Végezetül, noha alkotmányozási kényszer nyilvánvalóan nincs, éppen gesztus és példamutatás miatt indokolt az Alaptörvény valamely módosítása során a tisztességes eljáráshoz való jog rész-elemei között az anyanyelv, valamint a nemzeti kisebbségek nyelvének használatához fűződő jogról említést tenni. Bár e jogok most is teljes mértékben biztosítottak, érdemes lenne némi alapjogi népszerűsítéssel erősíteni őket határainkon belül, és azokon is túl.

A jogalkotás és a jogfejlődés soha nem egy lezárt folyamat, legfeljebb bizonyos részleteiben – büntető anyagi jogi terminust kölcsön véve – befejezett, de nem bevégzett. Nekünk, kik bármely oldalról e folyamat részesei vagyunk, közös feladatunk eddig vívmányaink megőrzése és továbbfejlesztése.

7. FELHASZNÁLT IRODALOM

Akácz József et al: Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára. Második, átdolgozott és egybeszerkesztett kiadás (HVG-Orac Budapest, 2016.) (A hivatkozásokban „Kapcsos Kommentárként” szerepel.)

Árva Zsuzsanna: Merre tovább, szabálysértési jog? In: Új Magyar Közigazgatás, 2012/9. szám, 46-53.o.

Belcsák Róbert Ferenc: Lassú evezőcsapásokkal a kihágási büntetőjog felé, avagy gondolatok az új szabálysértési törvényhez. o. In: Iustum Aequum Salutare: Jogtudományi folyóirat, IX. évf. 2013/1. szám, 163-179. o

Bisztriczki László – Kántás Pénter: Az új szabálysértési törvény magyarázata – Gyakorlati kérdések és válaszok a szabálysértési jog köréből. HVG-ORAC, Budapest, 2012.

Bodor Tibor et al: Nagykomentár a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényhez (Wolters Kluwer Budapest, 2016) (A hivatkozásokban „Nagykomentárként” szerepel.)

Brannan, James: ECHR case-law on the right to language assistance in criminal proceedings and the EU response. (2010) <<https://e-justice.europa.eu/fileDownload.do?id=48b1febe-82b7-4346-84b7-526faaf34cb8>> (2016. augusztus 11.)

Chiriță, Radu – Săndescu, Anca (ford.: Incze Éva): A nemzeti kisebbségek jogaira vonatkozó román jogszabályok elemzése. in: Magyar Kisebbség 13. évf. 3-4. sz.

(2008), 62-166.o.

Czédli-Deák Andrea: A külföldi ítélet érvényének elismerése – Aktuális kérdések a jelen és a jövő határán. <<http://www.mabie.hu/node/2500>> (2016) (letöltési idő 2016. szeptember 3.)

Ernszt Ildikó: Ébresztő a (látszólagos) Csipkerózsika álomból? – Nyelvi jogok a nemzetközi jogban. In: Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny 2006/2, 21-28. o.

European Court of Human Rights Research Division: Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights.

<http://www.EJEE.coe.int/Documents/Research_report_cultural_rights_ENG.pdf> (2016. augusztus 11.)

Fantoly Zsanett – Gácsi Anett Erzsébet: A büntetőeljárás törvény egyes alapelvei, koncepcionális kérdései az Alaptörvény fényében. In: Balogh Elemér (szerk.): Számadás az alaptörvényről (2016) 381-402. o.

Kántás Péter – Tóth Judit: Nyelvhasználati jogok a hatósági eljárásban. In: Kisebbségi Műhely 2005/2. 229-252. o.

Paz, Moria: The Failed Promise of Language Rights: A Critique of the International Language Rights Regime. In: Harvard International Law Journal / Vol. 54. No. 1. (2013); 157-218. o.

Paz, Moria: The Tower of Babylon: Human Rights and the Paradox of Language. In: The European Journal of International Law / Vol. 25. No. 2. (2014); 473-495. o.

Róth Erika: Eljárás jogok. in: Halmai Gábor, Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok (Osiris Kiadó, Budapest, 2008.) 669-736. o.

Sári János: Alapjogok. 3. kiadás (Osiris Kiadó, Budapest, 2005.)

Schanda Balázs: Államalkotó tényezők. In: Trócsányi László, Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba (HVG-Orac, Budapest, 2012); 91-109. o.

Romániai Magyar Demokrata Szövetség Mikó Imre Jogvédelmi Szolgálat: Jelentés az 1992. november 5-én Strasbourghban elfogadott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának ratifikálásával Románia által a magyar nyelv védelmére és használatára vonatkozóan tett vállalásokkal kapcsolatos problémákról (Kolozsvár, 2016)

Wiersinga, Hermine C.: Justice, not just us. Prolegomena towards an analysis of communication problems in criminal proceedings. In: Erik Hertog (szerk.): Aequalitas. Equal Access to Justice across Language and Culture in the EU Grotius project 2001/GRP/015 (2003); 24-32. o.

Nemzetközi jogforrások:

ENSZ:

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

Európa Tanács:

Az Európa Tanács Rómában, 1950. XI. 4. napján kelt egyezménye Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről

Az Európa Tanács Strasbourgban, 1992. X. 2. napján kelt egyezménye a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájáról

Az Európa Tanács, Strasbourgban, 1995.II.1. napján kelt Keretegyezménye a Nemzeti Kisebbségek Védelméről

Európai Unió:

Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés

Az Európai Unió Alapjogi Chartája

Az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról

Külföldi jogszabályok:

Románia:

135/2010. sz. tv. a Büntetőeljárásról

304/2004. sz. törvény a bíróságok szervezéséről

303/2004. sz. törvény a bírók és ügyészek jogállásáról

Szlovákia

Tt.270/1995. a Büntetőeljárásról Tt.184/1999. a szlovák államnyelv védelméről

Tt.301/2005.

Szlovénia:

2012. április 19-i törvény a büntetőeljárásról

Szlovén Alkotmány

Ausztria:

Strafprozeßordnung 1975

Bundesgesetz vom 7. Juli 1976 über die Rechtsstellung von Volksgruppen in Österreich

Magyar Jogforrások:

Magyarország Alaptörvénye

1973. évi I. tv. a Büntetőeljárásról

1996. évi XXXVIII. tv. (Nbj.)

1998. évi XIX. tv. a Büntetőeljárásról (Be.)

1999. évi XL. tv.

2012. évi CLXXX. tv. (Eu.tv.)

2012. évi II. tv. (Szabs.tv.)

2013. évi CLXXXVI. tv.

2015 évi CXLVI tv.

2015. évi CXL. tv.

2015. évi CCII. tv.

2016. évi XXIX. tv.

3/1986. (II.21.) IM r.

7/1986. (VI.26.) MM r.

21/2003. (VI. 24.) IM-PM-BM együttes rendelet

Nemzetközi jogesetek:

EJEB:

Artoci v. Italy (App. no. 6694/74)

Baytar v. Turkey (App. no. 45440/04).

Broziek v. Italy (App. No. 10964/84).

Coban v. Spain (App. no. 17060/02).
Čonka v. Belgium (App. no. 51564/99).
Cuscani v. The United Kingdom (App. no. 32771/96)
F.C.B. v. Italy (App. No. 12151/86)
Fox, Campbell and Hartly v. The United Kingdom (App. no. 12244/86; 12245/86; 12383/86).
Hermi v. Italy (App. no. 18114/02)
Isop v. Austria (App.No. 808/60).
K v. France (App. No. 10210/82).
Kamasinski v. Austria (App. no. 9783/82).
Ladent v. Poland (App. no. 11036/03)
Lagerblom v Sweden (App. no. 26891/95).
Luedicke, Belkacem and Ko v. Germany (App. no. 6210/73; 6877/75; 7132/75).
Mehmet Nuri Özen and Others v. Turkey (App. no. 15672/08 és mások).
Murray v. The United Kingdom (App. no. 14310/88).
Nowak v. Ukraine (App. no. 60846/10).
Öztürk v. Germany (App. no. 8544/79)
Poitrimol v. France (App. No. 14032/88)
Protopapa v. Turkey (App. no. 16084/90)
Saman v. Turkey (App. no. 35292/05)
Van Geyseghem v. Belgium (App. No. 26103/95)
Z.H. v. Hungary (App. no. 28973/11)

Európai Bíróság:

Curia C- 216/14.

Curia C- 25/15.

Magyar jogesetek:

Alkotmánybíróság:

354/B/1995. AB határozat.

14/2004. (V. 7.) AB határozat.

45/2005. (XII. 14.) AB határozat

329/E/2010. AB határozat.

Elvi határozatok:

Legfelsőbb Bíróság BKv.80.

Legfelsőbb Bíróság BKv.1/2007.

EBD2013.B.1.

BH1989.10.

BH1994.304.

BH1996.353.

BH1998.11.

BH2001.567.

BH2013.208.

Szegedi Törvényszék Büntető Kollégiumának 4/2015. (IX.21.) sz. állásfoglalása

Eseti döntések:

Debreceni Ítéltábla Bf.I.909/2012/4.

Debreceni Ítéltábla Bf.II.674/2008/9.

Debreceni Ítéltábla Bf.III.13/2015/5.

Debreceni Ítéltábla Bf.III.506/2014/9.

Debreceni Ítéltábla Bkf.II.337/2009/2.

Debreceni Ítéltábla Bkf.III.453/2008/3.
Fővárosi Ítéltábla II.Bf.87/2011/10.
Fővárosi Ítéltábla Bf.V.131/2009/27.
Fővárosi Ítéltábla Bf.V.1559/2004/3.
Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.10.037/2007/3.
Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.10.274/2009/3.
Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.10.517/2009/3.
Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.11.460/2011/3.
Fővárosi Ítéltábla Bkf.V.11.594/2011/2.
Kúria Bfv.I.1.021/2014/13.
Kúria Bfv.II.1.056/2013/5.
Kúria Bfv.II.28/2014/7.
Kúria Bfv.III.783/2012/13.
Kúria Bkf.III.1.328/2013/2.
Legfelsőbb Bíróság Bkf.I.147/2010/2.
Legfelsőbb Bíróság Bkf.I.404/2010/2.
Szegedi Ítéltábla Bf.II.124/2014/22.
Szegedi Ítéltábla Bf.III.675/2015/5.
Szegedi Járásbíróság 6.B.109/2016/6.
Szegedi Járásbíróság 95.B.2260/2016/2.
Szegedi Törvényszék 1.Bpk.429/2016/2.
Szegedi Törvényszék 1.Bpk.430/2016/2.

DR. CZÉDLI-DEÁK ANDREA
A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET

„A' büntörvények czéltzerúségétől függ a' polgári személyek 's vagyonok bátorsága, de a' büntetési eszközök és eszközlők minőségétől a' büntetések sikere.”

(Balla Károly: Vélemény a büntetés mód javítása iránt)

1. ELŐSZÓ

Az egyes államok hagyományosan két végpont, az igazságszolgáltatási és kezelési modell között alakítják ki büntetés-végrehajtási rendszerüket. Az igazságszolgáltatási megközelítés a tett-büntetőjogi koncepcióból kiindulva a bűn igazságos megtorlását tekinti a büntetés-végrehajtás fő feladatának, míg a kezelési rendszer az elítéltre fókuszál, arra hogy minél hatékonyabban visszavezethető legyen a társadalomba és annak hasznos tagjává váljék. Emellett egyre nagyobb hangsúlyt kap az az igény, hogy az elkövető a sértettnek, illetve a közösségnek jóvá tegye a bűncselekménnyel okozott sérelmet, vagyis erősödni látszik a helyreállító igazságszolgáltatás gondolata. A bűnözés elleni küzdelemben ugyanakkor egyik teória sem élvezhet primátust, meg kell találni, hogy egy konkrét szocio-kulturális környezetben a büntetőpolitikai eszközök milyen arányú érvényesítésével lehet a leghatékonyabban fellépni.⁹⁹⁷

A fentiek ellenére manapság sem ritka az a társadalmi vélekedés, amelyet Angyal Pál egy XX. század eleji tanulmányában az alábbiak szerint írt le érzékletesen: „Az általános társadalmi fölfogás szerint ugyanis a büntető törvénykönyvvel összeütközésbe jövő és különösen szabadságvesztés büntetésére ítélt egyén kisebb-nagyobb mértékben böcsületét veszítette. (...) Aki egyszer vétett a büntető

⁹⁹⁷ Vókó, 2012: 36. o.

törvény ellen, az a legnagyobb valószínűség szerint a jövőben sem fog hasonló cselekmények elkövetésétől tartózkodni; – tehát miért melengessük keblünkön saját ellenségeinket?”⁹⁹⁸ Ezt a felfogást hatályos büntetés-végrehajtási törvényünk egyáltalán nem osztja, hiszen – egy haladóbb gondolkodás jegyében – a büntetés céljaként kifejezetten megjelöli a reintegrációt, amelynek egy lehetséges eszköze lehet maga a reintegrációs őrizet. A jogintézmény törvénybe iktatása egyértelműen a kezelési ideológia eszméjének erősödése felé mutat, amely nemcsak a börtönök túlszűfolttsága problematikájának egyik megoldási lehetőségét hivatott szolgálni, hanem elsődlegesen azt, hogy az elítéltek egy arra alkalmas csoportját a társadalom felkarolja és megpróbálja visszatéríteni a helyes útra.

Bevezetésének indokoltságát már a törvény koncepciójának megjelenését követően is kétkedés övezte, mivel újdonságából és első ránézésre túlságosan is nagy kedvezményt biztosító jellegéből adódóan többen inkább a fenti, represszív gondolatisággal értettek egyet. A büntetés-végrehajtási szakemberek egy része mindazonáltal úgy vélekedett, hogy – Vályi Lajos szavaival élve – az eredetileg sem tisztán megtorló, hanem javító jellegű büntetőrendszerünkben teret kell engedni annak, „hogy az elkövetett bűn a büntetés elszenvedésével, őszinte megbánásával és a megtisztulás után bekövetkezett tartós-tisztességes polgári élettel végre is jóvátehető legyen.”⁹⁹⁹ Ennek a célkitűzésnek leginkább akkor lehet megfelelni, ha olyan eszközöket adunk a büntetés végrehajtásáért felelős személyek kezébe, amelyek az elítélt társadalmi beilleszkedésének az esélyeit növelik. A távfelügyeleti eszközzel biztosított reintegrációs őrizet mindenképpen ezt a funkciót hivatott betölteni.

Viszonylag formabontó jellegéből adódóan, ugyanakkor több, a gyakorlatot megosztó olyan jogalkalmazási kérdés megválaszolása várat még magára, amely igényli az ország területén működő egyes bv. csoportok közötti nézetkülönbségek feloldását. A leghangsúlyosabb ezek közül az, hogy az elítélt reintegrációs őrizetbe helyezését követően mennyiben engedhetünk teret mozgási szabadságának anélkül, hogy büntetését ténylegesen lerövidítenénk.

⁹⁹⁸ Angyal: 953. o.

⁹⁹⁹ Balanyi: 2. o. (Előszó)

Miként értelmezhető tehát a reintegrációs őrizet mibenléte: az a házi őrizet büntetés-végrehajtási megfelelője, vagy esetlegesen annál többet, mást is jelent. A tanulmány ennek a felvetésnek a tisztázását tűzte ki célul azzal, hogy elsődlegesen a bírósági munkavégzés szempontjából jelentős problémák bemutatására fókuszál, és a dolgozat anonimitásának megőrzése érdekében a gyakorlatban felmerült jogesetek ügyszámainak megjelölésekor mellőzi az eljáró törvényszék megnevezésének feltüntetését.

2. KÜLFÖLDI GYAKORLATI MEGOLDÁSOK

2.1. A common law tapasztalatok

Az elektronikus nyomkövető eszköz alkalmazásának ötlete elsőként az Amerikai Egyesült Államokban merült fel egy elismert pszichológus, Schwitzgebel 1964. évben publikált tanulmányában. Meggyőződése szerint a technikai fejlődés olyan szintre jutott, hogy belátható időn belül meg tudja nyitni az utat a terhelti fogvatartás új alternatívájának, amelynek köszönhetően – az elektronikus technológia megfelelő felhasználása által – az elítéltek hamarabb visszanyerhetik szabadságukat, és ismételten a társadalom hasznos tagjai lehetnek.¹⁰⁰⁰ El is készített egy olyan 1 kilogramm tömegű, rádiójeleket kibocsátó eszközt, amely a testre felhelyezve 400 méter hatótávolságban belül egy kijelzőn pontosan meg tudta határozni az egyén helyzetét.¹⁰⁰¹ A ma is használatos rendszer elődjét a Nimcos cég fejlesztette ki 1983-ban Új-Mexikó Államban Jack Love bíró elképzelései alapján, aki – a legenda szerint – a Pókember című filmből merítette azt az ötletet, hogy érdemes lenne a terhelteket elektronikus karbilinccsel megfigyelni. A rendszert Floridában 87 – többségében elítélt – személyen tesztelték, amely sikeresnek bizonyult. Ezt követően elterjedtsége évről évre növekedett; a 2014. évi statisztikai adatok szerint már több mint 14.000 elítélt esetében alkalmazták.¹⁰⁰²

Az Egyesült Államokban elsődlegesen a túlzásúfoltság elkerülése és a fogvatartási költségek csökkentése érdekében vezették be az elektronikus távfelügyeleti

¹⁰⁰⁰ Klein-Saffran: 2. o.

¹⁰⁰¹ Electronic Monitoring in the Criminal Justice System. 1. o.

¹⁰⁰² Than: 19-20. o.

eszközt, amelynek alkalmazása sokrétűbb a hazainál, mivel annak három szintje különíthető el. Létezik egy olyan lazább, a hazai jogintézményhez hasonlító formája, amely szerint az elítélt a büntetés hátralevő részét az otthonában töltheti, azonban meghatározott időtartamban technikai ellenőrzés alá eső kijárási tilalom hatálya alatt áll. Ekként az elítélt alapvetően szabad mozgással rendelkezik, de előírnak számára egy olyan időintervallumot, amikor a kijelölt ingatlant nem hagyhatja el. A második szintje az, amikor az elítélt köteles otthon tartózkodni, de bizonyos célból, így a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése, munkavállalás, oktatás, jogi konzultáció vagy vallásgyakorlás céljából eltávozhat. A legszigorúbb esetben kizárólag sürgősségi betegellátás érdekében hagyhatja el az ingatlant.¹⁰⁰³

További speciális – büntetés-végrehajtáson kívüli – formái is léteznek a távfelügyeleti eszköz alkalmazásának, így bizonyos, súlyos megítélésű bűncselekmények esetén (pl. emberölésnél vagy szexuális bűncselekményeknél) a feltételes szabadság idejére, sőt még azon túl is, illetve felfüggesztett szabadságvesztés mellett is elrendelhető.¹⁰⁰⁴ Kaliforniában pl. a feltételes szabadságra bocsátott szexuális bűnözők kötelesek csuklópántot viselni, így mozgásuk folyamatosan nyomon követhető, ezért ha egy „tilos zónához” közelítenek – adott esetben óvodához vagy iskolához – az eszköz azonnal jelzést ad a rendőrségnek.¹⁰⁰⁵ Florida és Indiana állam olyan törvényt hozott, miszerint a szexuális bűnözők feltételes szabadsága élethosszig tart, és ez alatt folyamatosan GPS ellenőrzésnek kötelesek magukat alávetni.¹⁰⁰⁶ Felfüggesztett szabadságvesztés kiszabása esetén a bíró szintén meghatározhat egy olyan időszakot, amikor az elítélt köteles otthon tartózkodni, azzal, hogy az eszköz telepítésének költségeit részben vagy egészben viselni köteles. Egy felmérés szerint a felfüggesztett szabadságvesztés ezen formája sokkal célravezetőbb, mivel az ily módon nyomon követett elítéltek nagyobb arányban vállalnak munkát és építik családi kapcsolataikat, mint azok akiknél ezt a speciális intézkedést mellőzik. Megfigyelték továbbá azt is, hogy ezeknél az elkövetőknél a

1003 Gaines–Miller: 302. o.

1004 Yeh: 1091. o.

1005 Gaines–Miller: 303. o.

1006 DeMichele–Payne: 93. o.

visszaesési ráta egyébként alacsonyabb.¹⁰⁰⁷

Európában elsőként Nagy-Britanniában, 1989-ben tesztelték kísérleti csoportokon a nyomkövető eszközt, de ténylegesen 1999-ben terjedt el a gyakorlatban.¹⁰⁰⁸ A brit jogalkalmazás szerint a rádiófrekvenciával működő eszköz az előzetes letartóztatás alternatívájaként, a büntetéskiszabás és a végrehajtás körében is használatos, ez utóbbi esetben a büntetés tartamának lerövidítését szolgálja, és azok az előzetes kockázati értékelésen átesett elítéltek kezdeményezhetik, akik legalább 3 hónap és legfeljebb 4 év tartamú szabadságvesztést töltenek.¹⁰⁰⁹ Kizárt ugyanakkor azoknál, akik erőszakos vagy szexuális bűncselekményt követtek el, illetve a korábbi ilyen intézkedés szabályait megszegték.¹⁰¹⁰ A döntés meghozatalára – az elkövető visszailleszkedési esélyeit, a kijárási tilalom betartására vonatkozó készségét és a visszaesés kockázatát elemző tanulmány kiértékelését követően – a bv. intézet parancsnoka jogosult.¹⁰¹¹ A nyomkövető eszköz a határozatban előírt kijárási tilalom ellenőrzését biztosítja, amely legalább 14 napra, legfeljebb 4,5 hónapra helyezhető fel, az elítélt pedig – a döntéstől függően – legkevesebb napi 9 óra időtartamban köteles az ingatlanban tartózkodni. Amennyiben az elítélt társadalomba való visszailleszkedését elősegíti, kérheti a szabályok megváltoztatását.¹⁰¹² Az elítéltek egy viszonylag konstans, 5 %-os hányada nem tartja be az ingatlan elhagyásának szabályait, amelyre tekintettel a büntetés-végrehajtási szervezet egy speciális egysége elrendelheti a büntetés fennmaradó részének végrehajtását.¹⁰¹³

2.2. A kontinentális megközelítés

A magyarhoz hasonlóan az osztrák bv. törvény is kiemeli, hogy a társadalom védelme és a jogkövező magatartásra való ösztönzés mellett a szabadságvesztés büntetés legfőbb célja az elkövető reintegrációja. Ebből adódóan a büntetés

1007 Glaser: 182. o.

1008 Nowacki: 475. o.

1009 Ardley: 9. o., 32. o.

1010 Hucklesby–Holdsworth: 2-3. o.

1011 Ardley: 42. o.

1012 Hucklesby–Holdsworth: 6-7. o.

1013 Hucklesby–Holdsworth: 9. o.

végrehajtásának a lehetőségekhez képest egy akadálymentes átmenetet kell biztosítani a fogvatartásból a szabadságba.¹⁰¹⁴ Ausztriában jelenleg a büntetés utolsó 12 hónapjára engedélyezhető, hogy azt az elítélt egy kijelölt ingatlanban tölthesse le távfelügyeleti eszköz telepítése mellett, ugyanakkor folyamatban van ezen időtartam 18 hónapra emelése. Az ezzel kapcsolatos döntést közigazgatási szerv hozza meg, amellyel szemben biztosított a bírósági felülvizsgálat.¹⁰¹⁵

Németországban rendkívül szűk körű az elektronikus nyomkövető eszköz alkalmazása, amely 2011-ben történt bevezetése óta két célcsoportra, a szexuális bűnözők és a többszörösen büntetett előéletűek GPS útján való ellenőrzésére korlátozódik. A reintegrációs őrizethez hasonló büntetés-végrehajtási formája nem is létezik. A szexuális bűnözőknél a törvény lehetővé teszi az élethosszig tartó megfigyelést, amely ezidáig nem vetett fel alkotmányos aggályokat. A jogalkotó ezt a módszert azért is tekinti hasznosnak, mert nemcsak a tartózkodási hely folyamatos megfigyelését teszi lehetővé, hanem az elítéltet önkontrollja fejlesztésére is ösztönözi. Rita Haverkamp mindazonáltal hangsúlyozza, hogy a GPS technika nem lehet a szexuális bűnözés kezelésének egyedüli eszköze.¹⁰¹⁶

Svédországban 1994-ben kísérleti jelleggel vezették be az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazását a rövid tartamú szabadságvesztések alternatívájaként. A kedvező tapasztalatok hatására ma már a 2 évet meghaladó tartamú szabadságvesztés utolsó 6 hónapjára is elrendelhető a büntetés végrehajtásának ezen „intenzív elektronikus megfigyelésként” jellemzett formája, amikor is az elítélt csak a kötelező foglalkozásokon, így személyiségfejlesztő programokon vagy pártfogói megbeszélésen való részvétel céljából hagyhatja el otthonát.¹⁰¹⁷ Emellett érdekes sajátosság az ún. „átmeneti házak” létesítése, amely kifejezés nem az elítélt által megjelölt lakást jelenti, hanem egy a büntetés-végrehajtási szervezet részeként működő intézményt. Ezek olyan létesítmények, amelyekbe a fogvatartottak 2008. óta önkéntesen jelentkezhetnek, ha a szabadságvesztés felét, de legalább 3 hónapot kitöltöttek. A reintegrációs

1014 Pálvölgyi: 80. o.

1015 Silke Eilzer előadása

1016 Rita Haverkamp előadása

1017 Than: 143-145. o.

feladatokat ellátó személyzettől segítséget kapnak a munkába álláshoz és az önálló életvitel megteremtéséhez, továbbá jogosultak az átmeneti házat meghatározott időszakokra elhagyni.¹⁰¹⁸

Franciaországban is sikeresen működik a távfelügyeleti eszköz alkalmazása, ahol évente kb. 20.000 elítéltnél használják nemcsak a túlzásúfoltság elkerülése érdekében, hanem azon okból is, hogy a tapasztalatok szerint alacsonyabb visszaesési mutatókat eredményez. Az engedélyezés részben eltérő a magyar szabályozástól, ugyanis a francia gyakorlat lehetővé teszi azt is, hogy a rövid tartamú szabadságvesztésre ítéltknél a bíróság egészen a büntetés végrehajtásának megkezdéséig engedélyezhesse, hogy az elítélt annak teljes tartamát az otthonában tölthesse le elektronikus távfelügyelet alkalmazásával.¹⁰¹⁹ A francia büntetőeljárás törvénye szerint a következő feltételeknek kell megfelelnie az elítéltnak a kedvezmény megszerzéséhez: a kiszabott vagy a végrehajtásra váró szabadságvesztés büntetés nem haladhatja meg az egy évet, valamint rendelkezésre kell állnia egy a technikai feltételeket biztosító ingatlannak. Aki ezeket a kritériumokat teljesíti, az ítélethozatal után néhány héten belül automatikusan a bv. bíró elé kerül, aki előzetesen pártfogó felügyelői véleményt készített, majd egy 20-30 perces meghallgatáson kérdéseket tesz fel az elítéltnak az elkövetett bűncselekményről, korábbi elítéléseiről, a sértetthez való viszonyáról és arról, hogy miként kívánja a kapott lehetőséget felhasználni. A bíró a döntést nem azonnal, hanem csak néhány héttel később, egyéni mérlegelése alapján hozza meg, amelyről írásban tájékoztatja az elítéltet.¹⁰²⁰

A holland jogi szabályozás is ismer a reintegrációs őrizethez hasonló jogintézményt, az ún. büntetés-végrehajtási programot, amelyre azok az elítéltek jelentkezhetnek, akiket legalább 6 hónap szabadságvesztésre ítélték és a hátralevő rész eléri a 4 hetet, de nem több mint 1 év. A cél az elítélt társadalomba való visszavezetése akként, hogy a bv. intézeten kívül egy meghatározott időtartamban aktív tevékenységet kell végeznie. Az engedélyezésről a bv. parancsnok javaslata alapján a hágai székhelyű

1018 Vókó, 2013: 247-248. o.

1019 Henneguelle et al.: 1-2. o.

1020 Henneguelle et al.: 12-13. o.

Kiválasztásért Felelős Hivatal tisztségviselője dönt. Nem minden esetben kötelező a nyomkövető alkalmazása, így pl. akkor nem, ha a program időtartama nem éri el a 8 hetet, illetve az ellenőrzés más formáját rendelték el, vagy az a reintegrációs célt veszélyeztetné. Az előírt szabályok megszegésétől függően, különösen zónaelhagyás esetén, az elrendelő tisztségviselő a programban való részvételt megszüntetheti.¹⁰²¹

A holland büntetőtörvénykönyv emellett a 2 és 4 év közötti, legfeljebb 2 évre felfüggesztett szabadságvesztés büntetésnél vagy a legalább 1 év tartamú szabadságvesztés büntetésből feltételes szabadságra bocsátott elítélt esetében lehetővé teszi a nyomkövető eszköz alkalmazásának elrendelését.¹⁰²² Az ítélező bíró dönthet úgy, hogy felfüggesztett szabadságvesztés büntetés kiszabásakor külön magatartási szabályként előírja az elítélt technikai nyomkövetővel való ellenőrzését, amely előírás megszegése esetén a felfüggesztett büntetés végrehajtását elrendeli. Alapvetően kétféle ítéleti rendelkezés érvényesülhet az előbbiek kapcsán: az elítélt valamely meghatározott területet nem hagyhat el, vagy annak látogatása tilalom alá esik. Ezzel a lehetőséggel leginkább fiatalok elkövetők esetén élnek a bírók, mindazonáltal alkalmazása nem kifejezetten elterjedt. Tekintettel arra, hogy a feltételes szabadságra bocsátás megítélése az ügyészség hatáskörébe tartozik, a szervezet egy speciális egysége határoz arról, hogy külön magatartási szabályként elrendeli-e a nyomkövető felhelyezését. A szabályok megszegése esetén ugyanakkor már a bíróság dönt a feltételes szabadság megszüntetéséről.¹⁰²³

Lengyelországban a bv. bíró egy 2007 szeptemberében bevezetett törvénymódosításnak köszönhetően akkor engedélyezheti, hogy az elítélt a legfeljebb 1 év tartamú szabadságvesztését egy technikai feltételeknek megfelelő ingatlanban töltse le, ha a büntetés célja így is elérhető. Amennyiben a lakás nem az elítélt tulajdona, befogadó nyilatkozat szükséges az ott lakó nagykorú személytől. A technikai eszköz viselése mellett az elítélt a kijelölt ingatlant vagy a meghatározott területet nem hagyhatja el, esetleg bizonyos helyeket nem

1021 Boone et al.: 22-23. o.

1022 Boone et al.: 10. o.

1023 Boone et al.: 15. o., 21-24. o.

látogathat, vagy köteles magát meghatározott személyektől távol tartani.¹⁰²⁴

3. A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET HAZAI BEVEZETÉSÉNEK LÉTJOGOSULTSÁGÁRÓL

3.1. Emberi jogi alapvetések

A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 7. cikke, valamint az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény 3. cikke egyaránt deklarálja a kínzás, a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmát, amelyet Alaptörvényünk III. cikk (1) bekezdése szó szerint tartalmaz. Az Emberi Jogi Egyezmény ezen rendelkezésének sajátossága, hogy az ott meghatározott tilalommal szemben nem ad egyetlen esetben sem felmentést az államok számára, és nem határoz meg olyan kivételes helyzeteket, amikor az állam alappal hivatkozhatna arra, hogy jogszerűen nem tett eleget az abban foglaltaknak. A strasbourgi gyakorlat szerint embertelen bánásmódnak minősül az, ami az érintettnek nem feltétlenül testi sérülést, de mindenképpen erős testi vagy lelki szenvedést okoz, míg megalázó az a bánásmód, amely az áldozatban olyan erős félelmet, alsóbbrendűség érzetet és lelki gyötrelmet kelt, ami alkalmas a testi és erkölcsi ellenállás megtörésére.¹⁰²⁵ A bv. intézetek túlsúlyoltsága – a körülményektől függően – kimerítheti az embertelen és megalázó bánásmód fogalmát,¹⁰²⁶ amelynek elkerülése és az elítéltek alapvető jogainak biztosítása érdekében az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (99) 22. számú ajánlásában jogalkotói és jogalkalmazói szinten is szorgalmazza a szükséges lépések mielőbbi megtételét.¹⁰²⁷

A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény alapján megalakult Bizottság (CPT) a részes államokban tett látogatások alkalmával vizsgálja a fogvatartottakkal való bánásmódot, és jelentéseiben ajánlásokat, valamint javaslatokat tesz az érintett államnak. A túlsúlyoltság megakadályozására a bizottság meghatározta a fogvatartottaknak biztosítandó minimális életteret, miszerint többszemélyes

1024 Nowacki: 475-476. o.

1025 Grád: 72-73. o.

1026 Ananyev kontra Oroszország (42525/07. és 60800/08. sz. kérelmek)

1027 R (99) 22. számú ajánlás

cellák esetén legalább 4 m²-t, míg magánzárkában legalább 6 m²-t kell biztosítani a fogvatartottnak. A CPT küldöttsége Magyarországon két alkalommal is tett látogatást, és a 2009-ben rögzített adatokhoz képest 2013-ban megállapította, hogy a büntetésvégrehajtási intézetek 22 %-os túlszűfoaltsága megduplázódott, melynek belátható időn belüli csökkentésére hívott fel.¹⁰²⁸ A 44 %-os átlagos túlszűfoaltság azonban még aggasztóbbnak tűnik, ha figyelembe vesszük azt, hogy van olyan bv. intézet, ahol ez az érték 70 %-ra tehető, amelynek köszönhetően erőteljesebben érezhető az alacsony fogvatartási színvonal, a személyes tér hiánya, a privát szféra csökkenése és a feszültség növekedése.¹⁰²⁹

Az Alkotmánybíróság – a fenti nemzetközi követelményekre is figyelemmel – 2014-ben alaptörvényellenessé nyilvánította a 6/1996 (VII.12.) IM rendelet 137. § (1) bekezdésének azon rendelkezését, miszerint fogvatartott férfiakra lehetőség szerint 3, míg nőkre és fiatalkorúakra 3,5 m² élettérnek kell jutnia.¹⁰³⁰ A jelenleg hatályos 16/2014 (XII. 19.) IM rendelet (Vh. rendelet) immáron nemcsak lehetőségként utal az előbb említett mértékű élettér biztosítására, hanem elő is írja a legalább 3, illetve 3,5 m² mozgástér követelményét, külön kiemelve, hogy magánzárkában a lakóhelyiség alapterületének el kell érnie a 6 m²-t.¹⁰³¹

Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt is jelentős számban megnövekedett a bv. intézetek túlszűfoaltságára alapozó keresetek száma; jelenleg is több ilyen tárgyú magyar kérelem elbírálása van folyamatban.¹⁰³² A magyar államnak a 2011. június 07. és 2016. július 5. napja között meghozott ítéletek kapcsán 11 panaszos részére összesen 80.400,- euró kártérítési fizetési kötelezettsége keletkezett, mivel a fogvatartás alatt biztosított élettér nem érte el az Emberi Jogi Egyezmény előírásai szerint kidolgozott standardot.¹⁰³³

1028 Perényi: 3. o.

1029 Juhász: 303. o.

1030 32/2014 (XI. 03.) AB határozat

1031 A túlszűfoaltság egyébként nem csak magyar sajátosság, hanem már az 1980-as évek első felében készített bv. intézetek hatékonyságát felmérő országtanulmányok is megállapították, hogy a legtöbb országban túlszűfoáltak a börtönök, amely tényező rossz működési feltételeket eredményez. (Vóko, 2013: 246. o)

1032 Perényi: 4-5. o.

1033 A legutóbbi, Bandur Kontra Magyarország ügyben megítélt 6.500 euró nemvagyoni kártérítés ugyanakkor nemcsak az embertelen és megalázó bánásmód tilalmának megszegése miatt terhelte a Magyar Államot, hanem a Bíróság megállapította a szabadság és személyi biztonság jogának megsértését is, mivel az előzetes

A Bíróság a Magyarország vonatkozásában meghozott eddigi 6 ilyen tárgyú ítéletében egyöntetűen akként foglalt állást, hogy az embertelen és megalázó bánásmódnak el kell érnie egy olyan szintet, amely meghaladja a fogvatartással elkerülhetetlenül együtt járó szenvedés és megaláztatás mértékét. Általánosságban leszűrhető az a gyakorlat, hogy – figyelembe véve a fogvatartás időtartamát, az elítélt mozgási lehetőségeit és az egyéb fogvatartási körülményeket – ha az egy fogvatartottra jutó mozgástér nem éri el a 3 m²-t, többszemélyes zárkák esetén a 4 m²-t, (vagy a fogvatartottnak nincs saját fekhelye, illetve a zárka nem rendelkezik akkora területtel, hogy a fogvatartott a bútorok között mozogni tudjon,) a Bíróság a körülmények egybevetése alapján rendszerint megalapozottnak találja az Egyezmény 3. cikkében foglalt tilalom megszegését. Ezt meghaladóan ugyancsak helyt adhat a kérelmező panaszának olyan esetekben is, amikor bár az egy személyre jutó lélettér az előbbi követelményeknek megfelel, a fogvatartás egyéb hiányosságai összességében olyan helyzetet eredményeznek, hogy az már kegyetlen, megalázó és embertelen bánásmódnak minősül.¹⁰³⁴

A Bíróság a Varga Lajos és mások kontra Magyarország ügy pilot ítéletében kimondta,¹⁰³⁵ hogy a túlszűfolttság szerkezeti probléma, és kötelezte az államot arra, hogy a döntés jogerőre emelkedését követő 6 hónapon belül tegye meg a szükséges intézkedéseket a magyar büntetés-végrehajtási rendszerben fennálló anomáliák megoldása érdekében, melynek egy lehetséges megoldása a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása helyett a szabadságvesztés büntetés tartamának bizonyos feltételek mellett történő csökkentése lehet.¹⁰³⁶ Magyarország Kormánya a 2015. december hó 09. napján kiadott cselekvési

letartóztatás meghosszabbításával kapcsolatos döntéshozatal során nem érvényesült a fegyverek egyenlőségének elve.

1034 Bandur kontra Magyarország (50130/12. sz. kérelem), Varga és mások kontra Magyarország (14097/12., 45135/12., 73712/12., 34001/13., 44055/13. és 64586/13. számú kérelmek), Gégeny kontra Magyarország (44753/12. sz. kérelem), Kovács István Gábor kontra Magyarország (15707/10. sz. kérelem), Szél kontra Magyarország (30221/06. sz. kérelem), Fehér kontra Magyarország (30221/06. sz. kérelem)

1035 Az Emberi Jogok Európai Bírósága akkor hoz pilot ítéletet, ha a bíróság elé érkező kérelmek alapján nyilvánvalóvá válik, hogy egy országban az egyedi ügyekben hozott elmarasztaló ítéletek ellenére továbbra is rendszerszinten fordul elő a jogsértések egy típusa, amelyre a pilot ítéletben - az ország jogsértés kiküszöbölésére való felhívása mellett - megoldási javaslatok kerülnek bemutatásra.

1036 Juhász: 304. o.

tervében két megoldási lehetőséget vázolt fel: a bv. intézeti elhelyezés 2019-ig 3640 új férőhellyel történő bővítését és jogszabályalkotási kezdeményezést.¹⁰³⁷

A fenti opciók közül a további bv. intézetek építése nyilvánvalóan jelentős anyagi megterhelést jelentene az állam számára, és a börtönnépesség csökkenését egyébként sem eredményezné. Az új alternatív szankciók bevezetésének sikeressége szintén kétségeket ébreszt, ugyanis az ilyen, szabadságelvonással nem járó büntetések egyre nagyobb arányú alkalmazását követő végrehajtási szakasz jelenleg is azt mutatja, hogy az ítéletek sok esetben kikényszeríthetetlenül válnak, amelyből következően az állami büntetőigény végső soron elenyészik.¹⁰³⁸ Erre tekintettel további olyan megoldási lehetőség felé kell orientálódni, amely képes a büntetés végrehajtásához fűződő társadalmi érdeket megfelelően képviselni, egyúttal a bv. intézetek túlzsúfoltságának egyidejű csökkentését is szolgálni. Ezt a célkitűzést hivatott megteremteni a reintegrációs őrizet, amelynek létjogosultságát további az elítéltet közvetlenül is érintő büntetés-végrehajtási érdekek is alátámasztanak.

3.2. Változó bűnmegelőzési célkitűzések

A Bv.tv. alapvető rendelkezési között kiemeli, hogy a büntető szankciók végrehajtási rendjét akként kell kialakítani, hogy az a büntetésben és intézkedésben egyébként is megnyilvánuló joghátrányon kívül, illetve a megelőzést szolgáló rendelkezések érvényesítésén túl elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magtartás kialakulását.¹⁰³⁹ A Bv.tv. 83. § (1) bekezdése külön ki is mondja, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon.

¹⁰³⁷ Juhász: 306. o.

¹⁰³⁸ Gondoljunk csak arra, hány esetben kerül megállapításra a közérdekű munka végrehajthatóságának kizártsága azon okból, hogy az elítélt már az ítélelhozatalkor is egészségügyileg alkalmatlan volt a munkavégzésre, vagy hogy az ügydöntő határozat jogerőre emelkedését követően legalább egy évig gyermekgondozást segítő ellátásban részesült. Számtalanszor tapasztalható, hogy az elítélt tudatosan törekszik a kizáró ok megteremtésére, így pl. a házastársa helyett megy gyesre.

¹⁰³⁹ Bv.tv. 1. § (2) bek. a) pont

Mindezen célkitűzések törvénybe iktatása annak a változásnak is köszönhető, hogy a büntetőpolitika kezd az elítélt megbüntetésével kapcsolatos, megtorlás-központú szemlélet irányából elmozdulni, és a reintegrációs esélyek javítása felé nyitni. Nem lehet ugyanis figyelmen kívül hagyni azt, hogy már a rövid tartamú szabadságvesztésre ítélet is azonnal megváltoztatja a környezet elítélthez való hozzáállását, ami a korábbi családi és baráti kapcsolatok meggyengüléséhez vagy felbomlásához, végső soron a szociális kötelékek elsorvadásához vezet.¹⁰⁴⁰ A bv. intézetben eltöltött idő alatt nemcsak az elítéltek külső kapcsolatai üresednek ki, hanem romlanak lakás- és munkahelyszerzési esélyeik is,¹⁰⁴¹ jóllehet éppen a társadalmi beilleszkedés egyik meghatározó eleme lenne a volt fogvatartott munkával való ellátása.¹⁰⁴²

Ezen kívül érdemes visszautalni a bv. intézetek túlszűfoltsága kapcsán kifejtettekre, amelyek nemcsak a nemzetközi szervezetek elvárásainak való megfelelés miatt, hanem a büntetés-végrehajtás hatékonyságának növelése érdekében is megfontolandók, hiszen „a kialakult zsúfoltság önmagában is nehézzé teszi a fogvatartás törvényes, szakszerű, humánus és a sikeres társadalmi reintegrációt szolgáló gyakorlatának érvényesülését.”¹⁰⁴³ Amikor az elítélt bevonul a börtönbe, időlegesen kiszakad a társadalomból, és a bv. intézet szabályaihoz szocializálódik, azonban a büntetés letöltését követően ismét visszakerül a mindennapi élet vérkeringésébe. Nem mindegy ugyanakkor, hogy milyen ennek a visszatérésnek a minősége, hiszen a sikeres reintegráció nagyban függ attól, hogy az elítélt tudja-e szabadulása előtt, hogy milyen befogadó környezet várja, és van-e reális elképzelése arról, hogy létfenntartását miként kívánja megoldani.¹⁰⁴⁴ A büntetés-végrehajtás szakembereinek szinte egyöntetű véleménye az, hogy a börtön a szabadulásra érdemben nem készít fel. Tekintettel arra, hogy az elítélt élete csak a szabály-szabály mezsgyén mozog, a bv. intézet nem tanít önállóságra, és ténylegesen nem képes elősegíteni a társadalomba való fokozatos visszailleszkedést,¹⁰⁴⁵ amely hiányosságot

1040 Pálvölgyi: 78. o.

1041 Csáki–Mészáros: 41. o.

1042 Pálvölgyi: 80. o.

1043 Lőrincz: 348. o.

1044 Hegedűs: 388-390. o.

1045 Csáki–Mészáros: 39. o.

mindenképpen pótolni szükséges.

Felismerte tehát a jogalkotó, hogy a bűncselekmények ismételt elkövetésétől nem pusztán a szankció súlyossága tartja vissza az elítéltet, hanem az is, ha addigi életvezetése helyett egy merőben más, reális alternatívát kínálunk fel mikrokörnyezetében.¹⁰⁴⁶ Ez alapvetően abban a közegben valósulhat meg, amelyhez az elítélt valamely okból kötődik, ahol családi és baráti kapcsolatai révén ismételten közösségi életet élhet, egyben lakhatása és munkavégzése is kellő segítséggel biztosított.¹⁰⁴⁷

A büntetés-végrehajtás újra szabályozását előíró 1415/2012. (VII.5.) kormányhatározat is központi témaként kezelte a reintegrációt,¹⁰⁴⁸ de már ezt megelőzően a 1040/2011. (III. 9.) kormányhatározat is kifejezte a jogalkotás elkötelezettségét a reintegrációs őrizet bevezetése iránt: „a Kormány egyetért azzal, hogy – a szükségtelen szabadságkorlátozás visszaszorítása végett – a lakóhelyen elektronikus távfelügyeleti eszközzel ellenőrzött házi őrizet elrendelésének feltételei megteremtődjenek.”¹⁰⁴⁹ Ezen gondolati háttérre alapozva vezette be a Bv.tv. 2015. április 01. hatállyal a reintegrációs őrizetet, kiemelt célként szem előtt tartva azt, hogy az elítéltek társadalomba való visszailleszkedése ily módon lépcsőzetesen valósulhat meg, hiszen „a szabadságelvonás és a felelős életvezetés közé belép egy az állami szervek által felügyelt életszakasz,”¹⁰⁵⁰ mellyel lényegében a progresszív szabadságelvonás egy új formája nyert létjogosultságot.¹⁰⁵¹

4. A JOGINTÉZMÉNY ESSZENCIÁJA

A reintegrációs őrizet egyik pozitívuma az, hogy megteremti a lehetőségét annak, hogy az elítélt a szabadulása, illetve a feltételes szabadságra bocsátása előtti

1046 Ez nem pusztán a hazai szemléletváltozásnak tudható be, hanem annak is, hogy az európai trend megváltozott és az egyik legkiemeltebb célnak minősül az elítélt reszocializációja és rehabilitációja. (Vókó, 2013: 246. o.)

1047 Pálvölgyi: 82-84. o.

1048 Pálvölgyi: 81. o.

1049 Veszeli: 88. o.

1050 Perényi: 2. o.

1051 Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. 97. o.

utolsó 6 hónapot az általa kérelmezett és a bv. bíró által kijelölt ingatlanban, nyomkövető eszköz alkalmazásával eltölthesse, amennyiben a törvényben meghatározott feltételeknek megfelel. Alkalmazási köre természetesen nem parttalan, hiszen csak annál az elítéltnél engedélyezhető, akinek személye a társadalomra kevésbé veszélyes, és megalapozottan feltehető, hogy be fogja tartani a rá vonatkozó szabályokat.¹⁰⁵²

Ha a szabadságvesztés céljának megvalósulása ily módon is biztosítható, a reintegrációs őrizet alkalmazásának elrendelése azon elítélt részére engedélyezhető, akit első alkalommal ítétek nem a Btk.-ban meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre, és aki ezen öt évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztését fogház- vagy börtönfokozatban tölti, továbbá vállalja a reintegrációs őrizetbe helyezést.¹⁰⁵³ Amennyiben az elítélt kitöltve szabadulhat, úgy a reintegrációs őrizet utolsó napja megegyezik a szabadságvesztés utolsó napjával, míg ha feltételes szabadságra bocsátható, a reintegrációs őrizet lejárat napja a feltételes szabadságra bocsátás esedékességét megelőző nap.¹⁰⁵⁴

A jogintézmény semmiképpen sem rokonítható a házi őrizet elrendelésével, hiszen a jogerősen elítéltek esetében nem lehet szó „szükségtelen szabadságelvonásról” már csak abból a szempontból sem, hogy a bíróság jogerős ítéletében az adott tartamú szankciót szükségesnek és arányosnak találta. Ellenben az elítélt büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása, személyiségfejlődése és együttműködése olyan kedvezőbb helyzet eredményezhet, hogy az állam a büntetőhatalom további érvényesítésétől eltekint,¹⁰⁵⁵ és a hivatkozott büntetés-végrehajtási érdekekre figyelemmel az elítéltek egy arra alkalmas csoportja számára megteremti a sikeres társadalmi visszailleszkedés jogszabályi alapjait.¹⁰⁵⁶

Az elítélt végső soron kiszabadul a bv. intézetből, bár mozgásszabadsága és a

¹⁰⁵² Than: 18. o.

¹⁰⁵³ Bv.tv. 187/A. § (1) bek.

¹⁰⁵⁴ 9/2014. (XII. 12.) IM rendelet 9/A.§ (1) és (2) bek.

¹⁰⁵⁵ Veszeli: 89. o.

¹⁰⁵⁶ Konkrét kutatási eredmények kimutatták azt is, hogy a visszaesés aránya kisebb az ilyen programban részt vevőknél, mint azoknál az elítélteknél, akik a büntetésüket kitöltik. (Lásd 11. és 23. lbj.)

tartózkodási helye szabad megválasztásának a joga korlátozás alá esik,¹⁰⁵⁷ hiszen továbbra is büntetés-végrehajtási jogviszony hatálya alatt áll. A kijelölt ingatlanban szabadságvesztés büntetését tölti, ugyanakkor az említett korlátozás feloldható, ha az a reintegrációs cél megvalósulását, így többek között munkavégzés, vagy a családi kapcsolatok erősítése révén a társadalomba való visszailleszkedést elősegíti.¹⁰⁵⁸

A reintegrációs őrizet legfeljebb 6 hónapos időtartama minden bizonnyal összefüggésben van azzal a szakemberek között általános vélekedéssel, hogy a szabadulás utáni 6 hónap a visszaesés szempontjából kritikusnak tekinthető,¹⁰⁵⁹ ezért is szükséges, hogy ebben az átmeneti időszakban az elítélt megteremthesse azokat a társadalmi kapcsolatokat, amelyek hozzájárulnak a jogkövető magatartás kialakításához. Megjegyzendő, hogy a törvényben megadott időkeret csupán a jogintézmény generális maximuma, annak tartama ennél kevesebb is lehet.¹⁰⁶⁰

A reintegrációs őrizet a bűnismétlés veszélyének kivédését oly módon kívánja biztosítani, hogy az elítélt mindeközben ellenőrzött keretek között, adott esetben az ingatlan munkavégzés céljából történő elhagyásával maga teremti meg a feltételeit társadalmi kapcsolatai újbóli kiépítésének és a munkaerőpiacon való elhelyezkedésének, ily módon csökkentve a börtönártalmak esetleges kockázatait. Fontos kiemelni azt, hogy a kedvezményben részesülő elítélt azáltal sajátítja el a társadalmi normák betartásának igényét,¹⁰⁶¹ hogy ebben az átmeneti időszakban munkakeresés, tanulás, valamint családi és baráti kapcsolatainak erősítése révén önálló életvitel kialakítására törekszik.¹⁰⁶²

Az elrendelés általános feltételein túl annyi eltérést mutat a fiatalkorúakra irányadó többszabályozás, hogy annak további kritériuma, hogy a fiatalkorú a szabadságvesztés végrehajtása alatt legalább egy alkalommal családi terápián vagy családi konzultáción vegyen részt, valamint a törvényes képviselő

1057 Than: 78. o.

1058 Veszeli: 87. o.

1059 Pálvölgyi: 77. o.

1060 Útmutató: 97. o.

1061 Csima: 226. o.

1062 Than: 78. o.

hozzájáruljon az elektronikus távfelügyeleti eszköz telepítéséhez, továbbá fogadónyilatkozat tegyen a lakhatás tekintetében, és nyilatkozzon a fogvatartott kíséréséről.¹⁰⁶³

A külföldi állampolgár elítéltek reintegrációs őrizetbe helyezésére a Bv.tv. nem tartalmaz speciális rendelkezéseket, és arra az uniós joganyag sem ad iránymutatást. Mindazonáltal előfordulhat olyan helyzet, hogy a külföldi elítélt bár nem kéri, hogy büntetésének egészét hazájában töltsen le, a reintegrációs őrizetbe helyezés lehetőségével mégis élni kíván az állampolgársága szerinti államban kijelölt tartózkodási helyen. Mivel az elítéltekkel szembeni hátrányos diszkrimináció tilalmazott, így a törvényi feltételeknek megfelelő külföldi elítéltet is azonos jogok kell, hogy megillessék. Természetes, hogy az ilyen fogvatartottak többsége nem rendelkezik magyarországi tartózkodási hellyel, ugyanakkor reintegrációjuk eredményesen egyébként is csak hazájukban valósulhat meg, hiszen családi kapcsolataik és a későbbi létfenntartást biztosító munkalehetőségek is oda kötik őket. Indokolt lehet ezért a Bv.tv.-t egy olyan rendelkezéssel kiegészíteni, miszerint külföldi elítélt reintegrációs őrizetének az állampolgársága szerinti államban való végrehajtásához az érintett állam igazságügyi hatóságával kötött, a reintegrációs őrizet szabályai megtartásának ellenőrzését biztosító feltételeket tartalmazó megállapodás is szükséges.

5. A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET ELJÁRÁSI SZABÁLYAI DIÓHÉJBAN

A bv. intézet a reintegrációs őrizet esedékessége előtt 3 hónappal automatikusan vizsgálja, hogy az intézkedés jogszabályban meghatározott feltételei fennállnak-e. Amennyiben az elítélt a követelményeknek megfelel, úgy kellő tájékoztatást követően nyilatkoznatni kell arról, hogy a reintegrációs őrizet feltételeit vállalja-e, valamint számot kell adnia a szabadulást követő terveiről, és fel kell hívni arra is, hogy 5 napon belül jelölje meg azt a lakást, amely a reintegrációs őrizet helyeként szolgálhat.¹⁰⁶⁴ Amennyiben a reintegrációs őrizet végrehajtására kijelölendő lakás nem az elítélt kizárólagos tulajdona vagy bérleménye, akkor a tulajdonosnak vagy a bérlőnek az elítélt ott tartózkodására vonatkozó előzetes,

¹⁰⁶³ Bv.tv. 200/A. § a) és b) pont

¹⁰⁶⁴ Vh. rendelet 136/A. § (1)-(3) bek.

írásbeli befogadó nyilatkozata szükséges.¹⁰⁶⁵ Amennyiben az elítélt a rendelkezésre álló határidőn belül a reintegrációs őrizet végrehajtási helyként kijelölhető lakást nem jelöl meg, vagy a befogadó nyilatkozatot nem mutatja be, a bv. intézet az elrendelés iránti előterjesztést mellőzi.¹⁰⁶⁶

Ha az elítélt megjelölte a reintegrációs őrizet végrehajtási helyül szolgáló lakást és csatolta a befogadó nyilatkozatot, a büntetésvégrehajtási-intézet megkeresi a reintegrációs őrizet végrehajtására az elítélt által megjelölt lakás elhelyezkedése szerint illetékes büntetésvégrehajtási pártfogó felügyelőt az elektronikus távfelügyeleti eszköz lakásban való alkalmazhatóságának a felmérése, és annak kivitelezhetősége esetén környezettanulmány elkészítése céljából, aki a megkeresés kézhezvételét követően a felmérést 8, míg a környezettanulmányt 30 napon belül köteles elkészíteni.¹⁰⁶⁷ A pártfogó felügyelő a környezettanulmányban az elítélt családi viszonyait, munkavállalási lehetőségeit, vagyoni és jövedelmi viszonyait, továbbá a reintegrációs őrizet céljából kijelölhető házról, lakásról szóló tapasztalatait mutatja be.¹⁰⁶⁸ Kitér arra is, hogy a megjelölt ingatlanban rendelkezésre áll-e elektromos hálózat, a távfelügyeleti eszköz feltöltése és az adatforgalmazásához szükséges hálózati lefedettség és jelerősség az ingatlan valamennyi helyiségében biztosítható-e.

A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő a reintegrációs őrizet elrendelésére vonatkozó előterjesztésnek, illetve az ilyen irányú kérelem véleményezésének a megalapozása érdekében elrendelt környezettanulmány elkészítése során a szakmai ténymegállapítások keretében és az összegző értékelésben azt mutatja be, hogy a befogadó környezet megfelelően szolgálja-e az elítélt társadalmi visszailleszkedését, és hogy a büntetés célja a reintegrációs őrizet elrendelése esetén megvalósulhat-e.¹⁰⁶⁹

Ha a megjelölt lakás a felmérés alapján alkalmas a reintegrációs őrizet végrehajtására, a büntetésvégrehajtási intézet a reintegrációs őrizet

¹⁰⁶⁵ Bv.tv. 187/B. § (4) bek.

¹⁰⁶⁶ Vh. rendelet 136/A. (5) bek.

¹⁰⁶⁷ Bv.tv. 187/B. § (1)-(3) bek.

¹⁰⁶⁸ Útmutató: 98. o.

¹⁰⁶⁹ 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet (Pártfogói rendelet) 62/A. § (3a) bek.

esedékessége előtt legalább 30 nappal előterjesztést tesz a bv. bírónak a reintegrációs őrizet elrendelése iránt.¹⁰⁷⁰ Előterjesztés az elítélt bv. intézetben tanúsított kifogástalan magatartása, a szabadságvesztés céljának elérése érdekében kifejtett aktív közreműködése, továbbá a bv. intézet személyi állományával való együttműködése alapján tehető a bíróságnál.¹⁰⁷¹ Ezen kívül az elítélt és védője is kezdeményezheti a fogvatartás alatt egy alkalommal, hogy a bíróság döntsön az ilyen jellegű kérelemről. Amennyiben az eljárás az elítélt vagy a védője által előterjesztett kérelemre indult, és a bv. intézet azt állapítja meg, hogy reintegrációs őrizet törvényben írt feltételei nem állnak fent, vagy annak kizáró oka van, úgy a bv. intézet a pártfogó felügyelő megkeresését mellőzi.¹⁰⁷² A kérelmet azonban ebben az esetben, illetőleg akkor is fel kell terjeszteni a bv. bírónak, amennyiben a pártfogó felügyelő a megjelölt lakás elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazására való alkalmatlanságát állapítja meg.¹⁰⁷³

Az előterjesztés elkészültét követően a fogvatartás helye szerint illetékes bv. bíró dönt a kérelemről. Amennyiben a bv. intézet nem az illetékes bv. csoportnál tett előterjesztést, úgy a bíróság áttételt elrendelő végzést hoz, törvényi kizáró ok esetén az iratok alapján az elítélt kérelmét érdemi vizsgálat nélkül elutasítja. A kérelem érdemi elbírálhatósága esetén, függetlenül attól, hogy az előterjesztés alapján mellőző vagy engedélyező végzés meghozatala várható, kitűzi az ügyet meghallgatásra.¹⁰⁷⁴ A reintegrációs őrizet elrendelésével kapcsolatos eljárás bűnügyi költségét az állam viseli.¹⁰⁷⁵

A reintegrációs őrizet hatálya alatt álló elítélt magatartását, a bv. bíró által előírt szabályoknak és az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazási szabályainak a betartását, valamint a társadalmi reintegrációs folyamat előrehaladását a kijelölt lakás elhelyezkedése szerint illetékes büntetésvégrehajtási pártfogó felügyelő legalább havonta ellenőrzi,¹⁰⁷⁶ majd jelentésében tényszerűen rögzíti az általa

1070 Vh. rendelet 136/A. § (9) bek.

1071 Útmutató: 98. o.

1072 Bv.tv. 187/B. § (5) bek.

1073 Vh. rendelet 136/B. § (1) bek.

1074 A kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasítására és az eltávozás szabályainak megváltoztatására - az iratok alapján - a Bv.tv. 50. § (3) bekezdése és a Bv.tv. 61/A. § (5) és (6) bekezdése szerint eljárva bírósági titkár is jogosult.

1075 Bv.tv. 61/A. § (7) bek.

1076 Bv. tv. 187/D. § (2) bek.

tapasztaltakat.¹⁰⁷⁷ A jelentés egyik célja a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos döntés megalapozása, amely az elítéltet szabadító bv. intézet megkeresésére készül.¹⁰⁷⁸

Ezen kívül a reintegrációs őrizet tartamának lejártát követően a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő összefoglaló jelentést küld a kijelölt tartózkodási hely szerinti bv. csoportnak, melyben beszámol arról, hogy a reintegrációs őrizet milyen eredménnyel zárult, az elítélt annak tartamát miként használta fel és álláspontja szerint a társadalomba való visszailleszkedés sikeresnek tekinthető-e. Számat ad továbbá arról is, hogy az elítélt esetében valószínűsíthető-e újabb bűncselekmények elkövetése, vagy inkább arra lehet következtetni, hogy jogkövető magatartást fog tanúsítani.¹⁰⁷⁹

6. A KÉRELEM ÉS ELŐTERJESZTÉS KAPCSÁN HOZHATÓ DÖNTÉSEK

6.1. Az érdemi vizsgálat nélküli elutasítás

A Bv.tv. 61/A. § (2) bekezdése alapján reintegrációs őrizetbe helyezés iránti kérelem a szabadságvesztés végrehajtása során egy alkalommal terjeszthető elő, így amennyiben az elítélt vagy védője az elrendelést ismételten indítványozza, holott a bv. bíró az intézkedés alkalmazását korábban már mellőzte, a kérelem érdemi vizsgálatának jogszabályi kizáró oka van.¹⁰⁸⁰ Figyelemmel az előbb írtakra, rendkívüli jelentősége van annak, hogy a kérelem érdemben elbírálható-e. Amennyiben a bíróság érdemi vizsgálat nélkül elutasítja az elítélt vagy a védő kérelmét, a továbbiakban – még ha a feltételek a későbbiekben adottak is – nincs lehetőség újból a reintegrációs őrizetbe helyezés kezdeményezésére. A bírói gyakorlat erre az esetre olyan megoldást alkalmaz, hogy amennyiben az elítélt még a végzés jogerőre emelkedése előtt – felismerve tévedését – visszavonja kérelmét, utólagos bv. bírói eljárásban az alapvégzést hatályon kívül helyezi. Más törvényszék a törvényi kizáró ok fennállta esetén nem hoz iratok alapján határozatot, hanem minden esetben meghallgatja az elítéltet, tájékoztatva őt a

¹⁰⁷⁷ Pártfogói rendelet 62/C. § (8) bek.

¹⁰⁷⁸ Vh. rendelet 136/E. § (1)-(2) bek., Bv.tv. 61/B. § (4) bek.

¹⁰⁷⁹ F.218/2015/7., F.219/2015/23. és F.273/2015/10.

¹⁰⁸⁰ F.671/2015/2.

törvényi feltételekről, melynek hatására egyes elítéltek a kérelmet visszavonják.¹⁰⁸¹ Az elítélt méltánytalan helyzetének kiküszöbölésére helyesebb lenne inkább a Bv.tv-t akként módosítani, hogy reintegrációs őrizetbe helyezés iránti kérelmet az elítélt és a védő – a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasítását kivéve – egy alkalommal terjeszthet elő. Annak elkerülése végett, hogy azonos okból többször is nyilvánvalóan alaptalan kérelmeket kelljen elbírálni, kiegészíthető lenne a Bv.tv egy olyan rendelkezéssel is, hogy az ismételten, azonos érdemi vizsgálat nélküli elutasítást eredményező okból előterjesztett kérelem elbírálását a bíróság mellőzheti.

Nem helyezhető reintegrációs őrizetbe az, akit nem első alkalommal ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre. A visszaesőként vagy különös visszaesőként elítélt pl. már fogalmilag sem tekinthető első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltnek.¹⁰⁸² Az érkelhető releváns elítéléseket a közhiteles hatósági nyilvántartás aktuális adatai alapján kell számításba venni, így a törvény kötelező rendelkezése alapján időközben törölt adatokra nem lehet döntést alapítani.¹⁰⁸³

Az első ránézésre egyértelműnek tűnő törvényi kizáró ok, amely a második, harmadik, vagy azt követően töltött szabadságvesztések esetén különösebb megfontolást nem igényel,¹⁰⁸⁴ mégis bizonyos esetekben jogértelmezést követel meg. Kérdésként merülhet fel, hogy a kérelem érdemi vizsgálatába bocsátkozhatunk-e akkor, ha az elítélt már töltött szabadságvesztés büntetést, ugyanakkor a reintegrációs őrizet elrendelése iránti kérelemmel érintett büntetése a végrehajtandó szabadságvesztés büntetést kiszabó ítélettel elrendelt felfüggesztett szabadságvesztés. Figyelemmel arra, hogy az elítéltet ezen büntetése kapcsán nem végrehajtandó, hanem végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetésre ítélték, a Bv.tv. 187/A. § (1) bekezdés a) pontjában írt kizáró ok nem állapítható meg.

Részben eltérő a helyzet ellenben akkor, amikor az elítélt összbüntetésbe foglalt

1081 Lőrinczy Attila előadása

1082 F.220/2015/3. és F.604/2015/2.

1083 Lőrinczy: i. m.

1084 F.268/2016/2.

szabadságvesztés büntetéseket tölt, hiszen a törvényi megfogalmazásból az következik, hogy a reintegrációs őrizet kedvezményét kizárólag az az elítélt veheti igénybe, akivel szemben legfeljebb egy bűnösséget megállapító és egyben végrehajtandó szabadságvesztést kiszabó ítéletben előírt büntetést hajtanak, illetve hajtottak végre. A reintegrációs őrizet alkalmazásának lehetőségét a törvény ugyanis az első, lényegében egyetlen alkalommal történő elítéléshez köti, amelyhez képest az összbüntetési ítélet fogalmilag is két végrehajtandó vagy annak tekintendő szabadságvesztésre ítéletet feltételez. Ennek kapcsán hangsúlyozandó, hogy az elrendelt felfüggesztett szabadságvesztés büntetés kizárólag az összbüntetésbe foglalás szempontjából tekintendő végrehajtandó szabadságvesztésre ítéletnek a Btk. 93. § (3) bekezdése alapján. Ebből adódóan, amennyiben az elítélt olyan összbüntetést tölt, amelynek alapítéletei közül csak egy minősül végrehajtandó szabadságvesztésnek, a többi elrendelt felfüggesztett szabadságvesztés, az álláspontom szerint nem képez törvényi kizáró okot. Az már más kérdés, hogy nagy valószínűség szerint a bv. bíró az érdemi döntés meghozatala során mellőzni fogja az elrendelést, hiszen az ilyen elítélt esetében nem vonható le megnyugtatóan az a következtetés, hogy a szabadságvesztés büntetés így is eléri a célját.

Nem hagyható figyelmen kívül továbbá az sem, hogy az összbüntetési ítélet a büntetett előlethez fűződő hátrányok szempontjából valóban egyetlen elítélésnek tekintendő, ugyanakkor a Bv.tv. 187/A. § (1) bekezdés a) pontja tekintetében az „első alkalommal történő elítélés” megfogalmazás a bűnösséget megállapító ítéletek számára vonatkozik. Ez az értelmezés következik abból is, hogy az összbüntetési ítéletben a bíróság nem mondja ki ismételt bűnösnek az elítéltet, továbbá az ítélet rendelkező része az alapítéleteket nem helyezi hatályon kívül, így továbbra is legalább kettő végrehajtandó vagy annak tekintendő szabadságvesztést kiszabó ítélete van az elítéltnak. Erre tekintettel az elítélt kérelmét érdemi vizsgálat nélkül el kell utasítani, ha olyan összbüntetési ítéletet tölt, amelynek alapját olyan végrehajtandó szabadságvesztés is képezi, amelyet az összbüntetési ítélet másik alapítéletében meghatározott végrehajtandó szabadságvesztés után szabtak ki, vagyis ha legalább két végrehajtandó szabadságvesztés büntetés összbüntetésbe foglalásáról

rendelkeztek.¹⁰⁸⁵

A jogszabály hatályos szövege egyértelműen méltánytalan hátrányt jelent az összbüntetést töltő elítélt számára, mivel az összbüntetésbe foglalás célja éppen az lenne, hogy az elkövetőt utólag hozza olyan helyzetbe, mintha a bűncselekményeket egy eljárásban, halmazatként bírálták volna el. A tényleges hátrányt érzékletesen megvilágítja az a példa, ha összevetjük egy 1 év 6 hónap tartamú börtönt összbüntetésként töltő, a reintegrációs őrizetből kizárt elítélt helyzetét egy olyan társával, aki 4 év 6 hónap tartamú szabadságvesztést tölt, és a kérelme érdemben vizsgálható. Ezen ellentmondás feloldása kétség kívül jogalkotói beavatkozást igényel. Az érdemi vizsgálat nélküli elutasítás elkerülése érdekében szerencsésebb lenne inkább egy olyan megfogalmazás, miszerint a kedvezményben az az elítélt részesülhetne, aki nem töltött korábban végrehajtandó szabadságvesztés büntetést.

Szintén érdekes problémát vet fel a Bv.tv. 187/A. § (1) bekezdés b) pontjában írt törvényi kizáró ok is. Jóllehet az erőszakos bűncselekmények kategóriája taxatív felsorolás a Btk. 459. § 26. pontjában, ugyanakkor nem lehet elmenni a mellett a gyakorlatban felmerült kérdés mellett, hogy a felsorolás kizárólag az új Btk. szerinti jogszabályhelyekre értendő-e, hiszen a Bv.tv. nem tartalmaz semmilyen utaló szabályt arra, hogy az 1978. évi IV. tv. szerint kiszabott eltérő jogszabályi alapú, de lényegében azonos bűncselekményeket is a kizáró okok közé kellene sorolni. Ez a gyakorlatban pl. a zsarolás, a testi sértés tényállása kapcsán úgy került áthidalásra, hogy a bíróság határozatában utalt arra, hogy az 1978. évi IV. törvény azonos megfogalmazással, az új Btk. konkrét rendelkezésével egyezően szabályozza az adott törvényi tényállást.¹⁰⁸⁶ Mégis a pontos törvényi megfogalmazottság követelményének és a jogbiztonság szempontjainak eleget téve, érdemes lenne a fenti kizáró okot kibővíteni az 1978. évi IV. törvény erőszakos bűncselekményekre vonatkozó értelmező rendelkezésével is.

Ugyanezen probléma kapcsán merült fel az az érdekes eset, amikor az elítélt reintegrációs őrizetbe helyezés iránti kérelmét amiatt kellett elutasítani, mert az egyébként az 1978. évi IV. törvény szerinti elítélése a Btk. 367. § (1) bekezdésébe

¹⁰⁸⁵ F.667/2015/3., F.257/2016/3. és F.626/2015/2.

¹⁰⁸⁶ F.446/2015/3., F.667/2015/3. és F.257/2016/3.

ütköző és a (2) bekezdés b) pontja szerint minősülő és büntetendő zsarolás büntetnének nem erőszakkal, hanem minősített fenyegetéssel elkövetett fordulatához kapcsolódott. A tényállás alapján azonban megállapítható volt, hogy az elítélt ténylegesen nem alkalmazott a sértettel szemben erőszakot, hanem élet elleni fenyegetéssel vette rá arra, hogy az adjon át számára egy meghatározott összeget.¹⁰⁸⁷ Az elítélt cselekménye ugyanakkor a Btk. hivatkozott rendelkezése értelmében mégis erőszakosnak minősült, így reintegrációs őrizetbe nem volt helyezhető. Figyelemmel arra, hogy a jogintézmény rendeltetése az, hogy a társadalomra kevésbé veszélyes elkövetők számára lehetővé tegye a börtönélet káros következményeinek elkerülését, és a jogkövető magatartás kialakítására ösztönözze az elítéltet, szükséges lenne, hogy az olyan erőszakos bűncselekmények esetén, amelyeknek nem erőszakos elkövetési magatartása is van, a jogalkotó differenciáljon. Ekként az egységes kizáró ok körét érdemes lenne leszűkíteni azokra, akik nagyobb társadalomra veszélyességük folytán valóban nem érdemesek arra, hogy kedvezményben részesüljenek. Ez az eshetőség áll fent pl. a rablás és önbíráskodás törvényi tényállásainál is.¹⁰⁸⁸

A Bv.tv. 187/A. § (1) bekezdés c./ pontjában foglalt kizáró ok kapcsán érdemes kiemelni, hogy a szabadságvesztés büntetés tartama az 5 évet nem haladhatja meg, és azt az elítéltnak börtön- vagy fogházfokozatban kell töltenie. A törvény ez esetben nem tartalmaz olyan további szűkítő feltételt, hogy, aki enyhítés folytán tölti szabadságvesztés büntetését fegyház helyett börtönfokozatban, annak kérelme ne lenne érdemben elbírálható, különben a jogalkotó kifejezetten így rendelkezett volna, mint ahogy tette azt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásánál is.¹⁰⁸⁹

A Bv.tv. 187/A. § (1) bekezdés d) pontja szerinti körülmény, az elítélt hozzájárulása inkább pozitív feltétel, a gyakorlatban erre hivatkozással történő elutasítás nem fordult még elő, hiszen az elítéltek egyre nagyobb gyakorisággal kérelmezik az elrendelést. Természetesen az elítéltnak is vállalnia kell a reintegrációs őrizetbe helyezést, amennyiben a bv. intézet erre előterjesztést tesz.

¹⁰⁸⁷ F.627/2015/2.

¹⁰⁸⁸ F.334/2015/2.

¹⁰⁸⁹ F.513/2015/2.

További érdemi vizsgálat nélküli elutasítást eredményező okokat tartalmaz a Bv.tv. 187/C. §-a. Ezen jogszabályhely a) és b) pontja alapján nem helyezhető reintegrációs őrizetbe az elítélt, ha vele szemben további szabadságvesztést kell végrehajtani, vagy a vele szemben folyamatban lévő büntetőügyben előzetes letartóztatását a szabadságvesztés végrehajtásának idejére megszakították. Nem vizsgálható ezért érdemben a reintegrációs őrizet alkalmazása, ha a kérelemmel érintett büntetés töltését megelőzően az elítélttel szemben más szabadságvesztés büntetést foganatosítottak, amely megszakításra került, és azt a végrehajtás alatt álló szabadságvesztést követően ismételten fogamatba kell venni.¹⁰⁹⁰ Ezen helyzet analógiájára szintén el kell utasítani a kérelmet, ha az elítélt más ügyben alkalmazott előzetes letartóztatását szakította meg a reintegrációs őrizet iránti kérelem tárgyát képező szabadságvesztés büntetés.

Megosztott a gyakorlat a tekintetben, hogy érdemi vizsgálat nélküli elutasítási okot képez-e az, ha az elítélt további pénzbüntetést helyettesítő szabadságvesztést tölt. Az egyik álláspont szerint, mivel a büntetés végrehajtási módjától függetlenül továbbra is pénzbüntetésnek tekintendő, nincs kizáró ok.¹⁰⁹¹ A másik álláspont azzal érvel, hogy bár valóban csak a végrehajtás módja változik, annak formája ténylegesen szabadságvesztés, amelyet a kérelem elbírálásának időpontjában rendelkezésre álló adatok szerint fogamatba kell venni. Megítélésem szerint az első álláspont támogatandó, ugyanis a pénzbüntetés utólagos megfizetésének tág korlátaira tekintettel nem célszerű az elítéltet automatikusan kizárni a kedvezményből, hiszen egészen a meghallgatás időpontjáig dönthet a teljesítés mellett, melynek hiányában érdemi okból ugyancsak mellőzhető a reintegrációs őrizet elrendelése.

Nem képez kizáró okot az sem, ha az elítélttel szemben elzárást kell végrehajtani, mivel ezen büntetési nem a Btk. 33. § (1) bekezdés b) pontja szerint kifejezetten nem minősül szabadságvesztésre ítéletnek, attól jogkövetkezményi téren is lényegesen eltér, így kiszabása esetén pl. a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtását sem kell elrendelni. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a reintegrációs cél megvalósulása ilyenkor igencsak kétséges, ezért az érdemi döntésnél inkább

¹⁰⁹⁰ F.224/2015/5.

¹⁰⁹¹ F.313/2015/2.

mellőző határozatot célszerű hozni.

A Bv.tv. 187/C. § c) pontja szerint a jogintézmény nem alkalmazható, ha a fogvatartás során engedélyezett reintegrációs őrizetet az elítéltnak felróható okból megszüntették. Ez az eset nyilvánvalóan akkor fordulhat elő, ha a reintegrációs őrizetet a bv. intézet előterjesztése alapján engedélyezte a bv. bíró, hiszen az elítélt és védője a fogvatartás alatt legfeljebb egyszer terjeszthet elő ilyen kérelmet.

Úgyszintén nem vizsgálható az elítélt reintegrációs őrizettel kapcsolatos kérelme, amennyiben 1 évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztésből legalább 3, az 1 évet meghaladó tartamú szabadságvesztésből legalább 6 hónapot nem töltött ki.¹⁰⁹² Nyilvánvalóan itt is be kell számítani a bírósági értesítőn feltüntetett előzetes fogvatartásban töltött időt. Ezen kívül, amennyiben az elítélt a szabadságvesztés büntetésből még nem töltötte ki a feltételes szabadságra bocsátása esedékességét megelőző 6 hónapnak megfelelő időtartamot, hiányzik az a minimális idő, amelynek elteltét követően a bíróság a kérelmét érdemben vizsgálhatná.¹⁰⁹³ Érdemes megjegyezni, hogy rövid tartamú, 4-5 hónapos szabadságvesztések esetén, amennyiben az elítélt feltételes szabadságra bocsátható, úgy a reintegrációs őrizet indítványozásának nincs is érdemi relevanciája, mert a két időpont szinte vagy egészben egybeesik.¹⁰⁹⁴

Az elítélt személyiségén kívül álló ok a Bv.tv. 187/C. § e) pontjában foglalt további törvényi feltétel, hiszen a megjelölt lakásnak az elektronikus távfelügyeleti rendszer elhelyezésére alkalmasnak kell lennie. Amennyiben valamilyen technikai ok kizárja a távfelügyeleti rendszer telepítését vagy folyamatos üzemelését, a reintegrációs őrizet az elítélt pozitív személyi körülményei ellenére sem engedélyezhető. Ilyen lehet pl. ha az áramellátás nem folyamatosan biztosított, mivel a kijelölt ingatlan energia ellátása feltöltő kártya alkalmazásával működik, így adott esetben előállhat olyan helyzet, hogy a szolgáltatást igénybe vevő a kártyán rendelkezésre álló keretet kimerítve nem jut áramhoz, így a felügyeleti eszköz áramellátás nélkül marad, ekként az elítélt mozgása nem

¹⁰⁹² F.447/2015/2. és F.238/2016/2.

¹⁰⁹³ F.77/2016/5.

¹⁰⁹⁴ F.478/2015/2.

követhető nyomon. Ez azért is fontos, hiszen a reintegrációs őrizet helyéül szolgáló ingatlant csak az engedélyező végzésben meghatározott időtartamban és célból, esetleg külön bv. bírói engedéllyel lehet elhagyni, amelynek hiányában bekövetkezik a megszüntetést is eredményezhető szabályszegés.

6.2 A kérelem érdemi elbírálása

6.2.1. A reintegrációs őrizet alkalmazásának elrendelése

Bár a törvény kifejezetten nem rendelkezik erről, a kérelem érdemi elbírálásának keretében az elítélt bv. intézetben tanúsított magatartásából kell kiindulni. Az engedélyezésnél alapvető követelmény a kifogástalan bv. intézeti viselkedés, amelyhez képest a meghallgatáson fel kell vázolni az elítélt reintegrációs őrizet hatékony eltöltésére vonatkozó terveit, elképzeléseit. A fogvatartott magatartásnak normakövetőnek,¹⁰⁹⁵ lehetőleg kifogástalannak kell lennie, de a fokozatváltással ellentétben a bírói gyakorlat nem követeli meg a követendően példamutató jelleget.¹⁰⁹⁶ Természetesen az ilyen magatartás további pozitív érvként sorakoztatható fel a reintegrációs őrizet engedélyezése mellett, hiszen abból alappal vonható le az a következtetés, hogy az elítélt a bv. intézeten kívüli életben a szabályokat meg fogja tartani.

A kialakult gyakorlat szerint a pozitív döntést megalapozza többek között az, ha a bíróság az elítélt részére korábban fokozatváltást vagy enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását engedélyezte, amelynek során végig jogkövető magatartást tanúsított.¹⁰⁹⁷ Ugyancsak kifejezetten kedvezően befolyásolja az elítélt megítélését, ha kapcsolattartása rendszeres és rendezett, valamint a reintegrációs őrizetet családi kapcsolatainak erősítésére, így pl. gyermekei ellátásában való részvételre, munkaviszony létesítésére, esetleg felsőfokú tanulmányok folytatására kívánja felhasználni, és így kíván a társadalomba visszailleszkedni.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹⁵ F.219/2015/5.

¹⁰⁹⁶ F.273/2015/2.

¹⁰⁹⁷ F.218/2015/5.

¹⁰⁹⁸ F.561/2015/4., F.620/2015/2., F.637/2015/2., F.677/2015/3., F.195/2016/2., F.229/2016/2., F.175/2016/2. és F.359/2015/5.

Az egyébként kifogástalanul viselkedő elítélt esetében, aki a fogvatartás alatt több jutalmat is kiérdemelt, és a kedvezményt egy vagy több fent említett okból kívánja megkapni, annak ellenére levonható az a következtetés, hogy a szabadságvesztés célja reintegrációs őrizet alkalmazásával is elérhető, hogy az annak tartama alatt ellene folyamatban lévő büntetőügyben végrehajtásában próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték.¹⁰⁹⁹ Egy adott büntetőeljárás, illetve nem jogerős elítélés ténye természetesen billentheti a mérleget az elrendelés mellőzése felé, ugyanakkor a döntés semmiképpen sem lehet automatikus, az elítélt egyedi helyzetét, a konkrét ügy körülményeit mindig értékelni kell.

További mérlegelési szempont, hogy reintegrációs őrizet annál az elítéltnél engedélyezhető, akinél korábbi életvitelére, előéletére tekintettel fokozottabban feltételezhető a törvénytisztelő életmódra való berendezkedés készsége úgy is, hogy a szabadságvesztés hátra levő részét nem bv. intézetben, hanem kijelölt ingatlan tölti.¹¹⁰⁰ Ehhez kapcsolódóan alapvető feltétel, hogy a bv. pártfogó felügyelő által elkészített környezettanulmány szerint a kijelölendő ingatlan ne csak a jogszabályban írt követelményeknek feleljen meg, hanem abban a reintegrációs őrizet célja is maradéktalanul teljesíthető legyen. Így pl. az elítélt kedvező személyi körülményei ellenére mellőzni érdemes az elrendelést, ha csak olyan tartózkodási helyet tud megjelölni, ahol a bíróság által is ismerten bűnözői életmódot folytató személyekkel kellene együtt laknia, vagy akkor is, ha a megjelölt ingatlan a nyomkövető alkalmazásához bizonytalan technikai feltételeket biztosít.¹¹⁰¹

A bíróság végzésében tehát egy meghatározott, a pártfogó felügyelő által készített környezettanulmányban írt ingatlant jelöl ki tartózkodási helyül, amelyet az elítélt alapvetően nem hagyhat el. Amennyiben a reintegrációs őrizet végrehajtására kijelölt lakás nem az elrendelő törvényszék illetékességi területén van, a bv. bíró a végzés jogerőre emelkedését követően az iratokat megküldi a végrehajtásra kijelölt lakás helye szerint illetékes törvényszék bv.

1099 F.512/2015/2.

1100 F.468/2015/2.

1101 F.234/2016/2.

csoportjának.¹¹⁰²

Nyilvánvaló, hogy a társadalomba való visszailleszkedés csak akkor lehet sikeres, ha tartózkodási helyét az elítélt valamely a reintegrációt elősegítő célból bizonyos időközönként elhagyhatja. A Bv.tv. 187/A. § (4) bekezdése alapján az elítélt a bv. bíró által kijelölt lakást és az ahhoz tartozó bekerített helyet csak az elrendelő határozatban meghatározott célból, különösen a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása, munkavégzés, oktatásban vagy képzésben való részvétel, illetve gyógykezelés céljából hagyhatja el az ott meghatározott időben és az úti cél meghatározása mellett. A Bv.tv. az előbbiek szerint felsorolja azokat a tipikus eseteket, amelyek az ilyen irányú törekvést elősegítik, azonban a különösen szó használata egyértelművé teszi, hogy további, arra érdemes helyzetekben is engedélyezhető a tartózkodási hely elhagyása. Speciális cél lehet többek között a vezetői engedély megszerzése,¹¹⁰³ vagy gyermekek óvodába, iskolába vitele.¹¹⁰⁴ Emellett a bírói gyakorlat méltánylást érdemlő indoknak tekinti a hivatalos ügyek intézését különböző intézményekben és szolgáltatóknál (azzal, hogy az ingatlan ilyen célból minden nap nem hagyható el), a kegyeleti megemlékezést fiatalon elhunyt gyermekről,¹¹⁰⁵ továbbá a vallásgyakorlás célját szolgáló intézmény, vagy közösség látogatását.

Az elítéltek által kért leggyakoribb indok a munkavállalás, amelyet a bíróság rendszerint engedélyezni is szokott olyan formában, hogy figyelembe veszi a munkahelyre érkezéshez és az onnan való hazajövetelhez szükséges időtartamot egy-egy órában. Általában a heti ötnapos munkahét és a napi nyolc óras munkaidő a szokásos azzal, hogy a bíróság a végzésében rendszerint feltünteti, hogy az engedélyezett időkeretben a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosításához szükséges tevékenységek is elvégezhetők, valamint családi kapcsolatait is erősítheti az elítélt.¹¹⁰⁶ A bíróság a munka jellegétől függően – pl.

1102 11/2014. (XII. 13.) IM rendelet 46/A. § (3) bek.

1103 F.411/2015/2.

1104 F.175/2016/2.

1105 F.219/2015/8.

1106 Született olyan tartalmú döntés is, hogy a bíróság a kijelölt ingatlan elhagyását munkanapokon meghatározott időtartamban különösen munkavégzés céljából engedélyezte, ami azt feltételezi, hogy egyébként az ingatlan bármilyen egyéb okból is elhagyható, az elítélt ebben nem esik korlátozás alá. (F.256/2016/2.)

mezőgazdasági idénymunka – hosszabb eltávozást is indokoltnak tarthat. Változó az is, hogy milyen távolságra hagyható el az ingatlan, ami szükségszerűen az eltávozás egyedi körülményeihez igazodik. Általános az, hogy a végzés a mozgási szabadság kereteit az adott közigazgatási egység határában jelöli meg, de előfordult már olyan is, hogy konkrét útvonalat jelölt ki a közlekedésre.¹¹⁰⁷ Amennyiben az elítélt mezőgazdasági munkát kíván végezni, fel kell hívni arra, hogy nyilatkozzon a tekintetben, hogy a területen van-e folyamatos áramellátás, illetve a mobiltelefon szolgáltatás elérhető-e, azaz a kérelem teljesítésének nincs-e technikai kizáró oka. Ennek ellenőrzésére a pártfogó felügyelőt is meg kell keresni környezettanulmány készítése végett.¹¹⁰⁸

A gyakorlatban előfordult olyan eset, amikor az ingatlan munkavállalási célból történő elhagyását speciális körülményre tekintettel a bíróság nem engedélyezte este 20.00 óra és 03.00 óra között, mivel álláspontja szerint az ingatlantól 8 km-re található munkáltatónál történő éjszakai foglalkoztatás a reintegrációs őrizet céljával ellentétes lenne.¹¹⁰⁹ Az ingatlan hosszabb távolságra, 18 km-re munkavégzés céljából való elhagyását is a reintegrációs őrizet céljával ellentétesnek találta a bíróság egy másik ügyben, így ezt a kérelmet sem látta elfogadhatónak.¹¹¹⁰ Abban az esetben, ha az elítélt a meghallgatáson nyilatkozik későbbi munkavállalási szándékáról, de konkrét munkáltatót nem jelöl meg, a bíróság a tervezett munkavállalásra tekintettel tájékoztatja végzésében, hogy az ingatlan elhagyása a későbbiekben, igazolt módon, erre irányuló kérelemre engedélyezhető.¹¹¹¹

A gyakorlatban felmerült példák alapján levonható az a következtetés, hogy a bíróság alapvetően minden esetben engedélyezi az elítélt számára, hogy napi nyolc órás munkaidőben munkát végezzen, amelyhez azonban megköveteli, hogy a munkaszerződését – lehetőleg a munkaidő beosztás feltüntetésével – csatolja. Gondot okozhat ennek kapcsán az, hogy a kérelemben bár az elítélt hivatkozik az új munkaviszonyra, annak alátámasztására még a meghallgatáson

1107 F.351/2015/4. és F.359/2015/5.

1108 F.273/2015/5.

1109 F.222/2015/5.

1110 F.223/2015/5.

1111 F.230/2016/2.

sem csatol okirati bizonyítékot. Ilyenkor célszerű az engedélyező határozat rendelkező részébe beleírni a kérelem alapjául szolgáló tények pártfogó felügyelőnek történő utólagos igazolási kötelezettségét,¹¹¹² melynek elmulasztása a reintegrációs őrizet megszüntetéséhez csak akkor vezethet, ha a pártfogó felügyelő jelzése alapján az elítélt bizonyíthatóan nem a megjelölt célból, így pl. az engedélyező végzésben foglalt munkavégzés érdekében hagyja el az ingatlant. Érdemes lenne ezért a Bv.tv.-t kiegészíteni egy olyan rendelkezéssel, hogy a bíróság hivatalból is megváltoztathassa a reintegrációs őrizet szabályait, amennyiben az elítélt igazolási kötelezettségét nem teljesíti.

A munkáltatással kapcsolatos viszonylag kedvező hozzáállást leszámítva az országos gyakorlat rendkívül változatos képet mutat a tekintetben, hogy az eltávozásnak milyen kereteket engedélyezzen. Ez a nagyfokú eltérés abból adódik, hogy a jogintézmény céljára és az elítélt mozgási szabadságának mértékére vonatkozó jogalkotói szándék a konkrét normaszövegből nem olvasható ki.¹¹¹³ Erre tekintettel a mozgási szabadságot illetően egy szigorúbb és egy engedékenyebb álláspont alakult ki. A házi őrizethez hasonló szigorúsággal történő korlátozás mellett érvelők szerint a mozgási szabadság szélesebb körben történő engedélyezése ellenkezik a szabadságvesztés büntetés céljaival, emellett a személyi szabadság teljes elvonásával járó bv. intézeti végrehajtáshoz képest a büntetés tartamába beszámító reintegrációs őrizet eleve kedvezőbb helyzetet teremt az elítélt számára, nem beszélve arról, hogy a kijelölt ingatlan elhagyásának törvényben írt céljai javarészt megegyeznek a Be. 138. § (1) bekezdésében rögzített, a házi őrizet vonatkozásában megállapított célokkal. A túlságosan engedékeny megközelítés sértheti továbbá a szabadságvesztésre ítélt bűnelkövető lakókörnyezetében élők igazságérzetét, és csökkentheti az igazságszolgáltatás működésébe vetett társadalmi bizalmat. A kevésbé szigorú korlátozás hívei azzal érvelnek, hogy a reintegrációs őrizet elsődleges célja a társadalomra kevésbé veszélyes, első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt bűnelkövetők társadalomba való visszavezetése, akiknek a lakókörnyezetben történő ismételt megjelenése rendszerint nem okoz feszültségeket. Kiemelik továbbá, hogy a végrehajtás folyamatos ellenőrzésének

¹¹¹² Lőrinczy: i. m.

¹¹¹³ Bv.tv. 187/A. § (1) és (3) bek.

a reintegrációs őrizet kereteinek szélesebb körben való meghatározásával sincs technikai akadálya, továbbá hogy az eltávozás példálózó jelleggel felsorolt lehetőségeinek biztosítása szükségtelenné teszi a mozgási szabadság túlzott korlátozását.¹¹¹⁴

Tekintettel arra, hogy egy teljesen új jogintézményről van szó, ki kell alakítani azokat a vezérelveket, amelyek alapján megnyugtatóan állást lehet foglalni abban a kérdésben, hogy az elítélt kérelmének milyen mértékben adhat helyt a bíróság. Ennek során ki kell térni arra is, hogy míg a házi őrizet fogalmilag kényszerintézkedés, ami a Be. 129. § (2) bekezdésében meghatározott előzetes letartóztatási okokat törekszik kivédeni, addig a reintegrációs őrizetnek éppen az a rendeltetése, hogy az elítélt minél hamarabb minimalizálja a börtönártalmakat és visszailleszkedjen a normál társadalmi életbe. Míg a házi őrizet elrendelésekor, meghosszabbításakor és fenntartásakor a bíróság alapvetően kivételes jelleggel engedélyezi az ingatlan elhagyását, addig a reintegrációs őrizetnél éppen, hogy nem ez a jelleg dominál. Ebből adódóan az eltávozás szabályainak kialakításakor nem a kényszerintézkedés viszonylag szűk körű, kivételes eseteire kell alapozni, hanem arra hogy az ingatlan elhagyása olyan tartamú és indokú legyen, amely minél inkább elősegíti az elítélt reintegrációját, ugyanakkor mégsem annulálja a konkrét büntetés szankciós jellegét.

Érdemes gondolatban egyfajta szükségességi-arányossági tesztet alkalmazni, amelyben össze kell mérni, hogy a reintegrációs őrizet kereteinek bővítése mennyiben szükséges a társadalomba való visszailleszkedéshez, illetve az nem olyan mértékű-e már, amely veszélyezteti a szabadságvesztés büntetés céljának megvalósulását. E körben természetesen figyelembe kell venni azt, hogy a büntetés tényleges végrehajtási formájának meg kell felelnie a generális és speciális prevenciós céloknak, ezért nyilvánvalóan nem lehet a reintegrációs őrizet helyéül szolgáló ingatlan elhagyása szabályait olyan mértékben tágra szabni, hogy ezzel a szabadságvesztés büntetésjellege teljes mértékben kiüresedjék. Mindemellett nyilvánvalóan az elítélt ésszerű, adott esetben speciális kéréseit is méltányosan kell elbírálni. Ilyen lehet többek között a vallási szertatáson való részvétel lehetőségének megteremtése, a folyamatos orvosi

¹¹¹⁴ Lőrinczy: i. m.

kezelések igénybevétele, a másik szülőnél elhelyezett gyermekkel való kapcsolattartás, akinek vonatkozásában a volt házastársak között oly mértékben elmérgesedett a viszony, hogy az édesanya csak egy semleges helyszínen engedélyezi a láthatást.

6.2.2. A reintegrációs őrizet mellőzése

A bíróság a mellőzést eredményező döntését is alapvetően az elítélt bv. intézetben tanúsított magatartására, előéletére, valamint reintegrációs lehetőségeinek felmérésére alapozza, amelyből következtetést von le arra, hogy a büntetés célja mennyiben érhető el annak végrehajtása nélkül. Mint fentebb kifejtésre került, nem feltétel a kiemelkedően példamutató magatartás, ugyanakkor azon elítélt részére, aki csak jogszabályi kötelezettségeit teljesítve a bv. intézet rendjét egyszerűen betartja, de egyetlen jutalmat sem érdemel ki viszonylag hosszabb fogvatartási során, nem indokolt a reintegrációs őrizet elrendelni.¹¹¹⁵

A kedvezőtlen fegyelmi helyzet – a lényegében kifogástalan magatartás követelményére tekintettel – elutasító határozathoz vezet. A fegyelmi fenytés végrehajtása alatt álló, ráadásul az alatt újabb fegyelmi vétséget elkövető elítélt esetén a reintegrációs őrizet alkalmazása szóba sem jöhet.¹¹¹⁶ A korábban már egy alkalommal feddésben részesített és egyébként a fegyelmi vétség elkövetését elismerő elítélt fegyelmi ügyének eljárási okból történő megszüntetése ellenére mellőzni érdemes a reintegrációs őrizet elrendelését, hiszen annál az elítéltnél, aki az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása alatti eltávozása során jelentősebb összegű készpénzt küld elítélttársainak, az a következtetés vonható le, hogy a számára biztosított újabb kedvezményt is annak céljával ellentétesen használná fel.¹¹¹⁷

A bv. intézet rendjének betartása és egyébként kisszámú jutalom szerzése ellenére is megfontolandó az engedélyezés abban az esetben, ha a szabadságvesztés büntetését önként meg nem kezdő, elfogatóparancs alapján

¹¹¹⁵ F.148/2016/2. és F.226/2016/2.

¹¹¹⁶ F.64/2016/2.

¹¹¹⁷ F.559/2015/4.

előállított elítélttel szemben több olyan büntetőeljárás is folyamatban van, melyekben előzetes letartóztatását nem rendelték el.¹¹¹⁸ Hasonló helyzet áll fent a személyzettel egyébként tisztelettudó, elítélttársaival konfliktusmentes kapcsolatot ápoló, több jutalmat is kiérdemlő elítéltnél, aki korábban más büntetőeljárásban a házi őrizet szabályait megszegte, ellene jelenleg is büntetőeljárás van folyamatban, illetve jogerősen végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték.¹¹¹⁹

Az elítélt kedvező személyi körülményei, valamint magatartásának pozitív irányba történő fejlődése sem alapozhatja meg az intézkedés elrendelését, ha előélete és korábbi fegyelmi helyzete kifejezetten negatív, főleg ha a vele szemben kiszabott fegyelmi fenytés végrehajtása még folyamatban van.¹¹²⁰ A szabadságvesztés célja szintén csak a büntetés bv. intézetén belüli töltésével biztosítható, ha az elítéltet végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltése előtt már két alkalommal is végrehajtásában próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték, a közelmúltban közepes súlyú fegyelemsértést követett el, és fogvatartása alatt jutalmat sem érdemelt ki. Az a körülmény, hogy az elítélt esetlegesen egészségügyi okból, gyógykezelés céljából kezdeményezi a reintegrációs őrizet elrendelését, az intézkedést még nem alapozza meg, mivel az orvosilag indokolt gyógykezelés a bv. intézetben, szükség esetén azon kívüli gyógyintézményben is biztosítható.¹¹²¹

Az elítélt kedvező személyi körülményeihez képest mérlegelni kell azt is, hogy vajon a reintegrációs őrizet az adott élethelyzetben betöltheti-e a rendeltetését. Abban az esetben, ha a bíróság még a reintegrációs őrizet elrendelése iránti kérelem elbírálását megelőzően az elítéltet feltételes szabadságra bocsátja, az iratokat a bv. intézetnek átíratallal visszaküldi, mivel az eljárás lefolytatása okafogyottá vált.¹¹²² Az ugyanakkor elképzelhető, hogy a bíróság a feltételes szabadságra bocsátást már elrendelte, és az elítélt az annak megkezdéséig tartó időszakra kéri a reintegrációs őrizetbe helyezését. Ebben az esetben a bíróság szintén értékeli azokat a kedvező körülményeket, amelyeket a feltételes szabadságot engedélyező végzésében figyelembe vett és az elítélt azóta

¹¹¹⁸ F.467/2015/2.

¹¹¹⁹ F.480/2015/2.

¹¹²⁰ F.62/2016/3.

¹¹²¹ F.484/2015/2.

¹¹²² F.245/2015/2.

tanúsított magatartását is.¹¹²³ Mindazonáltal, ha a bíróság az elítéltet feltételes szabadságra bocsátotta, és annak megkezdéséig már rendkívül kevés idő, lényegében egy-két hét van hátra, meg kell vizsgálni, hogy a szabadságvesztés célja nem úgy érhető-e el inkább, ha az elítélt a feltételes szabadságát kezdi meg. A jogszabály a reintegrációs őrizet tartamát – a szabadulás előtti 6 hónapon belül – nem határozza meg, ezért elviekben annak sem lenne jogszabályi kizáró oka, hogy a bíróság csupán néhány napra rendelje azt el. Ez bizonyos esetben akár célszerűtlen is lehet, tehát a bíróságnak mindig az előtte lévő ügy körülményeihez képest kell döntést hoznia.¹¹²⁴

Érdeemes egy konkrét ügy részleteit ismertetni annak érzékletes bemutatása végett, hogy egy adott tényező milyen okból vezethet akár negatív tartalmú döntéshez a viszonylag nagyszámú pozitív körülmény ellenére is. Az egyik ügyben az elítélt oly módon kérelmezte a reintegrációs őrizetbe helyezését, hogy a bíróság munkavállalási és jövedelemszerzési célból akként engedélyezze a kijelölt lakás elhagyását, hogy további három másik ingatlanba is eltávozhasson, ellenkező esetben fogvatartásban kíván maradni. Az elítélt alapvetően háziiorvosi praxisát szerette volna gyakorolni, valamint a másik kettő tulajdonában lévő zártkertben mezőgazdasági munkát végezni. A bíróság figyelembe vette az elítélt kifogástalan, példamutató magatartását, amellyel már az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását is kiérdevelte, továbbá azt, hogy több jutalmat szerzett különböző jogcímeken, ugyanakkor úgy ítélte meg, hogy a kérelmében hivatkozottak szinte a „lakhelyelhagyási tilalom” rendelkezéseinek az alkalmazására irányulnak, amely a legenyhébb kényszerintézkedés lenne a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személyekkel szemben. Figyelemmel arra, hogy az elítélt jogerős büntetését töltötte, amelyhez képest a reintegrációs őrizet elrendelése mozgási szabadságát és tartózkodási helye szabad megválasztásának jogát továbbra is korlátozta volna, azon kérelme, hogy a bíróság lényegében négy ingatlant jelöljön ki a számára, a jogintézmény célját és kereteit már meghaladta volna. Bár a reintegrációs őrizet elrendelésének törvényi feltételei a lakóhelyül megjelölt ingatlan vonatkozásában fennálltak, a bíróság – az elítélt nyilatkozatára is tekintettel – a büntetés célja

¹¹²³ F.222/2015/5.

¹¹²⁴ F.625/2015/2.

megvalósulásának veszélyeztetése miatt a reintegrációs őrizet elrendelését mellőzte.¹¹²⁵

A fentiek alapján elmondható, hogy az elítélt fegyelmi helyzete, büntetett előéleti adatai, továbbá a kérelem elbírálásakor fennálló büntetőjogi státusza alapjaiban meghatározzák a döntés irányát, ugyanakkor a konkrét ügy körülményeitől függően további tényezők is szerepet játszhatnak abban, hogy a bíróság milyen tartalmú határozatot hoz. A számos élethelyzet katalogizálására természetesen nem kerülhet sor, ugyanakkor a döntés kialakításakor minden lényeges körülményt a súlyának megfelelően számításba kell venni.

7. AZ ELTÁVOZÁS SZABÁLYAINAK MEGVÁLTOZTATÁSA

A Bv.tv. 61/A. § (6) bekezdése alapján a bíróság az elítélt vagy védője kérelmére az ingatlan elhagyásának feltételeit megváltoztathatja, vagy eseti jelleggel engedélyezheti az elítélt meghatározott célból történő eltávozását, amelyről 5 napon belül, sürgős szükség esetén soron kívül – az iratok alapján – határoz. Ha a kérelem elkésve érkezik, és az abban foglaltak már aktualitásukat veszítették, a bv. bíró átirattal tájékoztatja az elítéltet arról, hogy a kérelem elbírálására már nem volt lehetőség, az okafogyottá vált.¹¹²⁶

A szabályok megváltoztatásának kezdeményezésekor is problémát jelent, ha az elítélt nem csatolja a kérelmét alátámasztó okirati bizonyítékokat. Ilyen esetben a törvényben előírt 5 napos elbírálási határidőre tekintet nélkül – elutasítás terhe mellett – célszerű felhívni az elítéltet, hogy pótolja a hiányosságot. Előfordulhat azonban, hogy a hiánypótlást elrendelő felhívás kiadására pl. a munkába állás rendkívül közeli időpontja miatt már nincs lehetőség. Ilyenkor a probléma kezelésének két módja között lehet választani, egy előzetes és utólagos jellegű megoldás között.

Az első esetben a bv. bíró már a meghallgatáson tájékoztatja az elítéltet arról, hogy amennyiben az ingatlan elhagyása szabályainak megváltoztatását kezdeményezi, úgy beadványához csatolnia szükséges az azt alátámasztó

¹¹²⁵ F.274/2015/2.

¹¹²⁶ F.219/2015/20.

bizonyítékokat, melyek hiányában – az adott kérelem elbírálhatóságának függvényében – sor kerülhet akár a kérelem elutasítására is. A bíró tájékoztatását és az elítelt nyilatkozatát a jegyzőkönyvben rögzíteni kell. A másik – álláspontom szerint helyesebb – megoldás szerint a bíróság elfogadhatja az elítelt nyilatkozatát, megkockáztatva az ügyészi fellebbezést is azzal, hogy kötelező utólagosan csatolni a kérelmet megalapozó okiratot. Jelenleg ezen – a gyakorlatban is szélesebb körben alkalmazott – utólagos igazolási kötelezettség elítelt általi nem teljesítésének nincs törvényi szankciója, azonban érdemes lenne a normaszöveg későbbi módosításakor erre is kitérni.

Az a törvényi hiányosság, hogy a bíróság a reintegrációs őrizet szabályait hivatalból nem változtathatja meg, nemcsak az előbbiekben írt szankciónélküliségben jelentkezik. A joghézag abban is megmutatkozik, hogy a törvény szó szerinti értelmezése esetén a bíróság elviekben nem engedélyezhetné az elítelt számára, hogy akár egy bírósági tárgyaláson vagy rendőrségi meghallgatáson a saját kezdeményezése nélkül megjelenjen, még akkor sem, ha e tényről a bíróságnak pl. az illetékes szerv megkeresése alapján hivatalos tudomása van. A gyakorlat ezt lényegében praktikus alapon áthidalja, és konkrét jogszabályi felhatalmazás nélkül is engedélyezi az eltávozást.

A kijelölt ingatlan elhagyási szabályainak megváltoztatása olyan lehetőség, amely a bíróság mérlegelési körébe tartozó eltávozás kereteinek bővítése révén érdemben is hozzájárul a reintegrációs cél megvalósulásához. Az ilyen tárgyú kérelem elbírálásakor – mint ahogy az elrendeléskor is – figyelembe kell venni ugyanakkor azt, hogy a reintegrációs őrizetbe helyezés a Bv.tv. által az elítelt számára biztosított jogosultság, és nem alapvető jog, így minden esetben vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy a további kedvezmény nyújtása már nem olyan mértékű-e, amely összességében azt a hatást váltja ki, mintha a bíróság az elíteltet feltételes szabadságra bocsátotta volna.

A kérelem indokoltságának elbírálását nagyban elősegíti, ha a bíróság a reintegrációs őrizetet elrendelő meghallgatáson a lehető legszélesebb körben feltárja az elítelt személyi körülményeit és a kedvezmény felhasználására vonatkozó terveit. Ekként érdemes vizsgálni az elítelt életviszonyait (egészségi

állapot, szakorvosi vagy fogorvosi kezelés szükségessége, gyermekek gondozásával együtt járó kötelezettségek, segítségre vagy támogatásra szoruló hozzátartozók) és egyéni szükségleteit (vallásgyakorlás, sportolás, várható családi események). Mindez megteremti annak lehetőségét, hogy a bíróság a későbbiekben ellenőrizni tudja, vajon az elítélt által közölt adatok egyeznek-e az ismert információkkal (pl. van-e a felügyeletére szoruló kiskorú gyermeke, dolgozik-e a házastársa).¹¹²⁷

Konkrét példákat említve, az eltávozás szabályainak megváltoztatása kifejezetten indokolt volt annál az elítéltnél, aki a reintegrációs őrizetbe helyezését követően azonnal munkába állt, azonban egy hónap elteltével más munkáltatónál kívánt futballedző és karbantartó munkakörben munkaviszonyt létesíteni változó munkakezdéssel és hétfőtől szombatig tartó munkaidővel. Az előírásokat korábban is megtartó elítéltnél nem lehetett kérdéses az, hogy az új munkáltatónál végzett hosszabb tartamú munkaidő a továbbiakban is a társadalomba való visszailleszkedést segíti elő, ezért az ingatlan elhagyása kereteinek bővítése nem veszélyezteti a szabadságvesztés céljának megvalósulását.¹¹²⁸ Az elrendelő, illetve a későbbiekben meghozott külön végzésben engedélyezett munkavégzés kereteinek bővítése sem lehet mindazonáltal korlátlan, így további, a hét minden napjára kiterjedő munkavégzést nem indokolt engedélyezni, ha az a reintegrációs cél megvalósulását a továbbiakban már nem segíti elő, mivel az elítélt munkáltatással összefüggő reintegrációja egyébként is biztosított.¹¹²⁹

Egy másik ügyben az elítélt az ingatlan munkavégzés céljából történő elhagyása mellett, keddi napokon több óra időtartamra kispályás futballedzésen való részvétel, szombaton együttműködő elvált szülőnél elhelyezett gyermekkel való kapcsolattartás és nagybevásárlás, míg vasárnap istentiszteleten való részvétel érdekében kezdeményezte a reintegrációs őrizet szabályainak megváltoztatását. Ekként lényegében jogosult lett volna a tartózkodási helyéül szolgáló ingatlant a hét bármely napján elhagyni, és a viszonylag nagy mozgási szabadságból adódóan olyan fokú kedvezményben részesült volna, amely a reintegrációs őrizet

¹¹²⁷ Lőrinczy: i. m.

¹¹²⁸ F.129/2016/6.

¹¹²⁹ F.637/2015/4.

kereteit jelentősen meghaladva, lényegében a feltételes szabadságra bocsátással egyenértékű lehetőségeket biztosított volna. Erre tekintettel a bíróság az elítélt kérelmének csak részben – elsősorban a munkáltatással és a családi kapcsolatok erősítésével összefüggésben – adott helyt, mivel érvelése szerint a generális és speciális prevenció szempontjait is szem előtt tartva az egyéb szabadidős tevékenységek zavartalan gyakorlásához képest nagyobb társadalmi érdek fűződik a mozgási szabadság arányos, bizonyos kereteket meg nem haladó mértékű korlátozásához.¹¹³⁰

A bíróság eseti jelleggel is engedélyezheti, hogy az elítélt a kijelölt ingatlant elhagyja, így jellemzően valamely jog gyakorlása vagy kötelezettség teljesítés érdekében oldhatja fel meghatározott okból az ingatlan elhagyásának tilalmát. Ilyen lehet tipikusan az elítélt gyógykezeltetése, vagy valamely hatósági, bírósági eljárásban való részvétele, amelyhez igazodóan meg kell határozni az ügyintézés helyére való eljutás és az onnan való visszatérés időtartamára figyelemmel az eltávozás időbeli és térbeli kereteit, előírva esetlegesen azt is, hogy az elítélt milyen útvonalon közlekedjék.¹¹³¹ Szintén ilyen pozitív elbírálást eredményező indoknak minősülhet a munkába állást lehetővé tevő egészségügyi feltételek megteremtése, pl. fogászati kezelés igénybevétele, vagy a szükséges okmányok, mint pl. a személyi igazolvány, TB kártya beszerzése is,¹¹³² vagy ballagáson való részvétel.¹¹³³

8. A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET SZABÁLYAINAK MEGSZEGÉSE

8.1. Büntetés-végrehajtási jogkövetkezmények

A reintegrációs őrizetre vonatkozó szabályok megtartását a büntetés-végrehajtási szervezet az elektronikus távfelügyeleti eszközön keresztül, a rendőrséggel együttműködve ellenőrzi.¹¹³⁴ A távfelügyelet ellátásával kapcsolatos feladatokat a szabadon bocsátó bv. intézet technikai központja, illetve a büntetés-végrehajtási szervezet erre a célra létrehozott országos

¹¹³⁰ F.561/2015/6.

¹¹³¹ F.48/2016/10.

¹¹³² F.103/2016/5.

¹¹³³ F.219/2015/8.

¹¹³⁴ Bv.tv. 187/D. § (1) bek.

felügyeleti központja a rendőrség által biztosított hozzáféréseken keresztül látja el.¹¹³⁵ A meghatározott terület elhagyása esetén az eszköz csipogó hangjelzést ad ki, illetve azonnal jelez a technikai központnak.

Az elektronikus távfelügyeleti eszköz felhelyezését megelőzően az elítéltet tájékoztatni kell az annak használatával kapcsolatos szabályokról, majd a beüzemelést követően őt szabadon bocsátják, és részére kiállítják a bv. intézetén kívüli jogszerű tartózkodásról szóló igazolást.¹¹³⁶ Az elítélt a reintegrációs őrizet ideje alatt köteles a kapott tájékoztatás szerint eljárni, így a kijelölt ingatlant, illetve – az eltávozás engedélyezése esetén – a meghatározott tartózkodási helyet nem hagyhatja el önkényesen. Amennyiben olyan, a végzésben nem szabályozott tevékenység miatt vagy helyszínre kell távoznia, amely az előírt hatókörön kívül található, arra külön bv. bírói engedélyt kell kérnie. A reintegrációs őrizet szabályai megszegésének számít ezért az, ha az előbbieket figyelmen kívül hagyva eltávozik, vagy a technikai eszközt magáról eltávolítja.

Ha a bv. intézet parancsnoka arról szerez tudomást a rendőrség értesítése vagy a reintegrációs őrizet ellenőrzésében közreműködő bv. pártfogó felügyelő jelentése alapján, hogy az elítélt a magatartási, illetve az elektronikus távfelügyeleti eszköz vállalt alkalmazási szabályait megszegte, az elektronikus távfelügyeleti eszközt megrongálta vagy használhatatlanná tette,¹¹³⁷ haladéktalanul előterjesztést tesz a lakás elhelyezkedése szerint illetékes bv. bíróhoz a reintegrációs őrizet megszüntetése érdekében.¹¹³⁸ A reintegrációs őrizet megszüntetéséről a bv. bíró soron kívül, az iratok alapján határoz. Ha az elítélt ismeretlen helyre távozik, a bv. bíró a reintegrációs őrizet alkalmazásának megszüntetését kimondó határozat meghozatalával egyidejűleg elfogatóparancsot bocsát ki.¹¹³⁹ Az iratok alapján történő döntéshozatal mindazonáltal aggályosnak tekinthető, hiszen megeshet az, hogy az elítélt szóban kifejezőbb módon tudja indokát adni cselekvőségének, amely adott szituációban akár nem is minősül szabályszegésnek. A 2016. április hó 30.

1135 10/2015. (III. 30.) BM rendelet 6. § (1) bek.

1136 Vh. rendelet 136/C. § (3)-(4) bek.

1137 Bv.tv. 187/E. § (1) bek. b) és c) pont

1138 Bv.tv. 136/D. § (1) bek.

1139 Bv.tv. 61/C. § (1)-(2) bek.

napjáig rendelkezésre álló adatok szerint a szándékos szabályszegések száma elenyésző, reintegrációs őrizet ezen okból is csak egyszer kellett megszüntetni.¹¹⁴⁰

Előfordulhat az is, hogy a reintegrációs őrizet tartama alatt a bv. intézet pozitív előterjesztéséből adódóan a bv. bíró – az iratok alapján – már döntött az elítélt feltételes szabadságra bocsátásáról, melyben azt engedélyezte, de a bv. intézet az esedékesség napjáig arról értesíti, hogy az elítélt valamely fent hivatkozott szabályszegét követett el. A bv. bíró ilyenkor a Bv.tv. 61/B. § (2) bekezdése alapján a feltételes szabadságra bocsátást újból megvizsgálja, és ennek alapján a végzését hatályon kívül helyezheti.¹¹⁴¹

8.2. A fogolyszökés speciális esete

A 2015. évi LXXVI. törvény 26. §-a 2015. július hó 01. napján módosította a Btk. fogolyszökésre vonatkozó rendelkezéseit, és egy új privilegizált törvényi tényállást iktatott be, amely a reintegrációs őrizet helyéül kijelölt ingatlan vagy megadott tartózkodási hely elhagyása szabályainak megszegését kívánja szankcionálni. A Btk. 283. § (3a) bekezdése szerint 1 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az elítélt, ha a reintegrációs őrizet tartama alatt a számára kijelölt lakást és az ahhoz tartozó bekerített helyet vagy a számára meghatározott napirend szerinti tartózkodási helyet a reintegrációs őrizet szabályainak megszegésével abból a célból hagyja el, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alól kivonja magát. Ugyanezen jogszabályhely (4) bekezdése szerint korlátlanul enyhíthető a fogolyszökés elkövetőjének büntetése, ha – mielőtt tartózkodási helye a hatóság tudomására jutna – önként feladja magát.

Jelen privilegizált esetet a jogalkotó minden bizonnyal arra tekintettel vezette be, hogy a reintegrációs őrizet hivatkozott szabályait megszegő elítélt esetében a

¹¹⁴⁰ Bogotyán Róbert előadása

¹¹⁴¹ Érdemes itt megjegyezni, hogy ha a reintegrációs őrizet elrendelésére annak esedékessége előtt kerül sor, és az elítélt az engedélyezés és a szabadítás között súlyos fegyelemsértést követ el, a jelenleg hatályos szabályozás szerint nincs eszköz a bíróság kezében a döntés megváltoztatására. Mindenképpen kívánatos ezért – a Bv.tv. 61/B. § (2) bekezdésében írtakhoz hasonlóan – az a gyakorlat által szükségesnek ítélt jogszabálmódosítás, hogy a bv. szerv vezetője jogosult legyen előterjesztést tenni a bv. bírónak a reintegrációs őrizet elrendelő határozat hatályon kívül helyezése iránt, amennyiben az elítélt az esedékesség napja előtt a bv. intézet rendjét súlyosan megsérti.

törvényi szabályozás hiányában joghézag merült volna fel, amely a nullum crimen sine lege praevia és scripta elvek tiszteletben tartása mellett nem lett volna kitölthető. Tiltja ugyanis a törvényesség előbb hivatkozott elve azt, hogy bárkinek is olyan bűncselekmény miatt állapítsák meg a büntetőjogi felelősségét, amelyet az elkövetéskor a törvény nem rendelt büntetni, továbbá a hasonló szabályozási kör ellenére sem lehetett volna az analógia útján történő bírói jogalkotás tilalma miatt jelen esetet a Btk. 283. § (1) és (2) bekezdése körébe vonni.

A bűncselekmény jogi tárgya a fogvatartás biztonságához és a büntetések végrehajtásához fűződő társadalmi érdek. A bűncselekmény elkövetője kizárólag a reintegrációs őrizetbe helyezett elítélt lehet, így speciális elkövetőt feltételez, amely alapján a bűncselekmény sajátképinek minősül,¹¹⁴² hiszen a törvényben írt személyes kvalifikáltsággal rendelkező elkövetőn kívül más nem is képes a törvényi tényállást megvalósítani.

A bűncselekmény elkövetési magatartása a kijelölt ingatlan vagy meghatározott tartózkodási hely elhagyása, amely aktív magatartást feltételez azáltal, hogy az elítélt onnan eltávozik. A bűncselekmény elkövetésének helye annak az ingatlanhoz vagy tartózkodási helynek a határa, amelyen belül maradva az elítélt még jogszerű magatartást tanúsít. Kijelölt lakás az engedélyező végzésben pontosan, cím szerint megjelölt ingatlan, míg az ahhoz tartozó bekerített hely a magánlaksértés törvényi tényállásában a bírói gyakorlat által meghatározott terület. A meghatározott napirend szerinti tartózkodási hely a végzésben szintén körülírt, valamely reintegrációt segítő tevékenység végzése céljából az ingatlan elhagyása mellett látogatható terület vagy közigazgatási egység. A bűncselekmény elkövetési idejének a reintegrációs őrizet tartamára kell esnie, vagyis azzal a nappal veszi kezdetét, hogy az elítéltet a távfelügyeleti eszköz felhelyezését követően a kijelölt ingatlanba szállították, és rendszerint azzal ér véget, hogy őt az eszköz levétele céljából a bv. intézetbe beszállítják. Amennyiben erre valamely okból nem kerülne sor, bár a bv. intézet ezt a jogellenes fogvatartás kivédése érdekében számon tartja, bűncselekmény nem valósul meg, hiszen az legfeljebb a reintegrációs őrizet elteltének a napjáig követhető el.

¹¹⁴² Nagy: 177. o.

A bűncselekmény csak szándékosan, kifejezetten egyenes szándékkal követhető el, hiszen a törvényi tényállás célzatot is megfogalmaz, miszerint az elkövetőnek a törvényi tényállásban írt magtartást azon céltól vezérelve kell kifejtenie, hogy ezáltal a büntetés végrehajtása alól kivonja magát. Amennyiben az elítélt tudattartalma erre nem terjed ki, a megadott területet nem ennek érdekében hagyja el, cselekménye célzat hiányában nem minősül bűncselekménynek.

Befejezett a bűncselekmény a kijelölt ingatlan vagy tartózkodási hely fentiek szerinti elhagyásával, ezért az elévülési idő is attól a naptól indul, amikor onnan az elítélt eltávozik. Részesség az általános szabályok szerint fejthető ki, így a részes tudatának ki kell terjednie arra, hogy tevékenységével valamely módon a tettesi alapcselekményt előmozdítja, vagyis annak eredményeként megnyílik a lehetősége annak, hogy az elítélt a büntetés végrehajtása aló kivonja magát. Így pl. nem büntethető bűnsegédi magatartás miatt az, aki tévesen azt hiszi, hogy az elítéltet feltételes szabadságra bocsátották, vagy bár tud a reintegrációs őrizet tényéről, de az elítélt közlése alapján abban a téves tudatban van, hogy az az adott közigazgatási egység területén belül mozoghat, és így ajánl fel számára fuvart a kijelölt ingatlanból.

9. A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET MEGSZŰNÉSE ÉS MEGSZÜNTETÉSE

A reintegrációs őrizet megszűnik az elrendeléséről szóló határozatban megjelölt napon, külön rendelkezés hiányában a Bv.tv.-ben meghatározott 6 hónap elteltével. Az utóbbi fordulat alkalmazása arra az esetre irányadó, amikor a bv. bíró a már hivatkozott jogszabályi kötelezettsége ellenére a reintegrációs őrizet befejező napját végzésében elmulasztja megjelölni. Ugyancsak megszűnéshez vezet az elítélt halála és az egyéb végrehajtást kizáró ok bekövetkezése, amikor is a megszűnés időpontja a bv. intézet erről való hivatalos tudomásszerzésének a napja.¹¹⁴³ A büntetés végrehajtását kizáró egyéb ok lehet az, ha különleges eljárásban a bíróság módosít az előzetes fogvatartásban töltött idő beszámításán, melynek eredményeképpen megeshet, hogy az elítélt a büntetését túltöltötte.

¹¹⁴³ Vh. rendelet 136/F. § (1) bek. a) és b) pont

Feltételes szabadságra bocsátás esetén az azt elrendelő határozatban megjelölt napon ér véget a reintegrációs őrizet, ha az eltér az alkalmazást engedélyező határozatban megjelölt naptól.¹¹⁴⁴ Ez a rendelkezés értelemzavaró és egyben felesleges is, hiszen a reintegrációs őrizet megszűnésének a feltételes szabadságra bocsátás időpontját megelőző napra kell esnie, amennyiben az elítéltnak nem kell kitöltenie a büntetését. A feltételes szabadságra bocsátás időpontját a bv. intézet számon tartja, és az csak abban az esetben nem egyezik meg az esedékességnek megfelelő időponttal, ha az elítélttel szemben további szabadságvesztést kell végrehajtani, vagyis nem szabadítható. Ez a helyzet mindazonáltal azt is jelenti, hogy a reintegrációs őrizet elrendelésének törvényi kizáró oka van.

Amennyiben a reintegrációs őrizetes a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből nem kizárt, de a bv. bíró mégis mellőzi a feltételes szabadságra bocsátását, az intézkedés megszűnik a feltételes szabadságra bocsátás mellőzéséről és ez okból a reintegrációs őrizet megszüntetéséről rendelkező határozatban megjelölt napon.¹¹⁴⁵ Egyértelmű, hogy annál az elítéltnél, akinél nem vonható le az a következtetés, hogy a szabadságvesztés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető, a reintegrációs őrizet sem vezethet eredményre.

Szintén megszűnést von maga után a Bv.tv. 187/E. § (1) bekezdésében felsorolt valamely okból meghozott megszüntetésről rendelkező határozat bv. intézethez való megküldése, a beérkezés napjával. Ilyen oknak tekintendő, ha a reintegrációs őrizet tartama alatt végrehajtandó szabadságvesztésről, vagy új büntetőügyről érkezik értesítés a bv. intézethez. Ez utóbbi fordulatot úgy kell helyesen értelmezni, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet tartama alatt követ el olyan bűncselekményt, amely miatt újabb büntetőeljárás indul ellene. Amennyiben nem ez lenne a helyes jogértelmezés, akkor a jogalkotó a Bv.tv. 187/C. § (1) bekezdésében kizárta volna a büntetőeljárás alatt állókat a reintegrációs őrizet lehetőségéből.¹¹⁴⁶ Ugyancsak ezen eset körében szabályozott megszűnési ok, ha az elítélt a vonatkozó szabályokat az előző

1144 Vh. rendelet 136/F. § (1) bek. c) pont

1145 Vh. rendelet 136/F. § (1) bek. d) pont

1146 Lőrinczy: i. m.

fejezetben kifejtettek szerint megszegi, illetve ha a kijelölt lakás az elektronikus távfelügyeleti eszköz elhelyezésére alkalmatlanná vált, vagy a befogadó nyilatkozatot tevő a nyilatkozatát visszavonta, és az elítélt nem tud megjelölni másik olyan lakást, amely a reintegrációs őrizet végrehajtási helyeként kijelölhető lenne.¹¹⁴⁷ Ezen eshetőségek valamelyikének a bekövetkezésekor a bv. intézet haladéktalanul előterjesztést tesz a bv. bírónál, aki dönt a megszüntetés kérdésében.

A fenti szabályozási technikából eredően érdemes kiemelni, hogy a reintegrációs őrizet megszüntetéséről rendelkező határozat önmagában még nem jár az intézkedés tényleges megszűnésével, hiszen – amint az bemutatásra került – csak az erről szóló értesítés bv. intézetbe érkezése az, ami lezárja a reintegrációs őrizet tartamát. Az értesítés a jogerős megszüntető határozat eredeti bv. bírói aláírással ellátott 2 jogerős példányának a megküldését jelenti a gyakorlatban.¹¹⁴⁸ Nem mellékes megjegyezni, hogy ellentmondás feszül a megszűnés előbb hivatkozott időpontjának meghatározása és a Bv.tv. 187/E. § (3) bekezdése között, amely kimondja, hogy a megszüntetésről szóló végzésben meghatározott (befejező) időpont és az elítéltnak a bv. intézetbe történő szállításának napja között eltelt idő nem számít bele a szabadságvesztésbe. Mindebből úgy tűnik, hogy a bv. bíró is meghatároz egy megszűnési napot a végzésében, de a reintegrációs őrizet ténylegesen az értesítés bv. intézetbe való megérkezésével zárul le. Megítélésem szerint indokolatlan a már megszüntetési okként szabályozott esetkörhöz további feltétel társításával – bármilyen gyakorlati megfontolás nélkül – egy látszólag eltérő alapú megszűnési okot generálni, helyette inkább a Vh. rendelet 136/F. § e) pontját kellene akként módosítani, hogy megszűnik a reintegrációs őrizet a megszüntető határozatban megjelölt napon.

Mindezt meghaladóan kiemelést érdemel az is, hogy a Bv.tv. 187/E. §-a már törvényi szinten szabályozza azokat az eseteket, amikor a bv. intézet haladéktalanul előterjesztést tesz a reintegrációs őrizet megszüntetésére, ehhez képest a Vh. rendelet 136/D. §-a részben egyezően megismétli az előterjesztést

¹¹⁴⁷ Vh. rendelet 136/F. § (1) bek. e) pont

¹¹⁴⁸ 11/2014 (XII. 13.) IM rendelet 46/A. § (2) bek.

megalapozó okokat azzal, hogy a Bv.tv. előbbi rendelkezéséhez képest azt is megszüntetési oknak tekinti, ha előzetes letartóztatás végrehajtására érkezik értesítő lap, amely a törvényben viszont nem szerepel. Álláspontom szerint a jogbiztonság megteremtése érdekében a miniszteri rendelet helyett kizárólag a törvényben szükséges a megszüntetési okok taxatív feltüntetése, amelyből az előzetes letartóztatás elrendelésére vonatkozó utalás sem hiányozhat.

10. A NYOMKÖVETŐ ESZKÖZ ALKALMAZÁSÁNAK ALKOTMÁNYOSSÁGI KÉRDÉSEI

A reintegrációs őrizetes a kijelölt ingatlant csakis külön bv. bírói engedéllyel, az engedélyező végzésben meghatározott időtartamban és útvonalon hagyhatja el, így az intézkedés szabályai betartásának ellenőrzése elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazása mellett biztosítható. Ennek feltétele, hogy a reintegrációs őrizet végrehajtására kijelölt ingatlan rendelkezzen elektromos hálózattal és folyamatos tápellátással, valamint az elektronikus távfelügyeleti eszközök adatforgalmazásához szükséges hálózati lefedettséggel és jelerősséggel.¹¹⁴⁹ Másrészt az elítéltnak hozzá kell járulnia ahhoz, hogy az eszközt a bv. intézet munkatársai a bokájára felhelyezzék (bokaperec). Az elítélt ezen nyilatkozata kétség kívül szükségszerű, hiszen ennek hiányában nyomon követése és a szabályok betartásának ellenőrzése nem lenne megoldható. Az elítéltek a gyakorlatban természetesen nem emelnek kifogást az eszköz felhelyezése miatt pl. azon okból, hogy a közösségi életben való részvételüket az zavarná vagy veszélyeztetné a nyugodt munkahelyi légkör fenntartását, mégis kérdéses, hogy egy ilyen panasznak lenne-e létjogosultsága.

Az Európa Tanács Electronic Monitoringról szóló CM/Rec (2014) 4. számú ajánlása kifejezetten említést tesz a szabadságvesztésből valamely oknál fogva korábban szabadulókról, mint lehetséges célcsoportról. Az ajánlás az azt alkalmazó államok számára alapelvi szinten határozza meg az elektronikus távfelügyeleti eszközzel kapcsolatos etikai kérdéseket és szakmai normák tartalmát annak érdekében, hogy a technika ezen vívmányát – az arra alkalmas büntetőjogi területeken – igazságosan, arányosan és hatékonyan használják fel

¹¹⁴⁹ 10/2015. (III. 30.) BM rendelet 4. §

az érintettek emberi jogainak maximális tiszteletben tartása mellett.

Az ajánlás szerint elektronikus távfelügyelet alatt értjük a büntető igazságszolgáltatás valamennyi szakaszában az elkövető helyzetének, mozgásának és viselkedésének olyan módon történő megfigyelését, amelyet jelenleg rádióhullámos, biometrikus és műholdas nyomkövető technika biztosít egy, az elkövetőre felhelyezett és távolról vezérelt eszköz segítségével. Az alkalmazási körét, módozatait és az intézkedés tartamát jogszabálynak kell meghatároznia, amellyel kapcsolatos döntés meghozatalára vagy a bíróság jogosult, vagy a döntéssel szemben biztosítani kell a bírósági felülvizsgálatot. A döntés kialakításánál tilos a diszkrimináció bármilyen formája, mindazonáltal figyelembe kell venni az érintett életkorát, egészségi állapotát és bármely különleges személyi körülményét. Az eszköz alkalmazása nem okozhat semmilyen fizikai vagy lelki sérülést, illetve szenvedést. Az intézkedésnek – az elkövetett bűncselekményt és az elkövető személyi körülményeit figyelembe véve – meg kell felelnie az arányosság követelményének, és nem hajtható végre olyan módon, amely az alkalmazására vonatkozó döntés eredményes végrehajtásához szükséges mértéket meghaladóan korlátozza az egyén szabadságát és alapvető jogait. Figyelembe kell továbbá venni azon családtagok és harmadik személyek érdekeit is, akikkel az érintett együtt él, vagy a kijelölt lakást biztosítja. Ahol a jogszabály előírja az eszköz működési költségeihez való hozzájárulást, annak az elítélt vagyoni és jövedelmi helyzetével arányosnak kell lennie. Az elektronikus távfelügyelet bizonyos esetekben akár a szabadságvesztés büntetés reális alternatívája lehet, emellett elfogadható olyan jogi szabályozás is, hogy az elítélt a büntetéséből korábban szabadulhat, ám ilyenkor jogszabálynak elő kell írnia azt a fennmaradó büntetésrésszel arányos időtartamot, amely alatt az eszköz viselése kötelező. Amennyire lehetséges, az elszigetelődés megakadályozása érdekében el kell kerülni azt, hogy az elítélt egy kijelölt ingatlanban töltsen a büntetése fennmaradó részét, és azt semmilyen esetben sem hagyassa el.¹¹⁵⁰

A Bv.tv. szabályainak részletes ismertetése után levonható az a következtetés, hogy az ott leírtak maximálisan megfelelnek az ajánlásban foglaltaknak, sőt pl. a

¹¹⁵⁰ CM/Rec (2014) 4. számú ajánlás

költségviselés terén még kedvezőbb rendelkezést is tartalmaznak az elítéltre, hiszen a bűnügyi költséget az állam viseli. Már az ajánlással való összhang is azt támasztja alá, hogy a Bv.tv. emberi jog konform, ugyanakkor érdemes megvizsgálni, hogy a nyomkövető eszköz felhelyezése kihatással van-e az elítélt valamely alapvető jogára. Ebben a kontextusban lényegében az elítélt önbecsüléshez és társadalmi megbecsüléshez való joga lehet érintett, amelyet az Alkotmánybíróság szükségességi-arányossági tesztjén átfuttatva lehet határozott álláspontot elfoglalni.¹¹⁵¹

Az emberi méltóság az ember testi, értelmi, erkölcsi tulajdonságainak és képességeinek összessége, vagyis az egyén saját ember voltának tudata, amelyből az Alkotmánybíróság számos, az Alaptörvényben nem nevesített alapjogot, egyedi személyiségi jogot vezetett le.¹¹⁵² Az élethez és emberi méltósághoz való jog csak egységében korlátozhatatlan, azonban az emberi méltóságból származó, a személyiség egyes aspektusait védő jogok, mint pl. az önrendelkezéshez, valamint az integritáshoz való jog az általános, ismert szabályok szerint korlátozhatók.¹¹⁵³ Ilyen származtatott jognak tekinthető a társadalmi megbecsüléshez és önbecsüléshez való jog is, melyek korlátozhatósága szemben állhat egy a jogállamisággal kapcsolatos alkotmányos értékkel, így a jogerős bírósági határozatok tiszteletben tartásához és a jogerős bírósági döntések teljesítéséhez fűződő érdekekkel. Ebből következően, amennyiben a büntetés-végrehajtási rendszer könnyen kijátszható, és a büntetés végrehajtását garantáló feltételek ellenőrzését nem teszi lehetővé, az a bírósági ítéletek lebecsüléséhez, jogbizonytalansághoz, a jogtudat romlásához, végső soron a jogállamiság sérelméhez vezethet.¹¹⁵⁴

Mindezt a nyomkövető eszköz alkalmazásának alkotmányossági kérdésére vetítve, elmondható, hogy az ilyen technikai eszköz használata és az abba való beleegyezés, mint a reintegrációs őrizet elrendelésének feltétele, nem korlátozza lényegesen az elítélt társadalmi megbecsüléshez és önbecsüléshez való jogát.

1151 Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. (Magyarország Alaptörvénye, Szabadság és felelősség, I. cikk (3) bek.)

1152 Chronowski-Rózsás: 17-19. o.

1153 Chronowski-Rózsás: 14. o.

1154 46/1991 (IX. 10.) AB határozat alapján

Bár az elítélt választási szabadsága kötött, és köteles beleegyezni a technikai eszköz felhelyezésébe ahhoz, hogy a reintegrációs őrizet szabályainak megtartása ellenőrizhető legyen, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az elítélt egy olyan kedvezményben részesül, amely megfelelő monitoring rendszer hiányában esetlegessé tenné a büntetés végrehajtását és egyben veszélyeztetné a szabadságvesztés büntetés céljának megvalósulását.¹¹⁵⁵

11. JÖVŐKÉP ÉS ZÁRÓGONDOLATOK

A pártfogó felügyelői vélemények, valamint a megszüntetések elhanyagolható száma egyértelműen visszaigazolja, hogy a reintegrációs őrizet egy jól működő, hatékony jogintézmény, amely elősegíti az elítélt társadalomba való visszailleszkedését és megnyitja egy jogkövető életút perspektíváját. Rövid múltja ellenére határozattan kijelenthető, hogy a bevezetését övező várakozásokat messzemenően túlteljesítette, és mondhatni mára meghonosodott a gyakorlatban.

Újszerűségéből adódóan mindazonáltal számos jogalkalmazási kérdés merül fel vele kapcsolatban, amely konkrét problémákra a gyakorlat már részben kimunkált bizonyos megoldásokat, ugyanakkor adott esetben jogalkotói beavatkozás szükséges.

A törvényi kizáró okok taxatív felsorolása ellenére azok értelmezése állítja elsőként feladat elé a döntéshozót, hiszen az egyes érdemi vizsgálat nélküli elutasítást eredményező életbeli esetek színesebbnek bizonyulnak, mint ahogy azzal a jogalkotó előzetesen számolt. Bizonyos területeken mára egységes gyakorlat alakult ki, ugyanakkor vannak olyan kérdések, amelyekkel kapcsolatban a közös nézet kialakítása még nem jutott nyugvópontra.

A kizáró okok részletes felsorolásához képest az érdemi döntés meghozatalánál kevés orientációs alapot ad a törvény, ugyanis a bíróságnak e körben azt kell mérlegelnie, hogy a szabadságvesztés célja a reintegrációs őrizet alkalmazása

¹¹⁵⁵ Az első hazai reintegrációs őrizetessel készített interjúból kiderül továbbá az is, hogy a nyomkövető eszköz alkalmazását az elítélt egyáltalán nem élte meg elviselhetetlen teherként, ugyanis arra a kérdésre, hogy mennyire zavarja az, hogy az eszköz a nap 24 órájában adatokat küld a helyzetéről, úgy nyilatkozott, hogy ez a tény biztosan nem zavarja annyira, mintha még mindig börtönben lenne. (Veszeli: 99. o.)

mellett is elérhető-e. Azt, hogy ennek kapcsán mit is kell vizsgálni, a jogszabály – a feltételes szabadságra bocsátással ellentétben – nem határozza meg. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a kizáró okok hiánya önmagában nem jelentheti a kedvezmény biztosítását, hiszen az eljáró bv. bírónak figyelemmel kell lennie a Bv.tv. 83. § (1) bekezdésében foglaltakra, azaz mérlegelnie kell, hogy a generális és speciális prevenció szempontjainak érvényesülése, valamint az elítélt társadalomba való visszailleszkedése a reintegrációs őrizet engedélyezése mellett is biztosítható-e.

További lényegi kérdés az eltávozás kereteinek meghatározása, amelyre magának a jogintézmény mibenlétének a definiálása útján adható válasz. Az ütköző álláspontok erdejében irányt mutathat az, ha a jogintézmény bevezetésének törvényi indoka felé fordulunk, vagyis az elítélt társadalmi visszailleszkedése esélyeinek növelését is figyelembe vesszük a döntés meghozatalakor. Az engedélyezés és a szabályok megváltoztatása során egyaránt egy szükségességi-arányossági tesztet célszerű elvégezni, amikor is azt kell vizsgálni, hogy az adott mértékű eltávozás szükséges-e ez elítélt társadalmi reintegrációjának a megvalósulásához, továbbá, hogy az nem biztosít-e már olyan szintű mozgási szabadságot, amely a szabadságvesztés ezen formájának büntetés jellegét kiüresítené.

A reintegrációs őrizet sikeres jelene mellett felmerül a hogyan tovább kérdése, vagyis hogy kell-e, és ha igen, milyen irányba fejleszteni a jogintézményt, pl. időbeli keretének esetleges növelésével, vagy egy minden aspektusára kiterjedő külön jogszabályban való önálló szabályozással. Ez utóbbi meglátásom szerint nem indokolt, ugyanakkor meg kell szüntetni az említett következetlenségeket és a Bv.tv.-re egyébként jellemző szétszabdalt szabályozási struktúrát, amelyhez képest a hatályos törvény betűjét a felvetett gyakorlati megoldások tölthetik ki tartalommal.

IRODALOMJEGYZÉK

Publikációk:

Angyal Pál: Pártfogói intézményeink és a magyar társadalom.

http://mtda.hu/ADATTAR/cikktar/a_cikk/angyal_pal_partfogoi_intezmenyek_es_a_magyar_tarsadalom.pdf (letöltési idő: 2016.08.18.)

Ardley, Jenny: The Theory, Development and Application of Electronic Monitoring in Britain.

www.internetjournalofcriminology.com/Ardley%20-%20Electronic%20Monitoring.pdf (letöltési idő: 2016.08.21.)

Australian Institute of Criminology: Electronic Monitoring in the Criminal Justice System. www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi254.pdf (letöltési idő: 2016.08.21.)

Balanyi Lajos: Szabadítsuk meg a büntettség keresztjétől a jó útra tért bűnelkövetőket.

http://mtdaportal.extra.hu/books/balanyi_lajos_szabaditsuk_meg_a_buntetettseg_keresztjetol.pdf (letöltési idő: 2016.08.18.)

Bogotyán Róbert előadása: A reintegrációs őrizet szakmai tapasztalatai. (Büntetés-végrehajtási szakmai nap: 2016.05.17.)

Boone, Miranda–van der Kooij, Matthijs–Rap, Stephanie: Current Uses of Electronic Monitoring in the Netherlands.

<https://www.uu.nl/file/40147/download?token=fDf9s2pi> (letöltési idő: 2016.08.20.)

Chronowski Nóra–Rózsás Eszter: Alkotmányjog és közigazgatási jog. DIALOG CAMPUS, Pécs, 2007.

Csima Beáta: Reintegrációs tevékenység a büntetés-végrehajtásban. *Hadtudományi Szemle*, 2015/2. 225-232. o.

Csáki Anikó–Mészáros Mercédesz: Be/ki/zárva. Fogvatartottak és szabadultak társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedése, 2011.

http://www.valtosav.hu/szakmai_anyagok/be_ki_zarva.pdf (letöltési idő: 2016.08.19.)

DeMichele, Matthew–Payne, Brian: Offender Supervision With Electronic Technology. Community Corrections Resource. US Department of Justice, Lexington, 2009.

Gaines, Larry K.–LeRoy Miller, Roger: Criminal Justice in Action: The Core. Thomson, Belmont, 2008

Glaser, Daniel: Preparing Convicts for Law-Abiding Lives. The Pioneering Penology of Richard A. McGee. State University of New York Press, Albany, 1995.

Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberjogi ítélkezésről. HVG ORAC, Budapest, 1998.

Hegedűs József: A szabadult rabok visszavezetése a társadalomba. Társadalomtudomány, 1941/4. 386-408. o.

Henneguelle, Annais–Monnery, Benjamin–Kensey, Annie: Better at Home than in Prison? The Effects of Electronic Monitoring on Recidivism in France. <ftp://ftp.gate.cnrs.fr/RePEc/2016/1603.pdf> (letöltési idő: 2016.08.20.)

Hucklesby, Anthea–Holdsworth, Ella: Electronic monitoring in England and Wales. <http://emeu.leeds.ac.uk/files/2014/06/English-Briefing.pdf> (letöltési idő: 2016.08.21.)

Juhász Zsuzsanna: The Systemic Problem of Prison Overcrowding. In.: Ünnepi kötet Dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXXIX. Szeged, 2016.

Klein-Saffran, Jody: Electronic Monitoring vs. Halfway Houses. https://www.bop.gov/resources/research_projects/published_reports/gen_program_eval/orepralternatives.pdf (letöltési idő: 2016.08.20.)

Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez. Börtönügyi Tanulmányok 2. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa Kiadványai, Budapest, 2015. http://www.ajk.elte.hu/file/TSZ_BEBVJ_korszakvaltas.pdf (letöltési idő: 2016.08.10.)

Lőrincz József: Száz év magány – a hazai börtönügy szakmatörténeti vázlata 1914-2014-ig. In (szerk.: Borbíró Andrea–Inzelt Éva–Kerecsi Klára–Lévay Miklós–Podoletz Léna) A büntető hatalom korlátainak megtartása. A büntetés mint végső eszköz – Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 339-348. o.

Lőrinczy Attila előadása: A reintegrációs őrizet gyakorlati tapasztalatai a büntetés-végrehajtási bíró szemével. (Büntetés-végrehajtási szakmai nap: 2016.05.17.)

Nowacki, Zbigniew: The Electronic Supervision System in the Opinion of Convicts in Prisons. Polish Journal of Social Rehabilitation, 2015/10. 473-488. o.

Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2004.

Perényi Nóra: A reintegrációs őrizet.

www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/A%20reintegr%C3%A1ci%C3%B3s%20%C5%91rizet.pdf (letöltési idő: 2016.08.15.)

Rita Haverkamp és Silke Elizer előadása a 9. Európai Nyomkövető Konferencián www.cepprobation.org/uploaded_files/Final%20report%20EM%202014.pdf (letöltési idő: 2016.08.20.)

Pálvölgyi Ákos: A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció). Büntetőjogi Szemle, 2014/2. 77-84. o.

Than Alexandra: Elektronikus mozgáskövető eszköz alkalmazása a büntető igazságszolgáltatás során Magyarországon és Európában. PhD értekezés, Pécs, 2016.

<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/than-alexandra/than-alexandra-muhelyvita-ertekezes.pdf> (letöltési idő: 2016.07.15.)

Veszeli Dániel: A reintegrációs őrizet bevezetése a büntetés-végrehajtás tevékenységrendszerébe. Börtönügyi Szemle, 2015/3. 87-99. o.

Vókó György: A büntetési teóriák racionalitásai. Büntetőjogi Szemle, 2012/1. 36-50. o.

Vókó György: A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában. Kriminológiai tanulmányok 50. jubileumi kötet, Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2013.

Yeh, Stuart S.: Cost-benefit analysis of reducing crime through electronic monitoring of parolees and probationers. Journal of Criminal Justice 38 (2010) 1090-1096. o.

Nemzetközi dokumentumok és jogszabályok:

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1950. november 4-én Rómában elfogadott egyezmény

A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló 1987. november 26-án Strasbourgban elfogadott egyezmény

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (99) 22. számú ajánlása a börtönök túlszűfoltóságáról és a börtönlakosság inflálódásáról

Az Európa Tanács Electronic Monitoringról szóló CM/Rec (2014) 4. számú

ajánlása

Magyarország Alaptörvénye

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

11/2014. (XII. 13.) IM rendelet a fogvatartott személy esetében a büntetőeljárás lefolytatása során, továbbá a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról

16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól

8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről

9/2014. (XII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az elzárás kezdő és utolsó napjának megállapításáról

10/2015. (III. 30.) BM rendelet az elektronikus távfelügyeleti eszköz működését biztosító rendszer létesítésének és üzemeltetésének, az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazásának, továbbá a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a rendőri szerv ezzel kapcsolatos feladatának részletes szabályairól

Bírói gyakorlat:

Alkotmánybírósági határozatok:

46/1991 (IX. 10.) AB határozat

32/2014 (XI. 03.) AB határozat

EJEB határozatok:

Ananyev kontra Oroszország (42525/07. és 60800/08. sz. kérelmek)

Bandur kontra Magyarország (50130/12. sz. kérelem)

Varga és mások kontra Magyarország (14097/12., 45135/12., 73712/12., 34001/13., 44055/13. és 64586/13. számú kérelmek)

Gégény kontra Magyarország (44753/12. sz. kérelem)

Kovács István Gábor kontra Magyarország (15707/10. sz. kérelem)

Szél kontra Magyarország (30221/06. sz. kérelem)

Fehér kontra Magyarország (30221/06. sz. kérelem)

Mintatörvényszék végzései:

F.218/2015/5, 7.	F.625/2015/2.
F.219/2015/5, 8, 20, 23.	F.626/2015/2.
F.220/2015/3.	F.627/2015/2.
F.222/2015/5.	F.637/2015/, 4.
F.223/2015/5.	F.667/2015/3.
F.224/2015/5.	F.671/2015/2.
F.273/2015/2, 5, 10.	F.672/2015/3.
F.274/2015/2.	F.677/2015/3.
F.313/2015/2.	F.48/2016/10.
F.334/2015/2.	F.62/2016/3.
F.351/2015/4.	F.64/2016/2.
F.359/2015/5.	F.77/2016/5.
F.411/2015/2.	F.103/2016/5.
F.446/2015/3.	F.129/2016/6.
F.447/2015/2.	F.148/2016/2.
F.467/2015/2.	F.175/2016/2.
F.468/2015/2.	F.195/2016/2.
F.478/2015/2.	F.226/2016/2.
F.480/2015/2.	F.229/2016/2.
F.484/2015/2.	F.230/2016/2.
F.512/2015/2.	F.234/2016/2.
F.513/2015/2.	F.238/2016/2.
F.559/2015/4.	F.256/2016/2.
F.561/2015/4, 6.	F.257/2016/3.
F.604/2015/2.	F.268/2016/2.
F.620/2015/2.	

DR. FOLTA DÓRA

**AZ ELŐZETES LETARTÓZTATÁS ELRENDELÉSÉNEK ÉS MEGSZÜNTETÉSÉNEK
FELTÉTELEI A JOGGYAKORLATBAN**

„Általános nemzetközi megítélés szerint egy ország jogállamiságának egyik alapvető kritériuma, hogyan bánt a bűncselekményeket elkövető, illetve azok elkövetésével gyanúsított fogvatartokkal.”

Lajtár István

1. ELŐSZÓ

A társadalmi együttélés különböző szabályok megalkotását és követését feltételezi. Ezt a társadalmi rendet a jogrend biztosítja, amely a felállított parancsok és tilalmak betartását – szükség esetén – akár kényszer alkalmazásával is garantálja. A büntetőjog ultima ratio jellegéből következik – és hétköznapi jogérzékünk is azt súgja –, hogy nem avatkozhat be a társadalmi együttélés minden területén, hanem a társadalmi rend alapértékeinek a védelmére kell szorítkoznia. Ezen alapértékek elsődlegesen az alapvető és elidegeníthetetlen emberi jogok, amelyeket Magyarország Alaptörvénye a „Szabadság és Felelősség” alcím alatt található I–XXXI. cikkeiben tételesen határoz meg. Ezek közé tartozik – csak példálózva – az emberi élethez, emberi méltósághoz való alapjoga, a személyes szabadsághoz és biztonsághoz való jog.¹¹⁵⁶

Az ember alapvető jogainak védelme elsődlegesen az állam feladata. Ezen alapjogok nemzetközi jogi védelmet is élveznek és a hazai jogrendszer is alkotmányos szinten védelmezi ezen emberi jogokat. Magyarország Alaptörvénye kimondja, hogy „az alapvető jogokra kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy

¹¹⁵⁶ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (1) bekezdés.

valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható”.¹¹⁵⁷ Mindebből látható, hogy egy demokratikus jogállamban nem korlátlan az állam büntetőhatalma, hanem az alkotmányban foglalt szabályoknak alávetett.¹¹⁵⁸

Általánosságban kijelenthető, hogy a jogalkotó az egyes eljárási normákat szabályozó jogszabályok megalkotása során azon vélelmet követi, hogy az adott eljárásban részt vevő személyek önkéntes jogkövető magatartást fognak tanúsítani. Ebből az is következik, hogy egy eljárásnak, így például magának a büntetőeljárásnak nem szükségképpen velejárója a kényszerintézkedések alkalmazása. Azonban gyakran előfordul, hogy az eljárással érintett személy nem tesz önként eleget perjogi kötelezettségének, melyre az eljáró, közhatalmat megtestesítő hatóságoknak kell reagálniuk.¹¹⁵⁹ A kényszerintézkedések többféle alapvető jogot sérthetnek, de mindegyik közül kiemelkedik a személyi szabadsághoz való jog. Ezt nemcsak az indokolja, hogy az egyik legalapvetőbb emberi jogról van szó, hanem az is, hogy a büntetőeljárásban jellemzően a személyi szabadság megsértésére kerülhet sor.¹¹⁶⁰

A büntetőeljárás jogi természetét vizsgálva tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a büntetőeljárási jog alapvető jogokat és kötelezettségeket határoz meg az állampolgárok számára és azokat akár kényszer, kényszercselekmények alkalmazásával is számon kérheti. Ezek a kényszer tartalmú eljárási cselekmények, hatósági aktusok összefoglaló néven a kényszerintézkedések. A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések közé soroljuk az előzetes letartóztatást és azok alternatíváit is.¹¹⁶¹ A kényszerintézkedések alkalmazásának alapvető célja annak biztosítása, hogy az eljárás eredményesen befejeződhessen.

1157 Magyarország Alaptörvény I. cikk (2) bekezdés.

1158 GARZULY ÉVA: *A büntetőjog, mint ultima ratio az egyes alkotmánybírószági határozatok tükrében*, Büntetőjogi Szemle, 2015/1-2. szám, 42.o.

1159 BARTKÓ RÓBERT, DÁVID LILLA, HORVÁTH PÉTER, JANCÁK RAMÓNA, JUNG ESZTER, KOVÁCS GÁBOR, NAGY KLÁRA, NÉMETH IMRE: *Büntetőeljárási jog 1. (jegyzet)*, Universitas Győr Nonprofit Kft., Győr, 2012.,295.o.

1160 Publicationes Universitatis Miskolcensis: *Sectio Juridica et politica, Tomus XXVIII.*, 341.o. (2010. pp. 341-369. o.)

1161 ŐRI ALÍZ ILDIKÓ: *Az előzetes letartóztatás időtartamának szabályozása és annak alkalmazása az európai emberi jogi ítélkezés elvárásaira figyelemmel*, 135. o.

Az eredményesség feltétele természetesen, hogy a felderített bizonyítási eszközök rendelkezésre álljanak, valamint az, hogy ne tudja akadályozni a terhelt a büntetőeljárási cselekmények lefolytatását. Az előzetes letartóztatás célja annak megakadályozása, hogy a terhelt kivonja magát az eljárás alól, vagy a bizonyítékok megsemmisítésével, esetleg megváltoztatásával elnehezítse a bizonyítást, illetve az, hogy újabb bűncselekményt kövessen el, vagy kíséreljen meg.¹¹⁶²

Az előzetes letartóztatás jogintézménye a személyi szabadság elvonása jogerős bírói ítélet, azaz ügydöntő határozat nélkül. A büntetőeljárásban alkalmazott kényszerintézkedések legsúlyosabbika, ezért annak elrendelésére csak az emberi jogok legteljesebb tiszteletben tartásával, különösen indokolt esetben kerülhet sor.¹¹⁶³

Jelen tanulmány célja az előzetes letartóztatás elrendelésének és megszüntetésének elemzése elméleti és gyakorlati szempontból. A hatályos jogszabályi rendelkezések bemutatása mellett a témához kapcsolódó büntetőjogi irodalomban megjelent publikációk széles körű feldolgozására és ismertetésére törekszem. A kutatás során a téma aktualitása és gyakorlati jelentősége miatt főként kortárs hazai szerzők munkái kerülnek elemzésre.

1162 BARTKÓ i.m. 306. o.

1163 NEHÉZ-POZSONY MÁRTON : „...nem lehet előrehozott büntetés” Az előzetes letartóztatás feltételeinek régi és új szabályozása. Fundamentum, 2004., 1. szám, 109. o.

2. AZ ELŐZETES LETARTÓZTATÁS ELRENDELÉSÉNEK ALAPELVEI

Az előzetes letartóztatás elrendelésének, fenntartásának vizsgálata során nem hagyhatjuk figyelmen kívül a büntetőjog egészét átható tételeket, azaz az alapelveket. Nem minden alapelv szerepel a normaszövegben, viszont megtalálhatók a jogrendszer egészében. Tremmel a következők szerint definiálja az alapelveket: "A büntető eljárásjog alapelvei olyan tézisek, kiinduló tételek, normatív fundamentumok, amelyek megszabják az eljárás módját, irányát, meghatározzák jellegét. E rendelkezések megvilágítják a jogalkotó szemléletét, keretet adnak az állam büntetőjogi igényének, úgy, hogy olykor annak mozgásterét, korlátjait is kijelölik."¹¹⁶⁴

Az előzetes letartóztatás elrendelése és fenntartása során az arányosság, a méltányosság, az ártatlanság védelme, illetve a kontradiktórium elvének kell érvényesülnie. Természetesen felmerülnek további elvek is, melyeket az előzetes letartóztatásról való döntés során figyelembe kell venni. Ezek egy része a Büntetőeljárás törvény alapelveként természetszerűleg kihatnak az előzetes letartóztatásra is, mint például a védelemhez való jog, vagy az officialitás elve.

2.1. Az arányosság

A büntetési elméletnek is központi eleme az arányosság fogalma. Ezen elgondolás szerint az egyének felelősek tetteikért és elhatározásaikat lényegében racionálisan hozzák meg. Az arányosságnak, ami az érdem teóriájának központi eleme, két aspektusa van. A „kardinális” aspektus a büntetés súlyosságát célozza meg, ami nem lehet aránytalan az elkövetett bűncselekményhez képest. A „megszokott” arányossági elv a bűnös cselekmény súlyosságából indul ki. Ebben az esetben sok függ attól, hogyan értékelik az elkövető magatartását, különösképp azok, akik meghozzák az ítéletet, és a társadalom mennyire fél a bűnözés viszonylagos súlyosságától.¹¹⁶⁵

Az arányossági elv alapján csak akkor és annyiban korlátozható a terhelt

¹¹⁶⁴ TREMMEL FLÓRIÁN: A büntetőeljárás alapelvei az új alaptörvény tükrében. In Drinóczi Tímea (szerk.): Magyarország új alkotmányossága PTE-AJK, Pécs, 2011.

¹¹⁶⁵ VÓKÓ GYÖRGY: A büntetési teóriák racionalitásai, Büntetőjogi Szemle, 2012/1. szám, 36-50. o.

személyi szabadsága, amikor és amennyiben arra a büntetőeljárás célja vagy a további bűncselekmény megelőzése érdekében szükség van. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 1980. június 27-én kibocsátott R (80) 11 sz. ajánlása szerint a letartóztatás elrendelésénél tekintettel kell lenni a bűncselekmény fajtájára, a gyanú alaposágára, a gyanúsított személyiségére, az eljárásban vagy a cselekménye után tanúsított magatartására. A letartóztatás elrendelésekor a bíróságnak mindenkor össze kell vetnie a büntetőeljáráshoz fűződő közérdeket a terhelt személyi szabadságához fűződő magánérdekkel. A letartóztatás kizárólag abban az esetben rendelhető el, ha kevésbé súlyos kényszerintézkedés a cél eléréséhez nem elegendő.

Az arányosság elve tehát a személyi szabadság megsértése és az eljárás sikerének biztosítása közti viszonyt fogalmazza meg. Az előzetes letartóztatást megtorlásként nem lehet alkalmazni és nem is funkcionálhat olyan hátránnyal, melyet a terheltnek a későbbi büntetésen felül kellene elszenvednie.¹¹⁶⁶ Tehát alkotmányos alapelvről van szó, mely szerint a szabadság csak a közérdek védelme érdekében korlátozható. Az Alkotmánybíróság szerint a büntetéssel történő jogkorlátozásnak mértékét tekintve is meg kell felelnie az arányosságnak. Az egyént terhelő intervenciónak arányban kell állnia az elérhető társadalmi előnnyel. Ez az elv a jogállamiság elvéből is következik, éppen ezért elemi jelentőségű.¹¹⁶⁷

Tehát az előzetes letartóztatás igen feszült viszonyban áll az alapvető emberi jogokkal, alkotmányjogi garanciákkal. A magyar Alkotmánybíróság több határozata annak a szemléletnek az érvényesülését támasztja alá, mely szerint a személyes szabadság védelme megelőzi az állam büntető hatalmának érvényesítéséhez fűződő érdeket, s ezen alapelv alól csak szűk, feltétlenül szükséges és indokolt körben tehetők kivételek.¹¹⁶⁸ A személyes szabadsághoz való jog csak szükséges esetben korlátozható, akkor is a szükségesség-arányossági elv alapján, azaz csak akkor és annyiban engedhető meg a letartóztatás, amennyiben enyhébb kényszerintézkedés nem elegendő a cél

1166 HERKE CSONGOR: A letartóztatás, Dialóg Campus, Budapest- Bécs, 2002., 171. o.

1167 1214/B/1990 AB Határozat

1168 NEHÉZ-POZSONY MÁRTON i.m. 110. o.

eléréséhez. A bűnüldözés hatékonysága érdekében mindig tekintettel kell lenni arra, hogy mennyire súlyos az adott bűncselekmény, mennyire veszélyes a gyanúsított, illetve arra is, hogy milyen jelentős a szabadságmegvonás.

2.2. A méltányosság elve

A méltányosság elve azon egyszerű megfontoláson alapszik, hogy a terhelt jogerős ítélet előtti letartóztatásba csak akkor és csak addig kerüljön, amikor és ameddig várhatóan a jogerős büntetés kiszabásával is fogva lenne tartva. Ezen elv érvényesülését hivatott biztosítani többek között a szabadságelvonással járó kényszerintézkedések időtartamának részletes törvényi szabályozása. Általános elv tehát, hogy a letartóztatás minél rövidebb ideig tartson. A túl rövid ideig tartó letartóztatás nem alkalmas az elérni kívánt cél megvalósítására, ugyanakkor a túl sokáig tartó letartóztatás megkérdőjelezi annak előzetes voltát és inkább előrehozott büntetésként funkcionál.

A letartóztatás tartamának indokolatlan elhúzódásának elkerülését az egyes büntető perrendtartások általában két generálklauszulan keresztül próbálják elérni. Egyrészt előírják, hogy a letartóztatást azonnal meg kell szüntetni, ha az elrendelés oka megszűnt. Ezt a magyar Büntetőeljárás kódex 136. § (2) bekezdése írja elő. Másrészt a Be. 64/A. § (1) bekezdés a.) pontja alapján soron kívül kell lefolytatni az eljárást, ha a terhelt előzetes letartóztatásban van.

Legalább ugyanolyan fontos garanciális szabály a bíróság arra irányuló kötelezettsége, hogy a letartóztatás feltételeinek fennállása esetén is mindig vizsgálnia kell, hogy alkalmazható-e valamely helyettesítő kényszerintézkedés a letartóztatás helyett. Amennyiben a szabadságelvonással elérni kívánt cél kevésbé jogkorlátozó eszközzel is elérhető, akkor lehetőség van a letartóztatás valamely alternatívájának elrendelésére a terhelttel szemben. A letartóztatásra – az arányosság elve alapján is – csak akkor kerülhet sor, ha az elkerülhetetlenül szükséges, viszont megfelelő helyettesítő intézmények¹¹⁶⁹ nélkül a bíróságok

¹¹⁶⁹ A Be. 130. § (2) bekezdése szerint az előzetes letartóztatás helyett a bíróság elrendelhet lakhelyelhagyási tilalmat, házi őrizetet vagy távollatást is, továbbá az óvadék intézménye a b.) pontos a letartóztatás alternatívája lehet.

nehéz helyzetben lennének, amikor bizonytalan az, hogy a terhelt megjelenik az eljárási cselekményeknél, ugyanakkor a személyi szabadság korlátozása sem tűnik indokoltnak.¹¹⁷⁰

2.3. Az ártatlanság vélelmének elve

Az ártatlanság véelme a demokratikus jogállam egyik alappillére. Ezen elv annak a belátását jelenti, hogy az emberi megismerés nem képes mindig az objektív igazság elérésére. Az ártatlanság véelme nem egy vélemény és nem is szubjektív meggyőződés, hanem jogviszonyokat meghatározó norma, amely processzuális személyek egymáshoz való viszonyát határozza meg.

Az ártatlanság véelmeinek elve nemzetközi védelmet élvez, az EJEE 6. cikkének (2) bekezdése is a kötelező érvényesülését tartalmazza: „Az ártatlanság véelme nem szűkíthető le az eljárásjogi garanciákra. Az elv tiszteletben tartása tágabb értelemben azt is megköveteli, hogy az állam képviselői, a közhatalmi szervek alkalmazottjai mindaddig ne tegyenek olyan kijelentéseket, amelyek a terhelt bűnösségét állapítják meg az adott bűncselekményben, amíg a végső, érdemi bírósági döntés nem születik az ügyben.”¹¹⁷¹

A magyar jogrendszerben az ártatlanság véelmeinek alapelvét a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény mellett az Alaptörvényünk is deklarálja, miszerint:¹¹⁷² „Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg bűnösségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”¹¹⁷³ Garanciális jelentősége van, hogy a jogalkotó ezen alapelvet alkotmányos szinten rögzítse. Az Alkotmánybíróság határozatában¹¹⁷⁴ kifejtette, hogy jelen alapelv korlátozhatatlan, abszolút értékű, azaz nem lehet más alapjog miatt korlátozni és rendkívüli állapot, szükségállapot idején sem lehet felfüggeszteni. Az ártatlanság véelmeinek tiszteletben tartása tehát az erős, demokratikus jogállam jellemzője. Csak egy ilyen állam rendelkezhet olyan bűnüldöző apparátussal, mellyel

1170 HERKE: A letartóztatás, i.m. 197.o.

1171 GRÁD ANDRÁS: Kézikönyv a Strasbourgi Emberi Jogi Ítélezésről, Hvg Orac, 2000., 239. o.

1172 BENCZE MÁTYÁS i.m.

1173 Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (2) bekezdés

1174 11/1992 (III. 5.) AB határozat

biztosítani tudja a bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonását úgy, hogy mindeközben tiszteletben tartja az eljárás során a terhelt alapvető jogait.

A Legfelsőbb Bíróság (ma Kúria) az alábbiak szerint határozta meg az ártatlanság védelmének tartalmát: „A követelmény nem pusztán általános, elvi szinten rögzített törvényi előírásról van szó, mert az alapelv túlmutat konkrét tartalmán, s a jogállami jogrend egyik legitimációs fundamentumaként annak erkölcsi, filozófiai, politikai szemléletét is kifejezi. Ilyen értelemben az ártatlanság védelme az állami büntetőhatalom fontos korlátjaként is felfogható.”¹¹⁷⁵

Az Emberi Jogok Európai Bíróság több esetben is kifejtette, hogy az elhúzó fogva tartás csak akkor lehet indokolt, ha az ártatlanság védelme ellenére a kényszerintézkedés fenntartását a közérdek indokolja, ami így nagyobb súllyal esik a latba, mint a személyi szabadság tiszteletben tartásának követelménye.¹¹⁷⁶

A vádlott számára garanciát jelentő alapelv tehát azt hivatott biztosítani, hogy amennyiben ártatlanul vonták eljárás alá, úgy növelje az esélyt a felmentésére, illetve az eljárás megszüntetésére. Ennek ellenkezője emberi jogi aggályokat is felvetne és nem mellesleg az igazságszolgáltatás súlyos tekintélyvesztéséhez vezetne. Így a letartóztatásban levő fogvatartott nem kezelhető elítéltként, bűnösségének jogerős megállapításáig nevelő célzatú kényszerintézkedésnek nem vethető alá. Amennyiben szabadságelvonással járó kényszerintézkedést alkalmaznának vele szemben, úgy abban az esetben is úgy kell(ene)¹¹⁷⁷ kezelni, mint egy nem bűnöst. Az ártatlanság védelmét tehát az individuális szabadság védelme teszi jelentőssé.¹¹⁷⁸

2.4. A kontradiktórium elve

A Be. a funkciómegosztás elvét, mint alapvető az „Alapvető rendelkezések” között helyezi el: „A büntetőeljárásban a vád, a védelem és az ítékezés elkülönül.” Jelen alapelv természetesen kihat az egész büntetőeljárásra, így a

¹¹⁷⁵ BH. 2005.203

¹¹⁷⁶ BH. 2009.7

¹¹⁷⁷ Ezen elvnek teljes mértékben ellentmond a fegyház fokozatú szigorral végrehajtott előzetes letartóztatás.

¹¹⁷⁸ BENCZE MÁTYÁS i.m.

kényszerintézkedésekre is.

A letartóztatás elrendelése is csak a kontradiktórium elvének figyelembe vételével történhet. Kizárólag az ügyész indítványozhatja - és a hivatalból is az elve alapján szükség esetén kell indítványoznia - a letartóztatást, s neki kell az elrendelést alátámasztó bizonyítékok beszerzéséről gondoskodni. A letartóztatásról kizárólag a bíróság dönthet olyan meghallgatáson, ahol a védelem és a vád egymással ellentétes érveit felsorakoztatja.

A kontradiktórium elve alapján lehetőséget kell adni a terheltnek a védekezése előadására, és ha az abban foglaltak felvetik a letartóztatás indokolatlanságát, a bíróságnak ezeket hivatalból kell ellenőriznie.¹¹⁷⁹ Ezen elv érvényesülését a terhelt feltétlen meghallgatásának is szabálya is hivatott biztosítani, ami azt jelenti, hogy a vádirat benyújtása előtt elrendelt letartóztatás elrendelésekor a terheltet meg kell hallgatni akkor is, ha a letartóztatás előtt őrizetbe vették és ezt követően kihallgatták.¹¹⁸⁰

A döntésre jogosult bíróság a rendelkezésre álló bizonyítékok bizonyító erejét nem mérlegeli, pusztán azt, hogy az előzetes letartóztatás különös okai a konkrét ügy jellemzőivel történő egybevetett vizsgálat eredményeképpen megállapíthatók-e. Az előzetes letartóztatás elrendelése, illetve fenntartása előrehozott büntetési célokat nem szolgálhat, az előzetes letartóztatás kérdésében való határozathozatal nem egyenlő a büntetőjogi felelősség kérdésében történő ítélezéssel.¹¹⁸¹

3. AZ ELŐZETES LETARTÓZTATÁS ELRENDELÉSÉNEK ÁLTALÁNOS ÉS KÜLÖNÖS FELTÉTELEI

Az előzetes letartóztatás a legsúlyosabb kényszerintézkedés, a terhelt személyi szabadságának tartós elvonását jelenti, mégpedig a határozat jogerőre emelkedése előtt. Az előzetes letartóztatás elrendelésének anyagi és alaki

¹¹⁷⁹ HERKE: *A letartóztatás*, i.m. 21-23. o.

¹¹⁸⁰ HERKE CSONGOR: *A letartóztatás elrendelésének feltételrendszere*, In.: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003., 279. o.

¹¹⁸¹ BARTKÓ i.m. 307. o.

feltételeit különböztethetjük meg. Az eljárási követelményeket rögzítik az alaki feltételek: ilyen feltétel a büntetőeljárás megindítása, a bírói döntés, az ügyészi indítvány, a terhelt meghallgatása és az indokolt végzés. Az anyagi feltételeket általános és különös okokra oszthatjuk fel. Az alábbi fejezetben ezen okok elemzésére kerül sor jogirodalmi és joggyakorlati szempontból.¹¹⁸²

3.1. Az általános feltételek

Általános feltétel, hogy az eljárás alapjául szolgáló bűncselekményt a törvény szabadságvesztéssel fenyegetse.¹¹⁸³ Ennél a feltételnél a Btk. Különös részében az adott törvényi tényállás által szabályozott szankcióknak van jelentősége, így irreleváns, hogy a bűnösség oldaláról a cselekmény szándékos vagy gondatlan bűncselekmény. Az Alkotmánybíróság határozatában¹¹⁸⁴ kifejtette, hogy az előzetes letartóztatás elvileg bármely szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény alapos gyanúja miatt indult eljárás terheltjével szemben elrendelhető. Ebből pedig az következik, hogy a kényszerintézkedés lehetőségét a törvény nem köti a szabadságvesztés törvényben meghatározott mértékéhez, vagy a bűncselekmény egyéb súly szerinti meghatározásához. Nincs tehát különbség vétség illetve büntett miatt indult eljárás között az előzetes letartóztatás elrendelés szempontjából. Az előzetes letartóztatás viszont csak olyan szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményre hivatkozva rendelhető el, amellyel kapcsolatban a megalapozott gyanút a terhelttel már közölték.

Tekintettel arra, hogy a büntetőeljárási törvény kizárólag a terhelttel szemben teszi lehetővé az előzetes letartóztatás alkalmazását, elrendelésének másik általános feltétele a terhelti minőség felvétele. Ez a nyomozás során az alapos gyanú közlésével történik meg, vagyis a megalapozott gyanú fennállása a konkrét személlyel szemben a kényszerintézkedés alkalmazásának feltétele. Az alapos gyanú fogalmát, mint az előzetes letartóztatás alapvető feltételét, a Strasbourgi bíróság a Fox, Hartley és Campbell vs. Egyesült Királyság -ügyben a

1182 TREMMEL FLÓRIÁN: Magyar büntetőeljárás, Az anyagi feltételekről részletesen, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001., 300-305.o

1183 FARKAS ÁKOS-RÓTH ERIKA: A büntetőeljárás, Complex Kiadó, Budapest, 2007., 154. o.

1184 26/1999. (IX.8.) AB határozat

következőképp fogalmazta meg: „Olyan tények vagy információk léte, amelyek egy objektív külső szemlélőt meggyőznek arról, hogy a gyanúsított elkövette a cselekményt.”¹¹⁸⁵ Viszont a bíróságnak az alapos gyanú kérdésében úgy kell álláspontját kialakítania, hogy tényleges bizonyítást nem végezhet. A bíróságnak vizsgálnia kell, hogy az alapos gyanút alátámasztó bizonyítékok rendelkezésre állnak-e, azokat azonban érdemben nem értékelheti.¹¹⁸⁶ Mivel az előzetes letartóztatás nem lehet előrehozott büntetés és az ártatlanság vélelmével sem ellentétes jogintézmény, így ebből következik, hogy az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntés meghozatalakor az addig feltárt bizonyítékok bizonyító erejének mérlegelésére nem kerülhet sor.¹¹⁸⁷

Az kétségtelen, hogy a bíróságnak a rendelkezésre álló bizonyítékok vizsgálata alapján kell állást foglalnia abban a kérdésben, hogy a bűncselekmény gyanúja fennáll-e, és amennyiben igen, akkor alapos-e a gyanú. Ennek azonban a bizonyítékoknak a felsorolásszerű megnevezésig terjedő értékeléssel kell megtörténnie. A bíróságnak a meglévő, adott esetben ellentétes tartalmú bizonyítékokat összességükben kell értékelnie és alkalmasnak találni az alapos gyanú megállapítására. Arra azonban nincs lehetőség, hogy az ellentétes tartalmú bizonyítékokat egymással szembe állítsa, bizonyító erejüket mérlegelje, és a valóságtartalmukat vizsgálja.¹¹⁸⁸

A vádirat benyújtása előtt az előzetes letartóztatás indokoltsága szempontjából tehát az alapos gyanú vizsgálata elengedhetetlen. Erre a tényre mutat rá a következő határozat is: „Az elsőfokú bíróság az emberölés büntettével meggyanúsított terheltet előzetes letartóztatásba helyezte - a bűncselekmény kiemelkedő tárgyi súlyára, a várható büntetés nagyságára tekintettel – szökés, elrejtőzés veszélyére hivatkozva. A másodfokú bíróság határozatában azonban rámutatott arra, hogy az elsőfokú bíróság végzése hiányos, ugyanis kizárólag az előzetes letartóztatás különös okait vizsgálta a kényszerintézkedés

1185 LAJTÁR ISTVÁN: A bánásmód törvényessége, Ügyészi vizsgálat a rendőrségi fogdáknál, Belügyi Szemle, 2011/4. 5-31. o.

1186 BÁNÁTI JÁNOS - BELOVICS ERVIN - CSÁK ZSOLT - SINKU PÁL - TÓTH MIHÁLY - VARGA ZOLTÁN: Büntető eljárásjog, Hvg Orac, Budapest, 2006, 194-196.o.

1187 BH 2004.227

1188 BH 1997.118

meghosszabbításakor, azonban az alapos gyanú fennállását vagy hiányának vizsgálatát elmulasztották megvizsgálni. A másodfokú bíróság a megalapozatlanságot úgy küszöbölte ki, hogy, hogy beszerezte az időközben elkészült orvos szakértői véleményt, mely alapján a végzés indokolását ki tudta egészíteni. A vélemény egyértelműen megállapította az idegen kezű elkövetést, ami azért is volt elengedhetetlen, mivel a gyanúsított védekezése arra irányult, hogy a sértett halálát öngyilkosság okozta. Így a másodfokú bíróság megállapította, hogy a beszerezett szakértői vélemény és a nyomozás egyéb adatai már elegendő bizonyítékként szolgálnak a nyomozati szakban megkívánt alapos gyanúhoz.”¹¹⁸⁹

Az előzetes letartóztatás alkalmazására csak abban az esetben van lehetőség, ha és amennyiben az eljárási célok elérését más, kisebb jogkorlátozással járó intézkedés nem képes biztosítani¹¹⁹⁰, továbbá nem állhat fenn az előzetes letartóztatást kizáró ok. E körben értendők a büntetőeljárás akadályait meghaladóan a Be. egyéb rendelkezései.¹¹⁹¹

3.2. Az előzetes letartóztatás elrendelésének különös okai

Az előzetes letartóztatás elrendelésének különös okait Be. 129. § (2) bekezdés a)-d) pontjaiban találhatjuk. Az általános feltételek fennállása esetén e négy ok bármelyike elegendő alapot szolgáltathat az előzetes letartóztatás elrendeléséhez. A következőkben az egyes különös okok ismertetésére kerül sor.

3.2.1. A terhelt megszökött, elrejtőzött...

A kényszerintézkedés alkalmazhatóságának egyik különös oka lehet, ha a terhelt megszökött, a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság elől elrejtőzött vagy szökést kísérelt meg, illetőleg az eljárás során ellene újabb, szabadságvesztéssel

¹¹⁸⁹ BH 1993.602

¹¹⁹⁰ BARTKÓ: i.m. 307.o.

¹¹⁹¹ Ilyen nevesített ok szerepel például a Be. 553. § (1) és (2) bekezdése alapján az ott meghatározott, mentességet élvező személyekkel szemben, ugyanis velük szemben a kényszerintézkedés nem alkalmazhat a mentességi jog felfüggesztése előtt. Vagy például a perújítási nyomozás során sincs helye az előzetes elrendelésének a Be. 412. § (1) bekezdése szerint.

büntetendő szándékos bűncselekmény miatt eljárás indult.

A szökés a terhelt eltávozása lakó-, illetve a hatóság által ismert tartózkodási helyéről azzal a célzattal, hogy magát az eljárás alól kivonja. Az elrejtőzés történhet azon a lakóhelyén, illetve tartózkodási helyén is, amely a hatóság előtt ismert, esetenként speciális rejtekhely kialakításával, vagy a terhelt küllemének megváltoztatásával, de ugyancsak azzal a céllal, hogy a terhelt az eljárás következményei elől meneküljön.

A bűnisméltés esetén a Be. pontosan körül írja azt a cselekményt, amelynek feltételezett elkövetése alapul szolgálhat az előzetes letartóztatás elrendelésére: szabadságvesztéssel fenyegetett és szándékos bűncselekmény jöhet csak szóba. További feltétel emellett az is, hogy az utóbbi bűncselekmény miatt az eljárás már megindult a terhelttel szemben, azaz közölték vele a megalapozott gyanút. Ezen fordulat szerinti ok a legtöbb esetben mérlegelést nem, csak megállapítást igényel, ami azonban nem jelenti azt, hogy az adott körülmény megléte, illetve megállapítása kizárja a további a kényszerintézkedés szükségességében való mérlegelés lehetőségét. Ilyenkor is az adott vádlott személyére konkretizált döntést kell hozni, ami pedig feltételezi nem csak a tárgyi, hanem az alanyi szempontok egybevetett figyelembevételét.

A Be. 129. § (2) bekezdés a) pontja szerinti különös előzetes letartóztatási ok megállapítható volt abból a tényből, hogy a terhelt megszökött és huzamosabb ideig bujkált. A vádlott így elfogató parancs alapján került ismételtén őrizetbe, majd előzetes letartóztatásba. A büntetőeljárás alóli kibúvás veszélyét tovább fokozó tényezőként értékelhető a terheltek személyében rejlő társadalomra veszélyességre vonható következtetés.

3.2.2. A szökés, elrejtőzés veszélye

Az előzetes letartóztatás a terhelt szökésének vagy elrejtőzésének veszélyére tekintettel is elrendelhető, vagy ha más okból megalapozottan feltehető, hogy az eljárási cselekményeknél a jelenléte másképp nem lenne biztosítható. Ebben az esetben a bíróság pusztán feltételezésre alapíthatja határozatát, nem megtörtént

tényekre. Az, hogy a terhelt az eljárási cselekményeknél jelen legyen és így az eljárás sikerét, időszerűségét hátrányosan ne befolyásolhassa, a kényszerintézkedések alkalmazásának egyik feltétele.

A hazai ítélkezési gyakorlat szerint olyan körülményekből lehet következtetni a szökés veszélyére, amelyek például megkönnyítik a terheltnek, hogy akár külföldön is „új életet” kezdhesen: akinek jelentős vagy könnyen mobilizálható vagyona van, kevésbé kötődik az országhoz, családjá nincs stb., de természetesen szerepet játszik a terhelt eljárás során tanúsított magatartás is. A b.) pontos előzetes letartóztatási okra hivatkozott letartóztatás elrendelésénél érdemes figyelembe venni, hogy a vádlott a hatóságok rendelkezésére fog-e állni az eljárási cselekménynél.

Alapos okkal lehet következtetni arra, hogy a vádlott ki akarja magát vonni a büntetőeljárás alól, amennyiben nem a bejelentett lakóhelyén él életvitel szerűen és a felkutatására irányuló rendőri intézkedések sem vezetnek eredményre, telefonon sem lehet elérni, a neki szóló küldeményeket nem veszi át és a kézbesítés rendőri segítséggel sem vezet eredményre. A szökés, elrejtőzés veszélyére hivatkozva elrendelhető az előzetes, amennyiben a terhelt az eljárás kezdetén ismert lakóhelyéről elköltözik ismeretlen lakhelyre és a nyomozó hatóság kizárólag elfogatóparancs alapján tudja kézre keríteni.¹¹⁹²

A Be. 43. § (5) bekezdése alapján a terheltet figyelmeztetni kell, hogy köteles a lakóhelyének, illetve tartózkodási helyének címét és annak a megváltozását az elköltözés után három munkanapon belül annál a bíróságnál, ügyészségnél, illetve nyomozó hatóságnál bejelenteni, amelyik vele szemben a büntetőeljárást folytatja, ugyanis a terhelt tartózkodási helye megváltozása bejelentésének elmulasztása elrejtőzésnek minősül.¹¹⁹³

Az elrejtőzés veszélyre nagyjából ugyan azok a körülmények utalnak, mint a szökés veszélyére, bár vannak olyan cselekmények, amelyek inkább szökési

¹¹⁹² ELEK BALÁZS: Az előzetes letartóztatás indokolása az európai emberi jogi bíróság gyakorlatának tükrében, Forrás: Ujbtkt.hu, Letölthető: <http://ujbtkt.hu/dr-elek-balazs-az-elozetes-letartoztat-as-indokolasa-az-europai-emberi-jogi-birosag-gyakorlatanak-tukreben/> (letöltési idő: 2016. szeptember 10.)

¹¹⁹³ 1998. évi XIX. törvény 43. § (5) bekezdés

előkészületekre jellemzőek, például a repülőjegy vásárlás, külföldi szállásfoglalás, munkahelyen felmondás.¹¹⁹⁴ A fiatalabb életkor, különösen, ha egyedülálló terheltről van szó, nagyobb mozgékonytságot feltételez, hisz ebben az esetben arra következtethet a bíróság, hogy nincs semmi veszteni valója a terheltnek. Egy egyedülálló, gyermektelennél tehát felmerülhet a kötődés hiánya. Ugyanakkor egy gyermekes terhelt esetében, aki a kiskorú gyermekéről nem gondoskodik, vagy épp más személynél biztosította a kiskorú gyermek gondozását, szintén felmerülhet a gyanú, hogy menekülni próbál. Az adóbevételt különösen nagy vagy ezt meghaladó mértékben csökkenő adócsalás büntette miatt folyamatban volt eljárásban a terhelt szökés, elrejtőzés veszélyére tekintettel közel egy évet előzetes letartóztatásban volt, ám elvi bírósági döntés is rámutatott arra a tényre, hogy a rendezett családi körülmények között élő és három kiskorú gyermek eltartásáról gondoskodni köteles terhelt esetében nem kell tartani attól, hogy kivonná magát a büntetőeljárás alól¹¹⁹⁵.

A bíróság a Be. 129. § (2) bekezdés b) pontjában írt ok fennállását megállapíthatónak tartotta, ugyanis a terhelt esetében a konkrét ügy speciális jellemzői kapcsán nem lehet figyelmen kívül hagyni a vádiratban terhére rótt cselekmények hosszabb ideig tartó és körütekintően megszervezett elkövetését, amely mögött valójában a bűnözés megszervezésének ismérvei fedezhetők fel. Ez a szervezett elkövetési mód a fokozott társadalomra veszélyességén túlmenően a benne résztvevők személyében rejlő, a konspirációban megnyilvánuló a társas elkövetéssel együtt járó hangsúlyosabb értékelést igényel. Ilyen esetben a büntetlen előélet jelentősége eleve kisebb vagy akár el is enyészhet a kényszerintézkedés fenntartásának alapjául megállapított indok nyomatékának értékelése körében. A vádlott terhére rótt bűncselekmények hosszabb időre szóló összehangolt működést célzó szervezettsége olyan – a felrótt bűncselekmények büntetési tételben kifejeződő kiemelkedő tárgyi súlyán túlmenő, személyben rejlő kockázatot mutató – körülmény, mely miatt a szökés, elrejtőzés veszélye reális, és amelyre tekintettel megalapozottan feltehető, hogy

1194 HERKE CSONGOR: Az előzetes letartóztatás elrendelése a terhelt várható magatartása alapján. Jogtudományi Közlöny, 2002. január, 13–26. oldalig.

1195 EBD 2016.B.3.

a terhelt jelenléte az eljárási cselekményeknél másképp nem biztosítható.¹¹⁹⁶

A szökés, elrejtőzés elleni érvként felhozható a büntetőeljárás elhúzódása. A több mint három és fél évet előzetes fogva tartásban töltött vádlott esetében, akinek feltételes szabadságra bocsátása sem kizárt, a nem jogerős büntetés tartamából a szökés, elrejtőzés veszélyére nem lehet következtetni. Ezt megerősíti, hogy édesanyja súlyos beteg, aki ma már közvetlenül a vádlott tartására szorul, így a Be. 327. § (2) bekezdésében és a 129. § (2) bekezdés d) pontjában foglalt okok már nem állnak fenn, ezért a Legfelsőbb Bíróság az előzetes letartóztatást megszüntette, egyben a terhelt szabadlábra helyezését rendelte el.¹¹⁹⁷

Az állandó lakóhely megléte önmagában még nem zárja ki a szökés veszélyét továbbá a bejelentett munkaviszony sem, hiszen vizsgálni kell, hogy mennyire kötődik munkájához, arra mennyire van rászorulva, otthagynak-e munkahelyét az eljárás előli menekülés céljából. Az eljárás adatai, köztük a terhelt vallomása szerint is a fő megélhetését nem helyhez kötött munkahely jelentette, így az a szökés, elrejtőzés veszélyét nem zárja ki.

A gyakorlat a Legfelsőbb Bíróság korábbi eseti döntésében¹¹⁹⁸ adott iránymutatást követi, miszerint a szökés, elrejtőzés veszélyét mindig konkrétan kell vizsgálni az előzetes letartóztatás elrendelése, vagy megszüntetése szempontjából, arra a kiszabott büntetés mértékéből nem lehet következtetni. Így a három évet meghaladó szabadságvesztés nem olyan súlyos tartamú büntetés a bírói gyakorlat szerint sem, amely mellett a kedvező személyi körülmények ellenére is a szökés, elrejtőzés veszélyével számolni kellene.¹¹⁹⁹

3.2.3. A bizonyítás megghiúsításának, megnehezítésének veszélye...

A Be. 129. § (2) bekezdés c) pontjában meghatározott előzetes letartóztatási ok az, ha megalapozottan feltehető, hogy szabadlábon hagyása esetén, különösen a

¹¹⁹⁶ BH 2007.403

¹¹⁹⁷ BH 2009.42

¹¹⁹⁸ BH 1987.306.

¹¹⁹⁹ BH 2007.216

tanúk befolyásolásával vagy megfélemlítésével, tárgyi bizonyítási eszköz, okirat megsemmisítésével, meghamisításával vagy elrejtésével megghiúsítaná, megnehezítené vagy veszélyeztetné a bizonyítást.

A megalapozott feltevés lényegében egyfajta jövőbeli cselekményekre, körülményekre vonatkozó gyanú. Kétségtelenül a jövőre vonatkozó feltevéseket esetenként nehézkes adatokkal alátámasztani, s éppen ez az oka annak, hogy az ilyen feltevéseken alapuló előzetes letartóztatási hivatkozásokat sokan megkérdőjelezik. Erre a letartóztatási okra is igaz azonban, hogy csak tényekből levont következtetésekkel lehet rá hivatkozni. A hivatkozás természetesen csupán egy feltevés marad, azonban követelmény erre a feltevésre, hogy az megalapozott legyen. A különös letartóztatási okokat az ügyészi indítványnak tényekkel kell alátámasztani és természetesen az ügyészi indítványból ki kellene, hogy tűnjön, hogy melyik az az érv, amely ezt a letartóztatási okot támasztja alá.

A terheltek összebeszélése, amely a bizonyítási eljárást megnehezítése, esetleg megghiúsítja nem egyértelműen felhozható letartóztatási indok. Nincs ugyanis tilalmazva a terheltek összebeszélése a törvényben, még valótlan is mondhatnak vallomásukban. Az összebeszélés mégis hordozhat jelentős kockázatokat az eljárás eredményességére nézve.¹²⁰⁰

3.2.4. A terhelt bűnismétlése?

A Btk. 129. § (2) bekezdés d) pontja szerinti különös előzetes letartóztatási ok, ha megalapozottan feltehető, hogy a terhelt szabadlábon hagyása esetén a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghez vinné.

A d) pontos előzetes letartóztatási ok első fordulatanál egy még kísérleti vagy előkészületi szakban lévő bűncselekmény miatt rendel el a bíróság előzetes letartóztatást azért, mert fennáll a bűncselekmény befejezésének a veszélye. A bűncselekmény befejezésének a veszélyénél sem maradhat a bíróság az általános megállapításoknál, hiszen szinte minden befejezetlen bűncselekmény esetén fennállhat a lehetőség, hogy a terhelt megpróbálja azt befejezni. A

¹²⁰⁰ ELEK BALÁZS i.m.

végzésben tehát adatokkal kell alátámasztani, hogy miért áll fenn az elkövetés befejezésének a veszélye. Meg kell indokolni, mi támasztja alá, hogy egyáltalán be lehet-e fejezni a bűncselekményt - azaz fennáll-e annak az objektív lehetősége -, és a terhelt szubjektív viszonyát is, azt, hogy be kívánja-e fejezni. A kettő közül az előbbit lehet inkább adatokkal alátámasztani, a terhelt szubjektumára cselekedeteiből, például újabb eszköz vásárlása, kijelentéseiből, például sértett megfenyegetése, a megbánás hiányából, a terhelt életkörülményeiből és előéletéből stb. lehet következtetést levonni.

Az újabb bűncselekmény elkövetésének veszélyénél a bíróság részéről a megalapozott feltevés megindokolása, az újabb várható bűncselekmény megjelölése illetőleg annak alátámasztása szükséges, hogy fennáll az objektív lehetősége az elkövetésnek és a terhelt szubjektív viszonyulása ehhez. A végzésben konkrétan kell jelölni milyen bűncselekmény elkövetésének a veszélyét látja, legalább annyit, hogy például vagyon elleni bűncselekmény. E nélkül a végzés érdemben nincs alátámasztva, hiszen elvileg bárkinél fennállhat valamilyen bűncselekmény elkövetésének a veszélye. Arra is figyelemmel kell lenni, hogy a határozatban megjelölt veszély nem csökkent-e azáltal, hogy a bűncselekmény elkövetése óta megváltoztak az elkövetést lehetővé tevő viszonyok.

Az arányosság követelménye különös figyelmet igényel a bűnismétlés veszélye miatt elrendelt letartóztatás esetében. Ez az elv ugyanis kimondja, hogy az eljárás céljának és a személyi szabadság megvonásából keletkező hátránynak arányban kell állnia egymással. De hogyan is lehetne felmérni a hátrányt egy olyan bűncselekmény esetében, amelyet még el sem követtek. Illetve ha a terhelt később mégsem követi el a bűncselekményt, akkor abban az esetben beszélhetünk-e egyáltalán jogszerűen elrendelt előzetes letartóztatásról. A terhelt várható jövőbeli magatartására alapozott, bizonyítékokkal alá nem támasztott, megfelelően meg nem indokolt letartóztatások számát a lehető legkisebbre kell csökkenteni, mivel az arányosság elve ebben az esetben a legcsekélyebb mértékben sem tud érvényesülni.¹²⁰¹

1201 HERKE: Az előzetes letartóztatás elrendelése a terhelt várható magatartása alapján. *i.m.* 13-26.

Alapos vagy megalapozott feltevés? A bizonyosság ereje...

Mindhárom utóbb felsorolt előzetes letartóztatási ok esetén a feltételezésnek megalapozottnak kell lenni, azaz konkrét adatokkal kell azt alátámasztani.

Számos, a fentebb említett kérdéskörben született iránymutatás és bírósági határozat arra mutatott rá, hogy nem elegendő az előzetes letartóztatással kapcsolatos bírói döntések törvényszöveggel történő, sablonszerű indokolása, hanem konkrét érvek és ellenérvek ütköztetését és azoknak a végzésben történő megjelölést kívánják meg. A jogalkotó ezt a feltételezett mechanizmust azzal próbálta kiküszöbölni, hogy 2003. július 1-től már nem alapos, hanem megalapozott feltevés meglétét követeli meg, így szűkebb körben adott lehetőséget a terheltek szabadságának elvonására. *„A megalapozott feltevés ugyanis olyan, a jövő alakulására vonatkozó és a formális logika szabályainak is megfelelő elképzelést jelent, melyet a bíróság konkrét, az ügyirat alapul vétele mellett igazolható érvek és ellenérvek ütköztetését követően vetít előre.”*¹²⁰² Legtöbbször azonban épp az előzetest elrendelő bíró írja a határozatában, hogy nincs abban a helyzetben, hogy megvizsgálhassa a bizonyítékokat, összevesse azokat, illetve arra sem, hogy értékelhesse a bizonyító erejüket. Akkor hogyan is tudna véleményt formálni arról, hogy milyen büntetést szabnak ki az eljárás végén?

Arra a kérdésre, hogy megalapozott-e a feltevés, hogy a terhelt újabb bűncselekményt követne el szabad lábon hagyása esetén pusztán azért, mert volt már büntetve, a Legfelsőbb Bíróság (ma Kúria) a következő iránymutatást adja: *„Az előzetes letartóztatás előfeltételéül megkívánt bűnismétlés veszélyére reálisan lehet következtetni, ha a többszörös visszaeső terhelt a nem jogerős ítéletben elbírált cselekményét bünszervezetben követte el, s az elítélést megelőző másfél évtizedet kisebb megszakításokkal szabadságvesztésben vagy előzetes letartóztatásban töltötte.”*¹²⁰³

Egy másik közétett döntés szerint *„a bűnismétlés veszélyére – mint előzetes*

o.

¹²⁰² BÓCZ ENDRE: *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008., 83.o.

¹²⁰³ BH 2006.144

letartóztatási okra – ad következtetési alapot, ha a vádlott a terhére rótt jelentős tárgyi súlyú vagyon, valamint élet és testi sértés elleni bűncselekményeket, a vele szemben – lopás büntette miatt – kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának próbaideje alatt követte el.”¹²⁰⁴

A Legfelsőbb Bíróság (ma Kúria) rámutatott arra, hogy a Be. 129. § (2) bekezdés b.)-d.) pontja, valamint a Be. 327. § (2) bekezdése esetében a bíróság nemcsak olyan körülményre alapozhatja az előzetes letartóztatást megalapozó döntését, amely a bizonyosság erejével megállapítható. Az viszont mindenképpen elvárás, hogy a döntés olyan adatokon alapuljon, melyek tényszerűsége a döntés időpontjában más adattal alátámasztható, ésszerű érveléssel igazolható. Ezáltal vonható le okszerű következtetés arra vonatkozóan, hogy a kényszerintézkedés alkalmazása szükséges és célszerű-e.¹²⁰⁵

3.2.5. A plusz két ok...

A fentebb kifejtett előzetes letartóztatási okokon kívül a Be. további rendelkezései még két esetben adnak lehetőséget az előzetes letartóztatás elrendelésére.

Az egyik ilyen eset, amikor az elsőfokú ügydöntő határozat kihirdetésekor nem emelkedik jogerőre, a bíróságnak döntenie kell a kényszerintézkedések felől. Ilyenkor az előzetes letartóztatás akkor is elrendelhető a Be. 327. § (2) bekezdésében foglaltak szerint, ha az ítéletben kiszabott szabadságvesztés tartamára figyelemmel a vádlott szökésétől vagy elrejtőzésétől kell tartani. Az eljárás e szakaszában a bűncselekmény tárgyi súlyát már bírósági ítélet állapítja meg, azt a kiszabott büntetés jelzi.

Ám ezen ok a b.) pontos előzetes letartóztatási okba is beleérthető lenne, hisz a másodfokú eljárásban is sor kerülhet olyan eljárási cselekményre, amelynél a vádlott jelenléte elengedhetetlen, ezért indokolt a fogva tartása az eljárási cselekményen történő részvételének biztosítása végett. Erre az okra hivatkozva

¹²⁰⁴ EBH 2010.2217

¹²⁰⁵ BH. 2012.285

elrendelt előzetes esetében viszont az óvadék alkalmazásának a lehetőségét zárja ki a bíróság, hisz arra csak és kizárólag a b.) pontos letartóztatási ok esetében van lehetőség.

A Legfelsőbb Bíróság (ma Kúria) is a következő iránymutatást adja: „Óvadék letételének kizárólag a Be. 129. § (2) bekezdés b.) pontjában megjelölt ok – azaz a szökés, elrejtőzés veszélyére tekintettel – esetében van helye. A Be. 147. § (1) bekezdése kizárja az óvadék letételét, amennyiben a Be. 327. § (2) bekezdés szerinti okból került sor a letartóztatás elrendelésére, fenntartására. Óvadék letételének – és arra tekintettel az előzetes megszüntetésének – csak akkor van helye, ha a kényszerintézkedést kizárólag a Be. 129. § (2) bekezdés b.) pontjában megjelölt ok alapozza meg. A Be. 327. § (2) bekezdésében meghatározott ok az előzetes letartóztatás önálló, különös feltétele. Az erre a pontra hivatkozva elrendelt letartóztatás már elsősorban nem a vádlottnak a másodfokú bírósági eljárási cselekményeknél történő jelenlétét biztosítja, hanem a jogerősen kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának feltételeit kívánja megteremteni.¹²⁰⁶ Amennyiben az előzetes letartóztatás elrendelése nem a szökés, elrejtőzés veszélyére hivatkozva, hanem más okon alapszik, úgy a bíróságnak nem kell ülést tartania. A Be. 147. § (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy a felajánlott óvadékról és elfogadásáról a bíróság ülést tart, ezen az ügyészt, a terheltet, a védőt, valamint az óvadék felajánlóját meghallgatja. Értelemszerűen csak a b.) pontos előzetes elrendelésénél van jelentősége az ülésnek, hiszen az azon történő meghallgatás pont azt hivatott tisztázni, hogy az óvadék letétele a bűncselekményre és személyi körülményekre tekintettel valószínűsíti-e az eljárási cselekményeknél a terhelt megjelenését. Akkor viszont, ha az alkalmazott letartóztatási ok a fentebb – fentebb kifejtettek szerint – kizárja az óvadék felajánlását, az imént felsorolt eljárási résztvevők meghallgatása szükségtelenné válik és lehetősége nyílik a bíróságnak az indítványt elutasító döntését tanácsulésen meghozni.¹²⁰⁷

A másik ilyen esetkör egy speciális, szintén az előzetes letartóztatás különös okait

¹²⁰⁶ BH. 2012.116

¹²⁰⁷ BH 2003.842

bővítő lehetőség. A katonai eljárásban akkor is elrendelhető ez a kényszerintézkedés, ha a terhelt szolgálati vagy fegyelmi okból nem hagyható szabadlábon. Erre a Be.-t módosító 2002. évi. I. törvény indoklása szerint akkor kerül sor, ha a bűncselekmény jellege folytán a katonai közösség zárt rendjét, a szolgálati feladatok maradéktalan ellátását veszélyeztetné, ha a gyanúsított az eljárás lefolytatása alatt is szolgálatot teljesítené. Be. 480 §-ának (1) bekezdésében foglaltak szerint az ilyen bűncselekmény tartozhat a katonai bűncselekmények körébe, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények közé is.¹²⁰⁸

A Be. 340. § (2) bekezdése szerinti speciális szolgálati és fegyelmi okból elrendelhető előzetes letartóztatás azt a célt szolgálja, hogy az eljárás alá vont katonát személyi szabadságának korlátozásával kivonja a katonai közösségből, és ez által segítse elő a szolgálati rend és fegyelem betartását. A hivatásos állományú katona elkövetők tekintetében ezt a sajátos előzetes letartóztatási okot abból a szempontból is vizsgálni kell, hogy a hivatásos szolgálati viszonyra vonatkozó szabályok nem biztosítanak-e más lehetőséget az elkövető távoltartására attól a környezettől, ahol a gyanúsítás tárgyát képező cselekmény történt. Amennyiben van ilyen igazgatási szabály, amely a kényszerintézkedést feleslegessé tenné, úgy a szolgálati, fegyelmi okból előzetes letartóztatás elrendelésének nincs helye.

A törvényalkotói szándék szerint e speciális letartóztatási ok a célt szolgálja, hogy az eljárás alá vont akár hivatásos, akár szerződéses, illetve sorállományú személyt azért vonja ki a katonai közösségből a személyi szabadság korlátozása útján, hogy ezzel elősegítse a szolgálati rend és fegyelem betartását. A hivatásos katona állományra vonatkozó igazgatási szabályok ugyanakkor lehetőséget biztosítanak az előjárók részére, hogy veszély esetén más eszközzel biztosítsák a szolgálati rendet és fegyelmet.¹²⁰⁹

Ugyanakkor a hivatásos katonával szemben az előzetes letartóztatás speciális – szolgálati vagy fegyelmi – oka nem állapítható meg, ha a szolgálati beosztása már

1208 FARKAS-RÓTH i.m. 156-158. o.

1209 EBH 2001.405

megszűnt, a nyugállományba vonulása előtti felmentés idejét tölti, szolgálatot ténylegesen nem lát el és a beosztási helyén sem kell megjelennie.¹²¹⁰

4. AMI A BE.-BEN NEM SZEREPEL...

Apokrif letartóztatási okok a büntetőeljárási törvény által nem szabályozott letartóztatási okok, melyek akarva-akaratlanul hatnak a bírói döntéskor az érvelési láncra és a döntéskor motiváló tényezők.

Herke Csongor szerint az apokrif előzetes letartóztatási okokra alapított határozatában a bíróság a Be-ben meghatározott előzetes letartóztatási okot jelöl meg, ám a végzés indokolásában, illetve a döntés kialakításában más motívumok is szerepet játszanak.

Az, hogy valami apokrif letartóztatási ok lesz-e, azt pusztán az fogja eldönteni, hogy szerepel-e a Be-ben meghatározott taxatíván felsorolt okok között. Magyarországon például pusztán az adott bűncselekmény tárgyi súlya miatt nem lehet elrendelni előzetes letartóztatást, ám a szökés, elrejtőzés veszélyére alapított előzetest meg lehet indokolni, és alátámasztani azzal, hogy a vád tárgyává tett bűncselekmény tárgyi súlya indokolja.

1210 BH 2001.417

4.1. A beismerés kicsikarása...

Herke az apokrif letartóztatási okok között elsőként említi a beismerés kicsikarását, mint háttérben megbújó letartóztatási okot. A kényszerintézkedést elrendelő határozat ezt természetesen nem mondhatja ki, de a gyakorlatban volt már rá volt precedens, hogy a kollúzió veszélye az indokolás szerint azért állt fenn, mert nem tett a terhelt vallomást, így alapos okkal feltételezhető, hogy szabad lábon hagyása esetén terhelttársait vagy akár tanúkat befolyásolna. A vallomástétel megtagadása, a terhelt tagadása, vagy a vallomásaiban megbúvó ellentmondások nem nyújthatnak kellő alapot arra, hogy akár a kollúzió, akár a szökés, elrejtőzés veszélyére hivatkozott okra alapozott kényszerintézkedés elrendelhető legyen.

A Herke Csongor által nevesített letartóztatási okkal kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság is ad iránymutatást a következők szerint: „a katonai ügyészség jelentős kárt okozó lopás büntettének, egyedi azonosító jel meghamisítása büntettének és közokirat-hamisítás büntettének alapos gyanúja miatt folytatott büntetőeljárást. A közel két éve folyó büntetőeljárás ideje alatta gyanúsított minden esetben a hatóság rendelkezésére állt és arra nézve sem merült fel adat, hogy bármilyen egyéb módon törekedett volna az eljárás megghiúsítására, megnehezítésére. Így az előzetes letartóztatás elrendelését nem alapozhatja meg önmagában az a körülmény, hogy a gyanúsított az e minőségében történt meghallgatáskor a törvényes jogával élve nem tesz vallomást, ez a tény ugyanis nem nyújt következtetési alapot arra, hogy a vádlott a jövőben az eljárás megghiúsítására vagy megnehezítésére törekszik.”¹²¹¹

4.2. A végrehajtás veszélye...

Az előzetes letartóztatás nem lehet előrehozott büntetés, nem szolgálhatja semmi esetre sem a jövőben letöltendő szabadságvesztés büntetés letöltését. A büntetés végrehajtásának veszélyére hivatkozva nem rendelhető el a letartóztatás. Az előzetes letartóztatásnak mégis van egy ilyen látens funkciója,

1211 BH 2001.417

sok esetben a később kiszabandó végrehajtandó büntetés végrehajtását hivatott biztosítani. A z előzetes nem büntetés, végrehajtása során nem lehetne érvényesíteni, alkalmazni a szabadságvesztés során alkalmazott nevelő intézkedéseket. A gyakorlatban azonban az előzetes letartóztatást a fegyház fokozattal egyenértékű szigorral hajtják végre a még jogerős ítéletre váró terhelteken. Ez a joggyakorlat mind a büntetési célokkal, mind az ártatlanság vélelmével ellentétes. Sem a generál, sem a speciális prevenciót nem segíti a legsúlyosabb kényszerintézkedés, hisz a célja sokkal inkább az eljárás biztosítása, mint az elkövetéstől való visszatartása. Az előzetes letartóztatás nem alkalmazható abból a célból, hogy akár a terheltet, akár mást további bűncselekmény elkövetésétől visszatartson, hisz még az sem kezelhető tényként, hogy a terhelt bűncselekményt követett el, azt pedig végképp nem, hogy további bűncselekmény elkövetésére készül.

4.3. Az eljárás megkönnyítése...

Az eljárás megkönnyítése céljából a letartóztatás nem rendelhető el. A Be¹²¹². rendelkezése az eljárás megghiúsítását, megnehezítését, illetve veszélyeztetését sorolja fel taxatív okokként. A kollúzió veszélye azonban sem esetre sem értelmezhető tágan. Az eljárási törvény a terhelt cselekménye az eljárás folytatásának akadályozására irányul, nem pedig arra, hogy lehetőség van az eljárás megkönnyítése érdekében a kényszerintézkedés elrendelésére.

Az biztosan állítható, hogy előzetes letartóztatásban lévő terhelt mindenkor a nyomozó hatóság, a bíróság rendelkezésére áll. Lényegesen könnyebb eljárási cselekményeket foganatosítani, a terhelt tárgyaláson lévő jelenlétét biztosítani úgy, ha a szabadságelvonó kényszerintézkedést alkalmaznak a terhelttel szemben, mintha idézni kellene. Természetesen abban az esetben megengedhető a letartóztatás, ha a rendelkezésre állása másként nem biztosítható, mert szabályszerű idézésre nem jelent meg és a rendőri elővezetés sem vezetett eredményre.

1212 1998. évi XIX. tv 92. § (1) bekezdés b.) pont

4.4. A nyilvánosság megnyugtatósa...

Nagy sajtónyilvánosságot élvező ügyekben felmerülhet az eljáró bíróban, hogy a kedélyek csillapítása végett rendeljen el kényszerintézkedést. A nagy közfelháborodást keltő, a súlyos bűncselekmények, a közismert személy által vagy az ő sérelmére elkövetett bűncselekmények esetében a nyilvánosság megnyugtatósa végett könnyebben sort keríthet a bíró a letartóztatás elrendelésére, holott a bíróság mérlegelő tevékenységében ez nem szerepelhet motívumként. Az erre alapozott és elrendelt előzetes a fentebb már kifejtettek szerint alkotmányellenes és az ártatlanság vélelmével teljesen ellentétes. Természetesen nem lehet mérni, hogy mennyiben befolyásolja a bíróság döntését a nagy nyilvánosság, de az biztosan állítható, hogy ezekben az esetekben még nagyobb nyomás nehezedik a bíróra a döntés meghozatalánál. Az ilyen esetekben – is – a letartóztatást elrendelő végzést kellő alaposággal meg kell indokolni, hogy miért és milyen általános és különös okok fennállása alapján rendelte el a bíróság a kényszerintézkedést.¹²¹³

4.5. A nevelési cél

A Bv. tvr. 19. §-a értelmében a szabadságvesztés végrehajtásának a feladata a nevelés, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse a terhelt szabadulását követően a társadalomba való visszailleszkedését, illetve azt, hogy a jövőben tartózkodjék bűncselekmény elkövetésétől. Az előzetes letartóztatásnak nem lehet ez a célja, hisz a Be. 97. § (1) bekezdése alapján a letartóztatott csak olyan korlátozásnak vethető alá, amely a büntetőeljárás feladatának megvalósításához szükséges.

A fiatalkorú elkövetők esetében valóban rögzíti a Be. a nevelési célt, ám ez közel sem azt jelenti, hogy az ő esetükben erre az okra hivatkozva elrendelhető lenne az előzetes letartóztatás.

¹²¹³ HERKE CSONGOR: Az apokrif letartóztatási okok, Belügyi Szemle, 12/2001., 83-92 o..

5. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Az apokrif letartóztatási okokkal kapcsolatban primer kutatást végeztem, mely eredményeit az alábbi fejezet alatt szeretném ismertetni. Az elemzést alátámasztó grafikonok és diagramok jelen tanulmány melléklet

A kutatásban részt vevő válaszadók több mint fele, pontosan 54,8%-a azt a választ adta, hogy az eljárás megkönnyítése a legfőbb motiváló tényező az előzetes letartóztatás elrendelésénél, ugyanis ebben az esetben biztos, hogy a terhelt minden egyes eljárási cselekményen megjelenik, az adott büntetőügy gyorsabban és egyszerűbben befejezhető. A második fő motiváló tényező a megkérdezettek 38,1%-a szerint a büntetés végrehajtás veszélyének csökkentése, mert így az ítéletre váró terhelt a kilátásba helyezett szabadságvesztés büntetés végrehajtását - a jogerő pillanatában megszűnő előzetes letartóztatás helyett - rögtön fogamatba is tudja venni a büntetés-végrehajtási intézet. A nyilvánosság megnyugtatósa egy nagyobb port kavart ügyben a válaszadók 23,8%-a szerint motiváló tényező a bírósági döntés meghozatalakor. A beismerés kicsikarása csupán 11,9%, a nevelési célzattal elrendelt előzetes letartóztatás pedig elenyésző, mindösszesen 7,1% szerint befolyásoló tényező a kényszerintézkedést elrendelő végzés meghozatalakor.

Ezt követően az egyes apokrif letartóztatási okokat külön-külön vizsgáltam. Ennek eredményeként a következő eredményre jutottam. A fentebb tett megállapításokat alátámasztva abszolút motiváló tényező az eljárás megkönnyítése végett elrendelt előzetes letartóztatás 23,8%-kal. A nevelési célzattal elrendelt előzetes letartóztatás a megkérdezettek csupán 2,4%-a szerint abszolút motiváló tényező, tehát a válaszadók szerint szinte kizártnak tartják, hogy a bíró ezen ok alapján rendeljen el kényszerintézkedést.

A nyilvánosság megnyugtatóására hivatkozva elrendelt előzetes letartóztatással kapcsolatban arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy egy közismert személy sérelmére, illetve egy közismert személy által elkövetett bűncselekmény esetében a megkérdezettek szerint könnyebben rendeli-e el a bíró a letartóztatást. A válaszadók 52,4%-a úgy vélte, hogy egy nagyobb média

nyilvánosságot élvező ügyben nagyobb eséllyel kerül sor a kényszerintézkedés elrendelésére.

A fentebb részletezett apokrif letartóztatási okokon kívül arra kerestem a választ, hogy vajon mik azok a tényezők, melyek hatással lehetnek a bíró döntésének meghozatalára. A válaszok között szerepelt sok esetben a Be.-ben taxatív felsorolt így, az alábbiakban azokat a válaszokat ismertetném, melyek a büntetőeljárási törvényben és a fentebb ismertetett apokrif okok között sem szerepeltek:

- Volt olyan vélemény, ami szerint a politikai parancs egy korrupciós pernél meghatározó tényező lehet a kényszerintézkedés elrendelésénél.
- A bírónak az ügyésztől és a vádlottól való félelme is motiválhatja a bírót a letartóztatással kapcsolatos döntés meghozatalánál, továbbá a bírónak az a félelme is, hogy ha adott esetben megszökne a gyanúsított, akkor ő lesz a hibás és őt vonják felelősségre.
- A szubjektum több megkérdezett szerint is befolyásolhatja a bíróságot az előzetes letartóztatás elrendelésénél, hisz a végzés meghozatalakor a bíró megjelenik a döntésben, mint szubjektum. A bíró is ember, ettől a tényről nem lehet elvonatkoztatni, annak ellenére, hogy csak a törvénynek vannak alárendelve, függetlenek és pártatlanok. A bíró – mint ember – érzéseit nem lehet kikapcsolni, személyes emberi meggyőződését nem tudja kirekeszteni.
- A büntetési tétel nagysága, mint lehetséges ok is szerepelt a válaszok között. Itt szeretném hivatkozni a Legfelsőbb Bíróság (ma Kúria) eseti döntését, miszerint „A rendelkezésre álló bizonyítási anyag alapján az előzetes letartóztatással érintett vádlottak terhére a vád kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmény.¹²¹⁴ A Legfelsőbb Bíróság hangsúlyozottan kiemeli, hogy amikor a bűnszervezet az ügyben vádként szerepel – a büntetés 5-10 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett-, általában fennáll a veszélye e bűncselekmény súlyossága folytán a szökésnek, elrejtőzésnek.”¹²¹⁵ Ez az eseti döntés már annál a ténynél fogva, hogy milyen büntetési tétel alkalmazandó az adott cselekményre, megalapozottnak találta szökés,

1214 Egy megyei bíróság előtt huszonnégy vádlott ellen folyt büntetőeljárás egyebek mellett bűnszervezet létrehozása és zsarolás minősített esete miatt.

1215 BH. 2002.88

elrejtőzés veszélyét.

- Az elkövetett bűncselekmény büntetési tétele, mint önmagában elegendő ok is szerepelt a válaszok között. Itt szeretném megjegyezni, hogy a Legfelsőbb Bíróság az előzetes letartóztatás indokoltságának vizsgálata során rámutatott arra, hogy a tás elrendeléséhez. ez csupán egy szempont lehet. A tárgyi súly is csak a konkrét ügy speciális jellemzőivel együtt juthat szerephez.¹²¹⁶

6. SZABADSÁGJOGOK VS. BÍRÓI MUNKATEHER

A letartóztatás elrendelésének és a tartamának a tényleges szükségességét alaposan indokolt mérlegelésnek kellene meghatároznia.¹²¹⁷ A vádirat benyújtása előtt elrendelt előzetes letartóztatás a következő problémát vetheti fel: a terhelt érdeke, hogy az őrizet a lehető legrövidebb ideig tartson, azaz a hatóságok a lehető legrövidebb időn belül döntsenek abban a kérdésben, hogy az őrizetet követi-e előzetes letartóztatás. Mindez azonban azt eredményezi, hogy a bíróság rendkívül nehéz helyzetbe kerül, mivel lényegében csak felületes vizsgálódásra és így felületes döntésre van lehetőségük, lévén, hogy az iratokat és az indítványokat az ülés előtt körülbelül fél órával kapják kézhez. Tulajdonképpen néhány perces gyanúsítotti meghallgatás után azonnal kell döntenüök. A bíró a meghallgatás előtt megkap néhány oldal nyomozati anyagot, a gyanúsított érdemben nem mondhatja el védekezését és percekben belül le is tartóztatják.¹²¹⁸ Az ügyészi indítványok és az ennek kapcsán született bírósági döntések túlnyomórészt sémaszerűek, a védelmi indítványokra gyakran nem is érkezik reakció a bíróság részéről.¹²¹⁹ A nyomozási bírón múlik ugyanis, hogy milyen mélységben foglalkozik a gyanúsított és a védő által előadottakkal, illetve az is, hogy indoklásának milyen a szakmai színvonala.¹²²⁰

¹²¹⁶ BH 2007.403

¹²¹⁷ HERKE: *A letartóztatás*, i.m., 20-25.o.

¹²¹⁸ SZALÓKY LÁSZLÓ: *Az előzetes letartóztatás*, *Ügyvédek lapja*, A magyar ügyvédi kamara folyóirata, XLII. évf, 2003/2., 53.o. , 53-60. o.

¹²¹⁹ SZABÓ KRISZTIÁN: *Gondolatok az előzetes letartóztatás gyakorlatáról*, *Magyar Jog*, 2014., 12. szám, 725-729. o.

¹²²⁰ MATUSIK TAMÁS: *Gondolatok az előzetes letartóztatás hazai gyakorlatát ért kritikák kapcsán*, *Magyar Jog*, 2015., 5. szám, 289-290. o.

Rendkívül nagy súlyú a döntés, mivel a személyi szabadság kérdéséről van szó, ami akár több hónapra is meghatározhatja a terhelt sorsát attól függetlenül, hogy a formális határozat harminc napra szól. Mivel az ügyek döntő többsége részletesebb vizsgálódás után más irányt vehet, így a kodifikáció során felmerült annak a gondolata, hogy kétség esetén a bíróságnak legyen lehetősége meghosszabbítani az őrizet időtartamát, majd néhány napon belül döntsön az előzetes letartóztatás elrendeléséről egy újabb tárgyaláson. Az őrizet meghosszabbítása viszont alkotmányos aggályokat vetett fel, így azt el is vetették. Megoldás lehetne viszont, ha a kétséges esetekben a bíróság a kényszerintézkedést először csak rövid időre, pár napra rendelné el, majd egy részletesebb vizsgálódás után hozna új döntést. Ez nyilván megszorítaná a bíróságok amúgy sem kevés munkáját. Viszont felmerül a kérdés, hogy lehet-e a bírósági munkateherre hivatkozni, amikor emberek szabadságáról van szó.

A már elrendelt előzetes letartóztatás meghosszabbítása esetében a törvény azt a szabályt tartalmazza, hogy a bíróságoknak csak abban az esetben kell meghallgatást tartaniuk, ha olyan új körülmény merül fel, ami azt indokolttá teszi. A jogalkotó tehát a bíróságokra bízta azt a döntést, hogy az előzetes letartóztatást iratok alapján hosszabbítják-e meg vagy a terhelt rövid meghallgatását követően hozzák-e meg a döntést. A jelentős munkateher miatt az esetek nagy részében a bíróságok nem tartanak személyes meghallgatást. Ez a kialakult gyakorlat is vethet fel aggályokat. Maga az időmúlás is jelentős új körülmény, arról nem beszélve, hogy az elhúzódó nyomozások is hozhatnak mindig új fordulatot.¹²²¹ Tehát a bírák leterheltsége nagymértékben befolyásolhatja a szabadságkorlátozó kényszerintézkedések valódi funkciójának érvényesülését. Mivel kevés idő jut az adott ügy egyedi sajátosságainak, konkrét körülmények tisztázására, ez nyilvánvalóan teret ad a döntést megkönnyítő automatizmusok, az indokolási és érvelési sémák elterjedésének.¹²²²

1221 TÓTH MIHÁLY: *Büntetőeljárás jogi olvasókönyv*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 265-269.o.

1222 BENCZE MÁTYÁS: *Az emberi Jogok folyóirata Fórum-szabadságkorlátozások*, Fundamentum, 2005. 2. szám, 62. o. (61-64. o.)

7. AZ ELŐZETES LETARTÓZTATÁS MEGSZŰNÉSE ÉS MEGSZÜNTETÉSE

A letartóztatás megszüntetése, illetve megszűnése legalább olyan sarkalatos pontja a törvényi szabályozásnak, mint a kényszerintézkedés elrendelése. A túl rövid ideig tartó letartóztatás nem alkalmas a cél megvalósítására, ugyanakkor a túl sokáig tartó letartóztatás megkérdőjelezi annak előzetes voltát és inkább előrehozott büntetésként funkcionál.

Mint minden perjogi szabályrendszerben, a büntetőeljáráásban is különbséget tehetünk a hatósági aktus megszűnése és megszüntetése között. Az előzetes letartóztatás megszűnik bizonyos esetekben ex lege, míg - amennyiben a fenntartása már nem indokolt - a hatóság megszünteti.¹²²³

7.1. Az előzetes letartóztatás megszüntetésére jogosult szervek

A Be. 136. § (4) bekezdése szerint az előzetes letartóztatás megszüntetésére a vádirat benyújtásáig az ügyész is jogosult. Az ügyészségnek ezt a nyomozás során érvényesülő megszüntetési jogát sajátos favor defensionis esetnek lehet tekinteni, hiszen az a gyanúsított érdekét szolgálja, hogy nem kell kivárnia a bírói megszüntetést, hanem közvetlen az ügyészség is jogosult megszüntetni az előzetes letartóztatást. Továbbá a nyomozati munkát az ügyész felügyeli, így ő látja közelebbről, hogy mikor nincs a továbbiakban szükség az előzetes letartóztatásra. A letartóztatás ügyészi megszüntetése azon ritka esetek közé tartozik, amikor bíróságon kívül álló hatóság helyezhet hatályon kívül bírósági végzést. A nyomozás törvényességi felügyeletről és a nyomozás befejezése utáni ügyészi feladatokról szóló 2/1999. (ÜK.2.) LÜ utasítás 32. § (1) értelmében a letartóztatás megszüntetésére a nyomozás közben felügyeletet gyakorló ügyész a jogosult.

A törvény nem részletezi a bíróság megszüntetési jogkörét. A bíróság minden eljárási szakaszban bármikor megszüntetheti a letartóztatást.

¹²²³ BARTKÓ i.m. 314.o.

7.2. A megszüntetés okai

A Be. 136. § (2) bekezdése szerint az előzetes letartóztatás meg kell szüntetni, ha az elrendelésének az oka megszűnt. A Be.-nek ez a rendelkezése mind az általános, mind a különös feltételek hiánya esetén érvényesül.

A letartóztatás általános feltételei közül - tekintettel arra, hogy ezek konjunktív feltételek - bármelyik megszűnése esetén a letartóztatást azonnal meg kell szüntetni. A Kúria több eseti döntése is hangsúlyozza, hogy a bíróságnak a meghosszabbításkor is fokozott figyelemmel kell megvizsgálni az alapos gyanú meglétét és a végzésében nemcsak a letartóztatási okok, hanem az általános feltételek fennállására is utalni kell. Ez természetesen igaz a másik két általános feltételre is.

A különös feltételek esetében egy letartóztatási ok elenyészése önmagában még nem eredményezi a letartóztatás megszüntetését, ha a letartóztatást több letartóztatási ok miatt rendelték el vagy egy letartóztatási ok miatt rendelték el, de közben más ok merül fel a letartóztatás fenntartására. Ha azonban a letartóztatást egy letartóztatási okra alapozták és az megszűnt a bíróság álláspontja szerint, akkor köteles a bíróság erre hivatkozással a letartóztatást megszüntetni.

Az előzetes letartóztatás megszüntetésére csak abban az esetben kerülhet sor, ha az elrendelés alapjául szolgáló ok vagy okok megszűntek, vagyis hiányzik a további fenntartás törvényes alapja. Mindez az előzetes letartóztatás büntetőeljárási törvényben tételesen felsorolt okai alapján vizsgálendő¹²²⁴.

A Legfelsőbb Bíróság a kiskorú veszélyeztetésének büntette miatt - a Be. 129. § (2) bekezdés b.), c.) és d.) pontjaira alapított - előzetes letartóztatásban lévő terhelt előzetes letartóztatását megszüntette, mivel azt törvényi feltételek hiányában tartotta fenn az ítélőtábla. Jelen ügyben a terhelt mind a nyomozás, mind az elsőfokú eljárás tartama alatt - ami megközelítette a 3 évet - végig szabad lábon volt, a büntetőeljárást nem próbálta megghiúsítani szökéssel,

1224 BH. 2011.274

elrejtőzéssel, megjelent minden eljárási cselekményen. Az ügy egyik sértettje a cselekmények elkövetése óta eltelt időben nagykorú lett, másik gyermeke gyámhatósági intézkedés hatálya alá került. Az azóta megváltozott családi körülményekre is figyelemmel nincs alapja annak a feltételezésnek, hogy a terhelt újabb bűncselekményt követne el és szabad lábon védekezve sem kísérelte meg az újabb bűncselekmény elkövetését. A Legfelsőbb Bíróság tehát a törvényi feltételek hiánya miatt megváltoztatta az ítélőtábla végzését és elrendelte a terhelt azonnali szabadlábra helyezését.¹²²⁵

Az előzetes letartóztatás megszüntetésénél irányadó szempontokról a következőképp rendelkezik a Legfelsőbb Bíróság: „A főügyészség VI. rendű vádlott ellen társtettesként, folytatólagosan, különösen nagy értékre elkövetett sikkasztás büntette és 6 rendbeli más bűncselekmény miatt rendelt el előzetes letartóztatást. A rendelkezésre álló iratokból megállapítható volt, hogy a terhelt többszöri kórházi kezelést követően is rendszeres orvosi ellenőrzés alatt állt, továbbá az elsőfokú tárgyaláson bekövetkezett szívrohamja miatt a Bv. Kórházba történő haladéktalan beszállítása vált szükségessé. Mindezekre, valamint arra a tényre tekintettel, hogy a vádlott a bizonyítási eljárás során részletes vallomást tett, és a betegségére is figyelemmel nem kell tartani attól, hogy szökést vagy elrejtőzést kísérelne meg, vagy szabad lábon hagyása esetén veszélyeztetné az eljárás sikerét. Mivel az előzetes letartóztatás okai a továbbiakban nem álltak fenn, így a Legfelsőbb Bíróság VI. rendű vádlott előzetes letartóztatását megszüntette.”¹²²⁶

Az ügyész jogosultsága – a kényszerintézkedés elrendelésének és meghosszabbításának indítványozása mellett –, hogy a vádemelés előtt megszüntesse a letartóztatást. Az előzetes megszüntetése iránt a terhelt és védője is nyújthatnak be kérelmet, amelyet köteles a bíróság megvizsgálni és indokolt határozatot hozni. Ez alól egy eset jelenthet kivételt: amennyiben a terhelt és védője három hónapon belül benyújtott ismételt beadványában új körülményre nem hivatkozik, ekkor ugyanis a kérelem indokolás nélkül

¹²²⁵ BH 2007.41

¹²²⁶ BH 1986.406

elutasítható. ¹²²⁷ Az előzetes letartóztatás megszüntetése iránti indítvány ismételt elbírálásakor a bíróság az indítványt nem érdemi vizsgálat, hanem érdemi indokolás nélkül utasíthatja el. A Be. 133. § (1) bekezdés második mondata következőképp rendelkezik: „Ha a terhelt, illetőleg a védő az ismételt indítványban új körülményre nem hivatkozik, a bíróság az indítványt érdemi indokolás nélkül elutasíthatja.”¹²²⁸ A helyes értelmezése szerint a bíróság a szabadlábra helyezési kérelem érdemi vizsgálatát nem mellőzheti. A törvény csupán arra biztosít lehetőséget, hogy a bíróságnak ebben az esetben is alakszerű határozatot kell hoznia, azonban annak érdemi indokolását mellőzheti a Be. 133. § (1) bekezdésére tekintettel. ¹²²⁹

Előfordulhat, hogy az előzetes letartóztatás elrendelése illetve fenntartása után derül ki, hogy az elrendelését kizáró ok áll fenn. Ez az ok akár a bűncselekménnyel, akár a terhelt személyével függ össze, meg kell szüntetni azonnal az előzetes letartóztatást.

7.3. A letartóztatás megszűnése

A letartóztatás külön hatósági intézkedés nélkül is megszűnhet és ebben az esetben is a terheltet szabad lábra kell helyezni:¹²³⁰

„Megszűnik az előzetes letartóztatás abban az esetben,

a) ha annak tartama az egy évet eléri, és a terhelttel szemben három évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt van folyamatban eljárás,

b) ha annak tartama a két évet eléri, és a terhelttel szemben öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt van folyamatban eljárás,

¹²²⁷ FARKAS-RÓTH i.m.

¹²²⁸ 1998. évi XIX. törvény 133. § (1) bekezdés

¹²²⁹ BH 2005. 244

¹²³⁰ HERKE i.m. 182-186.o.

c) ha annak tartama - az *a)-b)* pont alá nem tartozó esetekben - a három évet eléri, kivéve az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás esetét, továbbá ha az ügyben harmadfokú bírósági eljárás vagy hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás van folyamatban.”

Az előzetes letartóztatás időtartamát a jogalkotó a következőképp módosította: az előzetes letartóztatást meg kellett szüntetni abban az esetben, ha tartama elérte a négy évet, és a terhelttel szemben tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt folytattak eljárást. A hatályos szabályozás szerint viszont nem szűnik meg az előzetes letartóztatás, ha a vádlottal szemben tizenöt évi vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt van folyamatban eljárás.

Bár a törvény – a generális maximum eltörlésének kivételével – az egyes büntetési tételekhez igazítva határozza meg, hogy mennyi az előzetes letartóztatásnak az a maximális ideje, amikor meg kell szüntetni a letartóztatást, mégis vannak e felső időkorlátok alkalmazása alól kivételek, amelyek a következők:

- ugyanabban a büntetőeljárársban a terhelt előzetes letartóztatását ismételten elrendelte a bíróság,
- az ügydöntő határozatot követően tartanak fenn vagy rendelnek el előzetes letartóztatást,
- az ügydöntő határozatot másod- vagy harmadfokú bíróság hatályon kívül helyezi és új eljárásra kötelezi a határozatot hozó bíróságot,
- továbbá ha harmadfokú eljárás van folyamatban.¹²³¹

Ha a terhelt az előzetes letartóztatás megszűnését követően elrendelt lakhelyelhagyási tilalom, illetve házi őrizet szabályait megszegi, az előzetes letartóztatása ismét elrendelhető. A lakhelyelhagyási tilalom, illetve a házi őrizet szabályai megszegésének minősül az is, ha a terhelt a mozgását nyomon követő technikai eszköz működését akadályozza.

¹²³¹ BARTKÓ i.m. 314-316.o.

Megszűnik az előzetes letartóztatás abban az esetben is, ha

- a tartama meghosszabbítás vagy fenntartás nélkül lejárt,
- az eljárást jogerősen befejezték,
- a nyomozást megszüntették, annak határideje lejárt,
- az előzetes letartóztatást nem hosszabbította meg a bíróság, továbbá, ha
- a vádemelést elhalasztották.¹²³²

8. ÉS AMIKOR NEM SZÚNIK MEG A KÉNYSZERINTÉZKEDÉS: AZ ÉLETFOGYTIG ELŐZETES...

Az előzetes letartóztatás megszüntetésével kapcsolatban fontos rávilágítani az életfogytig tartó előzetes problematikájára.

A letartóztatás időtartamának korlátját a büntetőeljárás kódex 2003-tól vezette be, amely alapján a terhelt legfeljebb három, illetve egy későbbi törvénymódosítás alapján négy évig lehetett elítélés nélkül letartóztatásban. A generális maximumot eltörlő szabályozás a személyes szabadsághoz való jognak, az arányosság követelményének a biztosítékait semmisíti meg. Már a törvényjavaslat parlamenti tárgyalása során is nyilvánvalóvá vált, hogy a személyi szabadsághoz való jog garanciarendszerében történő visszalépés oka egy éppen folyamatban levő büntetőeljárás volt.

Az ároktői bandaként ismertté vált vádlottakkal szemben folyó per egyik terheltjének az előzetes letartóztatásának időtartama elérte volna a törvényben meghatározott maximális időtartamot. Így a törvényjavaslat rendkívül gyors elfogadása és hatályba léptetése nyilván azt célozta, hogy az érintett terhelt továbbra is előzetes letartóztatásban maradjon. Az ilyen ad hoc, személyre szabott jogalkotás, az alapjogi védelem ilyen szintű csökkentése ellentétes a jogállamisággal.

Az előzetes letartóztatás alkalmazására csak abban az esetben kerülhet sor, ha

¹²³² 1998. évi XIX. tv. 132 §.

az szükséges, azaz az elérni kívánt célok más eszközzel nem érhetők el. Az alkotmányossághoz azonban nem elegendő a szabadságmegvonás szükségessége, hanem a korlátozás mértékének arányban kell állnia a letartóztatás céljával is. Az Alkotmánybíróság korábban úgy fogalmazott, hogy az „előzetes letartóztatás esetében az arányosság elvont, a törvényi szabályozás szintjén történő megteremtése egyrészt az előzetes letartóztatás általános és különös feltételeinek, másrészt a döntési eljárás garanciális szabályainak meghatározásával biztosítható.”¹²³³

A büntetőeljárás sikerességéhez fűződő érdek egy bizonyos idő eltelt után már nyilvánvalóan nem áll arányban a személyi szabadság korlátozásával. Az arányosnak tekinthető időtartam esetről esetre változik, ezért az arról való döntés az adott, konkrét ügyben eljáró bíróság joga és kötelessége. A bírónak az előzetes letartóztatás elrendeléséről, illetve a meghosszabbításáról minden esetben a szabadságmegvonás arányosságának figyelembe vételével kell a döntést meghoznia. Az előzetes letartóztatás időbeli arányosságát hivatott biztosítani a generális maximum törvényi rögzítése, hiszen ez az objektív határidő garantálja azt, hogy a korlátozás mértéke ne lépjen túl egy véső határidőt. A fentebb említett szakirodalmi források szerint a bíróságok az előzetes letartóztatásra vonatkozó ügyészi indítványoknak kevés kivétellel, szinte automatikusan eleget tesznek és elrendelik a letartóztatást. Ez a tény is az előzetes letartóztatás időtartamának objektív korlátozása mellett szól, hisz e nélkül megbomlik az egyensúly a büntetőeljárás sikere és a személyi szabadságot korlátozó fogva tartás közti egyensúly. Így kellő biztosíték hiányában az arányossági követelmény is sérül. Tehát a letartóztatás elrendelésének kizárólagos bírói hatáskörbe utalása inkább csak formális jellegű a gyakorlatban, hisz az ügyész indítvány érdemi vizsgálata nélkül – annak helyt adva – elrendelik a kényszerintézkedést.¹²³⁴

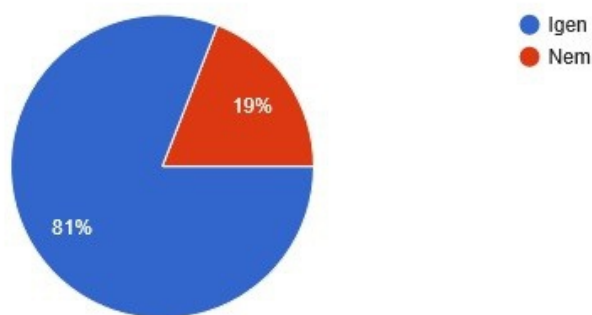
1233 26/1999. (IX. 8.) AB határozat

1234 HERKE CSONGOR: A letartóztatás fogamatosságáról de lege ferenda. In: A bűnözés új tendenciái, a kriminálpolitika változásai Közép- és Kelet-Európában, Magyar Kriminológiai Társaság, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004., 154-162. o.

8.1. Az életfogytig tartó előzetessel kapcsolatos kutatási eredmények

Az előzetes letartóztatást érintő legutolsó törvénymódosításra is kiterjesztettem a kutatásomat. Fentebb az alkotmányossági, emberi jogi aggályokat fejtegettem. A kérdőíves kutatás viszont teljesen más szemszögből világította meg ezt a problémát, ugyanis a válaszadók 81 %-a egyetért azzal a rendelkezéssel, miszerint nem szűnik meg az előzetes letartóztatás, amennyiben azt 15 évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt rendelte el a bíróság. Ezt a választ pedig a megkérdezettek azzal az érveléssel támasztották alá, hogy az elkövetett bűncselekményeknek csak kis hányadát teszik ki az ilyen súlyos bűncselekmények. Így a jogalkalmazás során gyakorlati jelentősége elenyésző ennek a rendelkezésnek. Amennyiben viszont a terhelt ilyen súlyú bűncselekményt követne el, például embert öl, abban az esetben viszont helyén való a rendelkezés, hogy ne kerülhessen vissza a társadalomba, amíg a bíróság nem dönt a bűnösségéről.

Egyetért Ön azzal, hogy nem szűnik meg az előzetes letartóztatás, amennyiben azt 15 évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt szabták ki?

1. melléklet: Az életfogytig tartó előzetessel kapcsolatos kutatás eredményének diagrammos ábrázolása

9. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az előzetes letartóztatás elrendelése és megszüntetése körül kialakult viták még bizonyosan hosszú ideig foglalkoztatják majd mind az elméleti, mind a gyakorló jogászokat. Jelen dolgozatban a letartóztatással kapcsolatos jogirodalmat és gyakorlatot elemezve próbáltam rávilágítani a leggyakrabban felmerülő problémákra.

Összegzésként elmondható, hogy általános követelmény azon elv tiszteletben tartása, hogy alkotmányos jogot korlátozó bármely kényszerintézkedés, így az előzetes letartóztatás is csak kivételes legyen. Az eljáró bíróságnak minden egyes esetben vizsgálnia kell, hogy az előzetes letartóztatás céljai nem biztosíthatók-e enyhébb kényszerintézkedés útján, melynek hiánya ugyanis kifogásolható. Az időszerűség betartása, így azon elv, hogy az előzetes fogva tartás a lehető legrövidebb ideig tartson, szintén nem szenvedhet sérelmet. Ugyanis a letartóztatás a terhelte nézve nagyon káros következményekkel járhat: nem tudhatja, mennyi időt kell töltenie a büntetés-végrehajtási intézetben, milyen emberek közé kerül, és a külvilággal való kapcsolattartás is nehéz. A büntetés-végrehajtási intézetben eltöltött idő az ember személyiségében visszafordíthatatlan károkat okozhat. A védelemnek sok esetben esélye lehet egy enyhébb kényszerintézkedés, például a házi őrizet elérésére. Bár a házi őrizet is korlátozza a terhelt személyi szabadságát, mégsem kell a börtönbe vonulással elvesztenie a terheltnek függetlenségét, illetve nem kell számolni a megbélyegzéssel, a börtönök túlszűfolttságáról nem is beszélve. Így a lakhelyelhagyási tilalom, a távoltartás és az óvadék mellett a házi őrizet a legjobb alternatíva, ha a bíróság mérlegelése szerint a letartóztatással elérni kívánt célok az enyhébb kényszerintézkedéssel is elérhetők.

Az előzetes letartóztatásnál alapkérdés az elrendelés, hisz az biztos állítható, ha a nyomozás során elrendelik a letartóztatást, akkor annak pár hónapon belüli megszüntetésére csekély esélye van a védelemnek. Így előzetes letartóztatást érintő akadályok elsősorban annak elrendelése és fenntartása kapcsán merülnek fel, amit a feldolgozott bírósági döntések, iránymutatások is alátámasztanak, hisz sokkal nagyobb számban találunk határozatokat az előzetes letartóztatás

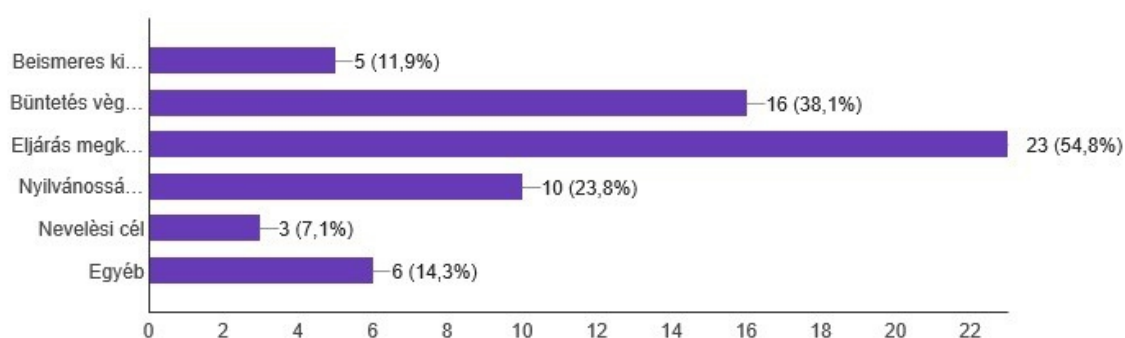
általános és különös feltételeinek fennállásával, az elrendelés jogszerűségével kapcsolatban, mint a kényszerintézkedés megszüntetésével kapcsolatban.

A letartóztatás sarkalatos pontja a dolgozatban is feszegetett életfogytig tartó előzetes problematikája. Az új szabályozással kapcsolatosan mindenképpen a figyelem középpontjába kell helyezni az alkotmányos szempontokat is. Mivel egy viszonylag friss jogszabály változtatásról van szó, így az azzal kapcsolatos joggyakorlatot a jövőben a bírói gyakorlatnak kell kimunkálni.

Amennyiben a letartóztatással elérni kívánt célok kisebb jogkorlátozással is elérhetők az adott ügyben, véleményem szerint lehetővé lehetne tenni a terhelt számára, hogy a házi őrizet esetén a technikai ellenőrzés költségeit megelőlegezze vagy akár e költséget a bűnügyi költség részévé is lehetne tenni. A megoldás tehát álláspontom szerint minél több elektronikus jeladó beszerzése, illetve a rendszer fejlesztése lenne, nem pedig az azonnali kriminalizálás és a szigorítás egy éppen aktuálisan felmerülő jogeset kapcsán.

Mellékletek a kutatási eredményekhez

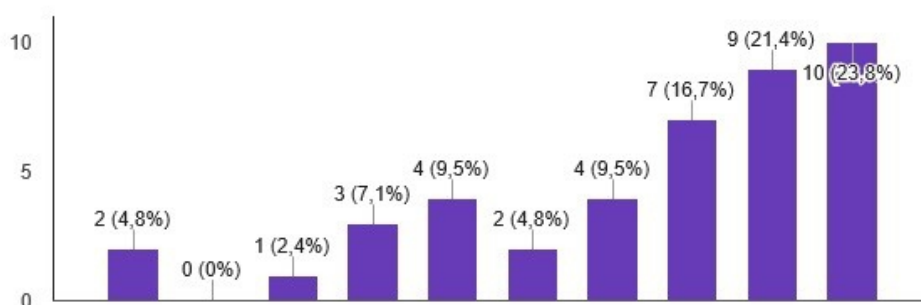
Ön szerint mi motiválja a bírót az előzetes letartóztatás elrendelésénél?

2. melléklet:

Az apokrif letartóztatási okokkal kapcsolatos kutatás diagrammos ábrázolása

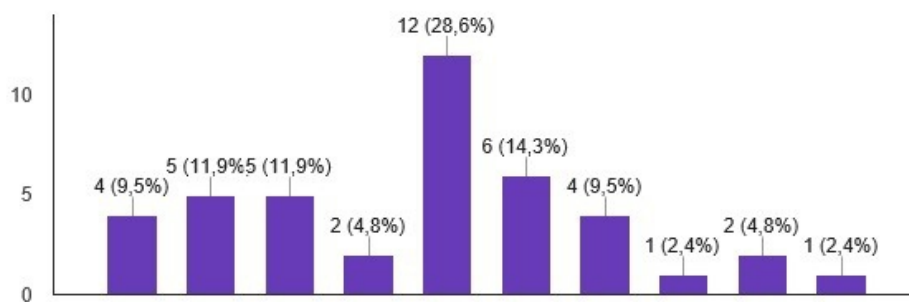
Az eljárás megkönnyítése végett, hogy a terhelt mindig rendelkezésre álljon, mennyiben motiválja Ön szerint a bírót az előzetes letartóztatás elrendelésénél?

3. melléklet:

Az apokrif letartóztatási okokkal kapcsolatos kutatás diagrammos ábrázolása

A nevelési cél mennyiben motiválja Ön szerint a bírót az előzetes letartóztatás elrendelésénél?

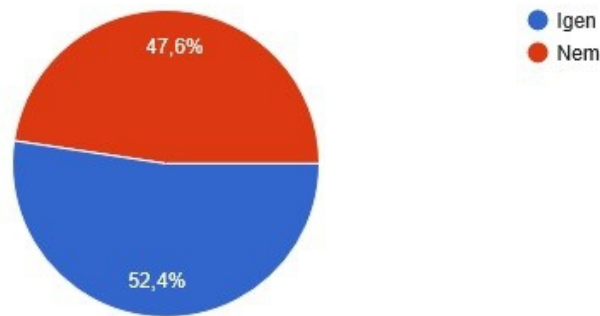

4. melléklet:

A közismert személyek előzetes letartóztatásával kapcsolatos kutatási kérdés diagrammos ábrázolása

Ön szerint egy közismert személy sérelmére, illetve egy közismert személy által elkövetett bűncselekmény esetében könnyebben rendeli el a bíróság a letartóztatást?

5. melléklet: A közismert személyek előzetes letartóztatásával kapcsolatos kutatási kérdés diagrammos ábrázolás

IRODALOMJEGYZÉK

Bánáti János - Belovics Ervin - Csák Zsolt - Sinku Pál - Tóth Mihály - Varga Zoltán: Büntető eljárásjog, Hvg Orac, Budapest, 2006.

Bartkó Róbert, Dávid Lilla, Horváth Péter, Jancsák Ramóna, Jungi Eszter, Kovács Gábor, Nagy Klára, Németh Imre: Büntetőeljárás jog 1. (jegyzet), Universitas Győr Nonprofit Kft., Győr, 2012.

Bencze Mátyás: Az emberi Jogok folyóirata Fórum-szabadságkorlátozások, Fundamentum, 2005. 2. szám

Bócz Endre: Kriminálisztika a tárgyalóteremben, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Elek Balázs: Az előzetes letartóztatás indokolása az európai emberi jogi bíróság gyakorlatának tükrében, Forrás: Ujbtk.hu, Letölthető: <http://ujbtk.hu/dr-elek-balazs-az-elozetes-letartoztat-as-indokolasa-az-europai-emberi-jogi-birosag-gyakorlatanak-tukreben/>

Farkas Ákos-Róth Erika: A büntetőeljárás, Complex Kiadó, Budapest, 2007.

Garzuly Éva: A büntetőjog, mint ultima ratio az egyes alkotmánybíróági

határozatok tükrében, Büntetőjogi Szemle, 2015/1-2. szám

Grád András: Kézikönyv a Strasbourgi Emberi Jogi Ítélezésről, Hvg Orac, 2000.

Herke Csongor: A letartóztatás foganatosításáról, de lege ferenda. In: A bűnözés új tendenciái, a kriminálpolitika változásai Közép- és Kelet-Európában, Magyar Kriminológiai Társaság, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004.

Herke Csongor: A letartóztatás, Dialóg Campus, Budapest- Bécs, 2002.

Herke Csongor: A letartóztatás elrendelésének feltételrendszere, In.: Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjogi olvasókönyv, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Herke Csongor: Az apokrif letartóztatási okok, Belügyi Szemle, 12/2001.

Herke Csongor: Az előzetes letartóztatás elrendelése a terhelt várható magatartása alapján. Jogtudományi Közlöny, 2002. január

Lajtár István: A bánásmód törvényessége, Ügyészi vizsgálat a rendőrségi fogdáknban, Belügyi Szemle, 2011/4.

Matusik Tamás: Gondolatok az előzetes letartóztatás hazai gyakorlatát ért kritikák kapcsán, Magyar Jog, 2015., 5. szám

Nehéz-Posony Márton : „...nem lehet előrehozott büntetés” Az előzetes letartóztatás feltételeinek régi és új szabályozása. Fundamentum, 2004., 1. szám

Őri Alíz Ildikó: Az előzetes letartóztatás időtartamának szabályozása és annak alkalmazása az európai emberi jogi ítélezés elvárásaira figyelemmel

Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Juridica et politica, Tomus XXVIII.

Szabó Krisztián: Gondolatok az előzetes letartóztatás gyakorlatáról, Magyar Jog, 2014., 12. szám

Szalóky László: Az előzetes letartóztatás, Ügyvédek lapja, A magyar ügyvédi kamara folyóirata, XLII. évf, 2003/2.

Tóth Mihály: Büntetőeljárás jogi olvasókönyv, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Tremmel Flórián: A büntetőeljárás alapelvei az új alaptörvény tükrében. In Drinóczi Tímea (szerk.): Magyarország új alkotmányossága PTE-AJK, Pécs, 2011.

Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás, Az anyagi feltételekről részletesen, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001.

Vókó György: A büntetési teóriák racionalitásai, Büntetőjogi Szemle, 2012/1. szám

Jogforrások és bírói döntések jegyzéke

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1214/B/1990 AB határozat

11/1992 (III. 5.) AB határozat

26/1999. (IX.8.) AB határozat

BH 1986.406

BH 1987.306

BH 1993.602

BH 1997.118

BH 2001.417

BH. 2002.88

BH 2003.842

BH 2004.227

BH 2005.203

BH 2005.244

BH 2006.144

BH 2007.41

BH 2007.216

BH 2007.403

BH 2009.7

BH 2009.42

BH 2011.274

BH. 2012.116

BH 2012.285

EBH 2001.405

EBH 2010.2217

EBD 2016.B.3.

Büntetőjogi szekció
Joghallgatói tagozat

SZILÁGYI VERONIKA

AZ INFORMÁCIÓFORRÁS VÉDELME

A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGÁNAK TÜKRÉBEN

BEVEZETÉS

A vélemények szabad megnyilvánulásához való jog, sajtószabadság: valamennyi demokratikusan működő államban alkotmányos szinten szabályozott alapvető jogok, amelyek a mindennapi közbeszéd megannyiszor hangoztatott témái. A 2012-ben kikristályosodott újságírói forrásvédelmi szabályok között rögzített felfedésre kötelezés feltételeinek megsértése ugyanakkor a sajtószabadsághoz való jog, mint alapjog korlátozásához vezethet, ugyanis a büntető eljárásról szóló törvény 2012. július 3-án történt módosítása óta a jogalkotó egyértelműen rögzíti, hogy a taxatív felsorolt kivételektől eltekintve az újságíró nem vonható felelősségre a forrás kilétére vonatkozó vallomásmegtagadás kapcsán.

A téma időszerűségét mindenekelőtt az Emberi Jogok Európai Bíróságának iránymutató döntései, illetve a hazai ítélkezési gyakorlat forrásvédelemmel kapcsolatos tapasztalatai adják. A téma aktualitását tanúsítja továbbá, hogy a forrástítok védelme a rá vonatkozó szabályozás hatálybalépése óta úgy társadalmi, mint politikai, sajtószakmai és jogi érdeklődésre számot tartó témává vált hazánkban. Mind ezen felül a forrásvédelem szabályainak a büntetőeljárásról szóló törvényben történő rögzítésével nem önmagában az információt átadó személy kilétét övezi védelem, hanem az információs csatorna két végpontja - a forrásszemély és az (oknyomozó) újságíró közötti bizalmi viszony - részesülhet jogi oltalomban, ami a hagyományos értelemben vett nyomtatott sajtó és újságírás, illetve az online médiaforumok létjogosultságát hivatott biztosítani, továbbá közvetett formában, tágabb értelemben a lakosság tájékoztatáshoz való jogát képes előremozdítani. Tekintettel arra, hogy számos közérdeklődésre számot tartó információ csak a titokgazda anonimitásának garantálása mellett juthat el a nagy nyilvánossághoz, a forrásvédelmi szabályozás hatékony és jogi garanciákkal körül bátyázása elengedhetetlen volt a hazai büntetőeljárásról szóló törvényben. Értelemszerűen komoly aggályokat

vetne fel az újságírói szférában az, ha a többnyire korrupcióról, közpénzek elsikkasztásáról, csalásról szóló, s mint ilyen, a társadalom számára hasznos információkat, híreket átadó személyek nevét egy esetlegesen meginduló büntetőeljárásban nem állna módjukban titokban tartani. Ezen, valóban a köz javára szolgáló, s a média világában igazán hír értékű információk átadásával a forrásszemélyek valós kockázatnak teszik ki magukat, úgy egzisztenciálisan, mint adott esetben egy, a felfedés következtében meginduló akár büntető-, akár polgári peres eljárásban. A forrásvédelem eme közösségi érdeket szolgáló szerepére hívta fel a figyelmet 2011-ben az Alkotmánybíróság: *„a sajtó működésének a közösség érdekében és nem a közhatalom feladatainak ellátását segítve kell munkáját végezni”*¹²³⁵, kihangsúlyozva azt, hogy védelemre tartanak számot mindazon információk, amelyek *„a közügyekhez kapcsolódó nyilvános diskurzus számára elengedhetetlenek”*¹²³⁶.

A hazánkban 1986 óta létező, olykor hiányos forrásvédelmi szabályozás pontosításához iránytűként szolgáltak az Emberi Jogok Európai Bíróságának témába vágó ítéletei, amelyek rávilágítottak arra, hogy az információforrások védelme nélkül a sajtószabadsághoz való jog háttérbe szorulhat és könnyen az elnyomásból fakadó bizalmatlanság és félelemkeltés árnyékvilágába kényszerülhet vissza. Vitathatatlan ugyanakkor, hogy a forrásvédelmi szabályozás széleskörűvé tételével a tanúbizonyítás terén az erre hivatott nyomozó hatóságok olykor akár perdöntő jelentőségű bizonyítékoktól eshetnek el, emiatt a gyakorlatban a hatékony, gyors és pontos büntetőeljárás követelménye összeütközésbe kerülhet a sajtószabadságból eredeztethető forrásvédelem szabályozásával. A forrásvédelem szabályainak eljárásjogban történő megfelelő alkalmazása ugyanakkor nem csak hazánk számára jelent aktualitást, hanem csaknem az egész európai kontinens kezelendő kihívása, de nagyobb távlatokban vizsgálódva kijelenthető, hogy megmérettetést jelent valamennyi jogrendszer számára: úgy az Amerikai Egyesült Államoknak, mint Vietnámnak avagy Törökországnak.

A forrásvédelmi szabályok és az azok alóli kivételek lefektetésének üdvözlendő lépése mellett jelen pillanatban nagy felelősség nehezedik a büntető

1235 165/2011. (XII. 20.) Ab-határozat ABK 2011. december, 1281.

1236 165/2011. (XII. 20.) Ab-határozat ABK 2011. december, 1281.

jogalkalmazói réteg vállára, így elsősorban a bírói karra, számukra a legnagyobb kihívást - megfelelő jogalkotói patronálás mellett - az arany középút fellelése jelenti a hatékony bűnüldözés és az információforrás kilétére vonatkozó vallomásmegtagadási jog szükséges és arányos korlátozása között. A tanulmányomban az EJEB témába vágó ítéleteinek vizsgálatával, illetve más jogrendszerek forrásvédelemmel kapcsolatos esetjogának tanulmányozásával arra a kérdésre keresem a választ, hogy létezik-e hatékony forrásvédelmi szabályozás a magyar büntetőeljárás területén, és melyek azok a garanciák, amelyeknek a büntetőeljárásról szóló törvényben történő rögzítésével a forrásvédelem a véleménynyilvánításhoz való jog sarokköveként funkcionálhat.

Dolgozatom célja, hogy a sajtó- és szólásszabadságra, valamint a forrásvédelem szabályainak, elsősorban a büntető eljárásjogban jelentkező súlyponti kérdéseire koncentrálni bemutassam ezen új relatív vallomásmegtagadási jog kialakulásának és teljessé válásának rögzös útját.

1. FEJEZET. A TANÚ VALLOMÁSTÉTELÉNEK AKADÁLYAI

*A bűncselekmény által megbillent jogrend helyreállításához*¹²³⁷ elengedhetetlenül szükséges, hogy a büntett tanúi vallomásukkal hozzájáruljanak a büntetéskiszabás alapjául szolgáló, megalapozott tényállás felállításához. Ezen kíváncsolomnak azonban gátat szabhatnak a hazai eljárásjogban már az 1896. évi XXXIII. törvénycikk óta részletesen szabályozott vallomástétel alóli mentességi okok. A tanú joghelyzetét tekintve a hatályos büntetőeljárásról szóló törvény a benne meghatározott kivételekkel a tanú kötelezettségei között nevesíti a vallomástételt. A törvényi kivételek között két nagy csoportot határolhatunk el, így beszélhetünk tanúzási tilalmakról illetve mentességekről, amelyek egyrészt feltétlenül szükséges eljárási jogosítványok a tanúk számára, másrésztől viszont bizonyítási nehézségek forrásai lehetnek egy adott, konkrét felderítendő tényállás kapcsán egyéb bizonyíték hiányában. A törvényben meghatározott tanúzási akadályok két csoportjának közös vonása, hogy azok megsértése esetén a tanú vallomása bizonyítási eszközként nem használható fel. Míg tanúzási tilalom esetén a hatóság a tanú kihallgatását akkor sem rendelheti el, ha

¹²³⁷ Komáromi Brigitta: Kártérítés a büntetőperben. Büntetőjogi Szemle IV. évfolyam 2015/1-2. szám.hvgorac. 23. oldal. Franz von Liszt tétele.

egyébként az vallomást kívánna tenni, addig a tanúzási mentességek esetén a mentességi jogra történt figyelmeztetést követően a tanú akarat-elhatározásától függ a vallomástétel, ugyanakkor a mentességi jog ellenére felvett vallomás ugyancsak jogellenesnek minősül.¹²³⁸

Témám szempontjából a relatív mentességi okok közül kettő kiemelését, illetve azok elhatárolását tartom szükségesnek. A relatív vallomástételi akadályok közül a Be. 82. § (1) bekezdés c) pontjában megfogalmazott foglalkozáson vagy közmegbízaton alapuló mentességi ok valamint a Be. 82. § (1) bekezdés d) pontjában rögzített forrásvédelemre vonatkozó vallomás megtagadási jog a szabályozás hasonló jellege ellenére mégis szembetűnő különbségeket hordoz magán. Tekintettel arra, hogy a médiaalkotmány hatályba lépésekor az újságírók vallomás megtagadási jogát ezen c) pontos mentességi okra alapították, ezért az említett két relatív mentességi ok distinkcióját dolgozatom témájára tekintettel fontosnak tartom. A Be. 82. § (1) bekezdés c) pontjában szereplő vallomás megtagadási joggal kizárólag az élhet a büntetőeljárás során, aki foglalkozásánál vagy közmegbízatonánál fogva titoktartásra köteles. Ezen titoktartási kötelezettség mindenekelőtt a magánjellegű titok megtartását öleli fel, ennek megfelelően például az ügyvéd vagy az orvos foglalkozásával összefüggésben tudomására jutott információk tekintetében fő szabály szerint megtagadhatja a vallomástételt, ha azzal a titoktartási kötelezettségét megsértené. A mentességi joggal élés feltétele ugyanakkor az, hogy a szóban forgó tanú nem kapott felmentést az arra jogosulttól vagy külön jogszabály szerint nem kötelező számára az adattovábbítás. A médiatartalom szolgáltató Be. 82. § (1) bekezdés d) pontjában szabályozott vallomás megtagadási joga hasonlóan egy különös bizalmi viszonyt véd, ám ez a titoktartási kötelezettség nem az újságírói „foglalkozáson” alapul. Az oknyomozó újságírás alapja ugyanis elsősorban nem a foglalkoztatási jogviszony, az sokkal inkább a forrásszeméllyel kötött megállapodásból eredeztethető, hiszen a kettőjük közötti bizalmi viszony nélkülözhetetlen a tényfeltáró újságírás működéséhez.¹²³⁹

A vallomástételi akadályok rendszerezését követően a továbbiakban a relatív mentességi okok közül a Be. 82. § (1) bekezdés d) pontjában szereplő

¹²³⁸ Be. 82. § (2) bek.

¹²³⁹ Koltay András: A médiaalkotmányról. Közjogi Szemle. 2010/IV. 21. oldal.

információforrás védelmére vonatkozó szabályozást veszem górcső alá.

1.1. A médiatartalom-szolgáltató vallomásmegtagadási joga

A büntetőeljárás törvény 2012. július 3-án történt módosítása új mentességi okként vezette be az információforrás védelmét biztosítani hivatott vallomásmegtagadási okot, elsősorban alapvető alkotmányos hiányosságok pótlása végett, másodsorban az információs társadalom szereplőinek igényei kielégítése okán és nem utolsó sorban nemzetközi nyomás hatására.

Az információk megszámlálhatatlan szintéren történő áramlása során manapság gyakorta előfordul az, hogy a média - a nyomozó hatóság munkálkodásának megkezdése előtt - szerez tudomást jelentős, gyakran nagy tárgyi súlyú bűntett elkövetőjéről, a bűncselekmény helyéről, idejéről, eszközéről. Ebben az esetben a hatályos szabályozás értelmében a nyomozó hatóság köteles egy esetlegesen meginduló büntetőeljárásban a tanúként kihallgatandó médiatartalom szolgáltató munkatársat a vallomástétel előtt a vallomás megtagadás jogára figyelmeztetni, azzal a megszorítással, hogy a mentességi jog csak annak a kérdésnek a megválaszolására vonatkozik, amellyel a számára információt átadó személy kilétét felfedné. A vallomásmegtagadási joggal élés további feltétele, hogy a kérdéses információt a médiatartalom-szolgáltatói jogviszonyával összefüggésben és nem, mint magánemberként szerezte a tanú, azaz elsősorban az újságíró.¹²⁴⁰

A forrásvédelem szabálya kapcsán kiemelendő, hogy, mint relatív mentességi ok, a büntető eljárás törvény ex tunc jelleggel teszi lehetővé az információ birtokába jutó újságíró számára, hogy a tanúvallomás-tételt megtagadhassa, úgy a nyomozási, mint a bírósági szakban. Ezután a tanú vallomása - támogatván a tanú eljárásbeli pozícióját, de megnehezítvén ezáltal a bizonyítást - nem használható fel bizonyítási eszközként.¹²⁴¹

¹²⁴⁰ Be. 82. § (1) d) pont

¹²⁴¹ Fantoly Zsanett - Gácsi Anett Erzsébet: Eljárás Büntetőjog. Statikus rész 231. oldal. Iurisperitus Bt. Szeged 2013. 230. oldal

1.2. A forrásvédelem szükségességének alapvető indokai

A forrásvédelmi szabályok kiépítése elengedhetetlenül szükséges volt ahhoz, hogy a sajtó az Alaptörvény által biztosított szabadságjogait érvényesítve hozzájáruljon a lakosság megfelelő tájékoztatásához, elősegítve az oknyomozó újságírás tevékenységét. Koltay András, a magyar Médiatanács tagjának értékelése szerint a Médiaalkotmány megalkotásával és az azzal összefüggésben elfogadásra került, a büntetőeljárásról szóló törvény mellett a polgári peres eljárás és a közigazgatási hatósági eljárás szabályait is módosító 2012. évi LXVI. törvénnyel a magyar médiaszabályozás az európai normáknak megfelelő pontossággal szabályozza a forrásvédelmet. Ezen álláspontot azonban több bíráló is érte az elmúlt években, amelyek elsősorban a forrásvédelmi szabályozás továbbfejlesztési lehetőségeire irányultak. Az új vallomásmegtagadási ok 2012. július 3-án történt bevezetése alapvető mérföldkő volt a sajtószabadság életében, amely mérföldkő tekintetében éles viták bontakoztak ki a sajtószabadság korlátozhatatlanságának hívei és az új médiatörvény megalkotóinak felfogása között. A megszületett anyagi és eljárási szabályozás kapcsán a vita egyik és másik oldalán részt vevők között azonban egyetértés volt a téma eljárási törvényi szinten történő rendezésének igényében és többnyire közös álláspontot képviselt a két oldal annak megítélésében is, hogy a téma bonyolultsága és összetettsége miatt alapos, szilárd talapzatra kell a hazai szabályozást építeni. A továbbiakban az információforrás védelmének létjogosultságát alátámasztó főbb indokokat csokorba gyűjtve vizsgálom a forrásvédelem szükségességének jogalapját.

1.2.1. A sajtó, mint a „nyilvánosság őrzőkutyája”

A forrásvédelem szabályainak kidolgozása során elsődleges kiindulópont annak rögzítése volt, hogy az információforrás védelme a véleménynyilvánítás szabadságából eredeztethető. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának megfogalmazásában a sajtó, mint a „társadalom éber őre”¹²⁴² a számára biztosított előjogokkal élve képes a hatalomgyakorlás korlátozására, s mint ilyen a demokratikus társadalmak szerves része. Edmund Burke, már a 18. században

¹²⁴² Lsd: Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands Judgment of 14 September 2010. no. 38224/03; 50. pont

felismerte az újságírás és a sajtó közhatalomra gyakorolt kontroll szerepét és azt mélyreható alapossággal, mintegy negyedik hatalmi ágként nevesítve a következőképp fogalmazta meg: *„az újságírók a demokrácia felügyelői, és ily módon a létező legerősebb hatalmi ágot képviselik. Feladatuk, hogy felügyeljék, hogy a politikusok hogyan bánnak az ideiglenesen rájuk bízott hatalommal.”*¹²⁴³ A médiának ezen kiemelt szerepét a világ fejlett országai és valamennyi emberi jogokat védő egyezmény, alapítvány és szervezet elismeri, így az Egyesült Nemzetek Szövetsége illetve az Európai Parlament is, továbbá az Emberi Jogok Európai Bírósága szintén alapvető követelményként juttatja érvényre. A sajtó ezen éberségét hivatott garantálni az újságírókat megillető privilégium, a vallomás megtagadás joga, amely megköveteli, hogy az információ forrása titokban maradjon a szólásszabadsághoz való jog maradéktalan érvényesülése érdekében. Ugyanis bizalmas információk hiányában az oknyomozó újságírás funkcióját elveszítve képtelen lenne a közélet és az állam demokratikus, jogállami működése feletti ellenőrző szerepét betölteni. A véleménynyilvánításhoz való jog maradéktalan érvényre juttatása érdekében a forrás felfedésére kötelezésre, csak különösen indokolt esetekben és szűk körben ad lehetőséget, úgy az Európai Parlament 1993-as javaslata, mint az Európa Tanács forrásvédelmi tárgyú dokumentumai. Az Európai Parlament 1993-ban született állásfoglalásában hangsúlyozta, hogy a *„titokban tartáshoz való jog fontos tényező a nyilvánosság tájékoztatásában, a gyakorlatban növeli a döntéshozatali eljárás átláthatóságát, hozzájárul a közösségi és kormányzati szervek demokratikus működéséhez a tagállamokban, és tágabb értelemben a véleménynyilvánítás szabadságát is erősíti.”*¹²⁴⁴ Az Európa Tanács a jogintézmény fontosságát hangsúlyozva, szintén kiemeli, hogy a források védelmére vonatkozó joganyag a *„valódi demokrácia fenntartásának és fejlesztésének elengedhetetlen feltétele”*.¹²⁴⁵

1.2.2. A tájékozódáshoz való jog biztosításának indoka

A véleménynyilvánításhoz való jog elkötelezett híveinek álláspontja szerint még kiemelt jelentőségű, közérdekű ügyek esetében sem kötelezhető az újságíró

¹²⁴³ Bajomi Lázár Péter: Hírközlés tegnap és ma. Médiakutató 2009/ősz.

¹²⁴⁴ Mayer Annamária: Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes Európai államokban. Médiatudományi Intézet 2014. 102. oldal

¹²⁴⁵ Mayer. (10.lj.) 102. oldal

forrása megnevezésére, arra való tekintettel, hogy a szólás szabadsága, mint alapjog nem korlátozható. Alaposabb jogi vizsgálódásnak alávetve a kérdést azonban belátható, hogy a korlátozásnak maga az Alaptörvény sem szab gátat, sőt Szabadság és Felelősség című része I. cikk (3) bekezdése¹²⁴⁶ lehetővé teszi a restriktíót. A kérdés tehát valójában az, hogy mely esetekben és milyen indokokkal korlátozható a sajtószabadság. Abban az esetben ugyanis, ha a források felfedésére kötelezésre nem lenne törvényi lehetőség az egyrészt jelentősen megnehezítené a bizonyítást egyes kiemelt jelentőségű büntetőügyekben, amelyek felderítéséhez közérdek fűződik, másrészt ezáltal sérülne az állampolgárok tájékozódáshoz való joga. A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2004. évi CIV. törvény 10. § értelmében *„Mindenkinek joga van arra, hogy megfelelően tájékoztassák a helyi, az országos és az európai közélet ügyeiről, valamint Magyarország polgárai és a magyar nemzet tagjai számára jelentőséggel bíró eseményekről. A médiarendszer egészének feladata a hiteles, gyors, pontos tájékoztatás ezen ügyekről és eseményekről”*. Mindezen követelmények a felfedésre kötelezés szabályainak kizárásával egyszerűen meghiúsulnának. Ezen indokok inspirálták a jogalkotót arra, hogy a mentességi ok alóli kivételeket állapítson meg a szubszidiaritás követelményét szem előtt tartva és érvényre juttatva. A felfedésre kötelezés a törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén a szükségesség - arányosság követelményének figyelembevételével a forrásvédelem szerves részét kell, hogy képezze, enélkül ugyanis a büntetőeljárás olyan akadályokba ütközne, amelyek a hatékony bűnüldözésnek gátat szabnának. A korlátok felállításának szükségességére az Emberi Jogok Európai Bírósága is több ítéletében rávilágított, kiemelve az EJEE 10. cikk (2) bekezdésében foglalt követelményeket. Ennek értelmében a sajtószabadság, így a forrásvédelem fő szabálya *„korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása*

1246 Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.

2. FEJEZET. AZ INFORMÁCIÓFORRÁS VÉDELME NEK ALAPJOGI ASPEKTUSAI

Dolgozatom első bevezető részében rávilágítottam arra, hogy az újságírói forrás titokban tartásához való jog szorosan összefonódik a véleménynyilvánítás szabadságához való joggal. Ez a közeli kapcsolat a két szabadságjog között a forrásvédelem szabályainak kialakulásában és megszilárdulásában is tetten érhető, amely számtalan alapjogi, alkotmányos kérdést vetett fel az elmúlt évek folyamán. A továbbiakban az információforrás védelmével kapcsolatban felmerült alkotmányossági kérdéseket előtérbe helyezve, ezen új relatív mentességi ok kialakulásának és fejlődésének főbb kérdéseit vizsgálom.

2.1. Információforrás védelmének kialakulása hazánkban

2.1.1. Forrásvédelem az 1986. évi II. törvényben

A 2010. december 31-éig hatályban volt *Sajtóról* szóló 1986. évi II. törvény és a végrehajtásáról szóló 12/1986. (IV. 22.) minisztertanácsi rendelet rendezte hazánkban a sajtóra és az információforrás védelmére vonatkozó szabályokat.

A törvény 2. § (1) bekezdése mindenekelőtt az állampolgárok tájékozódáshoz való jogát nevesítette : „*A sajtó feladata - a hírközlés más eszközeivel összhangban - a hiteles, pontos és gyors tájékoztatásról való gondoskodás.*” Ezen feladat ellátás azonban nem maradt korlátozás nélkül, az Stv. 11.§ -ban rögzített szabály kivételként fogalmazta meg azon újságírói privilégiumot, amely alapján a sajtónál hivatásszerűen tájékoztatási tevékenységet végző személy hivatása gyakorlása során a felvilágosítást adó személy nevét jogosult volt titokban tartani. Ezáltal a vallomásmegtagadás joga általános érvénnyel illette meg az újságírót, forrása kérésére pedig köteles volt a titoktartási jogosultságát érvényesíteni a hatóság előtt. A forrásvédelem büntetőeljárásban történő érvényesítése során azonban alapvető hiányosság merült fel, a vallomásmegtagadás jogának szabályozását az Stv. a büntetőeljárásról szóló törvényre bízta, amely azonban nem tartalmazott ez irányú rendelkezést. Ezen joghézag - amely mellel 1989 és 2010 között

1247 Emberi Jogok Európai Egyezménye. 10. cikk (2) bek.

egyetlen újságíró sem zavart - következtében hosszú éveken keresztül nem volt valódi, a források védelmét biztosítani hivatott szabályozás Magyarországon a büntetőeljárás területén.¹²⁴⁸

2.1.2. A médiaalkotmány elfogadásáról és annak szabályozási hiányosságairól

A forrásvédelem alapjainak letételében 2011. január 1-től kezdődően kiemelt szerepet kapott a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CXXX. törvény, amely a 6. § -ban részletes szabályozást adott az újságírókat megillető vallomásmegtagadási jogról.

Az Stv. reformjának szükségességét tekintve nem volt vita szakmai körökben, azonban az új médiaszabályok kialakításában a nyilvános egyeztetés hiányában komoly alkotmányos aggályok vetődtek fel. A jogalkotási törvény rendelkezéseivel élve - amely a nyilvános egyeztetés kihagyását tette lehetővé két országgyűlési képviselő terjesztette a Parlament elé a javaslatot. S ahogyan azt Mark Twain írja, így volt ez a médiaalkotmány kapcsán is: „a sikernek több anyja van, a kudarc mindig árva”. A hivatalos előterjesztők ugyanis egy alkalommal sem vették védelmükbe az általuk előterjesztett javaslatot a heves támadások közepette. Nyilvánvalóvá vált ugyanakkor az is, hogy az előterjesztés ezen módjának elsődleges célja a nyilvános vita teljes mellőzésének lehetővé tétele volt, a jogalkotási törvény nyelvtani értelmezésének szabályait betartva, ám a teleologikus értelmezést figyelmen kívül hagyva. A rohamtempóban elfogadott és kihirdetett törvény tehát nagyon rövid idő alatt - érdemi felkészülési időt nem hagyva a társadalmi, szakmai értékelés és elemzés számára - lépett hatályba. Szakmai körökben számos vitát generált, Bayer Judit a Média kutató tagjának értékelése szerint: *„bár egyes kérdéseket racionális módon rendez, hatálya és koncepciója a sajtószabadság indokolatlan korlátozását valósította meg, éles kritikai visszhangot gerjesztve nem csupán belföldön, hanem az Európai Unióban is.”*¹²⁴⁹

1248 Kóczyán Sándor: A magyar médiaszabályozás és az információforrások védelme. URL: http://www.mediakutato.hu/cikk/2013_01_tavasz/05_informacioforrasok_vedelme.pdf. Letöltés dátuma: 2016. 08.12.

1249 Bayer Judit: Az új médiatörvény sajtószabadságot korlátozó rendelkezései. Média kutató 2011 tavasz URL: http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_01_tavasz/02_uj_mediatorveny- Letöltés dátuma:

A médiaalkotmány szabályait hatályba lépését követően vitathatatlanul számtalan kritika érte. A bírálatok célkeresztjében mindenekelőtt a forrásvédelmi szabályozás logikájának megfordítása állt: a titoktartási jogosultság előfeltételeként írta elő ugyanis a törvény, hogy az újságíró csak akkor élhet ezzel a jogosultsággal, ha a számára átadott információ közzétételéhez közérdek fűződik. A törvény bírálói így elsősorban a közérdek fogalmának jogértelmezési bizonytalanságaira alapították kritikai észrevételeiket, álláspontjuk szerint a felfedésre kötelezés ezáltal a bíróság illetve a nyomozó hatóság diszkrecionális jogkörébe tartozott volna, lehetővé téve a forrásvédelem háttérbe szorulását. Az általános szakmai és jogi értékelés szerint „*a forrásvédelem lett a kivétel és a felfedési kötelezettség a főszabály*”¹²⁵⁰. A felfedésre kötelezés feltételeinek meghatározása kapcsán ugyancsak jelentékeny számban születtek negatív észrevételek. Ezek túlnyomó többségükben az önkényes jogértelmezési lehetőségekre hívták fel a törvényhozás figyelmét, nagy hangsúlyt helyezve a jogszabály szövegben szereplő „nyomós közérdek”, a „közrend érdeke”, a „bűncselekmények megelőzése, felderítése” és a „kivételesen indokolt eset” fogalmi bizonytalanságaira. Ezek a fogalmak homályos voltuknál fogva, egyfajta esernyőszabályként funkcionálva gyakorlatilag a forrásvédelem garanciális bástyáit zúzták szét.

Aggályokat vetett fel a felfedésre kötelező hatóság kérdése is, hiszen a bíróság mellett a nyomozó hatóság is lehetőséget kapott a felfedésre kötelezésre, mindezt független bírói felülvizsgálati lehetőség nélkül.

A médiaalkotmány legnagyobb kivetnivalójaként azonban mégis a büntető eljárásról szóló törvénnyel való összhang hiánya határozható meg. Az Smtv. felhatalmazó rendelkezése ugyanis az újságírót megillető vallomásmegtagadási jogot a foglalkozáson vagy közmegbízaton alapuló titoktartási kötelezettség egyik nevesített eseteként határozta meg, ennek értelmében a Be. 82.§ (1) c) pontja képezte az újságírói titoktartási jogosultság eljárásjogi alapját. Ezen következtetés helytállóságát azonban cáfolja az, hogy maguk az újságírók nem foglalkozásukból kifolyólag kötelesek a titoktartásra, hanem a titoktartási

2016.09.07.

1250 Gácsi Anett Erzsébet: *Az információforrás védelme a büntetőeljárásban, avagy az új relatív tanúzási akadály. Emberek Őrzője - tanulmányok Lőrincz József tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2014. 86. oldal*

kötelezettség alapja ezen esetekben a forrás és az újságíró közötti bizalmi viszony. További problémát jelentett az, hogy a tanúként kihallgatandó újságíró a vallomás megtagadásával nem élvezett feltétlen forrásvédelmet tekintettel arra, hogy az eljárási törvény a felfedésre kötelező hatóság számára lehetőséget biztosított minden, akár védett titkot tartalmazó adathordozó, irat, dokumentáció megtekintésére is, így az informátor személye könnyedén kideríthetővé vált a vallomás megtagadás ellenére. Az Európa Tanács szakértőinek 2012. májusban kelt, a magyar sajtó kapcsán aggodalmat kifejező véleménye szerint: *„Ez a törvény nem jelöli ki sem a források felfedésére vonatkozó eljárási feltételeket, sem a megfelelő garanciákat a forrásaik felfedésére kötelezett újságírók számára.”*¹²⁵¹ A sajtószakmai és jogi támadások, illetve az Unió kötelezettségeinek való megfelelés terhe mind lépésre késztették a hazai jogalkotást. A fent ismertetett hiányosságok végül az Alkotmánybíróság 165/2011 (XII.20.) határozata nyomán nyertek tisztázást.

2.1.3. Az információforrás helyett a „bizalmi viszony” védelme

*Az Alkotmánybíróság általános érvénnyel állapította meg azt, hogy a sajtószabadsághoz való jog kettős funkciót lát el: „a szubjektív alanyi jogi jelleg mellett a közösség oldaláról a demokratikus közvélemény megteremtését és fenntartását szolgálja”*¹²⁵² A tájáró testület ezen kettős szerepet a figyelem középpontjában tartva vizsgálta a 2012-ben a forrásvédelem kapcsán beérkezett panaszokat.

Az Alkotmánybíróság az Smtv. 6. § - át vizsgálva megállapította, hogy a médiaalkotmány szabályozása a korábbi forrásvédelmi rendelkezésekhez képest nagy előrelépést jelentett, hiszen az nem korlátozta, éppen ellenkezőleg bővítette az újságírók hallgatáshoz való jogát. Ebből kifolyólag a testület megítélése szerint: *„[a]z Smtv. [...] helyes és alkotmányos úton jár, amikor a hatóságokkal szemben is érvényesíthető jogként határozza meg az újságírói források védelmét. Ezzel a sajtószabadság érvényesítése oldaláról alapvetően alkotmányos irányba tereli a szabályozást, a nemzetközi standardokhoz igazítva az Smtv. megalkotásáig hiányos*

¹²⁵¹ Kóczyán.(14.lj.)

¹²⁵² 165/2011. (XII. 20.) AB-határozat, ABH 2011, 1263. IV. pont

szabályozást”¹²⁵³ Ugyanakkor a 165/2012 (XII.20.) AB határozat egzakt módon felsorolta az Smtv. azon hiányosságait illetve pontatlanságait, amelyek az egész jogrendre nézve veszélyt jelentettek.

Az Alkotmánybíróság részint megállapította, hogy a hatósági és bírósági eljárásokból hiányzó garanciális szabályok következtében a forrásvédelemmel kapcsolatos szabályozás a mulasztásos alkotmányértés állapotában volt.¹²⁵⁴ Az Alkotmánybíróság leszögezte továbbá, hogy az Smtv. azon rendelkezése, amely szerint az újságíró bizonyítási kötelezettség terheli annak kapcsán, hogy az információ közzétételéhez közérdek fűződik, alkotmányellenes. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az újságíró terhelő bizonyítási kötelezettség következtében meglehetősen tágra nyílt a felfedésre kötelezés lehetősége, hiszen elegendő volt az, ha a médiatartalom-szolgáltató a közzététel közérdekűségét nem tudta bizonyítani. A testület felhívta a figyelmet arra, hogy nem állapítható meg olyan alkotmányos cél, amely indokoltá teszi a forrásvédelem bizonyítási teherhez kötését, éppen ezért az Smtv. ezirányú rendelkezése a sajtószabadság indokolatlan korlátozásához vezet, ezért alkotmányellenes.

A határozat továbbá rávilágított arra, hogy a médiaalkotmány azon rendelkezése miszerint *a hatóság vagy a nyomozó hatóság (az újságíró) az ügyre vonatkozó - és a forrás azonosítására alkalmas - valamennyi irata, dokumentuma, adathordozója átadására kötelezheti, amely kötelezéssel kapcsolatosan semmilyen megelőző jellegű jogorvoslattal nem élhet*”¹²⁵⁵ ami a forrás közvetett módon történő azonosítására ad teret. Tekintettel arra, hogy az Smtv. 6. § (1) bekezdése értelmében a védelem csupán az információt átadó személyre terjed ki, a birtokában lévő adatok, iratok, dokumentumok oltalom nélkül maradhatnak, ami a forrásvédelem szabályainak ellehetetlenítéséhez vezet.

Az Alkotmánybíróság deklarálta továbbá, hogy a forrásvédelem eljárási szabályainak meghatározása nem pusztán a büntetőjog területén hiányzik, a polgári eljárásban illetve az általános közigazgatási hatósági eljárásokban

1253 Koltay András – Polyák Gábor: Az Alkotmánybíróság határozata a médiaszabályozás egyes kérdéseiről. JeMa 2012/1. 28. oldal

1254 165/2011. (XII. 20.) AB-határozat, ABH 2011, 1263. 3. pont

1255 Kóczyán. (14.lj.)

ugyancsak szabályozási hiányosságok veszélyeztetik a jogállamiság feltételeit. Ezen alkotmányellenes állapot feloldása érdekében a testület felhívta a magyar Országgyűlést, hogy a joghézag kiküszöbölésére vonatkozóan tegyen eleget kötelezettségeinek. A büntető eljárásjog tekintetében ezen jogalkotói kötelezettségek teljesítésének eredményeként került beépítésre a büntető eljárásról szóló törvényben a forrásvédelemre vonatkozó új vallomásmegtagadási ok a 82. § (1) bekezdés d) pontjában, így sikerült orvosolni a Be. és a médiaalkotmány közötti összhang hiányát.

2.2. A hatályos szabályozás alapjai az Smtv. és a Be. alapján

2.2.1. A védelem tárgya: a vallomástétel megtagadása és a házkutatás, lefoglalás alóli mentesség

Az Alkotmánybíróság alkotmányossági aggályainak hangot adván, a jogalkotásra gyakorolt nyomása hatására a 2012. évi LXVI. törvénnyel módosításra kerültek az Smtv. és a büntető-, polgári-, közigazgatási- és szabálysértési eljárási törvények¹²⁵⁶ forrásvédelemre vonatkozó szabályai.

A forrásvédelem szabályainak revíziója következtében a korábban rendkívül széleskörű felfedésre kötelezés lehetősége szűkült, nagyobb védelemhez juttatván az oknyomozó újságírást. Az újraszabályozásnak köszönhetően egy, az európai normáknak megfelelő forrásvédelmi szabályozás került kialakításra, amely egyensúlyt képes tartani a sajtó szabadsága és a hatékony büntetőeljárás iránti igények között.

A büntető eljárási törvényben rögzített új relatív vallomásmegtagadási ok értelmében az újságíró a vallomástételt megtagadhatja, ha a tanúvallomásával a számára információt átadó személy kilétét felfedné. A vallomás megtagadásának azonban feltétele, hogy az a médiatartalom-szolgáltatói tevékenységgel összefüggésben jusson az újságíró tudomására. További korlátozásként határozza meg a törvény azt a követelményt, hogy a vallomásmegtagadás joga nem illeti meg az újságírót a vallomás teljes terjedelmében, mindössze azon

¹²⁵⁶ Be. 82. § (1) bekezdés d) pont; Pp. 170. § (1) bekezdés f) pont; Ket. 53. § (4) bekezdés, Szabs.tv. 60. § c) pont

kérdések kapcsán élhet a hallgatás jogával amelyek megválaszolásával forrását felfedné, egyebekben a tanúkra vonatkozó általános vallomástételi kötelezettség terheli. A források védelmének elősegítése érdekében az új szabályozás már lehetőséget teremt a források közvetett módon történő felfedésének megakadályozására, hiszen az Smtv 6. § - a alapján a médiatartalom-szolgáltató jogosult *bármely, az információforrás azonosítására esetlegesen alkalmas dokumentum, irat, tárgy vagy adathordozó átadását megtagadni.*¹²⁵⁷ Ezen szabály alapján a közvetlenül a forrás felfedésére irányuló házkutatás és lefoglalás is a véleménynyilvánítási szabadság aránytalan korlátozását jelenti,- kivéve, ha a bíróság az újságíró a forrása felfedésére kötelezi - éppen ezért az újságíró jogosult azokat megtagadni. Ennek ellenére a Be. 152. § (4) bekezdése a lefoglalási tilalmak között csak a foglalkozáson vagy közmegebízaton alapuló vallomásmegtagadási okra vonatkozó iratlefoglalás alóli mentességet nevesíti, így a joggyakorlatra vár annak eldöntése, hogy a mentesség kiterjed-e a médiatartalom-szolgáltató azon irataira, amelyeket nem az őrizetében, hanem például munkahelyén tart.¹²⁵⁸ A törvény szövegének nyelvtani értelmezését alapul véve a mentesség ezen iratokra nem terjed ki, egyébiránt az új büntetőeljárásról szóló törvény tervezete, amely a dolgozat írásának ideje alatt kerül az országgyűlés elé terjesztésre, ugyancsak nem szól kiterjesztőleg a lefoglalás alóli mentesség forrásvédelemmel kapcsolatos szabályairól.¹²⁵⁹ Mindez alkalmat ad arra, hogy a nyomozó hatóságok a felfedésre kötelező bírósági végzés nélkül, jogszerűen szerezzenek be adatokat az információforrás személyére vonatkozóan az iratlefoglalás segítségével.

Befejezésül, a hazai büntető eljárásról szóló törvény a forrásvédelem időtlenségének biztosítása érdekében deklarálja, hogy a mentességi ok az annak alapjául szolgáló jogviszony megszűnése után is fennmarad.

1257 *A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény 6.§ (1) bekezdés*

1258 Gácsi . (16.lj.) 93. oldal

1259 Előterjesztés a büntetőeljárásról szóló törvényről. Igazságügyi Minisztérium 2016. június 20. URL: <http://www.kormany.hu/hu/dok?page=3&source=5&type=302#!DocumentBrowse>- Letöltés dátuma: 2016.09.11.

2.2.2. A forrásvédelem regulájának áttörhetősége és annak összeegyeztethetősége az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdésével

Az Alkotmánybíróság megítélése szerint a forrás felfedésére kötelezésnek megvannak az alkotmányos alapjai, amennyiben a felfedés megfelel az EJB 10. cikke (2) bekezdésében foglalt követelményeknek. A beavatkozás jogszerűségéhez az Európa Tanács szakértői szerint a következők szükségesek: *„a törvénynek világossá kellene tennie, hogy a források megnevezése csak akkor kérhető, illetve rendelhető el, ha ennek szüksége egyértelműen fennáll, és olyan létfontosságú közérdek vagy magánérdek fűződik hozzá, ami felülírja a források bizalmas kezeléséhez fűződő érdeket. E kitétel nélkül a törvény komoly veszélyt jelent az oknyomozó újságírás számára.”*¹²⁶⁰ Ezen iránymutatásnak eleget téve a jogalkotó a büntető eljárásról szóló törvényben pontosan meghatározta azokat a feltételeket, amelyek együttes fennállása esetén a médiatartalom-szolgáltató jogszerűen kötelezhető forrása megnevezésére. A felfedésre kötelezés ugyanis a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozásához vezethet, ha az eljárási törvényből hiányoznak azok az egzakt módon meghatározott szabályok, amelyek pontosan kijelölik a határvonalat a szólásszabadsághoz való jog és annak szükséges és arányos restrikcója között.

A jogalkotó négy konjunktív feltétel együttes fennállása esetén teszi lehetővé a felfedésre kötelezést, amelyek bármelyikének hiánya esetén a forrás kilétére vonatkozó vallomásrész bizonyítékként nem vehető figyelembe. Az első feltételt az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyára tekintettel rögzíti a jogalkotó: a forrás felfedésére kizárólag három évig terjedő vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény felderítése érdekében kerülhet sor. Második feltételként jelöli meg a büntetőeljárásról szóló törvény, hogy a bíróság a médiatartalom-szolgáltatót forrásának megnevezésére kizárólag akkor kötelezheti, ha a bűncselekmény felderítése érdekében az információt átadó személy kilétének ismerete nélkülözhetetlen. A vallomástételre kötelezés harmadik feltétele, hogy az attól várható bizonyíték mással nem pótolható. A szubsidiaritás elvét kifejezésre juttatva az eljárási

¹²⁶⁰ Az Európa Tanács szakértőinek véleménye a magyar médiaszabályozásról: 2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól és 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról. 25. oldal.
URL: http://tasz.hu/files/tasz/imce/2011/et_velemenypdf - Letöltés dátuma: 2016.08.23.

törvény a felfedésre kötelezés jogszerűségének negyedik feltételeként megköveteli, hogy a bűncselekmény felderítéséhez fűződő érdek - különösen a bűncselekmény tárgyi súlyára tekintettel - olyan kiemelkedő legyen, amely az információforrás titokban maradásához fűződő érdeket egyértelműen meghaladja.¹²⁶¹ Ezen követelmények eljárási törvényben történő rögzítésével a magyar szabályozás a véleménynyilvánítás szabadságát mozdította előre, hiszen a fenti feltételek fennállása esetén a források felfedésére kötelezés ellenében kellő védelem illeti meg az újságíró, valamint a közte és forrása között fennálló bizalmi viszonyt. Ugyanis az Alkotmánybíróság az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatát követve megállapította, hogy elsősorban a médiatartalom-szolgáltató és forrása közötti bizalmi viszony tarthat számot a védelemre, *„nem élvez tehát forrásvédelem címén büntetőjogi felelőtlenséget a bűncselekményt elkövető újságíró, avagy forrása, de önmagában a közérdekre hivatkozás sem elegendő e bizalmi viszony áttörésére.”*¹²⁶²

2.2.3. A felfedésre kötelező hatóság

A 2011 előtt hatályos szabályozás értelmében az újságíró forrásai felfedésére a bíróság vagy „hatóság” kötelezhette, amely rendelkezés megannyi bizonytalanságot hordozott magában. A jogértelmezési aggályok elsősorban abból fakadtak, hogy a hatóság kifejezés egyes megközelítések szerint akár a Médiahatóságot is magában foglaló kategória volt, míg mások szerint a nyomozó hatóság mellett bármely hatóság jogosítványt szerezhett az informátor személyének felfedezésére a túlságos tág fogalom megjelölés révén. 2011-es módosítás ezt a tág nyílt felfedésre kötelezési lehetőséget korlátozás alá vonta azáltal, hogy a forrás személyazonosságának felderítésére kizárólag a nyomozóhatóságot jogosította fel, kizárva más jogalkalmazó szerv, például egy önkormányzati adóhatóság általi felfedésre kötelezést.

A büntető eljárásról szóló törvény immáron azonban kizárólag a bíróságot ruházza fel ezzel a jogkörrel. A bírósági szakaszt megelőzően, a vádirat

¹²⁶¹ Be. 82. § (6) bek.

¹²⁶² Szükségtelenül és aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánítási szabadságot a médiaalkotmány és a médiatörvény. URL: http://lexhungarorum.blog.hu/2011/12/20/cim-nelkul_1043 - Letöltés dátuma: 2016.08.24.

benyújtása előtt pedig ügyési indítványra a nyomozási bíró hatáskörébe tartozik a felfedésre kötelezés tárgyában történő döntéshozatal. A felfedés módját illetően kiemelendő, hogy az a bírósági szakban külön nem indokolt, jegyzőkönyvbe foglalt végzéssel történik, amely ellen - ahogyan a nyomozási bíró határozata ellen is - fellebbezés nyújtható be, amely halasztó hatállyal bír.¹²⁶³ Ezen szabályozás révén a hazai forrásvédelem megfelel az Emberi Jogok Európai Bíróságának a független bírói felülvizsgálattal kapcsolatos követelményeinek, ugyanis a független bírói kontroll az, amely a forrásvédelemhez való jog érvényesülését hatékonyan garantálja.

2.3. A forrásvédelem érvényesítésének gyakorlati nehézségei

Noha a forrásvédelem magyarországi szabályozása az utóbbi évek jogalkotási forgatagában a jelentős módosításoknak köszönhetően többé-kevésbé megnyugtatóan rendezte az újságírókat megillető vallomásmegtagadási jogot, mégis akadtak olyan, az információforrással kapcsolatos esetek, amelyek alátámasztották, hogy a „jogalkalmazás szövege” olykor-olykor felfeslik valahol.

2.3.1. Bodoky ügy

Alig fél évvel az Smtv. hatályba lépését követően egy nagy közérdeklődésre számot tartó ügy világított rá a forrásvédelem szabályainak fent említett hiányosságaira. A Brokernettel kapcsolatos zsarolási botrányról tudósító Bodoky Tamás az ügyről számára információt átadó személy kilétének felfedését a nyomozási szakban történt tanúkénti kihallgatása alkalmával megtagadta, hivatkozva az Smtv. 6. § -ra. A rendőrség arra az álláspontra helyezkedett, hogy az újságíró nem köteles titokban tartani a forrását, ez csupán jogosultság számára, amely jogosultság jelen esetben nem illeti meg a büntetőeljárás eredményességének előmozdítása érdekében. Az ügyészség megítélése szerint Bodoky egyáltalán nem élhetett a vallomásmegtagadás jogával, tekintettel arra, hogy a médiaalkotmányban szereplő vallomásmegtagadási ok büntető eljárásbeli garanciái teljes mértékben hiányoztak, így valójában a büntető eljárásról szóló törvényben nem volt fellelhető olyan rendelkezés, amely alapján

¹²⁶³ Be. 215. §(5a) bek.; 293. § (4) bek.

ezzel a joggal élhetett volna az újságíró. Sőt az ügyészi határozat a közérdek hiányát állapította meg, álláspontja szerint ugyanis a cég ügyfeleinek nem kellett tudniuk az adatlopásról, tekintettel arra, hogy az a cég üzleti titka.¹²⁶⁴ Bodoky Tamás, a lap főszerkesztője mind a rendőrség felfedésre kötelező határozata, mind a merevlemeze lefoglalását elrendelő határozat ellen panaszt nyújtott be, amelyben a nyomozóhatóság jogértelmezési hibáira hívta fel a figyelmet. Megítélése szerint a jogállamiság követelményét alapjaiban rengeti meg az a rendőrség által képviselt jogi álláspont, miszerint a büntetőeljárásokban a Be. rendelkezései mellett más jogszabályok alkalmazásának mellőzése megengedett. Ebből kifolyólag megállapítható, hogy az akkor hatályban volt Sajtóról szóló törvény vonatkozó rendelkezéseinek rendszertani értelmezését alapul véve érvényesíthetők a forrásvédelem garanciális szabályai, akkor is ha az eljárási törvény a mentességi okra vonatkozó kifejezett rendelkezést nem tartalmaz. Azaz „a törvényalkotó a büntetőeljárásra is kiterjedő hatállyal, de a Be. 82. § -ban nem szereplő módon szabályozott egy speciális mentességi okot”.¹²⁶⁵ Ennek ismeretében álláspontom szerint mind az ügyészségnek, mind a rendőrségnek a Be.-ből hiányzó mentességi ok hiányában is alkalmaznia kellett volna a médiaalkotmányban rögzített vallomásmegtagadási jogot a forrásvédelem szabályainak maradéktalan megvalósulása érdekében.

2.3.2. Oszter Sándor ügy

2014-ben egy újabb hazai jogeset következtében került a kritikák kereszttüzébe a forrásvédelem és annak gyakorlatban történő alkalmazása. Oszter Sándor - a kulturális életben közismert személy - ittas állapotban elkövetett járművezetés vétségével kapcsolatban napvilágot látott egy bulvár hír, amely szerint a színész szervezetében a közúti ellenőrzés alkalmával a rendőrség 2,17 ezrelékes szesz ital elfogyasztásából származó alkoholt mutatott ki. Tényként került közlésre továbbá az is, hogy mikor a színész tudomást szerzett a véralkohol szint vizsgálatra szállításról, heves torna mozdulatokba kezdett: „*vadul elkezdett tornagyakorlatokat végezni, hosszú percekig fekvőtámaszozott, karlendítés és*

¹²⁶⁴ Koltay András-Mayer Annamária: Az újságírók jogállása. Magyar és Európai Médiajog. Complex kiadó, Budapest, 2012. 404. oldal

¹²⁶⁵ Részlet Bodoky Tamás által a Budapesti Rendőr-Főkapitányság Mentességre történő hivatkozást elutasító határozat ellen benyújtott panaszából

*guggolásból felállás is volt.”*¹²⁶⁶ A nyomozó hatóság vizsgálódása alapján felvetődött a hivatali visszaélés alapos gyanúja, azaz, hogy a nyomozó hatóság valamely tagja a színészeiről szóló információkat idő előtt szivárogtatta ki a sajtónak. Ugyanis a médiatartalom-szolgáltató a bűncselekmény terheltje előtt szerezte meg az újságcikkben közölt adatokat, mikor azokról még a terheltnek sem volt tudomása. Ezt követően a nyomozás során tanúként hallgatták ki az adatokat nyilvánosságra hozó újságíró, aki a tornagyakorlatokra és a színész véralkohol szintjére vonatkozó információkat átadó személy vonatkozásában Be. 82. § (1) bekezdés d) pontja alapján megtagadta a vallomástételt. A Fővárosi Törvényszék az ügyészi indítványt végzésével helyben hagyta, azonban megállapította, hogy a forrásvédelem főszabálya áttörhetőségének ebben az esetben nem álltak fenn az indokokkal alátámasztott feltételei. A végzés tényszerűen megállapította, hogy a szóban forgó bűncselekmény megfelel a felfedésre kötelezés azon követelményének, miszerint csak három évig terjedő vagy annál súlyosabban büntetendő bűncselekmény esetén van lehetőség a forrás felfedezésére. A hivatali visszaélés büntetvényének büntetési tétele a Btk. rendelkezése értelmében ezen kritériumnak kétségtelenül megfelel és különösebb értékelő tevékenységet nem feltételez. Ugyanakkor a bíróság a forrás személyazonosságának nélkülözhetetlensége, illetve a vallomástól várható bizonyíték pótolhatatlansága vonatkozásában nem tett eleget indokolási kötelezettségének, ami nem felel meg a jogállamiság követelményének és egyúttal kiüresíti a jogorvoslathoz való jogot. Fellebbezés előterjesztésének hiányában a végzés jogerőre emelkedett, majd miután az ismételten tanúként kihallgatott újságíró a lap üzletpolitikájához következetesen tartva magát a forrás felfedését ismételten megtagadta, az ügyészi felhívásra kitérő rendőrök a ruházata tvizsgálást követően lefoglalták az újságíró mobiltelefonját és az azon tárolt adatokról teljes körű másolatot készítettek, lényegében azonosítva ezáltal a forrás személyét.¹²⁶⁷ Az ügyesség, mint bűnüldöző hatóság értelemszerű álláspontja szerint Oszter Sándor ügye olyan kiemelt jelentőségű volt, amely mellett a sajtószabadság védelme alappal törpült el. A hatékony büntetőeljárás követelményétől eltekintve és a kérdést alapjogi aspektusból szemlélve

1266 Dojcsák Dalma: A Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsának végzése egy újságíró tanúvallomásra kötelezéséről* JeMa 2015/1. 35. oldal.

1267 Dojcsák (32.lj.)38. oldal.

ugyanakkor kijelenthető, hogy az ilyen tartalmú végzések végső soron a forrásvédelem szabályainak kiüresedését vonnák maguk után, hiszen bármely 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény elkövetésének felvetődése esetén a felfedésre kötelezés szabálya diadalmaskodna a sajtószabadsághoz való joggal folytatott küzdelemben. E jogértelmezési aspektus azonban álláspontom szerint ellentétes a jogalkotó feltehető akaratával.

2.3.3. Blikk lehallgatási botrány

2016 sem volt mentes az információforrás védelmének megsértésével kapcsolatos sajtóhírektől. Az érdi kettős gyilkosság kapcsán információt szerző oknyomozó újságíró telefonját lehallgatták, majd híváslistáját lekérték annak érdekében, hogy a kettős emberölési ügyben eljáró, hivatali visszaéléssel gyanúsított rendőr személyére fényt derítsenek. A titkos információgyűjtés célja a sajtó számára a büntetőeljárásról információkat szivárogtató rendőr kilétének felfedése volt. Tekintettel arra, hogy a kiszivárogtatott információkat a helyszínen más újságírók is megszerezték a hivatali visszaéléssel történő gyanúsítás is megalapozatlannak tűnt. Szabó Máté Dániel, a Társaság a Szabadságjogokért Alapítvány szakmai igazgatója az ügyel kapcsolatban úgy vélekedett, hogy *„újságírói források” védelmet élveznek, hiszen csak így lehet hozzájutni bizonyos, a társadalom szempontjából fontos információkhoz, az újságírót pedig lehallgatni csak akkor lehet, ha vele szemben a terhelt ellen folyamatban lévő ügygel összefüggő bűncselekmény gyanúja merült fel.*¹²⁶⁸ Természetesen jelen ügyben is jogértelmezés kérdése annak eldöntése, hogy a hatékony büntetőeljárás követelménye elsőbbséget élvez-e a sajtótörvény forrásvédelemre vonatkozó szabályaival szemben. Hüttl Tivadar, a TASZ adatvédelmi és információszabadság programvezetője szerint azonban aggasztó, hogy az igazságszolgáltatás akadályoztatásának vádjával igyekeznek a forrás kilétére vonatkozó adatokat beszerezni a jogalkalmazó szervek a médiatartalom-szolgáltatóktól.

¹²⁶⁸ Lehallgatták a Blikk újságíróját. URL: <https://nepszava.hu/cikk/1093900-lehallgattak-a-blikk-ujsgirojat> - Letöltés dátuma: 2016.08.31.

2.4. A forrásvédelmi szabályok megsértésének jogkövetkezménye

A médiatartalom-szolgáltató tanúkénti kihallgatása során a kihallgatás alkalmazástechnikája az általános szabályok alapján történik, azaz a kihallgatás elején a tanút figyelmeztetni kell a releváns mentességi okra, a figyelmeztetést, valamint a tanúnak a figyelmeztetésre adott válaszát jegyzőkönyvbe kell foglalni. A büntetőeljárásról szóló törvény 82. § (2) bekezdése értelmében a figyelmeztetés és a figyelmeztetésre adott válasz jegyzőkönyvezésének elmaradása esetén a tanú vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe. A médiatartalom-szolgáltatóra vonatkozó mentességi ok kapcsán az eljárási törvényben rögzített „az ezzel kapcsolatos kérdésben” fordulat arra utal, hogy a médiatartalom-szolgáltató vallomás megtagadási joga nem generális jellegű, mindössze azon kérdések megválaszolása alóli mentességet biztosítja, amelyekkel az újságíró a számára információt átadó személy kilétét felfedné. A jogellenesen megszerzett bizonyítékok generálklauzulájának második fordulatából kiindulva („más tiltott módon”) az a következtetés vonható le, hogy amennyiben a kihallgatás elején a tanút a Be. 82. § (1) bekezdés d) pontjában szereplő relatív vallomásmegtagadási okra nem figyelmeztették úgy a forrás kilétével kapcsolatos kérdésre adott válasza bizonyítási eszközként nem értékelhető a büntetőeljárás további szakaszában. Azonban, amennyiben a tanúkihallgatás menetében eljárási szabálysértés nem történik, így az adott ügyben eljáró bíróság megállapítja a további vallomástételi akadályok hiányát, figyelmezteti a tanút az igazmondási kötelezettségére, a hamis tanúzás és a tanúvallomás jogosulatlan megtagadásának törvényi következményeire, továbbá ezt a figyelmeztetést és az arra adott választ jegyzőkönyvben rögzíti, úgy a tanú vallomása a forrásszemély kilétét nem érintő kérdésekben bizonyítási eszközként figyelembe vehető.¹²⁶⁹

A Be. 82. § (6) bekezdésében a forrásvédelem fő szabálya alóli kivételeket meghatározó taxációval a jogalkotó feltehető akarata arra irányult, hogy az érdemi határozatban a felfedésre kötelezés feltételeinek indokolási kötelezettsége révén hatékony védelmet biztosítson a sajtó számára. Ezen jogalkotói cél megvalósulása érdekében a tételesen felsorolt feltételek

¹²⁶⁹ Gácsi Anett Erzsébet: A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Szeged, 2015. 139. oldal

bármelyikének hiánya esetén, mint jogellenesen megszerzett bizonyíték, a tanú vallomásának a forrás kilétére vonatkozó tartalma nem vehető figyelembe.

3. FEJEZET. AZ INFORMÁCIÓFORRÁS VÉDELME NEMZETKÖZI KITEKINTÉSBEN

A forrásvédelmi szabályok kialakításának szükségessége a világ számos országában megkerülhetetlen követelménnyé vált napjainkra. A fejlett országok egy része jogi előírásokkal szabályozza a kérdést ágazati jogszabályi illetve büntető eljárási törvényi szinten, míg mások újságírói etikai kódexek megalkotásával illetve az önszabályozás eszközeivel rendezik a kérdést. A forrásvédelem szabályozása eltéréseket mutat az európai kontinensen innen és túl, de a kontinentális szabályozáson belül is jelentős különbségek mutatkoznak. Egyes országok a véleménynyilvánításhoz való jog, illetve a szólásszabadság alapjogának szerves részeként deklarálják az újságírókat megillető forrásvédelmet, amelynek egyúttal szimbolikus jelentése is van az alaptörvényi szabályozás által, mások megelégednek a kérdés törvényi szinten történő rendezésével.¹²⁷⁰ Dolgozatomban elsőként az Emberi Jogok Európai Bíróságának forrásvédelemmel kapcsolatos ítéleteit veszem górcső alá, kapcsolódási pontot keresve a Strasbourgi Bíróság jogi álláspontja és a hazai szabályozás - esetleg annak hiányosságai avagy pontatlanságai - között. Európa berkeitől távolodva ugyancsak találhatóak az információforrást védelmezni hivatott szabályok, amelyek vonatkozásában jelentős eltérésekkel találkozhatjuk szemben magunkat. Elsőként a szocialista jogrendszer maradványait magán hordozó Vietnám forrásvédelmi szabályait vizsgálom, ahol ma is komoly kockázattal kell szembenéznie annak az újságírónak, akit a hatóságok a forrás felfedésére utasítanak. Tanulmányozom továbbá a demokrácia és a szólásszabadság őshazájaként számon tartott Amerikai Egyesült Államok forrásvédelmi szabályozását, amely a sokszínű tagállami szabályrendszer következtében hagy némi bizonytalanságot a forrása felfedését megtagadó oknyomozó újságíró büntetőjogi felelősségre vonása kapcsán. Végül a földrajzi értelemben európai kontinensen túli Törökország forrásvédelmi sajátosságainak szűk körű bemutatására törekszem.

¹²⁷⁰ Mayer. (10.lj.)118. oldal

3.1. Az EJEB gyakorlata az oknyomozó újságírók vallomásmegtagadási jogával összefüggésben

Az európai országok forrásvédelmi szabályozásának alakulásában meghatározó szerepet töltött illetve tölt be mind a mai napig az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata. A strasbourgi székhelyű emberi jogi bíróság ugyanis erőteljesen lép fel a forrásvédelmet korlátozó tagállami döntésekkel szemben azzal a nem titkolt célkitűzéssel, hogy lefektesse a forrásvédelem szabályainak közös, európai alapjait. Noha hazánkban a forrásvédelmi szabályozással kapcsolatos első jogeset 2011-ből való, az EJEB jóval korábban, már 1994-ben a *Goodwin v. the United Kingdom* ügyben hozott ítéletében foglalkozott a tagállami forrásvédelmi szabályozás anomáliáival és azok összeegyeztethetetlenségével az EEE 10. cikk (2) bekezdésével. Ebben az ügyben, majd azt követően a soron következő ítéletekben az emberi jogi bíróság következetesen arra a jogi álláspontra helyezkedett, miszerint a forrásvédelem szabályai lehetővé teszik a lakosság megfelelő információkkal történő ellátását, az indokolatlan, jogi alap nélküli felfedésre kötelezés pedig „dermesztő hatással”¹²⁷¹ bír a véleménynyilvánítás szabadságára, éppen ezért részletesen kidolgozott szabályok szükségesek az információforrások védelmére vonatkozó tagállami szabályok szintjén.

3.1.1. Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke és azzal összefüggő esetjog

Az Emberi Jogok Európai Bírósága kitüntetett figyelmet fordít a véleménynyilvánítás szabadságához való jogból eredeztethető forrásvédelemnek. A bíróság megítélése szerint a források védelmére vonatkozó kielégítő szabályok elengedhetetlenek egy demokratikus társadalomban, másrészt elismeri a jogállami működéshez nélkülözhetetlenül szükséges korlátok felállításának indokoltságát. Az Európa Tanács korszakalkotó jelentőségű vívmányának 10. cikkében a véleménynyilvánításhoz való jog főszabálya mellett az állami beavatkozás jogszerűségének feltételeit rögzíti, amely a tagállami szabályozási mozgástér szűkre szabása ellenére mégis

¹²⁷¹ *Financial Times Ltd. and Others v. The United Kingdom*, Judgment of 15 December 2009, no. 821/03. 70. pont.

lehetőséget biztosít a forrás felfedésére kötelezésre. A jogszerű felfedésre kötelezésnek azonban meg kell felelnie az EJEE 10. cikk (2) bekezdésében foglalt követelményeknek.

A beavatkozás legitimitása négy kitétel együttes fennállása esetén állapítható meg: a korlátozásnak törvényen kell alapulnia, szükségesnek kell lennie valamely az Egyezményben felsorolt cél megvalósulása érdekében és a bíróság meggyőződése szerint a korlátozásnak arányosnak kell lennie.¹²⁷² Ezen kritériumok következtében csak kivételes esetekben és csak a fenti feltételek gondos mérlegelését követően kerülhet sor az újságírói források felfedésére. Az EJEB több ügy kapcsán foglalkozott a véleménynyilvánításhoz való jog szabályainak a felfedésre kötelezés következtében történt megsértésével, s a forrásvédelmi szabályok eurokonform értelmezési kötelezettségére hívta fel a tagállamok figyelmét.

Dolgozatom további részében az EJEE 10. cikkének sérelmét megállapító bírósági ítéleteket egy csokorba gyűjtve vizsgálom az Emberi Jogok Európai Bíróságának forrásvédelemmel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatát, majd azokat az eseteket veszem a vizsgálódás célkeresztjébe, amelyekben az EJEB megítélése szerint a tagállami bíróság jogszerűen utasította forrása felfedésére a médiatartalom-szolgáltatót.

3.1.1.1. A Goodwin határozat

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának első nagy hatású ítélete a Goodwin v. the United Kingdom ügyben¹²⁷³ született, s az abban tett megállapítások a forrásvédelem alapjaivá szilárdult szabályokká váltak. Részint ebben az ügyben mondta ki először a bíróság, hogy a forrásvédelem a sajtószabadság részét képezi, ugyanakkor deklarálta azt, hogy a forrásvédelem nem korlátozás nélküli abszolút jog.¹²⁷⁴ A jogesetben a The Engineer című lapnál alkalmazott újságíró gyakornokot az angol bíróság ötezer font pénzbírsággal sújtotta annak okán,

¹²⁷² Gácsi.(16.lj.) 86. oldal

¹²⁷³ William Goodwin v. The United Kingdom, Judgment of 27 March 1996, no. 17488/90

¹²⁷⁴ Mayer Annamária: Az újságírói források védelmének korlátozhatósága a strasbourgi bíróság ítélkezési gyakorlatában. In Medias Res 2013/2.

hogy egy vezető piaci cég - a Tetra- finanszírozási válsághelyzetéről bizalmas információkat állt szándékában nyilvánosságra hozni, ám a cég kérésére a bíróság az információkat szivárogtató forrás felfedésére utasította, amit az megtagadott. Az angol Fellebbviteli Bíróság a kérelemnek megfelelően a bírói intézkedéssel szembeni engedetlenségről szóló törvény 10. cikke alapján kötelezte az újságírókat a forrásszemély felfedésére, amelyet azzal indokolt, hogy az az „igazságszolgáltatás érdekében” szükséges. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ellenben megállapította, hogy az angol Fellebbviteli Bíróság inkriminált intézkedései sértik az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikkében foglalt véleménynyilvánítás szabadságához való jogot. A bíróság ezen döntését tizenegy szavazattal hét ellenében akként indokolta, hogy *„az újságírók hírforrásának felfedésére kötelező döntés és az e határozatnak nem engedelmesség miatt kiszabott pénzbüntetés abból a célból, hogy a Tetra érdekeit védjék, nem minősültek egy demokratikus társadalomban szükséges intézkedéseknek” sem az angol törvényekre tekintettel, de még abban az esetben sem, ha figyelembe vesszük a nemzeti hatóságoknak biztosított mozgásszabadságot is.*¹²⁷⁵ Amennyiben a tényfeltáró tevékenységet folytató médium nem tudja garantálni a lehetséges forrásoknak az anonimitást, a média nem tud megfelelően eleget tenni a „nyilvánosság őrző - kutya” szerepének”.¹²⁷⁶ A Bíróság az ítéletében ugyanakkor leszögezte, hogy a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozható, amelynek alkotmányos mércéje a szükségesség-arányosság vizsgálata. A korlátozhatóság feltételeit azonban törvényben kell rögzíteni és biztosítani kell az ahhoz kapcsolódó eljárási garanciák érvényesülését is, amely alatt az előzetes bírósági felülvizsgálat lehetősége értendő. ¹²⁷⁷

3.1.1.2. Voskuil v. the Netherlands- ügy

A Strasbourgi Bíróság több ítéletében is aggodalmát fejezte ki a holland forrásvédelmi szabályozás hiányosságait illetően, amely aggodalomnak 2007. november 22-i ítéletében hangot is adott a Voskuil v. the Netherlands ügy¹²⁷⁸

¹²⁷⁵ William Goodwin v. The United Kingdom, Judgment of 27 March 1996, no. 17488/90

¹²⁷⁶ Mayer Annamária: Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes európai államokban. Összehasonlító Médiajogi Tudományok, Média tudományi Intézet, 2014. 104. oldal

¹²⁷⁷ William Goodwin v. The United Kingdom (41.lj.) 31. pont.

¹²⁷⁸ Voskuil v. The Netherlands, Judgment of 22 November 2007, no. 64752/01

kapcsán. A holland bíróság megítélése szerint az újságíró a jogvita tárgyát képező cikkben szereplő információkat bizalmas rendőrségi forrásból szerezte, még mielőtt ezen információk nyilvánosságra kerülhetek volna. Mindez a holland jogalkalmazó szerv szerint veszélyt jelentett az eredményes büntetőeljárásra ezért az újságírót forrása felfedésére utasította. A vallomástételt megtagadó médiatartalom-szolgáltatót a bíróság harminc napig terjedő szabadságvesztésre ítélte. Miután a kérelmező az EJB-hez fordult a tagállami bíróság ítéletének felülvizsgálata céljából a Strasbourgi Bíróság vizsgálta, hogy a véleménynyilvánítás szabadságába történt beavatkozás megfelelt-e a felfedésre kötelezés feltételeként megfogalmazott nyomós társadalmi szükséglet követelményének.¹²⁷⁹A kérdés alapos vizsgálatát követően az EJB elmarasztalta Hollandiát arra való hivatkozással a rendőrségi forrás azonosításához fűződő kormányzati érdeket nem tartotta fontosabbnak a forrás titokban tartásához való jognál, a kiszabott 30 napos szabadságvesztést pedig szükségtelennek minősítette.¹²⁸⁰

3.1.1.3. Tillack vs. Belgium ügy

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a holland esettel azonos évben, 2007-ben a forrásvédelmi szabályozás kapcsán vizsgálta azt, hogy a forrás törvényes, avagy éppen törvénytelen eljárása befolyásolhatja-e az újságíró felfedésre kötelezését. Az oknyomozó újságírással foglalkozó Tillackot az Európai Csalás Elleni Hivatal feljelentette, amelynek előzménye egy, az újságíró által 2004-ben közölt cikksorozat volt. Az Eurostat feltételezett korrupciós ügyeiről tájékoztató cikk kapcsán felmerült a gyanú, hogy az abban szereplő információkat Tillack egy köztisztviselő megvesztegetésével szerezte. A vesztegetés gyanújára tekintettel a belga bíróság az újságírót forrása felfedésére kötelezte, s miután az a forrásvédelem szabályára hivatkozva megtagadta a vallomástételt, a bíróság házkutatást rendelt el, így otthonában illetve munkahelyén megannyi iratot lefoglaltak, amelyekből a forrás személyére vonatkozó adatok kerültek kézzelfogható közelségbe.¹²⁸¹ Az EJB elmarasztalta Belgiumot az ügy kapcsán az

¹²⁷⁹ Mayer. (10.lj.) 105. oldal.

¹²⁸⁰ Tillack v. Belgium Judgment of 27 November 2007. no. 20477/05 15. oldal

¹²⁸¹ Mayer Annamária: Titkosítás vagy titoktartáshoz való jog? Vitaest az újságírói források védelméről Brüsszelben. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – Médiatanács- Médiatudományi Intézet. Letöltés ideje:

Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkének megsértése miatt, ugyanis a bíróság szerint az újságíró ingóságainak lefoglalása - amely a forrás személyazonosságának megállapítására irányult - nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban. A források titkokban tartásának joga kapcsán pedig kitért arra a bíróság, hogy az olyan jogként értékelhető, amely csak kivételesen korlátozható, és amelynek gyakorlása független kell, hogy legyen attól a körülménytől, hogy a forrás törvényesen vagy éppen ellenkezőleg járt-e el.¹²⁸²

3.1.2. A forrástípusok korlátja

3.1.2.1. Nordisk Film & TV A/S v. Denmark

Az Emberi Jogok Európai Bírósága csak szűk körben, kivételesen teszi lehetővé a médiatartalom-szolgáltató vallomástételre kötelezését az információforrása kilétére vonatkozóan. Azonban az eredményes bűnüldözés érdekében a nagy tárgyi súlyú bűncselekmények esetén nyomós közérdek fűződhet a forrás személyazonosságának vallomástételre kötelezéssel történő megállapításához. Az általam vizsgált két jogeset közös vonása, hogy a Strasbourgi Bíróság mindkét ügy kapcsán amellett érvelt, hogy bizonyos esetekben az újságírót nem illetheti meg a szó hagyományos értelmében vett forrásvédelemhez való jog, így az Egyezmény 10. cikke nem szolgálhat menedékként a büntetőjogi felelősségre vonás elől menekülő „informátoroknak”.¹²⁸³

A Nordisk Film & TV A/S v. Denmark ügyben¹²⁸⁴ egy dán oknyomozó újságíró a pedofíliával kapcsolatos szervezetek leleplezése céljából pedofilként álcázva magát részt vett az ún. Pedofil Egyesület ülésein, ahol a részt vevők tudta nélkül, rejtett kamerás felvételeket készített. Majd mikor a riport nyilvánosságra hozatalát követően az egyik egyesületi tagot szexuális bűncselekmény elkövetésével vádolta meg a dán rendőrség az újságírót, mint bizonyíték birtokosát az egyesület ülésein készült felvételek bemutatására kötelezte. Az újságíró azonban arra hivatkozott, hogy a tagoknak nem volt tudomásuk a

2016.09.07

1282 Tillack v. Belgium Judgment of 27 November 2007. no. 20477/05. 3. oldal.

1283 Stichting Ostade Blade against the Netherlands. Judgment of 27 May 2014. no. 8406/06

1284 Nordisk Film TV A/S v. Denmark Judgment of 8 December 2005. no. 40485/02.

felvételek készítéséről, így a forrás titokban tartásához való jogra hivatkozással megtagadta a vallomástételt. A panaszos kérelmét azonban az EJB elutasította azzal az indokolással, hogy mind a pedofília, mind a vád tárgyává tett szexuális cselekmények felderítéséhez nyomós közérdek fűződik, így a forrás felfedése társadalmi szükségletet szolgál. ¹²⁸⁵

3.1.2.2. Sticking Ostade Blade ügy

A 2014-ből származó jogesetben az Emberi Jogok Európai Bírósága a felfedésre kötelezés szabályainak megsértésére hivatkozó panaszos kérelmét megalapozatlannak találta és, mint ilyet elutasította. A jogeset origójában egy bombatámadás sorozat állt, amely egy vegyipari vállalat ellen irányult 1995-1996-ban. A Ravage című kétheti magazin - kiadója a Sticking Ostade Blade - szerkesztői az 1995-1996-os támadásokat követően sajtóközleményben arról adtak hírt, hogy levelet kaptak egy, a bombatámadásokért felelősséget vállaló szervezettől. Mindezen felül a magazin szerkesztői vállalták, hogy a soron következő számban a támadók személyét is nyilvánosságra hozzák. Ezt követően a holland nyomozóhatóságok házkutatást tartottak a magazin szerkesztőségében, amelynek során a robbantásokkal gyanúsított szervezet levelét keresték, annak ellenére, hogy a szerkesztőségben tartózkodók biztosították a hatóság embereit arról, hogy a levél nincs a birtokukban. A magazin egyik szerkesztője később úgy nyilatkozott, hogy a keresett levelet megsemmisítették az átvételét követően.¹²⁸⁶ A tagállami bíróság előtt a magazin és egy szerkesztője kártérítés iránt indított pert, részint az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkének megsértése miatt, sérelmezve azt a feltevést, amely szerint a magazin és a robbantó szervezet között kapcsolat állhat fenn. A kérelem elutasítását követően európai jogorvoslati fórumra került az alapítvány ügye. Az EJB az ügy befogadását követően megállapította, hogy a forrásvédelemmel kapcsolatban kialakult esetjog alapján az információt átadó személyt, mint a nyilvánosság őrzőjét védelem illeti meg a büntetőeljárásokban, ennek fényében a magazinnál tartott házkutatás és lefoglalás, amely egyértelműen a forrás

¹²⁸⁵ Mayer. (47.lj.)

¹²⁸⁶ Polish Helsinki Foundation for Human Rights: Egyes információforrásokat nem illet meg védelem <http://www.liberties.eu/hu/news/ejeb-sajto-informacioforras-vedelme> - Letöltés dátuma: 2016.09.10.

azonosítására irányult megsértette az Egyezmény 10. cikkéből levezethető forrásvédelemre vonatkozó szabályt. A bíróság ugyanakkor kiemelte azt, hogy nem minden, magát újságírónak nevező egyén tekinthető jogi értelemben vett forrásnak. A bíróság érvelése arra irányult, hogy jelen esetben a forrásszemélynek nem állt szándékában információkat a köz érdekében nyilvánosságra hozni. Másodsorban a bíróság megállapította azt, hogy az adatközlő maga is felelősséggel tartozott a kérdéses bűncselekményekért, így az informátor célja a hírveréssel jelen esetben nem más volt, mint az anonimitás leple mögé bújva saját büntetőjogi felelősségre vonásának megkerülése.¹²⁸⁷ Mindezek alapján az EJB megállapította, hogy a forrás felfedésére kötelezést tiltó több éves esetjog ebben az ügyben nem alkalmazható, mivel a magazin informátora nem tekinthető a hagyományos értelemben vett információforrásnak, ezért a beadványt elutasította.

3.2. Forrásvédelmi szabályozás az európai kontinensen túl

3.2.1. USA, a sokszínű forrásvédelem országa

A forrásvédelem garanciális szabályai megalkotásának kívánalma az európai kontinensen túl is égető szükségként jelentkezik. A szólásszabadság fellegváraként számon tartott Amerikai Egyesült Államok forrásvédelmi szabályozási struktúrája a tagállami pajzstörvények szintjén történik¹²⁸⁸, amelyeknek szövetségi törvényi szintű összehangolásának szükségességére immáron több jogeset is rávilágított. Dolgozatomban két forrásvédelmi tárgyú jogesetben született ítélet párhuzamba állításával az amerikai tagállami szabályozás inkoherenciájára, szövetségi szinten történő egységesítésének hiányára helyezem a hangsúlyt.

Az amerikai tagállamok forrásvédelmi szabályozása rendkívül heterogén természetű, egyes államok rendelkezései kizárólag polgári, míg mások a büntető eljárás területén biztosítanak védelmet az újságíró számára. A legerősebb forrásvédelmi szabályok a New York Civil Rights Law § 79 h) pontjában

¹²⁸⁷ Stichting Ostade Blade against the Netherlands. Judgment of 27 May 2014. no. 8406/06. „Protection of journalistic sources does not extend to perpetrator of bomb attacks.”

¹²⁸⁸ Press Shield Laws

találhatóak.

Az első jelentősebb ügy 2005-ből származik, amelyben egy amerikai lapkiadó, a The New York Times újságíróját ítélték négy hónapnyi letöltendő szabadságvesztésre a számára információt átadó bizalmas forrás kilétére vonatkozó vallomás megtagadása miatt. Judith Miller, a lap újságírója és a Times egy másik munkatársa egy fedett CIA-ügynök személyazonosságának a kiszivárogtatása ügyében kerültek tanúként kihallgatásra, ugyanis Amerikában a Központi Hírszerző Ügynökség valamely tagja személyazonosságának nyilvánosságra hozatala bűncselekménynek minősül.¹²⁸⁹ A CIA-ügynök férje, Joseph Wilson a New York Times hasábjain megcáfolta George Bush azon állítását, miszerint Szaddam Huszein Nigerben uránércet akart beszerezni a tervezett atom-fegyver programjához. A Times harmadik újságírója Robert Novak, bizalmas kormányzati forrásokból értesülve megírta, hogy Wilsont felesége, a CIA ügynök javasolta az útra Nigerbe. Judith Millernek a büntetőeljárás során azt rótták a terhére, hogy noha az értesülést maga nem hozta nyilvánosságra, a titokzatos kormányzati forrás személyét bírósági kötelezés ellenére mégsem fedte fel. Miller a forrásvédelem alapvető céljára hivatkozva amellet érvelt a washingtoni bíróság előtt, hogy a felfedésre kötelezés feltételei jelen esetben nem állnak fenn, figyelemmel arra, hogy *"ha nem lehet megbízni az újságírók diszkréciójában, akkor nem tudják ellátni feladatukat, és akkor a sajtó sem lehet szabad"*¹²⁹⁰. A washingtoni bíró a vallomástételre kötelezést a Supreme Court 1972. évi döntésére alapozta. Ennek értelmében a sajtószabadságot deklaráló alkotmány-kiegészítés bűncselekmény elkövetésének gyanúja esetén nem biztosít jogot az újságírónak a forrás személyére vonatkozó vallomás megtagadásra. Végül Millert négy év szabadságvesztésre ítélte a washingtoni bíró, amelynek házi őrizetre történő átváltását elutasította. A New York Times elnöke ugyanakkor magasztalta Miller forrásvédelem érvényesülése mellett vívott harcát és akként nyilatkozott az újságíró választása kapcsán, hogy: *„vannak idők, amikor a demokrácia érdeke azt kívánja, hogy a lelkiismeret szavát kövessük”*.¹²⁹¹

1289 In Re: Grand Jury Subpoena, Judith Miller 397 F. 3d 964 (D.C.Cir.2005)

1290 *Bebörtönözték a New York Times újságíróját. MTI.*

URL: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20050707bebortonoztek.html> - Letöltés dátuma: 2016.09.11.

1291 *Bebörtönözték a New York Times újságíróját. (56.lj.)*

Közel 10 évvel a Judith Miller ügyet követően Colorado államban újabb, kitüntetett figyelemmel övezett forrásvédelemmel kapcsolatos ügy látott napvilágot. Jana Winter, a Fox News oknyomozó újságírója az Auróra belvárosában található moziban elkövetett tömeggyilkosságról szóló cikkében arról számolt be, hogy a bűncselekmény elkövetője a Colorado Egyetem egy pszichiáter professzorának információkat juttatott el az ámokfutás részletes tervéről.¹²⁹² Winter cikkében két bűnüldöző forrásra hivatkozott, akiknek személyét a coloradoi bíróság felhívása ellenére nem fedte fel. Az újságíró a Colorado Press Law 3. szakaszára hivatkozva tagadta meg a vallomást, amely rögzíti, hogy *hírek, információk csak akkor képezhetik az eljárás tárgyát, ha közvetlenül relevánsak és lényegesek az ügy eldöntése szempontjából, más ésszerű módon nem szerezhetőek meg és az arra irányuló nyomós érdek magasabb rendű, mint az Amerikai Egyesült Államok Első Alkotmány-kiegészítésében foglalt véleménynyilvánítás szabadságának védelme.*¹²⁹³ A Coloradoi törvény értelmében tehát Wintert akár 6 hónapnyi szabadságvesztéssel is sújthatta volna a bíróság, amennyiben nem vesz váratlan fordulatot az ügy forrásvédelmi szempontból. Miután fény derült arra, hogy az oknyomozó újságíró tevékenység végzésének helye New York államban található az ügy elbírálása a továbbiakban New York állam joghatósága alá tartozott. Ez a körülmény pedig kedvező elbírálást jelentett az újságíró számára, hiszen a New York Civil Rights Law § 79 h) pontja abszolút védelmet biztosít a forrás számára. Így Winter elkerülhette azt a meghurcoltatást, amit Judith Millernek át kellett élnie.

3.2.2. Forrásvédelem Törökországban

Törökországban az újságírói források abszolút védelmet élveznek, más érdekek nem előzhetik meg a forrás titokban tartásához való jogot. Ennek ellenére a forrásvédelem gyakorlati érvényesítésének problémáira világított rá az Emberi Jogok Európai Bírósága a Görmüs and Others v. Turkey ügyben. A Strasbourgi bíróság által vizsgált jogesetben egy török hetilap 2007-es cikkében olyan török vezérkari rendszerről számolt be, ami a sajtó képviselőit aszerint osztályozta,

1292 James Holmes 12 embert megölt, ötvennyolc embert pedig megsebesített, mikor egy film premieren tüzet nyitott a közönségre.

1293 *The Colorado Press Shield Law (3) a)-c)*

hogyan azok a vezérkar iránt barátiak, vagy ellenségesek-e, majd ezen mérlegelés eredménye alapján az ellenlábás újságírókat a fegyveres erők által szervezett bizonyos eseményekről kizárták. A médiaszakmai szervezetek fő képviselői, mint a Médiatanács illetve a Törökországi Újságírók Szövetsége tiltakozásuknak adtak hangot a kiadók és újságírók önkényes módon történő kiválasztása ellen, felhívva a figyelmet ennek a szólás- és sajtószabadságra gyakorolt káros hatására. A vezérkari főnök feljelentését követően a katonai ügyész felhívta Görmüs urat, az első panaszkodót, és felkérte a cikket alátámasztó adatok szolgáltatására, majd a Katonai Bíróság házkutatást rendelt el a magazin szerkesztőségében, ahol negyvenhat számítógépen tárolt adat külső merevlemezre történő átmásolására került sor.¹²⁹⁴ A szerkesztőségben elrendelt házkutatás ellen fellebbezést terjesztett elő a magazin arra való hivatkozással, hogy a házkutatás és lefoglalás révén az újságírókat megillető forrásvédelmi szabályokat megsértették. A Katonai Bíróság a fellebbezést elutasító végzést azzal indokolta, hogy a lefoglalások célja kizárólag a bizalmasnak minősített vezérkari dokumentumok nyilvánosságra hozatala körülményeinek felderítése volt, így a 10. cikk sérelmére hivatkozásnak nincs törvényi alapja. Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban a forrásvédelemmel kapcsolatos esetjogból kiindulva hangsúlyozta, hogy az újságírókat megillető védelem kiterjed azon iratokra és dokumentumokra is, amelyekből a forrás személyazonossága megállapítható. A Bíróság megítélése szerint a magazin szerkesztőségében tartott házkutatás, valamennyi számítógép meghajtójának másolása sokkal nagyobb kárt okozott, mintha végzéssel a forrás felfedezésére kötelezték volna a médiatartalom-szolgáltatót, hiszen így egyértelműen az ügyel összefüggésben nem álló adatok jutottak el a bírósághoz. A Bíróság kiemelte továbbá, hogy az elrendelt házkutatás nem csupán az újságíró és az információforrásai közötti kapcsolatot befolyásolta negatív irányba, de dermesztő hatást gyakorolhatott más közérdekű kiszivárogtatókra is, ami a későbbiekre nézve rendkívül elriasztó hatással lehet a szabálytalan, vagy jogilag megkérdőjelezhető hatósági intézkedések jelentésére.¹²⁹⁵

1294 Case Görmüs and others v. Turkey. Judgment of 19 January 2016. no. 49085/07.

1295 Case Görmüs and others v. Turkey. (60.lj.) 73.-74. pont

3.2.3. A vietnámi forrásvédelem hiányosságai

A vietnámi forrásvédelem helyzetét behatárolja az országban érvényesülő szólásszabadság korlátozás és a médiában jelenlévő erőteljes politikai befolyás. A CPJ (Bizottság az Újságírók Védelméért elnevezésű szervezet) a világ tíz leginkább cenzúrázott országa közé sorolta Vietnámot 2015-ös éves jelentésében. A dél-kelet ázsiai ország a listában a hatodik helyet foglalta el, amelyben a sorrendiséget a bebörtönzések és a sajtószabadságot korlátozó törvények illetve az újságírók üldözése és az internet hozzáférés korlátozása képezi. Az 1999 óta hatályos vietnámi médiatörvény forrásvédelemre vonatkozó szabályai ugyancsak az elnyomás jegyeit viselik magukon.¹²⁹⁶ Ugyan 2011-ben elfogadásra került egy újabb jogszabály, amellyel azonban csak az elnyomó törvények tárháza bővült. Főként a nem hivatásszerűen újságírással foglalkozó bloggerek számára jelent a vietnámi szabályozás egzisztenciális kockázatot, hiszen az említett jogszabály tiltja a forrás személyére vonatkozó vallomás megtagadást, illetve a blog szférában felettébb indokolt álnév használatot is. Annak a blog írónak aki kényes állami ügyekről ad hírt egy posztban komoly üldöztetéssel kell szembenéznie a hatóságok részéről, illetve indokolatlan előzetes letartóztatás és meglehetősen nehéz börtönbüntetés kockázatának kell adott esetben kitennie magát.¹²⁹⁷ 2008-ban két újságíró is börtönbe zártak Vietnámban a korrupcióról szóló tényfeltáró riportjuk kapcsán forrásaik elhallgatása és az ezzel megvalósuló demokratikus szabadságjogokkal való visszaélés miatt.¹²⁹⁸ Az Európai Parlament 2016-os állásfoglalásában elmarasztalta Vietnámot az újságírók és bloggerek szükségtelen elítélése és elrettentően súlyos büntetésük, továbbá forrásaik felfedése következtében megvalósuló sajtószabadság korlátozása miatt. A Parlament a vietnámi kormány szemére vette továbbá, hogy a forrásvédelem szabályának lábbal tiprását jelentette, mikor a *Người Cao Tuổi* újság korábbi főszerkesztőjétől, miután újsága számos korrupciós tisztviselőt leleplezett, 2015 elején visszavonták újságírói engedélyét, majd büntetőeljárást indítottak ellene a büntető törvénykönyv 258. cikke alapján a demokratikus szabadságjogokkal való visszaélés

1296 Committee to Protect Journalists: 10 Most Censored Countries.

URL: <https://cpj.org/2015/04/10-most-censored-countries.php>. - Letöltés dátuma: 2016.09.13.

1297 Julian Pain: Bloggers, the new heralds of free expression. France, Reporters without borders. 6. oldal.

1298 MTI: Szigorúbbak lesznek a vietnámi bloggerekkel a hatóságok.

URL: http://hvg.hu/vilag/20110114_vietnam_blogger_ujsgiro_media - Letöltés dátuma: 2016.08.15.

*vádjával*¹²⁹⁹ ; amely kategória a Parlament álláspontja szerint a büntetőtörvénykönyv homályosan megfogalmazott rendelkezései közé sorolható.

Összességében megállapítható, hogy az újságírói források hatékony védelmére vonatkozó garanciális szabályok kiépítése nélkülözhetetlen az államok demokratikus működéséhez. Ennek tükrében a világ országainak többsége valamilyen formában beépítette jogrendjébe az információforrás védelmét biztosítani hivatott szabályokat, azonban a forrásvédelemre vonatkozó jogi garanciák bővítése a jogalkalmazás tapasztalatai alapján indokoltak. Dolgozatom következő fejezetében azokat - a véleményem szerint szükséges - lépéseket, eszközöket vázolom fel, amelyek elengedhetetlenül szükségesek egy elfogadható jövőbeli forrásvédelem működése érdekében.

4. FEJEZET. A FORRÁSVÉDELEM TOVÁBBFEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI MAGYARORSZÁGON

A magyar büntetőeljárásban az elmúlt húsz év során kialakult forrásvédelmi szabályozás napjainkra az európai minimumoknak megfelelő eljárási garanciákat biztosít az oknyomozó újságírás számára. Ennek ellenére a védelem szintjének emelése továbbra is indokolt hazánkban, hiszen a technika fejlődésével a források védelme nem kizárólag a nyomtatott sajtó és a hivatásszerűen végzett médiatartalom-szolgáltatói tevékenység világában szükséges. A jelenlegi szabályozás részleteinek kidolgozásában mintául szolgálhatnak hazánk számára a forrásvédelmi szabályozás területén élen járó országok megoldásai. A továbbiakban ezen megoldási lehetőségeket teszem vizsgálódásom tárgyává.

4.1. Az újságíró fogalmának egzakt, kibővített meghatározása

A forrásvédelmi szabályok kialakításának elsődleges célja, annak biztosítása, hogy az oknyomozó újságírók megfélemlítés és korlátozás nélkül gyakorolhassák a politika és a közélet tisztasága feletti ellenőrző szerepüket tényfeltáró írásaik

1299 Az Európai Parlament állásfoglalása Vietnámról.

URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+P8-RC-2016-0754+0+DOC+XML+V0//HU> – Letöltés dátuma: 2016.09.13.

által. Az újságíró fogalmának törvényi szinten történő meghatározása azonban kihívásokkal teli jogalkotói feladatnak bizonyul. A technológia fejlődésével az újságírás szükségképpen bővülő kategóriává vált. Egyetértek Dr. Mayer Annamária, a Médiatudományi Intézet munkatársának azon megállapításával, miszerint: *formális kritériumok alapján nehéz azonosítani az újságírót, így lényegében bárki annak tekinthető, aki a nyilvánosság valamely fóruma előtt tájékoztató tevékenységet végez, akár információk gyűjtésével, akár a már meglévők értékelésével teszi is ezt.*¹³⁰⁰ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2000. évi ajánlásában szintén foglalkozott az újságíró fogalmának meghatározásával, amelyet kiterjesztett az olyan természetes- és jogi személyekre, akik rendszeresen vagy hivatásszerűen gyűjtenek vagy terjesztenek információkat a nyilvánosság számára bármely tömegkommunikációs eszközön keresztül.¹³⁰¹ Hasonló definícióra építkezik az EJB forrásvédelmi joggyakorlatában, hiszen nem követeli meg, hogy az újságíró valamely médiatartalom-szolgáltatóval munkaviszonyban álljon, csupán annyi elvárást támaszt, hogy az illető az újságírói etikai normákat betartva, jóhiszeműen eljárva nyújtson megalapozott és pontos információkat. Ezen iránymutatások ellenére a hazai büntetőeljárásról szóló törvény indokolatlanul szűkre vonja a védett személyek körét. A Be. 82. § (1) bekezdés d) pontjában szabályozott relatív vallomás megtagadás jogára kizárólag a médiatartalom-szolgáltatót, valamint a vele munkaviszonyban, vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személyt jogosítja fel. Azaz a Be. és az Smtv. szabályai értelmében forrásvédelem címén kizárólag a professzionális újságírók jogosultak a forrás kilétére vonatkozó vallomás megtagadására, annak ellenére, hogy a tájékoztató tevékenység ma már nem kizárólag hivatásszerűen végezhető.¹³⁰² Ezen felismerés megjelenik a belga szövetségi törvényben, amely átfogó módon határozza meg az újságíró fogalmát, így a forrásvédelem szabálya által védett személyek körét. A belga alkotmánybíróság 2006-ben született ítéletében a vallomás megtagadás jogát kiterjesztette a nem hivatásszerűen információgyűjtési és közlési tevékenységet végző természetes személyekre, így többek között a bloggerekre, akik rendszeresen vesznek részt közvéleménynek szánt információk beszerzésében,

1300 Mayer (10.lj.)119. oldal

1301 Koltay –Mayer. (30. lj.) 397. oldal

1302 Gácsi. (16.lj.) 95. oldal

szerkesztésében vagy terjesztésében.¹³⁰³ Üdvözlendő lépésnek tartanám a belga szabályozáshoz hasonló, kibővített fogalom meghatározást a hazai büntető eljárásjog területén, amely hozzájárulhatna a szabadúszó újságírók által is képviselt sajtószabadsághoz való jog gyakorlásához.

4.2. Újságírói etikai kódex kialakításának szükségessége

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2011-es ajánlása¹³⁰⁴ az újságírók bizalmas forrásainak védelme kapcsán a forrásvédelem önszabályozás útján történő rendezésének lehetőségére hívta fel a figyelmet. A Közgyűlés szerint jelentősen előmozdítaná a forrásvédelem európai helyzetét, amennyiben a kontinens országai szakmai-etikai kódexekben is rögzítenék újságíróik titoktartási jogát. Ezen etikai kódexek részint azt a célt szolgálják, hogy a közös alapelvek segítségével az újságírók érvényt szerezzenek a vallomás megtagadási joguknak és védelmet élvezzenek a rájuk nehezedő politikai nyomással szemben, másrésről a szenzációhajhászástól mentes tájékoztatáshoz való jog biztosításához is hozzájárulhatnak. Ezen követelményeknek megfelelően az angol forrásvédelmi szabályozás egyik sarokköve az önszabályozás, amely az Editor's Code of Practice magatartási kódexében ölt testet. A magatartási kódex 14. § -a nem csupán lehetőségként, hanem az újságírók morális kötelezettségeként rendelkezik a forrásvédelem követelményéről.¹³⁰⁵ Magyarországon a média területén ma is az önszabályozás hiánya tapasztalható, amely egyúttal káros hatással lehet a forrásvédelemre. Ugyan 2000-ben, Visegrádon kidolgozásra kerültek az újságírás etikai alapelvei, illetve 2012-ben az önszabályozás irányába mutató lépésként a Főszerkesztők Fóruma egy etikai normákat tartalmazó dokumentumot is elfogadott, mindez azonban nem gyakorolt érezhető hatást az újságírói gyakorlatra.¹³⁰⁶

1303 Constitutional Court Judgment of 7 June 2006, nr. 91/2006.

1304 Recommendation (Parliamentary Assembly of the Council of Europe) no. R (2011) 1950 The protection of journalists' sources.

1305 Mayer. (10.lj.) 109. oldal.

1306 Koltay –Mayer. (30.lj.) 416-417. oldal

4.3. A felfedésre kötelezés feltételeinek szigorítása

Ahogy a dolgozatomban korábbi fejezetemben már rávilágítottam: az információforrás védelmére vonatkozó szabályozást hatályba lépését követően számtalan kritika érte. Ezek közül álláspontom szerint a felfedésre kötelezés konjunktív feltételeinek egyikére vonatkozó észrevétel tekinthető kellően megalapozottnak. Tekintettel arra, hogy a hazai büntető eljárásról szóló törvény értelmében a forrás kilétének felfedésére három évig terjedő, vagy annál súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény elkövetése esetén van lehetőség, így felfedésre kötelező határozat születhet kisebb jelentőségű büntetőügyekben is. Mindez értelemszerűen azt eredményezheti, hogy az újságírónak a forrás kilétére vonatkozó vallomás megtagadási joga kiüresedhet, hiszen akár a tényfeltáró cikkek által gyakran leplezett csalások esetén is a forrás személyének megnevezésére lehet kötelezni a médiatartalom-szolgáltatót. Ebből pedig az következik, hogy a vallomástételre kötelezés válhatna főszabállyá. Az új büntető eljárásról szóló törvény tervezete¹³⁰⁷ ezt a problémát felismerve már öt évig terjedő vagy annál súlyosabban büntetendő bűncselekmények elkövetése esetén teszi lehetővé a felfedésre kötelező határozat meghozatalát, természetesen az egyéb törvényi feltételek fennállása esetén. Ennek köszönhetően az újságírók forrásainak védelme várhatóan nagyobb hangsúlyt kap a jövőben, hozzájárulva a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesüléséhez.

4.4. A publikálás előtt álló írások védelmének szabályozása

A dolgozat írásának ideje alatt hatályban lévő hazai büntető eljárásról szóló törvény, illetve az új eljárási törvény tervezete is rögzíti, hogy a médiatartalom-szolgáltató relatív mentessége az annak alapjául szolgáló jogviszony megszűnése után is fennmarad. Azonban egyik normaszövegben sem található kifejezett rendelkezés arra vonatkozóan, hogy mikortól társul az oknyomozó újságíró cikkéhez relatív vallomásmegtagadási ok. Azaz bizonytalan, hogy az információforrás kilétére vonatkozó védelem a publikálás előtt álló, még nyilvánosság számára közzé nem tett anyagokra kiterjed-e, avagy az új

¹³⁰⁷ Előterjesztés a büntetőeljárásról szóló törvényről. Igazságügyi Minisztérium 2016. június 20. 168. § (2) bekezdés a) pont

mentességi ok kizárólag a már kiadott cikkek kapcsán értelmezhető. Álláspontom szerint indokolt lenne a védelem *expressis verbis* kiterjesztése ezen kiadatlan dokumentumokra is, ezáltal kiküszöbölhetővé válna az irat lefoglalás alóli mentesség problematikája, azaz az újságíró által a munkahelyén tartott publikálatlan iratok kapcsán ugyancsak fennállna a vallomás megtagadási jogosultság, ez pedig meggátolhatná a forrás közvetett módon történő azonosítását.

4.5. WikiLeaks, whistleblowerek megjelenése és az oknyomozó újságírás jövője

A technológiai fejlődéssel nem csupán a forrásvédelmi szabályozás által védett személyek köre változott meg, de jelentős módosulás tapasztalható az üzleti és politikai élet visszasságainak leleplezési módszerei területén is. Az utóbbi évtizedben megjelenő új generációs közérdekű bejelentők és whistleblowerek¹³⁰⁸ mindinkább elsőbbségre törtek, ugyanis tevékenységükhöz fokozottabb forrásvédelmi garanciák kapcsolódnak a modern informatikai megoldások következtében. A WikiLeaks, az első szivárogtató platformként célul tűzte ki, hogy a források anonimitásának maximális garantálása mellett a vállalatok és a kormányok teljes átláthatósága érdekében leleplezze a verseny- és közsférában felmerülő jogtalanságokat. A források névtelenségének garantálása okán a szervezet központi szerverei Svédországban találhatóak, ahol kedvezőek az újságírókat megillető forrásvédelmi szabályok.¹³⁰⁹

A WikiLeaks és a hozzá hasonló kiszivárogtató fórumok legnagyobb előnye, hogy a nyilvánosság mindenek felettiségét zászlajukra tűzve a klasszikus oknyomozó újságírással szemben az informátorok számára teljes névtelenséget tudnak biztosítani. A világ legtöbb országa ugyan garantálja az oknyomozó újságírók számára is a vallomás-megtagadási jogot és az újságíró forrásának azonosítására alkalmas dokumentumok lefoglalásának tilalmát, a szivárogtató platformok

1308 Association for Progressive Communication: The protection of sources and whistleblowers.

URL:

<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/AssociationProgressiveCommunications.pdf>

Letöltés dátuma: 2016.09.18.

1309 Bodoky Tamás: WikiLeaks fiaskó, avagy a forrásvédelem szégyenteljes kudarca. URL:

http://hvg.hu/velemeney/20110905_wikileaks_bodoky - Letöltés dátuma: 2016.08.10.

mindezt a lenyomozhatatlanságot egy titkosított informatikai fájl-beküldő rendszerrel a védelem magasabb szintjére emelték. Ami a „megerősített” forrásvédelmet illeti: valóban több száz ügy kiszivároztatása kapcsán teljes körűen megvalósult az információt átadó személy a „tégla”- kilétének titokban maradása¹³¹⁰, mindez azonban olykor csak a szerencsének volt köszönhető. Talán a sors fintora, talán törvényszerűség, hogy éppen Daniel Domscheit-Berg, a WikiLeaks egykori munkatársa leplezte le könyvében az *„adatmágnés negatív pólusát”*¹³¹¹. A szerző szerint a kiszivárogtató fórum korántsem biztosított teljes körű forrásvédelmet. Álláspontja szerint hosszú időn keresztül jellemezte az internetes platformot a professzionalitás hiánya, így a forrásvédelem *„sokszor nem volt egyéb, mint lélektani blöffök általi trükkös manipuláció.”*¹³¹² Míg az alapítók viszonylag csekély kockázat mellett élvezhették a világ érdeklődését, addig az információt átadó személyek talán tudatában sem voltak annak, mekkora kockázatot is vállaltak a kiszivárogtatással.¹³¹³ Éppen az internetes portál bizonytalan forrásvédelmi szabályainak az elszenvedői voltak a titkosítás nélkül nyilvánosságra hozott amerikai diplomáciai táviratok kapcsán információforrásul szolgáló személyek. Noha a titkos adatok szerkesztés nélküli - így a források azonosítására alkalmas módon történő - nyilvánosságra hozatala jelentős presztízs veszteséget okozott nem csak a WikiLeaks-nek, de számos, hasonló tevékenységgel foglalkozó internetes fórum számára is, azonban a valódi kockázatvállalók, maguk az információt szivárogtató források, akikre a média szenzációhajhász világában - mint megannyiszor - most is kevés figyelem jutott.¹³¹⁴

Az információforrások anonimitása a szivárogtató platformok egyik legnagyobb előnye, egyben a legnagyobb veszélyforrás is. Weyer Tamás, az origo internetes hírportál volt szerkesztője szerint *„a névtelen forrás előnye, hogy az újságíró elfogulatlanul kezelheti az információt, ellenben nem tudja forráskritika alá*

1310 Lsd.: francia államfők titkos megfigyelésének- illetve az USA afganisztáni és iraki háborújával kapcsolatos titkos katonai, politikai jelentések leleplezése

1311 Daniel Domscheit-Berg : WikiLeaks: a leleplezés. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2011.

1312 Daniel Domscheit-Berg: WikiLeaks: a leleplezés. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2011. 35. oldal

1313 Papp László Tamás: A WikiLeaks titok: egy adatmágnés negatív pólusa. MATARKA 40. évfolyam 7.-8. sz./ 2011. 17-19. oldal.

1314 Bodoky. (75.lj.)

vetni".¹³¹⁵ Éppen ezért véleményem szerint a hagyományos oknyomozó újságírók és a modern technikai eszközöket felhasználó szivárogtató platformok hatékony együttműködése garantálhatja az információt átadó személy kilétének titokban maradását illetve a lakosság tájékozódáshoz való jogának biztosítását. Álláspontom szerint a fejezetben felsorolt, a forrásvédelem továbbfejlesztésére irányuló eszközök csak együttes megvalósításuk esetén tudnak hozzájárulni az információforrás védelmének kiteljesedéséhez hazánkban, ezért ezek összehangolása indokolt..

ÖSSZEZÉS

Az információforrás védelme napjainkra Európa csaknem minden országában valamilyen formában - akár törvényi, akár alkotmányi, akár etikai kódex formájában - szabályozást nyert. Annak ellenére, hogy jelenleg nem létezik a források védelmére vonatkozó egységes közösségi szabályozás, ettől függetlenül az a tendencia figyelhető meg, hogy a legtöbb európai ország, illetve több kontinensen túli állam garanciális szabályokat épített be a büntető eljárásába annak érdekében, hogy az újságírók vallomás megtagadási jogát legitimálják. A valódi eltérés ezen eljárási garanciák jellegében fedezhető fel. Ami hazánkat illeti kijelenthető, hogy a médiatartalom-szolgáltató vallomás megtagadási jogának a büntető eljárásról szóló törvényben való rögzítésével az információforrás védelmére vonatkozó garanciális szabályok kiépítésére sor került. Ezen eljárási garanciák magyar jogrendbe történő beépítésével az Emberi Jogok Európai Bírósága által is oltalmazott véleménynyilvánításhoz való jog nem szenved sérelmet. Ugyanakkor kijelenthető az, hogy jelenleg kihívásokkal teli feladatnak tűnik a forrásvédelem szabályainak a folyton újuló és megújuló technikai fejlődéssel való összhangjának megteremtése. Dolgozatomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy létezik-e hatékony forrásvédelmi szabályozás a magyar büntetőeljárás területén. A kérdés elméleti és gyakorlati megvalósulásának körbejárása után arra a megállapításra jutottam, hogy a forrásvédelem teljes körűvé tételéhez a jelenleg hatályos szabályozás részbeni pontosítása, részbeni

1315 A modern kiszivárogtatók új típusú újságírókat igényelnek. Mérték Médiafesztivál.

URL: http://atlatszo.blog.hu/2013/11/08/mit_csinal_maskepp_a_kiszivarogtato_ki_generacioja -
Letöltés dátuma: 2016.08.16.

kiterjesztése szükséges. Álláspontom szerint az előző fejezetben felsorolt, a forrásvédelem továbbfejlesztésére irányuló eszközök együttes megvalósításuk esetén hozzá tudnak járulni az információforrás védelmének kiteljesedéséhez hazánkban. Ebben a körben fontosnak tartom a forrásvédelem szintjének emelése érdekében a szabadúszó újságírók vallomásmegtagadási jogának expressis verbis szabályozását akár a büntető eljárásról szóló törvény szintjén. A források közvetett formában történő azonosításának megakadályozása érdekében pedig akár a védelemnek a publikálás előtt álló dokumentumokra történő kiterjesztését, akár a lefoglalás alóli mentességek körének kiterjesztését mellőzhetetlennek tartom. A fentiekre tekintettel úgy gondolom, hogy a jelenleg a bírói karra nehezedő jogértelmezési bizonytalanságok kiküszöbölése jelentős részben jogalkotói feladat, ugyanakkor az újságírók önszabályozási mechanizmusainak - akár etikai kódex formájában történő - kiépítése szintén hozzájárulhat egy valódi és teljeskörű információforrás védelemhez.

IRODALOMJEGYZÉK

Bajomi Lázár Péter: Hírközlés tegnap és ma. Médiakutató 2009/ősz.

Bayer Judit: Az új médiatörvény sajtószabadságot korlátozó rendelkezései. Médiakutató. 2011 tavasz.

Dojcsák Dalma: A Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsának végzése egy újságíró tanúvallomásra kötelezéséről* JeMa 2015/1.

Fantoly Zsanett - Gácsi Anett Erzsébet: Eljárási Büntetőjog. Statikus rész. Iurisperitus Bt. Szeged 2013.

Gácsi Anett Erzsébet: A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban. Szegedi Tudományegyetem Állam - és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Szeged, 2015.

Gácsi Anett Erzsébet: Az információforrás védelme a büntetőeljárásban, avagy az új relatív tanúzási akadály. Emberek Őrzője - tanulmányok Lőrincz József tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2014.

Koltay András - Polyák Gábor: Az Alkotmánybíróság határozata a médiaszabályozás egyes kérdéseiről. JeMa 2012/1.

Koltay András: A médiaalkotmányról. Közjogi Szemle. 2010/IV.

Komáromi Brigitta: Kártérítés a büntetőperben. Büntetőjogi Szemle IV. évfolyam 2015/1-2. szám.Hvgorac.

Mayer Annamária: Az újságírói források védelmének korlátozhatósága a strasbourggi bíróság ítélkezési gyakorlatában. In Medias Res 2013/2.

Mayer Annamária: Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes Európai államokban. Médiatudományi Intézet. 2014.

Papp László Tamás: A WikiLeaks titok: egy adatmágnés negatív pólusa. MATARKA 40. évfolyam 7.-8. sz./ 2011

Felhasznált internetes források:

A modern kiszivárogtatók új típusú újságírókat igényelnek. Mérték Médiafesztivál.

URL:http://atlatszo.blog.hu/2013/11/08/mit_csinal_maskepp_a_kiszivarogtatok_uj_generacioja - Letöltés dátuma: 2016.08.16.

Az Európai Parlament állásfoglalása Vietnámról.

URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+P8-RC2016-0754+0+DOC+XML+V0//HU> – Letöltés dátuma: 2016.09.13.

Bebörtönözték a New York Times újságíróját. MTI.

URL: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20050707bebortonoztek.html> - Letöltés dátuma: 2016.09.11.

Bodoky Tamás: WikiLeaks fiaskó, avagy a forrásvédelem szégyenteljes kudarca.

URL: http://hvg.hu/velemenyt/20110905_wikileaks_bodoky - Letöltés dátuma: 2016.08.10.

Committee to Protect Journalists: 10 Most Censored Countries.

URL: <https://cpj.org/2015/04/10-most-censored-countries.php> - Letöltés dátuma: 2016.09.13.

Kóczyán Sándor: A magyar médiaszabályozás és az információforrások védelme.

URL: http://www.mediakutato.hu/cikk/2013_01_tavasz/05_informacioforrasok_vedelm_e.pdf. Letöltés dátuma: 2016. 08.12.

Lehallgatták a Blikk újságíróját.

URL: <https://nepszava.hu/cikk/1093900-lehallgattak-a-blikk-ujsagirot>
Letöltés dátuma: 2016.08.31.

Mayer Annamária: Titkosítás vagy titoktartáshoz való jog? Vitaest az újságírói források védelméről Brüsszelben. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság – Médiatanács- Médiatudományi Intézet.

MTI: Szigorúbbak lesznek a vietnámi bloggerekkel a hatóságok.

URL: http://hvg.hu/vilag/20110114_vietnam_blogger_ujsagi_ro_media

Letöltés dátuma: 2016.08.15.

Polish Helsinki Foundation for Human Rights: Egyes információforrásokat nem illet meg védelem. URL: <http://www.liberties.eu/hu/news/ejeb-sajto-informacioforras-vedelme>

Letöltés dátuma: 2016.09.10.

Idegen nyelvű szakirodalom:

Association for Progressive Communication: The protection of sources and whistleblowers. URL:

<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/AssociationProgressiveCommunications.pdf>- Letöltés dátuma: 2016.09.18.

Daniel Domscheit-Berg : Inside WikiLeaks.(A leleplezés. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2011.)

Julian Pain: Bloggers, the new heralds of free expression. France, Reporters without borders. 6. oldal.

Felhasznált EJEB ítéletek jegyzéke:

Case Görmüs and others v. Turkey. Judgment of 19 January 2016. no. 49085/07.

Financial Times Ltd. and Others v. The United Kingdom, Judgment of 15 December 2009, no. 821/03.

Nordisk Film TV A/S v. Denmark Judgment of 8 December 2005. no. 40485/02.

Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands Judgment of 14 September 2010. no. 38224/03;

Stichting Ostade Blade against the Netherlands. Judgment of 27 May 2014. no. 8406/06

Tillack v. Belgium Judgment of 27 November 2007. no. 20477/05

Voskuil v. The Netherlands, Judgment of 22 November 2007, no. 64752/01

William Goodwin v. The United Kingdom, Judgment of 27 March 1996, no.
17488/90

CSAPUCHA BERNADETT

**AZ EMBERKERESKEDELEM ÜLDÖZÉSE A MAGYAR ÉS A NEMZETKÖZI
JOGALKALMAZÁSBAN**

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az emberkereskedelem nem ismeretlen az emberiség történetében. Maga a definíció bizonyos fokig a hajdani gyarmatokon kialakult rabszolga-kereskedelemhez hasonlítható. Lényege tulajdonképpen az ember tárgyként történő kezelése, árucikként való adásvétele. Európában az emberkereskedelem leírására kezdetben az ún. fehér rabszolgaság terminológia szolgált. Ez a jelenség szinte csakis kizárólag határokat átívelő, prostitúciós célú nő- és gyermekkereskedelmet jelentett. Ebből adódóan a hangsúly elsősorban a prostitúció körüli vitákra terelődött, figyelmen kívül hagyva ezzel az emberkereskedelem valós problémáit. A jelenség tartalmi változásai miatt azonban, a későbbiekben a definíciót ki kellett terjeszteni a kényszermunkára, a szolgaságra, valamint a rabszolgasághoz hasonló gyakorlatra.¹³¹⁶ Az utóbbi években pedig a fogalom összefonódik az illegális migrációval, valamint az embercsempészettel is, melyek napjainkra - világszinten is - tömegjelenséggé váltak. A szegénység, a jobb életkörülmények iránti vágy miatt indult be alapvetően ez a folyamat, amelyet mára gyakorlatilag igen nehezen lehet kordában tartani. Számos kétes ügynökség jött létre, s így az emberkereskedelem módszerei egyre árnyaltabbá váltak a külföldi, „jól fizető”, karriert ígérő munkára toborzás terén. A modernkori rabszolgaságnak is nevezett emberkereskedelem továbbá meglehetősen súlyos bűncselekmény, amely az emberi jogok sérelmét is magában hordozza. Továbbá a deliktum a nemzetközi szervezett bűnözés igen jól prosperáló üzletága, amelynek jó darabig alacsony kockázattal kellett számolnia. Világméretű elterjedtségéből, valamint a

1316 Fehér Lenke: A definíciók jelentősége: az emberkereskedelem fogalma. In: Nótári Tamás (szerk.): Ünnepi tanulmányok Sárközy Tamás 70. születésnapjára, Szeged, Lectum Kiadó, 2010, 84. o.

bűncselekmény kiemelkedő tárgyi súlyából adódóan, napjainkban már sokakat foglalkoztat az emberkereskedelem elleni fellépés. Az EU büntetőpolitikája igen nagy hangsúlyt fektet például a bűnügyi együttműködések előmozdítására, elég csak az Europolra vagy az Eurojustra gondolni. Emellett számos ajánlás, egyezmény és más nemzetközi dokumentum is született, melyek egyrészt az emberkereskedelem körül kialakult fogalmi zűrzavart rendezik, másrészt pedig meghatározzák a fellépés eszköz- és módszertárát is. Dimitrisz Avramopoulos, a migrációs ügyekért, az uniós belügyekért és az uniós polgárságért felelős biztos következő nyilatkozta is egyértelműen a jelenség elleni küzdelemre ösztönöz: „...erkölcsileg és jogilag is elfogadhatatlan és megbocsáthatatlan, hogy Európában a 21. században embereket bocsátanak áruba és zsákmányolnak ki. Személyes, kollektív és jogi felelősségünk, hogy ennek véget vessünk.....”.¹³¹⁷

Az előbbiekből egyértelműen kitűnik, hogy az emberkereskedelem egy rendkívül sokrétű jelenség, amely számos kérdést vet fel. A téma aktualitása vitathatatlan, melyet egyezmények, irányelvek sora is alátámaszt. Már a 2012. évi C. törvény szerinti törvényi tényállásból (192. §) is kitűnik, hogy az emberkereskedelem büntetőjogi megítélése igen összetett, amely egyértelműen kihívás elé állítja a jogalkalmazót. Témaválasztásom hátterében elsősorban ezen szempontok játszottak tehát szerepet.

Dolgozatomban először a magyarországi helyzetet fogom felvázolni, fokozott figyelmet szentelve a deliktum bizonyításának nehézségeire, továbbá az áldozatvédelemre, melyek jogalkalmazói problémák sorát vetik fel. Ezt követően a nemzetközi vonatkozásokon lesz a hangsúly, melynek keretén belül az EU által kifejtett tevékenységre kívánok fókuszálni. Kétség sem fér hozzá, hogy az Európán kívüli világban is lennének érdekes tények az emberkereskedelem jelenségét illetően, ugyanakkor ennek teljes feltérképezése egyrészt területi korlátokba ütközne, másrészt lehetetlen küldetés lenne a rendelkezésre álló információk tömkelegéből adódóan. A döntésem azért esett az EU-ra, mert hazánk is e térségben helyezkedik el, s így jó képben lenni a körülöttünk lévő gyakorlattal. Továbbá uniós tagságunkból adódóan minket is érintenek az EU által felállított szempontok.

¹³¹⁷ Európai Bizottság – Sajtóközlemény: <https://goo.gl/uaX7ji>

Céljaim között szerepel a jogalkalmazói kihívások/nehézségek ismertetése, valamint az ezek elleni hatékony és eredményes fellépés lépéseinek a feltérképezése, nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt. Egyrészt szeretném a problémákat feltárni, másrészt azok orvoslására minél jobb megoldást találni, a rendelkezésre álló szabályozások, iránymutatások alapján. Az emberkereskedelem áldozatai – ahogy látható lesz - fokozottan veszélyeztetett személyek, akik speciális bánásmódot igényelnek. Ebből adódóan céljaim között szerepel az áldozatvédelmi szempontok lehető legteljesebb bemutatása is. Már csak azért is, mert a bűncselekmények áldozataival való törődés, jogaik érvényre juttatása egyrészt alapvető társadalmi érdek, másrészt hangsúlyozandó jogalkalmazói feladat, melynek során a lehetőségekhez, a kompetenciákhoz mérten segítséget kell nyújtani azoknak, akik személyükben, javaikban, vagy jogaikban sérelmet szenvedtek.

2. AZ EMBERKERESKEDELEM ELLENI FELLÉPÉS MAGYARORSZÁGON

2.1. Általános helyzetkép

Magyarország kiindulási, tranzit- és célországként egyaránt fenyegetett az emberkereskedelem jelenségét illetően, bár elsősorban tranzitországgként érintett. Az áldozatok a leginkább veszélyeztetett csoportokhoz tartozó kiszolgáltatott személyek, akiket számos esetben nem is erőszakos módszerekkel, hanem látszólag kecsegtetőnek tűnő munkalehetőségekkel toboroznak.¹³¹⁸

Magyarországon alapvető érdek és érték az egyének biztonsága, melynek biztosításában az emberkereskedelemmel szembeni küzdelemnek is kiemelkedő szerepe van. Az állampolgárokat ért sérelmek vonatkozásában – mind a belföldi, mind pedig a külföldre irányuló emberkereskedelem tekintetében – a szexuális célú kizsákmányolás a leginkább meghatározó, de nem elhanyagolható a munka célú kizsákmányolás is. Az emberkereskedelem magyar áldozatai leginkább az ország lemaradó területein élnek, általában mélyszegénységben.¹³¹⁹

1318 Fehér Lenke: Emberkereskedelem Magyarországon. In: Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter – Bodnár Gergely – Fehér Lenke – Jagusztin Tamás – Windt Szandra: Nemzetközi migráció – Nemzetközi kockázatok, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2008, 432. o.

1319 Windt Szandra: 2013, az emberkereskedelem elleni fellépés éve Magyarországon, Budapest, Belügyi

Az emberkereskedelem elleni fellépés koordinátora hazánkban jelenleg a Belügyminisztérium Európai Unió és Nemzetközi Helyettes Államtitkára. Feladatai közé tartozik az együttműködés előmozdítása különböző állami és nem állami szervezetek között, valamint a felelősségvállalás Magyarország emberkereskedelem ellenes lépéseit nemzetközi, európai, és nemzeti szinten egyaránt. A nemzeti koordinátor által elnökölt kormányzati mechanizmusban valamennyi érintett tárca és állami szereplő képviselteti magát, operatív munka révén biztosítja a koherens fellépést, a felmerülő feladatok végrehajtásának koordinálását. A Nemzeti Koordinációs Mechanizmus állandó tagjai: a Belügyminisztérium, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, a Külügyminisztérium, az Országos Rendőr-főkapitányság, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda, a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal Áldozatsegítő Szolgálat, a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat, az Országos Bírósági Hivatal, a Legfőbb Ügyészség, a Fővárosi Törvényszék, az Országos Kriminológiai Intézet, az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat, a Nemzetközi Migrációs Szervezet és a Lehetőség Családoknak 2005 Alapítvány.¹³²⁰

Az emberkereskedelem jellege, tárgyi súlya szükségessé teszi a komplex és hosszabb időszakra nézve is működőképes megoldásokat. Ezt a célt szolgálja az 1351/2013. (VI. 19.) Korm. határozat az Emberkereskedelem Elleni Küzdelemről szóló 2013 - 2016 közötti Nemzeti Stratégiáról. Elsődleges feladat - az Emberkereskedelem elleni irányelvhez és az Emberkereskedelem Felszámolását Célzó Európai Stratégiához igazodva - a kizsákmányolás megelőzése, továbbá az emberkereskedelem valamennyi formája elleni fellépés. Relevanciát tulajdonít továbbá a megfelelő áldozatazonosítási, irányítási, védelmi rendszer korszerűbb kiépítésének is, valamint a reintegrációt is szem előtt tartja.¹³²¹ A stratégia jövőképe szerint Magyarország nemzeti szinten hatékonyan, nemzetközi szinten megbízható partnerként, az emberi jogokat tiszteletben tartva, diszkriminációmentesen, a gyermekek védelmére különös figyelmet fordítva

Szemle, 62/1., 2014, 62. o

1320 Czine Ágnes: Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája, Pécs, Pécsi Tudomány Egyetem – Állami- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2011, 256. o.

1321 1350/2013. (VI. 19.) Korm. határozat

kíván küzdeni az emberkereskedelem jelensége ellen.¹³²²

2012-től kezdve a Belügyminisztérium informális alapon gyűjti az emberkereskedelem feltételezett áldozatainak és elkövetőinek anonimizált adatait. Az általa szolgáltatott adatok alapján 2012-ben 68 áldozatot (58 nőt, 1 férfit és 9 gyermeket), 2013-ban pedig 43 áldozatot (41 nőt és 2 férfit) azonosítottak. Az azonosított áldozatok többsége – a jogalkalmazói gyakorlat szerint – szexuális kizsákmányolás áldozata. 2014-ben 35 lehetséges áldozat volt (26 nő, 7 férfi és 2 gyermek), mindegyikük magyar; 15-en közülük szexuális kizsákmányolásnak, 18-an munkaerő kizsákmányolásnak voltak kitéve, némely esetben pedig nem részletezték a kizsákmányolás típusát.¹³²³

2.2. Az emberkereskedelem törvényi tényállása a 2012. évi C törvény alapján

Az 1998. évi LXXXVII. törvény fordulópontnak tekinthető, hiszen ez volt az első olyan rendelkezés, amely önálló törvényi tényállásként kezelte az emberkereskedelem jelenségét azzal, hogy kiegészítette a Büntető Törvénykönyvet a 175/B. paragrafussal.¹³²⁴

A nemzetközi elvárásoknak ez a szabályozási mód még nem tett maradéktalanul eleget, mivel leginkább a Rabszolgaság elleni Egyezménynek próbált megfelelni. Az ekkori alapeseti tényállás védett jogi tárgya pusztán az önrendelkezéshez való jog volt, mely kortól és nemtől függetlenül mindenkit megilletett. Nem tekintette védett értéknek a személyi szabadságot, az emberek egyenlőségét, illetve a mozgási szabadsághoz való jogot sem.¹³²⁵

Miután hazánk aláírta a Palermói Jegyzőkönyvet, a helyzet jelentősen megváltozott. Ennek megfelelően ugyanis módosításra került az emberkereskedelem törvényi tényállása (2001. évi CXXI. törvény). A szabályozás egyébként a mai napig megfelel az ET emberkereskedelem elleni küzdelméről

1322 Belügyminisztérium: Emberkereskedelem elleni küzdelem Magyarországon: <https://goo.gl/bNkDnc>

1323 Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezménye Magyarország által történő végrehajtásáról szóló jelentés: <https://goo.gl/OkJXuJ>

1324 Kovács Attila: Az emberkereskedelem elleni hatékony küzdelem Magyarországon az EU-hoz való csatlakozás fényében, Budapest, Ügyészek Lapja, 2004/5., 18. o.

1325 Hollán Miklós: Emberkereskedelem. A kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012, 306. o.

szóló Kerethatározatának (2002/629/IB) felváltásáról szóló 2011/36/EU emberkereskedelem elleni irányelvnek is. A Kerethatározat 4. cikke külön kiemelendő, hiszen abból egyértelműen kitűnik a jogi személy felelősségre vonásának szükségszerűsége. Erre tekintettel hazánkban 2004. május 1-jén, hatályba lépett a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény.¹³²⁶ A 2012. évi C. törvény, vagyis a hatályos Btk. a 192. § alatt szabályozza az emberkereskedelem jelenségét.

Az aktuális tényállást illetően a védett jogi tárgy az ember szabadságához fűződő társadalmi érdek. Ez meglehetősen szorosan kapcsolódik az önrendelkezési joghoz, amelynek kiindulási alapja, úgynevezett anyajoga az emberi élethez és méltósághoz való jog. Alkotmányjogi szempontból vizsgálva ez utóbbi két tényező inkább jogon felüli jelenségeknek számít.¹³²⁷

A deliktum alanya bárki, míg a passzív alanya csak is kizárólag természetes, élő személy lehet. A bűncselekmény csak szándékos kimenetelű lehet.¹³²⁸

Az emberkereskedelmet illetően társtettesség csak azonos oldalon – a sértett eladásában, megvásárlásában – közreműködő elkövetőknél állapítható meg.¹³²⁹ Erre a jogalkalmazóknak is fegyelemmel kell lenniük.

Az 192. § (1) bekezdése képi a bűncselekmény alapesetét. Ennek elkövetési magatartásai más eladásában, megvásárlásában, elcserélésében, ellenszolgáltatás alapján történő átadásában, illetve átvételében öltönek testet. Az alaptényállás szerinti elkövetési magatartások továbbá a deliktumnak, másnak az előbbi tevékenységek véghezvitele érdekében történő szállítása, elszállásolása, elrejtése, megszerzése.¹³³⁰ Hogyan is kell ezeket értelmezni, determinálni?

A Btk. 192. § (1) bekezdésének „a” pontja alapján adott ember eladásán, illetve megvételén nem a polgári jogi értelemben véve vett adásvételt kell érteni, mivel az ember nem lehet adásvétel tárgya. Az ellenszolgáltatással lebonyolított átadás-átvétel minden olyan tevékenységet felölel, amelynek keretén belül a személy másnak a hatalmába kerül. Ezt úgy kell elképzelni, mintha az illető a

1326 Kovács Attila im. 18-19. o.

1327 (23/1990 (X.31.) AB határozat

1328 Kónya István: Magyar Büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára I. – harmadik kiadás, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015, 658. o.

1329 BH 2014.217

1330 Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II., Különös Rész, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015, 185-186. o.

természetes személyt másnak átadná, s annak fejében valamilyen szolgáltatásban részesülne.¹³³¹

Ugyanezen szakasz (1) bekezdésének „b” pontja szerint - melynek elkövetési magatartásai a szállítás, az elszállásolás, az elrejtés, illetve másnak a megszerzése - akkor mondhatóak az emberkereskedelem tényállásszerű alakzatainak, ha kifejtésükre a Btk. 192. § (1) bekezdés „a” pontjának megvalósítása érdekében kerül sor. A „b” pont magatartása tulajdonképpen előkészületi jellegűek, hiszen deliktum elkövetéséhez szükséges feltételeket kívánják biztosítani. Ugyanakkor mindezeket a jogalkotó akarta alapján önállóan kell értelmezni.¹³³²

A 192. § (2) bekezdés estén a toborzás is megjelenik elkövetési magatartásként az (1) bekezdésen meghatározottak mellett. A súlyosabb minősülést az eredményezi, hogy itt jelen kell lennie a kizsákmányolás célzatának is. Ebből adódóan a (2) bekezdés már minősített eset.¹³³³

A 2011/36/EU irányelv egyértelműen lefekteti azokat a kizsákmányolási célzatú szándékos magatartásokat, amelyet a részes államoknak minimálisan emberkereskedelemként büntetendővé kell tenniük. Bár a kizsákmányolás (célzat) pontosan körülhatárolt definícióját nem fejt ki, egy-két támpontot mégis biztosít a jogalkalmazó részére. Lényege, hogy a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy éppenséggel abban tartott sértett helyzetét használja ki az elkövető úgy, hogy közben előny szerzésére törekszik.¹³³⁴

Súlyosabban minősül a bűncselekmény továbbá akkor is (192. § (3) bek.), ha személyi szabadságában megfosztott személy sérelmére, emberi test tiltott felhasználása céljából, hivatalos személyként, üzletszerűen, vagy bűnszövetségben követik el, ha erőszakkal, fenyegetéssel, megtévesztéssel, a sértett sanyargatásával hajtják végre. Minősítő körülmény továbbá ha az elkövető a passzív alanyhoz való bizalmi, kötődésre épülő viszonyát használja ki (nevelés, felügyelet, gondozás, gyógykezelés, hatalmi vagy befolyási viszony)¹³³⁵

Még súlyosabb megítélés alá esik az emberkereskedelem (192. § (4) bek.), ha a passzív alany az elkövetéskor még a 18. életévét sem töltötte be, továbbá a

1331 Uo. 185-186. o.

1332 Kónya István im. 659. o.

1333 Uo. 659. o.

1334 Uo, 659. o.

1335 Uo, 661. o.

kizsákmányolási célzat is fennáll. Megjegyzendő, hogy a jogalkalmazónak figyelemmel kell lennie ebben az esetben arra is, hogy ilyenkor irreleváns az, hogy a polgári jog szabályai szerint esetleg már nagykorú az illető. Ugyanakkor az elkövetőnek tisztában kell lennie azzal, hogy a sértett a törvényben determinált életkornál fiatalabb. Továbbá a személyi szabadságától megfosztott passzív alany sérelmére történő elkövetést is társítja a törvény a 192. § (3) bekezdésében megjelöltek bármelyikével (kivétel „a” pont). A büntetést úgyszintén magasabb szintre rúgja az a tény, ha az emberkereskedelem különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz a kizsákmányolás célzata mellett.¹³³⁶

Még súlyosabban minősül a bűncselekmény, ha a passzív alany a 14. életévét sem töltötte be.¹³³⁷

A szankció, mint hátrányos jogkövetkezmény akkor a legszembeötlőbb (192. § (6) bek.), ha a passzív alany a 18. életévét vagy a 14. életévét be nem töltött személy, és az elkövetés egyéb, a korábbi minősített esetekben szereplő körülményeket is felöleli.¹³³⁸

Ha a társadalom felől szeretné a jogalkalmazó megvizsgálni adott kérdéskört, akkor az alapján elmondható, hogy egy deliktum tárgyi súlyának társadalmi megítélése az úgynevezett szubjektív biztonságérzetből adódik. A büntetőjogi normákra azonban nagy általánosságban is elmondható, hogy azok tipikusan kötődnek az erkölcsi normákhoz. Az emberkereskedelem vonatkozásában sincs ez másképp. Vagyis az erkölcsi és vallási normák is egyaránt sérülnek a jelenség kapcsán. A jogalkalmazó szervek számára így egyértelműen kirajzolódik az adott kérdéskör mögött rejlő fokozott társadalomra veszélyesség.¹³³⁹

2.3. A jelenség kapcsán felmerülő büntető eljárásjogi kérdések, különös tekintettel a bizonyítási nehézségekre

A büntetőeljárásnak minden kétséget kizáróan szerves alkotóeleme a bizonyítás, mivel az eljárási célokat nélküle nem lehet elérni, valamint a büntetőeljárás

¹³³⁶ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál im. 187. o.

¹³³⁷ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál im. 187. o.

¹³³⁸ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál im. 188. o.

¹³³⁹ Kubisch Károly: Az emberkereskedelem tárgyi súlyának társadalmi megítélése. In: Boda József (szerk.): A Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Szakmai Folyóirata 16/1., Budapest, NKE Szerológátató Nonprofit Kft., 2016, 80-81. o.

tartalmi oldalának meghatározó részét is ez adja. Mindemellett a ténymegállapítás feltétele, maga a ténymegállapítás pedig a jogkérdések megoldásának alapja. A bizonyítás tehát a jogalkalmazási folyamat legnagyobb terjedelmű része, mely az egész eljárási folyamaton végighúzódik.¹³⁴⁰

Az emberkereskedelem jelenségét meglehetősen problematikus bizonyítani, köszönhetően a szűk bírói értelmezés által teremtett szigorú bizonyítási követelményeknek. Elsősorban azért, mert a közvetlen vagy a közelmúltban megvalósított erőszakot sokszor nem lehet, vagy nagyon bonyolult alátámasztani. Nehézséget okozhat, hogy a koldulás, a gyermekprostitúció, a szexuális kényszerítés, valamint a kizsákmányolás még mindig nincsenek kellőképp összehangolva az emberkereskedelemmel, amely lényeges hiányosság, ugyanis az általában más bűncselekményekkel karöltve jelenik meg. Ennek következtében sokszor más törvényi tényállásra tevődik át a büntetőeljárás során a vádképviselés, s így a bűnelkövető nem is emberkereskedelemért lesz marasztalva.¹³⁴¹

A büntetőeljárást nagyban nehezíti az a körülmény, hogy a nyomozati szakasz elhúzódásának következtében azok a tanúk, akinek vallomásán alapult a tényállás, már nem elérhetőek, mivel az országból eltávoztak. Ilyenkor általában a terheltek semmi esetre sem kívánnak együttműködni a hatóságokkal, bűnösségüket pedig egész egyszerűen tagadják. Beismerő vallomásra gyakorlatilag csak elvétve kerül sor. Nehézséget jelent a jogalkalmazóra nézve, hogy az ügyek túlnyomó többségében a sértettek vagy más tanúk a nyomozati szakban tett terhelő vallomásaikat a bíróság előtt visszavonják, mely háttérben nem ritkán védői taktika, vagy egész egyszerűen a sértett megfenyegetése áll.¹³⁴²

Ha a sértett és a terhelt között érzelmi viszony áll fenn, az újabb problematikus helyzetet teremt. A terhelt igen gyakran azzal próbál védekezni, hogy a sértett pusztán féltékenységből tesz rá nézve terhelő vallomást. Egy bonyolult családi,

1340 Németh Zoltán György: A nyomozó hatóság bizonyításban játszott szerepe, a nyomozati tényfeltárás és a bizonyítás összefüggései, Budapest, Jogelméleti Szemle, 2012/2., 1. o.

1341 Kubisch Károly: Az emberkereskedelem módosult tényállásának, valamint az elkövetési módok bizonyításának nehézségei, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 47-48. o.

1342 Czine Ágnes: Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája, Pécs, Pécsi Tudomány Egyetem – Állami- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2011, 150. o.

illetve rokoni kapcsolat vonatkozásában ennek feltérképezése, bizonyítása szinte lehetetlen.¹³⁴³

Az idő múlása is akadályozhatja a jogalkalmazó eredményességét. A vádlottak szökése, külföldre távozása, valamint a tanúk emlékeinek „kopása” is gátló tényezőknek számítanak. Az ilyen esetekben a titkos információgyűjtés az egyetlen egy megbízható tényalap, amely lehetővé teszi a büntetőeljárás sikeres lebonyolítását. A bíróság kénytelen a nyomozási bíró által megadott engedélyben meghatározott terhelthez kapcsolódó adatokra szorítkozni. Nem helyezhet a figyelem középpontjába olyan titkos adatokat, melyek ugyan a nyomozásból adódóan rendelkezésre állnak, de az engedély célszemélye csak egy terhelt volt.¹³⁴⁴

Már a nyomozati szakaszban is meglehetősen komplikált elhatárolni, hogy mivel is állunk pontosan szemben az emberkereskedelem jelenségét illetően. Hogy miért is állítom mindezt?

Egy jogképességgel és cselekvőképességgel bíró egyén vonatkozásában megállapítható, hogy ezen személyek eladása és megvétele már önmagában veszélyt jelent a társadalomra nézve. Ugyanis egy olyan szabály kerül átszakításra, amely már az ENSZ alapokmányában, az Európai Unióról szóló Szerződésben és az Alaptörvényben is megjelenik. Ez pedig az, hogy az ember semmiképp sem tekinthető tárgynak. Az egyén egy olyan társadalomalkotó „dolog”, amely nem forgalomképes. Fogantatása óta jogképes, s bizonyos tényezők meglétekor pedig cselekvőképes is egyben.¹³⁴⁵

Az Alkotmánybíróság értelmezésében az emberi élethez és méltósághoz való jog egymással elválaszthatatlan egységet alkotó alapjog, amely egyértelmű kifejezője az emberi minőségnek, továbbá tartalommal tölti ki a jogképesség kategóriáját. Így az ember voltaképpen normatív fogalommá válik. Az Alkotmánybíróság a monista emberfelfogás talaján áll, ezzel elvetve az emberi test és lélek dualizmusára épülő elvet. Azonban az élethez és emberi méltósághoz való

¹³⁴³ Kubisch Károly im. 56. o.

¹³⁴⁴ Uo. 56. o.

¹³⁴⁵ Nótári Tamás: A jognak asztalánál... 1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul, Debrecen, Debreceni Jogi Műhely, 2009/6., 5. o.

anyagjogból levezethető jogok is korlátozhatóak, éppúgy mint az önrendelkezési jog.¹³⁴⁶ Az emberkereskedelem elkövetője utóbbit sérti, mert a passzív alanya helyett és nevében jogellenes módon az egyén akarata és személye ellen cselekszik. A legfontosabb alapjogi sérelem azonban az, hogy az egyén nem lehet adásvétel tárgya, vagyis dolog. Ugyanis az ember egy jogképességgel bíró természetes személynek titulálható.¹³⁴⁷ Az előbbiekből adódóan pedig a polgári jog által determinált fogalmakat a büntetőjog szűrőjén keresztül kell értelmeznie a jogalkotónak.

Egy természetes személy eladásán egy olyan szituációt kell érteni, melynek során a megvásárolt illető a vevő teljes és egyben kizárólagos hatalmába, vagyis tulajdonosi és birtokosi pozíciójába kerül. Azok az érdek- és hatalmi viszonyok, amelyek egyes alacsony státuszú közösségek tagjai között jogszerűen, vagy annak hiányával létrejöttek, az említett polgári jogi fogalmak kibontását a jogalkalmazók számára meglehetősen komplikálttá teszik. Ehhez társul az az igen gyakori jelenség, hogy az a tényállásszerű magatartás, amely egyik országban kerítés büntetével szankcionálható, másutt emberkereskedelemnek fog minősülni a bírói gyakorlat szerint. Probléma az is, hogy a polgári jog adásvétel alatt egy visszerthes jogügyletet ért, amelynek megléte a tényállásszerűséget vonja maga után. Kérdéses továbbá, hogy egy nyomozati szakaszba került cselekmény kapcsán mit tekintsen a hatóság befejezett magatartásnak? Mivel az emberkereskedelem immateriális deliktum, ebből kifolyólag már a pusztán megállapodás megvalósítja elméletileg adott tényállás kísérletét. Az, hogy a megállapodásban szereplő ellenszolgáltatás teljesítése, nem teljesítése áll-e fenn, nem érinti a cselekmény befejezettségét.¹³⁴⁸

Érdemes szót ejteni a sui generis részesi elkövetési magatartásokról is. Vaskuti szerint a tényállás másik részében olyan elkövetési alakzatok vannak (pl.: toborzás, elszállásolás, elrejtés, másnak való megszerzés), amelyek sui generis bűnsegédi magatartások. A másnak való megszerzés vagy maga után némi bizonytalanságot, ugyanis a kerítés törvényi tényállásának is szerves alkotója

1346 Balogh Zsolt – Schanda Balázs: Alkotmányjog – Alapjogok, Budapest, PPKE-JÁK, 2011, 100-101. o.

1347 Kónya István im. 658. o.

1348 Vaskuti András: A szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények. In: Jakucs Tamás (szerk.): Büntetőtörvény Magyarázata, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2004, 228-230. o.

ezen elkövetési magatartás.¹³⁴⁹ Így a célzatot (kizsákmányolást) rendkívül szűk körben és pontosan kell determinálni, bizonyítani, mivel az emberkereskedelem tényállása itt könnyen elcsúszhat a kerítés irányába. A Btk. 192. § (8) bekezdése pontosan meghatározza a kizsákmányolás büntetőjogi fogalmát: „kiszolgáltatott helyzetbe hozott, vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előnyszerzésére való törekvés”.¹³⁵⁰ Vagyis ebbe benne foglaltatik minden olyan szituáció, amely az eredetihez képest előnyösebbet jelent a kiszolgáltatott sértett állapotát kihasználó számára.

Egyébként maga a kiszolgáltatott helyzet megvalósulhat egy tényező következményeként, illetve több tényező együttes hatásaként egyaránt. Fontos megjegyezni, hogy ezt a szituációt nem feltétlen az elkövetőnek kellett előidéznie. Ebben az esetben a deliktum elkövetője a már meglévő kiszolgáltatott helyzet fenntartásával, esetleg az abból történő kilábalás megakadályozásával meríti ki adott törvényi tényállást. Úgyszintén fontos jogértelmezési szempont, hogy a bűncselekmény már pusztán az előny szerzésére való törekvéssel befejezetté válik. A célzat nemcsak anyagi javakra irányulhat, hanem bármely más egyéb, olyan kedvezőbb helyzetet is jelenthet, amely a sértett kiszolgáltatott helyzetéből eredendően adódik.¹³⁵¹

Maga a kizsákmányolás – a 2011/36/EU alapján – egyébként akkor válik értelmezhetővé, ha az adott személlyel szemben kényszerítetnek be (fenyegetés, erőszak stb.). Az azonban – jogalkalmazási szempontból – elhanyagolható, hogy az áldozat beleegyezett-e vagy sem. Amennyiben az áldozat gyermek (18 év alatti), akkor a bírói gyakorlat alapján, a kizsákmányolási célzatú magatartások még akkor is emberkereskedelemnek fognak minősülni, ha a kényszerítő eszközök egyikét sem fejtette ki adott esetben az elkövető. Az irányelv alapján, a tagállamok szabadon dönthetnek abban, hogy indítanak-e eljárást az emberkereskedelem áldozataival szemben a rájuk kényszerített bűncselekményekben való részvételért, amely egyébként bizonyítás szempontjából rendkívül komplikált. Továbbá a részes feleket megilleti a

¹³⁴⁹ Vaskuti András im. 231. o.

¹³⁵⁰ 2012. évi C. törvény

¹³⁵¹ Czine Ágnes: Az új Btk. és a kapcsolódó jogforrások, bírósági iránymutatások, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016, 339. o.

büntetőeljárás megindításához fűződő jog saját állampolgáraik ellen, az Unió máik tagállamában elkövetett deliktum ügyében.¹³⁵²

2.4. Az áldozat/tanú védelme kapcsán megfontolandó jogalkalmazói kérdések

Az emberkereskedelem jelenségének vizsgálata során úgy gondolom, hogy elengedhetetlen az áldozatok/tanúk védelméről is szólni. A vizsgált kérdéskör relevanciájából adódóan, valamint a téma hangsúlyosabbá tételéből kifolyólag döntöttem úgy, hogy dolgozatom előző részétől elkülönítve kezelem, bár lesznek olyan részek, melyek oda is beleillenek.

Kik is tekinthetők tulajdonképpen áldozatoknak? Áldozatnak minősül a bűncselekmény természetes személy sértettje, a polgári jogi értelemben véve vett közeli hozzátartozója, valamint mindazok a személyek, akik a deliktummal összefüggésben fizikai, pszichikai, erkölcsi, anyagi jellegű sérelmet szenvedtek, vagy alapvető jogaik csorbultak.¹³⁵³

Jelenlegi bűnüldözői gyakorlat szerint az emberkereskedelem áldozatai csak akkor tekinthetők hazánkban hivatalosan is áldozatoknak, ha tanúskodnak az elkövetőkkel szemben. Az áldozatoknak ugyanakkor komoly kockázatot jelent a megtorlás, amelyet a csempészek, kereskedők fejtenek ki. Ebből adódóan igen gyakori, hogy nem tesznek vallomást a fenyegető és félelmet keltő helyzet miatt.¹³⁵⁴ A nyomozóhatóság épp ezért sokszor alkalmazza a titkos információgyűjtést, amelynek során beszerzett bizonyíték megkönnyíti az eljárást, és a tanúk befolyásolása esetén is komoly bizonyítékot jelent. Sőt! Indokolatlanná teszik a tanúk utólagos befolyásolását, így egyfajta „áldozatvédelmi” szerepeként is funkcionálnak.¹³⁵⁵

A tanú védelmét szolgáló állami eszközök tárháza meglehetősen széles. Az anyagi jogi eszközök közül elsősorban a tanú fenyegetéssel való befolyásolásának a tilalmát kell kiemelni, amely hazánkban „hamis tanúzásra

1352 Kubisch Károly im. 53. o.

1353 Jenei Károly: Áldozatvédelem, Miskolc, B-A-Z Megyei Bűnmegelőzési Alapítvány Szakmai Kiadványa, 2003, 185. o.

1354 Kubisch Károly im. 49-54. o.

1355 Czine Ágnes: Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája, Pécs, Pécsi Tudomány Egyetem – Állami- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2011, 150. o.

felhívás” néven szerepel a hatályos Btk.-ban.¹³⁵⁶

Az áldozat tanúvallomásának felvétele során kiváltképp figyelmet kell szentelni a sértett jogaira. Az emberkereskedelem áldozata ugyanis olyan aszimmetrikus emberi, kapcsolati hálóban találja magát, amelyben gyakorlatilag minden területen alárendeltségi szerepet tölt be. Mindehhez társul a félelem, valamint a kiszolgáltatottság érzete, melyek személyekre és intézményekre nézve is fennállnak.¹³⁵⁷ Ezen tények kétségtől a kihallgatást, valamint a tanúvallomás megtételét is igen nehezítéssé teszik. Ezért az eljáró szerveknek nem szabad erőltetni a részletek pontos elmondását, mivel az tovább fokozná a stresszt, a félelemérzetet az egyénben.¹³⁵⁸

Az áldozatkezelés vonatkozásában elengedhetetlen továbbá a civil szervezetekkel való együttműködés, partnerség kialakítása mind a jogalkalmazó, mind más, az eljárásban részt vevő hatóságok részéről. Itt érdemes röviden említést tenni a menedékházakról. Hazánkban jelenleg a Baptista Szeretetszolgálat, illetve az Ökumenikus Szeretetszolgálat működtet ilyen létesítményeket. Itt az áldozatok tanácsadást, orvosi és mentális segítséget kapnak, melynek következtében oldódnak a lelki traumák. A jogalkalmazó szerveknek és egyéb hatósági szereplőknek törekedniük kell arra, hogy az áldozatot addigi környezetéből, továbbá az elkövetők és azok hozzátartozóinak közegéből is kiszakítsák. Azokban az eljárásokban ahol a terhelő adatokat elsősorban az áldozat szolgáltatta, különösképp lehet azzal számolni, hogy az elkövetők, vagy azok megbízottai, minden eszközt bevetnek annak érdekében, hogy a vallomást tevő áldozatot rákényszerítsék vallomásának a visszavonására, annak megváltoztatására, mely végső soron a büntetőeljárás megszüntetéséhez vezet.¹³⁵⁹

A 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról lehetőséget ad a tanú különösen

1356 Kiss Anna: A sértett jogai a büntetőeljárásban. In: (Fehér Lenke – Forrai Judit (szerk.): Prostitúció, prostitúcióra kényszerítés, emberkereskedelem. Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága és a Kiút Veled Egyesület, 1999, 87-89

1357 Fehér Lenke – Herman Judit – Herczog Mária – Gyurkó Szilvia – Hrabovszki Zoltán – Pontyos Tamás: Kézikönyv az emberkereskedelemtől, Budapest, Nemzetközi Migrációs Szervezet budapesti regionális képviselete, 2004, 26. o.

1358 Cziné Ágnes im. 154. o.

1359 Cziné Ágnes im. 155.

védetté nyilvánítására (Be. 97. §), s a tanúk személyes adatainak zárt kezelésére is (Be. 96. §). Kiváltképp indokolt esetben pedig az eljárást folytató bíróság tanácsának elnöke, az ügyész, valamint a nyomozó hatóság kezdeményezheti, hogy a terhelt, a védő, a sértett, az egyéb érdekelt, a sértett és az egyéb érdekelt képviselője, a tanú, a szakértő, a szaktanácsadó, a tolmács, a hatósági tanú, továbbá a felsoroltak valamelyikére tekintettel más személy a külön jogszabályban (34/1999. (II. 26.) Korm. rendelet) meghatározott védelemben részesüljön (Be. 98. § (1) bekezdése).¹³⁶⁰

A Büntetőeljárásról szóló törvény 98/A. §-a a tanúvédelmi programra való utalással, rendelkezéseket tartalmaz arra nézve, hogy miként is kell a Be. szabályait az ilyen jellegű akcióban résztvevő személyek vonatkozásában alkalmazni. E programhoz való csatlakozás a sértett és a tanú büntetőeljárási jogait és kötelezettségeit nem érinti, azonban a törvény rendelkezéseinek az alkalmazásában fellelhető néhány eltérés.¹³⁶¹

A Védelmi Programról egyébként külön jogszabály rendelkezik, nevezetesen a 2001. évi LXXXV. törvény. Alkalmazására lehetőség nyílik a büntetőeljárás alatt, illetőleg annak befejezését követően is. A megállapodás a büntetőeljárásban részt vevő, a hatósággal együttműködő tanúval, sértettel vagy terhelttel köthető, kiemelkedő súlyú bűncselekmény vonatkozásában, a törvényben meghatározott feltételek megvalósulásakor.¹³⁶²

A szükséges áldozatvédelmi intézkedéseket a gyermekvédelmi törvényben (1997. évi XXXI. törvény) meghatározott, a krízisintervenciót szavatoló intézményrendszer és a személyes gondoskodást biztosító szociális ellátórendszer mellett, 2006. január 1. óta a megyei igazságügyi hivatalokon belül működő áldozatsegítő és jogi segítségnyújtó szolgálatok látják el. Az ő közreműködésük nélkül nem lehetne megfelelni a nemzetközi elvárásoknak, s azok egyik legfontosabb kritériumának, a „victim first” elvnek. Ez az áldozat érdekeinek az elsődlegességét rögzíti, valamint kimondja, hogy az nem

1360 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1361 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1362 Fehér Lenke – Herman Judit – Herczog Mária – Gyurkó Szilvia – Hrabovszki Zoltán – Pontyos Tamás im. 95. o.

tekinthető a büntetőeljárás tárgyának.¹³⁶³

A bizonyítási eljárás során továbbá alkalmazni kell az új kriminalisztikai technikákat (DNS-elemzés, online bűnözés felderítése stb.). Az emberkereskedők személyének felderítésére pedig proaktív jellegű nyomozati technikákat kell alkalmazni az eredményesség érdekében.¹³⁶⁴

A nyomozás és az áldozatvédelem hatékonyságának növelése érdekében az általános nyomozóhatóság által használt, elektronikus adatkezelői rendszerként működtetett Robotzsaru Neo rendszert fejleszteni szükséges. A továbbfejlesztés lényege az lenne, hogy amennyiben a nyomozóhatósági eljárás során emberkereskedelemmel érintett sértett úgy nyilatkozik, hogy az Áldozatsegítő Szolgálat segítségét igénybe kívánja venni, akkor egy külön, kifejezetten ennek jelölésére szolgáló modul aktiválásával a kapcsolatfelvételhez szükséges adatok az Áldozatsegítő Szolgálat számára automatikusan hozzáférhetővé válnának. Az eljárásokban az esetmenedzser alkalmazhatóságának lehetősége is releváns lenne, mivel így segíteni tudná az azt igénylő sértettet. A megindult büntetőeljárásokban is komoly szerepet kapna az esetmenedzser, hiszen elősegíthetné a hatóságokkal való kapcsolattartást, segíthetne a sértettnek az idézések, értesítések tartalmának megfelelő értelmezésében. A büntetőeljárást követő időszakban is kapcsolatot tarthatna a sértettel, így a hatékony utánpótlás követelménye is megvalósulhatna.¹³⁶⁵

Az áldozatok nyomon követését, áldozatvédelmi rendszerbe történő bevonását elősegítő adatszolgáltatási mechanizmus kiépítéséről is szót kell ejteni, hiszen az európai uniós stratégia által előírt közös adatbázis felállításában történő részvétel mellett kiemelten fontos a hazai informatikai rendszerek összehangolása, különös tekintettel a bírósági, ügyészségi és rendőrségi közös munkafelület kialakítására és átjárhatóságára. Bár a gyakorlatban történő kivitelezésért a Belügyminisztérium a felelős, ugyanakkor partnerként közreműködik a Legfőbb Ügyészség, az Országos Bírósági Hivatal és a

1363 Gyurkó Szilvia: Magyar jó gyakorlatok, protokolljavaslatok, esetkezelési minták. In: Gyurkó Szilvia – Virág György (szerk.): Emberpiac. A Magyarországot érintő nemzetközi emberkereskedelem társadalmi, kriminológiai jellemzői, Budapest, ESZTER Alapítvány, 2009, 79. o.

1364 Demus Mária: A rendőrség szerepe és feladatköre az emberkereskedelem elleni fellépésben, Budapest, IOM, 2004, 9-24. o.

1365 4 éves stratégiai tervdokumentum: <https://goo.gl/5MTfuW>

Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal. A fejlesztés egyik alapeleme lenne itt is a Robotzsaru Neo fejlesztése, amely segítségével a rendszer alkalmasnak bizonyulna a hatékony áldozatsegítés támogatására, valamint az azzal foglalkozó szervezet adatigényének kölcsönös együttműködési megállapodáson nyugvó kiszolgálására.¹³⁶⁶

Az állami kárenyhítésről, kártalanításról sem szabad megfeledkezni az áldozatok kapcsán. Hazánkban az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról megnyitja a lehetőséget az ügynevezett közvetítői eljárásra, melynek fő célja a sértett részére történő kompenzáció, jóvátétel, s így a bűncselekmény következményeinek az enyhítése. Mindemellett a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartásának az előmozdítása sem elhanyagolandó szempont. Törekedni kell arra, hogy a gyanúsított és a sértett között - a gyanúsított tevékeny megbánását megalapozó - megállapodás létrejöjjön az eljárás eredményeként.¹³⁶⁷

Hangsúlyozandó, hogy az eljárás jelentős mértékben tehermentesítheti a jogviták rendezésére egyébként hivatott jogalkalmazói szervezetrendszert, mindenekelőtt a bíróságokat. Szűrőszerepként funkcionál, ugyanis érdemi jogvitára csak akkor kerül sor, ha sikertelenül végződik a megegyezés kísérlete. Bár a mediáció a felek önkéntes hozzájárulására épül, ugyanakkor azt a sértett, valamint a terhelt is bármikor visszavonhatja.¹³⁶⁸

Az eljárásban a feleket – főszabályként - egyenrangú félként kell kezelni, bár az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve preambuluma (46) bekezdése rést üt ezen. Ez a gyengébb, kiszolgáltatottabb fél védelme érdekében megállapítja, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatások során is az áldozat érdekeit és igényeit kell elsődlegesen szem előtt tartani, orvosolva ezzel az áldozatnak okozott kárt, és megelőzve a további károkozást. Figyelembe kell venni a bűncselekmény természetét és súlyát, a trauma mértékét, az áldozat fizikai, szexuális vagy pszichológiai sérthetlensége megsértésének ismétlődő jellegét, az erőviszonyokban fennálló különbségeket, valamint az áldozat életkorát, érettségét vagy intellektuális képességét, hiszen ezek korlátozhatják

1366 4 éves stratégiai tervdokumentum: <https://goo.gl/5MTfuW>

1367 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1368 Schweighardt Zsanett: A tevékeny megbánás – a mediáció szerepe a büntetőeljárásban, a jogintézmény jövője: <https://goo.gl/f35KBN>

vagy ronthatják az áldozat képességét arra nézve, hogy megalapozott döntést hozzon. Továbbá gátló funkciót is betölthetnek az ügy, áldozat számára kedvező kimenetelét illetően.¹³⁶⁹

A 2005. évi CXXXV. törvény - a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről - 1. § (1) bekezdése nyomán áldozat a Magyar Köztársaság területén elkövetett bűncselekmény sértettje, valamint az a természetes személy, aki a bűncselekmény közvetlen következményeként sérelmet, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett el. Releváns, hogy minden sértett áldozat, de nem minden áldozat sértett. A büntetőeljáráásban fellelhető sértetti fogalmat nem lehet áldozati fogalommal alakítani. Ebben a fogalomrendszerben a deliktum sértettje az a természetes személy is, aki a bűncselekmény közvetlen következményeként sérelmet, elsősorban testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett. A sértetten kívül másnál csak akkor lehet beszélni közvetlen következményről, ha sérelme a bűncselekménnyel szoros térbeli és időbeli összefüggésben, és azzal ok-okozati viszonyban valósult meg. A „közvetlen következmény” fogalom is magyarázatra szorul. A jogalkalmazói gyakorlat alapján nemcsak a sértett, hanem a sértetten kívül az a személy is áldozattá válhat, aki a bűncselekmény közvetlen következményeként sérelmet szenved. E ténynek a megállapításához, eldöntéséhez a - jogalkalmazók részéről - viszont szükséges annak vizsgálata, hogy a keletkezett sérelem valóban a bűncselekménnyel ok-okozati viszonyban van-e és szoros térbeli és időbeli összefüggésben áll-e.¹³⁷⁰

4. § (1) bekezdése értelmében az állam áldozatsegítő szolgáltatásként elősegíti az áldozat érdekeinek érvényesítését, azonnali pénzügyi segítyt ad, jogi segítségnyújtást, illetve szükség szerint védett szálláshelyet is biztosít. A védett szálláshelyre jutást az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012 (XII.13.) sz. Kormányrendelet szabályozza jelenleg.¹³⁷¹

A 2005. évi CXXXV törvény 9/A §-a szerint azon harmadik országbeli

¹³⁶⁹ 2012/29/EU irányelv

¹³⁷⁰ Czie Ágnes im. 91-94. o.

¹³⁷¹ Betlen Anna: Prostitúció és emberkereskedelem a szociális ellátásban és a gyermekvédelemben:

<https://goo.gl/5zdlQc>

állampolgárokat, akik az emberkereskedelem áldozatai, informálni kell arra nézve, hogy egy hónap gondolkodási időt vehetnek igénybe annak eldöntésére, hogy szeretnének-e együttműködni a hatóságokkal a felderítés során. Erre egy hónap ideiglenes tartózkodás is biztosítva van számukra. Amennyiben az együttműködés mellett döntenek, úgy egy évre tartózkodási jogosultságot kapnak, amely még meg is hosszabbítható további egy évvel, illetve addig, amíg az eljárás tart, és abban együttműködnek.¹³⁷²

A gyakorlatban mindez úgy valósul meg, hogy az Áldozatsegítő Szolgálat intézkedik a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalnál az ideiglenes tartózkodási engedély beszerzése érdekében. Az Igazságügyi Hivatal hatáskörébe tartozó Áldozatsegítő Szolgálat egyébként központi költségvetésből működik. Az általa biztosított pénzügyi támogatás finanszírozása pedig a „Bűncselekmények áldozatainak kárenyhítése” nevezetű kiemelt előirányzaton keresztül valósul meg, amelyről minden évben a költségvetési törvény külön fejezete rendelkezik.¹³⁷³

Az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Kormányrendelet gyakorlatban történő megvalósulása során egy azonosító beszélgetésen kell részt vennie az áldozatnak első lépésként. Ennek megkezdése előtt azonban elengedhetetlen az érintett tájékoztatása a beszélgetés célját illetően, amely az emberkereskedelem tényleges áldozatának a felderítésében van determinálva. Továbbá közölni kell vele, hogy ő, vagy éppenséggel nem ő az emberkereskedelem valószínűsíthető áldozata.¹³⁷⁴ Az esetmegbeszélésekből le lehet szűrni a rendszer működésének jellemzőit, fellelhető hibáit. A Koordinációs Mechanizmus kijelölt tagjai javaslatot készíthetnek a felmerülő hibák mielőbbi orvoslása érdekében, valamint a hatékonyabb működés elősegítése céljából. A működés biztosítása érdekében pedig szakmai protokollokat hoznak létre az áldozatok beazonosíthatóságáért, melyek összesítik az áldozatok általános jellemzőit, egészségügyi indikátorait.¹³⁷⁵

1372 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről

1373 Windt Szanda: Információs kézikönyv a Belgium, Hollandia és Magyarország között működő, az emberkereskedelem áldozatait segítő Transznacionális Irányítási Mechanizmusról, Budapest, Magyarország Belügyminisztériuma, 2015, 130. o

1374 Uo. 123. o.

1375 4 éves stratégiai tervdokumentum: <https://goo.gl/5MTfuW>

Az előbbiek eredményeként létrejött a prostitúcióval összefüggő jogsértések és az emberkereskedelem kezelésével kapcsolatos rendőri feladatok végrehajtásáról szóló 13/2014. (V. 16.) ORFK utasítás is.¹³⁷⁶ Kiemelendő, hogy az ORFK Bűnmegelőzési Osztálya részt vesz „Az emberkereskedelem európai áldozatainak irányítása és segítése” – RAVOT-EUR elnevezésű magyar – belga – holland projektben. A magyar kezdeményezésű akció fő törekvése egy olyan nemzetközi áldozatkezelési mechanizmus kialakítása Magyarország, Belgium és Hollandia között, amely elősegíti mind a munka, mind a szexuális célú emberkereskedelem áldozatává vált személyek biztonságos visszatérését. Az ORFK ugyanakkor kiemelt figyelmet fordít a nyomozást végző állomány szakmai tudásának növelésére, szinten tartására, amelyet oktatással valósít meg.¹³⁷⁷

2.5. Alaptörvényi vonatkozások

Az emberkereskedelem azon túl, hogy rendkívül súlyos bűncselekmény, sérti az alapvető emberi jogokat és más jogokat egyaránt. Így a jogegyenlőség és az egyenlő jogvédelem elvét, a diszkrimináció tilalmát, a személyi autonómia, biztonság és a testi épség védelmének az elvét, a szabadsághoz és a mozgási szabadsághoz fűződő jogokat, az információhoz és az oktatáshoz való jog elvét, a munkához, a munka szabad megválasztásához köthető szempontokat, a pszichikai és fizikai egészséghez való jogot.¹³⁷⁸

Ebből adódóan hazánk Alaptörvényének több pontját is érinti az emberkereskedelem bűncselekményének megvalósulása, melyekre a következő (saját készítésű) táblázattal kívánok rávilágítani. Megjegyezném, hogy az érintett cikkek az Alaptörvény „Szabadság és Felelősség” elnevezésű fejezetében találhatóak.

Az érintett rendelkezések Alaptörvényben található helye	Az emberkereskedelem által érintett rendelkezések ¹³⁷⁹
III. cikk (1) bekezdés	„Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen,

1376 Czine Ágnes im. 143. o.

1377 Magyarország Kormányának B/6626. számú beszámolója: <https://goo.gl/lwkFIW>

1378 Fehér Lenke – Herman Judit – Herczog Mária – Gyurkó Szilvia – Hrabovszki Zoltán – Pontyos Tamás im. 20. o.

1379 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

	megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani. Tilos az emberkereskedelem.”
III. cikk (3) bekezdés	„Tilos az emberi fajnemesítést célzó gyakorlat, az emberi test és testrészek haszonszerzési célú felhasználása, valamint az emberi egyedmásolás.”
IV. cikk (1) bekezdés	„Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.”
IV. cikk (2) bekezdés	„Senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.”
IV. cikk (4) bekezdés	„Akinak szabadságát alaptalanul vagy törvénytől korrumpálva korlátozták, kárának megtérítésére jogosult.”
XII. cikk (1)	„Mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához.....”
XVII. cikk (3)	„Minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez.”
XXVII. cikk (1)	„Mindenkinek, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén, joga van a szabad mozgáshoz és tartózkodási helye szabad megválasztásához.”

„Az élethez való jog a méltóság nélkül, nem az emberi élethez való jog”. Ez a – halálbüntetést eltörlő döntésből vett – mondat az élethez és az emberi méltósághoz való jog kapcsolatának vezérmotívuma. Ezzel az AB állást foglalt a monista felfogás, azaz élethez és az emberi méltósághoz való jog elválaszthatatlan egysége mellett. Ezen jogok abszolút jogoknak tekinthetők, melyek semmi esetre sem korlátozhatóak. A másik fontos jellemző, hogy az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog az ember jogi státuszát meghatározó jogok, a jogalanyiséggel, illetve e jogok minden embert megillető egyenlőségével karöltve. Az emberi méltósághoz való jogból származtatható

egyébként a cselekvési szabadsággal rendelkező, döntéseiért felelősséget vállaló személy (mint emberkép) is.¹³⁸⁰ Az európai alkotmányosság méltóságfelfogásának alapján egy embert nem lehet adott cél megvalósítása érdekében eszköznek tekinteni, hanem önmagában célnak kell tekinteni. Ezen nézet az emberkereskedelem jelenségének megvalósulásával jelentősen sérül. Könnyen belátható ugyanis, hogy az emberkereskedelem lényege tulajdonképpen az egyén tárgyként történő értelmezése, árucikként való adásvétele, mely mögött a kizsákmányolás célzata húzódik. Az iménti méltóságfelfogás, melyet hazánk Alaptörvénye is követ, nemcsak a köz- és magánszférát érinti, hanem az a munkavállalói jogokra, a munkahelyi környezetre is kiterjed. A méltóság védelme ebben az esetben azt jelenti, hogy a munkavállalókat nem pusztá tárggyá redukálni, eszközként kezelni. A munka, a munkavállalói jogok, valamint az emberi méltóság közötti kapcsolat komplex kérdéseket vet fel. Először is normál helyzetben az emberek nem vesztik el emberi méltóságukat a pusztá munkába állással. A munkafeltételek tehát általában megfelelnek az Alaptörvényben rögzített követelményeknek (I. cikk (3)). Minden alkotmányos jognak érvényesülni kell a munkahelyen is: kiemelten releváns e tekintetben a munkavállalói autonómia, valamint az önrendelkezéshez fűződő jogok. Európában a munkahelyi szféra alkotmányos dimenziói bár még nem annyira hangsúlyosak, ennek ellenére annyi mindenképp elmondható, hogy a kényszermunka, a rabszolgaság és az emberkereskedelem abszolút tilalom tárgyai. Az első két tilalmat expliciten rögzíti az EJE 4. cikke és mindhármat megerősíti az EU Alapjogi Chartájának 5. cikke.¹³⁸¹ Magyarország Alaptörvénye érdekes módon csak az emberkereskedelem és a szolgaság tilalmáról szól, s a kényszermunkát figyelmet kívül hagyja.

Köztudott tény az is, hogy a prostitúció története során megannyi szállal kötődött egyes bűncselekményekhez, így az emberkereskedelemhez is. A jelenség nemzetközi szinten is meglehetősen jól szervezett szex-iparrá nőtte ki magát, ahol a foglalkoztatottak exportja és importja mögött bűnöző hálózatok állnak. Az emberkereskedelem megannyi formája közül a szexuális kizsákmányolási

1380 Balogh Zsolt: Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog, Budapest, Iustum Aequum Salutare, 2010/4., 36-37. o.

1381 Catherine Dupré: Az emberi méltóság a 2011-es magyar Alaptörvényben, Budapest, Fundamentum, 2011/4., 28-29. o.

célzattal megvalósuló alakzat a legelterjedtebb. Napjainkban a bűnöző hálózatok kecsesgető munkalehetőség hamis ígéretével megannyi személyt - elsősorban nőket - csálnak külföldre azért, hogy ott velük prostitúciós tevékenységet végeztesse, melyből egyébként ezen hálózatok komoly profitra tudnak szert tenni. Ha a prostitúció maga nem is büntetendő, de prostituáltként dolgozni „de facto” tilos vagy csak igen szigorú korlátozások mellett lehetséges. A köré épülő kizsákmányolási cselekmények azonban büntetendők.¹³⁸² Úgy gondolom, hogy az előbbiek érintik Alaptörvényünk III. cikkének (3) bekezdését is. Az emberkereskedelem az áldozatok szabadsághoz fűződő jogait is sérti, mely összefüggésbe hozható az önrendelkezési joggal. A hatályos Btk. az emberkereskedelem védett jogi tárgyának az ember szabadságához fűződő társadalmi érdeket tekinti. A sértett általános cselekvési szabadságának sérelme már az egyes elkövetési módok kifejtésével – erőszak, kényszer – egyértelművé válik. Jogállami keretek között szólni kell a szükséges és arányos korlátozásnak a követelményéről, mely az alapjogokat érinti, itt a cselekvési szabadságot és az önrendelkezési jogot. Ennek megítélésénél alkalmazandó az Alkotmánybíróság azon alaptétele, hogy a „korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely »intézmény« közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. a köznyugalom)”.¹³⁸³ Megjegyzendő, hogy az Alkotmánybíróság szerint „nem vonható le olyan következtetés, hogy immateriális, veszélyeztető tényállásokat a törvényalkotó nem nyilváníthat bűncselekménnyé”.¹³⁸⁴ Az önrendelkezés szükséges és arányos korlátozása nem kérdőjelezhető meg a tényállások nemzetközi egyezmények alapján büntetni kívánt változatai esetén. Az ilyen cselekmények ugyanis nemcsak az emberi méltóság egyes elemeit veszélyeztetik (kizsákmányolási célzatra tekintettel), hanem a sértett általános cselekvési szabadságának sérelmével is járnak, köszönhetően az erőszak vagy a fenyegetés kifejtésének.¹³⁸⁵

1382 Fehér Lenke: Prostitúcióra kényszerítés, emberkereskedelem, Budapest, Belügyi Szemle, 1998/3., 35-36. o.

1383 30/1992. (V. 26.) AB határozat

1384 18/2000. (VI. 6.) AB határozat

1385 Hollán Miklós: Az emberkereskedelem elleni nemzeti büntetőjogi fellépés nemzetközi jogi alapjai és alapjogi korlátai, Budapest, Munkabeszámoló, OTKA, 2013, 20. o.

Összességben elmondható, hogy hazánk célországként, tranzitországgként, valamint kiindulási országgként is fenyegetett az emberkereskedelem jelensége kapcsán. Az áldozatok kiszolgáltatott személyek, akik mélyszegénységből jöttek. Látható volt, hogy az emberkereskedelem bizonyítása koránt sem egyszerű feladat, vagyis az valódi kihívást jelent a jogalkalmazó számára. Jellemző, hogy csak az áldozatok nem tesznek vallomást, vagy utóbb visszavonják azt, melynek hátterében igen sokszor az érintett megfélemlítése áll. Az emberkereskedelemmel összefüggésben lévő ügyekben a jogalkalmazónak célszerű az eljárás eredményessége érdekében, olyan eljárásjogi szabályokat életbe léptetni, mint például a titkos információgyűjtés és adatszerzés. Továbbá el lehet rendelni a tanú különösen védett személlyé történő nyilvánítását, adatainak zárt kezelését, valamint külön jogszabályban meghatározott, úgynevezett Védelmi Programban való részvételét.

3. AZ EMBERKERESKEDELEM ÜLDÖZÉSÉNEK NEMZETKÖZI SZINTEN TÖRTÉNŐ MEGVALÓSÍTÁSA

3.1. Az emberkereskedelem tendenciái az Európai Unióban

A tagállamoknak legutóbb 2015 decemberében kellett adatokat szolgáltatniuk az Eurostat részére, mely alapján a 2013-2014 közötti időszakra nézve lehetett következtetéseket levonni. Eszerint az EU-ban az emberkereskedelemnek összesen 15846 áldozata volt. Mindmáig a szexuális kizsákmányolás célzatú forma tekinthető a legelterjedtebbnek, hiszen ez a regisztrált áldozatok 67%-át tette ki. Ezt egyébként a munkaerő-kizsákmányolás követte a maga 21%-ával. A regisztrált áldozatok döntő többsége nő volt (76%).¹³⁸⁶

A szexuális célú kizsákmányolás esetében az áldozatok zöme nő volt, de egyes országok a férfi áldozatok számának növekedéséről számoltak be. A munkaerő kizsákmányolása céljából történő kivitelezés során az áldozatok leginkább férfiak voltak, akik elsősorban mezőgazdasági szférából érkeztek. A jogalkalmazónak az ilyen jellegű cselekmények felderítéséhez támpontot adhat, hogy ezen elkövetők elsősorban a munkavállalási engedélyekre, vízumokra és munkafeltételekre

¹³⁸⁶ Európai Bizottság jelentése: <https://goo.gl/WwkGM4>

vonatkozó szabályozás végrehajtásában vagy ellenőrzésében levő hézagokat használják ki.¹³⁸⁷

3.2. Az emberkereskedelem elleni fellépés az Európai Unióban

Az Európai Unió létrejötte teljesen új távlatokat nyitott meg a bűnözés elleni fellépésben, amelyre szükség is volt, hiszen az sokkal „nemzetközibbé” vált, különösképp az új, határokon átnyúló bűnözési formák megjelenésével. Ez a folyamat pedig napjainkban a nemzetállamokat új együttműködési formák bevezetésére és elmélyítésére készíti.¹³⁸⁸ „Bizonyosra vehető, hogy Európában a nemzeti keretek közé szorított büntető igazságszolgáltatás ideje lejárt, s új korszak kezdődött – a büntetőjogi rendszerek egymásmellettiége »átjárhatóságra« változott”.¹³⁸⁹

Az emberkereskedelem elleni küzdelemben kulcsfontosságú szerepet töltenek be a különféle uniós egyezmények, irányelvek, melyek alapvető elvárásokat fogalmaznak meg a fellépés mibenlétére vonatkozóan. Felsorolni is nehéz lenne mindegyiket, így a következőkben próbálom a legfontosabbakat, a legaktuálisabbakat kiemelni. Az Eurojust, illetve az Europol bűnügyi együttműködésben kifejtett szerepéről is szó lesz. Külön hangsúlyt fogok fektetni az áldozatvédelemre, hiszen a jogalkalmazónak alapvető kötelezettsége az áldozat érdekeinek szem előtt tartása, védelmének biztosítása, a másodlagos viktimizáció elkerülése céljából.

3.2.1. Az emberkereskedelem elleni ET Egyezmény

A Varsói Egyezmény (2005), más néven az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépéséről szóló Egyezménye rögzíti a részes államok feladatait az emberkereskedelem jelenségére nézve, különösen a nőket és a gyermekeket érintő formák vonatkozásában. Magában foglalja a kutatást (legjobb gyakorlatok tekintetében), a figyelemfelkeltést (a média és a civil társadalom felelősségét

1387 Europol helyzetjelentés – Emberkereskedelem az EU-ban: <https://goo.gl/wPH251>

1388 Polt Péter: Az Eurojust és az Európai Ügyész. Tendenciák, kérdések, alternatívák és lehetőségek, Budapest, PPKE-JÁK, Habilitációs tézisek, 2016, 3. o.

1389 Karsai Krisztina: Az európai büntetőjog alapkérdései, Budapest, KJK Kerszöv., 2004, 239.o

illetően), a célzott információs kampányokat, valamint a megelőző intézkedéseket.¹³⁹⁰

Az Egyezmény továbbá tekintettel van az ENSZ-hez köthető Palermói Jegyzőkönyvre, hiszen az ott meghatározott emberkereskedelemre vonatkozó definíciót is irányadónak tekinti. Ez egyébként: „személyek toborzását, szállítását, eladását, elrejtését vagy átvételét jelenti fenyegetés, erőszak vagy a kényszer más formáinak alkalmazásával, rablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy a védekezésre képtelen állapottal való visszaélés, vagy anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök adásával vagy elfogadásával annak érdekében, hogy kizsákmányolás céljából elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik. A kihasználásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszerszolgálatát vagy szolgáltatásokat, rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott felhasználását”.¹³⁹¹

Az Egyezmény - az átfedések mellett - jelentős hozzáadott értéket is tartalmaz, figyelemmel a 39. cikke. Ennek értelmében a Palermói Jegyzőkönyvben megállapított jogokat és kötelezettségeket az ET bár nem kívánja megbolygatni, ugyanakkor ezek megerősítését, fejlesztését igenis indokoltnak tartja.¹³⁹²

Büntetőjogi szempontból relevanciával bír, hogy az Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezmény nem tartalmaz kötelezettséget a kizsákmányolás feltétlen büntetni rendelésére, továbbá a Palermói Jegyzőkönyvvel egyezően kezeli a sértetti beleegyezés mibenlétét. Ennek értelmében: a gyermekek tekintetében nem lehet beleegyezésről beszélni, még akkor sem, ha az emberkereskedelem céljait szolgáló eszközselekmények közül egyet sem használtak fel. Az is jogi evidencia, hogy a kiskorú gyermek törvényes képviselője sem pótolhatja a gyermek beleegyező nyilatkozatát. Továbbá nem tartalmaz kötelezettséget arra nézve, hogy a részes államok büntetni rendeljék azt, aki

1390 Fehér Lenke: Az emberkereskedelem komplex problémája. In: Lamm Vanda (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének Folyóirata LIII/1., Budapest, MTA TK Jogtudományi Intézete, 2012, 405. o

1391 Palermói Jegyzőkönyv: <https://goo.gl/6ikakV>

1392 Pozsik Réka: Az emberkereskedelem aktuális helyzete Magyarországon, Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2015, 36-37. o

olyan szolgáltatást vesz igénybe, melyet kizsákmányolt sértett nyújt.¹³⁹³

Az Egyezményben taglaltak végrehajtását a Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (továbbiakban GRETA) ellenőrzi. Ez egy szakértőket magába tömörítő csoport, akik különös jártassággal bírnak az emberkereskedelmet, az áldozatsegítést és az emberi jogokat illetően. A tagok folyamatos nemzetközi oktatásokon vesznek részt a hatékony és eredményes fellépés érdekében. Ennek köszönhetően a nyomozások folyamata is majdnem teljesen egységes, amely jelentősen megkönnyíti a nemzetközi szintén való bűnügyi együttműködést.¹³⁹⁴

A GRETA információgyűjtésre szolgáló módszerei közé tartozik a kérdőívezés, valamint a civil társadalommal, a nem kormányzati szervezetekkel való kapcsolattartás. Ugyanakkor látogatást is tehet a vizsgálat alatt álló országban az elfogadott intézkedések végrehajtásának ellenőrzéséből adódóan. Feladata a Varsói Egyezményben részes tagok kiértékelése az emberkereskedelem elleni küzdelem, az áldozatsegítés stb. vonatkozásában. Mindemellett országra szabottan tanácsok sorát fogalmazza meg egy jobb helyzet, hatékonyabb fellépés érdekében. Fontos megemlíteni, hogy az ugyanezen területen mozgó bírói, illetve kvázi bírói esetjog nem köti döntésében. A GRETA minden tagra vonatkozóan megvizsgálja a jelentéstervezetet, melyeket a szükséges javaslatokkal együtt elküldi – állásfoglalás céljából – az érintett nemzet kormányának. Ezen állásfoglalás a végső jelentés elkészítésekor is figyelembe lesz véve.¹³⁹⁵

3.2.2. Az Europol és az Eurojust harca a szervezett bűnözés ellen

Az emberkereskedelem elleni fellépés során az operatív együttműködés fokozását elsődleges szempontnak kell tekinteni. Az emberkereskedelem súlyos, személy elleni bűncselekmény, ebből adódóan bűnüldözési prioritásként kezelendő. A jelenség a szervezett bűnözés szempontjából alacsony kockázattal

1393 Hollán Miklós: Emberkereskedelem. A kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012, 94-95. o.

1394 Pozsik Réka im. 41. o.

1395 Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezménye Magyarország által történő végrehajtásáról szóló jelentés: <https://goo.gl/OkJXuj>

járó és magas haszonnal kecsegtető vállalkozás. Így a bűnüldöző szervezeteknek minden rendelkezésére álló erőforrást és kapacitást fel kell használniuk annak érdekében, hogy érvényt szerezzenek az emberkereskedelem tilalmának, megfosztva azt minden gazdasági előnytől. Mindemellett a deliktummal összefüggésbe hozható anyagi haszon lefoglalása és elkobzása is igen lényeges. Az emberkereskedelemmel kapcsolatos nyomozást kiemelten kell kezelni, vagyis szakértői nyomozati technikák és bomlasztó stratégiák alkalmazása szükséges.¹³⁹⁶

Az Európai Igazságügyi Együttműködési Egység (Eurojust) az Európai Unió olyan ügyészi szerve, amelynek feladata az igazságügyi együttműködés megkönnyítése, felgyorsítása és koordinálása.¹³⁹⁷

Az Eurojustban minden uniós tagállamot egy-egy nemzeti tag képvisel, akik általában ügyészek, vagy adott állam jogrendszerének sajátosságaiból adódóan olyan bírók vagy rendőrtisztek, akik az ügyésszel azonos hatáskörrel rendelkeznek, s ügyészi feladatokat látnak el. A nemzeti tag munkáját a tagállam által kinevezett helyettesek és asszisztensek, valamint az általa kiküldött nemzeti szakértők segítik. Az Eurojust funkcionális és adminisztratív feladatait a 28 nemzeti tagból álló Kollégium és az adminisztratív igazgató által vezetett uniós személyzet látja el. A Jogi Szolgálat is külön kiemelendő, amelynek nagy szerepe van a nem egyedi büntetőügyekhez kapcsolódó jogi anyagok előkészítésében.¹³⁹⁸

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSz) 85. cikke szerint az Eurojust feladatai a következők.¹³⁹⁹

- a) az illetékes nemzeti hatóságok által lefolytatandó nyomozások megindítása, valamint javaslattétel a bűnvádi eljárások megindítására,
- b) bűnvádi eljárások kezdeményezésének összehangolása,
- c) az igazságügyi együttműködés erősítése a joghatósági összeütközések

1396 EU legjobb gyakorlata: <https://goo.gl/KIiojI>

1397 Polt Péter im. 10. o.

1398 Eurojust éves jelentés, 2014: <https://goo.gl/R6LKau>

1399 EUMSz

feloldásával, valamint az Európai Igazságügyi Hálózattal való szoros együttműködés révén.

Az Eurojust hatásköre kiterjed minden olyan bűncselekményre és jogsértésre, melyek tekintetében az Európának is hatásköre van. Így például: a terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem, az emberkereskedelem, a pénzhamisítás, a csalás, a vesztegetés, a bűnszervezetben való részvétel tipikus vizsgálódási pontok.¹⁴⁰⁰

Ha a tagállamok hatóságai az Eurojust segítségét szeretnék igénybe venni, akkor a saját nemzeti szekciójukkal kell felvenniük a kapcsolatot. A megkeresést követően pedig az Eurojust igen széleskörű gyakorlati segítséget nyújt. Egyrészt a nemzeti tagok, helyetteseik és asszisztenseik útján előmozdítja a tagállami vád-, illetve nyomozóhatóságok közötti együttműködést, különösképp a bonyolult ügyekben, másrészt azon esetekben, amikor az együttműködés egyéb formái nem vezetnének eredményre. Továbbá segíti a tagállami hatóságot az információhoz való hozzájutásban a jogsegélykérelmekkel, illetve a kölcsönös elismerés elvén nyugvó jogi eszközök végrehajtásának aktuális állapotával kapcsolatosan. Mindemellett közreműködik azok végrehajtásának előmozdításában is. Abból, hogy az Eurojust alapvető feladata az igazságügyi együttműködés megteremtése, egyértelműen következik, hogy nem tartozik hatáskörébe a titkos információgyűjtés, valamint a rendőrségi információcsere. Szükség esetén pedig a jogsegélykérelmek tervezetének megvizsgálásával, illetve minőségi ellenőrzésével is segíti a jogalkalmazói szerveket. A joghatósági összeütközések esetén az Eurojust által tett javaslat nem bír kötelező erővel, csupán támpontot ad arra nézve, hogy mely államnak is kellene lefolytatnia a büntetőeljárást. A nyomozási, ügyészégi eljárások során a tagállamok közti információcserét kívánja előmozdítani, illetve felgyorsítani. Segít eldönteni azt is, hogy adott tagállamnak éppenséggel egyedül vagy pedig egy, esetleg több tagállamra koncentrálva lenne-e célszerű lefolytatnia a büntetőeljárást.¹⁴⁰¹

Az Eurojust eszközrendszerei közül említést kell tenni a koordinációs értekezletről, a koordinációs központokról, valamint a közös nyomozócsoportok felállításának támogatásáról. A koordinációs értekezlet a nemzetköz bűnügyi

1400 Széles Nóra: A szervezett bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei az Európai Unióban, Miskolc, Deák Ferenc Doktori Iskola, 2008, 99. o.

1401 Útmutató: <https://goo.gl/Rfzg2l>

együttműködés különleges eszköze. Jogi és gyakorlati szakértelmet, valamint anyagi támogatás egyaránt nyújt, melyek segítségével kapcsolatot teremt a tagállamok, illetve harmadik államok igazságügyi és büntetőügyi hatóságai között. Ebben a környezetben a jogalkalmazó szervek közvetlenül cserélhetnek egymással információt, továbbá helyben fogadhatják el és vitathatják meg a nyomozás összehangolását célzó eljárásokat. Mindemellett pedig az operatív kérdéseken kívül felmerülő jogi természetű problémákra is választ kaphatnak. Az eredményességhez az Eurojust magasan képzett szakemberei is hozzájárulnak (általában ügyészek és bírák) a nyomozás aprólékos elemzésével. A koordinációs értekezleteken szükség szerint részt vesznek harmadik állambeli igazságügyi és büntetőügyi hatóságok, az Europol-, illetve az OLAF képviselői.¹⁴⁰²

A koordinációs központok a valós idejű információcserét biztosítják a több tagállamban egyidejűleg végrehajtott házkutatás, lefoglalás stb. alkalmával, valamint a végrehajtás összehangolásában is szerepet játszanak. Az ügyek igazságügyi jellegét illetően is kulcsfontossággal bírnak, különösképpen a közös akciónapok lebonyolításában, valamint a jogi kérdések előrejelzésében, és időben történő megoldásukban nyújtanak segítséget.¹⁴⁰³

A közös nyomozócsoportok pedig a határokon átnyúló nyomozások esetén nyújtandó jogsegély megkönnyítését szolgálják. A tagok közti információcsere ilyenkor közvetlenül, formális jogsegélykérelem nélkül történhet.¹⁴⁰⁴

A rendőrségi együttműködést illetően pedig az EU-ban minden kétséget kizáróan vezető szerepet tölt be az Europol, melyre az EUMSZ 88. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy elsődleges feladatának az uniós politikának az alkalmazási körébe tartozó közös érdekeket sértő bűnözés elleni fellépést, üldözést, illetve megelőzést kell tekinteni.¹⁴⁰⁵ Kiemelt célja az információcsere, illetve a bűnügyi hírszerzés megkönnyítése a tagállamok büntetőügyi hatóságai között. Főbb működési területei: emberkereskedelem, kábítószer-kereskedelem, terrorizmus, embercsempészet, pénzmosás, adócsalás stb.¹⁴⁰⁶

1402 Eurojust éves jelentés, 2014: <https://goo.gl/R6LKau>

1403 Útmutató: <https://goo.gl/Rfzg2l>

1404 Eurojust éves jelentés, 2014: <https://goo.gl/R6LKau>

1405 EUMSZ

1406 Bűnügyi együttműködés az Európai Unióban: <https://goo.gl/bRZDGE>

Az Europol munkatársai különböző bűnüldöző szervektől érkeznek, ideértve a rendőrséget, a határőrséget, a csendőrséget, a vám- és pénzügy- őrséget, valamint a biztonsági szolgálatokat. Tisztviselői közvetlenül nem rendelhetnek el letartóztatást, továbbá a végrehajtói jogkört sem gyakorolhatják, szemben a tagállamok rendőrségeivel (pl. nem igazoltathat).¹⁴⁰⁷

Az Europol adatbázisai és szolgáltatásai a nap 24 órájában, a hét valamennyi napján rendelkezésre állnak. Az Europol infrastruktúrájának a gerincét a hálózata adja, amely egymással összekapcsolja a tagállamokat, valamint az Europollal együttműködésre lépő nem uniós feleket. Ez az infrastruktúra alapvetően a következőkből áll:¹⁴⁰⁸

- a) SIENA: a biztonságos információcserét lehetővé tévő hálózati alkalmazás,
- b) EIS: Europol Információs Rendszer,
- c) EPE: az Europol szakértői platformja.

Az Europol egy mobiliroda-alkalmazást is kifejlesztett, mely lehetővé teszi a tisztviselők hozzáférését az információlekérdezési és - elemzési eszközök teljes köréhez, gyakorlatilag a világ bármely pontjáról. Ez a rendszer a „JIT”, vagyis a közös nyomozói csoport munkáját is megkönnyíti. A JIT egyébként a határokat átívelő szervezett bűnözés elleni nyomozást szolgálja, valamint javítja a rendőrségi együttműködést is. A csoportok legalább két tagállam igazságügyi és rendőrségi hatóságaiból állnak.¹⁴⁰⁹

Összességében megállapítható, hogy a bűnügyi együttműködés is elengedhetetlen az EU-ban az emberkereskedelem elleni harc során, mivel az határokon átnyúló jelleget ölt. Az Eurojust egy ügyészi szervezet, amelynek fő célja az igazságügyi együttműködés megkönnyítése, kiemelt hangsúlyt helyezve a koordinációra. Az Eurojust igen hatékony és széles körben is alkalmazható eszközrendszerrel bír, elég csak a koordinációs értekezletre, a koordinációs központokra, valamint a közös nyomozócsoportok felállításának a támogatására gondolni. A rendőrségi együttműködést illetően pedig az Europol által kifejtett tevékenységnek van determináló jelentősége. Elsődleges feladatának a bűnözés

1407 Széles Nóra im. 71. o.

1408 Az Europol profilja: <https://goo.gl/ZRC6bY>

1409 Europol szemle: <https://goo.gl/u6sdyT>

elleni fellépést, illetve a bűnmegelőzést kell tekinteni. Kiemelt célja továbbá az információcsere, illetve a bűnügyi hírszerzés megkönnyítése a tagállamok bűnüldöző hatóságai között, ahogy az látható volt.

3.2.3. A 2011/36/EU számú irányelve az emberkereskedelem megelőzéséről, az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat hatályon kívül helyezéséről

Az irányelv átfogó, integrált megközelítést alkalmaz, középpontba helyezve az áldozatvédelmi szempontokat, az alapvető emberi jogokat, illetve az emberkereskedelem bűncselekményként történő értelmezése/szabályozása kapcsán felállított elvárásokat. Az emberkereskedelem definícióját a korábbiakhoz képest igen tágan értelmezi, amely így magába foglalja annak egyéb formáit is (kolduláshoz, deliktumhoz kapcsolódó kizsákmányolás stb.).¹⁴¹⁰ A következőkben az emberkereskedelem szabályozása kapcsán felállított elvárásokról és az alapjogi aspektusokról szeretnék szólni, míg az áldozatvédelemhez köthető szempontokat – az átláthatóság érdekében – dolgozatom következő fejezetrésszébe fogom taglalni.

Az EU Bírósága már korábban rávilágított arra, hogy az úgynevezett fordított vertikális hatályt nem lehet elismerni, azaz egy állam egy magánszeméllyel szemben nem hivatkozhat egy olyan irányelvre, amelyet nem ültetett át saját jogába. Ezt a rendelkezést egyébként az irányelv is átvette, ugyanis annak preambuluma külön kimondja az előbb elmondottakat. A közvetlen alkalmazhatóság hiánya pedig azt jelenti, hogy önmagában annak rendelkezéseire nem lehet büntetőjogi felelősséget megállapítani, csak akkor, ha az át lett ültetve adott tagállam joggyakorlatába. Az emberkereskedelem elleni irányelv (2011/36/EU) kifejezett kriminalizációs kötelezettséget tartalmaz az emberkereskedelem szándékos elkövetésének büntetendővé tételére. A tényállásra, illetve a szankcióra vonatkozóan pedig minimumszabályokat is megállapít, melyektől a tagállamok eltérhetnek, de csak súlyosabb jogkövetkezmény alkalmazása mellett. Főszabály szerint a bűncselekmény passzív alanya bármilyen nemű és korú személy lehet, ugyanakkor a

¹⁴¹⁰ Fehér Lenke: Az emberkereskedelem komplex problémája. In: Lamm Vanda (szerk.): im. 412. o

kereskedelem célja igenis nemektől függő, habár ez a büntetőjogi megközelítést nem érinti. Megjegyezném, hogy a 18. életév be nem töltése pedig szigorúbb megítélés alá esik.¹⁴¹¹

Az elkövetési magatartásokat is egyértelműen meghatározza az irányelv, melyek a következők: személyek toborzása, szállítása, elrejtése, átadása, átvétele, beleértve adott illetők feletti ellenőrzés cseréjét vagy átadását tekinthetők elkövetési alakzatoknak. Ideértve a fenyegetéssel, erőszakkal, kényszerrel, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy kiszolgáltatott helyzettel való visszaéléssel, illetve anyagi ellenszolgáltatásnak vagy előnynek valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében történő nyújtásával vagy elfogadásával történő megvalósítási formákat. Az emberkereskedelem célzatának pedig a kizsákmányolást kell érteni, melynél a sértetti beleegyezést nem lehet figyelembe venni. A kiszolgáltatott helyzet alatt olyan helyzetet ért, amelyben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában kénytelen alávetni magát a visszaélésnek. A kizsákmányolásnak meg magában kell foglalnia legalább a prostitúció révén létrejött alakzatot, vagy más szexuális alapokat öltő formát, a kényszermunkát vagy szolgáltatásokat, a koldulást, a rabszolgatartást, továbbá ezekhez hasonló gyakorlatot, a szolgaságot is ideértve, mindemellett a deliktumhoz kapcsolódó kizsákmányolást és szervek kivételét. Amennyiben az áldozat 18 év alatti (gyermek), a kizsákmányolásra irányuló cselekmények még akkor is emberkereskedelemnek minősülnek, ha a kényszerítő eszközök egyikét sem alkalmazzák. Továbbá büntetni kell a kísérletet, illetve a felbujtást, valamint az elkövetéshez nyújtott bűnsegélyt. Tagállami keretek között biztosítani szükséges, hogy a deliktum elkövetését szolgáló eszközök, valamint az annak megvalósításból származó haszon hatósági kézre kerüljenek lefoglalás és elkobzás útján.¹⁴¹²

Az irányelv értelmében a jogi személyek is felelősségre vonhatók, amennyiben annak vezető tisztségviselője valósítja meg az emberkereskedelem bűncselekményét, adott szerv nevében. Az ellenük kiszabható szankciók például

¹⁴¹¹ Hollán Miklós im. 96-99. o.

¹⁴¹² Czine Ágnes: Az új Btk. és a kapcsolódó jogforrások, bírósági iránymutatások, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016, 339.-340. o.

a büntetőjogi vagy a nem büntetőjogi alapokat öltő pénzbüntetés, a végelszámolás, a bírósági felügyelet alá helyezés.¹⁴¹³

Az alapjogi megközelítésről elmondható, hogy az irányelv tiszteletben tartja az EU Alapjogi Chartájában foglaltakat, nevezetesen az emberi méltóság, a rabszolgaság, a kényszermunka, az emberkereskedelem, a kínzás és az embertelen bánásmód vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalmát, a gyermekek jogait, a törvényesség elvét, valamint a büntetések és a bűncselekmények arányosságának követelményét.¹⁴¹⁴

3.2.4. Néhány gondolat az áldozatvédelem lényeges vonásairól

Az emberkereskedelem elleni uniós jogszabályok zömének a középpontjában az áldozatvédelem áll, vagyis annak determináló jelentősége nemzetközi szinten is vitathatatlan. Az EU sürgeti a Nemzeti Áldozatkezelési Mechanizmus kiépítését, mely az áldozatok azonosításra, a segítségnyújtásban részt vevő személyek munkájának összehangolására szolgálna. A már meglévő rendszereket pedig célszerű lenne felfrissíteni a siker érdekében. Ugyanakkor a transznacionális együttműködés sem elhanyagolandó olyan áldozatok számára, akikkel a származási országukon kívül kereskednek. Ebben kiemelt szerepet tölt be a Schengeni Információs Rendszer, mivel ez az elsődleges adatbázis az eltűnt személyek nyilvántartásba vételére egész Európában. A Belépési – Kilépési Rendszer pedig a harmadik országból érkezők azonosítását is lehetővé teszi, függetlenül attól, hogy vízummal vagy anélkül lépték át a határt. A Bizottság felhívja a jogalkalmazó figyelmét arra, hogy a kizsákmányolás semmilyen formáját sem szabad figyelmen kívül hagyni, s adott eset egyedi körülményeiből kiindulva kell a szükségleteket kielégíteni. Az áldozatokat elsősorban jogosultaknak kell tekinteni, melyhez elengedhetetlen, hogy megértsék, s egyben gyakorolni is tudják jogaikat. Továbbá a civil társadalommal és szervezetekkel való együttműködést, az integrált gyermekvédelmi megközelítést is szorgalmazza a Bizottság.¹⁴¹⁵

1413 Windt Szandra: 2013, az emberkereskedelem elleni fellépés éve Magyarországon, Budapest, Belügyi Szemle, 62/1., 2014, 10. o

1414 2011/36/EU irányelv

1415 Európai Bizottság jelentése: <https://goo.gl/WwkGM4>

Bár a tagállami jelentések nem igazán foglalkoznak az emberkereskedelem áldozatai által nyújtott szolgáltatások büntetendőségének a kérdésével, ennek ellenére az emberkereskedelem elleni irányelv 18. cikkének (4) bekezdése deliktumnak tartja, amennyiben adott illető tudatában van annak, hogy olyan személy szolgáltatását veszi igénybe, aki emberkereskedelem áldozatának minősül.¹⁴¹⁶

Az áldozatvédelem kapcsán szót kell ejteni a bűncselekmények sértettjeinek támogatására, védelmére és jogaira vonatkozó minimumszabályok megállapításáról szóló Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelvéről, az 2011/36/EU irányelvben foglaltakról, illetve az ET Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezményről.

A **2011/36/EU irányelv** értelmében a tagállamok dönthetnek úgy, hogy nem indítanak büntetőeljárást az emberkereskedelem áldozataival szemben a rájuk kényszerített bűncselekményben való részvételért (8. cikk) Ugyanakkor gondoskodniuk kell arról, hogy a büntetőeljárást megelőzően, az alatt, illetve azt követően is biztosítva legyen az áldozatok számára a védelem. A szükséges mértékű és költségmentes segítségnyújtás is elengedhetetlen a sértetti jogok gyakorlásának elősegítése érdekében. Költségmentesen kell biztosítani továbbá az áldozatok számára a tanúvédelmi programokban való részvételt, valamint a jogi képviselő alkalmazhatóságának a lehetőségét. A kártérítési rendszerekhez való hozzáférés előmozdításáról sem szabad megfeledkezni. A gyermekek kihallgatását pedig speciálisan képzett személyeknek kell elvégezniük, az erre maradéktalanul alkalmas helyiségben.¹⁴¹⁷ Az irányelv külön kitér a gyermekekre, s hosszasan taglalja, hogy miként is kell őket megvédeni. A tagállamoknak a konkrét rövid és hosszú távú intézkedéseket minden egyes gyermekáldozat körülményeinek egyedi értékelését követően, a gyermek véleményének, szükségleteinek és aggodalmainak kellő figyelembevételével kell végrehajtaniuk. (14. cikk). Gyám vagy képviselő kirendelésére akkor van szükség, ha a szülő – az érdekelletétből adódóan – nem képes gyermekének érdekeit képviselni. Az adott igazságszolgáltatási rendszerben a sértett jogállásával összhangban feltétlenül biztosítani kell a gyermek számára nyújtott haladéktalan és ingyenes

¹⁴¹⁶ 2011/36/EU

¹⁴¹⁷ Windt Szandra im. 67-68. o

jogi tanácsadást és ingyenes jogi képviseletet, többek között kártérítés igénylése céljából is (15. cikk). A védelemhez való jog sérelme nélkül a nyomozást és a büntetőeljárást úgy kell lefolytatni, hogy a bejelentést követően a gyermekáldozat kihallgatására haladéktalanul sor kerüljön. Mindezt egy erre kialakított helységben kell véghezvinni, az erre kiképzett szakemberek segítségével. A kihallgatást mindig ugyanazon személyeknek célszerű lefolytatni, továbbá azok számát indokolt korlátozni. Lehetővé kell tenni, hogy a gyermeket jogi képviselője vagy az általa kijelölt nagykorú személy elkísérhesse, kivéve, ha ezzel ellentétes, valamint indoklással ellátott határozat áll a rendelkezésre. Indokolt esetben el lehet rendelni zárt tárgyalást, illetve a kihallgatásra az érintett jelenléte nélkül, a megfelelő kommunikációs technikák bevetésével is sort lehet keríteni. Ha szükséges, akkor a gyermekáldozat/tanú kihallgatásáról videofelvétel is készülhet, amely az eljárás során bizonyítékként használható fel.¹⁴¹⁸

Az **Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve** a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról rendelkezik az áldozatokat megillető tájékoztatási jogról, valamint az áldozatsegítő szolgálatok igénybevételének jogáról. Utóbbit az érintettek családtagjai az elszenvedett sérelem mértékével arányosan tudják kérelmezni, saját szükségleteikre tekintettel. A nyújtott támogatásnak egyébként igazodnia kell az áldozatok specifikus igényeihez is. Továbbá minden tagállamnak biztosítani szükséges az érintettek meghallgatáshoz, valamint bizonyítékszolgáltatáshoz kapcsolódó jogait.¹⁴¹⁹

A tagállamok bármely helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatás nyújtásakor az áldozatoknak a másodlagos és ismételt áldozattá válással, a megfélemlítéssel, valamint a megtorlással szembeni védelmét biztosító intézkedéseket hoznak. Azon intézkedéseknek pedig, amelyek biztosítják, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási eljárásban való részvétel mellett döntő áldozat biztonságos és megfelelő helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatásokhoz férhessen hozzá, a biztonsági szempontokat szem előtt tartva, az áldozatok tájékoztatását és beleegyezését követően alkalmazhatók. A tájékoztatás esetében információt kell

¹⁴¹⁸ 2011/36/EU irányelv

¹⁴¹⁹ 2012/29/EU irányelv

adni az eljárásról, valamint annak várható eredményéről, mindezt pártatlanság mellett. Ha a megállapodás a felek között létrejön, amely csak önkéntességgel valósulhat meg, akkor azt figyelembe lehet venni bármely további büntetőeljárás során. A helyreállító igazságszolgáltatás keretében tartott megbeszélések egyéként titkosak, melyről csak közérdekből, illetve a felek eltérő megállapodásából adódóan lehet eltérni.¹⁴²⁰

Továbbá a jogi segítségnyújtáshoz való jog, illetve a költségtérítéshez való jog is uniós előírás, mely utóbbit az áldozat igazságszolgáltatásban betöltött szerepével összhangban kell meghatározni. A 18. cikk értelmében a védelemhez való jogot ki kell terjeszteni az áldozatok családtagjaira is úgy, hogy emberi méltóságuk, jogaik ne sérüljenek. Az újbóli áldozattá válást is meg kell akadályozni, továbbá a bizonyítási eljárás során az ismételt érzelmi és pszichés károsodás elkerülésére is törekedni kell. Szükséges esetén pedig fizikai védelmet kell biztosítani. A büntetőeljárás helyszínén - indokolt esetben - meg kell teremteni annak lehetőségét is, hogy az áldozat és az elkövető ne kerülhessenek egymással kapcsolatba.¹⁴²¹

Az irányelv a bűnügyi nyomozás vonatkozásában is nyújt némi támpontot az eljárást lebonyolítóknak. Egyrészt az áldozatot késedelem nélkül szükséges kihallgatni, ugyanakkor a kihallgatások számát velük szemben minimalizálni célszerű, s kizárólag akkor szabad alkalmazni, ha az a bűnügyi nyomozás céljából adódóan feltétlenül indokolt. Az áldozatok részére biztosítani kell továbbá, hogy jogi képviselőjük és egy általuk választott személy elkísérhesse őket, kivéve, ha ezzel ellentétes és indoklással alátámasztott határozat áll rendelkezésre. A magánélet védelméhez kapcsolódó jog során pedig szem előtt kell tartani, hogy az szoros összefüggésben van a személyes adatok védelméhez fűződő, illetve a képmás védelméhez kapcsolódó joggal. Az áldozatok egyéni értékelésének keretében a jogalkalmazónak fokozott figyelmet kell fordítania azon személyekre, akik a bűncselekmény súlyossága folytán jelentős sérelmet szenvedtek. Továbbá az olyan áldozatokra, akik ellen előítéleten vagy megkülönböztetésen alapuló indítékból követtek el bűncselekményt, amely elsősorban személyes jellemzőiken

1420 Igazságügyi Hivatal közleménye: <https://goo.gl/1c45KP>

1421 Szekeres Diána: Igazságügyi szolgáltatások egyes alternatívái alapjogi megközelítésben, Pécs, Pécsi Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2012, 71-72. o.

alapult. Az imént elmondottak irányadóak azokra is, akik az elkövetőhöz fűződő kapcsolatuk vagy a tőle való függőségük okán különösen veszélyeztetetteknek minősülnek.¹⁴²²

¹⁴²² 2012/29/EU irányelv

A 2012/29 EU irányelv felépítése (összefoglaló táblázat – saját készítés)

Áldozatsegítési jogok (3-9. cikk)	Büntetőeljárási jogok (10-17. cikk)	Áldozatvédelmi jogok (18-24. cikk)
Megértéshez és megértetéshez való jog	Meghallgatáshoz való jog	Védelemhez való jog
Minimális kötelező tájékoztatás az első kapcsolatfelvételkor	Jogorvoslathoz való jog az eljárás megszüntetése esetén	Az elkövetővel való kapcsolat elkerülésének joga
Jogok a feljelentés megtételekor	Helyreállító igazságszolgáltatáshoz való jog	Nyomozás során biztosítandó jogok
Tolmácshoz és fordításhoz való jog	Jogi segítségnyújtáshoz való jog	Magánélet védelméhez fűződő jogok
Üggyel kapcsolatos tájékoztatáshoz való jog	Költségtérítéshez való jog	Az áldozatok egyéni értékelése
Áldozatsegítő szolgáltatások igénybevételének joga	Vagyontárgyak visszaszolgáltatásához való jog	Specifikus védelmi szükséglettel bíró áldozatok jogai
	Polgári jogi igény elbírálásához való jog	Jogok a nyomozási szakaszban: kihallgatás megfelelően átalakított helyiségben, kihallgatás erre képzett szakember által, valamennyi kihallgatást egyazon személy végezze
	Más országban élők jogai	Jogok a bírósági szakaszban: az áldozat és az elkövető közti vizuális kapcsolat elkerülése, áldozat meghallgatása személyes jelenlét nélkül, áldozat magánéletére vonatkozó felesleges kérdések tilalma, nyilvánosság kizárása a tárgyalásról
		Gyermekeáldozatokra vonatkozó további jogok

ET Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezménye az első olyan

európai szerződés, amely részletesen rendelkezik az emberkereskedelem áldozatainak nyújtandó segítségről, védelemről és támogatásról. Az egyezmény előírja, hogy az áldozatok azonosítása és segítése terén elméleti és gyakorlati képesítéssel rendelkező szakemberekre van szükség. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) alapján a rabszolgaságnak és a kényszermunkának tilalma (4. cikk) bizonyos körülmények között megkövetelheti az államoktól, hogy nyomozzanak emberkereskedelem gyanúja ügyében, és tegyenek intézkedéseket az áldozatok vagy a feltételezhető áldozatok védelme érdekében.¹⁴²³

Kiváló példa erre az EJEB Rantsev kontra Ciprus és Oroszország ügye, amelynek középpontjában egy orosz állampolgár áll, aki Cipruson lett az emberkereskedelem áldozata. Az EJEB úgy vélte, hogy Ciprus nem tett eleget az EJEE 4. cikke szerinti pozitív kötelezettségeinek, két szempontból: egyrészt elmulasztotta hatályba léptetni az emberkereskedelem elleni fellépéshez szükséges megfelelő jogi és közigazgatási keretet, másrészt a rendőrség sem tette meg a szükséges intézkedéseket. Az EJEB ezenkívül megállapította, hogy az orosz hatóságok nem folytattak hatékony nyomozást az áldozat emberkereskedők általi felvétele miatt. Ennek a mulasztásnak több súlyos következménye is lett, figyelemmel a személy Oroszországból való távozásának mibenlétére, valamint az ezt követő ciprusi elhalálozására.¹⁴²⁴ Az EJEE joga szerint az ET Egyezményben részes államokban a hatóságoknak biztosítaniuk kell egy felépülési és gondolkodási időszakot a feltételezett áldozatok számára, akiket ezalatt nem lehet kitoloncolni (13. cikk). Ha „alapos indokkal” feltételezhető, hogy egy személy emberkereskedelem áldozatává vált, ezt a személyt addig nem lehet kitoloncolni az országból, amíg el nem döntik, hogy emberkereskedelemnek minősülő bűncselekmény áldozata-e (10. cikk (2) bekezdése). A gondolkodási, illetve a felépülési időszak 30 napot ölelhet fel, amelynek elegendőnek kell lennie a megalapozott döntéshez arra nézve, hogy kíván-e együttműködni az illetékes hatósággal. Az illetékes hatóság továbbá megújítható tartózkodási engedélyt adhat ki az áldozatok részére, ha úgy véli, hogy az áldozatok adott országban való tartózkodása személyes körülményeikből adódóan elengedhetetlen, vagy ha a bűnügyi nyomozás céljából mindez determináló jelentőséggel bír (14. cikk (1)

1423 Kézikönyv a menekültügyre, határookra és bevándorlásra vonatkozó európai jogról: <https://goo.gl/cksxbh>

1424 EJEB, Rantsev kontra Ciprus és Oroszország (25965/04), 2010. január 7., 284. pont.

bekezdése).¹⁴²⁵ A IV–V. fejezet a büntető anyagi jogi, illetve a nyomozás, vádemelés, büntetőeljárás-jog szabályait rögzíti. Az ET egyértelműen utal arra, hogy az eljárásnak nem szabad függenie az áldozat bejelentésétől vagy feljelentésétől.¹⁴²⁶

Látható volt, hogy az emberkereskedelem áldozataink védelme az Uniónak is szívügye, ebből adódóan számos dokumentum foglalkozik adott kérdéskörrel (2011/36/EU irányelv, ET Egyezmény, 2012/29 EU irányelv stb.) Ezen egyezmények, irányelvek elsősorban a jogalkalmazónak kívánnak támpont nyújtani, javarészt hasonló elképzelések mellett. Kivétel nélkül mindegyik elismeri, hogy az emberkereskedelem áldozata fokozott védelmet, valamint speciális ellátást igénylő személy, akinek a büntetőeljárás során biztosítani szükséges a tanúvédelmi intézkedések gyakorlatilag teljes tárházát. Az áldozatot megilletik egyébként a jogi segítségnyújtáshoz, költségtérítéshez, helyreállító igazságszolgáltatáshoz, az ügygel kapcsolatos tájékoztatáshoz való jogok is. A civil szervezetek, valamint a különböző áldozatsegítő szolgálatok is hangsúlyos szerepet töltenek be az áldozatvédelemben, hiszen lehetővé teszik – többek között- az érintettek elkülönült környezetben való gyógyulását.

3.2.5. Belgium, Hollandia és Magyarország között működő Transznacionális Irányítási Mechanizmus elveinek gyakorlatban történő kivitelezése

Az előbbi fejezetrésztől azért kívánom elkülönülten kezelni dolgozatomban ezen szakaszát, mert itt nem az EU-ról általánosságban lesz szó, hanem konkrét országok kiemelésével és összehasonlító elemzésével fogom felvázolni az áldozatvédelem jelenségének a problémáját, mely az egyik legnagyobb kihívást magában foglaló terület az emberkereskedelem jelenségét illetően a jogalkalmazóra nézve.

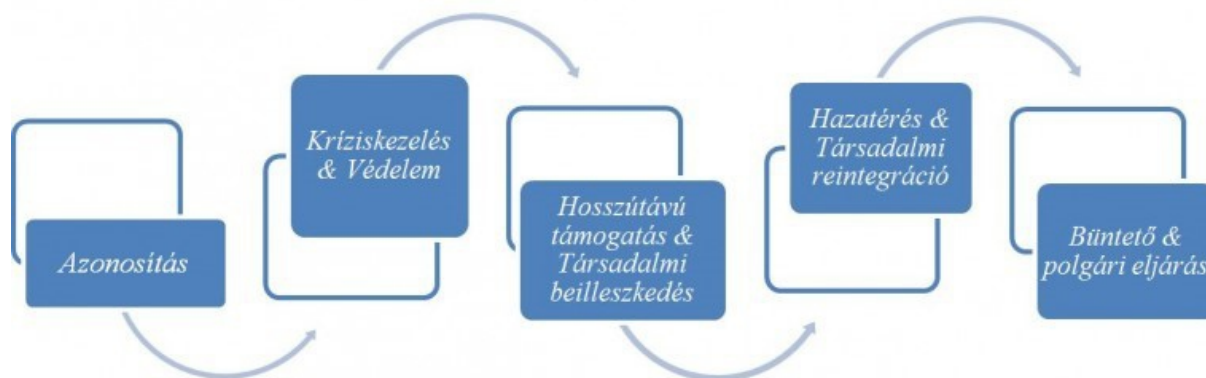
Mit is jelent a Transznacionális Irányítási Mechanizmus (TRM)? A fogalom magába foglal minden olyan tevékenységet, mely az emberkereskedelem áldozatainak határokon átnyúló védelmére irányul. Egy TRM összeköti az irányítási folyamat összes szakaszát az előszűréstől kezdve a hivatalos azonosításon és

¹⁴²⁵ ET Egyezmény (2005): <https://goo.gl/ciuyTk>

¹⁴²⁶ Windt Szandra im. 7. o.

támogatáson keresztül a támogatott önkéntes hazatérésig, társadalmi beilleszkedésig vagy a büntető és polgári eljárásig.¹⁴²⁷

Összefoglaló ábra a Transznacionális Irányítási Mechanizmus lépéseiről

Az azonosítás szakasza

A **belga** törvények szerint az áldozat észlelése vagy saját beszámolója alapján történik, vagy indikátorok segítségével. Az érintettel kapcsolatba kerülnek először a sürgős és alapvető szükségleteket kell kielégítenie, illetve tájékoztatnia kell egyrészt az áldozatot a védelmi program igénybevételének lehetőségéről, másrészt az ügyészséget is informálnia szükséges, hiszen az felelős az áldozat hivatalos azonosításáért. Fontos az áldozat valamely fogadóközpontba történő irányítása is.¹⁴²⁸ Az azonosításhoz szükséges interjúkat biztonságos és bizalommal teli környezetben kell lebonyolítani, szakképzett személyekkel. Az interjú a „4 C” megközelítésre épül, melynek elemei a titoktartás, az ellenőrzés, az együttműködés és a beleegyezés. Az áldozat az interjút egyébként bármikor félbeszakíthatja, valamint joga van ahhoz, hogy az interjú alatt valaki támogassa. A kérdezésben sem szabad akadályozni, továbbá magánéletét, bizalmas közléseit is tiszteletben kell tartani.¹⁴²⁹

1427 TRM fogalma: <https://goo.gl/HTN023>

1428 TRM rendszer – azonosítás szakasza: <https://goo.gl/3IpXDE>

1429 Windt Szanda: Információs kézikönyv a Belgium, Hollandia és Magyarország között működő, az

Hollandiában bármely szervezet vagy személy bejelentést tehet az emberkereskedelem feltételezett áldozatáról, kivéve a mérlegelési időszak biztosítása alatt, illetve a harmadik országból származó áldozatoknak biztosított védett szálláshely vonatkozásában, hiszen ilyenkor felhatalmazása csak a Nemzeti Rendőrségnek és a Holland Királyi Csendőrségnek van. A rendőrség az emberkereskedelemre utaló legkisebb nyom esetén bármikor megkezdheti a nyomozást. Amennyiben nem talál elegendő nyomot a bűnügyi nyomozáshoz, illetve a vádemeléshez, a külföldi áldozatok humanitárius alapon folyamodhatnak tartózkodási engedélyért. Ilyenkor a Bevándorlási és Honosítási Szolgálat még egyszer áttekinti az áldozat helyzetét. A nyomozás során a potenciális áldozatot soha nem ismerik el hivatalosan áldozatként, mivel az emberkereskedelemre utaló „legkisebb nyomon” kívül más, hivatalos jogi feltétel nincs determinálva.¹⁴³⁰

Magyarországon a 354/2012. (XII.13), az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló Korm. rendelet részletezi adott kérdéskört. Az azonosító beszélgetést elkülönített, biztonságos környezetben kell lefolytatni, speciálisan képzett szakemberek mellett, az áldozat specifikus szükségleteit szem előtt tartva.¹⁴³¹

A kríziskezelés és védelem szakasza

Belgiumban a kríziskezelést kifejezetten erre a célra felállított fogadóközpontokban valósítják meg. Amennyiben az áldozat vallomást tesz a rendőrségen, valamint úgy dönt, hogy részt vesz az áldozatsegítő akcióban, akkor 3 hónapra érvényes tartózkodási engedélyt kap. Ha ezzel kapcsolatosan nem tud egyből nyilatkozni, akkor a törvény 45 nap gondolkodási időt biztosít számára. Az ügyesség átmeneti jogállást is biztosíthat az áldozatoknak, melynek keretében a Bevándorlási Hivatal 6 hónapos engedélyt ad ki. Ha az eljárás eredményeként az elkövetőt bűnösnek találják, akkor állandó tartózkodási engedély kibocsátásának is van helye. Az ügyészi szervezet bármikor dönthet úgy, hogy adott személy már nem emberkereskedelem áldozata, így a védelmi intézkedések fenntartásának

emberkereskedelem áldozatait segítő Transznacionális Irányítási Mechanizmusról, Budapest, Magyarország Belügyminisztériuma, 2015, 170. o.

1430 Uo. 73. o.

1431 354/2012. Korm. rendelet

sincs már tovább indoka.¹⁴³²

Hollandiában a szükségletektől teszik függővé az áldozatok védett szálláshelyre történő vitelét, vagy esetleg a mérlegelési időszak az irányadó, amely általában 3 hónap. Ha a külföldi áldozat ideiglenes tartózkodási engedélyt kap, akkor utógondozó védett szálláshelyre kerül. Az áldozatokat rutinszerűen kell tájékoztatni a támogatáshoz, kártérítéshez, jogi tanácshoz fűződő jogaikról, amely ideális esetben az érintett anyanyelvén történik. A védelem alapvetően 3 pilléren nyugszik, nevezetesen a büntetőeljáráson, az ellátáson, valamint a tartózkodáson. Először a szükségleteket, illetve a kockázatokat mérik fel a hatóságok. Az első kockázatfelmérést egyébként a rendőrség végzi, de a védett szálláshelyre történő megérkezéskor a szállást működtető szervek veszik át ezen feladatokat.¹⁴³³

Magyarországon az azonosítást végző szerv értesíti az Áldozatsegítő Szolgálatot, és ezzel egyidejűleg megküldi az azonosító adatlapot. Az OKIT (Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat) tájékoztatja az áldozatot a védett szálláshely igénybevételének lehetőségéről, aki szabadon dönthet, hogy kíván-e élni ezzel. Ha a magyar állampolgár azonosítása külföldön történik, akkor a konzulnak, az eljárásban önként részt vevő szervnek, vagy a rendőrségnek kell ellátnia az előbbi feladatot.¹⁴³⁴

Hosszú távú támogatás és társadalmi beilleszkedés szakasza

Belgiumban a felelősség ebben a Fogadóközpontoknál, valamint a Bevándorlási Hivatalnál van, melyek nem azonosítható, védett helyen nyújtanak szálláslehetőséget. A támogatást minden áldozatnak egy adott vezető biztosítja a csoportból, a személyre szabott szolgáltatások, védelmi intézkedések megteremtéséből adódóan.¹⁴³⁵

Hollandiában a CoMensha, a SHOP, a PMW Humanitas, a Jade, az IOM stb.

1432 Az emberkereskedelem áldozatainak azonosítása a nemzetközi védelemre és kitoloncolásra vonatkozó eljárásokban Belgiumban: <https://goo.gl/r1PsiH>

1433 TRM rendszer – kríziskezelés és védelem: <https://goo.gl/6MutYb>

1434 4 éves stratégiai tervdokumentum : <https://goo.gl/5MTfuW>

1435 TRM rendszer – támogatás és társadalmi beilleszkedés: <https://goo.gl/6MutYb>

játszanak fontos szerepet az érintett kérdésben. Egyrészt léteznek védett szálláshelyek a harmadik országból származó áldozat számára a mérlegelési időszakban, másrészt pl. a kiskorú gyermekeknek, a kiskorú és kísérő nélküli menedékkérőknek is biztosítva van ezen lehetőség.¹⁴³⁶

Magyarországon a Lehetőség Családoknak 2005 Alapítvány, a Magyar Baptista Szeretetszolgálat, a Névtelen Utak Alapítvány. illetve az Ökumenikus Szeretetszolgálat látják az ezzel kapcsolatos feladatokat. Hazánkban igénybe lehet venni átmeneti szállást (90 napra), kis félutas házat, melyek az áldozatok társadalomba történő reintegrációját segítik, hosszú távú (maximum 5 éves) lakhatási lehetőség és szakmai (főként jogi és pszichológiai) segítségnyújtás biztosítása mellett, illetve úgynevezett menedékházat (Shelter-házat)¹⁴³⁷

Az irányítás és a visszatérés szakasza (Magyarországra)

Belgiumban az első lépés minden esetben a tájékozott döntés meghozatala a hazatérésről, melynek az áldozat szabad akaratán kell alapulnia. A kockázatfelmérés a második fázis, melynek során az érintett családtörténetét, a hazatérés biztonsági körülményeit kell szemügyre venni. Az indulás előtt célszerű egy támogatási tervet készíteni, valamint a szükségleteket konkrétan behatárolni. Itt fontos összehasonlítást nyújtani a célországban maradás, illetve a származási országba való visszatérés kapcsán. A tervnek tartalmaznia kell azon hosszú távú lépéseket, melyek a felépülést, a társadalomba való beilleszkedést szolgálják. Ezt követően jön az irányítás szakasza, amely a kapcsolatfelvételt takarja a származási hely szerinti szolgáltatókkal. Szükséges egy kockázatkezelési tervet is készíteni a veszélyek feltérképezése érdekében. A visszatérést szervezheti az egyén teljesen egyedül, az IOM-en keresztül, valamint a belga fogadóközpont által. A reintegrációban (következő fázis) az állami vagy civil szervezetek, az IOM, egyéb helyi szolgáltatók, illetve a fogadószervezet játszanak meghatározó szerepet. A jogsegély nyújtására pedig a hazatérést követően is van lehetőség, általában az ügyvédek vagy a védett szálláshelyeken keresztül. Megjegyezném, hogy az áldozat irányítására akkor kerül sor, ha az támogatásra szorul, vagy ha

1436 TRM rendszer – támogatás és társadalmi beilleszkedés: <https://goo.gl/LZ6BYg>

1437 Windt Szandra im. 179. o.

arra kifejezetten igényt tart, illetve ha származási országában fenyegetik.¹⁴³⁸

Hollandiában a legfontosabb lépések: a kapcsolatfelvétel az IOM-mel, az információgyűjtés, a magyarországi távszervezettel való kapcsolatfelvétel, továbbá az akcióterv készítése, amelybe beletartozik pl. az útlevél, a pénz kérdésköre. Amennyiben az áldozat uniós állampolgár, akkor önkéntes alapon dönthet a hazatérésről. Ha ezzel nem kíván élni, akkor Hollandiában maradhat, de ennek következtében a szociális ellátásokhoz való hozzáférés korlátozódik, melyet az önkormányzati szervek ellenőrzésük alá vonnak.¹⁴³⁹

Magyarország feladatai: az áldozatként történő azonosítás, a védett szálláshely biztosítása, az erről való információszerzés, valamint a hazatérési terv készítése.¹⁴⁴⁰

A büntetőeljárás és a polgári eljárás szakasza

Belgiumban a nyomozati szakaszban, melyet az ügyészség vagy a nyomozati bíró vezet, bizonyítékokat gyűjtenek annak megállapítására, hogy bűncselekmény történt-e, és hogy azonosítani lehet-e az elkövetőket. Az áldozat vallomása az emberkereskedelem kapcsán bizonyítékként használható fel. Lehetőség van azonban a nyomozócsoportokon, illetve kölcsönös jogsegély révén is kérdezni az áldozatot, amennyiben az már adott országon kívül tartózkodik. Az ügyészség vagy a nyomozási bíró videokonferencia vagy telekonferencia útján is lebonyolíthatja ilyenkor az eljárást. A nyomozás eredményétől függően dönthetnek az ügy lezárása mellett, másrészt meg bírósági tárgyalásra is utalhatják azt. Az emberkereskedelem miatt elítéltekre Belgiumban 1-5 évig terjedő szabadságvesztést lehet kiszabni, valamint 500-50000 euróig terjedő bírság is megállapítható. A bírság összegét a jogalkalmazónak az azonosított áldozatok számára figyelemmel kell megállapítania, ugyanis az így kapott számmal szükséges megszorozni a bírság összegét. Fontos kiemelni, hogy minden áldozat beszámítása indokolt, függetlenül attól, hogy részt kívánt-e venni a védelmi programban. Ingyenes jogi

1438 Uo. 181. o.

1439 TRM rendszer – irányítás és visszatérés: <https://goo.gl/aK3P3J>

1440 TRM rendszer – irányítás és visszatérés: <https://goo.gl/aK3P3J>

tanácsadást, képviseletet, tolmácsolást is biztosítani szükséges számára, továbbá a vallomástétel után már nem kötelező megjelennie a bíróság előtt. Amennyiben az áldozat tanúskodni kíván, lehetőség van arra, hogy az a vádlott jelenléte nélkül történjen. A tanú védelme is igen fontos szempont, melyet a jogalkalmazónak biztosítania szükséges az eljárás egésze alatt. Az emberkereskedelem áldozatai ugyanis megtorlás veszélye alatt állnak, így megelőző járőrszolgálatot, védett rendszámot, fizikai védelmet, lakóhely áthelyezést célszerű garantálni számukra. Mindezt egyébként 45-öt napig lehet megtenni, beleértve a bejövő és kimenő hívások regisztrálását, a titkosított telefonszám rendelkezésre bocsátását. A tanúvédelmi program továbbá lehetővé teszi a részleges vagy teljes névtelenséget, melyet az ügyész vagy a nyomozási bíró rendelhet el.¹⁴⁴¹

Hollandiában az országos rendőrségen belül speciális emberkereskedelmi egységeket hoztak létre, amelyekben magasan képzett nyomozók dolgoznak. Így a rendőrök egyrészt első szintű szakemberek, másrészt második szintű tisztviselők, akikhez a potenciális áldozatokat irányítják. Amikor a rendőrség áldozattá válásra utaló jelekre lesz figyelmes, vagy valaki ezzel kapcsolatban bejelentést tesz, megindul a nyomozás. A bizonyítékok összegyűlését követően azokat megvitatják az ügyésséggel, és eldöntik, hogy bíróság elé viszik-e az ügyet. Az áldozatok úgyszintén jogosultak jogi képviselőre, amely ingyenes, de csak abban az esetben, ha azt nem tudják megfizetni. Tájékoztatni szükséges továbbá az áldozatot arról, hogy miként is tudja polgári igényeit érvényesíteni, s kártérítést követelni.¹⁴⁴²

Hazánkban a rendőrségnek kötelessége tájékoztatást nyújtani az áldozatok számára az őket megillető támogatási lehetőségekről. Az áldozatokat a büntetőeljárásban egyrészt tanúként kell kihallgatni, másrészt a Védelmi Programmal az érdekeit szükséges garantálni, amennyiben persze hajlandóak vallomást tenni. Az 1998. évi XIX. törvény tanúvédelmi intézkedések sorát fogalmazza meg, melyek a következők: tanú adatainak zárt kezelésének az elrendelése, különösen védett tanúvá való nyilvánítás, a tanú és a sértett személyi védelmének elrendelése. A sértettet megilleti a jog az eljárásban való jelenlétéhez, az eljárás őt érintő irataiba való betekintéshez, indítványok és

1441 Windt Szandra im. 187. o.

1442 TRM rendszer – büntetőeljárás és polgári eljárás: <https://goo.gl/CDOfm0>

észrevételek megtételéhez, a jogairól és kötelezettségeiről való felvilágosításhoz, valamint a jogorvoslathoz.¹⁴⁴³ Hogyan lehet ösztönözni az áldozatot a bűncselekményről való bejelentést megtételét illetően?

Belgiumban az egyik legnagyobb ösztönzés a védelmi programhoz való csatlakozásra irányul. Garantálni szükséges, hogy az áldozat minden olyan jogot és juttatást magával tudjon vinni a származási országba, amelyet Belgiumban az áldozati státusz maga után von. Így teljes körű védelmet kell biztosítani a megfélemlítéssel, a megtorlással szemben. A támogatásnak magában kell foglalnia a hosszabb távú fizikai és pszichológiai segítségnyújtást, valamint a társadalmi beilleszkedést is. Az áldozat reintegrációja során garantálni kell a teljes hozzáférést az alapvető jogokhoz, illetve azokhoz a forrásokhoz, amelyek a munkaerőpiacra való belépést kívánják megkönnyíteni, s melyek egy adott országban elfogadott életszínvonal kiépítéséhez nyújtanak segítséget.¹⁴⁴⁴

Hollandiában a tudatosság növelése, a lehetőségekkel, valamint az áldozatokkal kapcsolatos tudástár bővítése az első lépés. Ebben kulcsszerepet tölt be a rendőrség, hiszen annak egyrészt együtt kell működnie az áldozatokkal, másrészt pedig tekintettel kell lennie azok szükségleteire az eljárás egésze alatt. Mindemellett információkat is szükséges begyűjtenie az érintettektől, elsősorban a helyszínen történő interjúztatással.¹⁴⁴⁵

Magyarország a biztonságérzet fokozására, a védelemre, illetve a lehetőségekről való tájékoztatásra helyezi a hangsúlyt, ahogy az látható volt.

Miért is utasítják vissza számtalanszor az eljárásban való részvételt és a hatóságokkal való együttműködését az áldozatok?

Belgiumban sokszor előfordul, hogy az áldozatok nem is tekintik magukat áldozatnak, valamint a kizsákmányolás jeleit sem ismerik fel. A bizalmatlanság tanúsítása sem ritka a hatóságokkal szemben. Az esetek háttérében azonban az áldozatok megfélemlítése, megfélemlítése áll általában. Az igazságszolgáltatásba vetett hit is meggyengülni látszik, melynek következménye,

1443 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1444 TRM rendszer – büntetőeljárás és polgári eljárás: <https://goo.gl/CDOfm0>

1445 TRM rendszer – büntetőeljárás és polgári eljárás: <https://goo.gl/CDOfm0>

hogyan az érintettek csak időpocsékolásnak tartják a bírói út választását.¹⁴⁴⁶

Hollandiában a legfőbb oknak a félelem az elkövetőktől tudható be, amelynek következtében nem mutatnak az áldozatok együttműködést a hatóságokkal. A társadalmi elítéléstől is tartanak, valamint a család reakciójától.¹⁴⁴⁷

Magyarországon is a kulcsmomentum –ahogy látható volt - az elkövetőktől való félelemben jelölendő meg. Nem ritka, hogy érzelmi kapcsolat lelhető fel az emberkereskedő és az áldozat között. Továbbá előfordul az is, hogy az érintetteknek nincs elegendő információjuk a probléma megoldására vonatkozóan.

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Megállapítható, hogy hazánk célországként, tranzitországgként, valamint kiindulási országgként is egyaránt fenyegetett az emberkereskedelem jelenségét illetően. Bár elsősorban utóbbinak van determináló jelentősége. Az áldozatok olyan kiszolgáltatott személyek, akiket sokszor nem is erőszakkal, hanem jobb életfeltételek hamis ígértével toboroznak a különböző bűnözői csoportok. Az esetek döntő többségében egyébként szexuális célú kizsákmányolás áll a háttérben. Az emberkereskedelem ellen folytatott küzdelemhez nemzeti összefogásra, összehangolt kormányzati munkára, valamint a civil szervezetekkel való együttműködés kialakítására van szükség. A fellépés eredményességéhez a bűnüldözés, illetve a büntető igazságszolgáltatás hatékony fellépése is szükséges. Köztudott tény, hogy az emberkereskedelem a szervezett bűnözés meglehetősen nagy hasznot hozó ága, viszonylag csekély befektetés mellett. Látható volt, hogy magát az emberkereskedelmet meglehetősen nehézkes bizonyítani. Az idő múlása, a sértett és a terhelt között fellelhető érzelmi szálak, az elkövetési magatartások, a kizsákmányolásra épülő célzat ugyanis számos jogalkalmazói problémát vetnek fel az eljárás során. Tipikus eset, hogy csak az áldozatok, mint sértettek tanúvallomásai állnak a jogalkalmazó rendelkezésére. Az is jellemző, hogy ezen személyek visszavonják vallomásaikat, mely mögött általában megfélemlítés húzódik. Gyakori jelenség

¹⁴⁴⁶ Windt Szandra im. 188. o.

¹⁴⁴⁷ Uo. 188-190. o.

úgyszintén a vallomástételtől való teljes elzárkózás a testi és lelki gyötrelmet szenvedett személyek, mint áldozatok vonatkozásában. A felmerülő problémákat azonban a jogalkalmazóknak orvosolniuk kell, az eljárás eredményessége érdekében, nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt. A nehézségek kezelésére a vizsgált források nagyjából hasonló elképzeléseket fogalmaznak meg, melyek közül most a leglényegesebbeket szeretném ismételten hangsúlyozni. Olyan eljárásjogi szabályokat kell életbe léptetni, mint például a titkos információgyűjtés és adatszerzés. Továbbá el lehet rendelni a tanú/áldozat különösen védett személlyé történő nyilvánítást, adatainak zárt kezelését, valamint külön jogszabályban meghatározott, úgynevezett Védelmi Programban való részvételét. Ezen intézkedések egyébként indokoltak is, hiszen az emberkereskedelem áldozata fokozottan védendő személy, akit az újbóli áldozattá válás kiváltképp fenyeget. Az áldozatvédelmi vonatkozásokat illetően pedig elengedhetetlen szempontok a bűncselekmény következtében létrejövő károk enyhítése, az áldozat segítése, illetve mindenekelőtt személyének biztos alapokon nyugvó beazonosítása. Az áldozatot illetik egyébként a helyreállító igazságszolgáltatáshoz, az ügyel kapcsolatos tájékoztatáshoz való jogok is. A civilszervezetek, valamint az áldozatsegítő szolgálatok által kifejtett tevékenység úgyszintén kulcsfontossággal bír a büntetőeljárás lefolytatásának eredményességét illetően. Az emberkereskedelem határokat átnyúló jellege továbbá indokolja a nemzetközi szinten való együttműködést, fellépést, melyhez az összes rendelkezésre álló jogi lépést érdemes kiaknázni. Magyarország, Belgium, valamint Hollandia között fennálló TRM rendszer is a határokon átívelő áldozatvédelem egyik tipikus megvalósulási formája, amely az áldozat azonosításában, a kríziskezelésben és védelemben, az áldozat támogatásában, reintegrációjában, irányításában, valamint hazatérésének segítésében látta a védelem főbb lépéseit.

Végezetül javaslataimat, észrevételeimet szeretném megfogalmazni az emberkereskedelem üldözésével kapcsolatosan. A jó gyakorlat kifejlesztése érdekében elengedhetetlen lenne a nyílt vitákra, társadalmi egyeztetésekre való sorkerítés, melyet a kormánynak kellene kezdeményeznie. A civil szervezet, valamint a témában jártas szakemberek véleményének a kikérése sem elhanyagolandó a hatékony fellépés megvalósítására nézve. Utóbbiak oktatására

nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, mivel az emberkereskedelemmel szemben a jogalkalmazók, valamint más hatósági szereplők, csak speciális képzettség birtokában tudják felvenni a versenyt. Az ismereteket folyamatos bővítése érdekében célszerű lenne a tréningekre, a konferenciákra nagyobb hangsúlyt fektetni. Utóbbiak például nyilvánosak lehetnének, tekintettel arra, hogy társadalmi szinten is érdemes ismertebbé tenni az emberkereskedelem jelenségét. Továbbá az iskolai nevelés keretében figyelmeztetni kellene a gyermekeket az áldozattá válás veszélyeire. Véleményem szerint ezen szempontok hozzájárulhatnának a jelenség megfékezéséhez, hiszen a kellő ismerettel bíró egyén időben fel tudná mérni a szervezett bűnözői hálózatok által kifejtett tipikus magatartásokat (pl. „kecsegtető munkalehetőség hamis ígérete”).

FORRÁSJEGYZÉK

Könyvek, folyóiratok:

Balogh Zsolt – Schanda Balázs: Alkotmányjog – Alapjogok, Budapest, PPKE-JÁK, 2011, 100-101. o.

Balogh Zsolt: Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog, Budapest, Iustum Aequum Salutare, 2010/4., 36-37. o.

Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II., Különös Rész, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015, 185-188. o.

Betlen Anna: Prostitúció és emberkereskedelem a szociális ellátásban és a gyermekvédelemben: <https://goo.gl/5zdlQc>

Catherine Dupré: Az emberi méltóság a 2011-es magyar Alaptörvényben, Budapest, Fundamentum, 2011/4., 28-29. o.

Czine Ágnes: Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája, Pécs, Pécsi Tudomány Egyetem – Állami- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2011, 91-256. o.

Czine Ágnes: Az új Btk. és a kapcsolódó jogforrások, bírósági iránymutatások, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016, 339-340. o.

Demus Mária: A rendőrség szerepe és feladatköre az emberkereskedelem elleni fellépésben, Budapest, IOM, 2004, 9-24. o.)

Fehér Lenke – Herman Judit – Herczog Mária – Gyurkó Szilvia – Hrabovszki Zoltán – Pontyos Tamás: Kézikönyv az emberkereskedelemről, Budapest, Nemzetközi Migrációs Szervezet budapesti regionális képviselője, 2004, 20-95. o.

Fehér Lenke: A definíciók jelentősége: az emberkereskedelem fogalma. In: Nótári Tamás (szerk.): Ünnepi tanulmányok Sárközy Tamás 70. születésnapjára, Szeged, Lectum Kiadó, 2010, 84. o.

Fehér Lenke: Az emberkereskedelem komplex problémája. In: Lamm Vanda (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének Folyóirata LIII/1., Budapest, MTA TK Jogtudományi Intézete, 2012, 405-412. o

Fehér Lenke: Emberkereskedelem Magyarországon. In: Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter – Bodnár Gergely – Fehér Lenke – Jagusztin Tamás – Windt Szandra: Nemzetközi migráció – Nemzetközi kockázatok, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2008, 432. o.

Fehér Lenke: Prostitúcióra kényszerítés, emberkereskedelem, Budapest, Belügyi Szemle, 1998/3., 35-36. o.

Gyurkó Szilvia: Magyar jó gyakorlatok, protokolljavaslatok, esetkezelési minták. In: Gyurkó Szilvia – Virág György (szerk.): Emberpiac. A Magyarországot érintő nemzetközi emberkereskedelem társadalmi, kriminológiai jellemzői, Budapest, ESZTER Alapítvány, 2009, 79. o.

Hollán Miklós: Az emberkereskedelem elleni nemzeti büntetőjogi fellépés nemzetközi jogi alapjai és alapjogi korlátai, Budapest, Munkabeszámoló, OTKA, 2013, 20. o.

Hollán Miklós: Emberkereskedelem. A kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012, 94-306. o.

Jenei Károly: Áldozatvédelem, Miskolc, B-A-Z Megyei Bűnmegelőzési Alapítvány Szakmai Kiadványa, 2003, 185. o.

Karsai Krisztina: Az európai büntetőjog alapkérdései, Budapest, KJK Kerszöv., 2004, 239.o

Kiss Anna: A sértett jogai a büntetőeljárásban. In: (Fehér Lenke – Forrai Judit (szerk.): Prostitúció, prostitúcióra kényszerítés, emberkereskedelem. Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselői Titkársága és a Kiút Veled Egyesület, 1999, 87-89

Kónya István: Magyar Büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára I. – harmadik kiadás, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015, 658-661 o.

Kovács Attila: Az emberkereskedelem elleni hatékony küzdelem Magyarországon az EU-hoz való csatlakozás fényében, Budapest, Ügyészek Lapja, 2004/5., 18-19. o.

Kubisch Károly: Az emberkereskedelem módosult tényállásának, valamint az elkövetési módok bizonyításának nehézségei, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 47-56. o.

Kubisch Károly: Az emberkereskedelem tárgyi súlyának társadalmi megítélése. In: Boda József (szerk.): A Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Szakmai Folyóirata 16/1., Budapest, NKE Szerológatató Nonprofit Kft., 2016, 80-81. o.

Németh Zoltán György: A nyomozó hatóság bizonyításban játszott szerepe, a nyomozati tényfeltárás és a bizonyítás összefüggései, Budapest, Jogelméleti Szerle, 2012/2., 1. o.

Nótári Tamás: A jognak asztalánál... 1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul, Debrecen, Debreceni Jogi Műhely, 2009/6., 5. o.)

Polt Péter: Az Eurojust és az Európai Ügyész. Tendeciák, kérdések, alternatívák és lehetőségek, Budapest, PPKE-JÁK, Habilitációs tézisek, 2016, 3-10. o.

Pozsik Réka: Az emberkereskedelem aktuális helyzete Magyarországon, Budapest, Nemzeti Közszerológati Egyetem, 2015, 36-37. o

Szekeres Diána: Igazságügyi szerológatások egyes alternatívái alapjogi megközelítésben, Pécs, Pécsi Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2012, 71-72. o.

Széles Nóra: A szervezett bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei az Európai Unióban, Miskolc, Deák Ferenc Doktori Iskola, 2008, 71-99. o.

Vaskuti András: A szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények. In: Jakucs Tamás (szerk.): Büntetőtörvény Magyarázata, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2004, 228-230. o.

Windt Szanda: Információs kézikönyv a Belgium, Hollandia és Magyarország között működő, az emberkereskedelem áldozatait segítő Transznacionális Irányítási Mechanizmusról, Budapest, Magyarország Belügyminisztériuma, 2015, 123-193. o

Windt Szandra: 2013, az emberkereskedelem elleni fellépés éve Magyarországon,

Budapest, Belügyi Szemle, 62/1., 2014, 10-68. o

Jogforrások:

Magyar:

1350/2013. (VI. 19.) Korm. határozat

23/1990 (X.31.) AB határozat

BH 2014.217

2012. évi C. törvény

1998.évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

30/1992. (V. 26.) AB határozat

18/2000. (VI. 6.) AB határozat

354/2012. Korm. rendelet

Nemzetközi:

2012/29/EU irányelv

EUMSZ

2011/36/EU irányelv

EJEB, Rantsev kontra Ciprus és Oroszország (25965/04), 2010. január 7., 284. pont.

Internetes források:

Európai Bizottság – Sajtóközlemény: <https://goo.gl/uaX7jj>

(Letöltve: 2016.08.02., Megtekintve: 2016.08.02.)

Belügyminisztérium: Emberkereskedelem elleni küzdelem Magyarországon:

<https://goo.gl/bNkDnc>

(Letöltve: 2016.08.02., Megtekintve: 2016.08.02.)

Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezménye Magyarország által történő végrehajtásáról szóló jelentés: <https://goo.gl/OkjXuj>

(Letöltve: 2016.08.02., Megtekintve: 2016.08.02.)

4 éves stratégiai tervdokumentum : <https://goo.gl/5MTfuW>

(Letöltve: 2016.08.10., Megtekintve: 2016.08.10.)

Schweighardt Zsanett: A tevékeny megbánás – a mediáció szerepe a büntetőeljárásban, a jogintézmény jövője: <https://goo.gl/f35KBN>

(Letöltve: 2016.08.10., Megtekintve: 2016.08.10.)

Magyarország Kormányának B/6626. számú beszámolója: <https://goo.gl/lwkFlW>

(Letöltve: 2016.08.10., Megtekintve: 2016.08.13.)

Európai Bizottság jelentése: <https://goo.gl/WwkGM4>

(Letöltve: 2016.08.15., Megtekintve: 2016.08.18.)

Europol helyzetjelentés – Emberkereskedelem az EU-ban: <https://goo.gl/wPH251>

(Letöltve: 2016.08.15., Megtekintve: 2016.08.18.)

Palermói Jegyzőkönyv: <https://goo.gl/6ikakV>

(Letöltve: 2016.08.16., Megtekintve: 2016.08.21.)

EU legjobb gyakorlata: <https://goo.gl/Kljojl>

(Letöltve: 2016.08.16., Megtekintve: 2016.08.26.)

Eurojust éves jelentés, 2014: <https://goo.gl/R6LKau>

(Letöltve: 2016.08.17., Megtekintve: 2016.08.26.)

Útmutató: <https://goo.gl/Rfzg2l>

(Letöltve: 2016.08.17., Megtekintve: 2016.08.26.)

Bűnügyi együttműködés az Európai Unióban: <https://goo.gl/bRZDGE>

(Letöltve: 2016.08.17., Megtekintve: 2016.08.29.)

Az Europol profilja: <https://goo.gl/ZRC6bY>

(Letöltve: 2016.08.17., Megtekintve: 2016.08.29.)

Europol szemle: <https://goo.gl/u6sdyT>

(Letöltve: 2016.08.29., Megtekintve: 2016.09.01.)

Igazságügyi Hivatal közleménye : <https://goo.gl/1c45KP>

(Letöltve: 2016.09.02., Megtekintve: 2016.09.08.)

Kézikönyv a menekültügyre, határookra és bevándorlásra vonatkozó európai jogról: <https://goo.gl/cksxbh>

(Letöltve: 2016.09.05., Megtekintve: 2016.09.10.)

ET Egyezmény (2005): <https://goo.gl/ciuyTk>

(Letöltve: 2016.09.08., Megtekintve: 2016.09.10.)

TRM fogalma: <https://goo.gl/HTN023>

(Letöltve: 2016.09.15., Megtekintve: 2016.09.16.)

TRM rendszer – azonosítás szakasza: <https://goo.gl/3lpXDE>

(Letöltve: 2016.09.15., Megtekintve: 2016.09.16.)

Az emberkereskedelem áldozatainak azonosítása a nemzetközi védelemre és kitoloncolásra vonatkozó eljárásokban Belgiumban: <https://goo.gl/r1PslH>

(Letöltve: 2016.09.18., Megtekintve: 2016.09.23.)

TRM rendszer – kríziskezelés és védelem: <https://goo.gl/6MutYb>

(Letöltve: 2016.09.18., Megtekintve: 2016.09.23.)

TRM rendszer – támogatás és társadalmi beilleszkedés: <https://goo.gl/6MutYb>

(Letöltve: 2016.09.20., Megtekintve: 2016.09.23.)

TRM rendszer – támogatás és társadalmi beilleszkedés: <https://goo.gl/LZ6BYg>

(Letöltve: 2016.09.20., Megtekintve: 2016.09.23.)

TRM rendszer – büntetőeljárás és polgári eljárás: <https://goo.gl/aK3P3l>

(Letöltve: 2016.09.20., Megtekintve: 2016.09.27)

BENE ENIKŐ INGE

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG ÉS A JÓ HÍRNÉV BÜNTETŐJOGI VÉDELME A JOGGYAKORLATBAN

„[a]z emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válik eszközzé vagy tárggyá”¹⁴⁴⁸

1. BEVEZETÉS

Az emberi méltóság normatív határként kezelendő a joggyakorlat tekintetében.¹⁴⁴⁹ Mint alapvető emberi jog, az Alaptörvény szabályozza alkotmányi szinten ezen alapjogot, ehhez kapcsolódóan a polgári jog, büntetőjog és a közigazgatási jog aspektusa is kitért az ezzel kapcsolatos jogsértések szankcionálására, de dolgozatom célja csak a büntetőjogi joggyakorlat nézőpontjából történő bemutatása ennek a problémának, habár egyes esetekben megkerülhetetlen más szemszögből is figyelmet fordítani emberi jog lévén erre a területre. Napjaink egyik legégetőbb problémája az ember méltóságának és alapvető jogainak semmibe vétele és nem alapjogként kezelése a társadalom tagjainak egymással való érintkezése során. Nem tartom új keletű problémának ezt a területet, erre mutat számos jogirodalmi álláspont is rá. Véleményem szerint a becsület és jó hírnév kérdése nem pusztán anyagi jellegű érdeksérelmet vet fel, annál inkább az erkölcsi, morális értékrend sérül oly módon, hogy a jogtárgy elleni támadás esetlegesen kivitelezett helyreállítása értelmetlenné válhat ennek fényében. Dolgozatom éppen ezért annak

¹⁴⁴⁸ 64/1991 (XII. 17.) AB határozat

¹⁴⁴⁹ BARCSI Tamás: *Az emberi méltóság filozófiája*, Typotex, Budapest, 2013

bemutatására irányul, hogy a védelemre szorult egyén szemszögéből értékelje azokat az eszközöket, amelyek rendelkezésére állnak arra nézve, hogy a sérelmet orvosolják. Egyfajta alapmotívumként lehet kezelni nemzetközi szinten is. A jó hírnév védelme az emberi méltóságból levezethető jog, amely a Polgári Törvénykönyv Személyiségi jogok fejezete alatt fut, ebből is adódik a magyar jogrendszer azon hozzáállása ehhez a területhez, hogy sérthetetlen értékként kezelendő és nem korlátozható. Az ember személyiségéhez/személyéhez közvetlenül tapadnak, ezáltal válik a kötelező tisztelet és megbecsülés határvonalává. Dolgozatom igyekszik feltérképezni a hazai jogirodalmi álláspontokat, illetve a legtöbb figyelmet szentelni a joggyakorlati oldalra, ennek fejében tartom fontosnak a strasbourgi bíróságra történő kitekintést, ezenkívül néhány olyan esetet is elemezni fogok, amely a hazai gyakorlaton kívüli eltérésekre mutat rá. Fontosnak tartom a média kontextusát is megemlíteni. Ki fogok térni arra is, hogy az emberi méltóság mint alapvető jog mennyiben lehet gátja a sajtó-és szólásszabadságnak és kollíziójuk esetén melyik nyer prioritást.

2. EMBERI MÉLTÓSÁG MINT ALAPJOG

2.1. Elvi alapok

„A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.”¹⁴⁵⁰ Az emberi méltóság az 1989-es alkotmány „Alapvető jogok és kötelességek” fejezetének első cikkében volt megtalálható, így jelezte a jogalkotó a mögötte álló megfoghatatlan értéket és felsőbbrendűségét minden más joghoz képest. Az új Alaptörvény a következőképpen szól a preambulumban: „Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság.”¹⁴⁵¹ Ez a megjelölés véleményem alapján kizárja az méltóság-fogalom strict meghatározását, ellenben oly módon enged teret tág jelentéstartalomnak, hogy mindeközben egy igen adekvát morális vezérfonal áll mögötte. Azzal, hogy az Alaptörvény az emberi létezés szintjére helyezi el a méltóságot, megkérdőjelezhetetlenül is egy korlátozhatatlan, abszolút, az ember lényétől el nem választható jog deklarációja

1450 1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya

1451 Magyarország Alaptörvénye

az emberi méltóság Alaptörvénybe iktatása. „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”¹⁴⁵² Álláspontom szerint ez a passzus jelzi a sérthetetlen és elidegeníthetetlen formát, következésképpen sérelem esetén a jogrendszer szankciót fog kivetni. Az emberi méltóságról a törvényi deklarációján túl számos jogirodalmi képviselő is leírta a kialakított elméletét, így alapvető jogként értelmezése filozófiai köntösben tehát annyit jelent, hogy morális foglalatban kell mindenképpen elhelyezni, ettől válik alapvető értékke, amely mindenki számára az erkölcsi megtehetőség alapmezsgyáját jelenti, tehát ez a szellemi motívum egy kiindulópont, ezen felül létezik a gyakorlatiasabb védelmi bástya, amely az alapjog-létben, az anyajog részjogosítványjaiból fakadó követelményekben és az érdemi szankciókban ölt testet. Tóth I. János véleményét osztom abban a tekintetben, hogy a méltóság és annak morális foglalatja a civilizáció fennmaradásának kérdéskörében is fontos aspektus. Barcsi Tamás megközelítésében az emberi méltóság egy alapvető emberi jog, minden más alapjoghoz képen felsőbbrendűséget élvez, ennél fogva minden embert egyenlő mértékben illet meg, sérthetetlen anyajog, következésképpen egy abszolút jogról van szó, amelyet nem lehet semmilyen körülmények között sem korlátok közé szorítani.¹⁴⁵³ Egyetértek Catherine Dupré azon megközelítésével, miszerint maga a fogalom nyitottsága jelzi azt, hogy az attitűdök és az önazonosság megjelenésének lehető legszélesebb körét védelmi körébe vonhassa. Dupré szerint nem tekinthető hibamentes megfogalmazásnak ez a rendelkezés, egyrészt néhány méltósággal kapcsolatos rendelkezés nem mindig egyeztethető össze az európai alkotmányossági koncepciókkal, amelyet II. cikk által a magzat életének szentelt védelemmel támasztok alá, vagyis kiemelt védelmet kap az ember már születése előtt, ám a legsúlyosabb probléma ezzel mégis az, hogy az anya élethez való joga nem kap figyelmet, ez tulajdonképpen az emberi méltóság durva sérelmeként értékelhető, mivel a nő tárgy és eszköz minőséget képvisel a családalapítás és a házasság kontextusában, ez helyezi a 2011-es Alaptörvény emberi méltóságról szóló passzusait a vitathatóság keresztútjába.¹⁴⁵⁴ Az Alapjogi Karta (továbbiakban: Karta) által meghatározott

1452 Magyarország Alaptörvénye

1453 TÓTH I. János: *Az ember rangjáról*, Létünk, 2005/1, 169-174.

1454 Catherine DUPRÉ: *Az emberi méltóság a 2011-es Alaptörvényben*, Fundamentum, 2011, 4. szám

méltóság-fogalom taxatíve határoz meg olyan alapjogokat, amelyek a méltóság lenyomatait képezik, ellenben az Alaptörvény méltóság-felfogásának hiányos leképződése nem vitatható, ezt bizonyítja az is, hogy amíg a Karta *az élethez való jogot, a halálbüntetés tilalmát, személyi sérthetetlenséghez való jogot, a kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalmát, rabszolgaság és kényszermunka tilalmát* mind a feltétel nélkül védendő és tiszteletben tartandó értéki körbe sorolja be, az Alaptörvény többek között nem ad számot a halálbüntetés eltörléséről sem. Az Emberi Jogok Európai Egyezményében (továbbiakban: EJE) nem tartalmazza explicit módon a méltóságvédelmet, hanem az abból fakadó részjogosítványokat jelöli meg úgy, mint *a magán-és családi élet tiszteletben tartásához való jog, kínzás tilalma vagy a kényszermunka tilalma* külön-külön nagy hangsúlyt fektetve mindegyikre, ezzel kiküszöbölhető az a probléma, hogy kérdésessé válna, minek a fényében kell értelmezni az emberi méltóságot az EJE esetében.

A jogalkalmazás tekintetében a Karta szövegfordulata tűnik leginkább értelmezhetőnek, a „testi és szellemi sérthetetlenséget” mint egzakt formát tárja a bírák elé, így válik explicit értékűvé és visszavezethető rá az egyéb jogágak által meghatározott valamennyi hátrányos jogkövetkezmény.¹⁴⁵⁵ Ehhez képest, mint már említettem, a magyar legmagasabb szintű törvényi alapidokumentum nem rögzít ilyen adekvát formában, ellenben a Polgári és Büntető Törvénykönyv idevonatkozó rendelkezéseit, amelyek az alapjog-sérelmet jogtárgy elleni támadásként kezelve sújtanak szankciókkal. A törvényhozó egyes egyének vagy közösségek méltóságának védelmét különböző jogi eszközökkel teremtette meg, a polgári jogi téren ilyen a nemvagyoni kártérítés, a büntetőjog számos emberi méltóság és egyes alapvető jogok ellen elkövethető bűncselekményi tényállásokhoz fűz egyre inkább a szigorítás felé tendáló jogalkotói koncepció hátrányos jogkövetkezményeket.

2.2. PTK szabályozása

A PTK Személyiségi jogok fejezetében nevesítve is megtalálhatóak azok a személyiségi jogok, amelyek megsértése esetére joghátrányt fűzött a jogalkotó. A

¹⁴⁵⁵ Catherine DUPRÉ: *Az emberi méltóság a 2011-es Alaptörvényben*, Fundamentum, 2011, 4. szám

PTK alapján: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korláta között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki se gátolja. Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.” „A személyiségi jogok sérelmét jelenti különösen az élet, a testi épség, az egészség megsértése, a személyes szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértése, a személy hátrányos megkülönböztetése, a becsület és a jóhírnév megsértése, a névviseléshez való jog megsértése, a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog megsértése”.¹⁴⁵⁶ Általános jellegű megállapítást mond ki a személyiség szabad érvényesítésére vonatkozó bekezdés, abszolút szerkezetű jogviszonyi létre utal, vagyis a jogosulton kívül valamennyien kötelesek tiszteletben tartani az ő személyiségi jogait. A PTK egyébek között komoly jogkövetkezményeket társít a személyiségi jogok megsértése esetére, amely objektív és szubjektív jogkövetkezményekre oszthatók. Az előbbi a kumulatív jelleggel jelöli (a törvény alapján ezek a felróhatóságtól független szankciók), tehát hogy egyszerre több szankcióra is igényt tarthat a sérelmet szenvedett fél. Elsőként a jogsértés tényének bírósági megállapítását lehet kérni (ez jelenti a jelenti a szankció limitjét, ugyanis, ha nincs jogsérelem, szankcióról sem lehet szó), másodkörben a jogsértés abbahagyását és jogsértő eltiltását a további jogsértéstől kérheti a sértett a bíróságtól, megfelelő elégtétel majd annak megfelelő nyilvánosság igényelhető, in integrum restitutio is kérhető a jogalkalmazótól, végül a jogsértéssel keletkezett vagyoni előny átengedésével térülhet meg a jogsértést szenvedett személy kára. A másik csoportba tartozó jogkövetkezményeket nevezzük szubjektív jogkövetkezményeknek, amely kártérítésben és sérelemdíjban ölt testet. A bíróság ebben az esetben nemvagyoni kár helyrehozását viszi végbe, a sérelemdíj egy vélelmen alapul, amely abban nyilvánul meg, hogy minden személyiségi jogsértés mellett mindenképpen jelen van nemvagyoni kár is. Ebből kifolyólag a sérelemdíjhoz jutáshoz a jogsértés tényén kívül nincs szükség további bizonyításra, így a sérelmes fél ezen sajátos kártérítési módon keresztül automatikusan jut bizonyos pénzösszeghez, ezzel ösztönzi a törvény a jogosultat személyiségi jogainak érvényesítésére, amely az új PTK egyik újítása is egyben. A polgári jog mellett a büntetőjog is fokozott védelemben részesíti azokat a sérelmeket, amelyek az emberi méltóság alapjoga

¹⁴⁵⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

ellen szólnak.

2.3. BTK szabályozása

Az új BTK indokolása számot ad arról, hogy a korábbi BTK-hoz viszonyítva nincsen jelentős mértékű változtatás az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények körében, habár az egyesülési és gyülekezési szabadság, továbbá a választási gyűlésen való részvétel jogának megsértése esetén az előkészület nem büntetendő, illetve a közösség elleni erőszak tényállásának megszövegezése során a jogalkotó külön kiemelte a fogyatékossgot, nemi identitást és nemi irányultságot, amelyet az ezen csoport tagjai ellen elkövetett bűncselekmények számának növekedése indokolt. A méltóság és egyes alapvető jogok sérelmére elkövethető új Btk által meghatározott bűncselekmények köre a következő: *a lelkiismereti és vallásszabadság megsértése, közösség tagja elleni erőszak, az egyesülési, a gyülekezési szabadság, valamint a választási gyűlésen való részvétel jogának a megsértése, egészségügyi önrendelkezési jog megsértése, személyes adattal visszaélés, közérdekű adattal visszaélés, magánlaksértés, zaklatás, magántitok megsértése, levéltitok megsértése, kiszolgáltatott személy megalázása, rágalmazás, becsületsértés és kegyeletsértés.*¹⁴⁵⁷ A dolgozatom megírása során nem vontam értékelési körbe ezen cselekmények közül valamennyit, csak arra igyekeztem fókuszálni, és részletesen kifejtetni, amelyek révén érdemben jóhírnév-sérelem valósul meg. A lelkiismereti és vallásszabadság megsértése ezen jogosultságok korlátozása illetve akadályozása, amely erőszakkal vagy fenyegetéssel megy végbe a tényállás megvalósulása esetében. A közösség tagja elleni erőszak jogi tárgya bármely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport szabadsága és méltósága. Ezentúl védelemben részesül minden olyan csoport, vagy közösség tagja, amelyeket a csoporthoz vagy közösséghez tartozás miatt bántalmaznak. A gyűlöletkeltés valójában a véleménynyilvánítás szabad gyakorlásának a megvalósulása, ennél fogva egy alapjogról van szó, következésképp a gyűlölet-bűncselekmények emberi méltóságot sértő volta összetűzésbe kerül az előbb említett véleménysszabadsággal, amely vita során prioritást kell hogy élvezzen az emberi méltóság az Alaptörvény szerint, így képezi korlátját a véleménynyilvánításnak. Az is megállapítható azonban, hogy a

1457 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

véleménynyilvánításhoz való jog sem korlátozható szükségtelenül és aránytalanul egy társadalomban, mivel az a demokratikus jogállam ékkövét képezi. Ennek fényében találta alkotmányellenesnek 1992-ben az Alkotmánybíróság a közösség elleni izgatás tényállásának (2) bekezdését. Dolgozatom során ezen kérdéskörre bővebben majd a későbbiek során térek ki. Ahhoz azonban, hogy ezen bűncselekmény tényállása meg is valósuljon, a csoporthoz tartozó személyek összessége ellen kell irányulnia, ezenkívül a tényállásszerűség nem kíván meg mást, csak a vélt vagy valós csoporthoz való tartozást. A kihívóan közösségellenes magatartás tanúsítása, amely tekintetében az elkövető az együttélés szabályait semmibe veszi olyan formában, hogy az riadalomkeltésre alkalmas, bántalmazás, amely más személyre irányuló tudatos és közvetlen ráhatásban nyilvánul meg és a kényszerítés. A bűncselekmény elkövetésekor a bűncselekmény motívumát is vizsgálni kell, amely egy bizonyos csoporthoz való tartozás. Az egyesülési, a gyülekezési szabadság, valamint a választási gyűlésen való részvétel jogának megsértése tényállásának megvalósításának alaptétele az Alaptörvény VIII. cikke, amely a békés gyülekezéshez való jogot biztosítja, ennél fogva bűncselekménynek minősül e tekintetben az a magatartás, amely ezen alapjog gyakorlásának akadályozásában nyilvánul meg időleges vagy tartós gátolással vagy megghiúsítással meggy végbe erőszak vagy fenyegetés alkalmazásával. Az egészségügyi önrendelkezési jog megsértése az új Btk megalkotása révén helyeződött át ebbe a fejezetbe, mivel itt is nyilvánvaló az alapvető jog-sérelem. Az egészségügyi önrendelkezési jog az Eütv. szabályozásán alapul, a bűncselekmény jogi tárgya és a tájékoztatási kötelezettség, beleegyezés, hozzájárulás megszerzésének elmulasztása jelenti a büntetendő magatartás megvalósulását. A személyes adattal visszaélés törvényi tényállásának megvalósulása esetén a bűncselekmény jogi tárgya a személyes adat megismeréséhez és kezeléséhez való jog, elkövetési tárgya a személyes adat. „A bűncselekmény elkövetési magatartásai a jogosulatlan vagy a céltól eltérő adatkezelés, az adatok biztonságát szolgáló intézkedés elmulasztása, illetve a tájékoztatási kötelezettség megszegése.” A közérdekű adattal visszaéléséről szóló rendelkezés a Btk-ban egy kerettényállás, amelyet az Infotv. tölt ki. A bűncselekmény jogi tárgya a közérdekű adat megismeréséhez fűződő érdek védelme, az elkövetési tárgya a közérdekű adat. „Az elkövetési magatartás a tájékoztatási kötelezettség megszegése, a közérdekű adat hozzáférhetetlenné

tétele vagy meghamisítása, valamint a hamis vagy hamisított közérdekű adat hozzáférhetővé tétele, illetve közzététele.” A tájékoztatási kötelezettség megszegése olyan esetekben releváns, amikor a megismerésre igényt tartó személy nem kapja meg a kielégítő tájékoztatást, illetőleg a jogerős bírói döntést követően sem tesz eleget az elkövető a kötelezettségének. A magánlakás büntetőjogi védelme az Alaptörvény VI. cikkéből vezethető le, amely alapján mindenkinek joga van ahhoz, hogy otthonát tiszteletben tartsák. Ezen bűncselekmény jogi tárgya a lakás, helység és az azokhoz tartozó bekerített hely zavartalan használatához fűződő érdek”, jogi tárgya a „lakás, helység és azokhoz tartozó bekerített hely.” Az elkövetési magatartás lehet – amelyet jogellenesen kell elkövetni, hogy bűncselekmény valósuljon meg – bemenetel, ez esetben az elkövető „egész testtel” veszélyezteti a jogi tárgyat, vagy bent maradás, amikor a lakás birtokosának akarata ellenére passzív magatartással tartózkodik az elkövető az adott helyszínen. A zaklatás büntetőjogi tényállások szintjére emelését alapvetően az Alaptörvény emberi méltóság sérthetetlenségét deklaráló rendelkezése indokolja, annak is azon olvasata, amely szerint mindenkinek joga van a magánszféráját biztonságban tudnia. Következésképpen az államnak igazolt büntetőjogi szankcióval sújtani azt az állampolgárát, aki nem tanúsít tartózkodást embertársa magánszférája tekintetében. Lehet beszélni szexuális zaklatásról, etnikai, faji hovatartozáson alapuló zaklatásról és személyes indítékú zaklatásról. Az egyenlő bánásmódról szóló 2003. évi CXXV. törvény kifejezetten a zaklatás esetét vonja törvényi szabályozás alá, de ez a törvény csak munkahelyi körülmények között előforduló zaklatást szankcionálja. A törvény büntetni rendel minden olyan „háborgató” magatartást sui generis tényállásként, amelyek a sértettre nézve pszichés vagy fizikai hátránnyal jár, illetve a büntetőjogi joggyakorlat tapasztalatai szerint a későbbiekre nézve fokozottan súlyos károkat is előidéz. Szubszidiárius bűncselekmény, mely csak akkor kerül megállapításra, ha más súlyosabb bűncselekmény nem valósult meg. „Mással, annak akarata ellenére telekommunikációs eszköz útján vagy személyesen rendszeresen kapcsolatot teremteni törekvés” fordulata a törvényalkotó bár nem szerepelteti az új Btk-ban, a zaklatásnak mégis ez az egyik legtipikusabb módja, de sok más módon is elkövethető még ezenkívül. Továbbá fontos a megvalósuláshoz, hogy legyen célzat, amely a sértett megfélemlítésében, vagy magánszférájába történő rendszeres vagy tartós

jogosulatlan beavatkozás. A magántitok megsértésének jogi tárgya a magántitok megőrzéséhez fűződő személyiségi jog, az elkövetési tárgy a magántitok, az elkövetési magatartás a magántitok alapos ok nélkül történő felfedése, amely a Btk indoklásában megtalálható magyarázat alapján a következőt takarja: „Alapos ok nélkül történik a magántitok felfedése, ha a sértettnek a titoktartáshoz fűződő érdeke nagyobb, mint a magántitkok felfedésének társadalmi jelentősége”. A tettes csak foglalkozása vagy közmegegyeztetése során a titok birtokába jutott személy lehet. A levéltitok megsértésének jogi tárgya másnak zárt küldeményben, illetve elektronikus hírközlő hálózat útján továbbított közlés tartalmának titokban maradásához fűződő személyiségi joga. Az elkövetési tárgyak a közlést tartalmazó zárt küldemény és az elektronikus hírközlő hálózat útján másnak továbbított közlemény, az elkövetési magatartás lehet megsemmisítés, felbontás, megszerzés vagy illetéktelen személynek átadás. A kiszolgáltatott személy megalázásának törvényi tényállása a Btk-ban a hátrányos életkörülmények között élő személyek számára biztosít törvényi védelmet. Az indoklásban kifejtett ok, mi miatt büntetőjogi szankció sújtja ezeket a magatartásokat, a társadalmi környezet jelentős átalakulása. A rágalmozás bűncselekményének jogi tárgya a becsület. A rágalmozás elkövetési magatartása a becsület csorbítására alkalmas tény állítása, ilyen tény híresztelése, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata, illetve ezen tények harmadik személy tudomására jutnak. A rágalmozás és a becsületsértés egymással szubszidiárius viszonyban áll. Az elkövetési magatartás a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használata, cselekmény megvalósítása, vagy ennek tetteges megjelenítése. A kegyeletsértés jogi tárgya a „halott emlékében megnyilvánuló társadalmi megbecsülés és a hozzátartozók kegyeletérzése”. A bűncselekmény elkövetési magatartása a halottnak vagy emlékének meggyalázása, oly módon, hogy az a sértett életben léte esetén is büntetendő lenne. Az utóbbi három bűncselekmény valós tény állítása esetén is megvalósul. Bizonyítás esetén a kifejezést kell bizonyítani, amelyet a terhelt köteles megtenni, vagyis neki kell bizonyítania, hogy amit ő állított, az igaz állítás volt. Eredményes a bizonyítás, ha az állított tény valósnak bizonyul, azonban ha sikertelen a bizonyítás, a bűncselekmény így is megvalósulhat, tehát nem feltétel az, hogy az elkövető tudata mindenképpen fogja át a rágalom valós vagy valótlan voltát. Ezen bűncselekmények a magánindítványra üldözendő bűncselekmények körébe

tartoznak, kivéve: *a lelkiismereti és vallásszabadság megsértése, közösség tagja elleni erőszak, az egyesülési, a gyülekezési szabadság, valamint a választási gyűlésen való részvétel jogának megsértése, személyes adattal visszaélés, közérdekű adattal visszaélés*, amely indoklása a kisebb tárgyi súly, illetőleg az, hogy bekövetkezett értékvesztés vagy érdeksérelem a sértett privátuma oly módon, hogy saját autonómiája eldönteni, szeretné-e az ügyet bírósági útra terelni vagy sem. A jogalkotó nem rögzítette a törvényben a kívánatot, de a diplomáciai mentességet élvező személyeket ugyanúgy megilleti a magánindítvány kezdeményezésére vonatkozó jogosultság. A szankciókat tekintve tehát azt mondhatjuk, hogy a polgári jogi vagyoni illetve nem vagyoni kártérítés.¹⁴⁵⁸ A magyar joggyakorlat egy oszthatatlansági doktrínába burkolja az emberi méltóságot, amelynél fogva tehát az ember fizikai és morális aspektusához nem fűzhetők külön-külön jogosultságok, hanem azok jogilag egyben kezelendők. Ezáltal az élethez és az emberi méltósághoz való jog egységet alkot. Alapvetően maga az emberi méltóság egy korlát arra nézve, hogy mások jogosulatlan beavatkozását gátolja az egyén önrendelkezési jogába. Kérdéses az emberi méltóságnak az alapjogi vagy jogi absztrakció volta. Az alapjogi tekintet mellett szól az, hogy mint minden más alapjog, ez is rendelkezik objektív intézményvédelmi oldallal, amely az államtól kötelezettséget kíván,¹⁴⁵⁹ erre példa véleményem alapján napjainkban a túlszűfoltosság kivédése a börtönökben új intézmények létrehozásával. Az emberi méltósághoz való jog mint anyajog számos részjogosítvány magjának tekintendő - az AB például a sportolók versenyzéshez való jogát is ide kapcsolja¹⁴⁶⁰ - amelyből az vezethető le, hogy az emberi méltóság az élet minden területén jelen van és ahhoz, hogy hatékony jogalkalmazást lehessen működtetni általa, szükséges a pontos és egzakt rendelkezések meghozatala ezekre a jogokra nézve.¹⁴⁶¹

3. VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁSI SZABADSÁG ÉS SZÓLÁSSZABADSÁG

Mennyiben képezheti korlátját a személyiségi jogot érintő védelem a szabad

1458 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről

1459 BALOGH Zsolt: Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy anyai jog, *Iustum Aequum Salutare*, 2010/4, VI., 35-38

1460 BALOGH *i.m.* 44.

1461 BALOGH *i.m.* 43-44.

szólásnak? Mi fogja meghatározni a mércét? A bírói gyakorlat által van-e kialakult precedens erre nézve? Világviszonylatban egyező-e a mérce? Ilyen és ehhez hasonló kérdések tükrében fogom megvizsgálni a véleménynyilvánítási szabadság és az emberi méltóság mint alapjogi konfliktus szerepét. A véleménynyilvánítás szabadsága alapvetően egy védelmi bázist hoz létre arra nézve, hogy az egyén az állammal szemben oltalomban részesüljön ha nemtetszését fejezi ki a kormányra.¹⁴⁶² Kiindulópontként tekintem azt a tényt, hogy a közszereplők és a magánszemélyek tekintetében eltérő mérce létezik arra nézve, hogy becsület-és jóhírnév-sértés esetére mennyiben igényelhető kártérítés. Ezen különbségtétel büntetőjogi aspektusát a 36/1994 AB határozat hozta nyilvánosságra, tehát az amerikai Sullivan-döntést alapul vevő magyar AB szintén affelé a gyakorlat felé húz, hogy közszereplők méltósága tekintetében nagyobb súllyal esik latba a szólás szabadsága, ugyanis csak akkor tehető felelőssé, ha szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartást tanúsított, amikor az adott személyről hírt tett közzé. Témám szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a büntető-jellegű szankcionálás, azonban megkerülhetetlennek tartom azt is, hogy polgári jogi oldalról is ismertessek néhány sajátosságot, ugyanis a méltóság több jogára kiterjesztett oltalma összefonódik. Elsősorban az amerikai meglátásra szeretnék koncentrálni, amelyet azért érzek kiemelkedőnek, mert a szólásszabadság szinte alig korlátozható érvényt nyert a gyakorlat kétszáz éves átfarmálódása alatt.¹⁴⁶³ A New York Times versus Sullivan-ügy mérföldkőnek nevezhető ebből a szempontból, mivel az ügy óta precedensként hivatkozzák a bíróságok. A New York Times-szabály szerint tehát - amely a New York Times napilap által közölt részben valótlan, részben téves információk a faji alapú visszaélések miatt kibontakozott peren alapszik, Sullivan, az ügy felperese kártérítést kapott a jóhírnevének sérelménél fogva, habár névszerint meg sem volt nevezve a lapban, végül az egyik bíró megváltoztatta a döntést arra hivatkozva, hogy az sérti a szólás szabadságát - a köztisztviselők csak akkor perelhetnek, ha a sajtó közlése szándékos vagy súlyosan gondatlan volt. Innentől fogva a New York Times-szabálya vált az amerikai rágalalmazási jog hivatkozási alapjává.¹⁴⁶⁴ A sajtó-helyreigazítás esetére is ugyanúgy igaz a közszereplő-

1462 BAYER Judit: *A közélet és a közszereplés fogalmának változásai a webes társadalomban*

1463 HALMAI Gábor: *Túl kevés és túl sok szólásszabadság-egy utilitarista megközelítés*, Fundamentum

1464 KOLTAY András, *Sullivan on tour: A New York Times v. Sullivan-szabály Angliában, Ausztráliában és Új-Zélandon*

magánszemély megszgyéje, amelyet a magánszemély sajtóval szembeni védtelensége vs. közszereplő sajtóval szembeni dominanciája különbségtétel magyarázhat. A közszereplő esetében a sajtónak helyet kell hagyni tárgyi tévedéseknek és egyéb más dolgoknak is amellett, hogy a közszereplő esetében az is vitathatatlan, hogy végtelen számú csatornán juttathatja el a közönség felé a „helyreigazítást”. A magyar polgári szankciók egyike a sajtó-helyreigazítás eltérő álláspontokat keletkeztetett a jogirodalomban. Emellett a Lex Rápássy néven elhíresült törvénytervezet a válaszadás jogát biztosította volna a jóhírnevében vélemény által megsértett fél részére, azonban az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek vélte ezt a rendelkezést, a többségi indokolás szerint viszont nem a sajtószabadság-korlátozás miatt, ugyanis azt kifejezetten érvényre juttatta volna, azáltal, hogy a sajtópluralitás fényében segítséget nyújt a véleményt érintő reflexió nyilvánosságra hozatalához.¹⁴⁶⁵ Egyes álláspontok szerint indokolt lehet bevezetni a szabályozást, mert az a személyiség hatékonyabb védelmét hordozza, másrészt lehetővé teszi a szélesebb körű tájékoztatást a sajtó részéről, miközben az nem úgy teszi közzé a reakciót, mintha az a saját véleménye lenne, ezáltal a sajtó véleményszabadsága semmiféle csorbát nem szenved; a „szabadság nem korlátlan, olykor éppen hatékonyabb megvalósítása miatt szorul korlátozásra”¹⁴⁶⁶, míg mások szerint ez összeférhetetlen a demokráciával, hasonlóan a helyreigazítás intézményéhez, a jóhírnév helyreállításának céljához képest aránytalanul korlátozó, és nem is a „legenyéhbb eszköz”, súlyosan korlátozza a szerkesztői szabadságot, tehát ha bíróság dönti el, mi kerüljön a sajtóba, akkor azt is eldöntheti, hogy mi ne kerüljön bele, ugyanakkor az AB által már egyszer felállított magánszemély és közszereplő közötti válaszfalat most lerombolná. A közmédiában is ismert rágalmozási pert Hosszú Katinka indította Casey Barrett ellen, aki doppingster használatának gyanúját közölte egyik cikkében. Azonban az Arizonai Kerületi Bíróság elutasította a keresetet arra hivatkozva, hogy az újságíró csak véleményt fogalmazott meg a cikkben és nem tényként közölte azt. A bíróságnak arról kellett döntenie, hogy mennyiben volt tény vagy mennyiben vélemény az állított dolog, illetve ha vélemény, akkor az Első Alkotmánykiegészítés

1465 HANÁK András: *Meddig nyújtózkodhat a magyar szólásszabadság*, Fundamentum, 2001, 2.szám

1466 KOLTAY András: *Sajtó-helyreigazítás és válaszjog: a sajtószabadság korlátja vagy kiteljesítése*, Iustum Aequum Salutare, 2008/4.

véleménynyilvánítási szabadságának oltalmát élvezi-e? A bíróság a Partington-ügyet hívta segítségül a döntéséhez, amely szerint, ha egy újságíró olyan eseményről ír, amelyben nincs egyező álláspont és a saját véleményét fogalmazza meg benne, akkor egyértelműen védi az Első Alkotmánykiegészítés. Ez biztosítja a demokráciának azt az alapvető feltételét, hogy vita alakulhasson ki és az értékek pluralitása megnyilvánuljon. Egy másik ügyben, a Milkovich-ügyben egy racionális tényfeltáró ideálja segít eldöntetni a tény illetve értékítélet közötti elhatárolást. A bíróság a formai jegyeket is a véleményjelleg mellett szóló érvként tünteti fel, habár meglepő módon pont a Milkovich eset hívja fel arra a figyelmet, hogy a „véleményem szerint” szófordulat nem mérvadó az elhatárolás tekintetében. Az újságíró mellett szól még az is, hogy a saját blogján tette közzé a cikket.¹⁴⁶⁷ A magyar Alkotmánybíróság a 13/2014-es határozatában¹⁴⁶⁸ arról adott számot, hogy a közszereplők tekintetében mi minősül tényállításnak vagy mi értékítéletnek, azonban ez már egy korábbi, 1994-es határozatban már megtörtént¹⁴⁶⁹. A 2014-es határozat alapján a következőket kell vizsgálni, ahhoz, hogy megfelelő döntést hozzunk: 1. *„A nyilvános közlés megítélése során elsőként arról szükséges dönten, hogy az adott közlés a közügyekben való megszólalást, közérdekű vitában kifejtett álláspontot tükröz-e, vagyis a közügyek szabad vitatásával áll-e összefüggésben.”* 2. *„Ezt követően hasonló szempontok alapján abban szükséges dönten, hogy a közlés értékítéletnek vagy tényállításnak tekinthető-e. A véleményszabadság gyakorlásának határai a közügyeket érintő kérdésekben aszerint különböznek, hogy az adott közlés értékítéletnek, avagy tényállításnak minősül-e.”* 3. *„Az értékítéletekkel szemben a tényállítások mindig olyan konkrétumokat tartalmaznak, amelyek valósága bizonyítás útján igazolható, ellenőrizhető. Így a közügyeket érintő véleménynyilvánítás szabadsága a valónak bizonyult tények tekintetében korlátlanul, míg a hamis tény állításával vagy híresztelésével szemben már csak akkor véd, ha a híresztelő nem tudott a hamisságról és a foglalkozása által megkívánt körültekinést sem mulasztotta el. Az ilyen becsületsértésre alkalmas tényállítások a rágalmozás bűncselekményének törvényi tényállási elemei közé illeszkednek, így büntetendők.”*¹⁴⁷⁰ Ugyanakkor az AB arra is rámutat, hogy

1467 http://mtmi.hu/cikk/941/Tenyek_es_velemenyek_fogsagaban_Doppingvadak_es_Hosszu_Katinka (letöltés 2016. 09. 08.)

1468 13/2014 (IV.18.) AB határozat

1469 36/1994 (VI.24.) AB határozat

1470 13/2014 (IV.18.) AB határozat

megszorítóan és az Alaptörvény IX. cikkével, tehát a véleménynyilvánítás szabadságával összhangban kell értelmezni minden olyan büntetőnormát, amely korlátozni látszik a szólást.¹⁴⁷¹ Pár évvel ezelőtt az ecuadori bíróság 3 éves börtönbüntetésre és több millió dolláros pénzbüntetésre ítélte a egyik ecuadori lap szerkesztőjét amiatt, mert diktátornak nevezte Rafael Correa ecuadori elnököt, azonban a sajtószabadság aktivistái jelezték egyet nem értésüket, és az Amerikaközi Emberi Jogi Bizottság¹⁴⁷² és egy New York-i székhelyű újságírókat védő szervezet adott hangot a véleménynyilvánítási szabadság elnyomása gyanújának.¹⁴⁷³

4. MÉDIA KONTEXTUSA

John Stuart Mill a véleménynyilvánítási jog és sajtószabadság elkötelezett híve.¹⁴⁷⁴ A médiapluralizmus iránti igények már őnála is kibontakozni látszottak, ha nem is közvetlenül, de közvetett módon értelmezhető úgy az ő meglátása, hogy annak legyen egy olyan olvasata, amely szerint nem zárható ki egy demokratikus társadalomból az, hogy az egymással ütköző nézeteknek versenyközeget biztosítson a sajtó és a média, valójában már előrevetítette a médiaszabadság és médiapluralizmus alapját. A sajtó-és véleményszabadság érvényesülésének a kérdése a média és a sajtó terén érhető tetten. Ennek köszönhetően a rágalmozási, becsületsértési és egyéb személyiségi joggal kapcsolatba hozható sérelmek leginkább a sajtón keresztül valósulnak meg. A média csatornái lehetővé teszik azt, hogy a közügyek vitathatóvá váljanak, megvalósuljon a médiapluralizmus és a szólásszabadság kiteljesedjen „Az Európai Unió elektronikus kereskedelemről” szóló irányelvének az értesítési-eltávolítási eljárásra vonatkozó részét Magyarország is átvette. Ezen irányelvnek az a lényege, hogy ha a közzétevő értesül a jogsértő tartalomról, akkor azt köteles eltávolítani vagy hozzáférhetetlenné tenni. Azonban ez a szabályozás nem sorolható kifejezetten a személyiségi jog védelmi eszközei körébe. A szólás

1471 13/2014 (IV.18.) AB határozat

1472 <http://www.oas.org/es/cidh/> (letöltés 2016. 09. 08.)

1473 http://kitekinto.hu/latin-amerika/2011/09/25/leszamolas_a_szolasszabadsaggal/ (letöltés 2016. 09. 08.)

1474 Stefanie PUKALLUS-Jackie HARRISON: *Ha a médiaszabadság és a médiapluralizmus az Európai Unió alapvető értékei közé tartoznak, az miért nem tesz semmit gyakorlati megvalósításuk biztosításáért? Az Európai Unióról szóló szerződés 7. cikke alkalmazásának mellőzése*, In *Medias Res*, 2015/01

szabadságával viszont annál inkább kapcsolatban van, mert oly módon korlátozza azt, hogy nem előzi meg jogerős bírói ítélet. Ezen irányelv következőképpen értelmezhető úgy, mint amely bíró döntésre kötelezi a tartalomszolgáltatót.¹⁴⁷⁵ Magyarországon az 1996-os rádiózásról és televíziózásról szóló törvény reformját megvalósító 2010 évi CLXXXV. törvény (továbbiakban: Mttv.) a jogalkotás terén is hiányosnak mondható. Ez a törvény a sajtószabadság érvényesülését a Médiatanács feladataként jelölte ki. Ezenfelül a 2010 évi CIV. törvény (továbbiakban: Smtv.) is a Médiatanács hatókörébe vonja azokat a kérdéseket, amelyek a jóhírnév-és személyiség-védelemmel kapcsolatosak.

*(1) A médiaszolgáltatónak az általa közzétett médiatartalomban tiszteletben kell tartania az emberi méltóságot. (2) Tilos a megalázó, kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek médiatartalomban történő öncélú és sérelmes bemutatása.[...] (1) A médiatartalom nem lehet alkalmas valamely nemzet, közösség, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbség vagy bármely többség, továbbá valamely vallási közösség elleni gyűlölet keltésére. (2) A médiatartalom nem lehet alkalmas valamely nemzet, közösség, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbség vagy bármely többség, továbbá valamely vallási közösség kirekesztésére.*¹⁴⁷⁶

Azonban mégis a Média-és Hírközlési Biztos jelenti a legnagyobb veszélyt a szólás szabad érvényesülésére, ugyanis ellentétes a jogállamiság azon elvével, amely szerint amit törvény nem tilt az szabad, és hatóság nem okozhat joghátrányt. Problémát jelenthet tehát az Smtv. által meghatározott azon rendelkezés, amely az emberi méltóság, személyiségi jogi kérdések és más alkotmányos jogok oltalmi bázisát a bíróság megkerülésével építi ki, emellett a sajtó által megvalósítani kívánt szabad közlésnek is gátját képezi.¹⁴⁷⁷ Az interneten megvalósított informális stílusú kommunikáció révén elkövetett személyiségi jogsértés kérdésköre abból a szempontból is meghatározó, hogy milyen súllyal bírjon az obszcén szavakkal megvalósított, mások emberi méltóságát veszélyeztető nyilvános közlés, és mennyiben érdemes, vagy érdemes-e

1475 BAYER Judit: *Személyiségjog-sértések kontra szólásszabadság a neten: eltávolítás vagy válaszadás?*

1476 2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól

1477 BAYER Judit: *Az új médiatörvény sajtószabadságot korlátozó rendelkezései*

egyáltalán ennek oltárán feláldozni a demokrácia töretlen létét.

Kérdéses a média kontextusában eldönteni azt, hogy hogyan kell kezelni az internetes anonim kommenteléshez fűződő személyiségi jogi dilemmákat. Az USA-ban ezzel kapcsolatban 1997-ben lezajlott ügy kapcsán világított rá a Bíróság arra, hogy milyen utat kell követni ezekben a kérdésekben.¹⁴⁷⁸ Egy 1991-es New York-i döntés szerint nem lehet felelősségre vonni a tárhelyszolgáltatót, más esetben azonban mégis felelősséget állapítottak meg egy tartalomszolgáltatónál, aki által üzemeltetett oldalon becsületsértő tartalmat tett közzé egy felhasználó.¹⁴⁷⁹ A leghelyesebb megoldás az, hogy a bíróságok egy teszt segítségével határozzák meg, hogy mikor kell felelősség tenni a szolgáltatót becsületsértési ügyekben, az Európa Tanács 2000-ben fogadott el egy irányelvet, amely azt határozza meg, hogy nem viselnek felelősséget a szolgáltatók, hogyha csak „csatornaként” funkcionálnak, egyedül Virginiában szól erről törvény, amely az anonimitás és a becsület közötti mérlegelésről szól, így 2001-ben New Jersey-ben dolgoztak ki egy széleskörben elfogadottá vált tesztet, amely kötelezővé teszi a felperesek részéről a kommentelők értesítését a becsületsértésről, a kijelentés megjelölését, a jogsértés alátámasztását, ezentúl pedig megfelelő egyensúlyt kell találni az azonosítás szükségessége és az anonimitáshoz való jog között.¹⁴⁸⁰ Finnországban fordult elő egy eset, amelyben egy fiatalemberről tettek közzé a szexuális irányultságára vonatkozó jogsértő kijelentéseket, amelynél fogva a bíróságon jó hírnevének megsértésére hivatkozott, azonban a bíróság nem tette lehetővé a közlétezők azonosításának ilyen törvény hiányában, az EJEB megállapította a férfi magánélethez fűződő jogának sérelmét.¹⁴⁸¹ Észtországban került sor ilyen szempontból jelentős ügyre, amely az USA és Európa gyakorlatát hivatott egymáshoz közelíteni. Az ügyben a Delfi nevű hírportál sértette meg egy férfi jóhírnévhez fűződő jogát azzal, hogy ilyen jellegű kommentek jelentek meg a portálon, a férfi becsületsértési perben követelte az eltávolítás és kártérítés fizetését, azonban a kártérítést megtagadta a Delfi. A Tallini Legfelsőbb Bírósághoz fellebbezett a Delfi, de sikertelenül, mert az kiemelte az abban megnyilvánuló mulasztást is, hogy nem igyekezett elkerülni

1478 Anthony L. FARGO: *Az Internetszolgáltatók felelőssége az Egyesült Államokban és Európában, Középutat talál a lehetőségek óceánjában*, In *Medias Res*, 2015/02, 3-4.

1479 FARGO i.m. 4.

1480 FARGO i.m. 5.

1481 FARGO i.m. 7.

a károkozást. Az EJEB-hez került az ügy, így a Delfi arra hivatkozott, hogy sérült a véleménynyilvánításhoz való joga, illetőleg ő elégséges biztosítékot szolgáltatott arra, hogy a jó hírnév tisztelete megmaradjon, a Bíróság viszont kimondta, hogy legitim cél vezérelte a jó hírnévhez fűződő jogának védelmére a kormányt. A Bíróság szerint a magánélet tiszteletben tartásához való jog és a véleménynyilvánítás szabadsága közötti egyensúlyhoz a következőket kell figyelembe venni: mennyiben járul hozzá a közérdekű vitához, mennyire érdekelt benne az érintett, a hír alanya, az érintett személy megelőző magatartása, az információszerzés módja és az igazság, a megjelentetés terjedelme, formája és a következmények, a kiszabott szankció súlyossága.¹⁴⁸² Az Egyesült Királyság 2013-as becsületsértési törvényének 5. szakasza szerint a weboldal üzemeltetője kimentési lehetőséget kaphat, hogy bizonyítja, hogy nem őtőle származik a komment, azonban, hogyha nem lehet azonosítani a becsületsértőt vagy ha az üzemeltető nem reagált a sértett figyelmeztetésére, illetőleg, ha rosszhiszemű volt az üzemeltető a komment tekintetében.¹⁴⁸³ A következő ügynek médiajogi vonatkozásai relevánsak, de az emberi méltóságot súlyosan sértő voltára kívánok rámutatni. Az ügy tényállása a TV2 Aktív című műsorában egy súlyos skizofréniás, ágyhoz kötött beteg gyógykezeléséről készítették riportot, amelyben a műsor a beteg kiszolgáltató helyzetével visszaélő fotókat, rejtett kamerás felvételeket, filmillusztrációkat tett közzé. Megállapították tehát a kiegyensúlyozott tájékoztatás követelményének sérelmét, amely többek között azt a félretájékoztatás foglalja magában, hogy a nézőkkel nem ismertették a megelőző kábítószeres használatát. De a riport az ORTT megállapítása alapján célja kizárólag a szenzációhajhász figyelemfelhívás a köz részéről - nem volt indokolt a beteget ilyen módon a közösség figyelmé elé helyezni - amelyek ráadásul megtévesztőek voltak és nem tükrözték a valót sem teljes mértékig. Az ORTT azt is megállapította, hogy a műsor szembehelyezkedett az emberi méltóság követelményével. Az elsőfokú bíróság a kiegyensúlyozottság tekintetében elutasította a keresetet, az emberi méltóságról szóló határozatot pedig hatályon kívül helyezte. A másodfok a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatára épített, amely szerint konkrét személy sérelme is megvalósítja az emberi méltóság sérelmét.

1482 [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126635&l=ri?l=ri#{"itemid":\["001-126635"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126635&l=ri?l=ri#{), 83.bek. (letöltés 2016. 09. 11.)

1483 FARGO *i.m.* 14.

Tehát az ORTT feladat csupán az, hogy érvényesítse az Rttv. rendelkezéseit, ezentúl nem terjed ki pl. arra, hogy megvizsgálja az édesanya beleegyezett-e a közzétételbe, csak a jogok érvényesülése. A műsorszolgáltató felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, amely kérelem arra az álláspontra helyezkedett, hogy az adott személy emberi méltóságának sérelmét csak a Ptk alapján lehet megítélni. A 46/2007 ABH alapján a médiahatóság szerint az emberi jogok sérelme abban dől el, hogy maga a műsor a méltóság védendő értékeit sérti-e, függetlenül minden más tényezőtől, például a sértett személy hozzájárulásától. Ennek alapján azt állapította meg az ítélet, hogy nem sérültek a beteg emberi méltósághoz fűződő jogai, mivel a műsornak a jellege illetve témája nem irányult arra, hogy az érintett személyt megalázó módon tüntesse fel a nyilvánosság előtt, tehát megállapítható az is, hogy a közönség számára jogsértőnek tűnő műsorszolgáltatás adja az alapot. A 46/2007 AB határozat értelmezéséből kitűnik, hogy a médiahatóság feladata a tekintetben, hogy jogsértést állapítson meg egy műsorszámmal kapcsolatban, annak jellegét, témáját és nézőpontját vonja górcső alá, ezáltal absztraktabb vizsgálatot folytat le. Ennél fogva a jogalkalmazó számára vet fel értelmezési kérdéseket a médiahatóság ezen kötelezettsége. A döntés tehát Róbert jogsértését határozta meg, amely abban nyilvánult meg, hogy a műsor célja kizárólag a szenzációhajhászás volt, a műsorszolgáltató általa kikiáltott valódi cél megvalósulására ellenben, amely a betegséggel kapcsolatos információkra való felhívás lett volna, nem történt meg.¹⁴⁸⁴

5. GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEK

Az oka, amiért vizsgálódásaim körébe vontam a gyűlölet-bűncselekményeket is, elsősorban, hogy alkotmányos jogokat sért, másodszor, hogy a jó hírnév és a társadalmi megbecsülés szempontjából olyan fokú relevanciával bír, hogy a felruházott erkölcsi értékítélet szociológiai és pszichológiai szinten újraformálást végez előítéletekkel tarkított üzenet tükrében. A gyűlölet-bűncselekmények szankcionálása egy demokratikus jogállam zavartalan működését hivatott előirányozni. A gyűlölet-bűncselekmény említése során nem vitás az a kijelentés, amely szerint az durván sérti bizonyos veleszületett vagy érzelmi alapon

1484 TÖRÖK Bernát: *A Legfelsőbb Bíróság ítélete az emberi méltóság sérelmét megállapító médiahatósági határozatról*, Jema, 2012/3

egymáshoz tartozó személyek által alkotott csoportok emberi méltósághoz fűződő jogosultságát. A másik oldal a véleménynyilvánítás szabadsága korlátozatlan érvényre juttatása mellett foglal állást.¹⁴⁸⁵ Egy személyiségsérelem jogtárgya nem tárgyilagossá, fogalomképtelen dolgok képezik az alapját, ennél fogva a szankció is ehhez igazodva elvont és mindig az adott esettől fog függeni, hogy milyen legyen a kiszabott jogkövetkezmény. Nem lehet objektíve meghatározott mércét hozzárendelni.¹⁴⁸⁶ A véleménynyilvánítás szabadságának az Emberi Jogok Európai Bírósága igen nagy teret biztosít, Az EJE alapján a megbotránkoztatást előidéző szólas vagy vélemény is szabadságot élvez, illetőleg vizsgálendő, hogy egy „demokratikus társadalomban szükséges” korlátról van-e szó, mert ez a „pluralizmus, tolerancia és felvilágosultság” követelménye, amely nélkülözhetetlen.¹⁴⁸⁷ A magyar szabályozás kapcsán az 1978-as Btk közösség elleni izgatás címén rendeli büntetni a gyűlölet-bűncselekményeket, amelynek később módosított tényállását az AB 18/2004-es határozatában megsemmisítette. Indokok között fellelhető az a magyarázat is, amely szerint a személyiségvédelem nem képez elegendő indokot arra nézve, hogy ilyen módon korlátozva legyen a szólásszabadság, illetőleg az AB rámutatott arra is, hogy a büntetőjog ultima ratio jellege igazolja azt, hogy nem feltétlen alkalmazandó a legsúlyosabb beavatkozás az állampolgárok életébe ilyen esetekben.¹⁴⁸⁸ Ellenérvként lehet említeni a Heidi Hurd által képviselt megközelítést, ugyanis ő azt állítja, hogy ilyen cselekmények kizárólag gondolat-alapon történnek, tehát az egyén saját személyiségéből fakad egy-egy előítélet, amely tulajdonképpen érzelm, vagyis születéstől kezdve az egyén részének mondható, így a büntetőjog egy emberi tulajdonságot, jellemvonást szankcionál.¹⁴⁸⁹ Véleményem alapján azonban a jogrendszer egészének szankciós zárköve a büntetőjog, aminél fogva rendeltetése „a jogi és erkölcsi normák épségben tartása”, ezáltal a törvényalkotó nem hoz visszaélészerűen olyan törvényeket, hogy indokolatlanul beavatkozhasson az állampolgárok életébe. Az emberi méltóság, az egyenlőség,

1485 DINÓK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – a kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek*, Állam-és Jogtudomány, 2014, LV. évfolyam, 4.szám

1486 DINÓK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – a kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek*, Állam-és Jogtudomány, 2014, LV. évfolyam, 4.szám

1487 BOYTHA György: *A gyűlöletbeszéd polgári jogi szankcionálásának alapjog keretei*, Polgári jogi kodifikáció, X. évfolyam, 1.szám, 12-13.

1488 BOYTHA i.m. 14-15.

1489 DINÓK i.m. 35.

a jóhírnév-védelem álláspontom szerint az emberi személyéhez fűződő olyan elvont tulajdonságok, amelyek nem alkothatják a többségi vélemény céltábláját és nem áldozhatóak fel a verbális önkény fényében. Nem követelnek tárgyilagos értéket, hanem olyan megfoghatatlan, elvont erkölcsi minőségében támadja az embert, amely túlmutat a jelen dimenzióján és társadalmi csoportok jövőjét befolyásoló értékítéletet helyeznek el. A büntetőjogi szankció lehet az orvoslás tükrében a legmegfelelőbb út, mivel olyan etikai alapértékek sérülnek, amelyek igazolják a törvény előtti egyenlőség érvényre juttatását azok között, akik sérelmet szenvedtek. ¹⁴⁹⁰A 2011. évi XL. törvény iktatta be a kihívóan közösségellenes magatartás tényállását, amelyben a nyílt, leplezetlen közösségi szabályok semmibe vétele utal a kihívó közösségellenességre. Egyedi mérlegelés szükséges a tényállás megállapításához. A „komoly félelem keltésére” való alkalmasság megvalósulása vitatott lehet egyes esetekben és bírói mérlegelést igényel a megállapítása, ilyen ügy történt egy meleg rendezvénnyel kapcsolatban is, amikor az azon résztvevő személyeket többen fotózni kezdték, majd sértő megjegyzések is elhangzottak, végül egy hangosbeszélőn keresztül a szexuális irányultságukat érintő „vers” hangzott el, amely a sértettekre nézve fenyegetőleg hatott, de az ügyben eljáró bíróság nem állapította meg, hogy a „kihívóan közösségellenesség” ebben az esetben nem áll meg, mert nem volt nyílt szembehelyezkedés a közösségi szabályokkal, legfeljebb kisebb rendbontás, amely már nem meríti ki a tényállást. Azonban egy 2011-es eset- amely révén került a törvénybe iktatásra a kihívóan közösségellenes magatartás tényállása- középpontjában egy család állt, akinek falujában éppen egy paramilitáris szervezet tartózkodott, akik a nemzeti hovatartozásukkal kapcsolatosan bírálták az adott társadalmi csoportot, amelybe a két sértett is tartozott, egyébként a terhelt kővel dobálta a sértettek ablakát, miközben megalázó kiáltások, távozásra felszólító fenyegetések hangzottak el a sértettek hovatartozásával összefüggésben, ám ekkor még a törvény nem volt hatályban, így nem lehetett az esetre alkalmazni. Ezzel szemben már megállta a helyét a „kihívó közösségellenesség” tényállása, amikor egy lánykollégiumban diáklányokat zaklattak, ijesztgettek. Ilyen esetekben a bírói gyakorlat objektív mérleg alapján dönt, vagyis nem az sértettek szubjektuma a mérvadó, hanem az, hogy a tett objektíve egyáltalán alkalmas-e arra, hogy félelmet, riadalmat keltsen

1490 DINÓK *i.m.* 31-33.

emberekben.¹⁴⁹¹ A (2) bekezdés azonban egy minősített esetet tartalmaz, amely bántalmazással, vagy fenyegetéssel valószínűsíthető meg. Ezáltal szintén a bírói gyakorlatot érdemes követni, annak megállapításául, hogy mely magatartás foglalható bele ezekbe a körökbe. Erre példa az az eset, amely 2011 júniusában történt egy Meleg Méltóság Menetén résztvevő párral kapcsolatban, akik a rendezvény végeztével a metróra történő felszállásuk során két férfi homofób megállapításokkal illette őket, majd ezt követően az utazásukat megnehezítve testileg is bántalmazták. Másik példa erre, amikor egy roma származású család költözött az elkövetők szomszédságába, majd ezt követően folyamatosan sértegető, fenyegető megjegyzéseket kaptak az elkövetők részéről a származásukat illetően, főként a távozásukra vonatkozóan vagy az állapotos nő halálával fenyegetőzött, arra hivatkozva hogy „ne szülessen újabb cigány poronty”. Ilyen és ehhez hasonló esetekben leginkább az elkövető motivációjára vonatkozó utalásokat kell feltárni, ezért is nehéz sok esetben a hatásköri kérdéseket megállapítani, mert nem lehetséges egyértelműen a motiváció bizonyítéka.¹⁴⁹² Az aljas indok és az előítélet motivációja közötti elhatárolás szintén problematikus oly módon, hogy az aljas indok mint fogalom nincs meghatározva, így ezt szintén a jogalkalmazó fogja kitölteni. Jogalkalmazói szempontból különös tekintettel kell lennünk a bűncselekmény motívumára, mivel egyrészt az előítélet-bűncselekményeknek ez a legfőbb mozgatórugója, másrészt pedig döntő jelentőséggel bír az ítélet meghozatala során is az, hogy milyen motivációt képviselt az elkövető a bűncselekmény megvalósítása alkalmával. Amerikai példa az az eset, amely 1991-ben Atlantic Beach városában történt, egy fehér középiskolás fiú amiatt támadt rá fekete társára, mert az flörtölt egy fehér nővel, majd az este folyamán még egyszer rátámadt a fekete fiúra baseball ütővel. Az eljárás során kiderült, hogy az elkövetőnek a fehér lány egykori barátnője volt, a sértett pedig jó barátja, illetve barátai javarészt feketék voltak, ennél fogva nem volt megállapítható az előítélet motivációja. A joggyakorlat azt igazolja, hogy közösség tagja elleni erőszak elkövetése esetében a motívum vizsgálatánál releváns megvizsgálni az elkövető személyiségét, tehát azt, hogy a sértett elleni támadás az elkövetőnek jelen pillanatbeli szubjektív

1491 DINÓK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekmények, különösen a közösség tagja elleni erőszak kapcsán felmerülő jogalkalmazási nehézségek*, Fundamentum, 2013, 3.szám

1492 DINÓK: *A gyűlölet-bűncselekmények, különösen...*, i.m. 97-100.

ítélkezése indokolta, vagy a sértettel kapcsolatban az adott társadalmi csoporthoz tartozása bírta rá a magatartás megvalósítására, amely bármely más csoportbeli egyénnel, bármely más körülmény között megtörtént volna, kizárólag a csoporthoz tartozás miatti bírálata függvénye volt a tett.¹⁴⁹³ A véleményem alapján a bíróság a 2016 nyarán történt ügyben tévesen értékelte a tényállást, ugyanis egy férfit, aki közel 20 fogyatékkal élőt ölt meg egy egészségügyi otthonban azzal a motívummal, hogy „meg akarja szabadítani a világot a fogyatékkal élőkől” emberölés gyanúja miatt vontak felelősségre,¹⁴⁹⁴ ez azonban számomra egyértelműnek látszik, hogy közösség tagja elleni erőszak valósult meg, annak is a minősített esete, amely már a (2) bekezdés alá esik.

6. EJEB GYAKORLATA A KÖZSZEREPLŐK VS BECSÜLETSÉRTÉS TEKINTETÉBEN

Scharsach és News Verlagsgesellschaft Gmbh. vs. Ausztria-ügyben a becsületében megsértett parlamenti képviselő a belső bíróság által oltalomban részesült, azonban az újságíró, aki a tényállítást közzétette az EJEB-hez fordult véleménynyilvánítás szabadságától való megfosztása miatt, a Bíróság előtt sikerrel járt és megállapították az alapjog-sérelmet. Ugyanakkor a Radio France vs. Franciaország ügyében a sérelmes felet zsidódeportálásban való részvétellel vádolták egy rádióban, az EJEB ebben az ügyben a becsületnek és a jóhírnévnek adott elsőbbséget, mivel az elkövetők bizonyítani sem tudták állításuk valós vagy nem valós voltát. A Dalban vs. Románia ügyben a Bíróság döntése alapján sérült a véleménynyilvánításhoz való szabad joga azon panaszos feleknek, akik egy lapban bizonyos személyek által elkövetett bűncselekményt vagy elkövetés lehetőségének fennforgásával kapcsolatos cikket tettek közzé, a Bíróság ennek alapján oly módon mérlegelt, hogy megvizsgálta az ügy közérdeklődésre számottartóságát, így hozott döntést. A Skalka vs. Lengyelország-ügyben a Bíróság döntése alapjául a bírálat és a szándékos sértés közötti mérce szolgált, illetőleg a bíróság figyelembe vette azt is, hogy a kiszabott büntetés mennyiben áll arányban az elkövetett cselekménnyel. A Bíróság szintén a közérdeklődésre való számottartás mércéjét vette elő a Sabolou és Pircalab vs. Románia-ügyben,

¹⁴⁹³ DINÓK *i.m.* 38-39.

¹⁴⁹⁴ <http://magyaridok.hu/kulfold/tobb-emberrel-vegzett-egy-keses-tamado-japanban-866347/> (letöltés 2016. 09. 08.)

amelyben egy korrupcióval vádolt elnök és az azt közlétevő újságírók közötti vitát oldottak fel.¹⁴⁹⁵

7. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS – NÉMET JOGGYAKORLAT

A német személyiség-védelmet és annak büntetőjogi vonulatát azért tartom fontosnak néhány mondatban megemlíteni, mert a magyar gyakorlattól való eltérő szabályozás-és gondolatmenet még inkább kiemeli és átláthatóvá válik azon vezérfonal, amely a joggyakorlat során releváns. A német jogban az emberi méltóság sérthetetlenségének örökérvényét az örökkévalósági klauzula biztosítja.¹⁴⁹⁶ A német alkotmánybíróságnak kiterjedt gyakorlata van az emberi méltóságra nézve. A kiindulópont az állam azon kötelezettsége, hogy oltalma alá vonja az ember méltóságát illetőleg tartózkodjon mindenfajta beavatkozástól. A német Alaptörvény számára az ember az állammal szemben prioritást élvez, tehát az állami cselekvések tekintetében az egyén az, aki iránymutatással szolgál.¹⁴⁹⁷ A német jogban különbséget teszünk általános magánjogi és alkotmányos személyiségi jog között. A német Grundgesetz rögzíti az emberi méltóság sérthetetlenségét, másrészt a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot.¹⁴⁹⁸ ¹⁴⁹⁹ A német alapjogi védelem az állammal szembeni védelmet képezi és nem a más magánszemélyekkel szembenit. A bírói gyakorlatban a prevenciót és elégtételt a büntetőjog látta el. Schopenhauer szerint a „A becsület objektív szempontból mások véleménye saját értékünkéről és szubjektív szempontból a mások véleményétől való félelem.”¹⁵⁰⁰ A becsületnek tehát van külső és belső oldala, a külső oldal vonatkozik a jó hírnévre, a belső oldal a személy önbecsülése, éppen ezért személyiségfüggő is adott esetben az, hogy bizonyos sérelmekre hogyan reagál az ember. Tehát minden egyes személyiség

1495 HALMAI Gábor: *Becsületvédelem és sajtószabadság*, Fundamentum, 2004., 4.szám, 83-84.

1496 KLICSU László, *Az emberi méltóság a német Alkotmánybíróság egyes döntéseiben*, Iustum Aequum Salutare, VI., 2010/4., 127.

1497 KLICSU i.m. 128.

1498 https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_01/245122

1499 SZILÁGYI Ferenc: *A személyiségi magánjogi védelmének dogmatikája a német jogban*, *Az általános személyiségi jog tana, különös tekintettel a személy becsületének és jó hírnevének védelmére*, In Media Res, 2013/2, 3.

1500 SCHOPENHAUER, Arthur: *Aphorismen zur Lebensweisheit*, 1850, 68.

<https://aveblogging.files.wordpress.com/2014/01/schopenhauer-aphorismen-zur-lebensweisheit.pdf> (letöltés 2016. 09. 12.)

más-más mércét képvisel arra nézve, hogy számára mikor minősül jogellenesnek az adott cselekmény. Erre válaszként a jog úgy reagál, hogy figyelembe veszi ezt a kérdéskört és csak az általános mértékű önbecsülés részesül védelemben. A büntetőjogban az '50-es éveket megelőzően csak szándékos jogsértés esetére részesítették védelemben a sértettet. A véleménynyilvánításhoz való jog és a jóhírnév konfliktusa a német jogban is hagyománnyal bír a jogalkalmazás terén, amely itt is mérlegelés révén oldható fel, a Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában a véleményszabadság mint alaptörvényben nevesített alapjog győzelme a gyakori. A német Strafgesetzbuch alapján a tényállítás és véleményformálás akkor nem jogellenes, ha jogos érdek gyakorlásával függ össze.¹⁵⁰¹ A jogalkalmazás szempontjából fontos annak megítélése, hogy ki volt a sértett személy, annak a beazonosítása tehát, aki elszenvedte a sérelmet, illetve fontos az is, hogy a kijelentés az érintett személyéhez is fűződjön, ne csak a produktumhoz. A német bírói gyakorlat kidolgozott egy olyan doktrínát, amely szerint az egymással bizalmas viszonyban álló felek, tehát a házastársak, rokonok stb... , illetőleg egyes hivatásuknál fogva meghatározott személyi körök, például orvos, ügyvéd stb... amelyek jelenlétében való rágalmozó vagy becsületsértő hangzatú tények vagy vélemények elhangzása kizárja a jogellenességet.¹⁵⁰² Német viszonylatban a mást hitelét veszélyeztető, azzal összefüggő, de becsületsértő jellegű jogsértés esetére is tartalmaz a BGB egy rendelkezést, amely tekintetében a jogsérelem középpontjában valótlan tényállítás vagy annak terjesztése áll,¹⁵⁰³ de ez kizárja a becsület sérelmének oly módon történő kiterjesztőleg való értelmezését, hogy az magában foglalja a személyhez fűződő elvont méltóságot is, így kizárólag csak vagyoni jellegű jogsérelem valósul meg, hogyha más üzleti hírnevét veszélyeztetik, azonban a BGB egy másik rendelkezése és a német Btk ezt a problémát küszöböli ki, amely a nemvagyoni sérelemre is megfelelő biztosítékot ígér,¹⁵⁰⁴ 1 évig terjedő szabadságvesztés vagy

1501 SZILÁGYI *i.m.* 9.

1502 SZILÁGYI *i.m.* 11.

1503 A hitelveszélyeztetés kérdése a német bírói gyakorlatban egyrészt akkor releváns, hogyha a pénzügyi vagy hitelképességét vitathatóvá teszi, illetve ha egy gazdasági vagy üzleti tevékenység során előállított termékkel kapcsolatosan kelt gyanút valamennyi tekintetben. Fontos, hogy kizárja a tényállás megvalósulását az, ha a tényállítás nem alkalmas befolyásolásra, ha közvetlen volt a magaratrás, illetve, ha jóhiszemű volt a tényállító.

SZILÁGYI *i.m.* 13.

1504 SZILÁGYI *i.m.* 12.

pénzbüntetés szabható ki, tettegesség esetén 2 évig terjedő szabadságvesztés vagy pénzbüntetés szabható ki, jóhírnév-sérelem esetén, ha valóságot állít, 1 évig terjedő szabadságvesztés vagy pénzbüntetés, ha pedig sajtó által vagy nyilvánosan történik, 2 évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel sújtható. A rágalmozás német tényállása szerint aki másról valótlan tényt állít vagy terjeszt, amely tény megvetésre készítet másokat, vagy a társadalmi megbecsülését ássa alá, illetve a hitelét sodorja veszélybe 2évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő, a minősített eset, amelyet a nyilvánosság előtt történés valósít meg, 5 évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntethető.¹⁵⁰⁵

8. A HAZAI JOGGYAKORLAT

A magyar bíróságok gyakorlata körében gyakran előforduló forma az, hogy egy megindított büntető perrel párhuzamosan egy polgári per is folyik, amely folytán szintén kártérítés lett kiszabva a becsületsértővel szemben, részben ez is indokolhatja azt, hogy enyhébb büntetés kiszabására kerül lehetőség, mivel a büntetőbíróság figyelembe veszi a már kiszabott polgári kártérítést is és annak fényében hoz döntést. Kivételes ügynek számít tehát e tekintetben az az ügy, amelyben letöltendő szabadságvesztésre ítélték Bencsik András újságírót, aki Mécs Imrét lapjában hamisan vádolta azzal, hogy miatta ítélték el és végeztek ki több száz embert. Bencsik András terhére rótt a bíróság az állítás bizonyításának hiányát, amely sikeressége esetén kimentési lehetőséget kaphatott volna az elítélt tekintettel a 36/1994 határozatra, ugyanis Mécs Imre mint országgyűlési képviselő besorolható a közszereplők körébe.¹⁵⁰⁶ A joggyakorlat viszont a közszereplők és sajtószabadság összeütközése fényében azt jelzi, hogy a Btk becsületsértési és rágalmozási rendelkezései körében reformra lenne szükség.¹⁵⁰⁷ A következő részben dolgozatomban az egyes tényállásokat egyesével veszem górcső alá.

1505 <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> (letöltés 2016. 09. 12.)

1506 HALMAI Gábor: *Becsületvédelem és sajtószabadság*, Fundamentum, 2004., 4.szám, 86-87.

1507 HALMAI i.m. 93.

8.1.Törvényi tényállások és azok megítélései

8.1.1.Zaklatás

Az 56/1994 AB határozat óta áll fenn az állam kötelezettsége a magánszféra oltalom alá vonására. 2008-ban került új tényállási elemként a büntetőtörvénykönyvbe a zaklatás. Maga a cselekmény egy hosszas, rendszeresen visszatérő cselekménysorozatot takar, amely leggyakrabban tragédiába torkollik. A legnagyobb jogalkalmazói problémát az veti fel e tekintetben hogy egy túláltalánosított tényállással állunk szemben. A szándékosság és a célzatosság követelménye is jogalkalmazói dilemmákhoz vezet, ugyanis az elkövető és a sértett szemszögéből is eltérhet akár a szándék akár a célzat meglátása. Az elkövetési módok közül gyakori az Interneten keresztül, levélben, telefonon vagy e-mail-en történő megvalósulás. Ezek tekintetében a bizonyítás vet fel különösebb nyomozati problémákat.¹⁵⁰⁸ A zaklatás büntetőjogi tényállása ellentétes az alkotmányosan elismert emberi jogokkal és az emberi méltóság alapvető eszméjével. Ennek azonban némileg enyhébbnek nevezhető formáját képezi az iskolában elkövetett zaklatás. Dan Olweus meghatározása szerint „a diákot zaklatás éri akkor, ha ismétlődően és hosszú időn keresztül negatív cselekedeteknek teszi ki egy vagy több más diák”.¹⁵⁰⁹

8.1.2.Közösség tagja elleni erőszak

*(1) Aki más valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása, így különösen fogyatékosága, nemi identitása, szexuális irányultsága miatt olyan, kihívóan közösségellenes magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az adott csoport tagjában riadalmat keltsen, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*¹⁵¹⁰

Ezeket a bűncselekményeket nevezhetjük közismertebb nevén gyűlölet-bűncselekményeknek. Az előzőekben már ismertettem a vonatkozó tartalmakat.

¹⁵⁰⁸ GELÁNYI Anikó: A zaklatás bűncselekményének jellemzése, különös tekintettel annak telekommunikációs úton történő megvalósítására, Jura, 2010, 2.szám, 16.évfolyam

¹⁵⁰⁹ Dan OLWEUS: Az iskolai zaklatás, Educatio, 1999/4

¹⁵¹⁰ 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről

Azonban néhány gyakorlati kérdésre még fontosnak tartom kitérni. 1961 óta folyamatos változásban van ezen tényállás, 2008-ban a Meleg Méltóság Menetén lezajlott eseményeknek köszönhetően a jogalkotó nagymértékben újragondolta a tényállás megformálását.¹⁵¹¹ A jelen forma viszont újabban nevesíti a szexuális irányultság, nemi identitás, fogyatékoság szerinti csoportokat.¹⁵¹² A törvényben a „lakosság egyéb csoportjai” megnevezés bírói értelmezést kíván, mivel nem található adekvát tartalom emögött a megfogalmazás mögött, olykor kérdéses lehet megítélni, hogy bizonyos csoportokat fedhet-e ez a fordulat vagy sem. Például adott esetben „lakosság egyéb csoportjának” minősül-e a kékszeműek csoportja? A 30/1992 ABH a következőképpen értelmezi a definíciót: *„E mögött az eltérő nézetrendszer (párttagok, egyesületek, mozgalmak stb. résztvevői) vagy egyéb, tulajdonképpen bármely ismerv szerint elkülönülő személyek védelmének szándéka húzódik meg.”*¹⁵¹³ Továbbá vitatott dolog az is, hogy csupán mint „kisebbségvédő intézmény” kell erre a szabályozásra tekinteni, vagy adott esetben a többséghez tartozás is indokolhat ilyen jellegű védelmet. A mai magyar bírói gyakorlat a kisebbségvédő koncepciót fogadta el, ugyanis „a bűncselekmény védett jogi tárgya a diszkrimináció nélküli együttéléshez fűződő társadalmi érdek”.¹⁵¹⁴ Tehát a fő irányvonal ezen büntetések tükrében a veleszületett személyiségi ismerv, így a sértett fél önhibáján kívül kerül a kiszolgáltatottság állapotába, ennek megelőzése pedig kollektív társadalmi érdek. Ezen tényállás és a garázdaság tényállása között párhuzam mutatkozik, így tehát a jogalkalmazás szempontjából szerencsésebb ezt is figyelembe venni, ugyanis a kihívóan közösségellenes magatartás mindkettő bűncselekmény tényállásában fellelhető, apró eltérések ugyan vannak, de a fő motiváció, a riadalom keltése kétségtelenül ugyanolyan. Vitatott a bírói gyakorlat szempontjából azt megítélni, hogy a rendelkezés (2) bekezdése – amely a bántalmazással, illetve az erőszakkal történő elkövetést szabályozza – mely esetekben minősül önálló bűncselekménynek és mely esetekben állapítható meg a közösség tagja elleni erőszak például könnyű testi sértéssel halmazatban. Nehezíti a bírák feladatát az is, hogy a testi sértésnek is van olyan minősített alakzata, amely aljas indokkal

1511 ÁTOL Dorottya - DOMBOS Tamás - JOVÁNOVICS Eszter - M.TÓTH Balázs - PAP András László - UDVARI Márton: *A közösség tagja elleni erőszak- alternatív kommentár*, Fundamentum, 2013, 3.sz.

1512 ÁTOL - DOMBOS - JOVÁNOVICS - M.TÓTH - PAP - UDVARI *i.m.*

1513 30/1992 (V. 26.) AB határozat

1514 ÁTOL - DOMBOS - JOVÁNOVICS - M.TÓTH - PAP - UDVARI *i.m.*

történő elkövetést szabályozza, ez pedig a joggyakorlat alapján az előítéletes elkövetést is fedi. Tehát ha például utcai verekedés bontakozik ki, az elkövető vélhetően a sértett román származása miatt kezdeményezett verekedést, majd az elkövető eltörte a sértett egyik végtagját is. A bíróság dilemmája ebben a helyzetben, hogy a testi sértés alapesete mellé halmazatként kerüljön a közösség tagja elleni erőszak, vagy aljas indokból elkövetett könnyű testi sértést állapítsanak-e meg (a törvényi tényállás és a történeti tényállás vizsgálata alapján mindkettő megállapítása indokolt lehet), a bírói gyakorlat előítéletes emberölés esetén aljas indítékból elkövetett emberölést állapít meg, ez azonban megfelelőnek mondható a magasabb büntetési tételkiszabási lehetőség érdekében, mivel a halmazatos megoldás csak alacsonyabb büntetést tenne lehetővé.¹⁵¹⁵ Fontos a vizsgálat szempontjából az is, hogy a cselekmény akkor is megvalósul, ha az elkövető csak az adott csoporthoz tartozni vélte a megtámadott félt, tehát nem lényegbevágó, hogy ténylegesen a csoport tagja legyen. Vizsgálni szükséges az elkövetés módját, eszközét, helyét és idejét is a bűncselekmény megállapításához.¹⁵¹⁶ A gyűlölet-bűncselekmények során előforduló leggyakoribb jogalkalmazási dilemmát az alulminősítés, rendőri intézkedések elmulasztása, nyomozati lépések elmulasztása, jogorvoslathoz való jog szűk tere adják a GYEM által végzett kutatások alapján.¹⁵¹⁷ Az alulminősítés problematikáját jól példázó eset a következő: 2013-ban Miskolcon történt egy esemény, amely során roma származású fiatalokat bántalmazott egy előítéletet nyíltan felszínre hozó elkövető, akitől a következő kiáltások hangzottak el: „dögöljön meg az összes cigány”, „rohadjon meg mind”, „bűdös cigányok”, majd tettelesen is ütlegette a sértetteket. Ebben az ügyben tehát nem állapították meg a közösség elleni erőszak tényállását, csak garázdaságot. Felmerül a kérdés, hogy miért nem minősül ez a cselekmény közösség tagja elleni erőszaknak, pedig a magatartás nyilvános helyen volt tanúsítva és eszerint alkalmas volt arra, hogy félelmet vagy megbotránkozást keltsen a sértettekben.¹⁵¹⁸ A következő Kúria elé került ügy a garázdaság és közösség tagja elleni erőszak elhatárolását hivatott példázni. A Jobbik Magyarországért Mozgalom 2009-ben megrendezett fóruma a

1515 ÁTOL - DOMBOS - JOVÁNOVICS - M.TÓTH - PAP - UDVARI Márton *i.m.*

1516 ÁTOL - DOMBOS - JOVÁNOVICS - M.TÓTH - PAP - UDVARI *i.m.*

1517 http://gyuloletellen.hu/sites/default/files/ejk_esetosszefoglalo.pdf 3. (letöltés 2016. 09. 05.)

1518 http://gyuloletellen.hu/sites/default/files/ejk_esetosszefoglalo.pdf 7. (letöltés 2016. 09. 05.)

cigány kisebbség részéről provokációnak minősült, ennek következtében a terheltek „megdöglötök magyarok, megölünk benneteket” ordibálásokkal, és sérülés okozására alkalmas eszközökkel próbálták meg „megtorolni” a mozgalom provokáló magatartását. A garázdaság büntette is megvalósulni látszott, azonban a közösség tagja elleni erőszakkal halmazatban az már nem állapítható meg. A Kúria végül harmadfokon a közösség tagja elleni erőszak büntettét állapította meg. Az ítélet indokolása kifejti, hogy egy adott társadalom tagjai békés egymás mellett élése indokolja a büntetőjog ultima ratio beavatkozását ezen tényálláson keresztül, így tehát igazolt a garázdaság büntettének elvetése, mivel a támadással megvalósított elégtétel egy közösség ellen irányult, annak emberi méltóságát veszélyeztetve.¹⁵¹⁹

8.1.3. Kegyeletsértés

*(1) Aki halottat vagy emlékét a 226. vagy a 227. §-ban meghatározott módon meggyalázza, vétség miatt az ott meghatározott büntetéssel büntetendő.*¹⁵²⁰

A kegyeletsértés tényállásának megfogalmazásánál a jogalkotó hivatkozó dispozícióval utal vissza a korábban már meghatározott 226. és 227. §-ra. Ezek a rágalmazás és a becsületsértés tényállásai. A kegyeletsértés esete súlyosan sérti az elhunyt méltóságát oly módon, hogy az elkövető a sértett védekezésképtelenségével, kiszolgáltatottságával él vissza. A közelmúltban történt egy ilyen tényállásnak betudható esemény, amely egy temetőben elhelyezett beszakadt sír kapcsán hívta fel magára a figyelmet, ebben az esetben kegyeletsértésként lehet tekinteni a nyitott sírhelyben található testek nyilvános voltára.¹⁵²¹ Felmerülhet a kegyeletsértés kérdésköre olyan esetben is, amikor az elhunyt vagy elhunytak privát levelezéseinek nyilvános publikálására kerülhet sor. Erre példa Sigmund Freud pszichoanalitikus és Ferenczi Sándor között lefolytatott magánlevelezések nyilvánossá tétele. Első körben a két érintett

1519 http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/vi._sz._melleklet_-_egyes_alapjogokat_serto_buncselekmények_legfelsobb_birosagi_kuriai_gyakorlata.pdf 2-3. (letöltés 2016. 09. 05.)

1520 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről

1521 http://hvg.hu/itthon/20160822_Es_ha_gyerekek_latjak_meg_a_sirban_elgurult_fejet (letöltés 2016 08 22)

elhunyt örökösei kerestek egy közvetítő szerepet is betöltő szerkesztő-kiadót, aki képes a felek közötti magánleveleket publikálni és egyéb sajtóval kapcsolatos munkákat ellátni, ezt a férfit az elhunyt Ferenczi özvegye, Gizella kérte fel Bálint Mihály személyében, majd az ő halála után Judith Dupont, szintén pszichoanalitikus kezére kerültek a levelezések és ő gondoskodott azok kiadatásáról, egyben a felelősség is őt terhelte, amelyet vállalnia kellett.¹⁵²² Egy 2016 januári EJEB-ítéletben nem minősült véleményszabadság-ellenesnek az a döntés, amely alapján egy jogvédőt ítélték pénzbírságra amiatt, mert egy elhunyt osztrák belügyminisztert rágalmozott ilyen módon: „Jó hír az új évrre: Liese Prokop, a kínzás és a deportálás minisztere halott”, a jogvédő kérelemző az EJEB elé fordult, azt állítva, hogy a bíróság megsértette a véleménynyilvánítás szabadságában, azonban ez nem bizonyult alaposnak. Ezzel a Bíróság a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogának nagyobb teret hagyott a véleménynyilvánításnál.¹⁵²³ A Bíróság azonban nem minden ügyben utasítja háttérbe a véleménynyilvánítás jogát, ilyen ügy például a [Dzhugashvili v. Russia](#), amelyben Sztálin unokája, a nagyapjának a katyni mészárlásért felelőssé tétele miatt, visszautasítást kapott a Bíróság részéről, mert nagyapja történelmi személyiség lévén nagyobb fokú tűréshatárt köteles elviselni a bírálatok tekintetében.¹⁵²⁴

8.1.4. Becsületsértés és rágalmozás

A becsületsértés és rágalmozás büntetőjogi tényállása első körben képviselik az emberi méltóság és a jóhírnév aláásásával járó bűncselekményeket, amely fényében a jogalkalmazó a megvalósulás környezetének különböző színezetével találkozhat. A régi Btk szerint „Aki valakiről, más előtt, a becsület csorbítására alkalmas tényt állít vagy híresztel, vagy ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezést használ, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” és „ki a 179. § esetén kívül mással szemben

1522 Judith DUPONT: Egy kegyeletsértés története

1523 http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf (letöltés 2016. 09. 08.)

1524

http://mtmi.hu/cikk/930/Genner_v_Austria_Halott_miniszterrol_jot_vagy_semmit_az_elhunytak_jo_hirneven_ek_kerdese (letöltés 2016. 09. 08.)

a) a sértett munkakörének ellátásával, közmegbízatásának teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével összefüggésben,

b) nagy nyilvánosság előtt

a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” írják le a rágalmazás illetve a becsületsértés tényállását. A valóság bizonyítását is lehetővé teszi e törvény: „A 179. §-ban, a 180. §-ban és a 181. §-ban meghatározott bűncselekmények miatt nem büntethető az elkövető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény valóban bizonyul.” Külön tényállásként tartalmazza a törvény a hatóság ellen történő elkövetést, eszerint: „Aki a belföldön tartózkodó nemzetközileg védett személyt bántalmazza, személyi szabadságától megfosztja, vagy személyét, illetőleg személyi szabadságát – különösen hivatalos helyisége, magánlakása vagy szállítási eszköze elleni támadással – veszélyezteti, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹⁵²⁵

*(2) A valóság bizonyításának akkor van helye, ha a tény állítását, híresztelését, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatát a közérdek vagy bárkinek a jogos érdeke indokolta.*¹⁵²⁶

A Btk 231§-a szerint ezek a bűncselekmények csak magánindítványra üldözendők, kivéve a becsületsértést, ha azt rendvédelmi szerv tagjának sérelmére követik el.¹⁵²⁷ A büntetőeljárást ezekben az esetekben a Be 52§ szerint kell lefolytatni:

(1) Ha e törvény másképp nem rendelkezik, könnyű testi sértés, magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmazás, becsületsértés és kegyeletsértés esetén a vádat mint magánvádló a sértett képviseli, feltéve, hogy az elkövető magánindítványra büntethető.

(2) A magánvádló halála esetén helyébe harminc napon belül a hozzátartozója léphet.

1525 1987. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

1526 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

1527 2012. évi C. törvény

(3) Kölcsönösen elkövetett könnyű testi sértés, rágalmazás és becsületsértés miatt az egyik fél feljelentésére megindított eljárásban - a cselekmények személyi és szoros tárgyi összefüggése esetén - e törvény rendelkezései szerint magánindítványt előterjesztő másik fél viszonyvádlóként jár el. Ahol e törvény a magánvádlóról rendelkezik, ezen a viszonyvádlót is érteni kell.

(4) A becsületsértés és a rágalmazás közvérdíjazható üldözendő, ha hivatalos személy sérelmére hivatalos eljárása alatt, illetve emiatt, vagy hatóság sérelmére hivatali működésével összefüggésben követik el.¹⁵²⁸

E törvény alapján a vádat s sértett képviseli, halála esetén 30 napon belül a hozzátartozója léphet a helyébe. Kölcsönös elkövetés esetén az egyik fél után magánindítványt előterjesztő másik fél viszonyvádló. Illetve nem magánindítványra üldözendő bűncselekményről beszélünk a becsületsértés és rágalmazás esetében, hogyha hivatalos személy vagy hivatalos hatóság sérelmére követik el.

A becsületsértés és rágalmazás Btk-ban szerepeltetése aggályokat vet fel egyes vélemények szerint, így Tordai Csaba jogász, ügyvéd, Sepsi Tibor jogász, ügyvéd, Bodoky Tamás ügyvezető, főszerkesztő vetettek fel az általuk szerkesztett blogoldalon a Btk és az Smtv. olyan jellegű módosítását, hogy csak a tetteles becsületsértés maradjon bűncselekmény, illetve a rágalmazás, becsületsértés, kegyeletsértés tényállások hatályukat veszítik.¹⁵²⁹ A megfogalmazott álláspontból kivehető, hogy a polgári per vagy személyiségi jogi per elegendő korlátozása lenne a szabad véleménynyilvánításnak, így a büntető szankciók szükségtelennek hatnak, a Spirk vs. EMFESZ-ügyben megrovást kapott rágalmazás miatt az Index.hu újságírója, fellebbezett a Fővárosi Törvényszékhez sikerrel, ugyanis az másodfokon felmentette, azonban az ügyészség felülvizsgálatot kért. Ilyen és ehhez hasonló bonyolult eljárási folyamatoktól kímélne meg az említett személyek szerint a tényállás dekriminalizálása.¹⁵³⁰ Úgy vélem azonban, hogy kevésbé lenne helytálló egy olyan Büntető törvénykönyv szerint eljárni, amely

1528 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1529 <https://dkehg2m1ads8n.cloudfront.net/wp-content/uploads/2013/03/03-16-sajt%C3%B3szab1.pdf> (letöltés 2016. 09. 08.)

1530 <https://atlatszo.hu/2013/11/21/ceterum-censeo-a-ragalmazas-es-a-becsuletsertes-nem-valo-a-bunteto-torvenykonvybe/> (letöltés 2016. 09. 08.)

nem veszi oltalma alá az alapvető emberi jogokat és az emberi méltóságot. Véleményem alapján olyakor, nem feltétlenül ebben az esetben, de a jogász konzervativizmus is indokolhatja egyes bűncselekmények törvényben való deklarációját. Azt gondolom, nincs olyan nyomós indok, amelyre támaszkodva nyugodt szívvel lehetne eltörölni ezeket a rendelkezéseket, hiszen az sértheti a jogbiztonság követelményét és a tisztességes eljáráshoz való jogot, avagy a fair eljárás követelményét, ezenkívül a védelemhez való jogot és a bírósághoz fordulás jogát is.

8.1.4.1.Nemzetközi büntetőjogi szabályozások

Az európai jogrendszerekben a rágalmazás és a becsületsértés szabályozása nagyjából azonosnak mondható, habár némi eltérés fedezhető fel a szabályozás tekintetében. Vannak olyan Ciprus és Románia.¹⁵³¹A deliktum törlését megelőzően viszont igen szigorú szabályozás érvényesült azokra az újságírókra, akik rágalmozó vagy becsületsértő cikkeket tettek közzé, ugyan kevésbé voltak kidolgozottak, mint más jogrendszerekben, például a tényállítás/értékképlet elválása sem valósult meg. A román sajtó kevésbé nevezhető szabadnak, mert nagyszámban ítélnék el oknyomozó újságírókat, amelyet arra vezetnek vissza, hogy a román újságírás alulképzett.¹⁵³² Romániában azonban egy 2013-as módosítás kapcsán mégis visszahelyezték a becsületsértés tényállását a Btk-ba, mivel a román alkotmánybíróság alkotmányba ütközőnek tartotta azt az elgondolást, hogy „az emberi méltóság sérelmét elegendő anyagi javakkal is kárpótolni”.¹⁵³³ Németországban a Strafgesetzbuch rögzíti a rágalmozás és a becsületsértés tényállását. A becsületsértés elkövetője egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. A rágalmozást egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetik. Ezentúl említést érdemel a „szándékos rágalmozás” tényállása, amelynek a kifejezett rágalmozási célzat, tehát a szándékosság a feltétele és a ténynek eleve hamisnak kell lennie. Az is fontos eltérés a jogrendszeren belül, hogy a közéleti szereplők és a

1531 TÓTH J. Zoltán: *A rágalmozás és becsületsértés szabályozása Európában*, In Medias Res, 2015/01, 1.

1532 http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_04_tel/11_jogi_szajkosar_a_roman_sajton (letöltés 2016. 09. 08.)

1533 http://nol.hu/kulfold/ismet_buntetheto_lesz_a_ragalmozas_es_a_becsuletsertes_romaniaban-1383483 (letöltés 2016. 09. 08.)

politikusok nagyobb védelmet élveznek mint az átlagemberek. A halott emlékének megsértése tényállása szintén nevesítve van, két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. Ezen felül külön büntetendő magatartás a halott nyugalmanak megzavarása.¹⁵³⁴ Ausztria büntetőjoga is szabályozza a becsületsértést és a rágalmazást. A rágalmazás elkövetője 6 hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy 360 napi tételig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő, 1 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha nyilvánosan hozzáférhető módon történik, nem büntethető viszont, ha az állítás igaz és ha az elkövető alapos okkal következtet arra, hogy az állítás igaz. Az osztrák Btk sajátossága, amely minden más jogrendszertől idegen, ha egy személy oly módon követ el más személy részére megaláztató magatartást, hogy a sértett korábban már lerótt bűncselekményét hánytorgatja fel a számára, bűncselekménynek minősül és a Btk büntetni rendeli. A becsületsértés 3 hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy 180 napi tételig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő.¹⁵³⁵ Svájci viszonylatban is beszélhetünk rágalmazásról, amely magánindítványra üldözendő és 18 napi tételig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, illetve rágalmazásról, amely 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A kegyeletsértés szintén nevesítve van ezen jogrendben is, az elhunyt vagy eltűnt személy hozzátartozója indítja meg az eljárást.¹⁵³⁶ Az olasz büntetőtörvénykönyv, a Codice Penale szerint büntetendő az Ingiuris és a Diffamazione deliktuma, illetve a rágalmazásnak egyminősített esete, amely a sajtóban vagy bármely nyilvános módon történő elkövetést kíván meg többtelemként, így ez 6 hónaptól 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő vagy legalább 516 eurós pénzbüntetéssel. A jogtárgy alapján lehet elválasztani egymástól a két tényállást, az ingiuria esetén a méltóság, míg diffamazione esetén a jóhírnév szenved sérelmet. Gyakorlati kérdés az elkövető motívumának vagy célzatának bizonyítása.¹⁵³⁷ A francia szabályozás eltérő módon nem védi a méltóságot, kivéve az 1881-es sajtótörvényt, amely megszokott módon a rágalmazást és a becsületsértés sértettjét részesíti oltalomban, illetőleg a kegyeletsértést szintén büntetendővé nyilvánították. A francia jogrendszer kizárja ezen cselekmények tekintetében a szabadságvesztést,

1534 TÓTH J. *i.m.* 2-3.

1535 TÓTH J. *i.m.* 3-4.

1536 TÓTH J. *i.m.* 4-5.

1537 TÓTH J. *i.m.* 5-6.

a súlyos pénzbüntetést viszont előnyben részesíti.¹⁵³⁸ A Benelux államok esetében a rágalmazásnak 2 esetköréről beszélhetünk: calomnie és diffamation. A kettő közötti különbség a valóság bizonyításának megengedhetősége. A becsületsértés és a „rosszhiszemű közzététel” szintén bűncselekmény. A holland btk nevesíti a megszegyenítés tényállását, amely 6 hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy 8100 euróig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő. Súlyosabban, 2 évig terjedő szabadságvesztéssel vagy 20 250 euróig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az az elkövető, aki olyan tényt állít másról, amelyről tudja, hogy hamis. A becsületsértés és a kegyeletsértés szintén büntetendő cselekmények. A luxemburgi viszonylatban szintén két típusát tudunk megkülönböztetni a rágalmazásnak, itt is különbség a valóság bizonyíthatósága, tehát a calomnie esetében van rá lehetőség, a diffamationnál pedig nincs. A rágalmazás során a belga jogra épül az a rendelkezés, amely révén súlyosabban büntetendő annak a cselekménye, aki azt hatóság részére követi el. A sajtó számára magasabb a megtehetőség mércéje, mivel az újságírók akár hamis tényállásokat is közzétehetnek, persze megfelelő előfeltételek mellett. A becsületsértés tényállása szintén rögzítve van, büntetési tétele 251 eurótól 5000 euróig terjedő pénzbüntetés vagy 8 naptól 2 hónapig terjedő szabadságvesztés. A büntetőeljárás indítása egyre gyakoribb a luxemburgi gyakorlatban. A rosszhiszemű közzétételt szintén bünteti a törvénykönyv, amely a más számára történő szándékos ártalom okozásának célzatával történik, amely büntetési tétele 251 eurótól 4000 euróig terjedő pénzbüntetés vagy 8 naptól 2 hónapig terjedő szabadságvesztés.¹⁵³⁹ Az Ibéria-félsziget országainak tekintetében a spanyol Btk. nevesíti a becsületsértést, azonban csak pénzbüntetéssel sújtható. A calumnia, a hamis vád a sértett bűncselekmény elkövetésével valósul meg. Portugáliában a Btk nevesíti a rágalmazást, becsületsértést, bűncselekmény elkövetésével való hamis megvádolást. Minősített esetet képez egy bizonyos védett személyi körrel szemben való elkövetés. A kegyeletsértés 6 hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy 240 napi tételig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő.¹⁵⁴⁰ A skandináv államokon belül Finnország a rágalmazást szabályozza, 6 hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel sújtja

1538 TÓTH J. *i.m.* 6.

1539 TÓTH J. *i.m.* 6-8.

1540 TÓTH J. *i.m.* 8-9.

a törvény. A svéd szabályok rendelkeznek a rágalmazásról is, minősített esetet képez az „otromba” elkövetési mód. A megszegyenítő jelző vagy magatartás tanúsítása szintén elítélendő. A kegyeletsértés büntette a rágalmazással vonható párhuzamba, annyi eltéréssel, hogy az előbbinek elhunyt személy az alanya. A svéd gyakorlatban azonban nem túl jelentős azon elkövetők száma, akiket valóban büntetéssel is sújtanak a ténylegesen vádlottak arányához képest. A dán Btk büntetni rendeli a becsületsértést és a rágalmazást is. Pénzbüntetéssel vagy 4 hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha az elkövető viszont rosszhiszemű volt, akkor 2 évig terjedő szabadságvesztéssel is büntethető. Sajátossága a bíróságnak, hogy szubjektív döntés alapján eltekinthet a büntetéstől, hogyha kölcsönös rágalomról van szó.¹⁵⁴¹ Kelet-közép-európai országok közül a lengyel törvények is büntetni rendelik a becsületsértést és a rágalmazást. Kiemelendő, hogy nemcsak a természetes személyek, hanem a jogi személyek és a csoportok is oltalmat élveznek. A becsmérlés, vagy a tetteges becsületsértés szintén bűncselekményt képez az országban. Minősített esetét ezen cselekményeknek az valósítja meg, aki a médiában teszi közzé a tartalmat. A hatóság tagjaival szemben történő elkövetés súlyosabban büntethető, akár 1 évig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható, ha pedig alkotmányos szerv sérelmére történik az elkövetés, 2 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő a cselekmény. Itt szintén nem nevezhető magasnak az elítéltek aránya. Csehországban a rágalmazás bűncselekménye alapesetben 1 évig terjedő szabadságvesztéssel jár, minősített eset, vagyis a nyilvánosan közzététel 2 évig terjedő szabadságvesztéssel is járhat, azonban a pusztá véleménynyilvánítás és a kegyeletsértés sem képezi bűncselekmény alapját. Szlovákiában a rágalmazás 2 évig terjedő szabadságvesztéssel sújtható, történhet aljas indokból vagy különösen nagy kárt okozó módon, amelyek bírói megítélés körébe esnek majd.¹⁵⁴² Lettország 2009-től jelentős változást vitt véghez a rágalmazás és a becsületsértés fényében. Addig 3 tényállás, a rágalmazás, a megszegyenítés és ezek minősített esetét volt feltüntetve, 2009 novemberétől viszont már csak egyetlen deliktum, a rágalmazás maradt meg a törvényben, amely közérdekű munkával, pénzbüntetéssel, minősített esetben, vagy médiumon keresztül elkövetés esetében a szabadságtól való időleges megfosztás a szankció. A litván

¹⁵⁴¹ TÓTH J. *i.m.* 9-10.

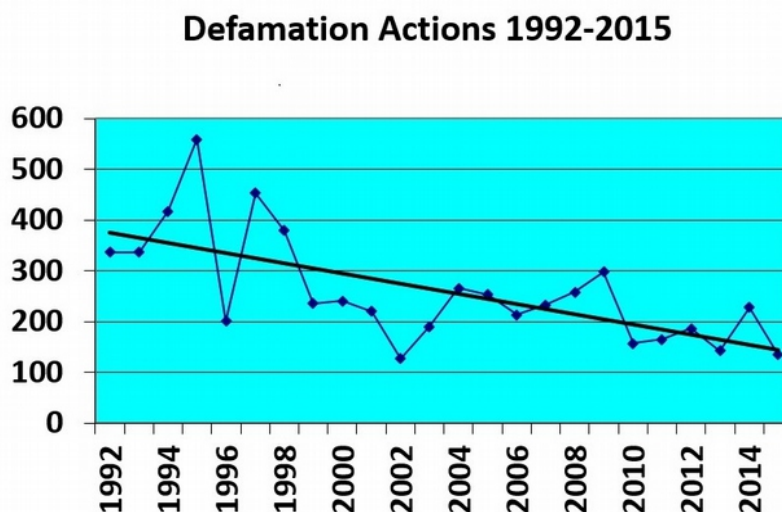
¹⁵⁴² TÓTH J. *i.m.* 10-11.

szabályok, amelyek a büntetőjog tekintetében 2000-ben újultak meg szintén a rágalalmazást és a becsületsértést szankcionálják. Az alapeset pénzbüntetéssel, személyi szabadság korlátozásával, elzárással vagy 1 évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető, ha viszont médiában történik meg az elkövetés, akkor 2 évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető a cselekmény. A kegyeletsértés tényállása közmunkával, pénzbüntetéssel, személyi szabadság korlátozásával, vagy elzárással sújtható. Speciális tényállást képez a litván btk-ban a bíróság megsértése deliktuma, amely pénzbüntetést, elzárást vagy 2 évig terjedő szabadságvesztést vonhat maga után.¹⁵⁴³ Szlovéniában különbséget teszünk pusztán becsületsértő cselekmények, amelyek pénzbüntetéssel vagy 3 hónapig terjedő szabadságvesztéssel, szándékos rágalalmazás, gondatlan rágalalmazás, a személyi vagy családi ügyekkel kapcsolatos sértés, rosszhiszemű hamis vád, Szlovén Köztársaság megsértése, külföldi állam vagy nemzetközi szervezet megsértése, a szlovén nép vagy nemzetiségi közösségek megsértése között, amely esetekben a médium szerkesztője is büntethető. A büntetés mellőzhető, ha az a sértett felróható magatartásának köszönhetően következett be, ha az elkövető bocsánatot kér vagy visszavonja az állítást. Különös szankciót képez Szlovéniában egy alapvetően polgári szankció büntető jellegű köntösbe bújtatva, amely a médiumban való kötelező közzétételt határozza meg. A horvát Btk 2006 óta már nem sújthatja börtönbüntetéssel a rágalalmazás, becsületsértés vagy megsemmisítés tényállását. Bulgária szintén csak pénzbüntetést alkalmaz. Görögországban már szabadságvesztés is fenyegeti a becsületsértést, a tetteges becsületsértést, a rágalalmazást, a jogi személyek jóhírnevét sértő állítások és a rágalalmazás elkövetőjét. Büntethetőséget kizáró ok, hogyha az elkövető valós tényeket közölt. Nem mellőzhető a büntetés a magán vagy családi életre vonatkozó állítás, ha nem érint közérdeket, és rosszhiszeműség esetén sem. A rendszeres időközönként megjelenő lap esetén, ha jogsértés történik egy adott lapban, akkor az ítéletet köteles közzétenni. A máltai Btk bünteti a becsületsértést, a rágalalmazást és a kegyeletsértést illetve a sajtó útján elkövetett rágalalmazást. A sajtó útján elkövethető rágalalmazást a máltai sajtótörvény szabályozza.¹⁵⁴⁴ Az Egyesült Királyságban indított pert néhány évvel ezelőtt

¹⁵⁴³ TÓTH J. *i.m.* 11-12.

¹⁵⁴⁴ TÓTH J. *i.m.* 12-13.

adócsalással gyanúsítás miatt Elton John,¹⁵⁴⁵ egy kutatás alapján megállapították, hogy visszaesőben van a becsületsértési perek nyerési aránya¹⁵⁴⁶. Ennek révén 1992 óta folyamatosan csökkent az igényérvényesítések száma is.

8.1.5. Lelkiismereti és vallásszabadság megsértése

Egyes jogirodalmi álláspontok szerint a vallás gyakorlásának tiszteletben tartása nem emberi jogi kérdés. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága nem dolgozta ki a vallás szabad gyakorlásának gondolatát, ellentétben az EJE-bel. Az EJE gyakorlatában tehát számos eset fordul elő, amelyben a vallásszabadság jogvitája van középpontban. Ilyen ügy volt például az Otto-Preminger-Institut vs. Austria, amelynek tárgya a Das Liebenkonzil című film volt, a film elkobzását és lefoglalását helybenhagyta a Bíróság, mert a film közvetítése megsérti a szabad vallásgyakorláshoz való jogot. A Bíróság érvelése szerint az Egyezmény, amely a következőt tartalmazza: „jogosan vélelmezhető, hogy a vallási tisztelet tárgyát képező tárgyak provokatív bemutatása sértette a hívők vallási érzéseinek tiszteletben tartását.” Továbbá az is megállapította a Bíróság, hogy jogszerű cél érdekét szolgálta a vélemény szabad nyilvánításához való jognak a korlátozása.

1545 http://mtmi.hu/cikk/126/Kevesebb_ragalmazasi_es_becsuletsertesi_per_az_Egyesult_Kiralysagban (letöltés 2016. 09. 08.)

1546 http://www.sweetandmaxwell.co.uk/downloads/defamation_cases_plummet_15_per_cent.pdf (letöltés 2016. 09. 08.)

Az ENSZ gyakorlatában az Emberi Jogi Bizottság előtt is zajlottak ilyen és ehhez hasonló ügyek, ilyen volt például a Malcolm Ross vs. Canada-ügy, amelyben egy tanár olyan jellegű verseket írt, amely a judaizmust gyalázó és annak gyűlöletére felszólító üzenetet hordozott, amelynél fogva elmozdították az állásából. A Bizottság indoklása szerint tehát a tanár véleménynyilvánításhoz való jogának korlátozása megengedhető mások jogainak és jóhírnevének tiszteletben tartásának a céljából. Az iszlám vallás megfelelő védelemben részesítése elég nagy súllyal esik latba, mivel a Btk is szankcionálja a vallásgyalázó magatartást, illetve a gondolatok szabad terjesztéséhez való jog visszaszorul az iszlám vallás révén, emellett Bahrein, Marokkó és a Maldív-szigetek alkotmánya rögzíti az iszlám tiszteletének kötelezettségét.¹⁵⁴⁷

9. HAZAI ÁLLÁSPONTOK

Vitatott kérdés az, hogy mennyire indokolt a Btk-ban szerepeltetni az emberi méltóság sérelmére elkövetett bűncselekmények tényállását. Ebben foglalt állást Sajó András, így a véleménye egyértelműen a dekriminalizáció felé tolódik. Véleménye alapján a büntetőjogi eszközök csak akkor lennének elfogadhatóak, hogyha semmilyen más védelmi eszköz nem állna rendelkezésre. Következésképpen nem alkotmányos követelmény írja elő azt, hogy a büntetőjog is helyet foglaljon az eszközök körében. Sajó András szerint csak igen kivételes alkalmakkor van arra szükség, hogy büntetni kelljen egyes alapjogok elleni támadást, ilyen pl a genocídium, de már a faji megkülönböztetés kriminalizálása is vitás ebben a tekintetben. Végző soron a lelki sérelem és megaláztatás részére kérdéses a megtorlás alkalmazásának követelménye is.¹⁵⁴⁸ A becsületsértés mint elnevezés is vethet fel kétségeket, ugyanis találok olyan állásponttal is, amely szerint nem helyes becsületsértésnek nevezni az adott tényállást, javaslat inkább a gyalázkodás, mert egyes bírák nem a törvényi definíciót, hanem a tényállás elnevezését veszik alapul a büntetéskiszabás során, ami tévedésekhez vezethet.¹⁵⁴⁹ Ma már nem kérdés, hogy ki ellen követhető el becsületsértés. Ugyanis az megtehető természetes személlyel vagy jogi személlyel szemben is.

1547 Jeroen TEMPERMAN: *Istenkáromlás, vallásgyalázás és az emberi jogi előírások*, In Medias Res, 2013/2

1548 SAJÓ András: *Becsületvédelem és büntetőjog-megjegyzések a becsületvédelem dekriminalizálásáról*, IN: Büntetőjogi kodifikáció, 2005. 1. szám

1549 MILKOVICH Lajos: Rágalmazás és becsületsértés, Jogtudományi Közlöny, 1914, 49. évfolyam

Évtizedekkel korábban viszont nem volt tisztázott az a kérdéskör, hogy ki ellen követhetik el, ugyanis hogyha hírlap ellen követik el, látszólag nem valósít meg tényállást, azonban a hírlap mint szellemi alkotás, annak létrehozói becsületére kihatással van az elkövetés, így ők sértettek az ügyben. Annál fogva, hogy az emberi produktumok, szellemi alkotások ki vannak téve a közösség bírálatainak, nem nehéz elképzelni, hogy a színdaraboktól kezdve a legapróbb tárgyakig, mind kritikának vethetők alá, amelynek határai emberi minőségüknél fogva. Bizonyos jogirodalmi álláspont szerint a hírlap elleni becsületsértést az animus injuriandi, vagyis a sértési szándék megléte alapozza meg.¹⁵⁵⁰ Érdekes a jogalkalmazás szempontjából az, hogy egy testület ellen követhető-e el bűncselekmény. Tehát ha egy testület tagját, vizsgált esetben egy papot, aki egy hitelszövetkezet élén áll megsértenek becsületében, hogyan értékelhető büntetőjogilag. Azt az álláspontot osztom e tekintetben, amely szerint az egész testület sérült azáltal, hogyha annak valamely tagját becsületcsorbító támadás éri.¹⁵⁵¹ A becsület védelméhez kapcsolódóan egy majdnem száz éves javaslat büntetendőnek rendelte a hitelképesség-veszélyeztetést, amely azért nem helyes, mert az információ átadása során a másik fél hitelképességéről, igen nehéz a valóságnak teljes mértékben megfelelő és hibátlan adatokkal szolgálni, így ha ez nem történik meg, akkor a javaslat szerint máris büntetésben részesülhet az illető. Tehát fennáll annak a veszélye, hogy a büntetőjog eszköze nem előnyös, hanem hátrányos következményeket hoz.¹⁵⁵²

10. GÓMAN V. BERTA ÜGY

Az ügy tényállása abban áll, hogy Berta József egy söröző üzemeltetője nem szolgálta ki az egyik vendégét, Góman Gyulát azzal a célzattal, hogy kifejezze előítéletét vele szemben, „itt cigány nem lehet, nem ihat, nem szórakozhat” kijelentésével. Erre tekintettel a bíróság elsőfokon ezt becsület csorbítására alkalmasnak vélte, így elítélte az elkövetőt. Az ügyben másodfokon hozott ítélet szerint egy érdemi jelentőségű, de az elsőfokú bíróság által figyelembe nem vett tény, amely abban áll, hogy az ügy maga a Népszabadság című lapban „balhész

1550 ZSITVAY Leó: *Hírlap elleni becsületsértés?*, Jogtudományi Közlöny, 1911.

1551 BENCsik János: A testület tagja ellen elkövetett becsületsértés és rágalmozás, Jogtudományi Közlöny, 1912,

1552 HORVÁTH Jenő: A becsület védelme, Jogtudományi Közlöny, 1914, 14.szám, 49.évfolyam

vendégnek” nevezte az elkövető a sértettet, amely kijelentés önmagában becsületsértő azért, mert megbélyegzi nagy nyilvánosság előtt az illetőt, amely kihathat több területen is. A másodfokú bíróság döntése alapján nem tekinthető tényállításnak a kijelentés, azért mert nem részletezte az elkövető, hogy miért használta a „balhész vendég” kifejezést, következésképpen csak egy általános megállapításnak tudható be, ezért becsületsértés tényállását állapították meg. Ezenkívül a nagy nyilvánosság előtt történő elkövetésként értékelte a bíróság a sajtó útján való elkövetést. A másodfokú bíróság az elsőfok azon döntését is felülbírált, hogy Góman Gyula másodrendű vádlott cselekményét nem minősítette bűncselekménynek, ugyanis a másodfok megállapította, hogy Góman kijelentése, amely szerint „köcsögnek” nevezte a vádlottat bűncselekményt valósít meg, mert durván sérti az emberi méltóságot a szexuális irányultság megkérdőjelezését jelentve. Berta József viszonzvadászt indított. A kölcsönösség meglétét is vizsgálni kellett, amelynek alapfeltétele a nyombani viszonzás, amely ebben a cselekményben nem valósult meg, mert Góman Gyula vádlott azután távozott az sörözőből, ahogy megtörtént a sérelem, majd 20 perc múlva visszatért, ezáltal a kölcsönösség nem valósult meg, így nem indítható járulékos viszonzvadász.¹⁵⁵³

11. UNGVÁRY-ÜGY

Ungváry Krisztiánnal történész volt és az Élet és Irodalom hetilapban közölt cikkében K.L. magatartását becsmérelte az állambiztonsági szolgálat tevékenysége keretében egy Dialógus nevű békemozgalommal való eljárása kapcsán. Ennek során polgári majd büntető perek is indultak Ungváryval szemben. Az én témámhoz kapcsolódva csak a büntetőperek elemzésére fogok szorítkozni. A büntetőperben elsőfokon megállapították Ungváry bűnösségét becsületsértésre nézve, így pénzbüntetésben részesült. A bíróság indokolásában a joggyakorlatban bevett mércét alkalmazta, és ennek alapján jutott arra a következtetésre, hogy objektíve alkalmas a tényállítás a sértett becsületének csorbítására. A bíróság dolgát nehezítette az a tény, hogy a vádlott tudományos kutatóként adta közre az információt. Másodfokon eljáró bíróság rágalmazás vétségét is megállapította az elkövetővel szemben, mert az állítás nem vélemény,

¹⁵⁵³ Góman v. Berta ügy, Fundamentum, 1998, 1-2. szám

hanem tény volt, márpedig ebben az esetben az alkalmazandó mérce a valóság bizonyítása, amely nem történt meg a vádlott részéről. Harmadfokú bíróság viszont felmentette a vádlottat arra tekintettel, hogy Ungváry valóban csak véleményét formálta meg, illetve jóhiszeműen tette azt közzé, a sértett szemszögéből pedig a közszereplői minőséget tekintette a vádlott javára fordítható előnynek. Az Ungváry-ügy legsúlyosabb pontja annak a meghatározása, hogy az érintett tartalom tény illetve vélemény-e, ebben a tekintetben nincs meghatározva bevett bírói gyakorlat vagy mérce, hanem mindig eseti jelleggel dönt egy-egy tartalom beazonosításáról a bíró. A megállapítandó mondatok: „[K. L.] tevékenysége teljes mértékben kimeríti az ügynöki munka fogalmát.”, „[K. L.] állt rendszeres és minden jel szerint kollegiális kapcsolatban az állambiztonsággal, sok esetben elébe menve elvárásainak.”, „[K. L.] hivatalos kapcsolatként a besúgásban vagy a kemény kéz politikájának követelésében serénykedett.”, „[K. L.] hivatalból jelentett az állambiztonságnak.”, „[K. L. fellépése S. Zs.-vel, állítólagos Dialógus-szimpatizáns hallgatóval szemben annak politikai halálát jelentette]”. Ezek fényében a bíróság feladat az volt, hogy tény vagy vélemény-e az adott kijelentés, illetve ha vélemény, akkor bír-e ténybeli alappal vagy ha tényről van szó, akkor az bizonyításra szorul.¹⁵⁵⁴

Ehhez hasonló ügy volt a Babus Endrével a HVG egyik újságírójával megtörtént eset, amely rágalmozás elkövetésében nyilvánult meg és ennek végkifejletében a bíróság végül megrovásban részesítette. Az újságíró cikkében egy bíróságról tett hamis, téves állítást. Az ítélező bírák előtt a „közérdeklődésre számottarthatóság” mércéje volt jelen, amely tulajdonképpen kizárja a büntethetőséget. Az ügynek a vitathatósága, amely leginkább morális jelleggel bír, abban áll, hogy a bíróság a saját testületén belül kifejlődött jogvitában mennyiben lehet és képes elfogultságmentesen független döntést alkotni.¹⁵⁵⁵

12. MAGYAR BÍRÓSÁGI JOGGYAKORLAT

Sok esetben a bíróság felmentő ítéletet hoz az ügyben vagy a legenyhébb büntetést alkalmazza. Rágalmozás ügyében a Fővárosi Törvényszék által hozott

1554 KOLTAY András: Ungváry Krisztián perei Magyarországon és Strasbourgbán, Pillanatfelvétel a közéleti szereplők hírnév-és becsületvédelmének jelenkori magyarországi állapotáról, In medias Res, 2004/1, 129-140.

1555 http://hvg.hu/velemeney/20090403_babus_itelet

másodfokú ítéletben például¹⁵⁵⁶ a bíróság a 13/2014 AB határozatra hivatkozott, amely alapján a vád tárgyává tett cikket a közügyek szabad vitathatóságának mércéjével vizsgálta, és ennek alapján megállapította, hogy az államháztartási források felhasználásáról szóló vita a véleménynyilvánítás szabadságának oltalma alatt áll. A személyi jövedelemadó 1%-ának a nyilvános megvitatása, véleményezése értékítéletnek és szubjektív véleménynek minősül, így nem valósítja meg a rágalmazás bűncselekményét. Irányadónak minősült ebben az ügyben az EJB a ...kontra Magyarország ügyben hozott ítéletét, *„amelyben a bíróság kifejtette, hogy a felelős újságírás szabályait be kell tartani, melyre vonatkozólag az ítélet kiemelte a jóhiszeműséget és az objektivitást, továbbá leszögezte, hogy tartózkodni kell a szenzációhajhászástól.”* A jogalkalmazás részéről fontos az is, hogy értelmezés során kizárólag az egész szöveget, tehát a kifejezéseket nem önmagukban, hanem az adott kontextusban kell vizsgálni. *„A rágalmazás bűncselekmény megállapításához azonban az egyéb tényállási elemek megvalósulása is szükséges, így a kijelentéseknek nem csak a tényállítás fogalmát kell kimeríteniük, hanem a becsület csorbítására is alkalmasnak kell lenniük”.* A rágalmazás megállapítása szempontjából abból kell kiindulni, hogy alkalmas-e a tény a becsület csorbítására, amely így a rágalmazás megállapításának objektív ismérve, így ebben a kérdésben az objektív. társadalmi megítélés az irányadó. Tehát az általános közfelfogás dönti el adott esetben azt, hogy alkalmas-e egy tény a becsület csorbítására, nem pedig az egyéni, szubjektív érzékenysége dönt a sértettnek. *„A társadalmi megbecsülés az emberről, egyéni sajátosságairól, tulajdonságairól, magatartásáról, személyes értékeiről a környezetében kialakult társadalmi értékítéletet jelenti; az emberi méltóság pedig az egyénnek azt az igényét fejezi ki, hogy olyan elbírálásban részesítsék, amely a társadalomban kialakult érintkezési forma minimális követelményeinek megfelel.”*¹⁵⁵⁷ A Fejér Megyei Bíróságon másodfokon hozott határozat szerint próbára bocsátásra ítélték az elkövetőket rágalmazás vétségének elkövetése miatt. A bíróság ez esetben is a tényállítás/értékítélet különbségtételét alkalmazták. Az ügyben a „hatalom bosszút áll az X párton” allegorikus képi megfogalmazás a bíróság szerint nem tekinthető tényállításnak, hanem csak egy politikai párt politikai jellegű véleménynyilvánításának. A bíróság döntése során figyelembe vette a 36/1994

1556 20.Bf.11949/2014/6

1557 B.265/2012//20. szám

AB határozatban foglaltakat is, a közügyekre vonatkozó kijelentések fokozott alkotmányos védelemben részesülnek. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint: A demokratikus jogállam állami és önkormányzati intézményeinek szabad bírálta, működésük és tevékenységük kritikája – még ha az becsületsértő értékítéletek formájában történik is – a társadalom tagjainak, az állampolgároknak olyan alapvető alanyi joga, amely a demokrácia lényegi eleme.¹⁵⁵⁸ A büntetőjog ultima ratio jellegénél fogva az is fontos, hogy a társadalomban eltérő módon kialakult társadalmi érintkezési szabályok megszegésének a változatai eltérőek ugyan, ennél fogva meg kell tudni állapítani melyek azok a kijelentések, amelyek csak a társadalom felől tekinthetők elítélendőnek és melyek azok, amelyek az ember méltóságát súlyosabban sértik, ezáltal sort kell keríteni a büntetőjogi felelősségrevonásra.¹⁵⁵⁹ Egy ügyben a következő kifejezéseket sérelmezte magára nézve a felperes: „*közösségellenes, maximálisan antiszociális, végletekig intoleráns, minden empatisztikus képességet nélkülöz; elpusztult állati tetemekeket dobál át; magatartása jogellenes.*” Ezen kifejezések egy hatóság előtti eljárás során hangzottak el. A bekövetkező sérelmet tovább fokozta a nagy nyilvánosság előtt történő elkövetés. Az eljárás alapja a bíróság szerint ebben az ügyben az volt, hogy a sérelmezett kifejezéseket egyenként értelmezni kellett, mind nyelvtani, mind szociológiai szempontból, majd a bíróság arra tekintettel, hogy a cselekmény hatóság előtti ügyben zajlott le, az állandó bírói gyakorlat szerint pedig nem valósít meg bűncselekményt „*a hatóság előtt folyamatban lévő eljárásban az ügyfél által az őt megillető jogok keretei között az ügy tárgyával, az abban érintett személlyel összefüggésben, az ügy tisztázása érdekében tett - gyalázkodástól, becsmérléstől mentes - tényállítás akkor sem, ha a becsület csorbítására egyébként alkalmas lenne.*”¹⁵⁶⁰ A becsületsértés körében tetteles becsületsértéssel is találkozhatunk, erre példa az az eset, amikor az elkövető a sértett személynek folyamatosan visszatérően, több alkalommal, rendszeresen fogdossa a fenekét és a melleit úgy, hogy erőszakot nem alkalmazott. Ezen cselekmények az emberi méltóság sérelmére alkalmasak voltak, ám tetteles becsületsértésnek tudható be, mivel erőszakot az elkövető nem alkalmazott.¹⁵⁶¹

1558 1.Bf. 1/2008/4. szám

1559 B.503/2010/11

1560 Bfv.III.183/2013/3.szám

1561 B.713/2011/74

Egy másik, tettelegességet megvalósító esetre példa, amikor a vádlott a sértettet sérülést nem okozó módon arcul ütötte. Erre tekintettel az olyan esetekben, amikor a vádlott sérülést nem okozó, de becsület sértésére alkalmas módon testi bántalmazást folytat, az a tettelegesen becsületsértés tényállása alá vonható.¹⁵⁶² Nem valósítja meg a becsületsértés tényállását a nagy nyilvánosság előtt közzétett olyan fotó, amely a magánvádló számára esetleg gúnyosnak vagy ízléstelennek tekinthető, például hogyha a vádlott olyan fotót tölt fel az internetre, amelyhez az „Apa az az igazság, hogy nehezen jövök ki a feleségeddel” kommentet fűzi, azért nem minősül becsületsértésnek, mert a fotó esetleg a sértett szubjektív érzülete alapján tekinthető számára gyalázkodónak, de az objektív mérce alapján, amely azt fejezi ki, hogy mások számára milyenek minősül az adott közzététel, nem minősül becsületsértőnek.¹⁵⁶³ A Debreceni Ítéltábla mint harmadfokú bíróság rágalmozás kapcsán a következő ítéletet hozta abban az ügyben, amelyben a vádlott a következő kijelentést tette a sértettre nézve: *„ellenőrizni fogom rendszeresen a számlát, miután tudjuk, hogy 2004. október 30-án a tudtunk, és beleegyezésünk nélkül belenyúltál a számlánkba”*. Ezen kijelentés a bíróság érvelése alapján tényállítás ezáltal megvalósította a becsületsértés tényállását.¹⁵⁶⁴ A Pesti Központi Kerületi Bíróság bűnösnek találta a vádlottat az ő általa tett kijelentések becsületsértésnek történő értékelése miatt, amely során „éhenkórász ügyvédnek „ nevezte a sértettet, majd kijelentette, hogy „tehet neki egy szívességet”, ilyen és ehhez hasonló megvetésekkel sújtotta a magánvádlót a vádlott, amely ügy során további körülmények figyelembevételével döntött a bűnösség megállapítása mellett a bíróság, mint például, hogy a magánvádló és a vádlott már egy jó ideje perben állt egymással.¹⁵⁶⁵ Az egyik Győri Ítéltábla előtt zajlott ügyben a bíróság a véleménynyilvánítás szabadságának mércéjét tekintette az ügy fő mozgatórugójának, amely ügyben a vádlott azzal védekezett, hogy az általa egy bírósági tárgyalás során tett, egyébként véleménynyilvánításnak minősülő kijelentés egy kiskorú személy pszichés egészségének megvédése érdekében indokolt volt, illetőleg arra hivatkozott a vádlott, hogy az általa tett kijelentést a

1562 20.Bf.7445/2014/12.szám

1563 Bf.6/2015/5. szám

1564 Bhar.II.363/2007/5. szám

1565 12.B.20.895/2014/12.

magánvádló fellépésének megakadályozása céljából történt, így a jogos védelem körébe is sorolhatnánk. A megyei bíróság azt az érvelést hangoztatta, amely szerint akkor mentesül a felelősség alól a vádlott, hogyha az általa tett kijelentés az ügy érdekében tett kijelentésnek minősül. A bíróság a megrovás kiszabása során figyelembe vette a vádlott mentségére felhozható azon körülményt is, amely szerint a kialakult helyzetben a vádlottat sújtó felfokozott állapotban nem volt lehetősége más módon történő eljárásra.¹⁵⁶⁶ A becsületsértés megvalósulása során irányadónak kell tekinteni azt, hogy az állított tény alkalmas-e a becsületsértés megvalósításra, vagy sem. Hogyha nem alkalmas, akkor bűncselekmény sem valósul meg. Ennek eldöntését segíti a társadalomban kialakult közfelfogásnak a mérceként történő alkalmazása. Illetőleg a becsületsértés tényállása megvalósulásának alapfeltétele még a bírói gyakorlat szemszögéből az, hogy jogellenes legyen a kijelentés. A hatóságok előtt folyamatban lévő ügyek tekintetében a jogellenesség megállapítása más mérccével történik, ugyanis csak akkor nincs jogellenesség, ha a tényállítás a sértett személyt megillető jogok és az ügy tisztázása érdekében történik. Ezen túlmenően az AB azon érvelése, mely szerint a közhivatalt viselő személyek körében tágabb a véleménynyilvánítás szabadságának a határa, mint a magánszemélyek esetében, elsőként figyelembe veendő tény a közhivatalt viselő és más közszereplővel kapcsolatos személy bírósági ügyében.¹⁵⁶⁷ Egy Fővárosi Ítéltábla előtt zajlott ügyben egy pénzügyőr hadnagyra tett „lusta kis hülye” megjegyzés tekintetében szintén a 36/1994 AB határozat volt az irányadó.¹⁵⁶⁸ A 36/1994 AB határozattal kapcsolatos ügyben felvetődött egy olyan kérdés, hogy az SZMSZ-ben közzétett kijelentés, amely szerint a „levezető elnököt bírálni nem lehet”, e kijelentés tekintetében kérdés az, hogy politikai véleménynek tekinthető-e vagy sem, mert hogyha az előbbi a helyes, akkor az a 36/1994 AB határozatban foglalt tágabban meghúzott tűréshatár alá esik, így nem valósít meg büntetőjogi tényállást.¹⁵⁶⁹ Ez a határozat mondja ki azt is, hogy „a jogalkalmazói gyakorlat feladata annak meghatározása, hogy a véleménynyilvánítási szabadság gyakorlása mely közszereplők esetében zárja ki a cselekmény jogellenességét, továbbá, hogy a közvélemény formálásában hivatásszerűen részt

1566 Bhar.5/2012/7. szám

1567 Bf.12/2008/5

1568 3.Bhar.436/2012/8. szám

1569 3. Bf. 974/2007/6. szám

vevők esetében a gondatlanság megállapításának melyek a kritériumai." Ez esetben büntethetőséget megalapozó tény az, hogyha a tényt közlő tudta, hogy az általa közölt tény valótlan, vagy azért nem tudott az állított tény valótlanágáról, mert a tőle elvárható figyelmet elmulasztotta.

A bírói gyakorlat a következő szempontokat veszi figyelembe:

- a sértettek közszereplőnek minősülnek-e,
- fennállt-e a közérdek a sértettek tevékenységével kapcsolatban, fennáll-e a közéleti szereplők szükségszerűen magasabb tűrésküszöbvel rendelkezésének esete,
- volt-e a vádlott kijelentéseinek ténybeli alapja,
- betartotta-e a rá vonatkozó szakmai szabályokat,
- az elhangzottakat illetően az elvárható figyelmet vagy körültekintést tanúsította-e a valóságot, illetve valótlanyságot illetően, valamint jóhiszeműnek minősíthető-e.¹⁵⁷⁰

„Tényállítást, illetve a nagy nyilvánosság vagy a sértett munkakörének ellátásával, közmegegyezésének teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével összefüggésben történő kifejezés használata.”, ennek a tényállási elemnek megkerülhetetlen a megléte a becsületsértési illetve a rágalmazási esetekben. Sok esetben lehet nehéz megkülönböztetni a rágalmazás és a becsületsértés tényállását egymástól, erre mutat irányt az az ügy, amelyben a bíróság kimondja, hogy a rágalmazás csak tény állításával, míg a becsületsértés ténynek meg nem felelő kifejezés használatával követhető el.¹⁵⁷¹ Ahhoz, hogy a bíróság érdemben döntést tudjon hozni egy adott ügyben, a sérelmezett kifejezések tekintetében megkerülhetetlen a pontos, szó szerinti idézés.¹⁵⁷² A Szegedi Ítéltábla előtt zajlott ügyben a vádlott a következő kijelentést tette: „nekem ne magyarázzon egy seggfej rendőr, nekem a magyar rendőr nem rendőr, majd akkor lesz az, ha a magyarokat védi”. Ez a kijelentés alkalmas volt a hivatalos személy becsületének csorbítására. Arra tekintettel, hogy az Alkotmánybíróság a 36/1994 AB határozatában megsemmisítette a hatóság vagy hivatalos személy ellen elkövetett

¹⁵⁷⁰ Bhar.III.203/2014/8.

¹⁵⁷¹ Bf.31/2014/4.

¹⁵⁷² 20.Bf.XV.7593/2014/6.

becsületsértés tényállását, és mindezt azzal indokolta, hogy a közügyek tekintetében a véleménynyilvánítás szabadsága alkotmányos magasságokba emelkedik és ennél fogva a közügyeket érintő ügyekben a hivatalos személyeknek becsületet sértő kifejezések tekintetében nagyobb fokú tűrést kell tanúsítaniuk, mint másoknak.¹⁵⁷³ A bírói gyakorlatban igen nehéz annak az érdemi megállapítása, hogy egy adott állítás értékítéletnek vagy tényállításnak tekinthető-e. Tehát ha a vádlott egy jövőben bekövetkezni látszó eseményre utal, vagy egy olyan eredményt juttat kifejezésre, amelynek a jövőbeni bekövetkezésre való lehetősége fennáll, és nem a magánvádló múltbéli vagy jelenbéli eseményeire utal, akkor az az állítás egyértelműen értékítéletnek tekinthető, tehát a véleménynyilvánítás szabadságának oltalma alá esik.¹⁵⁷⁴ A becsületsértés megállapítása során kérdéses lehet az elkövetés módja is, tehát abban az esetben, amikor a becsület megsértése azáltal valósul meg, hogy jogsértő bejegyzést tesznek közzé a magánvádló adatlapján, ezáltal jogellenes állapot fenntartásával jön létre jogsértés, ez nem tekinthető becsületsértésnek, mivel ez a bűncselekmény csak aktív magatartással követhető el.¹⁵⁷⁵ Kérdéses az is, hogy a vádlott által tett, becsületsértésnek mutakozó kijelentések milyen viszonyításban tekinthetők a becsületsértés tényállását megvalósító magatartásnak. Egy a Békés Megyei Bíróság előtt másodfokon zajlott ügyben a vádlott által kijelentett „analfabéta” és „félművelt” kifejezések alapvető etimológiai értékelés szerint nem kirívóak, azonban a konkrét történeti tényállás keretében megvizsgálva a kifejezések nem írás-és olvasás tudatlan személyt illetően használták, így a kifejezések becsületsértő és gúnyos jelleggel bírnak.¹⁵⁷⁶ „A tény fogalmi körébe tartozik minden esemény vagy történés, ami múltban játszódtott le, vagy a jelenben folyik és az érzékelés körébe vonható. Ténynek tekinthetők az emberi cselekedetek, aktív és passzív magatartások egyaránt, az ember által tett kijelentések, a külvilági történések, események, létező jelenségek, tudati, érzelmi állapotok, emberek között, emberek és más biológiai lények, emberek és tárgyak között kialakított kapcsolatok is.” „Tényállításnak az tekinthető, ha az elkövető személyes tudomáson, meggyőződésen alapulóan, avagy ilyen látszatot keltve közöl másokkal tényeket. A tényállítás feltétele, hogy

1573 Bhar.I.103/2012/4.

1574 Bhar.111/2013/8. szám

1575 3.Bhar.92/2015/12. szám

1576 2.Bf.101/2009/6. szám

a sértett magatartását a becsület csorbítására alkalmas módon és egyedileg felismerhetően határozza meg.”¹⁵⁷⁷ Tehát megállapítható, hogy a magyar bírói gyakorlat a becsületsértés tényállásának megállapítása tekintetében a becsületet mint büntetőjogi fogalmat alapvetően két részre osztja: áll a társadalmi megbecsülésből és az emberi méltóságból. Minden olyan kifejezés becsületsértőnek minősül, amely alkalmas a sértett személy emberi méltóságát aláásni. Fontos ismerv az objektivitás mércéje, amely azt fejezi ki, hogy a sértett személy nem a saját szemszögéből kell, hogy sértőnek tekintse az adott kifejezést, hanem a társadalmi megítélés részéről kell, hogy becsületében sértse a magánvádlót. A magyar ítélkezési gyakorlat alapján a kritika, vélemény, értékítélet a véleménynyilvánítás szabadságának védelmi bástyája alá tartozik, az emberi méltóságot sértő, az ember becsületét aláásó, gyalázkodó kijelentések azonban már bűncselekmény megvalósulását vonják maguk után.¹⁵⁷⁸

IRODALOMJEGYZÉK

Jogszabályok:

1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya

Magyarország Alaptörvénye

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2012. évi C. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről

2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól

1987. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

1998. évi XIX. törvény a Büntetőeljárásról

Határozatok:

64/1991 (XII. 17.) AB határozat

13/2014 (IV.18.) AB határozat

36/1994 (VI.24.) AB határozat

¹⁵⁷⁷ B.1037/2011/86

¹⁵⁷⁸ B.823/2013/23

30/1992 (V. 26.) AB határozat

Bíróági döntések:

20.Bf.11949/2014/6

B.265/2012//20. szám

Bf. 1/2008/4. szám

B.503/2010/11

Bfv.III.183/2013/3.szám

B.713/2011/74

20.Bf.7445/2014/12.szám

Bf.6/2015/5. szám

Bhar.II.363/2007/5. szám

12.B.20.895/2014/12.

Bhar.5/2012/7. szám

Bf.12/2008/5

3.Bhar.436/2012/8. szám

3. Bf. 974/2007/6. szám

Bhar.III.203/2014/8.

Bf.31/2014/4.

20.Bf.XV.7593/2014/6.

Bhar.I.103/2012/4.

Bhar.111/2013/8. szám

3.Bhar.92/2015/12. szám

2.Bf.101/2009/6. szám

B.1037/2011/86

B.823/2013/23

Internetes hivatkozások:

[http://mtmi.hu/cikk/941/Tenyek es velemenyek fogsagaban Doppingvadak es Hosszu Katinka](http://mtmi.hu/cikk/941/Tenyek-es-velemenyek-fogsagaban-Doppingvadak-es-Hosszu-Katinka) (letöltés 2016. 09. 08.)

<http://www.oas.org/es/cidh/> (letöltés 2016. 09. 08.)

<http://kitekinto.hu/latin-amerika/2011/09/25/leszamol-as-szolasszabadsaggal/> (letöltés 2016. 09. 08.)

[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126635&l=ri?l=ri#{\"itemid\":\[\"001-126635\"\]}, 83.bek.](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126635&l=ri?l=ri#{\) (letöltés 2016. 09. 11.)

<http://magyaridok.hu/kulfold/tobb-emberrel-vegzett-egy-keses-tamado-japanban-866347/> (letöltés 2016. 09. 08.)

https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_01/245122 (letöltés 2016. 09. 12.)

<https://aveblogging.files.wordpress.com/2014/01/schopenhauer-aphorismen-zur-lebensweisheit.pdf> (letöltés 2016. 09. 12.)

<https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> (letöltés 2016. 09. 12.)

[http://gyuloletellen.hu/sites/default/files/ejk-esetosszefoglalo.pdf 3.](http://gyuloletellen.hu/sites/default/files/ejk-esetosszefoglalo.pdf.3) (letöltés 2016. 09. 05.)

[http://gyuloletellen.hu/sites/default/files/ejk-esetosszefoglalo.pdf 7.](http://gyuloletellen.hu/sites/default/files/ejk-esetosszefoglalo.pdf.7) (letöltés 2016. 09. 05.)

[http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/vi. sz. melleklet - egyes alapjogokat serto buncselekmenyek legfelsobb birosagi kuriai gyakorlata.pdf 2-3.](http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/vi.sz.melleklet-_egyes-alapjogokat-serto-buncselekmenyek-legfelsobb-birosagi-kuriai-gyakorlata.pdf.2-3) (letöltés 2016. 09. 05.)

<http://hvg.hu/itthon/20160822-Es-ha-gyerekek-latjak-meg-a-sirban-elgurult-fejet> (letöltés 2016. 08. 22)

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf (letöltés 2016. 09. 08.)

<https://dkehg2m1ads8n.cloudfront.net/wp-content/uploads/2013/03/03-16-sajt%C3%B3szab1.pdf> (letöltés 2016. 09. 08.)

<https://atlatszo.hu/2013/11/21/ceterum-censeo-a-ragalmazas-es-a-becsuletsertes-nem-valo-a-bunteto-torvenykonyvbe/> (letöltés 2016. 09. 08.)

[http://mtmi.hu/cikk/930/Genner v Austria Halott miniszterrol jot vagy semmit az elhunytak jo hirnevenek kerdes-e](http://mtmi.hu/cikk/930/Genner-v-Austria-Halott-miniszterrol-jot-vagy-semmit-az-elhunytak-jo-hirnevenek-kerdese) (letöltés 2016. 09. 08.)

<https://dkehg2m1ads8n.cloudfront.net/wp-content/uploads/2013/03/03-16-sajt%C3%B3szab1.pdf> (letöltés 2016. 09. 08.)

<https://atlatszo.hu/2013/11/21/ceterum-censeo-a-ragalmazas-es-a-becsuletsertes-nem-valo-a-bunteto-torvenykonyvbe/> (letöltés 2016. 09. 08.)

http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_04_tel/11_jogi_szajkosar_a_roman_sajton (letöltés 2016. 09. 08.)

http://nol.hu/kulfold/ismet_buntetheto_lesz_a_ragalmazas_es_a_becsuletsertes_romanianban-1383483 (letöltés 2016. 09. 08.)

http://mtmi.hu/cikk/126/Kevesebb_ragalmazasi_es_becsuletsertesi_per_az_Egyesult_Kiralysagban_csalodott_celebek_ovatos_szerkesztok (letöltés 2016. 09. 08.)

http://www.sweetandmaxwell.co.uk/downloads/defamation_cases_plummet_15_per_cent.pdf (letöltés 2016. 09. 08.)

<http://magyaridok.hu/kulfold/tobb-emberrel-vegzett-egy-keses-tamado-japanban-866347/> (letöltés 2016. 09. 08.)

http://hvg.hu/velemeney/20090403_babus_itelet

Szakirodalom:

TÓTH I. János: Az ember rangjáról, *Létünk*, 2005/1, 169-174.

Catherine DUPRÉ: Az emberi méltóság a 2011-es Alaptörvényben, *Fundamentum*, 2011, 4. szám

BALOGH Zsolt: Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog, *Iustum Aequum Salutare*, 2010/4, VI.

BAYER Judit: *A közélet és a közszereplés fogalmának változásai a webes társadalomban*

HALMAI Gábor: *Túl kevés és túl sok szólásszabadság-egy utilitarista megközelítés*, *Fundamentum*

KOLTAY András, *Sullivan on tour: A New York Times v. Sullivan-szabály Angliában, Ausztráliában és Új-Zélandon*

HANÁK András: Meddig nyújtózhat a magyar szólásszabadság, *Fundamentum*, 2001, 2.szám

KOLTAY András: Sajtó-helyreigazítás és válaszjog: a sajtószabadság korlátja vagy

kiteljesítése, *Iustum Aequum Salutare*, 2008/4.

Stefanie PUKALLUS-Jackie HARRISON: Ha a médiaszabadság és a médiapluralizmus az Európai Unió alapvető értékei közé tartoznak, az miért nem tesz semmit gyakorlati megvalósításuk biztosításáért? Az Európai Unióról szóló szerződés 7. cikke alkalmazásának mellőzése, *In Medias Res*, 2015/01

BAYER Judit: Személyiségjog-sértések kontra szólásszabadság a neten: eltávolítás vagy válaszadás?

BAYER Judit: Az új médiatörvény sajtószabadságot korlátozó rendelkezései

Anthony L. FARGO: Az Internetszolgáltatók felelőssége az Egyesült Államokban és Európában, Középutat találni a lehetőségek óceánjában, *In Medias Res*, 2015/02, 3-4.

TÖRÖK Bernát: A Legfelsőbb Bíróság ítélete az emberi méltóság sérelmét megállapító médiahatósági határozatról, *Jema*, 2012/3

HALMAI Gábor: Becsületvédelem és sajtószabadság, *Fundamentum*, 2004., 4.szám, 83-84.

KLICSU László, Az emberi méltóság a német Alkotmánybíróság egyes döntéseiben, *Iustum Aequum Salutare*, VI., 2010/4., 127.

SZILÁGYI Ferenc: A személyiségi magánjogi védelmének dogmatikája a német jogban, Az általános személyiségi jog tana, különös tekintettel a személy becsületének és jó hírnevének védelmére, *In Media Res*, 2013/2, 3.

SCHOPENHAUER, Arthur: *Aphorismen zur Lebensweisenheit*, 1850, 68.

HALMAI Gábor: Becsületvédelem és sajtószabadság, *Fundamentum*, 2004., 4.szám, 86-87.

GELÁNYI Anikó: A zaklatás bűncselekményének jellemzése, különös tekintettel annak telekommunikációs úton történő megvalósítására, *Jura*, 2010, 2.szám, 16.évfolyam

Dan OLWEUS: *Az iskolai zaklatás*, *Educatio*, 1999/4

ÁTOL Dorottya - DOMBOS Tamás - JOVÁNOVICS Eszter - M.TÓTH Balázs - PAP András László - UDVARI Márton: *A közösség tagja elleni erőszak- alternatív*

kommentár, Fundamentum, 2013, 3.sz.

Judith DUPONT: Egy kegyeletsértés története

TÓTH J. Zoltán: *A rágalmazás és becsületsértés szabályozása Európában*, In *Medias Res*, 2015/01, 1.

Jeroen TEMPERMAN: *Istenkáromlás, vallásgyalázás és az emberi jogi előírások*, In *Medias Res*, 2013/2

SAJÓ András: *Becsületvédelem és büntetőjog-megjegyzések a becsületvédelem dekriminalizálásáról*, IN: *Büntetőjogi kodifikáció*, 2005. 1. szám

MILKOVICH Lajos: *Rágalmazás és becsületsértés*, *Jogtudományi Közlöny*, 1914, 49. évfolyam

ZSITVAY Leó: *Hírlap elleni becsületsértés?*, *Jogtudományi Közlöny*, 1911.

BENCSIK János: *A testület tagja ellen elkövetett becsületsértés és rágalmazás*, *Jogtudományi Közlöny*, 1912,

HORVÁTH Jenő: *A becsület védelme*, *Jogtudományi Közlöny*, 1914, 14.szám, 49.évfolyam

Góman v. Berta ügy, *Fundamentum*, 1998, 1-2. szám

KOLTAY András: *Ungváry Krisztián perei Magyarországon és Strasbourgban, Pillanatfelvétel a közéleti szereplők hírnév-és becsületvédelmének jelenkori magyarországi állapotáról*, In *medias Res*, 2004/1, 129-140.

DINÓK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekmények, különösen a közösség tagja elleni erőszak kapcsán felmerülő jogalkalmazási nehézségek*, *Fundamentum*, 2013, 3.szám

DINÓK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – a kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek*, *Állam-és Jogtudomány*, 2014, LV. évfolyam, 4.szám

BOYTHA György: *A gyűlöletbeszéd polgári jogi szankcionálásának alapjog keretei*, *Polgári jogi kodifikáció*, X. évfolyam, 1.szám, 12-13.

TÖRÖK Bernát: *A Legfelsőbb Bíróság ítélete az emberi méltóság sérelmét megállapító médiahatósági határozatról*, *Jema*, 2012/3

Munkajogi, közigazgatási és európai jogi szekció

Bíróági tagozat

DR. HALMOS SZILVIA

**AZ „EGYÉB HELYZET” ALAPJÁN TÖRTÉNŐ DISZKRIMINÁCIÓ A
FOGLALKOZTATÁSBAN – A MAGYAR GYAKORLAT ELEMZÉSE AZ ELMÉLET, A
NEMZETKÖZI JOG ÉS AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI GYAKORLAT TÜKRÉBEN**

1. BEVEZETÉS: A TANULMÁNY ÁLTAL KÖVETETT GONDOLATMENET

Mindig különös kihívást rejteget a meghatározatlan tartalmú jogi fogalmakról való gondolkodás. Ezeknek a fogalmaknak a helyes értelmezéséhez és alkalmazásához ugyanis az szükséges, hogy pontosan megértsük a meghatározatlan fogalmat tartalmazó jogi rendelkezés valódi természetét, célját, rendszertani helyét. Ehhez pedig gyakran nem elég a nyelvtani elemzés, hanem a jogi interpretáció mélyebb rétegeinek feltárása is szükséges (rendszertani, történeti, cél szerinti értelmezés). Bele kell ásni magunkat az elméleti szakirodalomba, a nemzetközi normák és külföldi példák, gyakorlatok tanulmányozásába, valamint a különböző hazai fórumok (Alkotmánybíróság, rendes bíróságok, hatóságok) gyakorlatának megvizsgálására is szükség lehet ahhoz, hogy közelebb juthassunk a normaszöveg valódi értelméhez, célszerű alkalmazásának szempontjaihoz. Ha jól végeztük dolgunkat, a végén a hazai gyakorlat kritikai elemzésére is vállalkozhatunk, esetleg *de lege ferenda*-javaslatokat is tehetünk.

Ezeket a kihívásokat tárja elénk a magyar antidiszkriminációs törvényben – az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényben (a továbbiakban: Ebktv.) – szereplő „*egyéb helyzet*” mint *védett tulajdonság* tartalmának meghatározása is. A magyar gyakorlatot tanulmányozva – melyről később még részletesen számot adok – jól megfigyelhető, hogy az Ebktv. alkalmazásának első éveiben nagyon kevés támpont kínálkozott az „*egyéb helyzet*” értelmezéséhez. Később az Egyenlő Bánásmód Hatóság – a továbbiakban: EBH – mellett működött Tanácsadó Testület – a továbbiakban: EB

TT – állásfoglalásában igyekezett pontosítani a fogalom tartalmát.¹⁵⁷⁹ Ám az EBH és a bíróságok gyakorlatában még így is számos kérdés nyitva maradt. Az elmúlt években több elméleti munka is vállalkozott az „egyéb helyzet” kategóriájának elemzésére is, elsősorban az EB TT említett állásfoglalása alapul vételével és a magyar gyakorlat rendszerezésével, értékelésével. E sorból kiemelendők *Gyulavári Tamás*,¹⁵⁸⁰ *Kádár András Kristóf*¹⁵⁸¹, *Kovács Kriszta*¹⁵⁸² és *Zaccaria Márton Leó* munkái,¹⁵⁸³ amelyeket jelen dolgozat írása során fontos forrásként használok.

Dolgozatomban azonban szeretném a fogalom elemzésének olyan aspektusait megragadni, amelyekkel a magyar szakirodalom eddig nem, vagy csak keveset foglalkozott. Hangsúlyt szeretnék fektetni a védett tulajdonságok körének elméleti megközelítésű meghatározására. Ehhez pedig magának a diszkriminációtilalmi szabályoknak az elméleti alapjait szükséges megvizsgálni (2. pont). Részletesen áttekintem továbbá a bírói és a hatósági (EBH) gyakorlat számára irányadó, „felsőbb” fórumok, azaz az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) és az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) által kifejtett gyakorlatban szereplő értelmezési szempontokat (3. és 4. pont). Mindezek tükrében teszek kísérletet arra, hogy meghatározzam az „egyéb helyzet” fennállásának fogalmi kritériumait (5. pont). A továbbiakban ezt irányadónak tekintve, elemezni fogom a tárgyban keletkezett bírói és hatósági gyakorlatot (6. pont).

1579 az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 288/2/2010. (IV.9.) TT. sz. állásfoglalása az egyéb helyzet meghatározásával kapcsolatban (a továbbiakban: Egyéb helyzet TT áf.) letölthető:

http://www.egyenlobanasmod.hu/data/TTaf_201004.pdf; utolsó megtekintés: 2016. augusztus 1.)

1580 Gyulavári 2009, 12-13

1581 Gyulavári – Kádár 2009, 57-70

1582 Kovács 2012, 81-86

1583 Zaccaria Márton a 2014. évben lezárt, a magyar foglalkoztatási antidiszkriminációs jog gyakorlatának elemzéséről szóló PhD-disszertációjában is foglalkozott ezzel a kérdéssel (Zaccaria 2014, 59-74), majd a 2015. évben kiadott, ugyanebben a tárgyban született monográfiájában (Zaccaria 2015, 150-171). Jelen tanulmányban az ebben a témakörben született legutóbbi publikációját használom forrásul (Zaccaria 2016), hiszen feltételezhető, hogy ez összegzi a szerző legfrissebb kutatásait, aktuális véleményét.

2. A VÉDETT TULAJDONSÁGOK ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSE

2.1. A diszkrimináció tilalmának elméleti háttere

Az Ebktv. 8-10. §-aiban határozza meg azokat a diszkriminációs tényállásokat (közvetlen és közvetett hátrányos megkülönböztetés, zaklatás, megtorlás, jogellenes elkülönítés) amelyek különösképpen megvalósíthatják az egyenlő bánásmód követelményének megsértését (Ebktv. 7. § (1) bek.). Az összes diszkriminációs tényállás megfogalmazása azonos struktúrára épül abból a szempontból, hogy a tényállás megvalósulásához az szükséges, hogy a diszkrimináció áldozatát valamely, ún. védett tulajdonsággal ok-okozati összefüggésben érje hátrány.¹⁵⁸⁴ Mint később látni fogjuk, ez nemcsak a magyar antidiszkriminációs törvény sajátja, hanem az antidiszkriminációs jog Európai Unióban és számos más jogrendszerben ismert felfogásának alapvonása.¹⁵⁸⁵

A védett tulajdonságok Ebktv.-beli listája¹⁵⁸⁶ *nyitott felsorolás*: a felsorolás utolsó eleme (t) pont) az „egyéb helyzet, tulajdonság, jellemző” (e dolgozatban röviden együtt: „egyéb helyzet”). Ez sem példa nélküli megoldás. A magyar Alaptörvényben szereplő, egyenlőségről szóló rendelkezésben,¹⁵⁸⁷ illetve nemzetközi jogforrásokban, mindenek előtt az Emberi Jogok Európai Egyezményének – a továbbiakban: EJE – diszkriminációtilalomról szóló 14. cikkében¹⁵⁸⁸ továbbá több ország nemzeti antidiszkriminációs jogában

1584 Ezalól bizonyos értelemben kivétel a megtorlás esete, amelynél nem a védett tulajdonság alapján történik a hátrányokozás, hanem az érintettnek a diszkrimináció elleni fellépése okán panasz, eljárása kapcsán. Azonban látható, hogy végső soron e tényállás mögött is egy védett tulajdonságra alapított hátrányokozás húzódik. (Megjegyzendő, hogy a megtorlás tényállása akkor is fennállhat, ha az alapul fekvő diszkriminációs panasz nem alapos.) (V.ö. az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/3/2008. (II.27.) sz. állásfoglalása a megtorlás fogalmáról, 2-4; letölthető:

<http://www.egyenlobanasmod.hu/app/webroot/files/img/articles/c577845f20dc49c84730aed93d52c587/a-tanacsado-testulet-2008-marciusi-allasfoglalasa-a-megtorlas-fogalmarol.pdf>; utolsó megtekintés: 2016. július 26.; Gyulavári – Kádár 2009, 95).

1585 Ld. 2.1.3. pont.

1586 Ebktv. 8. § a)-t) pont

1587 Alaptörvény, 15. cikk

1588 Egyéb fontos, a diszkriminációtílamról szóló nemzetközi jogi normák is nyitott felsorolást tartalmaznak: az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 2. cikke; a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. cikkének 1. pontja; a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. cikkének 2. pontja; a Módosított Európai Szociális Karta E. cikke; az Európai Unió Alapjogi Chartájának 21. cikke stb.

megtalálható az „egyéb”-kategória.¹⁵⁸⁹ Nem szükségszerű azonban a felsorolás példálódzó jellege, hiszen például az uniós foglalkoztatási antidiszkriminációs jogban¹⁵⁹⁰ és egyes nemzeti jogokban a védett tulajdonságok taxatív felsorolását találjuk.¹⁵⁹¹

Azokban a jogrendszerekben, illetve azon jogi normák alkalmazásánál, amelyekben szerepel az „egyéb helyzet” kategóriája is, szükségképpen el kell gondolkodni arról, hogy mi tartozhat ide, és mi nem. Abból a – már megelőlegezett, de később igazolandó¹⁵⁹² – állításból kiindulva, hogy nincsen diszkrimináció védett tulajdonság nélkül, arra következtethetünk, hogy amennyiben be akarjuk határolni a védett tulajdonságok lehetséges körét, nem kevesebbet kell tennünk, mint hogy a *diszkrimináció jelenségét, fogalmát, természetét*, valamint a *diszkrimináció elleni jogi védelem célját* kell tanulmányoznunk.

1589 Ide tartozik például Belgium, Bulgária, Ciprus, Lengyelország, Románia, Spanyolország, Svédország (Kajtár 2015, 47).

1590 V.ö. a Tanács 2000/43/EK irányelve a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról – a továbbiakban: Faji irányelv –, 1. cikk;

az Európai Parlament és a Tanács [2006/54/EK](#) irányelve a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról – a továbbiakban: Nemi irányelv (f.) –, 1. cikk;

a Tanács 2004. december 13-i 2004/113/EK irányelve a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint azok értékesítése, illetve nyújtása tekintetében történő végrehajtásáról – a továbbiakban: Nemi irányelv (á.-sz.) – 1. cikk;

a Tanács 2000. november 27-i 2000/78/EK sz. irányelvét a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról – a továbbiakban: Keretirányelv –, 1. cikk;

a Tanács 1999/70/EK irányelve (1999. június 28.) az ESZSZ, az UNICE és a CEEP által a határozott ideig tartó munkaviszonyról kötött keretmegállapodásról – a továbbiakban: Határozott idő irányelv – Melléklet, 1. szakasz;

Az Európai Parlament és a Tanács 2008/104/EK irányelve (2008. november 19.) a munkaerő-kölcsönzés keretében történő munkavégzésről – a továbbiakban: Kölcsönzési irányelv – 1., 2. és 5. cikk;

A Tanács 1997. december 15-i 97/81/EK irányelve az UNICE, a CEEP és az ESZSZ által a részmunkaidős foglalkoztatásról kötött keretmegállapodásról – a továbbiakban: Részmunkaidő irányelv –, Melléklet, 1. szakasz.

Ld. még: Fredman 2012, 79.

1591 Az Egyesült Államokban és Kanadában a szövetségi alkotmányokban nincs lezárva a védett tulajdonságok köre, de törvényi szinten a védett tulajdonságok már kimerítő jelleggel vannak meghatározva (Fredman 2012, 32-33, 36).

1592 Ld. 2.1.3. pont.

2.1.1. Az egyenlőségi normák filozófiai gyökere és fejlődéstörténete

Kovács Kriszta monográfiájában értekezik azokról a filozófiai megközelítésű *egyenlőségi elméletekről*, amelyek hozzájárultak a nemzetközi jogban, az alkotmányokban és az alacsonyabb rendű jogszabályokban megfogalmazott egyenlőségi jogok kialakulásához. Ilyenek az „egyenlő tisztelet és figyelem”, az „egyenlő státusz”, az „egyenlő javak” elméletei, ez utóbbin belül a gazdasági liberalizmus és az utilitarizmus elmélete, a rawls-i igazságosságelmélet valamint a dworkini forrásegyenlőség elmélete.¹⁵⁹³ Az egyenlőségi elméletek *közös gyökere* az a tétel, miszerint az emberi méltóság minden embernek egyenlőképpen sajátja, ezért az igazságosság megkívánja, hogy – az emberek között természetesen jelenlévő különbségek és egyenlőtlenségek elfogadása mellett – e szempontból minden embert egyenlőnek tekintsünk.¹⁵⁹⁴ Végző hivatkozási alapként tehát a mindenki számára egyenlően adott *emberi méltóságot* ragadhatjuk meg.¹⁵⁹⁵

A „minden ember egyenlő” elv a jogban, vagyis az egyenlőségi jogok szabályozása a XVIII. századtól kezdve jelent meg, kezdetben csupán a törvény előtti egyenlőség követelményeként.¹⁵⁹⁶ Az *egyenlőségi jogok fejlődése* a II. világháborút követően kapott lendületet. Az ENSZ Alapokmányának megalkotásától kezdve számos nemzetközi emberi jogi dokumentumban helyet kaptak az egyenlőségi klauzulák. Ez a nemzeti alkotmányokra és egyéb jogi normákra is hatást gyakorolt: a törvény előtti egyenlőséget kimondó rendelkezéseket kiegészítették a *hátrányos megkülönböztetést tiltó szabályok*.¹⁵⁹⁷ Ezek általában közös struktúrája, hogy egyéni jogvédelmet biztosítanak annak a személynek, akit bizonyos társadalmi csoporthoz (pl. faj, vallás, etnikai eredet stb.) való tartozása okán ért jogsérelem. A hátrányos megkülönböztetést tiltó normákat kiegészítik a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok esélyegyenlőségének előmozdítására szolgáló, illetve ilyen intézkedésekre

1593 Kovács 2012, 30-56. Ugyanerről a témáról ld. még: Nagy 2005, 245-246.

1594 V.ö. Kovács 2012, 28-30. A szerző többek között *Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Ronald Dworkin, Hannah Arend* és *Bernard Williams* műveit idézi.

1595 V.ö. Pothier 2001, 56.

1596 Kiss 2010, 317

1597 Az egyenlőségi jogok nemzetközi fejlődési ívéről részletesen ld: Kiss 2006, 119-120, 244, 219-220; Kardos 2003, 8-18; Lerner 1990, 14.

felhatalmazó jogszabályok.¹⁵⁹⁸

2.1.2. Az antidiszkriminációs jog helye egyenlőségi elvet sértő jogszabályok és döntések tipológiájában

Az antidiszkriminációs jogszabályok tehát a „minden ember egyenlő” elvben gyökeredznek, mégis – amint az előbb igen vázlatosan bemutatott történeti fejlődés igazolja – gyakran nem bármiféle indokolatlan hátrányos megkülönböztetést tiltanak, hanem csak meghatározott csoportjellemzők alapján történő megkülönböztetést. Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy az antidiszkriminációs jogban vajon miért van szükség ezen csoportjellemzők (az antidiszkriminációs jog terminológiájában: „védett tulajdonságok”) alkalmazására, és miért nem lehet minden, az emberek közötti indokolatlan különbségtételt tilalmazni.

A kérdés megválaszolásához segítségünkre lehet *Kovács Krisztnának* az emberi méltóságot sértő, azaz az emberek egyenlő státuszának figyelembe nem vevő, indokolatlan különbségtételekre vonatkozó jogi normák rendszerezésére alkalmazott tipológiája. A szerző a tiltott megkülönböztetéseknek három – súlyosság szerint sorba rendezett – formáját azonosítja.

(1) *Az alapjogi diszkrimináció* a legsúlyosabb megkülönböztetés: ez akkor áll fent, ha egy szabály vagy egy intézkedés az alapjogokhoz való egyenlő hozzáférés követelményébe ütközik.¹⁵⁹⁹

(2) A második legsúlyosabb eset az ún. *elfogultságon alapuló diszkrimináció*. Akkor történik ilyen, ha egy adott jogszabály vagy intézkedés valamely, az alapjogok körén kívül eső, egyéb törvényben biztosított jog vagy jogos érdek élvezete vonatkozásában okoz hátrányt egy adott társadalmi csoport tagjának, amennyiben az adott konjunktív feltételek fennállnak.

a) A csoportot olyan tulajdonság határozza meg, amelyet az

1598 V.ö. Kiss 2006, 244.

1599 Kovács 2012, 66

egyénnek nem áll módjában megváltoztatni, vagy csak magas „költségek”¹⁶⁰⁰ alapján változtatható meg, ami nem elvárható.

b) A különbségtétel célja

i. egyenesen az ilyen tulajdonságú emberek hátrányba hozatala, vagy

ii. legitim cél, de ennek elérése nem függ össze a kérdéses tulajdonsággal, vagy

iii. ha össze is függ is, a megkülönböztetett csoport nem vág egybe a legitim cél által kijelölt csoporttal.¹⁶⁰¹

(3) A legenyhébb eset bármiféle *önkéntes megkülönböztetés*. Ez nem érint alapjogokat, csupán egyéb jogszabályban meghatározott jogokat vagy jogos érdekeket, továbbá nem a (2) pontban leírt elfogultságon alapszik, csupán egyszerű, de elfogadható indok nélkül történő megkülönböztetés.¹⁶⁰²

(4) Ha a *védett tulajdonságokon alapuló antidiszkriminációs jogvédelem eszközeit* akarjuk elhelyezni ebben a tipológiában, világos, hogy ez a (2) *típusnak felel meg*, és az antidiszkriminációs jog védelmi körén kívül fognak esni a (3) csoportba tartozó esetek.

Témánk szempontjából a (2) és a (3) típusnak van jelentősége, ezeket kell tehát összehasonlítani. Amint fent felvetettem, az emberek emberi méltóságát a megkülönböztetések mindkét típusa sérti. Ebből az következne, hogy a jogsértés súlyát illetően nem tehetnénk különbséget a két eset között, tehát első látásra indokolatlannak tűnik, hogy az antidiszkriminációs jog miért csak a védett tulajdonságokhoz köthető megkülönböztetésekkel szemben lép fel fokozottabb szigorral.

1600 Költségek alatt itt nem csupán anyagi költségeket értünk, hanem valamilyen eszmei árat is (pl. politikai, vallási, nemi identitás feladása).

1601 Kovács 2012, 74-77

1602 Kovács 2012, 100

Az antidiszkriminációs jog léte azonban valójában *nem annak elfogadásán nyugszik, hogy a (3) csoport esetei kevésbé súlyosak lennének*. Egyes alkotmányos rendszerek egyenlőségi joga nem csupán az elfogultságon alapuló, hanem az önkényes megkülönböztetések felszámolását is célba veszi.

A legjobb példa erre az *Egyesült Államok Szövetségi Alkotmányában szereplő egyenlőségi klauzula*. A 14. Alkotmánykiegészítés következtében az alkotmány ugyanis minden ember törvény előtti egyenlő védelmét garantálja. Védett tulajdonságokat a normaszöveg nem említ. Ez azt indikálná, hogy egyformán tiltott az önkényes és az elfogultságon alapuló megkülönböztetés. Azonban a bírói gyakorlat egy többlépcsős tesztrendszert dolgozott ki a megkülönböztetések igazolhatóságára vonatkozóan. A legtöbb megkülönböztetés esetén a megkülönböztető jogszabályt alkotó tagállamnak csupán azt kell bizonyítania, hogy a megkülönböztetés valamely *jogszerű állami érdekekkel észszerű kapcsolatban van*. Azonban, amennyiben a megkülönböztetés hátrányosan érint egy *jól körülhatárolható és másoktól elkülöníthető csoportot* érint, úgy a megkülönböztetés jogszerűtlenségéhez különös „gyanú” fűződik, így annak igazolásához nem elegendő a jogszerű cél és az észszerű indok, hanem valamilyen *különösen kényszerítő állami érdek* is szükséges. Bizonyítani kell továbbá, hogy *más alternatíva nem létezik* e cél elérésére.¹⁶⁰³

A *kanadai Szövetségi Alkotmányhoz fűződő bírói gyakorlat* más megközelítésben, de hasonló eredményre jut. Itt az Alkotmány az egyenlőség sérelmét példálódzóan felsorolt védett tulajdonságokhoz köti. A mérvadónak tekintett bírósági döntés a következőképpen fogalmaz. „Úgy tűnik, hogy ezen tulajdonságok közös vonása, hogy gyakran képezik alapját a társadalomban sztereotíp módon meghozott döntéseknek. E döntések meghozói tehát nem a kérdés érdemét, hanem valamely, az *egyén megváltoztathatatlan*, vagy csak elfogadhatatlanul magas költségek alapján megváltoztatható tulajdonságát tekintik meghatározónak.” Másfelől utal a bíróság arra, hogy ha egy döntés hátrányosan érint egy jól körülhatárolható, és másoktól különálló *kisebbséget vagy csoportot, amelyet történelmi hátrányok sújtanak*, igen gyakran érhető tetten a döntés mögött az

1603 Ld. az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának *United States v Carolene Products Co* 304 US 144, 58 S Ct 778 (1938) sz. döntése. Elemzi: Fredman 2012, 32. Ld. még: Krizsán 2000; Győrfi – M. Tóth 2009, msz [70].

említett sztereotíp motívumrendszer.¹⁶⁰⁴

A kanadai ítélkezési gyakorlatban is történt kísérlet arra, hogy az alkotmányban a védett tulajdonságok bővítésére adott lehetőség kihasználásával, az emberi méltóságra sérelmére való hivatkozással az antidiszkriminációs jog védelmi köre az elfogultságon alapuló diszkrimináció elleni védelmen túl mind inkább kiterjedjen az önkényes diszkrimináció irányába, de ez az álláspont egyelőre nem győzedelmeskedett, hanem kisebbségben maradt.¹⁶⁰⁵

Megelőlegezve a 2.3. pontban később kifejtendő egyik fontos következtetést, azt is megállapíthatjuk, hogy az EJB-nek az EJEE 14. cikkéhez fűződő gyakorlata,¹⁶⁰⁶ sőt – szintén megelőlegezve később részletezendő állításomat – bizonyos vonatkozásokban a magyar AB is védelmet kíván biztosítani az elfogultságon alapuló megkülönböztetéseken túl az *egyszerű önkényes megkülönböztetésekkel szemben is*.¹⁶⁰⁷

A (2) és a (3) típushoz tartozó megkülönböztetések elleni jogvédelem során azonban az amerikai gyakorlat valamint az EJB továbbá a német Szövetségi Alkotmánybíróság a megkülönböztetés igazolhatóságánál *alkalmazott teszt tekintetében tesz lényeges különbséget a két csoport között*. Mindkét esetben szükséges a jogszerű cél és az észszerű összefüggés igazolása. Azonban az elfogultságon alapuló megkülönböztetésnél ez nem elegendő. Ha a megkülönböztetés egy sérülékeny, történelmileg hagyományosnak mondható negatív sztereotípiákkal övezett csoport tagját éri, az általános társadalmi tapasztalat szerint vélelmezhető, hogy a megkülönböztetés valódi oka e csoportjellemző, vagyis a megkülönböztetés igazságtalanságából kell kiindulni. Ez természetesen egy megdönthető vélelem, vagyis a megkülönböztetés jogszerűsége igazolható. Viszont indokolt, hogy a döntéshozónak *emelt szintű igazolási követelménnyel* kelljen megküzdenie.¹⁶⁰⁸

1604 Ld. a kanadai Legfelsőbb Bíróság *Corbiere v Canada (Minister of Indian and Northern Affairs)* [1999] 2 SCR 203 sz. döntése. Elemzi: Fredman 2012, 33.

1605 *Dianne Pothier* tanulmányában részletesen ismerteti és értékeli a vitát, amely a kanadai Legfelsőbb Bíróság testületén belül zajlott e kérdésben, különösen az *Egan v Canada* [1995] 2 SCR 513 sz. ügy kapcsán (Pothier 2001).

1606 V.ö. O'Connell 2009, 225-226.

1607 Ld. 4.1. pont. V.ö. Kovács 2012, 100-104.

1608 V.ö. Kovács 2012, 105; O'Connell 2009, 226.

Logikusan felépítettnek találhatjuk tehát azt a jogvédelmi rendszert, melyben a *megkülönböztetés igazolhatósága kapcsán alkalmazott teszt mércéi annál magasabbak, minél inkább sérülékeny* társadalmi csoporthoz tartozó egyéneket sújt hátrányosan a megkülönböztető döntés.

2.1.3. A magánszférára is kiterjedő antidiszkriminációs jogi normák struktúrája; a védett tulajdonságok szerepe

A diszkriminációtilalom számos jogrendszerben ma már nemcsak az állam és az egyén viszonylatában, hanem a *magánszféra* azon szegmenseiben is jogi előírásként szerepel, amelyekben egyfajta hatalmi, alá-fölérendeltségi kapcsolat van a jogalanyok közt.¹⁶⁰⁹ Klasszikusan ilyen a munkaviszony, de ilyen lehet az oktatás, a szociális- és egészségügy, az áruforgalmazás és szolgáltatásnyújtás, a lakhatás területe is. A korábban hivatkozott uniós antidiszkriminációs irányelvek hatálya is kiterjed a magánszféra jogviszonyaira, védett csoportonként különböző életterületeket érintve,¹⁶¹⁰ így a tagállamokban ma már elterjedt a magánszférára is kiterjedő antidiszkriminációs jogi szabályozás. Az Ebktv. is széles körben szabályozza azokat a magánjogi jogviszonyokat, amelyekben meg kell tartani az egyenlő bánásmód követelményét.¹⁶¹¹

A diszkriminációtilalom magánjogba való beépülésének nyilvánvaló *elméleti*

1609 Kovács Kriszta a nemzetközi jogelmélet és -gyakorlat valamint a jogalkotás utóbbi évtizedeiben végbement fejlődéstörténetének bemutatásával igazolja, hogy a diszkriminációtilalomnak az ún. „*nyilvános magánszférában*” van helye abban az esetben is, ha ez a magántulajdonnal való rendelkezés jogának korlátozásával jár. A diszkriminációtilalom hatálya alól csak a szoros értelemben vett privátszférában (t.i. a személyes és a családi élet valamint az ezek fennmaradását garantáló személyi tulajdon) való cselekvés képezhet kivételt. Ld. Kovács 2012, 129-153.

1610 A főbb uniós antidiszkriminációs tárgyú irányelvek által elismert védett tulajdonságok valamint a hatályuk alá tartozó életterületek:

Irányelv Védett tulajdonságok Hatályuk alá tartozó életterületek:

Faji irányelv (1., 3. cikk) Faji és etnikai származás Foglalkoztatás, képzés, szociális ügyek, lakhatás, árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés

Nemi irányelv (f.) (1. cikk); Nemi irányelv (á.-sz.) (1. cikk) Nem Foglalkoztatás, foglalkoztatási szociális biztonsági rendszerek; árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés

Keretirányelv (1., 3. cikk) Vallás, meggyőződés, szexuális orientáció, fogyatékoság, életkor Foglalkoztatás

Kölcsönzési irányelv (5. cikk) Munkaerő-kölcsönzés keretében való foglalkoztatás Foglalkoztatás

Határozott idő irányelv (Melléklet, 1., 4. szakasz) Határozott idővel történő foglalkoztatás Foglalkoztatás

Részmunkaidő irányelv (Melléklet, 1., 4. szakasz) Részmunkaidős foglalkoztatás Foglalkoztatás

1611 Ebktv. 4. § e-m) pont, 5. §. Kivételi kör: Ebktv. 6. §.

háttere, hogy a magánszférában mások fölött bizonyos értelemben döntéshozó pozícióban lévő személyekre épp úgy hatnak azok a káros társadalmi sztereotípiák, amelyek a közhatalmat gyakorló döntéshozókra. A társadalomelméleti szakirodalomban több helyen találkozhatunk azzal a társadalmi modell leírással, mely szerint a társadalomban domináns csoportok egyfajta „pontozási rendszer” alapján hozzák meg a társadalmi folyamatokat vezérlő alapvető döntéseket: egyes csoportokat alacsonyabb, másokat magasabb kockázatúnak ítélik meg, és eszerint biztosítanak nekik több vagy kevesebb szerepet a társadalmi interakciókban.¹⁶¹² A magánszférára is kiterjedő *antidiszkriminációs jog fő rendeltetése* éppen az lenne, hogy ezeket az értékelési mechanizmusokat semlegesítse, és az objektivitáshoz, racionalitáshoz közelítse az egyéneket érintő döntéseket. Az antidiszkriminációs jog tehát akkor működik hatékonyan, ha a jogi normákban elismert *védett tulajdonságok megfelelnek az adott társadalmi közegben létező, általánosan tapasztalható „pontozási” sztereotípiáknak*.¹⁶¹³ Az adott társadalmi közeg alatt érthetjük az egész társadalmat (makroszint), vagy annak egy meghatározott részét (mezoszint, pl. egy meghatározott földrajzi területet, egy életterületet, egy adott szakmát, egy sajátos kulturális közeget stb.).

Amennyiben a védett tulajdonságok meghatározása a fenti szempontokra tekintettel megfelelően sikerül, abban az esetben elfogadható, hogy az antidiszkriminációs jogszabályok által kötelezett, magánszférabeli döntéshozók számára egy *emelt szintű igazolási követelményt* támasszanak a védett tulajdonsággal rendelkező – azaz sérülékeny – társadalmi csoportok tagjait érintő, hátrányt okozó döntéseik kimentésére. Láthattuk egyes nemzetközi jogi eszközök és alkotmányok értelmezési gyakorlata kapcsán, hogy az igazolási követelmény emelt szintjét érthetjük *anyagi értelemben* is: azaz valamilyen kiemelten fontos döntéshozatali szempontot kell felmutatni. Ha most vizsgálatunkat a már hivatkozott uniós antidiszkriminációs irányelvek által meghatározott nemzeti jogszabályokra szűkítjük, az igazolási követelmény emelt szintje ezekben *eljárási értelemben* értendő: a bizonyítási teher megosztásával a döntéshozóra hárul annak terhe, ha nem tudja bizonyítani, hogy nem járt el

¹⁶¹² Zarsky 2014, 1375, 1384-1385; Citron – Pasquale 2014; Kiss 2010, 317

¹⁶¹³ V.ö. Pothier 2001, 40, 45-56.

diszkriminatív módon.¹⁶¹⁴ Ez összhangban van a fentiekben elmondottakkal, melyek szerint az általános társadalmi tapasztalatnak megfelelően alappal vélelmezhető, hogy a védett tulajdonsággal rendelkező személyeknek való hátrányokozás valódi indoka a védett tulajdonsággal szembeni elfogultság volt; e vélelem megdöntésére a döntéshozónak van lehetősége, ellenkező esetben el kell viselnie a diszkrimináció ódiumát.

Mindebből tehát világosan látható, hogy a magánszférára is kiterjedő diszkriminációttilalom jogi szabályozásának elméleti hátterében *logikai egységet alkot* a társadalmi sztereotípiák azonosítása nyomán a *védett tulajdonságok meghatározása* és az *osztott bizonyítási teher* szabálya. Ezek ugyanis antidiszkriminációs jog mint az elfogultság alapján történő megkülönböztetésekkel szembeni fellépés speciális jogi eszköztárának jellegadó sajátosságai: a sérülékeny társadalmi csoportokkal szemben táplált előítéletek indokolják a védett tulajdonságok meghatározását, a védett tulajdonságok legitimálják a megkülönböztetés jogszerűtlen voltának vélelmét, e vélelemből fakad az osztott bizonyítási teher. (Véleményem szerint az antidiszkriminációs jogszabályokban a bizonyítási teher megosztásának ez a végső indoka, és nem csupán az a – szakirodalomban számos helyen fellelhető, de megítélésem szerint nem a teljes magyarázatot szolgáltató – tény, hogy a diszkrimináció elszenvedőjének jellemzően nincsenek a kezében azok a bizonyítási eszközök, amelyek szükségesek lennének a diszkrimináció alátámasztásához, hanem az ellenbizonyítás eszközei a diszkriminációval gyanúsított személynél lehetnek.¹⁶¹⁵)

E hosszas elméleti okfejtésből most szeretném kiemelni a dolgozatom témájának megfelelő vonatkozásokat. Beláttuk, hogy a védett tulajdonságok az antidiszkriminációs szabályozásnak – legalábbis annak az EU-ban meghonosodott formájában – az elvi magját alkotják. A védett tulajdonságok lényege, hogy valamely, az adott társadalmi közegben jelenlévő negatív előítélettel sújtott, sérülékeny társadalmi csoportot azonosítsanak. Amennyiben

1614 Ld. Faji irányelv, 8. cikk; Nemi irányelv (f.), 19. cikk; Nemi irányelv (á.-sz.), 9. cikk; Keretirányelv, 10. cikk.

1615 Ld. pl. Kiss 2010, 328.; az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/4/2008. (III.28.) TT. sz. állásfoglalása a bizonyítási kötelezettség megosztásával kapcsolatban (letölthető:

<http://www.egyenlobanasmod.hu/article/view/a-tan%C3%A1csad%C3%B3-test%C3%BClet-2008-m%C3%A1rciusi-%C3%A1ll%C3%A1sfoglal%C3%A1sa-a-bizony%C3%ADt%C3%A1si-k%C3%B6telezetts%C3%A9g-megoszt%C3%A1s%C3%A1val-kapcsolatban>; utolsó megtekintés: 2016. július 30.), 1.

tehát a védett tulajdonságok felsorolása nyitott, az „egyéb”-kategóriának meg kell felelnie e szempontnak. Az „egyéb helyzet” kategória ugyanis rendkívül hasznos lehet abból a szempontból, hogy a jogalkalmazói gyakorlat számára rugalmasságot biztosítson ahhoz, hogy felismerjen és szankcionáljon a törvényben fel nem sorolt „pontosítási” mintázatokat.¹⁶¹⁶ Azonban amennyiben az „egyéb”-kategóriát túl tágan értelmezi a gyakorlat, és a jogértelmezés elszakad a fentiekben vázolt logikától, úgy méltánytalanná válik az elfogultságon alapuló megkülönböztetésekkel szembeni védelemhez rendelt emelt szintű igazolási követelmény, vagyis a bizonyítási teher megosztása igazságtalan lesz.¹⁶¹⁷ Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy az „egyéb helyzet” tartalmának megfelelő meghatározása esszenciális jelentőséggel bír az egész antidiszkriminációs jog rendeltetésének megfelelő működésének és jogrendszerbeli helyének biztosítása szempontjából.

2.2. A diszkriminációtilalom és a joggal való visszaélés a munkajogban

Ahogy a 2.1.2. pontban kifejtettem, az uniós irányelvek által meghatározott nemzeti antidiszkriminációs jogszabályok – így a magyar Ebktv. szabályozása is – az elfogultságon alapuló megkülönböztetések ellen lépnek fel. Utaltam arra is, hogy ez nem jelenti azt, hogy a pusztán önkényes megkülönböztetések ellen ne létezhetne jogi védelem. Sőt, tekintettel arra, hogy az igazságosság, egyenlőség elveit ez utóbbi megkülönböztetések is sértik, lényeges is, hogy a jog megfelelően szankcionálja ezeket az eseteket. Mint láttuk, nemzetközi szinten is találunk példákat arra, hogy a bírói gyakorlat kialakította az önkényes megkülönböztetések ellen való védelem intézményrendszerét, kimentési tesztjeit.

Szűkítsük most vizsgálatunkat – dolgozatom témájához illeszkedően – a magyar munkajogra, és keressük meg annak lehetőségét, hogy miként biztosíthatja a munkajog a munkáltatók által megvalósított önkényes megkülönböztetések ellen való védelmet! Önkényes megkülönböztetés alatt – a 2.1.1. pontban részletezett tipológiát a munkajogviszonyra alkalmazva – itt azokat az eseteket értjük,

¹⁶¹⁶ Megerősíti: Pothier 2001, 45-56.

¹⁶¹⁷ Megerősíti: Gyulavári – Kádár 2009, 57-58

amelyben

- a) a munkáltató a munkavállalónak munkavállalói jogai vagy jogos érdekei terén okoz *hátrányt*;
- b) a megkülönböztetésnek *nincsen* a munkaviszony céljával (rendeltetésével) összefüggő, *racionális indoka*; és
- c) a hátrányokozás *nem áll összefüggésben* valamely, az Ebktv. hatálya alá tartozó *védett tulajdonsággal*;

A munkajog eszköztárának áttekintésével adódik az a következtetés, hogy az önkényes megkülönböztetések *a munkáltatói joggal való visszaélés esetkörébe tartozhatnak*.

A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény – a továbbiakban: Mt. – 7. § (1) bekezdése általános magatartási követelményként írja elő a törvény személyi hatálya alá tartozó minden alany számára a joggal való visszaélés tilalmát. Az Mt. alkalmazásában joggal való visszaélés különösen az olyan magatartás, amely mások jogos érdekeinek csorbítására, érdekérvényesítési lehetőségeinek korlátozására, zaklatására, véleménynyilvánításának elfojtására irányul vagy ehhez vezet. A joggal való visszaélés tényállása az Mt.-nek a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatályba lépésével kapcsolatos módosításcsomagja folytán került a törvénybe,¹⁶¹⁸ felváltva a korábbi rendeltetésszerű joggyakorlás követelményét.¹⁶¹⁹ Mivel a joggal való visszaélés tényállásának szövege lényegében megegyezik a rendeltetésszerű joggyakorlás tilalmának korábban hatályban volt szövegével, kiindulhatunk abból, hogy tartalmilag azonos rendelkezésekről van szó, így a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményéhez fűzött szakirodalom és – igen terjedelmes – bírói gyakorlat a joggal való visszaélés alkalmazása kapcsán irányadó.¹⁶²⁰

Joggal való visszaélés esetén formális értelemben nem történik jogsértés, hiszen joggyakorlásról van szó. A munkáltató valamely, a mérlegelési jogkörébe eső

1618 Megállapította az egyes törvényeknek az új [Polgári Törvénykönyv](#) hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCLII. törvény 175. § (2) bekezdése; hatályos 2014. március 15-től.

1619 Az Mt. 7. §-ának 2014. március 14. napjáig hatályban volt szövege; a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény (a továbbiakban: régi Mt.) 4. §.

1620 V.ö. Kardkovács 2014, 39; Halmos – Petrovics 2014, 54.

döntést hoz (pl. utasítást ad, munkaviszonyt szüntet meg, jutalmaz, hátrányos jogkövetkezményt állapít meg stb.). Tehát több jogszerű alternatíva közül választhat. Joggal való visszaélést akkor valósít meg, ha a jog gyakorlása nem annak rendeltetése érdekében történik, és ez a másik fél oldalán hátránnyal jár, vagy erre irányul.¹⁶²¹ Ezt pedig a munkajog akként szankcionálja, hogy bár formális jogsértés nem történik, a visszaéléses joggyakorlás mégis jogellenesnek fog minősülni. Ennek következményei az eset körülményeitől függően különfélék lehetnek (pl. jogellenes munkaviszony-megszüntetés, kártérítés, az utasítás jogszerű megtagadása stb.).¹⁶²²

A joggal való visszaélés tilalma ilyenformán a munkáltatói mérlegelés korlátját képezi.¹⁶²³

Álláspontom a munkáltató által megvalósított *önkéntes megkülönböztetések a joggal való visszaélés esetkörébe sorolhatók*. Joggal való visszaélés esetén ugyanis

- a) a. megvalósul a munkavállalónak okozott hátrány; és
- b) az intézkedésnek nincsen a munkaviszony céljával (rendeltetésével) összefüggő, racionális oka.

Látható, hogy e fogalmi elemekhez illeszkednek az önkényes megkülönböztetések fogalmi elemei.

Továbbmenve: *az elfogultságon alapuló megkülönböztetés (vagyis a diszkrimináció) esetköre is beleilleszthető a joggal való visszaélés kategóriájába*. A diszkriminációs megvalósító munkáltatói rendelkezések is többnyire¹⁶²⁴ mérlegelési jogkörben meghozott döntések (példákat ld. előbb), amelyek formálisan nem jogsértők, azonban mivel a diszkriminációtilalomba mint a munkáltatói mérlegelés

1621 A joggal való visszaélés tilalmának tartalmi kifejtését ld.: Berke – Kiss 2014, 48; Gyulavári 2014, 76-77; Kardkovács 2014, 39; Halmos – Petrovics 2014, 54; a Legfelsőbb Bíróság MK 95. sz. állásfoglalása, indokolás IV. pont.; EBH2005. 1238.

1622 A visszaélésszerű joggyakorlás jogkövetkezményeiről ld: Kardkovács 2014, 39, 41; Gyulavári 2014, 77; EBH2005. 1238.

1623 Halmos – Petrovics 2014, 54

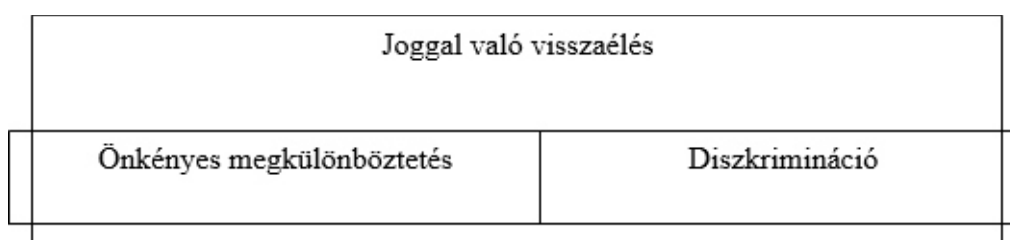
1624 Létezhetnek olyan diszkriminatív vagy önkényesen megkülönböztető munkáltatói döntések, amelyek formálisan is jogellenesek, vagyis nem a munkáltató mérlegelési jogkörébe tartozó kérdésben születnek.

Például diszkriminációt is megvalósít egy, a munkahelyek akadálymentesítését előíró jogszabály megszegése a munkáltató részéről.

korlátjába ütköznek, jogsértővé válnak.¹⁶²⁵ Hiszen foglalkoztatási diszkrimináció esetén (szintén a 2.1.2. pontban leírt tipológia fogalomkészletét alapul véve):

- a) a munkáltató a munkavállalónak munkavállalói jogai vagy jogos érdekei terén *okoz hátrányt*;
- b) a megkülönböztetésnek *nincsen* a munkaviszony céljával (rendeltetésével) összefüggő, *racionális indoka*; és
- c) a hátrányokozás *összefüggésben áll* valamely, az Ebktv. hatálya alá tartozó *védett tulajdonsággal*.

Tehát logikailag mind az elfogultságon alapuló, mind az önkényes megkülönböztetés a joggal való visszaélés esetkörébe tartozhat. E kategóriák viszonyrendszerét mutatja be az alábbi ábra.

Az ábra jól mutatja, hogy a joggal való visszaélésnek a diszkriminációs esetek túlnyomó része¹⁶²⁶ a *részalmazát* képezi.¹⁶²⁷ Vagyis minden, diszkriminációt megvalósító munkáltatói joggyakorlás visszaélésszerű. A diszkrimináció esetkörének specialitását, a joggal való visszaélés általános eseteiből való *kiemelkedését éppen a védett tulajdonságok alapozzák meg*. Diszkrimináció esetében a visszaélésszerűség abban nyilvánul meg, hogy a munkavállalónak való – a kimentési körbe nem tartozó – hátrányokozás éppen a védett tulajdonságával függ össze. Mivel az ilyen hátrányokozás biztosan nem felel meg a gyakorolt munkáltatói jog rendeltetésének, ezért a visszaélésszerűség

¹⁶²⁵ V.ö. Halmos – Petrovics 2014, 60.

¹⁶²⁶ A diszkriminációs és az önkényes megkülönböztetést megvalósító eseteknek az a köre lóg ki a joggal való visszaélés halmazából, amelyek formálisan is jogsértők, vagyis amelyeknél a munkáltató nem a jogát gyakorolja, hiszen ezek nem minősülhetnek – visszaélésszerű – joggyakorlásnak.

¹⁶²⁷ Lényegében egyező álláspont: Zaccaria 2016, 41; EB TT 2010, 6

megállapítható.

Álláspontom szerint a visszaélésszerű joggyakorlás tilalma és a diszkriminációtíltalom dogmatikai viszonyát helyesen az *általános-speciális relációval* lehet leírni.¹⁶²⁸ Ha a visszaélésszerűség a védett tulajdonsággal összefüggésben való – ki nem menthető – megkülönböztető hátrányokozásban áll, akkor a *lex specialis derogat legi generali* elve alapján *diszkrimináció állapítható meg* (és nem joggal való visszaélés). Ha pedig nincs ilyen körülmény, akkor – mint önkényes megkülönböztetés – a *joggal való visszaélés általános esete* áll fenn.

Mindebből ismét arra a következtetésre juthatunk, hogy *rendkívüli jelentősége van az „egyéb helyzet” kategóriája pontos definiálásának*. Hiszen azokban az esetekben, amikor a munkáltatói megkülönböztető hátrányokozás valamely olyan munkavállalói tulajdonsággal, helyzettel áll összefüggésben, amelyben nem tartozik az Ebktv. 8. §-ában nevesített védett tulajdonságok közé, a jogalkalmazónak el kell döntenie, hogy ez a tulajdonság, helyzet antidiszkriminációs szempontból védett tulajdonságnak minősülhet-e (egyéb helyzetként), vagy sem. Előbbi esetben a diszkrimináció megtörténtét kell vizsgálni, a felperesre/kérelmezőre nézve jóval kedvezőbb bizonyítási szabályok mellett, utóbbi esetben pedig a joggal való visszaélés jöhet szóba, azonban ezt a felperesnek/kérelmezőnek sokkal nehezebb lesz bizonyítania.¹⁶²⁹

3. AZ EJEB GYAKORLATA AZ „EGYÉB HELYZET” ÉRTELMEZÉSÉVEL KAPCSOLATBAN

3.1 Az EJEB gyakorlatának hatása a magyar jogalkalmazásra

Mielőtt az EJEE-hez fűződő gyakorlat fejleményeit vizsgálnánk, röviden érdemes kitérni arra is, hogy mennyiben van, lehet hatással a magyar jogalkalmazói gyakorlatra a strasbourgi esetjog.

Magyarország az EJEE részese, és alávetette magát az EJEB joghatóságának.¹⁶³⁰ Így Alaptörvény Q) cikkének (2) bekezdése alapján az állam az egyezményben

¹⁶²⁸ Tekintsünk most el azon diszkriminációs esetektől, amelyek formális jogsértést is megvalósítanak.

¹⁶²⁹ V.ö. EB TT 2010., 6.

¹⁶³⁰ V.ö. EJEE 32. cikk; 3206/2014. (VII.21.) AB hat., [30].

foglalt nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítani kell a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. Az EJE 14. cikkében foglalt diszkriminációtilalmi rendelkezéshez hasonló követelményt fogalmaz meg az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése.¹⁶³¹

Az ehhez – és az egyezmény többi cikkéhez – kapcsolódó *magyar alapjogi ítélkezést* illetően Kovács Kriszta a magyar AB több határozatának¹⁶³² elemzése alapján megállapítja, hogy – bár az EJE és annak gyakorlata közvetlenül nem köti az AB-t – az AB gyakorlatában fontos szempont az EJE gyakorlatának való megfelelés igénye.¹⁶³³ Az AB azt a követelményt tűzi saját maga elé, hogy a hazai alkotmányossági követelmények értelmezése során az alapjogok érvényesülésének minimális mércéjeként fogadja el az elismert nemzetközi jogvédelmi mechanizmusokban biztosított jogvédelmi szintet. Erre tekintettel egyes diszkriminációtilalomhoz kapcsolódó AB határozatokban a testület fel is vázolja, hogy az EJE esetjogában a diszkriminációtilalomnak milyen felfogása érvényesül.¹⁶³⁴

Ami a *rendes bíróságok* gyakorlatát illeti, Kovács Kriszta tanulmánya több kúriai (korábban: legfelsőbb bírósági) határozat¹⁶³⁵ elemzése alapján arra következtet, hogy bár a bírói gyakorlat számára szintén kötelező lenne a strasbourgi esetjoggal való összhang megteremtése, nem példa nélküli, de nem is általános, hogy az ítéletekben ez a szempont is megjelenjen.¹⁶³⁶ Természetesen a rendes bíróságok előtt elsősorban nem az Alaptörvény diszkriminációtilalmi klauzulájának alkalmazásához fűződő kérdések merülnek fel, hanem többnyire az Ebtv. és a speciális ágazati antidiszkriminációs szabályok értelmezése. Azonban e feladat során az EJE gyakorlatára szintén figyelemmel kell lenni.

Mindebből arra következtethetünk, hogy mind az alapjogi ítélkezés, mind a rendes bíróságok és egyéb jogalkalmazó szervek számára *jelentőséggel bír az a*

¹⁶³¹ V.ö. 3206/2014. (VII.21.) AB hat., [30]

¹⁶³² 23/1990. (X.31.) AB hat., ABH 1990., 88, 93; 1270/B/1993. AB hat.; 37/2000. (X.31.) AB hat.; 23/2010. (III.4.) AB hat.; 166/2011. (XII.20.) AB hat.; 18/2004. (V.25.) AB hat.; 95/2008. (VII.3.) AB hat.; 61/2011. (VII.13.) AB hat.; 32/2012. (VII.4.) AB hat.

¹⁶³³ Kovács 2013, 152-159

¹⁶³⁴ 3206/2014. (VII.21.) AB hat., [30]

¹⁶³⁵ LB Bfv.I.2.254/2003/5.; BH 2009.91.; BH 1998. 132.; BH 2012. 81

¹⁶³⁶ Kovács 2013, 152-159

kérdés, hogy miképpen alkalmazza az EJEB az EJEE diszkriminációt tiltó klauzuláját.

3.2. Az „egyéb helyzet” értelmezésével kapcsolatos esetjog

Az EJEE 14. cikke akként rendelkezik, hogy az egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani. Fontos megjegyezni, hogy ez a cikk tehát igen *korlátozott tárgyi hatállyal*, csupán az egyezményben foglalt jogok védelmi körének vonatkozásában tiltja a személyek hátrányos megkülönböztetését a felsorolt védett tulajdonságok alapján.¹⁶³⁷

A szakirodalom utal arra, hogy bár a 14. cikk a fentiek szerint szűkre szabott védelmi keretet ad a diszkriminációval szemben, az EJEB különösen az utóbbi évtizedekben törekszik arra, hogy *lehetőség szerint kiterjesztő értelmezést* adjon a normaszövegnek.¹⁶³⁸

Ezt a törekvést érhetjük tetten a strasbourgi bíróság „egyéb helyzet” fordulathoz fűződő gyakorlatának elemzésekor is. Ha csupán az egyezmény szövegét vizsgáljuk, egyértelmű, hogy a cikk célja az elfogultságon alapuló megkülönböztetések elleni védelem, és nem minden önkényes megkülönböztetéssel szemben való fellépés. Ehhez képest az EJEB számos döntésében igen kiterjesztően értelmezte az „egyéb helyzet” fordulátát, ezzel gyakorlatilag *az önkényes megkülönböztetésekkel szembeni fellépés felé tágítva* az egyezmény védelmi körét.¹⁶³⁹ Nem csupán olyan státuszjellemzők minősültek „egyéb helyzet”-nek az EJEB döntéseiben, mint

1637 Részletesen: O’Connell 2009, 212-213, 215-218. Ld. még: *Handbook* [...] 2010, 60-63;

EJEB, *A nyelvhasználat ügye az oktatás területén Belgiumban*, (2126/64), 1968.07.23.; *Kafkaris v. Ciprus*, (21906/04), 2008.02.12.; *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. United Kingdom*, (9214/80), 1985.05.28.; *Inze v. Austria*, (8695/79), 1987.10.28.; *Burden v. United Kingdom*, (13378/05), 2008.04.29.; *X et al. v. Austria*, (19010/07), 2013.02.19.;

3206/2014. (VII.21.) AB hat., [30].

1638 O’Connell 2009, 215, 219-220

1639 V.ö. O’Connell 2009, 14.

- a nemi orientáció,¹⁶⁴⁰
- a fogyatékoság¹⁶⁴¹ és az egészségi állapot (pl. HIV-fertőzés),¹⁶⁴²
- a gondokság alá helyezés ténye,¹⁶⁴³
- a menekült, menedékkérő státusz,¹⁶⁴⁴
- a katonai rang,¹⁶⁴⁵
- a családi állapot,¹⁶⁴⁶
- életkor,¹⁶⁴⁷
- szervezetben való tagság,¹⁶⁴⁸
- házasságon kívül született státusz,¹⁶⁴⁹

hanem például a következő esetekben is elismerte az „egyéb helyzet” mint védett tulajdonság fennállását:

- olyan apáknál, akik esetében az apaság vélelme megdönthető, olyan apákkal szemben, akiknél ez megdönthetetlen;¹⁶⁵⁰
- nemzetbiztonsági szolgálathoz kapcsolódó személyes múlt esetén;¹⁶⁵¹
- a farmerek földbirtokméretének különbségei szerinti megkülönböztetésnél.¹⁶⁵²

Az esetjogban fellelhető azonban az az ítélkezési vonal is, amely több figyelmet

1640 Pl. EJEB, *S.L v. Austria* (45330/99), 2003.01.09.; *E.B. v. France* (43546/02), 2008.01.22.

1641 EJEB, *Glor v. Switzerland* (13444/04), 2009.04.30.; *Pretty v. United Kingdom* (2346/02) 2002.04.29.

1642 EJEB, *Kiyutin v. Russia* (2700/10), 2011.03.10.; *V.A.M. v. Serbia* (39177/05), 2007.03.13.

1643 EJEB, *Kiss v. Hungary* (38832/06), 2010.05.20.

1644 EJEB, *M.S.S. v. Belgium and Greece* (30696/09), 2011.01.21.

1645 EJEB, *Engel et al. v. The Netherlands* (5100/71, 5101/71, 5102/71, 5370/72), 1976.06.08.

1646 EJEB, *Petrov v. Bulgaria* (15197/02), 2008.05.22.

1647 EJEB, *Schwitzgebel v. Switzerland* (25762/07), 2010.06.10.; *D.G. v. Ireland* (39474/98), 2002.05.16.; *Bouamar v. Belgium* (9106/80), 1988.02.29.

1648 EJEB, *Danilenkov et al. v. Russia* (67336/01), 2009.07.30.; *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy (no.2.)* (26740/02) 2007.05.31.

1649 EJEB, *Sommerfeld v. Germany* (31871/96) 2003.07.08.; *Sahin v. Germany* (30943/96), 2003.07.08.

1650 EJEB, *Paulik v. Slovakia* (10699/05), 2006.10.10.

1651 EJEB, *Stubbings et al. v. United Kingdom* (22083/93 22095/93), 1996.10.22.; *Mizzi v. Malta* (26111/02), 2006.01.12.

1652 EJEB, *Chassagnou et al. v. France* (25088/94 28331/95 28443/95), 1999.04.29.

fordít az „*egyéb helyzet*” pontosabb értelmezésére, ami bizonyos értelemben megszorítóbb, és – álláspontom szerint – a diszkriminációtilalom alapkoncepciójához jobban közelítő jogértelmezéshez vezet. Már az 1970-es években is született olyan ítélet, amelyben megjelenik az az érvelés, hogy az „*egyéb helyzet*” nem értelmezhető korlátlanul kiterjesztő módon, hanem csupán azok olyan tulajdonságok jöhetnek szóba ebből a szempontból, amelyek a *személyiség vonásai*.¹⁶⁵³ Ezt az érvet ismétli az EJB az e tekintetben mérföldkőnek számító a *Carson*-ítéletben, melyben a bíróság kifejezetten foglalkozott az „*egyéb helyzet*” kritériumrendszerével.¹⁶⁵⁴ Megjegyzendő, hogy az EJB a „*személyiség vonása*” kritériumot meglehetősen tágan értelmezte.¹⁶⁵⁵ Például több esetben foglalkozott a *lakóhely alapján történő megkülönböztetésekkel*. A lakóhely megválasztása ugyanis tekinthető az egyén személyes választásának,¹⁶⁵⁶ azonban kétségtelen, hogy az illető döntésszabadságát jelentősen csökkenthető a lakóhelyen történő személyes, családi beágyazottság.¹⁶⁵⁷ A *Carson*-ítéletben – áttekintve az ezzel kapcsolatos korábbi ítéleteit¹⁶⁵⁸ – oly módon összegezte saját gyakorlatát, hogy a lakóhely az eset körülményei alapján minősülhet személyes vonásnak, azonban ez nem szükségszerű.¹⁶⁵⁹ Sajnálatos módon az ítélet nem szól arról, hogy milyen körülmények vehetők ebből a szempontból figyelembe. Annyi azonban bizonyos: a lakóhely alapján történő megkülönböztetésekkel kapcsolatos esetek mutattak arra rá, hogy az EJB nem tartja korlátlanul kiterjeszhetőnek a „*személyiség vonása*” kritérium értelmezését.¹⁶⁶⁰

1653 EJB, *Kjeldsen et al. v. Denmark* (5095/71; 5920/72; [5926/72](#)), 1976.07.12., § 56

1654 EJB, *Carson et al. v. United Kingdom* (42184/05), 2010.03.16 (a továbbiakban: *Carson*-ítélet), §§ 66-70

1655 V.ö. O’Connell 2009, 225

1656 A kanadai Legfelsőbb Bíróság meglátása szerint a lakóhely megválasztása az egyéni autonómia legbelső köréhez tartozó, személyes döntés (ld. *Godbout v. Longueuil (City)* [1997] SCR 844 sz. ügy).

1657 Ld. az *Age Concern and Help the Aged* elnevezésű szervezet beavatkozási véleménye a *Carson* -ügyben (*Carson*-ítélet, § 69).

1658 EJB, *Magee v. United Kingdom* (28135/95), 2000.09.06. (a továbbiakban: *Magee*-ítélet); *Johnston et al. v. Ireland* (9697/82) 1986.12.18.; *Darby v. Sweden* (11581/85) 1990.10.23.; *Lindsay et al. v. United Kingdom* (8364/78.), 1979.03.08. (Commission decision); *Gudmundsson v. Iceland* (23285/94), 1996.01.17. (Commission decision).

1659 V.ö. *Carson*-ítélet, §§ 66-70.

1660 *Magee*-ítélet, § 50

3.3. Összegzés – „a személyiség vonása”; a védelem szintje

Az EJEB érzékelhetően nem ragaszkodik ahhoz, hogy a 14. cikk csupán az elfogultságon alapuló megkülönböztetések ellen biztosítson védelmet, és az önkényes megkülönböztetések elleni fellépést is lehetségesnek tartja e cikk hatálya alatt. Azonban gyakorlatában végső soron megjelenik az a követelmény is, hogy az „egyéb helyzet” korlátozó értelmezésével az egyezmény szövegéhez hívebb értelmezést adjon a cikknek. Az ítéletek szövegei kevés támpontot adnak az „egyéb helyzet” kritériumainak meghatározásához. Az *egyedüli, következetesen kimunkált definíciós elem a „személyiség vonása”* kritérium. Ennek sokkal bővebb meghatározását nem találjuk az esetjogban, csupán példákat láthatunk.

A vonatkozó ítéletek részletesebb, más szempontú elemzése nem képezi dolgozatom tárgyát, azonban hivatkoznom kell más szerzők elemző munkáinak¹⁶⁶¹ egyes, témánk szempontjából fontos következtetéseire. Megállapítható, hogy bár az EJEB – az „egyéb helyzet” igen tág, a személyiség vonásai kritériumtól is elszakadó értelmezésével – nyitott az önkényes megkülönböztetések elleni fellépésre, átvette az Egyesült Államok gyakorlatában meghonosodott osztályozási rendszert, miszerint *bizonyos társadalmi csoportokhoz való tartozás „gyanús” megkülönböztetésnek minősül*, és csak rendkívül indokolt esetben igazolható. Ebben az értelemben az EJEB gyakorlatában is kialakult tehát, hogy az elfogultság alapján történő megkülönböztetésekhez *emelt szintű igazolási követelmény tartozik*.¹⁶⁶² Így módon a védett tulajdonságok – s ezen belül az „egyéb helyzet” – tartalmának vizsgálata mégis jelentőssé válik a strasbourgi esetjogban.

¹⁶⁶¹ O’Connell 2009; Kovács 2012; Kovács 2013

¹⁶⁶² O’Connell 2009, 226; Kovács 2012, 99

4. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG GYAKORLATA AZ „EGYÉB HELYZET” ÉRTELMEZÉSÉVEL KAPCSOLATBAN

4.1 Az Alaptörvény egyenlőségi szabályának értelmezése az AB gyakorlatában

4.1.1. Az AB főbb megállapításai a vonatkozó határozatokban

A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény – a továbbiakban: Alkotmány – egyenlőségi szabályát tartalmazó 70/A. §-a az egyik leggyakrabban felhívott rendelkezés volt az AB gyakorlatában,¹⁶⁶³ így a testületnek számos alkalma nyílt, hogy kifejtse az e szakaszhoz fűzött jogértelmezését. Az AB újabb döntéseiben rámutatott arra, hogy az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdésében foglalt szabály tartalmában lényegileg megegyezik az Alkotmány párhuzamos rendelkezésével, ezért az ahhoz fűzött alkotmánybírósági gyakorlat az Alaptörvény említett normájának értelmezésénél is irányadó.¹⁶⁶⁴

Az AB főbb, vonatkozó döntéseinek tartalmi lényegét összefoglalva, az alábbi lényeges megállapítások tehetők az Alaptörvény XV. cikke (2) bekezdésének alkotmánybírósági értelmezéséről.

(1) Az Alkotmányban foglalt megkülönböztetés tilalmának tartalma.

A diszkrimináció tilalma *nem jelenti minden megkülönböztetés tilalmát*. Ellenkezőleg: az állam joga – s bizonyos körben kötelezettsége is –, hogy a jogalkotás során figyelembe vegye az emberek közti tényleges különbségeket. Az Alkotmányban meghatározott megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit *egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként)* kell kezelnie; s erre tekintettel a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait *azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével* kell meghatározni. Ez utóbbi követelményből következhet az is, hogy a javakat és az esélyeket mindenki számára *egyenlően* (azonosan) osszák

¹⁶⁶³ Győrfi – M. Tóth 2009, msz [9]

¹⁶⁶⁴ V.ö. 42/2012. (XII.20.) AB hat., 3.. Az Alkotmányhoz fűződő AB-gyakorlat Alaptörvényhez kapcsolhatóságának kritériumairól ld.: 22/2012. (V.11.) AB hat.

el; de ha valamely - az Alkotmányba nem ütköző - társadalmi cél, vagy valamely alkotmányos jog csakis úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni.¹⁶⁶⁵

(2) Az egyenlően kezelés követelménye az emberi méltósághoz való jogból vezethető le, annak alapvető aspektusa.

A 42/2012. (XII.20.) AB határozat az alábbiak szerint írja le az Alkotmány valamint az Alaptörvény struktúrájában az emberi méltósághoz való jog és az egyenlőségi szabály kapcsolatát. „Az Alaptörvény XV. cikke egyaránt tartalmazza az általános egyenlőségi szabályt [(1) bekezdés], és az alapjogok egyenlőségét, illetve a diszkrimináció tilalmát [(2) bekezdés]. Az általános egyenlőségi szabály az Alkotmányban kifejezetten nem szerepelt; az Alkotmánybíróság gyakorlata ezért ezt az alkotmányos demokráciában elengedhetetlen szabályt az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdése és az Alkotmány 54. § (1) bekezdése együttes értelmezéséből vezette le.¹⁶⁶⁶ [...] Az Alkotmánybíróság érvelése szerint az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében biztosított emberi méltóság joga - mint a 70/A. § (1) bekezdésben említett alapvető jogok legalapvetőbbike - szükségképpen magában foglalja az egyenlően kezelés követelményét a jogrendszer minden normájával szemben. Az Alaptörvény alapján tehát az összefüggés az emberi méltóság (Alaptörvény II. cikk) és az egyenlőség (Alaptörvény XV. cikk) között továbbra is fennmaradt, annak ellenére, hogy az Alkotmányból hiányzó és az Alkotmánybíróság idézett gyakorlatában kialakított általános egyenlőségi szabály most kifejezetten szerepel az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdésében. Az általános egyenlőségi szabály így az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdésére alapozható. Ez dogmatikai egyszerűsítés, miközben - a fentiek szerint - a szükségszerű kapcsolat az egyenlő méltóság (Alaptörvény I. cikk és II. cikk) és a törvény előtti tartalmi egyenlőség között változatlanul fennáll, mert az egyenlőség végső alapja az egyenlő méltóság.”¹⁶⁶⁷

¹⁶⁶⁵ Ld. a később sokat hivatkozott két korai határozatban: 9/1990. (IV.25.) AB hat.; 61/1992. (XI.20.) AB hat. Későbbi hivatkozások pl.: 24/2011. (III. 30.) AB határozat; 26/2011. (III. 30.) AB határozat; 118/2009. (XI. 20.) AB határozat; 42/2008. (IV. 17.) AB határozat és még számos helyen.

¹⁶⁶⁶ 21/1990. (X. 4.) AB határozat

¹⁶⁶⁷ Kiemelések tőlem.

(3) *A diszkriminációtilalom nemcsak az alapjogok élvezetére, hanem a jogrendszer egészére kiterjed, amennyiben sérti az emberi méltósághoz való alapvető jogot.*¹⁶⁶⁸

(4) Az *alapvető jogok* terén való megkülönböztetés esetén szigorúbb teszt az ún. *szükségesség-arányosság mércéje* alkalmazandó a megkülönböztetés igazolására,¹⁶⁶⁹ vagyis bizonyítani kell, hogy a megkülönböztető intézkedés valamely más alapvető jog biztosítása érdekében elkerülhetetlenül szükséges, és a korlátozás a cél elérésével arányos. *Egyéb jogok* terén való megkülönböztetés kimentésénél elegendő az ún. *észszerűségi teszt*, vagyis az igazolás körében tárgyilagos mérlegelés szerinti észszerű indokot kell felmutatni.¹⁶⁷⁰

(5) A diszkriminációtilalomnak *nem csupán a közhatalmi* tevékenységek esetén kell érvényesülnie, hanem a *nyilvános magánszférában hozott döntések* során is.¹⁶⁷¹

(6) Az Alaptörvény diszkriminációtilalmi mércéjének értelmezésénél *minimális követelményként kell figyelembe venni az EJEE által e tárgyban biztosított védelmi szintet.*¹⁶⁷²

4.1.2. Az AB gyakorlatának elméleti alapjai

A 4.1.1. pontban összegzett főbb megállapításokból következtethetünk az AB-nak határozatok mögött húzódó, alkotmányos egyenlőségi követelményről vallott felfogásáról.

Az irodalom rámutat arra, hogy az Alaptörvény XV. cikkében megfogalmazott egyenlőségi szabály az AB értelmezésében a 2.1.1. pontban említett egyenlőségi

¹⁶⁶⁸ Ez a megállapítás is számos AB határozatban szerepel, pl. 61/1992. (XI.20.) AB hat., 42/2012. (XII.20.) AB hat.; 14/2014. (V.13.) AB hat. [31]; 3206/2014. (VII.21.) AB hat. [28]; 3073/2015. (IV.23.) AB hat. [57]; 51/2011. (VI. 24.) AB határozat [III. 1.1.]

¹⁶⁶⁹ Ennek részletes kifejtése: 18/2000. (VI.6.) AB hat. [III. 3.]

¹⁶⁷⁰ Ld. pl. 30/1997. (IV.29.) AB hat.; 35/1994. (VI.24.) AB hat. [III. 2.]; 37/2002. (IX.4.) AB hat.; 51/2011. (VI.24.) AB hat. [III. 1.1.]. Ld. még: Győrfi – M. Tóth 2009, msz [53]-[56].

¹⁶⁷¹ Ld. pl. 45/2000. (XII.8.) AB hat.; 3206/2014. (VII.21.) AB hat. [31]; Győrfi – M. Tóth 2009, msz [75]; Kovács 2012, 129-133.

¹⁶⁷² Ld. 32/2012. (VII.4.) AB hat. [41]; 16/2014. (V.22.) AB hat. [37]; 3206/2014. (VII.21.) AB hat. [30].

elméletek közül a *Ronald Dworkin* által kifejtett „*források egyenlőségének elméletéhez*” áll legközelebb.¹⁶⁷³ Ezen elmélet szerint az emberek közti egyenlőség akkor valósul meg, ha a forrásokat kezdetben egyenlően osztják el közöttük. A források kategóriája magában foglalja az egyéni jellemeket alkotó tulajdonságokat, amelyek meghatározzák az embernek az erkölcs mércéihez való viszonyát; sőt azokat a jogi és egyéb lehetőségeket, amelyek nyitva állnak az egyén előtt.¹⁶⁷⁴ A forrásegyenlőségi elmélet alapján kialakított jogalkotói cél az, hogy a forrásokat mindenki számára egyenlően kell elosztani, ezt követően pedig mindenki maga dönthet arról, hogy ezek birtokában hogyan alakítja életprogramját. A politikai közösség azonban felelősséggel tartozik az eredendően marginalizált csoportok irányába, ez az állam folyamatos újraelosztási tevékenységét alapozza meg.¹⁶⁷⁵ Ez indokolja tehát a sérülékeny társadalmi csoportoknak az egyenlőség szempontjából kiemelt védelmét, amely szempontot az Alaptörvény a védett tulajdonságok felsorolásával jeleníti meg. Ez képezheti *elvi alapját az elfogultsági alapú megkülönböztetésekkel szemben való emelt szintű védelemnek*.

Csak hogy – mint láttuk – az AB az egyenlőség követelményét az emberi méltósághoz való jogból vezeti le, s ebből az következhet, hogy nem csupán az elfogultságon alapuló, hanem *az önkényes megkülönböztetések ellen is alkotmányos védelmet kell nyújtani*. Az AB egyes határozataiból világosan látszik, hogy a testület arra is hajlott, hogy olykor a védett tulajdonságok vizsgálatának háttérbe szorításával a pusztán önkényes megkülönböztetéseket is alkotmányellenesnek nyilvánítsa.¹⁶⁷⁶

Arra a – témánk szempontjából igen jelentős – kérdésre tehát, hogy az Alaptörvény egyenlőségi szabálya elsősorban az elfogultsági vagy az önkényes megkülönböztetések ellen nyújt-e védelmet, az AB gyakorlatából nem adható teljesen biztos válasz. Az AB ugyanis az egyenlőség követelményéhez kapcsolódó *védelmi szintek differenciálása szempontjából láthatólag nem ezt a tipológiát tartotta*

1673 Kovács 2012, 50-51; Győrfi – M. Tóth 2009, msz [16]

1674 Dworkin 2000, 113 sk., 285-286.

1675 V.ö. Kovács 2012, 62.

1676 Ld. pl. 68/1997. (XII.29.) AB hat.; 91/2007. (XI.22.) AB hat. V.ö. Kovács 2012, 86. Győrfi – M. Tóth 2009, [48].

*elsődlegesen mérvadónak.*¹⁶⁷⁷ Az AB által meghatározott két – egy magasabb és egy alacsonyabb – védelmi szint ahhoz igazodik, hogy az alapjogok vagy nem az alapjogok terén történik-e a megkülönböztetés. A védelmi szint különbözősége pedig nemcsak az kimentési teszt erősségének különbségében állt (amelyet az AB egyébként nem teljesen következetesen alkalmaz), hanem az alábbiakban is.¹⁶⁷⁸ A nem alapvető jogok esetében az összehasonlítás alapjául szolgáló, releváns hasonlóság megítélése nyitott – a jogalkotó széleskörű mérlegelésére bízott – döntés, és csupán az összehasonlítás módszerére létezik kötelező mérce (t.i. az egyének egyenlő méltóságú személyekként való kezelése, egyenlő tisztelet és figyelem biztosítása).¹⁶⁷⁹ Ezzel szemben az alapjogok esetében nem csupán a módszerre van kötelező előírás, hanem az alkotmányozó maga jelölte ki a releváns hasonlóság megítélésének főbb tartalmi kritériumait (t.i. az alapjogok egyenlő élvezetének lehetősége).¹⁶⁸⁰

Összehasonlításként ismét utalnék arra, hogy míg tehát az AB a megkülönböztetések elleni fellépés során elsősorban az alapjogi – nem alapjogi sérelmek dichotómiájában gondolkodott, az EJB és a nemzetközi szintén más jelentős bírói fórumai a megkülönböztetések védett tulajdonságokhoz köthető „gyanússága” alapján állították be a védelmi szinteket.¹⁶⁸¹ Talán az Alkotmány és az Alaptörvény szöveghűbb értelmezését valósította volna meg az AB, ha eredetileg is követte volna ezt a nemzetközi irányt, hiszen a védett tulajdonságok sora szerepelt az Alkotmány 70/A. §-ában és az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdésében is.¹⁶⁸²

Az utóbbi években született AB határozatok azonban *közelítenek az előbb leírt nemzetközi gyakorlathoz.*¹⁶⁸³ Bár erre a vonatkozó határozatok nem feltétlenül

1677 Bragyova András mutatott rá arra, hogy az elfogultságon alapuló megkülönböztetésekkel kapcsolatban emelt szintű alkotmányos védelmet kell biztosítani. Győrfi Tamás és M. Tóth Balázs azonban úgy vélik, az AB gyakorlata nem áll összhangban ezzel az elmélettel, hiszen nem alkalmaz külön tesztet az önkényes megkülönböztetésekhez képest a védett tulajdonságokon alapuló megkülönböztetésekre. (Ld. Bragyova 47; Győrfi – M. Tóth 2009, msz [69]-[71]). Ld. még. Kovács 2012, 99.

1678 V.ö. 20/1999. (VI.25.) AB hat. (elemzi: Sólyom 2001, 410; Győrfi – M. Tóth 2009, msz [56]).

1679 V.ö. Győrfi – M. Tóth 2009, [16], [68] (hivatkozással Radbruch 1999, 37-re); Kovács 2012, 59.

1680 V.ö. Győrfi – M. Tóth 2009, [68].

1681 Ld. részletesen: 2.1.2. pont.

1682 Egyetértő álláspont: Kovács 2012, 86, 99.

1683 Különösen: 42/2012. (XII.20.) AB hat. [38]-[41], 3/2014. (I.21.) AB hat. [56]; 3206/2014. (VII.21.) AB hat. [27]-[28]; 34/2014. (XI.4.) AB hat. [304]; 3073/2015. (IV.23.) AB hat. [57]. (Elemzésüket ld. a 4.2. pontban.)

térnek ki,¹⁶⁸⁴ az AB egyfajta minimális mérceként irányadónak tartja maga számára az EJEK által az EJEK alapján biztosított antidiszkriminációs védelmi rendszer követelményeit. Azon, újabb határozatok megalkotása során, amelyek már kifejezetten hivatkoznak az EJEK gyakorlatára, az AB szükségszerűen beleütközik a védett tulajdonságok mentén kialakítható különböző védelmi szintrendszer harmadik fokozatát kifejezetten az elfogultságon alapuló megkülönböztetésekre vonatkozóan, különös jelentőséget tulajdonítva a védett tulajdonságoknak, az alábbiak szerint.

4.2. Az AB „egyéb helyzet”-tel kapcsolatos jogértelmezése

Ha az AB arra az álláspontra helyezkedett volna, hogy az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése alapján csupán az elfogultságon alapuló megkülönböztetéseket lehet alkotmányellenesnek nyilvánítani, már korábban is döntő jelentősége lett volna a védett tulajdonság vizsgálatának, s a példálódzó felsorolásba nem illeszkedő tulajdonság esetén az „egyéb helyzet” értelmezésének. Azonban az AB úgy ítélte meg, hogy az említett rendelkezés mindenfajta önkényes megkülönböztetést tilt, így a védett tulajdonságok vizsgálata éppen azáltal halványulhatott el, hogy a testület az „egyéb helyzet” kategóriáját igen kiterjesztően értelmezte. A vonatkozó eseteket áttekintve megállapíthatjuk, hogy az AB az Alkotmány 70/A. §-ának valamint az Alaptörvény XV. cikke (2) bekezdésének alkalmazásában „egyéb helyzet”-nek minősítette

- a szexuális irányultságot,¹⁶⁸⁵
- az életkort,¹⁶⁸⁶
- a foglalkozást,¹⁶⁸⁷
- a hajléktalanságot illetve az egzisztenciális kiszolgáltatottságot,¹⁶⁸⁸

1684 Kivételiesen erre is kitér: 3206/2014. (VII.21.) AB hat. [30].

1685 Pl. 20/1999. (VI.25.) AB hat., 14/1995. (III.13.) AB hat., 45/2000. (XII.8.) AB hat., 20/1999. (VI.25.) AB hat., 37/2002. (IX.4.) AB hat.

1686 Pl. 857/B/1994. AB hat., 18/2001. (VI.1.) AB hat.

1687 74/1995. (XII.15.) AB hat.

1688 176/2011. (XII.29.) AB hat.

- nem vagyoni kártérítésnél a jogsértés súlyát,¹⁶⁸⁹
- a bejelentett lakóhelyet,¹⁶⁹⁰
- az alany jogi vagy természetes személy voltát.¹⁶⁹¹

Láthatjuk – és a szakirodalom meg is jegyzi, fel is rója –, hogy az „egyéb helyzet”-ek AB által elfogadott köre messze túlmutat társadalom sérülékeny csoportjainak azonosítására szolgáló kategóriákon.¹⁶⁹² Ezzel az AB tehát az önkényes megkülönböztetések elleni fellépés irányába terjesztette ki az egyenlőség alkotmányos követelményének védelmi körét.

Fordulópontot jelentett azonban a 42/2012. (XII.20.) AB határozat, amelyben az AB az alábbi módon, hosszan értekezett a védett tulajdonságok jellegéről.

„A XV. cikk (2) bekezdése nyílt felsorolást tartalmaz, azaz nem kimerítő. Megállapítható azonban, hogy a rendelkezésben említett tulajdonságok - faj, szín, nem, fogyatékoság, társadalmi származás stb. – *az egyén megváltoztathatatlan tulajdonságai, melyeket nem tud befolyásolni*. Joggal ide sorolható a vallás, vagy politikai és más vélemény is, mert ezek az egyén számára önazonossága (személyisége) elválaszthatatlan részét alkotják, és mint ilyenek nem változtathatók tetszőlegesen. Az egyén vagyoni helyzete természetesen változhat, de a közelebbi vizsgálat megmutatja, hogy az Alaptörvény az egyén számára kedvezőtlen – és adott esetben önerőből nem változtatható – vagyoni viszonyokon alapuló megkülönböztetést tiltja.

Az egyén megváltoztathatatlan – saját elhatározásától nem függő, többnyire eleve adott - *tulajdonságain alapuló megkülönböztetés* a jogi megkülönböztetés legsúlyosabb esete, a *diszkrimináció*. Az ilyen megkülönböztetés a XV. cikk (2) bekezdése alapján általában tilos, ezért minden ilyen megkülönböztetés az általános egyenlőségi szabályhoz képest *szigorúbb vizsgálatot követel*. [...]

[...] Joggal feltételezhető, hogy az Alaptörvény értékrendje szerint ezek a megkülönböztetések akkor is tilosak, ha nem az alapvető jogok védelmi körébe

1689 34/1992. (VI.1.) AB hat.

1690 2002/B/1991. AB hat.; 3142/2015. (VII.24.) AB hat.

1691 68/1997. (XII.29.) AB hat.

1692 Kovács 2012, 86

eső tárgyakat szabályozó jogszabályok tartalmazzák. [...]

Ebből következik, hogy az ilyen megkülönböztetés *igazolhatósága a nem alapjogok tekintetében is különleges szigorúsággal vizsgálendő.*"¹⁶⁹³

Ezt az érvelést később az AB több más határozatában is hivatkozta, mégpedig akként összegezve, hogy a védett tulajdonságokon – azaz: az elfogultságon – alapuló megkülönböztetések igazolhatóságához nem elegendő az észszerűségi teszten való megfelelés, hanem akkor is szigorúbb teszt alkalmazandó, ha nem az alapjogok terén történő megkülönböztetésről van szó.¹⁶⁹⁴ Állíthatjuk tehát, hogy az AB az elfogultságon alapuló megkülönböztetésekre vonatkozóan egy *külön tesztet vezetett be.*¹⁶⁹⁵ Sajnos az e tesztre hivatkozó határozatokból nem derül ki egész világosan, hogy ez a teszt („különleges szigorúságú vizsgálat”) miben is állna, de annyit bizonyosan tudunk róla, hogy szigorúbb, mint az önkényes megkülönböztetéseknél alkalmazott észszerűségi teszt.

Az újabb teszt bevezetése folytán tehát az AB-nak *nagyobb figyelmet kellett fordítania az „egyéb helyzet” tartalmának pontosítására*, hiszen megnőtt a védett tulajdonságok jelentősége. Ennek legbővebb kifejtését a 3206/2014. (VII.21.) AB határozatban találjuk. Ebben felidézte a 42/2012. (XII.20.) AB határozatban ezzel kapcsolatban írtakat, azonban tovább is fűzte e gondolatsort az alábbi módon.

„A [XV. cikk (2) bekezdésében] tételesen felsorolt tulajdonságok mellett az „egyéb helyzet szerinti különbségtétel” fordulat *nyújt garanciát* ahhoz, hogy az *előre nem látható*, de a felsorolásban szereplő tulajdonságokhoz döntő *hasonlóságot* mutató helyzetben élő személyeket se érhesse hátrányosan sújtó különbségtétel. Ez a fordulat ad lehetőséget az Alkotmánybíróságnak arra, hogy *a társadalom aktuális változásaira időszerűen reagálva* mindig maga határozhassa meg, melyek *a társadalom sérülékeny csoportjai*, vagyis mely csoporthoz tartozók tekinthetők kiszolgáltatottnak, kirekesztettnek, illetve folyamatos, és indokolatlan hátránnyal sújtottaknak. Az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdése ennek megfelelően egy nyílt felsorolást tartalmaz, ám ez a nyílt felsorolás *korlátlanul nem bővíthető*. Nem nyújt

1693 Kiemelések tőlem.

1694 Pl. 3/2014. (I.21.) AB hat. [56]; 3206/2014. (VII.21.) AB hat. [27]-[28]; 34/2014. (XI.4.) AB hat. [304]; 3073/2015. (IV.23.) AB hat. [57].

1695 Ezzel végül Bragyova András álláspontja igazolódik (ld. fent, 4.1.2. ponr).

védelmet olyan személyeknek, akiket valamely szabály ugyan éppen hátrányosan érint, de mégsem diszkriminál. Az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdésében garantált diszkriminációtilalom ugyanis *csupán olyan élethelyzeteket ölelhet át, amelyekben az emberek önazonosságát, identitását meghatározó lényegi tulajdonságuk miatt előítéllettel, vagy társadalmi kirekesztéssel néznek szembe.* Vagyis a diszkriminációtilalom alkotmányos klauzulája elsődlegesen a társadalom személyben rejlő és tetszés szerint nem változtatható tulajdonság mentén elkülönülő csoportjainak védelmét szolgálja.”¹⁶⁹⁶

Továbbá ugyanezen határozatában az AB az „egyéb helyzet” fordulat értelmezésénél kifejezetten hivatkozik az *EJEB e tárgyban kifejtett jogértelmezésére.*¹⁶⁹⁷ Ennek kapcsán kifejti, hogy az EJEB esetjogában sem bővíthető tetszés szerint az „egyéb helyzet” kategóriája,¹⁶⁹⁸ hanem kizárólag a társadalom sérülékeny, személyben rejlő tulajdonság mentén elkülönülő csoportjait ölelheti át.¹⁶⁹⁹ Ezt az érvelést nem tartom teljesen helytállónak, hiszen – mint láttuk – az EJEB valójában nagyon nagyvonalú volt az „egyéb helyzet” értelmezésének kiterjesztésével kapcsolatban (jóllehet valóban kijelentette, hogy ez a kategória nem bővíthető korlátlanul), illetve a személyiség lényegi vonásának kritériumán túl a sérülékeny társadalmi csoporthoz való tartozás kritériuma nem jelenik meg a határozatokban.¹⁷⁰⁰ Ugyanakkor az előbb idézett AB határozatából mindenképpen kiolvasható az EJEB jogértelmezéséhez való közeledés szándéka. Ebbe az irányba illeszkedik, hogy ez a határozat – a 42/2012. (XII.20.) AB határozatra hivatkozva – szintén utal arra, hogy az elfogultságon alapuló megkülönböztetések esetén más, szigorúbb teszt alkalmazandó, mint a pusztán önkényes megkülönböztetésekhez tartozó észszerűségi teszt.

A 3206/2014. (VII.21.) AB határozatból és a későbbiekben erre hivatkozó határozatokból¹⁷⁰¹ most már jól kirajzolódik, hogy az AB milyen kritériumokat tart irányadónak az „egyéb helyzet” értelmezésénél, amikor az elfogultságon alapuló megkülönböztetések jogszerűségét vizsgálja. A 42/2012. (XII.20.) AB

¹⁶⁹⁶ Kiemelések tőlem.

¹⁶⁹⁷ 3206/2014. (VII.21.) AB hat. [30]-[32].

¹⁶⁹⁸ 3206/2014. (VII.21.) AB hat. [31], hivatkozva az EJEB *Magee*-ítéletére.

¹⁶⁹⁹ 3206/2014. (VII.21.) AB hat. [31]

¹⁷⁰⁰ Ld. részletesen: 3.2., 3.3. pont.

¹⁷⁰¹ Pl. 3112/2016. (VI. 3.) AB hat [26]; 3073/2015. (IV.23.) AB hat. [55]-[57].

határozat az „*egyén megváltoztathatatlan tulajdonsága*” kritériumot emelte ki. A 3206/2014. (VII.21.) AB határozat ehhez képest új elemként rendeli figyelembe venni, hogy e tulajdonság az egyént valamely *sérülékeny társadalmi csoporttal köti össze*. Igen fontos fejleménynek tarthatjuk, hogy ez a fogalmi kritérium megjelent, hiszen az elfogultságon alapuló megkülönböztetésének specialitását éppen az adja, s az e megkülönböztetésekkel szembeni emelt szintű védelmet éppen az indokolja, hogy a megkülönböztetés forrása valamely sérülékeny társadalmi csoportokkal szemben táplált előítélet.¹⁷⁰²

5. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK: AZ „EGYÉB HELYZET” FOGALMI ELEMEI

Az előzőekben áttekintettük a releváns elméleti szakirodalmat, nemzetközi gyakorlatot továbbá az EJB és az AB gyakorlatát az „*egyéb helyzet*” mint antidiszkriminációs védett tulajdonság alkalmazásának vonatkozásában. Mindezek összegzéséből meghatározhatunk egy, a magyar foglalkoztatási diszkriminációs esetek megoldásához irányadó szempontrendszert az Ebktv.-ben szereplő „*egyéb helyzet*” fordulat alkalmazásához. Az „*egyéb helyzetet*” két fő fogalmi elemmel határozhatjuk meg: olyan tulajdonságok számíthatnak „*egyéb helyzetnek*”, amelyek (1) a *személyiség lényegi vonásai* és (2) amelyek révén az *egyén valamely sérülékeny társadalmi csoporthoz kapcsolódik*. Az alábbiakban ezeket a fogalmi elemeket fogom részletesen elemezni.

5.1. „A személyiség lényegi vonása”

Mint a korábbiakban láttuk, a „*személyiség vonása*” mint fogalmi elem az EJB,¹⁷⁰³ „*az egyén megváltoztathatatlan tulajdonsága*” pedig a magyar AB egyes döntéseiben elengedhetetlen kritériumként szerepel az „*egyéb helyzet*” fennállásának megállapításához.¹⁷⁰⁴ Hasonló utalást fedezhetünk fel a kanadai Szövetségi Alkotmánybíróság korábban idézett döntésében, melyben „*az egyén megváltoztathatatlan, vagy csak elfogadhatatlanul magas költségek alapján megváltoztatható tulajdonságaiként*” írta le a védett tulajdonságként szóba

¹⁷⁰² V.ö. 2.1.2. és 2.1.3. pont.

¹⁷⁰³ Ld. 3.2. és 3.3. pont.

¹⁷⁰⁴ Ld. 4.2. pont.

jöhető személyiségjegyeket.¹⁷⁰⁵ Mondhatjuk tehát, hogy az „egyéb helyzet” mint személyes tulajdonság minőségével kapcsolatban is figyelembe kell venni egyes fogalmi kritériumok fennállását. Az EB TT által kiadott Egyéb helyzet állásfoglalás a „személyiség lényegi vonása” megnevezést használja,¹⁷⁰⁶ s mivel – mint később látni fogjuk – ezt a terminust vette át a bírói gyakorlat is, a továbbiakban ezt a kifejezést használom az egyéb helyzet szempontjából figyelembe vehető tulajdonságok minőségének megragadására.

Az EB TT a „személyiség lényegi vonása” mint fogalmi elem pontosításaként elsősorban arra hívta fel a figyelmet, hogy e kritérium kizárja az egyéni magatartások „egyéb helyzetként” történő kezelését.¹⁷⁰⁷ A testület továbbá az alábbi szempontrendszert ajánlja a „személyiség lényegi vonása” kritérium fennállásának tesztjéül: vizsgálni kell, hogy az adott tulajdonságra igazak-e a következő állítások.

- „(1) A jogsérelmet szenvedett mindennapi létét alapjaiban meghatározza-e?
- (2) Saját választása alapján megváltoztathatja-e az egyén?
- (3) Látható tulajdonság-e?
- (4) Hosszabb ideje, az egyén döntésétől függetlenül, szükségszerűen fennáll-e?
- (5) Fennállt-e a jogsérelem elszenvedésekor?”¹⁷⁰⁸

Az EB TT szempontrendszere egyfelől jól használható, mert igen kézzelfogható, konkrét kérdéseket tartalmaz, másfelől viszont alkalmazhatóságát gyengíti, hogy – amint a testület is leszögezi – nem konjunktív feltételekről lévén szó, valójában túl tágra nyitja a jogalkalmazó mérlegelési mozgásterét annak eldöntésében, hogy milyen szempontokat tart relevánsnak a „személyiség lényegi tulajdonsága” fennállásának szempontjából.¹⁷⁰⁹

¹⁷⁰⁵ Ld. 2.1.2. pont

¹⁷⁰⁶ EB TT 2010, 1, 3

¹⁷⁰⁷ EB TT 2010, 1, 4

¹⁷⁰⁸ EB TT 2010, 3-4

¹⁷⁰⁹ Ld. részletesebben: EB TT 2010, 4.

Figyelemre méltónak tartom a brit *Lord Walker* által ajánlott vizsgálati sémát, amely a *személyiség vonásait koncentrikus körökbe helyezi*. A legbelsőbb körben helyezkednek el az egyén veleszületett tulajdonságai, amelyek megváltoztathatatlanok, vagy igen nehéz őket megváltoztatni (pl. nemzeti-etnikai, nemi hovatartozás stb.). A második kör, amelyek személyes döntés tárgyai, de „majdnem veleszületettek”: a klasszikus szabadságjogok gyakorlásából erednek, mint pl. a véleményszabadság, egyesülési szabadság, vallásszabadság. A harmadik körbe tartoznak a személy cselekvéséből vagy a vele való történésekből származó vonások (pl. lakóhely, hadviselt státusz, hajléktalanság).¹⁷¹⁰ Hogy ezek közül mi számít lényegesnek, arról az osztályozás nem szól, de világos, hogy minél beljebb helyezkedik el egy adott tulajdonság a körrendszerben, annál erősebb az indikáció, hogy a személyiség lényegi vonásaként értékelhető.

Vitatható, hogy csupán olyan tulajdonságok minősülhetnek-e a személyiség lényegi vonásának, amelyek *az egyén identitásának részei*. Úgy vélem, nem szükséges alkotóelem, hogy az egyén szubjektív identitástudatának is részét képezze az adott tulajdonság. Az sem feltétel, hogy az egyén az adott tulajdonságot életvitele szempontjából fontosnak tartsa. Hiszen a diszkrimináció alapjául nem az egyén szubjektív, hanem a külső megítélése bír jelentőséggel. Elég, ha az adott tulajdonság egy adott társadalmi közegben – vagyis egy külső, objektivizált perspektívából – a megítélésének lényeges forrását képezze.¹⁷¹¹ Például elképzelhető, hogy valaki külső megjelenése alapján látványosan egy adott etnikum tagja, azonban kulturálisan, vallásilag stb. nem kötődik az adott etnikumhoz, külső megítélése szempontjából mégis döntő lehet az adott etnikumhoz való tartozás.

A tulajdonság *megváltoztathatatlanságának* vagy *„magas költségen” történő megváltoztathatóságának* szempontja az irodalomban több helyen is felmerül

¹⁷¹⁰ *R (J.M.) v Secretary of State for Work and Pensions* [2007] EWCA Civ 614, [2007] H.R.L.R. 35 (brit jogeset), Lord Walker véleménye [5]. Ld. még: O’Connell 2009, 227.

¹⁷¹¹ Kovács Kriszta szerint az „egyéb helyzet” fennállásának nem feltétele, hogy a tulajdonság az egyéni identitás részét képezze (pl. nagyon rossz vagyoni helyzet), elegendő, ha az adott körülmény a társadalom többi részének sztereotíp viselkedését kiválthatja. Csak azon tulajdonságok vehetők azonban figyelembe, amelyeket az egyén életvitele szempontjából maga is fontosnak tart. (Kovács 2012, 76-77) Ez utóbbi feltétellel azért vitatkozom, mert ez is szubjektív megítélés kérdése, a diszkriminációt pedig a külső megítélések generálják.

mint a „személyiség lényegi vonása” feltétel kritériuma.¹⁷¹² Magam is ezt tartom az egyik legfontosabb fogalmi elemnek. A megváltoztathatatlan, nehéz megváltoztathatóság ugyanis egyfelől annak jele, hogy az adott tulajdonság mélyen beépült a személyiség struktúrájába. Másfelől pedig egy az elvárhatóság keretei között megváltoztathatatlan tulajdonság csökkenti az egyén autonóm mozgásterét körülményeinek, saját külső megítélésének kialakítása szempontjából, ezáltal sérülékenyebbé válhat az őt kívülről megítélő személyek véleményalkotásával szemben. Egy alá-fölérendeltségi jellegű viszonyban (pl. munkaviszony, oktatási jogviszony, egészségügyi jogviszony) ezáltal csökken az egyén érdekérvényesítő képessége, ami megfelelő táptalajt kínál a diszkriminációnak.

Összegezve tehát úgy vélem, a következő két fontos kérdést érdemes megvizsgálni, amikor arról kell dönten, egy adott tulajdonság a személyiség lényegi vonásának minősül-e.

- (1) Egy külső, objektivizált perspektívából a személyiség identitásalkotó elemét képezi-e az adott tulajdonság?
- (2) A tulajdonság az elvárhatóság keretei között megváltoztatható-e?

E két feltétel fennállásának vizsgálatához hasznosnak bizonyulhatnak az EB TT által ajánlott kérdések – amelyek tulajdonképpen e két szempont köré rendezhetők –, valamint a személyiség tulajdonságait tartalmazó koncentrikus körök vizsgálati modellje.

5.2 „Sérülékeny társadalmi csoporthoz kapcsoló tulajdonság”

Ahogy már az előzőekben kifejtettem, a *diszkriminációttilalom* – mint az elfogultságon alapuló, igazságtalan megkülönböztetésekkel szembeni speciális jogi védelem eszköze – *lényegadó sajátossága, hogy a sérülékeny társadalmi csoportokat azonosítja*, és kizárólag részükre biztosít emelt szintű jogi védelmet. Ebből vezettem le, hogy amennyiben a védett tulajdonságok köre egy adott antidiszkriminációs jogi normában nyitott, az „egyéb”-kategória körében is csak a

¹⁷¹² V.ö. a kanadai joggyakorlat (2.1.2. pont), 42/2012. (XII.20.) AB határozat és az ezt idéző további AB határozatok (ld. 4.2. pont). Irodalmi megjelenés: Kovács 2012, 77-74

sérülékeny társadalmi csoportok jellegadó ismérvei ismerhetők el. Láthattuk, hogy a kanadai és az egyesült államokbeli gyakorlat is ezt az elvet követi.¹⁷¹³ Az EJB a vonatkozó döntéseiben nem dolgozta ki ezt a fogalmi elemet.¹⁷¹⁴ Hazai szempontból azonban igen fontos fejlemény, hogy az AB „egyéb helyzet” alapján történő diszkriminációra vonatkozó újabb határozataiban már feltételül szabja a sérülékeny társadalmi csoporthoz kapcsolódó fogalmi kritérium fennállását, s ehhez kapcsolódóan a megkülönböztetés jogszerűségének alátámasztásához egy emelt szintű igazolási követelményt kapcsol.¹⁷¹⁵

Az Egyéb helyzet állásfoglalás is kiemeli ezt a definíciós elemet, az alábbi lényegre törően megfogalmazással.

„Az egyéb helyzet éppen a társadalom dinamikus fejlődése miatt nem határozható meg pontosan. Definíciós magját azonban az képezi, hogy tárgyilagosan igazolható, homogén csoportképzésre, általánosításra alkalmas, és társadalmi előítéletek alapjául szolgáló tulajdonságot takar. Ennek megfelelően az egyéb helyzet, mint védett tulajdonság szinguláris, másra nem jellemző, csak egy személynél előforduló tulajdonság esetében főszabályként nem alkalmazható. A diszkriminációval szembeni jogvédelem lényegét az egyéb helyzet esetében is az adja, hogy a védett tulajdonsággal rendelkező panaszos elsődlegesen nem saját magatartása, hanem egy adott csoporthoz való tartozása miatt szenved hátrányt.”¹⁷¹⁶

Továbbá:

„[a]z Ekv.-ben nem nevesített, de társadalmilag köztudomásúan hátrányos helyzetben lévő csoportok tagjait a csoporttal való kapcsolatukra tekintettel érő hátrány nagy valószínűséggel az egyéb helyzethez kapcsolódik.”¹⁷¹⁷ (Mint korábban arra utaltam, ezen a megfontoláson alapul a magánjogi jogviszonyokban érvényesülő diszkriminációttilalom esetén a bizonyítási teher megosztásának szabálya.¹⁷¹⁸)

¹⁷¹³ Ld. 2.1.2. és 2.1.3. pontok.

¹⁷¹⁴ Ld. 3.1. pont.

¹⁷¹⁵ 3206/2014. (VII.21.) AB határozat és az erre hivatkozó későbbi határozatok, ld. részletesebben: 4.2. pont

¹⁷¹⁶ EB TT 2010, 4

¹⁷¹⁷ Uott.

¹⁷¹⁸ Ld. 2.1.3. pont.

Annak meghatározásánál, hogy mely társadalmi csoportok minősülhetnek sérülékenynek, *elsősorban az össztársadalmi szinten jelenlévő szociális törésvonalakat*, történetileg kialakult alá-fölérendeltségi struktúrákat lehet figyelembe venni (*makroszint*). Ezen túlmenően azonban a társadalmi élet *egyes metszeteiben* kialakult strukturális egyenlőtlenségek is képezhetnek antidiszkriminációs védelemre számot tartó, sérülékeny csoportokat (*mezoszint*). Különösen a következő metszetekre kell ebből a szempontból figyelemmel lenni.

(1) *Földrajzi metszetek.*

Az Egyéb helyzet állásfoglalás is utal arra, hogy egy adott országon belül regionális viszonylatban is kialakulhatnak olyan hátrányos helyzetű csoportok, amelyek össztársadalmi perspektívában talán nem, de helyben negatív előítéletekkel szembesülnek.¹⁷¹⁹ Erre a metszetre a későbbiekben a lakóhely alapján történő diszkriminációs esetekkel kapcsolatban fogok visszatérni.

(2) *Ágazati metszetek.*

Az antidiszkriminációs jogi normák gyakran speciális szabályokat tartalmaznak az élet egyes területein, hiszen a jogalkotó szerencsés esetben felismeri, hogy a diszkriminációnak különleges megnyilvánulásai lehetnek a különböző életterületeken. A magyar Ebktv. is ezt a logikát követi, kiemelve a diszkrimináció kockázatát fokozottan magában rejtő életviszonyokat, életterületeket (oktatás, foglalkoztatás, lakhatás, áruk-szolgáltatások, egészség- és szociális ügy), speciális szabályokat is adva.¹⁷²⁰ Könnyen felismerhetjük, hogy egy-egy ágazatban, életterületen képződhetnek olyan sérülékeny csoportok, amelyek kifejezetten ezen a területen szenvednek diszkriminációs hátrányokat.

A *foglalkoztatás területén* kezd kibontakozni a speciálisan e területen hátrányt szenvedő csoportok antidiszkriminációs védelme. *Kajtár Edit* osztályozása szerint a foglalkoztatási diszkrimináció alapjául szolgáló védett tulajdonságok két csoportba sorolhatók: az egyikbe azon tulajdonságok tartoznak, amelyek a munkavállalókhoz mint emberi lényekhez kapcsolódnak, a másikba pedig azok, amelyek a munkaszerződés valamely jellegzetességéhez (jellemzően atipikus

¹⁷¹⁹ EB TT 2010, 4-5

¹⁷²⁰ Ebktv. III. fejezet

voltához, pl. részmunkaidős jellegéhez, határozott idejű voltához, a kölcsönzött munkavállalói, távmunka-végzői léthez stb.).¹⁷²¹ Az utóbbi csoport tehát kifejezetten ágazatspecifikus védett tulajdonságokat takar.

Az *uniós jog* egyébiránt már évtizedek óta reflektál a foglalkoztatásspecifikus védett tulajdonságok alapján történő diszkriminációra: irányelvek rögzítik a részmunkaidős,¹⁷²² határozott idejű munkaviszonnyal rendelkezők¹⁷²³ valamint a kölcsönzött munkavállalók diszkriminációja tilalmának¹⁷²⁴ egyes aspektusait. Ezeket a tilalmakat a *magyar jog is szabályozza*.¹⁷²⁵ A távmunka-végzésről uniós szinten csupán egy, a szociális partnerek által létrehozott keretmegállapodás rendelkezik, azonban ebben is több helyen megjelenik a távmunkát végzők és a tipikus munkavégzési hellyel rendelkezők közti egyenlő bánásmód követelménye.¹⁷²⁶ A magyar Ebktv. a védett tulajdonságok kötött nem említi a távmunka-végzés esetét. Alappal következtethetünk arra, hogy e személyek „egyéb helyzet”-re hivatkozva kereshetnek védelmet a diszkrimináció ellen.

(3) Kulturális, vallási metszetek

Egy kulturálisan, vallási szempontból plurális társadalomban szükségképpen megjelennek olyan csoportok, amelyekben az össztársadalmi léptékben megfigyelhető hierarchikus viszonyokat létrehozó sztereotípiákhoz képest más előítéletek, ítéletek dominálnak.¹⁷²⁷ E társadalmi csoportok belül tehát adott esetben egész *más alcsoportok válnak sérülékennyé*, mint makroszinten. Például előfordulhat, hogy egy szélsőséges nézeteket valló politikai irányzat egy társadalmon belül általában elutasított szubkultúrának számít, és tagjai jellemzően kirekesztéssel néznek szembe a munka világában. Azonban ha egy munkáltató épp e szubkultúrának a tagja, akkor az alkalmazottaival szemben pont fordított irányban működhetnek a diszkriminációt eredményező

1721 Kajtár 2015, 37

1722 Részmunkaidő irányelv, Melléklet, 1. és 4. szakasz

1723 Határozott idő irányelv, Melléklet, 1. és 4. szakasz

1724 Kölcsönzés irányelv, 5. cikk

1725 Az Ebktv. a védett tulajdonságok között tartja nyilván részmunkaidős jellegét vagy határozott idejű voltát (8. § r) pont). A kölcsönzött munkavállalókkal való egyenlő bánásmód követelményét az Mt. 219. §-a szabályozza. Ld. még: Kajtár 2015, 143; Kiss 2010, 344; Kártyás 2015, 294-305.

1726 az ETUC, az UNICE/UEAPME és a CEEP által 2002. július 16-án megkötött Európai Távmunka Keretmegállapodás, 4., 7., 9., 10., 11. pontok.

1727 A domináns-alárendelt viszonyok relativitásáról: Pothier 2001, 66-68.

sztereotípiák.

Az egyes országok antidiszkriminációs jogában és a jogirodalomban is kétféle nézet érvényesül a diszkrimináció ellen való védelem célcsoportjairól: az egyik szerint a védelem csupán az államtársadalmi szinten kisebbségi helyzetben lévő társadalmi csoportokra terjed ki, a másik szerint az adott ismerv szerinti bármilyen megkülönböztetés tiltott. Az Ebktv. szövege ez utóbbi pozíciót tükrözi. Ez egyfelől lehetőséget ad a „fordított diszkrimináció” elleni védelemre (tehát a domináns társadalmi csoport tagjainak antidiszkriminációs védelmére), amelyről úgy is vélekedhetünk, hogy ellentétes az antidiszkriminációs jog alapvető funkciójával, vagyis a társadalmi hátrányokat okozó, elterjedten érvényesülő előítéletek ellen való küzdelemmel.¹⁷²⁸ Azonban összességében mégis hasznosnak tarthatjuk, hogy az Ebktv. csupán a védett tulajdonságot jelöli meg, és tartalmilag nem utal az államtársadalmi szinten jellemző egyenlőtlenségre. Hiszen a plurális társadalom sokszínűségéből adódóan így biztosítható védelem azoknak a személyeknek, akik talán éppen a makroszinten domináns tulajdonságuk miatt szenvedtek előítéletből eredő hátrányt.

(4) Időbeli metszetek

Egyes, sérülékeny társadalmi csoportok strukturális hátrányai igen mély történelmi gyökerekkel rendelkeznek (pl. nők, egyes etnikumok, fogyatékkal élők stb.). E csoportok azonosítása könnyebb feladat. Azonban a történeti beágyazottságot nem tekinthetjük a sérülékenység feltételének, hiszen a változó társadalmi körülmények újabb és újabb törésvonalakat, hamar eluralkodó sztereotípiákat hozhatnak létre,¹⁷²⁹ míg a múltban létezett strukturális egyenlőtlenségek erősödhetnek, halványulhatnak, akár el is tűnhetnek – s ezzel a rájuk való hivatkozás kiüresedhet.

Kajtár Edit részletesen ír például arról a jelenségről is, hogy az Egyesült Államok antidiszkriminációs joga egyre megengedőbb egyes újkéletű, foglalkoztatásspecifikus védett tulajdonságok elismerésével kapcsolatban. Például az elmúlt években több jogszabály született az egyes életviteli

¹⁷²⁸ V.ö. Halmos 2014, 16.

¹⁷²⁹ V.ö. különösen: Pothier 2001, 40.

sajátosságok (pl. italozás, dohányzás, tetováltság, Facebook-használat) alapján történő diszkrimináció tiltásáról („*lifestyle discrimination*”). A munkavállaló életviteléhez fűződő munkáltatói hátrányokozást az európai kontinensen jellemzően más munkajogi kategóriák alapján ítélik meg (pl. adatvédelem, magánszféra védelme, jóerkölcsbe ütközés stb.).¹⁷³⁰ Azonban a szerző is utal arra a tendenciára, hogy az Európai Unió Bírósága általában törekszik az uniós jogban adott védett tulajdonság kategóriák kiterjesztő értelmezésére, így nem kizárt, hogy az életviteli alapú diszkrimináció egyes formái az uniós jogban is megjelennek.¹⁷³¹

Ha a mezoszinten számon tartható sérülékeny csoportokat is a diszkrimináció elleni védelem körébe vonjuk – márpedig beláttuk, hogy ez indokolt –, ez különösen *felértékeli „egyéb helyzet” kategóriáját*. Ugyanis természetes, hogy egy általánosan kötelező antidiszkriminációs jogszabály – mint az Ebktv. is – a tételesen listázott védett tulajdonságok körében elsősorban a makroszinten hátrányt szenvedő csoportokat azonosítja. A társadalom egyes – regionális, ágazati, kulturális-vallási, időbeli – metszeteiben képződő hierarchikus viszonyokra egy jogszabály kevésbé tud reflektálni. A jogalkalmazó számára a valódi diszkriminációs esetek azonosítása érdekében nagy lehetőség, egyben nehéz feladat is, hogy ezeket a metszeteket is tüzetesen megvizsgálja.¹⁷³²

Egy gondolat erejéig ki kell még térnünk a *mikroszintre* is: vagyis amikor – a foglalkoztatás terére szűkítve a vizsgálatunkat – egy adott munkáltató közegében jönnek létre a makro- és mezoszinten tapasztalható sztereotípiáktól független előítéletek. Ennek legtipikusabb esetei a főnök-beosztott viszonyban kialakuló konfliktusok, szervezeti feszültségek. Az ezekből forraszó érzelmek, indulatok épp olyan indokolatlan, a munkaviszony céljától elszakadó munkáltatói hátrányokozásokba torkollhatnak, mint a mezo- vagy makroszintű előítéletek. Adott esetben nem csupán egyedi hátrányokozásról, hanem mikroszintű csoportképzésről is szó lehet (pl. a szervezetben egy adott munkacsoporthoz tartozóknak való hátrányokozás). Az Egyéb helyzet állásfoglalás korábban idézett részlete éppen azt hangsúlyozza, hogy a diszkrimináció fontos ismérve, hogy az

¹⁷³⁰ Kajtár 2015, 47-49.

¹⁷³¹ Uott., 37, 40.

¹⁷³² Ld. még: Kovács 2012, 81; 3206/2014. (VII.21.) AB határozat [27].

áldozat „nem saját magatartása, hanem egy adott csoporthoz való tartozása miatt szenved hátrányt”.¹⁷³³ Ez a kritérium a mikroszinten képzett és hátrányosan megkülönböztetett csoportok esetén is fennállna, úgyhogy az állásfoglalás e megállapítása pontosításra szorul annak magyarázatával, hogy miért zárandók ki a mikroszintű csoportok a diszkriminációs védelem hatálya alól. A magyarázat pedig – a korábbiakban kifejtettekkel összhangban – az, hogy a magánszférát is érintő antidiszkriminációs jogi normák által szabályozott osztott bizonyítási terhet csak a társadalom egyes nagyobb (tehát legalább mezoszintű) csoportjaiban általánosan jelenlévő sztereotípiák legitimálhatják. Amennyiben a munkáltatót fűtő előítéletek csak a mikrokörnyezetben jellemzőek, ez a helyzet nem áll fent. A hátrányos megkülönböztetést szenvedő munkavállaló más jogalapra hivatkozva érvényesítheti igényét (különösen szóba jöhet a joggal való visszaélésre való hivatkozás), azonban az előítéletes munkáltatói viszonyulás létrejöttével kapcsolatban a bizonyítási kötelezettség rá hárul.

6. A MAGYAR JOGALKALMAZÁSI GYAKORLAT ELEMZÉSE

6.1 Előzetes megjegyzések

Ebben a pontban a Kúria és az EBH mint a foglalkoztatási antidiszkriminációs jog két mértékadó jogalkalmazó fórumának gyakorlatát fogom áttekinteni az „egyéb helyzet” kategória értelmezése szempontjából. Mint látni fogjuk, mindkét fórumnak igen sok jogesetet volt alkalma elbírálni, amelyben a felperes/kérelmező „egyéb helyzet” alapján történő diszkriminációra hivatkozott, rendkívül sokféle jelentéstartalmat tulajdonítva a kategóriának. Hasznos kutatási módszernek tűnik, ha megpróbáljuk a felek által „egyéb helyzet”-ként értékelt tulajdonságokat, körülményeket tartalmi hasonlóságok mentén csoportokba rendezni, s ekként értékelni a Kúria és az EBH kapcsolódó döntéseit, a dolgozat korábbi részeiben kidolgozott, az 5. pontban összegzett elméleti következtetések fényében.

Mindezt megelőzően azonban még egy lényeges módszertani szempontot meg

¹⁷³³ EB TT 2010, 4

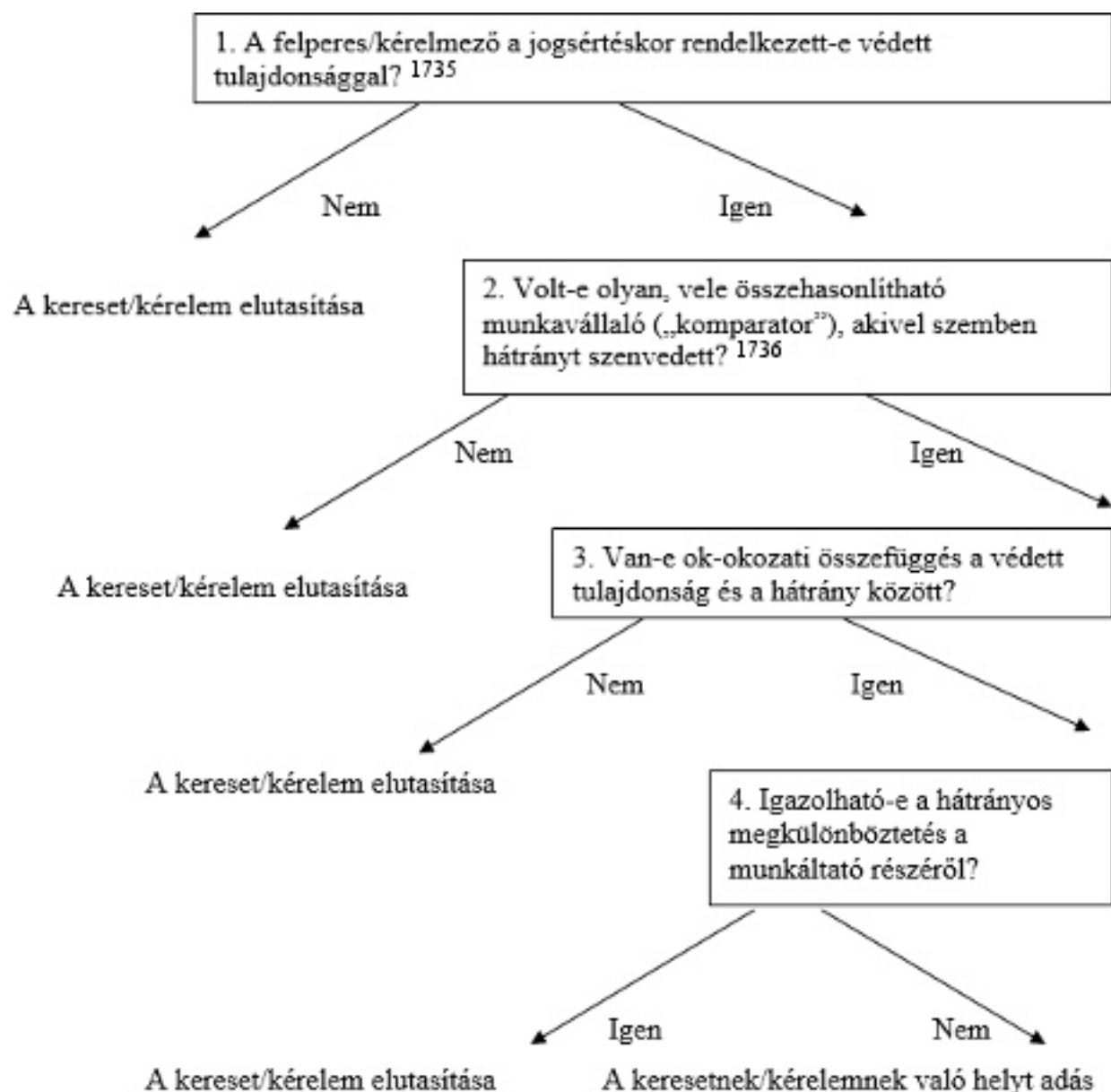
kell említenem. Az esetek elemzése során akkor tehetünk a valóságnak megfelelő állításokat arról, hogy a Kúria vagy az EBH hogyan értékelte az adott esetben hivatkozott védett tulajdonságot, ha pontosan ismerjük a diszkriminációs kérelmek/keresetek antidiszkriminációs anyagi jogból következő *vizsgálati sémáját*. Minden diszkriminációs kérelmet/keresetet a következő logikai lépések szerint lehet megvizsgálni:¹⁷³⁴

1734 Megjegyzendő, hogy a séma bemutatásánál szándékosan nem térek ki a bizonyítási kötelezettség és teher kérdéseire, hiszen ez egy igen bonyolult, és a dolgozatom tárgyához szorosan nem kötődő témakör lenne. Csupán a jogalkalmazó által megvizsgálandó kérdéseket rendezem logikai sorrendbe, arról tehát nem szólok, hogy a kérdések megválaszolásához a felek közül kinek mit kell állítania, bizonyítania vagy valószínűsítania, és kinek a terhére esik, ha ez nem sikerül.

A vizsgálati sémához: Ambrus 2009, 142, 150.

1735 Ide értve azt az esetet, amikor a védett tulajdonság valójában nem áll fent, csak a munkáltató ilyen tulajdonságot tulajdonít a munkavállalónak („vélt védett tulajdonság”).

1736 Ide értve azt az esetet, amikor csak hipotetikusán létezik komparator.

Ez a séma jól mutatja, hogy a diszkriminációs ügyek vizsgálata során *az első kérdés a védett tulajdonság fennállása*. Azért kívánczik erre a helyre a védett tulajdonság vizsgálata, mert – miként a fentiekben láttuk – bármely jogsérelmet az tesz diszkriminációs jellegűvé, hogy a jogsérelmet szenvedett személyt védett tulajdonságával ok-okozati összefüggésben ért hátrány. Ha tehát a felperes/kérelmező a jogsértéskor nem rendelkezett védett tulajdonsággal – ideértve a vélt védett tulajdonság esetét is – diszkriminációt biztosan nem lehet megállapítani.

Ha feltételezzük, hogy a jogalkalmazó szerv e vizsgálati séma mentén gondolkodik, akkor az esetek elemzésekor nem elegendő azt feltárni, hogy a kérelemnek/keresetnek helyt adtak-e vagy elutasították azt. Ha a kérelemnek/keresetnek *helyt adott*, akkor a helyzet egyértelmű: a felperes hivatkozása szerinti védett tulajdonságot elismerte „egyéb helyzet”-ként.¹⁷³⁷ Ha azonban *elutasító döntés* született, akkor alaposan meg kell vizsgálni az indokolást, hogy a kereset/kérelem a séma melyik lépcsőjénél „bukott el”. Amennyiben ugyanis a fórum például az ok-okozati összefüggés hiányában utasította el a keresetet/kérelmet, ez implicálja, hogy a védett tulajdonság fennállását elfogadta, hiszen értelmetlen lenne az ok-okozati összefüggést vizsgálni, ha a kérelmező nem rendelkezett védett tulajdonsággal. Ha tehát az ítélet vagy a határozat nem a védett tulajdonság hiánya, hanem más – a 2-4. lépcsőben jelzett – indok miatt tartalmaz elutasító döntést, akkor arra következtethetünk, hogy a bíróság vagy a hatóság elfogadta a felperes/kérelmező védett tulajdonságra való hivatkozását.

Jó néhány olyan döntést találunk akár a bírói, akár a hatósági gyakorlatban, amely nem szól kifejezetten arról, hogy a fórum elismerte-e a felperes/kérelmező által megjelölt tulajdonságot „egyéb helyzet”-ként, azonban erre az indokolásnak a vizsgálati sémával való összevetéséből következtetni lehet.¹⁷³⁸

1737 Egyes kivételek elképzelhetők: pl. ha a felperes/kérelmező több védett tulajdonságot jelölt meg, és másik alapján állapította meg a diszkriminációt; vagy amennyiben a megtorlás alapjául szolgáló antidiszkriminációs igényérvényesítésnél nem volt védett tulajdonság stb.

1738 A Kúria gyakorlatából: KGD2011. 10., KGD2011. 38., Kfv.III.37.365/2007/9. Az EBH gyakorlatából: EBH/154/2008., EBH/1347/2008.

6.2. Az „egyéb helyzet” alá sorolt tulajdonságok megítélése

Az alábbiakban *tematikus csoportokban* sorra veszem a kérelmezők/felperesek által az „egyéb helyzet” kategóriája alatt hivatkozott tulajdonságokat, s áttekintem, értékelem a kapcsolódó bírói illetve hatósági gyakorlatot.

Az egyes tematikus csoportokat 5 kategória szerint fogom minősíteni aszerint, hogy az „egyéb helyzet” 5. pontban vázolt fogalmi kritériumai teljesülnek-e az esetükben, vagy sem, a következőképpen:

	A	B	C	D	E
„a személyiség lényegi vonása”	Nem	Igen	Nem	Igen	Igen
„sérülékeny társadalmi csoporthoz kapcsoló tulajdonság”	Nem	Nem	Igen	Igen	Igen, de nem az „egyéb helyzet”, hanem más védett tulajdonság alá sorolandó

Csak a D kategóriába tartozó tulajdonságokat lehet a diszkrimináció alapjául szolgáló „egyéb helyzet”-nek minősíteni. Igazán érdekesnek azonban azon tematikus csoportok elemzése ígérkezik – s ezek jelenthetik a legnagyobb kihívást a jogalkalmazásnak is –, amelyek bizonyos feltételek mellett D kategóriába sorolhatók, azonban az eset egyedi körülményei szerint más kategóriákba is eshetnek.

6.2.1. Az „egyéb helyzet” tartalomspecifikáció nélküli megjelölése

A bíróságok gyakorlatában megjelennek azok az esetek, amelyekben a felperes/kérelmező oly módon hivatkozott „egyéb helyzet” alapján történt diszkriminációra, hogy ennek tartalmát *nem jelölte meg*.¹⁷³⁹ Ezek az esetek egyértelműen „A” minősítést kaphatnak, hiszen az „egyéb helyzet” egyik fogalmi kritériuma sem teljesül. A bíróságok rendre el is utasították ezeket a kereseteket.

Ide sorolhatók azok a jogesetek is, amelyekben a felperes/kérelmező magát a

¹⁷³⁹ BH2010, 194.; Mfv.I.10.993/2011/6.

*hátrányt jelölte meg védett tulajdonságként, gyakorlatilag tehát „üresen” hagyja az „egyéb helyzet” kategóriáját.*¹⁷⁴⁰ Ezek az érvelések tehát szintén „A” minősítést kaphatnak. Egy esetben például a felperesek védett értéként arra hivatkoztak, hogy „normális esetben 70. életévük betöltéséig foglalkoztathatók egyetemi tanári munkakörben, közalkalmazotti jogviszonyban”. A Kúria itt megállapította, hogy a felperesek összemosták a védett tulajdonságot és a hátrányt.¹⁷⁴¹ Erre tekintettel mind a Kúria, mind az EBH következetesen elutasította ezeket a kereseteket illetve kérelmeket.¹⁷⁴²

6.2.2. A munkavállaló személyiségén kívüli körülmények

Előfordul, hogy a felperes/kérelmező olyan helyzetre, körülményre hivatkozik, amely a saját személyiségének határain kívül keresendő. Az alábbi témakörök köré rendezhetők ezek a hivatkozási alapok.

(1) Egyéni magatartások

Mint a fentiekben megállapítottam, az egyéni magatartásokat nem sorolhatjuk a személyiség lényegi vonásai közé.¹⁷⁴³ Erre tekintettel például az EBH-nak el kellett utasítania azokat a kérelmet, melyben a kérelmező hivatkozása szerint az alapján érte diszkrimináció, hogy kutatásait az egyetemtől (munkáltatójától) független magánvállalkozásban végezte.¹⁷⁴⁴ Ugyanilyen megítélésben részesült az a kérelem, melyben a kérelmező arra hivatkozott, hogy jó munkavégzése miatt diszkriminálták.¹⁷⁴⁵

(2) A munkáltatóval fennálló illetve a munkaszervezeten belüli személyes ellentét

Az egyéni magatartásokra való hivatkozások között speciális jelentőséggel bírnak

¹⁷⁴⁰ A bírói gyakorlatból: BH2013. 348.; EBD2014. M.22.; Mfv.I.10.993/2011/6.

Az EBH gyakorlatából: EBH/60/2016.

¹⁷⁴¹ Mfv.I.10.993/2011/6.

¹⁷⁴² Egyetértő álláspont: Zaccaria 2016, 30; EB TT 2010, 3.

¹⁷⁴³ Ld. 5.1. pont.

¹⁷⁴⁴ EBH/516/2008.

¹⁷⁴⁵ EBH/1869/2009.

azok, amelyek a munkáltatóval vagy a munkaszervezeten belül keletkezett személyes ellentétet jelölik meg a diszkrimináció alapjául szolgáló védett tulajdonságként (pl. munkáltatóval szembeni pereskedés, perben tanúskodás, a munkáltatói jogkör gyakorlójával párhuzamosan benyújtott vezetői pályázat, az ügyfelek negatív véleménye, bármilyen egyéb konfliktusos helyzet).¹⁷⁴⁶ Ahogyan a korábbiakban beláttuk, ezek a hivatkozások sem állják meg a helyüket, hiszen a konfliktusok nem minősíthetők személyiségjegyeknek.¹⁷⁴⁷ Azt is alátámasztottam, hogy akkor sem tekinthetők a szervezeten belüli ellentétén alapuló hátrányokozások diszkriminációnak, ha mikroszintű csoportképzésen alapulnak.¹⁷⁴⁸ Ezek a keresetek/kérelmek tehát szintén az „A” kategóriába sorolhatók, így helyesen el kell őket utasítani.

Ennek ellenére az EBH a korai gyakorlatában számos esetben helyt adott a munkahelyi ellentétre alapított diszkriminációs kérelmeknek.¹⁷⁴⁹ Azonban jól megfigyelhető az Egyéb helyzet állásfoglalás¹⁷⁵⁰ hatása az EBH jogértelmezésére: ennek megjelenésétől kezdve elutasították ezeket a kérelmeket.¹⁷⁵¹ A bírói gyakorlat következetesnek mondható abban, hogy a személyes ellentétek nem képezhetnek „egyéb helyzetként” védett tulajdonságot. Fellelhető ugyan olyan döntés, amelyben elismerte a felperes és a munkáltató személyes konfliktusára alapított diszkriminációt,¹⁷⁵² azonban a Kúria több határozatában ezzel ellentétesen foglalt állást,¹⁷⁵³ s ez utóbbi álláspontnak már egy elvi bírósági döntés is nyomatékot ad.¹⁷⁵⁴

1746 A bírói gyakorlatból: EBD2014. M.22.; Mfv.II.10.163/2007/2.; Mfv.II.10.584/2014/5.; Mfv.II.10.671/2013/5.; Mfv.II.10.582/2011/4.

Az EBH gyakorlatából: EBH/29/2005.; EBH/231/2008; EBH/1/2008.; EBH/540/2008.; EBH/1318/2008.; EBH/839/2008.; EBH759/2009.

1747 Ld. 5.1. pont.

1748 Ld. 5.2. pont.

1749 EBH/29/2005.; EBH/231/2008; EBH/1/2008.; EBH/540/2008.; EBH/1318/2008.; EBH/839/2008.

1750 Az állásfoglalás kifejezetten utal rá, hogy a vezető és a beosztottja közötti személyes ellentét nem sorolható az „egyéb helyzet” fogalma alá (EB TT 2010, 9).

1751 Pl. EBH/759/2009. Megjegyzendő, hogy bár az állásfoglalást hivatalosa csak 2010-ben bocsátották ki, már 2009-ben nyilvánosságot kapott az állásfoglalás tervezete (Magyar Munkajogi Társaság 2009), és elindult az azzal kapcsolatos szakmai diskurzus, így alkalmas volt arra, hogy a joggyakorlatra hatással legyen.

1752 Mfv.I.10.667/2010/38.

1753 Mfv.II.10.163/2007/2.; Mfv.II.10.584/2014/5.; Mfv.II.10.671/2013/5.; Mfv.II.10.582/2011/4.

1754 EBD2014. M.22.

(3) A munkavállalón kívül más személyhez, közösséghez, szervezethez köthető tulajdonságok

Egyes kérelmekben/keresetekben olyan személyek tulajdonságaira, helyzetére hivatkoznak „egyéb helyzetként”, amelyek nem a kérelmező/felperes, hanem vele kapcsolatban álló személyek, közösségek, szervezetek jellemzői. Előfordul, hogy a felperes/kérelmező a munkáltatói jogkör gyakorlója személyének valamely vonását jelöli meg, de sokkal gyakoribb, hogy a munkavállaló valamely családtagjának helyzetét, magatartását, családi élete bizonyos vonásainak nevezi meg a diszkrimináció okául szolgáló „egyéb helyzet”-ként.¹⁷⁵⁵ Arra is találunk példát, hogy a munkavállaló a részvételével működő szakszervezet egyes jellemzőit (függetlenség kezdő időpontja, létszám) tekintette „egyéb helyzet”-nek.¹⁷⁵⁶ Ezeket a felperesi/kérelmezői hivatkozásokat szintén az „A” kategóriába sorolhatjuk, hiszen a felperes személyiségén kívül tulajdonságra, helyzetre utalnak, és nem áll fenn a sérülékeny társadalmi csoporttal való összekapcsolódás kritériuma sem. Így helyes, ha ezeket a kérelmeket/kereseteket az eljáró fórum elutasítja.

Az EBH működésének első éveiben jellemzően olyan kiterjesztően értelmezte az „egyéb helyzet” fogalmát, hogy még a kérelmező családi, szakszervezeti kapcsolatainak jellemzői is belefértek.¹⁷⁵⁷ Gyakorlatában azonban fordulat következett be az Egyéb helyzet állásfoglalás kibocsátásával, s innentől kezdve elutasítja az erre alapozott kérelmeket.¹⁷⁵⁸ A Kúria szintén nem adott helyt az ebbe a körbe tartozó kereseteknek, erre vonatkozóan elvi határozat is megjelent.¹⁷⁵⁹

6.2.3. A munkavállalói minőséghez kötődő helyzetek, jellemzők

A foglalkoztatási diszkrimináció eseteit vizsgálva számos olyan esettel

¹⁷⁵⁵ A Kúria gyakorlatából: Mfv.I.10.603/2014/6.; EBH2014. M.19.

Az EBH gyakorlatából: EBH/324/2008.; EBH/267/2010.

¹⁷⁵⁶ Az EBH gyakorlatából: EBH/974/2007.

¹⁷⁵⁷ EBH/974/2007.; EBH/324/2008.

¹⁷⁵⁸ EBH/267/2010.

¹⁷⁵⁹ Mfv.I.10.603/2014/6.; EBH2014. M.19.

találkozhatunk, amelyben a munkavállalói minőséghez kapcsolódó valamely tulajdonság, jellemző a felperes/kérelmező által állított védett tulajdonság. Mint korábban láttuk, az „egyéb helyzet” kategória különös jelentőséggel bír ezekben az esetekben, hiszen a védett tulajdonságokra vonatkozó listák gyakran nem reflektálnak a diszkrimináció ágazatspecifikus eseteire.¹⁷⁶⁰ E szempontból a foglalkoztatás privilegizált területnek mondható, hiszen például az Ebktv. is védett tulajdonságként tart számon egyes, munkavállalói mivolthoz kapcsolódó – tehát nyilvánvalóan ágazatspecifikus – jellemzőket, amelyek diszkriminációra adhatnak alapot: a foglalkoztatás részmunkaidős jellegét vagy határozott idejű voltát.¹⁷⁶¹ Az érdekképviselethez tartozás alapján történő diszkrimináció körében is a leggyakoribbak a munkavállalói érdekképviseltek (pl. szakszervezet, üzemi tanács) tagjaiként elszenvedett sérelmek.¹⁷⁶²

Az alábbi esetekben a felperes/kérelmező a munkavállalói minőség szempontjából jelentős tényezőre hivatkozott az „egyéb helyzet” körébe tartozó védett tulajdonságként.

(1) *Szakmai kompetenciák.*

Természetes és általában jogszerű, ha a munkáltató mérlegelési jogkörében különbségeket tesz a munkavállalók, állásra jelentkezők között a szakmai kompetenciáik (képesítés, végzettség, gyakorlat, képességek stb.) alapján. Azonban a munkáltatói mérlegelésnek e tekintetben is vannak korlátai. Az egyenlő bánásmód követelménye alapján tiltottak azok a hátrányos megkülönböztetések (és a diszkrimináció egyéb formái), amelyek valamely védett tulajdonsághoz kötődnek. Ha a munkavállaló szakmai kompetenciájával kapcsolatos tulajdonsága, vonása valamely védett tulajdonság kategóriájába sorolható, akkor az ez alapján történő megkülönböztetések (és a diszkrimináció megvalósítására alkalmas egyéb magatartások) is tilosak, kivéve természetesen, ha a megkülönböztetés igazolt (pl. a szakmai kompetencia megléte lényeges

¹⁷⁶⁰ Ld. 5.2. pont.; Kajtár 2015, 37.

¹⁷⁶¹ Ebktv. 8. § r) pont.

¹⁷⁶² Az EBH honlapján közzétett anonim esetek között az „érdekképviselethez tartozás”-ra mint védett tulajdonságra hivatkozó kérelmek mindegyike valamely munkavállalói érdekképviselettel kapcsolatos hátrányokozásra hivatkozik, pl. EBH/197/2012. EBH/245/2012.; EBH/185/2014.; EBH/130/2015.

(Ld.: <http://www.egyenlobanasmod.hu/article/index/jogesetek#>; utolsó megtekintés: 2016. szeptember 1.)

foglalkoztatási követelmény).¹⁷⁶³

Az Ebktv. 8. §-ában *nevesített védett tulajdonságok* között szakmai kompetenciára utaló nincsen. Ezért azok a felperesek/kérelmezőknek az „egyéb helyzet”-ükre kellett hivatkozniuk, akik azt állították, hogy valamilyen szakmai kompetenciájuk okán érte őket diszkrimináció.

Például az *EBH* helyt adott annak a kérelemnek, melyben a kérelmező azt állította, hogy nyolc általános iskolai végzettsége okán érte a munkáltató részéről hátrány.¹⁷⁶⁴ Egy másik esetben a kérelmező azt sérelmezte, hogy a munkáltató – a vonatkozó kormányrendelet szabályaihoz képest szigorúbb feltételeket szabó pályázat kiírásával – jogász végzettsége alapján diszkriminálta. Bár a hatóság a kérelmet elutasította, és az indokolás egyes pontjaiban vitatható is, annyi bizonyosan megállapítható belőle, hogy a védett tulajdonság fennállását elfogadta,¹⁷⁶⁵ s ezzel elismerte, hogy adott esetben valamely szakképesítés, végzettség hiánya vagy megléte is az „egyéb helyzet” körébe sorolható. Érdekesek a „fordított diszkrimináció” körébe sorolható esetek is: az *EBH* többször megállapította, hogy a kérelmező magasabb szakképzettsége, végzettsége alapján történő hátrányos megkülönböztetése az „egyéb helyzet” alapján megvalósított diszkriminációs tényállás lehet.¹⁷⁶⁶

A *Kúria* nem tartotta elfogadhatónak azt a felperesi érvelést, miszerint rendőri múltja mint „egyéb helyzet” alapot adhat munkáltatói diszkriminációra.¹⁷⁶⁷ Más esetben azonban a felperesek jogtanácsosi mivoltát „egyéb helyzet”-ként értékelte.¹⁷⁶⁸ A bírói gyakorlatban is megjelenik a fordított diszkrimináció esetköre: elvi bírósági döntés született arról, hogy a korábbi vezetői tapasztalat az egyenlő bánásmód megsértésének vizsgálatánál nem minősül „egyéb helyzet”-nek, hiszen ez nem a személyiség lényegéhez kapcsolódó tulajdonság.¹⁷⁶⁹

¹⁷⁶³ V.ö. Ebktv. 22. § (1) bek. a) pont.

¹⁷⁶⁴ EBH/395/2007.

¹⁷⁶⁵ EBH/342/2008.

¹⁷⁶⁶ EBH/866/2007.; EBH/831/2007.

¹⁷⁶⁷ Mfv.I.10.410/2014/8.

¹⁷⁶⁸ Kfv.III.37.365/2007/9.

¹⁷⁶⁹ EBD2014. M.22.

A munkavégzéssel kapcsolatos kompetenciák szintén akkor minősülhetnek védett tulajdonságnak, ha az „egyéb helyzet” két fogalmi kritériuma esetükben is teljesül.

Nem könnyű kérdés, és általánosságban nem is lehet megmondani, hogy a szakmai kompetencia szempontjából jelentős jellemzők (pl. képesítés, szakmai múlt, tapasztalat) mennyire épülnek be a személyiség struktúrájába. Egy komoly, hivatásjellegű szakmai kötelék vagy múlt (pl. lelkesedés, katonaság) a *személyiség lényeges vonásának tekinthető*, és biztosan kihat az egyén munkáltatók általi megítélésére is. Azonban nyilvánvalóan nem ez a helyzet egy, a személyiséget kevésbé átható, pusztán kenyérkereső tevékenységként űzött foglalkozás (pl. benzinkúti értékesítő) esetén. A két véglet között számos átmenet képzelhető el, ilyenkor az *ügy egyedi körülményei alapján* kell döntenie.¹⁷⁷⁰ Ehhez támpontokat adhatnak olyan vizsgálati modellek, mint az EB TT által ajánlott kritériumrendszer vagy a tulajdonságok koncentrikus körökbe rendezése, ahogyan azt a fentiekben felvázoltam.¹⁷⁷¹ További kérdés, hogy az adott szakmai kompetencia egy *sérülékeny társadalmi csoporttal kapcsolja-e össze az egyént*. Ebben a vonatkozásban szerepet játszhatnak azok a makro- vagy – földrajzi vagy kulturális értelemben – mezoszinten jelenlévő előítéletek, amelyek pl. bizonyos szakmák képviselőit, bizonyos szakmai végzettséggel rendelkező egyéneket lekicsinylik, kirekesztik.¹⁷⁷² Kiemelt jelentősége lehet itt – mint az EBH és a Kúria gyakorlatában is láthattuk – a fordított diszkriminációnak: negatív előítéletek nemcsak a sztereotíp módon alacsonyra értékelt kompetenciákhoz társulhatnak, hanem épp ellenkezőleg: szakmai féltékenység, rosszindulat okán az adott munkahelyi közeghez képest magasabbban kvalifikáció, nagyobb tapasztalat is előítéletes hátrányokozás forrása lehet. Ha ez utóbbi előítéletek minimum mezoszinten kimutathatók, akkor megállapítható, hogy az adott tulajdonság az egyént sérülékeny társadalmi csoporthoz kapcsolja.

A szakmai kompetenciák esetében tehát egyedileg szükséges vizsgálni, hogy az

¹⁷⁷⁰ Ld. még: Zaccaria 2016, 34-35.

¹⁷⁷¹ Ld. 5.1. pont.

¹⁷⁷² Példák lehetnek erre az EBH EBH/181/2014. és EBH/771/2012. számú döntései, melyekben szexmunkások érdekvédelmi szervezete – nem foglalkoztatással kapcsolatos – panaszainak adott helyt, szexmunkásokra mint sérülékeny társadalmi csoportra utalva.

adott tulajdonság a személyiség lényeges vonásának minősül-e, illetve sérülékeny társadalmi csoporthoz fűzi-e hordozóját. Az e kérdésekre adott válaszoknak megfelelően az „A”, „B”, „C” és „D” kategóriák mindegyike szóba jöhet.

(2) *A munkaviszony egyes atipikus jellemzői*

Arról már a korábbiakban volt szó, hogy a részmunkaidőben és a határozott időre szóló munkaviszonyokban valamint a munkaerő-kölcsönzés keretében dolgozó munkavállalók az uniós jogból levezethetően, s a magyar antidiszkriminációs jog szabályainak is megfelelően védelmet élveznek a diszkriminációval szemben.¹⁷⁷³ Ez fontos indikáció arra, hogy a munkaviszonyok *más atipikus vonásait* is védett tulajdonságokként lehessen értékelni. Elméleti szempontból is helyesnek tarthatjuk ezt, hiszen az atipikus munkaviszonyokban foglalkoztatottak gyakran szenvednek hátrányt a tipikus munkaviszony munkavállalói alanyaival szemben,¹⁷⁷⁴ ezért az ágazatspecifikus, mezoszintű sérülékenység kritériuma az esetükben fennáll. A „személyiség lényeges vonása” kritériumának fennállását már nehéz lenne igazolni. Ettől az elemtől az atipikus munkaviszonyok esetében meglátásom szerint azért lehet eltekinteni, mert ha már a foglalkoztatási diszkrimináció körében a részmunkaidő, a határozott idő és a munkaerő-kölcsönzés ténye mint nevesített védett tulajdonságok alapján uniós követelmények szabják meg a diszkrimináció elleni védelem minimumát, a többi atipikus ismerv (pl. távmunka, bedolgozás) szerinti diszkrimináció tilalmának is hasonló módon érvényt kell szerezni, hiszen ellenkező esetben egyes atipikus foglalkoztatási formák hátrányt szenvednének másokhoz képest.¹⁷⁷⁵ Dogmatikailag talán nem teljesen következetes ez a gondolatmenet, de a jogfejlődést nem feltétlen a dogmatikai korrektség vezérli, s a kialakult jogi helyzetben mégis megalapozottnak tűnik ez az érvelés.

Az EBH a *kölcsönzött munkavállalókkal szembeni diszkriminációt* több

¹⁷⁷³ Ld. 5.2. pont. A kölcsönzött munkavállalók vonatkozásában az egyenlő bánásmód követelményére nem az Ebktv., hanem az Mt. tartalmaz részletes rendelkezéseket (Mt. 219. § (1), (2) bek. d) pont, (3) bek. Ld. még részletesen: Kártyás 2015, 294-305.)

¹⁷⁷⁴ Részletesebben: Kajtár 2015, 43; Bankó 2013, 26.

¹⁷⁷⁵ Ld. még: EB TT 2010, 2-3.

határozatában – helyesen – elismerte.¹⁷⁷⁶ A hatósággal egyetértő álláspontra helyezkedik *Zaccaria Márton* is azzal, hogy véleménye szerint a kölcsönzött munkavállalói státuszt jobb lenne a részmunkaidős és a határozott idős atipikus vonás mellett kifejezetten szerepeltetni a védett tulajdonságok listájában ahelyett, hogy az „egyéb helyzet” bizonytalan kategóriájában kellene értékelni.¹⁷⁷⁷ Részben egyetértek a szerzővel, hiszen ez biztosan javítaná a normavilágosság szintjét. Azonban tekintettel arra, hogy az atipikus munkaviszonyok köre és az érintettek létszáma bővül, számolni kell azzal, hogy biztosan nem lehet kimerítően felsorolni a munkaviszonyuk atipikus jellege miatt sérülékennyé vált munkavállalói csoportokat a védett tulajdonságok hordozói között, így az „egyéb helyzet” az ő esetükben feltétlenül komoly szerepet fog kapni a jövőben is.

(3) A munkavállaló szervezethez való kapcsolódásának minősége

A felperesek/kérelmezők több esetben hivatkoztak a munkavállaló szervezeten belüli vagy éppen azon kívül eső pozíciójára a diszkrimináció alapjaként. Ide tartozik az az eset, amikor a fél a diszkrimináció okául vezető besorolású munkakörére hivatkozott,¹⁷⁷⁸ vagy amelyben azt sérelmezték, hogy a szervezetben már dolgozó személy pályázatát utasították el arra tekintettel, hogy inkább kívülről akarnak új munkatársat akarnak felvenni.¹⁷⁷⁹ Itt említhetők azok az ügyek is, amelyekben a munkavállalók azt állították, hogy azért kerültek hátrányba, mert a munkáltató által háttérbe szorított telephelyen vagy szervezeti egységnél dolgoztak.¹⁷⁸⁰

Az *EBH* az említett jogesetekben eleinte a kérelmezőknek kedvező döntést hozott, tehát elismerte, hogy lehetséges a diszkrimináció a vezető besorolású

¹⁷⁷⁶ EBH/449/2013.; EBH/173/2015.

¹⁷⁷⁷ *Zaccaria* 2016, 32-33.

¹⁷⁷⁸ A Kúria gyakorlatából: KGD2011. 10. (A Kúria megfelelő kérelem hiányában nem bírálhatta el az erre vonatkozó beavatkozási állítást. Ettől eltérő módon értelmezi az ítéletben foglaltakat *Zaccaria Márton*: *Zaccaria* 2016, 33-34.)

Az *EBH* gyakorlatából: EBH/1026/2008.

¹⁷⁷⁹ EBH/1347/2008.

¹⁷⁸⁰ A Kúria gyakorlatából: EBH2012. M.5.

Az *EBH* gyakorlatából: EBH/1784/2009.; EBH/809/2009.

munkakör, a szervezeten belüli pozíció vagy a meghatározott telephelyen, szervezeti egységnél való dolgozás mint „egyéb helyzet” okán.¹⁷⁸¹ Azonban egy 2009-ben – tehát feltehetőleg az Egyéb helyzet állásfoglalás keletkezésére tekintettel – született határozatában már azt állapította meg, hogy egy adott szervezeti egységhez tartozás nem minősül védett tulajdonságnak.

A Kúria elvi bírósági határozatban mondta ki: az a tény, hogy egy munkavállaló egy meghatározott telephelyen dolgozik, nem minősül a személyiség lényegi vonásának.¹⁷⁸² Igaz, ezt nem az Ebktv. 8. § t) pontjának értelmezésével kapcsolatban állapította meg, hanem az Ebktv. 20. §-ában meghatározott közérdekű igényérvényesítési jog feltételeinek értelmezésénél, mely feltételek közt szintén szerepel a „személyiség lényeges vonása” kritérium. Azonban, ha már a Kúria erre az álláspontra helyezkedett ebben a kérdésben, ezt alkalmazhatónak tekinthetjük az „egyéb helyzet” fogalmának interpretációjánál is.

Elméleti szempontból helyesnek tartható, hogy a munkaszervezetben vagy azon kívül elfoglalt pozíció *nem minősül diszkriminációs szempontból „egyéb helyzet”-nek*. Hiszen – mint arra a Kúria is kifejezetten utalt – ez a tényező jellemzően nem épül a *személyiség struktúrájába*, tehát az „egyéb helyzet” első fogalmi kritériuma nem teljesül. Továbbá legfeljebb mikroszintű csoportképzés alapján történő hátrányokozásról beszélhetünk, így a szervezeti pozíció *sérülékeny társadalmi csoporttal sem kapcsolja össze az egyént*. Tehát ezeket az eseteket táblázatunkban az „A” kategóriába sorolhatjuk.

6.2.4. A munkavállalói minőséghez közvetlenül nem kötődő tulajdonságok, helyzetek

(1) Lakóhely

Bár a szakirodalom és a gyakorlat a lakóhely alapján történő diszkrimináció kérdését több helyen *egyazon tematikus egységben tárgyalja a telephely szerint*

¹⁷⁸¹ EBH/1026/2008.; EBH/1347/2008; EBH/1784/2009.

¹⁷⁸² EBH2012. M.5.

megkülönböztetésekkel,¹⁷⁸³ véleményem szerint lényegesen eltérő tárgyköréről van szó. Egyrészt a lakóhely mint a munkavállaló „civil” életének körülménye sokkal inkább alkalmas arra, hogy a személyiség alkotóelemévé váljon, mint munkavégzésének helye, így e kritérium fennállásának megítélése a lakóhely esetén sokkal bonyolultabb. Másrészt a lakóhely szerinti megkülönböztetések elsősorban a munkaerő felvételénél, a telephely szerinti megkülönböztetések pedig a munkaviszony teljesítésénél, esetleg megszüntetésénél jellemzőek, tehát a jogviták is nagyon különböző egyedi tényállásokból fakadnak.

Az *EBH* több határozatában is akként foglalt állást, hogy a lakóhely védett tulajdonságként az „egyéb helyzet” kategóriájába tartozhat.¹⁷⁸⁴ A *Kúria* is elfogadta a lakóhelyre mint „egyéb helyzetre” való hivatkozást.¹⁷⁸⁵

Meg kell vizsgálnunk tehát, hogy a lakóhely milyen esetben felelhet meg az „egyéb helyzet” két fogalmi kritériumának.

Amint arra az *EJEB* gyakorlatának elemzésénél is utaltam, vitatott, hogy a lakóhely a *személyiség lényegi alkotóeleme-e*, vagy inkább az egyén magatartásának következménye.¹⁷⁸⁶ Úgy vélem, ennek megítélése jelentősen szubjektív: életkortól, élethelyzettől, családi és szakmai kapcsolatoktól, anyagi helyzettől, temperamentumtól függően létezhetnek olyan személyek, akiknél a lakóhelyhez való kötődés igen szoros identitásképző elem, és megváltoztatása csak „magas költségen” történhet, mások pedig a praktikum szempontjainak megfelelően, akár igen gyakran is változtatják lakhelyüket. Mint korábban utaltam rá, a diszkriminációs esetek szempontjából elsősorban nem az egyén szubjektív értékítéletének, hanem a (potenciálisan) diszkrimináló fél

¹⁷⁸³ Zaccaria 2016, 37-38; a bírói gyakorlatból: *EBH*2012. M.5.

¹⁷⁸⁴ *EBH*/1/2007.; *EBH*/419/2007.; *EBH*/819/2008.; *EBH*/154/2008

¹⁷⁸⁵ Az ide kapcsolódó *KGD*2011. 38. számú ítéletet Zaccaria Márton akként értékeli, hogy a *Kúria* elutasította a lakóhelyre mint „egyéb helyzet”-re való hivatkozást (Zaccaria 2016, 38). Ezzel szemben megjegyezném, hogy bár az ítélet a felperes számára negatív döntést tartalmaz, ha az indokolást összevetjük a 6.1. pontban vázolt vizsgálati sémával, láthatjuk, hogy a *Kúria* a védett tulajdonságot – a vizsgálat első lépcsőjeként – elismerte, és – a séma lépcsőin továbbmenve – más indokok alapján állapította meg, hogy nem történt közvetlen hátrányos megkülönböztetés.

¹⁷⁸⁶ Ld. 3.2. pont.

Zaccaria Márton szerint „[...] nehéz lenne az vitatni, hogy egy adott személy lakóhelye a személyisége integráns részét képezi [...]” (Zaccaria 2016, 38). Egyetértő álláspont: *EB TT* 2010, 8

perspektívájának van jelentősége. A lakóhely személyiséghez kötődő voltáról tehát az általános helyzetet, objektivizált módon kell dönten. A kurrens terület- és településfejlesztési szakirodalom alátámasztja, hogy a magyar népesség migrációs hajlandósága igen alacsony, az emberek általában ragaszkodnak saját tulajdonú lakásukhoz és megszokott életterükhöz. Ezzel párhuzamosan azonban az ingázásra való hajlandóság az utóbbi években megnőtt, vagyis az emberek egyre többet hajlandóak utazni lakóhelyükről egy kedvező munkahely elérése végett.¹⁷⁸⁷ E két tényező egyre indokoltabbá teszi, hogy a munkáltatók is rugalmasak legyenek a munkavállalók lakóhelyét illetően, s ne építsenek be döntéseikbe a lakóhelyt illetően sztereotíp korlátokat. Vagyis összességében amellet foglalhatunk állást, hogy a lakóhelyet magyar viszonylatban általában a személyiség integráns alkotóelemeként foghatjuk fel, így tehát a „személyiség lényegi vonása” kritérium teljesül.

Ahhoz azonban, hogy a lakóhely alapján történő hátrányos megkülönböztetés diszkriminációnak minősülhessen, az is szükséges, hogy az egyént lakóhelye valamely *sérülékeny társadalmi csoporthoz* kapcsolja.¹⁷⁸⁸ A hátrányos megkülönböztetés megállapításához tehát nem csupán az szükséges, hogy a munkáltató például egyes települések, településrészek lakóit önkényesen hátrányba hozza a munkaerő felvétele során, hanem az is, hogy ez a település, településrész makroszinten vagy legalább földrajzi, kulturális stb. értelemben mezoszinten hátrányos helyzetűnek minősüljön. Például ha egy munkáltató egy város többségében szociálisan hátrányos helyzetben lévő személyek által lakott, a helyiek által „hírhedtnak”, alacsonyabb rendűnek minősített részében található lakóhelyet nyíltan vagy rejtve hátrányként értékeli, akkor beszélhetünk diszkriminációról. Ilyen esetekben tehát a jogalkalmazó fórumnak vizsgálnia kell azt is, hogy az önkényesen előnyként vagy hátrányként tekintett lakóhely

1787 V.ö. Sebók 2014, 4; Dövényi 2009.

1788 Zaccaria Márton az előbb idézett mondatát így folytatja: „[...] nehéz lenne az vitatni, hogy egy adott személy lakóhelye a személyisége integráns részét képezi, így ez alapján mindenképpen minősülhet egyéb helyzetnek.” (Zaccaria 2016, 38). Ezzel az állásponttal azért nem tudok egyetérteni, mert az „egyéb helyzet” fennállásához a második kritériumot, vagyis az adott tulajdonságnak, egyéni helyzetnek valamely sérülékeny társadalmi csoporthoz való összekötő voltát is igazolni kell.

Az Egyéb helyzet állásfoglalás a fogalmi kritériumok fennállásának részletes vizsgálata nélkül állítja, hogy a lakóhely diszkriminációs szempontból „egyéb helyzet” lehet (EB TT 2010, 8).

országosan vagy regionálisan hátrányos helyzetűnek tartható térségben található-e.

A fentieknek megfelelően a lakóhelyet tipológiánkban a „B” kategóriába sorolhatjuk, amennyiben az adott lakóhely nem valamely, makro- vagy középszinten hátrányos helyzetűnek tekinthető régióban található. „D” kategóriába eshet azonban a lakóhely szerinti megkülönböztetés, ha hátrányos helyzetű régióról beszélhetünk.

(2) A munkavállaló egyéb személyiségjegyei, státuszjellemzői

Több ízben hivatkoztak a felperesek/kérelmezők olyan belső tulajdonságaikra, státuszjellemzőire, melyek nincsenek közvetlen összefüggésben munkavállalói minőségükkel. Így például volt olyan kérelmező, aki az EBH-tól megállapítani kérte a diszkriminációt testalkata,¹⁷⁸⁹ jó szervezőkészsége, önállósága¹⁷⁹⁰, konfliktuskerülő személyisége¹⁷⁹¹ okán. Az EBH az előbbi két esetben elismerte a védett tulajdonság fennállását, utóbbi esetben azonban nem.

A Kúria előtt is előfordult olyan eset, amelyben a védett tulajdonságot a komparatorok viszonyában fennálló kedvezőbb anyagi helyzetben,¹⁷⁹² vagy a felperes igazságérzekében¹⁷⁹³ jelölték meg. A Kúria egyik esetben sem állapította meg az „egyéb helyzet” fennállását. Az utóbb említett döntésében az EB TT állásfoglalásra hivatkozott, s ezzel összefüggésben kifejtette, hogy az igazságérzék nem olyan objektív, tényszerű, csoportképzésre alkalmas tulajdonság, amely előítéletek alapjául szolgálhatna. Ezzel gyakorlatilag azt tagadta, hogy e tulajdonság valamely sérülékeny társadalmi csoport ismérve lehetne.

Ez utóbbi gondolatmenettel összhangban megállapíthatjuk, hogy az itt említett tulajdonságokra ugyan igaz, hogy a *személyiség lényeges vonásai lehetnek*, azonban az „egyéb helyzet” másik fogalmi eleme, vagyis a *sérülékeny társadalmi*

¹⁷⁸⁹ EBH/310/2007.

¹⁷⁹⁰ EBH/617/2008.

¹⁷⁹¹ EBH/736/2007.

¹⁷⁹² Mfv.II.10.261/2014/3.

¹⁷⁹³ Kfv.III.37.615/2015/4.

csoporthoz kapcsoló jelleg általában nem áll fenn. Így a munkavállaló ezen személyiségjegyeit többségében a C kategóriába kell sorolnunk.

Előfordulhat azonban olyan eset, amelyben a munkavállaló olyan státuszjellemzője alapján szenved hátrányos megkülönböztetést, amely *egyúttal egy sérülékeny társadalmi csoporttal is összekapcsolja őt.* Példa lehet erre a külföldi állampolgárság.¹⁷⁹⁴ Fontos elhatárolni az állampolgárság alapján történő diszkriminációt a nemzetiségi-etnikai alapú diszkriminációtól: ha megállapítható, hogy a megkülönböztetés indoka valamely nemzethez, etnikumhoz tartozás volt, és amennyiben az érintett más nemzet tagja lett volna, nem szenvedte el ugyanazt a hátrányt, akkor ezt az esetet a nemzeti, etnikai alapú diszkriminációként kell elbírálni. Ugyanakkor, ha kifejezetten a nem magyar állampolgárokra – nemzetiségüktől függetlenül – vonatkozik a hátrányos intézkedés, akkor az „egyéb helyzet”-be sorolt külföldi állampolgárságra lehet hivatkozni. Az állampolgárság ugyanis a személyiség alkotóeleme. Továbbá nem szorul különösebb igazolásra, hogy a külföldi állampolgárok sérülékeny társadalmi csoportot képeznek, hiszen közkeletű előítéletként tartható számon a külföldiek alacsonyabb szintű magyar nyelvtudása és helyismerete, továbbá nem élhetnek a kifejezetten magyar embereket megillető állampolgári jogokkal, számos ország polgárai számára a munkavállalás is engedélyhez kötött stb.

6.2.5. Az „egyéb helyzet” elhatárolása más védett tulajdonságoktól

Az „egyéb helyzet” kategóriájának funkciója, hogy a tételesen felsorolt védett tulajdonságok közül kimaradt, de diszkrimináció elleni védelemre érdemes szituációkat megragadjon. Ha tehát egy adott tulajdonság az „egyéb helyzet” és más, nevesített kategóriába is beletartozhat, lehetőség szerint kiterjesztően kell értelmezni a nevesített védett tulajdonságok fogalomkörét, s szűkítően az „egyéb helyzet”-ét.¹⁷⁹⁵ A következőkben olyan eseteket tekintünk át, amelyekben a jogalkalmazó fórum „egyéb helyzet”-nek minősítette a felperes/kérelmező által hivatkozott tulajdonságot, pedig – az előbb vázolt értelmezési módszert követve

¹⁷⁹⁴ Az EBH az EBH/46/2007. sz. határozatában elfogadta a külföldi állampolgárságra mint védett tulajdonságra való hivatkozást.

¹⁷⁹⁵ V.ö. még: EB TT 2010, 7-8.

– valamely nevesített védett tulajdonság körébe is besorolható lett volna.¹⁷⁹⁶ Ezeket a védett tulajdonságokat a fenti tipológiánk szerinti „E” kategóriába oszthatjuk, hiszen esetükben – mint minden védett tulajdonság esetében – teljesülnek az „egyéb helyzet” fogalmi kritériumai, azonban valójában más védett tulajdonságról van szó.

Az a kérdés, hogy az Ebktv. mely védett tulajdonságára hivatkozással lehet igényt érvényesíteni, *nem csupán elméleti jelentőségű*. Civil és érdekképviselői szervezetek csupán olyan, védett tulajdonsággal rendelkező személyek nevében, érdekében léphetnek fel közérdekű igényérvényesítés keretében, akiknek védelme, érdekképviselői létesítő okiratukban célként szerepel.¹⁷⁹⁷ A jogérvényesítési lehetőségek bővüléséhez fűződő érdek is megkívánja tehát, hogy lehetőség szerint valamely nevesített védett tulajdonság védelmi körébe kerüljön a diszkrimináció alapjául szolgáló tulajdonság.

(1) *„Egyéb helyzet” vagy „társadalmi származás, vagyoni helyzet”*

Az EBH „egyéb helyzet”-ként ismerte el a *lakcím hiányát*.¹⁷⁹⁸ A lakcím hiánya alapján történő megkülönböztetés azonban minőségileg különböző eset lehet a lakóhely alapján történő megkülönböztetésektől, amelyek – mint láttuk – megfelelő feltételek fennállása esetén az „egyéb helyzet” kategóriájába tartozhatnak. Hiszen a lakcím hiánya arra utalhat, hogy az illetőnek nincs hol laknia, vagyis gyanítható, hogy ilyenkor rejtett módon az egyén társadalmi származása vagy vagyoni helyzete alapján történő megkülönböztetésről lehet szó.¹⁷⁹⁹ Megjegyzést érdemel, hogy amennyiben korábbiakban kifejtettek szerint a lakóhely szerinti megkülönböztetés „D” kategóriába tartozónak minősül, akkor is megvizsgálandó, hogy a társadalmi szinten stigmatizált régió lakóinak diszkriminációja mögött nem a társadalmi származás, vagyoni helyzet okán történő előítéletek rejtőznek-e (pl. ha egy szociálisan hátrányos helyzetű népességcsoport által lakott telepről van szó). Ez utóbbi eset az „E” kategóriába

1796 Itt most csupán anyagi jogi szempontból elemzem ezt a kérdést, és nem térek ki a kérelemhez kötöttség eljárási problémájára a bírósági eljárásokat illetően.

1797 Ebktv. 3. § e) pont, 18. §, 20. §

1798 EBH/595/2008.

1799 Ebktv. 8. § p), q) pont

tartozik, és célszerűbb a társadalmi származás, vagyoni helyzet szerinti diszkriminációt megállapítani.

(2) „Egyéb helyzet” vagy „fogyatékoság”

A magyar jogban számos, a fogyatékosággal rokon fogalom létezik (pl. megváltozott munkaképességű, sajátos nevelési igényű, súlyosan fogyatékos, kóros elmeállapotú stb.). A szakirodalom – itt terjedelmi okból nem részletezendő érvelés alapján – azt javasolja, hogy amennyiben valakit ez utóbbi, fogyatékosággal rokon minősítése okán ér hátrány, úgy azt a fogyatékoság alapján történő diszkriminációnak kell minősíteni.¹⁸⁰⁰ Például az EBH „egyéb helyzet” szerinti diszkriminációnak minősítette a *gondnokolti státusz* alapján történő hátrányos megkülönböztetést.¹⁸⁰¹ Mivel a gondnokság elrendelésének egyik feltétele a mentális fogyatékoság ténye, végső soron a fogyatékosággal összefüggő diszkriminációról volt szó, tehát az Ebktv. 8. § g) pontjában szereplő védett tulajdonságra lehetett volna hivatkozni. Olyan is előfordult, hogy az EBH a *pőszesség* okán elszenvedett hátrányt „egyéb helyzet” szerinti diszkriminációnak tekintette,¹⁸⁰² holott ezt mint beszédzavart a fogyatékoság körében lehetett volna értékelni.¹⁸⁰³ Továbbá szintén a fogyatékosághoz mint védett tulajdonsághoz kellett volna kapcsolni azt az esetet, melyben a kérelmezőt amiatt érte hátrány, hogy *fogyatékos gyermeket nevel*.¹⁸⁰⁴ Az EU Bíróságának joggyakorlata egyértelművé teszi, hogy itt valójában a fogyatékosággal összefüggő hátrányokozásról van szó, még akkor is, ha a fogyatékoság nem az érintett személyében rejlik, hanem rá csupán átsugároznak a fogyatékosághoz kapcsolódó előítéletek („átsugárzó diszkrimináció”).¹⁸⁰⁵

(3) „Egyéb helyzet” vagy „vallás, világnézeti meggyőződés”

¹⁸⁰⁰ Halmos 2016, 116-118.

¹⁸⁰¹ EBH/63/2010.

¹⁸⁰² EBH/1044/2010. (nem foglalkoztatási eset)

¹⁸⁰³ V.ö. Halmos 2016, 118.

¹⁸⁰⁴ EBH/1578/2009.

¹⁸⁰⁵ C-303/06. *Coleman v Attridge Law and Steve Law*, EBHT I-05603 [2008]; ld. még: EB TT 2010, 7; Zaccaria 2016, 39 (Zaccaria Márton egyébiránt nem az átsugárzó diszkrimináció eseteként kezeli az előző lábjegyzetben hivatkozott EBH-ügyet.)

Bár ilyen esettel a Kúria és az EBH által közzétett határozatok között nem találkozunk, szakirodalmi utalások alapján érdemes megjegyezni, hogy a gyakorlatban problémát okozhat a vallási vagy világi meggyőződés mint védett tulajdonság (Ebktv. 8. § i) pont) határainak megvonása.¹⁸⁰⁶ Az EJEB például igen tágan értelmezi az EJEE 14. cikkében szintén szereplő „vallás vagy világnézet” mint védett tulajdonság fogalmát, s ide sorolja például a vegánizmust,¹⁸⁰⁷ a nácizmust¹⁸⁰⁸ vagy a pacifizmust^{1809, 1810}. Leginkább az ún. életviteli diszkrimináció esetében¹⁸¹¹ lehet kétséges, hogy világnézeti alapú vagy „egyéb helyzet” szerinti diszkriminációról van-e szó. Úgy vélem, az elhatárolás szempontja az lehet, hogy az *életvitel mögött meghúzódik-e valamilyen eszmei háttér vagy sem*. Például a vegán táplálkozás nem csupán egy étrend, hanem jellemzően egy sajátos életfelfogásból fakad, ezért tanácsos – az EJEB módszerét követve – inkább a világnézet, mintsem az „egyéb helyzet” kategóriájába sorolni.

(4) „Egyéb helyzet” és „politikai vélemény”

Az egyén politikai véleményére igen gyakran nem annak közvetlen kifejezéséből, hanem közvetett módon, az arra utaló magatartásaiból szoktak következtetni. A Kúriának két olyan félnek az ügyében is kellett döntést hoznia, melyben az elszenvedett hátrányt állítólagos oka az volt, hogy az érintett *jogviszonya 2006-ot megelőzően kezdődött*.¹⁸¹² Ez az indok első látásra a munkaviszony meghatározott jellemzőjeként legfeljebb az „egyéb helyzet” kategóriájába eshet. A Kúria ekként is vizsgálta, s megállapította, hogy nem teljesülnek az „egyéb helyzet” fogalmi kritériumai. Az esetek körülményeiből azonban megállapítható, hogy a jogviszony kezdő időpontjának politikai eredetű vezetőváltással összefüggésben volt jelentősége. A védett tulajdonságot tehát a politikai vélemény körében lehetett volna értékelni.

1806 V.ö. Fehr 2014, 75; EB TT 2010, 7.

1807 EJEB, *Pretty v. United Kingdom* (2346/02), 2002.04.29.

1808 EJEB, *X. v. Austria*, (1747/62), 1963.12.13.

1809 EJEB, *Arrowsmith v. United Kingdom* (7050/75), 1977.05.16.

1810 Az előbb felsorolt ügyekről ld. bővebben: Fehr 2014, 75.

1811 Ld. részletesen: 5.2. pont.

1812 Mfv.I.10.702/2012/5.; Mfv.I.10.315/2012/4.

6.3. A joggal való visszaélés (rendeltetésellenes joggyakorlás) és a diszkriminációtilalom összefüggései a gyakorlatban

A 2.2. pontban részletesen írtam a diszkriminációtilalom és a joggal való visszaélés dogmatikai viszonyáról. Megállapítottam, hogy ha a visszaélésszerűség a védett tulajdonsággal összefüggésben való – ki nem menthető – megkülönböztető hátrányozásban áll, akkor a *lex specialis derogat legi generali* elve alapján *diszkrimináció állapítható meg* (és nem joggal való visszaélés). Ha pedig nincs ilyen körülmény, akkor – mint önkényes megkülönböztetés – a *joggal való visszaélés általános esete* áll fenn.¹⁸¹³ Jeleztem, hogy éppen azért is van elsőrendű jelentősége az „egyéb helyzet” pontos definiálásának és a gyakorlatban való felismerésének, mert ha az önkényes munkáltatói hátrányozás nem valamely nevesített védett tulajdonsággal összefüggésben történt, akkor az dönti el, hogy diszkriminációról vagy joggal való visszaélésről van-e szó, hogy hátrányozás alapja „egyéb helyzet”-nek minősül-e vagy nem.

Mint a 6.2. pontban láttuk, különösen az *EBH korai* – az Egyéb helyzet állásfoglalást megelőző – *gyakorlata igen kiterjesztően* értelmezte az „egyéb helyzet” kategóriáját, s olyan tulajdonságokat, helyzeteket, körülményeket is ide vont, amelyek valójában nem minősülhettek volna védett tulajdonságnak. Ezzel diszkriminációs esetként kezelt számos olyan tényállást, amelynél legfeljebb rendeltetésellenes joggyakorlásra lehetett volna hivatkozni. A *Kúria sokkal mértéktartóbb* volt az „egyéb helyzet” körvonalainak meghúzásakor, rendszerint ügyelve az „egyéb helyzet” egyes fogalmi elemeinek vizsgálatára.

A 2009. évtől kezdődően azonban az *EBH gyakorlata is a megszorító értelmezés felé tendált*, gyakran hivatkozva az Egyéb helyzet állásfoglalásra,¹⁸¹⁴ mely az előző bekezdésben foglaltakhoz hasonlóan mutatja be a diszkriminációtilalom és – az akkori terminológiát követve – a rendeltetésellenes joggyakorlás viszonyát.¹⁸¹⁵ A hatóság az állásfoglalást követően egyes esetekben kifejezetten utalt arra, hogy az „egyéb helyzet” kritériumainak hiányában nem lehet megállapítani a

¹⁸¹³ Egyetértő álláspont: Zaccaria 2016, 41

¹⁸¹⁴ Pl. EBH/740/2009; EBH/1869/2009.

¹⁸¹⁵ EB TT 2010, 6, 8-9

diszkriminációt, azonban az eset kapcsán bíróság előtt rendeltetésellenes joggyakorlásra hivatkozva lehetne igényt érvényesíteni.¹⁸¹⁶

Ami a *bírói gyakorlatot* illeti: az e tárgyban legjelentősebb, elvi bírósági döntési minősítést nyert ítéletben a másodfokú bíróság kiemelte, hogy a munkavállaló és a felettese között kialakult *személyes ellentét, konfliktus a rendeltetésellenes joggyakorlás körében értékelendő*.¹⁸¹⁷ A felperes – ahogyan ez számos perben¹⁸¹⁸ előfordul – az eljárás során mind a diszkriminációtilalom, mind a rendeltetésellenes joggyakorlás alapján megkísérelte érvényesíteni az igényét. A bíróság azonban ismét világossá tette, hogy a két hivatkozás egyszerre nem állhat meg, s mivel a felperes munkáltatóval való konfliktusa illetve korábbi vezetői tapasztalata nem minősül „egyéb helyzet”-nek, védett tulajdonság hiányában az egyenlő bánásmód követelménye biztosan nem sérül, így csupán a rendeltetésellenes joggyakorlásra lehet hivatkozni. A Kúria KGD2011. 10. számú ítélete szintén utal arra, hogy a munkavállalót ért hátrány és a védett tulajdonság közötti ok-okozati összefüggés hiánya csak az Ebktv. alkalmazását zárja ki, a munkavállaló az őt ért jogsérelemmel szemben munkaügyi jogvita keretében léphet fel. (Megjegyzendő, hogy ez az ítélet nem nevezi meg kifejezetten a rendeltetésellenes joggyakorlás tilalmát mint a lehetséges igényérvényesítés alapját.)

Megállapítható tehát, hogy végső soron mind az – újabb – hatósági, mind a bírói gyakorlat a *fentiekben vázolt elméleti modellt tükrözi vissza* a visszaélésszerű (rendeltetésellenes) joggyakorlásnak és az egyenlő bánásmód követelményének a viszonyát illetően.

7. ÖSSZEGRÉS

Az antidiszkriminációs jog intézményei nagyrészt nem szerves jogfejlődés, hanem angolszász eredetű minták illetve nemzetközi jogi és uniós

¹⁸¹⁶ Pl. EBH/759/2009.

¹⁸¹⁷ EBD2014. M.22.

¹⁸¹⁸ Pl. a következő ítéletekkel lezárt eljárásokban: Mfv.III.10.704/2012/4.; Mfv.I.10.022/2012/5.; Mfv.I.10.403/2013/6.; Mfv.I.10.315/2012/4.; Mfv.II.10.278/2013/4.

követelmények átvétele nyomán kerültek a magyar jogba. Az a gondolkodásmód, amelyet e jogterület alkalmazása kíván, meglehetősen sok vonásában elüt a kontinentális, magyar jogi kultúrában megszokottól. Ez persze nehézséget jelent a jogalkalmazás számára, amikor az antidiszkriminációs kódex szövege nem ad kielégítő eligazítást valamilyen kérdésben, hanem egy-egy jogszabályhely megfelelő értelmezését *az antidiszkriminációs jog működésmechanizmusából, alaplogikájából kell kikövetkeztetni*. Az „egyéb helyzet” mind védett tulajdonság kategóriája az Ebktv. egyik legtalányosabb fordulata, hiszen a törvény szövegszerűen semmilyen magyarázatot nem fűz hozzá. Ennek megfelelően az EBH korai gyakorlata – mint számos határozaton keresztül bemutattam – igen tág értelmezéssel is élt.

Az EB TT által megalkotott *Egyéb helyzet állásfoglalás jelentős* – tartalmi értelemben alább részletezendő – *hatással bírt* az EBH gyakorlatára, és a Kúria is számos ítéletében forrásként hivatkozik e dokumentumra. Az Egyéb helyzet állásfoglalás egyik legfontosabb érdeme, hogy megvilágítja a diszkriminációs tényállások dogmatikai felépítését és az önkényes megkülönböztetésekhez fűződő rendszertani viszonyát. Ráadásul modellértékű módszertannal közelíti meg ezt a kérdést, amennyiben az antidiszkriminációs jog alapkoncepcióit – ha nem is túl részletes hivatkozásokkal, de – a nemzetközi mintákon, az uniós és a strasbourg-i valamint a magyar alkotmányos követelményeken keresztül mutatja be, és ajánlja alkalmazni magyar vonatkozásban is. Az előző bekezdésben írtakkal összevetve ugyanis az antidiszkriminációs jog gyakorlatának kialakítása során különös jelentősége van a hazai jogszabályokon túlmutató követelmények, minták elemzésének.

Dolgozatomban magam is ezt a módszert követtem: igyekeztem alaposan és strukturáltam áttekinteni (1) az antidiszkriminációs jog *alapfunkciójának*, ezen belül a *védett tulajdonságok szerepének* elméletét, (2) szintén elméleti szempontból az egyenlő bánásmód követelménye és *a joggal való visszaélés* dogmatikai kapcsolatát, (3) az *EJEB* valamint (4) az *AB kapcsolódó gyakorlatát*. Az így nyert részkövetkeztetések összegzésével tettem javaslatot arra, hogy az „egyéb helyzet” fennállását két fogalmi kritérium együttes megvalósulásához

kössük: egyfelől a *személyiség lényegi vonásáról* kell, hogy szó legyen; másfelől pedig e tulajdonság az érintettet valamely *sérülékeny társadalmi csoport*hoz kell, hogy kapcsolja.

Ezt követően tematikus csoportosításban végigtekintettem azokat a tulajdonságokat, helyzeteket, amelyeket antidiszkriminációs igényérvényesítésük keretében a felperesek/kérelmezők a bíróságok vagy az EBH előtt egyéb helyzetként értékelték, s a jogalkalmazó fórumok ekként elbíráltak. A jogalkalmazás eredményeivel vettem össze a korábbiakban bemutatott fogalmi kritériumok által meghatározott saját, elméleti álláspontomat.

A hatósági és a bírósági gyakorlat értékelését illetően az alábbi összegző megjegyzéseket tehetjük.

(1) Az Egyéb helyzet állásfoglalás hatása

Az EBH gyakorlatának tanulmányozásakor megfigyelhető, hogy a hatóság működésének első éveiben igen tágan értelmezte az „egyéb helyzet” fogalmát. Lényegében kizárólag a nyelvtani interpretáció módszerével, szinte minden olyan „egyéb” helyzetet elismert a diszkrimináció lehetséges indokaként, amely nem szerepelt a nevesített védett tulajdonságok listájában. Az EBH TT állásfoglalásának megalkotására nyilvánvalóan azért is került sor, mert ezzel a hatósági jogalkalmazás jelentős mértékben fellazította a diszkriminációs tényállások fogalmi körét, egyúttal bizonytalanná téve a speciális antidiszkriminációs jogvédelem kereteit. A 2009-től – az állásfoglalás megalkotásának folyamatától – kezdődően azonban az EBH tartotta magát az Egyéb helyzet állásfoglalásban foglaltakhoz, és igyekezett figyelembe venni az abban foglaltakat.

A *bírói gyakorlat* már az Egyéb helyzet állásfoglalást megelőző időkben is általában megszorítóan értelmezte az „egyéb helyzet” fogalmát, azonban ebben nem volt teljesen következetes. Az állásfoglalást azonban a bírói gyakorlat is fontos referenciaként kezeli, számos ítélet – szó szerint vagy lényeges tartalmát átvéve – idéz a dokumentum szövegéből.¹⁸¹⁹ A 2010-es években végül több olyan

¹⁸¹⁹ Pl. Mfv.II.10.163/2007/2.; BH2013.348.; Mfv.II.10.671/2013/5.; Mfv.II.10.582/2011/4.; EBH2014.M.19; EBH2012. M.5.; Mfv.I.10.702/2012/5.

elvi minősítéstű határozat született, amelyben az egyenlő bánásmód követelményének egyes mozzanatait elvi értelemezik, többek között az „egyéb helyzet” kategória megfelelő alkalmazásához is több megállapítást fűznek.

Érdekes megfigyelni, hogy mind az EBH határozatai, mind a vonatkozó bírósági ítéletek elsősorban a „személyiség lényeges vonására” valamint a „csoportjellemzőre” mint fogalmi elemekre vonatkozó útmutatásokat ragadják meg az Egyéb helyzet állásfoglalásból. Hogy milyen csoportokhoz való tartozás fogadható el, azt az említett ítéletek jellemzően nem specifikálják, pedig – mint láttuk – a szóban forgó csoportok minősége (legalább mezoszinten tapasztalható sérülékenység) is lényeges.

Dolgozatom egyik fő – elméleti megközelítésben alátámasztott – mondanivalója az, hogy ez utóbb említett fogalmi elem pontos értelmezése épp olyan fontos az „egyéb helyzet” fennállásának vizsgálata szempontjából, mint az első. Előfordulnak persze olyan kúriai és hatósági határozatok, amelyekben e fogalmi elem alaposabb vizsgálata is szerepel,¹⁸²⁰ s ez mindenképpen pozitív tendenciának mondható, de a „sérülékeny társadalmi csoporttal való összekapcsolás” jelleg gyakorlati kimunkálásával kapcsolatban még számos nehéz kérdést kell megválaszolni majd a bíróságoknak és a hatóságnak.

(2) Az eset egyedi körülményeinek jelentősége

Amint a vizsgált esetekben szereplő tulajdonságok elemzésénél több helyen (pl. a lakóhely, a szakmai kompetenciák kapcsán) megjegyeztem, nem minden tulajdonságról, helyzetről lehet egyértelműen kijelenteni, hogy „egyéb helyzet”-nek minősülhet-e vagy sem. Az ügyet elbíráló bíróságnak vagy hatóságnak *az eset egyedi körülményeire* tekintettel kell vizsgálnia, hogy fennáll-e a két fogalmi kritérium, s ehhez nem feltétlenül elég a makroszintű, tehát össztársadalmi léptékben jellemző hierarchikus törésvonalak felmérése, hanem e törésvonalak kulturális, ágazati, földrajzi vagy egyéb metszeteinek feltérképezésére is szükség lehet. A foglalkoztatási esetek kapcsán különös jelentősége lehet a munka

¹⁸²⁰ Pl. Mfv.II.10.163/2007/2.; Kfv.III.37.615/2015/4.

világára jellemző, különösen sérülékeny munkavállalói pozíciót eredményező tulajdonságok, helyzetek meglátásának. A gyakorlat már jelentős lépéseket tett ebbe az irányba (pl. a kölcsönzött munkavállalók sérülékenységeinek elismerésével), azonban megfelelő kérelem, kereset esetén például a távmunkában dolgozó vagy egyéb atipikus sajátosságokkal foglalkoztatott személyek védelemre szoruló voltára is reflektálnia kell a hatósági, bírósági gyakorlatnak.

(3) Az egyenlő bánásmód követelménye és a joggal való visszaélés kapcsolata

Elméleti megközelítésben kimerítően értekeztem *a diszkriminációtilalom és a joggal való visszaélés tilalmának dogmatikai kapcsolatáról*, és pozitívnak értékeltem az ezzel kapcsolatos, újabban már elvi bírósági döntésben is megjelenő gyakorlati álláspontot. A két jogintézmény viszonyát megfelelően rendező bírói ítéletek és hatósági határozatok remélhetőleg hozzájárulnak ahhoz, hogy a peres felek illetve a hatósági ügyfelek a keresetek/kérelmek megfogalmazásakor egyre pontosabban tudják megjelölni igényérvényesítésük alapját, ezzel hozzájárulva az eljárások hatékony lefolytatásához.

Ez utóbbi megjegyzésemhez kapcsolódva, zárógondolatként egy olyan jövőképet szeretnék felvázolni, melyben a jogalkalmazó fórumok határozataiból az ügyfelek, peres felek és jogi képviselőik egyre pontosabb információhoz juthatnak az „egyéb helyzet” kritériumait illetően. Ez nagymértékben hozzá tudna járulni ahhoz, hogy a jogkereső közönség és a jogász szakma egyre mélyebben megértse a diszkriminációtilalom jogi eszköztárának lényeges vonásait, ezzel elősegítve a jogviták hatékony lefolytatását, és mindenekelőtt a jogkövetést.

Irodalomjegyzék

Ambrus, M., *Vizsgálati modell az egyenlő bánásmód megsértésével kapcsolatos ügyekben*, in: Majtényi 2009, 135-164

Berke, B. – Kiss, Gy., *Kommentár a Munka Törvénykönyvéhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2014

Bragyova, A., *Egyenlőség és alkotmány. Az alkotmányos egyenlőségi szabály jelentése*

és alkalmazása, in: Lamm, V. (szerk.), *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára*, KJK Könyvkiadó, MTA AJI, Budapest, 1999

Citron, D. K. – Pasquale, F., *The Scored Society: Due Process for Automated Predictions*, Washington Law Review, vol. 89, 1/2014, 1375-1412

Dövényi, Z., *A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák*, Statisztikai Szemle, vol. 87, 7-8/2009

Dworkin, R., *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality*, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 2000

Az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 288/2/2010. (IV.9.) TT. sz. állásfoglalása az egyéb helyzet meghatározásával kapcsolatban

(letölthető: http://www.egyenlobanasmod.hu/data/TTaf_201004.pdf; utolsó megtekintés: 2016. augusztus 12.) (szövegbeli hivatkozás: „Egyéb helyzet állásfoglalás”; lábjegyzetbeli hivatkozás: „EB TT 2010”; letölthető: http://icell.ajk.pte.hu/downloads/PMJK_2009_02.pdf; utolsó megtekintés: 2016. szeptember 7.)

Fehr, S., *Religious Discrimination in Employment – A Comparative Analysis of the Law in the UK, France and Germany, with Reference to International and Supranational Law* (Doctoral thesis), University of Manchester, Manchester, 2014

Fredman, S., *Comparative study of anti-discrimination and equality laws of the US, Canada, South Africa and India*, European Commission, DG for Justice, Luxemburg, 2012 (letölthető: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/comparative_study_ad_equality_laws_of_us_canada_sa_india_en.pdf; utolsó megtekintés: 2016. július 26.)

Győrfi, T. – M. Tóth, B., „70/A. § [A diszkrimináció tilalma]”, in: Jakab, A. (szerk.), *Az Alkotmány kommentárja*, Századvég Kiadó, Budapest, 2009

Gyulavári, T., *Egyenlő bánásmód törvény – célok és eredmények*, in: Majtényi 2009, 9-26

Gyulavári, T. – Kádár, A. K. (Kőszeg, F. szerk.), *A magyar antidiszkriminációs jog vázlata*, Egyetemi jegyzet, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009

Gyulavári, T. (szerk.), *Munkajog* (2. jav. kiadás), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014

Halmos, Sz., *Család és munka – munkajogi kérdések a gyermekvállalással összefüggésben*, a Mailáth György Tudományos pályázat pályaműve, Országos Bírósági Hivatal, Budapest, 2014

Halmos, Sz. – Petrovics, Z., *Munkajog*, NKE KTK, Budapest, 2014

Halmos, Sz., *A fogyatékoság orvosi és társadalmi modelljeinek szintézise, különösen a munkajog területén (Doktori értekezés)*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Doktori Iskola, Budapest, 2016

Handbook on European non-discrimination law (ed. by the European Union Agency for Fundamental Rights; Council of Europe), Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2010

Kajtár, E., *Old limbs, new twigs: From classic to novel forms of protected characteristics in European anti-discrimination law*, Pécsi Munkajogi Közlemények, vol. 8, 1-2/2015, 37-51

Kardos, G., *A diszkrimináció tilalma és az egyenlőség értelmezése: a nemzetközi jog lehetőségei*, Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények, 1-2/2003, 9-19

Kardkovács, K. (szerk.), *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*, 2. javított kiadás, hvgORAC, Budapest, 2014

Kártyás, G., *Munkaerő-kölcsönzés Magyarországon és az Európai Unióban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2015

Kiss, B., *A jog egyenlősége, az egyenlőség joga – Az egyenlőség problémája a magyar közjog fejlődésében*, SZEK JGYF Kiadó, Szeged, 2006

Kiss, Gy., *Alapjogok kollíziója a munkajogban*, Justis Tanácsadó Bt., Pécs, 2010

Kovács, K., *Az egyenlőség felé. A hátrányos megkülönböztetés tilalma és a támogató intézkedések*, L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2012

Kovács, K., *Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az uniós jog szerepe az alapjogi ítélkezésben*, in: Somody, B. (szerk.), *Alapjogi bíráskodás. Alapjogok az ítélkezésben*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 149-165

Krizsán, A., *Amerikai megközelítés a faji alapú diszkrimináció értelmezésében*, Fundamentum, 3/2000, 13-32

Lerner, N., *Group Rights and Discrimination in International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1990, 14

Magyar Munkajogi Társaság, *Az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület állásfoglalás-tervezete az egyéb helyzet meghatározásával kapcsolatban*, Pécsi Munkajogi Közlemények, vol. 2, 2/2009, 139-154

Majtényi, B. (szerk.), *Lejtős pálya. Antidiszkrimináció és esélyegyenlőség*,

L'Harmattan Kiadó, Budapest 2009.

O'Connell, R., *Cinderella comes to the Ball: Article 14 and the right to non-discrimination in the ECHR*, Legal Studies: The Journal of the Society of Legal Scholars, vol. 29, 2/2009, 211-229

Pothier, D., *Connecting Grounds of Discrimination to Real People's Real Experiences*, CJWL/RFD, vol. 13., 2001, 37-73

Radbruch, G., *Rechtsphilosophie*, C. F. Müller, Heidelberg, 1999

Sebők, M., *Munkaerő-piaci mobilitás Magyarországon, avagy a térbeli mobilitás napjainkban (A PhD-értekezés tézisei)*, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományi Doktori Iskola, Pécs, 2014

(letölthető:

http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/hv/tezis/sebok_marianna_tezis.pdf;

utolsó megtekintés: 2016. augusztus 30.)

Sólyom, L. *Az alkotmánybírászkodás kezdetei Magyarországon*, Osiris, Budapest, 2001

Zaccaria, M. L., *Az egyenlő bánásmód elvének érvényesülése a munkajog területén a magyar joggyakorlatban*, PhD-értekezés, DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2014

Zaccaria, M. L., *Az egyenlő bánásmód elvének érvényesülése a munkajog területén a magyar joggyakorlatban*, HVG ORAC, Budapest, 2015

Zaccaria, M. L., *Az egyéb helyzet, mint védett tulajdonság koncepcionális sajátosságai a magyar joggyakorlatban*, Magyar Munkajog E-Folyóirat, 1/2016, 29-44

(letölthető: www.hllj.hu; utolsó megtekintés: 2016. július 26.)

Zarsky, T. Z., *Understanding Discrimination in the Scored Society*, Washington Law Review, 2014, vol. 89, 1375-1412

DR. VÖLCSEY BALÁZS

AZ ÚJ EURÓPAI FIZETÉSKÉPTELENSÉGI SZABÁLYOZÁSI MODELLEK

1. BEVEZETÉS

Az Európai Unióban megvalósuló igazságügyi együttműködés egyik első lépése volt az 1346/2000 EU rendelet (továbbiakban: **régi rendelet**).¹⁸²¹ E jogi aktust 2017. június 26-tól felváltja a 2015/848/EU Rendelet¹⁸²² (továbbiakban: **új rendelet**), amely több pontban érdemben is átalakítja a fizetéseképtelenségi eljárásokat. Az uniós norma jelentőségét mutatja az is, hogy a megfelelő tagállami és uniós fizetéseképtelenségi jog segíti a vállalkozások megfelelő működését, ekként a vállalkozáshoz való jog érvényesülését (Magyarország Alaptörvénye XII. cikk (1) bekezdése).

Tanulmányom címéből fakadóan azt az elemzési módszert választottam, hogy alapvetően az új rendelet cikkelyeit vizsgálom, természetesen valamennyi esetben – ahol ez lehetséges – összehasonlítom a régi rendelet megfelelő szakaszával, egyrészt mert a 2017. június 26-ig megindult fizetéseképtelenségi eljárásokban továbbra is a régi rendelet követendő, másrészt terjedelmes bírói gyakorlat alakult ki ezekhez kapcsolódóan, amely az új rendelet alkalmazási körében is értelmezési segítséget nyújthat.¹⁸²³

Ugyanakkor terjedelmi korlátok miatt nem vállalkozhatom az új rendelet valamennyi passzusának elemzésre, ugyanis az többszöröse a régi rendeletnek. Így az Általános rendelkezéseket (I. fejezet) részletesen vizsgálom (ez foglalkozik a

1821 A Tanács 1346/2000/EK rendelete (2000. május 29.) a fizetéseképtelenségi eljárásról

1822 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/848 Rendelete (2015. május 20.) a fizetéseképtelenségi eljárásról

1823 Mindezt segíti az új rendelet „D” mellékletét képező megfelelési táblázat a régi és az új rendelet kapcsolatáról

joghatósággal és az alkalmazandó joggal), ezt követően röviden ismertetem az elismeréssel (II. fejezet) kapcsolatos legfontosabb szabályokat.

A III. fejezet tartalmazza a másodlagos fizetéseképtelenségi eljárásokra vonatkozó rendelkezéseket, e körben elsődlegesen a nóvumként jelentkező normákat, értelmezési kérdéseket mutatom be.

Az V. fejezet rendezi a cégcsoport tagjaival szemben indítható fizetéseképtelenségi eljárásokkal kapcsolatos, korábban példa nélküli normákat, így röviden ezeket is vizsgálom pályamunkámban.¹⁸²⁴

Az utolsó fejezetben pedig bemutatom, hogy az új rendelet – a fizetéseképtelenségi jogra gyakorolt hatása mellett – miként hozható összefüggésbe a vállalkozáshoz való joggal (Alaptörvény XII. cikk (1) bekezdés), mint alkotmányos alapjoggal.

A rendeletek elemzése során alapvető szempont, hogy – ahol lehetséges – bemutassam a kapcsolódó uniós ítélkezési gyakorlatot, illetve a hazai jogszabályokat (Pp.¹⁸²⁵, Cstv¹⁸²⁶.) is.

2. ALAPVETŐ FOGALMAK

2.1. Fizetéseképtelenségi eljárások

Az új rendelet tárgyi hatályát az 1. cikk (1) bekezdése szabályozza. Ennek keretében pedig definiálja, mit jelent a fizetéseképtelenségi eljárás fogalma az uniós normában.

Lényeges, hogy mind a régi, mind az új rendelet, szabályozza a fenti eljárás fogalmát, azonban az új rendelet sokkal részletesebb, tartalmát tekintve is érdemi változásokat magában foglaló definíciót ad.

¹⁸²⁴ A IV. és a VI. fejezet cikkelyeinek bemutatásától eltekintek, részben mert – véleményem szerint – különösebb értelmezési kérdéseket nem vetnek fel, másrészt pedig elsősorban technikai jellegű szabályokat foglalnak magukban.

¹⁸²⁵ A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény

¹⁸²⁶ A csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény

A két rendeletben egységes, hogy csak a kollektív eljárások tartozhatnak a tárgyi hatály körébe (azaz valamennyi hitelezőre ki kell terjedniük).

Az új rendelet azonban – ellentétben a régi rendelettel – már egyértelműen meghatározza, hogy melyek lehetnek a tárgyi hatály alá tartozó eljárások céljai, így

- I. adós megmentése,
- II. az adósságállomány rendezése,
- III. reorganizáció vagy felszámolás.

A célok elérése érdekében pedig részletesen, a-c) pontokba szedve rendezi a norma, hogy milyen módszerek, eszközök alkalmazhatóak. Ide sorolandó, ha:

- 1) Az adóst vagyona feletti rendelkezési jogától teljes mértékben vagy részlegesen megfosztják, és fizetéseképtelenségi szakértőt jelölnek ki. Azaz itt egy konjunktív feltétellel találkozunk, a rendelkezési jog – akárcsak részleges korlátozása – fizetéseképtelenségi szakértő kijelölése nélkül nem alapozhatja meg a rendelet alkalmazását.
- 2) Az adós vagyona, üzleti tevékenységei és tranzakciói a bíróság ellenőrzése vagy felügyelete alá kerül. Kérdés, mit jelent a „bíróság ellenőrzése” kitétel? Erre a választ a (10) preambulumbekkezdés adja meg: Ellenőrzés alatt azok a helyzetek értendők, amikor a bíróság kizárólag a hitelező vagy valamely egyéb érdekelt kérelmére avatkozik be. Érdemes megvizsgálni az a) és a b) pont kapcsolatát is.

A (10) preambulumbekkezdés ugyanis kiemeli, hogy a rendelet hatályát ki kell terjeszteni olyan eljárásokra is, amelyek nem járnak féltetlenül fizetéseképtelenségi szakértő kijelölésével, (pl.: fizetéseképtelenség csak valószínűsíthető vagy a fogyasztók adósságelengedése). Ez esetben a hitelezők érdekét csak a bírósági ellenőrzés vagy felügyelet biztosíthatja.

Itt kell megemlíteni az 1. cikk (1) bekezdésének utolsó mondatát, amely szerint a

rendelet olyan eljárások tekintetében is alkalmazandó, ahol az adós fizetése képtelensége csak valószínűsíthető (!), ekkor azonban az eljárás célja az adós fizetése képtelenségének megakadályozása, vagy üzleti tevékenységének megszüntetése lehet.

A magyar jogot vizsgálva is érdekes ez a rendelkezés: a Cstv. 27. § (1) bekezdése szerint a bíróság az adós felszámolását csak fizetése képtelenség megállapítása esetén rendelheti el. A fizetése képtelenség megállapításának feltételeit pedig a Cstv. 27. § (2) bekezdése tartalmazza. (Ez a csődeljárásnál fel sem merülhet, hiszen a Cstv. 7. § (1) bekezdése alapján annak lefolytatását csak az adós kérheti, továbbá a csődeljárásnak nem feltétele a fizetése képtelenség.)

Álláspontom szerint ugyanakkor a Cstv. pusztán a valószínűsítésre is biztosít egyfajta védelmet a hitelezőknek: a Cstv. 24/A. § (1) bekezdése szerinti ideiglenes vagyonfelügyelő kirendelésével, ez esetben ugyanis a hitelezőknek valószínűsíteni kell, hogy követelése későbbi kielégítése veszélyben van. Azaz a későbbiekben nagy eséllyel lesz az adós fizetése képtelen.

Az új rendelet 1. cikk (1) bekezdésének utolsó mondata azzal a jogpolitikai megfontolással áll összefüggésben, hogy az Európai Bizottság támogatni kívánja azt, hogy az adós a pénzügyi nehézségek felmerülése után, de még a fizetése képtelenség bekövetkezése előtt segítséget kérhessen (*pre-insolvency eljárások*). Így több tagállam is bevezetett ún. *hybrid eljárásokat*, amelyek a formális fizetése képtelenségi eljárásoktól különböznek, és az adós-hitelező közötti megállapodással zárulnak.¹⁸²⁷

3) A bíróság engedélyezi az egyedi végrehajtási eljárás ideiglenes felfüggesztését, vagy az a törvény erejénél fogva bekövetkezik, ezzel pedig az adós és a hitelező közötti tárgyalás lehetséges lesz, feltéve, hogy a felfüggesztett végrehajtási eljárásokban a hitelezők összességének védelmére alkalmas intézkedést nyújtanak. Fontos továbbá, hogy a végrehajtási eljárások – megállapodás hiányában – az a) és a b) pontban írtak előzetes eljárásaként kell, hogy szolgáljanak.

¹⁸²⁷ CsÓKE (2016) 90. o.

Azaz a I-III. pontokba szedett elemek tartalmazzák a rendelet által szabályozott eljárások tartalmi, míg az 1-3) pontokban írtak a technikai jellemzőit.¹⁸²⁸

Az új rendelet több új rendelkezést is bevezetett a fizetéseképtelenségi eljárások definiálására:

Az egyik (talán legfontosabb), hogy csak a **nyilvános eljárások** tartozhatnak ide. Ez következik az 1. cikk (1) bekezdéséből, valamint a (12) és a (13) preambulumbekendésből is. Véleményem szerint ezzel függ össze az is, hogy az új rendelet a 28. cikk (1) bekezdésében kötelező jelleggel írja elő a fizetéseképtelenségi eljárást megindító határozat közzétételét, bármely olyan tagállamban, ahol az adós telephellyel rendelkezik. A régi rendelet 21. cikk (1) bekezdése szerint a felszámoló „csak” kérhette a megfelelő határozat közzétételét. Ez a finom különbségtétel azonban hitelezővédelmi szempontból – tágabb összefüggésben pedig a tagállamok gazdasága viszonyában – komoly garanciális rendelkezés.

A „nyilvános eljárás” kitétel jelentősége elsősorban nem a magyar jogban keresendő (hiszen a magyar fizetéseképtelenségi jog nem ismer bizalmas jellegű eljárást), hanem például a francia jogban (pl.: *mandat ad hoc* vagy *conciliation* nevű eljárás).¹⁸²⁹

Releváns továbbá, hogy csak **kollektív eljárás** tartozhat az új rendelet tárgyi hatálya alá. A norma több helyen is definiálja, mitől kollektív egy eljárás. A 2. cikk (1) bekezdése lakonikus rövidséggel határozza meg: olyan eljárás, amely az adós minden hitelezőjének vagy hitelezői jelentős részének részvételével történik, feltéve, hogy az utóbbi esetben az eljárás az abban részt nem vevő hitelezők követeléseit nem befolyásolja. Ennél részletesebb meghatározást ad a (14) preambulumbekendés, amelyből – álláspontom szerint – a legfontosabb elem az, hogy az a kollektív eljárás tartozik a rendelet hatálya alá, amely kiterjed valamennyi hitelezőre, vagy azok meghatározó részére, akiknek követelésük az adós teljes tartozására, vagy egy lényeges részére kiterjednek, utóbbi esetben

¹⁸²⁸ CsÓKE (2016) 93–94. o.

¹⁸²⁹ CsÓKE (2016) 91. o.

azonban ez nem érintheti az eljárásban részt nem vevő hitelezők követeléseit.

Fentiek kiemelése azért lényeges, mert a régi rendelet nem definiálta a kollektivitás fogalmát, azonban előfeltételként megkövetelte (1. cikk (1) bekezdés). A jogirodalom az ún. Virgos-Schmit jelentés (1995 szeptemberében megszületett a Fizetésképtelenségi Egyezmény, amelyet az akkori tagok közül csak az Egyesült Királyság nem írt alá. Azonban az Egyezmény technikai alkalmazása érdekében született egy Jelentés, amelyet professzor M. Virgos és ME Schmit készített. A régi rendelet nagyban támaszkodik a korábban hatályba nem lépett Egyezményre, így annak értelmezésekor a Jelentésben foglaltak segítségül hívhatóak¹⁸³⁰) alapján a kollektivitást akként definiálta, hogy „a Rendelet nem alkalmazható olyan eljárásokra, amelyet egyetlen hitelező kezdeményezett saját igényeinek érvényesítésére (például végrehajtási eljárás keretében).¹⁸³¹

Kiemelendő, hogy **fizetésképtelenségi jogszabályon** kell alapulnia a rendelet tárgyi hatálya alá tartozó eljárásoknak. Így a (16) preambulumbekkezdés alapján nem tartozhatnak ebbe a körbe a társasági jogon alapuló eljárások.

A jogirodalom megjegyzi, hogy csak bírósági eljárások tartozhatnak az uniós norma hatálya alá.¹⁸³² Álláspontom szerint ezen kitétel megértéséhez szükséges az új rendelet 2. cikkének 6. pontjában írt „bíróság” fogalom ismerete. E pontban ugyanis rendkívül széles értelemben határozta meg az uniós jogalkotó a bíróság fogalmát, sokkal tágabban, mint azt a magyar jogi gondolkodás értené.

Ehhez a „bíróság” definícióhoz már illeszkedik az 1. cikk (1) bekezdés a) pontja, amely „csak” fizetésképtelenségi szakértő kijelölését követeli meg, azaz a bíróság szerepe ez esetben csak közvetett lehet, például: fizetésképtelenségi szakértő

1830 NAGY ADRIENN (2005) 258. o.

1831 Virgos-Schmit Jelentés 49. bekezdés

1832 CSÓKE (2016) 91. o.

kijelölése útján. A 2. cikk 6. pontjának ii. alpontja továbbá kiemeli, hogy ebben a kontextusban „eljárás megindításának jóváhagyásra” felhatalmazott igazságügyi szerv is bíróságnak minősül. Az 1. cikk (1) bekezdés a) pontja esetén a fizetéseképtelenségi szakértő kijelölése pedig szükségszerűen hozzátartozik az eljárás megindításának jóváhagyásához.

Fentieknek megfelelő eljárásokat tartalmazza az új rendelet „A.” melléklete. Eszerint nálunk a csődeljárás és a felszámolási eljárás tartozik e rendelet hatálya alá (megegyezően a régi rendelettel).

Kérdés, vajon valamennyi eljárást lefed ez a meghatározás?

Álláspontom szerint a Cstv. 63/B. §-ában szabályozott egyszerűsített felszámolás egyértelműen a rendelet tárgyi hatálya alá tartozik, hiszen a jogirodalom is egyetért abban, hogy erre az eljárásra fő szabályként a felszámolási eljárás rendelkezései alkalmazandóak, kivéve a Cstv. 63/B. §-ában írt kivételes szabályokra.¹⁸³³

A fenti érveket követve a „Stratégiaiilag kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetekre” vonatkozó felszámolási eljárás is (Cstv. 65-79. §§) az uniós norma hatálya alá tartozik.

Érdekes ugyanakkor, hogy az „A” melléklet nem említi a természetes személyekre vonatkozó adósságrendezési eljárást, noha az Are. tv.¹⁸³⁴ 1. § (1) bekezdésében írt cél rokonítható a csődeljárás rendeltetésével. Mindez azért is figyelemre méltó, mert az új rendelet személyi hatályáról rendelkező (9) preambulumbekkezdés szerint a normát attól függetlenül kell alkalmazni, hogy az adós természetes vagy jogi személy, kereskedő, vagy magánszemély. Látható tehát a két alapvető megkülönböztetés:

a) természetes – jogi személy

b) kereskedő – magánszemély.

¹⁸³³ TÖRÖK (2013) 624. o.

¹⁸³⁴ A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény

Figyelemmel arra, hogy az „A” melléklet ún. zárt listát alkot, az az eljárás, amely abban nem szerepel, az nem képezi az uniós jogi „fizetéseképtelenségi eljárás” fogalom részét, azaz az Are. tv. által szabályozott eljárás nem tartozik hatálya alá. Mindebből az következik, hogy a Cstv. 3. § (1) bekezdés b) pont szerinti adóssal (azaz csak gazdálkodó szervezet) szemben indítható eljárások sorolhatók ide.

Osztom azt az álláspontot, hogy a b) pontban írt „kereskedő” kifejezés a magyar jog szerint egyéni vállalkozót jelentheti.¹⁸³⁵ A Cstv. 3. § (1) bekezdés a) pontja alapján az egyéni vállalkozó, ha egyéni céggént vállalkozását a cégnyilvántartásba bejegyeztette, a Cstv. hatálya alá tartozik, így a rendelet tárgyi hatálya alá is. Ellenben, ha egyéni céggént nem veszik nyilvántartásba, akkor, mint magánszemély (vagy, mint természetes személy?), már „csak” az Are. tv. hatálya alá tartozik, azonban a rendelet nem alkalmazható vele szemben.¹⁸³⁶ Jól látható tehát, hogy az egyéni vállalkozó saját döntésétől függ, a rendelet hatálya alá kíván-e kerülni vagy sem.

Ez a Alaptörvény által is védelemben részesített jogbiztonságot gyengítheti, így nem tartom szerencsésnek e szabályozási modellt. Kérdés, vajon attól függetlenül, hogy az Are. tv. által szabályozott eljárás megfelel a fizetéseképtelenségi eljárások korábban bemutatott jellemezőinek, mondhatja-e azt egy tagállam, hogy ugyan nem szerepel az „A.” mellékletben, de az új rendeletet így is alkalmazandónak tartja?

A kérdés megválaszolását segíti a rendelet (9) preambulumbekkezdésének utolsó mondata, amely szerint, ha egy eljárás nem szerepel az A. mellékletben, az nem tartozik a rendelet hatálya alá. Ez jelentős nóvum a régi rendelethez képest, mert az nem tartalmazott ilyen szabályt. Így a magyar jogirodalomban is vitás volt, vajon taxatív felsorolásként, quasi zárt listaként kell-e értelmezni az „A.” mellékletben írtakat, vagy sem, azaz, ha a régi rendelet szerinti fizetéseképtelenségi eljárás fogalmának megfelel egy tagállami eljárás, arra attól függetlenül alkalmazandó-e a rendelet, hogy mi szerepel az „A.” mellékletben.¹⁸³⁷

1835 CsÓKE (2016) 89. o.

1836 CsÓKE (2016) 89. o.

1837 NAGY ADRIENN (2005) 261. o. és NAGY CSONGOR (2006) 289. o.; Virgos-Schmit Jelentés 48. és 62. bekezdés

Meglátásom szerint az a helyes felfogás, ha korábban is zárt listának értelmezzük a rendeletet, részben ez segíti a jogbiztonságot, másrészt pedig az uniós rendeletek közvetlen hatály és közvetlen alkalmazandóság jellegéből is csak ez következhet.

Értelemszerűen a helyi önkormányzatok adósságrendezési eljárásáról szóló 1996. évi XXV. törvény nem tartozhat a rendelet alkalmazási körébe, elsősorban, mert az „A.” melléklet nem sorolja fel, másodsorban pedig ez esetben egy állami szereplővel szemben kell az eljárást lefolytatni.

A hatállyal kapcsolatos elemezést a Brüsszel Ia.¹⁸³⁸ Rendelet 1. cikk (2) bekezdés b) pontjához való viszonytal kell lezárni, amely szerint ez a rendelet nem terjed ki a csőd eljárásra, a kényszeregyezésekre és hasonló eljárásokra. A 2015/848/EU rendelet (7) preambulumbekkezdése rögzíti, hogy egy eljárás, pusztán azért, mert nem szerepel az A. mellékletben még nem jelenti azt, hogy automatikusan a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá tartozik. A bírói gyakorlat szerint, egy eljárás nem vonható a Brüsszel Ia. rendelet alkalmazási körébe, ha az közvetlenül fizetéseképtelenségen alapul és közeli kapcsolatban áll fizetéseképtelenségi eljárással (*Gourdain v. Nodler-ügy* C-133/78.).

Megállapítható, tehát, hogy az az egyik döntő ismerv ahhoz, hogy egy eljárás, melyik rendelet hatálya alá tartozik, hogy az fizetéseképtelenségen (fizetéseképtelenségi jogon) alapul vagy sem (vö.: fizetéseképtelenségi eljárás fogalma).

Pénzügyi jogi, illetve közjogi megfontolások miatt nem vonatkozik a rendelet azon eljárásokra, amelyeket az 1. cikk (2) bekezdésében kerültek meghatározásra (pl.: biztosítók).

2.2. Fizetéseképtelenségi szakértő

Az új rendelet – ellentétben a régivel, és most már helyesen – 2. cikk 5. pontja

¹⁸³⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU Rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

definiálja a fizetéseképtelenségi szakértő fogalmát:

Így olyan személy vagy szerv tartozik ide, akinek vagy amelynek feladata (akárcsak átmeneti alapon is), hogy

- 1) ellenőrizze és befogadja a fizetéseképtelenségi eljárás keretében benyújtott követeléseket;
- 2) képviselje a hitelezők érdekeit;
- 3) az adós rendelkezése alól kivont vagyontárgyakat részben vagy egészben kezelje;
- 4) a 3. pontban említett vagyontárgyakat értékesítse; vagy
- 5) felügyelje az adós üzleti tevékenységeinek, illetve tranzakcióinak kezelését.

Az ebbe a csoportba tartozó személyek és szervek felsorolását a „B” melléklet tartalmazza. Magyarországon a vagyonfelügyelő és a felszámoló minősül fizetéseképtelenségi szakértőnek.

Kiemelendő, hogy a régi rendelet pontatlanul tartalmazta ezen fogalmat, az ugyanis a felszámoló kifejezést használja. Mindez azért is problémás, mert – mint a magyar jog is mutatja – ez félrevezető is lehet, hiszen a felszámoló csak egy a lehetséges fizetéseképtelenségi szakértők közül.¹⁸³⁹

Figyelemmel arra, hogy az új rendelet szerint akár már az átmenti alapon történő, fentebb felsorolt jogosítványok birtoklása is megalapozhatja a fizetéseképtelenségi szakértőként történő eljárást, kérdéses lehet, hogy az ideiglenes vagyonfelügyelő miért nem tartozik ebbe a csoportba.

A Cstv. 24/A. (5) bekezdésben írt jogosítványok ugyanis rokoníthatóak a fenti 5) pontban írt esettel.

Álláspontom szerint tehát indokolt lett volna a „B” mellékletbe az ideiglenes vagyonfelügyelőt is felvenni.

¹⁸³⁹ CsÓKE (2016) 110–111. o.

3. JOGHATÓSÁG

3.1. A joghatóságról általában

A rendelet 3. cikk (1) bekezdése a „Nemzetközi joghatóság” körében akként rendelkezik, hogy „a fizetéseképtelenségi eljárás („fizetéseképtelenségi főeljárás”) megindítására azon tagállam bíróságai rendelkeznek joghatósággal, amelynek területén az adós fő érdekeltségeinek központja található.”

Ez a passzus több szempontból is elemezendő:

- 1) Álláspontom szerint a „nemzetközi joghatóság” kitétel nehezen értelmezhető, hiszen a joghatóság – EU-ban – csak nemzetközi lehet, az az államok bíróságai közötti ügyelosztást jelenti, szokás nemzetközi illetékességnek is nevezni (a német fordítás ennek megfelelően: az „*internationale Zuständigkeit*” terminológiát alkalmazza). A (26) preambulumbekkezdés pedig ennek megfelelően rögzíti, hogy a tagállamon belüli illetékességet (quasi „nemzeti illetékesség”) a nemzeti jog határozza meg.
- 2) Megjelenik a fizetéseképtelenségi főeljárás, mint a rendelet által szabályozott egyik eljárástípus, amelynek egyetemes hatálya van, célja az adós teljes vagyonának felölése. Emellett indítható az adós telephelye szerinti tagállamban másodlagos fizetéseképtelenségi eljárás, amely korlátozott hatállyal rendelkezik, és csak az adott tagállamban fellelhető vagyonra korlátozódik ((23) preambulumbekkezdés).
- 3) Legrelevánsabb azonban – meglátásom szerint – a (25) preambulumbekkezdés, amely szerint csak azon adós tekintetében indítható eljárásokra alkalmazandó a rendelet, amely fő érdekeltségeinek központja az Unió területén található. Azaz, bár egyetemes hatállyal ruházta fel a rendelet a fizetéseképtelenségi főeljárást, ez egyben nem jelent egyetemes, univerzális joghatóságot. Ezt azért tartom fontosnak kiemelni, mert az uniós jogalkotás legújabb eredményei között találhatunk olyan jogforrást, amely a joghatóságot egyetemes jelleggel szabályozza

(vö.: Öröklési rendelet¹⁸⁴⁰ 10. cikk).

Ennek jelentősége pedig az, hogy ha nem uniós tagállam (értve ez alatt Dániát is – (88) preambulumbekkezdés) érintett a fizetéseképtelenségi ügyben, akkor a rendelet nem alkalmazható. Ilyen esetben felmerülhet az *UNCITRAL Model Law (Model Law on Cross-border Insolvency)* felhívása.¹⁸⁴¹

4) Álláspontom szerint ez a bekezdés valójában kizárólagos joghatóságot hoz létre, hiszen nincs más olyan ok, amely joghatóságot alapozna meg, mint az adós fő érdekeltségének központja. (Ez összhangban áll azzal, hogy az uniós jogalkotást megelőzően az Nmjtvr.¹⁸⁴² 62/A. §-a g) pontja kizárólagos joghatóságot állapít meg a belföldi székhelyű jogi személyeket érintő fizetéseképtelenségi eljárásokra. Harmadik államok viszonyában továbbra is ez a szabály követendő.)

5) Rendelkezik az „adós fő érdekeltégeinek központja”-ról, mint a rendelet legfőbb fogalmáról. (A másik hasonlóan lényeges terminus technicus a „telephely”, ennek elemzését l. később).

3.2. Az adós fő érdekeltségének központja (COMI)¹⁸⁴³

A régi rendelet az új rendelethez képest jelentős újításokat vezetett be. Ezek megértéséhez szükséges a régi rendelet szerinti bírói gyakorlat vizsgálata is.

Kiindulópont, hogy a régi rendelet 3. cikk (1) bekezdése szerint: Társaság vagy jogi személy esetén az ellenkező bizonyításáig (!) a létesítő okirat szerinti székhelyet kell a fő érdekeltségek központjának tekinteni.”

Fő szabályként tehát, a létesítő okirat szerinti székhely volt a döntő, azonban a vélelem megdönthető (eljárásjogilag átfordul a bizonyítási teher), akként, hogy az

1840 Az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU Rendelete (2012. július 04.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről

1841 Tartalmi okból nem vizsgálom ezt a lehetőséget – részletesen l.: CSÓKE (2016) 29–56. o.

1842 A nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet

1843 Centre of main interests – CSÓKE (2016) 124. o.

adós a székhelyen kívüli más tagállamban végzi érdekeltségeinek kezelését, és ez harmadik személyek részéről megállapítható (régí rendelet (13) preambulumbekzdés).

A Virgos Schmit Jelentés 75. pontja szerint a COMI az a hely, ahol az adós érdekei kezelését állandó jelleggel végzi, és, amely megállapítható harmadik személy részéről. (Azaz megegyezik azon ismérvekkel, amelyek a vélelem megdöntéséhez szükségesek). Kiemelendő továbbá ennek jogpolitikai célja, azaz: a hitelező egy esetleges fizetéseképtelenség esetén előre lássa, milyen tényezők alapján állapítható meg egy tagállam joghatósága.¹⁸⁴⁴

A kifejecesedett bírói gyakorlat szerint a COMI meghatározásánál a döntő, hogy hol működik a társaság, az pedig irreleváns, hol jegyezték be. Ezt állapította meg a bírói fórum a *Re Enron Directo SA by Ligtmán J* ügyben 2002-ben, vagy a magyar bíróság a *Parmalat Hungária Rt.* jogvitájában. A határozat szerint az alábbiakat mérlegelték:

- a) az adós működésével kapcsolatos főbb döntéseket Magyarországon hozták meg;
- b) a stratégiai pénzügyi döntéseket hozó igazgatói tanács hazánkban működött;
- c) a szlovákiai kirendeltség vezetőit Magyarországról jelölték ki;
- d) a magyarországi telep nyújtott kölcsönöket a szlovákiai kirendeltségnek stb.¹⁸⁴⁵

Azaz fenti döntéseknél az ún. *head office function*¹⁸⁴⁶ elmélet érvényesült.

Külön vizsgálándó, ha cégcsoporttal szemben kell eljárni, miként alakul a COMI meghatározása, hiszen ez alapvetően csak cégcsoportok esetén merülhet fel. Ráadásul a régi rendelet nem is definiálta, mit jelent a cégcsoport. Ezt a

¹⁸⁴⁴ NAGY CSONGOR (2006) 292. o.

¹⁸⁴⁵ NAGY ADRIENN (2005) 264. o.

¹⁸⁴⁶ A COMI-t a fő döntések meghozatalának helye alapozza meg, nem a valódi tevékenység. (CsÓKE (2016) 154. o. 189. lábjegyzet)

hiányosságot az új rendelet már pótolta, sőt külön *sui generis* eljárást vezetett be a cégcsoportot érintő fizetésektelenség esetére (részletesen l.: 7. pont).

A téma kapcsán alapvető jelentőségű eset a 2006-os *Eurofood-ügy* (C-341/04). Ebben a luxembourgi testület kimondta, hogy csak akkor dönthető meg a fenti vélelem, ha objektív és harmadik személyek által megállapítható tényezők egy, a létesítő okirattól eltérő, tényleges helyzet megállapítását teszik lehetővé. Hasonlóan fontos tétel, hogy „amennyiben egy társaság azon tagállam területén végzi tevékenységét, ahol székhelye található, azon tény, hogy gazdasági döntéseit egy másik tagállamban székhellyel rendelkező anyavállalat ellenőrzi vagy ellenőrizheti, nem elégséges a hivatkozott rendeletben rögzített vélelem megdöntéséhez.” Látható tehát, hogy ebben a döntésében a bíróság továbbra is a *head office* elvet vallja. Ez azért is kiemelendő, mert az *Eurofood-ügytől* éppen ezen elmélettel történő szakítást várták, azonban a bíróság megerősítette azt, hogy továbbra is a *head office* elv a követendő.¹⁸⁴⁷ Sőt a későbbiekben több jogeset esetén erre a határozatra támaszkodott a bíróság (így: *Collins & Aikman-ügy*, *Belvedere-ügy* és a *Nortel Network-ügy*, valamint a *Lennox Holdings PLC-ügy*). Utóbbi eset kapcsán kiemelte a testület, hogy önmagában a más tagállami ellenőrzés nem elegendő a vélelem megdöntéséhez, az is szükséges, hogy a stratégiai döntéseket a másik tagállamban hozzák.

2010-ig érdemi változás nem történt az ítélkezési gyakorlatban, azonban ekkor született meg az ítélet Európai Bíróságon a *Stanford International Bank-ügyben*. Ebben a döntésében a bíróság kimondta, hogy „harmadik személyek számára azok az adatok nyilvánvalóak, amelyek nyilvánosan elérhetőek, és az adós rendes működése során megismerhetőek.”

A COMI meghatározása szempontjából megkerülhetetlen továbbá az *Interedil Srl-ügy* (C-396/09). Ezen ítéletében mondta ki ugyanis a bíróság, hogy a bejegyzett székhely – még, ha változik is – mindig viszi magával a vélelmet, és ezt a bejegyzést mindig a kérelem benyújtásakor állapot szerint kell vizsgálni.”

Álláspontom szerint – részben – ezen döntés hatására tartalmazza az új rendelet

¹⁸⁴⁷ CsÓKE (2016) 143. o.

3. cikk (1) bekezdésének 2-4 albekezdése részletesen – a visszaéléseket elkerülendő – a vélelem és a székhelyáthelyezés közötti időbeli kapcsolatra vonatkozó rendelkezéseket.

Lényeges továbbá a bíróság azon következtetése, hogy a központi ügyintézési hely minősül az adós fő érdekeltségi központjának. Központi ügyintézésnek tekinti az irányítási, ellenőrzési, az ügyvezetési döntések meghozatalának helyét és érdekeltségeinek kezelésének központját, ha a fenti tevékenység végzése objektív módon és harmadik személyek részéről megállapítható. (Lényegében ezt kodifikálja az új rendelet (30) preambulumbekkezdése is.)

Hangsúlyozandó, hogy mindez csak akkor merülhet fel kérdésként, ha a székhely és a központi ügyintézés helye nem ugyanazon tagállamban van!¹⁸⁴⁸ Azaz nem ment el addig a bíróság (és nem is mehetett el), hogy *contra legem* értelmezését adja a régi rendelet 3. cikk (1) bekezdésének, nevezetesen, hogy a székhely mint jogi fogalom megegyezik a központi ügyintézés helyével. Az *Interedil Srl*-ügyben kifejezetten csak a 3. cikk (1) bekezdésében rögzített vélelem megdöntése esetén bírhatnak relevanciával, azaz a régi rendelet (13) preambulumbekkezdésének értelmezését segíti.

Leszögezhető tehát, hogy az új rendelet a COMI meghatározását segítő vélelem megdöntése kapcsán a kimunkált ítélkezési gyakorlatot adaptálta, így továbbra is a *head office* elvet vallja!

Fentiek jogi személyek esetén segítik a COMI meghatározását. Azonban kérdés, miként történhet ez természetes személyek tekintetében (figyelemmel arra, hogy mind a régi, mind az új rendelet természetes személy adósokkal szemben is alkalmazható)? A Virgos-Schmit Jelentés 75. bekezdésének 4. albekezdése szerint ez esetben az adós szokásos tartózkodási helye alapítja meg a COMI-t, ha azonban egyéni vállalkozóként tevékenykedik, annak székhelye minősül COMI-nak.¹⁸⁴⁹ Megjegyzem, hogy a jogirodalom megosztott ebben a kérdésben. A Virgos-Schmit Jelentés a „*habitual residence*” kifejezést használja, így

¹⁸⁴⁸ Csóke (2016) 149–154. o.

¹⁸⁴⁹ NAGY CSONGOR (2006) 192. o.

találkozhatunk, olyan értelmezéssel is, hogy természetes személyek esetén a lakóhely a döntő a COMI meghatározása szempontjából.¹⁸⁵⁰

Véleményem szerint szerencsésebb szokásos tartózkodási helynek fordítani ezen kifejezést, elsődlegesen azért, mert az egyéb uniós normák is ezt a terminológiát használják (Öröklési rendelet, Brüsszel IIa rendelet¹⁸⁵¹ 3. cikk), másrészt az új rendelet 3. cikk (1) bekezdésének 3. albekezdése is ezt a fogalmat szabályozza.

3.3. Az eljárás megindításának időpontja

Figyelemmel arra, hogy a COMI a joghatóságot alapítja meg, vizsgálandó, mely időpont releváns a COMI meghatározásához.

Az Európai Bíróság a *Susanne Staubitz-Schreiber*-ügyben kimondta, hogy az eljárás megindításának az időpontja a döntő.¹⁸⁵² Az új rendelet a 2. cikk 8. pontjában rögzíti, hogy az eljárás megindításának időpontja az az időpont, amikor a fizetéseképtelenségi eljárást megindító határozat hatályba lép, függetlenül attól, hogy a határozat jogerős-e vagy sem. A 2. cikk 7. pontja pedig részletesen taglalja, egy határozat mikor minősülhet eljárást megindító határozatnak.

A 2. cikk 8. pontja kapcsán az alábbiakat szükséges kiemelni:

a) Az a kitétel, hogy a hatálybalépés független a jogerőre emelkedés időpontjától – a magyar jog dogmatikája alapján – azt kell, hogy jelentse, hogy ezen határozatok előzetesen végrehajthatóak, hiszen – ismételten a magyar jog szerint – csak egy jogerős határozat lehet hatályos, fűződhetnek hozzá joghatások (kivéve az előzetes végrehajthatóságot).

b) A csődeljárás esetén az eljárás megindításának időpontja a Cstv. 9. § (2) bekezdése alapján a csődeljárás elrendeléséről szóló bírósági végzés közzétételének napja (a végzés ellen fellebbezésnek helye nincs).

¹⁸⁵⁰ TÖRÖK (2013) 669. o. és NAGY ADRIENN (2005) 265. o.

¹⁸⁵¹ A Tanács 2201/2003/EK Rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK Rendelet hatályon kívül helyezéséről

¹⁸⁵² TÖRÖK (2013) 668. o.

c) Felszámolási eljárás esetén különbséget kell tenni a felszámolási eljárás, mint bírósági nemperes eljárás és a felszámolás kezdő napja között.

ca) Előbbi kezdő napja az eljárás hivatalból történő elrendelése esetén a vonatkozó végzés meghozatalának napja, egyebekben pedig az eljárás lefolytatása iránti kérelemnek, illetve a cégbíróság, vagy a büntetőbíróság értesítésének a bírósághoz való érkezése napja.

cb) A felszámolás kezdő időpontja pedig az adós fizetéseképtelenségét megállapító és felszámolását elrendelő jogerős végzés Céglönlönyben történő közzétételének napja (Cstv. 27. § (1) bek.)¹⁸⁵³

Álláspontom szerint a rendelet alkalmazása szempontjából egyértelműen az a) pontban írtak alkalmazandóak, egyrészt a 2. cikk 8. pont „fizetéseképtelenségi eljárás” terminológiát használ (azaz a nemperes eljárás a mérvadó), másrészt ez az értelmezés feleltethető meg a 2. cikk 7. pont i) alpontjában írtaknak is.

Azonban nem értek egyet azzal a jogirodalmi állásponttal, hogy a „bíróság” fogalom alatt a választottbíróságot is érteni kellene.¹⁸⁵⁴ Az EUB kifejeződött gyakorlata szerint ugyanis a választottbíróság nem minősül bíróságnak, kivéve, ha a felek számára kötelező a választottbíróság igénybevétele (*Nordsee v. Reederei Mond-ügy* (C-102/81)).¹⁸⁵⁵

Magyarországon erre egyedüli példa a Tptv.¹⁸⁵⁶ 376. § (3) bekezdésében felsorolt perek.¹⁸⁵⁷

3.4. Területi eljárások – telephely meghatározása

A fizetéseképtelenségi főeljárás mellett – a régi és az új rendelet is – szabályozza az ún. területi eljárásokat.

Mielőtt az új rendelet cikkelyeit elemezném itt szükséges vázolni a területi

¹⁸⁵³ TÖRÖK (2013) 562. o.

¹⁸⁵⁴ GABRIEL MOSS – IAN F. FLETCHER – STUART ISAACS (2002) 163. o. idézi: NAGY ADRIENN (2005) 263. o.

¹⁸⁵⁵ DR. JENEY PETRA – DR. KENDE TAMÁS – DR. LÖVENBERG VIKTÓRIA (2011) 121. o.

¹⁸⁵⁶ A tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény

¹⁸⁵⁷ KISS – RÓNAY – SÁNTA – SZABÓ (2010) 256. o.

eljárások rendszerét:

Beszélhetünk fizetéseképtelenségi főeljárásról, az új rendelet legtöbb rendelkezése erre vonatkozik. A főeljárás mellett azonban megkülönböztetjük a területi eljárást (új rendelet 3. cikk (2) bek. – részletesen l.: alább).

A területi eljárás pedig lehet az új rendelet 3. cikk (3) bekezdése esetén másodlagos területi eljárás, míg a 3. cikk (4) bekezdése rendezi az ún. elsődleges területi eljárásokat (részletesen mindkettőre l.: 6. pont).

Jelen pontban általánosságban elemzem a területi eljárásokat:

A régi rendelet 3. cikk (2) bekezdése szerint: ha az adós COMI-ja egy tagállam területén található, egy másik tagállam bírósága csak akkor rendelkezik hatáskörrel az adós ellen fizetéseképtelenségi eljárás megindítására, ha az adós telephellyel rendelkezik a másik tagállam területén. Ezen eljárás hatásai az adós utóbbi tagállam területén található vagyontárgyaira korlátozódnak.

Az új rendelet 3. cikk (2) bekezdése szó szerint megegyezik a fentebb írtakkal, egy kivétellel: a régi rendelet – dogmatikailag helytelenül – hatásköréről rendelkezik, azonban értelemszerűen csak joghatóságról beszélhetünk, hiszen a hatáskör egy tagállamon belül allokálja az ügyeket bíróság és állami szervek között, vagy a bírósági szervezetrendszer különböző szintjei között.

Megállapítható tehát, hogy a területi eljárások – ellentétben a főeljárásokkal – nem egyetemes hatályúak, hanem korlátozott érvényesülési területtel rendelkeznek: mindig csak egy tagállam területén fejthetnek ki joghatást.

Meglátásom szerint az új rendelet – hasonlóan a főeljáráshoz – a területi eljárások tekintetében is kizárólagos joghatóságot vezetnek be.

Egy eset ismert, amikor az uniós ítélkezési gyakorlat vagylagos joghatóságot állapít meg, ez pedig a *Nortel Network*-ügyben kifejtettek, azaz: a régi rendelet 3. cikk (2) bekezdését, valamint 27. cikkét akként kell értelmezni, hogy a másodlagos eljárást megindító tagállam bíróságai a főeljárást megindító tagállam

bíróságaival vagylagosan joghatósággal rendelkeznek az adós azon vagyontárgyainak meghatározásával kapcsolatos döntéshozatal tekintetében, amelyekre a másodlagos eljárás hatásai kiterjednek.

Azaz a másodlagos eljárást lefolytató tagállam bíróságainak megtámadási keresetre (erről és a szorosan összefüggő keresetekről részletesen l.: a 3.5. pontot) gyakorolt joghatósága kapcsán mondott ki a luxembourgi testület alapvető jelentőségű tételt.¹⁸⁵⁸

Véleményem szerint fentebb ismertetett bírói gyakorlat az új rendelet hatálya alatt is alkalmazandó, egyrészt, mert – mint a 3. 5. pontban kifejttem – az összefüggő keresetek tekintetében a korábbi bírói gyakorlatot inkorporálja, másrészt pedig a felhívott 3. cikk (2) bekezdés tartalmában megegyezik az új rendelet 3. cikk (2) bekezdésével.

Mivel a telephely a fő ismerv, így e fogalom elemzése mindkét rendelet fényében indokolt. A régi rendelet 2. cikk h) pontja szerint: „telephely” bármely olyan működési hely, ahol az adós nem átmeneti jellegű gazdasági tevékenységet folytat emberi erőforrással és termékekkel.

Ez esetben is – hasonlóan a COMI-hoz – a telephely *sui generis* uniós értelmezése szükséges. Rögzítendő, hogy a régi rendelet nem követelte meg, hogy a telephely jogi formát öltjön, azaz nem kellett – például – fióktelep formájában működnie egy tagállamban, ha az megfelelt az előbbi definíciónak, amelyet az *Interedil Srl*-ügy akként cizellált, hogy: a telephely a gazdasági tevékenység végzése céljából minimális szervezeti felépítés és bizonyos mértékű állandósság meglétét feltételezi. Fő szabály szerint egyes vagyontárgyak, bankszámlák megléte alapozza meg a telephelyet.

Nézetem szerint ez a döntés azért is mérföldkő, mert pontot tett a Virgos-Schmit Jelentés 70-71. bekezdése szerinti azon vitára, hogy egy vagyontárgy megléte megalapozhatja-e a területi eljárás megindításának jogát (azaz telephelyként értelmezhető). Egyetérték a bíróság döntésével, azaz, hogy szorosabb kapcsolat

¹⁸⁵⁸ CsÓKE (2016) 309–311. o.

szükséges a telephely megállapításához.

Így három ismérvben foglalható össze a telephely jelentése:

- a) nem átmeneti
- b) gazdasági aktivitás
- c) emberi erőforrással.¹⁸⁵⁹

Tágabb kontextusban az *Interedil Srl*-ügy azért is releváns, mert van arra példa a magyar jogban is, hogy önmagában a vagyontárgy léte megalapozza a joghatóságot. A Pp. 32. § (3) bekezdése szerint azon alperessel szemben, aki belföldön sem lakóhellyel, sem tartózkodási hellyel nem rendelkezik, a vagyoni jogi per az alperes vagyona szerint illetékes (!) bíróság előtt is megindítható. Azaz kérdéses, hogy a perjogi kódex az illetékességi szabályok közé ágyazva joghatósági rendelkezést is tartalmaz?¹⁸⁶⁰ Igenlő válasz esetén pedig a joghatóságot pusztán a vagyon (vagyontárgy) léte alapozná meg. Mindez azért is érdekes, mert az Nmjtvr. 57. §-a – érdemét tekintve – szó szerint megegyezik a Pp. 32. § (3) bekezdésével: azaz kimondja, hogy a joghatóságot pusztán a vagyontárgy léte megalapozhatja. Ezután elgondolkodtató számomra, hogy a Pp. idézett bekezdése valójában mi célt szolgál vagylagos illetékességi szabályok között? Éppen ezért nem meglepő, hogy az új polgári perrendtartás tervezete nem tartalmazza a hatályos Pp. 32. § (3) bekezdésének megfelelő rendelkezést.¹⁸⁶¹

Az új rendelet 2. cikk 10. pontja kimondja, hogy: „telephely: bármely olyan

¹⁸⁵⁹ CSÓKE (2016) 173. és 180–181. o.

¹⁸⁶⁰ TIMÁR (2013) 420. o.

¹⁸⁶¹ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról

(<http://www.parlament.hu/irom40/11900/11900.pdf>) – megtekintés napja: 2016. 09. 24. (A tanulmány lezárását követően (2016. szeptember 30.) az Országgyűlés elfogadta az új polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényt. A kifejtettek ennek fényében is irányadóak. – a szerző megjegyzése)

működési hely, ahol az adós emberi és tárgyi erőforrásokkal nem átmeneti jellegű gazdasági tevékenységet folytat, vagy a fizetéseképtelenségi főeljárás megindítására irányuló kérelmet megelőző három hónapos időszakban illet folytatott.” Az egyetlen – ám lényeges – változás a három hónapos időbeli szabály, amely által akkor is indítható másodlagos eljárás, ha az adós már nem folytatja tevékenységét az adott tagállamban. A norma pontos érvényesüléséhez szükséges a bíróságoknak (és a hitelezőknek) is mindig tudniuk kell, hogy mikor nyújtották be a főeljárás megindítására irányuló kérelmet (fő szabályként egy másik tagállamban).¹⁸⁶² Véleményem szerint ehhez a Cstv. 6/B. § (2) bekezdésének módosítása szükséges, hiszen a hatályos felsorolás nem tartalmazza – közzétéendő adatként – a kérelem benyújtásának időpontját. (Az eljárást megindító határozat közzététel ugyanis nem feleltethető meg ennek – vö.: Cstv. 6/B. § (1) bek.) Figyelemmel az új rendelet 28. cikkében előírt – most már – kötelező közzétételi kötelezettségre, vélhetően valamennyi tagállamban a vonatkozó fizetéseképtelenségi jogszabályok módosítása indokolt a közzététel körében.

Újdonságként az új rendelet 4. cikk (1) bekezdése (és a (28) preambulumbekkezdése) rögzíti, hogy a bíróságnak hivatalból kell vizsgálnia joghatóságát. Ezzel kapcsolatban egy magyar eljárásjogi érdekességet szükséges kiemelni:

Kérdés, hogy a Pp. 130. § (1) bekezdése, illetve a 157/A. §-a miként fog érvényesülni az új rendeletet követően. (A Cstv. 6. § (3) bekezdése rögzíti a Pp. funkcionális hatályát!) A Pp. 130. § (1) bekezdés a) pontja hivatalból csak a kizárt joghatóság vizsgálatát írja elő. Az új rendelet azonban kimondja, hogy a bíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy a 3. cikk értelmében rendelkezik-e joghatósággal, az eljárást megindító határozatban pedig nevesítenie kell joghatóságának alapját (azaz, hogy a 3. cikk (1) vagy (2) bekezdésén alapul-e). Ez értelmezhető úgy, hogy a bíróságnak nem pusztán a joghatóság kizártságát kell vizsgálnia (negatív feltételként), hanem pozitív értelemben joghatósági okról kell számot adnia határozatában. Mindebből pedig okszerűen az követhet, hogy a

¹⁸⁶² A kérdést felveti: CsÓKE (2016) 120. o.

Pp. 157/A. § nem alkalmazható, hiszen az csak akkor hívható fel, ha magyar bíróság joghatósága egyetlen joghatósági ok alapján sem állapítható meg.¹⁸⁶³

Álláspontom szerint a Pp. 157/A. § elsődleges feltétele, hogy kizárt joghatóságról ne beszélhessünk (vö.: Pp. 157/A. § (1) bek. első fordulat).

Mindez azért érdekes, mert, mint fentebb írtam – véleményem szerint – a rendelet külön a főeljárás, külön a másodlagos eljárás tekintetében kizárólagos joghatóságot hoz létre, azaz a Pp. 157/A. §-a alkalmazása és a magyar bíróságok szempontjából kizárt joghatóságot.

Meglátásom szerint így a Pp. 157/A. §-ra történő hivatkozásra valóban nem kerülhet sor, de elsődlegesen azért, mert a bíróságoknak valójában azt kell vizsgálnia, hogy nem áll-e fenn kizárt joghatóság, hiszen annak előfeltétele, hogy nem állapítható meg a magyar bíróságok vonatkozásában kizárt joghatóság (vö.: Pp. 157/A. § (1) bek.)

A Cstv. még a régi rendelet normáihoz kapcsolódóan tartalmaz szabályokat. (Értelemszerűen az új rendelet hatálybalépésével a Cstv. megfelelő szakaszainak módosítása válhat szükségessé.) Így a Cstv. 6. § (2) bekezdése alapján a régi rendelet hatálya alá tartozó és nem Magyarországon bejegyzett gazdálkodó szervezet ellen megindított fizetésképtelenségi eljárás lefolytatására a Fővárosi Törvényszék rendelkezik kizárólagos illetékességgel. A főeljárás kizárólagossága (exkluzivitásának elve¹⁸⁶⁴) érdekében (régii rendelet 3. cikk (2) bek., új rendelet 3. cikk (2) bek.) a Cstv. 9. § (4) bekezdés h) pontja alapján az adós csődeljárás lefolytatása iránti kérelmet, érdemi vizsgálat nélkül elutasítja, ha az EU más tagállamában megindított főeljárásra vonatkozó határozat került a Céglközlönyben közzétételre, ha pedig utólag szerez erről tudomást a bíróság az eljárás hivatalból megszüntetendő (Cstv. 9. § (9) bek.).

A felszámolási eljárás kapcsán – ugyancsak a főeljárás kizárólagosságát segítő – a Cstv. 25. § (1) bekezdés e) pontja alapján a bíróság a felszámolási eljárás lefolytatása iránti kérelmet hivatalból elutasítja, ha már megindult a

¹⁸⁶³ CSÓKE (2016) 192. o.

¹⁸⁶⁴ HERÉDI (2009) 92. o.

főeljárás az EU más tagállamában, és a kérelem szintén főeljárásra irányul.

A Cstv. 25. § (3) bekezdése pedig rögzíti, ha a régi rendelet alapján főeljárás indult, és az adós Magyarországon nem rendelkezik telephellyel, a felszámolási eljárás megszüntetendő. Ennek indoka pedig, ha nincs telephelye az adósnak, az esetben területi eljárás sem indítható ellene Magyarországon. Fontos rendelkezés azonban, hogy a megszüntetést megelőzően beállt joghatások, így különösen a felszámoló által kötött jogügyletek alapján fennálló jogok és kötelezettségek azonban fennmaradnak, abban az esetben is, ha azok az Európai Unió más tagállamában folyamatban lévő eljárás joghatásaival ellentétesek.

3.5. Joghatóság a szorosan összefüggő keresetek esetében

Már a régi rendelet alkalmazása során is kérdés volt, miként kell megítélni a joghatóságot azon keresetek esetén, amelyek első ránézésre polgári joghoz tartozóak lennének (felelősségi kérdések, ügyletek megtámadása), azonban tartalmukat és jellegüket tekintve szorosan kapcsolódnak a fizetéseképtelenségi joghoz, illetve eljáráshoz. A Brüsszel Ia. Rendelet alapján kell döntenie a joghatóságról, vagy a fizetéseképtelenségi rendelet alapján (hiszen majdnem biztosan más eredményre jutnánk az eltérő joghatósági rendszer miatt)?

Fenti kérdésre válaszként, és egyben jelentős nívumként tartalmazza az új rendelet 6. cikk (1) bekezdése, hogy azon tagállam bíróságai, amelyek területén a 3. cikk szerint a fizetéseképtelenségi eljárást megindították joghatósággal rendelkeznek az összes olyan keresetre, amelyek közvetlenül a fizetéseképtelenségi eljárásból származnak, és azzal szorosan összefüggnek, mint például a megtámadási keresetek. A régi rendelet nem tartalmazta ezt a szabályt, azonban figyelemmel a fizetéseképtelenségi jog specialitására az EUB gyakorlata kidolgozta azon jellemzőket, amely alapján egy kereset közvetlenül fizetéseképtelenségi eljáráshoz kapcsolódik, és azzal szorosan összefügg.

Az első precedens értékű határozat a *Gourdain v. Nodler*-ügyben (C-133/78) hozott ítélet volt. A bíróság kimondta, hogy a polgári jogi keresetek alapján született ítéletek akkor tekinthetők fizetéseképtelenség-specifikusnak, ha

közvetlenül a fizetéseképtelenségi eljárásokból erednek, és azokhoz szorosan kapcsolódnak. Ez a szoros kapcsolat az alábbi négy jellemzőre építhető fel:

- 1) kereset kizárólag ott azon bíróság előtt volt megindítható, amely már a fizetéseképtelenségi eljárást is megindította;
- 2) kizárólag a felszámoló vagy a bíróság indíthatta ezt a keresetet (azaz eljárásjogi perbeli legitimációs szabály érvényesül – a szerző megjegyzése);
- 3) a keresetet a vagyontömeg nevében és érdekében nyújtották be;
- 4) a fizetéseképtelenségi jog eltérő elévülési határidőt állapít meg, mint a polgári jogi szabályok.

Releváns, hogy ez a felsorolás nem taxatív és kógens jelleggel érvényesülő, az EUB ugyanis hangsúlyozta, hogy minden esetben az ügy körülményei alapján lehet a szoros kapcsolatot megállapítani, a döntő a kereset jogalapja, azaz: a polgári-kereskedelmi jogon, vagy a fizetéseképtelenségi jogon alapszik (*H.K.-ügy C-295/13.*; *Nickel & Goelder-ügy C-157/13.*)¹⁸⁶⁵ Ezt erősítette meg az EUB a *German Graphics-ügyben* (C-292/08).¹⁸⁶⁶

Fenti esetek a vezető tisztségviselők felelősségének megállapítására irányulnak. Álláspontom szerint az új rendelet hatálya alatt is irányadó, hogy ezen perek – a feltételek fennállása esetén – az új rendelet 6. cikk (1) bekezdése alá fognak tartozni. Mindezt azért tartom lényegesnek, mert a 6. cikk (1) bekezdése – bár példálózó jelleggel – de „csak” a megtámadási kereseteket említi.

Ezt követően vizsgálándó, miként alakult az EUB gyakorlata a megtámadási keresetek kapcsán:

Mérföldkőnek számító határozat a *Seagon-ügyben* (C-339/07.) született döntés. A bíróság kiemelte ítéletében egyrészt, hogy – régi rendelet – „3. cikk (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy azon tagállam bíróságai, amelyek területén a fizetéseképtelenségi eljárást megindították, joghatósággal rendelkeznek a valamelyik másik tagállamban létesítő okirat szerinti székhellyel rendelkező

¹⁸⁶⁵ MUZSALYI (2016) 167. o.

¹⁸⁶⁶ CSÓKE (2016) 215. o.

alperes ellen benyújtott, fizetéseképtelenségre alapított megtámadási kereset elbírálására.” Másrészt hangsúlyozta a bíróság, hogy ez a rendelkezés a *forum shopping* (l.: 3.6 pont) elkerülését is biztosítja.¹⁸⁶⁷

Az EUB a *SCT-Industria*-ügyben (C-111/08) megállapította, hogy a „szoros kapcsolat” alapján a fizetéseképtelenségi eljárást lefolytató tagállam joghatósága állapítható meg azon perekre vonatkozóan is, amikor a fizetéseképtelenségi szakértő által történt átruházás érvényességét támadják. A bíróság döntése során a szoros kapcsolatot a fizetéseképtelenségi szakértő tevékenységéből, a nemzeti jog szerinti felhatalmazottságból vezette le.¹⁸⁶⁸

Látható tehát, hogy a luxembourgi testület ítélkezési gyakorlata által kialakított fenti három esetcsoportból az új rendelet 6. cikk (1) bekezdése csak a megtámadási kereseteket nevesíti. Az új rendelet (35) preambulumbekkezdése szerint azonban a „szoros kapcsolat” csoportjába sorolhatók azon keresetek is, amelyek a fizetéseképtelenségi eljárás során felmerült kötelezettségekkel – például eljárási költségek fedezésére szolgáló előlegfizetéssel – állnak összefüggésben.

Fentiek fényében érdemes röviden elemezni a Cstv. kapcsolódó szabályait:

A vezető tisztségviselők felelősségének megállapítása körében különleges szabályokat tartalmaz a Cstv. 33/A. §-a. Látható, hogy ez esetben az EUB által előírtak teljesülnek, hiszen ezt a keresetet csak a fizetéseképtelenségi eljárás alatt lehet indítani („felszámolási eljárás ideje alatt keresettel kérheti”). Megvalósul továbbá az is, hogy a fizetéseképtelenségi jogon alapul a kereset jogalapja: a felelősség körében speciális norma a Cstv. 33/A. § (1) bekezdése a Ptk.¹⁸⁶⁹ 6:519. §-ához képest.

Meglátásom szerint az a feltétel is érvényesül, hogy a keresetnek a vagyontömeg

¹⁸⁶⁷ MUZSALYI (2016) 169. o. és CSÖKE (2016) 207. o.

¹⁸⁶⁸ CSÖKE (2016) 209–210. o.

¹⁸⁶⁹ A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

érdekét kell, hogy szolgálja, hiszen a felszámolónak feladata a vagyon megóvása a hitelezői igények későbbi kielégítése érdekében. Ezt segítheti ez a keresetindítás is.

A magyar jog szerint ezt a pert a hitelező vagy a felszámoló indíthatja (Cstv. 33/A. § (1) bek.). Egyértelmű, hogy a felszámoló által benyújtott kereset megfelel az EUB követelményeinek. Kérdéses lehet azonban, ha a hitelező a felperes. Egyetértek azon jogirodalmi állásponttal, hogy mivel a keresetek jogalapja a döntő (l.: *H.K.-ügy*), hitelezői keresetindítás esetén is beszélhetünk szoros kapcsolatról.¹⁸⁷⁰

(Megjelent olyan álláspont a jogirodalomban, hogy a Cstv. 33/A. §-a hatályon kívül helyezendő, mert nem állapítható meg a specialitása a Ptk. szerinti felelősségi alakzattól.¹⁸⁷¹ Nem osztom ezen megközelítést, mert a fentiek is megfelelően érzékeltetik, hogy itt egy egészen speciális felelősségi-formáról van szó.)

Figyelemmel tehát az új rendelet 6. cikk (1) bekezdésére, a Cstv. 40. § (1) bekezdésében szabályozott, az adós által kötött szerződések megtámadására irányuló keresetek kétséget kizáróan a „szoros kapcsolat” kategóriájába tartoznak.

Azonban megállapítható, hogy – már a régi rendelet hatálya alatt is – ezen perek megalapozhatják az új rendelet 6. cikk (1) bekezdése szerinti speciális joghatósági szabályok érvényesülését az alábbiak miatt:

Egyértelmű, hogy a Ptk-ban foglaltakhoz képest eltérő szabályrendszerrel és jellegzetességgel találkozhatunk a Cstv. 40. § (1) bekezdése kapcsán (csalárd ügyletek, ingyenes jogügyletek és hitelező előnyben részesítése esetén). Csak a felszámoló és a hitelező léphet fel felperesként (Cstv. 40. § (1) bek.), továbbá a

¹⁸⁷⁰ MUZSALYI (2016) 168. o.

¹⁸⁷¹ SÁRKÖZY (2016) 10. o.

Ptk. szerinti általános megtámadási időhöz képest (1 év) eltérő elévülési időt határoz meg a jogszabály (tudomásszerzéstől számított 90 nap, de legfeljebb a felszámolás kezdő időpontjától (!) számított egyéves jogvesztő határidő – Cstv. 40. § (1) bek.).

Fontos, hogy ez a megtámadási jog nem érinti a Ptk. szerint gyakorolható általános megtámadási jogot.¹⁸⁷²

3.6. Forum shopping

Az új rendelet jelentősen eltérő szabályokat tartalmaz a *forum shopping*-gal kapcsolatban, azaz azon jelenséggel, hogy miként kezelendő, amikor a felek pusztán a kedvezőbb jogi helyzet elérése érdekében vagyonukat vagy a COMI-t, illetve a telephelyet más tagállamba helyezik át. Az új rendelet (5) preambulumbekkezdése kimondja, hogy szükséges a *forum shopping* elkerülése az esetben, ha az a hitelezők összességének hátrányára szolgál. Ezzel szemben a régi rendelet (4) preambulumbekkezdése nem tartalmazta azt a korlátozást, hogy csak akkor kerülendő a *forum shopping*, ha az a hitelezők összességének hátrányát célozza. Ez alapján megkülönböztettek jó, illetve rossz *forum shoppingot*.

Az új rendelet akként foglalt állást, hogy csak a rossz (*bad*) *forum shopping* kerülendő, azaz, ha az valamennyi hitelező hátrányára szolgál. Minden más eset, az a jó (*good*) *forum shopping* (*good*), és ez nem tilalmazott ((29) preambulumbekkezdés).

Mindennek a COMI áthelyezés kapcsán van jelentősége, ugyanis az áthelyezés egyetlen célja több esetben csak a kedvezőbb jogi környezet elérése volt. A *forum shopping*-nak a COMI áthelyezése során előnyei is lehetnek, így

- a) vállaltcsoportok reorganizációs eljárásban nyújtott segítség (*Parkside-ügy*). Ez esetben a cégcsoport struktúrájából fakadóan a legkedvezőbb

¹⁸⁷² TÖRÖK (2013) 594. és 596. o. és MUZSALYI (2016) 169. o.

eljárást biztosító tagállamban indították meg a fizetéseképtelenségi eljárást, ehhez pedig bizonyították, hogy a cég COMI-ja Angliában van.

b) alkalmazandó jog megválasztása (*Eurotunnel*-ügy). A fizetéseképtelenségi jogok eltérő volta miatt a lehető legkedvezőbb kiválasztása (pl.: hitelezők kezelése, vezető tisztségviselők felelőssége kapcsán).¹⁸⁷³

4. AZ ALKALMAZANDÓ JOGRÓL ÁLTALÁBAN

A régi rendelet 4. cikk (1) bekezdése szerint – eltérő rendelkezés hiányában – fizetéseképtelenségi eljárásra és joghatásaira annak a tagállamnak a jogát kell alkalmazni, amelynek területén az eljárást megindítják. Így ezen jog alapján kell megállapítani az eljárások megindításának, lefolytatásának, befejezésének feltételeit, különösen a 4. cikk (2) bekezdés a-l) pontjaiban felsorolt jogviszonyokat illetően.

Az új rendelet 7. cikk (1) és (2) bekezdése szinte szó szerint megegyezik a régi rendelettel (egy-két stilisztikai változást kivéve), így a következőkben általánosságban elemzem, mit is jelent a jogterület tekintetében az alkalmazandó jog. Ezt hívjuk *lex concursus* kollíziós jogi szabálynak.¹⁸⁷⁴

A nemzetközi magánjogban, illetve ehhez szorosan kapcsolódóan a nemzetközi polgári eljárásjogban fő szabály, hogy egy állam (tagállam) bíróságának vagy hatóságának eljárása során a saját eljárási jogát alkalmazza (*lex fori*). Ezt tartalmazza az Nmjtvr. 63. §-a is. Ezt az új rendelet is rögzíti, hiszen a fizetéseképtelenségi eljárásokra (mint bírósági nemperes eljárásokra) azon tagállam joga alkalmazandó, ahol az eljárást megindítják, azaz, amelyik joghatósággal rendelkezik. Mint korábban elemeztem a joghatóságot – főeljárás esetén – a COMI alapozza meg.

Azaz a joghatóság egyben kijelöli az alkalmazandó jogot, ezt az esetet a jogirodalom rejtett kapcsoló szabálynak nevezi.¹⁸⁷⁵ Ezt mondta ki az EUB a *MG-*

¹⁸⁷³ CSÓKE (2016) 76-77. és 133-134. o

¹⁸⁷⁴ NAGY CSONGOR (2006) 298. o.

¹⁸⁷⁵ MÁDL – VÉKÁS (2012) 128. o.

Probud Gydnia-ügyben is (C-133/78).¹⁸⁷⁶

Ha mindezt a magyar jogra vetítjük, akkor Magyarországon indított főeljárás esetén a Cstv. alkalmazandó, mint eljárási jogszabály, azaz érvényesül az a szabály, amit az Nmjtvr. 63. §-a is kimond.

Így az új rendelet 7. cikkének valódi „értelme” abban keresendő, hogy kijelöli, a fizetéseképtelenségi eljárás joghatásaira (!) mely tagállam jogát kell alkalmazni. A magyar jogban – az eljárásjogi joghatások mellett – anyagi jogi és társasági jogi joghatások is tartoznak felszámolás kezdő időpontjához.¹⁸⁷⁷ Itt – mivel nem eljárásjogról van szó – érdemi jelentőséggel bír a kapcsolóelvet tartalmazó norma.

Vizsgálandó továbbá a *lex conorsus* szerint kijelölt jog terjedelme, azaz, hogy csak a felhívott jog tárgyi jogát (például: gazdasági jog, polgári anyagi jog) kell alkalmazni, vagy a nemzetközi magánjogát is. Ez az ún. *renvoi* (vissza-és továbbutalás). Ha elfogadjuk a *renvoi* lehetőségét (azaz, hogy az alkalmazandó jog kollíziós normái is követendők), úgy elképzelhető, hogy teljesen eltérő joghoz jutunk, mint amit a rendelet kapcsolóelvével kíván kijelölni.¹⁸⁷⁸

Az új rendelet nyelvtani és rendszertani értelmezéséből – álláspontom szerint – egyértelműen következik, hogy kizárja a *renvoi* alkalmazását. Érvemet erősíti, hogy a *renvoi* mellőzése segíti, hogy ne fordulhasson elő, hogy EU-n kívüli, azaz harmadik állam jogát kell alkalmazni. Az uniós norma nem kíván sem univerzális joghatóságot, sem egységes jogot (*loi uniform*) létrehozni (vö.: a fentebb írtakat). Azaz a rendelet illeszkedik abba a sorba, hogy az uniós jogforrások – kivéve az Öröklési rendeletet – következetesen tagadják a *renvoi* érvényesülési lehetőségét.¹⁸⁷⁹

1876 I.: CSÖKE (2016) 225. o.

1877 Erre részletesen: TÖRÖK (2013) 581–585. o.

1878 A *renvoi* bemutatására I.: MÁDL – VÉKÁS (2012) 117–125. o.

1879 MÁDL – VÉKÁS (2012) 124. o.

4.1. Speciális szabályok az alkalmazandó jog körében

Az általános kollíziós jogi szabályt tartalmazza az új rendelet 7. cikk (1) bekezdése és a (66) preambulumbekkezdés is. Azonban a (22) preambulumbekkezdés elismeri, hogy az Unió egész területén nem érvényesülhet egységesen a *lex concursus* szabálya, a tagállamok eltérő anyagi jogi jogszabályai miatt.

Virgos-Schmit jelentés 23. bekezdése kimondja, hogy a különös kollíziós szabályok eredményeként nem a *lex concursus* szerinti jogot, hanem valamely más tagállam jogát kell alkalmazni. Így a 8-18. cikkelyeket akként lehet csoportosítani, hogy

- a) az eljáró fórum kollíziós joga által kijelölt anyagi jog;
- b) az új rendelet maga határoz meg kollíziós jogot vagy
- c) az új rendelet tartalmaz önálló anyagi jogi rendelkezéseket.¹⁸⁸⁰ (E pont esetén tehát az új rendelet anyagi jogi normái érvényesülnek a tagállami anyagi jogi jogszabályok helyett.)

A következő pontokban – terjedelmi korlátok miatt – csak azon cikkelyeket elemzem, amelyekhez terjedelmes bírói gyakorlat áll rendelkezésre, illetve, amelyek vonatkozásában az új rendelet eltérő szabályrendszert vezetett be.

4.2. Harmadik személyek dologi jogai

Az új rendelet 8. cikk (1) bekezdése szerint a fizetése képtelenségi eljárás nincs hatással a hitelezők vagy harmadik személyek dologi jogaira az adós olyan materiális vagy immateriális ingó és ingatlan vagyontárgyai tekintetében, amelyek az eljárás megindításának időpontjában egy másik tagállam területén találhatóak.

Ezen bekezdés alapját a (68) preambulumbekkezdés adja meg, amely kimondja, hogy a dologi jogok esetében különösen szükség van az általánostól eltérő kapcsolószabályra, mert a dologi jogok érvényességét és hatályát a *lex situs*

¹⁸⁸⁰ NAGY CSONGOR (2006) 299–300. o.

szerint kell meghatározni. (A nemzetközi magánjogban általános elv, hogy a dologi jogok esetén a *lex rei sitae* kapcsolóelv érvényesül, azaz a dolog fekvésének helye szerinti jogot kell alkalmazni.)

Álláspontom szerint a dologi jogok rendszere azért is kiemelt jelentőségű, mert ez a jogterület a tagállamok jogrendszerében olyan alapvető instrumentumokkal rendelkezik (pl: a magyar jogban a dologi jogok zártkörűségének elve), amelyek negligálása közrendi kérdéseket is felvethet (vö.: új rendelet 33. cikk).

A 8. cikk (2) bekezdése pedig példálózóan felsorolja, hogy az (1) bekezdésben írt dologi jogok közé melyek tartoznak (így zálogjog, haszonélvezeti jog). Figyelemmel arra, hogy az új rendelet 8. cikke tartalmában megegyezik a régi rendelet 5. cikkével, így véleményem szerint az ennek kapcsán kialakult ítélkezési gyakorlatra megalapozottan lehet hivatkozni az új rendelet körében is.

A cikk lényegét az alábbi mondatban ragadhatjuk meg: „ha a hitelezőnek az adós olyan vagyontárgyával kapcsolatosan van korlátolt dologi joga (például zálogjog), amely vagyontárgy nem abban a tagállamban van, ahol a főeljárás megindult, úgy jogait minden további nélkül érvényesítheti ebben a másik tagállamban.”¹⁸⁸¹

A cikk értelmezéséhez tudni kell, mit is jelent a dologi jog a rendelet alkalmazási körében: Ezt részben segíti a 8. cikk (2) bekezdésben írt felsorolás, azonban ez szűk értelmezési lehetőséget biztosít a jogalkalmazás számára. Segítséget jelenthet a Virgos-Schmit Jelentés 103. bekezdése, amely szerint két fő jellegzetességgel kell rendelkeznie egy jognak, hogy az dologi jog legyen:

- a) közvetlen és konkrét kapcsolat áll fenn a dologi jog és kielégítése alapjául szolgáló vagyontárgy között;
- b) a dologi jog jogosultjának abszolút joggal rendelkezik az adott vagyontárgyból történő kielégítésre.

¹⁸⁸¹ CsÓKE (2016) 247. o.

Fenti felsorolás azért is releváns, mert csak a Virgos-Schmit Jelentés értelmezési útmutatója alapján tartozhat a dologi jogok közé az – elsősorban – Egyesült Királyságban ismert ún. *floating charge* (lebegő zálogjog). Ez a magyar jogi terminológia szerint a vagyont terhelő zálogjognak feleltethető meg.¹⁸⁸²

A rendelet rendszertani értelmezéséből következik továbbá, hogy ez a passzus érdemben a főeljárás joghatásaira korlátozódik, hiszen a területi eljárás csak az adott tagállamban fejt ki joghatást, a főeljárás ellenben univerzális érvényű. A szabály alkalmazásának további feltétele, hogy a kérdéses vagyontárgy eltérő tagállamban legyen, mint ahol a főeljárást megindították.

Itt említendő meg az új rendelet 2. cikk 9. pontja, amely meghatározza, hogy mi is minősül a vagyontárgy helyének. Az új rendelet ebben a pontban részletes segítséget ad a „vagyontárgy helye” megállapításához ingó, ingatlan vagyon, társaságbeli részesedések, illetve európai szabadalmak, valamint szerzői és szomszédos jogok vonatkozásában.

Ez a pont nemcsak a 8. cikk szempontjából bír relevanciával, hanem – mint, ahogy a (39) preambulumbekkezdés is kimondja – segít annak meghatározásában is, mely vagyontárgyak tartoznak a főeljárás, illetve területi eljárás hatálya alá.

Vizsgálandó, ha a főeljárás megindítása előtt a kérdéses vagyontárgyat érintően végrehajtási eljárás indult, az miként befolyásolja a 8. cikk alkalmazását.

Az EUB a Hermann *Lutz v. Elke Bauerle*-ügyben (C-557/13.) mondta ki, hogy, ha a vagyontárgy helye szerinti jogban a végrehajtási eljárás keretében foglalás történt, és ez dologi jogot keletkeztet, az akinek az érdekében a foglalás történt kielégítést kereshet a főeljárástól függetlenül, ha minderre a főeljárás megindítását követően kerül sor.

Mindez azért is érdekes, mert a fizetéseképtelenségi eljárások kollektív jellegükből kifolyólag nem engedik az adós vagyona vonatkozóan más, individuális eljárások folytatását, így végrehajtási eljárását sem. Így például a magyar jogban

¹⁸⁸² NAGY ADRIENN (2005) 281–282. o.

a Cstv. 38. § (1) bekezdése alapján a **felszámolás kezdő időpontjában folyamatban lévő** – a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos – végrehajtási eljárásokat a végrehajtást foganatosító bíróságnak haladéktalanul meg kell szüntetni.

Meglátásom szerint ebből levonható az a következtetés, hogy e körben a rendelet felülírja a Cstv. 38. § (1) bekezdésében írtakat.

Eltérő a helyzet, ha a végrehajtási eljárás a már folyamatban lévő főeljárás alatt indul meg: az EUB a *MG Probud Gydnia*-ügyben (C-444/07.) rögzítette, hogy ez esetben már nem keletkeztethet dologi jogot a lefoglalás (azaz a 8. cikk nem alkalmazható), kivéve, ha ezt a főeljárásra alkalmazandó jog megengedi.

Fenti elvvel áll összefüggésben a *Lutz v. Elke Bauerle*-ügy azon következtetés, hogy a dologi jognak a főeljárás megindulásának időpontjában kell fennállnia.

A 8. cikk egyik légerdekesebb eleme, hogy „nincs hatással” a főeljárás a dologi jogokra. Ennek kapcsán az irányadó határozat a Kúria *Erste Bank Hungary Nyrt v. Magyar Állam, Bcl Trading GmbH, ERSTE Befektetési Zrt*-ügyben született Gfv.VII.30.236/2015/2. számú végzése, amelyben kimondta, hogy a „nincs hatással” kitétel azt jelenti, hogy a dologi jog jogosultja az igényét oly módon érvényesítheti, mintha a főeljárást meg sem indították volna, azaz mintha az adós nem lenne fizetéseképtelenségi eljárás hatálya alatt. Ebből okszerűen következik, hogy a dologi jog jogosultjának igényérvényesítését nem befolyásolja a főeljárásban alkalmazandó nemzeti fizetéseképtelenségi jogszabály, így az sem, hogy abban esetlegesen milyen korlátok találhatók.¹⁸⁸³

Ezt a döntés azért is emeltem ki, mert a *Lutz v. Elke Bauerle*-ügyben az EUB „csak” annyit állapított meg, hogy a főeljárás előtt indult végrehajtási eljárásra nincs hatással a főeljárás, illetve az arra alkalmazandó jog, addig a magyar legfőbb bírói fórum általánosságban (azaz a főeljárás folyamatban léte alatti esetre is) konstataulta, hogy a dologi jog jogosultjának jogérvényesítését nem befolyásolja a főeljárás szerinti jog.

¹⁸⁸³ CsÓKE (2016) 248–256. o.

4.3. A fizetéseképtelenségi eljárás hatása a munkaszerződésekre

Az új rendelet 13. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy a fizetéseképtelenségi eljárásnak munkaszerződésekre és munkaviszonyokra gyakorolt hatásait kizárólag a tagállam munkaszerződésekre alkalmazandó joga szabályozza.

A fizetéseképtelenségi jog területén is az általánoshoz képest kedvezőbb szabályok érvényesülnek a munkavállalókra (hasonlóan, mint a joghatóság kérdésében a Brüsszel Ia., valamint az alkalmazandó joggal kapcsolatban a Róma I.¹⁸⁸⁴ rendeletben).

Nem változtat az új rendelet azon a felosztáson, hogy a munkajoggal kapcsolatos szabályanyagot két csoportra oszthatjuk: beszélhetünk a szoros értelemben vett munkajogi kérdésekről, illetve a fizetéseképtelenségi joggal összefüggő területekről.

Az első körhöz tartozik például, hogy miként alakul a munkavállalók sorsa, ha a fizetéseképtelenségi eljárás során történik csoportos létszámleépítés, vagy a vállalat átszervezése. Ezen kérdésekre a nemzetközi magánjog kapcsolóelve alapján kijelölt jogot kell alkalmazni az Unió területén (Dánia kivételével), azaz a Róma I. rendeletet.

Problémás lehet azonban, hogy a Róma I. rendelet egységes jogot (*loi uniform*) hoz létre, azaz elképzelhető, hogy a felek jogválasztása következtében a munkaviszonyra harmadik állam jogát kell alkalmazni (vö. Róma I. rendelet 3. cikk). A fizetéseképtelenségi rendelet azonban nem engedi meg, hogy a tárgyi hatálya alá vont területen harmadik állam joga érvényesülhessen. A helyzet megoldásaként egyetértek a jogirodalom azon álláspontjával, hogy ez esetben a fizetéseképtelenségi eljárás megindításának helye szerinti tagállam nemzeti jogát kell alkalmazni a fizetéseképtelenséggel összefüggően.¹⁸⁸⁵

Amennyiben azonban a fizetéseképtelenségi eljárással összefüggésben merül fel

1884 Az Európai Parlament és Tanács 593/2008/EK Rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségre alkalmazandó jogról

1885 GEORG E. KODEK (2008) 217. o. idézi: NAGY ADRIENN (2014) 110. o.

munkajogi kérdés – például: a munkavállalók bérigénye hol helyezkedik el a kielégítési sorrendben – továbbra is a *lex concursus* szerinti jog alkalmazandó.

4.4. A fizetéseképtelenségi eljárás hatása a folyamatban lévő peres és választottbíróági eljárásokra

Az új rendelet 18. cikke akként rendelkezik, hogy a fizetéseképtelenségi eljárásoknak az adós fizetéseképtelenségi eljárás alá vont vagyonának részét képező vagyontárggyal vagy joggal kapcsolatos, folyamatban lévő peres vagy választottbíróági eljárásra gyakorolt hatásaira kizárólag annak a tagállamnak a joga alkalmazandó, ahol a peres eljárás folyamatban van, vagy ahol a választottbíróóság székhelye található.

(Ezt a normát a (73) preambulumbekkezdés azzal egészíti ki, hogy ez a szabály nem érinti a választottbíróági ítéletek elismerésére és végrehajtására vonatkozó nemzeti szabályokat.)

A régi rendelet 15. cikke ehhez képest egyrészt

- a) egyáltalán nem rendelkezett a választottbíróági eljárásról, másrészt
- b) az adós rendelkezése alól kivont vagyontárggyal vagy joggal kapcsolatos, folyamatban lévő eljárásról szólt.

A rendelkezés lényegeként vissza kell, utaljak az alkalmazandó jog kapcsán írtakhoz. Az új rendelet a 7. cikkének (2) bekezdése szerint a *lex concursus* szerinti jog az alkalmazandó a fizetéseképtelenségi eljárásnak az egyes hitelezők által indított eljárásokra gyakorolt hatásait illetően, kivéve a folyamatban lévő peres eljárásokat.

Az új rendelet 18. cikk és a 7. cikk fenti rendelkezése közötti összefüggés tehát abban ragadható meg, hogy a fizetéseképtelenségi eljárás megindítása előtti, az adós vagyonára vonatkozó eljárásra (peres vagy választottbíróági), nem a *lex concursus* szerinti jog, hanem az eljárás *lex fori*-ja szerinti jog az alkalmazandó.

A magyar jogban a témához kapcsolódó rendelkezés a Cstv. 38. § (2) bekezdése, amely szerint a felszámolás kezdő időpontja előtt indult peres és nemperes eljárások a korábban eljáró bíróság előtt folytatódnak. Azaz a magyar jogban a fizetéseképtelenségi eljárások előtt indult, egyéb peres és nemperes eljárások továbbfolynak, nem kell azokat megszüntetni, kivéve a Cstv. 38. § (1) bekezdése által szabályozott területet: felszámolás kezdő időpontjában folyamatban lévő – a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos – végrehajtási eljárásokat a végrehajtást foganatosító bíróságnak (hatóságnak) haladéktalanul meg kell szüntetnie.

A Virgos-Schmit Jelentés 142. bekezdése szerint mindennek oka az, hogy a rendelet egyértelműen különbséget tesz a folyamatban lévő peres eljárások, valamint az – alapvetően individuális jellegű – végrehajtási eljárások között. Utóbbi esetén a *lex concursus* szerinti jog, azaz a fizetéseképtelenségi eljárás megindítása szerinti jog lesz alkalmazandó, míg minden más, nem végrehajtási jellegű eljárásnál (legyen az peres vagy nemperes) már az 18. cikk érvényesül, azaz nem a *lex concursus* szerinti jog lesz a követendő.¹⁸⁸⁶

Véleményem szerint fentiek alapján egyértelmű, hogy az a-b) pontban ismertetett két különbség a gyakorlatban komoly relevanciával bír.

Az a) pont:

A 18. cikk választottbírósági eljárásra történő kiterjesztésének alapja egy angol bíróság előtt folyamatban lévő jogeset, az *Elektrin*-ügy volt. Eszerint a fizetéseképtelenségi eljárás és – az adós fizetéseképtelenségi eljárás alá vont vagyonát érintő – választottbírósági eljárás kapcsolatára azon tagállam joga alkalmazandó, ahol a választottbíróság székhelye található.

Így vizsgálandó kérdés, mit is jelent a székhely egy választottbíróság esetében?

A magyar Vbtv.¹⁸⁸⁷ szerint is megkülönböztethetünk eseti és állandó választottbíróságot (vö.: Vbt. 1. §). Ugyanezt megerősíti a magyar ítélkezési

¹⁸⁸⁶ NAGY ADRIENN (2014) 112–113. o.

¹⁸⁸⁷ A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény

gyakorlat (l. EBH2003. 959.) is.

A Vbtv. 31. § (1) bekezdése ugyanakkor kimondja, hogy a választottbíráskodás helyében a felek szabadon megállapodhatnak. Ennek hiányában pedig azt maga a választottbíráóság határozza meg, állandó választottbíráóság esetén azonban az alapító okiratban meghatározott székhelyen jár el. Kérdés tehát, van-e különbség a székhely és a választottbíráóság helye között. A bírói gyakorlat szerint a distinkció mögött az a megfontolás áll, hogy az állandó választottbíráóságnak van székhelye, addig az esetinek (ad hoc-nak) nincs. Így a „helye” kifejezés az eseti választottbíráóságra utal (EBH2003. 959.).

Azonban lényeges, hogy a „helye” és „székhelye” terminológiai eltérés az állandó választottbíráóság kapcsán is jelentőséggel bírhat: a választottbíráósági intézménynek van székhelye, de az eljáró tanácsnak már nincs. Sőt az is előfordulhat, hogy a tanács helye nem egyezik meg a választottbíráósági intézmény székhelyével.

Az új rendelet 18. cikke akként szól: *„in dem (Mitgliedstaat – a szerző megjegyzése) der Rechtsstreit anhängig oder in dem das Schiedsgericht belegen ist.”* Azaz: azon tagállam joga alkalmazandó, ahol a választottbíráóság fekszik. Azaz a rendelet német nyelvű rendelkezése sem segít eligazodni ebben a kérdésben.

Fentiek azért is relevánsak, mert lehetséges az, hogy a felek kikötik a Londoni Nemzetközi Választottbíráóságot (így az intézményi székhely Londonban lesz), azonban a választottbíráskodás helye már Magyarországon lesz. Nem egyértelmű, hogy ez esetben melyik földrajzi egység lesz a döntő a 18. cikk alkalmazása szempontjából.

Amennyiben a magyar Vbtv. nem tartalmazná ezt a kettősséget (hely – székhely) ez a probléma fel sem merülhetne.¹⁸⁸⁸

A b) pont:

Az b) pontban jelzett kérdéskör jelentőségét az érzékelteti, hogy az új rendelet

¹⁸⁸⁸ TIMÁR (2014) 654–656. o.

szabálya nemcsak a vagyonvisszaszerzése iránti indított perekre vonatkozik (ahol az adós a felperes vagy viszontkeresetet indított), hanem azon perekre is, ahol az adós az alperes, azaz, minden az adós vagyonát érintő peres eljárás a 18. cikk alá tartozik.¹⁸⁸⁹

Ezzel összefüggésben szükséges rámutatni, hogy a jogirodalom akként foglalt állást, miszerint a 18. cikk a nemperes eljárásokra is kiterjed.¹⁸⁹⁰

Egyetértek ezzel az állásponttal, egyrészt mert a rendelet német fordítása sem zárja ki a nemperes eljárásokat a 18. cikk alkalmazási köréből („*anhängigen Rechtstreit* – folyamatban lévő jogvita), másrészt vélhetően „csak” fordítási hiba történt a magyar nyelvű verzió elkészítése során, ugyanis a fentebb elemzett Cstv. rendelkezésekből is ez következik, és a fizetéseképtelenségi eljárások is csak így tudják betölteni lényegüket.

5. A fizetéseképtelenségi eljárás elismerése

Tanulmányomban ezt a kérdéskört csak röviden érintem, figyelemmel arra, hogy e körben érdemi változást nem hozott az új rendelet.

Az új rendelet 19. cikk (1) bekezdése rögzíti az alapvető tételt, azaz: a 3. cikk alapján joghatósággal rendelkező tagállam bírósága által hozott, fizetéseképtelenségi eljárást megindító határozatot az összes többi tagállamban attól kezdve kell elismerni, hogy az hatályossá válik az eljárás megindításának helye szerinti államban.

Releváns, hogy a „határozat” kifejezést – hasonlóan a bírósághoz – tágan kell értelmezni. Kiindulópont, hogy a fizetéseképtelenségi eljárást megindító határozat jelentését a 2. cikk 7. pontja definiálja. Az új rendelet tehát az automatikus elismerés elvét vallja, ez nemcsak a főeljárásra, hanem a másodlagos eljárásra és a területi eljárásra is vonatkozik. Kiemelendő az a – garanciális – rendelkezés, hogy az automatikus elismerés elve arra az esetre is alkalmazandó, ha az

¹⁸⁸⁹ CsÓKE (2016) 296. o.

¹⁸⁹⁰ NAGY CSONGOR (2006) 309. o.

elismerés szerinti államban nem indítható az adóssal szemben – perképessége hiánya miatt – eljárás.¹⁸⁹¹

Álláspontom szerint a perképesség alatt ez esetben csak a fizetéseképtelenségi eljárás szempontjából releváns perképességet kell érteni, és nem általánosságban a tagállami jog szerint perképességet (vö.: Pp. 48-49. §).

Érdekességgként említem, hogy régi rendelet helytelenül fogalmaz akkor, amikor azt rögzíti, hogy az „eljárást megindító államban” meghozott határozat tekintetében érvényesül az elismerés. Egyértelmű, hogy ez csak tagállam lehet, hiszen a rendeletek hatálya nem terjed ki harmadik országra. Ezt a pontatlanságot az új rendelet is fenntartja.

Az elismerés hatásairól az új rendelet 20. cikke – egyezően a régi rendelet 19. cikkével – rendelkezik: az (1) bekezdése szerint a fizetéseképtelenségi eljárást megindító határozat, minden további alaki követelmény nélkül, bármely más tagállamban az eljárás megindításának helye szerinti állam joga szerinti joghatóságokkal rendelkezik, feltéve, hogy e rendelet eltérően nem rendelkezik és amennyiben a másik tagállamban nem indítottak a másodlagos eljárást.

Ezzel összhangban az új rendelet (65) preambulumbekkezdése kimondja, hogy a rendelet az automatikus elismerés elvét vallja, így az elismerésnek a kölcsönös bizalom elvén kell alapulnia. Ezt erősíti az, hogy nem vizsgálhatják felül a tagállamok a többi tagállam bírósági határozatát (*revision au foud*).

E cikkelynél is jelentkezik az, hogy a rendeletek egységesen és tévesen azt a kifejezést tartalmazzák, hogy az „eljárás megindításának helye szerinti állam.” Természetesen a helyes terminológia itt is a „tagállam” kitétel lenne. Mindez azért is feltűnő, hogy az új rendelet (65) preambulumbekkezdése már következetesen és helyesen használja az „állam” és „tagállam” terminus technicusokat.

1891 NAGY ADRIENN (2005) 296–297. o.

6. MÁSODLAGOS FIZETÉSKÉPTELENSÉGI ELJÁRÁSOK

6.1. Másodlagos fizetéseképtelenségi eljárásokról általában

Az új rendelet 34. cikke akként rendelkezik, ha egy tagállam bírósága fizetéseképtelenségi eljárást indít, amelyet egy másik tagállamban elismer, a másik tagállamnak a 3. cikk (2) bekezdése alapján joghatósággal rendelkező bírósága másodlagos fizetéseképtelenségi eljárást indíthat.

A 3. cikk (2) bekezdés – utalva a korábbiakra – azt követeli meg, hogy telephellyel rendelkezzen az adós a másodlagos eljárás szerinti tagállamban.

A másodlagos eljárás kapcsán ismételten szükséges kiemelni az új rendelet 3. cikk (3) bekezdését, amely szerint a főeljárást követően indított bármilyen eljárás csak másodlagos eljárás lehet.

Az egyik legjelentősebb eltérés a két rendelet között, hogy a régi rendelet e tárgykörre vonatkozó cikke alapján a másodlagos eljárás szerinti bíróság nem vizsgálhatta az adós fizetéseképtelenségét. Ezzel szemben az új rendelet 34. cikke rögzíti, hogy csak az esetben nem vizsgálható az adós fizetéseképtelensége a másodlagos eljárás megindítása esetén, ha a főeljárásban már vizsgálták az adós fizetéseképtelenségét.

Így például a magyar jogban a csődeljárás során nem kell vizsgálni az adós fizetéseképtelenségét, csak a felszámolási eljárásban (Cstv. 27. § (2) bekezdés). Ezért, ha a főeljárás a magyar jog szerint csődeljárás, ahol tehát nem vizsgálta a bíróság az adós fizetőképességét, és a másodlagos eljárás felszámolási típusú eljárás lenne, az esetben a másodlagos eljárás megindítása előtt vizsgálható az adós fizetéseképtelensége.

Fentebb kifejtettek azért is bírnak kiemelt jelentőséggel, mert a régi rendelet hatálya alatt általánosan érvényesült az az elv, hogy a telephely szerinti tagállam jogából nem alkalmazhatóak azon rendelkezések, amelyek az adós fizetéseképtelenségének megállapítására vonatkoznak.¹⁸⁹² Az új rendelet nyomán

¹⁸⁹² NAGY ADRIENN (2005) 312. o.

azonban – mint látható – ez a mondat pontosításra szorul.

Álláspontom szerint ez a módosítás azzal is összefügg, hogy régi rendelet 3. cikk (3) bekezdése alapján a másodlagos eljárás csak felszámolási típusú eljárás lehet (azaz, ahol szükségszerű előfeltétel az adós fizetéseképtelensége). A régi rendelet „B” melléklete ennek mentén határozta meg, hogy az egyes tagállamokban mely eljárások lehetnek másodlagos eljárások, így Magyarországon a felszámolási eljárás.

Az új rendelet nem tartalmaz ilyen korlátozó rendelkezést, mindebből az következik, hogy a másodlagos eljárások lehetnek – a magyar jogi terminológia szerint – akár csődeljárások, akár felszámolási eljárások is.

A másodlagos eljárások rendszerének teljességéhez hozzátartozik továbbá az új rendelet 3. cikk (4) bekezdése, amely szerint másodlagos eljárás indítása a főeljárást megelőzően csak akkor lehetséges (ún. elsődleges területi eljárások), ha

- a) főeljárást a COMI szerinti tagállam jogszabályai alapján nem lehet indítani vagy
- b) a területi eljárás megindítását az i-ii) pontokban meghatározott személyek kérelmezik.

Az i) pont lényegében a 2. cikk 11. pontjában definiált helyi hitelezőt határozza meg, míg az ii) pont azt a hatóságot, amely a telephely szerinti tagállam joga értelmében jogosult fizetéseképtelenségi eljárás iránti kérelmet benyújtani. Ez a megfogalmazás magában foglalja az ügyészt is (*Zaza Retail-ügy* (C-112/10)).

Az új rendelet 3. cikk (4) bekezdésével kapcsolatban releváns továbbá, hogy az a) pontban írtak lényegében a *Zaza Retail-ügyben* (C-112/10) kifejezetten tartalmazzák, azaz a területi eljárás egyik feltétele az adósi minőséghez kapcsolódó olyan jellemzőkből fakadhat, amelyek kizárják, hogy fizetéseképtelenségi eljárás alatt álljon (értve ez alatt fizetéseképtelenségi főeljárást

– a szerző megjegyzése).¹⁸⁹³

A 3. cikk (4) bekezdésének utolsó mondata egy nagyon fontos kitételt tartalmaz, nevezetesen, hogy a főeljárás megindításakor a területi eljárás másodlagos eljárássá alakul át.

6.2. Kötelezettségvállaláshoz való jog

Az új rendelet egyik legfontosabb novuma, a 36. cikkben szabályozott, ún. kötelezettségvállaláshoz való jog a másodlagos fizetéseképtelenségi eljárás elkerülése érdekében.

Azaz, ha a kötelezettségvállalás hatályosul, az abban foglaltakat betartják, úgy másodlagos eljárás indítására nem kerülhet sor.

A 36. cikkben szabályozott jogintézmény azért speciális mert egyrészt biztosítja, hogy a másodlagos eljárás megindítása elkerülhető legyen (szigorú feltételek mellett), másrészt mert uniós szinten egy új, önálló jogintézményt vezet be.

Ez pedig indokolja azt a specialitást, hogy a jogintézmény alkalmazása során a rendelet tartalmazza a követendő eljárásjogi szabályokat.

Azaz, ha például Magyarországon kellene felhívni a kötelezettségvállalás szabályrendszerét, az esetben párhuzamosan szükséges a Cstv. illetve az új rendelet normáinak használata, hiszen a Cstv. – jelenleg hatályos rendelkezései – semmilyen utalást nem tartalmaznak a kötelezettségvállalásra vonatkozóan.

Az új szabályok célját a (41) preambulumbekkezdés tartalmazza, amely szerint a másodlagos eljárás akadályozhatja a fizetéseképtelenségi eljárás (egyértelmű, hogy ez csak a főeljárás lehet – a szerző megjegyzése) alá vont vagyon hatékony kezelését. Ezért lehetővé kell tenni, hogy a főeljárás szakértőjének kérelmére elhalasszák vagy megtagadják a másodlagos eljárás megindítását.

Az új rendelet 36. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy a másodlagos eljárás

¹⁸⁹³ CsÓKE (2016) 198. o.

elkerülése érdekében a főeljárás fizetéseképtelenségi szakértője egyoldalú kötelezettségvállalást tehet azon vagyontárgyak tekintetében, amelyek a másodlagos eljárás tagállamában találhatóak. (Mint korábban írtam a másodlagos eljárás megindításának feltétele, hogy a tagállamban az adós telephellyel rendelkezzen.)

A kötelezettségvállalás célja annak garantálása, hogy tiszteletben fogja tartani a vagyontárgyak vagy az értékesítésükből származó vagyon felosztása során a nemzeti jog (azaz a másodlagos eljárás megindításának helyet szerinti tagállam nemzeti joga) szerinti azon felosztási és elsőbbségi jogokat, amelyekkel a hitelezők akkor rendelkeztek volna, ha megindul a másodlagos fizetéseképtelenségi eljárás.

A fenti rendelkezések az angol jogból erednek, az ún. *Collins & Aikmann*-ügy tapasztalatai épültek be az új rendeletbe. Az angol jog szerint a főeljárás szakértője lényegében magánszemélyként keresi fel a másodlagos eljárással érintett hitelezőket, velük köt egy magánmegállapodást. Ezt pedig a főeljárás bírósága kötelezőnek ismeri el.

Lényegében ezt tartalmazza a 36. cikk (1) bekezdése is, a norma szerint ún. egyoldalú kötelezettségvállalást tesz a főeljárás szakértője (erre szolgál a kötelezettségvállalási nyilatkozat). A kötelezettségvállalás címzettjei a hitelezők, de azt a bíróság részére kell benyújtani.¹⁸⁹⁴

Álláspontom szerint ugyanakkor valójában a másodlagos eljárás szerinti hitelezők is tesznek egy bújtatott kötelezettségvállalást, nevezetesen azt, hogy nem is kéri a adós telephelye szerinti tagállamban a másodlagos eljárás megindítását.

Rendkívül releváns, hogy mit kell tartalmaznia ennek a kötelezettségvállalásnak.

Az új rendelet 36. cikk (1) bekezdése szerint meg kell határozni az annak alapjául szolgáló ténybeli feltevéseket, különös tekintettel az érintett tagállamban található vagyontárgyak értékére és az ezek értékesítésére rendelkezésre álló

¹⁸⁹⁴ CsÓKE (2016) 367. o.

lehetőségeket. A teljességhez hozzátartozik azonban a 36. cikk (2) bekezdése is, amely szerint:

- a) a vagyontárgyak értékesítéséből származó bevétel felosztására;
- b) a hitelezők követeléseinek rangsorolására és
- c) az (1) bekezdésben említett vagyontárgyakra vonatkozó hitelezői jogokra

azon tagállam joga irányadó, amelyben a másodlagos eljárás indítható lett volna. Az irányadó időpont pedig a kötelezettségvállalás időpontja.

Így a fentebb elemzett szabályokból kiolvasható, hogy a kötelezettségvállalásnak tartalmaznia kell:

- a) A másodlagos eljárás lefolytatására joghatósággal rendelkező tagállam területén található vagyontárgyak felsorolását. A jogirodalom szerint az irányadó időpont fordítás nem szerencsés, hiszen az irányadó azt jelenti, hogy attól el lehet térni.¹⁸⁹⁵

Egyetértek ezzel a megközelítéssel, és a német fordítás alapján is a kötelezettségvállalás kézbesítésének időpontja (*Abgabe der Zusicherung*) a döntő. Az angol nyelvű fordítás szerint a kötelezettségvállalás megtételének időpontja számít (*the moment at which the undertaking is given*), azonban mivel címzett jognyilatkozatról van szó, egyértelmű, hogy csak a kézbesítés időpontja számít, hiszen a címzett csak a kézbesítéssel szerez róla tudomást, joghatást is csak akkor válthat ki.

Mindez azért lényeges, mert – elsősorban – az ingó vagyontárgyak könnyen mozgathatóak, azaz egyik tagállamból a másikba, vagy harmadik államba átvihetőek, így a rendelet kijátszását lehet elérni. A (46) preambulumbekkezdés – lakonikus egyszerűséggel – pusztán annyit mond, hogy tilos a telephely szerinti tagállamban található vagyon visszaélésszerű értékesítése vagy áthelyezése, különösen, ha az az igények érvényesítését

1895 CsÓKE (2016) 368. o.

hiúsítja meg egy esetleges későbbi másodlagos eljárás esetén. Így azt mondhatjuk, hogy a kötelezettségvállalás megtételét (azaz kézbesítését) követően a főeljárás szakértője elmozdíthatja a vagyontárgyakat a tagállamból, hiszen elismerte annak tagállamhoz való tartozását.¹⁸⁹⁶

b) Ígéretet arra, hogy a másodlagos eljárás szerinti tagállam belső jogának megfelelő felosztási sorrendet és elsőbbségi jogokat tiszteletben tartják a befolyt bevétel felosztása során.

c) Végül pedig a tagállamban lévő vagyontárgyak értékét, és értékesítésre rendelkezésre álló lehetőségek felsorolását.

E pont miatt vélhetően gyakran fog előfordulni, hogy a főeljárás szakértője benyújt egy kötelezettségvállalási nyilatkozatot, azonban az tartalmában hiányos lesz, mert valószínűsíthetően nem fogja tartalmazni az összes vagyontárgy értékét, értékesítési lehetőségét. Ennek teljes körű kidolgozására a bíróság hiánypótlás keretében fog határidőt biztosítani.

Azonban a főeljárás szakértője már a kötelezettségvállalási nyilatkozat benyújtásának pillanatában elérheti célját, azaz, hogy a másodlagos eljárás ne indulhasson el, az új rendelet ugyanis nem tartalmaz arra vonatkozó utalást, hogy hiánypótlásnak nincs helye, azaz eredetileg is hiánytalanul kell benyújtani a kötelezettségvállalást.¹⁸⁹⁷

Az új rendelet 36. cikk (3)-(4) bekezdése a kötelezettségvállalás megtételének formai előírásait tartalmazza, így hogy annak írásban, a másodlagos eljárás szerinti tagállam hivatalos nyelvén, vagy hivatalos nyelveinek egyikén kell történnie.

Sokkal relevánsabb azonban az új rendelet 36. cikk (5) bekezdése, amely szerint a kötelezettségvállalást a helyi hitelezőknek kell jóváhagyniuk, így a főeljárás

¹⁸⁹⁶ CsÓKE (2016) 368. o.

¹⁸⁹⁷ CsÓKE (2016) 368–369. o.

szakértőjének tájékoztatni kell az ismert helyi hitelezőket a kötelezettségvállalásról, valamint a jóváhagyásra, illetve elutasításra vonatkozó szabályokról és eljárásokról. A jóváhagyás kapcsán kiemelten fontos, hogy a másodlagos eljárás szerinti tagállamban hatályos minősített többségre és szavazásra vonatkozó normákat is alkalmazni kell. Azaz, ha egy tagállam belső jogában a hitelezők a fizetéseképtelenségi eljárások során kötendő valamilyen megállapodáshoz (pl.: a Cstv. szerinti csődegyezséghez) minősített többséget követelnek meg, az jelen esetben is alkalmazandó. Ezt erősíti meg a (44) preambulumbekkezdés is.

Ebben a bekezdésben jelenik meg a helyi hitelező fogalma. Az új rendelet 2. cikk 11. pontja definiálja ezt a fogalmat: „olyan hitelező, akinek, illetve amelynek az adóssal szemben fennálló követelése egy, az adós fő érdekeltségei központjának fekvése szerinti tagállamtól eltérő tagállamban lévő telephely működéséből vagy azzal összefüggésben keletkeztek.”

Ez a meghatározás azért is fontos, mert módosításokat eszközöl a régi rendelethez képest. A régi rendelet ugyanis a 3. cikk (4) bekezdés b) pontjában megkülönböztette a helyi hitelezőt (azaz, akinek a COMI-ja a telephely szerinti tagállamban van), és azt a hitelezőt, akinek a követelése a telephely működéséből eredt.¹⁸⁹⁸ Az új rendelet tehát a két típusú hitelezőt egyesíti, és egységesen helyi hitelezőnek nevezi őket.

Az új rendelet 36. cikk (5) bekezdése a helyi hitelező mellett külön nevesíti az „ismert helyi hitelezőt.” Ez pedig azt jelenti, hogy vizsgálándó, mit jelent az, hogy a helyi hitelező ismert. Álláspontom szerint nem a hitelezőnek kell ismertnek lennie, hanem a hitelező követelésének, hiszen mind az adós, mind a főeljárás szakértője a követeléssel, illetve annak kielégítésével kíván elsődlegesen foglalkozni.

¹⁸⁹⁸ CsÓKE (2016) 121. o.

Ehhez természetesen az szükséges, hogy a helyi hitelező a követelését bejelentse a főeljárás szakértőjének, vagy bizonyítani tudja, hogy bejelentette, de annak figyelembevétele rajta kívül álló okból meghiúsult.

Az új rendelet 36. cikk (5) bekezdése rögzíti, hogy a minősített többségre és a szavazatok számítására vonatkozóan a másodlagos eljárás szerinti tagállam belső jogát, azaz például a magyar Cstv-t kell alkalmazni. Azonban vizsgálándó, hogy a Cstv. mely szakaszai érintettek e körben. Egyértelmű, hogy ide sorolandó a Cstv. 12. § (2)-(4) és (6) bekezdése, valamint a 18. § (5) bekezdése. Azaz a követelés besorolására, a szavazatok számítására vonatkozó normák alkalmazandóak. Természetesen azzal az eltéréssel, hogy nincs vagyonfelügyelő, hanem mindezek a főeljárás szakértőjére vonatkoznak. Továbbá kötelező a Cstv. 20. § (1) bekezdésének alkalmazása a minősített többség körében.¹⁸⁹⁹

Vizsgálándó azonban a Cstv. 12. § (5) bekezdése. Ez a bekezdés rendezi, hogy a követelés besorolása és nyilvántartásba vétele kapcsán a vagyonfelügyelőt a hitelezők irányába értesítési kötelezettség terheli, a hitelezőket pedig észrevételezési jog illeti a vagyonfelügyelő, majd ezt követően kifogásolási jog a bíróság irányába. Az igazán problémás kérdés a hitelezőket – a magyar jog szerinti – megillető kifogásolási jog. A jogirodalom álláspontja szerint¹⁹⁰⁰ kifogásolási jog nem illetheti meg a hitelezőket, pusztán tájékoztathatják a főeljárás szakértőjét, hogy nem értenek egyet a követeléseik besorolásával. Ezen megközelítés szerint – amennyiben külön eljárási szabályok nem kerülnek a Cstv-be beiktatásra – a főeljárás szakértőjének kellene a vitatott hitelezői igényeket előterjesztenie, kérve, hogy a bíróság – a kötelezettségvállalásra tekintettel – döntsön erről a Pp. 213. § (2) bekezdésének alkalmazásával, azaz külön-külön az egyes hitelezői igényekről. Ez a határozat pedig fellebbezhető lenne.

A Pp. 213. § (2) bekezdése a részítéletet szabályozza, azaz amikor egyes kereseti

¹⁸⁹⁹ CsÓKE (2016) 372–373. o.

¹⁹⁰⁰ CsÓKE (2016) 373. o.

kérelmek, vagy a kereseti kérelmek egyes részei külön is eldönthetőek a bíróság – egyéb feltételek fennállása esetén – azokról külön, részítélettel határoz. Véleményem szerint azonban – jóllehet a Cstv. 6. § (3) bekezdése, a Pp. funkcionális hatálya révén nem zárja ki e bekezdés alkalmazását – nem hívható fel ez esetben ez a norma. A részítélet érdemben dönt egyes kereseti kérelmekről, azzal a korláttal, hogy a részítélet kapcsán feltételes jogerő érvényesül.

(Nem véletlen, hogy a részítélet – a közbenső ítélet mellett – az ítélet teljességének követelménye alóli egyik kivételt jelenti.¹⁹⁰¹)

Ez esetben azonban a főeljárás szakértője nem érdemi kérdésben kérné a bíróság döntését, hanem egy közbenső vitában (ami azonban semmiképpen sem minősíthető érdeminek), hiszen nem dönt a bíróság a követelés fennállásáról, vagy a követelés kielégítésének mikéntjéről. Csak annyiban kellene határozni, hogy a főeljárás szakértője megfelelően sorolta-e be a hitelező követelését. Az természetesen már igaz, hogy a besorolás kérdése hatással lehet a hitelező kielégítésére, de ebben a határozatban erről nem nyilatkozik a bíróság. Ezt az érvelést erősíti a Cstv. jogorvoslati rendszere, miszerint a kifogást elbíráló bírósági határozattal szemben fellebbezésnek nincs helye, az csak az ügy érdemében hozott végzés elleni fellebbezésben sérelmezhető. Azaz a Cstv. is elismeri, hogy a kifogás tárgyában született határozat nem minősülhet érdeminek.

Meglátásom szerint a Pp. funkcionális hatályának érvényesülése azt kell, hogy jelentse, hogy az egyes perjogi jogintézmények (pl.: részítélet) dogmatikai lényegüket nem érintve érvényesülnek a nemperes eljárásokban. A részítélet dogmai alapja pedig, hogy érdemben dönt egyes kérelmekről. Itt az érdemi döntés hiányzik, így álláspontom szerint nem hívható fel a Pp. 213. § (2) bekezdése.

¹⁹⁰¹ Kiss (2009) 668. o.

Véleményem szerint – a fentiek alapján – a Cstv. 12. § (5) bekezdése az új rendelet 36. cikk (5) bekezdése körében alkalmazandó, mert enélkül a szavazásra és a minősített többségre vonatkozó rendelkezések sem érvényesülhetnek megfelelően.

Az új rendelet 36. cikk (6) bekezdése szerint azt a kötelezettségvállalást, amelyet a rendeletnek megfelelően tettek meg és hagytak jóvá, a vagyon vonatkozásában kötelezőnek kell tekinteni. Egyetértek azon jogirodalmi véleménnyel, hogy a kötelezettségvállaló nyilatkozat nemcsak hitelezői jóváhagyás esetén lehet kötelező erejű, hanem akkor is, ha a főeljárás szakértője a rendeletnek megfelelően elszámol a vagyon sorsáról. Azaz maga a kötelezettségvállalás megállítja a bíróság eljárást a másodlagos eljárás vonatkozásában, továbbá a főeljárás szakértője rendelkezhet ezt követően a vagyonról. Ugyanakkor ez a helyi hitelezők érdekét is megfelelően védi, mert felmérték a vagyontárgyak körét az irányadó időpontban (az irányadó időponthoz l.: a korábban írtakat).¹⁹⁰²

Ugyancsak a helyi hitelezők védelmét és érdekét szolgálja a 36. cikk (6) bekezdésének második mondata, amely szerint, ha másodlagos eljárást indítanak, a főeljárás szakértője a másodlagos eljárás szakértőjének minden olyan vagyontárgyat köteles átadni, amelyet a kötelezettségvállalás időpontját követően elvitt a tagállam területéről, vagy – értékesítése esetén – az abból származó bevételt.

Ez a rendelkezés egyebekben deklarálja a telephely szerinti (azaz a másodlagos eljárásra joghatósággal rendelkező) tagállamban fellelhető vagyonok alvagyon jellegét a fizetéseképtelenségi eljárás alá tartozó összes vagyonon belül, hiszen az általános szabályoktól részben eltérő normák alkalmazandóak vonatkozásukban. Ezt rögzíti a (43) preambulumbekkezdés is.

Az új rendelet 36. cikk (7) bekezdése tartalmazza a kötelezettségvállalással

¹⁹⁰² CsÓKE (2016) 374. o.

kapcsolatos jogorvoslati szabályokat. Eszerint a vagyontárgyak és a bevétel felosztása előtt értesíteni kell az ismert (!) helyi hitelezőket. Ha ez nem felel meg az alkalmazandó jognak vagy a kötelezettségvállalásnak, akkor ez megtámadható a főeljárás szerinti bíróság előtt. Értелеmszerűen addig nem kerülhet sor a felosztásra, amíg a bíróság nem határozott a felosztással kapcsolatban.

Fentiekből következik, hogy a nem ismert helyi hitelező semmilyen módon nem érvényesítheti igényét a kötelezettségvállalással kapcsolatban, csak a főeljárásban szerezhetsen érvényt követeléseinek. A „nem ismert” kitétel pedig – visszautalva a korábban írtakra – azt jelenti, hogy a hitelező nem jelentette be követelését a főeljárás szakértőjének. Ehhez – tartalmában – hasonló rendelkezést tartalmaz a Cstv. a felszámolási eljárásban: ha a megadott határidőkön belül (legfeljebb 180 napos jogvesztő határidő) nem jelenti be igényét a hitelező. Ezek elmulasztása ugyanis jogvesztéssel jár (Cstv. 37. § (3) bekezdés), a követelés többé bírósági úton nem érvényesíthető (EBH2010. 2241; EBH2009. 2063.)

Kérdés, mit jelent az alkalmazandó jog? Fentiek alapján – és a rendelkezések célját vizsgálva – arra a következtetésre juthatunk, hogy az alkalmazandó jog csakis a másodlagos eljárás szerinti tagállam joga (a kötelezettségvállalás joga), nem a főeljárás tagállamának joga. Ez értelemszerűen abból is következik, hogy például a minősített többség vonatkozásában is ez a jog a követendő.¹⁹⁰³

Az új rendelet 36. cikk (8) bekezdése azt a kényes helyzetet kívánja rendezni, hogy milyen jogköre lehet a főeljárás szakértőjének a másodlagos eljárás szerinti tagállamban. Mindez azért is érdekes, mert a kötelezettségvállalás miatt nem indult másodlagos eljárás, azonban ebben a dokumentumban a főeljárás szakértője bizonyos kötelezettségvállalásokat tett. A 36. cikk (8) bekezdése szerint a helyi hitelezők kérhetik, hogy a bíróság (azaz a főeljárás szerinti bíróság) kötelezze a főeljárás szakértőjét, hogy hozza meg azon szükséges

¹⁹⁰³ CsÓKE (2016) 376. o.

intézkedéseket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a kötelezettségvállalásban foglaltak teljesüljenek.

Ezzel párhuzamosan a 36. cikk (9) bekezdése kimondja, hogy a helyi hitelezők is fordulhatnak a másodlagos eljárás szerinti bírósághoz, annak érdekében, hogy kérelmezzenek a bíróságtól olyan – például ideiglenes – intézkedéseket, amelyek révén biztosítható, hogy a főeljárás szakértője a kötelezettségvállalásban foglaltakat betartsa.

Álláspontom szerint egyértelmű, hogy a (9) bekezdésben írtak csak az „ismert helyi hitelezőkre” vonatkozik, minden helyi hitelezőre nem, hiszen a „nem ismert” helyi hitelezők nem is érvényesíthetik jogaikat a kötelezettségvállalás alapján.

7. FIZETÉSKÉPTELENSÉGI ELJÁRÁS CÉGCSOPORT TAGJAI ESETÉBEN

Az új rendelet egyik legnagyobb – és hiánypótló – újítása a cégcsoportokra vonatkozó fizetéseképtelenségi eljárási szabályok megalkotása a V. fejezetben.

Figyelemmel azonban a hiánypótló jellegre, az új rendelet lényegében egy *sui generis*, uniós speciális fizetéseképtelenségi eljárást vezetett be, amely meghatározott esetekben a tagállami fizetéseképtelenségi jog mellett érvényesül.

Napjaink globalizálódó világában ugyanis egyre gyakoribb, hogy a társaságok nem csak egy tagállamban működnek, hanem több tagállamban is, úgy, hogy egy cégcsoporthoz tartoznak, amely egy anyavállalatból és több leányvállalatból áll. Nem véletlen, hogy az új rendelet 2. cikk 13. pontja a cégcsoportot egy anyavállalat és annak minden leányvállalata közötti kapcsolat alapján határozza meg. A 2. cikk 14. pontja pedig az anyavállalatot akként definiálja: egy vagy több leányvállalatot közvetlenül vagy közvetetten kontrolláló vállalkozás.

Az új rendelet vonatkozó normáit annak fényében kell értelmeznünk, hogy a cégcsoport, valamint a cégcsoport tagjaival szembeni fizetéseképtelenségi

eljárások csak akkor tartozhatnak a rendelet hatálya alá, ha az egynél több tagállamban indították meg (62) preambulumbekkezdés). Mindebből okszerűen következik, hogy a rendelet nem kíván foglalkozni (és nem is foglalkozhat) az egy tagállamot érintő cégcsoport tagjaival szemben folytatott fizetéseképtelenségi eljárásokkal.

A V. fejezet első része (I. szakasz) a bíróságok, a fizetéseképtelenségi szakértők közötti kapcsolattartás és együttműködés szabályait rögzíti, míg a második rész (II. szakasz) a koordinációs rész, amely értelmezhető egyfajta kísérletként¹⁹⁰⁴ is a cégcsoport tagjait érintő fizetéseképtelenségi eljárásokra vonatkozóan.

Álláspontom szerint azonban ez a második, ún. koordinációs rész fölfogható úgy is, mint a *sui generis* eljárás részletszabályai, amelyeket a tagállamoknak alkalmazniuk kell, attól nem térhetnek el.

Az együttműködés és kapcsolattartás körében külön rendezi az új rendelet a fizetéseképtelenségi szakértők (jelen pontban továbbiakban: szakértő) közötti kapcsolattartást (56. cikk). Eszerint a cégcsoport valamely tagját érintő eljárásban kijelölt szakértő együttműködik a csoport más tagját érintő eljárásban kijelölt szakértővel, addig a mértékig, ameddig ez alkalmas az eljárásokban az

- a) **ügyintézés hatékonyságának növelésére,**
- b) **összhangban van az ilyen eljárásokra vonatkozó szabályokkal, és**
- c) **nem eredményez összeférhetetlenséget.**

Ez a felsorolás azért is kiemelendő, mert a bíróságok egymással történő kapcsolattartása is csak az ezeknek történő megfelelés esetén engedélyezett (57. cikk (1) bek.).

Megjegyzem ugyanakkor, hogy az összeférhetetlenség fogalmát nem határozza meg a norma, így e körben vélhetően a tagállami jog lesz követendő.

¹⁹⁰⁴ CsÓKE (2016) 431. o.

A szakértőknek egymással történő együttműködésének formáit az 56. cikk 2. bekezdése részletesen felsorolja, ebből a c) pont a legfontosabb, amely szerint megvizsgálják, van-e lehetőség a fizetéseképtelenségi eljárással érintett csoporttagoknál a helyreállításra, és, ha van, az ezt célzó összehangolt tervre irányuló javaslatot, valamint annak végrehajtására irányuló tárgyalások lefolytatását összehangolják.

Ezzel párhuzamosan a bíróságok egymás közötti kapcsolattartása kiterjedhet – különösen – a szakértők kijelölésének koordinációjára, információk közlésére, a csoporttagok vagyona, üzleti tevékenysége és tranzakciói feletti igazgatás és felügyelet, és tárgyalások lebonyolításának összehangolására (57. cikk (3) bek.).

Mindemellett pedig a szakértők is kötelesek együttműködni és kapcsolatot tartani azon bíróságokkal, amelyekhez a csoporttagot érintően fizetéseképtelenségi eljárás lefolytatása iránti kérelmet terjesztettek elő. A szakértők továbbá tájékoztatást kérhetnek a csoport más tagját érintő eljárás vonatkozásában, ha megvalósul az 56. cikk (1) bekezdésében írt – vastaggal kiemelt – hármas feltételrendszer (58. cikk).

Figyelemre méltó rendelkezés az 60. cikk (1) bekezdése, amely biztosítja azt a jogot, hogy az egyik szakértő, a cégcsoport más tagját érintő fizetéseképtelenségi eljárásban meghallgatható legyen, kérje a vagyontárgyak értékesítésével kapcsolatos intézkedések felfüggesztését, végül pedig kérheti az alább elemzett koordinációs eljárás megindítását.

Véleményem szerint azonban – különösen az értékesítés felfüggesztése – rendkívül komoly – hitelezővédelmi érdekeket mérlegelendő – jogosítvány. Nem véletlen, hogy a 60. cikk is csak az esetben engedi ezt meg, ha egyidejűleg az 56. cikk (2) bekezdés c) pontjának megfelelő helyreállítási terv előterjesztése is megtörténik. Ebben a tervben pedig a hitelezők szempontjaira is figyelemmel kell lenni (60. cikk (1) bek. b) pont iii) alpont). A felfüggesztés pedig legfeljebb 3

hónapra szólhat, azonban ez meghosszabbítható, ám a felfüggesztés teljes tartama így sem haladhatja meg a 6 hónapot (60. cikk (2) bek. 4. albek.).

A 61. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy a csoportos koordinációs eljárást a csoport valamely tagját érintő fizetéseképtelenségi eljárásban kijelölt szakértő, bármely, valamely tagot érintő fizetéseképtelenségi eljárásra joghatósággal rendelkező bíróságnál kérheti. Azaz nemcsak a saját tagállama szerinti bíróság előtt!

Ugyanakkor a kérelemre a szakértőnek azon tagállam jogát kell alkalmaznia, amelyben kijelölték szakértőnek (azaz a saját tagállamának jogát). A kérelemhez mellékelni kell – többek között – a csoportos koordinátor (l.: később) személyére, valamint a csoportos koordináció körvonalazására vonatkozó javaslatot (részletesen 61. cikk (3) bek.).

A kérelem beérkezését követően a bíróság a csoport tagjai által érintett szakértőket (azaz azon szakértőket, akik a csoport tagjai vonatkozásában saját tagállamuk joga alapján eljárnak) értesíti a kérelemről, ha a 63. cikk (1) bekezdés a-c) pontjaiban írtak teljesülnek (pl: a hitelezők nem kerülnek pénzügyileg hátrányos helyzetbe, a javasolt koordinátor megfelel a rendeletben foglaltaknak).

Kiemelném, hogy ez a kérelem egyoldalúan, valamely szakértő részéről érkezik, éppen ezért az új rendelet a 64. cikkben kifogásolási jogot ad a többi, érintett szakértőnek a fizetéseképtelenségi eljárás koordinációs eljárásba történő felvétele miatt, a fenti értesítés kézhezvételét követő 30 napon belül. Mindez azért is lényeges, mert a szakértőnek a koordinációs eljáráshoz történő csatlakozás tárgyában saját tagállami jogának megfelelően kell jóváhagyást kérnie, így például minősített többséggel a Cstv. szerint. (A szakértők a koordinátornak javasolt személy ellen is kifogással élhetnek (64. cikk (1) bek. a) pont).

A kifogás nyomán pedig azt az eljárást, amelyben a szakértő eljár nem veszik fel a

koordinációs eljárásba (65. cikk).

A 30 napos határidő eredménytelen elteltét követően – ha a 63. cikk (1) bekezdésében írtak teljesülnek – a bíróság megindíthatja a csoportos koordinációs eljárást. Ez esetben a bíróság kijelöli a koordinátort, határoz a koordinációs eljárás főbb pontjairól és határoz a költségbecslésről, az egyes csoporttagok által fizetendő összegekről. Az kérdéseket vet fel, ha a 63. cikk (1) bekezdésében írtak megvalósulnak, miért csak „megindíthatja” a bíróság az eljárást, milyen egyéb feltételek kellene még? E körben semmilyen iránymutatást sem tartalmaz a norma.¹⁹⁰⁵

Mint fentebb utaltam rá a szakértők kifogásolhatják a koordinátornak javasolt személyt. Kifogásolás esetén – ha nem él a fizetéseképtelenségi eljárásnak koordinációs eljárásba történő felvétele ellen kifogással – a bíróság eltekinthet a szóban forgó személy kijelöléséről, és felkéri a kifogás előterjesztőjét, hogy új, koordinációs eljárás megindítása iránti kérelmet nyújtson be (67. cikk). Értelemszerűen az esetben, ha a fizetéseképtelenségi eljárásnak a koordinációs eljárásba történő felvételét is kifogásolja a szakértő, úgy a 65. cikk alapján az eljárást nem veszik fel a csoportos koordinációs eljárásba.

A gyakorlatban vélhetően sűrűn kerül majd alkalmazásra a 69. cikk (1) bekezdését, amely szerint egy szakértő – nemzeti jogával összhangban – kérheti fizetéseképtelenségi eljárásának felvételét, amennyiben

- a) korábban kifogást emelt a fizetéseképtelenségi eljárásnak koordinációs eljárásban történő felvétele ellen vagy
- b) valamely csoporttag esetében a fizetéseképtelenségi eljárás a koordinációs eljárás megindítása után indult meg.

A koordinátor csak az esetben engedélyezheti mindezt, ha meggyőződött arról,

¹⁹⁰⁵ CsÓKE (2016) 447. o.

hogyan a 63. cikk (1) bekezdés a-b) pontjában írtak teljesülnek (elősegíti a hatékony ügyintézés, hitelezők nem kerülnek pénzügyileg hátrányos helyzetbe), valamint ha a korábban már csoporttag szakértők a saját nemzeti joguk szerint ehhez hozzájárulásukat adták (69. cikk (2) bek. a-b) pont).

Fentiek után vizsgálendő a 66. cikk, amely különleges szabályt tartalmaz:

Ha a koordinációs csoportban résztvevő szakértők legalább kétharmada – írásban vagy írásban megerősítetten – megállapodik, hogy más tagállamban joghatósággal rendelkező bíróság a legmegfelelőbb a csoportos koordinációs eljárás lefolytatására, az a bíróság kizárólagos joghatósággal rendelkezik. A többi bíróság pedig köteles ezzel egyidejűleg lemondani saját joghatóságáról.

Véleményem szerint ez a rendelkezés különösen érdekes, hiszen úgy határozza meg egy tagállam bíróságának – felek¹⁹⁰⁶ megállapodásán alapuló – joghatóságát, hogy ahhoz nem kell valamennyi tagállam hozzájárulása. Ehhez hasonló normát sem a magyar jogban (Nmjtv. 62/G. §), sem az uniós jogban nem találunk, azaz egy unikális szabályról van szó. Éppen ezért elgondolkodtató, vajon bizonyos tagállami hitelezők nem fogják-e ezt a rendelkezést közrendi alapon sérelmezni, ez pedig elvezethet az eljárásban született határozat végrehajtásának megtagadásához.

Az új rendelet 71. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy koordinátor csak olyan személy lehet, aki valamely tagállami jog szerint fizetéseképtelenségi szakértői tevékenység folytatására jogosult. Azaz a magyar jog szerint a vagyonfelügyelő és a felszámoló járhat el koordinátorként. (A 71. cikk (2) bekezdése rögzíti a kizáró tényezőket.)

A koordinátor jogosítványai elsődleges és másodlagos jogosítványokra oszthatóak:

¹⁹⁰⁶ Jelen esetben a szakértők félnek minősülnek.

Az elsődleges jogosítványai közé tartozik: azonosítani és nagy vonalakban meghatározni a fizetéseképtelenségi eljárás összehangolt lefolytatására irányuló javaslatot, valamint javaslatot tenni a csoportos koordinációs tervre, amely javaslatokat tartalmazhat, különösen:

- a) a csoport vagy annak bármely része gazdasági teljesítményének és pénzügyi stabilitásának helyreállítása érdekében hozandó intézkedéseket illetően;
- b) a csoporton belüli viták rendezése, a csoporton belüli ügyleteket és a megtámadási kereseteket érintő vitákra vonatkozóan, valamint
- c) a fizetéseképtelenségi szakértők közötti megállapodásokkal kapcsolatban.

Véleményem szerint kérdéses, hogy a c) pontban írt megállapodások valójában mire irányulnak, hiszen a szakértők közötti megállapodásoknak az a-b) pontban írtakat kellene szolgálnia. Azaz nehezen értelmezhető az a többlet tartalom, amely a szakértők közötti megállapodás részét képezné.

A koordinátor másodlagos jogosítványa, többek között:

- a) részvétel és felszólalás lehetősége a csoport bármely tagját érintő hitelezői ülésen;
- b) közvetítés lehetősége a csoport tagjainak két vagy több szakértője között felmerülő bármely vitában;
- c) kérheti a csoport valamely tagja vonatkozásában indított eljárás legfeljebb 6 hónapra történő felfüggesztését, feltéve, hogy ez a hitelezők érdekének is megfelel (72. cikk (1)-(2) bek.).

Fontos garanciális rendelkezés, hogy a koordinátor részrehajlás nélkül és kellő gondossággal látja el feladatát (72. cikk (5) bek.).

A koordinátor működésének hatékonyságát az segíti, hogy a szakértőknek

mérlegelniük kell a koordinátor ajánlásait és a fentebb említett csoportos koordinációs tervben írtakat. Azonban a szakértőknek nem kötelességük azt követni, pusztán mérlegelniük kell, és indokolniuk kell a koordinátor számára, ha az ajánlását vagy a csoportos koordinációs tervben foglaltakat nem tartják be. Az indokolási kötelezettség a szakértőket azon személyek és testületek irányába is terheli, akik, illetve amelyek irányába jelentéstételi kötelezettséggel tartoznak (70. cikk).

8. AZ ÚJ RENDELET ÉS A MAGYAR ALAPTÖRVÉNY KAPCSOLATA

Álláspontom szerint fentebb bemutatott és elemzett rendelkezések megfelelően érzékeltetik, milyen komoly jelentősége van a fizetéseképtelenségi jognak a vállalkozások életében. Amennyiben ugyanis egy tagállamban a fizetéseképtelenségi jog nem megfelelően szabályozott, az megnehezíti – adott esetben – ellehetetleníti a vállalkozáshoz való jogot. Amennyiben ugyanis nincs megfelelően rendezve, hogy miként lehet egy gazdálkodó szervezetnek fizetéseképtelenségét vagy azzal fenyegető helyzetét kezelni, az beláthatatlan következménnyel járhat nemcsak az adott vállalkozás, hanem közvetetten az ország egészének gazdaságára is. Így tanulmányom zárasaként, röviden összefoglalom, milyen alkotmányjogi vetületekkel rendelkezik a vállalkozáshoz való jog.

Mindezt erősíti az is, hogy az Alkotmánybíróság kimondta az 54/1993. (X.13.) határozatában, hogy a vállalkozás joga a foglalkozáshoz való jog egyik aspektusa, annak különös szinten történő megfogalmazása. A vállalkozás joga – alkotmányos követelményként – annyit jelent ugyanis, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy az állam ne akadályozza meg, ne tegye lehetetlenné a vállalkozóvá válást. Ez nem jelenti azt, hogy joga lenne egy embernek arra, hogy egy, konkrétan meghatározott gazdasági társaságban végezze vállalkozási tevékenységét.¹⁹⁰⁷

Egyetértek azon jogirodalmi állásponttal, hogy az ún. gazdasági alkotmánynak

¹⁹⁰⁷ ÁRVA (2013) 155. o.

egy kiemelt eleme a vállalkozáshoz való jog, amely jog a gazdasági jogok egy csoportjába tartozik (a közpénzügyek és a szociális biztonság mellett).¹⁹⁰⁸

Az alkotmányjogi szakirodalom szerint a vállalkozáshoz való jog a munkához való jog alanyi jogi oldalán helyezkedik el a munka, a foglalkozás szabad megválasztásához való joggal megegyezően. Mindez azért is jelentős, mert a vállalkozáshoz való jogot az Alkotmánybíróság kezdetől fogva alkotmányos alapjognak tekintette, ennek jelentősége abban rejlik, hogy így ezen alapjog korlátozására csak az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése keretei között van mód, azaz a szükségesség-arányosság mentén. A munkához való joghoz hasonlóan a vállalkozáshoz való jognak is van alanyi (szubjektív) és objektív (intézményi) oldala. Alanyi oldal tekintetében visszautalok a fentebb írtakra, azaz, hogy a vállalkozáshoz, a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a munkához való jog között nincs hierarchikus viszony. Mindebből okszerűen következik az, hogy a munkához, a foglalkozás szabad megválasztásához és a vállalkozáshoz való jog alapjogi értelemben nem különbözik egymástól (21/1994. (II.16.) AB határozat). Ugyanakkor a részletszabályokban természetesen jelentős eltérés állapítható meg a munkához való jog és a vállalkozáshoz való jog között: míg a munkához való jog csak természetes személyek esetén értelmezhető, addig a vállalkozáshoz való jog jogi személyek esetén is.

Éppen ezért is létezik az egyéni cég, illetve egyéni vállalkozó, mint jogi jelenségek, azonban – ellentétben az alapjogi dogmatikával – fizetéseképtelenségi eljárások természetes személyek ellen nem indíthatóak. (Egyéni vállalkozóval szemben is csak az esetben, ha egyéni céggént nyilvántartásba veszik!)

Lényegesebb azonban, hogy a vállalkozáshoz való jog objektív, intézményvédelmi oldala magában foglalja a vállalkozásélénkítési törekvéseket, az adójogszabályokat.¹⁹⁰⁹

Álláspontom szerint azonban az objektív oldalhoz tartozik a jogalkotó által kialakított fizetéseképtelenségi jog is. A hatékony és eredményes fizetéseképtelenségi jog segíti ugyanis a tisztességes gazdasági verseny

¹⁹⁰⁸ FÁBIÁN (2014) 427. o.

¹⁹⁰⁹ FÁBIÁN (2015) 77–81. o.

feltételeinek (Alaptörvény M) cikk (2) bekezdés) teljesülését, valamint biztosítja a vállalkozás szabadságát (Alaptörvény M) cikk (1) bekezdés).

Fentiek alapján – összegzésként – megállapítható, hogy az új rendelet, és a kapcsolódó magyar jogszabályok segítik a vállalkozáshoz való jog érvényesülését. A Cstv. és az új rendelet emellett megfelelően szolgálja a tisztességes gazdasági verseny feltételeinek teljesülését, valamint a vállalkozás szabadságát, így például: a kötelezettségvállalás jogintézményével, vagy a cégcsoportokkal szembeni új eljárási megoldásokkal.

9. FELHASZNÁLT IRODALOM:

GABRIEL MOSS – IAN F. FLATCHER – STUART ISAACS: The EC Regulation on Insolvency Proceedings – A Commentary and Annotated Guide. Oxford University Press, 2002.

NAGY ADRIENN: A Tanács 1346/2000/EK Rendelete a fizetéseképtelenségi eljárásról In: Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában (Szerk.: Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos), Complex, Bp. 2005.

DR. NAGY CSONGOR ISTVÁN: Az Európai Unió nemzetközi magánjoga – határon átnyúló polgári jogviták az EU-ban, HVG, Bp. 2006.

GEORG E. KODEK: Das anwendbare Recht in grenzüberschreitenden Insolvenzen – Grundzüge und ausgewählte Probleme In: GEORG E. KODEK – ANDREAS KONECNY (Hrsg.): Insolvenz-Forum 200. Wien, Neuer Wissenschaftler Verlag, 2008.

Kiss Daisy: A polgári per titkai – Kérdések és válaszok a polgári perrendtartás Általános részéből, második, átdolg. kiadás, HVG-ORAC, Bp. 2009.

HERÉDI ERIKA: Közösségi technika kontra döntés a nemzeti fizetéseképtelenségi eljárás megindításáról In: Egységesülő polgári eljárásjog Európában (Szerk.: Wopera Zsuzsa – Asztalos Zsófia), HVG-ORAC, Bp. 2009. 92–99. o.

KISS DAISY – RÓNAY ZOLTÁN – SÁNTHA ÁGNES – SZABÓ PÉTER: Különleges perek – Kérdések és válaszok a Polgári perrendtartás Különös részéből, HVG-ORAC, második, átdol. Kiadás, Bp. 2010.

DR. JENEY PETRA – DR. KENDE TAMÁS – DR. LÖVENBERG VIKTÓRIA: Európai közösségi jog (jogi szakvizsga kézikönyvek), második kiadás, Novissima, 2011.

MÁDL FERENC – VÉKÁS LAJOS: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági

kapcsolatok joga, ELTE Eötvös kiadó, Bp. 2012.

TÖRÖK JUDIT: Fizetéseképtelenségi eljárások In: A polgári nemperes eljárások joga (Szerk.: Varga István), ELTE Eötvös kiadó, második, átdolg. kiadás Bp. 2013.

ÁRVA ZSUZSANNA: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez, Wolters Kluwer Kft. Bp. 2013.

TIMÁR KINGA: A nemzetközi és európai uniós szabályozók szerepe a Polgári perrendtartás kodifikációjában In: Codificatio processualis civilis – Studia in honorem Németh János II. ELTE Eötvös kiadó, Bp. 2013. 407–428. o.

FÁBIÁN FERENC: Gazdasági alapjogok az Európai Unióban In: (L)ex cathedra et praxis – Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából (Szerk.: Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett) Pázmány Press, Bp. 2014. 425–441. o.

NAGY ADRIENN: A fizetéseképtelenségi rendelet alkalmazandó jogra vonatkozó szabályainak értékelése In: Iustum Aequum Salutare X. 2014. 2. szám 105–117. o.

TIMÁR KINGA: A választottbíráskodással kapcsolatos, aktuális szabályozási szükségletek és javaslatok a polgári perjogi kodifikáció apropóján In: Egy új polgári perrendtartás alapjai (Szerk.: Németh János – Varga István) HVG, Bp. 2014. 647–672. o.

FÁBIÁN FERENC: A vállalkozáshoz és a foglalkozás szabad megválasztásához való jogról In: Tanulmányok a 65. éves Lenkovics Barnabás tiszteletére, Eötvös József kiadó, Győr, 2015. 77–93. o.

CSŐKE ANDREA: A határon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárások, második, átdolg., bővített kiadás, HVG, Bp. 2016.

MUZSALYI RÓBERT: Joghatóság a felszámolási eljáráshoz kapcsolódó perekben In: Magyar Jog 2016. 3. szám, 166–171. o.

SÁRKÖZY TAMÁS: A Ptk. jogi személy könyve esetleges felülvizsgálatáról Gazdaság és jog 2016/7-8. 3–10. o.

10. FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

Magyarország Alaptörvénye

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény

Nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet

A csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény

A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény

A tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény

A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény

A Tanács 1346/2000/EK rendelete (2000. május 29.) a fizetéseképtelenségi eljárásról

A Tanács 2201/2003/EK Rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK Rendelet hatályon kívül helyezéséről

Az Európai Parlament és Tanács 593/2008/EK Rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségre alkalmazandó jogról

Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU Rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

Az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU Rendelete (2012. július 04.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/848 Rendelete (2015. május 20.) a fizetéseképtelenségi eljárásról

Virgos-Schmit Jelentés

54/1993. (X.13.) AB határozat

21/1994. (II.16.) AB határozat

T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról

(<http://www.parlament.hu/irom40/11900/11900.pdf>) – megtekintés napja: 2016. 09. 24.

11. Felhasznált eseti döntések

Gouradian v. Nodler-ügy (C-133/78.)

Re Enron Directo SA by Ligtmán J-ügy

Parmalat Hungária Rt-ügy

Eurofood-ügy (C-341/04)

Collins & Aikman-ügy

Belvedere-ügy

Nortel Network-ügy

Lennox Holdings PLC-ügy

Stanford International Bank-ügy

Interedil Srl-ügy (C-396/09)

Susanne Staubitz-Schreiber-ügy (C-1/04)

Nordsee v. Reederei Mond-ügy (C-102/81)

H.K-ügy (C-295/13)

Nickel & Goelder-ügy (C-157/13)

German Graphics-ügy (C-292/08)

Seagon-ügy (C-339/07)

SCT-Industria-ügy (C-111/08)

Parkside-ügy

Eurotunnel-ügy

MG-Probud Gydnia-ügy (C-133/78)

Lutz v. Elke Bauerle-ügy (C-557/13)

Erste Bank Hungary Nyrt v. Magyar Állam, Bcl Trading GmbH ERSTE Befektetési Zrt-ügy

Zaza Retail-ügy (C-112/10)

Elektrin-ügy

EBH2003. 959.

EBH2009. 2063.

EBH2010. 2241.

DR. ELEK GABRIELLA LÍDIA

**EGYENLŐ MUNKÁÉRT EGYENLŐ BÉRT ELVE A MUNKAJOGBAN-
AZ EURÓPAI UNIÓ SZOCIÁLPOLITIKÁJÁRA ÉS MUNKAJOGÁRA KITEKINTVE,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGÁNAK
JOGGYAKORLATÁRA**

ELŐSZÓ

Korábban nagy port vert fel a híradásokban, az a hír, mely szerint a Párbeszéd Magyarországért (PM) Alaptörvény-módosítást terjesztett be, hogy a jogi normába bekerüljön az az alapvető jog, miszerint egyenlő munkáért egyenlő bér jár.

Az 1949. évi XX. törvény (**Alkotmány**) kimondta ugyanis:

“70/B. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához.

(2) Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga.

(3) Minden dolgozónak joga van olyan jövedelemhez, amely megfelel végzett munkája mennyiségének és minőségének”.

A korábban hatályos Munka Törvénykönyve (1992. évi XXII. törvény, Mt.) 142/A. §-a szerint:

(1) Az egyenlő, illetve egyenlő értékűként elismert munka díjazásának meghatározása során az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani.

(2) A munka egyenlő értékének megállapításánál különösen az elvégzett munka természetét, minőségét, mennyiségét, a munkakörülményeket, a szükséges

szakképzettséget, fizikai vagy szellemi erőfeszítést, tapasztalatot, illetve felelősséget kell figyelembe venni.

(3) Az (1) bekezdés alkalmazása során munkabérnek minősül minden, a munkavállaló részére a munkaviszonya alapján közvetlenül vagy közvetve nyújtott pénzbeli és természetbeni (szociális) juttatás.

(4) A munkaköri besoroláson vagy teljesítményen alapuló munkabért úgy kell megállapítani, hogy az az egyenlő bánásmód követelményének (5. §) megfeleljen.

A pályamű témájául kiírt elv mai, szabatosabb megfogalmazás szerint az **“egyenlő értékű munkáért egyenlő bér” elve**, és ez a szóhasználat felel meg már a 2012. évi Munka törvénykönyve szellemiségének és az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/2/2008. TT.sz. Állásfoglalásának.

A Kúria korábban szintén kifejtette az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Esélytv.) 7. § (1) bekezdésére, 8. §-ára, az 1992. évi XXII. törvény (rég. Mt.) 142/A. §-ára, a 2011. évi CXCV. törvény (Kttv.) 13. §-ára hivatkozással, hogy az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét az egyenlő bánásmód követelményrendszere körében kell értékelni. A fentieket tartalmazza a 19/2014. számú Munkaügyi elvi határozat is.

Alkotmánybíróság 137/B/1991. AB határozata szerint, amely az egyenlő értékű munkáért egyenlő bér követelményét a **diszkrimináció általános tilalma** egyik eseteként kell értelmezni.

Munkámban azt kívánom bemutatni, hogy a hazai szabályozástól függetlenül, és tekintet nélkül arra, hogy az Alkotmány illetve jelenleg az Alaptörvény miként rendelkezik, s hogy mit foglal magában a Munka Törvénykönyve: **ez az alapelv már uniós csatlakozásunktól fogva -az Európai Unió jogán keresztül- jelen van a jogrendszerünkben.**

Az Európai Unió (EU) létezése nemzedékünk legnagyobb politikai kihívása. Rövid két-három generációs pályafutása alatt megteremtette szociálpolitikai és jogi rendszerét, mely állandóan fejlődik. Miből teremtette meg? A nyugat-európai

nemzetek már kialakult jogi és szociálpolitikai hagyományaiból. A jogi hagyományok szerepe nagyon régi: előzményei évezredek óta megszabják a különböző kultúrák kötelező normáit és „igazságot szolgáltatnak” – eldöntik a vitás kérdéseket. A szociálpolitika ehhez képest igen modern: kialakulásának elemei a polgári társadalmak kezdetére nyúlnak vissza¹⁹¹⁰.

Nehezen vitatható, hogy az EU **jogalkotása** sok esetben jelentősen hozzájárult az Unió szociálpolitikai célkitűzéseinek formálásához. Kevésbé nyilvánvaló azonban, hogy ez a jogalkotás nem lehet mindig tökéletes: a megvalósítás – a gyakorlat – során mindig merülnek fel vitás kérdések. Mi lehet e vitás kérdések oka? Engem gyakorló jogászként ez foglalkoztatott.

1. BEVEZETÉS

Kiindulhatunk abból, hogy a szociálpolitika olyan célokat tűz ki, melyek **csupán** a társadalom, a **piac spontán fejlődéstörvényeire** támaszkodva nem érhetők el¹⁹¹¹. E fejlődéstörvények önmagukban ugyanis kudarcokhoz, igazságtalansághoz, szegénységhez vezethetnek, melyeket meg kell előzni, vagy korrigálni kell¹⁹¹². A szociálpolitikához tartozik például az **egészségügy** (a különböző kiterjedésű társadalombiztosítások), az **öregségi és saját és hozzátartozói nyugellátások** kérdései, a munkanélküliek vagy nagycsaládosok **segélyei**, a **nevelés**, a fiatalok **oktatása**, vagy a szakmunkások **képzése**, a lakáskérdés, a **lakhatás** és a legfontosabb: a **foglalkoztatás**, a munkahelyek

¹⁹¹⁰ _

http://webradio.hu/hirek/belfold/a_pm_alaptorvenyben_rogzitene_hogy_egyenlo_munkaert_egyenlo_ber_jarjon és <http://www.munkajog.hu/rovatok/munkahely/jogeset-egyenlo-munkaert-egyenlo-ber-es>
<http://www.egyenlobanasmod.hu/article/view/palyamunka-3>

<http://www.egyenlobanasmod.hu/article/view/a-tanacsado-testulet-2008-januari-allasfoglalasa-az-egyenlo-erteku-munkaert-egyenlo-ber-elveroi> (letöltés mind a négy internetes forrásnál: 2016. szeptember 26-án) valamint Poór – Karoliny /főszerkesztők/ (1994) *Személyzeti/emberi erőforrás menedzsment kézikönyv*. 4. kiadás (1999), Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 59-62. old.

¹⁹¹¹ Hatzopoulos (2007): *Aktuális problémák a szociális Európában*. (Current problems of Social Europe.) *European Legal Studies*, 5/7, 2-23. old. In: Kardos (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban*. (Social Policy and Social Rights in the EU.) 3. old.

¹⁹¹² Borbély (2006): *Foglalkozáspolitikai hazánkban és az Európai Unióban*. Főiskolai jegyzet, Munkaügyi Kapcsolatok szak, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Munkaügyi Kapcsolatok és Társadalombiztosítási Képzések Intézete, 10-11. old.

minél nagyobb számú létrehozása.

Természetesen más politikák is vannak, melyeket nem csupán a piac törvényei vezérelnek. Ezeket **szakpolitikáknak** nevezik és céljukat az állam kormányzata az illető társadalom anyagi (gazdasági) és szervezeti (pl. jogi, stb.) eszközeivel valósítja meg¹⁹¹³ elképzelésének megfelelően. A fenti vastagbetűs szavak is mutatják, hogy a szociálpolitika olyan szakpolitika, melynek háttérében a társadalmi **szolidaritás** áll, humanitárius céljai vannak, humánpolitikának is nevezik. Mivel az európai társadalmak (és államok) történelme és fejlettsége **különbözik**, szociálpolitikájuk sem áll azonos szinten¹⁹¹⁴. Ezért a szociálpolitikai intézkedések hatékonysága csak meghatározott társadalomban, konkrét helyzetben ítéltethető meg, és azonos körülmények között hasonlítható össze. Az Uniónak ma **egységes** szociálpolitikai célkitűzései vannak. A vitás kérdések mindig olyan konfliktusról szólnak, melyek az **Unió szociálpolitikai elvei és egy uniós tagállam történelmileg létrejött szociálpolitikai gyakorlata között alakulnak ki**.

Az írás e vitás kérdések kialakulásával és történeti fejlődésével jogi szempontból foglalkozik. A konfliktusok (jogi) **megoldása** számunkra azért érdekes, mert pl. cégeknél a versenyszférában, a HR menedzsment gyakorlatban mindenkor (ma is) lehet rájuk hivatkozni, tehát **aktuális** viták megoldásának lehetnek kiindulópontjai. E konfliktusokat ismerő szakember ezért – bonyolult esetekben is – időt és pénzt takaríthat meg, mert következtethet jövőbeli fejleményekre és reálisabban értékelheti azok esélyeit.

A korszakonkénti **összefoglalás** az Unió szociálpolitikai célkitűzéseit vázolja szakaszonként, ez tartalmazza az Unió szociálpolitikai jogalkotását is. Ugyanakkor az e korszakokra jellemző – **szociálpolitikai** indíttatású – **javadalmazással** összefüggő uniós **jogeseteket** is megvizsgálom és csoportonként összehasonlítom: ez a mű tulajdonképpeni témája.

Az összehasonlítás szempontjai a következők:

1913 Borbély (ld. 3. lábjegyzet) 12-18. old.

1914 Bokor – Szóts-Kovács – Csillag – Bácsi – Szilas (2007): *Emberi erőforrás menedzsment*. Budapesti Corvinus Egyetem, Aula Kiadó Kft. 336. old.

- az Európai Unió Bíróságának (továbbiakban: Bíróság) döntése csak pontosította az uniós szociálpolitikai célkitűzést, vagy teljesen új szempontot vetett fel, mely a nyomon következő korszakra is rányomta bélyegét – vagy netalán bizonyos tekintetben eltért ettől a célkitűzéstől.
- Ezenkívül: csak jogi döntés született, vagy az előzetes döntéshozatal tartalmazott valami olyan javaslatot, mely a helyzet általánosabb megoldását tartalmazta, tehát átemelhető volt a munkajogi, szociálpolitikai elvek eszköztárába.
- Továbbá: egyedi problémát oldott-e meg, vagy érintette a munkajog, szociálpolitika egy teljes vagy akár több területét is.

2. A TÉMA KIDOLGOZÁSÁNÁL HASZNÁLT MÓDSZER

Célszerűnek látszott, hogy az EU-s fejlődés áttekintését több szakaszra bontsam. Ez teszi ugyanis lehetővé, hogy a történeti fejlődést minél több ponton hasonlíthassuk össze a korabeli jogi, szociálpolitikai szemlélet, munkajog alakulásával. A következő felosztást választottam¹⁹¹⁵:

1957-1972, a Római Szerződéstől az első olajválságig,
 1973-1986, az Európai Gazdasági Közösség négy alapjoga és a szociálpolitika,
 1987-1992, a szociálpolitika az integráció figyelmébe kerül,
 1993-1997, az emberi erőforrást a gazdaság lényeges tartalékának tekintik,
 1998-2010, a munkavállalók jogai az Unióban. A szolgáltatások szabad áramlása és a szakszervezetek.

A peres esetek forrásaként olyan alapvető jogi munkákat választottam ki, melyek a Bíróság¹⁹¹⁶ legfontosabbnak tartott ítéleteit tartalmazzák – némelyik több

1915 Borbély (ld. 3. lábjegyzet) 77-102. old.; Juhász (évszám és oldalszám nélkül): *Az Európai Unió szociális dimenziója – a szociális dimenzió fejlődésének új lendülete a lisszaboni csúcserőkezelést követően*. www.3sz.hu/sites/default/files/uploaded/juhasz_gabor – az európai unió szociális dimenziója.pdf, Nemzetközi Bankárképző Központ; Kardos (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban 2011-ben* (Social policy and social rights in the EU 2011). ELTE, Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, előadásvázlat a 2011/12 évi szemeszteren.

1916 Heidinger – Hubalek – Pramberger – Helyes – Sárközy (2000): *Bevezetés az Európai Unió jogába és nyelvezetébe*. Angol – Magyar nyelven. Budapest, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., 48. és köv. old.

százat is. Ezekből ismertetem azokat a munkajogi, szociálpolitikai tartalmú eseteket, melyek az adott történeti szakaszában keletkeztek. Négy ilyen munkát használtam¹⁹¹⁷.

Egy per címének szerkezete az írásomban a következő: a felperes neve előtt álló szám per jel előtti része az eset iktatási iratszám, a per jel után pedig az iktatás évszáma van. A forrásként szolgáló négy jogi munkában az eset név-jelölése alapján, betűrendben találjuk meg az előzetes döntéseket. A v=versus (vagy kontra = ellen) a felperes és alperes neve között áll. A név után még zárójelben is van egy évszám, melyet jelen írásban nem használtam, ez az eset jegyzőkönyvileg írásba foglalt közlésének évszáma az Európai Bírósági Határozatok Tára periodikában. A döntéseket a **téma** fejezet szempontjai szerint dolgoztam fel és százalékosan is értékeltem. A fenti periódusok szakirodalmi-történelmi összefoglalásához **közvetlenül csatlakozik** a hozzátartozó témafeldolgozás, mert ezek egymásra is utalnak és együtt könnyebben érthetőek.

3.1. Az Európai Gazdasági Közösség szociálpolitikája az első olajválságig (1957- 1972)

Az egyesülő Európa első előzménye az Európai Szén- és Acélközösség volt (1951., Párizs), mely csupán a termelést gátló foglalkoztatási problémák megoldásával törődött. A Római Szerződést előkészítő **Ohlin és Spaak jelentés** nem tartotta lényegesnek a szociálpolitikát. Utóbbit az ezekre az évekre jellemző liberális szemlélet a tagállamok hatáskörébe utalta. Mégis a Római Szerződés (1957) cikkelyeiben – melyeket többször átfogalmaztak – nevesíti a legtöbb szociálpolitikai feladatot, ha nem is egységesíti és nem szabályozza őket. Így:

a 2. cikk szól az életszínvonal emeléséről,

1917 Blutman (2010): *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. Budapest, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft.; Cairns (1997): *Bevezetés az EU jogba*. (Introduction to European Union Law.) London, Cavendish Publishing Limited és (1999) Budapest, CO-NEX Könyvkiadó Kft. (angol-magyar) kiadás; Cziné – Szabó – Villányi (2006): *Az előzetes döntéshozatali eljárás a büntető jogban*. Budapest, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft.; Várnai – Papp (2003): *Az Európai Unió joga*. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.

a 3. cikk említi az egészségvédelmet és az Európai Szociális Alapot¹⁹¹⁸, melyet a 123-128-as cikkben tovább részletez,

a 6. cikk tiltja az állampolgárság (nemzeti hovatartozás) szerinti megkülönböztetést¹⁹¹⁹.

A 48. cikk rendelkezik a munkaerő szabad áramlásáról (kivétel **a közigazgatás: 48/4**)¹⁹²⁰, a 49. cikk pedig felhatalmazza a **Tanácsot**, hogy erről a **Gazdasági és Szociális Bizottsággal** konzultálva minősített többséggel szerkesszen **irányelvet**¹⁹²¹. A legfontosabb ilyen az 1612/68 és 68/360 EEC (Európai Gazdasági Közösségi) irányelv.

Az 51. cikk a társadalombiztosításról szól, az 57. pedig a képesítések kölcsönös elismerésének lehetőségéről.

A 117. cikk célul tűzi ki a dolgozók élet és munkakörülményeinek javítását. A 118. cikk felsorolja a szociálpolitika területeit (munkajog, munkafeltételek, különböző szintű szakképzés, a munkahelyi balesetek és foglalkozási betegségek megelőzése, munkahelyi egészségvédelem, egyesülési jog, a munkaadók és munkavállalók közötti tárgyalások), de nem rendelkezik ezek formai és tartalmi kérdéseiről, így ezek a tagállami szabályozás szintjén maradtak.

A 119. cikk intézményesíti, hogy egyenlő munkáért a **férfiak és nők azonos bérre jogosultak**¹⁹²².

A társadalombiztosítást koordináló 1408/71 EEC (**Európai Gazdasági Közösség** /Economic Community/) irányelv¹⁹²³ érvényes volt az EEC államainak alkalmazottain és saját jogú munkavállalóin kívül az itt tartózkodó menekültekre,

1918 Borbély (ld. 3. lábjegyzet) 89-90. old.

1919 Fazekas (szerk.) (2000): *Az Európai Integráció Alapszerződésai*. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 20-22., 26, 132-136. old.

1920 Fazekas (ld. 10. lábjegyzet) 54-56. old.

1921 Heidinger és mások (ld. 7. lábjegyzet) 24., 42-46., 61-62., 89.; Fazekas (ld. 10. lábjegyzet) 180. old.

1922 Fazekas (ld. 10. lábjegyzet) 126-131. old.

1923 Kardos (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban. EU Kereskedelmi jog. Válogatott dokumentumok.* (Social Policy and Social Rights in the EU. European Business Law. Selected materials.) 2011/12 I. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet. 55-57. old.

hontalanokra és családtagjaikra, közvetlen utódaikra is. Négy alapelve:

1. Egyforma jogokat élvezzenek,
2. Annak a tagállamnak a jogrendszere érvényes rájuk, ahol – és ameddig – dolgoznak, bárhol lakjanak is,
3. Jogaikat és juttatásaikat megőrzik, bármelyik tagállamban vannak is,
4. Mivel a tagállamban munkában töltött idő függvénye számos juttatás nagysága, ennek különböző tagállamokból származó időarányos tört részei összeadódnak, amikor kifizetésükre kerül sor.

E rendelkezések érvényesek voltak a különböző tagállamokban elfogadott családi, anyai, terhességi, munkanélküli, rokkantsági, munkahelyi baleseti, öregségi, foglalkozási betegséggel és halállal kapcsolatos segélyekre. Nem tartoztak azonban ide a különböző szociális segélyek és a nyugdíj vagy fizetés olyan **kiegészítő**¹⁹²⁴ részei, melyek biztosító intézettel kapcsolatos szerződéskötésen alapultak, hacsak a tagállam nem vállalta át őket¹⁹²⁵.

3.2. A Bíróság első „szociálpolitikai” és munkajogi tárgyú ítéletei: 1957-1972

Ebből az időszakból 230 esetet találtam a fentebb idézett négy jogi alapmunkában /Blutman (2010), Cairns (1997), Czine – Szabó – Villányi (2006), Várnai – Papp (2003)/. Természetesen voltak olyan esetek, melyek több munkában is előfordultak, de ezek a fenti esetszámban csak egyszer szerepelnek. A 230 eset közül mindössze 7-nek volt szociálpolitikainak, munkajoginak mondható tárgya, ami az ügyeknek mindössze 3%-a. Valamennyi eset **előzetes döntéshozatal**¹⁹²⁶: azaz a tagállam fennhatósági területén előfordult vitás kérdésben a tagállam jogi hatósága (helyi bírósága) kérte a Bíróság előzetes döntését. Témájuk szerint részben az alapvető emberi jogokra (ld. alább), részben

1924 Koncz (2004): *Karriermenedzsment*. Budapest, Aula Kiadó, 404-406. old.

1925 Filhon – Rosés (2007): *A szociális biztonsági rendszerek európai összehangolása: egység a különbözőségben?* (European coordination of social security systems: unity in diversity?) *Retraite et société*, Selection, 142-152 old. In: Kardos (2011) (ld. 14. lábjegyzet) 44-54. old.

1926 Heidinger és mások (ld. 7. lábjegyzet) 56-58. old.

az 1408/71 irányelvre¹⁹²⁷, végül a nemi diszkriminációra vonatkoznak.

Az alapvető emberi jogok nem voltak még az Európai Gazdasági Közösség alapító okiratainak (pl. a Római Szerződés) részei ezért védelmüket kezdetben a Bíróság következetesen elutasította. Mégis az Európai Gazdasági Közösség jogrendszerében – ha először mellékesen is – a Bíróság hivatkozott az emberi jogokra a 29/69 *Stauder v. Ulm* esetben¹⁹²⁸

Nem bizonyult eléggé pontosnak a Római Szerződés 119. cikkében használt *egyenlő munkáért a férfiak és nők azonos bérre jogosultak*¹⁹²⁹ megfogalmazás:

A 80/70 *Defrenne v. Belgium* ügyben az volt a kérdés, hogy a Római Szerződés 119. cikkelye alkalmazható-e az öregségi **nyugdíjakra** érvényes belga jogszabályokra, mely a nőknek kisebb összeget juttatott. A Bíróság úgy foglalt állást, hogy nem használható¹⁹³⁰. A Bíróság azonban **később nem** ragaszkodott ennek az ítéletnek a szelleméhez.

A 20/71 *Sabbatini, Luisa v European Parliament*¹⁹³¹ esetében ugyanez a kérdés a külföldi munkavégzés után fizetendő **pótlékkal** kapcsolatban merült fel. Ha egy női alkalmazott megházasodott, többé nem fizettek neki ilyen pótlékot, de a férfiaknak igen. Itt a Bíróság a **nőnek is** megítélte a juttatást.

A 80/70 *Defrenne v. Belgium* az első a három Defrenne per közül, melynek fontos szerepe volt a női egyenjogúságért vívott harcban.

4.1. Az Európai Gazdasági Közösség négy alapjoga és a szociálpolitika (1973-1986)

Az Európai Gazdasági Közösség (EGK) négy alapjoga: az áru, a tőke, a

1927 Ld. 14. lábjegyzet.

1928 Cairns (1997): *Bevezetés az EU jogba*. (Introduction to European Union Law.) London, Cavendish Publishing Limited és (1999) (angol-magyar kiadás), Budapest, CO-NEX Könyvkiadó Kft, 87-88. old.

1929 Ld. 13. lábjegyzet

1930 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 263. old.

1931 Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 505. old.

szolgáltatások és a **munkaerő** szabad áramlása¹⁹³². A 70-es évekre az EGK fejlődése lelassult (1968: párizsi diáklázadás, 1969: olasz szakszervezeti mozgalmak, 1972: első olajkrízis). Ezért intenzív munka kezdődött (1972-es párizsi értekezlet), hogy a négy alapjog maradéktalanul érvényesüljön. E munka része volt a Szociális Akcióprogram beindítása.

A négy alapjogból az utolsónak (a **munkaerő-áramlásnak**) volt a legtöbb köze a szociálpolitikához, munkajoghoz. Kétoldalú szerződések alapján a tagállamokon kívül **harmadik** országokból (Törökország, Algéria, Tunisz, Marokkó) is érkeztek az Európai Gazdasági Közösségbe munkások. Jogaik – a tagállami munkavállalókhoz viszonyítva – korlátozottak voltak. Az 1408/71 Európai Gazdasági Közösségi irányelv csak többévi – egy tagállamban, egy munkaadónál töltött – munkavégzés után adott nekik hasonló jogokat¹⁹³³.

A 85/381 Európai Gazdasági Közösségi irányelvvel¹⁹³⁴ a Bizottság kötelezte a tagállamokat, hogy munkás-import szerződéseiket előre jelentsék be, mert ez jelentősen befolyásolja a munkaerőpiacot. A munkaerő szabad áramlásán túlmenően szükség volt a foglalkoztatási helyzet további javítására is. A 75/129 EEC (= European Economic Community) irányelv a tömeges (10% -ot elérő) elbocsátások esetén előírta a dolgozók előzetes tájékoztatását, a velük történő egyeztetést és kötelezővé tett bizonyos létszám-leépítési garanciákat.

A 80/987 EEC irányelv a munkáltató fizetéseképtelensége esetén érvényesült: **kötelezte a tagállamokat olyan garanciális szervezet** felállítására, mely kielégíti a dolgozók elmaradt bérkövetelését.

A 79/7 és a 86/378 irányelv egyenlő jogot ad a munkahelyi társadalombiztosítás

1932 Oliver – Roth (2004): *A közös piac és a négy szabadságjog* (The internal market and the four freedoms). Common Market Law Review, 41, 407-441. old; Lukács (2011/1): *Európai kereskedelmi jog – áttekintés*. (European business law – general overview.) ELTE, Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, előadásvázlat a 2011/12 évi szemeszteren.

1933 Hedemann – Robinson (2001): *Az Unióban élő nem tagállami polgárookra vonatkozó Uniói jogszabályok fejlődésének áttekintése, különös tekintettel az ECJ jogalkalmazására*. (An overview of recent legal development at community level in relation to third country nationals resident within the European Union, with particular reference to the case law of the European Court of Justice.) Common Market Law Review, 38, 525-586. old.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 565. old.

1934 Kardos (2011) (ld. 14. lábjegyzet) 95. old.

esetében¹⁹³⁵, de nem szól a faji, vallási, rokkantsági és nemi megkülönböztetés kérdéséről.

A férfiaknak és nőknek egyenlő munkáért járó egyenlő fizetés elvét a 75/117 EEC irányelv pontosította, amikor az **azonos értékűnek betudható munkáért és a megkülönböztetés a javadalmazás minden vonatkozása és feltétele tekintetében kifejezéseket használta, és megemlítette még: különösen teljesítménymérő rendszer használata esetén.**

E szóhasználat az ILO (International Labour Organisation, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet)¹⁹³⁶ 1951. évi egyezményét idézi¹⁹³⁷.

A **nemi alapon** történő **megkülönböztetést** tovább korlátozta a 76/207-es irányelv, mely a munkalehetőségek, szakképzés, előléptetés tekintetében írt elő egyenlő bánásmódot¹⁹³⁸, de nem rendelkezett pl. a családegyesítéssel kapcsolatos kedvezményekről.

Először került sor szegénység elleni akcióprogramra. Az Európai Szociális Alap új típusú munkaformákat – 1978-tól pedig munkahelyteremtést is – támogatott. 1983-tól kezdődően támogatásának zöme a 25 év alatti korcsoport lett. 1975-ben hozták létre az Európai Regionális Fejlesztési Alapot, mely az alacsony életszínvonalú és foglalkozási gondokkal küszködő területek (fejletlenebb tagállamok) gazdasági fejlődését volt hivatva előmozdítani¹⁹³⁹. Ezeket együtt Strukturális Alapoknak nevezzük.

A Tanácson belül minősített többséggel hozhattak döntéseket a munkakörnyezet egészség- és biztonságvédelméről, a férfiak és nők munkahelyi egyenlőségének kérdéseiről, a munkaerőpiacról kiszorultak re-integrálásáról. **Egyhangú szavazást** igényeltek az olyan szociálpolitikai döntések, mint a dolgozók szociális biztonsága és védelme, a dolgozók és munkáltatók érdekeinek kollektív

1935 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 253-254. és 273. old.

1936 Borbély (ld. 3. lábjegyzet) 61. old; Poór (2006): *HR mozgásban – nemzetköziesedés az emberi erőforrás menedzsmentben*. Budapest, MMPC Bt., 233. old.

1937 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 262. old.

1938 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 270. old.

1939 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 226-227. és 250. old.

képviselte, a harmadik országbeli munkások munkafeltételei, a foglalkoztatáshoz szükséges pénzügyi hozzájárulások. Ezen időszakban lett az Európai Gazdasági Közösség tagja Dánia, valamint az Egyesült Királyság és Írország. Utóbbi államközösség rendszeresen megvétózta a Bizottság egyhangú szavazását a szociális kérdésekben¹⁹⁴⁰.

4.2. Nő a munkajoggal kapcsolatos előzetes bírói döntések aránya: 1973-1986

A vizsgált időszak 580 esetéből 63 – illetve ha az emberi jogok ügyeit is beszámítjuk – 78 volt szociálpolitikai és munkajogi jellegű, ami a döntések 10, illetve 13%-ának felel meg. Az előző periódushoz viszonyítva ez több mint háromszoros emelkedés. A pozitív változtatások többségét a Bizottság és a **Bíróság kezdeményezte**¹⁹⁴¹. A Bíróság körvonalazta a **munkavállaló, rész munkaidő**, és **vállalkozó** fogalmát. A diszkrimináció – különösen a **nemi**¹⁹⁴² megkülönböztetés – területét hatékonyan és **maradandóan** átalakította.

Több döntésével kijelölte a **család- és továbbképzési támogatás** normáit. Az eddig elszórtan előforduló utalásokkal szemben a Bíróság már rendszeresen hivatkozott az ún. **alapjogokra**. Az alapvető emberi jogoknak az volt a jelentősége, hogy érvényes volt a harmadik országbeli bevándorlókra is, míg az 1408/71 EEC irányelv¹⁹⁴³ nem, mert e dolgozók jogait a harmadik országokkal kötött szerződések szabályozták¹⁹⁴⁴.

A Bíróság döntései **a munkavállaló fogalmát meghatározva** nem tartalmaztak megkötést a munkából származó jövedelem **nagyságára** vonatkozóan, a fogalomba a **rész munkaidős**¹⁹⁴⁵ állás is beletartozott:

Az 53/81 Levin v Staatssecretaris, a 139/85 Kempf v Staatssecretaris és a 66/85

1940 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 250-251. old.

1941 Kardos (2011) (ld. 14. lábjegyzet) 92-93. old.

1942 Koncz (ld. 15. lábjegyzet): 107-108 old.

1943 Ld. 14. lábjegyzet.

1944 Hedemann-Robinson (ld. 24. lábjegyzet) 525-586. old.

1945 Karoliny – Poór (2010): *Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv*. Ötödik, átdolgozott kiadás, Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. 225. old.

Lawrie-Blum v Land Baden-Württemberg esetekben egyaránt azért volt kétséges a tartózkodási engedély az új tagállamban, mert a felperes csak heti néhány órát dolgozott, keresete a minimálbért sem érte el, a hiányt más módon pótolta. A Bíróság csak azt tartotta lényegesnek, hogy tényleges **gazdasági hasznót** hajtó tevékenység történjen¹⁹⁴⁶.

A Bíróság az 1408/71 EEC irányelvnél szabadabban határozta meg az **önálló** vagy egyéni **vállalkozó** fogalmát is: *aki munkaszerződésen kívül szakmája vagy hivatása gyakorlása során szükségleteit legalább részben fedező jövedelmet szerez*¹⁹⁴⁷. Így önálló vállalkozó a 300/84 *Roosmalen v Bestuur van de Bedrijfsvereniging* misszionáriusa, vagy a 36/74 *Walrave and Koch v Association Union cycliste internationale* és a 13/76 *Dona v Mantero* sportolója is.

Megkezdődött a vita a tagállamok olyan kedvezményeiről, melyet az uniós bevándorló **családtagjára** is ki lehet terjeszteni:

A **vasúti kedvezmény** a külföldi munkavállaló özvegyének is járt (32/75 *Cristini v SNCF*), **nyugdíj** is (261/83 *Castelli v Office National des Pensions*), munkanélküli gyermekének pedig **pályakezdő** várakozási segély (94/84 *Office national de l'emploi v Jozsef Deák*)¹⁹⁴⁸.

A Bíróság néhány előzetes döntése még **reverz** (fordított) **diszkriminációt** is eredményezett: a fogadó tagállamban a bevándorolt uniós polgár olyan **családtagjai** is vállalhattak munkát, akik az EK egyik államában sem voltak állampolgárok¹⁹⁴⁹. Saját tagállamában a dolgozó családtagjának (ha nem az Európai Közösségben honos) ilyen joga nincs – tehát a bevándorolt családtagjának több joga lehetett.

A Bíróság nagyot lépett előre a **nemi megkülönböztetés** terén, amikor az ún. II. Defrenne ügyben (43/75 *Defrenne v Sabena*) egyaránt elítélte a nők nyílt vagy

1946 Cairns (ld. 19 lábjegyzet) 168.; Várnai – Papp (2003) Az Európai Unió joga. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 351., 367-370.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 623-625. old.

1947 Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 643., 664-665.; Várnai – Papp (ld. 37. lábjegyzet) 365. old.

1948 Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 630., 634-635.; Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 171. old.

1949 A 35 és 36/82 *Morson v Netherlands State*; 131/85 *Gül v Regierungspräsident Düsseldorf* /Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 171-172., Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 633., 637. old./

burkolt anyagi megkülönböztetését az állami és magánszektorban, a nemzetgazdaság **minden** ágában, tehát **bármely bíróság** előtt hivatkozni lehetett az esetre (ún. vertikális-horizontális hatály). A *149/77 Defrenne v Sabena* (ún. Defrenne III) esetben az volt a vitatott kérdés, hogy nemi megkülönböztetés-e a férfiak és nők **eltérő nyugdíjkorhatára** és emiatt a nők alacsonyabb nyugdíja. Itt a Római Szerződés 119. cikkelye helyett mégis a tagállami törvény érvényesült¹⁹⁵⁰.

A Bíróság azonban a *152/84 Marshall v Southampton Health* ügyben már jogtalannak tartotta, ha nőknek a nyugdíjkorhatáruk **előtt** mondanak fel akkor, ha a férfiak a nőknél tovább foglalkoztathatók¹⁹⁵¹. A felperes nőnek **kártérítést** és elvesztett idejére **kamatot** ítélt meg.

A *69/80 Worringham and Humphreys v Lloyds* és a *23/83 Liefting v Directie van het Academisch Ziekunhuis* ügyekben ugyancsak a nyugdíj volt vitatott.

A *96/80 Jenkins v Kingsgate* és a *170/84 Bilka Kaufhaus v Karin Weber* esetében **részmunkaidős** nők kifogásolták, hogy ugyanazon munkáért kevesebb bért és nyugdíjat kapnak, mint a teljes munkaidősök. A Bíróság szerint ilyen megkülönböztetésnek csak akkor van helye, ha ez a cég **valós** érdekét szolgálja, **arányos** a cég által kitűzött célok eléréséhez mérve és **feltétlen szükséges** a cél eléréséhez¹⁹⁵². Ugyanezt a három érvet (az eltérés szükséges, mértéke arányos, valós célt szolgál) használta a Bíróság akkor is, amikor elutasította az ír rendőrnő keresetét, hogy helyezték vissza aktív állományba (*222/84 Johnston v Chief Constable*). A 80-as években az ír katolikusok és protestánsok között véres harcok is voltak, emiatt az ottani rendőröket felfegyverezték és a rendőrnőket pedig leszerelték¹⁹⁵³. A *61/81 Commission v United Kingdom* vitájában a Bíróság úgy döntött, hogy a férfiak és nők egyenlő fizetésének csak akkor lehet **teljesítménymérő rendszer** a feltétele, ha ebbe a dolgozók is beleegyeznek. Itt

1950 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 97., 262-265.; Várnai – Papp (ld. 37. lábjegyzet) 208-210. old; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 502-503., 505-506.; Hauksdóttir (2008) *Nemi megkülönböztetés az EU-ban*. (Gender discrimination in the European Union.) http://pure.au.dk/portal/files/2437/Gender_Discrimination.pdf Master thesis, Aarhus School of Business, 19-22. old.

1951 Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 328.; Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 99-100. old.

1952 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 263-266.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 503. old.

1953 Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 385-386.; Várnai – Papp (ld. 37. lábjegyzet) 180. old.

persze nem olyan teljesítménymérésről volt szó, mint ami a mai HR menedzsmentben szerepel¹⁹⁵⁴. A *237/85 Rummler v Dato Druck* esetben a kifogásolt mérés része pl. egy nehéz csomag felemelése volt.

Csak egy esetben panaszolta férfi (*165/82 Commission v United Kingdom*), hogy hátrányosan diszkriminálták: foglalkozása ugyanis **bába** volt¹⁹⁵⁵.

Rómában 1950-ben, Strassbourgban pedig 1963-ban a tagállamok mindegyike aláírta az egyezményeket az alapvető emberi jogok védelméről. A Bíróság átvette a Strasbourgban működő Emberi Jogok Európai Bírósága (European Court of Human Rights) jogi gyakorlatát. Az alapjogok között sok szociálpolitikai vonatkozású van, ha nem is mindegyik az¹⁹⁵⁶.

A legfontosabb a *810/79 Überschär v Bundesversicherungsanstalt für Angestellte* döntés volt, mely általánosan kimondta **a hátrányos megkülönböztetések tilalmát**¹⁹⁵⁷.

A peres esetek nagy száma ellentmondani látszott annak a liberális elképzelésnek, hogy a piac majd automatikusan jólétet és jogharmonizációt teremtet. Ez annál is inkább így volt, mert a Tanács által 1985-ben jóváhagyott egyik **első Fehér Könyv**¹⁹⁵⁸ a piaci integrációt csak 1992-re prognosztizálta. A számos jogi döntés mindenesetre alátámasztani látszott azt a hiedelmet, hogy az Európai Közösség alapja nemcsak az üzlet, hanem a jogegyenlőség is. Erre annál inkább szükség volt, mert kevésbé fejlett, mezőgazdasági államok – Görögország, majd

1954 Poór (2006) (ld. 27. lábjegyzet) 110-111. old. És

Poór József dr. (2009): *Nemzetközi erőforrás menedzsment*. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 680-683. old. 110-111. old., Rigó Imre (2013): *Emberi Erőforrás Fejlesztés – A teljesítménymenedzsment összefüggései a HR munka keretében* c. előadás. ÁVF, Budapest, Emberi erőforrás szakirányú továbbképzés, 2013. őszi félév

1955 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 268-270. old.

1956 A *136/79 National Panasonic v Commission* és a *165/82 Commission v United Kingdom* esetekben a **magánélet**hez, a *249/86 Commission v Germany* ügyben a **családi** élet tiszteletben tartásához, a *130/75 Prais v Commission* döntésben a szabad vallásgyakorláshoz, a *34/77 Ozizlok v Commission*, a *100-103/80 Musique Diffusion France v Commission* és a *191/82 Fediol v Commission*, valamint a *209, 215, 218/78 Landeweyck et al. v Commission* perekben a **gondos, megfelelő jogi eljárás**hoz, a *6/74 Moulijn v Commission* állásfoglalásban pedig az **egyenlő elbánás** elvéhez való jog került megerősítésre. Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 88-89.; Várnai – Papp (ld. 37. lábjegyzet) 179-180.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 476., 493-494., 548-549. old.

1957 Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 498-500. old.

1958 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 25., 162.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 30. old.

Portugália és Spanyolország – csatlakozására került sor. A 86/613 irányelv továbbfejleszti a 79/7 szociális irányelvet, alkalmazhatóvá teszi mezőgazdasági egyéni vállalkozókra is¹⁹⁵⁹.

5.1. A szociálpolitika az integráció figyelmébe kerül (1987-1992)

Eddig az Európai Gazdasági Közösség aranykorát élte, fejlődésében a szociálpolitika nem játszott lényeges szerepet. Az ismétlődő olajválságok hatására azonban a 80-as években érzékelhető munkanélküliség alakult ki, voltak időszakok, amikor a vendégmunkások tömege már tehernek számított¹⁹⁶⁰. A Bizottság francia elnöke (Jaques Delors) felismerte, hogy a gazdasági kohézió (egységnek) szükséges velejárója a **szociális kohézió** (espace sociale = szociális tér)¹⁹⁶¹. Ez a felismerés egybeesett a humán erőforrás menedzsment megújuló gyakorlatának térhódításával, az emberi erőforrás elméletével¹⁹⁶², melyet a nagyvállalatok és későbbiekben az Európai Közösség is alkalmazott. Az Egységes Európai Okmány (SEA: Single European Act, 1986/87) a Római Szerződés 118. cikkelyét két alcikkkel egészítette ki. A 118/A előírta, hogy a 118. cikkben felsorolt szociális szempontokat a tagállamok a **már elért eredmények megtartásával** harmonizálják (tehát az új tagállamok belépésével a színvonal ne süllyedjen) és nem írhatnak elő olyan rendelkezéseket, melyek akadályozzák a **kis- és középvállalatok** fejlődését. A 118/B. a Bizottságot arra kötelezte, hogy elősegítse a **munkavállalók és a munkaadók** közötti **párbeszédet**.¹⁹⁶³

Az Egységes Európai Okmány a **Bíróság gyakorlatából kiindulva** preambulumban már **utalt az alapvető emberi jogokra és Európai Tanács**¹⁹⁶⁴ néven rendszeresítette a kormány és/vagy államfők, illetve szak-miniszterek

1959 Lásd 26. lábjegyzetet, Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 273. old.

1960 Moldicz (2006): *Az Európai Unió Foglalkoztatáspolitikája és a közösségi politikák közötti kapcsolatok*. phd.lib.uni-corvinus.hu/129/1/moldicz_istvan_csaba.pdf Ph.D. értekezés, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 102-103. old. (letöltés 2015. május 20-án)

1961 Borbély (ld. 3. lábjegyzet) 80-81. old.

1962 Karoliny – Poór (ld. 36. lábjegyzet) 26-29. old.

1963 Fazekas (ld. 10. lábjegyzet) 130. old. és Lux Judit CSc (2013a): *Munkaügyi kapcsolatok tantárgy Együttműködés munkahelyi szinten* c. előadás és (2013b) *A munkaügyi/alkalmazotti kapcsolatok* c. előadás vázlatai ÁVF, Budapest, Emberi erőforrás szakirányú továbbképzés, 2013. őszi félév

1964 Heidinger és mások (ld. 7. lábjegyzet) ; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 30., 481. old.

csúcstalálkozóját. Felvetette annak a lehetőségét, hogy a kötelező egyhangú döntések helyett további kérdésekben is érvényes lehessen az egyszerű minősített többségi szavazás és a tagállami intézkedések szigorú harmonizációja (egységesítése) helyett a tagállamok kölcsönösen ismerjék el egymás eljárásait¹⁹⁶⁵.

A Bizottság az 1989-es madridi csúcstalálkozón ismertette az *Európai Közösségi Chartát a munkavállalók szociális jogairól*. Ez nem azonos az 1960-ban elfogadott torinói Európai Szociális Chartával, sem az 1950-ben Rómában aláírt Emberi Jogok Európai Egyezményével, bár azok számos elemét tartalmazza. A *Közösségi Charta* a Gazdasági és Szociális Bizottság¹⁹⁶⁶ megfigyeléseit, a Bíróság tapasztalatait, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) és az Európai Szakszervezeti Szövetség (ETUC = European Trade Union Confederation) elvárásait is egyesíti 13 pontjában¹⁹⁶⁷.

Ezek az okmányok akkor nem lettek az EU alapszerződésének részei. A Margaret Thatcher vezette neokonzervatív és liberális brit kormány kitartott amellett, hogy a kiterjedt szociális jogok ellentétesek munkaerő piaci jellegével és a Chartát egy beszédében a „hátsó ajtón belopakodó marxizmusnak” nevezte. Egyesek elismerik ugyan, hogy politikája a brit munkanélküliség kérdését évtizedekre megoldotta¹⁹⁶⁸, de megakadályozta a megegyezést a közösség többi tagjával, melyek így az Egyesült Királyságot kihagyva, a Maastrichti Találkozón (1992) a szociálpolitikáról **külön** írtak alá **jegyzőkönyvet** és **megállapodást**¹⁹⁶⁹. Ez magába foglalta a szociális védelem, szociális párbeszéd, magas és tartós foglalkoztatási színvonal, az emberi erőforrások fejlesztésének szempontjait, de mindezt úgy, hogy ne veszélyeztesse a Gazdasági Közösség iparának versenyképességét és a nemzeti munkajogi szabályozás sokszínűségét. Nem érintették a sztrájkjog, egyesülés és bérezés kérdéseit. Így a Szociális Charta Akcióprogramja révén mégis megszülethetett néhány EEC (European Economic

1965 Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 246.; Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 247. old.

1966 Ld. 12. lábjegyzet.

1967 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 251.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 476.; Roóz dr (2006) Az emberi erőforrás menedzsment alapjai, Bp-i Gazdasági Főiskola, Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató Zrt, 116. old old.

1968 Borbély (ld. 3. lábjegyzet) 81.; Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 295. old. ld. 32. lábjegyzetet is

1969 Fazekas (ld. 10. lábjegyzet) 292-295. old.

Community) irányelv:

A 89/391 a munkahelyi egészség és biztonság védelméről¹⁹⁷⁰, a
89/654 a munkahelyi környezet kialakításáról, a
89/655 a munkaeszközök használatáról, a
89/656 a védőeszközök alkalmazásáról, az
90/269 anyagmozgatásról, a
92/85 a terhes nők és szoptatós anyák védelméről, az
92/57 átmeneti (mobil) munkahelyek minimális egészségvédelméről.

A Maastrichti Szerződés alapozta meg az az Európai **Közösséget** alapszerződésével, mely a Római Szerződés mellett az Unió **második** (1992) alapító okirata. Átdolgozták a Római Szerződést is: ekkor került közös főcím alá a szociális politika, oktatás, szakképzés és ifjúság. Ezután a közösség neve már nem Európai **Gazdasági** Közösség, hanem Európai Közösség¹⁹⁷¹, (de még nem Európai Unió). Az Európai Szociális Alap és a Regionális Fejlesztési Alap¹⁹⁷² mellé Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap szerveződött – ezek az un. Strukturális Alapok. Létrejött az Európai Beruházási Bank – mindez a kohézió érdekében¹⁹⁷³. Megtervezték az európai (később **uniós**nak hívott) **állampolgárságot**, melynek a továbbiakban lesz jelentősége¹⁹⁷⁴.

5.2. A Bíróság ítéletei az állandósuló munkanélküliség kezdeti éveiben: 1987-1992

A vizsgált időszakban összesen 310 eset volt az általam vizsgált alapmunkákban és ezek közül 72-t tartottam szociálpolitikai, munkajogi vonatkozásúnak. Ez az esetek 23 %-a – több mint kétszer annyi, mint az előző periódusban – ami igazolja a kérdéskör jelentőségének további növekedését. A Bíróság a jogi **irányelvek**

1970 Roóz (ld. 58. lábjegyzet) 272. old.

1971 Fazekas (ld. 10. lábjegyzet) 223. és következő oldalak, 229. old.

1972 Ld. 9. lábjegyzet.

1973 Fazekas (ld. 10. lábjegyzet) 142. old.

1974 Fazekas (ld. 10. lábjegyzet) 29.; Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 187.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 513. old.

alkalmazásával **egységesebbé tette** az Unió szociálpolitikáját, anélkül hogy a tagállamok nemzeti jogába közvetlenül beavatkozott volna. Az irányelvek **egyéni** ügyekben nem alkalmazhatók, címzettjük mindig az **állam** és annak joggyakorlata. A tagállamok elfogadták, hogy az uniós jog **elsőbbséget élvez** a tagállami joggal szemben. Mindez csökkentette a nemzeti jog szuverenitását és ki is váltotta a tagállami bíróságok ellenkezését, de az Unió már volt olyan erős, hogy érvényesülhetett jogi primátusa. E viták nem a szociálpolitika területén zajlottak, ezért csak utalok rájuk¹⁹⁷⁵. A nemi diszkrimináció eseteiben a Bíróság a bizonyítási eljárást a **munkaadókra** terhelte. Új fejlemény, hogy a munkavállalók **kártérítési** eseteivel is foglalkozik. Általánosabb döntést hozott továbbá a külföldön szerzett szakdiplomák elismertetése ügyében.

A Bíróság szerint **diszkrimináció (közvetett és közvetlen) a különböző esetek azonosként kezelése, vagy fordítva** (174/89 *Hoche v Bundesanstalt für Landwirtschaftliche Marktordnung*)¹⁹⁷⁶.

A közösségi jog sikeres alkalmazásához az eddigi jogesetekben mindig szükség volt valami határon átnyúló elemre és a négy alapjog egyikére¹⁹⁷⁷. Kivétel lehetett az alapvető emberi jogok¹⁹⁷⁸ és a nemi diszkrimináció.

A nemi diszkriminációt korlátozta a Bíróság, amikor a 171/88 *Rinner Kühn v FWW Gebäudevereinigung* ügyben a részmunkaidős **táppénzről**, a 360/90 *Arbeitswohlfahrt der Stadt Berlin v Bötzel* esetben a tanfolyam idején fizetés helyett adott **kárpótlásról**, a 33/89 *Kowalski* döntésben pedig a **végkielégítésről** állapította meg, hogy díjazás jellege van, tehát egyformán kell nőnek vagy férfinak adni.

Csupán a 152/91 *Neath v Hugh Steeper* és a 200/91 *Coloroll Pension v Russel* döntésekben jutott el odáig, hogy a nyugdíj bizonyos rész-**összetevőinek**

1975 Várnai-Pap (ld. 37. lábjegyzet) 239-254. old.

1976 Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 501., 520-521., 637., 650. old. (174/89 *Hoche v Bundesanstalt für Landwirtschaftliche Marktordnung*).

1977 Lásd 23. lábjegyzet.

1978 Alapvető jog például, hogy a törvénykezés kiszámítható legyen (325/91 *France v Commission*), hogy betartsák az eljárási szabályokat (79, 84, 86, 91, 94, 96, 98, 102, 104/89, 137/92 *BASF v Commission*), /Várnai – Pap (ld. 37. lábjegyzet) 165., 174. old./, lásd a 47. lábjegyzetet is.

mindkét nemnél azonosnak kell lenniük. Óvatosabb volt a Bíróság a **magánnyugdíj**-pénztárakkal szemben¹⁹⁷⁹. A *262/88 Barber v Guardian Royal Exchange* állásfoglalás szerint juttatásuk nem fizetség jellegű. Csupán a *152/91 Neath v Hugh Steeper* és a *200/91 Coloroll Pension v Russel* döntésekben mutatott rá, hogy a nyugdíj bizonyos rész-**összetevőinek** mindkét nemnél azonosnak kell lenniük.

6.1. Az emberi erőforrást végre a gazdaság lényeges tartalékának tekintik (1993-1997)

A 70-es és 80-as évek olajválságai után az amerikai és japán gazdaság magához tért, az Európai Közösségben azonban állandósult a munkanélküliség. A 93-as újabb olajválság ismét csökkentette a foglalkoztatottságot, ami erősítette a tagállamok **együttműködési** szándékát¹⁹⁸⁰. 1997-ben Nagy-Britannia elzárkózása is megszűnt a szociálpolitikai fejlesztés kérdéseiben, mivel munkáspárti kormány került hatalomra. Az 1993-as Fehér Könyv kulcsfeladatként jelölte meg a **foglalkozáspolitikát átalakítását**¹⁹⁸¹. Lényegében felismerte, hogy az emberi munka a gazdaság lényeges erőforrása¹⁹⁸², melyet karban kell tartani. Rámutatott, arra, hogy a versenyképesség, növekedés és a foglalkoztatottság, munkanélküliség szorosan összefüggő jelenségek. Elemzése szerint az egy évnél tartósabb (strukturális) munkanélküliségen a **modernebb iparágak**¹⁹⁸³ megteremtése és az ehhez szükséges jobb szakképesítés segíthet. A technológiai munkanélküliség a **kis- és közép vállalatok** fejlesztésével, a munkaerő **mobilizálásával** és az élethosszig történő tanulással számolható fel. A fiatal munkavállalók munkanélküliségét elsősorban a **képzés** és a **munkába állítás** modernizálásával kell javítani, mindehhez alacsonyabb bérterhekre van szükség. Bár a munkahelyteremtést hátráltatja a szociális és munkajogi védettség is, mégis értékeli az európai szociális modellt, állást foglal a szociális jogok erősítése,

1979 Ld. az I. és III. *Defrenne* pert is, 20-21. és 41. lábjegyzet.

1980 Moldicz (ld. 51. lábjegyzet) 103. old.

1981 Borbély (ld. 3. lábjegyzet) 82-90. old.

1982 Karoliny – Poór (ld. 36. lábjegyzet) 24-26. old., ld. még Bacsúr Kálmán-dr. Boda György (2006):

Személyügyi kontrolling, ÁVF, Budapest, Perfekt Zrt. 9-39. old. az emberi erőforrások felértékelődéséről

1983 Karoliny – Poór (ld. 36. lábjegyzet) 58-59, 62-63. old.

a társadalmi kirekesztés és a szegénység elleni küzdelem mellett¹⁹⁸⁴.

A fentiek megvalósításához növelni kellett a közös piac egységét. Ezt szolgálta az 1990-ben megkötött második **schengeni egyezmény** a határellenőrzések fokozatos megszüntetéséről, mely 1995-ben lépett hatályba¹⁹⁸⁵. A monetáris unió megteremtését a maastrichti szerződés a századforduló éveire tűzte ki¹⁹⁸⁶. Az Európai Közösség Alapszerződésében a **közösségi** (később uniós) **állampolgárság** az egység jogi vetülete. Minden tagállam **minden** polgára az Európai Közösség állampolgára is, részt vesz az Európai Parlament választásain, joga van annak ombudsmanjait megszólítani és joga van ahhoz, hogy uniós intézményekhez forduljon, kérdésére választ kapjon. Az Unió területén **kívül** tartózkodva érdekeit **bármely** tagállam követsége képviselheti (8-8e cikkek)¹⁹⁸⁷. A maastrichti szerződés az eddigi szociálpolitikai irányelvekhez¹⁹⁸⁸ még a következőket fogadta el:

93/104 EEC (European Economic Community) irányelv munka és pihenőidőről,

94/33 EEC irányelv a fiatal munkavállalók jogainak védelméről, (mindkettőt az alapszerződés 118a cikkelye alapján),

94/45 EEC irányelv a munkahelyi érdekegyeztetésről (a Szociálpolitikai Megállapodás¹⁹⁸⁹ alapján),

97/80 EEC irányelv, mely a bizonyítási teher megfordításáról rendelkezik a nemi és munkavállalói diszkriminációs ügyekben. Ezt a Bíróság gyakorlata alapján fogalmazták meg és a magyar ítélkezési gyakorlat is átvette:

Jogunkban a munkavállaló valószínűsíti, hogy hogy hátrány érte és azt is, hogy mely védendő tulajdonsága miatt, míg a munkáltató bizonyítja, hogy megtartotta a jogszabályi rendelkezéseket vagy hogy azt valamely okból nem volt köteles

1984 Juhász (ld. 6. lábjegyzet, oldalszám nélkül).

1985 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 187-188.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 64-65., 575. old.

1986 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 192-193.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 59-60. old.

1987 Fazekas (ld. 10. lábjegyzet) 29-31.; Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 187.; Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 516-518. old.

1988 Ld. a. 60. lábjegyzet után.

1989 Ld. 54-58. lábjegyzetet.

megtartani.¹⁹⁹⁰

Az 1994-es Esseni Csúcstalálkozón merült fel, hogy a foglalkoztatáspolitikai összehangolását közösségi szinten is erősíteni kell¹⁹⁹¹. 1993-ban alakult ki az EURES (European Employment Services) uniós állásközvetítő portál. A Bizottság által felkért tanácsadó testület 1996-ban úgy foglalt állást, hogy a szociálpolitikát az Unió jogrendjébe egységes fejezetként kell integrálni. Átszervezték az Európai Szociális Alapot¹⁹⁹², melyet a tagállamokon kívül az EU költségvetése is támogatott, hogy az új típusú táv- és részmunkaidős foglalkoztatást¹⁹⁹³ is segítse elő. Az anyagi eszközöket **kiemelt célkitűzésekre** koncentrálták és a tervezett fejlesztés finanszírozáshoz az érintett tagállamnak jelentős **kiegészítéssel** kellett hozzájárulnia. A célkitűzések **hosszútávú** programokra vonatkoztak, amelyek az EU és a tagállami (országos, regionális és helyi) **hatóságok** szoros együttműködésén alapultak a **közösségi** jog alapján. Egyes energetikai, távközlési, közlekedési, szabványosítási és informatikai programok országhatáron átívelők voltak: a **kohéziót** erősítő ún. Transzeurópai Hálózatok részét képezték¹⁹⁹⁴. Az irányelvek mellett a Bizottság fokozatosan új vezetési módszert alakított ki, az ún. nyitott koordinációt¹⁹⁹⁵ (open method of coordination = OMC). A Tanács és a Bizottság felmérése alapján a vizsgált kérdésről **irányvonalak** készültek, melyet az illetékes bizottságok és a Parlament megvitatott. A tagállamok **cselekvési programjukat** az irányvonalaknak megfelelően készítették el. A Tanács minősített többséggel **ajánlatokat** fogalmazhatott meg a tagállamoknak. A végrehajtás után a tagállamok eredményeikről beszámoltak a Tanácsnak és a Bizottságnak, melyek **értékelték** munkájukat. Időnként (általában egy év múlva) a folyamat újrakezdődött és ilyenformán ciklikusan ismétlődött: ez ma is így történik. Ha az Uniót szervezetnek tekintjük (mint ahogy az is), ez a módszer jobban felhasználta a különböző szinteken felhalmozódó

1990 Ld. a 45. lábjegyzet előtti eseteket.

1991 Moldicz (ld. 51. lábjegyzet) 104. old.

1992 Ld. a 9. és a 63. lábjegyzetet.

1993 Karoliny – Poór (ld. 36. lábjegyzet) 212-226. old.

1994 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 257-261. old.

1995 Hatzopoulos (ld. 2. lábjegyzet) 17-19.; Moldicz (ld. 51. lábjegyzet) 103., 107. old. és Pochet (2008)

Szociális Európa: van-e még szerepe a törvény szigorának? (Social Europe: does hard law still have a role to play?). EEE Policy Brief, 2, 1-10. In: Kardos (2011) (ld. 14. lábjegyzet) 34-43. old.

információt a vezetésben¹⁹⁹⁶, mint a pusztán rendeletek, irányelvek és nem követelte meg a tagállamok munkájának szigorú harmonizációját. A 2000-es évre a Bizottság 15 millió új munkahely megteremtését tervezte¹⁹⁹⁷. Bár 1994-ben fejlett országok (Ausztria, Finnország és Svédország) léptek az Unióba, az előbbi szám irreálisnak bizonyult. 1990-ben a Német Demokratikus Köztársaság összeomlása, majd a többi kelet-európai állam felszabadulása ui. olyan fejlődést indított el az Unió szociálpolitikájában, mely hosszú időre módosította célkitűzéseit. Az Európai Közösség, valamint Magyarország közötti társulási szerződés első hivatalos okmányai is 1994-re datálhatók¹⁹⁹⁸. Ahogy azonban Willy Brandt német kancellár megjegyezte: *a mélyülő integráció és a földrajzi terjeszkedés nem járhatnak együtt*¹⁹⁹⁹.

A *180/95 Draehmpaehl v Urania Immobilienservice* állásfoglalása jobban hasonlít a *Marshall II* döntéshez, amennyiben elvetette azt a tagállami jogi megszorítást, hogy a nemi diszkrimináció esetében háromhavi bérnél nagyobb összeget nem lehet kárpótlás céljára kifizetni²⁰⁰⁰.

Gyakorlati kérdés, hogy **„meddig tart az állam”**, azaz milyen szintig vonhatók felelősségre az állami szervek? Azt mondhatjuk, hogy még a helyi önkormányzatok szintjéig is²⁰⁰¹. A leggyakoribb természetesen a tagállami szint: például az uniós irányelvek érvénybelépésének határidejével és hatókörével kapcsolatos jogsértés esetén. Az irányelvi rendelkezésnek nincs közvetlen hatálya²⁰⁰², kivételesen mégis hivatkozhat rájuk magánszemély (pl. a nemi diszkriminációs irányelvekre). Az irányelvre hivatkozás kérdésének mérlegeléséhez komoly jogi tapasztalat szükséges. A Bíróság néhány esetben a Bizottságot is elmarasztalta, mert pl. a nők éjszakai munkájával kapcsolatban nem gyűjtött részletes és meggyőző adatokat (*207/96 Bizottság v Olaszország*),

1996 Koncz (ld. 15. lábjegyzet) 39. old.

1997 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 248. old.

1998 Várnai – Pap (ld. 37. lábjegyzet) 410. és következő oldalak.

1999 Cairns (ld. 19. lábjegyzet) 24-25. old.

2000 Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 379., 382. old.

2001 253-258/96 *Kampelmann v Landschaftsverband Westfalen-Lippe*; 302/97 *Konle v Austria* /Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 333.; 424-425. old./.

2002 Ld. 66. lábjegyzet és Blutman (8. lábjegyzet) 328-331., 348-352. valamint Cairns (19. lábjegyzet) 100-101. old.

vagy a szociális támogatások elosztásával kapcsolatos ügyben (32/95 *Bizottság v Lisrestal*) elmulasztotta a felek meghallgatását, akadályozva ezzel a tisztességes tárgyalás, illetve méltányos eljárás emberi jogát²⁰⁰³. A Bizottság be kell, hogy tartsa saját adminisztrációjának ésszerű határidejét is²⁰⁰⁴.

A diszkriminációs esetek témája a munkavállalás, szociális támogatás²⁰⁰⁵ mellett egyre inkább az adófizetés, tőkemozgás ebben az időszakban.²⁰⁰⁶

A nemi diszkrimináció első olyan ügye, ahol tagállami hivatalos állásfoglalás a nőket részesítette előnyben a férfiakkal szemben a 450/93 *Kalanke*. A németországi Bréma tartományban a férfiakkal azonos képzettségű **nőket részesítették előnyben**, ha a kérdéses közszolgálati területen már több mint kétszer annyi férfi dolgozott, mint nő. A Bíróság szerint a 76/207-es anti-diszkriminációs irányelv²⁰⁰⁷ vonatkozik a melegekre²⁰⁰⁸ is. A 13/94 *P v S and Cornwall Conunty Council* felperese műtéten esett át, mely megváltoztatta nemét. Az oktatási intézmény, ahol dolgozott, elbocsátotta. A Bíróság az elbocsátást nemcsak a fenti irányelv, hanem az emberi méltóság és szabadság megsértésének is tartotta. A 249/96 *Grant v South-West Trains* per tárgya az volt, hogy a családi vasúti kedvezményt megtagadták **ugyanazon nemű** élettársaktól²⁰⁰⁹.

7.1. A munkavállalók jogai. A szolgáltatások szabad áramlása és a szakszervezetek (1998-2010)

Az Amszterdami Szerződéssel (1997) eljött az idő, hogy az Egységes Európai Okmány és a Közösségi Charta ismét napirendre kerüljön. Ezek tartalma a 137.

2003 Blutman (Id. 8. lábjegyzet) 428.; 491-492. old. Ezenkívül: 107/94 *Kik v Council and Commission*; 348/94 *Enso Espanola v Commission*; 83/96 *Van der Wal v Commission* /Várnai – Pap (Id. 37. lábjegyzet) 180. old./.

2004 213/95 és 18/96 *Stichting Certificatie Kraanverhuurbedrijf v Bizottság* /Blutman (Id. 8. lábjegyzet) 201. old./.

2005 185/96 *Bizottság v Görögország*, nagycsaládosok támogatása /Blutman (Id. 8. lábjegyzet) 632. old./

2006 484/93 *Swenson / Cairns* (Id. 19. lábjegyzet) 192. old./, 279/93 *Finanzamt Köln v Schumacker* / Blutman (Id. 8. lábjegyzet) 631. old./.

2007 Ld. 29. lábjegyzet.

2008 Cairns (Id. 19. lábjegyzet) 271-272. old.

2009 Blutman (Id. 8. lábjegyzet) 494.; 506-507. old.

cikkelybe került, mivel újra átszámolták az alapszerződés cikkelyeit²⁰¹⁰. Az 1992-es Szociálpolitikai Megállapodás része lett a hivatalos szociálpolitikának és alkalmazták az 1993-as Fehér Könyv foglalkozáspolitikai megállapításait²⁰¹¹ is. A szociálpolitika feladatait bővebben tárgyalták a Luxemburgi Foglalkoztatási Csúcson (1997).

A **luxemburgi folyamat** négy pillére:

- növelni a foglalkoztathatóságot,
- fejleszteni a vállalkozási készséget,
- javítani az alkalmazkodási képességet (97/81/Európai Közösségi irányelv a **részmunkaidős** foglalkoztatásról, 91/83-as az **atipikus** foglalkoztatási²⁰¹² formákról) és
- elősegíteni a nemek esélyegyenlőségét (96/34/EU irányelv az egyik szülő 3 havi szülési szabadságáról).

2000 márciusában a lisszaboni csúcstalálkozón elfogadták az Unió legátfogóbb fejlesztési tervét, az ún. **Lisszaboni Stratégiát**, mely a gazdaság növekedését, a strukturális munkanélküliség²⁰¹³ megszüntetését, a kutatás és fejlesztés erősítését, stb. számszerű adatokkal programozta **2010-ig**²⁰¹⁴.

A Nizzai csúcsértekezleten (2000. vége) megfogalmazták az Európai Szociális Menetrendet, mely a 126. cikk alapján²⁰¹⁵ a tagállami **foglalkozás- és gazdaságpolitika** összhangját szándékozott megvalósítani. Ez az első csúcsértekezlet, mely ha nem is kötelező nyilatkozatban, de már hivatalosan állást foglalt az emberi jogok érvényesítése mellett ²⁰¹⁶. A csúcsértekezlet az EU

2010 Fazekas (ld 10. lábjegyzet) nézd a könyv 19. és 223. oldali lábjegyzetét. A 137. cikkely a 126-128. lapon van.

2011 Ld. a 56., 58., 60. és 72. lábjegyzetet.

2012 Poór (2009) (ld. 45. lábjegyzet) 213-220. old

2013 Ld. 74. lábjegyzet előtt.

2014 Frey (2004): *Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiája*. www.econ.core.hu/doc/mt/2004/hun/Frey1.pdf 156-164. old. ; Borbély (ld. 3. lábjegyzet) 99-100., 102-104. old.

2015 Fazekas (ld 10. lábjegyzet) 120. old.

2016 *EU Charter of Fundamental Rights – Full Text* (Alapvető Jogok Európai Chartája –Teljes szöveg). In: Kardos

adminisztrációjában olyan szervezeti változásokról is döntött, melyek lehetővé tették az új tagállamok²⁰¹⁷ – közöttük Magyarország – csatlakozási szerződésének aláírását (2003) és hatályba lépését (2004).

A 2004-es esztendő arról is nevezetes, hogy először került egymással összeütközésbe két alapvető uniós jog: a **kollektív cselekvés** szociális joga és a határon átnyúló **szolgáltatások** szabadsága. A **finn** Viking szállítótársaság a Rosellának – egy hajójának – finn zászlaját és legénységét **észt** nemzetiségűre akarta cserélni, mert az észt munkabérek alacsonyabbak voltak. Az észték így határukon kívül dolgoztak volna a finn cégnek, rájuk a 96/71 irányelv vonatkozott, amely mentesíti őket a fogadó állam szociális kötelezettségeitől, de nem is védheti őket a helyi szakszervezet, nem vehetnek részt az ottani munkaerőpiacon, legfeljebb az ott szokásos munkaidőre, minimális bérre, biztonsági előírásokra számíthatnak²⁰¹⁸. Helyzetüket ezen túlmenően a szolgáltatást nyújtó tulajdonossal kötött szerződés határozta meg. A **finn** hajósok szakszervezete igyekezett megakadályozni a zászló és a legénység cseréjét: sztrájkot szerveztek és támogatást kerestek az **észt** szállítómunkások szakszervezeténél. A Bíróságnak kellett eldöntenie, hogy a szakszervezetek együttes fellépése jogos-e, vagy törvénytelen akadálya az Európai Közösség egyik alapjogának, a határon átnyúló szolgáltatás szabadságának. A Bíróság egyrészt megállapította, hogy az Unió gazdasági tevékenységét a nem állami szervek (tehát a magánjellegűnek tekinthető) szakszervezetek nem gátolhatják. Másrészt hangsúlyozta, hogy az Unió nemcsak gazdasági integráció, hanem szociális viszonyok, értékek és jogok letéteményese is, tehát a kollektív fellépés alapvető jog. A munkavállalók törvényes joga a munkahelyek és munkafeltételek védelme és jelen esetben ez a jog került veszélybe. De még ha így is van, a szakszervezeteknek meg kell győződnie arról, hogy nincs-e célravezető, de kevésbé drasztikus eszközük²⁰¹⁹, mert az Unió jelen politikájában a zászlócsere ellen indított kollektív akció nem engedhető meg.

(2011) (ld. 14. lábjegyzet) 59-69. old.

2017 Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Málta, Szlovákia, Szlovénia. Három évvel később Románia, Bulgária, legutóbb Horvátország.

2018 Kardos (2011a) (ld. 6. lábjegyzet).

2019 Poór (2009) (ld. 45. lábjegyzet) 387-390. old., ld a 85. táblázatot a szakszervezetek és vállalatok együttműködéséről.

A másik hasonló (Laval vagy Vaxholm) esetben a Bíróság határozottabb volt. A Laval litván építkezési cég a svédországi Vaxholm területén iskolát épített ugyancsak kiküldött munkásokkal. A svéd szokás szerint a helyi (svéd) építőmunkás szakszervezet érintkezésbe lépett a Lavallal a kollektív szerződés és a bérek ügyében. A béreket a stockholmi terület szakmunkásainak szintjén akarták rögzíteni. A Laval ebbe nem egyezett bele, inkább a litván építkezési szakszervezetekkel állapodott meg alacsonyabb bérekben. Emiatt a svéd építőmunkás szakszervezet is kollektív akciót indított a rokon szakszervezetekkel együtt a Laval ellen: blokád alá vették az építkezést. A Bíróság a Viking esethez hasonlóan megállapította, hogy magán szervezetek az ideiglenes külföldi szolgáltatás nyújtását az EU törvények alapján nem gátolhatják. A 96/71 irányelv lehetővé teszi ugyan a **fogadó** állam **minimálbérének** felajánlását, de Svédországban **nem** létezett minimálbér, **minden** bér esetről-esetre a tárgyalások folyamán konkretizálódott. Mivel a Bíróság szerint a svéd nemzeti jog nem rendelkezik a minimálberről, a bér miatti sztrájk céltalan és gátolja a szolgáltatást. A kollektív szerződés állapíthatja meg a bért, de a szerződésnek a munkák indítása **előtt** kell elkészülnie, mivel a szerződéskötés elhúzódhat és erre az időre a szolgáltatás szünetelni kényszerül, ami a szolgáltatások piacán diszkriminációnak felel meg²⁰²⁰.

2004-re készült el a társadalombiztosítást koordináló 1408/71 irányelv²⁰²¹ módosítása, a 883/2004-es kiegészítő rendelkezés²⁰²², mely tulajdonképpen egyszerűsíti az irányelvet. Kiküszöbölte a munkavállaló és a vállalkozó megkülönböztetését. Minden uniós polgárra vonatkozik, aki tagállamában biztosítva van, legyen az családtag, nyugdíjas, diák vagy akár hontalan illetve menekült. Pontosan meghatározta azokat a juttatásokat, amelyeket a munkavállaló magával „vihet” az egyik tagállamból a másikba. Az egyik tagállamban szerzett juttatásokat a másik tagállam nem bírálhatja felül.

A Lisszaboni stratégia célkitűzése – hogy az Európai Unió a világ legversenyképesebb gazdasága legyen – már a 2000-es évek elején veszélybe

2020 Kardos (2011) (ld. 14. lábjegyzet) 25-27. old.

2021 Ld. 14-16. lábjegyzet.

2022 Pochet (ld. 86. lábjegyzet); Filhon – Rosés (ld. 16. lábjegyzet); Kardos (2011) (ld. 14. lábjegyzet) 55-58. old.

került. Ennek történetét csak röviden vázolom.

A lemaradás oka a 2003-as Sapir jelentés szerint az Unió bürokráciája és a 10 új tagállam fejletlensége volt. A 2004-es Wim Kok jelentés mélyebbre hatolt: a gazdasági növekedés lassulását, a termelékenység csökkenését és a munkanélküliség újbóli növekedését hibáztatta. A kiútnak ismét a **foglalkoztatás** javítását tekintette²⁰²³. 2005-ben a Barroso Bizottság újrakezdte a Lisszaboni Stratégiát. A foglalkoztatási szabályokat vitató **Zöld könyv** helyesen látta, hogy a foglalkoztatottak jelentős része – különösen a szolgáltatásban dolgozók – nem rendelkezik állandó munkahellyel (részmunkaidős, „szabadúszó”, határozott idejű szerződéses, bedolgozó, alkalmi, ügynökség által közvetített munkás stb.), ami azt jelenti, hogy szándékosan – vagy kényszerítő körülmények miatt – gyakran munkanélküli. Ez a felgyorsult piac, a hamar változó szükségletek miatt van így. Mindez ugyanúgy lehet káros, mint hasznos a munkavállaló családi életére (szülési szabadság, szülő-, gyerek ápolása, továbbképzés), de jogainak védelme legtöbbször csorbat szenved²⁰²⁴. Nem védik szakszervezetek és a munkajog a „szürke”-gazdaságban nem hatályos. Itt jegyzem meg, hogy az „Európai Közösség polgárának”, vagy ahogy napjainkban mondjuk, az „Unió polgárának **jogai**” éppen az ilyen esetekben a leghasznosabbak²⁰²⁵. A munkahely teremtmő program sikeresen indult: 2006-ig majdnem 18 millió új munkahely jött létre, de a 70 %-os foglalkoztatási szintet nem sikerült elérni. A 2006 táján kirobbant és évekig tartó súlyos világgazdasági válságban a munkahelyek nagy része elveszett. 2009-ben a munkanélküliség átlagosan 10 % volt, a GDP 4 %-kal csökkent, az államháztartások kiürültek, a hiány átlagosan a GDP 7 %-a lett. Nem sikerült gátat vetni az emberek *elszegényedésének*, néhány tagállamban még a *gyermekszegénységnek* sem²⁰²⁶. A tagállamok adatai nem egyformák, de különösen súlyosan érintette a válság a frissen csatlakozott kelet-európai

2023 Frey (ld. 105. lábjegyzet) 164-171., 185-193.; Borbély (ld. 3. lábjegyzet) 105-110. old.

2024 CEC (Commission of the European Communities) (2006): *Green Paper on Modernising labour law to meet the challenges of the 21st century* (Zöld Könyv a 21. századnak megfelelő munkaügyi szabályokról). COM (06) 708, final. In: Kardos (2011) (ld. 14. lábjegyzet) 77-79. old.

2025 Pl. munkanélküli nő gyerekevelési segélye (*Martinez*) *Sala v Freistaat Bayern*, ld. Blutman (8. lábjegyzet) 557-560., Várnai – Pap (37. lábjegyzet) 51. old.

2026 Bizottsági szolgálati munkadokumentum (2010): *A lisszaboni stratégiát értékelő munkadokumentum*. SEC (2010) 114.

államokat, ahol a GDP a csatlakozáskor az uniós átlag 60 %-át sem érte el²⁰²⁷. 2006-ban az Unió engedélyezte a kis és középvállalkozások tagállami támogatását, 2008-ban további kedvezményben (képzési, foglalkoztatási, tanácsadási, fejlesztési, stb.) részesülhettek²⁰²⁸. A kelet-európai államokból még a bevándorlás is korlátozott volt a régi Uniós tagállamok többségébe a legutóbbi évekig²⁰²⁹, a szabad mozgás joga sem érvényesülhetett. A **jövő** gazdasági reformprogramját, az **EU 2020** stratégiát²⁰³⁰ a 2010. június 17-ei Európa Tanácson indították útnak. 2013 februárjában az uniós csúcsértekezleten javaslatot tettek egy új pénzügyi eszköz: az **Ifjúsági** Foglalkoztatási Alap létrehozására²⁰³¹.

7.2. Az uniós polgár jogainak határai: 1998-2010

Erre az időszakaszra összesen 233 bírósági döntés esett, melyek közül 104-ben látható szociálpolitikai és munkajogi okfejtés. Ez 44 %, ami **alig különbözik** az előző időszakétól. Napjainkban már nem a módosított Római Szerződésre hanem az **Európai Unió Működéséről szóló Szerződésre (EUMSz)**²⁰³² vonatkozik a törvénycikkek száma, jelenleg ugyanis ez érvényes. A szabad mozgást – a többi alapjoghoz kapcsolódó – számos cikkely biztosítja. A

2027 Frigyesi – Kapolyi (2005): *Szociálpolitika az Európai Unióban*. Közgazdasági Szemle, LII. évf., március, 289-305. old.

2028 *Commission regulation (EC) No 1998/2006 on the application of..... de minimis aid* (1998/2006-os Bizottsági Irányelv a.... de minimis segély alkalmazásáról). Official Journal of the European Union, EN., 28.12.2006, L 379/5-10. old.; *Commission regulation (EC) No 800/2008... General block exemption Regulation* (800/2008-as Bizottsági Irányelv /a közös piaci szabályozást illető/.... együttes és általános kivételekről). Official Journal of the European Union, EN., 9.8.2008, L 214/3-47. old. Mindkettő megtalálható In: Remetei-Filep, Zsuzsa (2012): *Állami támogatások monitorozása az EU Bizottságban. EU Kereskedelmi jog. Válogatott dokumentumok*. (State aid monitoring in the European Commission. European Business Law. Selected materials.) 2011/12 II. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, az eredeti angol nyelvű EU közlöny lapszámozásával.

2029 Lukács É. (2010): *A személyek mozgásának szabadsága – összefoglalás* (Free movement of persons – a synthesis). In: Somssich – Szabados (eds) *Közép- és kelet-európai országok az egyesülés előtt és után*. (Central and Eastern European Countries after and before the Accession). Budapest, Dept. of Private International Law and EU Economic Law, ELTE Jogi Kar, I kötet, 112., 119., 122., 130., 133., 138. old.

2030 Kardos (2011a) (ld. 6. lábjegyzet), 1. old.

2031 Andor (2013): *Kiút: munkahely fiataljainknak*. Népszabadság, 2013. április 30., kedd.

2032 EUMSz: *Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata* (2010). Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2010.3.30, HU, C 83/49 – C 83/99 – old. Elfogadták a Lisszaboni szerződéssel (ld 104. lábjegyzet)

tagállamok jogi együttműködését a Schengeni Információs rendszer (SIS) segíti. A társadalombiztosítási költségek miatt a Bíróság tovább nem tágíthatta az „EU polgár” szociális juttatásainak szintjét. A Bíróság uniós jogként használja az EU Alapjogi Chartáját²⁰³³, kijelöli a nemi diszkriminációt kiegyenlítő intézkedések határát.

A 148/99 *Grzelczyk v Centre public d'aide sociale* ügy **francia** diák-szereplője legálisan tanult Belgiumban. Tanulmányainak anyagi forrását munkák vállalásával fedezte. Utolsó tanévében a minimális megélhetést biztosító ún. „minimex” támogatást pályázta meg. Ezt belga munkanélkülieken kívül csak olyan **tagállami munkavállalók** kapták meg, akikre a 1612/68 irányelv, (jelenleg a 2004/38 számú utasítás)²⁰³⁴ vonatkozott. Mivel nem volt munkavállaló, kérését elutasították és nem hosszabbították meg belgiumi tartózkodási engedélyét sem. A Bíróság szerint a diák jogszerű tartózkodásának megszüntetése nem lehet annak a következménye, hogy a minimex segélyre pályázott. Bár a tartózkodás anyagi feltételeinek biztosítása szükséges ahhoz, hogy jelen legyen a fogadó államban, egy diák anyagi helyzete hamar megváltozhat. Az EUMSZ 18. és **20. cikkelyével** és a tagállamok bizonyos **pénzügyi szolidaritásával** ellentétes, ha **indokolatlan tehernek** tartják a tartózkodásra jogosultat, és a hazai állampolgároktól megkülönböztetik azzal, hogy a minimex szociális szolgáltatásából kizárják.

A 236/98 *Jämställdhetsombudsmannen* (esélyegyenlőségi ombudsman) *v Örebro* esetben diszkriminációként terjesztették elő, hogy a városi tanács helyi kórházában a szülésznő fizetése nem éri el a férfi klinikus fizetését, pedig mindkettő ugyanazt a munkát végzi. A Bíróság szerint a jogi keretek leírása hiányos volt, ezért nem hozhatott teljes értékű döntést.

Befejezésül az Európai Közösség Szerződéséről egy angol jogász véleményét idézem:

„(A Szerződés) általános elveket fektet le. Kifejez célokat és törekvéseket. Közepes

2033 Kardos (2011) (ld. 14. lábjegyzet) 59-69. old.

2034 Lukács É. (2010) (ld. 122. lábjegyzet) 117. old. A 1612/68 irányelvet: ld. 12. lábjegyzet után. A 2004/38 számú utasítás az 1408/71 irányelv módosítása: ld. a 113. lábjegyzetben.

hosszúságú és ajánló stílusú mondatokból áll. De híján van a pontosságnak. Anélkül használ szavakat és kifejezéseket, hogy meghatározná mit jelentenek. Egy angol jogász értelmező rendelkezést keresne, de hiába tenné. Nincsen ilyen. A Szerződésen keresztül végig hiányok és hézagok találhatók. Ezeket a bírának kell kitölteniük, vagy a rendeleteknek, vagy az irányelveknek. Ez az európai út... sokat hagynak a bírákra. A jogszabályok csak egy vázlatot adnak. A részleteket a bírának kell betölteni. Látna a különbségeket, mit kell az angol bíróságoknak tenni, mikor egy értelmezési problémával szembesülnek? Követniük kell az európai mintát. Nem kell többé a szavakat aprólékos részletességgel megvizsgálniuk. Nem kell többé a pontos nyelvtani értelmet érvekkel alátámasztaniuk. Meg kell nézniük a célt és a szándékot. Az Európai Bíróság szavait idézve,... 'a közösségi szabályok értelmét a Szerződés szövegéből és szelleméből kell leszármaztatni'. Nem szabad az angol szövegre szorítkozni. Meg kell vizsgálni, ha szükséges, minden hivatalos szöveget...'”²⁰³⁵.

IRODALOMJEGYZÉK

Nyomtatott művek:

Andor László (2013): *Kiút: munkahely fiataljainknak*. Népszabadság, 2013. április 30., kedd

Bacsúr Kálmán-dr. Boda György (2006): Személyügyi kontrolling, ÁVF, Budapest, Perfekt Zrt. 9-39. old.

Blutman László, dr. (2010): *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. Budapest, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft.

Bokor Attila – Szóts-Kovács Klaudia – Csillag Sára – Bácsi Katalin – Szilas Roland (2007): *Emberi erőforrás menedzsment*. Budapesti Corvinus Egyetem, Aula Kiadó Kft.

Borbély Tibor Bors (2006): *Foglalkozáspolitikai hazánkban és az Európai Unióban*. Főiskolai (alapképzéses) jegyzet, munkaanyag. Munkaügyi Kapcsolatok szak. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Munkaügyi Kapcsolatok és Társadalombiztosítási Képzések Intézete, 1-192. old.

Cairns, Walter (1997): *Bevezetés az EU jogba*. (Introduction to European Union Law.) London, Cavendish Publishing Limited. Az 1999-es, Budapest, CO-NEX Könyvkiadó Kft. kétnyelvű (angol-magyar) kiadását használtam.

²⁰³⁵ Lord Denning szavait a *Bulmer v Bollinger* perből idézi Blutman (ld. 8. lábjegyzet) 133-134. old.

CEC (Commission of the European Communities) (2006): *Green Paper on Modernising labour law to meet the challenges of the 21st century* (Zöld Könyv a 21. századnak megfelelő munkaügyi szabályokról). COM (06) 708, final. In: Kardos, Gábor (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban. EU Kereskedelmi jog. Válogatott dokumentumok.* (Social Policy and Social Rights in the EU. European Business Law. Selected materials.) 2011/12 I. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 71-85. old.

Commission regulation (EC) No 1998/2006 on the application of.... de minimis aid (1998/2006-os Bizottsági Irányelv a.... de minimis segély alkalmazásáról). Official Journal of the European Union, EN., 28.12.2006, L 379/5-10. old.; *Commission regulation (EC) No 800/2008... General block exemption Regulation* (800/2008-as Bizottsági Irányelv /a közös piaci szabályozást illető/.... együttes és általános kivételekről). Official Journal of the European Union, EN., 9.8.2008, L 214/3-47. old. Mindkettő megtalálható In: Remetei-Filep, Zsuzsa (2012): *Állami támogatások monitorozása az EU Bizottságban. EU Kereskedelmi jog. Válogatott dokumentumok.* (State aid monitoring in the European Commission. European Business Law. Selected materials.) 2011/12 II. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, az eredeti angol nyelvű EU közlöny lapszámozásával

Council directive 2000/43/EC: Official Journal of the European Communities, English, 19.7.2000, p 22-26; *Council directive 2000/78/EC*: <http://eur-lex> = 32000L0078 Mindkettő megtalálható In: Kardos, Gábor (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban. EU Kereskedelmi jog. Válogatott dokumentumok.* (Social Policy and Social Rights in the EU. European Business Law. Selected materials.) 2011/12 I. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 105-119. old.

Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József (2006): *Az előzetes döntéshozatali eljárás a büntető jogban.* Budapest, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft.

EU Charter of Fundamental Right – Full Text (Az Alapvető Jogok Európai Chartája – Teljes szöveg). In: Kardos, Gábor (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban. EU Kereskedelmi jog. Válogatott dokumentumok.* (Social Policy and Social Rights in the EU. European Business Law. Selected materials.) 2011/12 I. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 59-69. old.

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2010.3.30, HU, C 83/49–99. old.

Fazekas Judit (szerk) (2000): *Az Európai Unió Alapszerződése.* Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.

Filhon, Guillaume – Rosés, Annie (2007): *A szociális biztonsági rendszerek európai összehangolása: egység a különbözőségben?* (European coordination of social

security systems: unity in diversity?) *Retraite et société*, Selection, 142-152 old. In: Kardos, Gábor (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban. EU Kereskedelmi jog. Válogatott dokumentumok.* (Social Policy and Social Rights in the EU. European Business Law. Selected materials.) 2011/12 I. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 44-54. old.

Frigyesi Veronika – Kopolyi László (2005): *Szociálpolitika az Európai Unióban.* Közgazdasági Szemle, LII. évf., március, 289-305. old.

Hatzopoulos, Vassilis (2007). *Aktuális problémák a szociális Európában.* (Current problems of Social Europe.) *European Legal Studies*, 5/7, 2-23. old. In: Kardos, Gábor (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban. Válogatott dokumentumok.* (Social Policy and Social Rights in the EU. Selected materials.) 2011/12 I. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 2-24. old.

Hedemann-Robinson, Martin (2001): *Az Unióban élő nem tagállami polgárookra vonatkozó Unió jogszabályok fejlődésének áttekintése, különös tekintettel az ECJ jogalkalmazására.* (An overview of recent legal development at community level in relation to third country nationals resident within the European Union, with particular reference to the case law of the European Court of Justice.) *Common Market Law Review*, 38, 525-586. old.

Heidinger, Franz J. – Hubalek, Andrea – Pramberger, Michael – Helyes Imre – Sárközy Péter (2000): *Bevezetés az Európai Unió jogába és nyelvezetébe.* Angol – Magyar nyelven. Budapest, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft.

Kardos, Gábor (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban. EU Kereskedelmi jog. Válogatott dokumentumok.* (Social Policy and Social Rights in the EU. European Business Law. Selected materials.) 2011/12 I. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1-126. old.

Karoliny Mártonné – Poór József (2010): *Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv.* Ötödik kiadás, Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft.

Koncz Katalin (2004): *Karriermentésment.* Budapest Corvinus Egyetem, Aula Kiadó.

Lukács Éva, Gellértné dr. Ph. D. (2010): *A személyek mozgásának szabadsága – összefoglalás* (Free movement of persons – a synthesis). In: Réka Somssich – Tamás Szabados (eds) *Közép- és kelet-európai országok az egyesülés előtt és után.* (Central and Eastern European Countries after and before the Accession). Budapest, Dept. of Private International Law and EU Economic Law, ELTE Jogi Kar, I kötet, 109-180. old.

Oliver, Peter – Roth, Wulf-Henning (2004): *A közös piac és a négy szabadságjog.* (The internal market and the four freedoms.) *Common Market Law Review*, 41, 407-

441. old.

Pochet, Philippe (2008) *Szociális Európa: van-e még szerepe a törvény szigorának?* (Social Europe: does hard law still have a role to play?). EEE Policy Brief, 2, 1-10. In:

Kardos, Gábor (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban. Válogatott dokumentumok.* (Social Policy and Social Rights in the EU. Selected materials.) 2011/12 I. félév, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 34-43. old.

Poór József – Karoliny Mártonné /főszerkesztők/ (1994) *Személyzeti/emberi erőforrás menedzsment kézikönyv.* Negyedik kiadás (1999), Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Poór József dr. (2006): *HR mozgásban – nemzetköziesedés az emberi erőforrás menedzsmentben.* Budapest, MMPC Bt.

Poór József dr. (2009): *Nemzetközi erőforrás menedzsment.* Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 680-683. old.

Roóz József, dr. (2006): *Az emberi erőforrás menedzsment alapjai.* Budapesti Gazdasági Főiskola, Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt., Sanoma Co.

Várnai Ernő – Papp Mónika (2003): *Az Európai Unió joga.* Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.

Internetes hivatkozások:

Bizottsági szolgálati munkadokumentum (2010): *A lisszaboni stratégiát értékelő munkadokumentum.* SEC (2010) 114 végleges. 1-22 old.

http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf Letöltés időpontja: 2013. május hó 1. napja

Frey Mária (2004): *Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiája.* 145-193. old. Forrás: www.econ.core.hu/doc/mt/2004/hun/Frey_I.pdf Letöltés időpontja: 2013. május hó 1. napja. MTA Közgazdasági és Regionális Tudományi Központ Közgazdaság Tudományi Intézet

Hauksdóttir, Eydís (2008) *Nemi megkülönböztetés az EU-ban.* (Gender discrimination in the European Union.) http://pure.au.dk/portal/files/2437/Gender_Discrimination.pdf Master thesis, Aarhus School of Business, 19-22. old.

Juhász Gábor: *Az Európai Unió szociális dimenziója – a szociális dimenzió fejlődésének új lendülete a lisszaboni csúcsértekezletet követően.* Nemzetközi Bankárképző Központ, évszám és oldalszámozás nélkül, összesen 28 oldal.

[http://www.3sz.hu/juhasz_gabor - az europai unio szocialis dimenzioja.pdf](http://www.3sz.hu/juhasz_gabor_-_az_europai_unio_szocialis_dimenzioja.pdf)

Letöltés időpontja: 2013. május hó 1. napja

Moldicz István Csaba (2006): *Az Európai Unió Foglalkoztatáspolitikája és a közösségi politikák közötti kapcsolatok*. Ph.D. értekezés, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 1-211. old.

http://phd.lib.uni-corvinus.hu/129/1/moldicz_istvan_csaba.pdf Letöltés ideje: 2013. május hó 1. napja Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi kapcsolatok Multidiszciplináris doktori iskola, Budapest, Témavezető: Palánczai Tibor akadémikus, egyetemi tanár.

<http://www.egyenlobanasmod.hu/article/view/palyamunka-3> Letöltés ideje: 2016. szeptember 26.

<http://www.egyenlobanasmod.hu/article/view/a-tanacsado-testulet-2008-januari-allasfoglalasa-az-egyenlo-erteku-munkaert-egyenlo-ber-elverol> Letöltés ideje: 2016. szeptember 26.

http://webradio.hu/hirek/belfold/a_pm_alaptorvenyben_rogzitene_hogy_egyenlo_munkaert_egyenlo_ber_jarjon Letöltés ideje: 2016. szeptember 26.

<http://www.munkajog.hu/rovatok/munkahely/jogeset-egyenlo-munkaert-egyenlo-ber> Letöltés ideje: 2016. szeptember 26.

Előadásvázlatok:

Rigó Imre (2013): *Emberi Erőforrás Fejlesztés - A teljesítménymenedzsment összefüggései a HR munka keretében* c. előadás, ÁVF, Budapest, Emberi erőforrás szakirányú továbbképzés, 2013. őszi félév

Kardos, Gábor (2011): *Szociálpolitika és szociális jogok az EU-ban 2011-ben* (Social policy and social rights in the EU 2011). ELTE, Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, előadásvázlat a 2011/12 évi szemeszteren.

Lux Judit CSc (2013a): *Munkaügyi kapcsolatok - Együttműködés munkahelyi szinten* c. előadás vázlata, ÁVF, Budapest, Emberi erőforrás szakirányú továbbképzés, 2013. őszi félév

Lux Judit CSc (2013b): *Munkaügyi kapcsolatok - A munkaügyi/alkalmazotti kapcsolatok* c. előadás vázlata, ÁVF, Budapest, Emberi erőforrás szakirányú továbbképzés, 2013. őszi félév

Köszönetnyilvánítás:

Köszönettel tartozom dr. Bors Szilvia bírónőnek értékes meglátásaiért.

2017. január hó 28. napján

dr. Elek Gabriella LL.M.

DR. MUZSALYI RÓBERT

AZ EU-JOG HATÁSA A MAGYAR POLGÁRI ELJÁRÁSJOGRA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ÚJ POLGÁRI PERRENDTARTÁSRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY KONCEPCIÓJÁRA

1. BEVEZETÉS

Az Európai Uniónak – folyamatos bővülése ellenére – jelenleg még nincs hatásköre a polgári eljárásjog egészének területén.²⁰³⁶ Ennek ellenére, egyes jogalkotási aktusai és az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EuB) joggyakorlata konkrét kihívások, változtatások elé állítják a tagállami jogalkotót és jogalkalmazót a nemzeti polgári perrendtartás kapcsán.

Az Európai Unió joga folyamatosan hatással van a nemzeti polgári eljárásjogra, melynek három megnyilvánulási formája különíthető el. Először is, közvetlen befolyásként értelmezhető, amikor az Európai Unió valamely jogalkotási aktusán keresztül meghatározza, hogy a Pp.-ben milyen szabályoknak kell szerepelniük az uniós jogrenddel való összhang érdekében. Ezen kívül elkülöníthetünk egy másik kategóriát is, amelybe azok a hatások tartoznak, amelyeket közvetetten az EuB joggyakorlatán keresztül a jogalkotóra és a jogalkalmazóra fejt ki az Európai Unió.

A tagállami jogalkotóra – eljárásjogi viszonylatban – akkor fejt ki hatását az EU-

²⁰³⁶ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződésben (a továbbiakban: EUMSz) 81. cikk (2) bekezdés f) pontja a határon átnyúló vonatkozású polgári ügyek tekintetében teszi lehetővé az igazságügyi együttműködést.

jog az EuB-n keresztül, amikor egy előzetes döntéshozatali eljárás során meghozott ítélet eredményeként a jogalkotó módosítja a polgári eljárásjogot. A tagállami jogalkalmazóra pedig abban az esetben, ha a bíróságok – anélkül, hogy a normaszöveg az előző két pontban megfogalmazott esetek szerint változna – másként kezdik el értelmezni és alkalmazni a Pp. egyes rendelkezését.

Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálva az EU-jog magyar polgári eljárásjogra gyakorolt hatását, csoportosítsa annak megjelenési formáit. Ezzel feltárható, hogy a csatlakozásunk óta eltelt tíz évben miként változott a polgári eljárásjog normaszövege és gyakorlata az Európai Unió hatására. A Kormány 2016. szeptember 2-án benyújtotta az Országgyűlésnek az új polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslatát²⁰³⁷ (a továbbiakban: új Pp. javaslat), ezért tanulmányomban külön figyelmet fordítok arra is, hogy az EU-jog hatása miként jelenik meg az új eljárásjogi törvény koncepciójában.

2. KÖZVETLEN HATÁS A JOGALKOTÁSRA

Közvetlen hatás alatt valamely uniós jogalkotási aktus folyamánként megalkotott Pp. módosításokat értjük. Ebben a körben megkülönböztetünk elsősorban Pp.-ben közvetlenül megjelent rendelkezéseket, valamint az alkalmazhatóságot biztosító vagy azt elősegítő rendeletileg előírt – vagy elő nem írt, de a magyar jogalkotó által szükségesnek tekintett – jogi normákat.²⁰³⁸ Kronológiai sorrendben véve az Európai Unió hatására elfogadott Pp. módosítások a következők.

2.1. Az előzetes döntéshozatali eljárás

Csatlakozásunk eredményeként bíróságaink már uniós bíróságok is, amelyeknek a nemzeti jogszabályok mellett az európai uniós jogszabályokat is alkalmazniuk kell. Ebből következően, az uniós jog egységes értelmezése és alkalmazása

2037 Az új Pp. javaslat elérhető a következő címen: <http://www.parlament.hu/irom40/11900/11900.pdf> (letöltve: 2016. október 3.)

2038 GYEKICKY Tamás: Az európai polgári eljárásjog hatása a magyar polgári eljárásjogra. In: WOPERA ZSUZSA (szerk.): *Az Európai Unió polgári eljárásjoga*. Complex Kiadó, Budapest, 2007. 213.

érdekében, a csatlakozással a magyar bíróságok számára is lehetővé vált az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése.

A jogalkotó a 2003. évi XXX. törvény²⁰³⁹ megalkotásával teremtett összhangot a magyar és az európai polgári eljárásjog között, beiktatva a Pp.-be – többek között – az előzetes döntéshozatali eljárás intézményét. Ezzel a módosítással a Pp. a 155/A.§-sal egészült ki, mely három olyan kiegészítést is tartalmazott, ami az előzetes döntéshozatalra vonatkozó szabályokból²⁰⁴⁰ nem következett: meghatározta, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése esetén a bíróság a per tárgyalását felfüggeszti, rendelkezett a fellebbezési jogról, illetve arról, hogy a kezdeményezésről szóló végzést tájékoztatásul meg kell küldeni az igazságügyért felelős miniszter részére.

2.1.1. Az előzetes döntéshozatali eljárás Pp.-ben való szabályozása

A jogirodalomban – még a törvény hatálybalépését megelőzően – megjelent kritikák azt a kérdést vetették fel, hogy szükséges-e Pp. módosítás ahhoz, hogy a magyar bíróságok előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezzenek. Fontos utalni arra, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás egy sui generis eljárás, tehát a tagállami bíróságok előterjesztési kötelezettsége illetve joga közvetlenül az uniós jogból fakad. A nemzeti bírók közvetlenül hivatkozhatnak az EUMSZ.-re és az EuB Eljárási Szabályzatára, az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése tehát független bármilyen tagállami szabály lététől. Ebből az következik, hogy nem a módosító törvény teremtette meg a jogintézmény alkalmazhatóságát, mint arra a miniszteri indokolás hivatkozik. Van azonban olyan álláspont, miszerint az azonos tartalmú szabályozás megismétlése nem árt, legfeljebb felesleges.²⁰⁴¹ Más vélemény szerint a jogalkotói "segítő" szándék akár még a visszájára is fordulhat: problémás lehet, hogy az előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményező magyar bíró végzésében az EUMSZ. 267. cikkére vagy a Pp. 155/A.§ (1) bekezdésére hivatkozzon. Mindkettőt megjelölni felesleges

2039 2003. évi XXX. törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény, a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet és a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról

2040 EUMSZ 267. cikk, EUSz. 19. cikk, az Európai Unió Bíróságának alapokmánya, a Bíróság eljárási szabályzata.

2041 BLUTMAN László: Az eljárási törvények újabb módosítása és az uniós jog. Európai Jog, 2003/5. sz. 12.

jogszabályismétlésnek tűnik, a Pp. túlságosan is általános, utaló rendelkezése önmagában kevés, marad tehát az EUMSZ. megjelölés. A Pp. 155/A.§ (1) bekezdésének értelme teljesen kiüresedik, a bírói ítékezés számára gyakorlatilag használhatatlan lesz.²⁰⁴² Ezzel szemben a jogalkotói érv az volt, hogy az utaló rendelkezés megjelenése azért célszerű, hogy a jogintézmény szervezesebben kapcsolódjon az eljárási szabályokhoz.²⁰⁴³

Több mint egy évtized távlatából vizsgálva a kérdést nem mondható, hogy a Pp. 155/A.§ (1) bekezdés értelme kiüresedett volna. A kezdeményezői oldal tekintetében megállapítható, hogy a jogi képviselők döntő többségben a Pp. rendelkezéseire hivatkozva kérik az EuB megkeresését.²⁰⁴⁴ A bíróságok viszont esetenként a Pp.,²⁰⁴⁵ máskor az EUMSZ. rendelkezésére, vagy esetleg mindkettőre²⁰⁴⁶ hivatkozva függesztik fel az eljárást és kezdeményeznek előzetes döntéshozatalt, ami a jogalkalmazók részéről némi bizonytalanságról tanúskodik²⁰⁴⁷.

Az előzetes döntéshozatali eljárásra vonatkozó uniós jogi szabályok közvetlen alkalmazhatóságához nem férhet kétség, tehát nem a nemzeti jogalkotó teremti meg annak alkalmazhatóságát egyes eljárásjogi törvények módosításával. Mindezek ellenére, a nemzeti jogrendszer sajátosságaihoz igazodó, az uniós jog alkalmazhatóságát biztosító vagy azt elősegítő tagállami rendelkezés jelentősen megkönnyítheti a jogalkalmazó számára az uniós jog érvényesítését még akkor is, ha ezzel kettős – uniós és tagállami – szabályozás jön létre. Az elmúlt tíz év tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a Pp. 155/A.§-a nem vált feleslegessé.

2042 OSZTOVITS András: Jogharmonizációs délibáb – megjegyzések a 2003. évi XXX. törvényhez. Európai Jog, 2003/5.sz. 21.

2043 A kritikai megjegyzések arra is utaltak, hogy számos tagállam belső joga nem tartalmaz külön eljárásjogi rendelkezéseket az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésére. Ezzel szemben azonban nem Magyarország volt az első, aki ilyen megoldást választott, más tagállamok, így Skócia, Anglia, Wales, valamint Ausztria is a kivételek közé sorolható. Lásd.: BLUTMAN 12.

2044 HEINEMANN Csilla – MAGYARFALVI Katalin – VEZEKÉNYI Ursula: Előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése iránti kérelmet elbíráló határozatok a magyar bírói gyakorlatban. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A magyar bírósági gyakorlat az előzetes döntéshozatali eljárások kezdeményezésének tükrében*. HVG-Orac, Budapest, 2014. 185-221.

2045 Lásd pl. Ráckevei Járásbíróság 20.P.21.699/2012/30. számú végzése.

2046 Lásd pl. Budapesti XX., XXI. és XXIII. Kerületi Bíróság 3.G.XXI.22.694/2012/41. számú végzése, Gyulai Törvényszék 5.P.20029/2014/15. számú végzése.

2047 A megállapítás egyéni felmérésen alapul, mely során több mint 40 előterjesztő végzést vizsgáltam meg.

Azt a jogalkotói célkitűzést, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás szervezésében kapcsolódjon az eljárási szabályokhoz és ezzel a "mindennapos" bírósági eljárásban hivatkozási alapul szolgáljon, elérte.

Az új Pp. javaslat továbbra is szükségesnek tartja, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésére külön tagállami jogszabályi rendelkezés vonatkozzon (130.§), ezért a hatályos Pp. erre vonatkozó szabályai lényegében változatlanok maradtak a tervezetben.

2.1.2. Igazságügyért felelős miniszter tájékoztatása

A Pp. 155/A.§ (2) bekezdés utolsó tagmondata szerint az előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményező végzést tájékoztatásul meg kell küldeni az igazságügyért felelős miniszter részére. A jogalkotó ezt azzal indokolta, hogy az igazságügyért felelős minisztérium a magyar jogrendszer és az uniós joggal való összhang biztosításáért felelős kormányzati szerv. Ebből következően a Pp. rendelkezés azt szolgálja, hogy a minisztérium haladéktalanul értesüljön az eljárásról és így lehetővé tegye a szükséges jogalkotási lépések megtételének kezdeményezését. Másrészt ez a rendelkezés hosszabb felkészülési időt biztosít az észrevételezési jog gyakorlásához az EuB előtti eljárásban szükséges kormányzati álláspont előkészítéséhez.²⁰⁴⁸

A jogirodalomban megjelent kritikai álláspontok viszont azt kifogásolták, hogy az ilyenfajta tájékoztatási kötelezettség ellentétes az EuB Alapokmányának 25. cikkével, mivel diszkriminatív módon a többi tagállammal szemben a magyar kormánynak nagyobb előnyt biztosít az észrevételezési jog gyakorlására való felkészüléshez.²⁰⁴⁹ A vitát az EuB a VB Pénzügyi Lízing ügyben előterjesztett kérdésre adott válaszával zárta le. Megállapította, hogy nem ellentétes az uniós joggal a magyar gyakorlatban ismert szabályozás, melynek értelmében az

2048 WALLACHER Lajos – JENY Petra – BOZZAY Erika – SIMON Balázs: Az előzetes döntéshozatali eljárás koncepciója a 2003. évi XXX. törvényben. Európai Jog, 2003/5. 4-11.

2049 OSZTOVITS András: Jogharmonizációs délibáb – megjegyzések a 2003. évi XXX. törvényhez. Európai Jog, 2003/5.sz. 26-27. Volt olyan álláspont is, miszerint a Pp. ezen rendelkezése alkotmányos aggályokra is okot adhat, különösen a személyes adatok védelme és hatalommegosztás elve vonatkozásában. Lásd: CZUCZAI Jenő: A Pp. 155/A.§-a által szabályozott előzetes döntéshozatali kezdeményezése iránti eljárás a magyar alkotmányosság rostáján. Magyar Jog, 2004/9., 549-553.

előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményező bíró annak kezdeményezésével egyidejűleg hivatalból tájékoztatja az érintett tagállam igazságügyért felelős miniszterét. Indokolásában kifejtette, a tájékoztatási kötelezettség nincs hatással a bíróság azon szerepére, melyet az EUMSZ. 267. cikk alapján tölt be; nem látszik olyan hatása sem, hogy visszatartaná a bíróságokat előzetes döntéshozatal kezdeményezésétől.²⁰⁵⁰

Az új Pp. javaslat – a fentiek ismeretében nem meglepő módon – fenntartja a hatályos Pp. immár EuB által is jóváhagyott azon rendelkezését, ami az igazságügyért felelős miniszter tájékoztatására vonatkozott [130.§ (2) bekezdés], tehát a koncepció is előírja az előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményező végzés miniszter részére történő megküldését.

2.1.3. Fellebbezési jog az előzetes döntéshozatali eljárás tárgyában

A Pp. módosítás úgy rendelkezett, hogy – az első és a másodfokú eljárásban egyaránt – az előzetes döntéshozatali eljárás tárgyában hozott végzések ellen külön fellebbezésnek van helye. A jogalkotó később a közigazgatási perek vonatkozásában azt is lehetővé tette, hogy a 340.§ (3) bekezdése alapján az elsőfokú eljárásban az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésére irányuló kérelem elutasítása ellen is külön fellebbezésnek van helye, ha az ítélet ellen nincs helye fellebbezésnek.²⁰⁵¹ Ennek értelmében az eljáró bíró végzése, melyben az előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezését indítványozta, avagy az erre irányuló kérelmet elutasította fellebbezéssel megtámadható és így a fellebbviteli bíróság által megváltoztatható volt.²⁰⁵²

2.1.4. A tárgyalás felfüggesztése

A Pp. 155/A.§ (2) bekezdése értelmében, amikor a bíróság előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezéséről határoz, egyidejűleg a tárgyalást

²⁰⁵⁰ VB Pénzügyi Lízing ítélet C-137/08. ECLI:EU:C:2010:659. 26-35. pont.

²⁰⁵¹ 2005. évi XVII. törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról és az egyes közigazgatási nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról.

²⁰⁵² Az előzetes döntéshozatali eljárás tárgyában biztosított fellebbezési jog Cartesio ügy hatására bekövetkezett változások részletes elemzésére a 3.2. fejezetben térek ki.

felfüggeszti. Az EuB Alapokmány 23. cikke is utal arra, hogy ebben az esetben a tagállami bíróság végzése az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése mellett és az eljárás felfüggesztéséről is rendelkezik.

A tárgyalás felfüggesztésével kapcsolatban a bírói gyakorlatban nem merültek fel nehézségek, korábban viszont kérdésként merült fel, hogy a bíróság – arra tekintettel, hogy más polgári perben, ugyanabban a kérdésben előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményeztek – felfüggesztheti-e az előtte folyó per tárgyalását a Pp. 152.§ (2) bekezdése alapján. Ez különösen az adójoggal kapcsolatos közigazgatási perek²⁰⁵³ nagy száma miatt vált aktuálissá 2005-ben, de később a fogyasztói szerződésekkel kapcsolatban kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárásoknál²⁰⁵⁴ is gyakran előfordult.

A Pp. 152.§ (2) bekezdése alapján a bíróság a tárgyalást akkor is felfüggesztheti, ha a per eldöntése olyan előzetes kérdés elbírálásától függ, amelynek tárgyában más polgári per vagy a bíróság hatáskörébe tartozó más polgári eljárás már folyamatban van. Az egységes jogértelmezés és jogalkalmazás érdekében a Kúria a 3/2005. (XI.14) PK-KK közös véleményében adott útmutatást a felmerült kérdésben. Úgy foglalt állást, hogy ilyen esetben az eljáró bíróság az EuB döntésének közzétételéig a per tárgyalását a Pp. 152. § (2) bekezdése alapján felfüggesztheti. Ennek az a feltétele, hogy az előtte folyó perben bizonyított tények alapján felmerült jogkérdésben más polgári perben azonos tényekre alapítottnan kezdeményeztek előzetes döntéshozatali eljárást. További feltétel, hogy ezektől függ az ügy érdemi eldöntése, tehát az ezt észlelő bíróság maga is úgy ítéli meg, hogy az EuB megkeresése szükséges. A kollégiumi álláspont azon az érven alapult, hogy indokolatlan a bíróság részéről azonos uniós jogszabály értelmezésével kapcsolatosan, azonos tényekre alapítottnan, azonos jogkérdés elbírálása iránt folyó perben további előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése. A közös vélemény indokolásában utalt arra, hogy ilyen esetben nem kötelező felfüggeszteni az eljárást, ez egy választható eljárásjogi eszköz,

2053 Regisztrációs adóval kapcsolatban főként a Nadasdi ítélet C-290/05. és Németh ítélet C-333/05. ECLI:EU:C:2006:652.; iparűzési adóval kapcsolatban a Lakép és társai ítélet C-261/05. ECLI:EU:C:2006:98. említhető.

2054 Ebben a tekintetben főként a Kásler ítélet C-26/13. ECLI:EU:C:2014:282. említhető.

tehát az eljáró bíróság belátásától függően önállóan is fordulhat az EuB-hez.²⁰⁵⁵

Az új Pp. javaslat fenntartotta a hatályos Pp. eljárás felfüggesztésére vonatkozó szabályait. Ezen a ponton kifejezetten jogszabályi szintre emeli a Kúria 3/2005. (XI.14.) PP-KK közös véleményében adott útmutatást, ezzel megteremti a jogszabályi alapját a más bíróság által kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárásra történő felfüggesztésnek [126.§ (2) bekezdés].

2.2. Jogsegély

Szintén a 2003. évi XXX. törvény módosította a Pp.-t a kézbesítési²⁰⁵⁶ valamint a bizonyításfelvételi rendelet²⁰⁵⁷ végrehajtásához szükséges eljárási szabályok rendezése érdekében.

A kézbesítési rendelet jelentősége abban áll, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozást követően a magyar bíróságok már közvetlenül küldik meg más uniós tagállamba irányuló kézbesítési kérelmeket a kézbesítés helye szerinti állam illetékes átvevő intézményeinek, illetve közvetve fogadják a bírósági vagy bíróságon kívüli iratok kézbesítésére irányuló megkeresést. Korábban ez közvetve – az igazságügyért felelős miniszteren keresztül – valósult meg.

A kézbesítési rendelet közvetlen alkalmazandóságára tekintettel külön jogszabály megalkotása nem vált szükségessé. A Pp. 135.§-ában szabályozott mulasztás esetére megállapított jogkövetkezmények köre – a kézbesítési rendelet 19. cikk (2) bekezdése és (4) bekezdése alkalmazása érdekében – azonban tovább bővült. A Pp. értelmében akkor lehet a tárgyalást az alperes részéről elmulasztottnak tekinteni, és a mulasztás esetére megállapított rendelkezéseket alkalmazni, ha az

²⁰⁵⁵ 3/2005. (XI.14.) PK-KK vélemény a tárgyalás felfüggesztésnek egyes kérdéseiről 3. pont.

²⁰⁵⁶ A törvénymódosítás még az 1348/2000/EK tanácsi rendeletet nevesíti, amelyet az Európai Parlament és Tanács a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről szóló 2007. november 13-i 1393/2007/EK rendelete hatályon kívül helyezett. Azonban mivel a Pp. érintett szakaszához kapcsolódó rendelkezés (19. cikk) teljesen megegyezett a korábbi szabályozással, ezért a Pp.-t csak a rendelet elnevezése miatt módosították a 2008. évi XXX. törvénnyel. Az Európai Parlament és Tanács a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről szóló 2007. november 13-i 1393/2007/EK rendelet.

²⁰⁵⁷ A Tanács 2001. május 28-i 1206/2001/EK rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő, a tagállamok bíróságai közötti együttműködésről.

alperes a tárgyaláson szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg. Ellenkező esetben – ha a kézbesítés nem szabályszerű – a tárgyalást el kell halasztani [Pp. 135.§(1) bekezdés]. A kézbesítési rendelet fent jelzett rendelkezése értelmében a bíróság az ügyet érdemben tárgyalhatja és az ügy érdemében határozatot hozhat akkor is, ha a más EU-s tagállamból idézett alperes nem jelent meg a tárgyaláson, és ha a keresetlevél kézbesítéséről nem érkezett vissza igazolás. Ehhez három feltételnek kell fennállnia: a bíróság a keresetlevelet a kézbesítési rendeletben meghatározott módon kézbesítette; az irat továbbításától számítva a bíróság által az eset összes körülményére tekintettel megfelelőnek ítélt időtartam – de legalább hat hónap – eltelt; a kézbesítés megtörténtéről annak ellenére nem érkezett igazolás, hogy a bíróság a címzett lakóhelye szerinti tagállam illetékes hatóságán keresztül mindent megtett annak megszerzése érdekében. E három konjunktív feltétel fennállása esetén alkalmazhatja a bíróság a féllel szemben a mulasztás jogkövetkezményét, és hozhat – többek között – mulasztási ítéletet. A kézbesítési rendelet értelmében az alperes, ha az így meghozott ítélet megtámadása tekintetében késedelembe esik, igazolási kérelmet terjeszthet elő. Az igazolási kérelem előterjesztésének végső határidejét a Pp. egy évben határozta meg.²⁰⁵⁸

2058 Pp. 136/A.§ (3) bek. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban lásd.: HARSÁGI Viktória: A határon átnyúló kézbesítés és az alperes (kötelezett) védelme az Európai Unióban. *Iustum Aequum Salutare* IV. 2008/4. 129-142.

Magyarországnak az Európai Unióhoz történt csatlakozásával a magyar bíróságok előtt is megnyílt az út a más tagállam területén való közvetlen bizonyításfelvétel alkalmazására. Ennek alapját a bizonyításfelvételtől szóló rendelet²⁰⁵⁹ képezte. A rendelet azt a célt szolgálja, hogy egyszerűbbé, költséghatékonyabbá tegye az Európai Unió bíróságai előtt zajló azon eljárásokat, amelyek egy másik államban történő bizonyításfelvételt igényelnek.²⁰⁶⁰ A bizonyításfelvétel tekintetében történő segítségnyújtás – hasonlóan a kézbesítési rendelethez – a közvetlenség elvén alapul, azaz Európai Unió bíróságai közvetlenül küldik meg egymás között a bizonyítás-felvételre irányuló kérelmeket. Ennek az új eljárásjogi eszköznek az igénybevételéhez szükséges új hatásköri és illetékességi szabályokat a magyar jogalkotó – főként technikai jellegű okokból – nem a Pp.-be, hanem a Nmjtvr.-be²⁰⁶¹ iktatta be. A rendelet lehetőséget ad a tagállami jogalkotónak, hogy bizonyos mértékig centralizálja a kérelmek teljesítéséhez szükséges hatáskört, ezért Magyarországon a törvényszékek székhelyén működő járásbíróságok kerültek kijelölésre a külföldi megkeresések teljesítésére. A gyakorlat azt mutatja, hogy a megkeresések több mint a fele az alperes meghallgatására irányul, szintén hasonló arányban érkezik megkeresés tanúmeghallgatásra, míg szakértői bizonyítás iránti megkeresések száma elenyésző.²⁰⁶² A bizonyításfelvételtől szóló rendelet legmerészebbnek tartott²⁰⁶³ újítása, hogy – meghatározott esetekre nézve – lehetővé tette, hogy a nemzeti bíróságok másik tagállam területén is

2059 A Tanács 1206/2001/EK rendelete (2001. május 28.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő, a tagállami bíróságok közötti együttműködésről.

2060 Azon országokba irányuló jogsegély esetén, amelyek nem tagjai az Európai Uniónak a Pp. 204.§ (1) bekezdése értelmében nemzetközi megállapodás vagy viszonzossági gyakorlat az irányadó, amelyről az igazságügyért felelős miniszter nyilatkozata alapján lehet tájékozódni. Ez a gyakorlatban úgy történik, hogy az igazságügyért felelős minisztérium a honlapján vezet egy naprakész nyilvántartást, amely alapján országonként megállapítható, hogy milyen nemzetközi egyezmények alkalmazandók az egyes megkeresésekhez. Így például, ha egy szerb bíróságot szeretnénk bizonyításfelvétel végett megkeresni, akkor a nyilvántartás alapján Szerbiánál megtaláljuk a 2004. évi CXVI. törvénnyel kihirdetett Hágai Egyezményt, amely egy központi hatóságon keresztül ad lehetőséget a szerb bíróság előtti bizonyításfelvételhez.

2061 A nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet 68.§-át egészítette ki (5)-(6) bekezdésekkel.

2062 KARDOS Gyula – TISZAVÖLGYI Gyöngyvér: A Tanács 2001. május 28-i 1206/2001/EK Rendelete alkalmazása során felmerülő gyakorlati kérdésekről. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/tiszavogyi_gyongyver-kardos_gyula_a_tanacs_2001_majus_28i_1206_2001_ek_gyakorlati_kerdesek\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/tiszavogyi_gyongyver-kardos_gyula_a_tanacs_2001_majus_28i_1206_2001_ek_gyakorlati_kerdesek[jogi_forum].pdf) (letöltés időpontja: 2016. október 3.)

2063 OSZTOVITS András: Az Európai Unió polgári eljárásjoga fejlődésének irányai. Európai Jog, 2008/5., 7.

foganatosítsanak bizonyítási cselekményt. Ennek részben formai, részben költségei vonatkozásban nem teljesen tisztázott szabályai miatt a gyakorlatban ezzel a lehetőséggel a magyar bíróságok nem éltek. Maradt a rendelet azon korábban jelzett újításának alkalmazása, hogy az igazságügyért felelős minisztériumok kihagyásával, a tagállami bíróságok közvetlenül keresik meg egymást bizonyítási cselekmények érdekében.²⁰⁶⁴

Az új Pp. javaslat lényeges változtatása a bírósági meghagyás körében, hogy nem elegendő csupán ellentmondással élni az alperesnek, hanem egyidejűleg írásbeli ellenkérelmet is elő kell terjesztenie. Ez azonban a külföldre történő kézbesítés miatti meghagyásoknál érdemi változást nem jelent, ugyanis ezekben az esetekben a jelenleg hatályos szabályok is előírják, hogy az igazolási kérelem mellett érdemi védekezést is elő kell terjeszteni [Pp.136/A.§ (3) bekezdés b) pont].

2.3. Költségkedvezmények

Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozásával kötelezettsége keletkezett arra is, hogy biztosítsa a több tagállamra kiterjedő jogvitákban résztvevő valamennyi uniós polgár számára a jogérvényesítés megfelelő színvonalát. Ez egyrészt a tagállami bíróságok közötti igazságügyi együttműködés feltételeinek a megteremtését jelenti, másrészt viszont kötelezettséget jelent arra nézve, hogy az a személy, aki egy másik tagállamban indít eljárást vagy ilyenrel érintett, egyenlő elbánásban részesüljön az eljárás államában lakóhellyel rendelkezőkkel; illetve, hogy azok a nehézségek, amelyek az ügy határon átnyúló jellegéből adódnak, ne akadályozzák a jogi segítségnyújtást. Ezt a követelményt az Európai Unió a határon átnyúló jogviták költségmentességének szabályairól szóló irányelvben²⁰⁶⁵ fogalmazta meg, aminek a magyar jogalkotó a jogi segítségnyújtásról szóló törvénnyel²⁰⁶⁶ tett eleget. A törvény mindamellett, hogy újraszabályozta a polgári perek költségmentességi rendszerét – az uniós

²⁰⁶⁴ Uo. 7.

²⁰⁶⁵ A Tanács 2003. január 27-i 2003/8/EK Irányelve a határon átnyúló vonatkozású jogviták esetén az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében az ilyen ügyekben alkalmazandó költségmentességre vonatkozó közös minimumszabályok megállapításáról.

²⁰⁶⁶ 2003. évi LXXX. törvény a jogi segítségnyújtásról.

irányelvvel való összhang érdekében – módosította, illetve kiegészítette a Pp.85.§-ának a külföldiekre vonatkozó, költségmentességgel kapcsolatos rendelkezéseit. A módosítás eredményeként a külföldiekre vonatkozó előírásokat az új (5) bekezdésben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni, vagyis míg külföldiek részére nemzetközi szerződés vagy viszonyosság alapján engedélyezhető költségmentesség, az Európai Unió tagállamának állampolgára és az Európai Unión kívüli államnak az Európai Unió tagállamában jogszerűen tartózkodó állampolgára a magyar állampolgárokra irányadó feltételek szerint jogosult költségmentességre, perköltség-biztosíték letételére pedig nem kötelezhető.

Az új Pp. javaslat egyértelművé tette, lényegét tekintve viszont változatlanul fenntartja a hatályos Pp. azon rendelkezését, amely szerint az uniós állampolgárra a magyar állampolgárokra irányadó feltételek szerint lehet személyes költségmentességet és személyes költségfeljegyzési jogot engedélyezni (Pp. 597.§).

2.4. Perköltség-biztosíték adására való kötelezés jogi személyek esetén

A magyar Pp. sajátossága, hogy a 89.§-a alapján a külföldi felperes főszabály szerint a perrel felmerülő költségeinek a fedezése céljából az alperes kívánságára biztosítékot köteles adni. Ez alól a szabály alól a Pp. három kivételt fogalmaz meg. Az első, amikor a magyar állam által kötött nemzetközi megállapodás másként rendelkezik, vagy eltérő viszonyossági gyakorlat áll fenn. A második alkalmazása abban az esetben lehetséges, ha a felperesnek az alperes által elismert követelése elegendő biztosítékkul szolgál; a harmadik kivétel pedig, ha a felperest a bíróság költségmentességben részesíti [Pp.89.§ (1) bekezdés].

Korábban vita volt abban a kérdésben, hogy az EU-tagállamban bejegyzett jogi személy kötelezhető-e perköltség-biztosíték adására vagy sem. A jogalkotó elmulasztott erről rendelkezni a Pp. perköltség-biztosítékról szóló 89.§-ában, tehát elvileg ugyanolyan feltételeknek kellett megfelelni, mint minden más külföldi jogi személynek. Eleinte megjelent egy olyan álláspont, amely szerint valamely uniós tagállamban honos társaságtól egy másik tagállam bírósága nem

követelheti perköltség-biztosíték letételét, mert az sértené az EUMSZ. 18. cikkének²⁰⁶⁷ a diszkrimináció tilalmára vonatkozó rendelkezését.²⁰⁶⁸ Viszont ez nem jelent abszolút tilalmat, mert csak akkor nem kötelezhető az Európai Unióban tagállamában bejegyzett külföldi jogi személy perköltség-biztosíték letételére, ha az ügy tárgya az uniós jog által biztosított alapvető szabadságok valamelyikét érinti.²⁰⁶⁹ Ez az álláspont a bírói gyakorlatban is sokáig elterjedt és a határozatok indokolásában hivatkozási alapként szerepelt.²⁰⁷⁰ Más jogirodalmi álláspont szerint viszont az EU tagállamában bejegyzett jogi személyt egyáltalán nem lehet kötelezni perköltség-biztosítékadásra, tehát az sem szükséges, hogy az ügy tárgya valamely az uniós jog által biztosított alapvető szabadságot érintsen, mindezekről függetlenül megilleti a perköltség-biztosítékadás alóli mentesség.²⁰⁷¹ A későbbiekben bekövetkezett Pp. módosítás²⁰⁷² az utóbbi álláspontot igazolta, ugyanis a már korábban említett Pp. 85.§-át kiegészítve úgy rendelkezett, hogy a természetes személyekhez hasonlóan az Európai Unió tagállamában bejegyzett jogi személyek, szervezetek perköltség-biztosíték letételére nem kötelezhetőek.

Az új Pp. javaslat a perköltség-biztosíték szabályozásánál lényegében fenntartja a hatályos Pp. rendelkezéseit. Az újraszabályozásnál – ahogyan arra a javaslat indokolása is utal – figyelembe veszi az EuB vonatkozó gyakorlatát is. Ennek megfelelően a perköltség-biztosítékadás feltételeinél nem az állampolgárságnak, hanem az állandó lakóhelynek (székhelynek), illetve a tartózkodási helynek tulajdonít döntő jelentőséget. A biztosítékadásra nem köteles felperes lakóhelyét nem Magyarországhoz köti, hanem az Európai Unió tagállamaihoz és a könnyített végrehajtás szempontjából velük egy tekintet alá eső országokhoz.

2067 Korábban az EK Szerződés 12. cikke

2068 Data Delecta ítélet C-43/95. (ECLI:EU:C:1996:357).

2069 Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 3/2004. (XI.22.) számú határozata

2070 BDT 2004.1031 (Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.676/2004/1.) Debreceni Ítéltábla Gf.III.30.904/2010/2., Fővárosi Ítéltábla 10.Gpkf.44.683/2007/2.

2071 OSZTOVITS András: A perköltség-biztosíték közösségi jogi szabályai – észrevételek a Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiumának ajánlásához. Európai Jog, 2005/5. 3-8., MOHÁCSY Zsuzsanna – CZUKORNÉ FARSANG Judit: Gondolataink a Fővárosi Ítéltábla 3/2004. (XI.22.) számú ajánlához fűzött észrevételekről. Európai Jog, 2006/1. 53-54.

2072 A jogi segítségnyújtással kapcsolatos egyes törvények módosításáról szóló 2007. évi CLI. törvény 14.§ (4) bekezdés.

3. KÖZVETETT HATÁS A JOGALKOTÓRA

Az előzetes döntéshozatali eljárás során az EuB hatásköre bár az uniós szabályok értelmezésére terjed ki, azonban ítéleteiben gyakran állást foglal abban is, hogy a vitatott tagállami szabályozáshoz hasonló, illetve azonos jellemzőkkel rendelkező szabályozás összhangban van-e az uniós jog rendelkezésével. Jóllehet az EuB az előzetes döntéshozatali eljárásban nem dönthet a nemzeti jog rendelkezéseinek az uniós jogi rendelkezésekkel való összeegyeztethetőségéről, hatáskörrel rendelkezik arra, hogy tájékoztassa a kérdést előterjesztő bíróságot minden olyan, az uniós jog releváns értelmezésére vonatkozó szempontról, amely lehetővé teszi e bíróság számára ezen összeegyeztethetőség értékelését az előtte folyó eljárásban.²⁰⁷³ Ebből következően előfordul az a helyzet, hogy az EuB egy-egy nemzeti eljárásjogi jogszabály vonatkozásában fejt ki álláspontját, az uniós joggal való összhang tekintetében. A tagállami jogalkotó pedig reagálva az EuB ítéletében megfogalmazott hiányosságra annak megfelelően módosítja a polgári eljárásjogi törvény vonatkozó rendelkezését. Ezt nevezzük az EU részéről a jogalkotóra gyakorolt közvetett hatásnak.

3.1. A Pannon-GSM ügy

A magyar bíróságok az elmúlt időszakban számos alkalommal kezdeményeztek előzetes döntéshozatali eljárást fogyasztói szerződésekkel kapcsolatos ügyekben, így az EuB már több ítéletében is vizsgálta az erre vonatkozó anyagi és eljárásjogi szabályozást egyaránt. Az adójogi vonatkozású ügyek mellett a fogyasztói szerződésekkel kapcsolatos jogvitákban született EuB ítéletek voltak a leginkább hatással a magyar jogalkotásra és eredményezték elsősorban polgári anyagi jogi, de esetenként eljárásjogi szabályok módosítását is. Ennek az esetkörnek egyik szembetűnő példája a Pannon GSM ügyben hozott ítélet.²⁰⁷⁴

Az EuB korábbi joggyakorlatában már kifejtette, hogy a fogyasztói szerződésben a fogyasztóval szerződő fél lakóhelye, vagy székhelye szerinti bíróság

²⁰⁷³ Lásd.: *Transportes Urbanos* ítélet C-118/08. ECLI:EU:C:2010:39 23-24. pontjait és az ott idézett ítélkezési gyakorlatot.

²⁰⁷⁴ *Pannon GSM* ítélet C-243/08. ECLI:EU:C:2009:350

illetékességének – egyedileg meg nem tárgyalt illetve általános szerződési feltételen alapuló – kikötése tisztességtelen.²⁰⁷⁵ Ezt az álláspontját a Pannon GSM ügyben annyiban egészítette ki az EuB, hogy a 93/13/EGK Irányelv²⁰⁷⁶ által a nemzeti bíróságokra ruházott feladat nem korlátozódik annak pusztán lehetőségére, hogy valamely szerződési feltétel esetleges tisztességtelen jellegét megítéljék, hanem magában foglalja e kérdés hivatalból, akár saját illetékességük vizsgálata során történő megítélésének kötelezettségét is. E kötelezettség teljesítése során azonban a nemzeti bíróságnak az Irányelv alapján nem kell mellőznie a kérdéses feltétel alkalmazását, amennyiben a fogyasztó a bíróság általi kioktatást követően nem kíván hivatkozni a tisztességtelen jellegre és kötelező erő hiányára.

Az Országgyűlés a 2009. évi L. törvénnyel²⁰⁷⁷ módosította az illetékesség kikötésére vonatkozó Pp. szabályokat, és beiktatta a 41.§-ba az (5) bekezdést. Eszerint, ha az illetékességi kikötés az általános szerződési feltételek között szerepel, a kikötött bíróság az alperesnek legkésőbb az első tárgyaláson előterjesztett kérelmére a pert – az alperes által megjelölt – 29-40.§-okban szabályozott általános vagy az egyéb (vagylagos) illetékességgel rendelkező bírósághoz teszi át tárgyalás és elbírálás végett.

A Pp. hivatkozott rendelkezése nem tesz különbséget a fogyasztói, illetve az annak nem minősülő szerződések részét képező általános szerződési feltételek között. Hatálya nem terjed ki a fogyasztóval szerződő fél által egyoldalúan, előre meghatározott, és egyedileg meg nem tárgyalt illetékességi kikötésekre sem. A Kúria 2/2011. (XII.12.) PK véleményében²⁰⁷⁸ külön foglalkozott ezzel a kérdéssel. Indokolásában részletesen elemezte az általam korábban már hivatkozott Océano Gruppo Editorial és Salvat Editores egyesített ügyekben, valamint a Pannon GSM ügyben hozott ítéleteket, és ezek alapján azt a következtetést vonta

2075 Océano Grupo Editorial és Salvat Editores ítélet C-240/98. és C-244/98. ECLI:EU:C:2000:346 21-22. pont.

2076 A fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló, 1993. április 5-i 93/13/EGK irányelv (a továbbiakban: 93/13 Irányelv)

2077 2009. évi L. törvény a fizetési meghagyásról 62.§ (1) bekezdés. A törvény értelmében a módosított rendelkezéseket a 2009. június 30-a után indult perekben kell alkalmazni.

2078 2/2011. (XII.12.) PK vélemény a fogyasztói szerződés érvénytelenségével kapcsolatos egyes kérdésekről. Bírósági Határozatok 2012. évi 3. szám.

le, hogy fogyasztói szerződés esetén a bíróságnak már a tárgyalás előkészítésének szakaszában hivatalból kell vizsgálnia, hogy az illetékességi kikötés a fogyasztóval szerződő fél székhelyéhez, vagy lakóhelyéhez igazodik-e. Amennyiben ez megállapítható, akkor fel kell hívni – határidő tűzésével – az alperest, hogy annak tisztességtelenségére kíván-e hivatkozni. Ha határidőn belül nem nyilatkozik, vagy a tisztességtelenségre nem kíván hivatkozni, a bíróságnak a keresetlevelet át kell tennie a kikötött bírósághoz; ha pedig a tisztességtelenség tekintetében ilyen jellegű nyilatkozatot tesz, a bíróságnak a kereseti kérelmet érdemben kell tárgyalnia. A PK vélemény abban is állást foglalt, hogy a fogyasztónak nem minősülő szerződés esetén a bíróságot a Pp. 41.§ (5) bekezdése alapján ilyen felhívási kötelezettség nem terheli.²⁰⁷⁹

Az új Pp. javaslat a kizárólagos illetékességi okok körében szabályozza, hogy a vállalkozás által fogyasztóval szemben, szerződéses jogviszonyból származó igény érvényesülése iránt indított perre az alperes belföldi lakóhelye szerinti bíróság kizárólagosan illetékes (26.§). Ebből következően szükségtelennek tartja a Pp. fentebb ismertetett azon előírásának a fenntartását, amely szerint, ha az illetékességi kikötés az általános szerződési feltételek között szerepel, a kikötött bíróság az alperesnek legkésőbb az első tárgyaláson előterjesztett kérelmére a pert az alperes által megjelölt bírósághoz teszi át (27.§).

3.2. A Cartesio ügy

Korábban már említettem, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás tekintetében történt Pp. módosítás lehetőséget biztosított az e tárgyban hozott végzések elleni külön fellebbezésre. A Szegedi Ítéltábla a Cartesio ügyben²⁰⁸⁰ való megkeresése a letelepedés szabadsága és az ezt korlátozó cégjogi szabályok kapcsán feltett

2079 Ezzel szemben a jogirodalomban megjelent olyan álláspont, miszerint az EuB hivatkozott ítéletéből nem következik egyértelműen a PK véleményben megfogalmazott általánosítás, amely szerint a fogyasztói szerződések ismert feltételek szerinti valamennyi bíróválasztó kikötése tisztességtelen, és emiatt érvénytelen lenne. A kritikai vélemény szerint bár a Kúria helyes végeredményre jutott, azonban túlértékeli a hivatkozott EuB ítéletet. A probléma megoldására sokkal inkább alkalmasnak találná az olyan jogszabályi szinten megvalósuló tiltást, ami kizárná a fogyasztói szerződések esetén a bíróválasztó kikötést. Lásd.: DARÁZS Lénárd: A "bíróságválasztás" mint tisztességtelen szerződési kikötés. *Gazdaság és Jog*, 2012/12., 23.

2080 Cartesio ítélet C-210/06. (ECLI:EU:C:2008:723).

kérdései mellett, a Pp. előzetes döntéshozatali eljárás tárgyában hozott végzés ellen jogorvoslati jogot biztosító rendelkezéseit is érintette. Úgy ítélte meg ugyanis, hogy az EUMSz. 267. cikke semmiféle korlátozást nem tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a nemzeti bíróság az EuB-hez fordulhasson, a magyar eljárásjogi szabály viszont a végzés elleni fellebbezési jog biztosításával korlátozhatja ezt a jogosultságot.

Az EuB a Cartesio ügyben hozott ítéletében úgy foglalt állást, hogy a nemzeti bíróság számára biztosított azon hatáskör, amely lehetővé teszi, hogy előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezéséről határozzanak, nem kérdőjelezhető meg olyan szabályok alkalmazásával, amelyek lehetővé teszik a fellebbviteli bíróság számára, hogy az előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményező végzést megváltoztassa, e kezdeményezést mellőzze és az említett végzést meghozó bíróságot a felfüggesztett nemzeti eljárás folytatására utasítsa.

A Cartesio ügyben hozott határozat következtében került sor a Pp. módosítására,²⁰⁸¹ illetve a Kúria 1/2009. (VI. 24.) PK-KK közös vélemény megalkotására.²⁰⁸² A jogalkotó hatályon kívül helyezte, illetve módosította a Pp. azon rendelkezéseit, amely lehetővé tette az előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményező végzés elleni külön fellebbezést.²⁰⁸³ A Pp.-t módosító törvény indokolásában, hivatkozva az EuB Cartesio ügyben kifejtett álláspontjára, arra a megállapításra jutott, hogy a Pp. 155/A.§ (3) bekezdését módosítani szükséges olyan értelemben, hogy ne legyen mód a végzés elleni külön fellebbezésre. Ezzel összhangban hatályon kívül kell helyezni a Pp. 249/A.§-át és a 340.§-ának (3) bekezdését is.²⁰⁸⁴ A törvénymódosítás szerint az új szabályokat a hatálybalépésüket követően indult ügyekben kellett alkalmazni. Arról viszont

2081 A vállalkozások közötti jogviták könnyebb elbírálása érdekében a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról szóló 2009. évi LXVIII. törvény (2010. január 1-jén lépett hatályba)

2082 1/2009. (VI.24) PK-KK közös vélemény az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése körében hozott végzések elleni fellebbezések elbírálásáról és a kezdeményezés kötelezettségéről. Bírósági Határozatok 2009. évi 9. szám.

2083 2009. évi LXVIII. törvény a vállalkozások közötti jogviták gyorsabb elbírálása érdekében a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról

2084 2009. évi LXVIII. törvény 4.§-ához fűzött részletes indokolás.

nem rendelkezett, hogy a hatálybalépést megelőzően indult ügyek vonatkozásában – ebben az átmeneti időszakban – miként járnak el a bíróságok az esetleges előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményező végzés elleni fellebbezések során.

Ezt a hiányt kívánta orvosolni a Kúria az említett PK-KK közös vélemény megalkotásával. Az egységes jogértelmezés és jogalkalmazás biztosítása érdekében kimondta, hogy a Cartesio ügyben hozott ítéletnek és a Pp. jogdogmatikai rendszerének az a jogértelmezés felel meg a legjobban, ha a fellebbviteli bíróság nem mérlegelheti felül a kezdeményező végzést sem annak szükségessége, sem az előterjesztett kérdések tartalmára vagy indokoltságára tekintettel. Ebben a körben a fellebbviteli bíróság a határozatot nem változtathatja meg. Azokban az ügyekben tehát, ahol a Pp. 2010. január 1-jéig hatályos 155/A.§ (3) bekezdését még alkalmazni kell, a másodfokon eljáró bíróság az előzetes döntéshozatali eljárás tárgyában hozott végzést a Pp. 259.§-a szerint alkalmazandó 253.§ (2) bekezdése alapján helybenhagyja.

Az előzetes döntéshozatali eljárás tárgyában hozott végzés elleni jogorvoslat mellett a közös vélemény – szintén a Cartesio ügy tanulságaként – abban is állást foglalt, hogy a magyar igazságszolgáltatási rendszerben – amennyiben a törvény nem zárja ki a felülvizsgálat lehetőségét – a Kúriát kell tekinteni annak a bírói fórumnak, amelyet előterjesztési kötelezettség terhel.

Az új Pp. javaslat továbbra is fenntartja a hatályos Pp. azon rendelkezését, amely kizárja az előzetes döntéshozatali eljárás tárgyában hozott határozatok elleni fellebbezés lehetőségét. Ezt azonban az eljárás felfüggesztésére vonatkozó „közös szabályok” között rendezi, ahol az egyik kivételként határozza meg a fellebbezés kizártságát, mivel főszabály szerint a felfüggesztés egyéb okainak fennállása esetén az erről rendelkező bírósági végzés ellen van helye külön fellebbezésnek.²⁰⁸⁵

²⁰⁸⁵ Az új Pp. javaslat 128.§ (5) bekezdése értelmében nincs helye külön fellebbezésnek, ha a felfüggesztés oka: közvetítői eljárásra kötelezés (124.§), továbbá ha az Európai Unió Bírósága, az Alkotmánybíróság, illetve a Kúria eljárásának kezdeményezéséről dönt a bíróság.

Közvetett hatás a jogalkalmazóra

A tagállamok belső eljárési szabályait szabadon alakíthatják ki, azonban az EuB állandó ítélkezési gyakorlata²⁰⁸⁶ szerint ennek során figyelemmel kell lenniük az EU által felállított keretekre, mégpedig az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvére.

Az egyenértékűség elve szerint a tagállamok a jogalanyok uniós jogon alapuló jogainak védelmét biztosító bírósági eljárési szabályai nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint a hasonló belső helyzetekre vonatkozó szabályok. A tényleges érvényesülés elve szerint pedig, ezek az eljárési szabályok a gyakorlatban nem tehetik lehetetlenné vagy rendkívül nehézé az uniós jogrend által biztosított jogok gyakorlását. Ahhoz, hogy egy tagállami eljárásjogi szabály Európai Unió jogával való összhangja megállapítható legyen, mindkét feltétel együttes fennállása szükséges.²⁰⁸⁷ E két elv alkalmazásának több megnyilvánulási formáit ismerjük, így nemcsak egy-egy belső anyagi, vagy eljárásjogi szabály alkalmazását zárja ki, vagy módosítja azok alkalmazását az uniós jogon alapuló igények iránti eljárásokban, hanem esetenként az eljárások jellegét is átalakítja, új bírósági hatáskörök kialakítását, sőt új jogorvoslati lehetőségek megteremtését is követelheti.²⁰⁸⁸

4.1. A kezdetek: Rewe feltételek

Az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének megfogalmazására először 1976-ban, a Rewe ügyben²⁰⁸⁹ került sor. Az EuB eljárásának tárgyát ebben az ügyben az uniós jogból eredő igények érvényesítésére vonatkozó eljárásjogi határidők közösségi joggal való összhangja képezte. A jogi érvelés

2086 Lásd: Q-Beef NV ítélet C-89/10. ECLI:EU:C:2011:555. 32. pont, laia ítélet C-452/09. ECLI:C:2011:323. 16. pontot és az ott idézett ítélkezési gyakorlatot.

2087 A külföldi szakirodalomban ismert olyan álláspont is miszerint a két feltétel közötti logikai kapcsolat már nem konjunktív, hanem vagylagos Michael BOBEK: Why there is no principle of “procedural autonomy” of the member states? In: Hans-W. MICKLITZ – Bruno DE WITTE (ed.): *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, Cambridge, 2011. 317-318.

2088 BLUTMAN László: *A közösségi jogon alapuló igények érvényesítése a belső jogban*. Európai Jog, 2004/3. szám 12-18.

2089 Rewe ítélet C-33/76. ECLI:EU:C:1976:188. 5. pont.

során az eljárási autonómia fogalmát az Európai Unióról szóló Szerződés (a továbbiakban: EuSz.) 4. cikk (3) bekezdésében megfogalmazott lojális együttműködés elvével kötötte össze. Ez az elv a tagállam minden szervére, így a bíróságokra is kiterjed. E tagállami feladat az uniós jog hatékony érvényesülésének biztosítását szolgálja, és az szorosan kapcsolódik a hatékony bírói jogvédelem elvéhez, illetve az Alapjogi Charta 47. cikke szerinti hatékony jogorvoslathoz való alapvető joghoz.

Az EuB döntésében az eljárási autonómia korlátjaként megfogalmazott két alapelv a későbbi joggyakorlat szempontjából elvi jelentőségűnek számított, a jogirodalomban több esetben csak "Rewe-feltételek"-ként, vagy "Rewe-teszt"-ként hivatkoztak rá.²⁰⁹⁰ Az EuB folyamatosan erre a két alapelvre hivatkozva fogalmazta meg álláspontját különböző eljárásjogi kérdések vonatkozásában is, így például a keresetindítási határidő²⁰⁹¹, közigazgatási határozatok felülvizsgálata²⁰⁹², kérelemhez kötöttség²⁰⁹³, a jogorvoslat²⁰⁹⁴, és több magyar ügynél felmerült eljárásjogi kérdésben is.²⁰⁹⁵

4.2. Eljárási autonómia – fogalmi kérdések

Az EuB eljárásjogi kérdésekben kifejtett jogértelmezése kapcsán a külföldi²⁰⁹⁶ és a hazai²⁰⁹⁷ jogirodalomban is sokan kétkedően viszonyulnak a tagállamok

2090 Lásd például: JANS, J.H.; PRINSSSEN, Jolande M. / Direct Effect : Convergence or Divergence? A Comparative Perspective. In: J.M. Prinssen, Annette Schrauwen (ed.): *Direct Effect; Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine*, Groningen, 2002, 105-126., továbbá ROLF ORTLEP, Maartje VERHOEVEN: The principle of primacy versus the principle of national procedural autonomy. NALL 2012, ápril-juni, DOI: 10.5553/NALL/000004 (letöltés ideje: 2014.10.26.).

2091 Suzanne Bulicke ítélet C-246/09. ECLI:EU:C:2010:418. 35-36. pontját és az ott idézett ítélkezési gyakorlatot.

2092 I-21 Germany és Arcor egyesített ügyekben hozott ítélet C-392/04. és C-422/04. ECLI:EU:C:2006:586. 57. pont

2093 Van der Weerd és társai egyesített ügyben hozott ítélet C-222/05 és C-225/05. ECLI:EU:C:2006:586. 28. pont.

2094 Edis-ítélet C-231/96 ECLI:C:EU:1998:401.

2095 Alakor ítélet C-191/12. ECLI:EU:C:2013:315. 26. pont. VALE ítélet C-378/10. ECLI:EU:C:2012:440. 48. pont., Pannon GSM ítélet C-243/08. ECLI:EU:C:2009:350.

2096 Lásd. BOBEK 58. lábjegyzet alatt hivatkozott tanulmányát, ill. Diana-Urania GALETTA: *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?* Springer, Heidelberg-Berlin, 2010.

2097 NEMESSÁNYI Zoltán: A tisztességtelen szerződési feltételek európai szabályozásának hatása a nemzeti polgári eljárásjogok alapelveire, *Scientia Iuris*. 2012/1-2. szám.

eljárási autonómiához. Több szerző szerint maga a fogalom is téves. Egyesek szerint sokkal kifejezőbb, ha ebben a körben a tagállamok „funkcionális eljárási hatásköréről” beszélünk, aminek az a feladata, hogy az európai jog érvényesülését elősegítse.²⁰⁹⁸ Lényegében hasonló megközelítés alapján más szerzők arra a megállapításra jutottak, hogy az eljárási autonómia fogalmát a tagállamok eljárási hatáskörének fogalmával kellene felcserélni.²⁰⁹⁹ Nyilvánvaló, ha a fogalom alatt azt értjük, hogy a tagállamok az eljárásjog területén „szabadok” minden uniós jogi korlátozástól és EuB-i vizsgálat alól, akkor ezen a téren autonómiáról nem lehet szó.²¹⁰⁰ Ez a kérdés korábban a hazai jogirodalomban is előkerült, eszerint is hibás és pontatlan a *“tagállami eljárásjogi autonómia”* kifejezés, sokkal inkább alátámasztható, és az EU jelenlegi felépítését hívebben tükröző terminus technikus a *“tagállami intézményi autonómia”* fogalom.²¹⁰¹

Ugyanerre a pontatlanságra hívja fel a figyelmet egyik főtanácsnoki indítványában Verica Trstenjak is. Véleménye szerint *“eljárási autonómia”* elve nem valódi autonómiát, hanem sokkal inkább az uniós jogból eredő azon jogokra vonatkozó eljárásjogi szabályokkal összefüggő – bizonyos mértékű – mérlegelési jogkört biztosít a tagállamok számára, amelyek bírósági érvényesítése az uniós jog által részletesen nem szabályozott.²¹⁰² Utalt arra is indítványában, hogy a tagállamok *“eljárási autonómiája”* az EuB ítélezési gyakorlatában nem csupán eljárásjogi kérdésekre korlátozódott, hanem az részben az uniós jogból eredő jogokra vonatkozó anyagi jogi szabályokra is kiterjed. Az eljárási szabályok fogalmát tehát – mint ahogy arra Nemessányi Zoltán is utal – nem a nemzeti jogban ismert meghatározás alapján kell értenünk, hanem azt önálló európai tartalommal kell kezelni.²¹⁰³

2098 GALETTA 12.

2099 Van GERWEN, W.: Of Rights, Remedies and Procedures. Common Market Law Review, 2000/3. 501-502.

2100 BOBEK im. 318.

2101 OSZTOVITS András: Az előzetes döntéshozatali eljárás legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdései. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005. 37.

2102 Miközben úgy tűnik, hogy az *“autonómia”* fogalma a tagállamokat az eljárásjogi szabályok megállapítása terén megillető átfogó mérlegelési jogkörre utal, ilyen abszolút mérlegelési jogkör a EuB ítélezési gyakorlata szerint nem létezik. Trstenjak főtanácsnoki indítványa a C-591/10. ügyben ECLI:EU:C:2012:9. 23-26. pont.

2103 NEMESSÁNYI im. 3.

Anélkül, hogy állást foglalnék a megfelelő kifejezés kérdésében, jelen tanulmányban azért maradok a *“tagállamok eljárásjogi autonómiája”* szóhasználat mellett, mert a hazai és a külföldi szakirodalomban is – azonos tartalommal – ez a kifejezés honosodott meg (akár helyesen, akár helytelenül), és a főtanácsnoki indítványok, valamint az EuB legutóbbi ítéleteiben is következetesen ezt használja.²¹⁰⁴

4.3. Az egyenértékűség elve – az eljárási autonómia első korlátja

Az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elve alkalmazásának több megnyilvánulási formáját ismerjük, így nemcsak egy-egy belső anyagi vagy eljárásjogi szabály alkalmazását zárja ki, vagy módosítja azok alkalmazását az uniós jogon alapuló igények iránti eljárásokban, hanem esetenként az eljárások jellegét is átalakítja, új bírósági hatáskörök kialakítását, sőt új jogorvoslati lehetőségek megteremtését is követelheti.²¹⁰⁵ Az a teszt, ami alapján megállapítható, hogy egy eljárásjogi rendelkezés összhangban áll az uniós joggal e két alapelv vizsgálatát jelenti.

Az egyenértékűség elve azt írja elő, hogy az uniós jogon alapuló igények elbírálása nem lehet kedvezőtlenebb jellegű a nemzeti jog által szabályozott hasonló esetekhez képest. Korábban ez az elv a diszkrimináció tilalma elnevezéssel volt ismert. Ez a tilalom magában foglalja a közvetett és a közvetlen diszkriminációt egyaránt. Másként megfogalmazva, az egyenértékűség elvének tiszteletben tartása azt feltételezi, hogy valamely nemzeti szabály különbségtétel nélkül vonatkozik az uniós jog, valamint a belső jog alkalmazásából származó helyzetekre egyaránt.²¹⁰⁶

Az EuB ugyanakkor ítéleteiben rendszerint úgy foglalt állást, hogy egy adott eljárásjogi rendelkezés egyenértékűség elvének való megfeleléséről az előterjesztő bíróságnak kell döntenie. Nem példanélküli, hogy az EuB állást foglalt

²¹⁰⁴ Lásd pl.: Monika Kušionová ítélet C-34/13. ECLI:EU:C:2014:2189. 50. pont.

²¹⁰⁵ BLUTMAN László: A közösségi jogon alapuló igények érvényesítése a belső jogban. Európai Jog, 2004/3. 12-18.

²¹⁰⁶ Érsekcsanádi Mezőgazdasági Zrt. ítélet C-56/13 ECLI:EU:C:2014:352, 63. pont.

a nemzeti eljárási szabály egyenértékűség elvével való összeegyeztethetőségéről²¹⁰⁷, ugyanakkor az esetek jelentős többségében ezt az összehasonlítást az alkalmazandó eljárási szabályok tekintetében közvetlen ismeretekkel rendelkező tagállami bíróságra hagyta.²¹⁰⁸ Mindamellett, hogy az EuB ezt a feladatot rendszerint a tagállami bíróra bízta, iránymutató jelleggel meghatározta az egyenértékűség elvének való megfelelés vizsgálatának főbb szempontjait.

Első lépésként minden esetben arról kell meggyőződni, hogy az adott uniós jog érvényesítésére vonatkozó eljárásjogi rendelkezés hasonló-e a belső jogra előírt szabályokhoz. E célból az érintett keresetek hasonlóságát tárgyuk, indokaik és lényeges elemeik szempontjából kell megvizsgálni.²¹⁰⁹ Az elemzés során figyelembe kell venni az eljárás egészében elfoglalt helyüket, az említett eljárás lefolytatását és a szabályok sajátosságait.²¹¹⁰

Második lépésként meg kell vizsgálni, hogy az uniós jogra alapított keresetekre vonatkozó eljárási szabályok kedvezőtlenebbek-e, mint a kizárólag nemzeti jogra alapított keresetekre vonatkozók.²¹¹¹ Ugyanakkor, ha látszólag egy eljárásjogi rendelkezés kedvezőtlenebbnek tűnik is, azt is meg kell vizsgálni, hogy esetleg más szempontból ez a rendelkezés nem eredményez-e olyan előnyöket, ami a szabály hátrányos jellegét "kioltaná". Ezt az alapelvet tehát nem lehet úgy értelmezni, mint amely arra kötelezné a tagállamokat, hogy a legkedvezőbb belső jogi szabályozásukat terjesszék ki valamennyi hasonló keresetre.²¹¹²

A könnyebb érthetőség érdekében vizsgáljunk meg az EuB egy magyar ügyben 2015. február 12-én közzétett döntését, amelyen keresztül bemutatható a teszt gyakorlati alkalmazása.

A C-567/13. számú Vizsnyiczai ügyben²¹¹³ az adott per felperesei pénzügyi intézettel

2107 Lásd.: Transportes Urbanos ítélet C-118/08. ECLI:EU:C:2010:39. 46. pontja

2108 Uo. 28. pont, illetve lásd még ET Agroconsulting- 04 ítélet C-93/12. ECLI:EU:C:2013:432 39. pont

2109 Preston ítélet C- 78/98 ECLI:EU:C:2000:247. 57. pont. Sharpston főtanácsnok indítványa C-497/13. sz. Faber ügyben ECLI:EU:C:2014:2403 58. pont

2110 Pontin ítélet C-63/08. ECLI:EU:C:2009:666. 46. pont

2111 Uo. 56. pont

2112 Susanne Bulicke ítélet C-246/09. ECLI:EU:C:2010:418, 27. pont.

2113 Vizsnyiczai ítélet C-567/13. ECLI:EU:C:2015:88. (a továbbiakban: Vizsnyiczai ítélet)

kötött fogyasztói kölcsönszerződésük semmisségének megállapítása iránt terjesztettek elő keresetet a Pesti Központi Kerületi Bíróságon. Kereseti kérelmükben – többek között – arra hivatkoztak, hogy a szerződés lehetetlen szolgáltatásra irányul, jóerkölcsbe ütközik, valamint arra is, hogy az egyes szerződési feltételei tisztességtelenek.²¹¹⁴

A Pp. hatásköri szabályai szerint azonban a tisztességtelen szerződési feltételek érvénytelensége iránti perek a törvényszék hatáskörébe tartoznak. Ebből következően a magyar jogon alapuló semmisségi okok – a szerződés jóerkölcsbe ütközik, lehetetlen szolgáltatásra irányul – a járásbíróság, míg a 93/13 irányelvből eredő szabályokra alapított – tisztességtelen szerződési feltételre hivatkozó – petítumok már törvényszéki hatáskörbe tartoznak. Van tehát két – egy magyar és egy uniós jogra alapított – kereseti kérelem, melyre eltérő eljárásjogi rendelkezések alkalmazandóak, ezért első lépésként azt kell megvizsgálni, hogy a két szabály hasonló-e. Mint korábban említettem, e kérdés eldöntéséhez az EuB iránymutatása szerint a keresetek célját, jogalapját, valamit lényeges eljárási elemeit kell összevetni. Mivel ez a vizsgálat az alkalmazandó eljárási szabályokról közvetlen ismeretekkel rendelkező nemzeti bíróság feladata, ezért az EuB csak vélelmezi a hasonlóságot és az egyenértékűség vizsgálatának következő lépésére tér rá.²¹¹⁵ A konkrét ügyben ez annak összehasonlítását jelentette, hogy az uniós jogra alapított keresetekre vonatkozó törvényszéki hatásköri szabály kedvezőtlenebb-e.

Egy eljárásjogi szabály “hátrányosabb” jellegét komplex módon kell vizsgálni, tehát nem elegendő egy-egy tulajdonsága alapján, az esetleges előnyöktől elvonatkoztatva dönteni. A Vizsnyci ügyben kétségtávol a törvényszéki hatáskörbe tartozó kereseti kérelem eljárási illetéke magasabb volt, mint a

2114 A felek gyakran hivatkoznak az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonása érdekében több érvénytelenségi okra. Ezek közül az egyiknek – a tisztességtelen kikötésnek – a törvényszék, míg a többi érvénytelenségi oknak a járásbíróság hatáskörébe utalása a hatásköri összeütközések folytán számos esetben okozott eljárásjogi problémát. KEMENES István: Észrevételek a törvényszékek és járásbíróságok között az ügyek hatásköri megosztásához. In: NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. HVG-Orac, Budapest, 2014, 93.

2115 Terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmányban nem térek ki az összeegyeztethetőség EuB által meghatározott szempontok szerinti vizsgálatára, de az egyértelműen kijelenthető, hogy a két kereseti kérelemre vonatkozó eljárásjogi rendelkezések hasonlóságához nem férhet kétség.

járásbíróóság előtti eljárásé.²¹¹⁶ Azonban az EuB szerint kizárólag a költségek szempontjából nem lehet megállapítani az egyenértékűség elvébe való ütközést, ugyanis az, hogy egy kereseti kérelem elbírálása törvényszéki hatáskörbe tartozik, az azt a célt is szolgálja, hogy a 93/13 irányelvből eredő igények iránti perekben az igazságszolgáltatás egységesebb és szakosodottabb legyen.²¹¹⁷ Mindezek összevetéséből az EuB arra a megállapításra jutott, hogy Pp. törvényszéki hatáskört előíró rendelkezése nem sérti az egyenértékűség elvét.²¹¹⁸

4.4. A tényleges érvényesülés elve – az eljárási autonómia második korlátja

A tényleges érvényesülés elve megköveteli, hogy a tagállamok eljárási szabályai ne tegyék gyakorlatilag lehetetlenné vagy rendkívül nehézé az uniós jogon alapuló igények érvényesítését. A nemzeti bírónak a belső eljárásjogot lehetőleg úgy kell értelmeznie, hogy a tényleges érvényesülés követelményének tiszteletben tartása biztosítva legyen, ebből következően szükség esetén minden olyan nemzeti rendelkezés alkalmazásától el kell tekintenie, amelynek alkalmazása a konkrét ügyben az uniós jogot sértő eredményre vezetne.²¹¹⁹

Másrésről viszont a nemzeti és az uniós jogban is léteznek eljárásjogi korlátozások, más esetekben valamely jog érvényesítését ezek a szabályok szigorú feltételekhez köthetik. Anyagi és eljárásjogi határidők, illetékfizetési kötelezettség és egyéb eljárási költségek, új tények és bizonyítékok előadására, újabb jogorvoslat előterjesztésére vonatkozó korlátozások, a kérelemhez kötöttség elve stb. mind-mind fontos elemei a peres eljárásnak, melyek

2116 Ez a különbség abból a speciális eljárási helyzetből adódott, hogy az Itv. 39.§ (3) bekezdés a)-b) pontjai alapján, ha az eljárás tárgyának értéke nem állapítható meg, akkor a járásbíróóság előtti perben az illeték számításának alapja 350.000 Ft, míg törvényszék esetén 600.000 Ft.

2117 Más szempontokat is figyelembe véve az igazságszolgáltatási szervezetrendszerben fellelhető (hatásköri, illetékességi és perorvoslati) eljárási szabályokkal megteremthető az egyes bírósági fórumok közötti kiegyenlített munkamegosztás és a hatékony, de színvonalas ítélkezés törvényi feltételrendszere. Lásd.: NÉMETH János – TAMÁNE NAGY Erzsébet – TÖRÖK Judit – DÖME Attila – ÉLES Tamás – VARGA István: A polgári peres eljárás fórumrendszeréhez kapcsolódó egyes szabályozási előkérdések. In: NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. HVG-Orac, Budapest, 2014, 79.

2118 Vizsnyci ítélet 43-48. pont.

2119 Santex ítélet C-327/00. ECLI:EU:C:2003:109. 62-64. pont, Lammerzahl ítélet C-241/06.

ECLI:EU:C:2007:597. 62-63. pont.

rendszerint valamennyi nemzeti jogrendszerben fellelhetők. Ebből következően nem kerülhetnek mellőzésre, kizárólag abból az okból, mert rendkívül megnehezítik az uniós jogból eredő igények érvényesítését. Az ellentmondás feloldására találta ki az EuB a jogirodalom által "procedural rule of reason" tesztnek nevezett eljárást.²¹²⁰ Ez a vizsgálat abban áll, hogy minden esetben, amikor felmerül a kérdés, hogy valamely nemzeti eljárási rendelkezés lehetetlenné vagy rendkívül nehézé teszi-e az uniós jog alkalmazását, azt kell megvizsgálni, hogy milyen e rendelkezésnek az egész eljárásban betöltött helye, hogy hogyan zajlik az eljárás és melyek a sajátosságai a különböző nemzeti fórumok előtt. Ebből a szempontból adott esetben azokat az alapelveket is figyelembe kell venni, amelyek a nemzeti bírósági rendszer alapjául szolgálnak, mint például a védelemhez való jog, a jogbiztonság elve és az eljárás szabályos lefolytatásának elve.²¹²¹ Ennek értelmében, az ügyet teljes ténybeli és jogi összefüggésében kell vizsgálni. Fontos mindezek mellett arra is utalni, hogy a tényleges érvényesülés elve csak azt követeli meg, hogy a nemzeti eljárási szabályok ne tegyék rendkívül nehézé az uniós jog gyakorlását. Különösen azt nem követeli meg, hogy az ezen jogok gyakorlása 'könnyű' legyen, vagy különösen kedvező bánásmódban részesüljön.²¹²²

A Vizsnyicai ügy esetében az EuB az alkalmazandó Pp. szabályok tényleges érvényesülés elvének való megfelelés vizsgálata során három fontos jellemzőt vett figyelembe. Első kérdés volt a törvényszéki hatáskör esetén alkalmazandó magasabb eljárási illeték összeegyeztethetősége, második a kötelező a jogi képviselőt, végül pedig – a kisebb számú és központosított törvényszékekre tekintettel – a fogyasztó lakóhelyétől való esetleges földrajzi távolság kérdése.

Az EuB a kérdések megválaszolásakor felidézte egy korábbi spanyol ügyben hasonló eljárási szabályok tekintetében kifejtett álláspontját.²¹²³ A

2120 Sacha PRECHAL: Community Law in National Courts: The Lessons from van Schijndel. Common Market Law Review, 1998/3. 681-706., Johanna ENGSTRÖM: 'National Courts' Obligation to Apply Community Law Ex Officio – The Court Showing New Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy? 2008/1. Review of European Administrative Law, 67-89.

2121 Peterbroeck ítélet C-312/93. ECLI:C:EU:1995:437. 14. pont

2122 Wahl főtanácsnok indítványa C-482/12. sz. Micinsky és társa ügyben ECLI:EU:C:2013:765. 77. pont

2123 Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León ítélet C-413/12. ECLI:EU:C:2013:800. Ebben az ügyben az volt a fő kérdés, hogy a fogyasztóvédelmi szervezetek által indított, jogsértés

többletköltségek tekintetében – ami a magasabb eljárási illeték és a kötelező jogi képviselő miatt merül fel – hangsúlyozta, hogy a belső jogi jogorvoslatok felépítésére vonatkozó, a megfelelő igazságszolgáltatás és az előreláthatóság általános érdekét szolgáló eljárási szabályoknak elsőbbséget kell élvezniük az egyéni érdekekkel szemben, és nem fogadható el, hogy e szabályok eseti alapon, valamely fél egyedi gazdasági helyzetétől függően változzanak.²¹²⁴ Mindezek mellett utalt arra is, hogy költségek vizsgálatakor figyelembe kell venni a fogyasztó esetleges pénzügyi nehézségeinek ellentételezésére irányuló mechanizmusokat, így például a költségmentesség biztosítását.²¹²⁵

A földrajzi távolság kapcsán előidézett esetleges hátrányokra az Európai Bizottság hívta fel a figyelmet észrevételeiben, mely abból adódhat, hogy ilyen esetekben lényegesen kevesebb számú és központosított elhelyezkedésű törvényszékek járnak el, a felperes lakóhelyéhez jobban igazodó járásbíróságok helyett. Ebben a körben az EuB a korábban idézett spanyol illetve analógia útján alkalmazandó Agroconsulting-04 ítéletben megfogalmazott álláspontját megerősítve hangsúlyozta, az elé terjesztett iratokból – fenntartva, hogy az ezzel kapcsolatos vizsgálatokat még a tagállami bíróságnak kell elvégeznie – nem állapítható meg, hogy az eljárás szabályos lefolytatása megkövetelné a felperesi pozícióban lévő fogyasztónak az eljárás valamennyi szakaszában történő megjelenését.²¹²⁶ Mindezek alapján az EuB megállapította, hogy a Pp. azon hatásköri szabálya, mely alapján a tisztességtelen szerződési feltételek érvénytelenségének megállapítása iránt indított pereket át kell tenni a törvényszékekhez – főszabály szerint – nem ellentétes az egyenértékűség és tényleges érvényesülés elvével.

megszüntetésére irányuló keresetekre irányadó azon spanyol eljárási szabályok, melyek szerint az ilyen keresetet az alperes székhelye szerinti bíróságon kell megindítani, illetve hogy az illetékesség hiányát megállapító határozat ellen nincs helye fellebbezésnek, ellentétes-e az uniós joggal.

2124 Uo. 38. pont,

2125 A magyar polgári eljárások tekintetében még figyelembe vehetők a további költségkedvezmények közül az illetékfeljegyzési jog, illetve a pártfogó ügyvédi képviselő biztosítására vonatkozó Pp. szabályok, melyeket szintén a peres fél jövedelmi, vagyoni viszonyai alapján engedélyez a bíróság, illetve rendel ki az illetékes kormányhivatal.

2126 Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León ítélet EU:C:2013:800, 41. pont, Agroconsulting-04 ítélet C-93/12 ECLI:EU:C:2013:432. 50. pont.

5. AZ EU-JOG JOGALKALMAZÓRA GYAKOROLT KÖZVETETT HATÁSA

Az EU-jog jogalkalmazóra gyakorolt közvetett hatása alatt azt értjük, amikor az EuB esetjogában kifejtett jogértelmezés alapján az eljáró bíróság anélkül kezd el másként értelmezni és alkalmazni egy eljárásjogi eszközt, hogy az azt meghatározó eljárásjogi normaszöveg módosulna. Ez a tagállami bíróságoknak az Európai Unióról szóló Szerződés (a továbbiakban: EuSz.) 4. cikk (3) bekezdésében megfogalmazott lojális együttműködés elve alapján kötelessége is. A lojalitás elve a tagállam minden szervére, így a bíróságokra is kiterjed, ezért megköveteli az uniós jog figyelembe vételét. Ez olyan esetekre is igaz, amikor a felek részéről közvetlenül nem történik hivatkozás az uniós jogra. A jóhiszemű együttműködés kötelezettsége megköveteli, hogy akár ex officio felismerésre és alkalmazásra kerüljenek tagállami bíróság által az uniós jog rendelkezései. Még kifejezett jogszabályi rendelkezés hiánya sem akadályozza az uniós jogrend tartalmának és általános elveinek alkalmazását.²¹²⁷ Így az eljáró bíróságok – akár eljárásjogi kérdésekben is – nem várhatnak arra, hogy a tagállami jogalkotó a jogszabály szükségszerű módosítását elvégezze, hanem eljárásuk során közvetlenül alkalmazniuk kell az EuB által értelmezett uniós normákat, esetleg mellőzniük az azzal ellentétes hazai rendelkezéseket.

Ezt a hatást jól szemlélteti a perköltség-biztosítékra vonatkozó szabályok változása. Ebben az esetben magyar bíróságok az Európai Unióhoz való csatlakozást követően, a 2007-es Pp. módosításig az EuB értelmezése alapján közvetlenül alkalmazták az EK. Szerződés 12. cikkében megfogalmazott diszkrimináció tilalmára vonatkozó rendelkezést. Az egyik közzétett bírói döntés úgy fogalmazott²¹²⁸, hogy bár a csatlakozással a Pp. perköltség-biztosítékra vonatkozó szabályai nem módosultak, azonban annak tartalma mégis változott és kibővült egy olyan nemzetközi szerződéssel (EK Alapító Szerződés), amely a saját alkalmazását közvetlenül és a csatlakozásunk folyományaként ettől kezdődően előírja. Mivel az EuB a 12. cikk értelmezése kapcsán kifejtett ítélkezési

²¹²⁷ GOMBOS Katalin: Az uniós jogból fakadó bírói jogvédelmi eszközök szintjei és lépcsőfokai. Európai Jog, 2011/5., 35-45.

²¹²⁸ BDT 2004.1031.

gyakorlatában²¹²⁹ kimondta, hogy ellentétes az uniós joggal, a tagállami jogi személyek perköltség-biztosíték fizetésre való kötelezése, ezért a magyar bíróságok is az uniós értelmezéssel összhangban kezdték el alkalmazni az Pp. 85. §-át anélkül, hogy a normaszöveg változott volna.

Még szembetűnőbb az uniós jog jogalkalmazóra gyakorolt közvetlen hatása a hivatalbóliság uniós jogi vetületének vizsgálatakor, ezért a következő fejezetben ezt a kérdést vizsgálom meg átfogó jelleggel.

5.1. Uniós jog alkalmazása hivatalból

A Pp. 3.§ (2) bekezdése fogalmazza meg a polgári perjog egyik fontos alapelvét a kérelemhez kötöttséget. Ez azt a korlátozást jelenti, hogy a bíróság nem dönthet olyan kérdésről, amely vonatkozásában a felek nem terjesztettek elő kérelmet. Ez alól az alapelv alól maga a Pp. is megfogalmaz kivételeket például házassági perek (Pp. 287.§) vagy a szülői felügyelettel kapcsolatos perek (Pp. 302.§ (3) bek.) esetében. A kérelemhez kötöttség elve kizárja tehát, hogy a bíróság a felek alanyi jogaival rendelkezzen, nem zárja azonban ki, hogy a tényállás megállapítása körében olyan körülményeket is figyelembe vegyen, amelyekre a felek nem hivatkoztak. Így szintén kivételként értelmezhető, hogy a bíróság a szerződés semmisségét – a korábbi bírói gyakorlat (1/2005 (VI.15.) PK vélemény) alapján és immár jogszabályi szintre lépve a Ptk. 6:88.§ (1) bekezdése szerint is – hivatalból észleli. A bíróság bizonyítást is – főszabály szerint – a felek kérelme alapján rendel el. Olyan bizonyítást, amelyet a peres felek egyike sem indítványozott, a bíróság csak a törvény külön felhatalmazása alapján rendelhet el hivatalból, például státuszperekben vagy szűk körben a közigazgatási perekben.²¹³⁰

Az uniós jog és a vonatkozó joggyakorlat alapján kérdésként merül fel, hogy vajon a kérelemhez kötöttség elve alól az uniós jog ex officio alkalmazása újabb kivételeket jelent-e és ha igen, akkor milyen feltételekkel. A korábban ismertetett eljárásjogi autonómia kereteit az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés

²¹²⁹ Hayes ítélet C-323/95. ECLI:EU:C:1997:169. 25. pont, Saldanha ítélet C-122/96. ECLI:EU:C:1997:458. 30. pont.

²¹³⁰ Complex kommentár Pp. 3. §-hoz fűzött magyarázata.

elve határozza meg. A tényleges érvényesülés elve magában foglalja, hogy az uniós jog által biztosított jogoknak a gyakorlatban is érvényesülniük kell. Ezen elvek együttesen olyan mércét is jelentenek, amely alapján meg kell vizsgálni azt a nemzeti eljárási szabályt, amely korlátozza, hogy a bíróság hivatalból vegyen figyelembe egy jogalapot.²¹³¹ Az EuB joggyakorlatában főszabályként meghatározta, hogy az uniós jog nem írja elő a nemzeti bíróság számára, hogy az uniós jogszabályba ütközést hivatalból vizsgálják, ha a felek arra nem hivatkoztak.²¹³² Ez alól a szabály alól az említett két alapelv érvényesülése érdekében az EuB kivételeket fogalmazott meg. Felismerte ugyanis, hogy az általa kidolgozott alapelvek alkalmazása szükségszerűen eltérő lehet a különböző tagállami eljárási szabályok és az egyes jogviták esetén.²¹³³ A Peterbroeck ügyben már azt mondta ki, hogy ellentétes az uniós joggal az a nemzeti eljárásjogi szabályozás, amely megtiltja a bíróság számára, hogy hivatalból vizsgálja a belső jogi norma uniós joggal való összeegyeztethetőségét, ha az eljárásban érintett személy arra határidőn belül nem hivatkozott. Az Océano Gruppo Editorial és Salvat Editores egyesített ügyekben²¹³⁴, valamint a Cofidis-ügyben²¹³⁵ az EuB megállapította a 93/13/EGK tanácsi irányelv céljai eléréséhez szükség volt arra a lehetőségre, hogy a nemzeti bíró hivatalból meghatározhassa, hogy a fogyasztói szerződésben a joghatósági kikötés tisztességtelen feltételnek minősül-e. Ez a cél végső soron az volt, hogy védelemben részesítse a fogyasztókat a fogyasztói szerződésben szereplő tisztességtelen feltételekkel szemben. A Pannon ügyben hozott ítéletben az EuB kimondta a nemzeti bíróságokra ruházott feladat nem korlátozódik annak pusztá lehetőségére, hogy valamely szerződési feltétel esetlegesen tisztességtelen jellegét megítéljék, hanem magában foglalja ennek kötelezettségét is. E kötelezettség valamennyi tisztességtelen feltételre – és így a bírósági illetékességi kikötésre – is kiterjed.²¹³⁶

2131 Maduro főtanácsnok indítványa a Weerd és társai ügyben C-222/05. (ECLI:EU:C:2007:124) 17-18. pont.

2132 Van Schijndel ítélet C-430/93. (ECLI:EU:C:1995:441) 22. pont. Weerd ítélet C-222/05.

(ECLI:EU:C:2007:318) 42. pont.

2133 OSZTOVITS András: *Az előzetes döntéshozatali eljárás legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdései*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005, 36.

2134 Océano Grupo Editorial és Salvat Editores ítélet C-240/98. és C-244/98. (ECLI:EU:C:2000:346) 26. pont. Az ítélet magyar bírói gyakorlatra kifejtett hatása vonatkozásában lásd.: NEMESSÁNYI Zoltán: Océano Grupo magyar tengere. *Európai Jog*, 2008/8. 31-42.

2135 Cofidis ítélet C-473/00. ECLI:EU:C:2002:705. 32-33. pont.

2136 Pannon GSM ítélet C-243/08. ECLI:EU:C:2009:350. 44. pont.

A VB Pénzügyi Lízing ügyben pedig a Pp. bizonyításra vonatkozó rendelkezéseit is vizsgálva azt mondta ki az EuB, hogy az eljáró bíróságnak hivatalból kell bizonyítást folytatnia annak megállapítása érdekében, hogy az előtte folyamatban lévő ügy alapjául szolgáló fogyasztói szerződés részét képező kizárólagos illetékességi kikötés 93/13 Irányelv hatálya alá tartozik-e, és amennyiben igen, hivatalból kell értékelnie az ilyen kikötés esetlegesen tisztességtelen jellegét.²¹³⁷

Mindezek alapján a főszabály és fogyasztói szerződéseket érintő ügyekben megfogalmazott kivételek egymáshoz való viszonyát tekintve akként összegezhető az EuB joggyakorlata, hogy a tényleges érvényesülés elve nem kötelezi a nemzeti bíróságokat arra, hogy hivatalból figyelembe vegyék az uniós jogra alapított jogalapokat, kivéve, ha ez annak érdekében szükséges, hogy az uniós jogrend által biztosított jog esetén a bírósági jogvédelmet biztosítsák. Ebből eredően a nemzeti bíróságok kötelezettsége beavatkozni, ha ez az uniós jogrend által biztosított jogok védelme érdekében szükséges.

A felvázolt – magyar ügyeket is érintő – EuB-i jogértelmezés hatására az egységes gyakorlat kialakítása érdekében a Kúria a fogyasztói szerződésekkel kapcsolatban külön véleményt fogadott el²¹³⁸. A vonatkozó uniós jogszabályok és a kialakult EuB-i gyakorlat alapján a Kúria úgy foglalt állást, hogy a perbeli jogviszony jogi minősítése során a bíróság nincs kötve a felek előadásához. Külön erre irányuló kérelem, hivatkozás nélkül hivatalból is vizsgálnia kell és meg kell állapítania azt, hogy a perbeli jogviszony fogyasztói szerződésnek minősül-e vagy sem. A jogviszony minősítése érdekében azonban a bíróság hivatalból nem rendelhet el bizonyítást. Kétség esetén, vagyis ha a rendelkezésre álló adatok alapján nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy az adott jogviszony fogyasztói szerződésnek minősül-e vagy sem, a Pp. 3.§ (3) bekezdése szerinti tájékoztatásnak arra kell irányulnia, hogy a bizonyítási teher általános szabályának (Pp. 164.§ (1) bekezdés) megfelelően a szerződés fogyasztói jellegét a fogyasztónak kell bizonyítania,

²¹³⁷ VB Pénzügyi Lízing ítélet C-137/08. ECLI:EU:C:2010:659. 45-56. pont.

²¹³⁸ 2/2011. PK vélemény a fogyasztói szerződés érvényességével kapcsolatos egyes kérdésekről. Bírósági Határozatok 2012. évi 3. szám.

hiszen a szerződés ilyenkénti minősítése az ő érdekében áll.²¹³⁹ Érdemes emlékeztetni arra, hogy bár a Kúria kollégiumi véleménye nem bír kötelező erővel, azonban a gyakorlatban alapvető és önálló eszköze a jogegység adott területen való biztosításának.²¹⁴⁰ Ebből következően bár eljárásjogi szabálmódosításra nem került sor, a PK vélemény – jogegységesítő jellegénél fogva – jelentősen hatást gyakorolt a magyar bírói gyakorlatra.

2139 Uo. 1. ponthoz fűzött indokolás.

2140 KÖRÖS András – WELLMANN György: Javaslatok a jogegység biztosítására fórum- és eszközrendszerének az alakítására. Magyar Jog, 2011/5. 257-265.

6. AMIRE (MÉG) NEM REAGÁLT A JOGALKOTÓ

Általánosságban megállapítható, hogy a magyar jogalkotó viszonylag gyorsan reagált a magyar ügyekben született EuB ítéletekre, és szükség szerint módosította az érintett jogszabályokat, vagy adott esetben külön törvényben kezelte a hiányosságokat.²¹⁴¹ Az viszont – kevés kivételtől eltekintve – nem igazán jellemzi a jogalkotót, hogy más tagállamokat érintő EuB ítéletekre figyelemmel eszközölne jogszabályi módosítást, miközben az ítéletben felvetett hiányosság a magyar jogrendszert is jellemzi. Természetesen mondhatjuk, hogy a fentebb részletezett lojalitási alapelvből és a közvetlen alkalmazandóság kötelezettségéből adódóan nincs szükség jogszabályi módosításra, ugyanis a jogalkalmazás során ez könnyen kezelhető: a bíróság alkalmazza az eddig nem ismert jogintézményt (lásd. a perköltségbiztosíték esetét az uniós jogi személyek tekintetében), vagy mellőzi az uniós jogrenddel ellentétes hazai rendelkezést (hivatalbóliság). Azonban ez nem minden esetben ilyen egyszerű. Különösen akkor nem az, ha az uniós jog hatására alkalmazandó jogintézmény ellentétes az eljárásjogi alapelvekkel, vagy legalábbis nehezen hozható összhangba a hazai szabályozás rendszerével.

Mint ahogy azt korábban ismertettem az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elve alkalmazásának több megnyilvánulási formáit ismerjük. Jelen fejezetben arra térek ki, amikor a két elv érvényesülése új jogorvoslati lehetőségek megteremtését is követelheti.

Az EuB ítélkezési gyakorlata szerint az állam minden szerve köteles hatáskörén belül biztosítani az uniós jog rendelkezéseinek betartását.²¹⁴² Azon értelmezés, amelyet az EuB az előzetes döntéshozatali eljárás során valamely uniós jogszabályra vonatkozóan kifejt, szükség esetén megmagyarázza és pontosítja a szabály jelentését és terjedelmét, amely szerint azt a hatálybalépésének

2141 Ezzel kapcsolatban, főként adójogi és polgári jogi ügyek vonatkozásban, lásd. SOMSSICH Réka: Gondolatok az előzetes döntéshozatali eljárásban hozott ítélet jogalkotási, jogalkalmazási összefüggései kapcsán. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A magyar bírósági gyakorlat az előzetes döntéshozatali eljárások kezdeményezésének tükrében*. HVG-Orac, Budapest, 2014. 222-226.

2142 Bizottság kontra Németország ítélet C-8/88. EU:C:1990:241. 13. pont

időpontjától értelmezni és alkalmazni kell, illetőleg alkalmazni és értelmezni kellett volna.²¹⁴³

Az elmúlt évek joggyakorlata azt mutatja, hogy az EuB különféle eszközöket használ abból a célból, hogy arra ösztönözze a nemzeti bíróságokat és közigazgatási hatóságokat, hogy még hatékonyabban alkalmazzák az uniós jogot. A közigazgatási határozatok és azok felülvizsgálata során hozott bírósági határozatok egyre gyakrabban képezik tárgyát az előzetes döntéshozatali eljárásoknak. Az olyan ügyek, mint a Bizottság kontra Olaszország²¹⁴⁴, Köbler²¹⁴⁵, Traghetti²¹⁴⁶ vagy a Lucchini²¹⁴⁷ azt jelzik, hogy az EuB nem habozik kihasználni a rendelkezésre álló eszközeit az EU-jog még hatékonyabb érvényesülésének elősegítéséhez.²¹⁴⁸ Ennek a törekvésnek egyik példája a Kühne & Heitz ügy²¹⁴⁹.

Ebben az esetben a kérdés az volt, hogy a közigazgatási szerv köteles-e az erre irányuló kérelem alapján a jogerős határozatot felülvizsgálni annak érdekében, hogy figyelembe vegye valamely releváns uniós jogi rendelkezésnek az EuB által utóbb adott értelmezését.

A felvetett jogkérdésben két elv szembenállása figyelhető meg. Egyfelől az uniós joghoz tartozó területeken a tagállami hatóságokat köti a lojális együttműködés elve. Ezen elv szerint a Szerződésekből és az Unió intézményeinek intézkedéseiből eredő kötelezettségek teljesítésének biztosítása érdekében megteszik a megfelelő általános vagy különös intézkedéseket, és tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely veszélyeztetheti az Unió célkitűzéseinek megvalósulását.²¹⁵⁰ A másik oldalról viszont a jogbiztonság elve – és azon belül a

2143 Denkavit italiana ítélet C-61/79. EU:C:1980:100. 16. pont és Brezezinski-ítélet C-313/05. EU:C:2007:33. 55. pont

2144 Bizottság kontra Olasz Köztársaság ügyben hozott ítélet C-129/00. ECLI:EU:C:2003:656.

2145 Köbler ítélet C-224/01 ECLI:EU:C:2003:513.

2146 Traghetti ítélet C-173/03. ECLI:EU:C:2006:391.

2147 Lucchini ítélet C-119/05. ECLI:EU:C:2007:434.

2148 Maciej TABOROWSKI: *Joined cases C-392/04 & C-422/04, i-21 Germany GmbH (C-392/04), Arcor AG & Co. KG (C-422/04), formerly ISIS Multimedia Net GmbH & Co. KG v. Bundesrepublik Deutschland, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 19 September 2006, not yet reported.* Common Market Law Review, Vol 44, No. 5. 2007, 1463.

2149 Kühne & Heitz ítélet C-453/00. ECLI:EU:C:2004:17.

2150 Ebben az értelemben lásd. Bizottság kontra Belga Királyság ügyben hozott ítélet C-85/85. ECLI:EU:C:1986:129. 22. pontját, El Dridi ítélet C-61/11. ECLI:EU:2011:268. 56. pontját.

res iudicata jogintézménye – az uniós jog alapvető jogelveinek egyike. A Köbler ügyben hozott ítéletében az EuB azt állapította meg, hogy annak érdekében, hogy biztosítva legyen mind a jog, mind a jogviszonyok stabilitása, illetve az igazságszolgáltatás megfelelő működése, fontos, hogy ne lehessen többé vita tárgyává tenni azokat a bírósági határozatokat, amelyek jogerőre emelkedtek a rendelkezésre álló jogorvoslatok kimerülését, vagy az azok előterjesztésére nyitva álló határidők leteltét követően.²¹⁵¹A probléma eldöntése azt is megválaszolja, hogy az EuB ítélet időbeli hatályának mekkora a terjedelme és erre való hivatkozással – külön eljárásban – megváltoztatható-e egy jogerős határozat.

A Kühne & Heitz ügyben az EuB végül arra a megállapításra jutott, hogy a jogbiztonság elve bizonyos esetekben korlátozottan érvényesül. A közigazgatási határozat meghozatalára illetékes közigazgatási szerv az együttműködés elve alapján köteles felülvizsgálni határozatát és négy feltétel teljesülése esetén köteles azt visszavonni. Először, a nemzeti jog alapján a közigazgatási szervnek hatáskörrel kell rendelkeznie a határozat visszavonására. Másodszor a szóban forgó határozat valamely végső fokon eljáró nemzeti bíróság ítélete nyomán vált jogerőssé. Harmadszor az említett ítélet – az EuB azt követő ítélkezési gyakorlatára tekintettel – az uniós jog olyan téves értelmezésén alapul, amelyet anélkül fogadtak el, hogy előzetes döntéshozatal céljából az EuB-hez fordultak volna. Negyedszer az érintett személy azt követően, hogy tudomására jutott az említett ítélkezési gyakorlat haladéktalanul a közigazgatási szervhez fordult.²¹⁵²

A Willy Kempter ügy²¹⁵³ szorosan kapcsolódik az előzőekben ismertetett jogkérdéshez. Az EuB a Kühne-feltételek harmadik elemét értelmezve kifejtette, hogy az két szorosan összefüggő tényezőn – az uniós jog téves értelmezésén és az előzetes döntéshozatali eljárás (előterjesztési kötelezettség ellenére való) mellőzésén – alapul. Ezért nem szükséges, hogy az alapügy felperese a határozat ellen benyújtott jogorvoslati kérelmében az uniós jogra kifejezetten hivatkozzon.

2151 Köbler ítélet C-224/01. EU:C:2003:513. 38. pont. Lásd még Eco Swiss ítélet C-126/97. ECLI:EU:C:1999:269. 46. pont.

2152 Kühne & Heitz ítélet C-453/00 (ECLI:EU:C:2004:17) 28. pont. A külföldi jogirodalomban az ítéletben megfogalmazott négy feltétel "Kühne-feltételek"-ként vált ismerté. Lásd: TABOROWSKI 1464.

2153 Willy Kempter ítélet C-2/06. ECLI:EU:C:2008:78.

A második kérdés arra vonatkozott, hogy a Kühne-feltételeken kívül az uniós jog előír-e valamilyen határidőt a jogerős, közösségi joggal ellentétes közigazgatási határozat felülvizsgálatára és kijavítására irányuló kérelem előterjesztésére. Ez lényegében a negyedik feltétel tartalmára vonatkozik, amely szerint az érdekeltnek az EuB ítélezési gyakorlatáról történt tudomásszerzést követően *haladéktalanul* a közigazgatási szervhez kell fordulnia.

Az EuB ebben a körben pontosítva a negyedik feltételt kifejtette, hogy az uniós jog semmilyen konkrét határidőt nem állapít meg a felülvizsgálatra irányuló kérelem előterjesztésére. Ugyanakkor az EuB joggyakorlatában a jogbiztonság érdekében az ésszerű mértékben meghatározott jogvesztő jellegű keresetindítási határidők uniós joggal való összeegyeztethetőségét elismerte.²¹⁵⁴ Ebből következően a tagállamoknak lehetőségük van arra, hogy a kérelem előterjesztésére vonatkozó ésszerű határidőt határozzanak meg, összhangban tényleges érvényesülésre és egyenértékűsége vonatkozó uniós jogelvekkel.²¹⁵⁵

A magyar polgári eljárásjog szempontjából a két ítélet legfontosabb megállapítása, hogy az uniós jogrend alapján lehetőség van arra, hogy egy jogerős bírósági ítélettel lezárult eljárásban, rendkívüli perorvoslati okként egy olyan EuB ítéletre hivatkozzanak, amelyben foglaltakat, ha az eredeti eljárásban alkalmazták volna, akkor az a kérelmezőre nézve kedvezőbb ítéletet eredményezett volna.

A magyar jogban a két legfontosabb rendkívüli perorvoslati eszköz: a perújítás és a felülvizsgálati eljárás. A perújítást a legfontosabb ismérvei alapján úgy határozhatjuk meg, mint a jogerős ítéletek elleni, nem fellebbviteli jellegű, rendkívüli perorvoslatot, amely csak a törvényben meghatározott okok alapján vehető igénybe.²¹⁵⁶ A célja, hogy egy újabb bírósági határozat a sérelmezett bírósági határozatra visszaható hatállyal szüntesse meg a jogsérelmet. A Pp. 260.§ (1) bekezdés a) pontja értelmében jogerős ítélet ellen perújításnak akkor van helye ha, a fél oly tényre vagy bizonyítékra, illetőleg olyan jogerős bírói vagy

2154 Emmott ítélet C-208/90. ECLI:EU:C:1991:333. 16. pont; Palmisani ítélet C-261/95. ECLI:EU:C:1997:351. 28. pont; Grundig Italiana ítélet C-255/00. ECLI:EU:C:2002:525. 34. pont

2155 Willy Kempter ítélet C-2/06. (ECLI:EU:C:2008:78) 55-60. pont

2156 KÉNGYEL Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012 (11. kiadás) 405.

más hatósági határozatra hivatkozik, amelyet a bíróság a perben nem bírált el, feltéve, hogy az – elbírálás esetén – reá kedvezőbb határozatot eredményezett volna. A Pp. perújításra vonatkozó XIII. fejezete, a kialakult bírói gyakorlat²¹⁵⁷, valamint a jogirodalom²¹⁵⁸ is egyértelmű abban a kérdésben, hogy a perújítás a jogerős határozat ténybeli hibái orvoslásának eszköze. Jellemét tekintve önálló perorvoslat, mivel független minden más perorvoslatoktól.²¹⁵⁹ Mindezek alapján megállapítható, hogy mivel jogkérdésben nincs helye perújításnak, így egy EuB ítélet is, mint perújítási ok alkalmazása a jelenlegi szabályozás alapján nem lehetséges.

A perújítással szemben jogkérdést reparáló – jogszabálysértésre való hivatkozással kérhető – rendkívüli jogorvoslati eszközként, a Kúria hatáskörébe tartozó felülvizsgálati eljárás áll rendelkezésre. A felülvizsgálat a megelőző eljáráshoz kapcsolódó rendkívüli, korlátozottan igénybe vehető fellebbezési perorvoslat, melynek – szemben a fellebbezéssel – kizárólag jogszabálysértésre hivatkozással alapítottan van helye. Jogorvoslati jellegéből adódóan funkciója a kérelmet előterjesztő fél által állított jogsérelem elbírálása és megalapozottsága esetén annak orvoslása. Rendkívüli és korlátozottan igénybe vehető, mert a felülvizsgálati kérelem csak jogerős határozattal szemben terjeszthető elő (Kfv.IV.35.305/2013/5). Felülvizsgálati kérelem esetén azonban az előterjesztésre nyitva álló határidő, a jogerős határozat közlésével veszi kezdetét, és innentől

2157 A perújítás az alapeljárás ténybeli hibáinak és nem az esetleges jogalkalmazási hibáinak kiküszöbölésére szolgál (BDT2008.1731). Jogkérdésben perújítás nem kezdeményezhető (EBH2000.371., BH 1996.430., BH 1986.519.), a kérelem elutasításának van helye, ha az a jogerős ítélet jogi álláspontját támadja (BH 1996.605). A bírói gyakorlat alapján azonos tényállású más ügyben – felülvizsgálati eljárásban – hozott jogerős ítélet nem szolgálhat perújítás alapjául. A jogerős bírói vagy más határozat, mint perújítási ok általában akkor használható, ha olyan kérdésre vonatkozik, amely a pernek előkérdése. Ez azt jelenti, hogy a jogerős bírói ítéletnek a perben eldöntendő kérdéssel olyan összefüggésben kell állnia, hogy a kapcsolat magára az érdemi döntésre kihat. Ellenkező értelmezés esetén a perújítás jogkérdésben biztosítana olyan rendkívüli jogorvoslatot, amelyre nem ez, hanem felülvizsgálati intézménye szolgál.

2158 A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 42. § (1) bekezdése értelmében a jogegységi határozat a bíróságokra nézve kötelező, nem minősül ugyanakkor olyan bírói határozatnak, amelyet perújítási oknak lehetne tekinteni. Az egységes bírói jogalkalmazás érdekében hozott jogegységi határozat ugyanis jogkérdésben foglal állást, a perújítással támadni kívánt jogerős ítélet ténybeli megalapozottságát nem érintheti (EH.2000. 370.) a Pp. rendelkezései és a következetes bírói gyakorlat szerint pedig jogkérdésben nincs helye perújításnak. BERECZKY Sára: *Perújítás a polgári perben*. Bírói gyakorlat füzetek 6. Opten Kiadó, Budapest, 2013, 66-67.

2159 Complex kommentár Pp. 260.§-ához fűzött magyarázat.

számított hatvan napon nyújtható be az elsőfokú határozatot hozó bíróságnál.²¹⁶⁰ Ez a Pp. 271.§ (2) bekezdésében meghatározott hatvan nap törvényi határidő, amit a bíróság sem hosszabbíthat meg. Ebből következően bár az uniós jogrendbe ütköző jogerős ítélet a felülvizsgálati eljárás során az EuB ítéletére hivatkozással megváltoztatható lenne²¹⁶¹, azonban az idő rövidségére való tekintettel nem alkalmas a Kühne és Willy Kempter ítéletben meghatározott jogorvoslat alkalmazására.

Nincs tehát olyan rendelkezése a hatályos Pp.-nek, amely lehetővé tenné a Kühne & Heitz ügyben megfogalmazott rendkívüli jogorvoslati indok alkalmazását. Erre a problémára az új Pp. javaslat sem tartalmaz érdemi megoldást. A javaslat egy lényeges ponton módosította a perújítási okok körét, nevezetesen megalkotta annak lehetőségét, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletére való hivatkozás – bizonyos feltételek fennállása esetén – okot adjon a perújításra, azonban az EuB ítéletét, mint perújítási ok továbbra sem szerepel a koncepcióban. Van olyan vélemény, miszerint contra legem értelmezéssel a perújításra vonatkozó szabályok megfelelnek az "EuB ítéletbe ütközés" mint perújítási ok alkalmazására²¹⁶², azonban, álláspontom szerint, ez a hiányosság csak Pp. kifejezett rendelkezésével – külön perújítási ok megalkotásával – lenne pótolható, és erre most jó lehetőség lenne a folyamatban lévő polgári eljárásjogi kodifikáció során.

7. ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban átfogóan vizsgáltam a Pp. azon változásait, amit az EU-jog

2160 Szemben a perújítási kérelemmel, ahol hat hónapos szubjektív határidőt határoz meg a törvény azzal, hogy öt év eltelte után (objektív határidő) perújítási kérelem már nem terjeszthető elő.

2161 Erre a megállapításra jutott PÁKOZDI Zita: Problémás kérdések a jogerő intézményével összefüggésben. Jogtudományi Közlöny, 2013/4. 190-191., azonban a felülvizsgálati határidő 60 napos időtartamának rövidségét nem vette figyelembe, ugyanis a Kühne és a Willy Kempter ítéletben meghatározott jogorvoslat alkalmazásához – a perújításhoz hasonlóan – legalább 3 és 5 év közötti határidőt kellene meghatározni.

2162 VINCZE Attila: Az Európai Bíróság ítéleteinek processzuális hatályához. Magyar Jog, 2008/12., 819-826. Az EuB a Kühne & Heitz ügy tényállásában egy közigazgatási hatósági határozat bírósági felülvizsgálattal jogerős lezárt esetet vizsgált, azonban – Vincze Attila álláspontja szerint – ez jogorvoslati eszköz nem korlátozható csak a közigazgatási eljárásokra. Kiterjed valamennyi olyan eljárásra, amely esetén a féllel szemben az állam áll szemben és harmadik személyt nem érint. Így már a közigazgatási eljárások mellett, ide sorolható a cégeljárás és a büntetőeljárás is.

akár közvetve, akár közvetlenül eredményezett. Az Európai Unióhoz való csatlakozást követő időszak vizsgálata rámutat arra, hogy az EU-jog alkalmazását és érvényesülését biztosító eljárásjogi szabályozás nemcsak a Pp. normaszövegének szintjén, hanem a bírói gyakorlatban is változott. Hatással volt az eljárás kezdeti szakaszában végzett eljárási cselekményekre, ezt támasztják alá például azok a változások, amelyek az illetékességi kikötés vizsgálatára vonatkoztak a fogyasztói szerződések esetén, illetve ami a költségkedvezmény szabályait, perköltség-biztosíték adása alóli mentességet rendezték az uniós jogalanyok esetén. Formálta az eljárás érdemi szakaszát is, amit a bizonyításfelvételi és a kézbesítési rendelet alkalmazása, illetve a hivatalbóliság kérdéskörének uniós jogi vetülete bizonyít. Az egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében a Kúria kifejezetten eljárásjogi kérdések tekintetében három kollégiumi véleményt fogadott el uniós jogi vonatkozásban, az előzetes döntéshozatali eljárás bírósági gyakorlatával pedig külön joggyakorlat-elemző csoport foglalkozott. Ezekből a megállapításokból – jellegüknél fogva – következik, hogy a mindennapi jogalkalmazásra kiható, a bírói gyakorlatot érdemben befolyásoló tényezővé vált az uniós jog.

Vannak azonban még megoldandó kérdések is. Erre hívja fel a figyelmet a Kühne-feltételek vizsgálata, aminek a magyar polgári eljárásjogban való alkalmazhatósága még jogalkotói válaszra vár, erre jó lehetőséget kínált új polgári perrendtartás kodifikációja, azonban erre vonatkozó megoldást az új Pp. javaslata sem kínált. Az EuB eljárásjogi kérdésekben kifejtett jogértelmezése konkrét kihívások elé állítja nemcsak a jogalkalmazót, hanem a jogalkotót is. Magyar viszonylatban nem példanélküli, hogy az előzetes döntéshozatali eljárása során olyan hiányosságra hívta fel a figyelmet az EuB, mely konkrét Pp. módosításokat eredményezett. Ez utóbbi esetek szempontjából különös fontossággal bír, hogy a készülő új polgári perrendtartás részletszabályainak megalkotása során figyelemmel legyenek az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elve által meghatározott keretekre is.

Az a tény, hogy az EU-jog hatással van a tagállami eljárásjogra, logikus következménye a belső piac négy gazdasági alapszabadsága működésének. Függetlenül attól, hogy ezt a jelenséget pozitív vagy negatív hatásnak tartjuk az

uniós jogon alapuló jogosultságok és kötelezettségek kikényszerítésének módja és eszköze a nemzeti eljárásjog, és ezért szükségszerűen változnia, alkalmazkodnia kell a megváltozott anyagi jogi igényekhez.

8. IRODALOMJEGYZÉK

8.1. Szakirodalom

BERECZKY Sára: *Perújítás a polgári perben*. Bírói gyakorlat füzetek 6. Opten Kiadó, Budapest, 2013.

BLUTMAN László: *A közösségi jogon alapuló igények érvényesítése a belső jogban*. Európai Jog, 2004/3. 12-18.

BLUTMAN László: *Az eljárási törvények újabb módosítása és az uniós jog*. Európai Jog, 2003/5.

CZUCZAI Jenő: *A Pp. 155/A.§-a által szabályozott előzetes döntéshozatal kezdeményezése iránti eljárás a magyar alkotmányosság rostáján*. Magyar Jog, 2004/9., 549-553.

DARÁZS Lénárd: *A "bírósválasztás" mint tisztességtelen szerződési kikötés*. Gazdaság és Jog, 2012/12.

Diana-Urania GALETTA: *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?* Springer, Heidelberg-Berlin, 2010.

GOMBOS Katalin: *Az uniós jogból fakadó bírói jogvédelmi eszközök szintjei és lépcsőfokai*. Európai Jog, 2011/5., 35-45.

GYEKICKY Tamás: *Az európai polgári eljárásjog hatása a magyar polgári eljárásjogra*. In: WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Az Európai Unió polgári eljárásjoga*. Complex Kiadó, Budapest, 2007.

GYEKICZKY Tamás: *Az Európai Bíróság ítélete magyar adóügyekben. A hozzáadottérték-adó levonásához való jog adóhatósági megtagadásáról. Jogesetek Magyarázata*, 2013/2.. 42-54.

HARSÁGI Viktória: *A határon átnyúló kézbesítés és az alperes (kötelezett) védelme az Európai Unióban*. Iustum Aequum Salutare IV. 2008/4. 129-142.

HEINEMANN Csilla – MAGYARFALVI Katalin – VEZEKÉNYI Ursula: *Előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése iránti kérelmet elbíráló határozatok a magyar bírói gyakorlatban*. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A magyar bírósági gyakorlat az előzetes*

döntéshozatali eljárások kezdeményezésének tükrében. HVG-Orac, Budapest, 2014. 185-221.

JANS, J.H.; PRINSEN, Jolande M. / Direct Effect : Convergence or Divergence? A Comparative Perspective. In: J.M. PRINSEN, Annette SCHRAUWEN (ed.): *Direct Effect; Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine*, Groningen, 2002, 105-126.,

Johanna ENGSTRÖM: 'National Courts' Obligation to Apply Community Law Ex Officio – The Court Showing New Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy? 2008/1. Review of European Administrative Law, 67-89.

KARDOS Gyula – TISZAVÖLGYI Gyöngyvér: *A Tanács 2001. május 28-i 1206/2001/EK Rendelete alkalmazása során felmerülő gyakorlati kérdésekről.* [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/tiszavogyi_gyongyver-kardos_gyula_a_tanacs_2001_majus_28i_1206_2001_ek_gyakorlati_kerdesekejljogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/tiszavogyi_gyongyver-kardos_gyula_a_tanacs_2001_majus_28i_1206_2001_ek_gyakorlati_kerdesekejljogi_forum].pdf) (letöltés időpontja: 2016. október 3.)

KELEMEN Dániel: A magyar osztalékadó-szabályozás és az uniós jog viszonya. *Európai Jog*, 2012/4. 11-16. o.

KEMENES István: Észrevételek a törvényszékek és bíróságok között az ügyek hatásköri megosztásához. In: NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai.* HVG-Orac, Budapest, 2014.

KENGyel Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog.* Osiris Kiadó, Budapest, 2012 (11. kiadás) 405.

KÖRÖS András – Wellmann György: *Javaslatok a jogegység biztosítására fórum- és eszközrendszerének az alakítására.* *Magyar Jog*, 2011/5. 257-265.

Maciej TABOROWSKI: *Joined cases C-392/04 & C-422/04, i-21 Germany GmbH (C-392/04), Arcor AG & Co. KG (C-422/04), formerly ISIS Multimedia Net GmbH & Co. KG v. Bundesrepublik Deutschland, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 19 September 2006, not yet reported.* Common Market Law Review, Vol 44, No. 5. 2007.

Michael BOBEK: *Why there is no principle of "procedural autonomy" of the member states?*In: Hans-W.MICKLITZ – Bruno De WITTE (ed.): *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States.* Intersentia, Cambridge, 2011. 317-318.

MOHÁCSY Zsuzsanna – CZUKORNÉ FARSANG Judit: Gondolataink a Fővárosi Ítéltábla 3/2004. (XI.22.) számú ajánlához fűzött észrevételekről. *Európai Jog*, 2006/1. 53-54.

NEMESSÁNYI Zoltán: A tisztességtelen szerződési feltételek európai szabályozásának hatása a nemzeti polgári eljárásjogok alapelveire, *Scientia Iuris*.

2012/1-2. szám.

NEMESSÁNYI Zoltán: Oceano Grupo magyar tengere. *Európai Jog*, 2008/3., 31-42.

NÉMETH János – TAMÁNE NAGY Erzsébet – TÖRÖK Judit – DÖME Attila – ÉLES Tamás – VARGA István: A polgári peres eljárás fórumrendszeréhez kapcsolódó egyes szabályozási előkérdések. In: NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. HVG-Orac, Budapest, 2014, 79.

OROSZ Nóra Natália: Az Európai Bíróság ítélete a VALE Építési Kft. ügyében: az EUMSZ 49. és 54. cikkéből eredő tagállami kötelezettségszegés kérdése. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/3. sz. 66-73.

ORTLEP, Maartje VERHOEVEN: The principle of primacy versus the principle of national procedural autonomy. *NALL* 2012, april-juni, DOI: 10.5553/NALL/000004 (letöltés ideje:2014.10.26.).

OSZTOVITS András: A közösségi jog hatása a fogyasztói szerződések magyar szabályozására és joggyakorlatára. *Gazdaság és Jog*, 2009/12.11-15.

OSZTOVITS András: A perköltség-biztosíték közösségi jogi szabályai – észrevételek a Fővárosi Ítélőtábla Polgári Kollégiumának ajánlásához. *Európai Jog*, 2005/5. 3-8.,

OSZTOVITS András: *Az előzetes döntéshozatali eljárás legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdései*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005. 37.

OSZTOVITS András: Az Európai Unió polgári eljárásjoga fejlődésének irányai. *Európai Jog*, 2008/5. szám, 7.

OSZTOVITS András: *Jogharmonizációs délibáb – megjegyzések a 2003. évi XXX. törvényhez*. *Európai Jog*, 2003/5. 26-27.

OSZTOVITS András: Köddé fakult délibáb – a Cartesio ügyben hozott ítélet hatása a magyar polgári eljárásjogra. *Európai Jog*, 2009/9. 26-30.

OSZTOVITS ANDRÁS: Magyar fogyasztóvédelmi ügyek az Európai Közösségek Bírósága előtt. *Fogyasztóvédelmi Szemle*, 2009/2. 65-70.

PÁKOZDI Zita: Problémás kérdések a jogerő intézményével összefüggésben. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/4.

Sacha PRECHAL: Community Law in National Courts: The Lessons from van Schijndel. *Common Market Law Review*, 1998/3. 681-706.

SOMSSICH Réka: Gondolatok az előzetes döntéshozatali eljárásban hozott ítélet jogalkotási, jogalkalmazási összefüggései kapcsán. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A magyar bírósági gyakorlat az előzetes döntéshozatali eljárások kezdeményezésének tükrében*. HVG-Orac, Budapest, 2014. 222-226.

SZABÓ Péter: A Pp. előzetes döntéshozatali eljáráshoz kapcsolódó rendelkezésinek felsőbbbíróági gyakorlata. Európai Jog, 2009/1. 3-12.

SZABÓ Péter: Az Ynos Kft.-ügyben hozott luxemburgi bírósági ítélet előzményei és utóélete – az előterjesztő magyar bíró szemével. Európai Jog, 2006/5. 31-36.

TÁRNOKI Péter: Az áfa-levonási jog korlátozásának határai: az Európai Bíróság által a C-74/08. számú PARAT-ügyben hozott előzetes döntéshozatali ítélet. Európai Jog, 2009/4. 37-40.

Van GERWEN, W.: Of Rights, Remedies and Procedures. Common Market Law Review, 2000/3. 501-502.

VINCZE Attila: Az Európai Bíróság ítéleteinek processzuális hatályához. Magyar Jog, 2008/12., 819-826.

WALLACHER Lajos – JENEY Petra – BOZZAY Erika – SIMON Balázs: Az előzetes döntéshozatali eljárás koncepciója a 2003. évi XXX. törvényben. Európai Jog, 2003/5. 4-11.

8.2. Jogesetek jegyzéke

8.2.1. Európai Unió Bírósága ítéletei

Alakor ítélet C-191/12. ECLI:EU:C:2013:315.

Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León ítélet C-413/12. ECLI:EU:C:2013:800.

Bizottság kontra Belga Királyság ügyben hozott ítélet C-85/85. ECLI:EU:C:1986:129.

Bizottság kontra Németország ítélet C-8/88. EU:C:1990:241.

Bizottság kontra Olasz Köztársaság ügyben hozott ítélet C-129/00. ECLI:EU:C:2003:656.

Brezezinski-ítélet C-313/05. EU:C-2007:33.

C-488/12., C-489/12., C-490/12., C-491/12., C-526/12. sz. egyesített ügyekben hozott ítélet ECLI:EU:C:2013:703.

Cartesio ítélet C-210/06. ECLI:EU:C:2008:723.

Cofidis ítélet C-473/00. ECLI:EU:C:2002:705.

Data Delecta ítélet C-43/95. (ECLI:EU:C:1996:357).

Denkavit italiana ítélet C-61/79 EU:C:1980:100.
Eco Swiss ítélet C-126/97. ECLI:EU:C:1999:269.
Edis-ítélet C-231/96 ECLI:C:EU:1998:401.
El Dridi ítélet C-61/11. ECLI:EU:2011:268.
Emmott ítélet C-208/90. ECLI:EU:C:1991:333.
Érsekcsanádi Mezőgazdasági Zrt. ítélet C-56/13 ECLI:EU:C:2014:352.
ET Agroconsulting- 04 ítélet C-93/12. ECLI:EU:C:2013:432 39.
Fixtures Marketing ítélet C-444/02. ECLI:EU:C:2004:697.
Franklin Templeton végzés C-112/12. ECLI:EU:C:2012:769.
Grundig Italiana ítélet C-255/00. ECLI:EU:C:2002:525.
Hackl főtanácsnok indítványa a C-46/02. sz. ügyben, ECLI:EU:C:2004:332.
Hardimpex végzés C-444/12. ECLI:EU:C:2013:318.
Hardimpex végzés C-444/12. ECLI:EU:C:2013:318.,.
Hayes ítélet C-323/95. ECLI:EU:C:1997:169.
Hermes Hitel és Faktor Zrt. végzés C-16/12. ECLI:EU:C:2012:426.
I-21 Germany és Arcor egyesített ügyekben hozott ítélet C-392/04. és C-422/04. ECLI:EU:C:2006:586.
Iaia ítélet C-452/09. ECLI:C:2011:323
IBIS végzés C-490/11. ECLI:EU:C:2012:229;
Kásler ítélet C-26/13. ECLI:EU:C:2014:282
Köbler ítélet C-224/01 ECLI:EU:C:2003:513.
KÖGÁZ/OTP ítélet C-283/6. és C-312/06. ECLI:EU:C:2007:598.
Kühne & Heitz ítélet C-453/00. ECLI:EU:C:2004:17.
Lammerzahl ítélet C-241/06. ECLI:EU:C:2007:597.
Lucchini ítélet C-119/05. ECLI:EU:C:2007:434.
Maduro főtanácsnok indítványa a Weerd és társai ügyben C-222/05. ECLI:EU:C:2007:124.
Monika Kušionová ítélet C-34/13. ECLI:EU:C:2014:2189.
Nádasdi ítélet C-290/05. és Németh ítélet C-333/05. (ECLI:EU:C.2006:652)

Océano Grupo ítélet C-240/98. ECLI:EU:C:2000:346.

OFAB ítélet C-147/12. ECLI:EU:C:2013:490.

OTP Bank ítélet C-519/12. ECLI:EU:C:2013:674.

Palmisani ítélet C-261/95. ECLI:EU:C:1997:351.

Pannon Gép Centrum ítélet C-368/09. ECLI:EU:C:2010:441.

Pannon GSM ítélet C-243/08. ECLI:EU:C:2009:350.

Parat ítélet C-74/08. ECLI:EU:C:2009:261.

Peterbroeck ítélet C-312/93. ECLI:C:EU:1995:437.

Pontin ítélet C-63/08. ECLI:EU:C:2009:666.

Preston ítélet C- 78/98 ECLI:EU:C:2000:247.

Q-Beef NV ítélet C-89/10. ECLI:EU:C:2011:555

Rewe ítélet C-33/76. ECLI:EU:C:1976:188.

Saldanha ítélet C-122/96. ECLI:EU:C:1997:458.

Santex ítélet C-327/00. ECLI:EU:C:2003:109.

Sharpston főtanácsnok indítványa C-497/13. sz. Faber ügyben ECLI:EU:C:2014:2403.

Suzanne Bulicke ítélet C-246/09. ECLI:EU:C:2010:418.

Tizzano főtanácsnok indítványa a C-302/04. sz. Ynos-ügyben ECLI:EU:C:2005:576.

Traghetti ítélet C-173/03. ECLI:EU:C:2006:391.

Transportes Urbanos ítélet C-118/08. ECLI:EU:C:2010:39.

Trstenjak főtanácsnoki indítványa a C-591/10. ügyben ECLI:EU:C:2012:9.

Uzsodaépítő ítélet C-392/09. ECLI:EU:C:2010:568.

VALE ítélet C-378/10. ECLI:EU:C:2012:440

Van der Weerd és társai egyesített ügyben hozott ítélet C-222/05 és C-225/05. ECLI:EU:C:2006:586. 28.

Van Schijndel ítélet C-430/93. ECLI:EU:C:1995:441.

VB Pénzügyi Lízing ítélet C-137/08. ECLI:EU:C:2010:659

Vizsnyciai ítélet C-567/13. ECLI:EU:C:2015:88.

Wahl főtanácsnok indítványa C-482/12. sz. Micinsky és társa ügyben ECLI:EU:C:2013:765.

Weerd ítélet C-222/05. ECLI:EU:C:2007:318.

Willy Kempter ítélet C-2/06. ECLI:EU:C:2008:78.

Ynos ítélet C-302/04. ECLI:EU:C:2006:09.

Zuid-Chemie ítélet C-189/08. ECLI:C:EU:2009:475.

8.2.2. Magyar jogesetek jegyzéke

BDT 2004.1031 (Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.676/2004/1.)

BDT 2004.1031.

BDT2008.1731

BH 1986.519.

BH 1996.430.,

BH 1996.605

Budapesti XX., XXI. és XXIII. Kerületi Bíróság 3.G.XXI.22.694/2012/41. számú végzése,

Debreceni Ítéltábla Gf.III.30.904/2010/2.,

EBH2000.371.,

EH.2000. 370

Fővárosi Ítéltábla 10.Gpkf.44.683/2007/2.

Gyulai Törvényszék 5.P.20029/2014/15. számú végzése

Ráckevei Járásbíróság 20.P.21.699/2012/30. számú végzése

Munkajogi, közigazgatási és európai jogi szekció
Joghallgatói tagozat

JUHÁSZ LÍVIA

**A MUNKÁLTATÓI KÁRFELELŐSSÉG ANOMÁLIÁI AZ ÚJ MUNKA
TÖRVÉNYKÖNYVÉNEK TÜKRÉBEN**

ELŐSZÓ

Az 1992. évi XXII. törvényt (régi Mt.) felváltó 2012. évi I. törvény (új Mt.), mely szakaszos hatálybaléptetése után, teljes egészében 2013. január 1. napjától kezdődően több kérdés tekintetében is merőben megváltoztatta az addig ismert munkajogi szabályozást. Mostanra már nyilvánvalóvá vált, hogy a jogalkotó az új szabályozást körültekintően készítette el, hiszen az alapvetően jól illeszkedik a hatályos jogrendszerbe, azonban vannak olyan kérdések, melyek tekintetében az új, haladó és modern szemléletű törvény más jogterület elavultabb szabályaival ellentmondásba kerül, így a gyakorlatban alkalmazásuk nehézkessé válik. Jelen dolgozatban az egyik ilyen jogalkalmazási bizonytalanságra szeretném felhívni a figyelmet, nevezetesen a munkáltató kártérítési felelősségének anomáliájára, mely a Munka törvénykönyve (továbbiakban Mt.) és a Munkavédelmi törvény (továbbiakban Mvt.) szabályozásainak differenciáján alapszik.

A munkavállalót ért munkabaleset, vagy foglalkozási megbetegedés esetén ugyanis a történetek 3 jogterület együttes alkalmazásával, 3 különböző szempontrendszer alapján, 3 aspektusból vizsgálandóak. Első körben a munkavállaló az egészségében, testi épségében, vagy a munkahelyre bevitt dolgaiban keletkezett kár tekintetében az Mt. 166.§ (1) bekezdése alapján megtérítési igénnyel léphet fel a munkáltatójával szemben, aki az Mt. 167.§ (1) bekezdése szerint köteles megtéríteni a munkavállaló mindazon kárát, mely a munkaviszonnyal összefüggésben keletkezett. Másik aspektusban munkabaleset esetén a munkáltatóval szemben az 1993. évi XCIII. törvény (továbbiakban Mvt.) szabályai szerint a munkavédelmi hatóság közigazgatási eljárást kezdeményez, melynek feladata, hogy megvizsgálja, a munkáltató betartotta-e a törvényben meghatározott munkavédelmi előírásokat és amennyiben megállapítja a munkáltató felelősségét, közigazgatási bírságot szab ki. Harmadik szempontként

merül fel a társadalombiztosítási szerv lehetséges eljárása a munkáltatóval szemben abban az esetben, ha a munkabaleset, vagy foglalkozási megbetegedés kialakulásáért a munkáltató tehető felelőssé akár szándékos tevékenysége, akár a munkavédelmi szabályok be nem tartása miatt.²¹⁶³

Mindezek alapján látható, hogy egy esemény, egy azon történeti tényállás különböző jogterületek által egyszerre érintett, fontos lenne tehát ezen jogterületek megfelelő jogharmonizációja ahhoz, hogy gyakorlati alkalmazásuk ne okozzon jogbizonytalanságot. Az általam feldolgozott területen azonban nem teljes az összhang a 3 jogterület között, melynek a legfőbb oka, hogy míg a munka törvénykönyvét 2012-ben újragondolták, így egy modernebb jogalkotói szemléletet képvisel, számos olyan jogintézményt építettek bele, mely az előző 1992-es régi Mt.-ben nem szerepelt, azonban más jogágakban (főleg a polgári jogban) gyakorlatban jól működnek.

Többek között a munkáltató kártérítési felelőssége is nagy változásokon esett át, a mentesülési lehetőségek kibővültek, az új Mt.-ben helyet kapott a polgári jogban alkalmazott előreláthatósági klauzula, mely változások összességében a munkáltató számára kedvező változásokat hoztak. Az Mt. új szabályainak fényében a munkáltató több esetben mentesülhet a felelősség alól, mint korábban azt a régi Mt. lehetővé tette, azonban az Mvt. és társadalombiztosítás intézményét szabályzó 1997. évi LXXX. törvény (továbbiakban Tbj.) továbbra is szigorúbb álláspontot képviselnek a munkáltató felelősségét tekintve a munkabalesetek, foglalkozási megbetegedések esetén.

Ez az eltérés pedig a 3 jogterület együttes alkalmazása során komoly problémákat vet fel. Jelen dolgozatban a terjedelmi korlátok miatt csupán az új Mt. és az Mvt. szabályait teszem vizsgálat tárgyává, de szintén érdekes a Tbj. viszonya is az általam vizsgáltakhoz.

2163 SÍPKA PÉTER MÁTÉ: *A megváltozott munkáltatói felelősség kollíziója a munkavédelem és társadalombiztosítás szabályaival Magyarországon*, 2014, Debrecen, 6.o. elérhető: http://jog.unideb.hu/documents/doktori_nyilvanosvita/sipkapeter-ertekezes.pdf, (2016.09.21.)

1. AZ ÚJ MT. MEGVÁLTOZOTT SZABÁLYAI

Mint már említettem, az új Mt. számos területen merőben változtatott a korábban ismert szabályanyagon, ez alól a munkáltató kárfelelőssége sem kivétel. Fontos változás már az alaptényállásban is fellelhető, ahol is a régi Mt. 174.§ (1) bekezdésében szereplő „vétkességére tekintet nélkül” kitétel az új Mt. erre vonatkozó 166.§ (1) bekezdéséből kikerült, ám ez nem jelenti azt, hogy a munkáltató a továbbiakban nem objektív felelősséggel felelne. A munkáltató felelősségre vonásának elemei tehát változatlanul a kár bekövetkezése, a munkaviszony fennállása, a munkaviszony és a kár közötti okozati összefüggés fennállása maradtak azzal, hogy a munkáltató a felelősség alól nem tudja kimenteni magát.²¹⁶⁴ A munkáltatói kárfelelősségre vonatkozó szabályok egyébként csak 2009. december 31. óta igazán egységesek, amikor is az Alkotmánybíróság a 41/2009 számú határozatával megsemmisítette a legfeljebb 10 munkavállalót foglalkoztató magánszemély munkáltatókra vonatkozó könnyített vétkességi alapú szabályozást, bevezetve ezzel a munkáltatók egységesen objektív felelősségét.²¹⁶⁵

Lényeges módosítás történt a régi Mt. 174.§ (2) bekezdésében is, ahol a munkáltató mentesülési lehetőségeit taglalja a törvény. Míg a régi Mt. a mentesülést a munkáltató „működési körén kívül eső” „elháríthatatlan ok” esetén, vagy akkor teszi lehetővé, ha a kárt „kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta”, addig az új Mt. a munkáltatói mentesülés lehetőségét „ellenőrzési körén kívül eső” károkozó körülmény bekövetkezéséhez köti, mellyel a munkáltatónak „nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa”, ezek mellett pedig változatlanul fennmaradt az a mentesülési lehetőség, amely szerint a munkáltató kárfelelőssége nem megállapítható, ha a kárt „kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta”.

Ez a módosítás nem csupán „játék a szavakkal”, hanem az értelmezési kereteket

²¹⁶⁴ BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA - KAJTÁR EDIT - KISS GYÖRGY - KOVÁCS ERIKA: *Kommentár a munka törvénykönyvéhez*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2012, 426.o.

²¹⁶⁵ HAJDÚ JÓZSEF - KUN ATTILA (szerk.): *Munkajog*, Szegedi Tudományi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Patrocínium Kft., Budapest, 2014, 240.o.

jelentősen leszűkítő és módosító érdemi változásnak minősül. Minderre azért volt szükség, mert a korábban használatos „működési kör” kifejezés - mint az objektív kárfelelősség alóli mentesülés egyik lehetőségének fontos konjunktív elem - túlságosan tág kereteket szabott a bírói jogértelmezés számára, így gyakorta munkáltatói tevékenység jellegétől függetlenül is megállapították a munkáltató felelősségét azokban az esetekben is, melyre annak semmilyen ráhatása nem lehetett. Ezzel lényegében a jogalkotó általánossá tette a munkáltatói kárfelelősség körében a polgári jogban ismert veszélyes üzemi felelősséget.²¹⁶⁶ A munkáltató felelőssége az új Mt.-ben továbbra is objektívnek tekinthető,²¹⁶⁷ tehát továbbra sem szempont a munkáltató közrehatásának szándékos vagy gondatlan volta a felelősség megállapítása során,²¹⁶⁸ történjék az a munkáltató tevőleges magatartása, vagy akár mulasztása következtében.²¹⁶⁹ A munkavállalónak a kárigénye érvényesítéséhez továbbra is elegendő ha bizonyítja, hogy a munkaviszonyával kapcsolatban őt kár érte, ill. hogy e kár összecszerűségében mennyi.²¹⁷⁰ Az esetleges munkáltatói vétkesség csak a kármegosztás tekintetében releváns, vétkes munkáltatói közrehatás esetén a kármegosztás bizonyosan nem lehet terhesebb a munkavállalóra nézve.

1.1. Működési körből ellenőrzési kör

A lényeges különbség a régi és új Mt. szabályozásában tehát a mentesülési lehetőségek meghatározásában áll. A korábban használatos „működési kör” kitételt az új Mt.-ben „ellenőrzési kör”-re cserélték, így a bírói jogértelmezés lehetősége jelentősen beszűkült. A korábbi meghatározással ellentétben az „ellenőrzési kör”-be kizárólag olyan körülmények tartoznak, melyek működésére a munkáltatónak tevékenysége kifejtése során - közvetlen vagy közvetett módon, de - befolyása van.²¹⁷¹

2166 SZÜCS PÉTER: *A munka törvénykönyve 1992-2012*, 2012, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 430.o.

2167 SZÜCS PÉTER im. 74.o.

2168 BÁRÁNY ANIKÓ: *A munkáltató kártérítési felelőssége*, Cég és jog, 2001/6, 2.o.

2169 LANCZER GABRIELLA: *A nem vagyoni kártérítés probléma köre a munkajogi ítélkezési gyakorlatban*, Magyar Jog, 1995/6, 340.o.

2170 SZÜCS PÉTER im 75.o.

2171 SZÜCS PÉTER im 430.o.

A Legfelsőbb Bíróság Munkaügyi Kollégiumának 29. számú állásfoglalásával segít eligazodni abban, hogy mi tartozik ellenőrzési körön belül, ill. mi minősül azon kívül esőnek. Az állásfoglalás szerint az minősülhet ellenőrzési körön kívül esőnek, ami teljesen független a munkáltató tevékenységétől, vagyis nincs okozati összefüggés a folytatott tevékenység és bekövetkezett káresemény között. Ide tartozik többek között a vis maior hagyományos esetei, bizonyos állami intézkedések, mint a behozatali-kiviteli tilalmak, devizakorlátozások, embargó, stb., de szintén ide sorolandóak a súlyos üzemzavarok és a szerződésszerű teljesítést lehetetlenné tevő radikális piaci változások (pl.: fizetés pénznemének rendkívüli meggyengülése).²¹⁷² Az ellenőrzési körbe tartozik azonban minden, a munkáltató feladatai ellátása során kifejtett tevékenységgel összefüggő személyi magatartás, használt anyag, felszerelés, berendezés és energia tulajdonságából, állapotából, mozgatásából és működéséből eredő ok. Az ellenőrzési kör így egy relatívabb tartalmú fogalom, mint a korábban használatos működési kör volt, hiszen fogalma nincs pontosan definiálva és meghatározása mindig a munkáltató tényleges ráhatása alapján történik.²¹⁷³ Amennyiben a kár a munkáltató ellenőrzési körén belüli okból következik be, a kimentésre nincs lehetőség még elháríthatatlanság esetén sem (kivéve a károsult elháríthatatlan magatartását, mely önálló kimentési okként szerepel).²¹⁷⁴ A mentesüléshez tehát 3 konjunktív feltétel fennállása szükséges, legelőször hogy a kárt a munkáltató ellenőrzési körén kívül eső ok okozza, a másik két feltétel vizsgálatának csak akkor van jelentősége, ha az ellenőrzési körön kívül eső ok bizonyított. Ha a munkáltató ezt sikeresen bizonyította, akkor kell a másik 2 feltétel fennállásáról meggyőznie a bíróságot, mégpedig, hogy a kár bekövetkezésének előrelátása nem volt tőle elvárható, valamint hogy a bekövetkező kár elháríthatatlan volt.²¹⁷⁵ Ebből - és a Pp. 164.§ (1) bekezdéséből is - kiderül, hogy a munkáltató kártérítési felelősségének megállapítása iránti

2172 BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA - KAJTÁR EDIT - KISS GYÖRGY - KOVÁCS ERIKA im. 431.o.

2173 DUDÁS KATALIN - GYULAVÁRI TAMÁS - HORVÁTH ISTVÁN - HÖS NIKOLETT - KÁRTYÁS GYÁBOR - KULISITY MÁRIA - KUN ATTILA - PETROVICS ZOLTÁN: *Munkajog*, Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 370.o.

2174 BARSÍ ILDIKÓ: *A munkáltatói kártérítési felelősség jogalapjának új elemei a 2012. évi I. törvényben*, elérhető: [http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/A%20munk%C3%A1ltat%C3%B3i%20k%C3%A1rt%C3%A9rt%C3%A9si%20felel%C5%91ss%C3%A9g%20%C3%BAj%20elemei\(1\).pdf](http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/A%20munk%C3%A1ltat%C3%B3i%20k%C3%A1rt%C3%A9rt%C3%A9si%20felel%C5%91ss%C3%A9g%20%C3%BAj%20elemei(1).pdf) (2016.09.21.) 6.o. (2016. szeptember 28.)

2175 FERENCZ JÁCINT - GÖNDÖR ÉVA - GYULAVÁRI TAMÁS - KÁRTYÁS GÁBOR: *Munkajogi alapismeretek*, Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2013, 155.o.

perben a bizonyítási teher quasi megfordul, hiszen a munkáltatónak kell bizonyítania azt, hogy vele szemben fennállnak a mentesüléshez szükséges feltételek.²¹⁷⁶

1.2. Az előreláthatósági klauzula

Még ha a munkáltató sikeresen bizonyítja is, hogy a káresemény ellenőrzési körén kívül eső okból következett be, abban az esetben is csak akkor van lehetősége a kimentésre, ha az Mt. 166.§ (2) bekezdésében foglalt másik két konjunktív feltétel bekövetkezését is igazolja, vagyis hogy ezen *„ellenőrzési körén kívül eső okkal nem kellett számolnia”* és *„nem is volt tőle elvárható, hogy ezen károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa”*. Ezen előreláthatósági klauzula bevezetése az új Mt. egyik legnagyobb és leginkább vitatott újításának tekinthető. A jogintézmény a polgári jogból került átvételre, az új Ptk.-ban (mely az Mt. készültkor még csupán tervezet volt) is hangsúlyos szerepet kapott a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség körében. A Ptk. kodifikációs bizottságának vezetője Vékás Lajos maga is nagy jelentőséget tulajdonított az előreláthatósági klauzula alkalmazásának a felelősség alóli mentesülés körében, így az a kárfelelősségi rendszer kiemelt jelentőséggel bíró momentumaként került beemelésre a magyar magánjogi joganyagba.

Az elháríthatatlanság jelen olvasatban azt jelenti, hogy a kár bekövetkezéséhez vezető ok a tudomány és technika adott szintjén objektíve nem megakadályozható, vagy az elkerülésére azért nincs lehetőség, mert az esemény hirtelensége miatt az ehhez szükséges idő nem áll rendelkezésre. Ennek pontos megállapításához nem a munkáltatónál megvalósuló technikai fejlettségi szintet kell vizsgálni, hanem a lehető legmagasabb elérhető szintet²¹⁷⁷ és nem csak a károkozás időpontjában, hanem már az azt megelőzően is.²¹⁷⁸

Az előreláthatóság vizsgálatával kapcsolatban először annak jogi természetét kell alaposabban megvizsgálnunk. Az előreláthatóságnak objektív és szubjektív oldala

2176 KISS GYÖRGY: *Munkajog*, 2000, Osiris Kiadó, Budapest, 238.o.

2177 PETROVICS ZOLTÁN: *Munkajog*, Zsigmond Király Főiskola és a L'Harmattan Kiadó közös kiadványa, 2006, 171.o.

2178 BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA - KAJTÁR EDIT - KISS GYÖRGY - KOVÁCS ERIKA ím. 434.o.

is van. Objektíve előreláthatónak kell tekinteni minden olyan körülményt, melynek előrelátása minden munkáltatótól általában az adott helyzetben elvárható. Ehhez képest a szubjektív előreláthatóság csak azt követeli meg, hogy az egyén a szerint cselekedjen, ami konkrétan tőle, mint egyéntől az adott helyzetben elvárható.²¹⁷⁹ kulcsfontosságú tehát a megítélés szempontjából a viszonyítási alap, hogy az elvárt előrelátás mihez képest, kihez képest kell tanúsítani.

Az Mt. az előreláthatósági klauzulát két esetkörben is alkalmazza.²¹⁸⁰ Megjelenik egyrészt a felelősség alóli mentesülés esetében az Mt. 166. § (2) bekezdés a) pontjában, amely szinte teljesen megfeleltethető a Ptk. 6:142. §-ban foglaltaknak. Ebben a kitételben az előreláthatóság objektív formája az elvárás, hiszen a törvény úgy fogalmaz, hogy: *„a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, amellyel nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa”*. Ezek alapján eleve olyan körülményről van szó, melyre a munkáltatónak semmilyen ráhatása nem lehetett, valamint általában véve (tehát objektíve) senkitől nem elvárható, hogy ennek a körülménynek a felmerülésével előre számoljon, arra felkészüljön, így azt elkerülje vagy elhárítsa. Ebben az esetben tehát nem azt kell vizsgálni, hogy a munkáltató ténylegesen milyen intézkedéseket tett meg, hanem annak van jelentősége, hogy az adott helyzetben lévő munkáltatótól milyen ésszerű intézkedések meghozatala, milyen tájékozódás lett volna elvárható.²¹⁸¹ Amennyiben a munkáltató ilyen körülmények között okozza a kárt, az minden esetben mentesülést eredményez a felelősség alól, hiszen ezen körülmények előrelátása senkitől sem elvárható. Az ez idáig ismert bírói gyakorlat alapján nem adható általános érvényű eligazítás arra, hogy mik azok az ellenőrzési körön kívül eső körülmények, amellyel a munkáltatónak nem kellett számolnia, így azt esetenként kell vizsgálni, hogy a munkáltató elvárható gondossággal és

2179 SIPKA PÉTER MÁTÉ ím. 85.o.

2180 NÁDAS GYÖRGY: *Az előreláthatósági klauzula megjelenése a kárfelelősségi szabályok között*, elérhető: http://www.vmtt.org.rs/mtn2013/224_240_Nadas_A.pdf, 5.o. (2016. október 01.)

2181 KOZMA ANNA - LŐRINCZ GYÖRGY - PÁL LAJOS - PETŐ RÓBERT - KARDKOVÁCS KOLOS (SZERK.): *A munka törvénykönyvének magyarázata*, hvg orac Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014, 296.o.

körültekintéssel járt-e el.²¹⁸² Az Mt. indokolása alapján az előreláthatóság körét nagyban befolyásolja, hogy a munkavállaló miről tájékoztatja a munkáltatót, ugyanis: „széleskörű tájékoztatásra ösztönzi a feleket a kártérítési felelősség tekintetében érvényesülő előreláthatósági klauzula, mivel adott esetben ez alapozhatja meg a másik fél felelősségét”.²¹⁸³

A klauzula megjelenésének másik esetköre a kártérítés mértékénél jelentkezik. Az új Mt. 167. § (1) bekezdése úgy hangzik: *„Nem kell megtéríteni azt a kárt, amellyel kapcsolatban [a munkáltató] bizonyítja, hogy a bekövetkezése a károkozás idején nem volt előrelátható.”* Ez szintén rokonítható a Ptk. kontraktuális felelősségéről szóló 6:143. § (2) bekezdésével, amely - fordított logika és bizonyítási teher mellett, de - szintén azt mondja ki, hogy az előre nem látható kárt nem kell megtéríteni. Az Mt. ezen szabályozásával kapcsolatban fontos kiemelni, hogy nem eredményez mentesülést, mint az előző esetben, a munkáltató felelőssége a kár bekövetkeztében egyértelműen megállapítható, azonban ha nem volt előre látható a kár bekövetkezése a károkozás idején, akkor a kárnak azt a részét nem kell megtéríteni. E szabály alkalmazása esetén, ha a munkáltató a munkaügyi perben bizonyítani tudja, hogy a károkozás időpontjában a kár bekövetkezése nem volt előrelátható, akkor az az abszurd helyzet állhat elő, hogy a bíróság megállapítja a munkáltató felelősségét, azonban a munkavállalónak ezért megítélt kártérítés mértéke 0 Ft. Első olvasatra felmerülhet a kérdés, hogy ha a munkáltató bizonyította, hogy nem volt előrelátható, akkor miért nem vezet mentesüléshez? Ennek az indoka, hogy míg a mentesülésnél a károkozó körülmény bekövetkezésének előreláthatósága a vitatott, addig a kártérítés mértékénél ez a kérdés már tisztázott. Megállapításra került, hogy a munkáltató előre kellett, hogy lássa azt a kockázatot, amely végül a károkozáshoz vezetett, ebben az esetben a vizsgálandó kérdés már az, hogy a károkozás időpontjában a munkáltató láthatta-e előre a kár mértékét. Ha ugyanis sikerül bizonyítania azt, hogy objektív módon nem volt elvárható, hogy a károkozás időpontjában a kárt a munkáltató előre lássa, akkor a kárnak ezt az előre nem látható részét nem kell megtérítenie. Ebben az esetben az

2182 CSÉFFÁN JÓZSEF: *A munka törvénykönyve és magyarázata*, Szegedi Rendezvényszervező Kft., Szeged, 2012, 442.o.

2183 HAJDÚ JÓZSEF - KUN ATTILA *im.*243.o.

előreláthatóságot a károkozás időpontjában és objektivizáltan, tipizált tapasztalati tények tükrében kell vizsgálni. Ebből következik, hogy a munkavállaló egészségkárosodásából eredő kárai tekintetében már a kár típusának absztrakt előreláthatósága is megalapozza a munkáltató kárfelelősségét, függetlenül attól, hogy annak nagyságrendjével a munkáltató számolhatott-e.²¹⁸⁴ Ennek mérlegelése és relevanciájának megállapítása a bíróság hatásköre, az előreláthatósági szabály tehát itt nem a felelősség alapját érinti, hanem csupán csak a megtérítendő kár mértékét csökkentheti.

1.3. Az előreláthatóság problémaköre

Míg a tisztán magánjogi természetű polgári jogban a klauzula alkalmazása viszonylag problémamentes, addig a vegyes természetű munkajog területén alkalmazása több kérdést is felvethet, melynek megoldása a majdan kialakuló bírói gyakorlattól várható.

Ilyen kérdés például az, hogy míg a Ptk. meghatározza, hogy az előreláthatóságnak **mikor kell fennállnia** (szerződéskötés időpontjában), addig az Mt. a mentesülés lehetőségénél ilyen meghatározást nem tartalmaz. Ennek indoka jóllehet az, hogy szemben egy polgári jogi szerződéses jogviszonnyal a munkajogi jogviszony jellemzően tartós jogviszonnak minősül, így ha a szerződéskötéstől kérné számon a jogalkotó az előreláthatóságot, akkor egy több tíz éves munkaviszony esetében nagy eséllyel a hosszú idő távlatából a bizonyítás aggályos lenne és könnyen a munkáltató mentesüléséhez vezetne.²¹⁸⁵ Ezen jogértelmezésből fakadóan következtethetünk arra, hogy az előrelátás elvárt időpontja a kár bekövetkeztének időpontja kell, hogy legyen.

A jogértelmezési bizonytalanság egy másik aspektusa az Mt. és az **Mvt. felelősségi szabályainak kollíziójával** kapcsolatos, vagyis hogy a munkavédelmi törvény előírásainak betartása mellett mennyiben adekvát a munkáltató azon hivatkozása, hogy a kár bekövetkezését nem láthatta előre (pl.: ha a munkabaleset oka, valamely gép meghibásodása). Ezt a problémakört

²¹⁸⁴ HAJDÚ JÓZSEF - KUN ATTILA im.244.o.

²¹⁸⁵ SIPKA PÉTER MÁTÉ im. 87.o.

részletesen is górcső alá veszem majd egy későbbi fejezetben.

Szintén a szabályozás peremterületét képezi, ha a károkozó folyamat a **munkáltató tevékenységétől függetlenül** (pl.: más munkavállaló tevékenységének eredményeképpen), vagy a munkáltató tevékenysége mellett más körülmények együttes hatása révén indul be. Ezekben az esetekben az előreláthatóság követelménye nem megállapítható, azonban a körülmények legalább részben a munkáltató ellenőrzési körébe tartozónak tekinthetők.²¹⁸⁶

Sajátos kérdésként vetődik fel az a helyzet is, ha mondjuk a munkavállalót egészségkárosodás érte, melyért a munkáltató felelőssége megállapítást is nyert, azonban a munkavállaló - kárenyhítési kötelezettségének ellátása ellenére is - az állapota rosszabbra fordul. Ebben az esetben az ok-okozati összefüggés fellelhető az **állapotromlás** és a munkáltató által okozott kár között, azonban láthatta-e munkáltató már előre a károkozaskor a későbbi állapotromlást? Kellett ezzel előre lehetőségként, kockázatként számolnia?²¹⁸⁷

Szintén tisztázásra szorul, hogy a kár bekövetkezését **kinek kell előre látnia**, ugyanis a munkáltató rendszerint jogi személy és mint ilyen, az előrelátásra természeténél fogva képtelen. A kérdésre a válasz feltehetőleg a munkáltató helyett és nevében eljáró természetes személy, a munkáltatói jogkör gyakorlója, aki a munkavállalók feletti közvetlen irányítást is gyakorolja. A probléma azonban ott jelentkezik, ha egy nagyobb szervezetet kell alapul vennünk, ahol a munkáltatói jogkör gyakorlója és a konkrét felügyeletet és utasítási jogot gyakorló személy elkülönülnek egymástól. Ebben az esetben felmerül a kérdés, hogy a perben az előreláthatóság vizsgálatával kapcsolatban konkrétan kire kell a bizonyítást felvenni. A vállalat vezető tisztségviselőjére, vagy talán a munkáltatói jogkör gyakorlójára, esetleg a károsult munkavállaló közvetlen felettesére vagy a munkavédelemért felelős munkavállalóra?²¹⁸⁸ Több elmélet létezik, amely valamilyen úton-módon megalapozná mindegyik említett személy felelősségre vonásának alapját, de a bírói gyakorlat nagyjából egységes a kérdésben, hogy ez esetben a vizsgálat fókuszába a károsult közvetlen irányításáért felelős

²¹⁸⁶ SIPKA PÉTER MÁTÉ im. 89.o.

²¹⁸⁷ NÁDAS GYÖRGY im. 9.o.

²¹⁸⁸ SIPKA PÉTER MÁTÉ im. 92.o.

munkavállalót kell állítani. Ezen felmerülő kérdések megnyugtató tisztázása mind a bírói gyakorlatra várnak.

1.4. A károsulti magatartás jelentősége

A munkáltató kártérítési felelőssége alóli **mentesülés** másik nagy kategóriája az eddig tárgyaltaakon túlmenően az Mt. 166. § (2) bekezdésének b) pontjában került szabályozásra, miszerint: *„[a munkáltató] mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta”*. Ez a szabályozás a régi Mt.-ből változatlanul került át az új Mt.-be. A passzus két lényegi momentuma a „károsult kizárólagos magatartása” és az „elháríthatatlanság”, melyek konjunktív feltételekként érvényesülnek, amennyiben egyik feltétel is hiányzik, a mentesülés nem lehetséges. Ezen kitételek értelmezéséhez a Legfelsőbb Bíróság Munkaügyi Kollégiumának 29. számú állásfoglalásának c) pontja ad segítséget, mely többek között kimondja, hogy ha a kár bekövetkezésének nem kizárólag a munkavállaló magatartása az oka, hanem abban olyan körülmény is közrejátszik, mely a munkáltató ellenőrzési körébe esik, vagy azon kívüli, de bekövetkezése elhárítható lenne, akkor a kimentési lehetőség nem áll fenn.²¹⁸⁹ A bírói gyakorlat értelmében, ha a baleset körülményei nem tisztázhatóak kétséget kizáróan, akkor a kár nem róható teljes egészében a munkavállaló terhére, így a mentesülés ebben az esetben is kizárt.²¹⁹⁰ A bírói gyakorlat alapján önmagában a munkavállaló figyelmetlensége, elővigyázatlansága, ügyetlensége, rosszullete, vagy a munkavédelmi szabályok be nem tartása nem jelenti azt, hogy ezek voltak a károsodás egyedüli okai.²¹⁹¹ Látható tehát, hogy ezen szabályok alapján a munkáltatónak csak szűk körben van lehetősége a felelősség alól teljes egészében mentesülni.

Abban az esetben, ha ugyan nem a munkavállaló vétkes magatartása okozta kizárólagosan a kárt, azonban közrehatása e tekintetben igazolható, akkor **kármegosztás** alkalmazható. Ebben az esetben a vétkes közrehatás nem

²¹⁸⁹ SIPKA PÉTER MÁTÉ ím. 90.o.

²¹⁹⁰ DUDÁS KATALIN - GYULAVÁRI TAMÁS - HORVÁTH ISTVÁN - HÓS NIKOLETT - KÁRTYÁS GYÁBOR - KULISITY MÁRIA - KUN ATTILA - PETROVICS ZOLTÁN ím. 371.o.

²¹⁹¹ HAJDÚ JÓZSEF - KUN ATTILA ím. 243.o.

felelősségalapító, hanem felelősségcsökkentő tényező.²¹⁹² Ezt a lehetőséget már a régi Mt. is ismerte, mely a 174. § (3) bekezdésében kimondta, hogy *„nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amelyet a munkavállaló vétkes magatartása idézett elő”*. A Legfelsőbb Bíróság 31. számú állásfoglalása szerint a kárviselés mértékét az határozza meg, hogy az okozott kár bekövetkezéséért a munkavállaló milyen mértékben felel vétkes magatartása miatt. A bíróság ezt rendszerint százalékos arányban állapítja meg, míg a munkavállaló vétkes magatartására nem hárítható kár megtérítésére a munkáltató lesz köteles. A százalékos arány megállapításánál a bíróság szigorúan veszi annak vizsgálatát, hogy a munkáltató mennyiben felelős a munkavállalója vétkes magatartásáért. Például nem állapítható meg a munkavállaló vétkes közrehatása abban az esetben, ha a kár azért következik be, mert a munkáltató szabálytalan műveletre tanítja be munkavállalóját,²¹⁹³ vagy akkor sem, ha a kitanítás ugyan szabályszerűen történt, azonban a balesetet előidéző hibás gyakorlatról a munkáltató tudott és azt megtűrte.²¹⁹⁴ A kármegosztás magasabb arányát indokolja azonban például, ha a kárt a munkavállaló nyilvánvalóan figyelmetlen munkavégzése indokolja.²¹⁹⁵

Az új Mt.-ben ez a kitétel még egy esetkörrel bővült, a régi Mt.-ben szabályzottakon túlmenően az Mt. 167. § (2) bekezdése alapján azt a kárt sem kell megtéríteni *„amely abból származott, hogy a munkavállaló kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget”*. A korábbi szabályozás kiegészítése azért volt indokolt, mert egyrészt a kárenyhítési kötelezettség elmulasztása sérti az Mt. 6. § (2) bekezdésében meghatározott jóhiszeműség és tisztesség elvét, valamint az itt meghatározott együttműködési kötelezettség megszegésének tekinthető, másrészt pedig a munkavállalók részéről visszaélésre adott lehetőséget azzal, hogy a kárenyhítés elmulasztásával az okozott kár elhúzódó jellege miatt a munkáltatótól magasabb kártérítést csikarjanak ki. A munkavállalótól megkövetelt kárenyhítési kötelezettség két nagy területe a gyógyuláshoz és az ismételt munkavállaláshoz kapcsolódik. Egyrészt a károsult maga is köteles tevékenyen közreműködni saját gyógyulásában, ill. abban, hogy állapota ne romoljon tovább, másrészt pedig a gyógyulást követően köteles törekedni arra,

2192 BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA - KAJTÁR EDIT - KISS GYÖRGY - KOVÁCS ERIKA im.437.o.

2193 KOZMA ANNA - LŐRINCZ GYÖRGY - PÁL LAJOS - PETHŐ RÓBERT im. 298.o.

2194 BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA - KAJTÁR EDIT - KISS GYÖRGY - KOVÁCS ERIKA im.437.o.

2195 KOZMA ANNA - LŐRINCZ GYÖRGY - PÁL LAJOS - PETHŐ RÓBERT im. 299.o.

hogy minél hamarabb munkába állhasson a megfelelő átképzést követően, akár más munkáltatónál, más munkakörben, vagy más munkaterületen.²¹⁹⁶ E körben tehát azt kell a bíróságnak körültekintően vizsgálni, hogy a károsult mindent megtett-e egészsége helyreállítása érdekében, ami az adott helyzetben általában elvárható (ez az elvárhatósági mérce azonban jelentősen alacsonyabb, mint amit a károkozóval szemben támaszt a törvény). Az általában elvárhatóságot azonban fenntartásokkal kell vizsgálni, ugyanis figyelemmel kell lenni arra, hogy nem várható el a károsulttól, hogy életét, testi épségét vagy egészségét veszélyeztető orvosi beavatkozásnak vesse alá magát, vagy az átlagosnál nagyobb erőfeszítéssel járó, esetleges egészségromlással fenyegető munkát végezzen.²¹⁹⁷

Külön hangsúlyozandó, hogy az imént ismertetett kármegosztás nem azonos a következőkben írt **kármérséklés** intézményével. Az új Mt. másik újításaként értékelhető a kártérítés mértékével kapcsolatban - szintén a polgári jogból átvett méltányos mérlegelésen alapuló - kármérséklésre lehetőséget adó szabályozás, mely szerint *„A bíróság a munkáltatót rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények alapján a kártérítés alól részben mentesítheti”*.

Ebben az esetben a bíróságnak körültekintően kell vizsgálni a károkozás körülményei mellett a felek vagyoni helyzetét és a kártérítés teljesítésének felekre gyakorolt hatásait, következményeit is. Az új szabályozás háttérében az az elv áll, hogy a kártérítés megfizetése ne okozzon nagyobb hátrányt, mint amekkorát a kár maga okozott, célkitűzése tehát a kis egzisztenciájú munkáltatók védelme.

1.5. Jogalkalmazási kérdések

Látható tehát, hogy az új Mt. jelentős változásokat hozott a munkáltató kárfelelősségével kapcsolatban, mely önmagában nem is okozna különösebb problémát. Jóllehet, hogy a korábbi jogalkalmazást segítő Kúriai állásfoglalások, kialakult bírói gyakorlat merev alkalmazását nem teszi lehetővé, azonban ezen iránymutatások kisebb változtatásokkal továbbra is alkalmazhatóak azzal, hogy figyelemmel kell lenni a jogalkotó azon szándékára, miszerint a munkáltatót

2196 BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA - KAJTÁR EDIT - KISS GYÖRGY - KOVÁCS ERIKA im.438.o.

2197 CSÉFFÁN JÓZSEF, im. 446.o.

nagyobb mentesülési mozgástér illeti.²¹⁹⁸ Ezt a jogalkotói álláspontot tükrözi szintén 'A munkatörvénykönyvről szóló 2012. évi I. törvényhez fűzött miniszteri indokolás', mely a 19. pontjában kifejezett célkitűzéseként nevesíti, hogy a munkáltató objektív felelősségének fenntartása mellett korlátozza a munkáltatói kárfelelősség bírói gyakorlatban kialakult indokolatlanul tág értelmezését. Mindezek figyelembevételével kell a bíróságoknak új bírói gyakorlatot kialakítaniuk, ahogyan azt az Alaptörvény 28. cikke is megfogalmazza: „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak”.

A problémát tehát nem is az új Mt.-hez kapcsolódó gyakorlat kialakítása jelenti, hanem sokkal inkább az, hogy az új Mt. felelősségi szabályai mellett alkalmazandó jogszabályi környezet (többek között a munkavédelmi törvény) nem követte ezt a változást, más szempontrendszer alapján, más szabályrendszer szerint közelítenek a munkáltató felelősségének megállapításához. Míg a korábbi Mt.-nél ezek a különbségek nem voltak utolérhetőek, addig az új Mt.-vel kapcsolatban a korábban ismertetett enyhülő felelősségi rendszer és kibővült exkulpációs lehetőségek hatására a gyakorlati alkalmazás nehézkessé válik, ezeket is figyelembe véve, a minden szempontnak megfelelő gyakorlati alkalmazás meglehetősen problematikus.

2. AZ MVT. VONATKOZÓ SZABÁLYAI

2.1. A munkavédelemhez való jog forrásai

A munkához és biztonságos munkavégzéshez (munkavédelemhez) való jogok, mint munkavállalói alapjogok - jelentőségüket kiemelő - több szinten is szabályozásra kerültek a belső jogforrási hierarchiában, s míg a munkavállaló oldalán alapvető emberi jogként jelentkeznek, addig a munkáltató számára szigorú kötelmet jelentenek, melyért teljes helytállási felelősséggel tartozik

2198 BARS ILDIKÓ ím. 10.o.

általános, elsődleges és objektív felelőssége alapján.²¹⁹⁹

Már a legmagasabb szinten, az **Alaptörvényben** is több ponton deklarált jogként szerepelnek, így a XII. cikk (1) és (2) bekezdésében, miszerint: *„Mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Magyarország törekszik megteremteni annak feltételeit, hogy minden munkaképes ember, aki dolgozni akar, dolgozhasson”*. Majd a XVII. cikk (3) bekezdése kimondja: *„Minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez”*. A XVIII. cikk (2) bekezdése szerint: *„Magyarország külön intézkedésekkel biztosítja a fiatalok és a szülők munkahelyi védelmét”*, a XX. cikk (1) bekezdésében pedig leszögezi, hogy: *„Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez”*, (2) bekezdésében pedig megfogalmazza, hogy ezt többek között a munkavédelem megszervezésével kívánja elősegíteni. E szabályok számos emberi jogi egyezmény és alapjogi katalógus mintájára készültek, többek között - az Alaptörvény indokolásában külön is kiemelt - Európai Unió Alapjogi Charta figyelembevételével, mely a munkavállalók munkavédelemhez való jogát kifejezetten nevesíti.

Az Alaptörvényen kívül - ahogy azt a régi Mt. is tette - az **új Mt.** is tartalmaz a VIII. fejezetében, az alapvető kötelezettségek körében a munkavédelemre vonatkozó előírásokat a munkáltató számára. Így az 51. § (1) bekezdése alapján *„A munkáltató köteles [...] a munkavégzéshez szükséges feltételeket biztosítani”*, a (3) bekezdés szerint *„A munkavállalót csak olyan munkára lehet alkalmazni, amely testi alkatára vagy fejlettségére tekintettel rá hátrányos következményekkel nem járhat”*, a (4) bekezdés kimondja, hogy *„A munkáltató biztosítja az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit. A munkába lépést megelőzően és a munkaviszony fennállása alatt rendszeres időközönként köteles ingyenesen biztosítani a munkavállaló munkaköri alkalmassági vizsgálatát”*, a (6) bekezdésben pedig a törvény előírja a munkáltató számára, hogy *„A fogyatékkal élő személy foglalkoztatása során gondoskodni kell az ésszerű alkalmazkodás feltételeinek biztosításáról”*. Az új Mt. 51. §-hoz fűzött részletes miniszteri indokolás 1. pontja szerint a munkáltató alapvető kötelezettsége, hogy

2199 HANZMANN JÓZSEFNÉ: *Munkaügyi, munkavédelmi, munkaerőpiaci, társadalombiztosítási ellenőrzés a munkáltatónál*, CompLex Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008, 149.o.

a munkavédelmi szabályokat a munkavállaló foglalkoztatása során megtartsa és megtartassa, vagyis teremtsen meg ez által a biztonságos és egészséges munkavégzés feltételeit. Ezen túlmenően pedig utalást tesz a munkavédelemről szóló törvényre és annak végrehajtási rendeleteire, melyek a munkáltató ez irányú kötelezettségeinek megtartásához szolgál részletes iránymutatásként.²²⁰⁰

Az Országgyűlés az **1993. évi XCIII. törvény (Mvt.)** megalkotásával pedig konkrétan nevesítve is megfogalmazta az állam, a munkáltató és a munkavállaló mindazon feladatainak, jogainak és kötelezettségeinek összességét, mellyel a biztonságos és egészséget nem veszélyeztető munkavégzés megvalósítható. A törvény célkitűzéseit már a preambulum tartalmazza: a munkabalesetek és foglalkozási megbetegedések elkerülése érdekében az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés személyi, tárgyi, és szervezeti feltételeinek megteremtése, a szervezeten munkát végzők egészségének és munkavégző képességének megóvása, valamint a munkakörnyezet humanizálása. A jogalkotó ezen elvek, jogok és kötelezettségek összefoglalásával mintegy keretet kíván adni a munkáltatók és munkavállalók számára azzal, hogy megteremtse számukra a biztonságos munkavégzés megvalósításához szükséges jogi alapokat és ellenőrzési mechanizmust.²²⁰¹

Az Mvt. mellett azonban számos alacsonyabb szintű jogszabály, **rendelet** szabályozza a munkáltató kötelezettségeit a munkavédelem területén. Első körben ezek közül kiemelném az 5/1993 (XII.26.) MüM rendeletet, amely az Mvt. végrehajtási rendelete. De ilyen például a 'munkahelyek munkavédelmi követelményeinek minimális szintjéről' szóló 3/2002. (II.8.) SzCsM-EüM együttes rendelet, amely meghatározza azokat a minimális elvárásokat, amelyeknek munkavédelmi szempontból minden munkahelynek meg kell felelnie. Szintén ilyen alsóbbrendű szabály 'a munkaköri, szakmai, illetve személyi higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről' szóló 33/1998. (VI.24.) NM rendelet, mely előírja a nélkülözhetetlen vizsgálatokat, melyeket a munkáltató nemcsak a munkába állás előtt, de a munkavégzés során rendszeres

2200 A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény indokolása

2201 NEMESKEY KÁROLY: *A munkavédelem irányítása az Európai Unióban és Magyarországon*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest, 2004, 108.o.

időközönként is biztosítani kell. Megemlíteném még e körben a *'munkavállalók munkahelyen történő egyéni védőeszköz használatának minimális biztonsági és egészségvédelmi követelményeiről'* szóló 65/1999. (XII.22.) EüM rendeletet, mely előírja a védőeszköz kötelező használatát, valamint a munkáltató feladatává teszi ezek biztosítását is a munkavállalók számára. Ebbe a körbe tartozik *'a foglalkozási betegségek és fokozott expozíciós esetek bejelentéséről és kivizsgálásáról'* szóló 27/1996. (VIII.28.) NM rendelet, amely többek között tartalmazza foglalkozási megbetegedés fogalmát. Szintén ilyen a *'munkaeszközök és használatuk biztonsági és egészségügyi követelményeinek minimális szintjét szabályozó'* 10/2016. (IV.5.) NGM rendelet, amely a munkaeszközök használatáról, ellenőrzéséről, stb. ad további útmutatást az Mvt. szabályait kiegészítve. Ezeken túlmenően a különböző ágazati munkavégzésekre további rendeletek vonatkoznak, melyek további ágazati részletszabályokat tartalmaznak.

2.2. Az Mvt. fogalomrendszere²²⁰²

Az Mvt. konkrétan definiálja azokat a fogalmakat, melyeket ismernünk szükséges a törvény megfelelő értelmezéséhez és alkalmazásához.

Az első ilyen maga a **munkavédelem** (Mvt. 1. §): a szervezett munkavégzésre vonatkozó munkabiztonsági és munka-egészségügyi követelmények, továbbá e törvény céljának megvalósítására szolgáló törvénykezési, szervezési, intézményi előírások rendszere, valamint mindezek végrehajtása. Ezen fogalommal a törvény a munkabiztonság és munka-egészségügy két fő területét fedi le.

A másik fogalom, amit fontos definiálnunk az a **baleset**: az emberi szervezetet ért olyan egyszeri külső hatás, amely a sérült akaratától függetlenül, hirtelen vagy aránylag rövid idő alatt következik be és sérülést, mérgezést, vagy más (testi, lelki) egészségkárosodást, illetőleg halált okoz. Ebbe a fogalomba beletartozik munkabaleset és az üzemi baleset. Tekintettel arra, hogy utóbbi kategóriával részletesebben nem foglalkozom, az üzemi baleset definícióját nem fejtegetem részletesebben a továbbiakban.

2202 BELLOVICZ GYULA: *Munkavédelem*, UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft., Győr, 2009, 10-12.o.

Fontos szűkítenünk a baleset fogalmát, hogy megismerhessük a számunkra igazán releváns **munkabaleset** definícióját: az a baleset, amely a munkavállalót a szervezett munkavégzés során, vagy azzal összefüggésben éri, annak helyétől, időpontjától és a munkavállaló (sérült) közrehatásának mértékétől függetlenül. A baleset ezen formája az, amelyért a munkáltató munkavédelmi és kártérítési felelősséggel tartozik.

A munkáltató felelőssége a munkabaleseten kívül a **foglalkozási megbetegedésért** is fennáll, melynek a meghatározása a következő: a munkavégzés, a foglalkozás gyakorlása közben bekövetkezett olyan heveny és idült, valamint a foglalkozás gyakorlását követően megjelenő vagy kialakuló idült egészségkárosodás, amely a munkavégzéssel, a foglalkozással kapcsolatos, a munkavégzés, a munkafolyamat során előforduló fizikai, kémiai, biológiai, pszichoszociális és ergonómiai kóroki tényezőkre vezethető vissza, illetve a munkavállalónak az optimálisnál nagyobb vagy kisebb igénybevételének a következménye.

Végül pedig még a **kockázat** fogalmát kell megismernünk: a veszélyhelyzetben a sérülés vagy az egészségkárosodás valószínűségének és súlyosságának együttes hatása.

2.3. Az Mvt. feladat meghatározásai

Az Mt. alapján eddig ismert 2 pólusú jogviszony helyett az Mvt. szabályai szerint a jogviszony 3 alanyúvá bővül, a munkáltató és a munkavállaló mellett az állam is részese lesz a jogviszonynak. Ebben a háromszögben a **munkavállaló** számára a törvény nem rendel sok feladatot, mindössze annyit, hogy *„A munkavállaló csak a biztonságos munkavégzésre alkalmas állapotban, a munkavédelemre vonatkozó szabályok, utasítások megtartásával, a munkavédelmi oktatásnak megfelelően végezhet munkát. A munkavállaló köteles munkatársaival együttműködni, és munkáját úgy végezni, hogy ez saját vagy más egészségét és testi épségét ne veszélyeztesse”* (Mvt. 60. §).

Ehhez képest az **állam** némileg több feladatért felelős, így a munkavédelem

központi irányításáért, ágazati és hatósági tevékenység ellátásáért, munkavédelem megszervezésért, ennek keretében az irányadó jogi környezet megteremtéséért, munkavédelmi szabályzat kiadásáért, munkavédelmi helyzet folyamatos elemzéséért és ellenőrzéséért.²²⁰³ Ezen feladatok ellátására a jogalkotó az Mvt. 17. § (1) bekezdése alapján az állami szféra köréből a foglalkoztatáspolitikáért, ill. a bányászati ügyekért felelős minisztert és a munkavédelmi hatóságot jelöli ki. A Kormány 323/2011 (XII.28.) Korm. rendeletével a munkavédelemmel és a munkaügyi hatósági tevékenységgel kapcsolatos közigazgatási feladatok ellátására 2012. január 1-jei hatállyal központi hivatalként a Nemzeti Munkaügyi Hivatal (NMH) Munkavédelmi és Munkaügyi Igazgatóságát, továbbá a fővárosi és megyei kormányhivatalok szakigazgatási szervét, a munkavédelmi és munkaügyi felügyelőségeket jelölte ki, munkahigiénés és foglalkozás-egészségügyi szervként pedig a Munkavédelmi és Munkaügyi Igazgatóságot határozta meg.²²⁰⁴

A munkavédelmi feladatok oroszánrésze azonban a **munkáltatóra** hárul, ide tartozik gyakorlatilag minden, a munka megszervezésével, a munka végzésével kapcsolatos munkavédelmi előírások megvalósítása, egységes megelőzési stratégia kialakítása, munkavállalók utasítása, képzése és kioktatása a munkavédelmi szabályokról, a kialakított munkafeltételek, munkaeszközök és munkakörülmények folyamatos ellenőrzése, szükség szerinti pótlása, kijavítása, karbantartása, valamint a védőeszközök biztosítása²²⁰⁵. Mindezek mellett az Mvt. 64. §-a nyilvántartási kötelezett ró a munkáltatóra minden esetleges munkabaleset esetén, mely többek között statisztikai szempontból is fontos elősegítve ezzel a hatékonyabb megelőzést.²²⁰⁶ A munkáltató felelőssége lényegében felöleli azokat az általános elvek megvalósítását, melyeket már 89/391/EGK keretirányelv is tartalmaz.²²⁰⁷ Ezek a meghatározott követelmények tulajdonképpen törvényi minimumokként értékelhetők, melyeknél kevesebbet a

2203 CSÁK ILDIKÓ: *Munkavédelem az Európai Unióban*, Munkaadó Lapja 2004/5., 41.o.

2204 HAJDÚ JÓZSEF - KUN ATTILA ím. 377.o.

2205 KÖRMENDI TIBOR: *Munkavédelmi ismeretek*, Landorhegy Alapítvány Nonprofit Szolgáltató Központ, Zalaegerszeg, 2001, 15-31.o.

2206 GALLÓ SÁNDOR: *A munkabalesetek nyilvántartása, kivizsgálása*, Agrocent Kiadó, 1998., 12.o.

2207 PÁVA HANNA - GÁDOR JÁNOS: *Munkavédelem az Európai Unióban*, Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest, 2004, 8.o.

munkáltató nem teljesíthet, viszont nagyobb terhet vállalhat magára.²²⁰⁸

Mind ezekből világosan kitűnik, hogy az Mvt. teljes körűen és részletekbe menően szabályozza a munkáltató feladatait és kötelezettségeit az 54.§-tól kezdődően az 59. §-ig bezárólag. A munkáltató ráadásul nem csak a munkavállalói egészségéért és biztonságáért felelős, hanem a munkavégzés hatókörében tartózkodókért is.²²⁰⁹ Az egészségvédelem és biztonság szempontjából a munkáltató tartozik felelősséggel azért is, hogy munkavállalója kizárólag olyan munkát végezzen, ami tudásának, szakmai gyakorlatának és egészségi állapotának is megfelel,²²¹⁰ Felelőssége kiterjed arra is, hogy megfelelő intézkedéseket tegyen az esetleges balesetek, tűz, vagy egyéb azonnali veszély esetére, gondoskodnia kell az elsősegélynyújtásról is.²²¹¹

A munkáltatónak feladatainak ellátásához folyamatosan kockázatértékelést kell végeznie, melynek ki kell terjednie minden biztonságot és egészséget veszélyeztető kockázatra, így a munkaeszközökre, anyagokra, munkavállalókat ért terhelésre, munkahelyek kialakítására, stb., és ezt folyamatosan, visszakövethetően dokumentálnia is kell sőt, ezen dokumentációt még 5 évig őriznie szükséges.²²¹² A feltárt kockázatokat és a megelőzés módjait a munkáltatónak kötelessége megismertetni a munkavállalókkal is, az ő felelőssége az, hogy munkavállalói megfelelően tájékoztatva és kioktatva legyenek a veszély elkerülésének mikéntjeiről.²²¹³ Ez különösen akkor bír relevanciával, ha minden munkavédelmi intézkedés ellenére még is munkabaleset éri a munkavállalót, hiszen a baleset bekövetkezése maga ékes bizonyítéka annak, hogy a munkáltató nem tett meg mindent, amit az Mvt. feladatkörébe rendel, hiszen akkor a káresemény nem következhetett volna be. A kialakult bírói gyakorlat alapján a munkáltató Mvt.-ben foglalt kötelezettségszegése igen tág jogértelmezést nyert, gyakorlatilag a bíróság

2208 HANZMANN JÓZSEFNÉ ím. 153.o.

2209 BÁNOCZKI KLÁRA - CSATÁRI MIHÁLYNÉ - KARDOS ÁGNES: *Munkavédelmi és munkaügyi ellenőrzés az építőiparban*, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2009, 14.o

2210 PÁVA HANNA - GÁDOR JÁNOS ím. 8.o.

2211 PÁVA HANNA - GÁDOR JÁNOS ím. 9.o.

2212 NEMESKEY KÁROLY ím. 126.o

2213 MOLNÁR JENŐ: *Adatstruktúrák és monitorozási módszerek fejlesztése és közelítése az EU gyakorlatához, a munkavédelem helyzete Magyarországon, felmérés, értékelés, összehasonlítás*, Munkavédelmi Kutatási Közalapítvány, Budapest, 2002, 19.o.

minden olyan baleseti okot, mely nem írható a munkavállaló elháríthatatlan magatartásának számlájára, azt a munkáltató terhére állapít meg, ezzel egyenes utat nyitva a marasztaláshoz. A munkaügyi hatóságok számára szintén ez a körülmény adja a lehetőséget a munkaügyi bírság alkalmazására, amely így gyakorlatilag szinte minden munkabaleset velejárója lett.²²¹⁴

2.4. Az Mvt. felelősségi szabályai

Az Mvt. felelősségi alakzatát sokkal szigorúbb szabályok határozzák, mint ahogyan azt az Mt.-ből megismertük. Az Mvt. 81. § (1) bekezdése alapján „A munkavédelemre vonatkozó szabályok megtartásának elősegítését, valamint ellenőrzését a munkavédelmi hatóság látja el”, ugyanezen paragrafus (5) bekezdése szerint pedig „A munkavédelmi hatóság jogosult az ellenőrzése során feltárt hiányosságok megszüntetése érdekében e törvényben és külön jogszabályban meghatározott intézkedés és felelősségre vonás alkalmazására”. A munkáltató és a munkavédelmi hatóság ezen kapcsolata első sorban közjogi jellegű, hiszen a hatóság a munkavédelemhez kapcsolódó ösztársadalmi érdek érvényesítése céljából kényszeríti ki az Mvt. által meghatározott kógens normák betartását.²²¹⁵

Az állam gondoskodik a munkavédelmi ellenőrzésre specializálódott hatóságok működtetéséről, melyek bejelentésre, kérelemre, vagy hivatalból is tarthatnak ellenőrzést a munkáltatónál és folytathatnak eljárást. Másrészt a hatóság nem csak ellenőrző tevékenységet lát el, hanem a munkáltató kérésére tanácsot is köteles adni a törvény által előírt kötelezettségeinek teljesítéséhez.²²¹⁶

A felelősségre vonás eszközei közül az Mvt. 82. § (1) bekezdésében a **munkavédelmi bírságot** nevesíti, melynek kiszabható keretösszegeit is meghatározza, így a bírság összege - a munkavédelmi felügyelő javaslatától függően - 50.000.-Ft-tól 10.000.000.-Ft-ig terjedhet. Az összeg megállapításánál a hatóság többek között figyelembe veszi a veszélyeztetettek számát, a veszélyeztetés mértékét, annak lehetséges következményeit, bekövetkezett

2214 SIPKA PÉTER MÁTÉ ím. 102.o.

2215 NIGRINYI ELEMÉR: *Felelősség az üzemi balesetért és foglalkozási betegségért*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 34.o.

2216 HANZMANN JÓZSEFNÉ ím. 153.o.

sérülés vagy károkozás mértékét és a megszegett jogszabályi előírások számát is.²²¹⁷ Az Mvt.-hez fűzött miniszteri indokolás külön is kiemeli, hogy ezen bírságszankció a munkavédelmi törvény szemléletéhez és célkitűzéséhez tökéletesen igazodik, hiszen a jogalkotó álláspont szerint joggal várható el a munkáltatótól, hogy ha embereket foglalkoztat, akkor megfelelően gondoskodik ezen foglalkoztatottak testi épségének és egészségének védelméről. Ebből kiindulva hozta létre a munkavédelmi bírság intézményét, amely egy olyan „objektív alapú államigazgatási szankció, amelynek jellemzője, hogy vétkességtől függetlenül a szabálysértés miatt alkalmazható bírságot lényegesen meghaladó összegben és nem természetes személlyel, hanem a munkáltatóval szemben alkalmazható”.²²¹⁸

3. AZ MT. ÉS AZ MVT. ÖSSZEVETÉSE

3.1. Lényegi különbségeik

Lényeges **eljárásjogi** különbség az Mt. és az Mvt. között, hogy munkabaleset esetén az Mt. szabályai szerint a felelősség megállapítása és az okozott kár megtérítése iránt a munkavállaló a munkáltatóval szemben munkaügyi bírósághoz fordulhat, ezáltal tehát a munkavállaló és a munkáltató között egy peres eljárás veszi kezdetét a *polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény* (továbbiakban: Pp.) szabályai szerint. Ezzel szemben az Mvt. rendelkezései alapján a munkabalesetből kifolyólag a munkáltató és a munkavédelmi hatóság kerül egymással jogviszonyba egy közigazgatási eljárás során a *közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény* (továbbiakban: Ket.) szabályai alapján.

Meg kell jegyezni, hogy bár az Mt. és az Mvt. **célja** azonos, mindkettő a munkavállaló védelmét kívánja szolgálni és elősegíteni, ezt a célt azonban eltérő eszközrendszer útján próbálják elérni. Míg az Mt. által biztosított eszközök fő motívuma a reparáció, a kárhelyreállítás, és a prevenció jelleg, vagyis ezen káresemények megelőzésére való törekvés csak másodlagosan jut szerephez,

²²¹⁷ Mvt. 82. § (5) bekezdés

²²¹⁸ A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény indokolása

addig az Mvt. szankciórendszerének célkitűzése elsődlegesen a prevenció. A balesetek megelőzése érdekében a jogalkotó célja az Mvt.-vel, hogy rászorítsa a munkáltatót ezen szabályok betartására, mint egy elrettentve őt a szigorú szankciók kilátásba helyezésével. A két törvény ezzel a munkavállaló védelmét tehát két különböző módon szolgálja, míg az Mt. kedvező kártérítési lehetőségeket biztosít egyéni szinten a károsult munkavállalók számára, addig az Mvt. a munkavállalókat, mint kollektívát védi az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzéshez való joguk érvényesülésében.²²¹⁹

Szintén alapvető különbséggént jelenik meg a felelősségre vonáshoz szükséges **tényállás** összetétele, az Mt. és az Mvt. teljes más tényállási elemeket sorakoztatnak fel, melyek megvalósulása szükséges a szankció alkalmazásához. Az Mt. szerint a munkáltató kártérítésre való kötelezésének kizárólagos feltétele (amennyiben persze nem áll fenn az Mt. 166. § (2) bekezdése szerinti kimentési ok), hogy a munkavállalót munkaviszonyával összefüggésben a kár érje. Ezzel szemben az Mvt. a munkavédelmi bírság kiszabásához nem követeli meg sem a munkaviszony fennállását, sem pedig a kár tényleges bekövetkeztét, ugyanis az Mvt. 82. § (1) bekezdése szerint a bírság alkalmazásához elegendő, ha a munkáltató a munkavédelmi követelmények betartását elmulasztja, ill. a munkavállaló életét, testi épségét vagy egészségét ezzel súlyosan veszélyezteti.

Szintén eltér a két törvény szankcióalkalmazásának **feltételrendszere**. Míg egy munkaügyi perben a munkáltatónak csak az Mt. szabályainak - és szűk körben a az Mt.-ben nem szabályzott kérdések tekintetében az Mt. háttérszabályát képező Ptk. szabályainak - kell megfelelnie, addig a munkavédelmi hatóság eljárásában nem elég, ha a munkáltató eleget tett az Mvt.-ben foglalt kötelezettségeinek, hiszen ahogy arra már korábban is utaltam a munkáltatónak a munkavédelem körében számos ágazati jogszabályban, különböző rendeletekben foglalt előírásoknak is meg kell felelnie. A munkavédelmi felügyelő ellenőrzése tehát kiterjed mind az Mvt.-ben, mind az ágazati jogszabályokban foglalt kötelezettségek teljesítésének vizsgálatára.²²²⁰

²²¹⁹ SÍPKA PÉTER MÁTÉ ím. 110.o

²²²⁰ Mvt. 82. § (4) bekezdés

A leglényegesebb különbség azonban abban áll a két jogszabály között, hogy a szankció kiszabására jogosult fórum az eljárása során **mit vizsgál**. Míg a bíróság azt nézi meg, hogy a munkáltató objektív felelőssége ellenére mentesülhet-e valamelyik Mt.-ben szabályzott kimentési ok alapján a kártérítési felelősség alól, addig a munkavédelmi hatóság nem törődik ilyesmivel, csupán azt vizsgálja meg, hogy a munkáltató a munkavédelmi előírásokat betartotta-e, vagy sem. E közigazgatási eljárásban nincs jelentősége a hatóság mérlegelésének, a károsult közrehatásának, a munkáltató tudatállapotának, esetleg szociális helyzetének. Amennyiben az előírások be nem tartása megállapítható, úgy a munkavédelmi bíróság „automatikus”, a felsorolt körülményeknek csupán a kiszabott bírság mértékének megállapításánál lehet jelentősége. A munkavédelmi szabályok be nem tartásának ténye munkabaleset esetén pedig sosem lehet kérdéses, hiszen a hatósági álláspont (és józan ész) szerint, a baleset bekövetkezte már önmagában tanúsítja azt, hogy a munkavédelmi előírások nem voltak megfelelően megtartva. Leegyszerűsítve tehát, míg az Mt. alapján lehetséges a felelősség alóli mentesülés, addig az Mvt. alapján a kimentésre semmi esély nincs.

Megállapítható tehát, hogy egy munkabaleset kapcsán, egy azon történeti tényállás mellett „több szálon is fut a cselekmény”, hiszen lehetőség van az Mt. alapján egy bíróság előtt zajló kártérítési per megindítására és emellett párhuzamosan pedig az Mvt. szabályai szerint folyik egy közigazgatási eljárás is a munkáltatóval szemben. Hiába azonos jogalapból, vagyis egy azon munkabalesetből fakadnak az eljárások, láthatjuk, hogy a két törvény szabályozása, így a lefolytatott eljárások egymástól teljesen elkülönülten folynak. A két szabályozás elvi különbsége akkor igazán szembetűnő, ha egy tényállás mentén a munkáltató a munkaügyi perben sikeresen kimenti magát, azonban ugyan azon indokolás alapján a munkavédelmi hatóság munkavédelmi bírsággal sújtja.

3.2. Az együttes alkalmazás problematikája

Az eddigiek alapján látható, hogy a két törvény hasonló területeket próbál lefedni, még is teljesen különböző szemszögből és szempontrendszer alapján

közelítenek hozzá. Ez a gyakorlatban akkor bír különös jelentőséggel, ha egy munkaügyi perben a munkáltató kártérítési felelősségét éppen egy munkavédelmi szabályszegés alapozza meg. Korábban ismertettem, hogy az Mt. és az Mvt. szabályai más-más követelményeket szabnak a felelősségre vonás feltételeként, azonban létezik közös halmaza is ezeknek a szabályoknak, mégpedig, ha a munkavédelmi előírások be nem tartásának eredményeképp a munkáltató a munkavállaló életét, testi épségét vagy egészségét nem csupán veszélyezteti, hanem már sérti is. Ebben az esetben a munkavédelmi szabályok be nem tartásával a munkáltató közvetve kárt okoz a munkavállalónak, így a munkavállaló az Mt. szerint jogosan fordul kárának megtérítéséért a munkaügyi bírósághoz. Ilyenkor a bíróságnak szintén vizsgálat tárgyává kell tennie (a munkavédelmi hatóság eljárásától függetlenül), hogy a munkáltató mennyiben tartotta meg a munkavédelmi előírásokat, ám mindezt az új Mt. figyelembe vételével, annak szellemében kell megtenniük, így könnyen előfordulhat az az extrém helyzet is, hogy a munkaügyi bíróság nem állapítja meg a munkáltató felelősségét munkavédelmi szabályszegés miatt valamely mentesülési okra hivatkozva, miközben a munkavédelmi hatóság ezt már jogerősen megtette, hiszen a munkáltatót döntése nyomán bírsággal is sújtotta.

Ilyen különös eset állhat elő például akkor, ha a munkabaleset kizárólag a munkavállaló elháríthatatlan magatartásának eredményeképp jönne létre. Ebben a konkrét példában a munkáltató az Mt. 166. § (2) bekezdés b) pontja alapján mentesülne a kárfelelősség alól, azonban mivel a baleset megtörténhetett, így a munkavédelmi hatóság egyenlőség jelet tesz a baleset és a munkáltató felelőssége közé azzal, hogy a munkáltató nem tartotta be megfelelően a baleset megelőzésére vonatkozó előírásokat. Ez egy rendkívül súlyos jogalkalmazási problémát jelent, hiszen két jogi fórum egy jogkérdés tekintetében, egy azon tényállás mellett két ellentétes döntést hoz, amely ezzel sérti az egész jogrendet átható jogbiztonság, előreláthatóság és kiszámíthatóság alapvető követelményét.

3.3. Mit nem kell látni előre?

Az Mt. által a 166. § (2) bekezdésének a) pontjában szereplő mentesülési okkal

kapcsolatban azonban még a bíróság számára sem ilyen egyszerű megítélés. Ezt a szakaszt korábban részletesen is vizsgáltam, rávilágítottam jogalkalmazási nehézségeire, így itt nem térnék ki erre újra, azonban a rendelkezés két konjunktív feltételének egyike munkavédelmi szempontból megvizsgálva is aggályosnak mutatkozik, amely bővebb magyarázatot igényelhet. Itt konkrétan a hivatkozott szakasz második felére az *„olyan körülmény okozta, amellyel nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa”* kitételre gondolok. A polgári jogból átvett előreláthatóság jogintézményének éppen az lenne a lényege, hogy azokra kockázatokra lehessen csak okkal hivatkozni, amelyekkel tudvalevő számolni lehetett már a jogviszony kezdetekor is, így elvárható mindkét féltől az, hogy ezekre a kockázatokra előre felkészüljenek.²²²¹ Ez az elv a munkajogra vetítve azt jelenti, hogy csak olyan kárveszélyeket, kockázatokat lehet a munkáltatón számon kérni, melyekkel már a munkaszerződés megkötésekor, de legalább a károkozás időpontjában számolhatott. A munkavédelmi előírások tekintetében ez azt is jelenti, hogy a munkáltató anyagi és szervezeti erőforrásait igénybe véve jóval többet köteles tenni a kármegelőzés érdekében, mint ahogyan azt az általános polgári jogi elvárhatósági mérce, az általában elvárhatóság megkövetelné.²²²²

Ha sorra vesszük azon munkáltatói feladatokat, melyeket a munkavállaló munkába állítása előtt el kell végeznie, akkor láthatjuk, hogy ezek között rengeteg olyan Mvt.-ben és alsóbb szintű ágazati jogszabályban szereplő tevékenység szerepel, mely azt hivatott garantálni, hogy a munkát végző személy egészséget nem veszélyeztető és biztonságos környezetben dolgozhasson. Az Mvt. 21. § (3) bekezdése alapján: *„A munkavédelmi üzembe helyezés feltétele a munkavédelmi szempontú előzetes vizsgálat. E vizsgálat célja annak megállapítása, hogy a létesítmény, a munkahely, a munkaeszköz, a technológia megfelel az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzéshez szükséges tárgyi, személyi, szervezési, munkakörnyezeti feltételeknek”*, ugyanezen paragrafus (4) bekezdése szerint pedig: *„Az előzetes vizsgálat során különösen vizsgálni kell, hogy rendelkezésre állnak-e a*

2221 NÁDAS GYÖRGY ím. 9.o.

2222 DUDÁS KATALIN - GYULAVÁRI TAMÁS - HORVÁTH ISTVÁN - HÓS NIKOLETT - KÁRTYÁS GYÁBOR - KULISITY MÁRIA - KUN ATTILA - PETROVCS ZOLTÁN ím. 362.o.

létesítést végzők (tervező, kivitelező) nyilatkozatai, a munkavédelmi követelmények kielégítését bizonyító mérési eredmények, a munkaeszközre vonatkozó megfelelőségi nyilatkozatok, tanúsítványok, a szükséges hatósági engedélyek, az üzemeltetéshez szükséges utasítások”. Ezen rendelkezéseken túlmenően ágazati szabályok további kötelezettségeket írhatnak még elő, melynek meg kell felelnie a munkáltatónak, mielőtt bárkit is foglalkoztatna, majd ezt követően is számos előírást tartalmaz, amely a munkavégzés biztonságának folyamatos fenntartásához szükséges.

Ezen előírások közül az előreláthatóság szempontjából a legfontosabb a kockázatértékelési, kockázatelemzési kötelezettség. Ennek keretében a munkáltató első lépésként azonosítja a felmerülő veszélyeket, a szervezet tevékenységeiből eredő összes olyan forrást, helyzetet, magatartást vagy ezek lehetséges kombinációját előzetesen meghatározza, melyek emberi sérüléshez, vagy egészségkárosodáshoz vezetnek. Minden szervezet számára az elsődleges feladat, hogy ezeket a veszélyforrásokat megszüntesse, csökkentse, minimalizálja, de legalább pontosan meg tudja határozni. A folyamat második lépése, hogy az összegyűjtött kockázati tényezőket bekövetkezésük valószínűsége és következményeinek súlya alapján mennyiségileg és minőségileg osztályozni, rangsorolni kell és meg kell határozni a kockázati prioritásokat. E tevékenység munka-egészségügyi szaktevékenységnek minősül, így ezt kizárólag ilyen tevékenység folytatására jogosult és felhatalmazott személyek végezhetik.²²²³ Harmadik lépésként szükséges készíteni egy tervet, amely kockázatok kezelésével, megoldásával, kézben tartásával foglalkozik, majd negyedik lépésben törekedni kell ezen tervet megvalósítására a gyakorlatban is. Végül pedig ötödik lépésként, de jelentőségét tekintve nem utolsó sorban, a kockázatkezeléssel kapcsolatos intézkedéseket, programokat folyamatosan nyomon kell követni, hozzák-e az elvárt eredményeket, valamint hogy fenntartásuk folyamatos-e.²²²⁴ Összefoglalásképpen tehát elmondható, hogy a kockázatértékelés a munkavégzés körülményeinek, a munkakörnyezet kialakításának olyan elemző módon történő áttekintése, melynek keretében a munkáltató sorra veszi azokat lehetőségeket, amelyek a munkavégzéssel

2223 NEMESKEY KÁROLY: *A munkavédelem irányítása* im. 126.o.

2224 CSEH KÁROLY - FELSZEGHI SÁRA - KAPÁS ZSOLT: *Munkavédelem, a korszerű munkavédelem alapjai*, Az Egészségesebb Munkahelyekért Egyesület, 2013, 66-78.o.

összefüggésben valamilyen formában a munkavállalók egészségét és biztonságát veszélyeztethetik, sérülést vagy egészségkárosodást okozhatnak.²²²⁵ Szerves részét képezi azon kockázat felmérése is, amelyet a munkavállalók jelentenek önmagukra nézve azzal, hogy a munkavédelmi szabályszegéseikkel növelik a munkabaleset bekövetkezésének lehetőségét. Ezen vizsgálat eredményeképp például indokolt lehet, hogy a munkáltató ellenőrző tevékenysége nagyobb hangsúlyt kapjon, akár a teljes munkafolyamatra is kiterjedően.²²²⁶ Egyébként ezt a kockázatértékelő tevékenységet a munkáltatónak - a megelőző tevékenységekkel együtt - első alkalommal legkésőbb a tevékenysége megkezdését követő egy éven belül el kell végeznie, majd minden indokolt esetben (pl.: kockázatok lényeges változása, új technológia, vagy veszélyes anyag, új szerszám bevezetése esetén) újra meg kell ismételnie, majd ezt évente felülvizsgálni is köteleles.²²²⁷

Természetesen ha a munkáltató minden előírást betart, akkor is fordulhatnak elő ellenőrzési körén kívül eső olyan okok, melyre nem tud felkészülni előre, így adott esetben a kárt elhárítani sem tudja. Általánosan ugyanis elfogadott az az álláspont, mely szerint a munkáltatónak nem kell számolnia a mindennapi életben előforduló átlagos körülményekkel és azokkal sem, amelyek a közfelfogás szerint előre nem tervezhetőek.²²²⁸ Számolnia kell azonban a munkáltatónak mindazokkal a körülményekkel, amelyek egy adott területre jellemzőek, így az a hivatkozási alap, miszerint ezeket az okokat és az ennek nyomán bekövetkező kárt nem láthatta előre, nem állja meg a helyét. Ha ugyanis a munkavégzést megelőzően elvégezte a törvény által előírt megfelelő kockázatelemzést, akkor fogalmilag kizárt, hogy olyan baleset történjen, amelyre előre nem számított, vagy legalább fogalmi síkon minimális kockázatként ne számolt volna. Ha pedig elismerjük, hogy a kockázat elemzést követően a munkáltatónak minden lehetségesen felmerülő veszélyforrásra, vagy kockázatra gondolnia kellett, akkor a kimentés a hivatkozott Mt. 166. § (2) bekezdés a) pontja szerint fogalmilag lehetetlen. Az Mvt. legfontosabb célkitűzése, a preventivitás

2225 CSATÁRI MIHÁLYNÉ - KRIZSÁN ZSUZSANNA: *Munkavédelmi és munkaügyi ellenőrzés a kereskedelemben*, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2010, 80.o.

2226 HANZMANN JÓZSEFNÉ ím. 212.o.

2227 NEMESKEY KÁROLY ím. 126.o

2228 BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA - KAJTÁR EDIT - KISS GYÖRGY - KOVÁCS ERIKA ím. 433.o.

szintén ezt támasztja alá, hiszen a baleset megtörténte kétséget kizáróan tanúsítja, hogy a munkáltató nem tett meg a törvény által előírt minden intézkedést a veszélyek felmérésével, baleseti statisztikák felhasználásával, értékelésével és munkavédelmi szakember felhasználásával kapcsolatban.²²²⁹ A korábban már hivatkozott MK. 29-es számú állásfoglalás is kimondja - más bírósági határozatokkal együtt - hogy mivel a munkavállalónak a munkáját adott körülmények között kell végeznie, így az ezzel összefüggő baleseti vészhelyzettel a munkáltatónak kell számolnia.²²³⁰

4. ÖSSZEGZÉS

A probléma gyökerét tehát az jelenti, hogy míg az Mt. általánossá tette az előreláthatóság követelményét kárfelelősség megállapításának kapcsán, addig az Mvt. szabályrendszerében az előreláthatóság jogintézménye továbbra is ismeretlen fogalom.²²³¹ A munkaügyi bíróságnak így lehetősége nyílik a munkáltató objektív kárfelelősségét az előreláthatósági klauzula figyelembevételével, a felelősség alóli mentesülés lehetőségével vizsgálni, azonban a munkavédelmi hatóság eljárásában ugyanazon tényállás mentén a kimentésre ezen az alapon nincs lehetőség.²²³²

Tekintettel arra, hogy az Mt. és az Mvt. szabályainak együttes alkalmazása a fentebb tárgyaltak alapján elkerülhetetlen, így a legkézenfekvőbb megoldás a felmerülő probléma az lenne, ha a jogalkotó megpróbálná a két jogszabály szemléletét egymáshoz közelíteni. Azzal, hogy a jogalkotó az Mt. korábbi szigorú szabályait ilyen mértékben fellazította és enyhítette, felborította azt az egyensúlyt, amelyet az Mvt.-vel (és Tbj.-vel) alkottak, megnehezítve ezzel a jogterületek együttes érvényesülését.

Álláspontom szerint ez a jogalkotói aktus (a szándék helyeslésétől vagy helytelenítésétől függetlenül) nem volt megfelelően átgondolt, hiszen a polgári jogi szabályok ilyen mértékben történő beiktatásával, a másik oldalon álló

2229 KUN-SZABÓ TIBOR: *Munkavédelem*, Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 1997, 14.o.

2230 BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA - KAJTÁR EDIT - KISS GYÖRGY - KOVÁCS ERIKA ím. 432.o.

2231 SIPKA PÉTER MÁTÉ ím. 21.o.

2232 SIPKA PÉTER MÁTÉ ím. 112.o.

szabályok változatlanul hagyása mellett a jogalkotó egy viszonylag jól működő, összeegyeztetett és koherensen működő rendszert borított fel. Ilyen differenciált szabályozás mellett reális eséllyel fordulhat elő az, hogy egy munkajogi és egy munkavédelmi perben egy azon tényállás mellett különböző ítéletek születnek, melynek jogbiztonsági aggályaira korábbi fejezetekben is már rávilágítottam.

A két jogterület egymáshoz való közelítésének egyik eszköze az lehetne, ha az Mvt. szigorú szabályain is enyhítene a jogalkotó, ez azonban nem lehetséges több szempontból sem. Egyrészt a munkavédelem, mint állami érdek jelentősége nem elvitatható, annak szigorú szankciókkal történő kikényszerítése továbbra is szükségszerű közérdek, ebből nem engedhet a jogalkotó. Másrészt - bár jelen dolgozat témáját nem képezi, de - a munkavédelmi szabályozás főként Európai Unió irányelveken és nemzetközi jogi normákon alapszik, így a jogalkotó mozgástere e tekintetben meglehetősen kötött és ezen iránymutatások változása a közeljövőben sem várható. A másik lehetőség az lenne, ha az Mt.-t módosítanák, de erre szintén nem sok esély mutatkozik, hiszen a szabályozás olyan friss, hogy abban ilyen komoly koncepcionális változás még évekig nem várható. Mindezek után az egyetlen járható út az marad, ha a bíróságra bízunk azt a nehéz feladatot, hogy az új Mt. szabályait olyan jogértelmezés szerint próbálja alkalmazni, amely a lehető legközelebb áll az Mvt. már kikristályosodott gyakorlatához. Ezen feladatuk egyik legnehezebb momentuma, hogy jogalkalmazási tevékenységük közepette pontosan definiálniuk kell azokat az új Mt.-be bekerült fogalmakat, melyek tisztázását a jogalkotó elmulasztotta, majd meg kell találniuk egy fajta „arany középutat” az új Mt. polgári jogias szabályozása és az Mvt. változatlanul szigorú szabályai között.

Úgy vélem, hogy ez az összhang megteremtésének a legkevésbé szerencsés módja, hiszen alapvetően ezzel a jogalkotó olyan feladatot ruházott a bíróságra, amely nem az ő feladata lenne, nem beszélve az ehhez szükséges hosszadalmas időről, amely ez idáig jogbizonytalanságban fog telni.²²³³

2233 SIPKA PÉTER MÁTÉ im. 183.o.

5. IRODALOMJEGYZÉK

BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA - KAJTÁR EDIT - KISS GYÖRGY - KOVÁCS ERIKA: *Kommentár a munka törvénykönyvéhez*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2012

BARSI ILDIKÓ: *A munkáltatói kártérítési felelősség jogalapjának új elemei a 2012. évi I. törvényben*, elérhető: [http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/A%20munk%C3%A1ltat%C3%B3i%20k%C3%A1rt%C3%A9rt%C3%A9si%20felel%C5%91ss%C3%A9g%20%C3%BAj%20elemei\(1\).pdf](http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/A%20munk%C3%A1ltat%C3%B3i%20k%C3%A1rt%C3%A9rt%C3%A9si%20felel%C5%91ss%C3%A9g%20%C3%BAj%20elemei(1).pdf), (2016.09.21.)

BÁNOCZKI KLÁRA - CSATÁRI MIHÁLYNÉ - KARDOS ÁGNES: *Munkavédelmi és munkaügyi ellenőrzés az építőiparban*, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2009

BÁRÁNY ANIKÓ: *A munkáltató kártérítési felelőssége*, Cég és jog, 2001/6,

BELLOVICZ GYULA: *Munkavédelem*, UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft., Győr, 2009

CSÁK ILDIKÓ: *Munkavédelem az Európai Unióban*, Munkaadó Lapja 2004/5.

CSEH KÁROLY-DR. FELSZEGHI SÁRA-KAPÁS ZSOLT: *Munkavédelem, a korszerű munkavédelem alapjai*, Az Egészségesebb Munkahelyekért Egyesület, 2013

CSÉFFÁN JÓZSEF: *A munka törvénykönyvének magyarázata*, Szegedi Rendezvényszervező Kft., Szeged, 2012

DUDÁS KATALIN - GYULAVÁRI TAMÁS - HORVÁTH ISTVÁN - HŐS NIKOLETT - KÁRTYÁS GYÁBOR - KULISITY MÁRIA - KUN ATTILA - PETROVICS ZOLTÁN: *Munkajog*, Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2015

FERENCZ JÁCINT - GÖNDÖR ÉVA - GYULAVÁRI TAMÁS - KÁRTYÁS GÁBOR: *Munkajogi alapismeretek*, Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2013

GALLÓ SÁNDOR: *A munkabalesetek nyilvántartása, kivizsgálása*, Agrocent Kiadó, 1998.,

HAJDÚ JÓZSEF - KUN ATTILA (szerk.): *Munkajog*, Szegedi Tudományi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Patrocínium Kft., Budapest, 2014

HANZMANN JÓZSEFNÉ: *Munkaügyi, munkavédelmi, munkaerőpiaci, társadalombiztosítási ellenőrzés a munkáltatónál*, CompLex Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008,

KISS GYÖRGY: *Munkajog*, 2000, Osiris Kiadó, Budapest

KOZMA ANNA - LŐRINCZ GYÖRGY - PÁL LAJOS - PETŐ RÓBERT - KARDKOVÁCS KOLOS (SZERK.): *A munka törvénykönyvének magyarázata*, hvg orac Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest,

2014

KÖRMENDI TIBOR: *Munkavédelmi ismeretek*, Landorhegy Alapítvány Nonprofit Szolgáltató Központ, Zalaegerszeg, 2001

LANCZER GABRIELLA: *A nem vagyoni kártérítés probléma köre a munkajogi ítélkezési gyakorlatban*, Magyar Jog, 1995/6

MOLNÁR JENŐ: *Adatstruktúrák és monitorozási módszerek fejlesztése és közelítése az EU gyakorlatához, a munkavédelem helyzete Magyarországon, felmérés, értékelés, összehasonlítás*, Munkavédelmi Kutatási Közalapítvány, Budapest, 2002

NÁDAS GYÖRGY: *Az előreláthatósági klauzula megjelenése a kárfelelősségi szabályok között*, elérhető:http://www.vmtt.org.rs/mtn2013/224_240_Nadas_A.pdf, (2016. október 01.)

NEMESKEY KÁROLY: *A munkavédelem irányítása az Európai Unióban és Magyarországon*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest, 2004

NIGRINYI ELEMÉR: *Felelősség az üzemi balesetért és foglalkozási betegségért*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977

PÁVA HANNA - GÁDOR JÁNOS: *Munkavédelem az Európai Unióban*, Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest, 2004,

PETROVICS ZOLTÁN: *Munkajog*, Zsigmond Király Főiskola és a L'Harmattan Kiadó közös kiadványa, 2006

SÍPKA PÉTER MÁTÉ: *A megváltozott munkáltatói felelősség kollíziója a munkavédelem és társadalombiztosítás szabályaival Magyarországon*, 2014, Debrecen, elérhető: http://jog.unideb.hu/documents/doktori_nyilvanosvita/sipkapeter-ertekezes.pdf, (2016.09.21.)

SZŰCS PÉTER: *A munka törvénykönyve 1992-2012*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2012

Felhasznált jogforrások:

Magyarország Alaptörvénye

A Tanács 89/391 EGK irányelve - intézkedések a munkavállalók munkahelyi biztonságának és egészségvédelmének javítására

1952. évi III. törvény a Polgári Perrendtartásról

1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről

1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről

A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény indokolása

1997. évi LXXX. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről

2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény indokolása

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

323/2011. (XII.28.) Korm. rendelet

5/1993 (XII.26.) MüM rendeletet

27/1996. (VIII.28.) NM rendelet a foglalkozási betegségek és fokozott expozíciós esetek bejelentéséről és kivizsgálásáról

33/1998. (VI.24.) NM rendelet a munkaköri, szakmai, illetve személyi higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről

65/1999. (XII.22.) EüM rendeletet munkavállalók munkahelyen történő egyéni védőeszköz használatának minimális biztonsági és egészségvédelmi követelményeiről

3/2002. (II.8.) SzCsM-EüM együttes rendelet a munkahelyek munkavédelmi követelményeinek minimális szintjéről

10/2016. (IV.5.) NGM rendelet munkaeszközök és használatuk biztonsági és egészségügyi követelményeinek minimális szintjéről

Legfelsőbb Bíróság Munkaügyi Kollégiumának 29. számú állásfoglalása

Legfelsőbb Bíróság 31. számú állásfoglalása

41/2009. (III.27.) AB határozat

MENYHÉRT ENIKŐ

AZ EU-JOG HATÁSA A NEMZETKÖZI MAGÁNJOGRA (JOGHATÓSÁG, KÜLFÖLDI ÍTÉLETEK ELISMERÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA, ALKALMAZANDÓ JOG)

1. BEVEZETÉS

Jóllehet az európai integráció első lépései a gazdasági együttműködés megerősítésére összpontosultak, azonban ezek megvalósítására is általánosabb társadalmi célok érdekében törekedtek a tagállamok. Az Európai Unió létrejöttkor túljutott a gazdasági megközelítésen, és az integráció általános szerepét hangsúlyozta az „Európa népei közötti egyre szorosabb egység létrehozásában”.²²³⁴ S mára – egyes álláspontok szerint - tagadhatatlan az a tény, hogy az Unió nem kizárólag gazdasági, hanem szociális kötelekekkel behálózott közösségként is felfogható.

A Közösségben biztosított négy szabadság elv – nevezetesen az áruk, személyek, szolgáltatások és a tőke szabad áramlása – hatására a határokon átnyúló ügyek száma folyamatosan gyarapszik, ez pedig számos problémát vethet fel mind a jogalkalmazás szempontjából, mind a jogbiztonságot illetően. Utóbbi különösen releváns, hiszen a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés elsődleges céljaként is deklarált az uniós polgárok számára a magas fokú jogbiztonság garanciája a határokon átívelő kapcsolatokban.²²³⁵ E cél eléréséhez törekedni kell a jogrendszerek különbségeinek áthidalására, viszont ez csupán jogharmonizáció, jogegységesítés révén valósulhat meg. Kiváltképp fontos, hogy a jogalanyok tisztában legyenek azzal, hogy - egy esetleges jogvita kapcsán - melyik állam jogszabályai alapján lesz köteles eljárni a fórum. Ennek érdekében a kapcsoló elvek egységesítése érthetően indokolt.

2234 BLUTMAN László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2013. 40. o.

2235 Ismertető az Európai Unióról - A polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés.
http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.12.5.html (megtekintés ideje: 2016. 09. 29.)

Az Európai Unión belül jelentős mennyiségű jogszabály került megalkotásra, mely a nemzetközi kollíziós magánjog egyes kérdéseivel foglalkozik, úgymint a joghatóság, az alkalmazandó jog, vagy a külföldi ítéletek elismerése és végrehajtása. Az egységesen szabályozott területek száma folyamatosan növekvő tendenciát mutat, a nemzeti jogszabályok helyét egyre inkább az európai jog veszi át. Kérdés azonban, milyen irányú változás remélhető az utóbbi években tapasztalható, erőteljes kollíziós jogegységesítési folyamatától? A szabályok uniformizálása valóban azt eredményezi, hogy a legigazságosabb döntés születhessen meg?

Dolgozatomban az európai jog nemzetközi magánjogra gyakorolt hatását veszem górcső alá. Rövid történeti áttekintés után ismertetem az Európai Unió kollíziós jogegységesítésének eddigi eredményeit, a hangsúlyt az alkalmazandó jog problematikájára fordítva, továbbá kitérek a joghatósági kérdésekre, valamint a külföldi ítéletek elismerésére és végrehajtására is. Az egyes jogegységesítési instrumentumok mentén igyekszem rávilágítani a szabályozás előnyeire, illetőleg hátulütőire. Gondolatmenetem, mindezeket követően, de lege ferenda javaslatok megfogalmazásával zárom.

2. AZ EURÓPAI NEMZETKÖZI KOLLÍZIÓS MAGÁNJOG FEJLŐDÉSE

A kezdeti időszakban²²³⁶ a nemzetközi magánjogi szabályok szerepe az anyagi joghoz képest nem volt különösebben hangsúlyos, előbbi alapvetően a nemzeti jog részét képezte, s néhány jelentősebb nemzetközi egyezménytől – mint a Római Egyezmény²²³⁷ – eltekintve, a közösségiesítésének gondolata hosszú ideig nem merült fel. A nemzetközi magánjogi rendelkezések leginkább irányelvek formájában jelentek meg, ennek oka, hogy a Közösség sokáig nem volt felruházva megfelelően e területhez tartozó szabályok megalkotására vonatkozóan hatáskörrel.

2236 Czigler Dezső Tamás az uniós kollíziós magánjog fejlődését alapvetően 3 szakaszra (1958-1999 közötti időszak, 1999-2009 közötti időszak, illetve 2009-től napjainkig terjedő időszakra) bontja, jelen fejezetben ezt a felosztást vettem alapul. Ld.: CZIGLER Dezső Tamás: *Az európai nemzetközi (kollíziós) magánjog és családi jog főbb kérdései*, Ph.D. értekezés, Győr, 2011. 18-24. o.

2237 Egyezmény a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról, aláírásra megnyitva Rómában 1980. június 19-én (Római Egyezmény)

A fejlődés tekintetében mérföldkőnek tekinthető az 1999. május 1-jén hatályba lépett Amszterdami Szerződés, mely az Európai Unió három pillérének (Európai Közösség és Euratom, közös kül- és biztonságpolitika, bel- és igazságügyi együttműködés) tartalmát akképpen módosította, hogy a harmadik pillér számottevő részét az első pillér keretei közé, közösségi döntéshozatal körébe utalta, valamint kialakította az európai igazságszolgáltatási térség koncepcióját.²²³⁸ Ez volt az a mozzanat, amely megnyitotta a kapukat a nemzetközi magánjog uniós jogegységesítése előtt azzal, hogy lehetőséget biztosított a korábban kizárólag nemzetközi szerződések útján szabályozott kérdések másodlagos jogforrási szinten történő (újra)szabályozására.²²³⁹

A Lisszaboni szerződés 2009-es hatályba lépése nem hozott lényegi változást a szabályozás tekintetében. Megjegyezendő azonban, hogy új rendelkezésként került be, hogy a nemzetközi magánjogi és polgári eljárásjogi szabályok megalkotásához már nem szükségeszerű a normáknak a „belső piac működéséhez” közvetlenül kapcsolódni.²²⁴⁰

A nemzetközi magánjog fejlődésének tekintetében úgy gondolom, érdemes utalni arra, miért is volt indokolt hatályon kívül helyezni a szerződésekre alkalmazandó jogra vonatkozó kollíziós normákat egységesítő Római Egyezményt.²²⁴¹ Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ez egy nemzetközi közjogi jogforrás, ebből kifolyólag – *soft law* jellege miatt – nem volt kikényszeríthető norma. Az Egyezményt felváltó Róma I. rendelet sokkal alkalmasabb eszköze a hatékony jogegységesítésnek.

Napjainkban egyre gyorsabban halad előre a szabályok európaizálódása, az elmúlt évek kollíziós jogegységesítési folyamatának eredményeképp az Európai Unión belül már négy kollíziós jogi jogegységesítési instrumentumot alkottak meg, s szakadatlan fejlődés figyelhető meg a jogforrási szinteken, a szabályozandó jogviszonyok száma pedig minduntalan növekvő tendenciát

2238 CZIGLER: i.m. 18-19. o.

2239 RAFFAI Katalin: *A nemzetközi magánjogi közrend rétegei - különös tekintettel a közösségi és a magyar jogra*, Ph.D. értekezés, Budapest, 2008. 56. o.

2240 CZIGLER: i.m. 21. o.

2241 A Római Egyezmény 2009. december 17-ig volt hatályban, ezt követően helyét a Róma I. rendelet vette át.

mutat.²²⁴² A tagállamok nemzetközi magánjogi szabályainak helyét egyre inkább átveszi az európai jog.²²⁴³

A magyar kollíziós jog tekintetében megemlíteném, hogy már 1997 és 2004 között is sor került olyan módosításokra, melyek az európai szabályokhoz történő közelítést szolgálták, ám ezek a változások a jogharmonizáció jegyében végrehajtott adaptáció keretében mentek végbe. Mindazonáltal a csatlakozást követően az európai szabályok követése kötelező, automatikus folyamattá vált.²²⁴⁴

Általánosságban elmondható, hogy az uniós joganyag, ha a joghatóságra, valamint a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó rendelkezéseket is figyelembe vesszük, a nemzetközi magánjogi törvény anyagának legalább kétharmadát teszi ki. Megjegyezendő azonban, hogy az eddig megalkotott uniós rendeletek zömében nem fedik le a szabályaikban érintett életviszonyok teljes körét, több rendeletben (így például a Róma I. és a Róma II. rendeletekben) is hézagos szabályozás figyelhető meg. Ergo a tagállami jogalkotóknak fokozatosan figyelniük kell ezekre az uniós joghézagokra annak érdekében, hogy kitöltésükre maguk alkossanak megfelelő normákat.²²⁴⁵

3. A JOGEGYSÉGESÍTÉSI FOLYAMAT EREDMÉNYEI

3.1. A jogharmonizáció és a jogegységesítés elhatárolása

Mielőtt rátérnék a témám szempontjából releváns jogegységesítési folyamatra, szükségesnek tartom elhatárolni azt a jogharmonizációtól.

Mátyás Imre a jogegységesítés definícióját akképp határozza meg, hogy az az a folyamat, mikor két vagy több állam jogát egységesítik vagy úgy, hogy az egyiket igazítják a másikhöz, vagy úgy, hogy egy teljesen új jogot hoznak létre, mely ezt

2242 MÁTYÁS Imre: *Kollíziós jogegységesítési törekvések az Európai Unióban*. In: Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, 2014. Tomus XXXII. 418. o.

2243 NAGY Csongor István: *Nemzetközi magánjog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011. 24. o.

2244 MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*, Eötvös Kiadó, Budapest, 2012. 13. o.

2245 VÉKÁS Lajos: *Egy új nemzetközi magánjogi törvény megalkotásának néhány elvi kérdéséről*. In: Jogtudományi Közlöny, 2015/6. sz. 296. o.

követően az adott államokban hatályos és egyben kötelezően alkalmazandó lesz.²²⁴⁶ Az egységes jog létrehozásának legfőbb eszközének a rendelet tekintendő.²²⁴⁷

Jogharmonizációról kettős értelemben beszélhetünk az uniós együttműködés tekintetében. Egyrészt az uniós jogalkotás egy sajátos szabályozási módszere, mely arra hivatott, hogy a tagállamok jogrendszerét az uniós joghoz, s ez által egymáshoz is közelítse. Másrészt a tagállamok azon belső jogalkotási tevékenységét is jelenti, amelynek az uniós tagságból fakadó kötelezettségek végrehajtása, illetve a tagságból eredő jogok érvényesítését biztosító belső jogi környezet megteremtése a célja. A jogharmonizáció jogi aktusai az intézkedések és az irányelvek.²²⁴⁸

Látható, hogy mind a jogegységesítés, mind a jogharmonizáció törekszik az egységes jog kialakítására, azonban sokkal „drasztikusabb” folyamatnak tekinthető a jogegységesítés, hiszen azzal, hogy kötelező erejű normákat alkalmaz, jóval hatékonyabb lépéseket tesz a teljes jogi egység megteremtésének irányába.²²⁴⁹

3.2. A jogegységesítés relevanciája

Előjáróban utalnék arra, hogy a jogegységesítés elsődlegesen anyagi jogi vagy kollíziós jogi értelemben valósulhat meg. A polgári jog körében messze nem értek el olyan eredményeket, mint az utóbbi évek kollíziós jogi jogegységesítési folyamatában.²²⁵⁰

De miért is olyan fontos a tagállamok nemzetközi kollíziós magánjogának egységesítése?

A nemzetközi magánjog hagyományosan a nemzeti jog kérdéskörébe tartozott –

2246 MÁTYÁS Imre: *Az európai szerződésjog egységesítése a közösségi jogalkotás és a magyar rekodifikáció tükrében*, Ph.D. értekezés, Miskolc, 2005. 8. o.

2247 MÁTYÁS Imre: *Rendeleti jogalkotás az európai magánjog területén*. In: Magyar Jog 2004/5. sz. 305. o.

2248 ANGYAL Zoltán – ASZTALOS Zsófia – FAZEKAS Judit – GYENEY Laura – METZINGER Péter – MILASSIN László – OSZTOVITS András – SZABÓ Marcel: *EU-jog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2012. 210. o.

2249 MÁTYÁS (2005): i.m. 9. o.

2250 MÁTYÁS (2013): i.m. 418. o.

és tartozik részben még most is. Minden államnak saját szabályai vannak mind a joghatóság, mind az alkalmazandó jog, mind pedig a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozóan.²²⁵¹ Azonban az Európai Unióban biztosított négy szabadság elv – nevezetesen az áruk, személyek, szolgáltatások és a tőke szabad áramlása – hatására olyan helyzet állt elő a Közösségben, mely egyértelműen igényli az egységes szabályozást. A határon átnyúló jogviták száma növekedésnek indult megannyi területen (például gondoljunk arra az egyszerű esetre, amikor egyik tagállam állampolgára egy másik, gazdaságilag fejlettebb országban vállal munkát, köt házasságot, stb.), mely azt kívánja, hogy az uniós jog reagáljon erre a folyamatra annak érdekében, hogy érvényesüljön a jogbiztonság elve, illetve valamennyi európai polgár azonos elbánásban részesüljön.²²⁵² További releváns érv a jogegységesítés mellett – különösen a gazdasági célú jogügyletekre tekintettel –, hogy az egységes jogi környezet megteremtésével a belső piac rendeltetésszerű működése is biztosítható.²²⁵³

Mindamellett, hogy az egységes szabályozás megteremti a jogbiztonságot, illetőleg kizárja az előreláthatóság, valamint az áttekinthetőség hiányának lehetőségét, mást is hivatott szolgálni, nevezetesen a *forum shopping* leküzdését. Azzal, hogy a kapcsoló elveket egységesítik, kvázi értelmetlenné teszik a felek számára a mérlegelést, hogy melyik bíróság/hatóság előtt indítsák meg az eljárást, hiszen lévén, hogy a kapcsoló elvek azonosak, nyilvánvalóan ugyanarra az alkalmazandó jogra fognak mutatni. Tehát a kapcsoló elvek uniformizálásával érhető el az a határozott cél, hogy európai szinten szűkítsék a párhuzamos joghatóság által biztosított azon lehetőséget, hogy a felek annak az államnak a fóruma előtt indítsák meg az eljárást, melynek kollíziós szabályozása nekik leginkább kedvez, ezzel mintegy befolyásolva a jogalkalmazás menetét.²²⁵⁴

2251 A European Framework for private international law: current gaps and future perspectives
http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201212/20121219ATT58300/20121219ATT58300E_N.pdf (letöltés ideje: 2016. 09. 27.)

2252 SZABÓ Andrea: Az *exequatur* eljárásról – a külföldi határozatok végrehajthatóvá nyilvánítása a 44/2011/EK Tanácsi rendelet alapján.
http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/Az%20exequatur%20elj%C3%A1r%C3%A1sr%C3%B3l_Szab%C3%B3_Andrea.pdf (letöltés ideje: 2016. 09. 10.)

2253 MÁTYÁS Imre: *Európai Egyesült Államok, avagy jogegységesítési nehézségek a XXI. században*. In: Wopera Zsuzsa, Asztalos Zsófia (szerk.): *Egységesülő polgári eljárásjog Európában*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009. 135. o.

2254 MÁTYÁS (2013): i.m. 418. o.

3.3. A jogegységesítés eredményei

A nemzetközi magánjog európai egységesítésére egyezmények, rendeletek, illetőleg irányelvek formájában is sor kerülhet, ezen túlmenően az esetjog, vagyis az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata sem elhanyagolható a harmonizáció szempontjából.²²⁵⁵

Közismert, hogy a jogharmonizáció legfontosabb eszköze az irányelv, azonban jellegéből fakadóan megkérdőjelezhető hatékonysága. Az elérendő célt tekintve valamennyi tagállamot kötelezi, azonban a módszerek és eszközök megválasztásának lehetőségét átengedi a nemzeti hatóságoknak. Ennek okán evidens, hogy a tagállamok által kedveltebb jogalkotási aktus, mint a rendelet, mivelhogy részben szabad kezét biztosít számukra, azonban a jogegységesítés eredményessége tekintetében sokkalta alkalmasabbnak bizonyul a rendelet alkalmazása.²²⁵⁶

Jelen fejezetben a jogegységesítésnek a témám szempontjából leginkább releváns eredményeit kívánom áttekinteni, melyeket dolgozatomban a későbbiekben részletesen is górcső alá veszek.

A kapcsoló elvek egységesítése szemszögéből, s így az alkalmazandó jogra vonatkozó szabályok tekintetében az ún. „Róma-rendeleteket” kell megjegyeznünk, melyek – bár alapvető céljuk annak meghatározása, hogy az eljáró fórum mely állam anyagi jogi szabályai szerint járjon el – esetenként joghatósági, valamint a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaznak.

- a) *Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról* (Róma I. rendelet)
- b) *Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról* (Róma II.

2255 Marina GIANNAKOPOULOU - Maria IEREMIA: *Private International Law Issues - Applicable Law In Case Of Dispute Arising Out Of Legal Relationship With International Element - Rome I Regulation 593/2008*
<http://www.greeklawdigest.gr/topics/judicial-system/item/132-private-international-law-issues-applicable-law-in-case-of-dispute-arising-out-of-legal-relationship-with-international-element-rome-i-regulation-593-2008>
(megtekintés ideje: 2016. 09. 27.)

2256 MÁTYÁS (2004): i.m. 305. o.

rendelet)

c) *A Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról* (Róma III. rendelet)

d) *Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről* (Róma IV. Rendelet)

e) *Rendelettervezet a házassági vagyronjogról* (Róma V. rendelet)²²⁵⁷

f) *A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről („tartási-rendelet”, Róma VI. Rendelet)*²²⁵⁸

A joghatósági, illetve a külföldi ítéletek elismerése és végrehajtása tekintetében az ún. „Brüsszel-rendeletek” nyújtanak szabályozást.

a) *Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról* (átdolgozott Brüsszel I. rendelet)²²⁵⁹

b) *A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről* (Brüsszel IIa. rendelet)

2257 A Róma V. tervezet tárgyalásai még olyan stádiumban vannak, ami miatt közeli jövőben rendelet elfogadása nem várható. Forrás: GOMBOS Katalin: *Habilitációs tézisek*, Szeged, 2014. 15. o.

2258 Ezt a rendeletet megfelelőbb komplex jogforrásként kezelni, a Róma-rendeleteken kívül a Brüsszel sorozatba is beilleszthető, klasszikusan is inkább a nemzetközi polgári eljárásjog részét képezi. Forrás: GOMBOS Katalin: *Habilitációs tézisek*, Szeged, 2014. 16. o.

2259 Szabályai 2015. január 10-től alkalmazandók, a korábbi Brüsszel I. rendeletet (A Tanács 44/2001/EK rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról) váltotta fel. Ezt az időpontot megelőzően indult eljárásokra továbbra is a korábbi Brüsszel I. rendelet alkalmazandó.

4. JOGHATÓSÁG

4.1. Általános ismérvek

A joghatósági, valamint a később tárgyalt külföldi ítéletek elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályok klasszikusan a nemzetközi polgári eljárásjog²²⁶⁰ részét képezik. Hazánkban ezek a szabályok a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. sz. törvényerejű rendeletben (továbbiakban: Nmj. tvr. vagy Kódex) találhatók, azonban ezen a jogterületen is elkülönítjük a jogforrások három rétegét (nemzeti jog, európai jog, nemzetközi egyezmények), így a Kódex rendelkezései háttérbe szorulnak, amennyiben az adott kérdést uniós jogszabály, vagy nemzetközi egyezmény szabályozza.²²⁶¹

De mi is az a joghatóság? A leggyakrabban idézett definíció szerint a joghatóság a vitás ügyeknek – a belső jogi vagy nemzetközi jogforrásokon alapuló – nemzetközi megoszlását, az egyik vagy a másik állam bíróságának, illetve egyéb hatóságának a döntési hatalma alá rendelését fejezi ki. A fogalom lényeges eleme a szabályozás nemzetközi jellege, hiszen a joghatóság, szemben a hatáskörre, továbbá az illetékességre vonatkozó előírásokkal, nem a bíróságok, hanem az államok közötti ügyelosztást szabályozza.²²⁶²

A joghatóság kérdése nagyban kötődik az alkotmányjoghoz is, mivelhogy közvetlenül érinti az állami szuverenitást, egzaktabban az állam igazságszolgáltatásának a terjedelmét,²²⁶³ vagyis azt, hogy bíróságaikat kik és milyen ügyben jogosultak igénybe venni, a külföldi vonatkozású eseteket is ideértve.²²⁶⁴

Egy nemzetközi kollíziós eljárás esetén annak a fórumnak, ahol az eljárást

2260 Osztovits András is utal rá, hogy sem a magyar, sem a külföldi jogirodalomban nem tisztázott, hogy tulajdonképpen beszélhetünk-e a nemzetközi magánjogtól elkülönült, önálló jogterületként funkcionáló nemzetközi polgári eljárásjogról. Ld.: OSZTOVITS András: *Az Európai Unió polgári eljárásjoga fejlődésének korlátai*. In: Wopera Zsuzsa, Asztalos Zsófia (szerk.): *Egységesülő polgári eljárásjog Európában*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009. 30. o.

2261 NAGY: i.m. 149. o.

2262 KENGyel Mikós – HARSÁGI Viktória: *Európai polgári eljárásjog*, Osiris, Budapest, 2009. 66-67. o.

2263 BURIÁN László - CZIGLER Dezső Tamás - KECSKÉS László - VÖRÖS Imre: *Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog*, KRIM Bt., Budapest, 2010. 291. o.

2264 KENGyel – HARSÁGI: i.m. 66. o.

kezdeményezték, az első teendője a joghatóság fennállásának a vizsgálata. Ez azért is kulcsfontosságú, hiszen amennyiben nincs joghatósága, nem járhat el, viszont abban az esetben, ha van, nem csupán lehetősége lesz eljárni az adott ügyben, hanem kötelezettség is terheli e tekintetben.²²⁶⁵

A továbbiakban az Nmj. tvr., valamint az idetartozó uniós rendeletek joghatósági kérdésekkel foglalkozó rendelkezéseit vizsgálom meg.

4.2. Joghatósági szabályok

Az Nmj. tvr., illetőleg az átdolgozott Brüsszel I. rendelet szabályait indokoltnak látom párhuzamosan ismertetni, megjegyezném azonban, hogy jelen írásnak nem célja a rendelkezések részletes ismertetése, csupán a lényegi elemekre kívánok kitérni.

Először nézzük az *általános joghatóság* kérdését. Az Nmj. tvr. ennek kapcsán meghatározza, hogy magyar bíróság eljárhat minden olyan ügyben, amennyiben az alperes lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye, jogi személy (jogi személyiség nélküli gazdasági társaság) esetében székhelye belföldön van, hacsak joghatóságát e törvényerejű rendelet ki nem zárja.²²⁶⁶ A rendelet – néhány kivételtől eltekintve – csak akkor alkalmazandó, ha az alperes az Unióban lakóhellyel rendelkezik.²²⁶⁷

Az Nmj. tvr. és az átdolgozott Brüsszel I. rendelet is rendelkezik a *különleges joghatóságról*.²²⁶⁸ Ezeket párhuzamos vagy vagylagos joghatóságnak is nevezhetjük, mivel az itt meghatározott ügyekben a felperesnek lehetősége van választani az általános, valamint a különös joghatóság között.²²⁶⁹

Mindkét jogszabály rendelkezik *speciális joghatóságról* a fogyasztói, valamint a munkaszerződések esetén.²²⁷⁰ Ezeknek célja a gyengébb szerződő fél védelme.

2265 BURIÁN - CZIGLER - KECSKÉS - VÖRÖS: i.m. 291. o.

2266 Nmj. tvr. 54. § (1) bekezdés

2267 átdolgozott Brüsszel I. rendelet 4. cikk

2268 Nmj. tvr. 55-59/A. §, illetve átdolgozott Brüsszel I. rendelet 7-9. cikk

2269 NAGY: i.m. 155. o.

2270 Nmj. tvr. 60-62. §, illetve átdolgozott Brüsszel I. rendelet 17-23. cikk

Az átdolgozott Brüsszel I. rendelet speciális joghatósági szabályokat állapít meg továbbá a biztosítási ügyek tekintetében.²²⁷¹

A *kizárólagos joghatóság* értelmében csak egyetlen állam fóruma jogosult eljárni. Az Nmj. tvr. szerint csupán magyar bíróságok járhatnak el a 62/A. § és a 62/B. §-okban felsorolt esetek kapcsán. Az átdolgozott Brüsszel I. rendeletnek a 24. cikke rendelkezik a *kizárólagos joghatóság* kérdéséről.

Az Nmj. tvr. azt is megmondja, melyek azok az ügyek, ahol a magyar bíróságok nem jogosultak eljárni, vagyis *kizárt joghatóságuk* van.²²⁷²

Az átdolgozott Brüsszel I. rendelet tekintetében utalnék még a *joghatósági megállapodásra*. A rendelet lehetőséget biztosít a felek számára, hogy egy bizonyos jogviszonnyal kapcsolatban felmerült vagy a jövőben felmerülő jogviták eldöntésére valamely tagállam bíróságának vagy bíróságainak joghatóságát - lakóhelyükre való tekintet nélkül - kiköthessék. Az ilyen joghatóság a felek eltérő megállapodásának hiányában *kizárólagos*.²²⁷³

A Brüsszel IIa. rendelet két kérdéskört szabályoz, első a házasság felbontása, különválás (mely jogintézményt a magyar jog nem ismeri), házasság érvénytelenítése, második a szülői felelősség.

Előbbi tekintetében a rendelet 3. cikke²²⁷⁴ határozza meg az *általános joghatósági*

2271 átdolgozott Brüsszel I. rendelet 10-16. cikk

2272 Nmj. tvr. 62/C.-62/E. §

2273 átdolgozott Brüsszel I. rendelet 25. cikk

2274 Brüsszel IIa. rendelet 3. cikk:

(1) A házasság felbontásával, különválással vagy a házasság érvénytelenítésével kapcsolatos ügyekben annak a tagállamnak a bíróságai rendelkeznek joghatósággal,

a) *amelynek területén:*

– a házastársak szokásos tartózkodási hellyel rendelkeznek, vagy

– a házastársak legutóbb szokásos tartózkodási hellyel rendelkeztek, amennyiben egyikük még mindig ott tartózkodik, vagy

– közös kérelem esetén a házastársak egyike szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik, vagy

– a kérelmező szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik, ha a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzően legalább egy évig ott tartózkodott, vagy

– a kérelmező szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik, amennyiben a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzően legalább hat hónapig ott tartózkodott, és vagy az adott tagállam állampolgára, vagy az Egyesült Királyság és Írország esetében ott van a „domicile”-ja (lakóhelye);

b) *amelynek mindkét házastárs állampolgára, illetve az Egyesült Királyság és Írország esetében mindkét házastárs ott rendelkezik „domicile”-l (lakóhellyel).*

szabályokat, melyek párhuzamosan érvényesülnek, vagyis a felperes választhat közülük. A rendelet továbbá foglalkozik a *fennmaradó joghatósággal* is.²²⁷⁵ Ennek értelmében: „Amennyiben egyetlen tagállam bírósága sem rendelkezik joghatósággal a 3., 4. és 5. cikk alapján, a joghatóságot minden tagállamban az adott állam joga határozza meg.”²²⁷⁶

Szülői felelősség esetén az általános joghatósági ok a gyermek szokásos tartózkodási helye,²²⁷⁷ ez alól három kivétel van:

- a szokásos tartózkodási hely megváltozása esetén a korábbi szokásos tartózkodási hely szerinti bíróságok három hónapig megtarthatják joghatóságukat,²²⁷⁸
- a gyermek jogellenes külföldre vitele vagy visszatartása esetében azon tagállam bíróságai, amelyben az elvitelt vagy visszatartást közvetlenül megelőzően a gyermek szokásos tartózkodási hellyel rendelkezett – bizonyos feltételek teljesüléséig - megtartják joghatóságukat,²²⁷⁹ illetve
- a rendelet meghatározott esetekben lehetőséget biztosít a felek számára a joghatóságban történő megállapodásra.²²⁸⁰

Ha a gyermek szokásos tartózkodási helye nem állapítható meg, és a felek nem állapodtak meg a joghatóságban, akkor annak a tagállamnak a bíróságai rendelkeznek joghatósággal, amelynek területén a gyermek jelen van.²²⁸¹

Végül a rendelet rendelkezik a *fennmaradó joghatóság* intézményéről, mely szerint, amennyiben előbbi rendelkezések alapján egyik tagállami bíróságnak sincs joghatósága, úgy a joghatóságot minden tagállamban az adott állam joga határozza meg.²²⁸²

2275 NAGY: i.m. 204-205. o.

2276 Brüsszel IIa. rendelet 7. cikk

2277 Brüsszel IIa. rendelet 8. cikk

2278 Brüsszel IIa. rendelet 9. cikk

2279 Brüsszel IIa. rendelet 10. cikk

2280 Brüsszel IIa. rendelet 12. cikk

2281 Brüsszel IIa. rendelet 13. cikk

2282 Brüsszel IIa. rendelet 14. cikk

5. ALKALMAZANDÓ JOG

5.1. Általános ismérvek

Az alkalmazandó jog, más szóval *lex cause*, a nemzetközi kollíziós eljárás tekintetében egy esszenciális kérdés. Miért is? Nem szabad megfeledkeznünk arról a tényről, hogy az eljáró fórum és az általa alkalmazott jogrendszer két differens dolog. Az eljáró fórum az eljárás első lépéseként a joghatóságot vizsgálja (mint az előzőekben megjegyeztem, amennyiben nincs joghatósága, további eljárásnak nincs helye, ha pedig van, köteles eljárni), azonban az esetben, ha megállapította „*nemzetközi illetékességét*”, ez semmilyen döntést nem jelent az alkalmazandó jog kérdésében. A kettő ugyanis nem szükségképpen ugyanaz, a *lex cause* éppen úgy lehet a fórum joga (*lex fori*), mint valamelyik külföldi jog.²²⁸³

Utalnék rá, hogy az alkalmazandó jog kapcsán kiemelkedő szerepe van a közrendi klauzulának, ennek értelmében ugyanis megtagadható meghatározott jog valamely rendelkezésének alkalmazása, ha az nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen az eljáró bíróság országának közrendjével.

A továbbiakban a Róma-rendeletek szabályait kívánom behatóbban megvizsgálni.

5.2. Róma I. rendelet: a szerződésekre alkalmazandó jog

A szerződésekre vonatkozó kollíziós szabályok legnagyobb része az 1980-as Római Egyezményt felváltó Róma I. rendeletben található. Az Nmj. tvr. szabályozása szubszidiáriussá vált, csupán arra a szűk esetkörre használható, melyet a rendelet nem szabályoz.

A Róma I. rendeletet a szerződéses kötelezettségekre kell alkalmazni polgári és kereskedelmi ügyekben olyan helyzetekben, amikor különböző országok joga között kell választani, továbbá nem alkalmazható különösen az adó-, vám- és közigazgatási ügyekre. Ezen túlmenően bizonyos ügycsoportokat kizár alkalmazási köréből. A rendeletnek egyetemes alkalmazása van, ez azt jelenti,

²²⁸³ BURIÁN - CZIGLER - KECSKÉS - VÖRÖS: i.m. 21. o.

hogy attól függően alkalmazni kell az általa meghatározott jogot, ha az nem valamely tagállamé.²²⁸⁴

Az alkalmazandó jog meghatározása két módon történhet, jogválasztással, vagy jogválasztás nélkül. A rendelet főszabálynak a felek által választott jogot (*lex pro voluntate*) tekinti.²²⁸⁵ Amennyiben a felek élnek a jogválasztás lehetőségével, ezzel mintegy kiküszöbölik a fórum jogalkalmazói tevékenységét, hiszen ők maguk oldják fel a kollíziót (jogrendszerek összeütközését). A jogválasztásra a szerződés megkötésekor, illetőleg későbbi időpontban is lehetőség van, továbbá az alkalmazandó jog kikötése irányulhat a szerződés egészére, vagy annak csak egy meghatározott részére is.²²⁸⁶ A jogválasztás lehet kifejezett vagy hallgatólagos. Előbbi, úgy vélem, nem szorul magyarázatra, ezzel kapcsolatban csak annyit jegyeznek meg, hogy a gyakorlatban számtalanszor fordul elő, hogy a felek a jogválasztása klauzulával együtt a joghatósági és illetékességi kikötést is megjelenítik a szerződésükben (hangsúlyoznám azonban, hogy a jogválasztás az alkalmazandó jog megválasztására irányul, így tehát nem egyenlő a joghatóság választásával). A hallgatólagos jogválasztás – ha szabad ezzel a jelzővel illetnem – kissé „groteszk” jogintézménye tűnhet első olvasásra, hiszen nehéz elképzelni, hogyan is kerülhet sor az alkalmazandó jog megválasztására ilyen formában. Ez alatt alapvetően arra kell gondolnunk, amikor a szerződés egyes rendelkezéseiből vagy az eset körülményeiből kellő bizonyossággal megállapítható, hogy mi volt e kérdés kapcsán a felek akarata.²²⁸⁷ Felmerül a kérdés, hogy a felek milyen jogot választhatnak? Három opció merül fel: saját joguk, semleges állam joga, illetve lehetőség van valamely nemzetközi jogegységesítési instrumentum választására is.

Jogválasztás hiányában a rendelet egyes nevesített szerződéstípusokhoz konkrét kapcsoló elveket rendel (ld.: 1. sz. táblázat), viszont amennyiben az adott megállapodás egyik típusba sem tartozik, vagy több felsorolt szerződés elemeit vegyíti, úgy a *jellemző szolgáltatás* elve alapján kell megállapítani az alkalmazandó

2284 Róma I. rendelet 1-2. cikk

2285 Róma I. rendelet 3. cikk

2286 Róma I. rendelet 3. cikk

2287 CZIGLER: i.m. 45. o.

jogot.²²⁸⁸ Ha ez sem lehetséges, akkor ultima ratioként a *legszerosabb kapcsolat* elve jöhet szóba. Ennek vonatkozásában azt kell vizsgálni, hogy a szerződésekre alkalmazandó jogok közül melyik az, amelyik leginkább összefügg a jogviszonnyal.²²⁸⁹

adásvételi szerződés	eladó szokásos tartózkodási helye
szolgáltatási szerződés	a szolgáltatást nyújtó fél szokásos tartózkodási helye
ingatlanl kapcsolatos dologi jogra vagy ingatlanl kapcsolatos bérleti jogra vonatkozó szerződés	az ingatlan fekvése szerinti ország joga
olyan szerződés, amelynek tárgya ingatlanl legfeljebb hat egymást követő hónapra ideiglenes magánhasználatra kötött bérlete	a bérbeadó szokásos tartózkodási helye
franchise szerződés	a franchise-vevő szokásos tartózkodási helye
forgalmazási szerződés	a forgalmazó szokásos tartózkodási helye
árverés útján történő adásvételre irányuló szerződés	ahol az árverésre sor kerül
olyan multilaterális rendszer keretében kötött szerződés, amely a megkülönböztetésmentes szabályokkal összhangban és egyetlen jog alkalmazásával összehozza több harmadik félnek a 2004/39/EK irányelv 4. cikke (1) bekezdésének 17. pontja szerinti pénzügyi eszközökben lévő vételi és eladási szándékát, vagy elősegíti azt	a multilaterális rendszer joga

1. sz. táblázat: A Róma I. rendelet egyes szerződéstípusokra alkalmazandó kapcsoló elvei²²⁹⁰

²²⁸⁸ Róma I. rendelet 4. cikk (2) bekezdés

(2) *Ha a szerződésre az (1) bekezdés nem terjed ki, vagy ha a szerződés elemeire az (1) bekezdés a)–h) pontja közül több is vonatkozna, a szerződésre azon ország joga az irányadó, ahol a szerződés jellegéből adódó teljesítésre kötelezett félnek a szokásos tartózkodási helye található.*

²²⁸⁹ Róma I. rendelet 4. cikk (3) bekezdés

²²⁹⁰ Róma I. rendelet 4. cikk (1) bekezdés

A rendelet speciális szabályokat állapít meg a fuvarozási, illetve a három, gyengébb felet tartalmazó szerződés (fogasztói, biztosítási és munkaszerződés) vonatkozásában. Ezek esetén – bár a felek nem veszítik el a jogválasztás lehetőségét – nagyban csökken a jogválasztás gyakorlati értelme.²²⁹¹

A Róma I. rendelet meghatározza a szerződésekre alkalmazandó jog hatókörét. Ennek alapján különösen az értelmezés, a szerződéssel létrehozott kötelezettségek teljesítése, a saját eljárási joga által a bíróságra ruházott hatáskörön belül, a teljes vagy részleges nem teljesítésből eredő szerződésszegés következményei (beleértve a károk felmérését is, amennyiben arra a jogszabályok irányadóak), a kötelezettségek megszűnésének különböző módjai, valamint az elévülés és a határidő lejártához fűződő jogvesztés, illetve a szerződés érvénytelenségének következményei tekintetében irányadó az alkalmazandó jog.²²⁹²

5.3. Róma II. rendelet: a szerződésen kívüli kötelmekre alkalmazandó jog

A Róma I. rendelethez hasonlóan a Róma II. rendeletre is igaz, hogy szinte teljesen átvette a szerződésen kívüli kötelmekre vonatkozó nemzeti szabályok helyét. Csaknem kimerítő jelleggel szabályozza e tárgykörben felmerülő kollíziós kérdéseket. Érinti a kártérítési felelősséget, a jogalap nélküli gazdagodást, a megbízás nélküli ügyvitelt, valamint a *culpa in contrahendo*.²²⁹³

A rendeletet a polgári és kereskedelmi ügyek területét érintő, olyan szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra kell alkalmazni, amelyek több állam jogához kapcsolódnak, nem alkalmazandó azonban különösen az adó-, vám- vagy közigazgatási ügyekre, illetve az állami közhatalom gyakorlása során megtett intézkedésekkel és elkövetett mulasztásokkal kapcsolatos állami felelősségre.²²⁹⁴ Hatálya nem terjed ki az 1. cikk (2) bekezdésében meghatározott esetekre. Az egyetemes alkalmazás a Róma II. tekintetében is megjelenik.²²⁹⁵

²²⁹¹ NAGY: i.m. 96. o., ld. bővebben: Róma I. rendelet 5-8. cikk

²²⁹² Róma I. rendelet 12. cikk (1) bekezdés

²²⁹³ NAGY: i.m. 116. o.

²²⁹⁴ Róma II. rendelet 1. cikk (1) bekezdés

²²⁹⁵ Róma II. rendelet 3. cikk

Itt is a felek által választott jog a főszabály, mely a vállalkozások közötti jogviszonyokban korlátozás nélkül érvényesül, azonban más ügyletekben csak a kárt okozó esemény bekövetkezését követően van rá lehetőség.²²⁹⁶

Jogválasztás hiányában a deliktuális felelősségre irányadó jog elsődlegesen a kár bekövetkezésének a helye (*lex loci damni*), ezt követi a közös szokásos tartózkodási hely joga, végül pedig a szorosabb kapcsolat elve.²²⁹⁷ A rendelet speciális szabályokat határoz meg a termékfelelősség, a tisztességtelen verseny és a szabad versenyt korlátozó cselekmények, a környezeti károk, a szellemi tulajdonjogok megsértése, valamint a szervezett fellépés vonatkozásában.²²⁹⁸

Jogalap nélküli gazdagodás tekintetében négy lépcsős szabályozást alkalmaz. Amennyiben a jogalap nélküli gazdagodásból eredő szerződésen kívüli kötelmi viszony a felek között fennálló olyan jogviszonnyal függ össze, amely szorosan kapcsolódik az említett jogalap nélküli gazdagodáshoz, úgy az e jogviszonyra irányadó jogot kell alkalmazni. Fennálló jogviszony hiányában, ha a felek szokásos tartózkodási helye ugyanabban az országban van, akkor ennek az államnak a joga lesz alkalmazandó. Ha az előző két eset közül egyik alapján sem lehetséges megállapítani a *lex causae*, annak az országnak a jogát kell alkalmazni, ahol a jogalap nélküli gazdagodásra sor került. Negyedikként itt is a szorosabb kapcsolat jelenik meg.²²⁹⁹

A megbízási ügyvitelre a jogalap nélküli gazdagodás szabályai lesznek irányadók azzal az eltéréssel, hogy a harmadik lépcsőben annak az országnak a joga irányadó, ahol az ügy ellátására sor került.²³⁰⁰

A culpa in contrahendo kapcsán a rendelet azt mondja: „A szerződés megkötését megelőzően folytatott tárgyalásokból eredő olyan szerződésen kívüli kötelmi viszonyra, amely attól függetlenül létrejön, hogy a szerződés megkötésére ténylegesen sor került-e, azt a jogot kell alkalmazni, amely a szerződésre alkalmazandó, vagy

2296 NAGY: i.m. 117. o.

2297 Róma II. rendelet 4. cikk

2298 Róma II. rendelet 5-9. cikk

2299 Róma II. rendelet 10. cikk

2300 Róma II. rendelet 11. cikk

amelyet a szerződésre annak megkötése esetén kellett volna alkalmazni.” Ha ennek alapján nem határozható meg a *lex cause*, elsődleges a kár bekövetkezésének helye, ezt követi a szokásos tartózkodási hely, abban az esetben, ha a felek tekintetében ez megegyezik, *ultima ratioként* pedig itt is a szorosabb kapcsolatot látjuk.²³⁰¹

5.4. Róma III. rendelet: a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog

Tárgyi hatályát tekintve a rendeletet a házasság felbontására és a különválásra terjed ki, abban az esetben, ha azok több állam jogához kapcsolódnak. Meghatározásra kerültek azok az ügyek, melyek kapcsán az alkalmazása kizárt.²³⁰² A rendelet továbbá kimondja, hogy általa kijelölt jogot akkor is alkalmazni kell, ha az nem egy részt vevő tagállam joga (egyetemes alkalmazás).²³⁰³

A felek megválaszthatják az alkalmazandó jogot, azonban korlátozott lehetőségek állnak rendelkezésükre. Választható azon állam joga, amelynek területén a megállapodás megkötésének időpontjában a házastársak szokásos tartózkodási hellyel rendelkeznek, azon állam joga, amelynek területén a házastársak legutóbb szokásos tartózkodási hellyel rendelkeztek, amennyiben a megállapodás megkötésének időpontjában egyiküknek még mindig ott van a tartózkodási helye, ezen túl az egyik házastársnak a megállapodás megkötése időpontjában meglévő állampolgársága szerinti állam joga, vagy pedig az eljáró bíróság országa szerinti jog. Az alkalmazandó jog kijelöléséhez megállapodás szükséges, melyet a felek bármikor megköthetnek és módosíthatnak, de legkésőbb a bírósághoz fordulás időpontjában.²³⁰⁴

Jogválasztás hiányában annak az államnak a joga lesz alkalmazandó:

2301 Róma II. rendelet 12. cikk

2302 Róma III. rendelet 1. cikk (2) bekezdése szerint: a természetes személyek jogképessége; a házasság létezése, érvényessége vagy elismerése; a házasság érvénytelenítése; a házastársak neve; a házasság vagyoni jogi következményei; a szülői felelősség; a tartási kötelezettségek; célvagyon és az öröklés.

2303 Róma III. rendelet 4. cikk

2304 Róma III. 5. cikk

- amelyben a bírósághoz fordulás időpontjában a házastársak szokásos tartózkodási helye található; vagy ennek hiányában
- amelyben a házastársak utolsó szokásos tartózkodási helye található, amennyiben ez a tartózkodási hely a bíróság megkeresésétől számított egy évnél nem régebbi időpontban szűnt meg, és amennyiben a bírósághoz fordulás időpontjában az egyik házastárs még mindig ebben az államban tartózkodik; vagy ennek hiányában
- amelynek a bírósághoz fordulás időpontjában mindkét házastárs állampolgára volt; vagy ennek hiányában
- amelynek a bírósághoz fordulnak.²³⁰⁵

5.5. Róma IV. rendelet: az öröklésre alkalmazandó jog

A gyakorlatban talán az örökségi rendelet jelenti a legtöbb kihívást a jogalkalmazók számára, a vonatkozó szakirodalom tanulmányozása során is számos kritikai megjegyzést olvashatunk ennek kapcsán. Azonban kétségtávol egy mérföldkönek tekinthető jogi aktussal állunk szemben, ugyanis a korábbi uniós rendeletek e területen kizárták alkalmazásukat.

A rendeletet az öröklésre kell alkalmazni, meghatároz azonban egy bizonyos kört, melyre nem terjed ki a hatálya.²³⁰⁶ Az egyetemes alkalmazás itt is érvényesül.²³⁰⁷

Főszabályként – ahogy megszokhattuk – a felek által kikötött jog jelenik meg. A rendelet azonban korlátozza annak lehetőségét, hogy az örökhagyó mely államok jogát kötheti ki. Ez kizárólag annak az államnak a joga lehet, amelynek állampolgárságával a választás megtételekor vagy az elhalálozás időpontjában rendelkezik. A jogválasztásról kifejezetten, végintézkedés formájában tett nyilatkozatban kell rendelkezni, vagy annak a végintézkedés rendelkezéseiből megállapíthatónak kell lennie.²³⁰⁸

Ennek hiányában – annak ellenére, hogy meghatározása sokszor igencsak

²³⁰⁵ Róma III. 8. cikk

²³⁰⁶ Róma IV. rendelet 1. cikk

²³⁰⁷ Róma IV. rendelet 20. cikk

²³⁰⁸ Róma IV. rendelet 22. cikk

nehézkes - az örökhatározó szokásos tartózkodási helye szerinti jog lesz alkalmazandó, ²³⁰⁹melyet egyrészt azzal indokoltak, hogy ez gyakran megegyezik az elhunyt javainak helyével, másrészt, hogy ez a legelterjedtebb a tagállamok körében. Ahogy *Gothárdi Enikő* is rámutat, körülbelül ugyanannyi tagállam – köztük Magyarország is – az állampolgárság kapcsoló elvét alkalmazta.²³¹⁰ Megoszlanak az álláspontok, hogy melyik jog alkalmazása vezethetne igazságosabb döntéshez, tény, mindkét oldal mellett szólnak racionális érvek.

Ultima ratio szabályozása tekintetében ez a rendelet sem lóg ki a sorból – szintén a szorosabb kapcsolat alapján dől el, melyik állam joga alapján lesz köteles eljárni a fórum.²³¹¹

6. KÜLFÖLDI ÍTÉLETEK ELISMERÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA

6.1. Általános ismérvek

Csak úgy, mint a joghatóság kapcsán, a külföldi ítéletek elismerése és végrehajtása esetén is elmondható, hogy nagyban érintik egy adott állam szuverenitását, hiszen a bírósági határozat az állami felségjog gyakorlásából eredő aktus. Ebből kifolyólag a külföldi bírósági határozatokhoz kizárólag abban az esetben fűződhetnek belföldi joghatások, amennyiben a kérdéses külföldi határozatot belföldön elismerik, a végrehajthatóság pedig akkor lesz lehetséges, ha a külföldi határozatot belföldön végrehajthatóvá nyilvánították.²³¹²

A következőkben az Nmj. tvr., a Brüsszel I. rendelet, valamint a Brüsszel IIa. rendelet idevágó rendelkezéseit ismertetem.

6.2. Elismerés és végrehajtás az Nmj. tvr. szabályai szerint

Az Nmj. tvr. alapvetően három helyzetet különböztet meg a külföldi határozat

²³⁰⁹ Róma IV. rendelet 21. cikk (1) bekezdés

²³¹⁰ GOTHÁRDI Enikő: *Az általános joghatóság szabályozása az Európai Unió öröklési rendeletében*. In: Magyar jog, 2015/9. sz. 525. o.

²³¹¹ Róma IV. rendelet 21. cikk (2) bekezdés

²³¹² KENGYEL – HARSÁGI: i.m. 112. és 127. o.

elismerés és végrehajtása kapcsán: olyan ügyek, melyekben a magyar bíróságok kizárólagos joghatósággal rendelkeznek, ahol a magyar bíróságok joghatósága kizárt, valamint ahol a magyar bíróságok joghatósága se nem kizárólagos, se nem kizárt.²³¹³

Kizárólagos joghatóság esetén a külföldi fórum által hozott határozata Magyarországon nem ismerhető el,²³¹⁴ ez alól csupán a 70. § (2) bekezdésben rögzített eset jelent kivételt.²³¹⁵

Azokat a külföldi határozatokat, melyek olyan ügyekben születtek, ahol a magyar fórum joghatósága kizárt, el kell ismerni. A Kódex három megtagadási okot említ, ezek a következők:

- ha az elismerés közrendbe ütközik, vagy ha az, akinek terhére a határozatot hozták,
- az eljárásban sem személyesen, sem meghatalmazott képviselője útján nem vett részt azért, mert az idézést és a keresetlevelet vagy az eljárás megindításának alapjául szolgáló egyéb iratot részére lakóhelyén vagy szokásos tartózkodási helyén nem kézbesítették szabályszerűen és olyan időben, hogy a védekezésére módjában állt felkészülni, illetőleg
- ha a határozat meghozatalára olyan eljárásban került sor, amelyben a magyar polgári eljárásjog alapvető elvei sérültek.²³¹⁶
- Az olyan ügyek kapcsán, ahol a magyar bíróságok joghatósága se nem kizárólagos, se nem kizárt, az Nmj. tvr. az elismerést a következő feltételekhez köti:
 - megalapozott volt a határozatot hozó hatóság joghatósága,
 - jogerőre emelkedett a származási államban,

²³¹³ NAGY: i.m. 207. o.

²³¹⁴ Nmj. tvr. 70. § (1) bekezdés

²³¹⁵ Nmj. tvr. 70. § (2) *A kizárólagos magyar joghatóság ellenére el kell ismerni a magyar állampolgár házasságát felbontó vagy bejegyzett élettársi kapcsolatát megszüntető jogerős külföldi határozatot, ha annak hazai elismerését a magyar állampolgárságú volt házastárs vagy volt bejegyzett élettárs maga kéri, feltéve, hogy a 72. § (2) bekezdésében meghatározott megtagadási okok egyike sem áll fenn.*

²³¹⁶ Nmj. tvr. 71. §

- viszonyosság áll fenn Magyarország és a határozatot hozó fórum állama között,
- nem áll fenn a 72. § (2) bekezdésében felsorolt megtagadási ok.²³¹⁷

A megtagadási okok²³¹⁸ kapcsán megjegyezném, hogy azok fennállása esetén mind az elismerést, mind pedig a végrehajtást meg kell tagadni.

A külföldi határozatok elismerése automatikusan történik, amennyiben tehát a feltételek teljesülnek, az adott határozatot el kell ismerni, vagyis ugyanolyan joghatások fűződnek hozzá, mint a magyar határozatokhoz. Számos olyan eset van azonban, ahol kérdéses, hogy a külföldi határozat megfelel-e a felállított feltételeknek. Ilyenkor az érdekelt félnek lehetősége van arra, hogy a bíróságtól, külön eljárásban kérje a külföldi határozat elismertté nyilvánítását.²³¹⁹ A kérdés eldöntése különleges szakértelmet igényel, így hatáskörrel nem mindegyik bíróság rendelkezik: kizárólag az ellenérdekű fél belföldi lakóhelye (székhelye) vagy szokásos tartózkodási helye szerinti törvényszék székhelyén működő járásbíróság (Budapesten a Budai Központi Kerületi Bíróság) járhat el. Külföldi választottbírói határozatok esetén pedig a törvényszékeknek (Budapesten a Fővárosi Törvényszéknek) van hatásköre. Az illetékességi kérdéseket illetően az Nmj. tvr. elsődlegesen az ellenérdekű fél lakóhelyét vagy szokásos tartózkodási helyét határozza meg.²³²⁰

A végrehajthatóvá nyilvánítás az ún. exequatur eljárás keretében történik, melyre

2317 Nmj. tvr. 72. § (1) bekezdés

2318 Nmj. tvr. 72. § (2) *Nem ismerhető el a külföldi határozat, ha*

a) annak elismerése a magyar közrendbe ütköznék;

b) az, akinek terhére a határozatot hozták, az eljárásban sem személyesen, sem meghatalmazott képviselője útján nem vett részt, azért mert az idézést és a keresetlevelet vagy az eljárás megindításának alapjául szolgáló egyéb iratot részére lakóhelyén vagy szokásos tartózkodási helyén nem kézbesítették szabályszerűen és olyan időben, hogy a védekezésre módjában állt felkészülni;

c) a határozat olyan eljárás eredményeként került meghozatalra, amely a magyar eljárási jog alapvető elveit súlyosan sértette;

d) ugyanabból a ténybeli alapból származó ugyanazon jog iránt azonos felek között magyar bíróság vagy más hatóság előtt a perindítás hatályai a külföldi eljárás megindítását megelőzően beállottak (perfüggség);

e) ugyanabból a ténybeli alapból származó ugyanazon jog tárgyában magyar bíróság vagy más hatóság azonos felek között korábban jogerős érdemi határozatot hozott.

2319 NAGY: i.m. 210-211. o.

2320 Nmj. tvr. 74. § (2) bekezdés

vonatkozóan a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) tartalmaz rendelkezéseket. Az eljárás kérelemre indul, melyhez csatolni kell a határozatot, és a bíróság külön kérésére annak magyar nyelvű fordítását.²³²¹ Amennyiben a határozat megfelel a Vht.-ben foglalt végrehajthatóvá nyilvánítási feltételeknek,²³²² úgy a bíróság a végzésével a külföldi határozatra végrehajtási tanúsítványt vezet, amelyben igazolja, hogy a határozat a magyar jog szerint a belföldi bíróság határozatával azonos módon végrehajtható.²³²³ Utalnék még arra, hogy a külföldi határozatok - a hazai határozatokhoz hasonlóan - a végrehajtási eljárásban nem vizsgálhatók érdemben.²³²⁴

6.3. Elismerés és végrehajtás az uniós rendeletekben

Az elismerés és végrehajtás tekintetében kitérnék arra, hogy milyen lényeges különbségek vannak az Nmj. tvr. rendelkezései és Brüsszel-rendeletek szabályai között. Ezek az eltérések a következők:

- az Nmj. tvr. szerint a viszonyosság előfeltétele az elismerésnek és a végrehajthatóvá nyilvánításnak, ezzel szemben a Brüsszel-rendeletek alapján a viszonyosság nem követelmény, továbbá annak fennállása nem is vizsgálható,
- az Nmj. tvr. szabályai az elismeréshez, valamint a végrehajthatóvá nyilvánításhoz megkövetelik, hogy a külföldi fórum joghatósága a magyar szabályok szerint is megalapozott legyen, a Brüsszel-rendeletek esetében azonban főszabály szerint nem vizsgálható a külföldi bíróság/hatóság joghatósága²³²⁵ (a Brüsszel IIa. rendelet egyenesen tiltja azt).²³²⁶

Hogyan is történik az elismerés az átdolgozott Brüsszel I., illetve a Brüsszel IIa.

²³²¹ Vht. 207. §

²³²² Vht. 205. § *A külföldi bíróság és a külföldi választott bíróság határozatát (a továbbiakban együtt: külföldi határozat) törvény, nemzetközi egyezmény vagy viszonyosság alapján lehet végrehajtani.*

²³²³ NAGY: i.m. 212. o.

²³²⁴ SZALAI-ALMÁDI Ildikó: *A külföldi határozatok magyarországi végrehajtásának bírósági gyakorlata*

[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/szalai-](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/szalai-almadi_ildiko_a_kulfoldi_hatarozatok_magyarorszagi_vegrehajtasa)

[almadi_ildiko_a_kulfoldi_hatarozatok_magyarorszagi_vegrehajtasa](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/szalai-almadi_ildiko_a_kulfoldi_hatarozatok_magyarorszagi_vegrehajtasa) (letöltés ideje: 2016.09.09.)

²³²⁵ NAGY: i.m. 213. o.

²³²⁶ Brüsszel IIa. rendelet 24. cikk *Az eredetileg eljáró bíróság joghatósága felülvizsgálatának tilalma: Az eredeti eljárás helye szerinti tagállam bíróságának joghatósága nem vizsgálható felül.*

rendelet szabályai szerint? Nincs szükség külön eljárásra, valamely tagállamban hozott határozatot a többi tagállamban köteles elismerni.²³²⁷ A rendeletek azonban meghatároznak különböző okokat, melyek esetében az elismerés megtagadható.

- Az átdolgozott Brüsszel I. rendeletben akkor van erre lehetőség, ha
- az elismerés a közrend sérelmét okozná,
- a határozatot az alperes távollétében hozták, amennyiben az eljárást megindító iratot vagy azzal egyenértékű iratot nem kézbesítették az alperes részére megfelelő időben és megfelelő módon ahhoz, hogy védelméről gondoskodhasson, kivéve, ha az alperes elmulasztotta a határozatot megtámadó eljárás kezdeményezését, annak ellenére, hogy lehetősége lett volna rá,
- a határozat összeegyeztethetetlen az azonos felek között a címzett tagállamban hozott határozattal,
- a határozat összeegyeztethetetlen egy másik tagállamban vagy harmadik államban azonos jogalaptól származó, azonos felek közötti eljárásban hozott korábbi határozattal, feltéve, hogy a korábbi határozat eleget tesz az elismerés feltételeinek a címzett tagállamban, vagy
- a határozat ellentétes a II. fejezet 3., 4. vagy 5. szakaszával, amennyiben a biztosítási kötvény jogosultja, a biztosított, a biztosítási szerződés kedvezményezettje, a károsult, a fogyasztó vagy a munkavállaló az alperes, illetőleg a II. fejezet 6. szakaszával.²³²⁸

A Brüsszel IIa. rendelet 22. cikke tartalmazza a házasság felbontására, a különválásra és a házasság érvénytelenítésére vonatkozó határozatok elismerését kizáró okok, ezek a következők:

- közrend sérelme,
- a határozatot az alperes távollétében hozták, amennyiben az alperesnek nem kézbesítették az eljárást megindító vagy azzal egyenértékű iratot megfelelő időben és olyan módon, hogy az alperes védelméről gondoskodhasson, kivéve, ha megállapítást nyer, hogy az alperes

²³²⁷ átdolgozott Brüsszel I. rendelet 36. cikk (1) bekezdés, illetve Brüsszel IIa. rendelet 21. cikk (1) bekezdés

²³²⁸ átdolgozott Brüsszel I. rendelet 45. cikk (1) bekezdés

egyértelműen elfogadta a határozatot,

- összeegyeztethetlenség egy azonos felek közötti belföldi határozattal, vagy
- összeegyeztethetetlen egy olyan korábbi határozattal, amelyet ugyanazon felek között más tagállamban vagy harmadik államban hoztak, feltéve hogy a korábbi határozat megfelel az elismerés feltételeinek abban a tagállamban, ahol az elismerést kérik.²³²⁹
- A 23. cikkben pedig a szülői felelősségére vonatkozó határozatok elismerését kizáró okokat találjuk:
 - az ilyen elismerés – a gyermek érdekeit figyelembe véve – nyilvánvalóan ellentétes azon tagállam közrendjével, ahol az elismerést kérik,
 - ha – a sürgős eseteket kivéve – a határozatot úgy hozták meg, hogy nem adtak lehetőséget a gyermek meghallgatására, megsértve ezzel annak a tagállamnak az eljárási alapelveit, ahol az elismerést kérik,
 - ha a határozatot az alperes távollétében hozták, amennyiben az alperesnek nem kézbesítették az eljárást megindító vagy azzal egyenértékű iratot megfelelő időben és olyan módon, hogy az alperes védelméről gondoskodhasson, kivéve, ha megállapítást nyer, hogy az alperes egyértelműen elfogadta a határozatot,
 - bármely személy kérelmére, aki azt állítja, hogy a határozat sérti a szülői felelősségét, ha azt úgy hozták meg, hogy e személy meghallgatására nem adtak lehetőséget,
 - ha a határozat összeegyeztethetetlen a szülői felelősségre vonatkozó későbbi határozattal, amelyet abban a tagállamban hoztak, ahol az elismerést kérik,
 - ha a határozat összeegyeztethetetlen egy későbbi, szülői felelősségre vonatkozó határozattal, amelyet a gyermek szokásos tartózkodási helye szerinti másik tagállamban vagy harmadik államban hoztak, feltéve hogy a későbbi határozat megfelel az elismerés feltételeinek abban a tagállamban, ahol az elismerést kérik, vagy

2329 Brüsszel IIa. rendelet 22. cikk

- nem tartják be az 56. cikkben meghatározott eljárást.²³³⁰

A végrehajtás tekintetében az átdolgozott Brüsszel I. rendelet eltér mind az Nmjtvr., mind a Brüsszel IIa. rendelet szabályaitól²³³¹, mivelhogy a határozat végrehajthatóságát nem köti a végrehajthatóvá nyilvánítási eljárás lefolytatásához.²³³²

7. DE LEGE FERENDA JAVASLATOK

Látható, hogy a kollíziós jogegységesítési folyamat minduntalan halad előre. Jelen fejezetben arra törekszem, hogy olyan javaslatokat fogalmazzak meg, melyek megoldást jelenthetnek arra, hogy a harmonizáció minél hatékonyabb és eredményesebb lehessen.

Nem elhanyagolható azzal a problémával foglalkozni miszerint az egyes tagállamoknál klasszikusan a nemzetközi magánjog általános részébe tartozó jogintézmények terén más-más szabályozás, illetőleg alkalmazás figyelhető meg. Mindezen felül még aggasztóbb, hogy az uniós kollíziós jogot egységesítő rendeletekben is számottevő eltérések vannak ezek szabályozását illetően.²³³³ Az Európai Bíróság jogalkalmazása során ugyan tisztázott néhány fogalmat, mégis úgy gondolom, szerencsésebb lenne nagyobb figyelmet szentelni erre a kérdéskörre, már csak azért is, hiszen az uniós jog értelmezése során nem a nemzeti fogalmakat kell alapul venni. Ennek értelmében mindenképpen szükségesnek tartom azt, hogy az európai nemzetközi kollíziós magánjog általános részének egységesítését. A közös szabályok megteremtésének

²³³⁰ Brüsszel IIa. rendelet 23. cikk

²³³¹ Brüsszel IIa. rendelet 28. cikk

(1) A mindkét fél közös gyermeke tekintetében a szülői felelősség gyakorlásáról valamely tagállamban hozott határozat, amely az adott tagállamban végrehajtható, és amelyet kézbesítettek, más tagállamban akkor kerül végrehajtásra, ha bármely érdekelt fél kérelmére ott végrehajthatóvá nyilvánították.

(2) Az Egyesült Királyság területén azonban az ilyen határozatot Angliában és Walesben, Skóciában, illetve Észak-Írországból akkor hajtanak végre, ha azt bármely érdekelt fél kérelmére az Egyesült Királyság érintett részén végrehajtás céljából nyilvántartásba vették.

²³³² átdolgozott Brüsszel I. rendelet 39. cikk: *A valamely tagállamban hozott, az adott tagállamban végrehajtható határozat egy másik tagállamban is végrehajtható anélkül, hogy azt végrehajthatóvá kellene nyilvánítani.*

²³³³ BURIÁN László: *Kodifikálható-e az Európai Unió nemzetközi magánjogának „Általános Része”? In: Iustum Aequum Salutare, 2014/2. sz. 13. o.*

szükségességét többen is felvetették már a nemzetközi magánjoggal mélyrehatóan foglalkozó jogtudósok körében, felmerült egy esetleges ún. „Róma 0. rendelet” megalkotásának a lehetősége is, mely megszüntethetné a korábbi koherencia-zavarokat.²³³⁴ Az általános rész egységesítése nagyban segítené a joggyakorlatban felmerülő problémák kiküszöbölését, gondolok itt az alkalmazandó jog kiválasztásának nehézségeire, illetőleg – amennyiben a kapcsoló elv külföldi jogra mutat – a rendelkezések értelmezésére.

Hein Kötz így fogalmazott: „*Senki nem vitatja, hogy Európának - ha egységes gazdasági térséggé, 'határokat nem ismerő belső piaccá' kíván összenőni - bizonyos mértékben egységes magánjogra van szüksége.*”²³³⁵ Tény, hogy a magánjog anyagi részének egységesítése kissé utópisztikus ötletnek tűnhet, és úgy gondolom, talán nem is szükségszerű ennek teljes körű kivitelezése – már csak azért sem, hiszen ez nagymértékben érintené a tagállamok szuverenitását -, azonban egyes területeken, úgymint a családjog vagy az öröklési jog, esetleg a kötelmi jog egyes kérdései, érdemes lenne jobban összehangolni a jelenleg igencsak tagolt szabályozást. Tagadhatatlan, hogy a kollíziós jogalkotás egyúttal anyagi jogalkotásként is működik, hiszen az Unió olyan előfeltevésekre alapozza a nemzetközi magánjogi normák megalkotását, melyek kifejezetten az anyagi jog részét képező szabályokat is magukba foglalnak.²³³⁶ Azonban célszerű lenne külön figyelmet szentelni az anyagi jogi joganyag fejlesztésére is, bár ez nyilvánvalóan roppant mód nehéz, már-már kivitelezhetetlen feladat lenne a jogalkotók számára.

Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően – ahogy Alaptörvényünk is kimondja - a közösségi jog elsőbbséget élvez a nemzeti joggal szemben.²³³⁷ Az

²³³⁴ Uo. 11. o.

²³³⁵ Idézi: VEREBICS János: *Az európai magánjog fejlődésének főbb irányai – A jogegységesítés útjai és újabb állomásai*, MeH, Budapest, 2004. 21. o.

²³³⁶ CZIGLER: i.m. 253. o.

²³³⁷ Magyarország Alaptörvénye E) cikk

(1) *Magyarország az európai népek szabadságának, jólétének és biztonságának kiteljesedése érdekében közreműködik az európai egység megteremtésében.*

(2) *Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján - az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig - az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja.*

uniós rendeleti jogalkotása, amely immáron a magyar nemzetközi kollíziós magánjog számára is automatikus változások folyamatát eredményezi, háttérbe szorította a nemzetközi magánjogi Kódex szerepét, melynek rendelkezései csak szubszidiárius jelleggel mögöttes jogként alkalmazandók²³³⁸ akkor, ha az adott kérdéskört nem szabályozza uniós jogszabály, vagy nemzetközi egyezmény.²³³⁹ Érezhető, hogy ez a három szinten történő szabályozás, különösen komplexebb esetek kapcsán, igencsak bonyolíthatja a fórum helyzetét. Amennyiben az adott ügy tekintetében a Kódex rendelkezései lesznek használatosak, a jogalkalmazó dolga „egyszerű”, mindazonáltal nehézségekkel találkozhat szembe magát, amennyiben a meghatározott kérdésben az uniós rendeletek (vagy netán nemzetközi egyezmény) szabályait kell alkalmaznia. Meglátásom szerint nagy terhet venne le az eljáró fórum/hatóság válláról, ha ezt a háromszintű szabályozást egy új Kódex megalkotásával a jogalkotó egységesítené, így segítve, hogy a jelenleg eléggé szerteágazó rendszer átláthatóbb legyen. Ezzel kapcsolatosan megjegyezném, hogy az új nemzetközi magánjogi törvény megalkotását Vékás Lajos is elkerülhetetlen feladatnak tartja.²³⁴⁰

Végezetül további egy javaslattal szeretnék élni, ez pedig a még közösségi szinten nem szabályozott kérdések egységesítése lenne. A jogegységesítési folyamat, ahogy írásomban megannyiszor utaltam rá, egyre több területet érint, azonban a rendeletek által már szabályozott kérdések terén is akadnak joghézagok, s ezeken felül is akad még olyan terület, mely igényli a tagállami rendelkezések összehangolását.²³⁴¹

2338 BURIÁN - CZIGLER - KECSKÉS - VÖRÖS: i.m. 52. o.

2339 Nmj. tr. 2. § *Nem lehet alkalmazni e törvényerejű rendeletet olyan kérdésben, amelyet nemzetközi szerződés szabályoz.*

Magyarország Alaptörvénye Q) cikk

(2) *Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.*

(3) *Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.*

2340 Erről bővebben ld. VÉKÁS Lajos: *Egy új nemzetközi magánjogi törvény megalkotásának néhány elvi kérdéséről.* In: Jogtudományi Közlöny, 2015/6. sz. 292-299. o.

2341 Ilyen például a házassági vagyonjog, melyet a Róma V. rendelet fog szabályozni.

8. ÖSSZEGRZÉS

Az európai integráció a kezdetektől fogva egy olyan folyamat volt, melynek szükségképpen velejárója az állami szuverenitás részleges átengedése.²³⁴² Az uniós jog és a nemzeti jog kapcsolata szempontjából meghatározó relevanciája volt az ún. európai integrációs klauzula Alaptörvénybe való beemelésének, ez mondta ki ugyanis a közösségi jog elsődlegességét és közvetlen hatályát.²³⁴³ Ennek köszönhetően megindult egy olyan procedúra, mely kiváltképp fontos célként tűzte ki az egységes – vagy legalábbis nagyban egymáshoz közelített – joganyag megteremtését.

Pályaművem célja annak bemutatása volt, hogy az európai jog milyen hatással van a nemzetközi kollíziós magánjogra. Ennek keretében próbáltam minél szélesebb képet adni az említett területen zajló jogegységesítési folyamatról, hol érintőlegesen, hol pedig részletesebben ismertetni az egyes szabályokat. Úgy gondolom, egy ilyen tárgyú dolgozat kapcsán a fellelhető szakirodalom, illetve a vonatkozó jogszabályok áttekintése mellett kiemelkedően fontos a saját javaslatok megfogalmazása, így erre is igyekeztem hangsúlyt fektetni.

A kötelmi jog, a családjog, az örökléssjog mind-mind olyan területek, melyek szabályai átszövik egész életünket. Véleményem szerint már csak emiatt is elkerülhetetlenül indokolt a magánjog – s különösen a kollíziós jogi normák – egységesítése, különösen az EU térségében, hiszen az egységes jog hiánya rendkívüli nehézségeket róhat az uniós polgárokra, illetőleg az eljáró fórumokra is.

Az európai jog hatása máshogyan érzékelhető az általam vizsgált kérdéskörök, nevezetesen a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a külföldi ítéletek elismerése és végrehajtása kapcsán. Az elismerés és végrehajtás tekintetében csak a tagállamok egymás közötti viszonyában érezteti hatását az egységes normaanyag. A joghatósági szabályok hatóköre joghatóság fajtánként eltérő

2342 VÖRÖS Imre: *A magyar Alkotmánybíróság esete az európai joggal*. In: Alkotmánybírósági Szemle, 2012/1. sz. 114-121. o.

2343 Kovács György: *Az európai integrációs klauzula értékelése*

<http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2012/2011-04.pdf> (letöltés ideje: 2016. 10. 01.)

lehet. Az alkalmazandó jog tekintetében azonban igen jelentős súlyú változást sikerült elérni, hiszen a kollíziós szabályok rendeletek általi egységesítése univerzális igényű, s emiatt a tárgyi hatályuk által átfogott körben egységesen érvényesülnek, függetlenül attól, hogy csak uniós tagállamokat, vagy pedig harmadik államokat is érint-e az elbírálendő ügy.²³⁴⁴

A nemzeti jogok közösségiesítése kétségkívül megindult, és egyre gyorsuló sebességgel halad előre. Az Európai Unió egyre szignifikánsabb szerepet tölt be mindennapjainkban, s egyre nagyobb szeletet hasít ki nemzeti szuverenitásunkból – különösen a jogalkotási metódusra tekintettel. Azonban az, hogy létrejöhet-e a sokat emlegetett *Európai Egyesült Államok*, egyelőre a jövő zenéje...

IRODALOMJEGYZÉK

ANGYAL Zoltán – ASZTALOS Zsófia – FAZEKAS Judit – GYENEY Laura – METZINGER Péter – MILASSIN László – OSZTOVITS András – SZABÓ Marcel: *EU-jog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2012.

BLUTMAN László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2013.

BURIÁN László - CZIGLER Dezső Tamás - KECSKÉS László - VÖRÖS Imre: *Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog*, KRIM Bt., Budapest, 2010.

BURIÁN László: *Kodifikálható-e az Európai Unió nemzetközi magánjogának „Általános Része”?* In: *Iustum Aequum Salutare*, 2014/2. sz. 7-13. o.

BURIÁN László: *Nemzetközi tradíció, modernizáció és európai jogegységesítés*. In: *Jogtudományi közlöny*, 2011/6. sz. 321-330. o.

CZIGLER Dezső Tamás: *Az európai nemzetközi (kollíziós) magánjog és családi jog főbb kérdései*, Ph.D. értekezés, Győr, 2011.

GOMBOS Katalin: *Habilitációs tézisek*, Szeged, 2014.

GOTHÁRDI Enikő: *Az általános joghatóság szabályozása az Európai Unió öröklési rendeletében*. In: *Magyar jog*, 2015/9. sz. 522-531. o.

KENGYEL Mikós – HARSÁGI Viktória: *Európai polgári eljárásjog*, Osiris, Budapest, 2009.

MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági*

²³⁴⁴ BURIÁN László: *Nemzetközi tradíció, modernizáció és európai jogegységesítés*. In: *Jogtudományi közlöny*, 2011/6. sz. 325. o.

kapcsolatok joga, Eötvös Kiadó, Budapest, 2012.

MÁTYÁS Imre: *Az európai szerződésjog egységesítése a közösségi jogalkotás és a magyar rekodifikáció tükrében*, Ph.D. értekezés, Miskolc, 2005.

MÁTYÁS Imre: *Európai Egyesült Államok, avagy jogegységesítési nehézségek a XXI. században*. In: Wopera Zsuzsa, Asztalos Zsófia (szerk.): *Egységesülő polgári eljárásjog Európában*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009. 135-145. o.

MÁTYÁS Imre: *Kollíziós jogegységesítési törekvések az Európai Unióban*. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2014. Tomus XXXII. 103-112. o.

MÁTYÁS Imre: *Rendeleti jogalkotás az európai magánjog területén*. In: *Magyar Jog* 2004/5. sz. 305-311. o.

NAGY Csongor István: *Nemzetközi magánjog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011.

OSZTOVITS András: *Az Európai Unió polgári eljárásjoga fejlődésének korlátai*. In: Wopera Zsuzsa, Asztalos Zsófia (szerk.): *Egységesülő polgári eljárásjog Európában*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009. 30-35. o.

RAFFAI Katalin: *A nemzetközi magánjogi közrend rétegei - különös tekintettel a közösségi és a magyar jogra*, Ph.D. értekezés, Budapest, 2008.

VÉKÁS Lajos: *Egy új nemzetközi magánjogi törvény megalkotásának néhány elvi kérdéséről*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2015/6. sz. 292-299. o. VEREBICS János: *Az európai magánjog fejlődésének főbb irányai – A jogegységesítés útjai és újabb állomásai*, MeH, Budapest, 2004.

VÖRÖS Imre: *A magyar Alkotmánybíróság esete az európai joggal*. In: *Alkotmánybírósági Szemle*, 2012/1. sz. 114-121. o.

Internetes hivatkozások

A European Framework for private international law: current gaps and future perspectives

<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201212/20121219ATT58300/20121219ATT58300EN.pdf> (letöltés ideje: 2016. 09. 27.)

Ismertetők az Európai Unióról - A polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés.

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.12.5.html (megtekintés ideje: 2016. 09. 29.)

KOVÁCS György: *Az európai integrációs klauzula értékelése*

<http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2012/2011-04.pdf> (letöltés ideje: 2016. 10. 01.)

Marina GIANNAKOPOULOU - Maria IEREMIA: *Private International Law Issues - Applicable Law In Case Of Dispute Arising Out Of Legal Relationship With International Element - Rome I Regulation 593/2008*

<http://www.greeklawdigest.gr/topics/judicial-system/item/132-private-international-law-issues-applicable-law-in-case-of-dispute-arising-out-of-legal-relationship-with-international-element-rome-i-regulation-593-2008> (megtekintés ideje: 2016. 09. 27.)

SZABÓ Andrea: *Az exequatur eljárásról – a külföldi határozatok végrehajthatóvá nyilvánítása a 44/2011/EK Tanácsi rendelet alapján.*

http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/Az%20exequatur%20elj%C3%A1r%C3%A1sr%C3%B3l_Szab%C3%B3_Andrea.pdf (letöltés ideje: 2016. 09. 10.)

SZALAI-ALMÁDI Ildikó: *A külföldi határozatok magyarországi végrehajtásának bírósági gyakorlata* [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/szalai-almadi_ildiko__a_kulfoldi_hatarozatok_magyarorszagi_vegrehajtasa\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/szalai-almadi_ildiko__a_kulfoldi_hatarozatok_magyarorszagi_vegrehajtasa[jogi_forum].pdf) (letöltés ideje: 2016.09.09.)

Jogszabályok jegyzéke

Rendelettervezet a házassági vagyonjogról (Róma V. rendelet)

Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozott Brüsszel I. rendelet)

Egyezmény a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról, aláírásra megnyitva Rómában 1980. június 19-én (Római Egyezmény)

Magyarország Alaptörvény

A nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. sz. törvényerejű rendelet 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról

A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (Brüsszel IIa. rendelet)

Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II. rendelet)

Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I. rendelet)

A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről („tartási-rendelet”, Róma VI. rendelet)

A Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (Róma III. rendelet)

Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről (Róma IV. rendelet)

LÁSZLÓ VIVIEN

**A GYERMEKMUNKA TILALMÁNAK ÉRVÉNYESÜLÉSE MAGYARORSZÁGON.
A KISKORÚAK FOGLALKOZTATÁSA; HIVATÁSOS MŰVÉSZETI- ÉS SPORT
TEVÉKENYSÉG.**

1. BEVEZETÉS

„A gyermek szeme a jövő tükre.
Jaj annak, aki elhomályosítja.”
Juhász Gyula

Egyetemi tanulmányaim alatt nemrégiben lehetőségem nyílt arra, hogy ellátogassak egy, a közelben lévő gyermekotthonba, melynek során az igazgatónővel történő beszélgetés teljesen megdöbbentett. Elmondta, hogy több tizenéves bentlakó gyermek próbál meg testéből pénzt kovácsolni, majd a későbbiekben ebből megélni. A beszélgetés során azt is megtudtam, hogy nemrégiben egy tizenkét éves kislány szülte meg gyermekét az otthon falai között. Megrázó volt számomra ezeket a történeteket hallgatni, majd tudatosult bennem, hogy én is találkozom az illegális gyermekmunkával nap mint nap. Ekkor fogalmazódott meg bennem, hogy megannyi, erre kényszerített vagy kényszerült gyermek segítségért kiált, azonban ezeket a kiáltásokat a sürgető hétköznapiak elsodorják. Kiáltanak a rossz szociális helyzetből való kijutásért, a szegénységből való kitörésért és önmagában a segítségért. Ezzel egyidejűleg döntöttem úgy, hogy szeretnék ezzel a témával mélyrehatóbban foglalkozni, megismerni ennek az éremnek a két oldalát, felkutatni a hatályos szabályokat. Ugyanis a jövő a gyermekekben rejlik, és az, hogy hogyan alakul a világ, jelenleg mi befolyásoljuk a gyermekekkel való törődés révén. Szükségét érzem, hogy foglalkozzunk ezzel a problémával annak érdekében, hogy ezek a gyermekek is egyszer a társadalom aktív szereplői legyenek és ne kiszolgáltatott helyzetben éljék életüket.

A gyermekmunka sajnos napjainkban egy általános jelenség, bár hazánkban a közfelfogás szerint egyáltalán nincs jelen. Magyarországon nincsenek hivatalos adatok arról, hogy hány gyereket foglalkoztatnak illegálisan, nem megfelelő körülmények között.²³⁴⁵ A hivatalos adatokat tekintve eddig nagyon kevés olyan büntetőper volt, amelyben gyermek vált szexuális kizsákmányolás áldozatává.²³⁴⁶

A gyermekmunka kialakulásának felkutatása lehetetlen, hiszen, ha belegondolunk a fejletlen társadalmi szekciókban alapvetőnek számít az a tény, hogy a gyermek is kereső tevékenységet folytat. A jogszabályok, nemzetközi egyezmények amennyire tudják, biztosítják a gyermekek jogait, azonban ennek megvalósulásához a jelenlegi helyzet alapján úgy gondolom, hogy szükség van a gyakorlat reformálására, valamint ezekkel összhangban működő intézmények létrehozására is. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) egy 2015-ben megjelent jelentésében az áll, hogy 168 millió gyermek dolgozik manapság, egészségükre és fejlődésükre veszélyes körülmények között. A dokumentumban szerepel továbbá, hogy közel 73 millióan a gyermekmunkások közül még a 11. életévüket sem töltötték be.²³⁴⁷

Annak ellenére, hogy a gyermekmunka problémája a régmúltra tekint vissza, a társadalmat és annak is csak egy bizonyos, szociálisan érzékeny körét csak a századforduló körüli években kezdte el foglalkoztatni magával a gyermekmunkával kapcsolatos kérdéskör. A jogalkotás szempontjából is ez az időszak tekinthető termékenynek, ugyanis ekkor alkották meg a legtöbb témához kapcsolódó hazai és nemzetközi jogszabályt.

A dolgozatomban először bemutatom az alapvető fogalmakat, segítve az

2345 HERCZOG Mária: *Figyeljetek ránk!* A gyermekjogok helyzete Magyarországon 2006-2012 Család, Gyermek Ifjúság Egyesület 178. oldal (Továbbiakban: Figyeljetek ránk!)

2346 GYURKÓ Szilvia: *A gyermekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása – különös figyelemmel a gyermekprostitúcióra* 29. o. In.: GYURKÓ Szilvia: „Adás-Vétel” Konferencia a prostitúcióról OKRI, 2011. (Továbbiakban: Gyurkó 2011.)

2347 BÖRDŐS Éva – HAJDU Klára: *168 millió gyermekmunkás dolgozik ma a világon, közülük is egy millióan bányákban* CEEweb for Biodiversity 2015.

<http://europa.eu/eyd2015/hu/ceeweb-biodiversity/posts/gyermekmunka> (megtekintés ideje: 2016. szeptember 20.)

eligazodást egy laikus ember számára is a többi fejezet értelmezése kapcsán. Továbbá azért tartottam még ezt a tisztázást fontosnak, mert a gyermekek jogait tucatnyi jogszabály érinti, ezek utalnak egymás rendelkezéseire és nem rögzítik feltétlenül az összes fogalmat.

A pályamunkám célja, hogy egy olyan dolgozat születhessen amely a gyermekek jogszerű foglalkoztatásának szabályait sűríti össze. Azonban említeni fogom az ez alóli kivételeket is, hiszen nem szabad szemet hunynunk a felett, hogy sajnos hazánkban is előfordul a gyermekek illegális foglalkoztatása. A II. fejezetben két az alapvető jogok biztosa által készített jelentést elemeztem. Úgy gondolom, hogy az e témakörben készült két jelentés is igazolja a probléma súlyát.

A társadalomnak idő kellett, hogy felismerje, hogy a gyermekek jogainak biztosítása, és érdekeinek védelme az élet szinte minden területét érinti. Ez indokolja azt, hogy megannyi jogszabály, nemzetközi dokumentum szabályozza a kérdést.²³⁴⁸ A IV. fejezetben először az idevágó hazai jogszabályokat kutattam, és a jelenleg hatályban lévő törvényeket, rendeleteket vizsgáltam meg. Ebben a fejezetben megtalálható továbbá a régi Alkotmányunk és az Alaptörvényünk összehasonlítása és az összes általam vizsgált jogszabály és rendelet széleskörű elemzése.

A gyermekmunka, a gyermekek kizsákmányolása a XXI. század egyik legégetőbb globális problémája. Ma már több, mint húsz nemzetközi egyezmény született a feladat megoldására²³⁴⁹, ezeket vizsgáltam meg a dolgozat IV.2. részében. Továbbá ebben a fejezetben tanulmányoztam a nemzetközi viszonylatban egyik alapvetőnek tartott számító ENSZ Gyermekjogi Egyezményt, valamint megpróbáltam felkutatni a témát érintő legtöbb ILO Egyezményt. Ezen túlmenően megvizsgáltam a Tanács 1944. június 22-ei 94/33/EK irányelvét is, megemlítek több olyan esetet, mely igazolja, hogy minél szegény egy ország, a

2348 DR. ZSÍROS Annamária: *A gyermekek, mint alapjogok alany*** 583-601.o. In.: Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai: Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola kiadványsorozata 2013. Miskolc, Bíbor Kiadó 585.o. (Továbbiakban: DR. ZSÍROS 2013.)

2349 BÉRES Dalma: *Félretenni napi 200 forintból: A szegénység és a gyermekmunka ma is általános jelenség számos fejlett országban* HETEK 2014. (18. évf.) 24. sz. 36. o.

gyermekmunka annál nagyobb arányban van jelen.²³⁵⁰

Ezután az V. fejezetben a gyermekek jogszerű foglalkoztatásának szabályait elemeztem. Ezzel kapcsolatban több kérdés is megfogalmazódott bennem. Az egyik, hogy a művészeti foglalkoztatás esetén a gyermekekre nincs-e káros hatással esetlegesen egy éjjeli előadás? A másik, hogy sport tevékenység esetén vajon tekintettel vannak-e a jogszabályok a sportok milyenségére? Azok a gyermekek, akik ilyen tevékenységeket végeznek, milyen lehetőségeket kapnak az oktatás területéről? Hogy a gyermekek foglalkoztathatóak-e a saját akaratukon kívül, vagy teret nyernek a jogaik? Továbbá, hogy a gyermekek megkapják-e a megfelelő orvosi ellenőrzést, támogatást?

Végül a befejezésben ezekre a kérdésekre válaszoltam, s ezen túlmenően a kutatás során észlelt problémákat foglaltam össze.

2. FOGALMI ALAPVETÉS

Mint ahogyan a bevezetésben is említettem, szükségesnek tartottam az alapvető fogalmak bemutatását, a dolgozat lényegi részének kifejtése előtt. Szerettem volna, ha a dolgozatom egy úgynevezett összefoglaló pályamunka lenne, melyben az ember könnyen eligazodhat és megtalál minden fontos, a gyermekmunkát érintő jogszabályt. Ezen túlmenően a fogalmi alapvetés fejezet megalkotását indokolja az is, hogy a gyermekekre vonatkozó rendelkezések különböző jogszabályokban találhatók meg.

Az első fogalom a munkajog egy igen tág definíciója: „A munkajog az emberi munkaerő kifejtésével és felhasználásával kapcsolatban keletkező emberek közötti viszonyokat szabályozza.”²³⁵¹ A dolgozatomban a gyermekek foglalkoztatását legszámottevőbben munkajogi aspektusból közelítve elemeztem. A fent említett fogalom azért is helytálló pályamunkám szempontjából, mert nem csak a szerződéssel foglalkoztatott gyermekek

2350 KISS György: *Az Európai Unió munkajoga és a magyar munkajog a jogközelítés folyamatában* OSIRIS Kiadó, Budapest 2001. 391.o. (Továbbiakban: KISS 2001.)

2351 LEHOCZKYNÉ KOLLONAY Csilla: *A magyar munkajog I.* Kulturtrade Kiadó Budapest, 2000. 7.o.

munkavégzésére terjedt ki a vizsgálatom.

Gyermekeknek a dolgozatomban az ENSZ Gyermejkogi Egyezmény szerinti tizennyolcadik életévét be nem töltött személyeket tekintettem. A jogszabályok a gyermekeket más-más elnevezéssel említik én pedig az adott jogszabályok elemzése során a törvények által meghatározott fogalmakat használtam. Azonban szabályozástól független javaslat megírása esetén, mindig a fent említett kategóriát értettem.

A gyermekek a Polgári Törvénykönyvünk értelmében korlátozottan cselekvőképesek a tizennegyedik életévük betöltéséig. Ennek a jognyilatkozataik megtételénél van jelentősége.

A következő fogalom amit tisztázni szeretnék, a törvényes képviselő definíciója. „A törvényes képviselő a szülői felügyeletet közösen gyakorló mindkét szülő, a szülői felügyeletet egyedül gyakorló egyik szülő, a gyám és a gondnok.”²³⁵²

A gyermekmunkával kapcsolatban, a munka fogalma alatt a kereső tevékenységet értem a dolgozatomban. Ami „olyan rendszeres munkavégzéssel járó tevékenység, amely után ellenérték jár, ide nem értve a gyermek által az iskolai szünet alatt végzett munkát és a kötelező szakmai gyakorlatot”²³⁵³

A dolgozatomban több helyen megemlített „Gyermekek jogok, az Alaptörvényben és a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvényben és más törvényekben megfogalmazott, a gyermekeket megillető jogok összessége.”²³⁵⁴

A szintén fontos fogalomnak számító gyámhatóság alatt pedig „a fővárosi és a megyei kormányhivatal, a fővárosi és megyei kormányhivatal járási (fővárosi kerületi) hivatala, a települési önkormányzat jegyzője, valamint a fővárosi önkormányzat által közvetlenül igazgatott terület tekintetében a fővárosi

2352 149/1997. (IX.10.) Kormányrendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról 2. § b, pontja (Továbbiakban: 149/1997. (IX.10.) Kormányrendelet)

2353 149/1997. (IX.10.) Kormányrendelet 2. § d, pontja

2354 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 5. § h, pontja (Továbbiakban: 1997. évi XXXI. törvény)

főjegyző”²³⁵⁵ értem a munkámban.

3. GYERMEKMUNKA JELENSÉGE MAGYARORSZÁGON

A gyermekmunka manapság is általános jelenség, a gyermekeket éppen ezért speciális védelem illeti meg. Ezt a különleges védelmet biztosítják a különböző nemzetközi és hazai jogszabályok. A törvények elemzése előtt bemutatok néhány gyakorlati problémát az adott területen belül. A következőkben két, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa által készített jelentést fogok feldolgozni, aki a hatályos szabályozásunk értelmében az alapvető jogok biztosa.

Nagy port kavart évekkel ezelőtt, amikor az M7-es autópálya Zalakomár és Nagykanizsa között épülő szakaszának ellenőrzése során gyermekkorú munkavállalókat találtak. A sajtóhírek megjelenése után az állampolgári jogok országgyűlési biztosa vizsgálatot indított. Az Országos Munkavédelmi és Munkaügyi Főfelügyelőség (Továbbiakban: OMMF) az eset kapcsán tájékoztatást adott vizsgálatairól. Ellenőrzéseik tapasztalata szerint a gyermekmunka viszonylag ritka, 2008-ban összesen 22.000 munkaügyi jogsértést lepleztek le amiből 23 esetben fordult elő, hogy 16. életévét be nem töltött munkavállalót találtak. 2009 első felében a vizsgálatok száma több, mint 11.000 volt és ebből 4 esetben derült fény gyermekkorú foglalkoztatására. A gyermekmunka felderítése azért komplikált és nehéz, mert legtöbbször ún. mobil munkahelyeken foglalkoztatják őket, idényjelleggel. Tipikus munkavégzési terület a mezőgazdaság, az építőipar, valamint a vendéglátás és a kereskedelem. Egy, a gyermekmunkával közvetlenül érintett 13 éves gyermek – aki az autópálya építésében részt vett – szülei maguk mondták el egy személyes meghallgatás kapcsán, hogy a munkaügyi felügyelet ellenőrizte az apát és a gyermeket akik együtt dolgoztak. A családsegítő szolgálat bevonásával megindításra került a gyermek védelembe vétele, de ez nem volt lehetséges, mivel a szülők nem tettek a gyermek munkavégzésével kapcsolatban terhelő nyilatkozatot, mely a jegyzőkönyvbe került volna.

2355 1997. évi XXXI. törvény 5. § k, pontja

Az alapvető jogok biztosának jelentéséből kiderül, hogy bár a törvény kifejezetten tiltja a 15 éves kor alatti kiskorúak foglalkoztatását, a munkaügyi hatóság még sincs felkészülve arra, hogy mit tegyen abban az esetben, ha munkavégzésen talál egy gyermeket. Bizonytalanok a törvények a jogsértést elszenvedőkkel szemben, mert nem rendelkeznek kifejezett eljárási rendről velük szemben (tehát, hogy meghallgassák-e a gyermeket stb.) Ebben az esetben egyébként az ellenőrzés után három héttel született meg egy olyan határozat, amely megtiltotta, hogy a munkáltató tovább foglalkoztassa a gyermeket, és csak ezután majd 2 hónappal később értesítették a gyámhivatalt. Ez idő alatt a gyermek védelme érdekében nem került sor intézkedésre.²³⁵⁶

Az eset tanulmányozása kapcsán több javaslat is felmerült bennem.

- 1) Szerintem az OMMF számai nem feltétlenül tükrözik a valóságot, többször látni az utcán kolduló gyermekeket, vagy épp olyanokat akik az autók szélvédőjét mossák le a piros lámpa időtartama alatt. Ezek a tevékenységek is gyerekmunkának minősülnek. Azonban ahhoz, hogy felderítésre kerüljenek a különböző esetek, ahol gyermekeket foglalkoztatnak, szerintem egy sokkal részletesebb, mélyrehatóbb vizsgálatnak kellene történnie a gyakorlatban.
- 2) Ha a jogsértés észlelése esetén ennyi idő telik el a gyámhatóság értesítéséig, úgy gondolom, a szabályok nem biztosítják megfelelően a gyermekek védelmét. Sokkal közvetlenebb és gyorsabb kommunikáció lenne szükséges az egyes szervek között a kötelezettségek megfelelő teljesítése érdekében.
- 3) Valamint kiváló felvetésnek találom az alapvető jogok biztosának ötletét, miszerint az iskolákat is be kellene vonni az eljárásba, hiszen a jelzésüknek köszönhetően, még több gyerekmunka kerülhet felderítésére.²³⁵⁷

Az AJB 1472/2011 számú ügyben készült jelentésben a Büntető Törvénykönyv által tiltott tevékenységek kerültek vizsgálat alá. Erre az adott indokot, hogy 2010.

²³⁵⁶ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 4147/2010. számú ügyében
(Továbbiakban: AJB 4147/2010. számú ügy)

²³⁵⁷ AJB 4147/2010. számú ügy

augusztus 24-én a rendőrség őrizetbe vett egy 17 éves miskolci lányt tiltott kéjelgés miatt, majd a bíróság elzárta a fiatakorút. Az alapvető jogok biztosa azt vizsgálta, hogy a gyermekmunka e különösen tilalmazott esetei²³⁵⁸, tekintettel a gyermekprostitúcióra, tetten érhetőek-e Magyarországon. Hazánkban a közfelfogás szerint a 14 év alatti személyek a gyermekek, az ENSZ Gyermejjogi Egyezménye azonban kimondja, hogy gyermeknek kell tekinteni minden 18 év alatti fiataalt. Ha tehát ezt a szabályt szem előtt tartva tesszük fel a kérdést, hogy van-e Magyarországon gyermekprostitúció, akkor nem utasíthatjuk vissza magabiztosan a fenti feltételezést. A mindennapokban is találkozunk olyan (nagyon) fiatal lányokkal (esetlegesen fiúkkal), akik a testüket árulják, azonban a társadalom többsége lesütött szemmel próbál meg erről tudomást sem venni. Tény, hogy a közelmúltban több civil szervezet, valamint országgyűlési képviselő is hatékony intézkedést követelt ezen területen, azonban ahhoz, hogy valóban megszűnjön ez a probléma, hatékonyabb jelzőrendszerre van szükség.²³⁵⁹ Továbbá szerintem itt megjelenik az iskola, a család és a barátok szerepe is. Fontos lenne egy olyan intézményrendszer kialakítása, amellyel hatékonyabban lehetne ezeket vizsgálni, illetve még a folyamat kialakulását megakadályozni.

A kutatásom során a magyarországi helyzetet elemeztem mélyrehatóbban, azonban e problémának a globális méretére való tekintettel, többször írok olyan információkat, amelyek a világ más pontjairól származnak. Az is indokolja, hogy e témát kiszélesítve vizsgáljam, hogy több mint húsz gyermekmunkával kapcsolatos nemzetközi egyezmény létezik, melyek széles körben érvényesülhetnek, a megannyi ratifikáló tagállamnak köszönhetően.

Nemrégiben megjelent a médiában egy hír miszerint több ruhagyárban is foglalkoztatnak 14 éves gyerekeket. Az egyik ilyen ruhagyár a délkelet-ázsiai Mianmarban található, amelynek a hazánkban is aktív H&M az egyik megrendelője. ²³⁶⁰ További érdekesség, hogy üzbég gyerekek munkájával

²³⁵⁸ ilyenek vannak rögzítve a 182. számú ILO Egyezményben

²³⁵⁹ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 1472/2011 számú ügyében

²³⁶⁰ HVG.HU: Gyerekek varrják a menő H&M ruhákat?

http://hvg.hu/gazdasag/20160821_Gyerekek_varrak_a_meno_H_M_ruhakat (megtekintés ideje: 2016. szeptember 10.)

betakarított gyapotból készülnek azok a pamuttermékek, amelyeket a H&M is forgalmaz. ²³⁶¹ Ezek az általam feltüntetett információk nem a cég ellen irányulnak, hiszen nekik nem áll módjukban a gyermekmunkát vizsgálni, hanem ez a különböző munkaügyi szervek feladata. A gyermekek olcsó munkaerők, aminek következtében a gyáraknak még nagyobb lesz a nyereségük. Ez pedig szerintem a szegénységre vezethető vissza. A gyerekek, akik rákényszerülnek az ilyen munkavégzésre, sajnos csak ebben látják a lehetőséget. Azonban szakértők szerint ez nem segít kitörni a szegénységből, éppen hogy újratermeli azt. ²³⁶²

4. KISKORÚAK FOGLALKOZTATÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSA

4.1. Hazai jogszabályok tükrében

A hazai szabályozás bemutatása előtt egy fogalmi kettősséget mutatok be, hiszen a gyermekmunka fogalmát alapvetően kétféleképpen értelmezhetjük, melyek közül az egyik, amikor olyan munkavégzést értünk alatta, amelyet maga a jogszabály megenged, s ami része a szocializációnak, a tanulásnak. Ezzel szemben a másik értelmezés alatt az olcsó munkaerőt, a nyomort szimbolizáló gyermekmunkát találjuk. Maga a gyermekmunka, mint önálló fogalom a 17. század előtti szakirodalomban nem található, melynek oka, hogy az emberek alapvetőnek tekintették, hogy a gyermek is dolgozik. ²³⁶³ Ahhoz, hogy az első gyermekmunka elleni törvény megszülessen két évszázadot kellett várni. Maga a törvény Nagy-Britanniában született meg, mely kifejezetten tiltotta a kilenc éven aluli gyermekek foglalkoztatását, valamint a tizenhét éven aluliak munkaidejéről is tartalmazott már rendelkezéseket. ²³⁶⁴

Már 1911-1912-ben is foglalkoztak hazánkban a gyermekmunka kérdésével, de

²³⁶¹ NOL: Üzbég gyermekmunkával készülő H&M termékek <http://nol.hu/archivum/archiv-472841-274892> (megtekintés ideje: 2016. szeptember 10.)

²³⁶² VÁRI Sára: *Világméretű fellépés a gyermekmunka ellen: Korán kellők* 23.-27.o. HVG 2006. október 21. XXVIII. évfolyam 42. szám 24. o.

²³⁶³ DEÁKY Zita: *Gyermekek és serdülők munkája Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig* Gondolat Kiadó Budapest, 2015. 11. oldal (Továbbiaknak DEÁKY – 2015)

²³⁶⁴ REINISCH Réka: *A gyermekek jogai és a valóság – gyermekmunka a világban* <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/6414/file/reinischreka.pdf> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 30.)

ekkor inkább a törvényhozás és a statisztika szempontjai voltak fontosak. 1914-ben azonban a gyermekmunka terén speciális munkásvédelmi kérdésekről és a gyermekvédelemmel való kapcsolat kiépítéséről akartak gondoskodni. 1914 tavaszán összehívtak egy értekezletet, melynek címe: *Értekezlet a gyermekmunka és a gyermekvédelem összefüggéséről*. A tanácskozás elnöke Szerényi József volt, aki a törvényi szabályozással szinte megoldottnak tekintett minden problémát. A nemzetközi törvényhozást igencsak elmarasztalta, ami abból a szempontból érdekes, hogy épp e tájt keletkezett több kontinensen is gyermekmunkával kapcsolatos jogszabály. Magyarországon ez idő alatt nem igen volt törvény, mely szabályozta volna ezt a kérdéskört, igazából csak az 1884-es ipartörvény tartalmazott rendelkezéseket a gyermekek foglalkoztatására nézve.²³⁶⁵ A törvénycikk kimondta, hogy „10 éven aluli gyermeket épen nem, a 10 évet meghaladott, de a 12 évet még el nem érteket csak az iparhatóság engedélye mellett szabad gyárakban munkára alkalmazni”²³⁶⁶, a 12 és 14 év közötti gyermekeket gyári munkára naponként csak 8 órára lehetett foglalkoztatni. Azonban a tc. már lehetővé tette, hogy a 14. évet betöltött, de a 16. életévet még el nem ért gyermekek napi 10 óra munkaidőre lehessenek alkalmazhatóak.²³⁶⁷ Ezen túlmenően rendelkezett még az éjjeli munkáról és a 16 év alatti gyerekek meg nem határozott veszélyes iparágakban foglalkoztatásának tilalmáról²³⁶⁸. Szerényi törvényes tilalmat szeretett volna, s szerinte központi hatóság felállítása lenne szükséges a gyermekmunka ellen. A konferencia során felmerült az oktatás és a gyermekmunka közötti kapcsolat is, melynek során kimondták, hogy amíg nincs megfelelő mennyiségű tanterem, addig nem tehetik kötelezővé a tankötelezettséget.²³⁶⁹ A napjainkban hatályban lévő jogszabályok alapvetően megfelelnek a nemzetközi egyezményekben foglalt kötelezettségeknek.

4.1.1. Alaptörvény – Alkotmány

A jogrendszerünk legmagasabb szintjén az Alaptörvényünk áll, előtte pedig az

2365 PIK Katalin: *Gyermekevédelem és gyermekmunka – a két szempont első találkozása a századelőn* 107-119.o. Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat 9. évf. 1.sz. / 1998. 108.-111.o. (Továbbiakban: PIK 1998.)

2366 1884. évi XVII. törvénycikk ipartörvény 115. §

2367 LÁNG Péter: *Gyermekeproletárok Magyarországon* 7-8.o. História 2. évf. 2. sz./ 1980.

2368 PIK 1998. 111. o.

2369 PIK 1998. 119. o.

Alkotmányunk foglalta el ezt a helyet. Az említett két kiváló jogszabályunk idevágó rendelkezéseit láthatjuk a következő ábrán, hiszen ebben a fejezetbe egy rövid összehasonlító elemzést készítettem róluk.

Alkotmány

67. §

(1) A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családjá, az állam és a társadalom részéről arra védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges.

(3) A családok és az ifjúság helyzetével és védelmével kapcsolatos állami feladatokat külön rendelkezések tartalmazzák.

Alaptörvény

XVIII. cikk

(1) Gyermekek foglalkoztatása – testi, szellemi és erkölcsi fejlődésüket nem veszélyeztető, törvényben meghatározott esetek kivételével- tilos.

(2) Magyarország külön intézkedésekkel biztosítja a fiatalok és a szülők munkahelyi védelmét.

1. ábra: Alkotmány – Alaptörvény rendelkezéseinek összehasonlítása²³⁷⁰

Az 1949. évi XX. törvény, tehát a már nem hatályos Alkotmányunk kommentárja kimondja, hogy az általános gyermeki jogoknak a kiemelése, a nemzetközi dokumentumokban való általános megfogalmazása az alapjogok történetének legújabb fejleményeihez tartozik. Természetesen vannak olyan gyermekjogok, amelyeknek megjelenésük jóval korábbra tehetők²³⁷¹, ezt olyan tényezők indokolták, mint például a kapitalizálódás kezdetén az olcsó gyermekmunka elterjedése, vagy a gyermekek fokozódó kizsákmányolása stb.

A Magyar Köztársaság Alkotmánya, mint ahogyan a táblázat is mutatja, a 67. § (1) és (3) bekezdésében szabályozta a dolgozatom alanyi körét. Az Alkotmány csak implicit módon szabályozta a gyermekmunka tilalmát, explicit módon csak az Alaptörvénybe lett rendezve. A számozás továbbá arra enged következtetni, hogy

²³⁷⁰ Forrás: saját készítés

²³⁷¹ BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *A gyermek védelme a nemzetközi jogban* 3.-15.o. Acta Humana: emberi jogi közlemények 3.évf. 9.no. /1992. 5-6.o.

a kerekasztal-tárgyalásokon ezek a kérdések igencsak a háttérbe szorultak.²³⁷²

„Az Alaptörvényt 2011. április 25-én, az 1949. évi XX. törvény 19. § (3) bekezdésének a, pontja és a 24. § (3) bekezdése alapján fogadta el az Országgyűlés. E rendelkezések teremtik meg a tartalmi folyamatosságot az Alaptörvény és az Alkotmány között.”²³⁷³

Az Alaptörvény „a gazdasági, szociális és kulturális jellegű jogok között írja elő a gyermekmunka tilalmát, amelynek általános szabálya alól a törvény kivételt tehet, ha a munka a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődését nem veszélyezteti”.²³⁷⁴ Ezalatt a Munka Törvénykönyvében nevesített speciális kivételeket kell érteni. Az Alaptörvény külön is védelmezi a gyermekkorúnak már nem minősülő munkába álló fiatal felnőttek védelmét. Ennek a részletes szabályrendszerét a munkajogi jogszabályok határozzák meg.

A fenti rendelkezések tanulmányozása során egy elhatárolási problémába ütköztem. Az Alaptörvény a XVIII. cikkének (1) bekezdésében utal a gyermekek foglalkoztatása esetén az Mt. szabályaira. Az Mt. rendelkezik a 15. életévét betöltött, és a 16. életévét még be nem töltött gyermekek foglalkoztatásáról. Az Alaptörvény XVIII. cikkének (2) bekezdésében pedig a fiatalok munkahelyi védelmének szabályozása található, ahol szintén utal az Mt. szabályaira, azonban az nem rendelkezik a gyermekek fogalmáról, csak a fiatal munkavállalókat definiálja, mint 18. életévét be nem töltött személyek. Felmerült bennem a kérdés, hogy hol válik el ez a két alanyi kör egymástól? A 16. életév betöltésénél? Ha a válasz igen, akkor a 15. életévét betöltött személy foglalkoztatása esetén nem a fiatal munkavállalókra vonatkozó speciális szabályok az irányadók? Ha viszont a fiatal munkavállalókra vonatkozó rendelkezések alkalmazandók ez esetben, akkor értelmezésem szerint a 15. életévnél válik el a két alanyi kör egymástól. Tehát a fő kérdés, hogy ki számít az Alaptörvény és a Munka

2372 JUHÁSZ Gábor: *Államcélok, paradigmaváltás és aktuálpolitikai alkotmányozás. A szociális jogok védelme az Alaptörvényben* 3-31.o.Esély 2015/1. 6.o.

2373 CSINK Lóránt – Fröhlich Johanna: *Egy alkotmány margójára* Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről Gondolat Kiadó 2012. 97.o.

2374 DR. TAKÁCS Tibor: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez* Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2013 174. o. (Továbbiakban: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez)

Törvénykönyve szabályozása szerint gyermekkorú munkavállalónak? Véleményem szerint ez fontos, eddig megválaszolatlan értelmezési problémákat vet fel a jogelméletben és vethet fel a gyakorlatban.

Az Alaptörvény a jogszabályi hierarchia legmagasabb szintjén álló jogszabály, minden jogszabály erről vezethető le és erre vezethető vissza. Az új Alaptörvény felismerte az Alkotmányunkban található hiányosságot és pótolta azt, hiszen már explicit módon is kimondja a gyermekmunka tilalmát. Úgy gondolom, hogy ennek a rendelkezésnek fontos helye van az Alaptörvényünkben az előbb említett, jogrendünkben való elhelyezkedése miatt.

4.1.2. Munka Törvénykönyve

Általános szabályként tekintek az Alaptörvényben kimondottakra, azonban ez alól vannak speciális kivételek, amelyeket a **Munka Törvénykönyve** nevesít. A hatályos Mt.-ben a munkavállalási képesség általános feltétele a 16. életév betöltése²³⁷⁵. Ez a szabály tartalmát tekintve nem változott a régi Mt²³⁷⁶-ben foglaltakhoz képest. Az új törvény 2013. januárjában lépett hatályba, s ekkor módosították a köznevelési törvényben is a tankötelezettség felső korhatárát.

Az 1992-es Mt. 72§-ának (7) bekezdése rendelkezett a legalacsonyabb korhatárról, ami a 6., legkésőbb 8. életév betöltése volt – mint a tankötelezettség alsó határa – azonban a mai szabályozásban ilyet már nem találunk, teljes mértékben a gyámhatóság mérlegelési jogkörére szorítkozik a törvény.²³⁷⁷ A legalacsonyabb korhatár, amelyről rendelkeznek az Mt. szabályai, a 15. életév. Ehhez három konjunktív feltételnek a megvalósulása szükséges:

1) nappali rendszerű képzés keretében kell tanulmányokat folytatnia az adott személynek – ez a szabály vonatkozik a magántanulókra is²³⁷⁸

2375 A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 34. § (2) bekezdése (Továbbiakban: 2012. évi I. törvény)

2376 A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény

2377 BERKE Gyula – KISS György: *Kézikönyv a Munka Törvénykönyve alkalmazásához* : Az 1992: XXII. törvény szövege és magyarázata Régió Bt., Pécs, 1992., 149.o.

2378 2012. évi I törvény 34§ (2) bekezdés

2) a munkavégzés csak az iskolai szünidő alatt lehetséges

3) a törvényes képviselő hozzájárulása.²³⁷⁹

Az Mt. 34§-ának (3) bekezdése rögzíti, hogy tizenhatodik életévét be nem töltött személy is foglalkoztatható jogszabályban meghatározott kulturális, művészeti, sport-, hirdetési tevékenység keretében. Ehhez szükséges a törvényes képviselő, valamint a gyámhatóság engedélye is. Ezt az indokolja, hogy ez egy különösen veszélyeztetett életkor, amikor a kiskorú tapasztalatlanságát és jóhiszeműségét ki lehet használni.²³⁸⁰ Fontos megemlíteni a – dolgozatomban később részletes elemzésre kerülő - 94/33 EK Irányelv előírásait, hiszen a tizenötödik életévét be nem töltött gyermek foglalkoztatása esetén ezen szabályok az irányadóak. Eszerint 15 éves kor alatt csak eseti vagy vállalkozási jellegű olyan munkát lehet végeztetni a gyermekkel, ami a testi és szellemi fejlődésére nem ártalmas.²³⁸¹

Hazánkban ilyen tartalmú jogszabály csak a sportcélú foglalkoztatás tekintetében lépett hatályba, ezért nem létesíthető még gyámhatósági engedély alapján sem munkaviszony a 34§ (3) bekezdésben említett egyéb tevékenységekre.²³⁸²

Az alanyokat a hatályos Munka Törvénykönyve szabályai szerint négy kategóriára bontottam:

1) a 15 év alatti személyek,

2) a 15-16 év közötti személyek,

3) a 16-18 év közötti személyek,

4) és végül a 18 év feletti személyek.

Ezt az elhatárolást azért tartottam fontosnak, mert az Mt. a tizennyolcadik életévét be nem töltött munkavállalót fiatal munkavállalónak tekint.²³⁸³ Rájuk speciális munkavédelmi szabályok vonatkoznak, mely azért érdekes, mert így

²³⁷⁹ 2012. évi I. törvény 21§ (4) bekezdés

²³⁸⁰ PRUGBERGER Tamás – NÁDAS György Európai és magyar összehasonlító munka és közszolgálati jog Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2014. 136. o. (Továbbiakban: PRUGBERGER – NÁDAS 2014.)

²³⁸¹ PRUGBERGER – NÁDAS 2014. 137. o.

²³⁸² PETHŐ Róbert - PÁL Lajos - LŐRINCZ György - KOZMA Anna - PETHŐ Róbert: Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata HVG-Orac lap és könyvkiadó 2012. 82. o.

²³⁸³ 2012. évi I. törvény 294. §

ebbe a kategóriába beletartoznak a 15 év alatti személyek is. A fiatal munkavállalókra vonatkozó Mt. Szabályok:

- éjszakai munka és rendkívüli munkaidő nem rendelhető el;
- napi munkaideje legfeljebb nyolc óra lehet és a több munkaviszony keretében történő munkavégzés munkaidejét össze kell számítani;
- legfeljebb heti munkaidőkeretet lehet elrendelni;
- négy és fél órát meghaladó beosztás szerinti napi munkaidő esetén, legalább harminc perc, hat órát meghaladó beosztás szerinti napi munkaidő esetén, legalább negyvenöt perc munkaközi szünetet;
- legalább tizenkét óra tartamú napi pihenőidőt kell biztosítani²³⁸⁴;
- évi öt munkanap pótszabadság jár²³⁸⁵;
- a fiatal munkavállaló részére megállapított kártérítés összegét a tizennyolcadik életévének betöltésekor vagy tanulmányai befejezését követő egy év elteltével felül kell vizsgálni²³⁸⁶.

Úgy gondolom, hogy a 16 év alatti személyeknek egy speciálisabb szabályozásban kellene részesülniük. Nem feltétlenül jó megoldás az, hogy a 18 év alatti személyek egy kategóriába tartoznak mind kárfelelősségi, mind bármely más szempontból. Mint már említettem, az Mt. rendelkezik arról, hogy gyámhatósági engedéllyel létesíthetnek 16 év alatti személyek is munkaviszonyt különböző munkakörökben, erre azonban csak a sportcélú foglalkoztatás tekintetében létezik jogszabály. Véleményem szerint itt egy komoly joghézaggal állunk szemben, melyre fontos lenne mielőbb megoldást találni.

4.1.3. 7/2001. (X.4.) ISM rendelet a tanköteles fiatal munkavállaló sportcélú foglalkoztatásáról

Az alábbiakban az említett, a tanköteles fiatal munkavállalók sportcélú foglalkoztatásra vonatkozó szabályozást ismertetem. A **7/2001. (X.4.) ISM rendelet** kimondja, hogy a tanköteles fiatal munkavállaló munkaviszonyban és

²³⁸⁴ 2012. évi I. törvény 114. §

²³⁸⁵ 2012. évi I. törvény 119. § (1) bekezdése

²³⁸⁶ 2012. évi I. törvény 174. § (2) bekezdése

más munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban foglalkoztatható hivatásos sportolóként. A jogalkotó nem ad sem taxatív, sem példálózó felsorolást ezekről a sportágakról, de feltételként határozza meg, hogy versenyrendszer működjön a sportágat illetően²³⁸⁷, továbbá szükséges a munkaviszony létesítéséhez a gyámhatóság engedélye, valamint a törvényes képviselő hozzájárulása. A rendeletben ezen túlmenően csak arra vannak szabályok, hogy miket kell csatolni a gyámhatósági engedély iránti kérelemhez.

4.1.4. A munkaügyi ellenőrzésről 1996. évi LXXV. törvény

Az **1996. évi LXXV. törvény** kimondja, hogy a munkaügyi ellenőrzés kiterjed a munkavállaló életkorának vizsgálatára (ideértve a gyermekmunka tilalmának érvényesülését) is.²³⁸⁸ Ahhoz, hogy a gyermekmunka minden foglalkoztatási terület esetében felderítésre kerülhessen, véleményem szerint egy erre specializálódott szervezet létrehozása lenne szükséges. A gyermekfoglalkoztatás legtöbbször a szülő beleegyezésével történik, az adott családnak szüksége van az így megszerzett jövedelemre. Az Országos Munkavédelmi és Munkaügyi Felügyelőség közlése szerint 2011-ben 12 alkalommal lepleztek le olyan eseteket, amelyekben fiatal munkavállalókat foglalkoztattak szabálytalanul, valamint gyermekeket jogellenesen.²³⁸⁹

IV.1.5. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény

Úgy gondolom, hogy a **köznevelési törvény**²³⁹⁰, a benne foglaltak módosításával aggodalomra adhat okot a gyermekmunka kérdéskörével kapcsolatban. Ugyanis a törvény a korábbi 18. életévig tartó tankötelezettséget csökkentette a 16. életév betöltéséig, ami hosszútávon ahhoz vezethet, hogy rossz társadalmi helyzetben felnövő gyermekek, akik rákényszerülnek arra, hogy tanulmányaikat korábban befejezzék, sokszor a gyermekmunka áldozatává

2387 7/2001. (X.4.) ISM rendelet a tanköteles fiatal munkavállaló sportcélú foglalkoztatásáról 1. § (1) bekezdése

2388 1996. évi LXXV. törvény a munkaügyi ellenőrzésről 3. § (1) bekezdésének a, pontja

2389 FIGYELJETER RÁNK! 178.o.

2390 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről (Továbbiakban: 2011. évi CXCV. törvény)

esnek és hamarabb kerülhetnek olyan munkakörbe ami egészségükre, szellemi fejlődésükre veszélyes. Gyakorlati szemszögből két oldalról tudom megvizsgálni az adott rendelkezés hatását:

vannak olyan nehéz sorsú fiatalok, akik rossz szociális, valamint családi környezetben nőnek fel, akiknek az oktatás lehetősége csak teher. Ezek a gyermekek amíg rá vannak kényszerítve az iskolába járásra, zavarhatják magatartásukkal a többi, tanulni kívánó gyermeket. A médiából is többször halljuk, hogy a pedagógusoknak is megnehezítik ezek a gyermek a munkáját.

A másik oldal az, hogy a szakmunkási képesítés megszerzése 3 évbe telik, ami azt jelenti, hogy véleményem szerint kedvezőbb lenne a korhatárt megemelni 1 évvel. Nem gondolom, hogy kedvező lenne a társadalom jövőképe, ha szakképzettség nélkül felnőttek élnének az országban.

2015. január 1-el hatályba lépett egy új rendelkezés, miszerint „a középiskola elvégzését közvetlenül követő érettségi vizsgaidőszakban az érettségi vizsgák megkezdésének feltétel ötven óra közösségi szolgálat elvégzésének igazolása...”²³⁹¹ Ennek értelmében a középiskolás tanulóknak kötelező az iskolai közösségi szolgálat keretében munkát végezni. Ezt lehet több bontásban is teljesíteni, valamint tömbösítve is. A fogadó intézmények skálája széles és van egy konkrét internetes portál, ami segít a diákoknak a választásban. Úgy gondolom, annak ellenére, hogy számos tanuló érezheti számára tehernek a rá rótt kötelezettségeket, mégis kiváló maga az elképzelés, hogy megpróbáljuk a fiatalokat már az érettségi előtt a munka világába integrálni.

4.1.6. A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény

A **munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény** 50/A. § kimondja, hogy „a sérülékeny csoportba tartozó munkavállalókat a külön jogszabályban foglaltak szerint óvni kell az őket különösen érintő egészségkárosító kockázatoktól”. Azt, hogy kik tartoznak a sérülékeny csoport definícióba, a törvény az értelmező rendelkezéseknél határozza meg. Eszerint ez a munkavállalói kategória, amelybe tartozó munkavállalókat testi, lelki adottságaik, állapotuk következtében a

²³⁹¹ 2011. évi CXCV. törvény 6. § (4) bekezdése

munkavégzéssel összefüggő kockázatok fokozottan fenyegetnek, illetve akik maguk is fokozott kockázatot jelenthetnek a munkavégzésük során” (pl. fiatalok stb.). Tehát a sérülékeny csoportba tartozó munkavállalókat nem szabad olyan munkakörben foglalkoztatni, amely testi alkatára, illetve fejlettségére tekintettel hátrányos következményekkel járhat. Azokat a munkákat, amelyeknél a fiatal munkavállalókat nem, vagy csak meghatározott munkafeltételek biztosítása esetén, illetve előzetes orvosi vizsgálat alapján lehet foglalkoztatni, külön jogszabály, a **33/1998. (VI.24.) NM rendelet** határozza meg. Azokat a terhelési formákat, melyek alapján nem foglalkoztatható fiatal munkavállaló, a rendelet 8. számú melléklete tartalmazza.²³⁹²

4.1.7. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

„Napjainkban a gyermekek társadalmi szerepe, az intézmények válsága sürgető igényt támaszt a jogi eszközök hatékony és gyors alkalmazására”²³⁹³, továbbá a gyermekek kereskedelmi célú kizsákmányolása világméretű probléma. A legtöbb becslés szerint a világon évente jóval több, mint egymillió gyermek kerül a szexpiacra.²³⁹⁴ E problémák indokolták, hogy nemzeti jogalkotásunk is szigorúbban szankcionálja a gyermekek sérelmére elkövetett cselekményeket, köztük a gyermekmunkát. A szabályozásra a Büntető Törvénykönyv keretein belül került sor, az alábbiakban ezeket a rendelkezéseket veszem górcső alá. A 2013-ban hatályba lépett új Btk. beiktatta a kényszermunka és a gyermekmunka tilalmának tényállását. A gyermekmunka szempontjából kiemelt jelentőséggel bír, hogy a kényszermunka minősített esetei²³⁹⁵ között szerepel a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére történő elkövetés.²³⁹⁶ Ebben az esetben természetesen szigorúbb a büntetés: két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés jár az elkövetőnek. Ezen túlmenően, mint már említettem,

2392 DR. LUX Ágnes: *Gyermejközi Projekt* ÁJOB Projektfüzetek Országgyűlési Biztos Hivatala 2011. 15.o.

2393 SINKU PÁL: *A gyermekek érdekeit sértő és a család elleni bűncselekmények* 231. o. In.: BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös rész* 231-252. o. HVG-ORAC Budapest, 2015. (Továbbiakban: BELOVICS – MOLNÁR – SINKU)

2394 GYURKÓ 2011. 28.o.

2395 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény XVIII. Fejezet 193. § (2) bekezdésének c, pontja (Továbbiakban: 2012. évi C. törvény)

2396 Figyeljetelek rá! 180. o.

külön tényállásban rendelkezik a gyermekmunkáról a Btk. A 209.§ kimondja, hogy „Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyek foglalkoztatására vonatkozó törvényi előírásokat megszegi, vagy keresőtevékenység folytatására jogosító engedéllyel nem rendelkező tizennyolcadik életévét be nem töltött harmadik országbeli állampolgárt foglalkoztat, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.²³⁹⁷ A szabály első fordulata arra a foglalkoztatásra vonatkozik, amikor a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt az Mt. rendelkezéseinek megsértésével foglalkoztatják, míg a második fordulat alapja a 2009/52/EK irányelv.²³⁹⁸ Az új Btk. rendelkezési így megfelelnek a 182. számú ILO- egyezményben foglalt kötelezettségeknek, és magukban hordozzák a pozitív változások reményét is.²³⁹⁹

4.1.8. Összegzés

Összegezve a hazai szabályozást, úgy gondolom, egy igazán kiváló szabályrendszerünk van, hiszen a jogalkotó a legtöbb területen kimondja a gyermekek védelmét.

Ennek ellenére véleményem szerint hazánkban a jelenlegi helyzetet tekintve sem a munkaügyi ellenőrök, sem a gyermekek védelmére hivatott szervek nincsenek felkészülve arra, hogy mi lenne a helyes teendő, amennyiben olyan ügy kerül eléjük amelyben a gyermekek védelme áll a középpontban.

A gyerekek védelméről szóló szabályok esetében is ott vannak a mögöttes normák az Alaptörvényben. Ezeket a szabályokat nem azért kell betartani, mert a többség helyesli, hanem azért, mert van valamilyen magasabb normarendszer, amely magukat az államokat is kötelezi. Az európai alkotmányosságban nem lehet vitatkozni mondjuk arról, hogy a kiskorúak fokozott védelmet kapjanak-e az államtól, mert ezek olyan követelmények, amelyek függetlenek attól, hogy a nép által megbízott képviselők mit gondolnak.²⁴⁰⁰ Tehát az alaptörvényi szabályozás

²³⁹⁷ 2012. évi C. törvény 209. §

²³⁹⁸ A Büntető Törvénykönyv Indokolása

²³⁹⁹ Figyeljetez ránk! 180. o.

²⁴⁰⁰ MAJTÉNYI László: *A gyermek jogai és a média* 1-5.o Családi jog VIII. évfolyam 4. szám 2010. december 4. o.

véleményem szerint megfelelő és pontosan egy olyan rendelkezést rögzít, mely egy ilyen tekintélyű jogszabálytól elvárható. Véleményem szerint, ami a jogértelmezést igencsak megnehezíti az az, hogy a különböző törvényekben a gyermekek más-más fogalmi kategóriákba tartoznak.

Jogszabály	18. életévét be nem töltött személy megnevezése
Polgári Törvénykönyv	kiskorú
Munka Törvénykönyve	fiatal munkavállaló
Büntető Törvénykönyv	gyermek

2. ábra: Fogalmi meghatározások összevetése²⁴⁰¹

Természetesen a szabályozás érthető, és azok összhangban állnak egymással. Magyarországon úgy gondolom, a jog által a gyermekek minden védelmet megkapnak, minden jogterület oldaláról. A Polgári Törvénykönyv a 18. év alatti személyeket két csoportra osztja, melyek határ a 14. életév betöltésénél van. Aki nem töltötte be ezt a korhatárt, cselekvőképtelennek minősül²⁴⁰², ami azt jelenti, hogy jognyilatkozata semmis, nevében a törvényes képviselő jár el²⁴⁰³. Ez munkajogi szemszögből azt jelenti, hogy a 14. életévét be nem töltött kiskorú, ha az Mt. által engedélyezett munkát lát el, akkor a törvényes képviselője teszi meg az ehhez szükséges jognyilatkozatot. Az Mt. által nevesített 15. életévét betöltött kiskorú szünidei foglalkoztatása esetén a törvényes képviselő hozzájárulása kell, azonban ő már korlátozottan cselekvőképes személynek minősül, így rendelkezhet munkával szerzett jövedelmével, annak erejéig kötelezettségeket vállalhat²⁴⁰⁴. S ez a szabály irányadó a 18. életév be nem töltéséig a kiskorú munkavállalókra, akit az Mt. fiatal munkavállalóknak nevez.

²⁴⁰¹ Forrás: saját készítés

²⁴⁰² A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:13. § (Továbbiakban: Ptk.)

²⁴⁰³ Ptk. 2:14. § (1) bekezdése

²⁴⁰⁴ Ptk. 2:12. § (2) bekezdésének c, pontja

A Büntető Törvénykönyvünk kiválóságát már annak elemzése kapcsán is kiemelttem, de itt is meg szerettem volna említeni. Az, hogy ilyen széleskörű védelmet nyújt ennek a speciális, a társadalom által könnyen kiszolgáltatottá váló alanyi körnek, a jövőre tekintve számos előnnyel járhat a gyermekek megóvása szempontjából. Kiváló megoldásnak gondolom, hogy bár a büntethetőség szempontjából a gyermek kategória a Btk. szabályai szerint a 14. életévnél - kivételes esetben a 12. életévnél - húzódik, egy ilyen tényállás esetén, mégis gyermeknek a 18. év alatti személyt tekint. A gyermekek védelme körében azonban a büntetőjog csak ultima ratio, elsősorban a magánjog, közigazgatási jog, munkajog, társadalombiztosítási jog eszközei hivatottak biztosítani a társadalmi bázist.²⁴⁰⁵

Fontos tudni, hogy a 16. életévét be nem töltött személy, ha nem csak a szünidő alatt vállal munkát, valamint az Mt. 34. § (3) bekezdése alapján dolgozik és nem sport tevékenység keretében, akkor nem foglalkoztatható munkaviszonyban, csak más, például megbízási jogviszonyban. A megbízási jogviszonyban történő fiatalkorú alkalmazásáról majd a későbbiekben ejtek szót.

2405 BELOVICS – MOLNÁR – SINKU 231. o.

4.2. Nemzetközi jogszabályok tükrében

3. ábra: A gyermekmunkát befolyásoló tényezők²⁴⁰⁶

Napjainkban a gyermekmunka a legkevésbé fejlett, valamint a fejlődő térségekben fordul elő, ennek leginkább gazdasági, társadalmi, környezeti és politikai okai vannak. Mint ahogyan azt az ábra is mutatja, a gyermekmunkának több kiváltó tényezője is van. Egyik ilyen a *szegénység*, hiszen egy nélkülöző családban jól jön egy plusz bevételi forrás, így a családok gyakorta elküldik gyermekeiket pénzt keresni.²⁴⁰⁷ „A szegénység egyaránt érinti a jelen és a jövő generációk emberi jogainak érvényesülését is. Naponta a világban 27-30 ezer gyermek hal meg a szegénység következtében.”²⁴⁰⁸ Több olyan régió is van ahol, nincs különbség gyermek és felnőtt munkabér között, „megéri”, ha a gyermek is munkaviszonyt létesít. Az *elmaradottság*, valamint a *kultúra hiánya* is erősen befolyásolja az

2406 MARTUS Bettina: *Hol van a (kor)határ? - A gyermekmunka következményei és megoldási lehetőségei* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek X. évfolyam 2. szám 2013. 100.-116.o. (Továbbiakban: MARTUS – 2013.) 103.-

2407 MARTUS 2013. 103-106.o.

2408 KONDOROSI Ferenc: *A világ végveszélyben! A nemzetközi jog és a politika új kérdései* Alexandra Könyvesház Kft. Alexandra Kiadója, Pécs, 2015. 141.o.

emberek gondolkodását. Az *oktatás* minősége is fontos, és ehhez kapcsolódóan az, hogy milyen költségekkel jár adott esetben egy gyermek taníttatása, hiszen a fejletlen országokban a szülők keresete nem valószínű, hogy fedezni tudja az ilyen kiadást. Az *egészség* is e körbe tartozik, hiszen a testileg és szellemileg ép gyermekek jobban tudnak figyelni, tanulni. Valamint még a *gyermek kereskedelmet* is meg kell említeni, egy felmérés szerint az elefántcsontparti ültetvényeken 10-15 ezer gyermek dolgozik, akik közül a legtöbbben gyermekkereskedelem áldozatai.

S végül fontos tényező a *globalizáció*, ami magában foglalja a tőkeáramlást. Annyi termék jön külföldről, hogy képtelenség nyomon követni, hogy kik gyártják és melyik országban az adott fogyasztási terméket. Ezt nevezhetjük a *fogyasztók tudatlanságának*. A multinacionális cégek beszállítói szörnyű körülmények között foglalkoztatják munkavállalóikat, életkorukra tekintet nélkül. Ezek a cégek leginkább saját érdekeiket nézik, alacsony bérrel dolgoztatják embereiket, kihasználják, hogy ha a családok plusz jövedelemre akarnak szert tenni, gyermekeiket is elküldik pénzt keresni.²⁴⁰⁹

A gyermekmunka tehát egy olyan probléma, amellyel a fejlődő országokban találkozhatunk, azonban hatása kiterjed a fejlett államokra is. Számos nemzetközi és nemzeti egyezmény/jogszabály született a probléma megoldására.²⁴¹⁰ Ezek elemzése olvasható ebben a fejezetben. Megpróbáltam minél szélesebb körben kutatni, reményem volt, hogy az összes gyermekmunkát érintő jogszabályt feldolgozhassam a dolgozatomban.

Az egyik legelső emberi jogokkal foglalkozó dokumentum Englantyne Jebb nevéhez fűződik, aki a gyermekek védelmének érdekében egy külön szabálygyűjteményt dolgozott ki, ez a Gyermekek Chartája, ami Genfi Nyilatkozat néven vált híressé. Ez a dokumentum a gyermekek jóllétét biztosító alapvető jogokat rögzítette. Az elfogadása után 22 évvel, a Népszövetség feloszlásával elveszítette jogi alapját.²⁴¹¹

²⁴⁰⁹ MARTUS – 2013. 103-106. o.

²⁴¹⁰ MARTUS – 2013. 100. o.

²⁴¹¹ UNICEF: Gyermekjogok története <http://unicef.hu/a-gyermekjogok-tortenete/> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 25.)

Fontos megemlíteni, hogy vannak olyan jogszabályok, amelyek bár a gyermekmunka ellen irányulnak, céljuk csak mélyrehatóbb elemzés során fedezhető fel az adott rendelkezésekben. Ilyen például az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, amely kimondja, hogy „a gyermekek joga elválaszthatatlan az emberi jogoktól.”²⁴¹² Fontos tilalmat fogalmaz meg továbbá az EJENY 4.cikke, miszerint „Senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani, a rabszolgaság és a rabszolga kereskedés minden formája tilos”²⁴¹³. A rabszolgaság elterjedt munka a gyermekek kihasználása során, így ezt is tekinthetjük a gyermekmunka kérdéséhez tartozó rendelkezésnek.²⁴¹⁴ „A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 8.cikke kiterjedtebben tárgyalja ugyanezt, részletesebb definíciókkal és a kivételek meghatározásával.”²⁴¹⁵

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya azonban már konkrétan tartalmaz gyermekekre vonatkozó szabályozást is, azon túlmenően, hogy megtaláljuk benne a munkához és az igazságos, kedvező munkafeltételekhez való jogot, a 6. és a 7. cikkben. A konkrét gyermekeket érintő rendelkezés a 10. cikkben van, miszerint²⁴¹⁶ „különleges intézkedéseket kell tenni minden gyermek és fiatalok védelmére és segítésére, származásukra és az egyéb körülményekre való tekintet nélkül. A gyermekeket és a fiatalokat védeni kell a gazdasági és társadalmi kizsákmányolással szemben. A törvény szerint büntetni kell e személyek olyan munkára történő alkalmazását, amely káros az erkölcsükre vagy az egészségükre, életveszélyes vagy akadályozza rendes fejlődésüket. Az államok kötelesek azt a korhatárt megállapítani, melyen alul a fizetett gyermekmunka tilos és törvényileg büntetendő.”²⁴¹⁷

Idevágó egyezmény továbbá „az 1949. december 2-i 317(IV)-es számú határozata

2412 GÁSPÁR Károly – *A gyermeki jogok magyarországi szabályozása* Család. Gyermek, Ifjúság folyóirat 2002. 1. lapszám 17. oldal

https://issuu.com/csagyi/docs/csagyi_2002_1 (megtekintés ideje: 2016. augusztus 29.)

2413 Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 4. cikk

2414 HERCZOG Mária: *UNICEF Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához* Innova Print Kft. 2007. 342. oldal (Továbbiakban: UNICEF – Kézikönyv)

2415 UNICEF - Kézikönyv 342. o.

2416 UNICEF – Kézikönyv 342. o.

2417 A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

alapján elfogadott az emberkereskedelem és a mások prostitúciója kihasználásának tilalmáról szóló 1949. évi genfi egyezmény”²⁴¹⁸. A prostitúció a gyermekmunka „legrosszabb fotmái” közé sorolja a dokumentum²⁴¹⁹, így fontos, hogy minél szigorúbban és nagyobb körben legyen szabályozva. 1956. szeptember 7-én elfogadásra került a rabszolgaság, a rabszolga-kereskedelem, valamint a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörléséről szóló kiegészítő egyezmény, amely 1. cikkének d, pontja kijelenti, hogy meg kell szüntetni minden olyan gyakorlatot, vagy intézményt, amelynek segítségével gyermeket, vagy 18 éven aluli személyt egyik vagy mindkét szülője, vagy gyámja – ellentételezés mellett vagy anélkül- harmadik személynek adhat át a gyermek, illetve fiataalkorú személyének vagy munkájának kizsákmányolásának céljából.²⁴²⁰

4.2.1. A gyermekek jogairól szóló egyezmény

A következő nemzetközi egyezmény, amit megvizsgálunk, az egyik általam legkiemelkedőbbnek tartott, az ENSZ Közgyűlés által New Yorkban 1989. november 20-án elfogadott Gyermekjogi egyezmény, melyet Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvény hirdettet ki. Megjegyzem ez az egyik legszélesebb körben megerősített emberi jogi szerződés.²⁴²¹

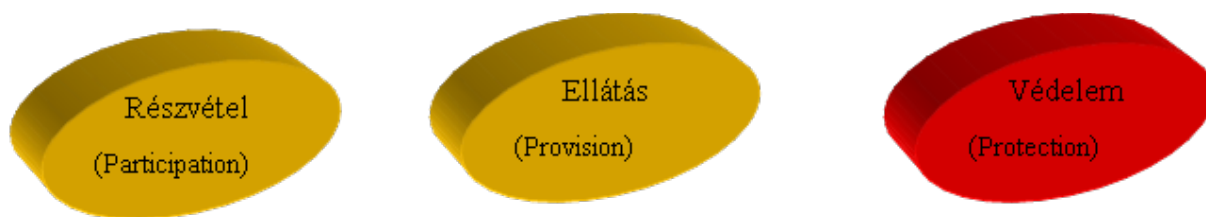
Ez az egyezmény összefoglalja azon jogszabályi rendelkezéseket, amelyeket minden ország jogalkotásának biztosítania kell. Ezen szabályok összefoglalásának rendszerét röviden 3P Modellnek nevezzük.

2418 UNICEF - Kézikönyv 342.o.

2419 182. számú Egyezmény a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és felszámolására irányuló azonnali lépésekről 3.cikk (Továbbiakban: 182. számú Egyezmény)

2420 UNICEF - Kézikönyv 343.o.

2421 A gyermekek jogainak előmozdítására és védelmére vonatkozó uniós iránymutatások <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/16031.hu07.pdf> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 23.)

4. ábra: 3P Modell²⁴²²

A részvétel kategóriába olyan alapvető jogosultságok sorolandóak, mint például az információhoz való jog, vagy a gondolat-, vallás-, lelkiismeret-, illetve a véleménynyilvánításhoz való jog. Az ellátás, vagy más néven gondozás csoportjába a megfelelő táplálkozás, az egészségügyi ellátás biztosításának joga, valamint az oktatáshoz való jog tartozik. Az én kutatási területemhez a legrelevánsabban a védelem fogalomkör kapcsolódik, hiszen ide tartozik – a menekült gyermekek speciális védelme, valamint a háborús konfliktusokban való részvétel mellett – a gyermekmunka tilalma.²⁴²³

Az egyezmény 1.cikkében definiálásra kerül a „gyermek” kategória, ezen alanyi körbe tartozik „az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri.”²⁴²⁴

A 32. cikk elismeri a gyermek azon jogát, hogy védelemben részesüljön a gazdasági kizsákmányolás ellen, továbbá minden olyan munkával szemben, amely kockázatos lehetne iskoláztatására, vagy ártalmas lehetne egészségére és fizikai, szellemi, lelki, erkölcsi, társadalmi fejlődésére. A cikk kötelezi az államokat olyan intézkedések megtételére a törvényhozás, a közigazgatás, a szociális ellátás és az oktatás területén, amelyek ezek teljesülését biztosítják. További kötelezettség, hogy a tagállamok rendelkezzenek a foglalkoztatás legalacsonyabb

²⁴²² Forrás: saját készítés

²⁴²³ UNICEF: A gyermekjogi egyezményről <http://unicef.hu/gyermekjogi-egyezmenyrol/> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 12.)

²⁴²⁴ 1991. évi LXIV. törvény A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről (Továbbiakban: 1991. évi LXIV. törvény)

életkoráról vagy életkorairól, megfelelően szabályozzák a munkaidőt és az alkalmaztatási kritériumokat, továbbá megfelelő büntetésekkel vagy más szankciókkal biztosítsák a cikk hatékony végrehajtását.²⁴²⁵

Az Egyezményhez két jegyzőkönyv készült, melyekhez nem kötelesek csatlakozni a részes államok. Az egyik a gyermekek fegyveres konfliktusokban való részvételét szabályozza. Előírja, hogy a részes államok minden lehetséges intézkedést kötelesek megtenni azért, hogy fegyveres erőik 18. életévüket be nem töltött tagjai ne vegyenek közvetlenül részt ellenségeskedésben, valamint biztosítani, hogy 18. életévüket be nem töltött személyek nem toborozhatók kötelezően.²⁴²⁶ A másik fakultatív jegyzőkönyv a gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szól. A jegyzőkönyv tiltja a cselekményeket és felszólítja a ratifikáló államokat ezek büntetésére, felszámolására.²⁴²⁷

Az Egyezmény 32. cikke kijelenti továbbá, hogy a részes tagállamoknak figyelembe kell venniük „más, nemzetközi okmányok idevágó rendelkezéseit”, mégpedig a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) ide tartozó egyezményeit és ajánlásait, ezek közül is leginkább a 138. sz. egyezményt a foglalkoztatás alsó korhatáráról, és a 182. sz. egyezményt a gyermekmunka legrosszabb formáiról. A részes államokat a Gyermekjogi Bizottság ösztönözi próbálja arra, hogy ratifikálják ezeket az egyezményeket is.²⁴²⁸

A gyermekmunkát behatárolni igen nehéz, hiszen a kifejezés nem foglalja magába az összes olyan munka jellegű tevékenységet, amelyet gyerekek végeznek. A 138. és 182. sz. egyezmények rendelkezései alapján a gyermekmunka három kategóriája jelölhető meg eltörlendőként:

1. Az első kategóriába azok sorolandók, amelyeket a hatályos nemzeti jogszabályok szerint az ilyen jellegű munkavégzésekre vonatkozó alsó

2425 1991. évi LXIV. törvény

2426 A gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv 1-2. cikke

2427 A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv

2428 UNICEF – Kézikönyv 345.o.

életkorhatárnál fiatalabb gyermekek végeznek.

2. A második kategóriába tartoznak azok a munkavégzések, melyeknek következményei lehetnek, vagyis az úgynevezett kockázattal járó munkavégzések. Ezek veszélyeztethetik a gyermekek fizikai, mentális erkölcsi jólétét.

3. Majd a harmadik csoportba a legrosszabb gyermekmunka formái sorolandók. Ezek nemzetközi meghatározásban: a rabszolgaság, gyermekkereskedelem, az adósrabszolgaság és a kényszermunka egyéb formái, a gyermekek kényszeres/kötelező besorolása annak érdekében, hogy fegyveres konfliktusokban bevethessék őket, de ide tartozik a prostitúció és a pornográfia, valamint az illegális tevékenységekben való részvétel.

A gyermekmunka egy globális probléma, amely leginkább olyan szektorokban működik, ami nehezen leinformálható, sőt hozzáférhetetlenek a hivatalos szervek számára, ideértve a munkaügyi szerveket is.

A gyermekek helyzetén való javítás eszközeként jelenik meg a média, amely próbálja középpontba helyezni ezt a problémát. Leginkább az utcagyerekekre, a turisták számára üzletszerű szexuális szolgáltatást nyújtó gyermekekre, továbbá a nagyüzemekben dolgozóakra irányul nagyobb figyelem. Azonban a gyermekmunkások többsége, számszerűleg körülbelül 70 százaléka az agrárgazdaságban található.²⁴²⁹

5. ábra: Fiatal lány terményt szállít egy 65 kilométeres hegyi úton, Nepálban
©FAO/ Franco Mattioli²⁴³⁰

Az agrárszektorban való gyermek foglalkoztatás Latin Amerikában továbbá Közép-Ázsiában, az arab országokban fordul elő leginkább. Az ILO becslései szerint Afrikában végzik a gyermekek a legveszélyesebb munkát.²⁴³¹

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet szerint legalább 168 millió gyermek dolgozik a világban, azok több mint a fele veszélyes körülmények között. Az ázsiai-csendes-óceáni térségben majdnem 80 millió gyermek dolgozik. Ez egyenlő

²⁴²⁹ UNICEF- Kézikönyv 344. o.

²⁴³⁰ TRADEEDITOR: A FAO és az ILO a mezőgazdasági gyermekmunka ellen
<http://www.trademagazin.hu/hirek-es-cikkek/piaci-hirek/a-fao-es-az-ilo-a-mezogazdasagi-gyermekek-ellen.html> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 23.)

²⁴³¹ CHILD LABOUR IN AFRICA <http://www.ilo.org/ipec/Regionsandcountries/Africa/lang--en/index.htm> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 25.)

Törökország egész populációjának a számával.²⁴³² A gyermekmunka tehát tényleg egy valós, globális méretű probléma így fontos a nemzetközi egyezményekhez való csatlakozás, valamint a nemzeti szabályozás is. Az ILO gyermekmunka elleni törekvése kiemelkedő, ezt igazolják az említett egyezmények is, közülük jó néhány rendelkezik a foglalkoztatás alsó korhatáráról is. Ezeket is elemeztem, valamint a jobb áttekinthetőség érdekében egy táblázatban foglaltam össze.

	mezőgazdaságban (10. sz. Egyezmény)	tengeren (58. sz. Egyezmény)	iparban (59. sz. Egyezmény)	nem ipari foglalkoztatás (60. sz. Egyezmény)	bányákban végzett földalatti munka (123. sz. Egyezmény)	tengeri halászatok (112. sz. Egyezmény)
életkor	14 éven aluli gyermek*	15 évnél fiatalabb gyermek *	15 év alatti gyermek*	15 év alatti gyermek vagy 15 év feletti de tanköteles*	16 évnél fiatalabb személy*	halászhajón: 15 év alatti gyermeket* széntüzelésű halászhajón szénegyengető ként vagy fűtőként 18 év alatti személy*
kivétel	szakiskolákban végzett munka	14 évnél nem fiatalabb gyermek + igazolás + gyermek előnyére válí	szakiskolákban végzett munka	13 évesnél idősebb gyermek végezhet könnyű munkát		14 évnél nem fiatalabb gyermek + igazolás + hasznos a gyermek számára
			olyan vállalkozás ahol a munkaadó családtagjai dolgoznak és nem veszélyes a gyermekre nézve	művészet, tudomány vagy oktatás érdekében el lehet térni		iskolahajón vagy kiképző hajón végzett munka + hatósági jóváhagyás + felügyelet

*nem foglalkoztatható

6. ábra: ILO Egyezmények összevetése²⁴³³

2432 CHILD LABOUR: *Who's responsible for child slavery?*

<http://www.aljazeera.com/programmes/insidestory/2016/06/160612193954607.html> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 28.) (Továbbiakban: CHILD LABOUR 2016.)

2433 Forrás: saját készítés

A táblázatban pirossal jelöltem az életkort, hiszen ha nem éri el az adott illető a meghatározott alsó korhatárt, nem foglalkoztatható. A kivételeknek pedig azért választottam a zöld színt, mert, ha azokba a kategóriákba tartozik a gyermek, egyenes utat nyer a munkaerőpiac területére. Több egyezmény (a táblázatban megadott kivételeken kívül) eltérést csak a másik irányba enged, tehát magasabb életkor előírását teszi kötelezővé az egyezményt ratifikáló államok számára. A legtöbb, fent említett egyezménynek elődei is vannak, mint például:

- az 59. számú Egyezménynek az 5. számú Egyezmény, amely 1919-es,
- a 60. számú Egyezménynek a 33. számú Egyezmény, amely 1932-es,
- az 58. számú Egyezménynek a 7. számú Egyezmény, amely 1920-as.

Még két ILO Egyezményt szeretnék kiemelni, az egyik a 79. számú, a másik a 90. számú Egyezmény, mindkettő az éjjeli munkán foglalkoztatottak körét szabályozza.

A 79. számú a nem iparban foglalkoztatott gyerekekre és fiatal felnőttekre nézve tartalmaz rendelkezéseket. Meghatározza, hogy mit kell érteni „nem ipari foglalkozás” alatt. Az Egyezmény kimondja, hogy azok a 14 év alatti személyek, akik egyébként foglalkoztathatók, valamint a 14 évnél idősebb, még iskolaköteles gyerekek nem dolgoztathatók éjjeli munkán. Konkrétan meghatározza az időintervallumot is, azonban a következő pontban – bizonyos kritériumok érvényesülése esetén- eltérést enged a nemzeti szabályoknak. A 3. cikk kimondja, hogy a 14 éves nem iskolaköteles és a 18 évnél fiatalabb személyek nem alkalmazhatók éjjeli munkára. S itt is résnyi teret enged a nemzeti szabályozásnak. Rögzíti továbbá, hogy a Kormány bizonyos feltételek fennállása esetén felfüggesztheti az éjjeli munka tilalmát, ezen túlmenően pedig még a szakképzés különleges igényei esetén is eltérhetnek a szabályozástól. A nemzeti törvények felhatalmazhatják az adott hatóságot arra, hogy időleges, személyre szóló engedélyt adjon a 18 éves, vagy annál idősebb személyeknek arra, hogy éjjeli műsorokban nyilvános szórakozóhelyeken lépjenek fel, vagy színészként vegyenek esetleg részt éjszaka készülő filmalkotásban. A legalacsonyabb kort, amelyre ilyen engedély kiadható, a nemzeti rendelkezések szabják meg.²⁴³⁴

2434 ILO 79. számú Egyezmény

A másik ILO Egyezmény, mint már említettem, a 90. számú, az iparban foglalkoztatott fiatalok éjjeli munkájáról rendelkezik. A 2. cikkben definiálásra kerül az „éjszaka” kifejezés, azonban eltérően alakul ez az időszak 16 év alatti személyek esetében. A 16 és 18 év közötti személyekre vonatkozóan az éjjeli időszaknak tartalmaznia kell egy hatóság által meghatározott rövidebb időszakot, melynek szigorú feltételeknek kell megfelelnie. 18 év alatti fiatal személyek nem foglalkoztathatók és nem dolgozhatnak éjszaka semmilyen állami vagy magánvállalkozásban, ezek bármelyének helyi egységében, csak az Egyezményben külön nevesített kivételek esetén. Ezen Egyezményben is több helyen találhatunk olyan rendelkezést, amely lehetőséget ad a nemzeti szabályoknak az eltérésre.²⁴³⁵

4.2.2. 182. számú ILO egyezmény

Ez az Egyezmény lapvetőnek számít, és részét képezi azoknak a feltételeknek, amelyeket a munka világára vonatkozó alapvető elvekről és jogokról szóló ILO-nyilatkozatot aláíró tagoknak tiszteletben kell tartaniuk. Az ILO Nemzetközi Munkaügyi Konferenciája 1999. június 17-én fogadta el ezt az egyezményt, valamint a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló 190. számú ajánlást.²⁴³⁶

Összesen 16 cikkből áll, az 1. cikk kimondja, hogy minden részes tagállamnak kötelezettsége sürgősségi jelleggel azonnali és hatékony intézkedéseket tenni a gyermekmunka formáinak betiltása és azonnali felszámolása biztosítása érdekében. Definiálja, hogy ki tekintendő jelen egyezmény szempontjából gyermeknek, miszerint valamennyi 18 év alatti személy ide tartozik. A 3. cikk meghatározza, mik tartoznak a „gyermekmunka legrosszabb formái kifejezés” alá:²⁴³⁷

a, „rabszolgaság vagy a rabszolgasághoz hasonló gyakorlat valamennyi formáját, úgymint a gyermekek adásvételét és a gyermekkereskedelmet, az adósrabszolgaságot és jobbagyságot, valamint a kényszer- vagy

²⁴³⁵ ILO 90. számú Egyezmény

²⁴³⁶ UNICEF – Kézikönyv 340. o.

²⁴³⁷ 182. számú Egyezmény

kötelező munkát, ideértve a gyermekek kényszer- vagy kötelező sorozását fegyveres konfliktusokban való bevetésük érdekében;

b, egy gyermek prostitúció, pornográfia készítés vagy pornografikus előadás céljára történő használatát, vásárlását vagy felajánlását;

c, egy gyermek illegális tevékenységre, különösen a vonatkozó nemzetközi szerződések szerint meghatározott kábítószer előállítására és az azokkal való üzérkedésre történő használatát, vásárlását és felajánlását;

d, olyan munkát, amely jellegénél fogva, vagy azon körülményektől fogva, amely között azt végzik, valószínűleg veszélyezteti a gyermekek egészségét, biztonságát vagy erkölcsét.”²⁴³⁸

A részes államokra vonatkozó kötelezettségek közül a második, a d, pontban kerül meghatározásra, miszerint az ilyen munka típusokat a nemzeti törvények, szabályok vagy az illetékes hatóság határozzák meg a vonatkozó nemzetközi normákkal való összhangban, különös tekintettel a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló 1999. évi Ajánlás 3. és 4. bekezdéseinek figyelembevételével. Ezeket időszakonként át kell tekinteni és szükség szerint felül kell vizsgálni. A munkaviszony alanyai által érintett szervezetek véleményének meghallgatása után az illetékes hatóság köteles ott, ahol az így meghatározott munkák valamelyik fajtája létezik, azt azonosítani. További kötelezettség megfelelő eljárásokat létrehozni, vagy kijelölni a rendelkezések nyomon követése érdekében. Ezen túlmenően megfogalmazott elvárás, hogy alakítsanak ki és hajtsanak végre az elsődleges célra irányuló cselekvési programokat. Minden tagállam tegye meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a jelen egyezménybe foglalt rendelkezések megvalósuljanak és kikényszeríthetőek legyenek. ²⁴³⁹Az egyezményt ratifikáló államok kellő „figyelemmel az oktatás jelentőségére a gyermekmunka felszámolásában, tegyen hatékony és határidőhöz kötött intézkedéseket annak érdekében, hogy

a) megakadályozza a gyermekeket a gyermekmunka legrosszabb

2438 182. számú Egyezmény 3. cikk

2439 182. számú Egyezmény 4-6. cikk

formáinak vállalásában;

b) biztosítsa a szükséges és megfelelő közvetlen támogatást a gyermekeknek a gyermekmunka legrosszabb formáiból történő kivétele, valamint rehabilitációjuk és társadalmi beilleszkedésük érdekében;

c) biztosítsa az ingyenes alapfokú oktatáshoz történő hozzájutást, és ahol lehetséges és alkalmas, a szakképzést a gyermekmunka legrosszabb formáiból kivett valamennyi gyermek részére;

d) azonosítsa, és szólítsa meg a különösen veszélyeztetett helyzetben levő gyermekeket; és

e) vegye figyelembe a lányok különleges helyzetét.”²⁴⁴⁰

A részes állam kötelesek jelen Egyezmény rendelkezéseinek végrehajtásáért felelős hatóságot létrehozni. Emellett a rendelkezések érvényre juttatása érdekében megfelelő lépéseket kell tenniük egymás segítségének érdekében.²⁴⁴¹

A kiegészítő ajánlás több különböző cselekvési javaslatot kínál a végrehajtáshoz, ezen túlmenően iránymutatást nyújt a társadalmi mozgósításhoz és a megerősítéshez. Ez magába foglalja a közvetlen egyeztetést azokkal a gyermekekkel, akik a gyermekmunka legrosszabb formáiban érintettek.²⁴⁴²

4.2.3. 138. számú ILO egyezmény

Minden gazdasági ágazatra vonatkozik, akár fizetésért foglalkoztatják a gyermekeket, akár nem. Minden állam, amely ratifikálta az egyezményt, kötelezi magát arra, hogy olyan politikát folytat, amely a gyermekmunka tényleges felszámolására irányul, valamint arra, hogy a foglalkoztatási jogviszony vagy bármilyen munkavégzés alsó korhatárát fokozatosan olyan szintre emelik, amely biztosítja a fiatakorúak teljes testi és szellemi fejlődését.²⁴⁴³ A foglalkoztatás

2440 182. számú Egyezmény 7. cikk

2441 182. számú Egyezmény 8. cikk

2442 UNICEF – Kézikönyv 2009. 341. o.

2443 138. számú Egyezmény

alsó korhatárát a 2. cikk határozza meg, miszerint az nem lehet alacsonyabb az iskolaköteles életkornál, és semmiképp sem lehet kevesebb, mint 15 év. „Bármely olyan foglalkoztatási jogviszonyban vagy munkavégzésben, amely jellegénél, vagy a munkavégzés körülményeinél fogva valószínűen veszélyezteti a fiatalok egészségét, biztonságát vagy erkölcsét, a foglalkoztatott alsó korhatára nem lehet kevesebb, mint 18 év.”²⁴⁴⁴ Az egyezmény bizonyos esetekben engedékeny a korhatárral kapcsolatban, ezeket a kivételeket az alábbi cikkekben találhatjuk meg:

2. cikk: 14 éves korhatár állapítható meg kezdetben, amennyiben olyan tagállamról van szó, amelynek gazdasága és oktatási intézményei nem érik el a megfelelő fejlettségi fokot. Természetesen csak a munkaadói és munkavállalói szervezetekkel való konzultáció után határozható meg az említett életkor.

3. cikk: A nemzeti törvények, rendeletek, vagy az illetékes hatóság a megfelelő konzultáció után engedélyezhetik a 16. életévtől kezdve a foglalkoztatást, vagy munkaviszonyon kívüli munkavégzést, amennyiben az érintett fiatalok egészsége, biztonsága és erkölcsük megóvása teljesen biztosított, és az adott ágazatban megfelelő oktatásban vagy szakképzésben részesültek.²⁴⁴⁵

4. cikk: Az a tagállam, amelyre az egyezmény hatálya kiterjed, a megfelelő konzultációt követően és korlátozott mértékben kivonhat „bizonyos kategóriába tartozó foglalkoztatásokat és munkákat, amelyek tekintetében a foglalkoztatás során különleges és lényegi problémák merülnek fel”²⁴⁴⁶ mindaddig, amíg azok olyan munkatevékenységek, amelyek nem járnak kockázattal.

5. cikk: Az a tagállam, amelynek a gazdasága és a közigazgatása nem eléggé fejlett, az érintett munkaadói és munkavállalói szervezetekkel való konzultáció után, amennyiben ilyenek vannak, kezdetben korlátozhatja az egyezmény alkalmazásának körét. Ha él ezzel a lehetőséggel a tagállam, akkor kötelessége a ratifikációs okmányához csatolt nyilatkozatban

2444 138. számú Egyezmény 3.cikk

2445 138. számú Egyezmény 3. cikk

2446 138. számú Egyezmény 4. cikk

megjelölni azokat a gazdasági ágazatokat vagy vállalkozási típusokat, amelyre alkalmazzák az Egyezmény rendelkezéseit. A rendelkezéseket azonban „legalább az alábbi területeken alkalmazni kell: bányászat és kőkitermelés; gyáripár; építőipár; villamosság, gáz és- vízszolgáltatás; egészségügyi szolgáltatás; szállítás, raktározás és hírközlés; ültetvények és más, főképp kereskedelmi célokra termelő mezőgazdasági vállalkozások, kivéve a családi üzemeket és az olyan kisüzemeket, amelyek a helyi piacokra termelnek, és rendszeren nem alkalmaznak bér munkát.”²⁴⁴⁷

6. cikk: Az Egyezmény nem terjed ki az olyan munkákra, amelyeket a gyermekek és a fiatalok általános vagy szakiskolákban, továbbá szakképző, vagy más képző intézményekben végeznek, sem a 14 éven felüli személyek által a vállalatoknál végzett munkára, amennyiben ezek megfelelnek a szabályoknak.²⁴⁴⁸

7. cikk: A nemzeti jogalkotás lehetővé teheti a 13-15 év (vagy eleinte 12-14 év) közötti, illetve a 15. életévüket (vagy kezdetben 14. év) betöltött, de kötelező iskoláikat be nem fejezett személyek alkalmazását vagy munkaviszonyon kívüli munkáját, olyan munka esetében, amely valószínűen nem ártalmas egészségükre vagy fejlődésükre, jellegénél fogva nem akadályozza iskolalátogatásukat, részvételüket az illetékes hatóság által jóváhagyott pályaválasztási vagy oktatási programokban, vagy az oktatásban szerzett ismereteik hasznosítását.²⁴⁴⁹

8. cikk: Az illetékes hatóság, az érintett szervezetekkel való konzultáció után, egyedi kivételeket engedélyezhet például művészi előadásokban való részvétel céljából. „Az engedélyeknek meg kell határozniuk a foglalkoztatási jogviszony vagy az egyéb munkavégzés óraszámát, és elő kell írniuk a feltételeket, amelyek mellett az végezhető.”²⁴⁵⁰

A Gyermejjogi Bizottság az ILO 138. számú Egyezményében foglalt normákra hivatkozik a foglalkoztatás alsó korhatárának vonatkozásában. A Bizottság kiemeli annak fontosságát, hogy a gyermek életkorát mindig tudni kell igazolni.

Az ENSZ és a szakosított szerve, az ILO feladatai közé tűzte a gyermekmunka

²⁴⁴⁷ 138. számú Egyezmény 5. cikk

²⁴⁴⁸ 138. számú Egyezmény 6. cikk

²⁴⁴⁹ 138. számú Egyezmény 7. cikk

²⁴⁵⁰ 138. számú Egyezmény 8. cikk

problémájának orvoslását. Fontos megemlíteni, hogy a kényszermunka igencsak elterjedt a gyermekek illegális foglalkoztatásának körében, melynek felszámolásáról a 105. számú ILO egyezmény rendelkezik.²⁴⁵¹

4.2.4. Európai Unió Alapjogi Charta

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának a 32. cikke terjed ki a gyermekmunka tilalmára és a fiatalok munkahelyi védelmére. Kijelenti, hogy tilos a gyermekek foglalkoztatása, valamint meghatározza a foglalkoztatás alsó korhatárát, ami – a fiatalok számára kedvezőbb szabályok sérelme nélkül és korlátozott kivételekkel – nem lehet alacsonyabb, mint a tanköteles kor felső határa. A fiatal munkavállalókkal szemben pedig speciális védelemben való részesítést ír elő, miszerint védeni kell őket a gazdasági kizsákmányolással szemben, valamint minden olyan munkától, ami sértheti a biztonságukat, egészségüket, fizikai, szellemi, erkölcsi és szociális fejlődésüket, vagy összeütközésbe kerülhet a nevelésükkel, oktatásukkal. Ezen túlmenően kimondja, hogy életkoruknak megfelelő munkakörülményeket kell biztosítani számukra.²⁴⁵² „Ez a cikk a fiatal személyek munkahelyi védelméről szóló 94/33/EK irányelven, az Európai Szociális Charta 7. cikkén, valamint a munkavállalók jogairól szóló közösségi charta 20–23. pontján alapul.”²⁴⁵³

A Globális megállapodás a nemzetközi munkaügyi szabványok és a szakszervezeti jogok tiszteletben tartásáról és megvalósulásuk előmozdításáról is kimondja az alapvető jogok meghatározásánál, hogy tilos a gyermekmunka felhasználása és itt utal az ILO 138. számú illetve a 182. számú egyezményére.²⁴⁵⁴

²⁴⁵¹ 105. számú ILO Egyezmény

²⁴⁵² Az Európai Unió Alapjogi Chartája IV. Cím Szolidaritás 32. cikk

²⁴⁵³ MAGYARÁZATOK AZ ALAPJOGI CHARTÁHOZ 2007/C 303/2

²⁴⁵⁴ Globális megállapodás a nemzetközi munkaügyi szabványok és a szakszervezeti jogok tiszteletben tartásáról és megvalósulásuk előmozdításáról

http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/transnational_agreements/Elanders_GlobalAgreement_HU.pdf (megtekintés ideje: 2016. augusztus 30.)

4.2.5. A Tanács 94/33/EK irányelve

A fiatal személyek munkahelyi védelméről rendelkezik az 1994. június 22-i [94/33/EK](#) tanácsi irányelv, melynek célja minimumkövetelmények elfogadása, amelyekkel javulás várható el. „Az ebben az irányelvben megállapított feltételek mellett gondoskodniuk kell arról a tagállamoknak, hogy a munkába állás alsó korhatára ne legyen alacsonyabb a nemzeti jog által a tankötelezettségre meghatározott felső korhatárnál, illetve semmiképpen se legyen alacsonyabb, mint 15 év.”²⁴⁵⁵

Az irányelv meghatároz különböző alanyi köröket, melyek szerint:

- a *fiatal személy* a 18. életévét be nem töltött személy,
- *gyermek* a 15. életévét be nem töltött, valamint a nemzeti jog szerint tankötelezettségének eleget tevő fiatal személy,
- *serdülő* pedig a 15-18 év közötti, a nemzeti jog szerint már nem tanköteles fiatal személy.²⁴⁵⁶

Az irányelv minden olyan fiatalra vonatkozik, aki a 18. életévét még nem töltötte be, de valamely tagállamban jogszabály által szabályozott munkaviszonnyal vagy munkaszerződéssel rendelkezik. ²⁴⁵⁷

A tagállamok kiköthetik, hogy az irányelv hatálya ne terjedjen ki az alkalmi munkára vagy a rövid távú munkára, ha az valamely magánháztartásban háztartási munkát vagy valamely családi vállalkozásban végzett, fiatal személyek számára károsnak, ártalmasnak vagy veszélyesnek nem tekintett munkát jelent.

Az irányelv legfőbb célja a gyermekmunka tiltása, melynek érdekében a tagállamoknak kötelességük megtenni a tilalom megvalósulásához szükséges intézkedéseket. Ezen túlmenően biztosítaniuk kell, hogy a serdülők foglalkoztatása az irányelv által előírt kritériumok szerinti szigorú szabályozás és

²⁴⁵⁵ A Tanács 94/33/EK irányelve (1994. június 22.) a fiatal személyek munkahelyi védelméről 1. cikk (Továbbiakban: 94/33/ EK irányelv)

²⁴⁵⁶ 94/33/EK irányelv 3.cikk

²⁴⁵⁷ 94/33/EK irányelv 2.cikk

védelem alatt álljon. A [94/33/EK](#) irányelv „felmentést” ad a gyermekmunka tilalma alól az alábbi foglalkoztatások esetében:

- gyermekek kulturális, művészi, sport-, és reklámtevékenységekben való foglalkoztatása, amelyhez szükséges minden hatósági engedély kiadása,
- „legalább 14. életévüket betöltött gyermekek, akik elméleti, illetve gyakorlati szakképzési rendszer vagy gyakornoki program részeként dolgoznak valamely vállalkozásban, feltéve, hogy e munkavégzésre az illetékes hatóság által előírt követelmények betartása mellett kerül sor”²⁴⁵⁸,
- „legalább 14. életévüket betöltött gyermekek, akik nem a fenti első pontban meghatározott könnyű munkát végzik; korlátozott heti óraszámban azonban 13 évesnél idősebb gyermekek is végezhetnek könnyű munkát a nemzeti jogszabályokban meghatározott munkatípusokban”²⁴⁵⁹.

Ezeken túlmenően az irányelv összefoglalja a munkáltatókat terhelő kötelezettségeket, amelyek a gyermekek/fiatalkorúak tekintetében vonatkozik rájuk. Ilyen például az őket érhető kockázatok felmérése, az egészségük és biztonságuk védelme, egészségi állapotuk felmérése. Rendelkezéseket találhatunk benne továbbá a munkaidőről, az éjszakai munkavégzésről, a pihenőidőről, munkaközi szünetekről.

Az irányelv olyan szabályokat rögzít, amelyek betartása esetén valóban széleskörű védelmet kaphatnak a fiatal munkavállalók és a gyermekek. Olyan szabályok kerültek meghatározásra, melyek biztosítani képesek az olyan foglalkoztatást, ami életkoruknak, fejlettségi szintjüknek megfelelő. Nagyon nehéz megbecsülni azt, hogy az Európai Unió tagállamaiban hány fiatal munkavállalót foglalkoztatnak. „A pontos számok bemutatását gátolják a nemzeti jogok eltérő fogalmai, az országoként eltérő statisztikai adatkezelés, valamint az illegális gyermekmunka. Annak ellenére, hogy minden tagállamban jogszabályok rendezik a fiatalok munkavégzését, mégis sok tekintetben megoldatlan és

²⁴⁵⁸ Az EU jogszabályainak összefoglalása <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3Ac11205> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 31.) (Továbbiakban: A fiatalok munkahelyi védelme)

²⁴⁵⁹ A fiatalok munkahelyi védelme

jelentős szociális probléma a gyermekek és fiatalok általi munkavégzés.”²⁴⁶⁰

4.2.6. Összegzés

A 21. század elején már a jogtudomány szinte minden ágában megjelentek a gyermeki jogok, illetve az ezen személyek védelméről szóló rendelkezések. Mind a hazai, mind a nemzetközi joganyagokban központi kérdéssé vált a gyermekek védelme. Az ENSZ Közgyűlése által elfogadott, A gyermek jogairól szóló egyezmény rendkívüli részletességgel rendelkezik a jogosultságokról. Találunk többek között rendelkezést a diszkrimináció tilalmáról, az anyakönyvezéshez való jogosultságról, az oktatáshoz való jogról. Azokat a rendelkezéseket taglalja, amelyeket a ratifikáló államoknak kötelező betartani. Ebben az Egyezményben véleményem szerint helytálló az a jogi megoldás, hogy gyermekeknek tekinti a 18. életév alatti személyeket. Azért gondolom így, mert ez az Egyezmény nagy tekintéllyel rendelkezik, így fontos az erejét kihasználni és kiterjeszteni azt egy tág alanyi körre.

Több ILO Egyezményt is egymáshoz viszonyítva vizsgáltam meg. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet munkássága kiemelkedő a gyermekmunka területén. A legalacsonyabb korhatár meghatározása a mezőgazdaságban van (10. számú Egyezmény), hiszen itt elegendő a tizennegyedik életév betöltése. A legszigorúbb korhatár tekintetében a 123. számú Egyezmény, mely a bányákban végzett földalatti munkának a szabályait rendezi. Ez esetben a minimum életkor a tizenhatodik életév. Az életkorok meghatározásánál nagy figyelmet szentelnek a munkakörnek, hiszen annak veszélyességétől is függ a határ kialakítása. Véleményem szerint azonban a tizennegyedik életév elég alacsonynak minősül, még ha „csak” mezőgazdasági tevékenységről is van szó. A többi egyezmény tekintetében az átlag életkor a 15. életév betöltése. Fontosnak tartom kiemelni azt, hogy a legtöbb egyezménynek már korábban volt elődje, mely rendelkezett ugyanazon területről. Ez arra enged következtetni, hogy idővel szigorítani lehet a szabályozást, így megvalósulhat az ILO egyik célja, a gyermekmunka felszámolása. A 182. számú és a 138. számú Egyezmény kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen az első a gyermekmunkák legrosszabb formáiról, míg a

²⁴⁶⁰ KISS 2001. 392.o.

második a gyermekek foglalkoztatásáról rendelkezik. A 138. számú Egyezmény tekintetében azt fontos kiemelni, hogy vonatkozik arra az élethelyzetre is, amikor a gyermeket nem fizetésért foglalkoztatják.

Végül a Tanács 94/33/EK irányelvéről szeretném még az általam levont konzekvenciát kifejteni. Ez az irányelv az alapvető jogszabályi minimumot tartalmazza a fiatal munkavállalók védelméről. A rendelkezések között megtaláljuk az általam javasolt jogi megoldást az alanyi kört illetően, hiszen külön definiálja a gyermeket, a fiatal személyt, valamint a serdülőt. Az irányelv legfőbb célja a gyermekmunka tilalmának megvalósulása, melynek érdekében kötelezi az államokat a megfelelő lépések megtételére. A fiatal személyek munkahelyi védelméről rendelkezik és kötelezővé teszi az államoknak az irányelvvel való harmonizációt a nemzeti jogszabályok tekintetében. Az uniós rendelkezéseket és a magyar szabályozást vizsgálva helyénvaló az a megállapítás, mely szerint a hazai szabályozás megfelel az irányelv tartalmának. A magyar és a közösségi szabály tartalmának nagyfokú hasonlósága már az irányelv megszületésekor, mindenféle harmonizáló aktus nélkül is fennállt²⁴⁶¹. Az Európai Unió tagállamai közül a legtöbb tagállam rendelkezik az irányelv által előírt követelmények teljesítéséhez szükséges jogszabályokkal.²⁴⁶² „A nemzeti jogok mindegyike azon alapon szabályoz, hogy a 18 év alatti munkavállalót speciális védelem illesse meg.”²⁴⁶³

A gyermekek a társadalom egyik leghátrányosabb helyzetében lévő csoportja, szükségük van a jogszabályok által nyújtott védelemre. A gyermek jogok alapjogoknak minősülnek, ezt igazolja az is, hogy az Európai Unió Alapjogi Chartája is rendelkezik róluk.

Fontos észrevennünk, hogy sokszor mi magunk sodorjuk a gyermekeket olyan helyzetekbe, ahol szükségük van a védelemre. A jogérvényesítésük során nem rendelkeznek olyan „eszközökkel”, mint mi, felnőttek. Ezért kell megóvnunk őket a kiszolgáltatott helyzetektől, hiszen a statisztikai adatok alapján naponta minden tizedik gyermek reggelente dolgozni indul.²⁴⁶⁴

²⁴⁶¹ KISS 2001. 403.o.

²⁴⁶² KISS 2001. 392.o.

²⁴⁶³ KISS 2001. 392.o.

²⁴⁶⁴ CHILD LABOUR 2016.

5. HIVATÁSOS MŰVÉSZETI- ÉS SPORT TEVÉKENYSÉG

A gyerekjogokról leggyakrabban a fejlődő országok vonatkozásában a gyermekmunkával, vagy az éhező gyerekekkel kapcsolatban beszélünk. Azonban a gyermekek foglalkoztatásának van legális, tehát a jogszabályok által megengedett formája is. Ebben a fejezetben a gyermekek által végzett művészeti- és sport tevékenység intézményéről, mint munkavégzésről írok.

Leszögezhető az a tény, hogy manapság a sportban a győzelem már nem csak egy szimbólum, hanem egy konkrét pénzügyi és kereskedelmi következmény, nagy hangsúly került a vele kapcsolatos pénzszerzés lehetőségére. A kérdés, hogy összefér-e ez a gyermekek egészségével?²⁴⁶⁵

A sportorvoslás szabályairól és a sportegészségügyi hálózatról szóló 215/2004. (VII.13.) Kormányrendelet kimondja, hogy a 18. életévét be nem töltött sportoló esetében a sportorvosi igazolás érvényességi ideje nem lehet hosszabb 6 hónapnál²⁴⁶⁶. Ez a rendelkezés úgy gondolom kifejezetten fontos a gyermekek egészségének védelme érdekében, hiszen ennek köszönhetően folyamatos ellenőrzés alatt állnak, így pedig elkerülhetőbbek az egészségügyi problémák, mint például a korai szívizomzat elvékonyodás, az ízületek degenerálódása stb..²⁴⁶⁷ A fent említett Kormányrendelet külön szabályozza a küzdő felekre vonatkozó szabályokat, hiszen a résztvevők egymás testének vagy a testnek a szabadidős tevékenység során használt tárggyal való ütközése eredményeként kialakuló sérülésveszélye fokozottan fennáll. Ezt alapul véve kimondja, hogy a 18. életévét be nem töltött szabadidős sportoló esetében a szabadidősport eseményen való részvétel előzetes egészségügyi elbírálása kötelező.²⁴⁶⁸ Ezen túlmenően előírja, hogy a gyermek küzdősportokban, valamint a kontakt harcművészeti ágakban csak a sportszövetség versenyszabályzatában rögzített, a fokozott sérülésveszély megelőzésére alkalmas sport-, illetve védőfelszerések szabályszerű használata esetén versenyezhet, vagy vehet részt szervezett

²⁴⁶⁵ DR. JÓZSA Réka: *Gyermei jogok a sportban – az élsport, a versenysport, mint sportmunka szempontjából* In.: DR. BÍRÓ Endre: *Jogágazat születik... A gyermeki jogokról és érvényesülésükről Magyarországon* Budapest, 2010. 69-81. oldalig 69.o. (Továbbiakban: DR. JÓZSA 2010.)

²⁴⁶⁶ A sportorvoslás szabályairól és a sportegészségügyi hálózatról szóló 215/2004. (VII.13.) Kormányrendelet 10. § (Továbbiakban: 215/2004. (VII.13.) Korm. rendelet)

²⁴⁶⁷ DR. JÓZSA 2010. 70.o.

²⁴⁶⁸ 215/2004. (VII.13.) Korm. rendelet 11. § (1a) bekezdése

edzésen, bemutatón.²⁴⁶⁹ Továbbá előírást tartalmaz a 18. életévét be nem töltött versenyző felsőbb korcsoportban való versenyzéséről.²⁴⁷⁰

A művészeti foglalkoztatás keretén belül már nem találunk ilyen részletes szabályozást a gyermekekre nézve. A hangsúly ezen téma esetén leginkább az éjjeli munkán van, hiszen több olyan színész/zenész gyermek van, akinek előadása késői órákra esik.

Összehasonlítottam a fent említett munkaköröket a szabályozásukat illetően. Tisztán látható, hogy a sport tevékenységet több kormányrendelet, jogszabály szabályozza. Ezen tevékenységre külön rendelet van a gyermekeket illetően ezeket a hazai szabályozás fejezetben már elemeztem. Ezek ellenére mégis túl nagy különbség a szabályozás részletességét nézve. Mindkét foglalkoztatás esetében a gyámhatóság adja meg az engedélyt – előzetes vizsgálatra alapozva – a törvényes képviselő hozzájárulása mellett. A sport tevékenység végzésére, mint ahogyan azt az ábra is mutatja, lehet munkaviszonyt létesíteni ellentétben a művészeti tevékenységgel, ennek véleményem szerint azaz indoka, hogy ez egy folyamatosan végzett tevékenység, nem pedig időközönkénti.

2469 215/2004. (VII.13.) Korm. rendelet 10. § (5) bekezdése

2470 215/2004. (VII.13.) Korm. rendelet 10. § (4) bekezdése

munkakör	sportcélú	művészeti
gyámhatósági engedély	331/2006. (XII.23.) Kormányrendelet 9. §	
törvényes képviselő hozzájárulása	szükséges	
jogviszony	munkaszerződés/megbízási szerződés	megbízási/vállalkozási szerződés
jogszabály	Mt. +	Mt. kizárólag
probléma felvetése:	korhatár felülvizsgálata + szigorúbb orvosi vizsgálat	éjszakába nyúló munkavégzés külön szabályozása

6. ábra: Sportcélú és művészeti foglalkoztatás összehasonlítása²⁴⁷¹

Az ilyen tevékenységi körökben való foglalkoztatás a gyermekeknek önbizalmat adhat. A sport siker hordozhat magában, hiszen lehetőség van általa a jó életszínvonal elérésére. Véleményem szerint mindkét munkavégzés esetében direkter szabályozásra lenne szükség, akár az egészségük megóvása, akár a hétköznapi teendők ellátása érdekében, mint például az iskolai kötelezettségek tekintetében. Szerintem fontos, hogy a gyerekeket ne lehessen csak úgy kivenni az iskolából egy-egy sport- vagy művészeti foglalkozás végzése érdekében.²⁴⁷²

A hatásos megoldás érdekében a sportcélú foglalkoztatás esetében, a gyermekeknek olyan edzőket kellene biztosítani, akik képesek az edzésprogramokat úgy kialakítani, hogy azok a gyermekek szintjének megfelelőek legyenek, az iskolai teendők ellátásának ne legyenek hátrányára, hanem azzal összhangba kerüljenek.²⁴⁷³ Ami a legfontosabb lenne véleményem szerint e körben, az az, hogy a korhatárokat felül kellene vizsgálni néhány sport tevékenység esetén, hiszen a küzdősportok nagyobb veszélyt hordozhatnak magukban más sportágakhoz képest. Ezen kívül fontos lenne egy szigorúbb

²⁴⁷¹ Forrás: saját készítés

²⁴⁷² DR. JÓZSA 77. o.

²⁴⁷³ DR. JÓZSA 77. o.

orvosi ellenőrzés bevezetése annak érdekében, hogy nehegy drogokat, egyéb teljesítményfokozókat szedjenek a fiatal sportolók.²⁴⁷⁴

A művészeti foglalkoztatás esetében a kérdéses az éjjeli munka szabályozása lehet, valamint az oktatás és a gyakorlás, előadás közötti kapcsolat. A tanulás minden gyermek alapvető joga. Az iskolába járást és efféle foglalkoztatásokat – mind a sport, mind a művészetit – nehéz összeegyeztetni a tanulóval. Magyarországon a legtöbb ilyen munkakörben mozgó gyermek magántanuló, művészeti oktatás esetén pedig speciális iskolákba járnak. Úgy gondolom, hogy ezek biztosítani próbálják a megoldást a fenti problémára, azonban valljuk be, ezeknek a gyermekeknek nem a tanulás az elsődleges. Sok esetben el sem várható, hogy olyan szinten feleljenek meg az iskolában, mint az átlagos életet élő gyermekek, hiszen még egy felnőttnek sincs sokszor annyi energiája, amelyet ezek a tevékenységek igényelnek.

Mindkét munkakör esetében háttér joganyagként szolgálnak a már általam elemzett jogszabályok (Alaptörvény, ENSZ Gyermekjogi Egyezmény, Munka Törvénykönyve, stb.). Az éjjeli munka esetén különösen fontos, hogy a gyermekek megkapják a megfelelő védelmet. A kutatásom során – szerencsére hiába kerestem, nem találtam ebből fakadó kötelezettségszegést hazánkban.

6. BEFEJEZÉS

Jelenleg hazánkban még erőtlén a preventív gyermekvédelem, és még mindig kevés az olyan hely, ahová a gyermekek megértésért, segítségért fordulhatnak az őket szellemileg, lelkiileg, morálisan és fizikailag gyötrő, bántó felnőttekkel szemben és ahol valóban személyre szabott, gyors és hatékony segítségét kapnának.²⁴⁷⁵ Magyarországon az illegális gyermekmunkának a kiváltó okai között szerepel a rossz szociális élet, a családi környezet. Ezért is lenne fontos egy olyan intézményrendszer kidolgozása, ahol a gyermekek nem félnek segítséget kérni és ahol akár anyagi támogatás szintjén is biztosításra kerülne a védelmük.

2474 DR. JÓZSA 79. o.

2475 DR. EIGNER Bernadett: *Gyerekjáték – egy jövőbeli gyermekstratégia lehetőségei* In: Családi jog 2012. december HVG- ORAC X. évfolyam 4. szám 24-31. 24. o.

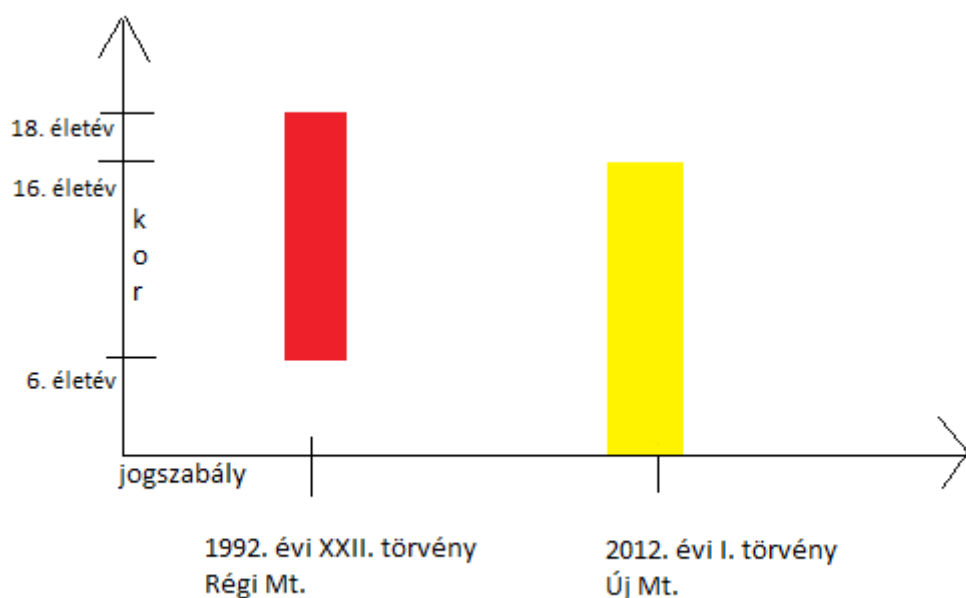
A köztudat szerint Magyarországon nem létezik a gyermekmunka. Ezt a dolgozatomban is meg kellett cáfolnom, hiszen a probléma súlyosságából adódóan jelentést is készített az alapvető jogok biztosa. Ezt a III. fejezetben részleteztem, amelynek végén javaslatokkal éltem. Az első és legfontosabb, hogy fontos lenne egy mélyreható vizsgálatot indítani, mellyel felmérhetnénk, hogy országunkban hány gyermeket érint ez a jelenség. Már a fent említett fejezetben is felhívtam arra a figyelmet, hogy például az utcán szélvédőt mosó gyermekek tevékenysége is gyermekmunkának minősül, bár az emberek ezt a típusú munkavégzést sokszor nem tekintik annak. Ezen túlmenően fontos lenne, hogy a jogsértés észlelése után egy gyorsított eljárásban védjék meg a hatóságok a gyermekek jogait. Kiváló felvetés véleményem szerint továbbá az, hogy az iskolákat bevonják a „jelző rendszerbe”, hiszen az intézmények által könnyebben felderítésre kerülhet a gyermekmunka és a rossz szociális helyzet.

A tanulmányom IV. fejezetében a hazai és a nemzetközi jogszabályok, a gyermekmunkára vonatkozó rendelkezéseinek elemzését készítettem el. A kutatásom során a hazai szabályozást illetően először is azt a problémát tapasztaltam, hogy a jogértelmezést nagyban megnehezíti az, hogy a jogszabályok más és más elnevezéssel használják a „gyermekek” kategóriát. Véleményem szerint elsősorban ezek egységesítésére kellene törekedni és célszerűbb lenne, ha minden jogszabályban a „gyermek” elnevezést használnák. További problémaként értékeltem, hogy bár a jogszabályok tekintetében a felső korhatár viszonylag azonos, addig az alsó korhatár meghatározásával kérdések merülhetnek fel. Sőt, van olyan hazai jogszabály, amely nem is rendelkezik arról, hogy konkrétan kit tekint gyermeknek, csak a „18. életévét be nem töltött személyekről” tesz említést.

További elhatárolási problémát tapasztaltam az Alaptörvény és a Munka Törvénykönyve között. Nem egyértelmű, hogy a két jogszabály szerint ki számít gyermekkorú munkavállalónak és a két alanyi kör – a fiatal munkavállalók és a gyermekek – hol válik el egymástól. Ezt az eddig megválaszolatlan értelmezési problémát álláspontom szerint minél előbb szükséges lenne feloldani.

A hazai szabályozás részletes elemzésének során észleltem azt a számot tevő különbséget, hogy az 1992. évi XXII. törvény (Továbbiakban: régi Mt.) 72. § (5)

bekezdésében az szerepel, hogy „A tanköteles fiatal munkavállaló a gyámhatóság engedélye alapján, a külön jogszabályban meghatározott művészeti, sport-, modell-, vagy hirdetési tevékenység keretében ... foglalkoztatható.” A 2012. évi I. törvényben (Továbbiakban: új Mt.) ezzel ellentétben azonban már nem a fent említett „tanköteles fiatal munkavállaló” elnevezés szerepel, hanem, hogy a „tizenhatodik életévét be nem töltött személy” is foglalkoztatható.

7. ábra: Régi Mt. és új Mt. rendelkezéseiben szereplő korhatárok bemutatása²⁴⁷⁶

Míg a régi Mt. hatályban volt a Köznevelési törvény szerint a tankötelezettség felső korhatára a 18. életév betöltése volt. Tehát a fent említett 72. § (5) bekezdésének a korhatára a 6. életévtől a 18-ig terjed. A 2012-es Mt. rendelkezéseiből pedig arra következtettem, hogy mivel nem mondja ki a tankötelezettséget, mint alsó korhatárt akár születéstől a 16. életévig is terjedhet a művészeti, sport és hirdetési tevékenység körében történő foglalkoztatás. Ezt azért tartom lényeges különbségnek, mert így az új Mt. feljogosítja a gyermekeket a munkavégzésre – tehát ennek értelmében egy még nem tanköteles gyermek is dolgozhat, ellentétben a régi Mt. Szabályozásával.

²⁴⁷⁶ Forrás: saját készítés

Pályamunkám következő fejezetében, a vizsgálódásom kiterjesztettem a nemzetközi szabályozásra, valamint az országunkon túli gyermekmunkákról is említést tettem. „A modern munkajogi jogalkotás és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet legkorábbi szabályai közé tartoznak azok, melyek tiltják vagy korlátozzák a gyermekmunkát, védik a fiatalok személyeket a munkavégzés során a rájuk leselkedő veszélyektől.”²⁴⁷⁷ A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) munkássága kiemelkedő fontosságú ezen a területen. „A gyermekmunka legrosszabb formáinak teljes felszámolását az ILO 2016-ra ígérte”²⁴⁷⁸, azonban jelenleg 2016-ot írunk, és sajnos még mindig egy mindennapjainkat átható globális problémáról beszélünk a gyermekmunka kapcsán. Számos szakértő szerint a csökkenés, ami tapasztalható nem a jogi szabályozásnak köszönhető, hanem azoknak a civil szervezeteknek, akik felhívják a fogyasztók figyelmét arra, hogy amennyiben tehetik, ne vásároljanak olyan termékeket, amelyeket gyermekek készítettek. Ennek hatására Indiában, Brazíliában már matrica jelzi azt, hogy ha a termék „gyermekmunka használata nélkül készült”.²⁴⁷⁹ Azonban én ezek ellenére valamennyire cáfolom a szakértők véleményét és hiszek abban, hogy a jelenleg hatályos szabályoknak is köszönhető ez a pozitív változás, hiszen a létrehozott szabályozás – akár hazánkban, akár nemzetközileg – egyre inkább fejlődik, komplexebb, átfogóbb az alanyi kört tekintve. Manapság gyermekjogokról beszélünk, holott ezek meghatározását több évtizedekkel ezelőtt sejteni sem lehetett, pedig – ahogy szakirodalmak is igazolják, – akkor több gyermekmunkás volt a munkaerőpiacon. A dolgozatomban több, mint egy tucat nemzetközi egyezményt, jogszabályt elemeztem. Az ENSZ által elfogadott Gyermek jogairól szóló egyezmény rendelkezik az egyik legnagyobb tekintéllyel ezen a területen. Az Egyezmény rendkívüli részletességgel szabályozza a gyermekeket megillető jogosultságokat.

Az ILO Egyezményekről összefoglalóan tudnék véleményt írni, hiszen az egyezmények elemzése során én teljesen helytálló, reális alapokon álló rendelkezéseket találtam. A gyermekek foglalkoztatásának feltételeit illetően a legnagyobb hangsúly az életkoron van. Ezeket azért is találtam reálisnak, mert a

2477 KISS 2001. 391.o.

2478 BALÁZS Zsuzsanna: *Gyermekmunka a világban: Kis kézen-közön* HVG 2010. május 15., 19. szám 30.o. (Továbbiakban: BALÁZS 2010.)

2479 BALÁZS 2010.

mi nemzeti jogszabályainkhoz képest 1, maximum 2 év eltérés van. A foglalkoztatási feltételek, valamint a munkakörök tekintetében is van természetesen különbség, azonban a cél közös, a gyermekmunka felszámolása, amelyet hosszú idő elteltével lehet elérni. A legtöbb ILO Egyezménynek már volt korábban elődje, ami arra enged következtetni, hogy idővel a most hatályban lévők is megújulnak majd, s a dinamikussá váló jogszabályok lehetővé teszik, hogy a kitűzött cél megvalósuljon a jövőben.

Fontosnak találnám egy olyan rendelkezés rögzítését, amely arról rendelkezne, hogy milyen gyakorisággal kell ellenőrzéseket tartani a szabályok betartásának vizsgálatát illetően. Mint tudjuk, a legtöbb gyerekeket foglalkoztató munkáltató csak akkor bukik le, ha a kényszermunkásoknak bajuk esik²⁴⁸⁰, ezért fontos lenne alaposabb, gyakoribb vizsgálat bevezetése álláspontom szerint.

A gyermekmunka hazai szabályozása kapcsán külön vizsgálandó a hivatásos sport-, és művészeti foglalkoztatás. A pályamunkám bevezetésében felvettem a bennem felmerült kérdéseket, melyekre a kutatásom végéhez érve úgy gondolom, válaszokra leltem. A jelenlegi szabályozás szerint a gyermekekre nem lehet káros hatással az éjjeli előadás. A munkaadók olyan jogi korlátok, felülvizsgálatok közé vannak szorítva, amelyek jogszabályi szinten biztosítják ezt a védelmet. Úgy gondolom, hogy ez a probléma leginkább a színeszi tevékenységet végző gyermekeket érintheti, hiszen egy-egy színházi előadás akár késő estig is eltarthat, ellenben a sport tevékenységet folytató gyermekekkel, akiknek az edzések, valamint a versenyek is általában délelőtt, vagy kora délután kerülnek megrendezésre. Manapság azonban egyre jobban tekintettel vannak a gyermekkorú színészekre is ezért megpróbálják az előadásokat korábbi időpontra szervezni, azonban még mindig sok a késői előadás mely esetén elkerülhetetlen a gyermekek esti foglalkoztatása. Fontos megemlíteni, hogy ezek a gyermekek megbízási vagy vállalkozási szerződéssel vannak foglalkoztatva, hiszen munkavégzésük időszakos ellentétben a sportoló gyermekekkel, akiket lehet munkaviszony keretei között foglalkoztatni. A sport tevékenységet illetően a jogszabály természetesen tekintettel van a sportok milyenségére, így tehát például külön rendelkezik a küzdősportokról. A gyermekek ezen területen való

2480 BALÁZS 2010.

foglalkoztatásához szükséges, az orvos által kiadott engedély érvényességi ideje nem lehet hosszabb 6 hónapnál. Úgy gondolom, hogy ez a fiatalokra nézve egy teljesen életszerű időintervallum, ugyanis náluk fokozottan kell felügyelni és vizsgálni ezen engedélyek aktualitását.

Véleményem szerint a művészeti tevékenységet végző gyermekek foglalkoztatását részletesebb szabályozásnak kellene alávetni. Ami a sportot illeti, találni külön erre vonatkozóan létrehozott jogszabályokat, ellenben a művészetivel. Úgy gondolom, hogy a gyermekek védelme rendkívül fontos, ezért egy különleges és nem elhanyagolható jogterülettel állunk szemben. Meglátásom szerint a speciális alanyi körre való tekintettel hasznos lenne egy külön jogszabály létrehozása, amely rendelkezne arról, milyen jogviszonyban foglalkoztathatóak, kik minősülnek gyermeknek, mik az alaki kellékei annak, hogy foglalkoztathatóak legyenek. Természetesen elengedhetetlen, hogy ez összhangban legyen a nemzetközi egyezményekkel. Úgy gondolom, szükséges lenne a fiatal munkavállaló és a gyermek kategóriáját teljes mértékben elkülöníteni fogalmilag egymástól. Célszerű lenne gyermekeknek a 14.életév betöltéséig, fiatal munkavállalónak pedig a 14-től 18. életév betöltéséig nevezni a személyeket. Fontos lenne továbbá jogszabályban rendelkezni a gyermekeket megillető munkahelyi védelemről. Ezeknek a szabályoknak az alapját a fiatal munkavállalók munkahelyi védelméről szóló 94/33EK irányelv adja – mint ahogyan a jelenlegi szabályozás esetében is. Azonban ettől véleményem szerint szigorúbb rendelkezések megalkotására lenne szükség, hiszen ez az irányelv a speciális védelmi szabályoknak csak az európai minimumát határozza meg.²⁴⁸¹

Nem titkolt célom volt a dolgozattal egy olyan munka elkészítése, amely átfogó képet ad a jelenlegi szabályozási rendszerről a gyermekek foglalkoztatásával kapcsolatban. Véleményem szerint ezt a célkitűzést sikerült teljesítenem, a kutatásom mélységét igazolja az is, hogy több esetben összevettem a már hatályon kívül helyezett jogszabályokat a jelenleg alkalmazandóakkal. Ezen túlmenően megvizsgáltam a gyermekmunkát érintő legjelentősebb nemzetközi jogforrásokat is.

2481 DUDÁS Katalin – GYULAVÁRI Tamás – HORVÁTH István – HŐS Nikolett – KÁRTYÁS Gábor – KULISITY Mária – KUN Attila – PETROVICS Zoltán: *Munkajog* Elte Eötvös Kiadó Eötvös Lórán Tudományegyetem, Budapest, 2015. 126 .o.

A dolgozatom végéhez érve megállapíthatom, hogy Magyarországon viszonylag kevesen foglalkoznak ennek a jogterületnek a munkajogi szabályozásával annak ellenére, hogy ez egy rendkívül fontos témakör. Mint ahogyan a bevezetésben is írtam, a gyermek a jövő nemzedéke, így lelki és testi épsége védelme a mi feladatunk.

7. FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Felhasznált szakirodalom:

A Büntető Törvénykönyv Indokolása

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 1472/2011 számú ügyében

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 4147/2010. számú ügyében

BALÁZS Zsuzsanna: *Gyermekmunka a világban: Kis kézen-közön* HVG 2010. május 15., 19. szám

BÉRES Dalma: *Félretenni napi 200 forintból: A szegénység és a gyermekmunka ma is általános jelenség számos fejlett országban* HETEK 2014. (18. évf.) 24. sz.

BERKE Gyula – KISS György: *Kézikönyv a Munka Törvénykönyve alkalmazásához : Az 1992: XXII. törvény szövege és magyarázata* Régió Bt., Pécs, 1992.,

BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *A gyermek védelme a nemzetközi jogban* 3.-15.o. Acta Humana: emberi jogi közlemények 3.évf. 9.no. /1992.

CSINK Lóránt – Fröhlich Johanna: *Egy alkotmány margójára* Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről Gondolat Kiadó 2012.

DEÁKY Zita: *Gyermekek és serdülők munkája Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig* Gondolat Kiadó Budapest, 2015.

DR. EIGNER Bernadett: *Gyerekjáték – egy jövőbeli gyermekstratégia lehetőségei* In: Családi jog 2012. december HVG- ORAC X. évfolyam 4. szám 24-31. 24. o.

DR. JÓZSA Réka: *Gyermekek jogok a sportban – az élsport, a versenysport, mint sportmunka szempontjából* In.: DR. BÍRÓ Endre: *Jogágazat születik... A gyermeki jogokról és érvényesülésükről Magyarországon* Budapest, 2010. 69-81. oldalig

DR. LUX Ágnes: *Gyermekek jogi Projekt* ÁJOB Projektfüzetek Országgyűlési Biztos Hivatala 2011.

DR. TAKÁCS Tibor: *Kommentár Magyarország Alaptörvényhez* Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2013

DR. ZSÍROS Annamária: *A gyermekek, mint alapjogok alany*** 583-601.o. In.: Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai: Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola kiadványsorozata 2013. Miskolc, Bíbor Kiadó

DUDÁS Katalin – GYULAVÁRI Tamás – HORVÁTH István – HŐS Nikolett – KÁRTYÁS Gábor – KULISITY Mária – KUN Attila – PETROVICS Zoltán: *Munkajog* Elte Eötvös Kiadó Eötvös Lóránt Tudományegyetem, Budapest, 2015.

GYURKÓ Szilvia: *A gyermekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása – különös figyelemmel a gyermekprostitúcióra* 29. o. In.: GYURKÓ Szilvia: „Adás-Vétel” Konferencia a prostitúcióról OKRI, 2011.

HERCZOG Mária: *Figyeljete rá! A gyermekjogok helyzete Magyarországon 2006-2012* Család, Gyermek Ifjúság Egyesület

HERCZOG Mária: *UNICEF Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához* Innova Print Kft. 2007.

JUHÁSZ Gábor: *Államcélok, paradigmaváltás és aktuálpolitikai alkotmányozás. A szociális jogok védelme az Alaptörvényben* 3-31.o.Esély 2015/1.

KISS György: *Az Európai Unió munkajoga és a magyar munkajog a jogközelítés folyamatában* OSIRIS Kiadó, Budapest 2001.

KONDOROSI Ferenc: *A világ végveszélyben! A nemzetközi jog és a politika új kérdései* Alexandra Könyvesház Kft. Alexandra Kiadója, Pécs ,2015.

LÁNG Péter: *Gyermekproletárok Magyarországon* 7-8.o. História 2. évf. 2. sz./ 1980.

LEHOCZKYNÉ KOLLONAY Csilla: *A magyar munkajog I.* Kulturtrade Kiadó Budapest, 2000.

VÁRI Sára: *Világméretű fellépés a gyermekmunka ellen: Korán kellők* 23.-27.o. HVG 2006. október 21. XXVIII. évfolyam 42. szám

MAJTÉNYI László: *A gyermek jogai és a média* 1-5.o Családi jog VIII. évfolyam 4. szám 2010. december

MARTUS Bettina: *Hol van a (kor)határ? - A gyermekmunka következményei és megoldási lehetőségei* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek X. évfolyam 2. szám 2013.

MAGYARÁZATOK AZ ALAPJOGI CHARTÁHOZ 2007/C 303/2

PETHŐ Róbert - PÁL Lajos - LŐRINCZ György - KOZMA Anna - PETHŐ Róbert: Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata HVG-Orac lap és könyvkiadó 2012.

PIK Katalin: *Gyermekevédelem és gyermekmunka – a két szempont első találkozása a századelőn* 107-119.o. Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat 9. évf. 1.sz. / 1998.

PRUGBERGER Tamás – NÁDAS György Európai és magyar összehasonlító munka és közszolgálati jog Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2014.

SINKU PÁL: *A gyermekek érdekeit sértő és a család elleni bűncselekmények* In.: BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: Büntetőjog II. Különös rész 231-252. o. HVG-ORAC Budapest, 2015.

Felhasznált jogszabályok:

Alaptörvény

Alkotmány

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény

A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény

Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény

A munkaügyi ellenőrzésről 1996. évi LXXV. törvény

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény

1991. évi LXIV. törvény A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről

1884. évi XVII. törvénycikk ipartörvény

A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX.10.) Kormányrendelet

A sportorvoslás szabályairól és a sportegészségügyi hálózatról szóló 215/2004. (VII.13.) Kormányrendelet

A gyermekvédelmi és gyámügyi feladat- és hatáskörök ellátásáról, valamint a gyámhatóság szervezetéről és illetékességéről 331/2006. (XII.23.) Kormányrendelet

A tanköteles fiatal munkavállaló sportcélú foglalkoztatásáról 7/2001. (X.4.) ISM rendelet

Európai Unió Alapjogi Charta

A Tanács 94/33/EK irányelve (1994. június 22.) a fiatal személyek munkahelyi védelméről

1949. évi Genfi Egyezmény

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

182. számú Egyezmény a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és felszámolására irányuló azonnali lépésekről

138. számú Egyezmény a foglalkoztatás alsó korhatáráról

123. számú Egyezmény a foglalkoztatás alsó korhatáráról (földalatti munka)

112. számú Egyezmény a foglalkoztatás alsó korhatáráról (tengeri halászok)

105. számú Egyezmény a kényszermunka felszámolásáról

90. számú Egyezmény a fiatalok éjjeli munkájáról (ipar)

79. számú Egyezmény a fiatalok éjjeli munkájáról (nem ipari foglalkozások)

60. számú Egyezmény a foglalkoztatás alsó korhatáráról (nem ipari foglalkozások)

59. számú Egyezmény a foglalkoztatás alsó korhatáráról (ipar)

58. számú Egyezmény a foglalkoztatás alsó korhatáráról (tengerészet)

10. számú Egyezmény a foglalkoztatás alsó korhatáráról (mezőgazdaság)

A gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló, a Gyermekek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv

A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a Gyermekek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv

Internetes források:

A gyermekek jogainak előmozdítására és védelmére vonatkozó uniós iránymutatások

<https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/16031.hu07.pdf>

(megtekintés ideje: 2016. augusztus 23.)

Az EU jogszabályainak összefoglalása <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3Ac11205> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 31.)

BÖRDŐS Éva – HAJDU Klára: *168 millió gyermekmunkás dolgozik ma a világon, közülük is egy millióan bányákban* CEEweb for Biodiversity 2015.

<http://europa.eu/eyd2015/hu/ceeweb-biodiversity/posts/gyermekmunka>

(megtekintés ideje: 2016. szeptember 20.)

CHILD LABOUR: *Who's responsible for child slavery?*

<http://www.aljazeera.com/programmes/insidestory/2016/06/160612193954607.html> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 28.)

CHILD LABOUR IN AFRICA

<http://www.ilo.org/ipec/Regionsandcountries/Africa/lang--en/index.htm>

(megtekintés ideje: 2016. augusztus 25.)

GÁSPÁR Károly – *A gyermeki jogok magyarországi szabályozása* Család. Gyermek, Ifjúság folyóirat 2002. 1. lapszám 17. oldal

https://issuu.com/csagyi/docs/csagyi_2002_1 (megtekintés ideje: 2016. augusztus 29.)

Globális megállapodás a nemzetközi munkaügyi szabványok és a szakszervezeti jogok tiszteletben tartásáról és megvalósulásuk előmozdításáról

http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/transnational_agreements/Elanders_GlobalAgreement_HU.pdf (megtekintés ideje: 2016. augusztus 30.)

HVG.HU: *Gyerekek varrják a menő H&M ruhákat?*

http://hvg.hu/gazdasag/20160821_Gyerekek_varrjak_a_meno_H_M_ruhakat

(megtekintés ideje: 2016. szeptember 10.)

NOL: *Üzbég gyermekmunkával készülő H&M termékek*

<http://nol.hu/archivum/archiv-472841-274892> (megtekintés ideje: 2016. szeptember 10.)

REINISCH Réka: *A gyermekek jogai és a valóság – gyermekmunka a világban*

<https://btk.ppke.hu/uploads/articles/6414/file/reinischreka.pdf> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 30.)

TRADEEDITOR: *A FAO és az ILO a mezőgazdasági gyermekmunka ellen*

<http://www.trademagazin.hu/hirek-es-cikkek/piaci-hirek/a-fao-es-az-ilo-a->

[mezogazdasagi-gyermekmunka-ellen.html](#) (megtekintés ideje: 2016. augusztus 23.)

UNICEF: A gyermekjogi egyezményről

<http://unicef.hu/gyermejjogi-egyezményrol/> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 12.)

UNICEF: Gyermekjogok története <http://unicef.hu/a-gyermejjogok-tortenete/> (megtekintés ideje: 2016. augusztus 25.)

Bíróági igazgatási szekció

DR. BALOGH MÁRK

**A BÍRÓSÁGI ÉLETPÁLYA AVAGY MILYEN KARRIERÚT ÁLLHAT EGY BÍRÓSÁGI
FOGALMAZÓ ELŐTT?**

„A látszat olykor éppoly sikeres, mint a valódi teljesítmény.”

Carl Gustav Jung

(Gesammelte Werke, 6. kötet, 184. oldal)

1. BEVEZETÉS

A probléma felvetése

A 2012. évben a bírák nyugdíjkorhatárát 70 évről az általános öregségi nyugdíjhoz igazítva 62 évre szállította le az Országgyűlés, majd fokozatosan 65 év lett az egységes felső nyugdíjkorhatár. A köztársasági elnök 2012. március 29. napján, 2012. június 30-ai hatállyal 194, majd a nyár folyamán, valamint összesen további 40 bírói felmentő határozatot írt alá. Ennek köszönhetően tömegesen érkezhetett fiatalabb generáció a pályára, ugyanakkor a cserélődés üteme a későbbiekben már lassult.

A bíróságok létszámadatai²⁴⁸²

	2011.12.31. napján		2012.12.31. napján		2013.12.31. napján		2014.12.31. napján		2015.12.31. napján	
	Engedélyezett	Tényleges	Engedélyezett	Tényleges	Engedélyezett	Tényleges	Engedélyezett	Tényleges	Engedélyezett	Tényleges
Bíró	2914	2871	2875	2767	2932	2830	2932	2839	2932	2840
Bíró- sági titkár	614	605	767	732	793	783	817	798	861	833
Bíró- sági fogal- mazó	359	256	359	239	359	260	332	248	283	237

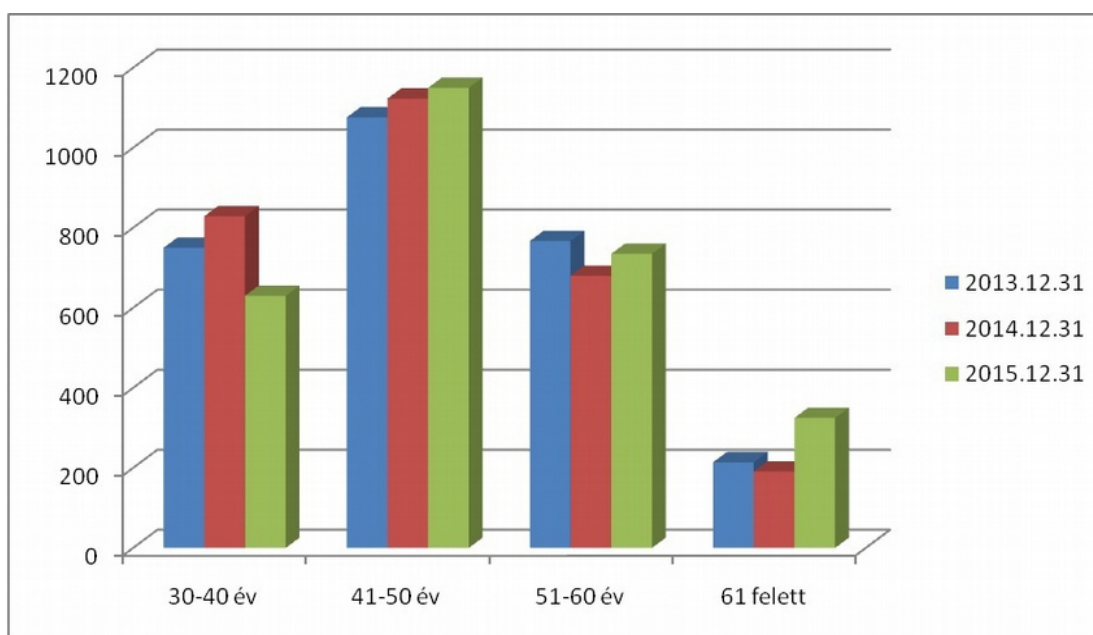
A megüresedett bírói státuszok betöltésének folyamata csak a 2013. évben fejeződött be, ekkor az engedélyezett létszám is visszaállt a nyugdíjazást megelőző szintre. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a tényleges létszám még mindig nem éri el a nyugdíjazást megelőző szintet.

A fluktuáció eredményeként a bírák átlagéletkora jelentősen lecsökkent. A 2013. és 2014. években is növekedett a fiatalabb és csökkent az idősebb korosztály létszáma. A 2015. évben a többség továbbra is 30 és 50 év közötti, a 61 év felettiek aránya alig éri el a 10 %-ot, sőt az 51-60 év közöttiek aránya is csak enyhe emelkedést mutat. Mindebből az következik, hogy a fogalmazóként és titkárként eltöltött időszak jelentősen meghosszabbodik. Ehhez hozzáadódik,

²⁴⁸² A táblázat az Országos Bírósági Hivatal elnökének 2012. évi (63.o.) és 2015. évi (102.o.) beszámolója alapján készült

hogy a bírósági titkárok engedélyezett és tényleges létszáma folyamatosan nőtt az évek során, melyet a hatáskörök szélesedése, az általuk ellátott feladatok bővülése tett szükségessé. Ennek eredményeként a bírói státuszok betöltésénél fokozott versenyhelyzet alakul ki, mely szükségessé teszi egy hatékony teljesítményértékelési rendszer kialakítását.

A bírák életkor szerinti megoszlása²⁴⁸³

A bírósági fogalmazók engedélyezett és tényleges létszáma ugyanakkor csökkenést mutat, mely összefüggésben lehet azzal, hogy a bírósági elnökök kérésére az OBH az egyes igazságügyi alkalmazotti csoportokon belül az álláshely átalakításokat engedélyezheti, figyelemmel az engedélyezett létszámkeretre is. Ennek megfelelően az utóbbi években több fogalmazói státusz titkári álláshellyé került átalakításra. Ez előnyös a munkavállalónak, hiszen biztosítja az előrejutás lehetőségét, míg az önálló munkavégzés lehetőségének megteremtődésével

²⁴⁸³ A diagram az Országos Bírósági Hivatal elnökének 2013. évi (82.o.), 2014. évi (97.o.) és 2015. évi (107.o.) beszámolója alapján készült

előnyös a munkáltató számára is.

Érdemes felhívni a figyelmet a tényleges és engedélyezett létszám közti különbségre, mely a tartósan távollévők (Gyes, Gyed) számára vezethető vissza, lévén a női foglalkoztatottak aránya tartósan 70 % körül mozog.²⁴⁸⁴ A jövőben a nemek közti különbség kiegyenlítése az időszerűség és közvetetten a hatékonyság célkitűzéseinek megvalósítása érdekében is szükséges.

Az említett szervezeti, személyi változások lekövethetők a fogalmazói felvételt nyert pályázók számában is, hiszen az a 2011-2012. éveket követően a legutóbbi időkg csökkenést mutatott. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a fogalmazói felvételi versenyvizsgára jelentkezők száma is folyamatosan csökkent a 2013. évtől egészen 2015. második félévéig, amikor már enyhe emelkedés tapasztalható. Ennek hátterében állhat, hogy a fogalmazók 2015. július 1. napjától az illetményalap 10 százalékának megfelelő munkaköri pótlékra jogosultak. Párhuzamosan ezzel csökkent a felvételt nyert pályázóknak a jelentkezőkhöz viszonyított aránya, vagyis a bekerülés a korábbi évekhez képest nehezedett. Ennek eredményeként lehetőség nyílik arra, hogy a fogalmazók képzettségi szintje, szakmai színvonala emelkedjen vagy legalábbis a végzett jogászok közül azok kerüljenek be, akik a megadott felvételi szempontoknak a leginkább megfelelnek.

²⁴⁸⁴ Az Országos Bírósági Hivatal elnökének 2013. évi (80.o.), 2014. évi (94.o.) és 2015. évi (103.o.) beszámolója

Fogalmazói versenyvizsga adatok²⁴⁸⁵

	Felvételi versenyvizsgára jelentkezettek száma	Eredményes felvételi versenyvizsgát tettek	Felvételt nyert pályázók száma és jelentkezők számához viszonyított aránya	
2011/I.	76	36	27	36%
2011/II.	160	94	55	34%
2012/I.	114	62	36	32%
2012/II.	158	90	63	40%
2013/I.	71	38	36	51%
2013/II.	74	40	35	47%
2014/I.	73	38	35	48%
2014/II.	67	46	30	45%
2015/I.	65	30	22	34%
2015/II.	81	61	26	32%

Mint később látni fogjuk a bíróság hierarchikus szervezetrendszerének csúcsán a bíró áll, a fogalmazóképzés és titkári feladatok alapvetően a bírói munkára készítik fel. A hierarchiában történő előrelépési lehetőség beszűkülése, esetlegesen lehetetlenné válása frusztrációt eredményez, mely végső soron kihat az elvégzett munka minőségére, hatékonyságára és adott esetben a kialakult konfliktusok miatt a bíróságok tekintélyének csorbulásához is vezethet. Emellett rá kell világítani a költséghatékonyság követelményére is, hiszen a kilépés, az előrelépés lehetetlenné válása a képzés költségének hiábavalóságát is eredményezi. A bírósági életpálya nyilván magában foglalja a bíróság többi dolgozójának, az írnokoknak, ügyintézőknek a karrierútját is, de terjedelmi okok

²⁴⁸⁵ A táblázat az Országos Bírósági Hivatal elnökének 2014. évi (122.o.) és 2015. évi (127.o.) beszámolója alapján készült

és az utóbbi évek fentebb már vázolt változásai miatt jelen dolgozat célja, hogy bemutassa a „bíróvá válás” folyamatát a kiválasztástól egészen a bíró kinevezésig, az elméleti alapoktól a mindennapok gyakorlatáig, az egyes részfolyamatok esetében rámutatva a lehetséges alternatívákra, változtatásokra a hatékonyság növelése és a fluktuáció csökkentése érdekében.

2. ELMÉLETI ALAPOK

2.1. Az egyén és a szervezet kapcsolata

Minden szervezet közös jellemzője, hogy vezetője csak beosztottai révén lehet sikeres, hiszen a kitűzött célok végrehajtásának első lépése a megfelelő munkatársak kiválasztása, majd jó teljesítményre való ösztönzésük. A munkavállalókat úgy kell kiválogatni, hogy rendelkezzenek a szervezet sikeréhez szükséges tulajdonságokkal, képességekkel, készségekkel. Azt is el kell érni ugyanakkor, hogy azokat a munkatársak a szervezeti célok megvalósításának szolgálatába állítsák, hiszen az elismertségre és önmegvalósításra törekvő egyén céljai közvetlenül összekapcsolódhatnak a szervezet céljaival. Ennek során támaszkodni kell a pszichológia, szociálpszichológia eredményeire.

A kiválasztás első lépcsőfoka a személyes tulajdonságok vizsgálata. A képesség valamely teljesítményre, tevékenységre való testi, lelki adottság, alkalmasság²⁴⁸⁶, egy feladat vagy egy munkakör elvégzésére való rátermettség, ügyesség. Készség azok a speciális képességek, amiket gyakorlással, gyakorlással szerzünk meg.²⁴⁸⁷

A képesség lehet fizikai és szellemi. Fizikai az erő kifejtéssel, állóképességgel, testi koordinációval összefüggő²⁴⁸⁸. Thurstone faktoranalízis segítségével a következő hét képességet különböztette meg:

- a) szóbeli kifejezőképesség,
- b) verbális megértés,

2486 Magyar értelmező kéziszótár (Akadémiai Kiadó, 1992.) 672.o.

2487 Uo. 684. o.

2488 Robbins, S. P. – Judge, T. A.: Organizational Behavior (12th ed.), Pearson Education Prentice-Hall International, Inc., 2007, 47. old. alapján

- c) következtetési képesség,
- d) térbeli átlátás képessége,
- e) emlékezet,
- f) számolási képesség,
- g) vizuális észlelés sebessége.

Ezek az elsődleges szellemi képességek, melyek intelligenciatesztek által is kimutathatók.²⁴⁸⁹

Különböző munkakörök eltérő képességeket és készségeket követelnek meg. A teljesítmény nagymértékben függ a képesség és a munkakör egymáshoz illeszkedésétől. Minél jobb az illeszkedés annál jobb a teljesítmény, annál inkább megfelel a munkavállaló a munkakör támasztotta elvárásoknak. A szervezeteknek az ilyen munkavállalók kiválasztása a célja. Hogyan lehet ezt a célt elérni? Először is pontosan meg kell fogalmazni, hogy milyen képességekre van szükség, majd tudni kell mérni az elvárt képességeket és végül a mérések alapján előre kell jelezni a munkavállalótól várható teljesítményt.

A képességeket képességmérő tesztekkel (pl. IQ-teszt) lehet mérni. E tesztek irányulhatnak arra, hogy jövőbeni teljesítményeket jósoljanak meg (képességtesztek), de a tanult képességeket is mérhetik (teljesítménytesztek).²⁴⁹⁰ Ezek a tesztek egy adott képesség tekintetében jó képet festenek az alapról, de a jövőbeni teljesítmény szempontjából biztosabb előrejelzést egyéb szemponttal együtt értékelve adnak.²⁴⁹¹ Ilyen szempont a személyiség, mely meghatározza, hogy a személy hogyan alkalmazkodik a környezetéhez, hogyan reagálunk másokra és hogyan lépünk velük interakcióba.²⁴⁹² A személyiség tehát jellemző tulajdonságaink viszonylag stabil szerveződése, mely meghatározza egyediségünket és megkülönböztet másoktól. Bizonyos személyiségjellemzők, amelyek erénynek számítanak egy munkakör betöltésénél, más pozícióban

2489 Atkinson&Hilgard Edward E. Smith –Susan Nolen-Hoeksema-Barbara L. Fredrickson-Geoffrey R. Loftus: Pszichológia, Harmadik, átdolgozott kiadás, Osiris, Budapest, 2005. 461. o.

2490 Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010; 12-13. o.)

2491 Atkinson&Hilgard és tsai (2005) 454-456. o.

2492 Atkinson&Hilgard és tsai (2005) 481. o.

kifejezetten hátrányosak lehetnek. A személyiség meghatározza a szervezeti cselekvést, viselkedést. Fayol vezetési elve szerint fel kell tudni ismerni, hogy milyen személyiségjegyek szükségesek egy feladat megoldásához és így meg kell találni „a megfelelő embert a megfelelő helyre”.

A személyiség kialakulásában és változásában szerepe van az örökletes és a tanult tulajdonságoknak is. A tudomány mai állása szerint a személyiséget fele-fele arányban határozza meg a környezet és a genetika. A University of Edinburgh kutatói által végzett vizsgálat szerint az aszimmetrikus arcú embereknek sokkal nehezebb gyermekkoruk volt, mint a szimmetrikus arcúaknak. Sőt a későbbi, jobb anyagi státusz sincs hatással a már kialakult arcvonásokra. Lothian Birth Cohort 1921 nevű felmérése férfiak esetében megerősítette az összefüggést a szociális helyzet és az arc szimmetriája között, vagyis minél gondtalanabb a gyermekkor annál szimmetrikusabb az arc, míg nők esetében kevésbé volt erős az összefüggés. A kutatás rámutatott arra is, hogy a szimmetrikus arcvonású embereket tudat alatt szimpatikusabbnak találjuk.²⁴⁹³ A National Institutes of Health laboratórium vizsgálatai szerint a személyiség 30 éves korig megy keresztül a legradikálisabb változásokon, ugyanakkor Brian Little szerint, ha korlátozottabban, de 30 éves kor felett is van lehetőség a személyiség tudatos megváltoztatására.²⁴⁹⁴ Mindemellett adódik a kérdés, hogy egy viselkedés mennyiben vezethető le magából a személyiségből és mennyiben befolyásolják a környezet más elemei. A személyiségprofil mérése skálák segítségével lehetséges, melyek alapjául faktoranalízis segítségével összevont 16 tulajdonságpár szolgál (pl. 16PF kérdőív).²⁴⁹⁵ A tulajdonságpárok kombinálásával személyiségtipológiákat lehet létrehozni. Így például Riesman megkülönböztet kívülről és belülről irányított egyént. A belülről irányított egyén a szüleitől átvett célokat követi élete folyamán, céljai stabilak. A kívülről irányított egyén számára egy szűkebb csoport vagy szélesebb társadalmi közeg a követendő magatartásminta, ebből következik, hogy a mindenkori elvárásoknak meg kell

2493 Arcunkra írt gyermekkor (<http://www.drportal.hu/hir.php?szid=89&tema=12&hid=8339>; letöltve: 2016.09.11.)

2494 30 éves korunk fölött már tényleg nem változunk? (<http://www.drportal.hu/hir.php?szid=89&tema=65&hid=19356>; letöltve: 2016.09.11.)

2495 Catell, R. B.: Personality Pinned Down, Psychology Today, July 1973, 40-46.old.

felelni és ezért a céljai folyton változnak.²⁴⁹⁶ Érdeemes megemlíteni a személyiség profil feltérképezésére használt Rorschach tesztet is, melyet a később említésre kerülő pályaalakmassági vizsgálat során is alkalmaznak. A vizsgálat abból áll, hogy a tesztalany értelmetlen, szimmetrikus tintapacák láttán ébredő asszociációk során jelentéstartalommal ruházza fel a képet, így valójában önmagáról és arról mesél, hogyan látja és értelmezi az őt körülvevő világot. Kritikaként hangzik el, hogy a kapott válaszok értékelésében a vizsgálatot vezető saját asszociációi is megjelenhetnek, vitatott a teszt pontossága, megbízhatósága, hiszen több kiértékelési módszer is tartozik hozzá és eredménye nagyban függ a felvevő és kiértékelő szakembertől.²⁴⁹⁷

Szervezeti közegben nagyon fontosak az attitűdök is, amelyek tárgyakról, személyekről vagy eseményekről alkotott értékelő megállapítások. Meghatározzák, hogy a bennünket körülvevő világ különféle dolgaira hogyan reagálunk. Munkahelyünkhöz kapcsolódó legfontosabb attitűdjeink: a munkával való megelégedettség, a munkával való azonosulás és a szervezet iránti elkötelezettség. A nevezett munkahelyi attitűdökkel kapcsolatos magatartási következmény a munkahelyi hiányzás, a kilépés, de ugyanígy lehet a jobb munkateljesítmény is megelégedettség esetén. A munkavállalók elégedetlenségének kifejezésére alkotta meg Hirschman kivonulás, tiltakozás, hűség elméletét, mely szerint a szervezet tagjai választhatják annak elhagyását (kivonulás), az elégedetlenséget közvetlenül is kifejezhetik feletteseiknek (tiltakozás) és végül a tiltakozás mellett továbbra is hűségesek maradhatnak, ha úgy vélik képesek befolyásolni a szervezetet.²⁴⁹⁸

2.2. Kiválasztás

A megfelelő munkavállaló kiválasztásával kapcsolatban a képességek, készségek szerepe mellett szükséges szót ejteni az észlelés kategóriájáról. Az észlelést az

2496 Riesman, D.: A magányos tömeg, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 63–86. old.

2497 Tudomány vagy sarlatánság? – A Rorschach-teszt (<http://www.drportal.hu/hir.php?szid=89&tema=65&hid=15060>; letöltve: 2016.09.11.)

2498 Hirschman, A.O. [2000]: Kilépés és beleszólás: egy bővülő befolyási övezet. Megjelent: Hirschman, A.O.: Versengő nézetek a piaci társadalomról és egyéb újképletű írások József Műhely, Budapest 87-111.o.

észlelő, az észlelt tárgy, jelenség és az észlelést körülvevő helyzet sajátosságai is befolyásolják. A felvétel szempontjából érdekesebb, hogy a vezető hogyan észlel más embereket, hiszen az ő viselkedésük nehezebben megmagyarázható, mint adott esetben egy esemény észlelése, ezért ebben az esetben gyakoribbak a kiegészítő, hiánypótló elemek is, ugyanakkor a szűrők alkalmazása itt is erőteljes maradhat. Az attribúciós elmélet szerint erős hajlamunk van mások eredményeit vagy kudarcait belső okokra (pl. személyiségükre, attitűdjükre) visszavezetni és eltekinteni a külső feltételek befolyásoló hatásától. Ezen torzító tendenciát alapvető attribúciós hibának nevezzük, mely kiküszöbölhető az által, ha olyan kérdéseket is felteszünk, melyekkel a külső tényezők hatása tisztázható.²⁴⁹⁹ Emellett érdemes ismertetni még néhány észlelési csapdát, mely torzító hatású ítéletalkotási tendenciát eredményez. Gyakori, hogy kevés információra támaszkodva, az első benyomás alapján formálunk véleményt, melyhez igazodóan szűrjük meg az újabb információkat. Glória- vagy más néven halo-hatásról beszélünk, ha az egyént egy vagy néhány jellemzője szerint ítéljük meg, úgy hogy a többi tulajdonságát is ennek fényében látjuk jobbnak vagy rosszabbnak. A „hozzám hasonló” hibáról vagy kivetítésről beszélünk, ha saját tulajdonságainkat másra vetítjük és úgy tekintünk rá, mintha olyan lenne, mint mi magunk. Ehhez kapcsolódik az „én mérce” csapdája, mely szerint hajlamosak vagyunk magunkat sztenderdnek beállítani és azokat, akik nem érik el a mi szintünket, nem tartjuk alkalmasnak. A sztereotipizálás a különböző jellemzők összekapcsolásának egy formája, melynek során az egyes ember tulajdonságait azon csoport tulajdonságaival kapcsoljuk össze, ahova az illető tartozik és ezt követően a csoporthoz tartozó emberekről általánosításokat fogalmazunk meg úgy, hogy az nem feltétlenül egyezik a valósággal. Az ebből kialakult álláspontunk a már említett előítéletesség, melyről akkor beszélünk, ha meggyőződésünkre alapozva előzetesen, egyoldalúan megítéljük valakinek a cselekvését mielőtt az bekövetkezett volna. Torzítással jár még az ezredes-hatás, melyről akkor beszélünk, ha a magasabb hierarchia szinten lévők „rátelepülnek” az alacsonyabb beosztásban lévőkre. Érdemes megemlíteni továbbá a statisztikai

2499 Goerke, M. – Moller, J. – Schulz-Hardt, S. – Napiersky, U. – Frey, D.: 'It's Not My Fault – But Only I Can Change It': Counterfactual and Prefactual Thoughts of Managers. *Journal of Applied Psychology*, April 2004, 279–292. o.

diszkriminációt, mely alatt azt kell érteni, hogy úgy kezelik az egyént, mintha csoportja átlagos tagjainak tulajdonságaival rendelkezne. Ez csorbítja az ösztönző erőt a munkavégzésre, az emberi tőkébe való beruházásra és megerősíti a sztereotípiákat. Jó példa az egyes iskolák végzettjeinek átlagos minőségén alapuló kiválasztás. Ekkor a munkáltató a leendő munkavállalókat a végzésük helye szerint választja ki, hiszen egyrészt a tanulmányi eredmények az eltérő osztályozási módszerek miatt nehezen mérhetőek, másrészt a tapasztalat szerint a jó iskolában végzettek átlagban termelékenyebbek. A kevésbé ismert iskolából ugyanakkor sok magasan kvalifikált ember kerül ki, akik kedvét mindez elveszi készségeik, képességeik fejlesztésétől.²⁵⁰⁰

2.3. Tanulás

Számos tulajdonságunk örökletes, de a legtöbb viselkedésünk tanult. Tanulás, amikor tapasztalataink eredményeként a magatartás viszonylag tartós változása következik be. A tanulás vezethet kedvező és kedvezőtlen magatartás kialakulásához.²⁵⁰¹

A kérdésre, hogy miként tanulunk, érdemes ismertetni a bírósági szervezetrendszerben leginkább előforduló elméletet. A társas tanulás elmélete a megfigyelés útján való tanulást preferálja, ami azt jelenti, hogy megfigyeljük, utánozzuk mások eredményes viselkedésformáit (szokták behelyettesítő tanulásnak is nevezni). Feltétele, hogy a tanulónak valamilyen okból fel kell figyelnie a modellezendő személyre, kellő mennyiségű információval és a szükséges, elégséges képességekkel kell rendelkeznie a modellezéshez, majd az így kialakított, „modellezett” viselkedéstől várunk pozitív megerősítést.²⁵⁰² Nagyon gyakori ezen utóbbi tanulási modell a szervezetek életében, az új szervezeti tagok elsajátítják azokat a viselkedési mintákat, szabályokat, amely révén beilleszkedhetnek az adott közösségbe. Ez a tanulási folyamat a szocializáció.

2500 Samuelson-Nordhaus: Közgazdaságtan (Akadémiai Kiadó, Budapest 2005.), 235.o.

2501 Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010; 25. o.)

2502 Weiss, H.M.: Subordinate Imitation of Supervisory Behavior: The Role of Modelling in Organizational socialization, *Organizational Behavior and Human Performance*, Vol. 19, (1977), 89–105. o. alapján

2.4. Motiváció

Az egyéni teljesítmények lényegében az alábbi tényezőkre vezethetők vissza: az egyén tulajdonságai, képességei, készségei, az egyén erőfeszítése és motivációja. Motivációról akkor beszélünk, ha egyéni szükségleteink kielégítésére törekedve hajlandóak vagyunk a szervezeti célok megvalósítása irányába mutató erőfeszítésekre.²⁵⁰³ Az egyéni motívumoknak összhangban kell lennie a szervezeti célokkal.

A motivációval kapcsolatos elméleteknek két nagy csoportját különböztetjük meg. A motiváció tartalomelméletei szerint a munkatársaknak éreznie kell, hogy személy szerint is nyertek valamit tevékenységük eredményeként, míg a motiváció folyamatelméletei arra világítanak rá, hogy a vezetők hogyan tudják a munkatársak cselekvését megfelelően irányítani.²⁵⁰⁴

A tartalomelméletek feltárják, hogy mit akarnak a munkavállalók és milyen eszközökkel serkenthetők.

Maslow szükséglethierarchiára alapozott elmélete²⁵⁰⁵ szerint mindenkit öt, hierarchikusan egymásra épülő szükséglet kielégítése motivál:

- a) fiziológiai szükségletek,
- b) biztonsági szükséglet,
- c) kapcsolat szükséglet,
- d) megbecsülés, elismertség,
- e) önmegvalósítási szükséglet.

Ezekhez a szükségletekhez munkahelyi ösztönző eszközök kapcsolhatók, így például fiziológiaihoz a pénz, munkafeltételek javítása, biztonsághoz a stabil munkahely, kapcsolatihoz az előmenetel, elismertséghez a teljesítményprémium,

2503 Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010; 55. o.)

2504 Northcraft, G. B. – Neale, M. A.: *Organizational Behavior. A Management Challenge*, The Dryden Press, Chicago, IL, 1990. 134. o. alapján.

2505 Sutermeister, R. A.: *Ember és termelékenység*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 85–111. o.

státusszimbólumok, az önmegvalósításhoz az önálló munkavégzés. A szükségletek felépülése hierarchikus sorrend, melyből két dolog következik: egyrészt a magasabb addig nem fontos az egyén számára, amíg az alacsonyabb rendűt ki nem elégítette, másrészt a már kielégített szükségletek nem motiválnak többé. A magasabb rendű szükségletek pszichológiai jellegűek, ezért nehezebben ismerhetők fel a vezetők számára. Ennek megfelelően a munkahelyi ösztönzők hozzárendelésének gyakorlati nehézsége megérteni, hogy a munkavállaló a szükséglet-hierarchia mely szintjén áll, hiszen ennek megfelelően kell kialakítani az ösztönzőket.

Herzberg kéttényezős modellje²⁵⁰⁶ aszerint tesz különbséget a tényezők között, hogy vannak amelyek megelégedettséget okoznak és amelyek a munkával való elégedetlenségért felelősek. A megelégedettséget okozók a motivátorok, amik tulajdonképpen a belső motivációs tényezők mint például elismertség, nagyobb felelősség, előmeneteli lehetőségek. Ezek jól kapcsolhatók a magasabb rendű szükségletekhez. Az elégedetlenségért felelősek a higiénés tényezők (például a munkakörnyezet jellemzői, fizetés nagysága, munkavégzés biztonsága), melyek a külső motivációs tényezőknek, illetve az alacsonyabb rendű szükségleteknek feleltethetők meg. A higiénés tényezők kiküszöbölése csak az elégedetlenséget tudja megszüntetni, a motivátorok kielégítése csak megelégedettséget hoz, tehát tulajdonképpen egyik sem igazi motiváció a munkavállaló számára. Herzberg szerint az anyagi ösztönzők felkínálása során csak a felkínáló kerül motivált állapotba, ő szeretne bizonyos magatartást kiváltani, míg a másik fél csak a pénz elnyerésére törekszik, ezért teszi meg amit várnak tőle. Motivációról szerinte azonban csak akkor beszélhetünk, ha az nem szorul állandó külső megerősítésre, hanem egyfajta „belső generátorként” működik, ezért véleménye szerint pénzzel nem lehet motiválni. Herzberg mindezek miatt a motiváció lehetőségét a munkakör vertikális terhelésének növelésében kereste, így például csökkenő ellenőrzés az elszámoltathatóság fenntartása mellett, hatáskör növelése, melyek felelősség érzetet eredményeznek.

A pénz motivációs hatásával kapcsolatos tételét, a bírósági életpályamodell

2506 Englander Tibor (szerk.): Üzempszichológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974. 351–373. o.

szempontjából is, érdemes összevetni Maslow nézeteivel, aki szerint a kielégített szükségletek nem motiválnak, de a szükséglethierarchia alsóbb szintjeihez is kapcsolható motiváció. Herzberg válaszája ugyanakkor a jóléti társadalom embere, akinek fiziológiai, biztonsági szükségletei nagy valószínűséggel kielégítettek, ezért számukra az alacsonyabb szinten lévő szükségletek nem motiválnak. A kettő közötti ellentmondás azonban látszólagos, hiszen az alacsonyabb szinten lévő kielégített szükségletek Maslow szerint sem motiváló hatásúak.

McClelland kapcsolat-teljesítmény-hatalom elméletének egyik jellemzője a kapcsolat motiváció. Ennek során a figyelmet a munkavállaló a társas kapcsolatok kialakítására, a kapcsolatokban az együttműködésre fordítja. A teljesítmény motiváció esetében a munkavállalót a belső hajtóerő a sikerre, a maga elé tűzött célok elérésére, illetve meghaladására hajtja. Olyan munkakört kedvel, ahol személyes felelősséget vállalhat a probléma megoldásában, szereti a kihívó feladatokat, rendszeres visszacsatolásokat kap. A figyelmet magas teljesítményszint elérésére, illetve fenntartására fordítja, ebből kifolyólag nem szereti, ha a teljesítmény nem rajta, hanem a szerencsén vagy másokon múlik. A hatalmi motivációval rendelkező munkavállaló kedveli a konfrontáló helyzeteket, hajlamosabb az agresszív megnyilvánulásokra, erős érzelmi hatásokat vált ki másokból. Ennek célja, hogy hatással, befolyással akar lenni, kontrollálni akar másokat és a felettük gyakorolt befolyás nagyobb motiváló számára, mint a teljesítmény. A hatalmi motiváció nem mindig negatív, egy megfelelő szintje szükséges a jó vezetővé váláshoz.²⁵⁰⁷

A felsorolt motívumok nem örökletesek, hanem tanultak, nincs közöttük hierarchikus kapcsolat, valamilyen mértékben mindenkit jellemeznek, de egyénileg nagyon eltérő arányban. Mint tanult szükségletek fejleszthetők képzéssel, tréningekkel.

Hunt cél-motiváció elmélete szerint a motivációt nem az egyéni szükségletek kielégítése adja, hanem az egyéni célok. A célok részben öröklöttek, részben

2507 McClelland, D. C. – Burnham, D. H.: Power is the great motivator, Harvard Business Review, March–April 1976, 100–110. o.

tanultak. A célok különböznek motivációs erősségükben, illetve pillanatnyi fontosságukban, ezek adott életszakaszokban változnak. Összesen hat célt különböztet meg: anyagi jólét, komfort (például stressz kerülése); strukturáltság (tisztázott munkakör, egyértelmű elvárások, külső tényező ne befolyásolja a teljesítményét); kapcsolat; elismertség; hatalom; az autonómia, kreativitás és fejlődés. A célok inkább orientálják a viselkedést, nem egyértelműen meghatározzák a magatartást.

A tartalomelméletek közül napjainkban nagyon lényeges az önmegvalósításhoz kapcsolódó motiváció. Ez a szükséglet hierarchiának az a szintje, amikor a szervezet és annak céljai részei a szervezeti tagok önmegvalósításának, akik a szervezet sikerességétől várják saját lehetőségeik megvalósítását. Ez mindennél jobban sarkall a jó teljesítményre. Az önmegvalósító ember átlag feletti teljesítményekre képes²⁵⁰⁸, viszont az ilyen öntörvényű embereket nehéz vezetni, nem tűrik a kötöttségeket, nagyobb beleszólást, önállóságot követelnek maguknak.²⁵⁰⁹

A motiváció folyamatelméletei megvilágítják, hogy a vezetők miként hasznosíthatják az egyéni törekvésekről megszerzett ismereteiket a magatartás megfelelő irányába. Folyamatelméletek alkalmazására akkor kerülhet sor, ha pontos képünk van a munkavállaló motivációinak tartalmára. A jó szervezeti teljesítményre törekvő vezetőnek elsősorban a tanulás elméletre van szüksége, hiszen a sikeres viselkedésformákat kell megerősítenie, fenntartania. A megfelelő magatartás kialakításának alapja az ún. hatás-törvény, mely szerint „az azonos helyzetben lehetséges magatartások közül azokat fogjuk ismételni, amelyek azonnali vagy későbbi elégedettséggel járnak, s azok bekövetkezése kevésbé valószínű, amelyek azonnali vagy későbbi kellemetlenséggel járnak.”²⁵¹⁰ A két lényeges fogalom tehát a feltétel és a következmény. A következmény, amit a munkavállaló szeretne elérni, vagyis a tartalomelméletek által feltárt motivációk. A következmények megvalósulása visszahat a munkavállalók magatartására,

2508 Peters, T. J. – Waterman, R. H.: A siker nyomában, Kossuth – Közgazdasági és Jogi Könykiadó, Budapest, 1986. 83–91. o.

2509 Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010; 61-62. o.)

2510 Thorndike, E. L.: Animal Intelligence, Macmillan, New York, 1911. 244. o.

vagyis ezek révén tudjuk a viselkedésüket szabályozni.²⁵¹¹ Ezzel összefüggésben két feltételes kapcsolatot különböztethetünk meg. Teljesítmény-következmény kapcsolat esetén az eredményhez, míg viselkedés-következmény kapcsolatnál a magatartás produkálásához kapcsoljuk a következményt. Érdekes a folyamatelméletek közül is párat röviden megemlíteni.

Skinner megerősítés-elmélete szerint a magatartás környezeti hatások következménye. Pozitív megerősítésről beszélünk, ha a cselekményt követően pozitív következményeket adunk, míg negatív megerősítés esetén a magatartás ismétlődését attól várjuk, hogy megvonunk egy olyan nem kívánatos következményt, amit a munkatárs szeretne elkerülni. Napjaink vezetői gyakorlata a pozitív megerősítés irányába mozog.

A célkitűzés-elmélet a megerősítés-elmélettel szemben abból indul ki, hogy mit akar elérni a munkavállaló, hiszen a meghatározott és nehéz célok nagyobb teljesítményre fogják sarkallni.²⁵¹² Nagyobb teljesítmény elérésére sarkall, ha a cél minél konkrétabb formában, nyilvánosan fogalmazódik meg, nehezebb összetettebb, bonyolultabb, de nem haladja meg a munkavállaló képességeit. A célt a vezető határozza meg, de növeli annak elfogadottságát, a cél iránti elkötelezettséget, ha a célkitűzési folyamatban a beosztott is részt vehet.²⁵¹³ A végrehajtást segíti a visszacsatolás, mely rámutat a cél és elért eredmény közötti különbségre, ami befolyásolja a beosztott magatartását. A visszacsatolás akkor eredményesebb, ha nem kívülről kezdeményezik.²⁵¹⁴ A megfelelő munkakörökre, feladatokra alkalmazott, jól megfogalmazott és folyamatosan figyelemmel kísért céloknak erőteljes motivációs hatása van, különösen azok elfogadottsága esetén.

A méltányosság elmélet szerint a célnak nem elég önmagában vonzónak lenni, hanem az eléréséhez szükséges erőforrásokra is figyelemmel kell lenni. A

2511 Northcraft, G. B. – Neale, M. A.: *Organizational Behavior. A Management Challenge*, The Dryden Press, Chicago, IL, 1990. 146.o.

2512 Locke, E.A.: *Toward a Theory of Task Motivation and Incentives*, *Organizational Behavior and Human Performance*, May 1968, 157–189. o.

2513 Erez, M. – Early, P. C. – Hulin, C. L.: *The Impact of Participation on Goal Acceptance and Performance: A Two-Step Model*, *Academy of Management Journal*, March 1985, 50–66. o.

2514 Early, P. C. – Northcraft, G. B. – Lee, C. – Lituchy, T. R.: *Impact of Process and Outcome Feedback on the Relation of Goal Setting to Task Performance*, *Academy of Management Journal*, March 1990, 87–105. o.

méltányosság nem más mint a munkába investált erőfeszítéseink (inputok) és az elért eredmény között észlelt arány. Az így keletkezett hányadost összehasonlítás alapján igazságosnak vagy méltánytalannak tartjuk, mely belső feszültséget eredményez. Utóbbi eset megszüntetésére való törekvés Adams szerint erőteljes motivációt generál.²⁵¹⁵ A méltánytalanság megszüntetésére megváltoztathatjuk magatartásunkat vagy pszichológiai folyamatok segítségével csökkenthetjük a feszültséget. Ennek megfelelően változtathatunk az inputon, eredményen, a munka iránti attitűdön, a referencián vagy a szituáción, esetlegesen otthagyva a munkahelyet, ahol méltánytalanságot érzünk.²⁵¹⁶ Az elmélet tehát az egyént állítja a középpontba, aki külső viszonyítási alapot, referenciát keres erőfeszítései eredményének vizsgálata céljából. Ennek megfelelően a vezetőnek nem elég a jutalom nagyságrendjére figyelnie, hanem ügyelnie kell annak másokhoz, más munkahelyekhez viszonyított relatív mértékére is.

2.5. Teljesítményértékelés

2.5.1. A teljesítmény

A teljesítmény olyan komplex fogalom, melynek számos definíciója létezik. A legegyszerűbb szerint a teljesítmény valamely tevékenység eredménye, amely mennyiségi és minőségi mutatóval jellemezhető, tehát mérhető.²⁵¹⁷ A maximális teljesítmény eléréséhez számos feltételnek teljesülnie kell. A bírósági szervezetrendszerben a teljesítményt a hatékonyság és időszerűség alapján lehet mérni, melyek mellett tekintettel kell lenni a gazdaságosság követelményére is. A hatékonyság a célelérés mértékére vonatkozik, vagyis bíróságok esetében a jogerősen befejezett ügyek számára terjed ki. E körben figyelemmel kell lenni a hatályon kívül helyezésekre is, mert ezek miatt az ügyek elhúzódása veszélyezteti

2515 Adams, J. S.: Toward an Understanding of Inequity, *Journal of Abnormal Psychology* November 1963. 422–436. old.

2516 Gibson, J. L. – Ivancevich, J. M. – Donnelly, J. H. Jr.: *Organizations: Behavior, Structure, Processes*, Irwin, Burr Ridge, IL, (1994), 194. o. és Robbins, S. P. – Judge, T.A.: *Organizational Behavior* (12th ed.), Pearson – Prentice-Hall, 2007, 204–205. o. alapján.

2517 Dara Péter: *SME Teljesítménymenedzsment* (2013) 1.3.

(http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_d5_1095_1097, letöltve: 2016.08.15.)

az időszerűség követelményének való sikeres megfelelést. A gazdaságosság az ezek megvalósításához szükséges erőforrás felhasználást mutatja meg, mely mutató jelentőségét az Alaptörvény is alátámasztja, hiszen a bíróságok feladatuk ellátása során kötelesek tiszteletben tartani, hogy Magyarország a kiegyensúlyozott, átlátható és fenntartható költségvetési gazdálkodás elvét érvényesíti.²⁵¹⁸ A hatékonyság tehát a gazdaságosság függvényében megfogalmazható úgy is, hogy a cél eléréséhez mekkora erőforrás felhasználása szükséges. A szakirodalom ezek mellett számos további teljesítménymutatókat is kidolgozott. Érdemes megemlíteni Child modelljét, aki a négyféle teljesítménykritériumot a szervezetre jellemző kontroll mértéke és típusa alapján csoportosította:

- a) személyes, központi kontroll a vezető autoritása a tulajdonosi jogokon, karizmatikusságon és szakmai hozzáértésen alapul és a teljesítmény fő kritériuma a vezetői utasításoknak való engedelmség,
- b) bürokratikus feladatkontroll: az írásban lefektetett magatartás részletesen rögzített és előírt sztenderdeken alapul, a fő sikerkritérium a szabályok és eljárások betartása,
- c) eredménykontroll: a munkavégzés végeredményének mérésén alapul, ezért elsődleges kritériuma az eredmények mennyiségi és minőségi jellemzői, a feladatok határidőre való teljesítése,
- d) kulturális kontroll: a szakmai és szervezeti normák automatikusan összehangolják a szervezet tagjainak magatartását, ezért a teljesítménykritérium alapját a szervezeti értékrendnek, normáknak, szakmai sztenderdeknek való megfelelés és ezzel konzisztens magatartás képezi.²⁵¹⁹

A teljesítménykritériumok tehát sokfélék lehetnek, melyet befolyásol a szervezet mérete, felépítése, kultúrája. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy a bíróság államhatalmi szervként nonprofit szervezet, ezért nem alkalmazhatók ugyanazok az eszközök, módszerek, mint egy profitorientált vállalkozás esetében. A

²⁵¹⁸ Alaptörvény N) cikk (1) és (3) bekezdései

²⁵¹⁹ Takács Sándor: A szervezeti kultúra és a teljesítményértékelési gyakorlat kapcsolata (Vezetéstudomány, 11., 22-40.o. és 12, 12-31.o.)

teljesítmény fokozásához szükség van a munkavállalói teljesítmény menedzselésére, mely alapvetően vezetői feladat.

2.5.2. Külső és belső tényezők

Az igazságszolgáltatás működését, hatékonyságát több külső és belső tényező is befolyásolja. A külső tényezők közül érdemes megemlíteni a jogrendszer szabályozó jellegét, különös tekintettel a határidőkre, hiszen a törvénykező munka teljesítményének egyik legfontosabb mutatója az időszerűség, melyben szerepet játszik a társszervek által végzett munka minősége, így például büntető ügyekben a tényállás felderítettsége, a szükséges szakértői vélemények elkészülte. Mindezek olyan körülmények, amelyek az ítélkezés időszerűségét jelentős mértékben befolyásolják, hiszen a nem megfelelően elkészített keresetlevél, nem kellően megalapozott vád, a bírósági szakasz időtartamát, a bizonyítási eljárást hosszabbítja meg. Külső tényezőként említhető még a gazdasági helyzet, melynek hatásai a piaci szférában folyamatos létszámvizsgálat formájában érződnek, ugyanakkor az igazságszolgáltatás tekintetében ez nem mutatkozik reális alternatívának, tekintettel arra, hogy ezen a területen folyamatosan bizalmas, szolgálati titkokat képező adatokkal dolgoznak.

Emellett szükséges megemlíteni a belső tényezőket, melyek közül legmeghatározóbb maga az ember. A munkavállaló teljesítményére kihat annak egészségi állapota, alkalmassága, a családi körülmények, a szociális biztonság, az anyagi stabilitás hiánya és nem utolsósorban a képzettség, felkészültség, a személyes kompetenciák. Ezen utóbbi tényezők a munkáltató által szervezett képzések keretében fejleszthetők és mint az alábbiakban kifejtésre kerül, a bíróságokon erre nagy hangsúlyt fektetnek.²⁵²⁰ Belső tényező még a szervezeti kultúra, mely a szervezet tagjai által elfogadott értékek, meggyőződések, hiedelmek rendszere. Ezeket a tagok érvényesnek fogadják el, követik, az új tagoknak átadják, mint kívánatos magatartás és gondolkodásmódot. A szervezeti kultúrának vannak megragadható elemei: a szertartások, melyek megjelenítik a szervezet alapértékeit, bizonyos pozíciókba kerülést megelőző próbák,

²⁵²⁰ Dara P.: SME Teljesítménymenedzsment (2013) 1.1. és 1.2.

meghallgatások; a történetek, sztorik, melyek a szervezeti értékrend mintaadó személyiségeiről szólnak; a nyelvezet, szakzsargon és végül az öltözködés, külső megjelenés, szimbólumok (például szolgálati autók)²⁵²¹. A bírósági szervezetrendszerben, mint látni fogjuk a szervezeti kultúra elsajátításának elsődleges terepe a fogalmazóképzés.

2.5.3. Csoport és a teljesítmény

A szervezeti kultúra elsajátításának eredményeként a fogalmazó alkalmas lesz arra, hogy csoportban, teamben dolgozzon például titkárok mellett szabálysértésekkel kapcsolatos ügyintézés keretében. Éppen ezért a megfelelő kiválasztási és képzési rendszer elengedhetetlen, hiszen a csoportok teljesítményét a leggyengébb egyéni teljesítmény szintje fogja meghatározni. Ezen okból Taylor szerint nem célszerű négy főnél nagyobb létszámú csoportokat létrehozni. Ugyanez visszafelé is igaz, a humán relations irányzat szerint a csoportok befolyása nagymértékben formálja a csoport tagjainak magatartását és teljesítményét, hiszen a csoporton belüli hatalmi viszonyoknak magatartásformáló szerepe van. Katzenbach és Smith különbséget tesznek teamek és munka-csoportok között:

2521 Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010; 201-205. o.)

A munkacsoportok és a teamek összehasonlítása	
Munka-csoport	Team
erős, egyértelmű vezető	megosztott vezetői szerepek
egyéni felelősség	egyéni és közös felelősség
a csoport célja megegyezik a szervezet missziójával	a csoportnak vannak saját megfogalmazott céljai (is)
egyéni munkatermékek	kollektív munkatermékek
hatékony csoportmegbeszélések	bátorítják a nyitott vitákat, és az aktív problémamegoldó megbeszéléseket
teljesítmény értékelése indirekt módon a másokra gyakorolt hatással történik (pl. a szervezet egészének pénzügyi mutatói)	a teljesítményt közvetlenül a kollektív munkatermék értékelésével mérik
megvitát, dönt és delegál	megvitát, dönt és a tényleges munkát is közösen végzi ²⁵²²

Az összehasonlításból is látszik, hogy az egyénnek célszerű csoportokhoz csatlakozni, mert összességében ez számára biztonságot, státuszt, támogatást, a valahova tartozás érzését és önbecsülést ad, valamint lehetőséget a célok megvalósítására.²⁵²³ A csoportnak előnye, hogy több tudást és információt biztosít, egy adott probléma több ember szemszögéből is megközelíthető, segíti a döntés jobb megértését, továbbá részvétel elfogadás, mely a probléma megoldása során a csoporttagok támogatását jelenti. A csoportoknak ugyanakkor hátrányai is vannak, hiszen bizonytalan a felelősség, a csoportnyomás befolyásolja az egyéni észlelést, egy domináns személyiség befolyásolhatja az egész csoport véleményét, valamint adott esetben a vita megnyerése fontosabbá válhat, mint a probléma megoldása. Mindezek mellett

²⁵²² Báthory Zsuzsanna: A lean és a vezetői stílus összefüggései 14.o. (142. sz. Műhelytanulmány)

(http://edok.lib.uni-corvinus.hu/356/1/Bathory_142.pdf; letöltve: 2016.08.28.)

²⁵²³ Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010; 30-31. o.)

hátrányként említhető még a társas lógás, mely azt jelenti, hogy a csoport együttes teljesítménye kisebb, mint a tagok egyéni teljesítményeinek összessége. Ennek egyik oka, mint fentebb már említésre került, hogy a tagok a legkisebb teljesítményű társukhoz igazítják teljesítményüket. A csoportban ki lehet engedni, mert csökken az egyéni teljesítmény számon kérhetősége. A csoport teljesítményét nagyon sok szervezeti tényező is befolyásolja: a szervezet stratégiája, hatásköri viszonyok (autoritás), szabályok, eljárások, előírások, a csoport rendelkezésére bocsátott erőforrások, a szervezet személyi kiválasztási rendszere, teljesítményértékelés és érdekeltségi rendszer, fizikai munkafeltételek, szervezeti kultúra²⁵²⁴

2.5.4. A szervezeti teljesítmény

A szervezet által kijelölt feladatok elvégzésével kapcsolatos minőségi és mennyiségi elemekből áll. A teljesítmény normatív követelményeket állít a szervezeti szereplők elé, melyeket összhangba kell hozniuk egyéni céljaikkal, törekvéseikkel, ennek figyelembevételével kell megtervezniük cselekvési programjaikat, mert a ténylegesen elért teljesítmény alapján értékeli egyéni hozzájárásaikat. Így tekinthetjük az eddigi cselekvéseket sikeresnek és megerősítendőnek vagyis továbbra is követendőnek, illetve sikertelennek és megváltoztatandónak. A teljesítmény attól függ, milyen célokat tűzünk magunk elé és azt mennyire tudjuk elérni. A teljesítményelvárásokat többnyire követendő szabályok, eljárásrendek, vezetői utasítások közvetítik a szervezeti szereplőknek. Azok teljesüléséről pedig személyi vezetői ellenőrzéssel és szervezeti ellenőrzési módszerekkel győződnek meg. A szervezetek céljaikat lebontják a szervezeti egységekre, a lebontás végén az egyén áll a maga céljaival. A vezetés egyik meghatározóan fontos feladata a két cél összekötése, hiszen a szervezet csak egyéni teljesítmények révén érheti el célját. Milyen feltételekkel lép be az egyén a szervezetbe és mi motiválja abban, hogy a szervezete fennmaradásához szükséges hozzájárulásokat tegye? A szervezet milyen feltételekkel veszi fel az egyént, mi motiválja abban, hogy az egyén erőfeszítéseit elvárásának megfelelően ellentételezze? Ha az egyén és a szervezet eldöntötte, hogy

²⁵²⁴ Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010; 85-87. o.)

egymással „üzletet kötnek”, erről egy szerződés születik, amelyet nevezhetünk munkaszerződésnek. A bíróság esetében ezen utóbbi megállapodás, pontosabban a szolgálati jogviszony, kinevezéssel, valamint annak elfogadásával jön létre, melyet a kinevezési okirat tanúsít. Jellemzője, hogy pontosan tisztázza azt, hogy mit várhat az egyén hozzájárulásáért, elfogadásával az egyén nem egy definiált munkát kínál cserébe, hanem a munkavégző képességét, elfogadva a munkáltató jogát arra, hogy meghatározza pontosan mit is tegyen. Ezt a szerződést kiegészíti egy pszichológiai szerződés is, ami a másik féltől elvárt magatartásokra vonatkozik. Ezek lényeges elemei a munkavállaló kiválasztásának és felvétele folyamatának. Középpontban van továbbá a célkitűzési folyamat is. Egyfelől a szervezet teljesítménykritériumokat fogalmaz meg a munkavállaló felé, aki a szervezeti célt lebontja és lefordítja a saját vagy a munkacsoport számára. Másfelől az egyén igyekszik a maga céljait is megjeleníteni a szervezeti célok között vagy legalábbis azzal összhangba hozni, hiszen a szervezeti és egyéni célok megvalósulása feltétele egymásnak. A két cél ugyanakkor nem azonos, ezért kisebb nagyobb konfliktusba kerülhetnek, melynek megoldása kölcsönös kompromisszumokkal valósítható meg. A konfliktus feloldható, ha a munkavállaló a szervezeti célokat közvetlenül magáénak tekinti. Ennek motivációs alapja az, hogy az egyén elismertségre vagy még inkább önmegvalósításra törekedjék. Célpontban van továbbá a munkavállaló teljesítményértékelése is, amely egyszerre ellenőrzési és visszacsatolási pont is. Ellenőrzi, hogy a munkavállaló megfelelt-e a kitűzött teljesítménykritériumoknak, teljesítette-e az egyes szerződésekben (munka- és pszichológiai szerződés) foglaltakat, ennek fejében megkaphatja-e a megegyezés szerinti ellentételezést (fizetést, előléptetést, státuszt). Másfelől az ellenőrzés által megállapított eltérések a fejlesztés igényével visszacsatolhatók mind az egyénhez mind a szervezethez. A visszacsatolás eredménye lehet a teljesítménykritériumok módosítása, a szervezeti célkitűzési és fejlesztési folyamat tervezése, az egyén fejlesztése (képzése).²⁵²⁵

2525 Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010; 4-8. o.)

2.6. A szervezeti változás

Szervezeti környezetben döntéseket kell hozni. A döntés alternatívák közötti választás, amelyre valamilyen probléma felmerülése miatt kerül sor. A probléma, ha különbség van a jelenlegi helyzet és egy kívánatos állapot között és ezt a különbséget kell megszüntetni.²⁵²⁶ A szervezeti teljesítmény eredményeképpen probléma jelentkezik, melynek megoldásaként szervezeti változásra lehet szükség, ami olyan átalakulás, mely a szervezet lényeges jellemzői valamelyikében következik be és irányított, ha a szervezet vezetésének tudatos beavatkozása nyomán vagy attól kísérve megy végbe. Fő célja a szervezeti teljesítmény fenntartása vagy javítása. Teljesítmény esetében két szempont van: az eredményesség és hatékonyság. Hatékonyság azt jelenti, hogy a célok érdekében a rendelkezésre álló erőforrásokat gazdaságosan használják-e fel, míg az eredményesség azt, hogy a célok megfelelnek-e a külső elvárásoknak.²⁵²⁷

A változás folyamatának első lépése a jelenlegi helyzet elemzése, majd a változás fókuszpontjainak fontosság és sürgősség szerinti tisztázását követően a megvalósításhoz szükséges tényezők, így például kiktől és milyen mértékű ellenállás várható, milyenek a változásban érintettek erőviszonyai, elemzése következik. A két szakasz eredményeként választhatjuk meg a változtatási stratégiát, taktikát, valamint készíthetjük el a változási folyamat akciótervét.

A szervezeti változások során nem lehet elkerülni a szervezeti ellenállás kitermelődését, melynek több oka lehet.²⁵²⁸ Elképzelhető, hogy rosszul irányítják a változásokat, ez esetben a kudarc csaknem elkerülhetetlen. Emberi ösztön, pszichikum, bizonytalanságkerülés is meghúzódhat mögötte, hiszen a változás együtt járhat az anyagi lét veszélyeztetettségével, a munkahely létének fenyegetettségével, de a leggyakoribb az ún. kívülálló (outsider) effektus, ami azt jelenti, hogy a munkavállaló mint „kívülálló” személy passzív marad a változásokkal, azok kivitelezésével szemben, teljes mértékben a vezetésre bízva mindezeket. Az említett személyi okokon kívül szervezeti okai is lehetnek az

2526 Bartee, E.M.: A Holistic View of Problem Solving, Management Science, Vol. 20 (1973), 439–448.o.

2527 Dobák Miklós és társai: Szervezeti formák és vezetés, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006., 181–211. o.

2528 Bakacsi GY. – Balaton K. – Dobák M. – Máriás A.: Vezetés-szervezés II., Aula, Budapest, 1991, 189–192. o.

ellenállásnak. Ebbe a körbe tartozik a jelenlegi helyzet eltérő észlelése, hiszen a vezető látja először a teljesítmény veszélyeztetettségét, a beosztott nem kerül a problémával közvetlen kapcsolatba, ezáltal nem érzi a változás szükségességét. Ehhez hasonló a kíváncsi állapot eltérő észlelése, melynek során a változás kezdeményezői előtt világos jövőkép van, míg a többiek szelektív észlelés alapján alakítják ki véleményüket. Ebből az következik, hogy a változást kezdeményezők túlértékelik a változás által elérhető eredményeket és alulértékelik az ellenállást. Mindezek mellett az egyik legfontosabb szervezeti ok a hatalmi pozíciók, érdekek féltése, hiszen a változások a szervezet erőforrás-elosztási sémáját is megváltoztathatják, megkérdőjelezve egy-egy szakma vagy szervezeti egység létét. Kockázati tényezőként említhető a bizalomhiány, a kialakult szervezeti kultúra, szubkultúra (pl. szakszervezet) és a szervezeten belüli csoportok normarendszere is.²⁵²⁹

A változás elindítása előtt nagyon fontos az elősegítő és akadályozó erők viszonyát tisztázni, továbbá fontos eldönteni, hogy radikális, gyors vagy lassú, fokozatos stratégiát választunk. Kotter és Schlesinger szerint segíti a választást az ellenállás várható mértékének felmérése, így a kezdeményezők és az ellenállók hatalma, pozíciói, az hogy kiknél vannak a változás megtervezéséhez szükséges lényeges információk és kiknek az erőfeszítésére számíthatnak a megvalósítás során, valamint mekkora a változás tétje.²⁵³⁰

A szervezetfejlesztés vagy Organizational Development a szervezet egészének fejlesztésére irányul, de közben a szervezeti tagok fejlődését is szolgálja, ugyanakkor a belső folyamatokba való beavatkozás során külső tanácsadók, tréner bevonására is sor kerül. A szervezeti változás szempontjából az a legkedvezőbb, ha a változás során megszerzett tudás kódolásra kerül a szervezetben, hiszen ez a tudás tartósan elérhetővé, felhasználhatóvá válik más szervezeti tagoknak is. Ezt a folyamatot nevezzük szervezeti tanulásnak, melynek eredményeként a tudás akkor is megmarad a szervezetben, ha később az azt

2529 Sproull, L. S. – Hofmeister, K. R.: Thinking about implementation, *Journal of Management*, 1986., 43–60. o. alapján

2530 Schlesinger, P. F. – Sathe, V. – Schlesinger, L. A. – Kotter, J. P.: *Organization. Text, Cases, and Readings on the Management of Organizational Design and Change*, (3rd ed.), Irwin, Boston, MA, 1992. 350. o.

létrehozó tag távozik. Ebből következően a szervezeti tanulás nem azonos az egyes tagok tanulásának összegével.²⁵³¹

3. AZ ÉLETPÁLYA GYAKORLATI MEGVALÓSULÁSA

A sikeres humánerőforrás-menedzsment első lépéseként a jó szakember megszerzése a cél, aki nem pusztán a munkaidejét tölti le, hanem a munkáját odaadással végzi, hiszen csak így érhető el a legmagasabb szintű hatékonyság. Ezt követően viszont már a megtartásra kell fókuszálni, különben a képzésre fordított pénz, idő, energia elvész. A bíróság, mint látni fogjuk, az első lépcső érdekében alapos felvételi versenyvizsgát dolgozott ki, ugyanakkor a megtartás területén, a várhatóan magas fluktuáció miatt változtatások szükségesek. A megtartást követően fontos az elköteleződés biztosítása és az erre történő törekvés, hiszen nem mindegy, hogy a munkavállaló mennyire azonosul a szervezet céljaival, élvezi, és szakmai kihívásnak tekinti feladatait. Ennek érdekében szükséges egy motivációs rendszer kidolgozása, melyben a feladatok változatosságára kell törekedni, arra, hogy a munkavállaló ötleteivel, segítőkészségével hozzájáruljon a hatékonyság növeléséhez. A kiszámítható életpálya megkövetel egy hatékony, a teljesítmény értékelésére alkalmas rendszert. A fluktuáció csökkentése érdekében az életpálya egyes állomásait úgy kell kialakítani, hogy az abban való feladatteljesítés vonzó és alkalmas legyen az élethivatásszerű munkavégzésre.

3.1. A fogalmazó

A fogalmazó egyetemi jogi végzettséggel rendelkezik, a bírósággal igazságügyi szolgálati jogviszonyban áll és feladata a bírói tisztség ellátáshoz szükséges elméleti és gyakorlati ismeretek megszerzése.²⁵³²

²⁵³¹ Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010; 236-240. o.)

²⁵³² 2011. évi CLXI. törvény (továbbiakban: Bszi.) 157.§ (1) és 159. §

3.1.1. A felvételi

A bírósági fogalmazói állásokat nyilvános pályázat útján kell betölteni. A pályázatokat a határidő lejártát követő három hónapon belül kell elbírálni.²⁵³³ Bírósági fogalmazónak az a pályázó nevezhető ki, aki a jogszabályi feltételek mellett az OBH elnöke által lebonyolított felvételi versenyvizsgát sikeresen letette. A bírósági fogalmazók felvételi versenyvizsgájával kapcsolatos részletes igazgatási szabályokat az OBH elnöke határozza meg.²⁵³⁴ Ennek megfelelően 2016. március 1. napjától lépett hatályba a 3/2016. (II.29.) számú OBH utasítás a bírósági fogalmazók felvételi rendjéről szóló szabályzatról, mely hatályon kívül helyezte az Országos Igazságszolgáltatási Tanács 2007. évi 5. számú szabályzatát és az ennek módosításáról szóló 2010. évi 5. számú szabályzatot. Kiadásának célja a minőségi munkaerő egységes, objektív, átlátható rendben történő kiválasztásához és a bírósági fogalmazói utánpótlás folyamatos biztosításához fűződő szervezeti érdek, vagyis a felvételi során a legjobban teljesítő, az ellátandó feladat elvégzésére előreláthatólag a képességgel és készséggel rendelkező jelöltek nyerjenek felvételt

A szabályzat alapelvei között rögzíti, hogy a pályázatoknak a lehető legszélesebb jelölti kör számára elérhetőnek kell lennie, ennek érdekében a pályázati határidő meghatározásakor figyelni kell a jogi egyetemek záróvizsga-időszakainak időpontjára. Annak érdekében, hogy az álláshelyek a leghamarabb betölthetők legyenek, a pályázati határidő lejártát követően meg kell tartani az írásbeli és a szóbeli versenyvizsgákat, melyeknek a fogalmazói feladatok magas szintű ellátásához szükséges képességeket és készségeket kell mérniük. A pályázatok kezelése, a kapcsolattartás, a felvételi versenyvizsga megszervezése és lebonyolítása a Magyar Igazságügyi Akadémia feladata.

A munkáltatói jogkört gyakorló elnökök, vagyis a kinevezők az OBH elnökének megkeresésére, évente két alkalommal tájékoztatják az OBH elnökét a betölteni kívánt fogalmazói álláshelyek számáról és a leendő szolgálati helyről.²⁵³⁵ Az OBH

²⁵³³ Iasz. 14. § (6)

²⁵³⁴ Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény (továbbiakban: Iasz.) 14. § (10) bekezdés

²⁵³⁵ A bírósági fogalmazók joggyakorlatáról és képzéséről szóló 11/1999. (X.6.) IM rendelet 1/A. § (1)

ezt követően meghatározza a versenyvizsgák időpontjait és az álláshelyek betöltésének határidejét.

A pályázatok közzétételének elsődleges helye a Bírósági Közlöny, de megjelennek a bíróságok saját, valamint központi honlapján, továbbá két nagy példányszámú országos közéleti napilapban, esetlegesen az egyetemek állam- és jogtudományi karain.

A pályázónak pályázati anyaga keretében a szükséges dokumentumok mellett csatolnia kell a többletpontra jogosító körülményeket igazoló okiratokat is. Amennyiben a pályázó több álláshelyre jelentkezik, akkor ezek sorrendjét a jelentkezési lapon jelölnie kell. A hiányosan vagy késedelmesen benyújtott pályázat érvénytelen. Az OBH értesíti a kinevezőket, ha a pályázók között van olyan, aki jogszabályban foglalt okból mentesül a versenyvizsga letétele alól, így például a jelentkezési lapon kérte, hogy a korábbi szóbeli versenyvizsga időpontjától számított egy naptári éven belül benyújtott pályázatát a korábbi eredménye alapján bírálják el.²⁵³⁶ A vonatkozó rendelet szerint a pályázat elbírálása szempontjából versenyvizsgára nem köteles pályázónak kell tekinteni azt is, aki a pályázat beérkezésének időpontjában bírósági fogalmazói kinevezéssel rendelkezik.²⁵³⁷ A gyakorlatban ugyanakkor a törvényszékek megkövetelik az egy éven belüli, érvényes fogalmazói versenyvizsga meglétét.²⁵³⁸

A felvételi eljárás írásbeli és szóbeli szakaszból áll. A vizsgakérdések és feladatok évenkénti meghatározását, értékelését a Felvételi Versenyvizsga-bizottság tagjai végzik, olyan bírák, bírósági vezetők, akik a fogalmazókkal napi szinten kapcsolatban vannak, ezáltal a feladatok teljesítéséhez szükséges képességeket, készségeket ismerik.

A szóbeli vizsgabizottságot a jelölt személyekből az OBH állítja össze. A bizottságnak három tagja van, akik lehetőleg egymástól eltérő bírósági szintre, más szolgálati helyre és eltérő ügyszakba kerültek beosztásra, továbbá ítélkező, illetve igazgatási feladatot ellátó bíráknak kell lenniük. A munkáltatói jogkört

²⁵³⁶ Iasz. 14. § (9)

²⁵³⁷ A bírósági fogalmazók joggyakorlatáról és képzéséről szóló 11/1999. (X.6.) IM rendelet 1/B. § (1)

²⁵³⁸ <http://birosag.hu/fogalmazoi-palyazat> (letöltve: 2016. augusztus 7.)

gyakorló bíróság elnöke ugyanakkor nem lehet a bizottság tagja, ha a vizsgázók között olyan pályázó van, aki a vezetése alatt álló bíróságra kiírt álláspályázatra jelentkezett. A szabályzat emellett rendelkezik a kizárási okokról és az elfogultság esetén követendő eljárásról.

Az írásbeli versenyvizsgára több időpont is kitűzhető és több helyszínen is megtartható. Az OBH az írásbeli vizsgát megelőzően az előforduló feladatokhoz hasonló típusfeladatokat tesz közzé a bíróságok honlapján. Az írásbeli vizsgán az érvényes pályázatot benyújtók vehetnek részt. Az írásbeli vizsga célja, hogy felmérje a pályázónak a jogi problémák felismerésére, eldöntésére, illetve álláspontjának megfogalmazására való képességét.²⁵³⁹ A vizsgán valamennyi pályázó anonim módon, a személyéhez rendelt kódszámmal vesz részt. Segédanyag,- és eszköz nem vehető igénybe, a versenyvizsga rendjének megzavarása a felvételi eljárásból való kizárást is eredményezheti. Az írásbeli feladatok értékelése értékelő lapon megadott szempontok szerint történik. Az értékelés eredményét az OBH a bíróságok honlapján közzéteszi.

A szóbeli versenyvizsgán azon érvényes pályázattal rendelkező pályázó vehet részt, aki az írásbeli vizsgán az elérhető pontok több mint felét megszerezte. A szóbeli versenyvizsga-bizottság tagjai jogosultak megismerni a pályázó pályázatát, írásbeli vizsgájának eredményét. A vizsgán a Magyar Igazságügyi Akadémia vezetője által kijelölt vizsgabiztos is részt vesz. A pályázó részére a szóbeli versenyvizsga keretében biztosítani kell, hogy röviden ismertesse motivációit, a megpályázott álláshellyel kapcsolatos ismereteit. A szóbeli vizsgán a pályázónak az általános jogi műveltségéről, szóbeli kifejező-, döntés- és konfliktuskezelési képességéről kell számot adnia.²⁵⁴⁰ Ennek megfelelően a vizsgán a pályázóknak meghatározott értékelési szempontok mérésére alkalmas helyzetgyakorlatokat, jogeseteket kell megoldaniuk, melyekhez hasonló típusfeladatokat az OBH a bíróságok honlapján közzétesz. A szóbeli vizsga eredményének kihirdetését megelőzően a vizsgázóknak még lehetősége van a megpályázott álláshelyek sorrendjén módosítani. A bizottság a pályázók vizsgáját

2539 11/1999. (X.6.) IM rendelet 1/B. § (4)

2540 11/1999. (X.6.) IM rendelet 1/B. § (4)

zárt tanácskozáson értékeli és annak eredményét, valamint az összpontszámot a pályázók számára kihirdeti. A pályázónak ezt követően lehetősége van a pontszámítás helyességét kifogásolni, melyet az OBH legkésőbb két munkanapon belül elbíráل. Végül a vizsgabizottság a pályázó részére az eredményes versenyvizsgáról tanúsítványt ad át.

Amennyiben a pályázó az írásbeli vagy a szóbeli versenyvizsgán önhibáján kívüli okból nem tud részt venni, akkor távolmaradását legkésőbb a vizsga másnapján az OBH-hoz címzett igazolási kérelemben, melyhez csatolni kell a mulasztás vétlenségét alátámasztó okiratokat, kimentheti és egyidejűleg pótvizsga lehetőségének biztosítását kérheti. A kérelmet az OBH bírálja el.

A versenyvizsga írásbeli és szóbeli része is pontozással értékelendő, a 120 pontos összpontszámból az írásbeli és a szóbeli is 60-60 pontot tesz ki. Az írásbeli feladatok javításánál azonos, 15 %-os arányban kerül értékelésre a helyesírás, írásbeli kifejezőkészség, fogalmazástechnika, szabatosság, általános tájékozottság az érintett témakörökben, anyagi és eljárásjogi ismeretek alkalmazása, logikai készség, érveléstechnika, probléma-, helyzetfelismerés és elemzés, lényeglátás, lényegi információk megfelelő rögzítése, saját szakmai vélemény, döntési képesség és kisebb, 10 %-os részben az empátikus készség, kreativitás, egyéb értékelt készségek. A szóbeli versenyvizsga során a pályázó általános és speciális jogi műveltségét, szóbeli kifejező és kommunikációs készségét, lényeglátást, koncentrációs-, konfliktuskezelő és döntések meghozatalára vonatkozó képességeit és logikai készségét, érveléstechnikáját kell egyenként és együttesen értékelni.

A pályázó a versenyvizsgán elért összpontszámához maximálisan 30 többletpontot szerezhet. Ennek megfelelően a diploma summa cum laude minősítése esetén 20 pont, cum laude minősítés után 15 pont szerezhető. A bíróság elnöke által igazoltan eltöltött hat hetes szakmai gyakorlatért 6 pont, a jogi egyetemi tanulmányok folytatásához kötődő, minimum 2 hónapos külföldi tanulmányúton való részvételért 4 pont adható. Az OBH által meghirdetett tudományos pályázaton és az OTDK-n elért első helyezés után 8, második

helyezésért 6 és végül harmadik helyezésért 4 pont, a jogi diploma megszerzéséhez szükséges középfokú nyelvvizsgán túl megszerzett felsőfokú nyelvvizsgáért 8, középfokú nyelvvizsgáért 6 pontot kell hozzászámítani. Érdeemes megemlíteni, hogy továbbra is kizárólag a diploma minősítése számít, a végzés helye, tagozat nem. A Magyar Akkreditációs Bizottság utoljára 2006-ban végezte el a jogász szakok párhuzamos értékelését²⁵⁴¹, ekkor négy szak kapta meg a kiválósági hely minősítést²⁵⁴², de azóta is egyéb kiadványok – így például HVG Diploma, Heti Válasz felsőoktatási rangsora – évente különböző szempontok szerint rangsorolják az egyetemeket. Az elméleti részben már kifejtésre került a statisztikai diszkrimináció. Az Egyesült Államokban fordított a helyzet és a végzés helye az elsődleges, tekintettel arra, hogy az osztályozás során elkerülhetetlen az oktatói szubjektivitás megjelenése. A társadalmi mobilitást ugyanakkor a diploma minősítésére nagyobb hangsúlyt helyező felvételi jobban elősegítheti akkor, amikor a bekerülés nem elsősorban az érettségi, felvételi eredménytől, hanem az anyagi háttértől függ, mivel a hallgatók közt az állami finanszírozású képzésen lévők száma elenyésző. Abban az esetben viszont, ha a bekerülés a többséget képviselő állami férőhelyre az anyagi helyzettől függetlenül, szinte kizárólag a kompetencia és teljesítmény alapú felvételtől függ, a magasabb pontszámú szakokon vélhetően többet kell teljesíteni egy vizsgán, hiszen az általában alkalmazott normál eloszlás megvalósulásához, a jobb képességű évfolyamtársak miatt, többet kell teljesíteni. Ehhez adódik még, hogy az egyes egyetemeken nem azonos a tantárgyak számonkérési formája. A felsőoktatási törvény kimondja, hogy egy adott ismeret elsajátításáért egy alkalommal adható kredit.²⁵⁴³ Ebből következően egyes egyetemeken a két féléves tárgyak esetében félévente, a kollokviumok után adnak kreditet és nem tartanak alapvizsgát, szigorlatot,²⁵⁴⁴ míg más képzési helyek félévente nem adnak kreditet a vizsga után, csak év végén az egész éves anyagot számon kérő alapvizsgát, szigorlatot követően.²⁵⁴⁵

2541 2006/4/IV. sz. MAB határozat – a jogász szakok párhuzamos vizsgálata – Akkreditációs jelentés

2542 2006/4/V/1-5, 9. MAB határozat

2543 A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 49. § (5) bekezdés

2544 Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar: Az osztatlan jogász mesterképzési szak (MA) mintatanterve 2015-16-tól kezdettek számára 3-12.o.

2545 Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar: Osztatlan jogász mesterképzés mintatanterve 2010. szeptemberétől 2-9.o.

A fogalmazói versenyvizsga akkor eredményes és a kinevezők felé annak a pályázati anyaga továbbítható, aki a szóbeli és az írásbeli versenyvizsgán is megszerezte az elérhető pontszámok több mint felét. Ezt követően a kinevező, a versenyvizsga eredményének és a pályázati anyagnak az ismeretében a pályázókat meghallgatja. A kinevezőnek figyelemmel kell lennie a pályázónak a versenyvizsga során elért eredményére. A döntésről értesíteni kell a pályázót és az OBH-t, utóbbi felé a rangsortól való eltérést a kinevező indokolni köteles. Amennyiben a pályázók között van olyan, aki az összpontszám 90%-át vagy annál több pontot szerzett, a kinevező nem nevezhet ki alacsonyabb pontszámot szerzett pályázót. Ha több ilyen pályázó is van, akkor a kinevezőnek a meghallgatásukat követően kell választania közülük. Abban az esetben, ha a pályázó jelöl meg több álláshelyet, akkor az OBH a sorrendben megjelölt további bíróságok elnökeit tájékoztatja. Amennyiben az álláshely nem kerül betöltésre az OBH tájékoztatja a várólistán szereplőket a betöltetlen státuszról és felhívja őket, hogy nyilatkozzanak arról, kívánják-e, hogy a kinevező felvételi eljárás nélkül, az egy éven belül szerzett pontszámuk alapján bírálja el a pályázatukat. A kinevező ezt követően a jelentkezőt meghallgatja és dönt a kinevezésről vagy a pályázat eredménytelenné nyilvánításáról és erről a pályázót, valamint az OBH-t tájékoztatja.

Az eredményes versenyvizsgát tett, de felvételt nem nyert, valamint a fogalmazói kinevezéssel rendelkező pályázókról az OBH évente országos várólistát készít. Az OBH a versenyvizsga lebonyolításáról és eredményéről írásbeli összefoglaló jelentést készít az OBH elnöke részére.²⁵⁴⁶

3.1.2. A fogalmazói szolgálati viszony létesítése, módosítása, megszűnése

A munkáltatói jogkört a bírósági fogalmazók felett a törvényszék elnöke gyakorolja.²⁵⁴⁷ Ennek megfelelően a jogszabályokban foglaltak kiegészítése, pontosítása érdekében a fogalmazóképzés rendjéről a törvényszék illetékességi területére kiterjedően saját szabályzatot alkothat. A szolgálati viszony

²⁵⁴⁶ 3/2016. (II.29.) számú OBH utasítás a bírósági fogalmazók felvételi rendjéről szóló szabályzatról

²⁵⁴⁷ Iasz. 8. § (1) bekezdés e) pontja

kinevezéssel és annak elfogadásával jön létre. A jogszabály részletesen meghatározza a kinevezés feltételeit, valamint a kizáró okokat. Az ehhez kapcsolódó dokumentumokat már a versenyvizsgára történő jelentkezéskor igazolnia kellett a pályázónak. A kinevezés határozatlan vagy legfeljebb három évig tartó határozott időre szólhat. A jogszabály szerint határozott időre kell kinevezni azt, aki az előírt képesítés megszerzésére halasztást kapott és akit tartósan távollévő helyére vagy nem rendszeresített álláshelyre alkalmaztak. A gyakorlatban a fogalmazók egy éves határozott időre kerülnek kinevezésre, majd ennek elteltét és a vizsgálat lefolytatását követően kerül sor a határozatlan időtartamú meghosszabbításra. A határozott idejű munkaviszony, tekintettel arra, hogy a jogszabály szerint próbaidő nem köthető ki, egyfajta meghosszabbított próbaidőként funkcionál. Előfordul ugyanakkor az is, hogy a bizonyos időtartamra szóló határozott idejű kinevezések láncszerződésként többször ismétlődnek, ami egy kisebb létszámmal működő bíróságon jogilag aggályos is lehet.²⁵⁴⁸ Célszerű lenne, ezért az Iasz. 15/A. § (1) bekezdésének akként történő módosítása, hogy három hónapos próbaidő kiköthető legyen a frissen felvett fogalmazó esetében. Mindezt az is indokolja, hogy a képességek, készsége megléte a versenyvizsga során felmérésre kerül, ugyanakkor bizonyos tulajdonságok, valamint az, hogy a munkahelyi kollektívába képes-e beilleszkedni a jelölt, csak hosszabb idő elteltét követően derülnek ki.

A fogalmazónak tevékenysége megkezdése előtt a munkáltatói jogkört gyakorló törvényszéki elnök előtt esküt kell tennie, akadályoztatása esetén annak megszűnésétől számított nyolc napon belül kell letennie. Emellett vonatkoznak rá az igazságügyi alkalmazottakra általánosságban megállapított összeférhetlenségi szabályok, melynek négy típusát különböztetjük meg:

- a) gazdasági összeférhetlenség: kereső foglalkozást csak a munkáltatói jogkör gyakorlójának előzetes engedélyével végezhet, ugyanakkor munkaidejét nem érintő tudományos, oktatói, művészeti, lektori, szerkesztői, sport-, a jogi oltalom alá eső szellemi tevékenységet és nevelőszülői foglalkoztatási jogviszonyt létesíthet, de ezt köteles bejelenteni a

2548 MK 6. számú állásfoglalás, BH.1999.524.

munkáltatónak,

b) politikai összeférhetetlenség: pártban tisztséget nem viselhet, párt nevében vagy érdekében közszereplést nem vállalhat, ugyanakkor „egyszerű” párttag lehet,

c) hozzátartozói összeférhetetlenség: az igazságügyi alkalmazott hozzátartozójával irányítási, ellenőrzési vagy elszámolási kapcsolatba nem kerülhet, de ezen tilalom alól a munkáltató kivételes esetben felmentést adhat,

d) az igazságügyi szervezetrendszer presztízséből és feddhetetlenségéből adódó összeférhetetlenség: nem folytathat a beosztásával összeegyeztethetetlen és olyan tevékenységet, mely a pártatlan munkavégzését veszélyeztetné és ez nemcsak a munkavégzésre, hanem a magánéletre is kiterjedhet.²⁵⁴⁹

3.1.3. A fogalmazó képzése

Az egységes központi fogalmazóképzés feladatait az OBH szervezetén belül működő Magyar Igazságügyi Akadémia (továbbiakban: MIA) látja el.²⁵⁵⁰ Ennek megfelelően az OBH elnöke a képzéssel kapcsolatos feladatkörében meghatározza a bírósági fogalmazók egységes központi képzésének rendszerét.²⁵⁵¹

A fogalmazóképzés három év, alapja az egyéni tanulás.²⁵⁵² Célja, hogy a fogalmazó a bírósági jogalkalmazás szempontjából meghatározó jogi ismeretek elmélyítése mellett megismerje a bírói gyakorlatot, elsajátítsa az ítékezés szakmai szabályait és munkamódszerét, alakítsa ki az ítékezéshez szükséges képességeket. Ennek eredményeként el kell érni, hogy a fogalmazó alkalmazni

²⁵⁴⁹ Iasz. 36-37. §§

²⁵⁵⁰ Bszi. 171/A. § (1) és (2)

²⁵⁵¹ Bszi. 76. § (7) d)

²⁵⁵² 11/1999. (X.6.) IM rendelet 10. § (1) (2)

tudja az ügyviteli szabályokat, behatóan ismerje a joggyakorlatot, ismereteket szerezzen a munkaszervezési módszerekről, valamint ismerje meg a bírói hivatás etikai normáit.²⁵⁵³ Mindezek érdekében a joggyakorlat keretében biztosítani kell, hogy minden bírósági szinten és ügyszakban megfelelő gyakorlatot szerezzen, határozattervezeteket készítsen, jegyzőkönyvet vezessen és önállóan tartson ügyfelfogadást.²⁵⁵⁴ A fogalmazó önálló hatáskörét törvény állapítja meg, ugyanakkor mivel ezen időszak célja a tanulás, az önálló aláírási jogosultság köre rendkívül szűk terjedelmű, mindössze a cégbíróági eljárások bizonyos eseteiben fordul elő.²⁵⁵⁵ A lehetőségekhez mérten elő kell segíteni, hogy a joggyakorlat ideje alatt, legfeljebb hat hónapos időtartamban a fogalmazó a jogalkalmazás egyéb területein, így például ügyészségen, nyomozó hatóságnál vagy a közigazgatásban is ismereteket szerezzen. A konkrét szakterület kiválasztásánál figyelembe kell venni a fogalmazó véleményét.

A fogalmazóképzés tehát egyrészt elméleti, másrészt gyakorlati részből áll. Ennek érdekében a fogalmazó részére készített beosztási tervben biztosítani kell a gyakorlati munka és az elméleti képzés összhangját, melyet a vonatkozó szabályzat akként pontosít, hogy a fogalmazó gyakorlati foglalkoztatása az egyénileg elkészített joggyakorlati beosztás alapján, elméleti oktatása a képzési terv szerint történik.²⁵⁵⁶ A tervezési időszak legalább egy év és a képzési év szeptember 1. napjától június 30. napjáig tart. Az évenkénti képzési tervet a törvényszék elnökének²⁵⁵⁷ a tárgyév március 31. napjáig kell megküldenie az OBH-nak. Lehetőség van arra is, hogy több törvényszék regionális tervet készítsen.

Az elméleti képzés keretében, a jogi szakvizsgára való sikeres felkészülés és a gyakorlati ismeretek elmélyítése céljából a bíróság elnöke tanulókörök

2553 11/1999. (X.6.) IM rendelet 2. § (1) (2)

2554 Iasz. 3. § (2)

2555 Iasz. 3. § (2) bekezdés és a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény

2556 A fogalmazók joggyakorlatáról, képzéséről és értékeléséről szóló 1999. évi 14. számú OIT szabályzat 7. § (1)

2557 A törvényszék elnöke a munkáltatói jogok gyakorlását egészben vagy részben, így a képzéssel kapcsolatos teendőket, a helyettesére vagy más vezető beosztású alkalmazottra átruházhatja, ezért törvényszékenként eltérő lehet, hogy ki látja el az oktatásfelelősi feladatokat.

formájában képzést szervez a fogalmazók részére, melyen a részvétel kötelező.²⁵⁵⁸ A fogalmazó továbbá a beosztása szerint részt vesz a kollégiumi üléseken és szakmai tanácskozásokon. Emellett a képzés keretében biztosítani kell azt is, hogy a fogalmazó legalább egy alkalommal országosan szervezett képzésben vehessen részt. Ennek megvalósítása érdekében szervezi meg a MIA a bírósági fogalmazók szakvizsgára felkészítő képzését, mely a szakvizsgához igazodóan három modulból áll, egyenként egy hetes képzéssel. A törvényszék elnöke a jogi szakvizsgára való felkészüléshez részvizsgánként tizenöt munkanap, míg beszámolókra a munkavégzésre kijelölt helyen való felkészülés céljából egy-egy nap munkaidő-kedvezményt biztosíthat.²⁵⁵⁹ A fogalmazó ugyanakkor a részére biztosított írásbeli anyagok költségének, valamint a képzésben részt vevő bíró díjazása és a munkaidő-kedvezmény idejére járó illetmény arányos részének megtérítésére kötelezhető, ha az előírt képzésben neki felróható okból nem vesz részt vagy a vizsgákat nem teszi le, továbbá ha a képzés befejezésétől, illetve a vizsga leteltétől számított három éven belül a szolgálati viszonyát neki felróható okból vagy az ő kezdeményezésére szüntetik meg.²⁵⁶⁰

A joggyakorlat ideje három év, amely a munkába állás napján kezdődik. A jogszabály és az OIT szabályzat részletesen felosztja ezen időtartamot bírósági szintenként és ügyszakonként. Ügyelni kell arra is, hogy a két hónapos vagy annál rövidebb gyakorlat idejét úgy kell meghatározni, hogy az ne essen egybe a nyári törvénykezési szünettel. Ennek oka, hogy ezen hónapok tárgyalásmentes időszaknak tekinthetők, valamint az évi rendes szabadságok kiadására is ekkor kerül sor.²⁵⁶¹

Ezen beosztási rendtől a bíróság elnöke eltérhet, azonban ekkor is törekedni kell arra, hogy a fogalmazó minél több ügyszakban szerezzon gyakorlatot. Ennek megfelelően célszerű a képzési tervben meghatározott időtartamot biztosítani arra, hogy a fogalmazó titkárok mellett is lásson el feladatokat. A fogalmazói joggyakorlatot ugyanis a titkári követi, melyben a feladat- és hatáskörök eltérőek

2558 11/1999. (X.6.) IM rendelet 3-5. §§

2559 1999. évi 14. számú OIT szabályzat 27. §

2560 1999. évi 14. számú OIT szabályzat 28. §

2561 1/2016. (II.15.) OBH elnöki ajánlás

a bírói munkától, ugyanakkor a fenti jogszabályi felosztás szerint nincs kötelező jelleggel előírva a fogalmazók számára titkárok melletti munkavégzés.²⁵⁶² A jogszabályi felosztástól történő eltérésre kerül sor abban az esetben is, ha a fogalmazó olyan más jogász munkaterületről érkezett, ahol az eltöltött joggyakorlati idő a szakvizsgálathoz szükséges három éves időtartamba beszámítható. Emellett lehetőség van arra is, hogy a fogalmazó a joggyakorlati beosztásban meghatározott foglalkoztatási idő kitöltését követően fennmaradó időt a választásának megfelelő ítélkezési vagy ha biztosított, akkor ahhoz kapcsolódó tevékenységet végző más szakterületen töltse el.²⁵⁶³

A joggyakorlat alatt a törvényszék elnöke a fogalmazó mellé joggyakorlatot vezető, úgynevezett instruktör bírót jelöl ki. A fogalmazó az instruktör szakmai véleményét, irányítását köteles figyelembe venni.²⁵⁶⁴

3.1.4. A fogalmazó értékelése

A fogalmazók tevékenységét folyamatosan, meghatározott pontrendszer szerint kell értékelni, melybe a joggyakorlati idő alatt végzett munka, így a határozat-tervezetek minősége, a beszámolók eredménye, a többlet szakmai tevékenységek, valamint a jogi szakvizsgán elért minősítés is beleszámít. Az értékelés tehát egyrészt a joggyakorlati kimutatás, másrészt a munkáltató vagy az általa kijelölt igazgatási vezető által adott írásbeli értékelés alapján történik.

A fogalmazó a munkájáról joggyakorlati kimutatást vezet és ebben kerülnek feltüntetésre a gyakorlati és elméleti képzés keretében szerzett pontok.

Némi ellentmondás mutatkozik, hiszen a fogalmazónak a jogszabály szerint²⁵⁶⁵ évente ötven, míg az OIT szabályzat alapján²⁵⁶⁶ a törvénykezési szünet kivételével két havonta tíz érdemi határozat-tervezetet kell elkészítenie. Külön

²⁵⁶² Megjegyzendő, hogy a törvényszék elnöke a saját hatáskörében kiadott szabályzatban előírhatja, hogy a képzési tervet úgy kell elkészíteni, hogy a polgári és büntető elsőfokú joggyakorlat magában foglaljon bizonyos tartamú titkárok mellett eltöltött joggyakorlatot is.

²⁵⁶³ 1999. évi 14. számú OIT szabályzat 12. §

²⁵⁶⁴ 11/1999. (X.6.) IM rendelet 6. §

²⁵⁶⁵ 11/1999. (X.6.) IM rendelet 8. § (3)

²⁵⁶⁶ 1999. évi 14. számú OIT szabályzat 14. §

kell értékelni a határozat-tervezeteket és külön a kurrenciális ügyintézés, jegyzőkönyvvezetést. Az értékelés mindkét esetben 1-5 pontig terjedő skálán történik havonta, évente tíz alkalommal és az a bíró végzi, aki mellett a fogalmazó a munkáját végezte. A kurrenciális ügyintézés és a jegyzőkönyvek értékelése során a szorgalmat, az önállóságot az elvégzett munka külalakját, az ügyviteli és eljárásjogi szabályok megtartását, az időszerűséget, továbbá a feladatmegoldó készséget kell vizsgálni. A határozat-tervezetek és a bíróság nyilvános ügyfélfogadási napján (panasznapon) felvett jegyzőkönyvek értékelése során a külalak, a közérthetőség, a szerkesztés, a logikai helyesség és az anyagi jogszabályok alkalmazása az értékelés alapjául szolgáló szempontok. Ha a fogalmazó érdemi határozat-tervezeteinek száma egy év alatt nem éri el a jogszabály szerinti legalább 50 darabot, akkor a pontok számát öttel csökkenteni kell. Ennek megfelelően külön-külön havonként öt, évente ötven, a teljes joggyakorlati idő alatt százötven pont érhető el, melyeket a foglalkoztatás teljes értékelése során össze kell számítani. A joggyakorlati kimutatásban az együttes értékelésnél a háromszáz pont 85 %-ától öt, 75 %-ától négy, 65 %-ától három, 60 %-ától kettő, 50 %-ától egy pont adható. Ha a fogalmazó a három éves joggyakorlatának csak egy részét töltötte a bíróságon, akkor az említett százalékos számítást a bíróságon töltött idő alatt elérhető maximális összpontszámhoz viszonyítottan kell számítani.

Az elméleti képzés értékelése oly módon történik, hogy a tanulóköröket az elhangzottakból és a vonatkozó joganyagból álló beszámoló követi, mely lehet szóbeli és írásbeli. A képzési idő alatt összesen legalább 15 beszámoló van, mely elméletileg lefedi a szakvizsga teljes anyagát. A beszámolók időpontját a képzési tervben a törvényszék elnöke határozza meg, valamint indokolt kérelemre halasztást is ő engedélyezhet. A beszámolót a beszámoltató bíró értékeli a jogszabályok gyakorlati ismerete és a szakszerű kifejezőmód alapján. Az eredményt be kell vezetni a joggyakorlati kimutatásba oly módon, hogy a kitűnő eredmény öt, a jeles négy, a jó három, a közepes kettő, a megfelelt egy pontot ér. Az elégtelen beszámoló miatt öt pont levonás jár. Ha a fogalmazó az eredményen javítani kíván, akkor beszámolónként egy alkalommal jogosult ezt kérni és ilyenkor a joggyakorlati kimutatásban, a korábbi áthúzva, a megismételt

beszámoló eredményét kell feltüntetni. A teljes joggyakorlati idő alatt a beszámolók alapján összesen hetvenöt pont szerezhető, melynek 90 %-ától öt, 80 %-ától négy, 70 %-ától három, 60 %-ától kettő, 50 %-ától egy pont kapható.

Szakmai többlettevékenységnek minősül a jogi ismeretek oktatásában való részvétel, a szakmai pályázatokon, versenyeken elért eredmény és a publikáció, melyet a törvényszék elnöke évente 1-5 pont adományozásával ismerhet el. A kimutatás lezárásakor a szakmai többlettevékenységért évente adott pontszámok számtani átlaga veendő figyelembe.

A jogi szakvizsga eredményét a bizonyítvány minősítésének²⁵⁶⁷ megfelelően kell figyelembe venni úgy, hogy kitűnőért öt, jelesért négy, jóért három, közepesért kettő, megfeleltért egy pont jár.

A joggyakorlati idő befejezése után a bíróság elnöke a joggyakorlati kimutatást lezárja. Ennek keretében a fent részletezettek összegeként maximálisan 20 pont szerezhető.²⁵⁶⁸ A teljes joggyakorlati idő alatt elért pontszámokat a titkári kinevezésnél, valamint a bírói kinevezésre vonatkozó javaslat megtételénél figyelembe kell venni.

Mindezek mellett a fogalmazó munkáját a munkáltató a bírósági titkárrá történő kinevezést megelőzően írásban is köteles értékelni.²⁵⁶⁹ Ezen értékelés célja a végzett munka elfogulatlan megítélése, a teljesítményt befolyásoló ismeretek, képességek és személyiségjegyek feltárása, ezáltal a szakmai fejlődés elősegítése. Ennek megfelelően egy, a jogszabály mellékletét képező²⁵⁷⁰ értékelési lapon a szakmai ismeret és jártasság, a pontosság, szorgalom, írásbeli és szóbeli kifejezőképesség kerülnek értékelésre egy öt fokozatú skálán: kiváló, átlag feletti, jó, átlagos és nem megfelelő. Végül a nevezett minősítések szerint egy összegző megállapításra is sor kerül. Az elkészült értékelést szóban kell

2567 A jogi szakvizsgáról szóló 5/1991. (IV.4.) IM rendelet 10. § (2) és (3) bekezdései

2568 11/1999. (X.6.) IM rendelet 10-11. §§

2569 Fentebb már kifejtésre került, hogy a törvényszék elnöke a fogalmazóképzésre saját szabályzatot alkothat. Tekintettel arra, hogy a fogalmazókat első alkalommal egy év határozott időre veszik fel, ezért előfordul, hogy a törvényszék elnöke az általa kibocsátott szabályzatban az egy év lejártát követően is előírja a fogalmazó írásbeli értékelését a továbbfoglalkoztatásról szóló döntés megalapozása érdekében.

2570 Iasz. 1. számú melléklet

indokolni, de ha az összegző megállapítás nem kiváló, akkor írásban is. Az eredményt a fogalmazóval ismertetni kell, aki ennek tényét aláírásával igazolja, valamint észrevételt tehet, a valótlan vagy a személyiségi jogát sértő megállapítás ellen, ha azt az értékelő az ismertetést követő tizenöt napon belül nem változtatja meg, bírósághoz fordulhat. Emellett garanciális jellegű szabály, hogy kérésére az értékelés kialakításába az érdek-képviseleti szerv képviselőjét is be kell vonni, aki észrevételeit az értékelési lapon rögzíti, valamint részt vehet az értékelés ismertetésén.²⁵⁷¹

Érdemes megjegyezni, hogy az értékelés során célszerű lenne bevezetni, az úgynevezett 360 fokos értékelési módszert, melynek lényege, hogy a fentebb is vázolt, kvantitatív, hagyományos alá-fölérendeltségi viszonyra alapuló formális mérés mellett az értékelés visszafelé, a beosztottak irányából, valamint az oldalirányú munkakapcsolatok, munkatársak felől is megtörténik. A módszer előnye, hogy a szubjektív vélemények jobban összemosódnak, nagyobb teret nyer az objektivitás.²⁵⁷²

3.2. A titkári kinevezés

A bírósági titkár a fogalmazóhoz hasonlóan igazságügyi alkalmazott, aki felett a munkáltatói jogkört a törvényszék elnöke gyakorolja, ugyanakkor szemben a fogalmazói kinevezéssel, feltétel a jogi szakvizsga és a bírói pályaalakalmassági megléte.²⁵⁷³ A kinevező pályázatot írhat ki titkári státusz betöltésére, ugyanakkor ez nem kötelező. A jogszabály hasonlóan a fogalmazó státuszhoz, részletesen meghatározza a kinevezés egyéb, általános feltételeit, valamint a kizáró tényezőket. Ennek oka, hogy a pozíció nemcsak fogalmazóként nyerhető el, hanem külső személy is pályázhat. A szolgálati jogviszony létesítésekor ugyanakkor nem köthető ki próbaidő, ezért a kinevezés, a fogalmazóknál megismertekhez hasonlóan, határozott időre jön létre, ugyanazokat a jogi aggályokat felvetve.

²⁵⁷¹ Iasz. 53-54.§§

²⁵⁷² Dr. Finna Henrietta: Egyéni teljesítményértékelés (www.uti.bme.hu; letöltve: 2016.08.08.)

²⁵⁷³ Iasz. 2. § (2) és 13. § (1)

A pályaalakmassági vizsgálatot részletesen rendelet szabályozza²⁵⁷⁴, e helyütt csak az életpálya vonatkozásában szükséges képességek, készségek része kerül ismertetésre. A vizsgálatot az Igazságügyi Szakértői és Kutató Intézetek állományába tartozó igazságügyi orvos, pszichiáter, valamint pszichológus szakértők végzik. Megjegyzendő, hogy a jogszabály a titkári kinevezésre vonatkozó alkalmasságnál is vizsgálni rendeli a bírói munka ellátásához szükséges egészségi, fizikai és pszichikai képességek meglétét. Ennek megfelelően a pályaalakmassági vizsgálat magában foglalja az orvosi, pszichiátriai és pszichológiai vizsgálat mellett a jogszabályban foglalt²⁵⁷⁵ kompetenciák, így a döntési- és együttműködési képesség, elemző gondolkodás, előrelátás, fegyelmezettég, felelősségtudat, határozottság, igényesség, integritás, kommunikáció, konfliktuskezelés, kreativitás, magabiztosság, önállóság, probléma- és helyzetelemzés, problémamegoldás, szakmai ismeretek alkalmazása, szervező és tervezőképeség, szóbeli, írásbeli kommunikációs készség, tárgyilagosság vizsgálatát. A pszichológiai vizsgálat célja a vizsgált személy személyiségének, intelligencia- és karakterjellemzőinek megállapítása, míg a kompetenciavizsgálaté, hogy a vizsgált személy rendelkezik-e a bírói feladatok ellátásához szükséges készségekkel, képességekkel és viselkedéselemekkel. Mindezt indokolja az is, hogy az értékhatárok megváltozásával több, korábban bűncselekménynek minősülő cselekmény ma már szabálysértés, melyet országos szinten többnyire titkárok bírálnak el. A kompetenciákat 0-3 pontig terjedő skálán kell értékelni: nem megfelelő, megfelelő, jó, kiváló. A végeredményt az egyes kompetenciákra adott pontok összegzésével kell megállapítani és összesen 60 pont érhető el. A vizsgálat alapján a vizsgált személy részére alkalmas vagy nem alkalmas minősítés adható. Nem alkalmas, akiről bármely részvizsgálatot végző szakértő megállapítja, hogy a bírói munka végzését kizáró vagy számottevően befolyásoló betegségben szenved vagy személyiségének intelligencia- és karakterjellemzői alapján várhatóan nem képes a bírói munka ellátására vagy a vizsgált kompetenciák

2574 A bírák és a bírósági titkárok pályaalakmassági vizsgálatáról szóló 1/1999. (I.18.) IM-EüM együttes rendelet

2575 A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (továbbiakban Bjt) 5. számú melléklet

bármelyike tekintetében 0 pontot vagy összesen 30 alatti pontszámot ér el.²⁵⁷⁶
Nem alkalmas minősítés esetén a jogszabály jogorvoslati lehetőséget biztosít.²⁵⁷⁷

3.2.1. A titkár foglalkoztatása

A bírósági titkári tevékenység célja a bírói hivatásra való felkészülés. A bírósági titkár önálló hatáskörét törvény állapítja meg.²⁵⁷⁸ Ennek megfelelően eljárhat szabálysértési és végrehajtási ügyekben, intézheti az alapítványokkal, egyesületekkel kapcsolatos teendőket, továbbá bírák mellé beosztva elláthatja a kurrenciális feladatokat, valamint önálló aláírási joggal a büntetés-végrehajtási bíró feladatait is. A titkár az általa ellátható feladatok keretében gyakorolja a tárgyalásvezetést (például szabálysértési ügyekben eljárva), fejleszti a konfliktus- és döntéshelyzetek megoldásához szükséges képességeit, elsajátíthatja a gyors, hatékony, az időszerűségi követelményeknek megfelelő munkavégzés formáit, valamint tapasztalatot szerezhet a nagyobb súlyú ügyekben történő ítélkezéshez. Az ellátható feladatok széles körére tekintettel a foglalkoztatás során, a szolgálati érdek figyelembevételével célszerű biztosítani, hogy a titkár választása szerint több jogterületen is kipróbálhassa magát, hiszen az amúgy is szűkösen rendelkezésre álló bírói státuszok közül így eltérő jogterületre is nagyobb sikerrel pályázhat, másrészt tárgyalási tapasztalatot jobbra csak a szabálysértési ügyekkel kapcsolatban tud szerezni.

A törvény által meghatározott ügyben egyesbíró hatáskörében eljárásra jogosult titkárokat a törvényszék elnöke jelöli ki, járásbíróságnál működő titkárok esetében a járásbírósági elnök javaslatára. A kijelölésben meg kell határozni, hogy az mely ügyek körére vonatkozik, valamint a kijelölt titkárt vagyonnyilatkozat-tételi kötelezettség is terheli. Emellett a kijelölt titkárra a fogalmazóknál már ismertetett igazságügyi alkalmazotti összeférhetetlenségi szabályoknál jóval szigorúbb, a bírákéhoz hasonló összeférhetetlenségi szabályok vonatkoznak²⁵⁷⁹. Az összeférhetetlenségi okot annak felmerülése

2576 1/1999. (I.18.) IM-EüM együttes rendelet 3-3/B §§

2577 1/1999. (I.18.) IM-EüM együttes rendelet 6. § (1)

2578 Iasz. 4. §

2579 A titkár nem lehet tagja pártnak, politikai tevékenységet nem folytathat, nem lehet országgyűlési vagy

esetén haladéktalanul köteles a munkáltatónak bejelentein és ha a harminc napos határidőn belül az összeférhetetlenséget nem szünteti meg, akkor az azt követő napon a kijelölés megszűnik. Másrészről garanciális szabályként már az Alaptörvény is rögzíti, hogy a bíróhoz hasonlóan az egyesbíró hatáskörében eljáró titkár csak a törvénynek van alárendelve, ítélezési tevékenységében nem utasítható, tisztségéből csak meghatározott okból és eljárás keretében mozdítható el.²⁵⁸⁰ Ezen rendelkezést indokolják az utóbbi évek jogszabályi változásai is, így például a szabálysértési ügyek intézésében bekövetkezett módosulások. A korábbi törvény a tulajdon elleni szabálysértések értékhatárát hússzezer forintban²⁵⁸¹ állapította meg, míg az új jogszabály már ötvenezer forintban,²⁵⁸² tehát korábban bűncselekménynek minősülő ügyek most kisebb súlyú szabálysértések. Emellett országos szinten, túlnyomó részt a szabálysértési ügyeket már nem bírák, hanem titkárok intézik, vagyis olyan feladatokat látnak el, melyeket pár éve bírók a számukra jogszabályban biztosított garanciák mellett. Ehhez kapcsolódóan érdemes megjegyezni, hogy bár az Alaptörvény szerint az egyesbíró hatáskörében eljáró titkár is ítélező tevékenységet folytat, a tárgyaláson talárt nem, hanem az OBH elnökének utasítása szerint nők esetében világos színű blúzt és lehetőség szerint sötét színű felsőruházatot, férfiak esetében világos színű inget, nyakkendőt és sötét színű zakót, lehetőség szerint öltönyt visel.²⁵⁸³

Mindezekon felül a kijelölt titkár, a bíróhoz hasonlóan, a szolgálati jogviszonyából eredő tájékoztatási kötelezettségén felül nyilvánosan nem fogalmazhat meg véleményt bíróság előtt folyamatban lévő vagy volt ügyről, különös tekintettel az általa elbírált ügyekre.²⁵⁸⁴

A titkár kérelmére a munkáltatói jogkört gyakorló elnök írásban engedélyezheti,

önkormányzati képviselő, nemzetiségi szószóló, polgármester, valamint állami vezető, nem lehet gazdasági társaság vagy szervezet vezető tisztségviselője, felügyelő bizottságának tagja, továbbá gazdasági társaság személyes közreműködésre kötelezett vagy korlátlanul felelős tagja, továbbá nem lehet választottbíró tagja.

2580 Alaptörvény 27. cikk (3) és 26. cikk (1)

2581 A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 157.§

2582 A szabálysértésekről szóló 2012. évi II. törvény 177.§

2583 9/2012. OBH utasítás

2584 Iasz. 41/C. §

hogy meghatározott feladat ellátása érdekében a munkáját a bíróságon kívül végezze (ún. otthondolgozási kedvezmény). Az engedélyt az elnök bármikor indokolás nélkül visszavonhatja. Megjegyzendő, hogy ezen kedvezményt a fogalmazó számára is biztosítja a jogszabály, de a gyakorlatban részükre nem engedélyezik, tekintettel a fogalmazóképzés kötött rendjére, hiszen a bíróságon kívüli munkavégzés során is köteles az igazságügyi alkalmazott a szolgálati jogviszonyból eredő hivatali kötelességeinek eleget tenni.²⁵⁸⁵

Az igazságügyi alkalmazott, így a fogalmazó és a titkár is, kivételes esetben, külön díjazás ellenében a képesítésének megfelelő, de a munkakörébe nem tartozó munkavégzésre, vagyis helyettesítésre, illetve más igazságügyi szervnél történő munkavégzésre, vagyis kirendelésre kötelezhető, melyet írásban kell elrendelni, ugyanakkor nem járhat a munkavállalóra aránytalan sérelemmel. Elterő megállapodás hiányában az időtartama egy naptári évben a két hónapot nem haladhatja meg.

A titkárt az OBH elnöke, annak hozzájárulásával, az OBH-ba beoszthatja. Ebben az esetben a munkáltatói jogkört az OBH elnöke gyakorolja, így a beosztást megszüntetheti, a titkár kérelmére megszünteti. A beosztás megszűnését követően a titkárt az azt megelőző szolgálati helyre kell beosztani.

Az OBH elnöke a titkárt, szintén hozzájárulásával a minisztériumba is beoszthatja, ekkor a munkáltatói jogkört a miniszter gyakorolja. A beosztást az OBH elnöke megszünteti a titkár kérelmére vagy a miniszter indítványára és a beosztást megelőző szolgálati helyre osztja be.

3.2.2. A titkár képzése

A titkárok központi képzésével kapcsolatos feladatokat a Magyar Igazságügyi Akadémia látja el. Ennek keretében a bírói hivatásra felkészítő programot és a titkári hatáskörbe utalt feladatok ellátása érdekében tematikus központi képzést szervez, melyekről képzési tervet készít. A bírói felkészítő programon a titkár a kinevezését követő egy éven belül köteles részt venni kivéve, ha írásban

²⁵⁸⁵ Iasz. 39/A. §

nyilatkozik arról, hogy nem kíván bírói álláshelyre pályázni. A program kiterjed a bírósági szervezethez, a büntető és a polgári ügyszakhoz kapcsolódó gyakorlati ismeretekre, valamint a választott ügyszakban tárgyalásvezetési gyakorlatra, perszimulációra. A titkári hatáskörbe utalt feladatok eredményes ellátása érdekében szervezett, a munkáltató által javasolt, szakmai továbbképzésen a titkár a kinevezését követő egy év eltelte után, évente egy alkalommal köteles részt venni.²⁵⁸⁶

3.2.3. A titkár értékelése

A munkáltató a titkár munkáját köteles folyamatosan értékelni, a tapasztalt hiányosságok megszüntetésére, az átlagon felüli színvonalon végzett munka elismerésére vonatkozóan köteles intézkedéseket és javaslatokat tenni.²⁵⁸⁷ Az értékelés emellett a fogalmazóknál megismertekhez hasonlóan, írásban, öt fokozatú skálán történik a korábban már említett értékelési lapon. A titkároknál az értékelés körébe kell vonni a lényeglátási, döntési képességet, az ügy előkészítését, a tárgyalásvezetést, határozatszerkesztést, a jogszabályok és a bírósági gyakorlat alkalmazását, az eljárási határidők és az ügyviteli szabályok megtartását, valamint a befejezések számát. A törvény ugyanakkor nem konkretizálja azt, hogy az említett szempontok az értékelési lapon mely kompetencia alatt értékelendők. Az értékelésben csak alátámasztott, tényeken alapuló megállapítások szerepelhetnek. A minisztériumba beosztott titkár hivatali munkáját a miniszter végzi a kormánytisztviselőkre vonatkozó szabályok szerint.

A titkárnál az írásbeli értékelést a kinevezést követő három év elteltével, majd hat évenként kell elvégezni, valamint a bírói tisztségre történő pályázat benyújtásakor. Az időszakos értékeléstől el lehet tekinteni, ha a titkár folyamatos értékelése alapján a munkáltató azt nem tartja szükségesnek. Soron kívüli értékelést kell végezni, ha a titkár azt maga kéri vagy a munkáltató megítélése szerint a munkaköre ellátására alkalmatlan.

²⁵⁸⁶ A bírósági titkárok központi képzéséről szóló 2006. évi 7. számú szabályzat

²⁵⁸⁷ Iasz. 52. §

3.3. A fogalmazó és a titkár javadalmazása

A fogalmazó és a titkár illetménye az lasz. rendelkezése alapján alapilletményből, továbbá pótlékokból tevődik össze, de emellett jogosult egyéb javadalmazásra, kedvezményre és költségtérítésre. Az illetmény alapjának megállapításául a mindenkori legalacsonyabb bírói alapilletmény szolgál, melyről a költségvetési törvényben az Országgyűlés dönt. Emellett az lasz. egy minimum összeget is megállapít, mely a közszolgálati tisztviselőkre vonatkozó jogszabályban²⁵⁸⁸ foglaltakhoz igazodik.

A titkár és a fogalmazó az eltöltött szolgálati idő után kerül besorolásra a fizetési osztályán belüli fizetési fokozatba. Fő szabály szerint a szolgálati idő kezdete a kinevezés napja, azzal hogy a kezdő töredékévet egész évnek kell számítani. Szolgálati időként kötelező figyelembe venni a kinevezéséig más igazságügyi vagy ügyészségi szervnél azonos jellegű munkakörben eltöltött időt. Részben vagy egészben figyelembe vehető a fogalmazónál a kinevezéséig a korábbi munkaviszony, kormánytisztviselői, köztisztviselői, kormányzati ügykezelői, közszolgálati ügykezelői, közalkalmazotti jogviszony ideje, míg titkárnál a kinevezésig a jogi képesítéshez kötött munkakörben a jogi szakvizsga letételének napjától számított idő.

A fogalmazót első alkalommal, a szolgálati jogviszony létesítését követően a diploma minősítésétől függően az 1-3. fizetési fokozatba kell besorolni, de legalább egy évi joggyakorlat után az átlagon felüli teljesítménye után eggyel magasabb fizetési fokozatba lehet előresorolni. Speciális eset a kúriai fogalmazó, akit kivételes esetben a Kúria elnöke az I. fizetési osztály 1. fokozatába sorolhat be.²⁵⁸⁹

A titkári bértábla a fogalmazói bértábla koherens folytatása és hét év után eléri a kezdő bírói alapilletményt. A titkár átlagon felüli munkavégzés esetén soron kívül, az év első napján, két alkalommal eggyel magasabb fizetési fokozatba sorolható, de a két előresorolás között legalább hat évnek el kell telnie.

²⁵⁸⁸ A közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (továbbiakban: Kttv.)

²⁵⁸⁹ Az eset különlegességét szemlélteti, hogy a 195/2016. (V.3.) OBHE számú határozat alapján a Kúrián 1 fogalmazói státusz engedélyezett.

Fizetési osztály	Fizetési fokozatok és a szorzószámok (az illetményalap=1)			
	1.	2.	3.	4.
osztály: bírósági titkár	0,7 (0-2 év)	0,8 (3-4 év)	0,9 (5-6 év)	1 (7 évtől)
osztály: bírósági fogalmazó	0,38	0,41	0,44	0,47

Az alapilletmény mind a fogalmazó, mind a titkár esetében a munkavégzés színvonalára figyelemmel legfeljebb 30 %-kal megemelhető vagy 20 %-kal csökkenthető, de ezen utóbbi esetet a munkáltató indokolni köteles. Az indokolási kötelezettség ugyanakkor az alapilletményhez kötődik, ezért nem terheli a munkáltatót a megemelt összeg csökkentése vagy az emelés megvonása esetén.²⁵⁹⁰

A különféle díjak közül megemlíthető, hogy az igazságügyi alkalmazottat kirendelés esetén, ha naponta nem tud visszautazni, kirendelési díj illeti meg. Munkaidőn túl végzett ügyeletért és készenlétért is órákra vetített díjazás vagy kérelmére igazolt és fizetett szabadidő jár. Mindezek fogalmazók esetében gyakorlatilag nem fordulnak elő, titkárok vonatkozásában is ritkák, illetve rendkívüli esetekben, például a migrációs helyzettel kapcsolatban jelennek meg.

A pótlékok körében megemlíthető, hogy a Kúrián, az OBH-nál és a minisztériumba beosztott titkárt jogszabályban foglalt mértékű beosztási pótlék illeti meg.²⁵⁹¹

Kiváló munkavégzés és tíz év igazságügyi szolgálati jogviszonyt követően a titkár részére „főtanácsos” cím adományozható, mellyel havonta címpótlék jár.²⁵⁹²

Idegennyelv-tudási pótlék abban az esetben jár, ha az alkalmazott az idegen nyelvet a munkakörében a munkáltatója rendelkezése szerint használja és az

²⁵⁹⁰ Iasz. 95-103. §§

²⁵⁹¹ Iasz. 105. § és Iasz. 42/C. § (4)

²⁵⁹² Iasz. 122. § (3)-(4) és 6/2012. (IV.13.) OBH utasítás

adott nyelvből nyelvvizsgával vagy azzal egyenértékű igazolással rendelkezik.²⁵⁹³

Tekintettel arra, hogy az utóbbi években drasztikusan csökkent az érdeklődés a fogalmazói állások iránt, ezért a fogalmazó és a titkár az illetményalap 10 %-ának megfelelő összegű munkaköri pótlékra jogosult. A titkár munkaköri és beosztási pótléka összesen nem lehet több az illetményalap 15 %-ánál a Kúrián és 20 %-ánál az OBH-ban.

Képzettségi pótlék állapítható meg az igazságügyi alkalmazott részére felsőfokú iskolarendszerű képzésben, továbbképzésben szerzett szakképesítés, szakképzettség, továbbá doktori (PhD) vagy ennél magasabb tudományos fokozat elnyerése esetén, ha a megszerzett ismeretek munkaköréhez tartozó feladatok ellátásánál közvetlenül hasznosíthatók.²⁵⁹⁴

Mindezekon felül kötelezően adandó a cafeteria juttatás, bankköltség-térítés, szemüveg vásárlási támogatás, munkába járással kapcsolatos utazási költség-térítés. A jogszabály még számos támogatási lehetőséget biztosít az igazságügyi alkalmazottaknak, így a fogalmazóknak és titkároknak is (például lakásépítési- és vásárlási támogatás, albérleti díj hozzájárulás, szociális és temetési segély, képzési támogatás).

3.4. A bírói szolgálati viszony létrejötte

A korábbiakban vázolt életpálya végállomása a bírói státusz elérése, hiszen a leírtakból is látható volt, hogy mind a fogalmazói mind a titkári státusz alapvetően a bírói munkára készít fel. A bíró ítélező tevékenységében független, mely függetlenséget az országgyűlési képviselővel azonos mentelmi jog garanciája biztosítja. A bíró ugyanakkor a bírósági szervezet tagjaként szolgálatot teljesít, szolgálati viszonya a köztársasági elnök általi kinevezéssel jön létre. A kinevezésnek a titkári kinevezéshez képest többlet feltétele a betöltött harmincadik életév és legalább egy éves, a törvényben meghatározott, jogi szakvizsgához kötött munkakörben eltöltött joggyakorlat. A dolgozat témájára,

²⁵⁹³ Iasz. 107. §

²⁵⁹⁴ Iasz. 120. §

tartalmára tekintettel ehelyütt az elsőfokú bírói álláshelyek betöltésével kapcsolatos szabályok kerülnek részletesebben ismertetésre, titkár pályázó szemszögéből.

A bírói álláshelyre néhány kivételtől eltekintve pályázatot kell kiírni. Ilyen kivétel például, ha korábban felmentett bírót munkaügyi jogvita eredményeként kell bírói tisztségébe visszahelyezni vagy a határozott idő lejártát követően a határozatlan idejű kinevezésre alkalmasnak találták. Az álláshely megüresedését követően a bíróság elnöke értesíti az OBH elnökét, aki az ügyforgalmi adatok elemzését követően dönt a pályázat kiírásáról, a státusz átcsoportosításáról vagy zárolásáról, de a döntést a tudomásszerzéstől számított hat hónapra el is halaszthatja. A pályázati felhívást a bíróságok hivatalos lapjában és központi internetes honlapján bárki számára hozzáférhető módon közzé kell tenni annak érdekében, hogy a nyilvános, egyenlő esélyt biztosító, szabályozott eljárás eredményeként a legalkalmasabb jelölt nyerje el a tisztséget. A pályázatokat a pályázati kiírásnak megfelelő bíróság elnökéhez kell benyújtani, akinek így lehetősége van az eljárás eredményének befolyásolására. Az elnök a pályázót meghallgatja, majd járásbíróságra, valamint közigazgatási és munkaügyi bíróságra kiírt pályázat esetén a pályázatokat továbbítja a törvényszék elnökének, aki továbbítja a rangsor felállítására jogosult bírói tanácsnak. Elkészt, hiányos pályázatok elutasítására is kizárólag a munkáltatói jogkört gyakorló bíróság elnöke jogosult. A bírói tanács a pályázókat meghallgatja, majd a jogszabályban és vonatkozó OBT ajánlásban²⁵⁹⁵ lefektetett értékelési szempontok szerinti pontozással kialakítja a rangsort. Ennek során a szakmai értékelés tekintetében értékeli a bírósági fogalmazói és titkári joggyakorlati időt, beleértve az OBH-ba, minisztériumba történő beosztást is, a jogi szakvizsga letételét követően egyéb jogviszonyban töltött joggyakorlati időt. A hosszabb joggyakorlati idővel rendelkező titkár és fogalmazó esetén is, a legutolsó minősítés vehető figyelembe. A szakmai értékelés keretében maximum 20 pont, az eltöltött joggyakorlati idő után legfeljebb 15 pont adható. A magasabb bírói

²⁵⁹⁵ Bjt. 14. § és a bírói álláspályázatok elbírálásának részletes szabályairól és a pályázati rangsor kialakítása során adható pontszámokról szóló 7/2011. (III.4.) KIM rendelet és 1/2012. (X.15.) OBT ajánlás

álláshelyre²⁵⁹⁶ pályázó esetén emellett, 20 pont erejéig, számít az adott kollégium véleménye is. A jogi szakvizsga esetében csak a kitűnő és a jeles eredményért jár pont, legfeljebb 10. A tudományos fokozat és szakjogászi, illetve egyéb másoddiploma külön-külön legfeljebb 15 pont erejéig vehető figyelembe, de a jogszabály a pontozásban különbséget tesz szakirányú és egyéb képesítés között. A jogi szakvizsga esetében csak a kitűnő és a jeles eredményért jár pont, legfeljebb 10. A tudományos fokozat és szakjogászi, illetve egyéb másoddiploma külön-külön legfeljebb 15 pont erejéig vehető figyelembe, de a jogszabály a pontozásban különbséget tesz szakirányú és egyéb képesítés között. A jogi diploma megszerzését követően a meghirdetett álláshely ügyszakának megfelelő szakterületen végzett külföldi tanulmányút maximum 5 pontot ér. A nyelvismeretért 10 pont szerezhető, de ugyanazon nyelvből szerzett több nyelvvizsga esetén, csak a legmagasabb pontértékű vehető figyelembe. A szakmai publikációért 10 pont adható összesen, de a jogszabály különbséget tesz szakirányú és egyéb jogi tárgyú írás között. A kötelező képzéseken elért eredményt és fakultatív képzéseken való részvételt 5 pont, az egyéb szakmai többlettevékenységet (pl. oktatást, vizsgáztatást) 10 pont erejéig lehet értékelni. Végül a bírói tanács a személyes meghallgatás keretében meggyőződik a pályázó felkészültségéről, majd a meghallgatás eredményeként legfeljebb 20 pontot adhat. A meghallgatás keretében figyelembe kell venni a betöltendő álláshely szerinti bíróság elnökének véleményét is. A pontszámokkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy az OBH jogszabály módosítást kezdeményezett, mely szerint differenciáltabbá válna a pontrendszer a joggyakorlat ideje, a minősítés és a szakvizsga eredmény tekintetében. Összességében megállapítható a

2596 Ez alatt a törvényszéki, ítélőtábla, kúriai álláshelyet kell érteni. Ritkán, de előfordul, hogy törvényszéki elsőfokú bírói álláshelyre bírói joggyakorlattal nem rendelkező pályázó kerül kinevezésre, tekintettel arra, hogy ezen státuszoknál nincs jogszabályi kikötés meghatározott időtartamú bírói szolgálati jogviszony fennállására.

jelenlegi szabályok alapján, hogy egy járásbíróági elsőfokú bírói álláshelyre az objektív pontok alapján 95 pont, míg a szubjektív szempontok szerinti értékelésekből 40 pont szerezhető, ami erőteljes hangsúlyeltolódást mutat az objektív kritériumok alapján történő kiválasztás felé.²⁵⁹⁷ A bírói tanács ezt követően rangsorolja a pályázókat, de a pontszámok alapján kialakult sorrendtől nem térhet el. Azonos pontszámmal rendelkező pályázók esetén a sorrendet a bírói tanács meghallgatásának eredménye alapján kell felállítani, de ha ez a pontszám is azonos, akkor a bírói tanács egyszerű szótöbbséggel hozott, indokolt határozatával állítja fel a sorrendet. Abban az esetben, ha az objektív pontszámok alapján kialakult sorrend első három helyén szereplő pályázó személye a bírói tanács általi meghallgatásra adott pontszám miatt módosul, akkor a meghallgatás eredményére adott pontszámot a bírói tanácsnak írásban is indokolnia kell. Ezt követően a bírói tanács a rangsort és a pályázatokat visszaküldi a törvényszék elnökéhez, aki a rangsorral való egyetértés esetén azokat továbbítja az OBH elnökének. Az elnök az álláshely betöltésére ugyanakkor a rangsor második vagy harmadik helyén álló pályázót is javasolhatja, de ezt írásban indokolnia kell. Emellett a pályázónak a titkári kinevezésnél már részletesen ismertetett egészségi, fizikai és pszichikai pályaalakmassági vizsgálaton kell részt venni, mely a korábban már felsorolt kompetenciák ismételt mérésére terjed ki.

.

A pályázat elbírálója az OBH elnöke, aki egyetértés esetén az első helyen rangsorolt pályázó anyagát kinevezésre felterjeszti a köztársasági elnökhöz, de el

²⁵⁹⁷ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az objektív szempontok esetében sem zárható ki a szubjektivitás, hiszen például a jogi szakvizsga bizottságnak tudomása van a vizsgázó diplomájának minősítéséről, munkahelyéről (lásd: a jogi szakvizsgáról szóló 5/1991. (IV.4.) IM rendelet 4. § (2) bekezdés), mely adott esetben a többi vizsgázóhoz képest negatív irányú előítéletességet is eredményezhet.

is térhet a rangsortól és a második vagy harmadik helyre rangsorolt személyt is javasolhatja, ugyanakkor ezt írásban indokolnia kell. Eltérés esetén szükség van az Országos Bírói Tanács hozzájárulására is, ennek elmaradása esetén az első helyre rangsorolt pályázót kell felterjeszteni vagy új javaslatot tenni az OBT felé, esetleg eredménytelenné nyilvánítani a pályázatot.

A bíró kinevezése első alkalommal három évre, egyéb esetben határozatlan időre szól. A jogszabály ez alól több kivételt is megállapít, melyek azonban a gyakorlatban rendkívül ritkán, egyedi esetekben fordulnak elő.²⁵⁹⁸

4. KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS

Jelen fejezet a fogalmazók és titkárok körében végzett felmérés eredményeit foglalja össze azzal a céllal, hogy rámutasson a fluktuáció csökkentésének lehetőségeire, valamint képet alkosson arról, hogy mit gondolnak az érintettek a képzésről és az életpályáról.

A felmérés során az 1. számú mellékletben szereplő kérdőív került megküldésre a fogalmazók és titkárok számára, akik közül 31 fő töltötte ki.²⁵⁹⁹ A kérdőív a fogalmazóképzéssel és a bírósági szervezetrendszerben történő megtartó erő növelésével kapcsolatos zárt kérdéseket tartalmaz. Az egyes szempontokhoz tartozó megállapításokat öt fokozatú minősítési sorrend, skála alapján lehetett értékelni, valamint a megtartó erő szempontjából sorrendbe kellett állítani. A kérdőívek kitöltése szigorúan anonim módon, egyénileg történt, önkéntes alapon.

²⁵⁹⁸ Bjt. 23. § (2) bekezdés

²⁵⁹⁹ A kérdőívek kitöltésében való közreműködésükért köszönet illeti dr. Hajnal Évát a Kaposvári Törvényszék Elnökét és dr. Makai Katinkát a Kaposvári Járásbíróság titkárát.

4.1. A kérdőíves felmérés kiértékelése

A kérdőíves felmérés eredménye az alábbiak szerint összegezhető:

FOGALMAZÓI/TITKÁRI VÉLEMÉNY								
Összegzés a bejelölések száma szerint (fő)								
VÉLEMÉNYEZÉSI SZEMPONTOK								
1: egyáltalán nem; 5: teljes mértékben				1	2	3	4	5
I.	A fogalmazóképzés során a joggyakorlatot vezető bírák							
	1.	partnerként kezeltek			1	9	20	
	2.	figyelembe vették tanulási képességeimet		1	1	8	20	
	3.	tudásomhoz, szakmai tapasztalataimhoz és felkészültségemhez mérten szabták meg feladataimat			1	10	19	
	4.	az elvégzendő feladatok nehézségét illetően a fokozatosság elvét követték	1		9	11	9	
	5.	komolyabb jogi gondolkodást igénylő feladatokkal is elláttak			1	7	22	
	6.	a joggyakorlat ideje alatt munkám értékelését folyamatosan végezték		2	4	8	16	
	7.	az értékelést szóban, részletesen is indokolták	1	7	6	8	8	

	8.	szakmai tudásukat megfelelően közvetítették, az új információkat hatékonyan, érthetően közölték			1	15	14
	9.	szakmai fejlődéséhez jelentősen hozzájárultak			1	11	18
	10.	munkájukat példaértékűnek tartom, a jövőben kérdéseimmel bizalommal fordulok hozzájuk				9	21
II.	A tanulóörökök elhangzottak						
	1.	hozzájárultak a szakmai ismereteim fejlesztéséhez		2	6	11	9
	2.	képezték a számonkérés anyagát			4	11	13
	3.	lefedték a jogi szakvizsga anyagát	1	4	8	11	3
	4.	a mindennapi munkám során is jól hasznosíthatóak voltak		1	8	17	2
III.	A bírósági szervezetrendszerben megtartó erőt jelentene						
	1.	béremelés			1	1	29
	2.	szolgálati jogviszony tartamához kötött címek bővítése (pl. címzetes titkár, címzetes járásbírói bírósági bírósági)	4	3	7	9	8
	3.	életkorhoz kötötten garantált titkári, bírósági kinevezés	3		4	5	19
	4.	hatáskörök szélesítése (pl. fogalmazóknak önálló aláírási jogosultság, szélesebb titkári hatáskör biztosítása)	2	1	11	9	8

	5.	családtámogatási, szociális rendszer kiszélesítése		2	6	12	11					
	6.	talárviselési jogosultság kibővítése	11	7	7	5	1					
	7.	„Otthondolgozási” kedvezmény szélesebb körű biztosítása		1	3	10	17					
	8.	teljesítménytől függő differenciált bérezés	2	1	8	8	12					
	9.	jogi garanciák szélesítése (pl. mentelmi jog)	2	3	12	9	5					
	10.	kreditrendszer alapú továbbképzések szervezése	1	8	8	11	3					
IV.	Állítsa 1-től 10-ig sorrendbe az alábbiakat a megtartó erő szempontjából (1: legnagyobb 10: legkisebb megtartó erővel rendelkezik)											
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
béremelés			23	6		1					1	
szolgálati jogviszony tartamához kötött címek bővítése (pl. címzetes titkár, címzetes járásbírói bírósági bírósági)			1	1	3	4	2	4	1	4	7	4
életkorhoz kötötten garantált titkári, bírósági kinevezés			4	13	3	2	1	2	2	1	1	2
hatáskörök szélesítése (pl. fogalmazóknak önálló aláírási jogosultság, szélesebb titkári hatáskör biztosítása)			1	1	4	5	6	2	3	6	3	
családtámogatási, szociális rendszer kiszélesítése				3	3	7	7	2	5	3	1	
talárviselési jogosultság kibővítése			1		1			3	1	1	5	19

„Otthondolgozási” kedvezmény szélesebb körű biztosítása	1	4	9	6	4	4	2	1		
teljesítménytől függő differenciált bérezés		3	6	4	6	2	4	2	3	1
jogi garanciák szélesítése (pl. mentelmi jog)	1	1	2	1	3	7	7	4	5	
kreditrendszer alapú továbbképzések szervezése		1	1		2	4	5	9	4	5

A 31 kérdőív közül egy fő nem válaszolta meg az I., míg három fő a II. pontban szereplő kérdéseket. Közülük a II. ponthoz kapcsolódóan egy fő írásban jelezte, hogy nem volt még tanulókörön.

A fogalmazóképzés során a joggyakorlatot vezető bírák többnyire partnerként kezelték a fogalmazókat, de nem teljes mértékben, mely visszavezethető az életkorbeli különbségekre, a szolgálati jogviszonyon alapuló szervezeti hierarchiára, esetlegesen a jogi szakvizsga hiányára. A többség szerint a tanulási képességeket, valamint a felkészültséget ugyanakkor teljes mértékben figyelembe vették a feladatok meghatározásakor. Megoszlanak a vélemények abban a tekintetben, hogy a fokozatosság elvét mennyire vették figyelembe az elvégzendő feladatok nehézségét illetően, de hármas, közepes szintnél rosszabb jelölés csak egy született. Ezzel összefüggésben a többséget komolyabb jogi gondolkodást igénylő feladatokkal is ellátták, ami abból ered, hogy a fogalmazó feladata a bírói tisztségre történő felkészülés keretében a jogi szakvizsgához szükséges ismeretek elsajátítása, ezért a bírák szívesen adnak olyan feladatokat, melyek komolyabb kutatómunkát igényelnek. Korábban már ismertetésre került a fogalmazó értékelésnek szabályrendszere, mely a gyakorlatban is jól működik a válaszadók visszajelzése alapján, de az értékelés részletes szóbeli indokolásánál már nagyobb volt a szórás, nem volt ritka a közepes vagy annál rosszabb érték bejelölése sem. Ennek hátterében állhat a konfliktuskerülés, valamint egyfajta kollegialitás megnyilvánulása is. A szakmai tudás megosztásával kapcsolatban összességében jók a vélemények, egy közepes jelölés született, ebbe belejátszhat

a szimpátia is, hiszen a fogalmazókat a munkáltatói jogkör gyakorlója, illetve az oktatásfelelős osztja be az egyes bírák mellé. Mindez persze maga után vonja azt is, hogy a joggyakorlatot vezető bíró mennyiben járult hozzá a fogalmazó szakmai fejlődéséhez. A többség a bírák munkáját és segítőkészségét példaértékűnek tartja.

A tanulóörökön elhangzottakkal kapcsolatban már jobban megoszlanak a vélemények. A válaszadók között jelentős szórás mutatkozott abban a tekintetben, hogy az elhangzottak mennyiben járultak hozzá a szakmai ismeretek fejlesztéséhez. Ezzel összefügghet, hogy a válaszok alapján az elhangzottak nem teljesen fedik le a jogi szakvizsga anyagát, hiszen az előbbihez hasonló szórás mutatkozik. E mögött azonban meghúzódhat az is, hogy az egységes jogi szakvizsga anyaga túlméretezett, a tanulóörökön nem lehetséges teljes mértékben átvenni a vonatkozó tananyagot, ezért a szakvizsga és az ahhoz kapcsolódó anyagrészek közül a mindennapokban felmerülő kérdések kerülnek megbeszélésre. Ezt támasztja alá, hogy a többség szerint az elhangzottak a mindennapi munka során, ha nem is teljes mértékben, de jól hasznosíthatók. A számonkérés anyaga nagyjából megegyezett a tanulóörökön elhangzottakkal.

A kérdőívben a válaszadók értékelhették az életpálya-modell szempontjából felmerült, esetlegesen megtartó erőt jelentő felvetéseket. Elsőprő többség a béremelést jelölte meg az első helyen, mely teljes mértékben megtartó erőt jelentene, de az életkorhoz kötött garantált titkári, bírói kinevezés sem sokkal marad el tőle, ami az ismerttetett javadalmazási rendszerből következően szintén burkolt béremelést jelent. Érdekes, hogy erőteljesen megoszlanak a vélemények a szolgálati jogviszony tartamához kötött címek bővítéséről, a skálán még nagyobb hangsúlyt kapott, de a sorrendbe állításnál már kevésbé preferálták a válaszadók és végső soron az egyik legnagyobb szórást mutatta. A jogi garanciák, így például a bírákat megillető mentelmi jog körének szélesítése szintén változó, jobbára közepes megítélés alá esett, valamint a sorrendben is hátrébb került. A talárviselési jogosultság kibővítése pedig többnyire az utolsó helyen szerepelt mindenhol. A fogalmazói és titkári feladatok elsősorban a bírói tisztség betöltésére készítene fel, ezért érthető, ha a válaszadók a garantált kinevezést

preferelják. Az, hogy az ezzel kapcsolatos járulékos jogintézmények szélesítésével kapcsolatban pesszimistábbak voltak, visszavezethető arra, hogy nem elégednek meg a látszattal (pl. címzetes titkár, illetve címzetes járásbírósi bíró cím viselése), de arra is, hogy elsősorban a magasabb fizetés miatt vágnak a bírói tisztségre, hiszen a jogi garanciák vagy a talár már nem lelkesíti őket. Ezzel kapcsolatban a hatáskörök szélesítésére adott válaszok nagyfokú szórását érdemes kiemelni. Korábban ismertetésre került, hogy fogalmazóknak többnyire nincs aláírási jogosultságuk, míg a titkárok már olyan ügyeket is ellátnak, melyek korábban bírói hatáskörbe tartoztak. Ennek fényében érthető, hogy a titkárok nem „vágnak” további feladatok ellátására, míg a fogalmazók a betanulási időszakra tekintettel nem hajlandók a nagyobb felelősségvállalásra. A béremeléssel kapcsolatban a teljesítményalapú differenciált bérezés a többség szerint jelentős megtartó erőt jelentene, de a sorrendbe állításnál már kevésbé bizonyult fontosnak. Jelentősebbnek bizonyult az otthondolgozási kedvezmény szélesebb körű biztosítása, hiszen mind a megtartó erő szempontjából, mind a fontossági sorrendnél jobban szerepelt. Visszavezethető ez a hosszabb távú utazások fárasztó volta és a távmunka igényére, különös tekintettel a kirendelések esetében. A családtámogatási, szociális rendszer kiszélesítése kevésbé foglalkoztatja a válaszadókat, a sorrendbe állításnál is nagyobb szórást mutatott. A kreditrendszer alapú továbbképzések gondolatának felvetése pedig mindenhol a sor végén szerepelt.

5. KONKLÚZIÓ

Az életpálya jelenlegi rendszerén végigtekintve megállapítható, hogy minden téren erőteljes hangsúlyeltolódás mutatkozik az objektív teljesítménymérés és értékelés felé, ugyanakkor a megadott szempontok mögött erőteljesen jelen van a szubjektum. A felvételinél például a diploma minősítéséért jár többletpont, mely mögött a vizsgáztatói szubjektivitás húzódik meg. A vita fentebb már kifejtésre került, de ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy nincsen jó vagy rossz döntés, csak döntés van, mely valakinek jó, másnak rossz és minden döntésnek van előnye és hátránya. Ha egyfajta irányvonal válik uralkodóvá, az végső soron a szervezetrendszer stabilitásának csökkenéséhez vezet, hiszen

minden egységnél ugyanazok a hátrányok és az előnyök, melyből következően nincs lehetőség arra, hogy az egyik hátrányát a másik előnyével kompenzáljuk. Emiatt a centralizációs törekvések helyett inkább decentralizációra lenne szükség, hiszen az eltérő szervezési, szervezetfejlesztési konstrukciók legtöbb esetben egyidejűleg, maradéktalanul megvalósíthatatlanok. A társadalmi mobilitás elősegítéséhez a diploma minősítése lehet célravezetőbb, míg a magasabb szakmai kvalifikáltságot a végzés helye fejezheti ki jobban. Azt, hogy egy munkáltató melyiket tartja célravezetőbbnek szubjektív megítélés alá esik.

Az egész életpálya során általában meghatározó szerep jut a kompetenciák vizsgálatának, ami ugyancsak erőteljesen magában foglalja a szubjektivitást (lásd például a Rorsach-tesztnél kifejtettek). A szimpátia, antipátia mögött az elméleti részeknél már kifejtetten erőteljesen meghúzódik az anyagi háttér is. Valószínűleg erre is ráérezhettek a kérdőíves kutatásban részt vevők, akiknél a béremelés toronymagasan megelőzte az életkorhoz kötötten járó garantált kinevezéseket, annak ellenére, hogy az életpálya egyes állomásai a bírói tisztség ellátásához szükséges képességek, készségek elsajátításához járulnak hozzá, ahhoz kapcsolódnak. Az elméleti részben már szó volt a pénz motivációs hatásáról, mely a válaszok alapján jelen esetben a kielégítetlen szükségletekre vezethető vissza, amit okozhat a már korábban megszokott magasabb életszínvonal vagy az esetlegesen hitelből finanszírozott „korai” jólét. Mindez persze magában hordozza a korrupció kockázatát is. Nemrég hatályba lépett az integritási szabályzat, mely azonban ilyen körülmények között a korrupció felderítését, megakadályozását kevésbé eredményezheti, sokkal inkább a látencia növekedését idézheti elő. Előfordulhat, hogy a bérezést előtérbe helyező munkavállalók addig, amíg máshol jobban fizető állásokat találnak kilépnek a szervezetből. Ennek megakadályozására szolgálhat, hogy az Iasz. és az OIT szabályzat alapján a fogalmazóképzés költségét a képzést követő három éven belül kilépővel szemben meg lehet fizettetni, de álláspontom szerint komoly megtartó erőt ez nem jelentene. Másrészt a szervezetbe „kényszerített” személynél a már említett korrupciós kockázat is megnőne. Ehhez kapcsolódik a felmérésben második helyen végzett garantált előrelépés. A verseny a teljesítmény javulását, a hatékonyság növekedését eredményezi, de annak

mértéke már problémákat vethet fel. Kérdésként merülhet fel egy szakmailag, kompetenciáit tekintve alkalmas titkárnál, hogy mikor lesz bíró vagy az, hogy lesz-e bíró? Jelenleg a jogszabályok nem írnak elő olyat, hogy titkár pályázó esetén nem lehetséges külső személy kinevezése, sőt a korábbi évek mobilitást szorgalmazó intézkedéseinek részben a szervezet zártságának oldása volt a célja. A szervezetrendszer korfáját tekintve előfordulhat, hogy nagyobb létszámú titkár kerül 50-60 évesen abba a helyzetbe, hogy bírói tisztségre pályázhasson. Az elmúlt évek vezetői kinevezéseinek gyakorlatát is tekintve, nincs kizárva annak lehetősége, hogy nyugdíjhoz közel álló személyek helyett esetleg fiatalabb külsős jelentkezőkkel tölthetik fel a helyeket, melyet az is elősegíthet, hogy a fokozott versenyben a belső jelentkezők az évek során egymás kárára, egymás hírnevét rombolva próbálnak meg előbbre jutni. Véleményem szerint a válaszadók béremeléshez való viszonyát tekintve az is kellő versenyhelyzetet jelent, ha csak a kinevezés ideje a kérdéses. A piaci elvek figyelembevételével mellett tekintettel kell lenni a végzett munkára, arra, hogy az állam rendjének fenntartásához nélkülözhetetlen feladatokat látnak el a dolgozók. Abban az esetben, ha a pályázatok elbírálásánál valakiben tudatosul, hogy esélye sincs előbbre jutni, esetleg rajta kívül álló okból, így például életkorából kifolyólag, és a korábbi években időt és pénzt nem kímélve fektetett bele több másoddiplomába, szakjogi végzettségbe, akkor végső soron olyan kockázati tényező keletkezik, melynek következményei már az államrendre is veszélyt jelenthetnek. A titkárok jelenleg olyan feladatokat látnak el, melyeket korábban bírák végeztek, továbbá hasonlóak az összeférhetetlenségi szabályok és a pályalkalmassági vizsgálat is. Fentebb már kifejtésre került, hogy az Alaptörvény az egyesbíró hatáskörében eljárásra jogosult titkár tevékenységére a bírákra vonatkozó cikket rendeli alkalmazni. Jogszabályi szinten ugyanakkor mégis külön kerül a két tisztség szabályozásra. A szervezetben esetlegesen keletkező feszültség csökkentésére célszerű lenne oldani a jelenlegi hierarchiát, konkrétan azt, hogy a fogalmazói és titkári tisztség gyakorlatilag teljes mértékben a bírói köré szerveződik. Ezzel párhuzamosan olyan jogosultságokkal felruházni a titkárokat, melyek a bírákat is megilletik, így végeredményként csak a magasabb fizetés és a végzett munka súlya lenne a különbség. Emellett a határozott időtartamú kinevezéseket is vissza

kellene szorítani. A személyiség a szakirodalom szerint 30 éves korra kialakul, mely életkor egyben a bírói kinevezés feltétele is, ezért a kompetenciák szempontjából nehezen érthető a határozott idejű kinevezés, valamint az ezt követően lefolytatott vizsgálat. Az Alaptörvény kimondja, hogy a bírák csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélezési tevékenységükben nem utasíthatók, ezért a teljesítménytől, az elvégzett munka minőségétől függetlenül, a határozott idő leteltével megszűnő szolgálati viszony, majd a lefolytatott vizsgálat alapján történő határozatlan tartamú kinevezés jogilag, alaptörvényi szinten is aggályos. Meghatározott eljárásrend szerint, komoly szakmai kifogások esetén egy bíró határozatlan időtartamú kinevezés esetén is elmozdítható. Ehhez nyilván szükséges az is, hogy az időszakos vizsgálatok lefolytatásától nem tekintenek el, mert ezeket hosszú távon nem helyettesíti az egyszeri három éves „próba”. Másrészt, bár az Alaptörvény az ítélezési tevékenység kapcsán csak az utasítást említi, de a határozott idejű kinevezés a döntéshozatal során megteremti az inspiráció, illetve sugalmazás kockázatát, mely „elvárásoknak” való helytelen megfelelés aztán a határozott időtartamú kinevezést követő értékelésben nyilvánulhat meg retorzióként. Annak ellenére előfordulhat ez, hogy a vizsgálatok lefolytatása ma már szigorúan szabályozott, de a vizsgált szempontokban erősen megnyilvánul a már említett szubjektív elem. Mindez az Alaptörvényből következően vonatkozik az egyesbíró hatáskörében eljárásra jogosult titkárokra is.

6. IRODALOMJEGYZÉK

Adams, J. S.: Toward an Understanding of Inequity, Journal of Abnormal Psychology November 1963.

Atkinson&Hilgard Edward E. Smith –Susan Nolen-Hoeksema-Barbara L. Fredrickson-Geoffrey R. Loftus: Pszichológia, Harmadik, átdolgozott kiadás, Osiris, Budapest, 2005.

Az Országos Bírósági Hivatal elnökének 2013; 2014. és 2015. évi beszámolóí

Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai (Aula, 2010;)

Bakacsi GY. – Balaton K. – Dobák M. – Máriás A.: Vezetés-szervezés II., Aula, Budapest,

1991.

Bartee, E.M.: A Holistic View of Problem Solving, Management Science, Vol. 20 (1973)

Catell, R. B.: Personality Pinned Down, Psychology Today, July 1973.

Dobák Miklós és társai: Szervezeti formák és vezetés, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006.

Early, P. C. – Northcraft, G. B. – Lee, C. – Lituchy, T. R.: Impact of Process and Outcome Feedback on the Relation of Goal Setting to Task Performance, Academy of Management Journal, March 1990.

Englander Tibor (szerk.): Üzempszichológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974.

Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar: Osztatlan jogász mesterképzés mintatanterve 2010 szeptemberétől

Erez, M. – Early, P. C. – Hulin, C. L.: The Impact of Participation on Goal Acceptance and Performance: A Two-Step Model, Academy of Management Journal, March 1985.

Gibson, J. L. – Ivancevich, J. M. – Donnelly, J. H. Jr.: Organizations: Behavior, Structure, Processes, Irwin, Burr Ridge, IL, (1994), 194. o. és Robbins, S. P. – Judge, T.A.: Organizational Behavior (12th ed.), Pearson – Prentice-Hall, 2007.

Goerke, M. – Moller, J. – Schulz-Hardt, S. – Napiersky, U. – Frey, D.: 'It's Not My Fault – But Only I Can Change It': Counterfactual and Prefactual Thoughts of Managers. Journal of Applied Psychology, April 2004.

Hirschman, A.O. [2000]: Kilépés és beleszólás: egy bővülő befolyási övezet.

Locke, E.A.: Toward a Theory of Task Motivation and Incentives, Organizational Behavior and -Human Performance, May 1968.

Magyar értelmező kéziszótár (Akadémiai Kiadó, 1992.)

McClelland, D. C. – Burnham, D. H.: Power is the great motivator, Harvard Business Review, March–April 1976.

Northcraft, G. B. – Neale, M. A.: Organizational Behavior. A Management Challenge, The Dryden Press, Chicago, IL, 1990.

Northcraft, G. B. – Neale, M. A.: Organizational Behavior. A Management Challenge, The Dryden Press, Chicago, IL, 1990.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar: Az osztatlan jogász mesterképzési szak (MA) mintatanterve 2015-16-tól kezdettek számára

Peck, D. – Whitlow, D.: Személyiségelméletek, Gondolat, 1983.

Peters, T. J. – Waterman, R. H.: A siker nyomában, Kossuth – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986.

Riesman, D.: A magányos tömeg, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.

Robbins, S. P. – Judge, T. A.: Organizational Behavior (12th ed.), Pearson Education Prentice-Hall International, Inc., 2007.

Samuelson-Nordhaus: Közgazdaságtan (Akadémiai Kiadó, Budapest 2005.)

Schlesinger, P. F. – Sathe, V. – Schlesinger, L. A. – Kotter, J. P.: Organization. Text, Cases, and Readings on the Management of Organizational Design and Change, (3rd ed.), Irwin, Boston, MA, 1992.

Sproull, L. S. – Hofmeister, K. R.: Thinking about implementation, Journal of Management, 1986.

Sutermeister, R. A.: Ember és termelékenység, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

Takács Sándor: A szervezeti kultúra és a teljesítményértékelési gyakorlat kapcsolata (Vezetéstudomány 11; 12.)

Thorndike, E. L.: Animal Intelligence, Macmillan, New York, 1911.

Weiss, H.M.: Subordinate Imitation of Supervisory Behavior: The Role of Modelling in Organizational socialization, Organizational Behavior and Human Performance, Vol. 19, (1977)

Jogszabályok, határozatok, szabályzatok

Alaptörvény

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény

A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény

Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény

A közszeroláati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCI. törvény

A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény

A szabálysértésekről szóló 2012. évi II. törvény

A bírósági fogalmazók joggyakorlatáról és képzéséről szóló 11/1999. (X.6.) IM rendelet

A jogi szakvizsgáról szóló 5/1991. (IV.4.) IM rendelet

A bírák és a bírósági titkárok pályaalkalmassági vizsgálatáról szóló 1/1999. (I.18.) IM-EÜM együttes rendelet

A bírói állás pályázatok elbírálásának részletes szabályairól és a pályázati rangsor kialakítása során adható pontszámokról szóló 7/2011. (III.4.) KIM rendelet

A fogalmazók joggyakorlatáról, képzéséről és értékeléséről szóló 1999. évi 14. számú OIT szabályzat

A bírósági titkárok központi képzéséről szóló 2006. évi 7. számú szabályzat

1/2012. (X.15.) OBT ajánlás a bírói állás pályázatok elbírálásának részletes szabályairól és

a pályázati rangsor kialakítása során adható pontszámokról szóló a 7/2011. (III. 4.) KIM

rendelet értelmezéséről és gyakorlatban történő alkalmazásáról

6/2012. (IV.13.) OBH utasítás a bírák és igazságügyi alkalmazottak tevékenysége elismeréséről szóló szabályzatról

3/2016. (II.29.) számú OBH utasítás a bírósági fogalmazók felvételi rendjéről szóló szabályzatról

9/2012. OBH utasítás a talár viseléséről, valamint az ülnökök, a jegyzőkönyvvezetők és az eljárás i cselekményt végző bírósági titkárok öltözködési szabályairól szóló szabályzatról

1/2016. (II.15.) OBH elnöki ajánlás a bírósági vezetők, bírák és igazságügyi alkalmazottak szabadságolási rendjéről

195/2016. (V.3.) OBHE számú határozat a Kúria engedélyezett létszámáról

MK 6. számú állásfoglalás

BH.1999.524.

2006/4/IV. sz. MAB határozat

2006/4/V/1-5, 9. MAB határozat

Internetes irodalom

Arcunkra írt gyermekkor (<http://www.drportal.hu/hir.php?szid=89&tema=12&hid=8339>; letöltve: 2016.09.11.)

30 éves korunk fölött már tényleg nem változunk?
(<http://www.drportal.hu/hir.php?szid=89&tema=65&hid=19356>; letöltve: 2016.09.11.)

Tudomány vagy sarlatánság? – A Rorschach-teszt
(<http://www.drportal.hu/hir.php?szid=89&tema=65&hid=15060>; letöltve: 2016.09.11.)

Báthory Zsuzsanna: A lean és a vezetői stílus összefüggései 14.o. (142. sz. Műhelytanulmány) (http://edok.lib.uni-corvinus.hu/356/1/Bathory_142.pdf; letöltve: 2016.08.28.)

<http://birosag.hu/fogalmazoi-palyazat> (letöltve: 2016. augusztus 7.)

Dara Péter: SME Teljesítménymenedzsment (2013) 1.3.
(<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007>; letöltve: 2016.08.15.)

Dr. Finna Henrietta: Egyéni teljesítményértékelés (www.uti.bme.hu; letöltve: 2016.08.08.)

7. Melléklet

FOGALMAZÓI/TITKÁRI VÉLEMÉNY				
VÉLEMÉNYEZÉSI SZEMPONTOK				
1: egyáltalán nem; 5: teljes mértékben				
I.	A fogalmazóképzés során a joggyakorlatot vezető bírák			
	1.	partnerként kezeltek	1	2 3 4 5
	2.	figyelembe vették tanulási képességeimet	1	2 3 4 5
	3.	tudásomhoz, szakmai tapasztalataimhoz és felkészültségemhez mérten szabták meg feladataimat	1	2 3 4 5
	4.	az elvégzendő feladatok nehézségét illetően a fokozatosság elvét követték	1	2 3 4 5
	5.	komolyabb jogi gondolkodást igénylő feladatokkal is elláttak	1	2 3 4 5
	6.	a joggyakorlat ideje alatt munkám értékelését folyamatosan végezték	1	2 3 4 5
	7.	az értékelést szóban, részletesen is indokolták	1	2 3 4 5
	8.	szakmai tudásukat megfelelően közvetítették, az új információkat hatékonyan, érthetően közölték	1	2 3 4 5

	9.	szakmai fejlődésemhez jelentősen hozzájárultak	1 2 3 4 5
	10.	munkájukat példaértékűnek tartom, a jövőben kérdéseimmel bizalommal fordulok hozzájuk	1 2 3 4 5
II.	A tanulóörökön elhangzottak		
	1.	hozzájárultak a szakmai ismereteim fejlesztéséhez	1 2 3 4 5
	2.	képezték a számonkérés anyagát	1 2 3 4 5
	3.	lefedték a jogi szakvizsga anyagát	1 2 3 4 5
	4.	a mindennapi munkám során is jól hasznosíthatóak voltak	1 2 3 4 5
III.	A bírósági szervezetrendszerben megtartó erőt jelentene		
	1.	béremelés	1 2 3 4 5
	2.	szolgálati jogviszony tartamához kötött címek bővítése (pl. címzetes titkár, címzetes járásbírósági bíró)	1 2 3 4 5
	3.	életkorhoz kötötten garantált titkári, bírói kinevezés	1 2 3 4 5
	4.	hatáskörök szélesítése (pl. fogalmazóknak önálló aláírási jogosultság, szélesebb titkári hatáskör biztosítása)	1 2 3 4 5
	5.	családtámogatási, szociális rendszer kiszélesítése	1 2 3 4 5

	kreditrendszer alapú továbbképzések szervezése

2600

2600 A kérdőív elkészítésénél segítségemre volt a Fővárosi Törvényszék oktatási szabályzata

BENKOVICSNÉ DR. VARGA ERIKA
A BÍRÓSÁGI KÖZVETÍTÉS JELENE ÉS JÖVŐJE

„Természetes, hogy konfliktusok közepette zajlik az emberi élet, mert a konfliktusnélküliség egyben kommunikációnélküliséget, kapcsolatnélküliséget is jelent. Nem a konfliktusnélküliség, hanem az azzal való megfelelő megküzdés az, ami méltó emberi magaslatra emelhet minket.”
(Prof. Dr. Bagdy Emőke)

1. BEVEZETŐ

A közvetítés, törvényi megfogalmazása szerint, egy olyan, sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása.²⁶⁰¹

A mediáció, tényleges értelemben véve, a kreatív egyezségteremtés művészete, amely az emberek között kialakult versengés, rivalizálás helyett az együttműködést helyezi előtérbe. A mediációs eljárás nem a kompromisszumra törekszik, tényleges megvalósítandó célja a konszenzus elérése. A mediátor szerepében lévő személy kulcsfeladata az önreflexió, egyfajta katalizátorszerepet kell e személynek betöltenie, koncentrálni a felek érdekeire, nem pedig a múlt eseményeire és az elfoglalt pozíciókra, miközben irányítja e folyamatot és egyúttal a felek segítőjeként szolgál.²⁶⁰² A mediáció nagy ígérete abban rejlik, hogy segít a feleknek másképpen látni a konfliktust, másképpen látni a saját és a másik viselkedését, a háttérben meghúzódó szükségleteket és érdekeket, és segít

²⁶⁰¹ A közvetítési tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény 2. §

²⁶⁰² Szekeres Diána: A bírósági mediáció kapujában,

forrás: Diána http://real.mtak.hu/32574/1/birosagi_mediacio_kapujaban_full_SZD_alktud2_konfkot.pdf
(letöltve: 2016. 08. 02.)

abban, hogy a felek közötti kommunikáció megváltozzon.²⁶⁰³

A bírósági közvetítésnek nincs egzakt törvényi megfogalmazása, a bírósági ügyvitel szabályai is csupán a bírósági közvetítői ügy fogalmát adják meg; a bírósági közvetítés iránti kérelemben megjelölt peres vagy nemperes eljárás (a továbbiakban: alapügy) alatt a bírósági közvetítő által lefolytatott - lajstromozás szempontjából polgári nemperes ügycsoportba tartozó - bírósági közvetítői eljárás.²⁶⁰⁴

Az Országos Bírósági Hivatal elnökének olvasatában a bírósági közvetítői eljárás – más néven mediáció – hazánkban olyan bírósági nemperes eljárás, amelyben bíróságon folyamatban lévő peres vagy nemperes eljáráshoz kapcsolódóan (alapügy) a vitában érintett felek alternatív konfliktuskezelő, vitarendező eljárásban kísérik meg a köztük lévő konfliktus feloldását. A közvetítés a hagyományos vitarendezési eljárásoktól lényegesen eltérő megoldás, melynek célja, hogy a felek – kölcsönös akaratuk alapján – a vita rendezésére írásos megállapodást hozzanak létre. A közvetítői eljárást egy, a vitában nem érintett, semleges harmadik személy, az erre a feladatra kijelölt, a közvetítés végzésére szakmai képzettséget szerzett és e tevékenység körében nem utasítható, titoktartásra kötelezett bírósági titkár vagy bíró folytatja le a felek között.²⁶⁰⁵

Kijelölt bírósági közvetítőként a közvetítést egy sajátos kommunikációs technikaként látom, amely visszacsatolva a felek közti kommunikációra - ezen belül is a felek érdekeire, szükségleteire - a jövőre fókuszál, és a konfliktus feloldása, valamint a közös nevező elérése érdekében minőségi időt szolgáltat a feleknek – egymásra.

A bírósági közvetítés a közvetítéshez viszonyítva egy komplexebb kategória, hiszen nem elkülönülten, önmagában létezik, csakis az alapügyhöz való kapcsolódásában nyer létjogosultságot, az abban résztvevő felek kommunikációjának helyreállítására és a bírósági eljárás lehetőségeinek

2603 Kertész Tibor: Mediáció a gyakorlatban, Bíbor Kiadó 2010. Miskolc 11 .o.

2604 A bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002 (VII. 1.) IM rendelet 75/A. § (2) bekezdés a) pont

2605 Az Országos Bírósági Hivatal elnökének 2015. évi beszámolója, Országos Bírósági Hivatal 2015. 74-75. o.

kiszélesítésével, annak megsegítésére hivatott, a közvetítői tevékenységre vonatkozó szakmai, etikai szabályok teljes körű megtartása mellett.

Konfliktus és kommunikáció..., hallhatjuk ezeket a kifejezéseket oly sokszor a közvetítés, illetve a bírósági közvetítés bemutatása, lényegi elemeinek ismertetése kapcsán, és láthatjuk, hogy a felsorakoztatott definíciók mindegyikénél - kimondva, kimondatlanul - központi helyet foglalnak el. Ezen ténnyel párhuzamosan azt is érzékelnünk kell, hogy legalább ugyanilyen fontossággal bír, hogy a bírósági közvetítés, mint új jogintézmény jogrendszerünkben történő integrációja kapcsán felmerülő feszültségeket hogyan kezeljük és milyen módon kommunikálunk magáról a bírósági közvetítésről, meghatározva ezáltal a jogintézmény sorsát.

Alapvető jelentősége van, hogy, a központi igazgatás megismertető tevékenységén túl, milyen a törvényszékeken működő tájékoztatási rendszer, annak hogyan strukturálódnak a külső és belső megjelenési formái. Milyen intézkedéseket tesz az igazgatási vezető a bírósági közvetítés alkalmazhatósága érdekében. Miképpen látja el igazgatási tevékenységét a helyi koordinátor és hogyan mutatjuk be mi magunk, bírósági közvetítők e jogintézményt a bíróság szervezetén belül, valamint a velünk kapcsolatba lépő feleknek egyaránt.

Egy elhivatott közvetítő számára ezek nagyon izgalmas kérdések, és azt sejtem, mindezek megválaszolásával elének tárul, hogy milyen módon érhető el leghatékonyabban, hogy a fél választhassa a bírósági közvetítést, mint „választható jót”²⁶⁰⁶ és arra is, hogy ez a választás a félnek valóban jó-e.

2606 <http://www.jogiforum.hu/interju/135> (letöltve: 2016. 07. 20.)

Interjú Dr. Turcsánné Dr. Molnár Katalinnal, az OBH Bírósági Közvetítés Munkacsoport elnökével

- Mit jelent Önnek a bírósági közvetítés?

- A választható jót. Abban az esetben, ha a felek már bíróság elé vitték az ügyet, itt még van arra lehetőség, hogy egy a pert elkerülő, úgynevezett alternatív vitarendező eljárás során oldják meg a konfliktusukat.

1.1. A tanulmány célja

Dolgozatom célja, a magyarországi bírósági közvetítés jelenének bemutatásán túl, egy jól működő, a felek igényeihez igazodó rendszerben lefolytatott eljárások gyakorlati tapasztalatainak bemutatásán, összegzésén, törvényszerűségeinek megállapításán keresztül, a jövőre vonatkoztatható következtetések egységbe foglalása.

Meghallva a vonatkozó szakirodalom alkotóinak hívó szavát, miszerint „Képzeljük el tehát e kézikönyvet úgy, hogy lapjainak száma bővíthető, s azok írják majd tovább a sorokat, akik részt vesznek a gyakorlat alakításában, tapasztalataikkal, ötleteikkel fejlesztik a módszert, hogy azok valóban a „legjobb gyakorlatok” lehessenek”²⁶⁰⁷, az elmélet érintőleges ismertetése mellett főként a bírósági közvetítés gyakorlati oldalára fókuszáltam.

Figyelemmel azon tényre, hogy a jogintézmény nemzetközi szabályozásából is eredeztethető történeti fejlődése, hazai jogrendszerben való integrálódási folyamata, valamint a közvetítői eljárás egyes szakaszainak elméleti elemzése számos tanulmányban, publikációban kifejtésre került, ezen témák nem képezik e dolgozat tárgyát.

A tanulmány elkészítésének eredeti koncepciója szerint a közvetítői, valamint a kapcsolódó alapügyek, mint egységében lezárult eljárások iratait előre meghatározott szempontok szerint áttanulmányozom, a tapasztalatokat összegzem, és a befejezés módjait is összevetve megfogalmazom a feltárt törvényszerűségeket. Majd utánkövetés keretében a megállapodást kötött feleket egy előzetesen összeállított kérdéssorral megkeresem és a megállapodás sorsáról, a feleknek a megállapodáshoz, valamint egymáshoz való viszonyáról kérdezem, ezen válaszokból nyert információkból is levonva a megfelelő következtetéseket.

²⁶⁰⁷ A bírósági közvetítésről - mindenkinek, szerk.: Gyengéné Nagy Márta, Kőrös András HVG-ORAC, 2016. Budapest 12-13. o.

A dolgozat megírására való ráhangolódásom során - saját ügyeim áttanulmányozásával - egyértelművé vált számomra, hogy nemcsak az eljárások lezárulását követő időszakra, utánkövetés útján lehet a bírósági közvetítésre vonatkozó törvényszerűségeket levonni, hanem „előkövetéssel”, az eljárás előéletére vonatkoztathatóan is. Vizsgálva e körben azt, hogy a feleket milyen típusú tájékoztatási eszköz motiválhatja leginkább a bírósági közvetítői eljárás kezdeményezésére irányuló kérelem benyújtására. Kérdésként merült fel továbbá, hogy - a sikeresen zárult közvetítések mellett - a folytatódó bírósági eljárásban érezhető-e a hatása önmagában, az előkészítő ülésen való részvételnek, illetve annak, ha a közvetítői eljáráson a felek részt vettek, azonban a megállapodás nem jött létre. Vizsgálataim tárgyát képezte a közvetítői eljárásban megkötött megállapodások egyes típusainak összevetése és a megállapodások alapeljárásban való megjelenése.

Megfigyeléseim alapjául a 2015. évben járásbíróságunkon folyamatban volt közvetítői ügyeket, továbbá ezen ügyekhez kapcsolódó peres eljárásokat tettem. Választásom azért esett erre az időszakra, mert ekkor már jelentős számú befejezett ügy állt rendelkezésre, amelyek az eltelt idő távlatával utánkövetésre is alkalmassá váltak, valamint ez volt az az időszak, amikor változatlan tárgyi és személyi feltételek mellett működhetett bíróságunkon a közvetítői tevékenység.

Vizsgálataimat a törvényszék elnökhelyettese által kiadott kutatási engedély alapján végeztem.

2. A MAGYARORSZÁGI BÍRÓSÁGI KÖZVETÍTÉS JELENE

A bírósági közvetítésnek 2012-ben történő megjelenése óta egy speciális, sajátosan kevert modellje alakult ki Magyarországon, figyelemmel arra, hogy bírósági közvetítői tevékenységet kijelöléssel bíró és bírósági titkár egyaránt végezhet, valamint arra, hogy igénybevételenek alapvetően önkéntes jellege mellett, törvényben meghatározott esetekben, a bíró által kötelezően is elrendelhető. A bírósági közvetítés hálózata napjainkra teljes mértékben kiépült, a jogszabályi háttér megalkotását követően, mind a személyi, mind a tárgyi feltételek és a képzés területét tekintve egyaránt.

2.1. Jogszabályi háttér

A jogszabályi környezetből kiemelendő a 2003. március 17. napján hatályba lépett 2002. évi LV. törvény a közvetítői tevékenységről, mely a közvetítés fogalmán és a közvetítő feladatán túl a közvetítő működését, a közvetítői eljárást és a minőségbiztosítást szabályozza. E törvény 4/A. fejezete, a bírósági közvetítésről 2012. július 24-én lépett hatályba, a 4/B. fejezet, a kötelező közvetítői eljárásról pedig 2014. március 15. napjával hatályos.

A 2013. évi V. törvény, az új Polgári Törvénykönyv 4:22. §-a tartalmazza a házassági bontóperre vonatkozó önkéntes közvetítői eljárást, míg a 4:172. § szabályozza a szülői felügyelet, valamint a kapcsolattartás körében a kötelező közvetítői eljárást.

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény rendelkezései meghatározzák a bírósági közvetítés eljárási szabályait, annak igénybevételeinek lehetőségeit (Pp.148. § (2) bekezdés), a perköltség viselésére vonatkozó rendelkezéseket (Pp. 80. § (3)-(4) bekezdés), valamint a kötelező közvetítés eljárási szabályait. (Pp. 152. § (3)-(4) bekezdés, Pp. 155. § (3) bekezdés)

Megemlíthető továbbá a bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002 (VII. 1.) IM rendelet 75/A-75/B. §-ai, melyek a bírósági közvetítés ügyviteli rendelkezéseit rögzíti.

Az illetékekről szóló, 1990. évi XCIII. törvény 56. § (4) bekezdése rendelkezik a bírósági közvetítés illetékmentességéről, az Itv. 58. §-a pedig az eljárási költségkedvezmények szabályozásával kapcsolódik a jogintézményhez.

Az Országos Bírósági Hivatal elnökének 11/2014. (VII. 11.) OBH utasítása a bírósági közvetítést és a kijelölés feltételeit szabályozza, kitérve a közvetítői tevékenységgel összefüggő igazgatási feladatokra, a bírósági közvetítés koordinációjára, a bírósági közvetítésre vonatkozó tájékoztatásra, valamint a nyilvántartásra, nyilvánosságra.

A Bírósági Közvetítés Munkacsoport ajánlásai a bírósági közvetítés szakmai egységességének elősegítését hivatottak szolgálni.

2.2. A bírósági közvetítés személyi köre

Bírósági közvetítői tevékenységet, 2014. március 15. napjától, közvetítőként kijelölt bíró,

rendelkezési állományba helyezett bíró és bírósági titkár láthat el. A bírósági közvetítő kijelölésére a törvényszék elnöke, az OBH elnökének címezve tesz javaslatot. A kijelölés az OBH Elnöke által történik. Jelenleg 150 kijelölt bírósági közvetítő működik Magyarországon (94 titkár, 56 bíró). Az akkreditált képzésen részt vettek száma magasabb, 330 fő, azonban nem mindenki kezdeményezi kijelölését. Az „érzékenyítés” szempontjából fontos szerepe van az igazgatási vezetők, bírók képzésen való részvételének, abban az esetben is, ha későbbi kijelölésükre esetükben sem kerül sor.

Az OBH elnöke által kijelölt országos koordinátor végzi a bírósági közvetítéssel kapcsolatos központi szervezési feladatokat, irányítja a szakmai kapcsolatrendszert, az OBH, a bíróságok, a helyi koordinátorok, bírók, közvetítők között, szervezi a képzéseket, konferenciákat. Az egységes gyakorlat kialakítása érdekében iránymutatásokat a Bírósági Közvetítői Munkacsoport ad. Folyamatban van az instruktori hálózat, mint szakmai támogató rendszer kialakítása.

2.3. Tárgyi feltételek

Valamennyi, nagyobb (ahol 7-nél több bírónak van szolgálati helye) bíróságon kialakításra kerültek - részben pályázati pénzekből - a szakmai szempontoknak teljes mértékben megfelelő közvetítői szobák, valamint beszerzésre kerültek a szükséges egyéb tárgyi eszközök, így személyi számítógép vagy táblagép, hivatali mobiltelefon, körasztal, íróasztal, zárható szekrény, iratmegsemmisítő, flipchart.

2.4. Képzések

A bírók, bírósági titkárok szakirányú, akkreditált képzése folyamatosan zajlik a Magyar Igazságügyi Akadémián (ami évente 50-60 személy képzését jelenti), mindezek mellett gyakorlati tréningek is megvalósulnak, kezdő és haladó szinten. Figyelemmel arra, hogy speciális képzéseken való részvételre a közvetítők irányából komoly igény mutatkozik, családügyi, gazdasági, munkajogi szakirányú képzések is szerveződnek.

Évente megrendezésre kerül az országos szakmai konferencia, valamint a koordinátorok országos értekezlete. 2016 májusában az OBH szervezésében magas szakmai színvonalú nemzetközi konferencián vehettünk részt. Időszakonként megrendezésre kerülnek regionális szintű képzések, tréningek, workshopok. Az instruktori rendszer kialakításához szükséges alapozó képzés megtörtént. A jövőbeli tervek között

szerepelnek kompetencia képzések is.

2.5. A jelen összefoglalása

A fentiek alapján megállapítható, hogy a bírósági közvetítői tevékenység gyakorlásához szükséges háttér kiépült, és a modern kor igényeihez is igazodó, szolgáltató jogintézmény gyakorlásának feltételei rendelkezésre állnak. Ennek ismeretében tekinthetünk immár a statisztikai mutatókra is.

2.6. Az eddig elért országos eredmények számokban:

2012-ben: 5 ügy - 5 megállapodás,

2013-ban: 218 ügy - 110 megállapodás,

2014-ben: 1264 ügy - 756 eljárás - 363 megállapodás,

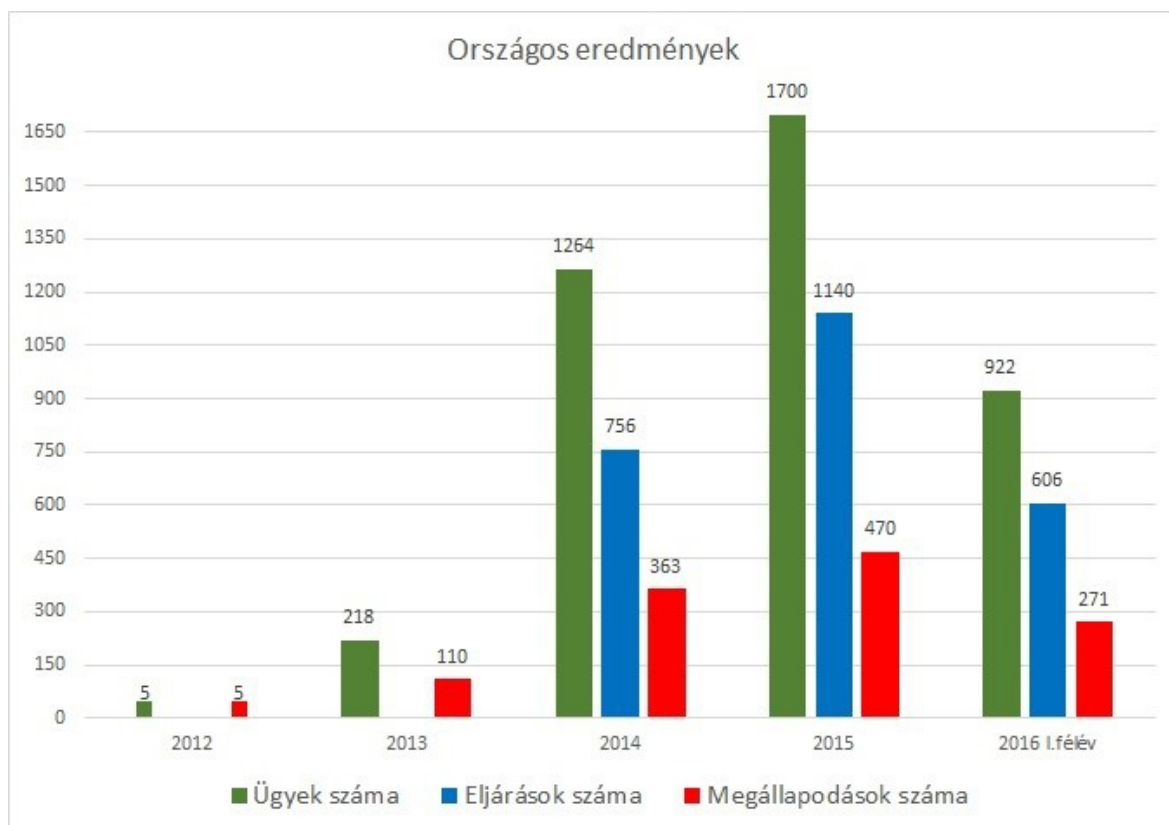
2015-ben: 1700 ügy - 1140 eljárás - 470 megállapodás,

2016 első félévében: 922 ügy - 606 eljárás - 271 megállapodás.²⁶⁰⁸

Statisztikai szempontól ügynek tekintjük a beérkezett kérelem alapján indult eljárásokat.

Közvetítői eljárásról akkor beszélünk, amikor a felek az ügy érdemi részébe bocsátkoztak, a közvetítő tájékoztatást követően a közös nyilatkozatot aláírták.

2608 Az Országos koordinátor által 2016. augusztus hónapban rendelkezésre bocsátott adatok

1. ábra

A fenti adatokból is látható, hogy a bírósági közvetítői ügyek, eljárások és megállapodások száma évről évre jelentős mértékben növekszik, a beérkezett kérelmek törvényszékenként való megoszlása azonban szignifikáns eltéréseket mutat. Míg egyes törvényszékeken 2015-ben az ügyérkezések száma a 300-at is meghaladta, addig vannak olyan törvényszékek, ahol a 30-at sem éri el.

A beérkezett ügyek számának alakulása szempontjából meghatározó jelentősége lehet a bíróságok által nyújtott külső és belső tájékoztatásnak, hiszen a bírósági közvetítés intézményének ismerete alapvető fontosságú ahhoz, hogy a felek az eljárás igénybevétele mellett döntsenek.²⁶⁰⁹ Mindemellett az is kiemelendő szempont, hogy a bírák a számukra ténylegesen releváns, hiteles információk birtokában képesek legyenek megítélni egy adott peres eljárásban a bírósági

²⁶⁰⁹ Dr. Horváth Vera Judit: A polgári eljárás alternatívája: bírósági közvetítés,
forrás: http://www.mabie.hu/A_polgári_eljárás_alternatívája_bírósági_közvetítés

közvetítés felajánlásának indokoltságát, illetőleg felelősséggel dönteni a kötelezés elrendeléséről.

Azon tételből kiindulva, hogy az adott törvényszékeken működtetett tájékoztatási rendszer jelentős mértékben meghatározhatja a bírósági közvetítés eredményességét, statisztikai adatainak alakulását, dolgozatom következő tartalmi egységét a tájékoztatásnak, mint a bírósági közvetítői rendszer egyik alapvető pillérének megfigyelésére szenteltem.

3. TÁJÉKOZTATÁS, MINT KOMMUNIKÁCIÓS RENDSZER

Törvényszékünkön 2013 őszétől van lehetőség bírósági közvetítői eljárás igénybevételére a felek részéről. A kezdetektől fogva jelentős erőfeszítések történtek, vezetői, koordinátori és közvetítői oldalról egyaránt, annak érdekében, hogy egy hatékony, átfogó, mégis áttekinthető tájékoztatási rendszer kerüljön kialakításra. Bíróságunkon minden évben jelentős mértékben nő a közvetítői ügyek száma, melynek oka, megítélésem szerint, a jogintézmény eredményes megismertetésében rejlik, ezért a jogszabályokban foglaltak szerint kialakított rendszert és annak működésével kapcsolatos megfigyeléseimet az alábbiakban ismertetem:

3.1. A külső és belső tájékoztatás

A tájékoztatási rendszeren belül megkülönböztetjük az ügynevezett külső, valamint a belső tájékoztatás formáit.

3.1.1. A külső tájékoztatás

A külső tájékoztatás alapvető célja a megismertetés, hogy a társadalom széles rétegei számára minél tágabb körben ismertté váljon a bírósági közvetítés igénybevételének lehetősége, hogy tudomást szerezzenek a bírósági közvetítés, mint új jogintézmény létéről, annak legáltalánosabb jellemvonásairól. Ennek eszközei: plakátok, szórólapok, a bíróság honlapján közzétett ismeretterjesztő

anyagok, bírósági vezetőkkel, koordinátorral, közvetítőkkel készített rádiós, televíziós interjúk, újságcikkek, elektronikus sajtó. Élénk érdeklődés mellett zajlanak a bírósági közvetítés tárgykörében tartott előadások, kiemelkedő jelentőséggel bír a társszervek vezetőivel való folyamatos, személyes konzultáció a jogintézmény eredményeiről.

Speciális tájékoztatási formaként jelenik meg a „Nytott Bíróság” program keretében megrendezésre kerülő szimulált bírósági eljáráson, bírósági közvetítői ülésen való részvétel, melyen az érdeklődők megtapasztalhatják a közvetítői ülés sajátos jellemvonásait, közvetlenebb légkörét.

3.1.2. A belső tájékoztatás

A belső tájékoztatás célja a bírósági eljárásokban részt vevő személyek megszólítása, ez a forma a konkrét bírósági eljárásokhoz kapcsolódóan ajánlja fel a bírósági közvetítés jogintézményét. A megszólítás megvalósulhat már az eljárás előzményeként, az eljárásban részt venni kívánó személyek panasznapi tájékoztatásával, majd az eljárás első vagy akár későbbi szakaszában, a megküldött egységes tájékoztatóval, valamint a tárgyaláson, személyesen az eljáró bíró által. A bírósági eljárás bármely szakában lehetőség van a bírósági közvetítők ügyfélfogadásán való személyes megjelenésre, valamint a közvetítők rövid úton vagy elektronikusan történő megkeresésére, melynek során a közvetítő egyéni, részletes tájékoztatást nyújt a fél részére.

A belső tájékoztatás másik megvalósulási formája a bírák, bírósági dolgozók felé történő, a bírósági közvetítői eljárás befogadására, elfogadására, alkalmazásának elősegítésére irányuló „érzékenyítés”. Ez megvalósulhat az általános tájékoztatást adó elméleti előadások formájában, a bírósági vezetők által a kollégiumi üléseken, egyéb bírósági fórumokon tartott beszámolók keretében és a koordinátor kezdeményezésével a polgári ügyszakba beosztott bírák értekezletén. E körben különösen hatékonyak bizonyulnak a közvetítő által ismertetett, eredményesen zárult anonimizált esetek.

Kiemelkedő jelentőséggel azonban a bírák személyes - az eljárásba visszatérő „kezelhetőbb felekről”, valamint a visszavitt megállapodások hatására lezáruló eljárásokról szóló - pozitív beszámolóí bírnak. Személyes tapasztalataim alapján az érzékenyítés kihagyhatatlan elemei a közvetítő vagy a bíró által kezdeményezett, az általános tapasztalatcserére irányuló egyéni, informális megbeszélések, visszajelzések. (A személyes eszmecsere és az általánosság szintjére emelt esetmegbeszélések során természetesen az adott eset specifikuma kerül előtérbe, fokozottan ügyelve az eljárásban elhangzott információk bizalmas, titkos jellegére.)

3. 2. Az „érzékenyítés” kérdésköre

A bírósági közvetítés jogintézményének elfogadása a bírói kar részéről egy hosszú és nagyon változatos képet mutató folyamat. Ismeretes, hogy a bírósági közvetítői eljáráshoz való viszonyulás igencsak megosztja a bírói társadalmat. Szűk körben, nagyon rugalmas módon történik ezen új jogintézmény alkalmazása, azonban még mindig jelentős számú a kevésbé elfogadó attitűdökkel rendelkezők tábor. Az általános tájékoztatást nyújtó érzékenyítő képzések általában azon személyek irányába hatnak, akik eleve befogadóbbak, a vezetők, koordinátorok, közvetítők által történő tájékoztatás a bíróságokon különböző intenzitással jelenik meg. Megoldandó kérdésként merül fel, hogy milyen módon érhető el leghatékonyabban a bírák érzékenyítése. Bíróságunkon több irányból is sikerült e vonatkozásban pozitív tapasztalatokat szerezni.

3.2.1. A bírósági vezetők érzékenyítése

Meghatározó jelentősége van az érzékenyítés szempontjából, a bírósági vezetőkre nézve előnyös vonásairól, valamint a bírósági közvetítéshez való viszonyulásának, ezért első lépcsőfokként a bírósági vezetők érzékenyítésének kérdése merül fel. A gyakorlati tapasztalat azt mutatja, hogy a megismertetés szempontjából leghatékonyabb útnak ez idáig az akkreditált képzésen való részvétel bizonyult. Ebben az esetben a vezető egyúttal a

közvetítéshez szükséges kompetenciákat is elsajátítja, és a munkájában történő hasznosítása során közvetlenül győződhet meg annak pozitív hatásairól. A vezetők többsége azonban - időhiányra is tekintettel - nem vesz részt a 60 órás képzésen. Fontos azonban kiemelni a vezetők részére szervezett érzékenyítő tréningeket, melyek természetesen nem képzésre irányulnak, de gyakorlati oldalról mutatják be a közvetítői eljárás előnyeit, rövidebb, egy vezető által vállalhatóbb időkeretben. Amennyiben egy vezető megbizonyosodik a közvetítői eljárás felekre nézve előnyös vonásairól, valamint a bírósági szervezetre is visszaható pozitív megítéléséről, az a bírósági közvetítéshez kapcsolódó kommunikációjában is megjelenik.

A hitelesség kérdése a meggyőzés pszichológiájának egyik sarkpontja. Hitelesnek nevezhetünk egy megbízható információt, ami olyan forrásból származik, amire adni lehet. A megbízható, kompetens információforrás prototípusa a „szakértő”. Ilyen szakértőnek számít természetesen egy bírósági vezető, valamint a koordinátor. A hiteles kifejezést a köznapok során egy másik jelentésben is használjuk, mégpedig abban az értelemben, amikor olyan kommunikátort jelöl, aki kommunikációjával azt fejezi ki, amit valójában gondol. Ilyen értelemben lényegében az őszinteség, az egyenes beszéd szinonimájaként is felmerülhet a hitelesség fogalma.²⁶¹⁰ Őszintén, pozitívan nyilatkozni egy szakértő pedig akkor tud, amennyiben ténylegesen meg van győződve mondanivalójának igazáról, és ebben az esetben hallgatósága körében tényleges megértésre számíthat.

Bíróságunkon a törvényszék elnöke - már önmagában a kötelezően megküldendő tájékoztató vonatkozásában tett intézkedésével - , a koordinátor, mint járásbírósági vezető, valamint a polgári csoportvezető bíró pozitív tapasztalataik által, személyes meggyőződésből egy emberként álltak a bírósági közvetítés új jogintézménye mellé, és ezáltal valamennyien a hiteles szakértő személyében tudtak a bírónak irányt mutatni. Mindez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a bírók nyitottan álljanak a bírósági közvetítés intézményéhez.

²⁶¹⁰ Zentai István: A meggyőzés útjai, Neumann Kht. 2004. Budapest 11. o.

3.2.2. A bírák érzékenyítése

Járásbíróságunkon, a polgári ügyszakba beosztott bírák által megosztott tapasztalatok szerint, az érzékenyítés szempontjából az általános tájékoztatást nyújtó előadások bizonyulnak a legkevésbé hatékonynak, azonban mindig felkelti az érdeklődésüket, amennyiben egy hasonló referádát tárgyaló bíró számol be a bírósági közvetítés körében szerzett pozitív tapasztalatairól.

Mint ahogy arra számos szociológiai tanulmány is rámutat, kizárólag felvilágosítással többnyire nagyon nehéz módosítani az attitűdöket. Amikor fontos kérdésekről van szó, akkor a felvilágosító hadjáratok csődöt mondanak, mert az emberek nem hallgatják végig és nem veszik be azokat az információkat, amelyek vélekedéseikkel ellentétesek. Amikor azonban az előítéletekkel, megmerevedett attitűdökkel rendelkező emberek saját tapasztalatainak valóságával érintkeznek, nem pedig pusztán tanítással, az végeredményben nagyobb megértéshez, elfogadáshoz vezethet.²⁶¹¹

A fentiek miatt is nagyon szerencsés az a folyamat, amelyben a bíró kezdetben a fél által kezdeményezett, majd az eljárásába visszacsatolt közvetítői eljárásokból nyerhet pozitív tapasztalatokat, és a pozitív tapasztalatok által meggyőződve ajánlhatja fel további ügyeiben is a bírósági közvetítést. Azonban egy jogrendszerbe beékelődött, addig ismeretlen intézmény irányában kialakuló elköteleződés folyamata idő, melyet a tapasztalati út megkerülésével lehet siettetni, de nem érdemes, ugyanúgy nem, mint ahogy a felek által egy jövőben ténylegesen tartható megállapodás megkötését sem, mert annak mindenféleképpen belülről kell fakadnia. A bíró az ügyét sajátjának érzi, nem alakulhat ki benne az az érzés, hogy azt a közvetítésre utalással elveszti, az addigi munkája kárba vész. Feltétlenül szükséges annak a gondolatmenetnek az erősítése, hogy a közvetítői eljárás a peres eljárást kiegészíti, a bírót tehermentesíti, ezáltal munkáját segíti.

A kifejtettek alapján fontos jövőbeli cél, hogy a bíráknak lehetőséget teremtsünk a bírósági közvetítői eljárás pozitív hatásainak mind gyakoribb

2611 Elliott Aronson: A társas lény, KJK-KERSZÖV Kft. 2001. Budapest 342-343. o.

megtapasztalására, ezáltal szemléletváltásuk elősegítésére, melynek jó gyakorlati példaként ismertetem az alábbi elnöki intézkedést és számokban mért hatásait.

3.3. Tájékoztatás a félnek, tapasztalat a bírónak

Törvényszékünk elnöke 2013 szeptemberében elnöki intézkedésben rendelkezett a közvetítéssel kapcsolatos ügyviteli teendőkről, többek között a bírónak a felek irányába történő tájékoztatási kötelezettségéről, annak végrehajtásáról és ellenőrizhetőségéről. Az intézkedés célja, hogy az új jogintézmény hatékony működését elősegítse. Hatálya kiterjed a törvényszékre, az illetékességi területéhez tartozó valamennyi helyi bíróságra, valamint a közigazgatási és munkaügyi bíróságra, ezen bíróságon dolgozó elsőfokú civilisztikai ügyeket tárgyaló bírákra, a bírák mellé beosztott igazságügyi alkalmazottakra, civilisztikai peres/peren kívüli lajstromok vezetőire. Tárgyi hatálya nem terjed ki a Közvetítői törvényben²⁶¹² meghatározott kizárt ügycsoportokra. Az intézkedés rendelkezik a tájékoztatási kötelezettségről, miszerint a perben eljáró bíró az intézkedés hatálybalépését követő első kapcsolatfelvétel alkalmával a kivételt nem képező pertárgyú új és folyamatban lévő perekben köteles tájékoztatni a peres feleket, az intézkedés mellékletét képező tájékoztató megküldésével, a közvetítői eljárás igénybevételének lehetőségéről. A bíró mellé beosztott igazságügyi alkalmazott az iratborító külzetén piros nyomtatott „M” betűvel jelzi a tájékoztatás megtörténtét, melyet a kezelő iroda köteles figyelemmel kísérni. Amennyiben az iroda észleli a tájékoztatás elmaradását, azt haladéktalanul köteles a bírónak, ismételt elmaradás esetén a bíróság elnökének jelezni.

Abban az esetben, ha a törvényszék elnöke az „automatikus terelést”²⁶¹³ választja, a 11/2014- (VII.11.) OBH utasítás 9. § (5) bekezdése alapján²⁶¹⁴, az

²⁶¹² A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény 1. § (3) bekezdés

²⁶¹³ A bírósági közvetítésről- mindenkinél, szerk.: Gyengéné Nagy Márta, Kőrös András
HVG-ORAC, 2016. Budapest. 37. o.

²⁶¹⁴ Az eljáró bíró a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 148. § (2) bekezdése alapján szóban és írásban, a rendelkezésre álló formanyomtatványok felhasználásával tájékoztatja a feleket a bírósági

eljárás kezdő szakaszában kötelező jelleggel megküldésre kerül a bírósági közvetítői eljárás megismertetését célzó tájékoztató. Ez az intézkedés önmagában még nem igényli a bíró részéről a jogintézmény irányába való elköteleződést, a fél azonban minden esetben kap tájékoztatást és mérlegelhet, igénybe kívánja-e venni a bírósági közvetítői eljárást. Minden olyan eljárásban pedig, melyben a fél kezdeményezte a bírósági közvetítést, és az eljárás érdemi szakaszba került, a bíró a visszatérő felek vagy a becsatolt megállapodás által tapasztalatot szerezhet a bírósági közvetítésről.

3. 4. Egy különleges gyakorlat statisztikai mutatói

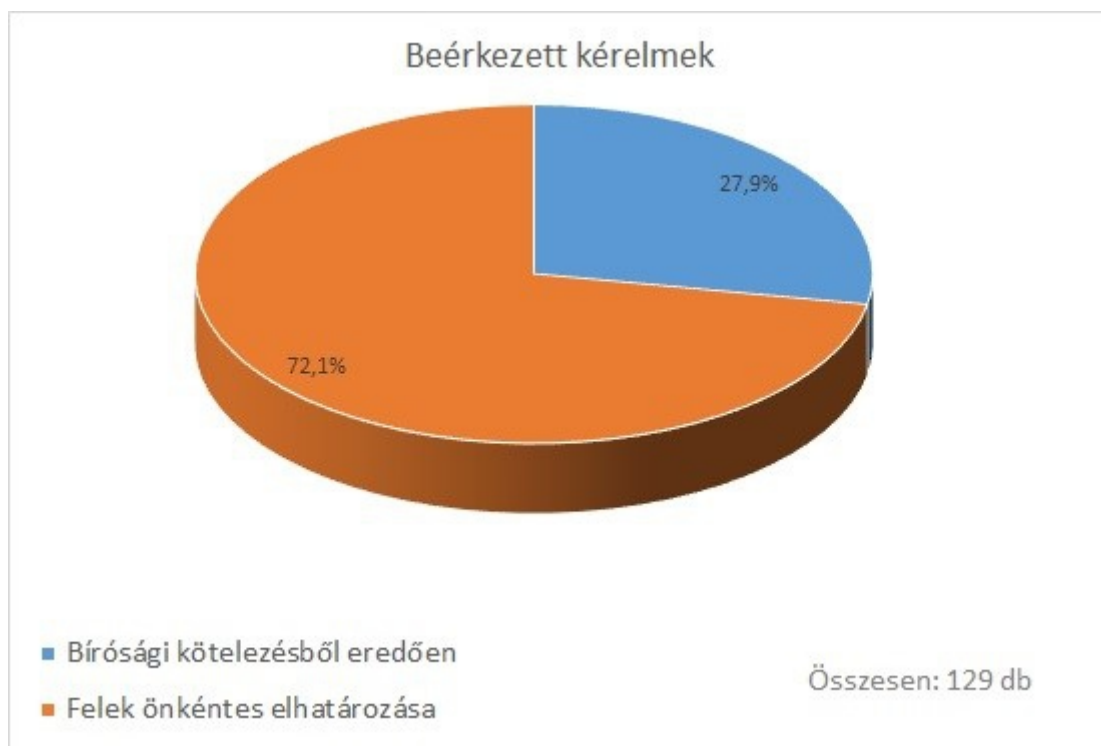
Járásbíróságunkon a kijelölt közvetítők 2015. január 1. napjától feljegyzést készítenek arról, hogy az eljárást kezdeményező fél/felek milyen forrásból szereztek tudomást a bírósági közvetítésről, mely tájékoztatási eszköz tartalmára tekintettel nyújtották be kérelmüket. Ez a körülmény megállapítható legtöbbször a kérelemből, ugyanis a felek maguk hivatkoznak a forrásra, illetve az első találkozás alkalmával erre a közvetítő minden esetben rákérdez.

A feljegyzések összesítése alapján az alábbi mutatókat jegyeztük fel:

Járásbíróságunkra 2015-ben 129 közvetítői eljárás kezdeményezésére irányuló kérelem érkezett. 121 ügyben álltak rendelkezésre adatok abból a szempontból, hogy az eljárás milyen tájékoztatási eszköz által indított. (8 esetben a kérelem egyoldalú volt, önkéntes, azonban nem tartalmazott utalást az eljárásról való tudomásszerzés forrására, és a személyes találkozás hiánya miatt ez később sem derült ki.)

A 129 beérkezett kérelemből:

- 36 bírósági kötelezésből eredően érkezett (27,9%);
- 93 kérelem a felek önkéntes elhatározása alapján. (72,1%).

2. ábra

A 93 önkéntesen benyújtott kérelemből

- 8 esetben nem állt rendelkezésre információ a tájékoztatási eszköz vonatkozásában (8,6%);
- 51 fél a kötelezően megküldendő egységes írásbeli tájékoztató alapján (54,8%);
- 21 ügyben a bíró tájékoztatása alapján (22,6%);
- 6 esetben a jogi képviselő tanácsára (6,5%);
- 3 személy ismerős tanácsára, aki korábban részt vett az eljárásban (3,2%);
- 3 ügyben a panasznapon nyújtott tájékoztatása alapján kezdeményezték az eljárást (3,2%);
- 1 esetben történt hivatkozás az okmányiroda váróhelyiségében elhelyezett

plakátra. (1,1%).

3. ábra

Az összegyűjtött adatok alapján megállapítható, hogy a felek által önkéntesen kezdeményezett ügyek 55 %-a indult a bíróság eljárásban megküldött írásbeli tájékoztatók hatására, mely ezáltal jelentősen növelte a közvetítői eljárások számát.

Eredetileg a feljegyzés gondolata a tájékoztatók hatékonyságának megfigyelésére irányult, azonban a statisztikai adatokból az is egyértelműen kirajzolódott, hogy bíróságunkon milyen magas számú a kötelezés elrendelése, és nem elhanyagolható a bíró által, a tárgyaláson adott személyes tájékoztatás alapján indított eljárás, mert a „bíró általi terelés” az összes beérkezett kérelem 44%-át adja. Ez egyben alátámasztja azt is, hogy valóban hatékonyan működik a

bíróságunkon kialakított belső tájékoztatási rendszer is, hiszen bíráink rendkívül aktívak a kötelezés és a bírósági közvetítés felajánlása szempontjából egyaránt.

A fentiekből továbbá arra is lehet következtetni, hogy jelentős hatása van az ügyek számának, valamint a bírák szemléletmódjának alakítása szempontjából is, egy tájékoztatási kötelezettséget bevezető elnöki intézkedésnek.

Érdekességképpen megjegyzem, hogy 2016 első fél évében már 4 esetben hivatkoztak korábban közvetítői eljárásban részt vett ismerősre, mint tájékoztatási forrásra, és 6 esetben jelezték, hogy jogi képviselő tanácsára kezdeményezték az eljárást, mely mindkét esetben növekvő tendenciát mutat és egyben azt jelenti, hogy a felek és a jogi képviselők pozitív tapasztalatokkal hagyják el a közvetítői szobát.

3. 5. Az országos tapasztalat

Országos és regionális konferenciák, rendezvények napirendi pontjaként általános jelleggel bemutatásra kerülnek egyes törvényszékek jó gyakorlatai, valamint az aktuális időszak tapasztalatai. Több koordinátor és közvetítő utalt arra, hogy vezetői vagy koordinátori szintű intézkedések, iránymutatások által az ügyek jelentős részében az írásbeli tájékoztatók megküldésre kerülnek, azonban ez ügyszámnövekedést a törvényszékük statisztikájában nem jelez. A gyakorlatok további bemutatása során az is egyértelművé vált számomra, hogy az országban rendkívül eltérő tartalmú, terjedelmű és szerkezetű, bírósági közvetítésre vonatkozó tájékoztatók kerülnek megküldésre. Figyelemmel arra, hogy a törvényszékünkön használatos tájékoztatót a többéves gyakorlat és a felek által történő visszajelzések alapján állítottuk össze, és tapasztalataink szerint jelentős számú új kérelem generálására alkalmas, arra a következtetésre jutottam, hogy önmagában a megküldött tájékoztató jellege meghatározza azt, hogy milyen hatást vált ki a felekben.

3. 6. A kutatás körülményei és eredményei

2016 nyarán a helyi koordinátor közreműködésével, a kijelölt közvetítők szakmai együttműködésével az ország különböző pontjain használatos tájékoztatók kerültek bíróságunkra megküldésre, és azokat, valamint a már korábbi anyagokkal megküldött tájékoztatókat vizsgáltam meg tartalmuk, szerkezetük, terjedelmük alapján.

A vizsgálat alapján a tájékoztatók három csoportba kerültek besorolásra:

1. Az első csoportba azok a tájékoztatók tartoznak, melyek a szakmai követelményeknek megfelelő tartalommal, több oldalon keresztül igyekeznek bemutatni a közvetítői eljárás előnyeit, 5-6 soros bekezdésben külön-külön kitérve az eljárás legfőbb jellemzőire, mint: konfliktusenyhítés, párbeszéd és annak helyreállítása, titoktartás, ingyenesség, megállapodáshoz vezető út és annak kapcsolata az alapeljárással. Utalnak továbbá a bírósági közvetítők közvetlen elérhetőségére, valamint a bíróság honlapjára.
2. A második csoportba sorolható tájékoztatók egy oldalon, rövid ismertetést követően felsorolásszerűen mutatják be a közvetítői eljárás felekre nézve előnyös vonásait, megemlítve a legközelebb tevékenykedő közvetítő közvetlen elérhetőségét: név, telefon, e-mail, bíróság címe, ügyfélfogadási idő; egyes tájékoztatók tartalmazzák a megszólítást megelőzően: „párbeszéd helyett párbeszéd” hívómondatot.
3. A harmadik típusú tájékoztatók szakmailag kifogásolható módon, kissé manipulatív jelleggel, úgy próbálják meg a közvetítői eljárás előnyeit bemutatni, hogy azokat ellentétbe állítják a peres eljárás jellemzőivel, közvetlenkedő, bizalmaskodó stílusban.

A helyi koordinátor előzetes engedélyével 80 célszemély - 25 és 75 év közötti, alap közép és felsőfokú végzettséggel rendelkező férfi és nő (igazságügyi alkalmazottak és családtagjaik, valamint egy helyi társintézmény szociális egységének munkavállalói) - bevonásával kutatást végeztem az alábbiak szerint:

A fenti három tájékoztató alaptípusa mellé kérdőívet csatoltam a következő kérdésekkel:

1. Melyik tájékoztató alapján kezdeményezne közvetítői eljárást és miért?
2. A további két tájékoztató milyen okból nem nyerte meg tetszését?

Az aktívan közreműködő célszemélyek mindegyike visszajuttatta a kérdőívet. Öt személy által azért nem került kitöltésre, mert nem értette, miről szól ez az eljárás, nem tudta meg belőle, hol zajlik ez az eljárás, hova kell mennie és miért indítana ilyen eljárást, ha egyszer már bírósági eljárást kezdeményezett.

A kérdőívet kitöltő 75 célszemély az alábbi megoszlásban választott a tájékoztatók közül:

- 24 célszemély választotta az egyes számú, hosszabb tájékoztatót (32%);
- 45 a kettes számú felsorolásszerű tájékoztatót (60%);
- 6 a harmadik típusú, ellentétekre építő tájékoztatót. (8%).

4. ábra

Összegezve a kutatásban részt vevők válaszait, a tájékoztatók pozitív vonásait az alábbiakban jelölték meg:

- figyelemfelkeltő kezd mondat, már a megszólítás előtt,
- nem túl hivatalos,
- rövid, átlátható, felsorolásszerű,
- köznyelvi, érthető, nem használ szakkifejezést,
- közvetlen elérhetőséget tartalmaz,
- további információért utal a honlapra.

Negatív vonásként kiemelték:

- a második oldaltól elvész a figyelem,
- jogászkodó, idegen szavakat használ,
- bizalmaskodó, furcsa a stílusa,
- ellentétekre épít, összezavarja az olvasót.

A vizsgálat során a célszemélyektől beérkező válaszok alátámasztották azon feltevésemet, miszerint a tájékoztató jellege jelentősen befolyásolja a bírósági közvetítői eljárás kezdeményezésére irányuló kérelmek számát. A válaszadók 60%-a a törvényszékünk által is használt - 2. számú, felsorolásszerű - tájékoztató alapján kezdeményezett volna közvetítői eljárást.

Azt is látnom kellett azonban, hogy az általunk használt tájékoztatót is nagyszámú kritika érte (nem figyelemfelkeltő a felütés, túl hivatalos, nagyon felsorolásszerű, nem utal további információért a honlapra), ezért a közérthető, egyértelmű fogalmazással foglalkozó honlapok^{2615, 2616} segítségével, újragondolva annak tartalmát és szerkezetét, a következő megállapításokra jutottam:

- a köznapi nyelvezet különösen fontos a bírósági közvetítés vonatkozásában, hiszen egy kevésbé formális eljárásról van szó, ezért kerülendőek a többértelmű szavak, idegen kifejezések, elvont fogalmak;
- a tájékoztatót egy bírósági eljárásban félként részt vevő személy olvassa, ezért a közvetítői eljárás rá nézve előnyös vonásait kell kiemelni, de nem a bírósági eljárással szembeállítva, hiszen az is a fél választása volt, és a

2615 <http://kozerthetofogalmazas.hu/hogyan-irj-erthetoen/> (megtekintve: 2106. 08. 31.)

2616 <http://vilagosbeszed.hu/kozeppontban-az-olvaso/> (megtekintve: 2106. 08. 31.)

tájékoztató egy folyamatban lévő bírósági eljárásban kerül kiküldésre;

- a tájékoztató első részében definiálni kell a bírósági közvetítői eljárást, abból a szempontból, hogy azt hol, mikor, ki, miért végzi (amit a célszemélyek kifejezetten hiányoltak, mert nem értették a közvetítői eljárás lefolyásának körülményeit);
- a tájékoztatót logikusan, átláthatóan érdemes felépíteni, felsorolásokat, alcímeket használva tördelni kisebb logikai összetartozó egységekre, mert a felek csak átfutják a szöveget a számukra fontos információmorzsa után kutatva;
- szerkezetileg az olvasási mintázat követésére célszerű törekedni, az úgynevezett F alakzatra, miszerint az olvasók az oldal címét és első bekezdését olvassák el, ezt követően szemük a szöveg bal oldalát futja végig a számára fontos információkat keresve, az utolsó harmadát pedig már alig néhányan;
- kizárólag arról érdemes írni, amire szüksége van a feleknek, a felesleges információkkal elveszíthetjük a figyelmét, amennyiben szakkifejezéseket használunk, az azt jelzi, hogy nem az olvasó fejével gondolkodunk, így elveszíthetjük a bizalmát is.

A részleteiben is teljeskörűen bemutatásra került tájékoztatási rendszer a 11/2014. (VII.11.) OBH utasítás 9. § (5) bekezdését szem előtt tartva, a bírósági közvetítés megismertetésére irányul. A gyakorlati tapasztalatok és a célszemélyek észrevételei alapján arra jutottunk, hogy egy tájékoztatón belül, a külső és belső közvetítés - fél által értelmezhető - ismertetése röviden, a figyelem fenntartásával nem megvalósítható, ezért utalva a közvetítés általános értelemben vett igénybevehetőségére, a tájékoztató további részleteiben a bírósági közvetítést mutatja be.

A rendelkezésre álló valamennyi információ alapján a legközérthetőbb, legfigyelemfelkeltőbb tájékoztató az alábbi tartalmi, formai jegyeket hordozná:

PERBESZÉD HELYETT PÁRBESZÉD

Tisztelt Asszonyom/Uram!

Tisztelt Felek!

Az Önök közötti jogvita alkalmas arra, hogy közvetítői eljárás keretében történjen a rendezése. Ennek a vitarendezési eljárásnak az igénybevételére a bíróságon, bírósági közvetítői eljárás keretében is lehetősége van. Közvetítői tevékenységet a bíróságon szakmai képzettséggel rendelkező bírósági titkárok és bírók végeznek, szigorú titoktartás mellett, a bíróság épületében, külön erre a célra kialakított közvetítői szobában.

Javasoljuk Önöknek, hogy vegyék igénybe a bírósági közvetítést, amely során a felek, a bírósági eljárás folyamatba léte alatt, kötetlen párbeszéd útján a közvetítő segítségével megállapodhatnak. A közvetítői eljárás során az ügyben érintettek érdekeit közösen feltárják, és megtalálják azokat a közös pontokat, melyek a felek számára elfogadható megoldás alapja lehet. A közösen kimunkált megállapodást a közvetítő írásba foglalja.

A bírósági közvetítéssel a felek csak nyerhetnek, az eljárás ugyanis:

- gyors befejezést biztosít;
- igazodik a felek igényeihez, rugalmas;
- a felek érdekeinek megfelelő megállapodás létrehozását eredményezi;
- a közvetítői eljárás alatt elhangzottak titokban maradnak;
- nem kell fizetni az eljárásért, sőt,
- megállapodás esetén illetékkedvezményre jogosít.

Az Önhöz legközelebb található bírósági közvetítő:

Név: , telefonos elérhetőség: e-mail:

Bíróság: , Ügyfélfogadás helye, ideje:

A közvetítői eljárás **kérelmük** alapján indul meg, a kérelmet akár a bíróságon, akár közvetlenül a közvetítőnél előterjeszthetik.

A kérelemben le kell írniuk, hogy melyik bíróságon, milyen számon folyik az eljárás, mely személyek a résztvevői, illetve határozott kérelmet kell előterjeszteniük, hogy részt kívánnak venni a közvetítői eljárásban. Célszerű megadni telefonos elérhetőségeiket, esetleg e-mail címet, a rövidebb ügymenet érdekében.

A megállapodást kérelemre a bíró egyezségbe foglalhatja és jóváhagyja, a jogszabályi keretek figyelembevételével. Megállapodás hiányában a bírósági eljárás folytatódik tovább.

További információkért: <http://birosag.hu/allampolgaroknak/mediacio>, vagy keresse közvetlenül a közvetítőket!

4. A KONFLIKTUSOKRÓL

A tájékoztatási rendszer bemutatását követően a konfliktusnak, mint a bírósági közvetítés központi fogalmi elemének tudományos megközelítéseit, típusait, dinamikáját ismertetem. Figyelemmel arra, hogy a közvetítő a felek által, a közvetítői eljárásba behozott konfliktusokkal dolgozik, alapvető követelmény e jelenség teljes körű megismerése. A közvetítő, valamint a közvetítői eljárásban részt vevők kommunikációs jellemzőire a későbbiekben, az utánkövetésből levonható törvényszerűségek felvázolásakor térek ki.

Számos esetben merül fel a bírák részéről a kérdés: eredendően mely ügytípusok alkalmasak leginkább arra, hogy közvetítői eljárás keretében történjen a rendezésük, milyen ügyekben ajánlhatják fel eredménnyel a bírósági közvetítést. A konfliktus kérdéskörét mindenre kiterjedően megvizsgálva, általános érvényű tételek, következtetések megfogalmazásával jelentős mértékben segíthetjük a bírák munkáját.

4. 1. A konfliktus fogalma, megközelítései

A „konfliktus” a latin konfligere szóból származik, tehát eredetileg fegyveres összeütközést jelent. A konfliktus kifejezés napjainkban azonban már nem jelent feltétlen életre - halálra menő összeütközést, de még tettelegességet sem. A mindennapi szóhasználatban egyre inkább mindenféle emberi összeütközés szinonimájaként alkalmazzuk.²⁶¹⁷

A társadalomtudományok művelői körében nem alakult ki egységes álláspont a tekintetben, hogy milyen jelenségek körét jelöljék a konfliktus fogalmával. A kérdéskörrel természetesen foglalkozik a pszichológia, szociológia, pedagógia, jogtudományok és a különböző művészeti ágak egyaránt. Ennek oka, hogy emberi társadalmunkban a konfliktus egyfajta természetes kommunikációs és szociális jellemző, amely szükségképpen hozzájárul a társas együttéléshez és azok újrarendezéséhez. Bírósági közvetítőként a konfliktus alatt mindazon élethelyzetet értem, amelyben az érintettek érdekei, szükségletei, igényei, elképzelései, értékei, vágyai, elgondolásai egymással nyíltan vagy rejtetten szembekerülnek, és ez viszonyrendszerük átalakulásához vezet.

Tudnunk kell, hogy a konfliktustól való félelem gyakran maga is konfliktusforrás. A konfliktusok azonban igen sokszor konstruktív szerepet kapnak a társadalmi-társas viszonyokban, azzal, hogy a feszültség, a rossz gyakorlat korrekatív visszajelzése egyben a befolyásolás eszköze is. A viták, nézeteltérések felszínre kerülése ugyanis azzal jár, hogy a problémákat, az érveket meg kell fogalmazni, tisztázni kell a szereplőket és azok hovatartozását; ennek nyomán nyilvánvalóvá válik, hogy halaszthatatlanul szükség van egy megoldásra, ennek érdekében lehetőségeket generálnak a felek, és így tovább. Konfliktusok nyitottá válása és kezelése révén stagnáló állapota megszűnik és új felállások, lehetőségek, gyakorlat indulhat el.²⁶¹⁸ A modern társadalomtudományok, a konfliktus korábbi negatív bemutatása helyett, mára egyértelműen annak pozitív megfogalmazása felé tartanak.

2617 Cseh-Szomathy László: A házastársi konfliktusok szociológiája, Gondolat 1995. 13. o.

2618 Barcy Magdolna-Szamos Erzsébet: „Mediare necesse est” Animula Kiadó 2002. Budapest 2. o

Az alternatív vitarendezés filozófiája is abból indul ki, hogy a feleknek számos esetben lehetőségük van mérlegelni, hogy az adott konfliktusban megkísérelhető-e a konfliktus konstruktív megközelítése, s ha igen, a felek együttesen tehetnek kísérletet olyan megállapodás kialakítására, mely valamennyi félnek elfogadható. Így a felek kölcsönösen elégedettek lehetnek a kialakult megoldással, érdekeltek lehetnek annak megvalósításában, s végső soron valamennyi érintett fél győztesnek tekinti magát. Ebből a megfontolásból született a „win-win” (győztes-győztes) elnevezés az ilyen eredménnyel záruló vitákra.²⁶¹⁹

4. 2. A konfliktus megoldásának formái

Az ismertetett megközelítések közül kirajzolódik a konfliktus értelmezési lehetőségeinek negatívból pozitívba hajló íve, mely az összeütközéstől, egy új lehetőségen át egészen akár győztes-győztes kölcsönösen elégedett helyzetig vezet.

Hasonlóan hosszú ívet jár be a napjaink társadalmában igénybe vehető konfliktusmegoldási formák felsorakoztatása, mely lehetőségek alapvetően három csoportba sorolhatóak.²⁶²⁰

4.2.1. Jog előtti, nem erőszakos megoldási formák:

- a) a konfliktus elkerülése - nincs nyílt összeütközés;
- b) informális megbeszélés, problémamegoldás;
- c) közvetlen tárgyalás, facilitáció;
- d) mediáció, közvetítés.

4.2.2. Jogi megoldás:

- a) döntőbíráóság;

²⁶¹⁹ Mediáció Közvetítői eljárások, Szerkesztő: Sáriné Simkó Ágnes, HVG-ORAC 2012, Budapest 18. o.

²⁶²⁰ Dr. Eörsi Máttyás - Dr. Ábrahám Zita: Mediáció: A szelíd konfliktuskezelés
Minerva Kiadó Kft. 2003. Budapest 15-16. o.

b) bírósági eljárás.

4.2.3. Jagon kívüli, erőszakos megoldás

Az egyes konfliktusmegoldási formák részletes bemutatására jelen dolgozatban nem térnek ki, azonban érdekes kérdésként merül fel, hogy vannak-e olyan konfliktusok, melyeknek jogi megoldások keretében történő rendezése leginkább valószínűsíthető, illetőleg olyanok, melyek jagon kívüli formákkal ideálisabban helyreállíthatóak.

4. 3. A konfliktusok tipológiája a jogi útra terelődés (illetve az abból való kilépés) szerint

A konfliktusok jogszociológiai megközelítéseiből megállapítható, hogy a konfliktusok nagy része nem terelődik jogi útra. Amennyiben azonban meg szeretnénk határozni, hogy a konfliktusok mely típusai esetén valószínűbb a jogi vitává válás, és e viták bíróság elé kerülése (és ezen gondolatmenetet továbbszöve a folyamatban lévő eljárásokból történő kilépés és a bírósági közvetítés igénybevétele), akkor három dimenzióban érdemes kialakítani konfliktus-tipológiát:

- Az első dimenzió azon nyugszik, hogy a konfliktusba kerültek egyszeri vagy tartós kapcsolatban vannak-e egymással. Az egyszeri kapcsolatban keletkezett konfliktusoknál valószínűbb a vita bírói útra terelése mert a vita pusztán az alapvető jogi normasértésekre vonatkozik ilyenkor. A tartós kapcsolatokban lévők konfliktusa esetén az alapul fekvő jogi normák mellett a további csoportnormák megsértése is felmerül, ezáltal a jogi vita elkerülése inkább valószínű (illetőleg bírósági eljárás esetén a bírósági közvetítés igénybevétele).
- A második dimenzió már a tartós kapcsolaton belül arra vonatkozik, hogy a felek közötti kapcsolat inkább mellérendeltségen vagy inkább alá-fölé rendeltségen nyugszik-e. A tartós kapcsolaton belüli hatalmi hierarchia léte a konfliktusba kerültek között inkább a jogi vitává transzformálás elkerülését

valószínűsíti, ezzel szemben a mellérendeltségben lévők esetén nagyobb a valószínűség a jogi útra terelésre (és abban maradás).

- Végül a harmadik dimenzió a tartós kapcsolaton belüli konfliktusokat azáltal különíti el két részre, hogy az egész személyiség érintve van-e a kapcsolatban (pl. a családtagok között vagy a szomszédsági kapcsolatokban lévők között) vagy csak egy szereppel, pl. mint egy nagy hivatali szervezeten belüli munkatársak közötti kapcsolatban.

Az egész személyiséget érintő kapcsolatban lévő konfliktusa kevésbé alkalmas a bírói útra terelésre (illetőleg bírósági eljárás folyamatban léte alatt a bírósági közvetítés igénybevételére), mint a pusztán egy-egy szereppel kapcsolatban lévő konfliktus esetén. Az első ugyanis olyan széles és diffúz életviszonyokban keletkezik (pl. két rokon között), amely egy sor jogi és nem jogi normát, szokást, érzelmi alapokat stb. érint, melyek a bírói útra terelve csak leszűkítve kezelhetők. Ezzel szemben a speciális szerepekben érintkezők között (pl. egy háziorvos és betege) a normák pontosabban körül vannak írva, és vita esetén csak ezek vizsgálata szükséges. Így a jogi útra terelés esetén kezelhetőbb ez a konfliktus, és mindkét fél számára elfogadható és racionálisan belátható bírói ítélet születhet a vita megoldására.²⁶²¹

A jogi konfliktushelyzet alapja a jogilag védett érdekek sérelme. A per során a felek konfliktusa a jogvitára leszűkülve jelenik meg, és a bíró mozgásterét az eljárási és anyagi jogszabályok által megszabott keretek jelölik ki. A bíróság a bizonyítás, a jogalap és jogcím szerinti érvrendszer mellett halad, a bírói döntés is a jogvita keretei között rendezi a konfliktust.²⁶²² Nagyon találó ezért Kulcsár szemléletes megfogalmazása, különösképpen a tartós viszonyok vonatkozásában, miszerint a „bírótság előtt eldöntött viták alatt - mint a jéghegy felszín alatti része - a konfliktusok és belőlük eredő viták sokasága él.”²⁶²³ A

2621 Pokol Béla: A jog elkerülésének útjai. <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol9.html> (zárójelben kiegészítve a bírósági közvetítésre vonatkozó eltérésekkel) (letöltés: 2016. 05. 27.)

2622 Szirbikné dr. Makó Tímea: A bírósági közvetítés jelene és helye az új Polgári perrendtartás koncepciójában, forrás [http://www.mabie.hu/A bírósági közvetítés jelene és helye az új Polgári perrendtartáskoncepciójában](http://www.mabie.hu/A_birosagi_kozvetites_jelene_es_helye_az_uj_Polgari_perrendtartaskoncepciojaban) (letöltés: 2016.09.24.)

2623 Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog, forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyar_polgari_eljarasjog/ch09.html, IX

közvetítés ezen összetett élethelyzetek feloldásában tud hatékony segítséget nyújtani, mert nemcsak a jogvitát, hanem a kialakult konfliktus egészét is képes kezelni, mely a legtöbb esetben többrétű, hiszen az érdeksérelmek egymásra épülnek és komplexen érinti a jogi és egyéb társadalmi normákat egyaránt.

A gyakorlat is alátámasztja azon jogszociológiai, jogbölcseleti elméleteket, miszerint az egész személyiséget érintő konfliktusok esetén, az - általam gyakran használt fogalom szerinti - ún. „*magas érzelmi és indulati intenzitású ügyekben*” jellemző leginkább a közvetítői eljárás sikeressége. Bíróságunkon 2015-ben 63 esetben bocsátkoztak a felek a közvetítői eljárás érdemi részébe, ebből 58 esetben olyan konfliktust hoztak a közvetítő elé, melyben az egész személyiségük érintve volt (családjogi, szomszédjogi, tulajdonjogi vagy birtokvédelmi). A további szerződéses jogviszonyokban keletkezett konfliktus hátterében -valamennyi esetben - baráti, volt munkatársi, illetve egyéb érzelmi viszony húzódott meg. (Ezt a rejtett szálát finoman megérezve, az eljáró bíró felajánlotta a feleknek a közvetítést, amelyet a felek megfontoltak és igénybe vettek. Ezekben az esetekben nagyon fontosnak tartom a bíró felé történő pozitív visszajelzéseket, amely által megerősítést kaphatnak, hogy a jövőben mely ügyekben célszerű a feleket a bírósági közvetítés irányába terelni.) Az eljárások 80%-ban megállapodás született, ezért megállapítható, hogy a személyes, tartós kapcsolatban keletkezett jogviták alapvetően alkalmasak bírósági közvetítésre.

A közvetítés irányába mutatókedvező körülmények továbbá, ha:

- a fennálló kapcsolatok fontosak;
- a résztvevők a végeredményt illetően meg akarják tartani az irányítást;
- nincs jelentős hatalmi különbség a felek között;
- fontos a bizalom;
- mindkét oldalon szükség van arra a lehetőségre, hogy kiengedjék a gőzt;
- a felek nem kommunikálnak egymással, azonban egy pártatlan harmadik fél segítségével képesek erre.²⁶²⁴

Nem érdemes azonban a közvetítés eszközhöz fordulni, ha:

fejezet (megtekintve: 2016. 07. 27.)

2624 Barcy Magdolna-Szamos Erzsébet: „Mediare necesse est” Animula Kiadó 2002. Budapest 11. o.

- egyáltalán nincs meg az önkéntesség, a felek kifejezetten elutasítóak;
- nem a megoldás, az együttműködés fontos a feleknek, hanem az, hogy igazságot szolgáltatassanak, precedenst akarnak teremteni, példát akarnak statuálni;
- jogsértésre akarják felhívni a figyelmet.²⁶²⁵

4. 4. A konfliktusok eszkalációjának fázisai²⁶²⁶

A konfliktusok megértéséhez, fogalmán, megközelítésein, megoldásának formáin túl - a bírósági közvetítés alkalmazhatósága érdekében - annak stádiumait is ismernünk kell. A konfliktusnak - a felek viselkedésének változása szerint - hat fázisát különböztetjük meg:

1. Jelzés: A konfliktusok első szakasza, melynek során a felek egymás tudomására hozzák, hogy problémájuk van egymással. Ilyenkor szükség van a helyzet mielőbbi tisztázására. A legszerencsésebb, ha a felek módot találnak kialakult helyzetük közvetlen megtárgyalására. Ha ez nem sikerül, a konfliktus nyílt vitába torkollhat.
2. Vita: Amikor a felek nyílt vitába kerülnek, érzelmileg már erősen érintettek, de ez még nem akadályozza meg őket a kommunikációban és képesek lehetnek a konfliktus közvetlen megbeszélésére, de egy facilitált (független, semleges, de nem szakképzett) személy bevonásával folytatott megbeszélés hatékonyabbá teheti a problémamegoldást.
3. Polarizáció: Amennyiben a felek a korábbi fázisokban nem tudták megoldani a kialakult problémát, a konfliktus tovább mélyülhet. Az álláspontok megmerevednek, polarizálódnak, mindenki kialakítja saját pozícióját, nézeteit a konfliktusról. A felek a másik álláspontjából már csak azt hajlandóak észlelni, ami eltér a saját álláspontjuktól. Gyakran elbeszélnek egymás mellett, és a konfliktus személyes síkra is áttevődhet, ezáltal a felek egymás személyisége ellen intéznek támadást. Bár a facilitált megbeszélés

²⁶²⁵ Dr. Eörsi Mátyás- Dr. Ábrahám Zita: Mediáció: A szelíd konfliktuskezelés Minerva Kiadó Kft. 2003. Budapest 32. o.

²⁶²⁶ Kertész Tibor: Mediáció a gyakorlatban, Bíbor Kiadó, 2010. Miskolc 27-29. o.

ilyenkor is hasznos lehet, inkább egy szakképzett mediátor bevonása javasolt a konfliktus rendezésébe. Amennyiben a felek nem az alternatív vitarendezést választják, a konfliktus ezen szakától jellemző a bíróság felé fordulás.

4. Szegregáció, szeparáció: A konfliktus ezen szakaszában a felek már nem hajlandóak vagy képtelenek közvetlen kommunikációra. Nem állnak szóba egymással. A felek már arra sem emlékeznek, hogy valójában miről folyt a vita kettejük között, hogyan jutottak el idáig, csak a negatív érzelmekre koncentrálnak. Ebben a szakaszban csak a mediáció megfelelő alternatív konfliktuskezelési módszer, valamint a bírósági út.

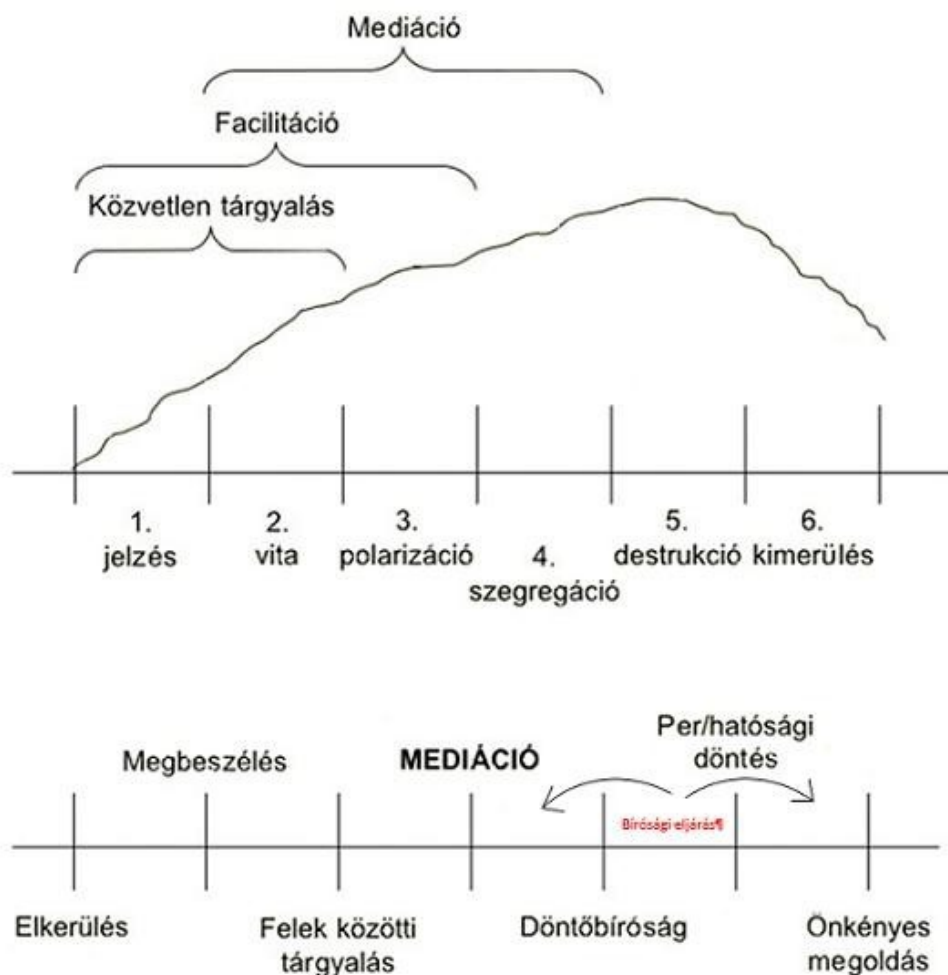
5. Destrukció: A megelőzően kezeletlenül maradt konfliktus ebben a fázisban már a kapcsolat szélsőséges megromlásához vezet, és az érintett felek a másik fél pozíciójának tönkretételére, szélsőséges esetben a másik fél rombolására és megsemmisítésére törekszenek. Amikor a konfliktus eljut a destruktív szakaszba, akkor a legfontosabb a felek szétválasztása.

6. Kimerülés: A felek rengeteg energiát fektetnek be a konfliktushelyzetük megélésére, hosszabb ideig ezt a magas érzelmi feszültséget nehéz fenntartani, ilyenkor a konfliktus kimerül. Ez a „minden mindegy” fázisa, amikor a felek már szabadulni igyekeznek a konfliktushelyzettől. A konfliktus úgy is kimerülhet, hogy a felek nem jutnak el a destruktív fázisba. Ez a szakasz egy újabb lehetőséget teremt a konfliktus kezelésére.

Az egyes szakaszok leírása szemlélteti, mennyire fontos felismerni, hogy egy konfliktus milyen fázisban, az érintett felek milyen érzelmi állapotban érkeznek meg a bírósági közvetítőhöz.

4. 5. A bírósági közvetítés speciális vonásai

–»» bírósági út

Az ábra a konfliktusok egyes fázisaira vonatkoztatható konfliktusmegoldási formákat veti össze, megjegyzem azonban, hogy az elkerülés és az önkényes megoldás nem tekinthető valódi megoldásnak, de a vitarendezési kultúránkban jelen vannak. A rendelkezésre álló szakirodalom és a megfogalmazott elméletek mindegyike korrekcióra szorul a bírósági közvetítés szemszögéből, hiszen valamennyi a mediációval, mint a bírósági utat megelőző alternatív vitarendezési eljárással foglalkozik. A bírósági közvetítés azonban értelemszerűen a bírósági

eljárás folyamatban léte alatt kapcsolódhat be a konfliktus rendezésébe. A felek az esetek többségében a polarizáció, de leginkább a szegregáció, destrukció vagy a kimerülés fázisában érkeznek a bíróságra, így a bírósági közvetítői eljárásba.

A bírósági közvetítőre ezáltal egy többletfeladat is hárul, nevezetesen, hogy a feleket először olyan helyzetbe kell hoznia, hogy a „közvetíthetőség állapotába kerüljenek”. Időt biztosítva a feleknek, hogy eljussanak a konfliktustól való megszabadulás érzésébe, esetlegesen egy más szemszögből megközelítve a konfliktust és tükröt tartva a feleknek egy korábbi kommunikációs szakaszba visszaemelni őket. A destrukció időszakában a felek között a közvetítés szinte lehetetlen, önkéntesen a konfliktus ezen fázisában nem is kezdeményezik a közvetítői eljárást. Kötelező közvetítés esetében a közvetítőnek, a destrukció érzékelését követően, egy hosszabb tájékoztatást érdemes tartania, a bírósági közvetítés rájuk nézve kedvező lehetőségeiről, különösen kiemelve, hogy a közvetítés a vita jellegének megváltoztatására törekszik és a múlt helyett a jövőre összpontosít.²⁶²⁷

Amennyiben az eljáró bíró érzékeli, hogy a felek kapcsolata szélsőségesen megromlott és teljes ellenállást tanúsítanak egymás irányába, az eljárás későbbi szakaszában érdemes felajánlani a közvetítést vagy megfontolni a kötelezést. A gyakorlati tapasztalatok szerint azonban a közvetítés még a szélsőségesen megromlott kapcsolatok esetében is betöltheti ún. katalizátor szerepét, mert a felekben mozgósítani képes az egymáshoz fordulás igényét és nagymértékben javíthatja a felek kommunikációját.

A konfliktusok egyéb fázisaiban, a közvetítés igénybevételének lehetősége a bíró részéről megfontolandó, mert ezekben a szakaszokban a közvetítés eredményesen lefolytatható.

5. UTÁNKÖVETÉS

A közvetítés központi alaptétele, hogy a megszületett megállapodás a felek közös munkájának eredménye, azt ők maguk kötötték, tartalmában egyetértenek,

²⁶²⁷ Barcy Magdolna-Szamos Erzsébet: „Mediare necesse est” Animula Kiadó 2002. Budapest 10.o.

minden fontos szükségletükre választ ad, megfelelően megoldja a kialakult helyzetet, ezért a mediáció során megszülető megállapodások 90%-át hosszú távon is betartják a felek.²⁶²⁸ Magyarországon eddig még nem történtek mérések a bírósági közvetítésben kötött megállapodások utóéletének, betartásának vonatkozásában, ezért az utánkövetés célja annak feltárása volt, hogy a megállapodások betartása a bírósági közvetítés esetében is ilyen magas arányokat mutat-e. Az utánkövetés két szakaszban valósult meg: először a közvetítői ügy és az alapügy iratainak áttanulmányozásával, majd a felek személyes megkeresésével.

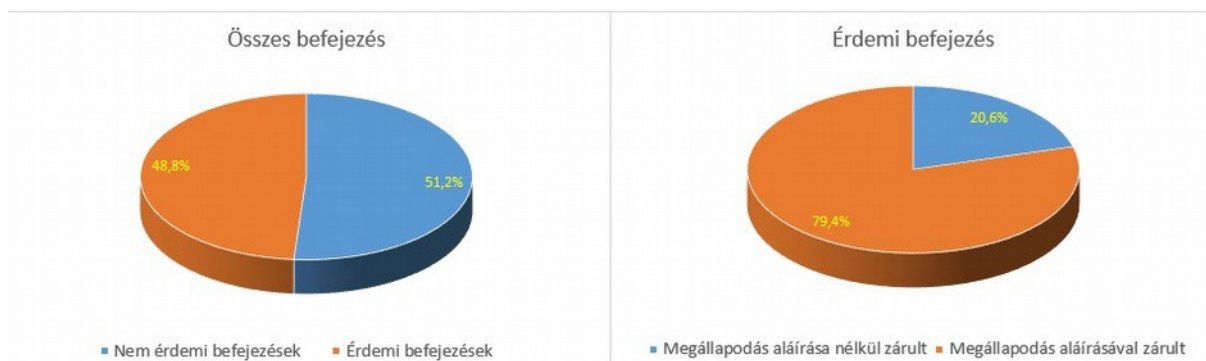
5. 1. Az utánkövetés első szakasza

A közvetítői ügy és az alapügy iratainak áttanulmányozásából levonható következtetések.

Járásbíróságunkra 2015-ben 129 esetben érkezett közvetítői eljárás lefolytatása iránti kérelem. Az utánkövetés első szakaszában valamennyi közvetítői ügye, az előkészítő ülésen való részvétel szakaszától, a közvetítői ügy iratait az alapügy iratanyagának összevetésével megvizsgáltam, a befejezés módjai szerint külön-külön csoportokba bontással, az alábbiak szerint:

- egyéb módon befejeződött ügyek, nem érdemi befejezések - 66 (51,2%);
- közvetítői eljárásban történő, érdemi befejezések - 63 (48,8%);
 - megállapodás aláírása nélkül zárult - 13 (20,6%);
 - megállapodás aláírásával zárult - 50 (79,4%).

2628 Kertész Tibor: Mediáció a gyakorlatban, Bíbor Kiadó 2010. Miskolc 12. o.

6. ábra

Az ábra alapján is látható, hogy nagyon magas a nem érdemi befejezések száma, melynek legfőbb oka, hogy az egyoldalú kérelemre a másik fél nem tesz nyilatkozatot. Több bíró jelezte, hogy amikor ez a tény később felmerült a tárgyaláson, a közvetítői eljárásban passzívan maradt fél akként nyilatkozott, hogy korábban soha nem hallott erről az intézményről, és nem tudta megítélni, hogy egy ilyen típusú eljárásban való részvétel számára is kedvező lenne-e.

A társadalom tagjai a mai napig nagyon kevés információval rendelkeznek a közvetítői eljárásról, a mindennapi beszélgetésekből is megállapítható, hogy sokan nem is hallottak még a közvetítésről. Mindez megerősíti azt a jövőbeli célunkat, hogy, a professzionálisan kialakított belső tájékoztatási rendszerünk mellett, a külső tájékoztatás nagyon komoly megerősítésben kell, hogy részesüljön, nemcsak regionális, hanem központi szinten is.

A második ábrán azonban szépen kirajzolódik, hogy az érdemben lefolytatott közvetítői eljárásokban nagyon magas a megállapodások megkötésének a száma, az eljárások mintegy 80%-ában kerül sor a felek által közösen megalkotott, a jövőben tartható konszenzus rögzítésére.

5.1.1. Egyéb módon befejeződött ügyek utánkövetése

Az egyéb módokon befejezett ügyek esetében a felek részéről közös nyilatkozat aláírására nem kerül sor, ezáltal érdemi szakaszba nem fordul át az eljárás. A befejezések ezen típusai azonban nagyon változatos formákban jelennek meg, az

alábbiak szerint:

- A 66 egyéb befejezés körében:
- 34 esetben az egyoldalú kérelemre a másik fél semmilyen nyilatkozatot nem tett;
- 2 ügyben a felek kérelme alapján áttételre került sor;
- 2 esetben téves iktatás történt;
- 4 ügyben jelezték a felek, hogy a kérelem benyújtását követően az alapeljárásban egyezséget kötöttek így nem kérték az előkészítő ülés kitűzését;
- 7 esetben jelezte a másik fél, hogy nem kíván részt venni az eljárásban, mert megítélése szerint nagyon elmérgesedett a viszony a felek között és semmi realitását nem látja a békés vitarendezésnek, illetve a kezdeményezést a másik fél részéről időhúzásnak tekinti;
- 17 közvetítői ügyben az egyik vagy mindkét fél megjelent az előkészítő ülésen, de a nyilatkozat aláírására, tehát az eljárás érdemi szakaszba történő átfordulására mégsem került sor.

Az egyéb befejezések köréből külön kiemelném azokat az ügyeket, amikor a közvetítői ülésen a felek külön-külön vagy együttesen megjelennek, mert ezekben az esetekben már realizálódik a közvetítő tevékenységének egyik legfontosabb mozzanata, nevezetesen a felekkel történő közvetlen, személyes kapcsolatfelvétel. Felmerült bennem a kérdés, hogy önmagában az előkészítő ülésen való részvétel is befolyásolhatja-e az alapeljárás további haladási irányát, befejezésének módját?

6 esetben csak az egyik fél jelent meg az előkészítő ülésen, a másik fél mindvégig passzív maradt. Ezekben az ügyekben semmilyen további törvényszerűséget nem lehetett megállapítani az eljárás további menetére vonatkozóan.

11 esetben az előkészítő ülésen mindkét fél megjelent, azonban a közvetítői tájékoztatást követően, valamilyen oknál fogva mégsem bocsátkoztak az eljárás érdemi részébe. Ezekben az ügyekben azonban - az alapügyek aktáinak

áttanulmányozását követően - megállapítható volt egyfajta törvényszerűség, nevezetesen, hogy az alapeljárásban magas számban kerül sor bírósági egyezség megkötésére. A 11 folytatódó eljárásban 4 esetben került sor egyezségkötésre, 2 alkalommal pedig az eljárás szünetelés folytán megszűnt.

Mindezekből arra lehet következtetni, hogy önmagában a közvetítői előkészítő ülésen való közös részvétel alkalmas arra, hogy a feleket a bírósági út eredetileg kijelölt irányától eltérítse, figyelemmel, hogy 11 esetből 6 alkalommal (54,5%) nem került sor az eljárás klasszikus értelemben vett folytatására, hiszen a peres eljárás nem ítélet meghozatalával, hanem a felek elhatározásából egyéb módokon zárult.

Miről is szól az előkészítő ülés?

Az előkészítő ülés során a bírósági közvetítő ismerteti az eljárás jellemzőit, szakaszait, alapvető szabályait. Álláspontom szerint azonban a tájékoztatás nem rekedhet meg ezen a szinten, a tudnivalók tételes felsorolásában. A közvetítői gyakorlat, a rutin megszerzésével a tájékoztatásnak személyre szabottabbá, egyre autentikusabbá kell válnia, és szükséges a saját tapasztalatait, az eljárások eredményeit, sikereit beleszőni, a közvetítőnek a jogintézményhez való személyes viszonyulását átadnia.

Amennyiben az egyik fél nem nyitott a mediációra, a közvetítőnek a nyomásgyakorlás és a bátorítás közötti vékony vonalon is egyensúlyoznia kell.²⁶²⁹ Szükséges az eljárás felekre nézve előnyös vonásainak hangsúlyozása, a felektől, bíráktól visszaérkező pozitív tapasztalatok, az eljárás hatékonyságának kiemelése. Központi része a tájékoztatásnak, hogy a közvetítésben létrejött megállapodást a felek alkotják meg, nem egy kívülálló harmadik személy, hiszen ők ismerik saját történetüket és ők fognak ezzel a megállapodással, adott esetben egy életen át együtt élni, ezért nagyon fontos az aktív részvételük.

Valamennyi alkalommal törekszem átadni a közvetítés pozitív életfelfogását,

2629 Barcy Magdolna-Szamos Erzsébet: „Mediare necesse est” Animula Kiadó 2002. Budapest 46. o.

emberi hangú üzenetét, optimista hozzáállását, emberekbe vetett hitét, bizalmát.²⁶³⁰ Azt, hogy a bírósági eljárás ezen szakaszában is van még egy másik választásuk, és felelősséggel kezükbe vehetik életük folyásának irányítását.

Kiemelendő szempont továbbá a felek személyes, közös jelenléte. Természetesen mindaddig, amíg a nyilatkozat aláírására nem kerül sor, az eljárás további szakaszába, a megszakítás nélküli időbe nem bocsátkozhatunk, ezért a felek a közöttük fennálló helyzet lényegi elemeiről nem tesznek nyilatkozatot. Általános információkat azonban a másik fél tudomására hozhatnak, akárcsak azt, hogy egyikőjük hajlana a konfliktus békés rendezésének irányába. És ne felejtsük el „Az ember jel, szimbólum, üzenet maga is. Ha valahol megjelenysz, a puszta léted, jelenséged is felhívó, üzenetértékű a másik számára, így hát lehetetlen nem kommunikálni egymással.”²⁶³¹

A közvetlen emberi kommunikáció általános jellemzője, hogy sok csatorna igénybevételelével történik. Az emberi viselkedésnek több olyan eleme van, amely kizárólagosan vagy elsődlegesen a kommunikáció céljait szolgálja. A verbális csatorna köztudottan az ember legspecifikusabb kommunikációs módja, azonban a jelentésmegértést csupán 7%-ban határozza meg, és minden további jelentéstartalmat a nem verbális csatornákon történő átvitelből származik. 38%-ban a vokális közlések (hangszín, hangsúly, dallam, intonáció) felelős a jelentésért, míg 55%-ban a nem verbális közlések (mimika, gesztusok, testtartás, távolság-közelség). A kommunikáció többcsatornás jellege mellett többszintű is. Megkülönböztetjük a közléstartalom szintjét, valamint a közlők közötti relációra vonatkozó szintet, melyben a reciprocitás, tehát a válaszkényszer, válaszkölcsönösség elve uralkodik.

A kommunikáció alapvető célján, az információközlésen kívül mindig megjelenik egy másik cél is, a közlést befogadó személyiség, a kommunikációs partner befolyásolásának célja is, mely azonban rejtett cél, és csak ritkán kerül előtérbe,

2630 Kertész Tibor: Mediáció a gyakorlatban, Bíbor Kiadó 2010. Miskolc 17. o.

2631 Bagdy Emőke, Beata Bishop, Bőjte Csaba, Rambala Éva: Empátia, kommunikáció, konfliktuskezelés, Kulcslyuk Kiadó 2011. Budapest 119. o.

általában a kommunikáció relációs szintje hordozza.²⁶³²

A közvetítői eljárás közvetlen, kevésbé formális jellege tágabb teret ad ezen kommunikációs tényezők szabad megnyilvánulásának, melyek kölcsönösen hatnak egymás irányába, és idővel a felek mindezekre adott válaszaként elkezdnek nyitni a másik felé. Mindezek alapján megállapítható, hogy a közvetítői eljárás „katalizátor” funkciója már az előkészítő ülés alkalmával képes működésbe lépni.

5.1.2. A felek a nyilatkozatot aláírják, azonban nem jön létre a megállapodás

Bíróságunkon a vizsgált időszakban 13 eljárásban került feljegyzésre, hogy a közvetítő előtt megjelent és a közös szándéknyilatkozatot aláírt felek végül nem kötöttek megállapodást, melynek következményeként az alapeljárás folytatódott. Az utánkövetés során megállapítható volt, hogy a folytatódó eljárások későbbi szakaszában a felek 5 esetben jogvitájukat mégis egyezséggel rendezték.

Álláspontom szerint ezekben az esetekben még fokozottabban érvényesülnek a kommunikáció szabályszerűségei vonatkozásában a fentebb kifejtett megállapítások, hiszen a nyilatkozat aláírását követően, a felek a köztük kialakult helyzet legrészletesebb körülményeire is kitérnek.

Ahogy az a konfliktus témakörében bemutatásra került, a legtöbb esetben a felek úgy érkeznek a közvetítői eljárásba, hogy nem beszélnek egymással, álláspontjaik megmerevedtek, és a destrukció irányába mutató jelek is megjelenhetnek. A közvetítőnek nem minden esetben sikerül a feleket a megállapodás irányába terelni, azonban általános tapasztalat, hogy a felek kommunikációja az eljárás során javul. Nagyon gyakori, hogy olyan párbeszédre kerül sor a felek között, amelyre azt megelőzően vagy a vita kialakulása óta soha, így az álláspontok ténylegesen nem is váltak ismertté a másik fél számára. Ilyen esetben önmagában felbecsülhetetlen eredmény, ha az irányított

²⁶³² Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei
forrás: <http://vmek.oszk.hu/02000/02009/02009.htm>, (letöltés: 2016.08.08.)

beszélgetés alkalmat ad a valóságos álláspontok árnyalt, részletes megismerésére. Mivel az álláspontok érthetőbbé, elfogadhatóbbá válnak, javul a felek közti párbeszéd minősége is.²⁶³³ A közvetítés sikere tehát nem kizárólag abban nyilvánulhat meg, hogy a felek megállapodást kötnek, az is sikernek számít, ha a felek kimozdulnak megmerevedett pozíciójukból. A siker tehát a feleké, a közvetítő sikere nem más, mint a szakszerű közvetítői tevékenység biztosítása.²⁶³⁴

A nem megállapodással zárult esetekből kiemelnék egy saját, a szülői felügyelet körében kötelező közvetítésre utalás alapján lefolytatott eljárást, amelyben mindösszesen 4 ülésen keresztül, 12 órában folytattak a felek párbeszédet.

Már az első találkozáskor egyértelmű volt számomra, hogy a felek a destrukció irányába tartanak, azonban a teljes rombolás még nem következett be. Nagyon ellenséges hangnemben kezdték a párbeszédet, melyből kirajzolódott, hogy a gyermekeket is az egymás elleni küzdelemre használják fel. Az ülések között hosszabb szüneteket tartottunk, figyelemmel arra is, hogy a kérelem az ítélezési szünet időszakában érkezett, így kihasználhattuk a rendelkezésre álló „passzív” időt.

A felek minden alkalommal kaptak házi feladatot is, melyet a soron következő üléseken átbeszéltünk. Álláspontjaik folyamatosan közelítettek egymáshoz, és azokban a kérdésekben, amelyekben sikerült megtalálniuk a közös nevezőt, annak körvonalait rögzítettük, így haladtunk végig az általuk behozott megtárgyalandó kérdések szerint.

Az utolsó ülés végén, amikor már csak egy kérdéskört kellett volna megbeszélniük és egyértelművé vált, hogy az eljárás ezzel lezárul, az egyik fél felállt és kijelentette, hogy „soha, de soha” nem fogja azt a gesztust megtenni a másik fél irányába, hogy vele megállapodást kössön.

A közvetítői eljárás lezárult. Nem értettem az esetet és saját tevékenységem

2633 Mediáció Közvetítői eljárások, Szerkesztő: Sáriné Simkó Ágnes, HVG-ORAC 2012, Budapest 37-38. o.

2634 A bírósági közvetítésről - mindenkinek, szerk.: Gyengéné Nagy Márta, Kőrös András HVG-ORAC, 2016. Budapest. 99.o.

kudarcaként éltem meg. Később sokat gondolkodtam rajta, hogy mit kellett volna másképp csinálni.

Utánkövetés során, a peres iratok áttanulmányozásakor tapasztaltam, hogy a felek a következő, bár hosszú idő elteltével kitűzött tárgyaláson egyezséget kötöttek, pontról pontra ugyanazon tartalommal, mint ahogy a közvetítői eljárás megállapodás-tervezetében szerepelt (természetesen minden egyes pontnál részletesebb tartalommal).

Figyelemmel arra, hogy kutatási engedélyem a megállapodást kötött felek megkereshetőségét biztosította, a fentiekben leírt eljárás résztvevőivel nem tudtam felvenni a kapcsolatot. Az eljáró bíró azonban jelezte, hogy ő maga két, sokkal nyugodtabb felet kapott vissza, akik békés úton egyezséget kötöttek, ezáltal nagyon nagy mértékben megkönnyítettem a munkáját, melyet megköszönt. Az eset kapcsán végül arra jutottam, hogy a közvetítői eljárásban a felek még nem álltak készen arra, hogy megállapodásukat létrehozzák, azonban az is tudatosodott bennem, hogy a közvetítői eljárásban elért eredmények sohasem múlnak el nyomtalanul.

5.1.3. Megállapodás aláírásával befejeződött eljárások

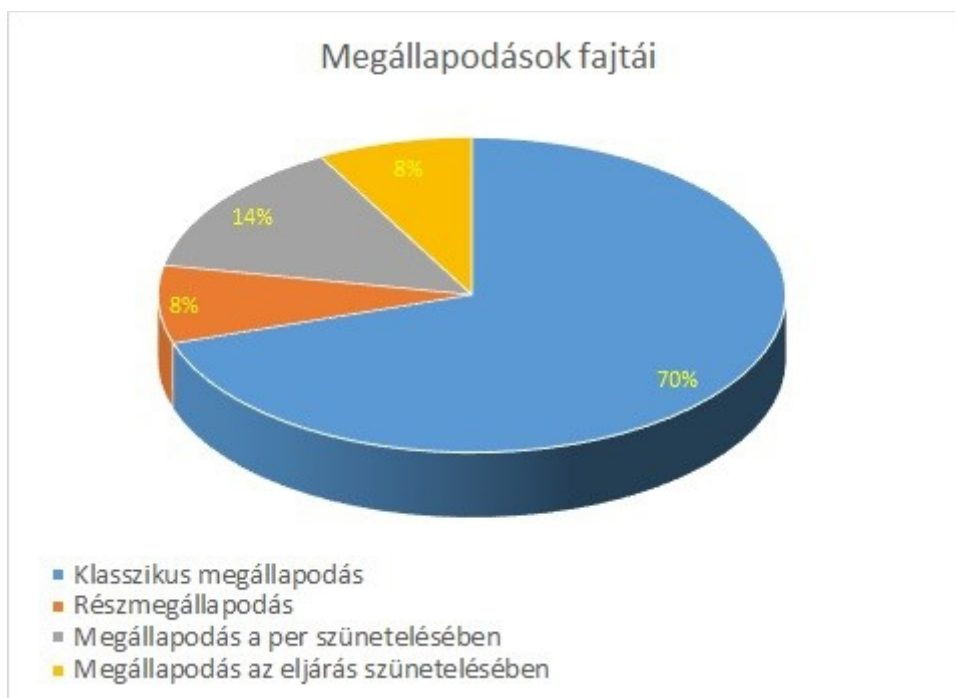
A vizsgált időszakban bíróságunkon 50 eljárás zárult megállapodás megkötésével, mely ügyek több szempontból is elemzésre adtak lehetőséget, az alábbiak szerint:

- milyen típusú megállapodásokat kötöttek a felek az eljárás során;
- egyezségbe foglalás és jóváhagyás végett csatolták-e a felek a megállapodást az alapeljárásba;
- a megkötött megállapodás tartalmával megegyezően kérték-e az egyezség jóváhagyását, vagy attól eltértek;
- amennyiben a megállapodás, a per megszüntetésére vagy az eljárás szünetelésére irányult, arra sor került-e.

Az 50 ügy iratainak áttanulmányozása alapján a megállapodásokat 4 csoportba

lehetett sorolni:

- klasszikus megállapodás -35 (70%);
 - részmegállapodás -4 (8%);
 - megállapodás a per megszüntetésében -7 (14%);
- megállapodás az eljárás szünetelésében - 4 (8%).

7. ábra

Klasszikus megállapodás

A megállapodások körében a felek 35 esetben írtak alá klasszikus értelemben vett megállapodást, mely alatt a részletes, a felek tartós, jövőbeli viszonyaira vonatkozó szabályozását értem. Az ilyen típusú megállapodások megkötésére családjogi ügyekben került sor, és 32 esetben nyújtották be a felek egyezsége foglalás és bírósági jóváhagyás végett, melyből

- 21 alapeljárásban a felek kifejezetten hivatkoztak a közvetítői eljárásban való részvételre, csatolásra került a megállapodás és kérték annak egyezségbe foglalását, jóváhagyását ugyanazon tartalommal (a felek a

közvetítői eljárás során minden esetben tájékoztatást kapnak arról, hogy megállapodásuk mely része foglalható egyezségbe)

- 10 eljárásban minimális eltérésekkel került a megállapodás jóváhagyásra (időközben elmaradt tartás, illetve a kapcsolattartás körében eszközöltek módosításokat, a megállapodás lényegi tartalmi elemeit nem érintve).

Amennyiben a felek a megállapodás aláírását követően azt a peres eljárás irataihoz csatolva megküldték, kérve a tárgyalás mihamarabbi kitűzését, az eljáró bírók ezt valamennyi esetben figyelembe vették, és intézkedtek a tárgyalási határnap lehető legközelebbi időpontra való kitűzéséről. A tárgyalás átlagosan 15-20 perc alatt lezajlott.

Részmegállapodás

A lefolytatott közvetítői eljárásokban 4 esetben került sor részmegállapodás megfogalmazására, amikor is a felek csak bizonyos kérdésekben tudták álláspontjaikat közelíteni. A részmegállapodás vonatkozásában, a helyi koordinátor közreműködésével, bírói értekezlet keretében arra az álláspontra jutottunk, hogy a felek kifejezett kérésére a közvetítő közreműködik annak írásba foglalásában. Egy esetben utaltak a perben a felek rá, hogy bizonyos kérdéskörben sikerült részmegállapodást kötniük, és e vonatkozásban további bizonyítási eljárás lefolytatására az alapeljárásban nem került sor. További 2 részmegállapodásra nem hivatkoztak a felek, 1 esetben felperes elállt keresetétől.

Megállapodás a per megszüntetésében

7 ügyben a felek megállapodása azt rögzítette, hogy a közvetítői eljárásban feloldott konfliktus, illetve a felek közvetítői eljárásban tanúsított tevételes magatartására tekintettel (telekhatár helyreállítása, birtokháborítás megszüntetése, közös tulajdon megszüntetéséhez szükséges okiratok aláírása, a követelt összeg megfizetése), a felperes a keresetétől eláll, vagy a felek közösen kéri a per megszüntetését. Ez a felek részéről valamennyi esetben megtörtént, a pereket a bíróság megszüntette. (3 esetben még az első tárgyalás megtartását megelőzően)

Megállapodás az eljárás szünetelésében

A közvetítői eljárások során rögzített megállapodások tartalma 4 esetben irányult az eljárás szünetelésére. Ezen megállapodások különlegessége, hogy bár a felek betartották az abban foglaltakat és kérték az eljárás szünetelését, azonban 3 esetben sor került az eljárás folytatására, és csak 1 esetben szűnt meg ténylegesen, melynek alapja egy szerződéses jogvita volt. A 3 eset mindegyikében a házasság, illetve a párkapcsolat megmentése volt a felek részéről a cél, amely azonban nem sikerült. Ez a problémakör egy gyakran felmerülő kérdést vet fel: a közvetítés és a párterápia elhatárolását.

Mindenfajta mediációnak van terápiás (non-specifikus) hatása, hiszen segíthet feldolgozni a felek önbecsülésén ejtett sebeket. A családterápiában a hangsúly azonban kifejezetten ezen tényezőre tevődik át. Nem a minél méltányosabb végeredmény, hanem a korrekció, a feldolgozás és persze az együttműködés helyreállítása a cél.²⁶³⁵ A terápia a lélektani folyamatokra koncentrál és viselkedésbeli változásokat kíván elérni a résztvevőkben. Ezzel szemben a bírósági közvetítés nem az alapproblémák teljes felszámolását tűzi ki célul, hanem azt, hogy a problémákat kezeljék, ezáltal a tárgyi kérdések megoldhatóvá váljanak. Nem a múltbéli történésekre fókuszál, hanem a felek igényeire és szükségleteire, melyek alapján körvonalazható egy kapcsolat jövőbeli működése. Önmagában a mediáció egy kapcsolat megmentésében csak akkor segíthet, ha a felek kifejezetten kommunikációs nehézséggel küzdenek, azonban ez a bírósági út választásának szakaszában már nagyon ritka.

A kérdéskör etikai problémákat is felvethet, mert közvetítőként érzékelnem kell, hogy egy adott kérdésben már nem vagyok kompetens, de azt is látom, hogy egy bizonyos pontig tudom segíteni a feleket. Jelezhetem-e nekik közvetítőként, hogy az eljárás szünetelése mellett a kapcsolat helyreállítása érdekében forduljanak szakemberhez...?

Mint oly sok megválaszolandó kérdés vonatkozásában, e körben is koordinátori megbeszélést kezdeményeztünk és arra az álláspontra jutottunk, hogy a megállapodás megkötését követően jelezhetjük a feleknek, hogy későbbi elakadásaik esetén forduljanak egy kívülálló harmadik személyhez.

Összegezve a megállapodások és az alapeljárások kapcsolatát az alábbiakat

2635 Barcy Magdolna - Szamos Erzsébet: „Mediare necesse est” Animula Kiadó 2002. Budapest 70. o.

állapíthatjuk meg, az 50 megállapodás figyelembevételével;

- 41 esetben zárult le az alapeljárásban is kiható - annak befejezését elősegítő - eredménnyel a bírósági közvetítés (82%);
- 7 esetben folytatódott az alapeljárás (14%);
- 2 esetben egyéb módon fejeződött be az alapeljárás (4%).

7. ábra

Az utánkövetés során tapasztaltakból megállapítható volt továbbá az is, hogy a felek részéről kifejezett igény mutatkozik a közvetítői eljárásban kötött megállapodásaik perbeli legitimációjára, annak bíró általi jóváhagyására, mely ugyancsak a két eljárás erőteljes összekapcsolódását mutatja.

5. 2. Az utánkövetés második szakasza

A közvetítés a felek szempontjából egyfajta ideiglenes valóság; egy független, szakképzett segítővel folytatott konfliktuskezelés korábbi életüknek sem volt, későbbi életüknek sem lesz mindennapi része. Sokszor megemlítik a felek, hogy

mennyivel egyszerűbb nekik ilyen keretek között megbeszélni vitás dolgaikat, de mi lesz velük, ha hazamennek, és én nem leszek ott. Természetesen mindig arra biztatom őket, hogy a felmerülő kérdéseiket hasonló szabályok szerint igyekezzenek rendezni. Amennyiben a közvetítő szakszerűen végzi munkáját, a felek képesek lesznek a megoldásra váró szituációkat a közvetítői szobán kívül is kezelni.

A törvényszék elnökhelyettese által kiadott kutatási engedély alapján a közvetítői eljárásban megállapodást kötött feleket postai, elektronikus, illetve rövid úton egy előre összeállított kérdéssorral megkerestem és válaszaikat összegeztem.

Kérdéseim az alábbiak voltak:

- Betartják-e a felek a megállapodást?
- A közvetítői eljárásban való részvétellel változott-e a felek viszonya, kommunikációja?

A felek postai, illetve elektronikus úton való megkeresésére mindösszesen 6 ügy kapcsán érkezett válasz, majd a telefonos megkeresés következett, mely helyzetben eleinte nem éreztem magam komfortosan.

Természetesen a saját ügyeimmel kezdem, bízva abban, hogy a felek emlékeznek rám. Kellemetlen érzéseim a második telefonos beszélgetés után elszálltak, és élvezni kezdtem az utánkövetést. Az emberek hálásak voltak korábbi közvetítői tevékenységemért, nagyon segítőkészen együttműködtek és örültek, hogy ismét az életükről kérdezem őket. Egyfajta szövetségesként kezeltek. A beszélgetés elején mindig jeleztem, hogy kérdéseimmel csak pár percüket venném igénybe, de a legtöbb esetben alig bírtam letenni a telefont, el szeretnék volna mesélni, hogy a közvetítői eljárást követően hogyan alakult a sorsuk.

Érdekesen alakultak a nem általam lefolytatott ügyek résztvevőivel történő beszélgetések. Ebben is tetten érhető volt a közvetítői eljárás nagyon erőteljesen megnyilvánuló bizalmi jellege. Általában röviden, lényegre törően, távolságtartóan, azonban segítőkészen válaszoltak.

5.2.1. Az alapügyre hatást gyakorolt megállapodások utámkövetése

A 41 megállapodással zárult eljárásban, mely az alapeljárás befejezésére is kihatással volt, 27 esetben sikerül felvennem a kapcsolatot a felekkel és valamennyien úgy nyilatkoztak, hogy betartják a megállapodást. 10 esetben volt lehetőség mindkét féltől információát szereznem, és azt tapasztaltam, hogy a felek hasonlóan látták helyzetüket, lényegi eltéréseket nyilatkozataik nem tükröztek.

A 27 betartott megállapodás kapcsán:

- 8 fél nyilatkozott úgy, hogy javult a kommunikáció (30%);
- 3 személy szerint javult a kommunikáció és a viszony is (11%);
- 9 esetben a kommunikáció és a viszony nem változott, azonban a megállapodás irányt mutat számukra (33%);
- - 7 esetben a felek minimális módosításokkal tartják a megállapodást, akadnak viták közöttük, de meg tudják beszélni (26%).

8. ábra

A felek nyilatkozatai alapján egyértelműen megállapítható volt az a törvényszerűség, hogy azokat a megállapodásokat, melyek a peres eljárásban is legitimizálásra kerülnek, illetőleg amely megállapodások a per megszüntetésére irányulnak, azokat a felek be is tartják. A felek viszonyának és kommunikációjának pozitív irányú változása nagyban függ attól, hogy konfliktusuk mely szakaszában érkeztek a közvetítőhöz. A felek sok esetben hivatkoztak arra, hogy semmi nem változott közöttük, azonban az a tudat, hogy a megállapodást közösen alkották meg, ez irányt mutat számukra, melyhez egyértelműen kötik magukat.

Az utánkövetés kezdetekor, abból az alaptételből indultunk ki, hogy a felek, a mediációs eljárásban kötött megállapodásokat 90%-ban hosszú távon is betartják. Az utánkövetés célja annak feltárása volt, hogy a bírósági közvetítő előtt kötött megállapodásoknak is ilyen magas-e a kötőereje.

Az ismertetett eredményekből egyértelművé vált, hogy a bírósági közvetítés beváltja a hozzá fűzött reményeket, mert a felek - a külső közvetítés

eredményeihez képest - minimális eltéréssel, 82 %-ban betartják a megkötött megállapodásokat.

5.2.2. Az alapügyre hatást nem gyakorolt megállapodások utánkövetése

Sikerült beszélnem olyan felekkel is, akik nem vitték vissza megállapodásukat vagy részmegállapodásukat az alapeljárásba, és nem is hivatkoztak rá az eljárás során. Az egyik esetben elmondták a felek, hogy nem érezték a közvetítő pártatlanságát, és ugyan aláírták a megállapodást, nem vallották sajátjuknak. A másik esetben úgy látták a felek, hogy a közvetítő jobban akarja a megállapodást, mint ők maguk, azt úgy ítélték meg, mint ami rájuk lett erőltetve. Mindkét megállapodás egy-egy frissen kinevezett közvetítő gyakorlatából került ki, melyek vonatkozásában két dolgot említenék:

- Minden esetben számolni kell azzal, hogy a közvetítő személyes tevékenységét szeretné a legjobban ellátni, annak valamilyen elismertetésére törekszik. Munkájának leglátványosabb megnyilvánulása a „sikeres” ügyek aránya, a megállapodással záruló ügyek, melyek statisztikailag jól mérhetőek. Ugyanakkor, akik már sok közvetítői ügyet végigvittek, azok számára egyértelmű, hogy a létrejövő megállapodás nem minden esetben jelenti a sikert, főleg akkor, ha az nem tükrözi a felek tényleges, kölcsönösen elfogadható közös szándékát.²⁶³⁶
- A mediátorok eredményességének vizsgálata (Rogers-McEwen, 1989) kimutatta továbbá, hogy a gyakorlott mediátorok több ügy megoldásához tudták hozzásegíteni a feleket, mint azok, akik kevesebb gyakorlattal rendelkeztek. Vizsgálták azonban azt is, hogy a mediátor életkora, neme, az adott területen szerzett szakértelme befolyásolta-e az eredményességet, mely vizsgálatok azzal a következtetéssel zárultak, hogy a fenti tényezők közül kizárólag a gyakorlat volt hatással a mediátor eredményességére.²⁶³⁷

2636 A bírósági közvetítésről - mindenkinek, szerk.: Gyengéné Nagy Márta, Kőrös András HVG-ORAC, 2016. Budapest. 98-99. o.

2637 Kertész Tibor: Mediáció a gyakorlatban, Bíbor Kiadó 2010. Miskolc, 13. o.

Amikor közvetítőként elkezdjük tevékenységünket valóban a kézzelfogható sikerre törekszünk, és eleinte úgy látjuk, hogy ez kizárólag a megállapodások számában mutatkozhat meg. Idővel azonban, megértjük, hogy a felek kis mértékű egymáshoz fordulása is hatalmas eredmény lehet, továbbá, hogy ez tényleg nem rólunk szól, nem a mi, hanem a felek sikeréről.

Figyelemmel azon tényre is, hogy a közvetítői eljárással érintett bírósági eljárásokban később nagyon magas (mintegy 46%) az egyezségkötési, szünetelési arány a bírósági közvetítés sikerét komplexen, a bírósági szervezetrendszeren belül, egységében érdemes értékelni.

5.3. Az utánkövetés tapasztalatainak összegzése

5.3.1. Az utánkövetés eredményeinek megfogalmazása, e dolgozat megírása, valamint általában a bírósági közvetítés gyakorlatának, statisztikai mutatóinak ismertetése kapcsán nehézséget jelent a bírósági közvetítői ügy, közvetítői eljárás fogalmának használata, mely a pontatlan és következetlenül használt jogszabályi megfogalmazások következménye. A bírósági közvetítés teljes körű integrációja érdekében, ezen jogbizonytalanság feltétlen feloldása szükséges.

5.3.2. Az utánkövetés által feltárt adatokból láthatjuk, hogy nagyon magas arányú a nem érdemi befejezések száma, melynek oka, a felek visszajelzései alapján, hogy a társadalom széles rétegei körében még mindig nem ismert a bírósági közvetítés intézménye. Kiemelkedő jövőbeli feladatként mutatkozik ezért, a központi és helyi külső tájékoztatási rendszerek újragondolása.

5.3.3. Érdekes, nem várt eredményeket mutatott az előkészítő ülésen való közös részvétel hatása az alapügy folytatására, mert a rendelkezésre álló adatok szerint, a felek az eljárásba történő visszatérés eseteiben 54,5%-ban egyezséget kötöttek vagy az eljárás szünetelésére került sor, melyből megállapítható, hogy a bírósági közvetítői tevékenység - megállapodás megkötése nélkül is - hozzájárult a jogvita békés és gyors rendezéséhez. Mindez a kötelező közvetítés lehetőségeinek kiterjesztésére is felhívja a figyelmet, tekintettel arra, hogy a jelenlegi törvényi szabályozás kizárólag az első közvetítői ülésen való megjelenésre és a tájékoztatás meghallgatására kötelezi a feleket.

5.3.4. Az érdemben lefolytatott eljárások esetében nagyon magas a

megállapodások arányának száma, mert 80%-ban sikerül a feleknek konszenzusos megoldást megtalálniuk, amely a jogintézmény hatékony működését igazolja.

5.3.5. A megállapodás létrehozásának szempontjából sikertelenül zárult ügyek háttérében szakmai hiányosságok, megválaszolatlanul maradt módszertani kérdések, illetőleg a kezdő közvetítő rutintalansága áll, ezért nagyon nagy szükség mutatkozik egy szakmai, módszertani támogató rendszer kialakítására.

5.3.6. Az utánkövetés során megszólított felek nyilatkozata alapján, az általuk megkötött és a peres eljárásban is megerősített megállapodásokat 82%-ban betartják és általános jelleggel nagyon pozitív tapasztalatként élték meg a bírósági közvetítői eljárással kiegészült peres eljárást. A közvetítésben nem a bírósági eljárás alternatíváját látták, hanem annak a bíróság által biztosított kitágított mozgásterét.

Mindezen tapasztalatok összegzése által megfogalmazható, hogy a kialakult rendszer alkalmas arra, hogy a jogintézmény céljaiként kitűzött és benne rejlő lehetőségeket megvalósítsa, mert valóban hozzájárul a bírói munka tehermentesítéséhez, a pertartam rövidüléséhez és a felek elégedettségére is figyelemmel erősíti a bíróság szolgáltató jellegét, valamint a bíróságok pozitív megítélését és az igazságszolgáltatásba vetett hitet, bizalmat.

6. A BÍRÓSÁGI KÖZVETÍTÉS JÖVŐJE

A bírósági közvetítői hálózat 2015 év végére teljeskörűen kiépült Magyarországon, mely előfeltételként biztosítja, hogy egy valóban hatékonyan működő jogintézményként jelenhessen meg a bíróságok, különösen a szolgáltató bíróságok mindennapi életében. Amennyiben egy bíróság vezetése nyitott az alternatív, rugalmas és a felek igényeihez is alkalmazkodó lendületes megoldásokra és a bíróság, valamint a felek közötti távolságtartást igyekszik csökkenteni, hamar felfedezi a bírósági közvetítésben rejlő lehetőségeket, mind a bíróság, mind a fél szempontjából. A kialakított rendszer nagyívű változtatásokat nem igényel, a felmutatott eredmények a jogintézmény hatékonyságát igazolják, azonban gyakorlati alkalmazása során megmutatkoznak a fejlesztéseket igénylő területei.

6. 1. Szükségképpen felmerülő jogszabályi módosítások

A bírósági közvetítői tevékenység törvényi szabályozásával új jogintézmény jelent meg fennálló jogrendszerünkben, ezért annak széles körben történő megismertetése, elfogadtatása mellett különös figyelemmel kell lenni a jogintézménnyel kapcsolatban használt alapfogalmak pontos, egyértelmű meghatározására, és a fennálló jogszabályi rendszerben használt definíciókkal való összhangjára, hiszen csak ezáltal valósulhat meg a bírósági közvetítés magyar jogrendszerbe történő teljes integritása.

6.1.1. A bírósági közvetítői ügy, közvetítési eljárás problematikája

A 14/2002. (VII.1) IM rendelet a bírósági ügyvitel általános és különös szabályait tartalmazza, értelmező rendelkezései között kiindulópontként meghatározva a bírósági ügy fogalmát. Ezen fogalom kizárólag ügyviteli/kezeléstechnikai aspektusból tekint a beérkezett kérelmre, a bírósági ügy tartalmi meghatározását mellőzi, és ugyanez állapítható meg a különös rendelkezések fejezetében felsorolt valamennyi ügytípus vonatkozásában.

A rendelet 75/A. § (29) bekezdés a) pont határozza meg a bírósági közvetítői ügy fogalmát, amely azonban az előző fogalmaktól eltérően tartalmi definíciót ad, mindazonáltal magát a közvetítői tevékenységet nagyon szűken értelmezi. Kizárólag a lefolytatott közvetítői eljárást veszi alapul, azonban az esetek nagy részében a közvetítő csak az eljárás előkészítéséig jut el, ezért megfogalmazása pontatlan, így eltérő jogértelmezéshez vezethet.

Ügyviteli fogalomként célszerűbb lenne az alábbi *bírósági közvetítői ügy fogalom: folyamatban lévő peres vagy nemperes bírósági eljárásban benyújtott bírósági közvetítés iránti kérelem alapján, bírósági közvetítői tevékenységre utalt - lajstromozás szempontjából polgári nemperes ügycsoportba tartozó - ügy.* Ez a technikai definíció átfogná mindazon szakaszát a közvetítői tevékenységnek, amelyet a kérelem beérkezésétől az eljárás befejezéséig a közvetítő végez.

A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. tv. 28. § - 32.§ -a rendelkezik a

közvetítői tevékenység eljárásjogi szabályairól, azonban tartalmilag, kizárólag a közös nyilatkozat aláírását követő (érdemi) szakaszát fedi le. Szükségesnek mutatkozna „A közvetítői eljárás előkészítése” című alfejezet beillesztése, mely megoldás keretében már maga a cím is utalna ezen eljárási szakasz jellegére, a 30. § (2) bekezdése szerinti nyilatkozat aláírásával pedig értelemszerűen a közvetítő érdemi eljárása indul meg.

A gyakorlatban komoly értelmezési nehézséget jelent, a közvetítői tevékenység előkészítő és érdemi szakaszának, két teljesen különböző jellegű (ügyviteli-eljárásjogi) jogszabályban történő szabályozása. A jövőben célszerű lenne a „közvetítői ügy” meghatározást kizárólag ügyviteli fogalomként használni, és azzal nem az előkészítő szakaszt jelölni, a „közvetítői eljárás” meghatározást pedig a közvetítő előkészítő és érdemi eljárási cselekményeire egységesen használni. (Értelemszerűen a bírósági közvetítés fejezetben utalva annak speciális eljárásjogi szabályaira.)

Ezen értelmezési félreértések az egyéni statisztikai adatszolgáltatás során is megjelennek, mert a pontatlan törvényi meghatározások miatt, a közvetítők eltérően értelmezik annak kérdéseit, ezért történhetett meg törvényszékünkön is, hogy a statisztikai kérdőívet valamennyi kijelölt közvetítő máshogy értelmezte, töltötte ki. A statisztika kapcsán kiemelendő továbbá, hogy az idézett jogszabályok a közvetítői ügy/közvetítői eljárás részletszabályaiban sem mutatnak egységet, különös tekintettel a befejezés módjaira, melyek jövőbeli összhangba hozása feltétlenül szükséges.

6.1.2. A kötelező közvetítés

A nemzetközi szakirodalom különbséget tesz az önkéntes (voluntary), a kötelezően ajánlott (mandatory) és részvételi kötelezettséggel járó (compulsory) közvetítés között.²⁶³⁸ A magyar szabályozás a kötelezés szempontjából az ún. kötelezően választható (mandatory) rendszert honosította meg, amelyben a kötelezés nem a közvetítői eljárásban való részvételre vonatkozik, hanem arra,

²⁶³⁸ A bírósági közvetítésről- mindenkinek, szerk: Gyengéné Nagy Márta, Kőrös András
HVG-ORAC, 2016. Budapest 124-125.o.

hogy a felek a közvetítőhöz forduljanak, az első közvetítői ülésen részt vegyenek, és a közvetítői eljárásról szóló tájékoztatást meghallhassák. A felek ezt követően dönthetnek úgy, hogy élnek-e a bírósági közvetítés adta lehetőségekkel, és ebben az értelemben már valóban önkéntes elhatározásukon múlik, hogy rész kívánnak-e venni az eljárásban.

A jelenlegi szabályozás (Ptk.4:172. §) a kötelezést kizárólag a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése körében írja elő és a bíróság akkor rendelheti el, ha úgy látja, ettől a felek együttműködése szempontjából eredmény várható.

Bíróságunkon a vizsgált időszakban 36 esetben érkezett közvetítői eljárás lefolytatása iránti kérelem, a bíróság kötelezésre tekintettel. A közvetítői tájékoztatás meghallgatását követően mindösszesen 9 esetben nem írták alá a felek, az eljárás érdemi részébe bocsátkozó nyilatkozatot. A 25 érdemben lefolytatott eljárásból 16 esetben, 64%-os arányban kötöttek a felek megállapodást, mely nem éri el az önkéntes alapon indított eljárásokban kötött megállapodási arányt, azonban nagyon eredményesnek mondható.

Megítélésen szerint a szülői felügyelet - mint kötelezhető ügykör - szabályozási indoka háttérében álló együttműködést elősegítő cél valamennyi tartós, egész személyiséget is érintő jogvita esetében is indokolttá teheti a kötelezés szabályainak kiterjesztését.

Kiemelném, hogy bíróságunkon ezidáig 9 esetben folytattunk le szomszédjogi, birtokháborítási, közös tulajdoni jogvitán alapuló közvetítői eljárást és valamennyi ügyben sikerült a feleknek megállapodásra jutniuk, ugyanez mondható el az öröklési jogvitán alapuló közvetítési eljárásokra. Ezen jövőben is fennálló, tartós viszonyok esetén érdemes lenne a kötelezés kiterjesztése, figyelemmel arra is, hogy önmagában az előkészítő üléseken való részvétel hatással bír az alapeljárás további menetére. Több bíránk jelezte, hogy számos családjogi és szomszédjogi ügyben találta volna indokoltnak a bírósági közvetítés igénybevételét, azonban, mivel a felek nem éltek ezzel a lehetőséggel, kötelezést – törvényi rendelkezés hiányában - nem volt módja elrendelni.

6.2. Instruktori rendszer felállítása, az intézmény professzionalizációja

A bírósági közvetítés országos hálózata mára teljes mértékben kiépült, mellyel párhuzamosan kialakult a képzési rendszer is. A bírósági közvetítés igazgatási feladatait a koordinátorok látják el, emellett komoly igényként fogalmazódott meg a közvetítők szakmai-módszertani támogató rendszerének kialakítása is, a bírói instruktori rendszerhez hasonlatos módon, amely egyben a jogintézmény professzionalizációját is elősegítené.

Számos esetben merülnek fel szakmai, etikai kérdések, ahogyan azt dolgozatom korábbi lapjain is megjelöltem. A felmerülő kérdések megválaszolására egy hatékonyan, gyors segítséget nyújtó rendszerben lehetőség mutatkozna. Ez egyben elősegítené a bírósági közvetítés jogintézményének szakmai megerősítését is, amelyhez azonban szükség lenne arra, hogy a nagy gyakorlattal rendelkező bírósági közvetítők hosszútávon a bírósági közvetítés rendszerében maradjanak (esetlegesen albírói státuszban, közvetítői életpálya keretében, a bírák esetében munkaidő kedvezmény mellett).

6.3. Online lehetőségek

Az Európai Parlament és a Tanács 524/2013/EK. rendelete alapján, az Európai Bizottság által létrehozott online vitarendezési platform 2016. február 15. napjától Magyarországon is elérhető a fogyasztók számára. A rendelet értelmében, az Európai Unióban tartózkodási hellyel rendelkező fogyasztók és az Európai Unióban letelepedett szolgáltatók közötti online szolgáltatási szerződésekből eredő kötelezettségekkel kapcsolatban felmerülő pénzügyi fogyasztói jogviták bírósági eljáráson kívüli rendezésére irányuló kommunikációt ezen a felületen keresztül kell a fogyasztóknak biztosítani.²⁶³⁹

Az általános tapasztalatok alapján az ügyek gyorsan, általában 90 napon belül lezárulnak, a vitarendezési felületet igénybe vevő európai fogyasztók 70%-a elégedett az eljárás keretében történő panaszkezeléssel, fontos szempontként

²⁶³⁹ <https://www.mnb.hu/felugyelet/engedelyezes-es-intezmenyfelugyeles/fogyasztovedelmi-kapcsolattartoknak-szolo-informaciok/online-vitarendezesi-platform> (megtekintés: 2016 07.05.)

jelentkezik a felek részéről, hogy elkerülhetőek a magas perköltségek és az érintettek megőrizhetik jó ügyfélkapcsolatukat.²⁶⁴⁰

Mindez felveti a kérdést, hogy az egyéb alternatív vitarendezési eljárásokban - így a bírósági közvetítésben - az online szerződések körén kívül eső ügyekben is alkalmazható lenne-e egy hasonló jellegű online vitarendezési felület.

A bírósági közvetítői eljárásban való igénybevehetőség esetében azonban különös körülményt igényel annak feltárása, hogy a felek közötti vita milyen természetű, eredetű.

Általánosan kijelenthető, hogy *„alacsony érzelmi intenzitású ügyek”* esetén (egyszeri kapcsolaton alapuló kötelmi jellegű jogviták, nagy hivatali szervezetben, multinacionális cégeknél felmerülő, személyes kapcsolatot nélkülöző munkajogi jogviták) alkalmazható lenne egy alternatív - a személyes megjelenést kevésbé igénylő- vitarendezési felület, így a bírósági közvetítés körében is az úgynevezett online mediáció, figyelemmel arra, hogy ezekben az esetekben a vita legtöbbször kizárólag az alapvető jogi normasértésekre korlátozódik.

A *„magas érzelmi intenzitású ügyek”* esetében (családjogi és szomszédjogi, illetőleg egyéb speciális, tartós viszonyból kialakuló jogviták), melyekben általában az egész személyiség érintett és nem elsődlegesen a jogi normák megsértése a konfliktus forrása, a kizárólagosan felület alapú online vitarendezés nem alkalmazható. Ezekben az esetekben különösen fontos a felek közvetlen jelenléte, tekintettel arra, hogy ezek a konfliktusok érzelmileg túlfűtöttek, az ész érvek a vitákban háttérbe szorulnak, ezért szükség van arra, hogy egy harmadik személy kontrolljával végighallgassák egymást, az emocionális feszültség enyhüljön és képessé váljanak az érdemi, egymást meghalló kommunikációra.

Figyelemmel arra, hogy a bírósági közvetítői eljárások esetkörében a magas érzelmi intenzitású ügyek dominálnak, az elektronikus lehetőségek közül inkább az elektronikus rendszerek, mint a távmeghallgatás, illetőleg a videokonferencia

²⁶⁴⁰ <http://magyarefk.hu/sajtoszoba-hirek/259-online-vitarendeze-es-uj-platforma-fogyasztok-es-a-kereskedok-szamara.html> (megtekintés: 2016. 07.05.)

kombinálhatóságának lehetőségei merülhetnek fel, különösen azokban az esetekben, mikor a személyes megjelenést tér- és időbeli korlátok akadályozzák.

6.4. Az új Polgári Perrendtartás és a bírósági közvetítés

Napjaink legaktuálisabb kérdése, hogy a bírósági közvetítés jogintézménye milyen módon fog megjeleni az új Polgári Perrendtartás szabályozási keretében. A Kormány által elfogadott koncepció kiemelt szabályozási célként fogalmazta meg a perelterelést. A koncepció azt is rögzítette a közvetítéssel összefüggésben, hogy az új polgári perrendtartás megalkotása során szükségesnek mutatkozik fenntartani, illetve továbbfejleszteni a Pp.-ben jelenleg is meglévő, a közvetítői eljárás igénybevételére ösztönző szabályokat.²⁶⁴¹

Mindezekre tekintettel a Tervezet mind a perindítást megelőzőn, mind a perfelvétel során, és az egyezség előmozdítása érdekében is külön szabályozza, és kifejezetten előtérbe állítja a felek közti megegyezést előmozdító közvetítői eljárást.

Külön szakaszban rendezi a közvetítői eljáráshoz kapcsolódó egyezségi kísérlet kérelmezését, a közvetítői eljárás nélküli egyezségi kísérlet közvetítői eljárásra terelését az egyezség létrejöttének elősegítése érdekében. A perfelvétel lezárását megelőzően, a perfelvételi tárgyaláson a bíróság tájékoztatja a feleket a közvetítés igénybevételének lehetőségéről, annak feltételeiről, módjáról és előnyeiről, az esetleges megállapodás bírósági egyezségbe foglalásának lehetőségéről, előnyeiről.

A tervezet magát a közvetítői eljárást, annak nemperes jellegére tekintettel, nem tartja indokoltnak a polgári perrendtartásról szóló törvényben elhelyezni, de az erre ösztönző szabályokat – a koncepciónak megfelelően – elhelyezte és nyomatékosá tette.²⁶⁴²

²⁶⁴¹ <http://www.kormany.hu/download/f/ca/30000/20150128%20Az%20C3%BAj%20polg%C3%A1ri%20perrendtart%C3%A1s%20koncepti%C3%B3ja.pdf> (megtekintve: 2016. 08. 25.)

²⁶⁴² <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/megkezdodott-az-uj-polgari-perrendtartasrol-szolo-torveny-tervezetenek-szakmai-tarsadalmi-vitaja> (megtekintve: 2016. 08. 25.)

A bírósági közvetítés külön fejezetben történő szabályozása a jogalkotó részéről is szimbolizálta volna a jogintézmény teljes körű elfogadottságát, azonban erre még nem került sor. A tervezet több helyen is szabályozza a közvetítést, ezáltal lehetőséget teremt annak szélesebb körű igénybevételére, ennek következményeként a gyakorlatában történő megerősödésére.

7. BÍRÓSÁGI KÖZVETÍTÉS AZ ALAPTÖRVÉNY TÜKRÉBEN

„Valljuk, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki.”

(Nemzeti Hitvallás)

Az Alaptörvény Nemzeti hitvallás címet viselő fejezete jogilag preambulumnak minősül. Az alkotmányok esetében a preambulumok alapvető funkciója általában a közösségteremtés, az integráció, amely a Nemzeti Hitvallás esetében hangsúlyozottan jelentkezik, mely a jogi vonatkozásain is sok esetben túlmutató, értékteremtő funkcióját erősíti.²⁶⁴³

Az Alaptörvény értéként szól a másokkal való együttműködésről, mely a bírósági közvetítés esszenciális momentuma is egyben. Az együttműködésre abból az élethelyzetből tekint, amikor az érintettek egymástól valamiben különböznek és ez feszültséget teremt.

Érdekeink és szükségleteink egymásnak feszülése esetén többfajta magatartásforma közül választhatunk. Amennyiben valaki erőszakosan és eltökélten próbálja keresztülvinni akaratát az agresszív, aki mások igényeit, érdekeit sajátja elé helyezi az passzív, aki úgy éri el célját, hogy magától elhárítja a felelősséget az manipulatív. Az asszertivitás azt jelenti, hogy egyenesen tudatjuk másokkal, hogy mit szeretnénk és mit nem szeretnénk. Azt is jelenti, hogy nyitottak vagyunk mások nézeteire, még akkor is, ha azok különböznek sajátunktól.²⁶⁴⁴ Mindez az együttműködés alapját is jelenti. Úgy érvényesíteni

²⁶⁴³ Árvai Zsuzsanna – Online – Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez CompLex, Budapest 2011. 1. o.

²⁶⁴⁴ Sue Hadfield – Gill Hasson: Asszertivitás, Scolar Kiadó 2015. Budapest 19-39. o.

saját érdekeinket, hogy közben a másokét is teljes mértékben tiszteletbe tartjuk. Azáltal, hogy a bírósági közvetítés az asszertív viselkedésforma elvei mentén zajlik, az együttműködés jelentőségének üzentét is hordozza. Az asszertivitás tanulható, szabályait az eljárásban résztvevők útravalóul elvihetik, és amennyiben a közvetítő jól végzi a munkáját, a felek magukkal is viszik. A bírósági közvetítés ezáltal a magyar társadalom vitakultúrájának fejlesztésére is szolgál, és az Alaptörvényben alapértékként deklarált másokkal való együttműködés megvalósítását széles körben segíti. Mindezek alapján a bíróság egyfajta értékközvetítő szerepet kap e jogintézmény által, amellyel hatást gyakorolhat a Nemzeti Hitvallás gyökereinek mélyítésében.

Dolgozatom lapjain többször utaltam rá, hogy a konfliktus az emberi kapcsolatok természetes és elkerülhetetlen velejárója. Arra ösztönöz bennünket, hogy keressük a kompromisszum és az együttműködés alapját.²⁶⁴⁵ A konfliktusok mindazonáltal alkalmasak arra is, hogy általuk tanuljunk és fejlődjünk, a visszahúzó, bénítólag ható erőket megszüntessük, melyek megoldássá formálódása esetén az egyén számára felszabadítólag hatnak.

„Megjósolom, hogy a következő generáció legnagyobb társadalmi lehetősége abban rejlik, hogy az emberi hajlamot az együttműködés és a megegyezés irányába tudjuk terelni a versengés és a rivalizálás helyet. Ez lehet napjaink legkreatívabb társadalmi tapasztalata.”

(Derek C. Bok, a Harvard Egyetem egykori elnöke)

Felhasznált irodalom:

Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2015. évi beszámolója, Országos Bírósági Hivatal 2015. Budapest

Bagdy Emőke, Beata Bishop, Bőjte Csaba, Rambala Éva: Empátia, kommunikáció, konfliktuskezelés, Kulcslyuk Kiadó 2011. Budapest

Barcy Magdolna-Szamos Erzsébet: „Mediare necesse est” Animula Kiadó 2002.

²⁶⁴⁵ George Kohlrieser: Túszok a tárgyalóasztalnál, Háttér Kiadó 2013. Budapest 142.o.

Budapest

Cseh-Szomathy László: A házastársi konfliktusok szociológiája, Gondolat Kiadó 1995. Budapest

Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei
forrás: <http://vmek.oszk.hu/02000/02009/02009.htm>,

Dr. Eörsi Mátyás- Dr. Ábrahám Zita: Mediáció: A szelíd konfliktuskezelés, Minerva Kiadó Kft. 2003. Budapest

Dr. Horváth Vera Judit: A polgári eljárás alternatívája: bírósági közvetítés,
forrás: [http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/A%20polg%C3%A1ri%20elj%C3%A1r%C3%A1s%20alternat%C3%ADv%C3%A1ja%20-%20b%C3%ADr%C3%B3s%C3%A1gi%20k%C3%B6zvet%C3%ADt%C3%A9s%20\(1\).pdf](http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/A%20polg%C3%A1ri%20elj%C3%A1r%C3%A1s%20alternat%C3%ADv%C3%A1ja%20-%20b%C3%ADr%C3%B3s%C3%A1gi%20k%C3%B6zvet%C3%ADt%C3%A9s%20(1).pdf)

Elliott Aronson: A társas lény, KJK-KERSZÖV Kft. 2001. Budapest

George Kohlrieser: Tűszok a tárgyalóasztalnál, Háttér Kiadó 2013. Budapest

Gyengéné Nagy Márta, Kőrös András: A bírósági közvetítésről-mindenkinek HVG-ORAC, 2016. Budapest

Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog , forrás:
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyar_polgari_eljarasjog/ch09.html

Kertész Tibor: Mediáció a gyakorlatban, Bíbor Kiadó 2010. Miskolc

Pokol Béla: A jog elkerülésének útjai.
<http://jesz.ajk.elte.hu/pokol9.html>

Sáriné Simkó Ágnes szerk. Mediáció, Közvetítői eljárások HVG-ORAC 2012. Budapest

Sue Hadfield – Gill Hasson: Asszertivitás,,Scolar Kiadó 2015. Budapest 19-39

Szekeres Diána: A bírósági mediáció kapujában,
forrás: Diána
http://real.mtak.hu/32574/1/birosagi_mediacio_kapujaban_full_SZD_alktud2_konf_kot.pdf

Szirmikné dr. Makó Tímea: A bírósági közvetítés jelene és helye az új Polgári perrendtartás koncepciójában, forrás <http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/A%20b%C3%ADr%C3%B3s%C3%A1gi%20k%C3%B6zvet%C3%ADt%C3%A9s%20jelene%20%C3%A9s%20helye%20az%20%C3%BAj%20Polg%C3%A1ri>

[%20perren%E2%80%A6.pdf](#)

Zentai István: A meggyőzés útjai, Neumann Kht. 2004. Budapest

<http://www.jogiforum.hu/interju/135>

<https://www.youtube.com/watch?v=iV2DoArWt4>

<http://kozerthetofogalmazas.hu/hogyan-irj-erthetoen/>

<http://vilagosbeszed.hu/kozeppontban-az-olvaso/>

<https://www.mnb.hu/felugyelet/engedelyezes-es-intezmenyfelugyeles/fogyasztovedelmi-kapcsolattartoknak>

<http://magyarefk.hu/sajtoszoba-hirek/259-online-vitarendeze-s-uj-platforma-fogyasztok-es-a-kereskedok>

<http://www.kormany.hu/download/f/ca/30000/20150128%20Az%20%C3%BAj%20polg%C3%A1ri%20perrendtart%C3%A1s%20konceptci%C3%B3ja.pdf>

<http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/megkezdodott-az-uj-polgari-perrendtartasrol-szolo-torveny-tervezetenek-szakmai-tarsadalmi-vitaja>

DR. LIZICZAY SÁNDOR

A PANASZOK ÉS A KÖZÉRDEKŰ BEJELENTÉSEK HASZNOSÍTHATÓSÁGA

1. BEVEZETŐ

Az utóbbi években nemcsak az üzleti világban, hanem a bírósági szervezetben is alapjaiban változott meg az ügyfélkezelés filozófiája. A bírósági vezetők is szembesültek azzal, hogy új megoldásokat és stratégiákat kell bevezetniük, ha meg akarnak felelni a XXI. század kihívásainak. Ezen kihívások között az ügyfélstratégia nemcsak egy aprócska mozaikja a bírósági szervezeti stratégia bonyolult kirakójának, hanem egy, azt alapvetően meghatározó elem. A bírósági szervezetnek ugyan nem kell harcolnia azért, hogy megfelelő számú ügyféllel rendelkezzen, azonban ha azt szeretnénk, hogy a bírósághoz forduló ügyfelek elégedettek legyenek a bíróság által nyújtott szolgáltatásokkal, akkor pontos ismeretekkel kell rendelkezünk ahhoz, hogy az üzleti életben használt ügyfélkezelési eszközökből melyeket lehet a megfelelő módon alkalmazni.

Az ügyfélkapcsolatokkal összefüggő új kihívásokat felismerve az Országos Bírósági Hivatal Elnökének stratégiai céljai között szerepel a bírósághoz való hozzáférés egyszerűsítése. Ezen stratégiai célkitűzés alapja az, hogy a jogkereső állampolgárok kiszolgálásának gyorsasága és minősége a bíróságok megítélésének alapja. Az ügyfelek számára a bírósághoz való hozzáférés, azaz az állampolgárok információszerzése, a jogok érvényesítése számos megoldással és eszközzel könnyíthető. Ezt a célt szolgálja többek között a könnyen áttekinthető és informatív honlap, a nagyobb bíróságokon ügyfél-tájékoztatási centrumok létrehozása.

Ezen stratégiai cél megvalósítása az Országos Bírósági Hivatal Elnökének számos intézkedésében, programjában konkrétan megjelenik. Az Országos Bírósági

Hivatal Elnöke a bíróságokba vetett bizalom fenntartása és megerősítése végett, a stratégiai céljai mentén 2015. június 23. napján meghirdette a „Szolgáltató bíróságért” programot. A program bevezetőjében megfogalmazottak szerint az ítélkezés hatékonysága – az idő, a minőség és a költségek tekintetében – a bíróság mellett a jogalkotó, az ügyészek, az ügyvédek, a szakértők, az ügyfelek közös felelőssége. Erre figyelemmel a program keretében az Országos Bírósági Hivatal Elnöke felkérte a bírákat és a bírósági dolgozókat, hogy javaslataikkal és véleményeikkel is támogassák a bírósági szervezetet, hogy a közös célokat sikerre lehessen vinni, valamint kérte a jogkereső állampolgárokat is, hogy javaslataikkal, véleményeikkel járuljanak hozzá, hogy az igazságszolgáltatás közmegegedésre végezhesse munkáját.²⁶⁴⁶

A „Szolgáltató bíróságért” program 2016. március 31. napján lezárult, azonban a törekvések és a célkitűzések tovább élnek. Ezt előmozdítandóan az Országos Bírósági Hivatal Elnöke 2016. április 22. napján meghirdette a „Fenntartható fejlődés” programot. A program értelmében a bíróságok továbbra is törekednek a magas színvonalú, időszerű ítélkezésre, a korábbi programokkal és az eddigi munkával elért eredmények megtartására vagy erősítésére. Azon túlmenően, hogy az elsődleges stratégiai cél megvalósuljon, azaz a bíróságok az alkotmányos kötelezettségüket teljesítsék, a független bírák magas színvonalon és időszerűen ítélkezzenek, mind nagyobb hangsúlyt kap az ügyfélkapcsolati lehetőségek kiszélesítése, a bíróság szolgáltató jellegének érvényre juttatása. Ezzel összhangban pedig kiemelt fontosságú a bírósági munka érthető, közvetlen bemutatása, olyan kommunikáció kialakítása, amely alkalmas a bíróságok méltó megítélésének kialakítására a társadalomban. Ennek megfelelően a „Fenntartható fejlődés” program 3. pillérében az ügyfélkapcsolatok és kommunikáció témakörben operatív célként került meghatározásra többek között az ügyfélkapcsolatok erősítése, ezen belül az ügyfél-elégedettség növelése, illetve az ügyfél-elégedettség mérés megvalósítása.²⁶⁴⁷

Az Országos Bírósági Hivatal Elnöke által megfogalmazott stratégiai célokból,

2646 A szolgáltató bíróságért program. Forrás: <http://kpintra.justice.hu>. letöltés ideje: 2016.08.22.

2647 Fenntartható fejlődés program. Forrás: <http://kpintra.justice.hu>. letöltés ideje: 2016.08.22.

ezen stratégiai célok mentén meghirdetett programokból is egyértelműen látszik, hogy az Országos Bírósági Hivatal Elnökének célja többek között az, hogy az ügyfelek – függetlenül attól, hogy milyen minőségben szerepelnek az egyes eljárásokban – minden szempontból elégedettek legyenek a bíróságon nyújtott szolgáltatásokkal és az ügyintézással. A bíróságok szolgáltató jellegének folyamatos fejlesztéséhez és ezáltal az ügyfelek elégedettségének növeléséhez nagyon fontos a bíróság számára minden olyan visszajelzés – legyen az pozitív vagy akár negatív –, amely a bíróság szolgáltatásaival, a bírósági eljárásokkal, a bírósági munkatársakkal, illetve a bíróság egészével kapcsolatban fogalmazódik meg az ügyfelekben.

Ez került megfogalmazásra az ügyfelek számára olyan módon, hogy a panaszok és a közérdekű bejelentések rendeltetésszerű benyújtása érdekében az Országos Bírósági Hivatal és a bíróságok kiemelt figyelmet fordítanak a panaszok és a közérdekű bejelentések elbírálására, így a panaszkezelés egyik kiemelt célja az ügyfél-elégedettség növelése²⁶⁴⁸, másrészt pedig az, hogy rámutasson rendszerszintű vagy egyedi ügyviteli hibákra.²⁶⁴⁹ Az célok gyakorlati megvalósulása érdekében az Országos Bírósági Hivatal az úgynevezett „Levelező projekt” keretében biztosította az ügyfelek számára az igazgatási panaszok online módon történő benyújtását, amely révén az ügyfelek biztonságos azonosításukat követően kényelmesen, személyes megjelenés nélkül, az otthonukból, az irodájukból terjeszthetik elő igazgatási jellegű panaszokat az erre rendszeresített nyomtatványon keresztül. A kialakított rendszer előnye az ügyfelek részére az, hogy az elektronikus panasz előterjesztése gyors, olcsó és kényelmes, valamint – a nyomtatvány használatával – elkerülhető a hiánypótlási eljárás. Emellett a bíróságnál is mutatkozik előny, hiszen ez a rendszer csökkenti az adminisztratív terheket, és segíti a panaszok feldolgozását. Ezen túlmenően a kialakított rendszer célja természetesen az is, hogy a bírósági szervezet kíváncsi az ügyfelek visszajelzésére.²⁶⁵⁰

2648 Közérdekű bejelentés, panasz tájékoztató. Forrás: <http://birosag.hu>. letöltés ideje: 2016.08.22.

2649 Panasz protokoll. Forrás: <http://kpintra.justice.hu>. letöltés ideje: 2016.08.22.

2650 Az ügyfél-elégedettség felmérés minden bíróság számára fontos visszajelzés. Forrás: <http://birosag.hu>. letöltés ideje: 2016.08.23.

Mindezekre figyelemmel a közérdekű bejelentések és különösen a panaszok intézésére minden bírósági vezetőnek fokozott figyelmet kell fordítani. Annak érdekében, hogy a fenti stratégiai célok a panaszok intézésével kapcsolatosan maximálisan megvalósuljanak, álláspontom szerint két fontos körülményre kell figyelemmel lenni:

- egyrészt ismerni kell a közérdekű bejelentésekkel és panaszokkal összefüggésben a petíciós jog alkotmányos kereteit
- másrészt tisztában kell lenni a panaszkezelésnek az üzleti életben alkalmazott megoldásaival, modern szóval panaszszituáció-menedzsment szabályaival.

A dolgozatomat ezen két témakör köré építem fel olyan módon, hogy arra próbálok meg választ keresni, hogy szükséges-e bírósági panaszügyintézésrel kapcsolatos szabályok módosítása, illetve a panaszkezelésnek az üzleti életben alkalmazott megoldásai adaptálhatóak-e a bírósági gyakorlatra.

2. A PETÍCIÓS JOG, MINT ALKOTMÁNYOS ALAPJOG

Magyarország 2011. április 25. napján elfogadott Alaptörvényének XXV. cikke akként rendelkezik, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy egyedül vagy másokkal együtt, írásban kérelemmel, panasszal vagy javaslattal forduljon bármely közhatalmat gyakorló szervhez.”

Általános értelemben a petíciós jog alapján az embereknek joguk van ahhoz, hogy véleményüket, kérésüket eljuttassák a közhatalom gyakorlóihoz. A petíciós jog a kérelmezési és panaszjogot foglalja magában. A kérelmezési jog valamely egyéni vagy közösségi célkitűzés elérésére irányul, a panasz pedig jogi vagy más természetű sérelem orvoslását célozza. A petíciós jog lényege, hogy a polgárok olyan ügyekben, melyekben érdekeltek vagy amelyek közérdekűek, kérelemmel, előterjesztéssel, javaslattal, panasszal fordulhatnak a hatóságokhoz anélkül, hogy ezért valamilyen megtorlással kellene számolniuk. A hatóságoknak a petícióval kötelező foglalkozniuk, és válaszadási kötelezettségük van.

A petíciós jog a legrégebbi alkotmányos jogok egyike, és ma is tartalmazza számos európai állam alkotmánya, illetve az Egyesült Államok szövetségi alkotmánya is. Ugyan e dokumentumokban szereplő megfogalmazások még nem teszik világossá, hogy a panaszbeadványokat és kérelmeket – petíciókat – az állampolgárok egyéni ügyekben egyénileg vagy közösségi ügyekben közösségileg terjesztik-e elő. A jogállami garanciák fokozatos kiépülésével az egyéni jogsérelmek orvoslására egyre inkább a jogorvoslathoz, a bírói úthoz való jog szolgált, a petíciók legfeljebb az ezek igénybevétele után maradó egyéni sérelmek orvoslására bizonyulhattak alkalmasnak. Lényegében ma is ez a legfontosabb elhatárolási kérdés a petíciós jog értelmezése során.²⁶⁵¹

Amennyiben a petíciós jog történeti eredetét vizsgáljuk azt lehet megállapítani, hogy a petíciós jog gyökerei addig nyúlnak vissza, hogy a középkor egyes társadalmában az alattvalók ügyekben az uralkodóhoz fordulhattak.²⁶⁵² A jog kifejlődésének kezdete a common law rendszerében keresendő. Tartalmaz erre vonatkozó szabályokat az 1215-ben kiadott Magna Charta Libertatum, valamint az 1689-es angol Bill of Rights is.²⁶⁵³ Az ellenállás jogát a magyar jogi hagyományokba II. András aranypecsétetes oklevele emelte be. A petíciós jog története és az Aranybulla viszonyában legfontosabb mégsem az ellenállási jog, hanem a királynak az a kötelezettsége, hogy a serviensek panaszainak és kérelmeinek meghallgatása végett Fehérváron évente „panasznapot” tartson. Természetesen ezek a szabályok még nem jelentik a modern petíciós jog teljes érvényesülését, amelyről a felvilágosodás előtt nem beszélhetünk.²⁶⁵⁴

A petíciós jog alapjoggá válásának időszaka a felvilágosodás, illetve a francia forradalom. E feudális eredetű jogosultság beemelése a népszuverenitáson, hatalommegosztáson és az emberi jogok tiszteletben tartásán alapuló első

2651 Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB8421/2012. számú ügyben. Forrás: www.ajbh.hu/documents/10180/111959/201208421.doc. letöltés ideje: 2016.08.23.

2652 Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_Eujog/ch11s04.html. letöltés ideje: 2016.08.23.

2653 Milánkovich András: Holt jog vagy új lehetőségek csírája? A kérelmezési- és panaszjog napjainkban. Tudományos Diákköri Dolgozatok 2015. Kiadja az ELTE Bibó István Szakkollégium. 92. o. (továbbiakban: Milánkovich)

2654 Milánkovich: i.m. 94. o.

modern alkotmányokba valószínűleg annak köszönhető, hogy a forradalmak során a petíciók előterjesztése politikai tartalommal töltődött, és mint ilyen nagymértékben hozzájárult az ancien régime felváltásához. Az 1791-es francia Alkotmány a petíciós jogot – igaz, csak egyénileg gyakorolható – polgári jogként tartalmazta.²⁶⁵⁵ Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának eredeti szövege nem tartalmazott utalást a petíciós jogra, hanem az Alkotmány 1791-es kiegészítései ismerték el a „népnek a békés gyülekezéshez való jogát, valamint azt, hogy a kormányhoz forduljon panaszok orvoslása céljából.”²⁶⁵⁶

Általános tendenciaként az állapítható meg, hogy a petíciók eleinte főként a politikai képviselettel nem rendelkező rétegek véleményének becsatornázására vagy egyéb politikai nyomásgyakorlás megvalósítására szolgáltak. E funkció a forradalmi változásokat és a polgári átalakulást, így a népképviselőten alapuló, választott testületek létrehozását követően sokat veszített jelentőségéből, helyét a XIX. század első felében és közepén az immár alkotmányos szinten is védett jog másik pillére, a panasz vette át. A század második felére azonban elkezdett kiépülni a jogállam, a maga garanciáival: a többi hatalmi ágtól elválasztott, független igazságszolgáltatás szabályozott jogorvoslati rendszert kínált, megkezdték működésüket a közigazgatási bíróságok, később pedig az alkotmánybíróságok is. E jogi környezetben a polgárok jog- és érdeksérelemeiből származó panaszok legnagyobb része természetesen a megjelenített jogorvoslati utak valamelyikére terelődött. A panaszjog gyakorlása így leginkább azon esetek szűk körére szorult vissza, amikor a jogorvoslati rendszer nem ad adekvát választ a panaszosnak – aki így kvázi „szuper revízióban bíz”, illetve amikor jogilag más eljárásban nem érvényesíthető érdeksérelemről van szó.²⁶⁵⁷

A petíciós jog a modern alkotmányok alapjogi katalógusának tipikus szereplője. Ennek ellenére az 1949. évi XX. törvényben egészen a rendszerváltásig nem szerepelt a petíciós jog. Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény egészítette ki az Alkotmányt, így az 1989. október 23. napjától hatályos szöveg 64. §-a már tartalmazta, hogy „a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van arra,

²⁶⁵⁵ Milánkovich: i.m. 94. o.

²⁶⁵⁶ Milánkovich: i.m. 94. o.

²⁶⁵⁷ Milánkovich: i.m. 96. o.

hogy egyedül vagy másokkal együttesen írásban kérelmet vagy panaszt terjesszen az illetékes állami szervek elé.” A szabály sarokpontjai tehát a következők: mindenkit megillető jog, egyénileg és kollektíven is gyakorolható, írásban nyújtható be, tárgya kérelem vagy panasz, és az illetékes állami szervhez terjeszthető be.²⁶⁵⁸

Ehhez képest az Alaptörvény 2011. április 18. napján elfogadott szövege – a T/2627. számú törvényjavaslatban megjelölt XXIII. cikkéhez képest – a XXV. cikkben akként rendelkezik, hogy „mindenkinnek joga van ahhoz, hogy egyedül vagy másokkal együtt írásban kérelemmel, panasszal vagy javaslattal forduljon bármelyik közhatalmat gyakorló szervhez.”²⁶⁵⁹

A fejlődés eredményeként megállapítható, hogy a petíciós jog alanyi alapjog, politikai szabadságjog, amely egyénileg és kollektíven is gyakorolható. A petíciós jogot a magyar alkotmányjog-tudománya a kommunikációs alapjogok családjába sorolja. Az erős kapcsolat tagadhatatlan, hiszen petíció indításában, az ahhoz való csatlakozásban megnyilatkozik az egyén szólás- és véleménysszabadsága is. A véleménykifejezés egyik hagyományos módjának is tekinthető, hiszen a petíciós jog gyakorlásával az egyén az állami szervek működéséről foglal állást, fogalmaz meg feléjük igényt, tesz számukra javaslatot. Ennek jelentősége kiemelkedő, mert a szólásszabadság előfeltétele a szabad és plurális közvélemény kialakulásának, amely a döntéshozatali folyamat demokratizálódásához szükséges. A szólásszabadság védelmi jellegéből fakad a petíciós jog gyakorlása esetén garantált retorziómentesség is.²⁶⁶⁰

3. A PETÍCIÓS JOG ALAPJOGI FUNKCIÓI

Néhány gondolat erejéig érdemes kitérni arra is, hogy az alapjogként felfogott petíciós jog milyen funkcióknak tesz eleget. Általános értelemben a petíciós jog gyakorlása a „polgári párbeszéd” (civic talk) lehetőségét teremti meg a közérdekű bejelentések és panasz benyújtásának biztosításával. A sikerrel záruló

²⁶⁵⁸ Milánkovich: i.m. 98. o.

²⁶⁵⁹ Milánkovich: i.m. 99. o.

²⁶⁶⁰ Milánkovich: i.m. 107. o.

beadványok esetén ugyanis a hatásmechanizmus úgy írható le, hogy a tapasztalat a párbeszéd részévé válik, s mint ilyen, saját magát felerősítve tovaggyűrűzik, így nagy hatékonysággal indíthat másokat is a közügyekben való részvétel fenti formáinak gyakorlására. A jogintézmény működéskéességének a megélése megerősítheti a demokratikus rendszer és a jogállami intézmények iránti személyes elköteleződést is. Mivel a részvétel tanulható – sőt a párbeszéd mindennapos jellege miatt „tanítja magát” –, a hatékonyabb állami működésben érdekelt döntéshozó számára reális cél lehet, hogy a polgárokat részvételre bátorító, a petíciós jog gyakorlását megkönnyítő jogi környezetet biztosítson.²⁶⁶¹

A kérelmezési- és panaszjog a politikai részvételi jogok és így a közügyekben való részvételhez való jog egyik sajátos aspektusa. E kapcsolat távoli ugyan, de nagyon is létező, amennyiben az egyén és a közösségek számára lehetőséget biztosít arra, hogy az állam szervei felé elvárásaikat, igényeiket és javaslataikat beadványok formájában fogalmazzák meg, tehát közvetlenül kommunikáljanak az állam szerveivel. A megszólítottak számára kötelezettség jelenik meg az érdemi válaszadásra, amelynek alapja a polgárokért működő, nyitott állami szféra jogállami követelménye. E lehetőség nemcsak egy „kegy” az állam részéről, hanem az ilyen módon történő ráhatás képessége végső soron magát az államot is legitimálja. Ez a részvételi jogok, köztük a kérelmezési jog legitimációs funkciója.²⁶⁶²

Az alapjogi megfogalmazásból közvetlenül levezethető az érdek- és jogvédelmi funkció, amely a panaszok esetén a hangsúlyosabb²⁶⁶³, hiszen a jogszabály megfogalmazása szerint is a panasz olyan kérelem, amely egyéni jog- vagy érdeksérelem megszüntetésére irányul.²⁶⁶⁴ Természetesen utalni kell arra, hogy a panaszjog valódi jogvédelmi funkcióját nagymértékben erőtlenné a kialakult és mindenki számára biztosított jogorvoslati utak, így a panaszjog leginkább a jog által nem védett érdeksérelmek orvoslásának szűk területére szorul vissza.²⁶⁶⁵

2661 Milánkovich: i.m. 103. o.

2662 Milánkovich: i.m. 104. o.

2663 Milánkovich: i.m. 104. o.

2664 A panaszokról és közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény (továbbiakban: Panasz tv.) 1. § (2) bekezdés

2665 Milánkovich: i.m. 107. o.

A polgári párbeszéd fogalmára utalva megfogalmazható a petíciós jog integratív funkciója is, amely az állam és a polgárai közti közvetlen kapcsolaton alapul, és amelyen keresztül megvalósulhat a közösségi érdekek becsatornázása az állami döntéshozatalba.²⁶⁶⁶ Ezt a funkciót leginkább a közérdekű bejelentés képes biztosítani, hiszen a közérdekű bejelentés olyan körülményre hívja fel a figyelmet, amelynek orvoslása vagy megszüntetése a közösség vagy az egész társadalom érdekét szolgálja.²⁶⁶⁷

A petíciós jog így intézményes módon képes szervezni a közhatalom és az állampolgárok együttműködését, és ezzel újabb funkciója is megjelenik, mégpedig az, hogy a petíciós jog a közjó előmozdításának az eszköze is lehet. Végző soron ez az a jogintézmény, amelyen keresztül a beadványt megfogalmazók „kiönthetik a szívüket” az állami szervek felé, és ezzel bizonyos pontig képes mederben tartani a társadalmi feszültségeket is.²⁶⁶⁸

Ki kell emelni a petíciós jog informatív (adott esetben riasztó) funkcióját is, hiszen az állam számára adott esetben fontos visszacsatolással szolgálhat a társadalom mindenkori állapotáról és igényeiről, amelyre például jogalkotással adható megfelelő reakció.²⁶⁶⁹ Abban az esetben ugyanis, ha az állam, vagy az egyes állami szervek működése, tevékenysége elmarad a hatékonyság elvi maximumától, akkor érdemes az állami működés „elszenvedőinek” észrevételeit és javaslatait becsatornázni a döntéshozatalba, hiszen a szabályok gyakorlati leképeződésének az oldalán – vagyis az érintettekénél – releváns tapasztalatok, ezáltal értékes információk képződhetnek a rendszer fejlesztésére.²⁶⁷⁰ És ezzel ismét visszakanyarodtunk a „polgári párbeszéd” fontosságához és annak hatásához.

2666 Milánkovich: i.m. 104. o.

2667 Panasz tv. 1. § (3) bekezdés

2668 Milánkovich: i.m. 105. o.

2669 Milánkovich: i.m. 105. o.

2670 Milánkovich: i.m. 106. o.

4. A PETÍCIÓS JOG A HATÁLYOS JOGBAN

4.1. A bírósági petíciós jog szabályozási szintjei

A bírósági szervezethez kapcsolódóan a petíciós jog szabályozása három szervesen egymásra épülő jogszabályi szintből áll. A szabályozás első szintje az Alaptörvény – már korábban hivatkozott – XXV. cikkében megfogalmazott rendelkezése, amelyet korábban az Alkotmánybíróság is akként értelmezett, hogy ezen rendelkezés alapján mindenkinek joga van arra, hogy egyedül vagy másokkal együttesen, írásban kérelmet vagy panaszt terjesszen elő azokhoz az illetékes állami szervekhez, amelyeknek a külön jogszabályok által megállapított egyik alapvető funkciója azok elbírálása és orvoslása.²⁶⁷¹

Az Alaptörvény rendelkezéséből kiindulva az Országgyűlés elkötelezetten az állami szervek működésébe vetett közbizalom növelése iránt, elismerve a panasz és a közérdekű bejelentés jelentőségét az állam működésének jobbra tételében, tekintettel Magyarország korrupció elleni fellépéssel összefüggésben vállalt nemzetközi kötelezettségeire és a nemzetközi szervezetek által megfogalmazott ajánlásokra, elismerve a közösségi érdekek érvényesülése érdekében a közérdekű bejelentők által vállalt erőfeszítéseket, valamint biztosítva a közérdekű bejelentők minél teljesebb védelme érdekében szükséges intézkedéseket²⁶⁷², 2013. október 21. napján elfogadta a panaszok és közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvényt. A Panasz tv. tekinthető a szabályozás második szintjének.

Időben a Panaszt tv. hatályba lépését megelőzően, de ténylegesen a szabályozás harmadik szintjeként került megalkotásra a 10/2012. (VI.15.) OBH utasítás a közérdekű bejelentésekkel és panaszokkal kapcsolatos eljárásról szóló szabályzatról.²⁶⁷³ A szabályozás időbeliségével kapcsolatban kell utalni arra, hogy a panaszokat és közérdekű bejelentéseket átfogó igénnyel először a közérdekű bejelentésekről, javaslatokról és panaszokról szóló 1977. évi I. törvény szabályozta. E törvényt az európai uniós csatlakozással összefüggő egyes

²⁶⁷¹ 987/B/1990. AB határozat

²⁶⁷² A Panasz tv. preambuluma.

²⁶⁷³ A továbbiakban: Panasz utasítás.

törvénymódosításokról, törvényi rendelkezések hatályon kívül helyezéséről, valamint egyes törvényi rendelkezések megállapításáról szóló 2004. évi XXIX. törvény (un. csatlakozási törvény) helyzete hatályon kívül. Azonban annak érdekében, hogy a panaszok és közérdekű bejelentések intézésének az uniós csatlakozást követően is legyen jogalapja, a csatlakozási törvény 141-143. §-a rögzítette a területet érintő legfontosabb szabályokat. Ezen jogszabályi rendelkezésekre figyelemmel született meg a Panasz utasítás, amely a bevezetőjében is tartalmaz utalást a csatlakozási törvény 141-143. §-ában foglaltakra. A Panasztörvény hatályba lépését követően a 3/2014. (I.23.) OBH utasítás átvezette 2014. január 24. napjától a szükséges módosításokat, és lényegében azóta van hatályban a jelenlegi szöveggel a szabályozás.

Valamennyi szabályozási szint rendelkezéseit figyelembe véve a petíciós jog alapjogi fogalmát úgy lehet meghatározni, hogy a petíciós jog azt a mindenkire megillető, egyénileg és kollektíve is gyakorolható alapvető jogot jelenti, hogy a döntésre hatáskörrel és illetékességgel rendelkező állami szervhez közvetlenül előterjesztett egyéni panaszt vagy közérdekű kérelmet és javaslatot a címzett, meghatározott eljárásban, érdemben kivizsgálja, arról döntést hozzon és döntéséről tájékoztassa a beadványozót, akit beadványa miatt sérelem nem érhet.²⁶⁷⁴

4.2. A bírósági petíciós jog legfontosabb elemei

A három szabályozási szintnek megfelelő jogszabályok hatályos szövegének teljes ismertetése nélkül kísérletet teszek annak bemutatására, hogy a bírósági petíciós jognak melyek a legfontosabb értelmezést igénylő elemei.

A petíciós jog jogosulti oldalán egyik szinten található szabályozás sem tartalmaz megszorításokat. Az Alaptörvény megfogalmazása szerint a jog gyakorlására mindenki jogosult, aki a közügyek intézésében részt vehet.²⁶⁷⁵ A Panasz tv. szintén korlátozás nélkül a bárki megfogalmazást tartalmazza.²⁶⁷⁶ Ezzel egyezően

²⁶⁷⁴ Milánkovich: i.m. 127. o.

²⁶⁷⁵ Milánkovich: i.m. 108. o.

²⁶⁷⁶ Panasz tv. 1. § (4) bekezdés

a petíciós jog jogosultja a Panasz utasításban szintén bárki lehet, azonban az utasítás konkrét utalást tartalmaz arra, hogy a bárki megfogalmazásba beleértendőek a bírák és az igazságügyi alkalmazottak is.²⁶⁷⁷ Mindezekre figyelemmel megállapítható, hogy a szabályozás a lehető legtágabban vonja meg a jogosultak körét, és nem fogalmaz meg a jog gyakorlójával szemben semmiféle korlátozást, a jog gyakorlását például nem köti cselekvőképesség meglétéhez sem.²⁶⁷⁸

Úgy vélem, hogy a jogosulti oldal ilyen korlátozás nélküli meghatározásának nincs különösebb elvi vagy gyakorlati alapon álló „kockázata”, hiszen a petíciós beadványra csupán válaszolni kötelező, de annak megfelelően cselekedni nem, a panasz pedig általában nem kapcsolódik a közérdekhez, minthogy egyéni érdeksérelem orvoslására irányul. Az esetleges kockázathoz képest a hasznok mindképpen nagyobbak, mert bárkinek a beadványa segítheti az állam működését, a panasz intézményének bárki számára történő elérhetősége pedig szintén az állam legitimációját erősíti, és alkalmas arra is, hogy akár rendszerszintű jogalkalmazási probléma esetén erre felhívja a figyelmet.²⁶⁷⁹

A petíciós jog gyakorlására az Alaptörvény rendelkezése szerint egyedül vagy másokkal együtt van lehetőség. A jog gyakorlásának egyéni módja nem kíván külön értelmezést, a másokkal együtt kitételt értelmezve az Alkotmánybíróság leszögezte, hogy az elsősorban több, érdekközösségben lévő személy együttes petíciójának a lehetőségére utal.²⁶⁸⁰ Az Alaptörvény rendelkezéséhez képest mind a Panasz tv., mind pedig a Panasz utasítás rendelkezéseiben a közérdekű bejelentéssel és a panasszal kapcsolatban az egyéni bejelentő, illetve egyéni panaszos megfogalmazás szerepel.²⁶⁸¹

Az Alaptörvény XXV. cikke írásbeli formához köti a petíciós jog gyakorolhatóságát.

2677 Panasz utasítás 4. § (1) bekezdés

2678 Milánkovich: i.m. 108. o.

2679 Milánkovich: i.m. 109. o.

2680 8/2004. (III.25.) AB határozat

2681 lásd például: Panasz tv. 2/A. § (1), (3) bekezdés, 3. § (2), (3), (4) bekezdés, 6. § (1) bekezdés, 8. §, 12. § (2), (3) bekezdés, Panasz utasítás 8. § (1), (2) bekezdés, 9/A. § (1), (2) bekezdés, 10. § (1) bekezdés, 11. § (1) bekezdés, 11/A. § (1) bekezdés

Az Alaptörvény ezen rendelkezése nem magát az alapjogot, hanem annak gyakorlását korlátozza: az egyén ugyanúgy rendelkezik petíciós jogával, de azt – az Alaptörvény értelmében – csak meghatározott formáság mellett gyakorolhatja.²⁶⁸² Álláspontom szerint nem található olyan érvrendszer, amely alapján megmagyarázható lenne, hogy ez a korlátozás az Alaptörvényben miért szerepel, és miért ne volna a petíciós jog akár szóbeli, akár elektronikus úton gyakorolható.²⁶⁸³ Az Alaptörvény rendelkezéséhez képest az írásbeli forma mellett a Panasz tv. a petíciós jog szóbeli²⁶⁸⁴, a Panasz utasítás pedig a szóbeli és elektronikus gyakorlását²⁶⁸⁵ is lehetővé teszi. Meg kell jegyezni azonban azt is, hogy a Panasz tv. a közérdekű bejelentéssel kapcsolatban lehetővé teszi a védett elektronikus rendszeren keresztül történő előterjesztést is.²⁶⁸⁶

Úgy vélem, hogy a formához kötöttség mellett egyetlen potenciális érv merülhet fel, mégpedig a hatékonyságé. Eszerint az írásbeliség a későbbi bizonyíthatóság garanciájának tekinthető, amely így az eljárás követhetőségét biztosítja.²⁶⁸⁷ Ezt a problémát azonban mind a Panasz tv.²⁶⁸⁸, mind pedig a Panasz utasítás²⁶⁸⁹ a szóban előterjesztett bejelentés írásba foglalásának előírásával oldotta meg. Mindezek alapján megállapítható, hogy az Alaptörvényben előírt formai kötöttséget a bírósági szervezet a saját szintjén a gyakorlati élethez igazítva kezelte, és a generális szabályt a bírósági munka tapasztalatai és a praktikum kívánalmaihoz igazította. A bírósági szervezetben is tehát az Alaptörvényben megjelenő korlátozás ellenére az alapjog gyakorlati érvényesülése ebből a szempontból teljes, vagyis mentes a formai kötöttségektől.²⁶⁹⁰

A petíciós jog tárgya az Alaptörvény megfogalmazása szerint kérelem, panasz és javaslat lehet. Úgy vélem, hogy a tipizálás szempontjából meg kell jegyezni, hogy a megjelenő típusok egy-egy beadványban nem feltétlenül – sőt, rendszerint nem

2682 Milánkovich: i.m. 113. o.

2683 Milánkovich: i.m. 113. o.

2684 Panasz tv. 1. § (4) bekezdés

2685 Panasz utasítás: 4. § (1) bekezdés

2686 Panasz tv. 4. § (1) bekezdés

2687 Milánkovich: i.m. 114. o.

2688 Panasz tv. 1. § (4) bekezdés

2689 Panasz utasítás 4. § (1), (2) bekezdés

2690 Milánkovich: i.m. 115. o.

– vegytisztán fordulnak elő, hanem egymással keverednek.²⁶⁹¹ Az alkotmányos szabálynak a Panasz tv-ben és a Panasz utasításban való leképeződése között disszonancia figyelhető meg: az Alaptörvény kérelmet, panaszt és javaslatot nevez meg, míg a Panasz tv.²⁶⁹² és ennek megfelelően a Panasz utasítás²⁶⁹³ is panaszt és közérdekű bejelentést nevesít azzal, hogy mindkettő tartalmazhat javaslatot is. A Panasz tv. és a Panasz utasítás ez utóbbi megfogalmazásában a mellérendelő szerkezet azt sugallja, hogy kizárólag javaslatot tartalmazó, önálló beadvány nem létezik.²⁶⁹⁴

A petíciós jog kötelezettjének körében a korábbi alkotmányban írt illetékes állami szerv helyett az Alaptörvény bármely közhatalmat gyakorló szervet jelöli meg. A korábbi szabályozáshoz képest ez a megfogalmazás lényeges szűkítést jelent, hiszen a feladat és hatáskörükben rendkívül sokszínű állami szervezeteknek csupán egy része gyakorol tényleges közhatalmat, azaz állapít meg külső – saját szervezetén kívüli – jogalanyokra nézve jogokat és kötelezettségeket, alkalmaz velük szemben intézkedéseket. A korábbi szabályozáshoz képest ez a korlátozás is nehezen magyarázható, hiszen a petíciós jog mindenekelőtt az állami szervek megszólíthatóságát követeli meg, és mihelyst nem teljesül az a követelmény, hogy a megszólíthatóság terjedjen ki az állam minden szervére, szükségszerűen sérül az alapjog lényeges tartalma.²⁶⁹⁵ A formakötöttséghez hasonlóan a Panasz tv.²⁶⁹⁶ a maga szintjén ezt a dilemmát is kezelte, és a törvény hatályát az állami és a helyi önkormányzati szervekre terjesztette ki.²⁶⁹⁷

A Panasz utasítás a szabályzat hatályával kapcsolatos rendelkezések körében megfelelő az Alaptörvény rendelkezéseinek hiszen az utasítás rendelkezései valamennyi bíróságra és az Országos Bírósági Hivatalra alkalmazandóak.²⁶⁹⁸ Meg kell azonban jegyezni, hogy a szabályozásban a helyi és munkaügyi bíróságok

2691 Milánkovich: i.m. 115. o.

2692 lásd Panasz tv. 1. § (2), (3) bekezdés

2693 lásd Panasz utasítás 2. §, 3 § (1) bekezdés

2694 Milánkovich: i.m. 117. o.

2695 Milánkovich: i.m. 123. o.

2696 lásd Panasz tv. 1. § (1) bekezdés

2697 Milánkovich: i.m. 123. o.

2698 Panasz utasítás 1. § (1) bekezdés

elnevezés szerepel, amely nem felel meg a Bszi. 16. §-ában írt azon rendelkezésnek, hogy az igazságszolgáltatást – mint közhatalmi tevékenységet – többek között a járásbíróság és a kerületi bíróság, illetve a közigazgatási és munkaügyi bíróság gyakorolja.²⁶⁹⁹

A kötelezettek körének meghatározása során álláspontom szerint a Panasz utasítás is tartalmaz indokolatlan szűkítést mind az Alaptörvény, mind pedig a Panasz tv. rendelkezéseihez képest, ugyanis a közhatalmat gyakorló szervhez, illetve az állami és önkormányzati szervhez forduláshoz általános megfogalmazása helyett a Panasz utasítás nevesíti azt, hogy a panasszal vagy közérdekű bejelentéssel nem az adott bírósághoz, hanem az érintett bíróság vezetőjéhez vagy az OBH elnökéhez lehet fordulni.²⁷⁰⁰

A petíciós jog kötelezeti körének meghatározásán túlmenően az Alaptörvény nem tartalmaz rendelkezést arra, hogy a beadvány címzettjét milyen konkrét kötelezettségek terhelik annak elintézése során. Már több esetben utaltam rá, hogy a petíciós beadvány a meghatározott tartalmú döntésre nem kötelezi ugyan a címzettet, de meghatározott eljárás lefolytatására igen. A petíciós jog hatékony jogvédelmi funkciójához azonban az is hozzátartozik, hogy ne csak lefolytassanak egy eljárást, hanem a kérelmet érdemben vizsgálják és arról döntenek is.²⁷⁰¹

A Panasz tv. rendelkezéseit alapul véve az ügyintézési folyamat több egymástól elkülönült lépcsőből épül fel. A petíciós jog gyakorolhatóságának bemeneti követelményeként a címzett természetesen köteles lehetővé tenni az ilyen beadványok megtételét. A petíciós beadvány beérkezése után háromféle döntés születhet: a címzett megállapítja hatáskör vagy illetékessége hiányát, ezért a beadványt az eljárásra jogosult szervhez teszi át, mellőzi a beadvány vizsgálatát vagy érdemben elbírálja a beadványt.²⁷⁰²

A beadvány vizsgálatának mellőzése lényegében egy eljárási akadályt képez, amelynek következtében az alapjog adott tekintetben nem gyakorolható. A

²⁶⁹⁹ Bszi. 16. § d) és e) pont

²⁷⁰⁰ Panasz utasítás 4. § (1) bekezdés

²⁷⁰¹ Milánkovich: i.m. 124. o.

²⁷⁰² Milánkovich: i.m. 125. o.

mellőzés okai lehetnek opcionálisak vagy kötelezőek. A petíciós beadvány elintézése mellőzhető (opcionálisan), ha a res iudicata esete forog fenn, azaz egy korábbival azonos tartalmú és azonos beadványozó által tett indítványról van szó.²⁷⁰³ Álláspontom szerint a szabályozás nem differenciál megfelelő módon a petíciós beadványok típusai között. Panaszok esetén indokolt a res iudicata szabályainak a fenntartása, mivel egyéni jog- vagy érdeksérelemmel kapcsolatos igény elbírálásáról van szó, azonban a közérdekű bejelentések esetén már más a helyzet. A közérdekű bejelentések és javaslatok többnyire valamilyen pozitív magatartás kiváltását célozzák, amelyre gyakran erőforrás hiányában nincs lehetőség. Ha később, az erőforrások rendelkezésre állásakor terjesztenek elő azonos tartalmú beadványt, azt lényegében a körülmények olyan megváltozásaként lehetne értékelni, amely feloldja a res iudicata hatását. Ennek ellenére a hatályos szabályozás lehetőséget ad a címzett számára, hogy az érdemi vizsgálat helyett mellőzze a beadvány vizsgálatát. A közérdekűség fogalma mindezekre figyelemmel kétségesse teheti a res iudicata alkalmazását.²⁷⁰⁴

Ugyanezen a helyen szabályozza a Panasz tv. – második mellőzhetőségi okként – a beadványozó azonosíthatatlanságát. Álláspontom szerint itt sem indokolt azonos szabályt alkotni a panaszra és a közérdekű bejelentésre. A panasz magánérdekhez, tehát konkrét személyhez kötődik, ezért az érdemi kivizsgálás és a válaszadás szempontjából indokolt az azonosíthatóság követelménye. A közérdekű bejelentések azonban kevésbé tapadnak a kérelmező személyéhez, így álláspontom szerint nem okozna gondot a válasz elektronikus és hirdetményi úton történő közzététele, amennyiben az ügy a kérelmezővel való további kommunikáció nélkül elbírálható. Az anonim petíciók mellőzhetősége nyilvánvalóan egyfajta önvédelmi célt szolgál, mivel a nagy tömegben érkező, komolytalan tartalmú beadványok vizsgálata túlzott munkaerőt kötne le. A petíciós beadványok mennyisége azonban ezt az aggodalmat nem támasztja alá, mégis indokolható a „nyilvánvalóan komolytalan” anonim beadványok mellőzhetőségének a fenntartása, az érdemben elbírálható névtelen közérdekű

2703 Panasz tv. 2/A. § (1) bekezdés

2704 Milánkovich: i.m. 125. o.

petíciók vizsgálatának a kötelezettségével.²⁷⁰⁵ Ezt az anomáliát ismerte fel a jogalkotó, és a jogalkalmazói gyakorlat egységesítése és a szabályozás egyértelmű és határozott kialakítása érdekében – figyelemmel az ezzel kapcsolatos korábbi szabályozási irányokra is²⁷⁰⁶ – 2015. október 01. napjától bevezette azt a rendelkezést, hogy az azonosíthatatlan személytől származó panaszt és közérdekű bejelentést is érdemben vizsgálhatja a szerv, ha a panasz vagy a közérdekű bejelentés alapjául súlyos jog- vagy érdeksérelem szolgál.²⁷⁰⁷ Ezen szabályozási modell szerint az azonosíthatatlan személy által tett beadvány főszabály szerinti elutasítása mellett lehetővé vált az, hogy az eljárásra jogosult szerv dönthet arról, hogy – ha ezt a panasz vagy a közérdekű bejelentés tartalma indokolja – a panaszt vagy a közérdekű bejelentést érdemben megvizsgálja.²⁷⁰⁸

A mellőzés következő oka kizárólag a panaszokra vonatkozik olyan módon, hogy a sérelmezett tevékenységtől vagy mulasztástól számított hat hónapon túl előterjesztett panasz vizsgálata mellőzhető, az egy éven túliak pedig kötelezően, érdemi vizsgálat nélkül elutasítandók.²⁷⁰⁹

Amennyiben a mellőzésre nincs ok, a beadványt – főszabály szerint – harminc napon belül érdemben meg kell vizsgálni és el kell bírálni. Érdekes szabályozási helyzetet jelent az, hogy a Panasz utasítás mind a panasz áttételénél, mind pedig az érdemi vizsgálatnál meghatározza az eljárási határidőt, míg a panasz mellőzésével, illetve az érdemi vizsgálat nélküli elutasítás esetében ilyen eljárási határidő nem került előírásra. Álláspontom szerint ez a szabályozás hiányosságaként értékelhető.

Amennyiben az érdemi vizsgálat eredményeként a petíciós beadvány alaposnak bizonyul, a érintett szervet tág körben megrajzolt intézkedési kötelezettség terheli: gondoskodnia kell a jogszerű vagy a közérdeknek megfelelő állapot

2705 Milánkovich: i.m. 126. o.

2706 Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény, továbbá egyes más törvények módosításáról szóló 2015. évi CXXIX. törvény 19-22. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

2707 Panasz tv. 2/A. § (4) bekezdés

2708 Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény, továbbá egyes más törvények módosításáról szóló 2015. évi CXXIX. törvény 19-22. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

2709 Panasz tv. 2/A. § (2) bekezdés

helyreállításáról, illetve az egyébként szükséges intézkedések megtételéről, a feltárt hibák okainak megszüntetéséről, az okozott sérelem orvoslásáról, és indokolt esetben a felelősségre vonás kezdeményezéséről.²⁷¹⁰

A petíciós alapjog tartalmának fontos fogalmi eleme a beadványozó tájékoztatása, amelyet áttétel és érdemi vizsgálat esetén kötelezővé is tesz a törvény, ám a beadvány mellőzésekor ilyen kötelezettséget nem ír elő. Mindez nem felel meg a közigazgatás átlátható és kiszámítható működésének a jogbiztonság elvéből fakadó követelményének.²⁷¹¹

Lényeges tartalmi elem végül a petíciót benyújtó személy védelme, amely a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságával is összefügg. A Panasz tv. általános érvénnyel rögzíti, hogy a beadványozót nem érheti hátrány a tevékenységével kapcsolatban, valamint rendelkezik a törvény emellett a személyes adatok védelméről is.²⁷¹²

A Panasz utasítás szabályai néhány eltérést leszámítva lényegében megegyeznek a Panasz tv. rendelkezéseivel. A Panasz utasítás az elbírálási határidő tekintetében pontosítja a Panasz tv. azon rendelkezését, hogy a harminc napos ügyintézési határidő meghosszabbítható. A Panasz tv. e körben konkrét határidő meghatározása nélkül teszi lehetővé az ügyintézési határidő meghosszabbítását. Ehhez képest a Panasz utasítás előírása szerint az ügyintézési határidő negyvenöt napnál nem lehet hosszabb.²⁷¹³

Többlet rendelkezésként tartalmazza a Panasz utasítás a Panasz tv.-hez képest azt is, hogy a panasz vizsgálatának mellőzésekor is kötelezően tájékoztatni kell a bejelentőt.²⁷¹⁴ A Panasz utasítás a Panasz tv. általános rendelkezésén túlmenően meghatározza azt is, hogy a közérdekű bejelentést és a panaszt melyik szervezeti egység vezetője köteles elbírálni.²⁷¹⁵ Ehhez kapcsolódóan többlet

2710 Panasz tv. 3. § (1) bekezdés

2711 Milánkovich: i.m. 126.

2712 Milánkovich: i.m. 127. o.

2713 Panasz utasítás 7. § (2) bekezdés

2714 Panasz utasítás 11. § (4) bekezdés

2715 Panasz utasítás 5. § (1), (2), (3) és (4) bekezdés

rendelkezésként tartalmazza a Panasz utasítás a jogorvoslat lehetőségét a járásbíróság, a közigazgatási- és munkaügyi bíróság, a törvényszék és az ítélőtábla elnökének intézkedésével szemben²⁷¹⁶ azzal, hogy a felülvizsgálati eljárásban hozott intézkedés ellen további jogorvoslatnak helye nincs.²⁷¹⁷ Álláspontom szerint a felülvizsgálati eljárás szabályozása meglehetősen szűkszavú, hiszen a felülvizsgálatot elintéző bírósági vezető meghatározásán, illetve a további jogorvoslat kizárásán kívül más szabályt nem tartalmaz. Ilyen módon nem található a Panasz utasításban rendelkezés arra nézve, hogy a felülvizsgálatot követően a felülvizsgálatot lefolytató bírósági vezetőnek akár a felülvizsgálatot kérő bejelentőt, akár az „alapeljárásban” eljáró bírósági vezetőt kell-e tájékoztatni a felülvizsgálat eredményéről, valamint arra sincs szabály, hogy a felülvizsgálatot milyen határidő alatt kell lefolytatni.

A Panasz tv.-hez képest hiányként állapítható meg, hogy a Panasz utasítást nem tartalmaz felhatalmazó rendelkezést arra, hogy amennyiben a névtelen panasz vagy közérdekű bejelentés alapjául súlyos jog- vagy érdeksérelem szolgál, akkor a bírósági vezetőnek legyen lehetősége a panasz vagy a közérdekű bejelentés kivizsgálására. E körben álláspontom szerint nem elegendő annak biztosítása, hogy a bíróság vezető nem köteles mellőzni a névtelen bejelentés vizsgálatát.

A Panasz tv. és az erre épülő Panasz utasítás rendelkezéseit összefoglalva a bírósági szervezeten belül a panaszügyintézés folyamata a következő ábrával szemléltethető:

A folyamatábrából ki kell emelni a panasz iktatásával kapcsolatos szabályt, hiszen azt nem a Panasz utasítás, hanem a bírósági ügyviteli szabályok tartalmazzák. Az iktatásnak azért van kiemelkedő jelentősége, mivel az adott beadvány alapján nem minden esetben dönthető el az, hogy ténylegesen panaszbeadvány érkezett-e a bíróságra, vagy esetleg soronkívülség, kizárás iránti kérelem, eljárás elhúzódása miatti kifogás. A kérelmeket minden esetben tartalmuk alapján kell elbírálni, azonban a kérelmek nagyon sok esetben több olyan elemet tartalmaznak, amelyek minősíthetők akár panasznak, akár a Panasz utasítás 3. §

²⁷¹⁶ Panasz utasítás 10. § (1) és (2) bekezdés

²⁷¹⁷ Panasz utasítás 10. § (3) bekezdés

(2) bekezdése szerinti egyéb kérelemnek is. Ilyen esetben – a megfelelő és pontos nyilvántartások vezetése érdekében – célszerű az adott beadványt panaszként is iktatni akkor, ha abban ténylegesen szerepel a Panasz utasítás 2. §-ában írt közérdekű bejelentés vagy a 3. § (1) bekezdésében írt panasz.

A panaszkezelés jogszabályban írt folyamatának bemutatása után ki kívánom emelni azt is, hogy a Panasz utasítás a bíróság vezető részére a beadványok kivizsgálásának kötelezettségén túlmenően további kötelezettségeket állapít meg. A bírósági vezetőknek egyrészt gondoskodniuk kell arról, hogy az ügyfelek a bíróságok honlapján, a bírósági épületekben elhelyezett tájékoztató táblán, illetve a kezelőirodán tájékozódhassanak a közérdekű bejelentés, a panasz előterjesztésének lehetőségéről.²⁷¹⁸ Ezen szabályozással kapcsolatban meg kell azonban jegyezni azt, hogy ez a rendelkezés vonatkozik a járásbíróságokra és a közigazgatási- és munkaügyi bíróságokra is annak ellenére, hogy ezen bíróságok nem rendelkeznek saját honlappal. Pontosításra szorul álláspontom szerint a kezelőirodákra vonatkozó rendelkezés is, hiszen számos bíróságon már a kezelőirodák összevontan ügyfélcentrumként működnek.

A bírósági vezetők kötelezettsége ezen túlmenően az is, hogy az igazgatási jogkörük alapján rendelkezniük kell az évenként tartandó összbírói értekezleti tájékoztatókban a tárgyévben benyújtott közérdekű bejelentések, panaszok elemzéséről és értékeléséről, különösen a közérdeklődésre számot tartó fontosabb esetekről, az alapos közérdekű bejelentésekkel, panaszokkal kapcsolatos vezetői intézkedésekről és következtetésekről..., és a 2. mellékletben foglalt adatszolgáltatásról.²⁷¹⁹ Ezen szabályozás sajátossága ismét az, hogy összbírói értekezleti tájékoztatót csak a törvényszék, az ítéltábla és a Kúria elnöke készíthet, hiszen összbírói értekezlet a járásbíróságokon és a közigazgatási- és munkaügyi bíróságokon nem működik. Ezen túlmenően a megnevezett 2. számú melléklet is csak a Kúriára, az ítéltáblára, a törvényszékre és az OBH-ba érkező közérdekű bejelentésekről és panaszokról készítendő jelentés készítésére ad lehetőséget. Ilyen módon látszólag a járásbíróságok és a

²⁷¹⁸ Panasz utasítás 13. § (1) bekezdés

²⁷¹⁹ Panasz utasítás 13. § (3) bekezdés b) pont

közigazgatási- és munkaügyi bíróságok ismét kimaradnak a közérdekű bejelentések és panaszok összesítésének és elemzésének kötelezettségéből.

A felsorolt hiányosságokra vonatkozó megoldási javaslatom a dolgozat utolsó fejezetében kerül megfogalmazásra.

5. A PANASZKEZELÉSI LEHETŐSÉGEK ÉS STRATÉGIÁK A GYAKORLATBAN

A bírósági gyakorlatban és különösen a járásbírósági szinten a közérdekű bejelentések és a panaszok viszonyában az állapítható meg, hogy közérdekű bejelentések elenyésző számban fordulnak elő, míg ehhez képest panaszokkal csaknem minden nap találkoznak a járásbírósági vezetők. Erre figyelemmel a panaszkezelési lehetőségek és stratégiák gyakorlati alkalmazását fogom vizsgálni.

Az üzleti világban a panaszkezelésnek több olyan elméleti és gyakorlati megoldása létezik, amelyet álláspontom szerint célszerű lenne a bírósági panaszkezelés során is alkalmazni tekintettel arra, hogy akár a cégvezetők, akár a bírósági vezetők közül sokan úgy gondolják, hogy a reklamáló, panaszkodó ügyfelek egy különös embercsoportot alkotnak, akik valamiféle jellemhiba, összeférhetetlenség okán vagy máshol szerzett sérelmeik miatt a bíróság vétlen munkatársain vezetik le az indulataikat és kifogásolnak olyan megoldásokat, eljárásokat, amelyeket a többi „normális” ügyfél zokszó nélkül elfogad.²⁷²⁰ Aki már látott ügyfelet, pontosan tudja, hogy amely eljárás, bánásmód, döntés az egyik ügyfélnek egy adott pillanatban elfogadható, az egy másik számára ugyanabban az időpontban már ok lehet a reklamációra, sőt az, aki az egyik nap elfogadta, máskor kifogásolhatja ugyanazt a dolgot.²⁷²¹

Az üzleti világban alkalmazott megoldásokat áttekintve arra teszek kísérletet, hogy megvizsgáljam azt, hogy az szolgáltatásokat nyújtó vállalatoknál működő megoldások átültethetőek-e a bírósági szervezet panaszkezelési gyakorlatára.

²⁷²⁰ Arany Ferenc: A reklamációk kezelése. Cégvezetés 2005. május. Forrás: <http://cegvezetes.hu/2005/05/a-reklamaciok-kezelese/> letöltés: 2016.08.18. (továbbiakban: Arany)

²⁷²¹ Arany: i.m. 2. o.

5.1. A panasz (reklamáció) fogalma

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy mind a Panasz tv., mind pedig a Panasz utasítás megadja a panasz definícióját, azonban jelen fejezetben a jogszabályok szövegéhez képest több szempontból határoznom meg a panasz fogalmát hiszen alapvetően mindegy, hogy minek nevezzük – ügyfélpanasznak, reklamációnak, észrevételnek, közérdekű bejelentésnek, ügyféljavaslatnak –, amiről beszélünk, az az ügyfél-elégedettség valamiféle megnyilvánulása.²⁷²² Ugyanis bármilyen termék, áru értékesítésének, szolgáltatás teljesítésének csaknem elkerülhetetlen velejárója a vevő, vásárló, fogyasztó, ügyfél esetenként felmerülő kifogása, panasza, reklamációja az áruval, a teljesítménnyel, szolgáltatással, a kiszolgálási móddal stb. kapcsolatban. A panasz, a reklamáció az ügyfélnek a szervezet valamely tevékenységével szembeni elégedetlenségét fejezi ki.²⁷²³

A reklamáció a legtöbb esetben nem objektív értékítélet, de nem is valamiféle ellenséges cselekedet vagy jellemhiba az ügyfelek részéről, hanem szubjektív érzések kifejezése, az ügyfél-elégedetlenség egyik megnyilvánulása. Azért csak az egyik, mert az ügyfelek más módon is kifejezhetik elégedetlenségüket. A legkisebb kárt az adott szervezethez eljuttatott panasszal, reklamációval okozza az elégedetlen ügyfél. Ennél sokkal nagyobb a kár, ha az elégedetlen ügyfél aktivizálódik, a nyilvánossághoz, vagy magasabb szintű vezetőkhez fordul. Természetesen a panaszos, ha az adott szervezetenél nem kap elégtételt, nem orvosolják a problémáját, vagy nem foglalkoznak vele, néha hasonló megoldásokat választ.²⁷²⁴ A reklamáló azonban – az esetek túlnyomó részében – nem azért fordul panaszával az adott szervezethez, hogy megbántsa, megalázza a dolgozókat, hanem azért mert lelke mélyén abban bíz, hogy ha elmondja azt, amivel elégedetlen, akkor a vezetők törekedni fognak a hiba kijavítására, és akkor a panaszos megbékélhet a szervezettel.²⁷²⁵ Mindebből következik az is, hogy a

2722 Arany: i.m. 1. o.

2723 Parányi György: Hogyan kezeljük és hasznosítsuk a vevők panaszait? Magyar Minőség XVII. évfolyam 8-9. szám 2008. augusztus-szeptember 35. o. Forrás: http://quality-mmt.hu/wp-content/uploads/2016/06/2008_08-09mm.pdf letöltés ideje: 2016.09.29. (továbbiakban: Parányi)

2724 Arany: i.m. 1. o.

2725 Csordás Zsuzsanna: A reklamációkezelés folyamata lépésről lépésre. Forrás:

reklamálás nem kellemetlenkedés, nem jellemhiba, hanem elidegeníthetetlen ügyféljog.²⁷²⁶

Egy másik megközelítés szerint a reklamáció az ügyfél ingyenes és önkéntes segítsége az adott szervezet számára, hiszen a reklamáció egy tünet, az ügyfél elégedettség tünete. Egyes kutatások szerint a termék és szolgáltatásfejlesztési ötletek több, mint kétharmada az ügyfelek panaszainak meghallgatásából származik.²⁷²⁷ Az ügyfélpanasz tehát önkéntes és ingyenes segítség, amellyel a reklamáló rámutat bizonyos problémákra, és ezzel lehetővé teszi a szervezet számára, hogy megtudja, hogyan tehetné az ügyfelet elégedetté.²⁷²⁸ Az ügyfélpanasz az adott szervezetről, a szervezet szolgáltatásáról alkotott ügyfél visszajelzés, amelyben az ügyfél az elégedetlenségéről ad tájékoztatást.²⁷²⁹ A reklamáció általában tartalmazza mindazt, amit az ügyfél a neki nyújtott szolgáltatásról a rendelkezésére álló adatok alapján elképzelt, azonban a valóságban nem kapott meg.²⁷³⁰

Röviden kifejezve tehát a panasz valamivel vagy valakivel való elégedetlenség, sérelem, kifogás verbális vagy írásbeli kifejezése.²⁷³¹

A fogalommeghatározás körében a „negatív” értékítéletet is tartalmazó panasz mellett meg kell különböztetni a konstruktív panasz fogalmát is. Ebbe a csoportba azok az ügyfelektől származó észrevételek sorolhatók, amelyek többnyire a panasz bejelentése alkalmával merülnek fel, de jobbító célzattal. Ide tartoznak az ügyfeleknek a konkrét ügyön túlmenő, az egyéb vonatkozásában

http://www.kepzesevolucioja.hu/dmdocuments/4ap/16_1607_003_101115.pdf letöltés: 2016.08.18.

(továbbiakban: Csordás) 1. o.

2726 Nagy Nikolett: „Az ügyfél nem fél ügy” - a CRM alkalmazásának lehetősége a könyvtári területen. 6. o.

Forrás: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4749&issue_id=484 (továbbiakban: Nagy)

2727 Nagy: i.m. 6. o.

2728 Csordás Zsuzsanna: Panaszos ügyfélből elégedett ügyfél? 2. o. Forrás:

http://www.kepzesevolucioja.hu/dmdocuments/4ap/16_1607_005_101115.pdf letöltés: 2016.08.22.

(továbbiakban: Csordás2)

2729 Futó Ilona: Reklamációkezelési stratégiák és dilemmák. 1. o. Forrás:

http://www.kepzesevolucioja.hu/dmdocuments/4ap/16_1607_001_101115.pdf letöltés: 2016.08.22.

(továbbiakban: Futó)

2730 Csordás2: i.m. 2. o.

2731 Parányi: i.m. 35. o.

kielégítő szolgáltatás, ügyintézés, munkatársi magatartás stb. minőségének javítására, gyengeségeinek kiküszöbölésére, új funkciók teljesítésére, színvonalasabb megoldásokra vonatkozó igényei, javaslatai.²⁷³²

A különböző irányból meghatározott fogalmakból is érezhető, hogy az ügyfélpanasz egy sokrétű, alapvetően minőségi – pontosabban minőség meg nem felelési – probléma gyűjtőfogalmát takarja.²⁷³³

Ki kell azonban emelni, hogy nem szabad a panaszhelyzetet és a panasz szavakat szinonimaként kezelni, mert a panasz sokkal szűkebb fogalom, tulajdonképpen csak a megismert panaszokra vonatkoztatható. A panaszhelyzet ugyanis akkor keletkezik, amikor a szolgáltatást igénybe vevő elégedetlen a szolgáltatóval függetlenül attól, hogy elégedetlenségét kinyilvánítja vagy sem. A gyakorlati tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy 27 elégedetlen fogyasztóból 26 nem panaszkodik. Ez azt jelenti, hogy 27 panaszhelyzetből csak egy esetben jut el az adott szervezethez konkrét reklamáció. Számos esetben ugyanis előfordul, hogy az ügyfélnek igazából nincs bizonyítéka, amivel igazolhatná az őt ért sérelmet, ezért nem fordul konkrét panasszal az adott szervezethez annak ellenére, hogy a panaszszituáció kialakult. Vagy ha van is bizonyítéka, akkor úgy véli, hogy úgysem fognak neki igazat adni.

Ezt a sajátos helyzetet két oldalról lehet vizsgálni: egyrészt a konkrét reklamációkkal, panaszokkal kapcsolatban vizsgálni lehet, hogy a szervezetek milyen panaszkezelési stratégiát folytathatnak, másrészt a panaszszituáció menedzsment elemeinek vizsgálatán keresztül feltárhatóak a panaszhelyzetek kezelésének lehetőségei.

5.2. Panaszkezelési stratégiák

A fogalommeghatározás után azt gondolom, hogy nem túlzás azt állítani, hogy a reklamációkezelés stratégiai kérdés nemcsak egy versenyhelyzetben levő cég számára, hanem a bíróságok számára is, ha az adott szolgáltatással elégedett

²⁷³² Parányi: i.m. 36. o.

²⁷³³ Parányi: i.m. 36. o.

ügyfelet szeretne. A vevői kifogásoknak, a panaszoknak, a reklamációknak az ügyintézési, megoldási folyamata látszólag egyértelmű rutinfeladat. A valóságban azonban ennél sokkal többről van szó: ez a tevékenység tágabban, igényesen értelmezve a konkrét ügyfél és a szervezet kapcsolatának egyik legfontosabb fóruma, amely az ügyfél elvárásainak, a termékkel, a szolgáltatással, az ügyintézéssel kapcsolatos kifogásainak, reklamációjának, valamint az igényeinek, és fejlesztési javaslatainak kifejezésére, elintézésére, a működés szempontjából fontos, elsősorban a jobbítást, segítő információk gyűjtésére szolgál.²⁷³⁴

Nyilvánvaló, hogy a vállalatok számára az elégedett ügyfél azt jelenti, hogy a vállalat megtartotta az ügyfelet. A bírósági szervezet természetesen nem szorul rá arra, hogy ügyfeleket tartson meg, vagy toborozzon, azonban mindenképpen fontos szempont az, hogy az adott bírósági döntés tartalmától függetlenül az ügyben érintett személyek a bíróság működésével elégedettek legyenek. Ezért el kell döntenie, hogy a vezetés ismerni akarja-e az ügyfelek véleményét a szolgáltatásokról, a működési folyamatokról, a munkatársak viselkedéséről vagy elzárkózik a panaszok fogadásától.²⁷³⁵

A cégvezetők és a bírósági vezetők közül sokan azt gondolják, hogy minél jobb szolgáltatást nyújt az adott szervezet az ügyfeleknek, minél körültekintőbben és udvariasabban bánnak velük, azok annál elégedettebbek lesznek. Tehát a „legjobb szervezetenél” a legalacsonyabb a panaszok száma. Ez a téves előfeltevés a kiindulási pontja a reklamáció csökkentő stratégiának.²⁷³⁶

Tisztában kell azonban lenni azzal, hogy amit egy cég vagy egy szervezet egyszerű eszközökkel, gyorsan és felületes módon befolyásolni tud, az a megismert panaszok száma.²⁷³⁷ A megismert ügyfélpanaszok száma viszont elsősorban attól függ, hogy az adott szervezet mit tekint ügyfélpanasznak. Minél szűkebb körű fogalommeghatározást választanak, minél inkább megnehezítik az ügyfelek számára, hogy negatív tartalmú visszajelzést adhassanak, annál kisebb lesz a

2734 Parányi: i.m. 35. o.

2735 Arany: i.m. 2. o.

2736 Arany: i.m. 1. o.

2737 Arany: i.m. 2. o.

megismert panaszok száma.²⁷³⁸ A reklamációcsökkentő stratégia a megismert ügyfélpanaszok számának csökkentését tűzi ki – kimondott vagy kimondatlan – célként. Ez tulajdonképpen helyes cél is volna, ha igaz lenne az a feltételezés, hogy a jobb terméket, szolgáltatást nyújtó szervezetek ügyfelei kevesebbet panaszkodnak. A gyakorlati tapasztalat ezzel szemben az, hogy a javuló szolgáltatás minőség nem vezet csökkenő reklamációs számhoz szervezeti szinten.²⁷³⁹

Sok vezető vélekedik ma még úgy, hogy a hiba ügyfél előtt történő elismerése egyenlő a szervezet elárulásával, ezért inkább megpróbálják meggyőzni az ügyfelet arról, hogy ez az élet rendje, a szervezet működési mechanizmusa, törődjön bele a dologba. Az ilyen típusú vezetők azzal érvelnek, hogy a reklamálók többsége belenyugszik ebbe a helyzetbe, így csak egy hangos és esetenként erőszakosabb kisebbségnek kell ténylegesen megoldani a problémáját.²⁷⁴⁰

A reklamációcsökkentő stratégiát folytató szervezeteknél a panaszügyek megoldási sorrendje olyan módon történik, hogy mindig a beérkezési sorrendben kezelik az ügyeket. Ennek oka, hogy nem tesznek különbséget az ügyfelek és a panaszok között, és a „minden ügyfél egyenlő” elv érvényesül.²⁷⁴¹ A panaszcsökkentő stratégiát folytató szervezetek másik megoldása „a pénztártól való távozás után reklamációt nem fogadunk el” gyakorlat alkalmazása.²⁷⁴²

A reklamációcsökkentő stratégiát folytató szervezetekben a beosztottak a felelősségre vonás elkerülése érdekében hajlamossá válnak arra, hogy eltitkolják a vezetők előtt az ügyfelektől érkező negatív visszajelzéseket. A vezetésnek így egyre pozitívabb képe lesz a szervezet működéséről, miközben az ügyfelek elégedetlensége növekszik.²⁷⁴³

2738 Arany Ferenx: Panaszcontrolling. Controlling portál. Forrás: <http://www.controllingportal.hu/site/download/cikkek/panaszcontrolling.pdf>PHPSESSID=ecc9ef8e8ba118a22b4ed00f886ec47. letöltés: 2016.08.18. (továbbiakban: Controllingportál)

2739 Arany: i.m. 2. o.

2740 Arany: i.m. 3. o.

2741 Arany: i.m. 3. o.

2742 Arany: i.m. 4. o.

2743 Arany: i.m. 4. o.

Ehhez képest a reklamációfeltáró stratégiát folytató vezetés és munkatársai számára világos, hogy az ügyfélpanasz nem kellemetlenség, hanem önkéntes és ingyenes segítség az ügyfelek részéről, amellyel esélyt adnak arra, hogy vélt vagy valós sérelmüket, problémájukat orvosolva elégedetté tegyék őket. Az ilyen stratégia esetén a panaszok fogadása és a reklamációk kezelése egyre magasabb színvonalú, azonban az ügyfelektől érkező visszajelzések összegyűjtése mellett az is szükséges a fejlődéshez, hogy azok feldolgozása és felhasználása a szolgáltatás minőség javítására bevett gyakorlattá váljék.²⁷⁴⁴

A sikeres működés érdekében minél többet kell megtudni arról, hogy miként vélekednek egy szervezet ügyfelei az adott szervezet működéséről, szolgáltatásáról, a munkatársakról. Az elkövetett hibákról, hiányosságokról szóló információkat az reklamációfeltáró stratégiát folytató szervezetek közvetlenül az elégedetlen ügyfelektől szerzik. Így az ügyfélpanaszokban, reklamációkban rejlő információ nagy érték a szervezet számára.²⁷⁴⁵

Az ügyfélorientált, reklamációfeltáró stratégiájú szervezetnél olyan a légkör, hogy nem a rossz hír hozója a bűnbak, és a vezetők nem félnek belenézni az ügyfelek által a szervezet elé tartott tükörbe. Az ilyen szervezet nem restelli az elkövetett hibákból levonni a tanulságokat, sőt azok kijavítására, megelőzésére törekszik. Ezen túlmenően a szervezeti kultúra fejlesztésével, a képzéssel, rendszeres továbbképzéssel, megfelelő motivációval minimálisra csökkenti az ügyfél elégedetlenség megjelenési formáival szemben jelentkező védekezési mechanizmusokat és ellenállást, mérsékelve ezzel a hibás döntések számát.²⁷⁴⁶

2744 Arany: i.m. 4. o.

2745 Arany: i.m. 4. o.

2746 Arany: i.m. 5. o.

A panaszcsökkentő és a panaszfeltáró stratégia legfontosabb elemeinek összehasonlítását mutatja az alábbi táblázat:

szempont	panaszcsökkentő stratégia	panaszfeltáró stratégia
jelmondat	minél jobban működik a szervezet, annál kevesebb a panasz	a panaszos ügyfél nem ellenség
stratégia célja	az ügyfélpanaszok számának csökkentése	az ügyfelek véleményének megismerése minél nagyobb számú panasz becsatornázása
panasz fogalmának meghatározása	jelentős szűkítés a panaszfogalomnál	széleskörű panaszfogalom
panaszok benyújtásának módja	megnehezített feltételek biztosítása a panaszok benyújtásához	több módon, több fórumon, szabadon előterjeszthető panaszok
panaszok feldolgozásának módja	a panaszok érkezési sorrendben való feldolgozása	a panaszok kategorizálása súlyosság, sürgősség és típus szerint
stratégia hatása	nem változik az ügyfélpanaszok száma kevesbé elégedett ügyfelek	csökken a súlyos, rendszeres és ismétlődő panaszok száma ügyfélelégedettség növekszik

A stratégiák bemutatását követően úgy vélem, hogy megállapítható az, hogy az adott szervezet működésének sikere nem kis mértékben az ügyfeleknek a szervezetről alkotott véleményének mind alaposabb megismerésén, és az ezekben megfogalmazódó igényekhez történő minél gyorsabb alkalmazkodásán múlik. Jól kivehető tendencia az ügyfelek igényeinek folyamatos növekedése, vagyis egy szervezet megítélését egyre inkább befolyásolja az ügyfelekkel való

bánásmód.

A két stratégia összehasonlításából is látszik, hogy pusztán a reklamációk számának csökkentése egyáltalán nem bizonyítja, hogy a szervezet jó irányban halad. Felmerül a kérdés, hogy akkor honnan tudja a vezetés, hogy a szervezet fejlődik, ha a jobb szolgáltatás nem jár a panaszok számának radikális csökkenésével? A válasz egyszerű: mivel az ügyfél igényei gyorsabban nőnek, mint a szervezet szolgáltatási színvonala, a fejlődést főként a panaszok tartalma mutatja. Minél jobb szolgáltatást nyújt egy szervezet, annál jelentéktelenebb, a fő tevékenységtől egyre távolabb eső területekre érkeznek panaszok.²⁷⁴⁷

5.3. Panaszszituáció menedzsment

A megismert panaszok kezelésével kapcsolat stratégiákhoz képest a panaszszituáció menedzsment az adott szervezetnek az a szisztematikus tevékenysége, amellyel az egyes panaszhelyzeteket kezeli,²⁷⁴⁸ hiszen a panaszhelyzet már akkor létrejön, amikor az ügyfél elégedetlen az adott szolgáltatást nyújtó szervezettel függetlenül attól, hogy ténylegesen panaszodik-e vagy nem. Az általánosan értelmezett panaszkezelés folyamata magában foglalja mindazon intézkedések tervezését, végrehajtását és ellenőrzését, amelyeket a szervezet az ügyfelektől származó panaszokkal, reklamációkkal, azok kedvező megoldásával, ismétlődésük megakadályozásával, a javaslatok hasznosításával kapcsolatban hajt végre.²⁷⁴⁹

A panaszok kezelése kétirányú feladatot ró az adott szervezet vezetésére: egyrészt biztosítani kell a jelentkező panaszok érdemi ügyintézését: a bejelentések kulturált fogadásának tárgyi, informatikai, személyi feltételeit, majd a téma végigvitelét az egyértelmű állásfoglalásig, az ügyfél számára a lehetőség szerint kedvező megoldásig; másrészt pedig ki kell alakítani és működtetni kell egy szabályozott folyamatrendszert, amely intézményesen rögzíti a mindenkor követendő eljárást. Mindezek indokolják egy szervezet panaszkezelési feladatainak önálló menedzsmentként-folyamatként való kialakítását, kezelését,

²⁷⁴⁷ Arany: i.m. 8. o.

²⁷⁴⁸ dr. Veres Zoltán: A panaszhelyzetek kezelése a szolgáltatóiparban. Forrás:

<http://old.lib.pte.hu/konytarrol/munkatarsaink/szellom/anyagok/sz lanyinkamarianna.ppt> (továbbiakban: Veres)

²⁷⁴⁹ Parányi: i.m. 37. o.

illetve a szervezet integrált irányítási rendszerébe történő szerves beillesztését.²⁷⁵⁰

Ezt a rendszert nevezzük panaszszituáció menedzsmentnek, amelynek öt alapszabályát lehet meghatározni.

A panaszszituáció menedzsment első arany szabálya a megelőzés elve, ami azt jelenti, hogy könnyebb elkerülni egy panaszszituációt, mint jól megoldani. Ez az elv a minőségmenedzsmentben a „nulla hiba” elvéként is ismert.²⁷⁵¹ A megelőzés hatékonyságát úgy lehet növelni, ha az adott szervezetben módszeresen gyűjtik és kutatják a tipikus panaszszituációkat. E körben vizsgálni kell, hogy az egyes kiváltó okok megszüntethetőek-e vagy sem, továbbá azt is, hogy azok milyen fontossági sorrendbe állíthatóak. Azt is vizsgálni kell, hogy a szolgáltatás folyamatában mikor keletkezik a panaszszituáció: az ügyletet megelőzően, a szolgáltatás igénybevétele alatt vagy a „frontvonaltól” való távozás után: Ahhoz, hogy a tipikus panaszszituációkat meg tudjuk különböztetni a nyilvántartott panaszoktól, az ügyfél-elégedettséget kell megfelelő módon kutatni. A panaszszituáció menedzsment kertében a megelőzés elvének érvényre juttatását az ügyfél-elégedettség mérés mellett költséghatékony módszerként az ügyfél konferencia szolgálja. Ez a csoportos vita egy speciális formája néhány, 4-12 ügyfél részvételével. Ennek során a szervezet képet kaphat az ügyfelek véleményéről, a panaszhelyzetekre, a szolgáltatás kritikus elemeire és a fejlesztési ötletekre vonatkozó elképzeléseiről.²⁷⁵²

A panaszszituáció menedzsment második arany szabálya az észlelés elve. Ahogy már korábban utaltam rá, a megismert panaszok csak a panaszszituációk egy csekély részét foglalják magukba. Egy adott panaszhelyzetre ugyanis az ügyfelek eltérő módon reagálhatnak. Az ügyfelek egy kis része – egyes kutatások szerint 3-6 %-a – a szolgáltatónak közvetlenül kinyilvánítja az elégedetlenségét. Ebből lesz a megismert panasz. Az ügyfelek másik része „negatív szájreklámként” másnak panaszodik, míg az ügyfelek harmadik részre „harmadik félnek” – sajtó, felettes szervek stb. – adja át a negatív tapasztalatait. A megelőzés elvének érvényre

2750 Parányi: i.m. 37-38. o.

2751 Veres: i.m.

2752 Veres: i.m.

juttatása érdekében a szervezetnek ösztönözni kell a panasztételt, meg kell könnyíteni a szolgáltatást igénybe vevők számára a panasz közlését.²⁷⁵³ Ezzel a megoldással csökkenhet a másoknak panaszkodók száma, és a szervezet könnyebben tudomást szerez a panaszszituációról. Megfelelő környezet kialakításával, a panasztétel ösztönzésére vonatkozó célirányos intézkedésekkel az ügyfelek arra motiválhatók, hogy megfogalmazzák a szervezettel szembeni kritikájukat, illetve elmondják jobbító célú észrevételeiket.²⁷⁵⁴

A harmadik arany szabálya a panaszszituáció menedzsmentnek a felkészültség elve. Ezt azt jelenti, hogy a panaszhelyzet észlelésekor haladéktalanul meg kell indítani a panaszhelyzet megoldásának standard mechanizmusát, és el kell kerülni az improvizációt. Fontos elem, hogy a kényes panaszhelyzetek megoldásában a lehető legkisebb mértékben sem lehet a személyzet találékonyságára hagyatkozni.²⁷⁵⁵ A jól működő szervezet gyakorlatában a panaszhelyzet kezelésre létezik egy standard alapséma, amely mellett külön séma kerül kidolgozásra a szóbeli bejelentések esetén követendő eljárásra, az írásos panaszbejelentések kezelésére, valamint bizonyos ügyfelek esetén speciális szempontok is meghatározásra kerülnek (pl.: nehéz ügyfelek kezelésének elve).

A következő negyedik arany szabály a kompetencia elve. A panaszhelyzet megoldása ugyanis kényes folyamat, ezért a panaszkezelésben a legjobb, a legsokoldalúbb alkalmazottaknak kell részt venniük.

A panaszszituáció menedzsment ötödik arany szabálya a kompenzáció elve, amely azonban csak bizonyos szervezeteknél alkalmazható. A kompenzáció elvének megfelelően ugyanis a szolgáltatónak meg kell kísérelnie, hogy a károsult ügyfelet valamilyen módon kárpótolja, amelynek tényleges célja a „pozitív szájraklám” kiváltása.²⁷⁵⁶

A fenti elvekből levonható az a következtetés is, hogy a panaszszituáció menedzsment célja egy „reklamációbarát” szervezet létrehozása. Az ilyen

²⁷⁵³ Veres: i.m.

²⁷⁵⁴ Parányi: i.m. 39. o.

²⁷⁵⁵ Veres: i.m.

²⁷⁵⁶ Veres: i.m.

szervezet jellemzője az, hogy a vezetés ösztönzi a reklamációk benyújtását, ennek érdekében minden fórumot biztosít az ügyfelek részére a panaszok beadására, erről az ügyfeleket megfelelő módon tájékoztatja. Az ilyen szervezet akár külön, akár az ügyfél-chartában szolgáltatói panaszpolitikai nyilatkozatot készít, amelyben megfogalmazza például azt, hogy a szervezet vallja, hogy a panaszok az ügyfelektől érkező hasznos jelzések, melyek segítenek feltárni a folyamatok vagy egyéb hiányosságokat. Ezek megszüntetésével a szervezet sikeresebb lehet, az ügyfelek számára pedig kifogástalan szolgáltatást tud biztosítani.²⁷⁵⁷ A reklamációbarát szervezet célja, hogy az ügyfelek minden szempontból elégedettek legyenek a szolgáltatásokkal és az ügyintézással. Az ilyen szervezet kinyilvánítja, hogy a szolgáltatási színvonal folyamatos fejlesztéséhez és ezáltal az ügyfelek elégedettségének növeléséhez fontos a szervezet számára minden visszajelzés – legyen az pozitív vagy akár negatív –, amely a szervezet szolgáltatásaival, eljárásaival, munkatársaival, illetve a szervezet egészével kapcsolatban fogalmazódik meg az ügyfelekben.²⁷⁵⁸ A reklamációbarát szervezet azonban nemcsak kifelé, az ügyfelek felé, hanem befelé a dolgozók felé is nyitott. Az ilyen szervezetnél az ügyfél-elégedettség mellett kiemelt szempont a reklamációbarát belső vállalati kultúra megteremtése is. Ennek eszközei lehetnek a dolgozói ötletdobozok, a „nyitott ajtó” politika, a személyzeti megbeszélések és végső soron a dolgozói elégedettség mérése.

A panaszkezelési stratégiák elemzését és a panaszszituáció menedzsment bemutatását követően álláspontom szerint egyértelmű következtetést lehet levonni arra, hogy a konkrét panaszok és a panaszszituációk kezelése egymástól nem függetleníthető folyamat. A panaszszituációk kezelésére egy szervezet akkor képes, ha a konkrét panaszok kezelésével kapcsolatos folyamatok átláthatóak, a konkrét panaszok csoportosításából, elemzéséből, feldolgozásából vonja le az adott szervezet azon általános következtetéseket, amelyek a panaszszituációk kezelésére is alkalmazhatóak. A panaszszituáció menedzsment szabályozásában kell biztosítani az információknak az egységes folyamatokba integrálását.²⁷⁵⁹

2757 Magyar Telekom Fenntarthatósági jelentés 2011. Forrás: http://www.telekom.hu/static-tr/sw/file/Fenntarthatosagi_Jelente_2011.pdf letöltés: 2016.08.22.

2758 Allianz Panaszkezelési Szabályzat. Forrás: http://www.allianz.hu/v_1427188661000/hu/letoltheto-dokumentumok/panaszkezesi-szabalyzat-201503.pdf letöltés: 2016.08.18.

2759 Parányi: i.m. 40. o.

A panaszkezelés folyamatában megállapítható az, hogy az egyes ügyfelek és természetesen panaszaik nem egyenértékűek. Ezért érdemes valamilyen rendszerben gondolkodni a reklamációk elintézési sorrendjével kapcsolatban.²⁷⁶⁰ A panaszkezelés folyamatában a beérkezett panaszokat súlyozni kell és fontossági sorrendbe állítani. Ennek folyamatát szemlélteti a következő ábra:²⁷⁶¹

PANASZÜGYEK SÚLYOZÁSA

Természetesen a koordináta rendszer két oldalánál bármilyen szempont feltüntethető tekintettel arra, hogy az egyes szervezeteknél – így akár a bíróságnál is – az ügyfélérték nehezen vagy nem értelmezhető fogalom, bár kiemelt ügyfélként lehet akár kezelni a bírósági eljárásban nagyobb gyakorisággal részt vevő ügyfeleket (pl. ügyészség, rendőrség, egyes önkormányzati szervek). A szempontrendszer másik oldala lehet akár a probléma fontossága mellett a probléma gyakorisága is. Ezen szempontok szerint minden panaszt osztályozni kell, majd meg kell vizsgálni például a visszatérő, az időszakosan fellépő, valamint egyszer előforduló problémák és trendek azonosítása céljából.²⁷⁶²

²⁷⁶⁰ Arany Ferenc: A reklamációk kezelése (Az ügyfélpanaszok számának csökkentése) 6. o. Forrás: <http://www.gmconsulting.hu/2005/05/a-reklamaciok-kezelese-az-ugyfelpanaszok-szamanak-csokkentese/> (továbbiakban: gmconsulting)
²⁷⁶¹ gmconsulting: i.m. 6. o.
²⁷⁶² Parányi: i.m. 41. o.

A panaszok – mint az ügyfél elégedettség megnyilvánulásai – eltérő hatással lehetnek egy szervezet működésére. A panaszhatás elemzés lehetőségét az adott panasz fejlesztő hatása és a veszélyessége alapján az alábbi ábra szemlélteti:²⁷⁶³

PANASZHATÁS-ELEMZÉS

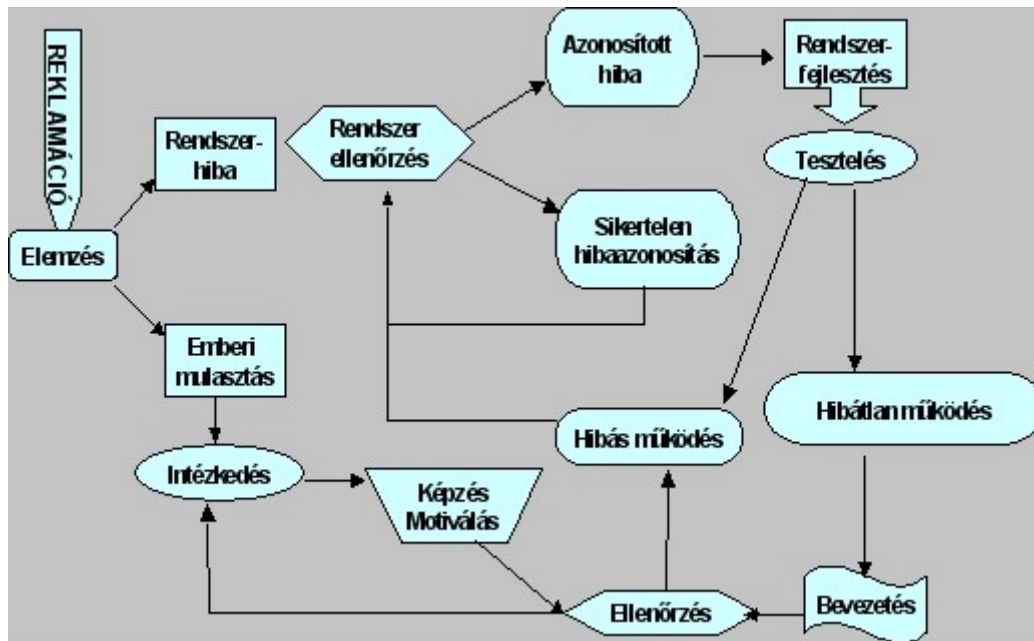
A tanulságok levonásának és a panaszok száma csökkentésének első feltétele tehát a panaszok kiértékelése. Azt kell megvizsgálni az előző ábrák felhasználásával, hogy milyen típusú panaszok milyen gyakorisággal fordulnak elő, a szervezeten belül mi ezeknek az oka, és a következtetések alapján a szervezet milyen helyesbítő, jobbító intézkedéseket kíván bevezetni. A panaszok mennyiségi számbavételénél az előforduló panaszok volumene áll az előtérben, míg a panaszok minőségi értékelése során a panaszok okainak tervszerű vizsgálata a feladat. Az ilyen jellegű vizsgálat segítséget nyújt a panaszok alapját jelentő okok megszüntetéséhez.²⁷⁶⁴

A reklamációk feldolgozása után a reklamációfeltáró stratégiát folytató szervezetek arra törekednek, hogy a panaszok alapján a szolgáltatásminőség javítását ériék el. A panaszok vizsgálata alapján minden szervezetnél ugyanis az állapítható meg, hogy reklamációt alapvetően kétféle hiba vált ki: az egyik az emberi mulasztás, azaz valaki nem tartotta be a szakmai szabályokat, a másik ok

²⁷⁶³ gmconsulting: i.m. 7. o.

²⁷⁶⁴ Parányi: i.m. 41. o.

pedig a rendszerhiba, vagyis bizonyos folyamatok nincsenek vagy nem megfelelően szabályozottak.²⁷⁶⁵ A szolgáltatásminőség-fejlesztés folyamatát az alábbi ábra szemlélteti:²⁷⁶⁶

A folyamatábrából látható, hogy a beérkezett panasz megvizsgálást követően megállapítható, hogy az alapos panasz kiváltó oka vagy a szervezet működésében keresendő vagy egyéni mulasztásra vezethető vissza. Mind a rendszerhibák, mind pedig az egyéni mulasztásból fakadó problémák megoldására kell azonban a szervezetnek törekednie annak érdekében, hogy lehetőség szerint hibátlan működés legyen elérhető. Az adott szervezet működésével összefüggő rendszerfejlesztési igények kiindulópontjai nagyon gyakran az ügyfelek által jelzett panaszok, így a megfelelő panaszkezelés szervesen összefügg a szervezetfejlesztési törekvésekkel is. A felmerülő panaszok egyéni megoldásán túlmenően az összegyűjtött és feldolgozott panaszok, az azokból levonható következtetések a rendszerfejlesztési igényekkel és törekvésekkel összekapcsolva az adott szervezet hatékonyabb működését eredményezhetik.

²⁷⁶⁵ gmconsulting: i.m. 8. o.

²⁷⁶⁶ gmconsulting: i.m. 8. o.

Mindezekre is figyelemmel a panaszszituáció menedzsment szempontjait figyelembe véve a „reklamációbarát” szervezetben a panaszkezelés folyamata az alábbi egymásra épülő, egymást követő lépésekből áll:²⁷⁶⁷

²⁷⁶⁷ A lépések meghatározása Parányi: i.m. 38. oldalon található táblázat alapján történt.

Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy egy szervezetnél az aktív panaszmenedzsment lényege: odafigyelni az ügyfelek mindenfajta észrevételeire, ösztönözni őket a véleménynyilvánításra és mindkét fél megelégedésére cselekedni.²⁷⁶⁸ Ez eredményezi az ügyfelek oldalán a szervezet irányába fennálló elégedettséget, a szervezet oldalán pedig a hatékonyabb, az ügyfelek igényeinek jobban megfelelő működést.

5.4. A panaszok felhasználásának lehetőségei a bírósági gyakorlatban

Felmerül a kérdés, hogy a fenti ismeretekből mit és milyen módon lehet átültetni a bírósági gyakorlatba. Úgy gondolom, hogy nyilvánvaló az, hogy a panaszcsökkentő stratégiával szemben a helyes választás a panaszfeltáró stratégia a bírósági szervezet számára is, amelynek egyértelmű célja az, hogy a bírósági vezetők megismerjék az ügyfeleknek a bíróságról alkotott véleményét, és a megismert vélemények alapján a lehető leggyorsabban és legköltséghatékonyabb módon biztosítsák a szervezet megfelelő működését.²⁷⁶⁹

A panaszfeltáró stratégia kézzel fogható előnye a bírósági szervezet számára is az, hogy ilyen módon a szervezet képes megtartani és elégedetté tenni az ügyfelet²⁷⁷⁰, ezáltal fokozza a bírósági szervezet társadalmi elismerését, elfogadottságát. Az ilyen stratégiát folytató szervezet képes elnézést kérni az ügyféltől a bekövetkezett probléma miatt, megköszöni az észrevételt, folyamatosan követi a hibafeltárás folyamatát, és visszajelez az ügyfélnek. Ebben az esetben a szervezet természetes megnyilvánulásként kezeli a beáramló panaszokat, megvizsgálja azok okát, megkeresi a felelősöket, elrendeli a hibák maradéktalan kijavítását, követi a jobb minőség irányába mutató feladatok végrehajtását. Ennek megfelelően a panaszfeltáró stratégia alapján a szervezet nem törekszik a panaszok megszüntetésére, hiszen az egyszerűen lehetetlen vállalkozás lenne, hiszen az ember nem képes hibátlant alkotni, legfeljebb törekedhet rá. Az ilyen szervezet partnerként kezeli az ügyfeleit, segítségnek és kihívásnak tekinti a panaszokat, strukturálja azokat és továbbfejleszti a szolgáltatásait. A szervezet folyamatosan deklarálja nyitottságát, feltárja a

²⁷⁶⁸ Parányi: i.m. 46. o.

²⁷⁶⁹ Controlling portál: i.m. 2. o.

²⁷⁷⁰ Futó: i.m. 3. o.

problémáit és az ügyfelei segítségét kéri nyilvánosan, a fejlődés irányának meghatározásában, a problémák megoldásában. Ennek a gyakorlatnak az egységes elterjesztésében nélkülözhetetlen szerepet játszanak a bírósági vezetők.²⁷⁷¹

A panaszfeltáró stratégia következetes és megfelelő alkalmazásának közvetlen hatására csökken a súlyos és jogos panaszok száma, aránya, az ismétlődő és jogos panaszok száma és aránya, a tömeges és jogos panaszok száma és aránya. A stratégia közvetlen hatása pedig abban nyilvánul meg, hogy javul az ügyfél-elégedettség mértéke.²⁷⁷² Tisztában kell azonban lenni azzal is, hogy amikor a vezetőknek sikerült az ügyfélpanaszokból kinyert információkat a szolgáltatásminőség javításának szolgálatába állítani, azt fogják tapasztalni, hogy az ügyfelek ettől „sajnos” még nem fognak kevesebb panaszt tenni, sőt még az is előfordulhat, hogy kezdetekben nő a bejelentések száma, azonban a fő tevékenységtől – az igazságszolgáltatástól – egyre távolabb eső területekről érkeznek majd negatív tartalmú, de jelentéktelen súlyú észrevételek.²⁷⁷³ Minél jobban működik egy szervezet, minél magasabb színvonalú szolgáltatást nyújt, az ügyfelek annál igényesebbé válnak, és szóvá teszik az egyre apróbb, jelentéktelenebb hibákat is, ezzel bővítve a szervezet állandó fejlődésének lehetőségét.²⁷⁷⁴

Álláspontom szerint ahhoz, hogy a bírósági szervezetben is legyen mit vizsgálni, először is a panaszokat rögzíteni kell, majd feldolgozni, kategorizálni téma, súlyosság és sürgősség szerint. Szükség van továbbá megfelelő panasztörténeti nyilvántartásra is.

Erre figyelemmel a bírósági szervezetbe beérkezett panaszról a kivizsgálás során álláspontom szerint egy adatlapot célszerű kitölteni, amely a panaszügyintézésel kapcsolatos valamennyi lényeges információt tartalmazza. Ez biztosítja annak lehetőségét, hogy a későbbiekben a konkrét – esetenként több oldalas – panasz végigolvasása nélkül akár a panaszt vizsgáló vezető, akár a

2771 Futó: i.m. 3. o.

2772 Controlling portál: i.m. 3. o.

2773 Controlling portál: i.m. 4. o.

2774 Nagy: i.m. 6. o.

vezető tevékenységét ellenőrző másik vezető megfelelő információval rendelkezzen a panaszról. Az adatlap tartalma az alábbi lehet:

ADATLAP A PANASZBEADVÁNY KEZELÉSÉHEZ

ügyszám:	
érkezés dátuma:	
panasz benyújtója:	
panasz benyújtásának formája:	
panaszt kivizsgáló személy:	
panasz lényege:	
döntés a panasz jogosságáról (jogos/nem jogos):	
a döntés rövid indoka:	
panaszosnak írt válaszlevél kelte:	
panasz alapján tett intézkedés:	
az esetleges újbóli előfordulást megakadályozó intézkedés:	
megjegyzés:	

A konkrét panasztörténeti adatlap mellett szükséges a panaszok megfelelő, áttekinthető nyilvántartása is. Ezért célszerű a vizsgált panaszokról a panasztörténeti adatlap adatai alapján az alábbi kategóriákat tartalmazó nyilvántartás vezetése:

PANASZOK NYILVÁNTARTÁSA

ügyszám	érkezés dátuma	elintézés dátuma	benyújtó	benyújtás módja	beérkezett panasz lényege	panasz megítélése jogos/nem jogos	panasz alapján tett intézkedés	megjegyzés

Az adatok ilyen módon való összegyűjtése után időszakonként – három havonta vagy hat havonta – érdemes az adatok feldolgozása és elemzése az alábbi szempontok szerint:²⁷⁷⁵

- az érkezett panaszügyek száma ügyszakonként és ezek változása az előző időszakhoz képest
- az ügyszakokra lebontott jogos és megalapozott panaszok száma és ezek változása az előző időszakhoz képest
- a súlyos panaszok száma, és ezek változása az előző időszakhoz képest
- a beavatkozást, intézkedést igénylő jogos panaszok száma és ezek változása az előző időszakhoz képest
- a tömeges és ismétlődő jogos panaszok száma, és ezek változása az előző időszakhoz képest
- a panaszok megoszlása a kommunikációs csatornák között
- a jogos panaszok leggyakoribb okai
- a megalapozatlan ügyfélpanaszok leggyakoribb okai
- a leggyakoribb és legsúlyosabb panaszok megelőzésére szolgáló intézkedések, javaslatok

²⁷⁷⁵ A szempontrendszer megfogalmazása a Controlling Portál 2. oldalán írtak alapján készült.

- a szervezetfejlesztésre vonatkozó gyakori ügyféljavaslatok
- az ügyfélpanaszok alapján megvalósított fejlesztések

Tekintettel arra, hogy a bírósági szervezetben a panaszkezelés szabályait, a panaszkezelés folyamatát a Panasz utasítás tartalmazza a fenti körülményeket megfelelő szabályozás kialakításával a Panasz utasítás rendelkezéseibe kell beépíteni.

6. JAVASLAT A PANASZ UTASÍTÁS MÓDOSÍTÁSÁRA

A dolgozat első felében a petíciós jogra vonatkozó szabályozás bemutatása során részletesen kitértem arra, hogy a Panasz utasítás milyen hibákban, hiányosságokban szenved. A dolgozat második felében pedig a panaszkezelési lehetőségek és stratégiák gyakorlati alkalmazásának vizsgálata során utaltam arra, hogy a gyakorlati tapasztalatokat milyen módon lehetne a bírósági panaszügyintézés menetébe beépíteni.

Mind a két téma egyértelműen felveti a Panasz utasítás módosításának szükségességét, hiszen a bírósági szervezetre vonatkozó panaszkezelési szabályokat ezen utasítás tartalmazza. Ezért a dolgozat záró részében – a dolgozat címének is megfelelően – konkrét szövegszerű javaslatot teszek a Panasz utasítás rendelkezéseinek módosítására.

A Panasz utasítás 1. § (1) bekezdésében a helyi és munkaügyi bíróságokra vonatkozó rész pontosítása szükséges a Bszi. 16. § d) és e) pontjában írt bíróságok megnevezésével az alábbiak szerint:

1. § (1) A szabályzat hatálya – a (2) bekezdésében foglalt kivétellel – a Kúriára, az ítélőtáblákra, a törvényszékekre, a járásbíróságokra és kerületi bíróságokra (a továbbiakban együtt: járásbíróság) és a közigazgatási és munkaügyi bíróságokra, valamint az Országos Bírósági Hivatalra (a továbbiakban: OBH) terjed ki.

A Panasz utasítás 4. § (1) bekezdését indokolt összhangba hozni az Alaptörvény azon rendelkezésével, hogy közérdekű bejelentést vagy panaszt egyedül vagy másokkal együtt is be lehet nyújtani. A módosítás az alábbi lehetne:

4. § (1) Közérdekű bejelentéssel, panasszal bárki egyedül vagy másokkal együtt – ide értve a bírákat, igazságügyi alkalmazottakat is – (a továbbiakban: bejelentő)

A Panasz utasítás 10. §-át indokolt kiegészíteni az arra vonatkozó szabályokkal, hogy a felülvizsgálatot mennyi idő alatt kell lefolytatni, illetve a felülvizsgálat eredményéről a felülvizsgálatot végző bírósági vezető a 8. § (1) bekezdésének megfelelően köteles tájékoztatni a felülvizsgálatot kérő bejelentőt, valamint ezen túlmenően az „alapeljárásban” eljáró bírósági vezetőt is. Célszerű lenne továbbá rögzíteni azt is, hogy amennyiben a felülvizsgálat alapos, akkor a felülvizsgálatot végző bírósági vezető milyen intézkedéseket tehet. A szabályozás szövege a 10. § további bekezdésekkel történő kiegészítésével az alábbi lehetne:

10. § (4) A felülvizsgálatra jogosult a felülvizsgálatot a hozzá érkezéstől számított 30 napon belül köteles elbírálni.

10. § (5) A felülvizsgálat befejezésekor a felülvizsgálatra jogosult a 8. § (1) bekezdés szerint köteles a felülvizsgálatot kérő bejelentőt értesíteni. A felülvizsgálat eredményéről a felülvizsgálattal érintett intézkedést hozó bírósági vezetőt is tájékoztatni kell.

10. § (6) Az alaposnak bizonyult felülvizsgálat esetén a felülvizsgálatra jogosult a 9. § szerinti intézkedések meghozatalára jogosult.

A Panasz utasítás 11. § (1) bekezdésének kiegészítése szükséges az ismételt közérdekű bejelentések esetén a res iudicata áttörése érdekében abban az esetben, ha az eltelt időre figyelemmel a körülmények érdemben megváltoztak. A szabályozás szövege az alábbi lehetne:

11. § (1) A korábbival azonos tartalmú, ugyanazon bejelentő által tett ismételt, továbbá a névtelen közérdekű bejelentés, panasz vizsgálata indokolás nélkül mellőzhető. Az ugyanazon bejelentő által tett vagy ugyanazon tartalmú közérdekű bejelentés vizsgálata nem mellőzhető abban az esetben, ha a közérdekű bejelentés korábbi elbírálása óta az újabb közérdekű bejelentéssel érintett körülményekben lényeges változás következett be.

A Panasz utasítás 11. §-ának kiegészítése szükséges a Panasz tv. 2/A. § (4) bekezdéséhez hasonló szabállyal. Ennek megfelelően a Panasz utasítás 11. §-a kiegészítendő egy további (1a) bekezdéssel az alábbiak szerint:

11. § (1a) A névtelen közérdekű bejelentés vagy panasz vizsgálata nem mellőzhető, ha a közérdekű bejelentés vagy a panasz alapjául súlyos jog- vagy

érdeksérelem szolgál.

A Panasz utasítás 11. § (4) bekezdésében célszerű lenne rögzíteni a panasz vizsgálatának mellőzésére vagy az érdemi vizsgálat nélküli elutasításra vonatkozó eljárási határidőt az alábbiak szerint:

11. § (4) Az említett esetekben – a névtelen közérdekű bejelentés vagy panasz kivételével – a vizsgálat mellőzéséről, a panasz elutasításáról a bejelentőt a beadvány érkezésétől számított nyolc napon belül írásban tájékoztatni kell.

A Panasz utasítás 11/A. §-ában az (1) bekezdés megjelölést indokolt mellőzni tekintettel arra, hogy a 11/A. § csupán egy bekezdésből áll.

A Panasz utasítás 13. § (1) bekezdésének pontosítása célszerű tekintettel arra, hogy bírósági honlapja csak az Országos Bírósági Hivatalnak, az ítélőtábláknak és a törvényszékeknek van, így a bíróságok honlapja megnevezés nem pontos. Ugyanezen bekezdésben indokolt a kezelőirodák megnevezésének pontosítása is figyelemmel arra, hogy számos bíróságon működik már összevont ügyfélcentrum. A szövegszerű javaslat a következő:

13. § (1) Az 1. § (1) bekezdésében megnevezett szervek vezetőinek gondoskodniuk kell arról, hogy az ügyfelek az OBH, a Kúria, az ítélőtáblák és a törvényszékek honlapján, a bírósági épületekben elhelyezett tájékoztató táblán, illetve az ügyfélcentrumban vagy a kezelőirodán tájékozódhassanak a közérdekű bejelentés, a panasz előterjesztésének lehetőségéről és rendjéről.

A Panasz utasítás 13. § (3) bekezdésének átszövegezése lenne szükséges figyelemmel arra, hogy mind az SZMSZ-ben való rendelkezés lehetősége, mind pedig az összbírói értekezletnek készített tájékoztató a Kúria, az ítélőtáblák és a törvényszékekre vonatkozó kötelezettségnek tekinthető. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a járásbírók, illetve a közigazgatási és munkaügyi bíróságok vezetőinek ne lenne igazgatási kötelezettsége a panaszok nyilvántartásával, összesítésével kapcsolatban. Álláspontom szerint a különböző szintek szerinti kötelezettségeket célszerű lenne külön bekezdésekben szabályozni az alábbiak szerint:

13. § (3) Az 1. § (1) bekezdésében megnevezett szervek közül a Kúria, az ítélőtáblák és törvényszékek vezetőinek igazgatási jogkörük alapján

rendelkezniük kell:

a) az SZMSZ-ekben a közérdekű bejelentések, panaszok intézésében részt vevő vezetők köréről,

b) az évenként tartandó összbírói értekezleti tájékoztatóban a tárgyévben benyújtott közérdekű bejelentések, panaszok elemzéséről és értékeléséről, különösen a közérdeklődésre számot tartó fontosabb esetekről, az alapos közérdekű bejelentésekkel, panaszokkal kapcsolatos vezetői intézkedésekről és következtetésekről, továbbá a helyi döntésektől függően rendszeresített ügyfél-elégedettségi adatlapok tapasztalatainak összegzéséről a 2. mellékletben foglalt adatszolgáltatásról.

13. § (4) Az 1. § (1) bekezdésben megnevezett szervek vezetőinek – kivéve az OBH elnökét – vagy az SZMSZ-ben foglaltaknak megfelelően a panasz vizsgálatára kijelölt bírósági vezetőnek az általuk megvizsgált – ide értve a vizsgálat mellőzését is – közérdekű bejelentések, panaszok esetén:

a) az egyes közérdekű bejelentések, panaszok vonatkozásában a 3. számú mellékletnek megfelelő adatlapot kell kitölteniük

b) a közérdekű bejelentések, panaszok vonatkozásában a 4. számú mellékletnek megfelelő összesítő táblázatot kell elektronikusan vezetniük

c) három havonta az 5. számú mellékletnek megfelelő összefoglaló jelentést kell készíteniük az adott időszakban benyújtott közérdekű bejelentések, panaszok elemzéséről és értékeléséről, különösen a közérdeklődésre számot tartó fontosabb esetekről, az alapos közérdekű bejelentésekkel, panaszokkal kapcsolatos vezetői intézkedésekről és következtetésekről

13. § (5) A (4) bekezdés c) pontja szerinti összefoglaló jelentést a járásbíróságok és a közigazgatási és munkaügyi bíróságok elnökei a törvényszék elnökének, a törvényszékek, az ítélőtáblák elnökei és a Kúria elnöke az OBH elnökének kötelesek megküldeni legkésőbb a negyedévet követő hónap 20. napjáig.

A Panasz utasítás kiegészítése szükséges további három melléklettel: az egyik melléklet az egyes panaszbeadványok kezeléséhez szükséges adatlap (3. számú melléklet), a másik melléklet pedig a panaszok nyilvántartásával kapcsolatos adatlap (4. számú melléklet), míg a harmadik melléklet (5. számú melléklet) a háromhavonta készülő összefoglaló jelentés szempontrendszerét tartalmazná. A

kiegészítés tehát az alábbi lehetne:

3. számú melléklet a 10/2012. (VI.15.) OBH utasításhoz

ADATLAP A PANASZBEADVÁNY KEZELÉSÉHEZ

ügyszám:	
érkezés dátuma:	
panasz benyújtója:	
panasz benyújtásának formája:	
panaszt kivizsgáló személy:	
panasz lényege:	
döntés a panasz jogosságáról (jogos/nem jogos):	
a döntés rövid indoka:	
panaszosnak írt válaszlevél kelte:	
panasz alapján tett intézkedés:	
az esetleges újbóli előfordulást megakadályozó intézkedés:	
megjegyzés:	

4. számú melléklet a 10/2012. (VI.15.) OBH utasításhoz

PANASZOK NYILVÁNTARTÁSA

ügyszám	érkezés dátuma	elintézés dátuma	benyújtó	benyújtás módja	beérkezett panasz lényege	panasz megítélése jogos /nem jogos	panasz alapján tett intézkedés	megjegyzés

5. számú melléklet a 10/2012. (VI.15.) OBH utasításhoz

A panaszügyek intézésével kapcsolatos összefoglaló szempontrendszer:

1. Az érkezett panaszok száma összesen és ügyszakonként, és ezek változása az előző időszakhoz képest.
2. A jogos és megalapozott panaszok száma összesen és ügyszakonként, és ezek változása az előző időszakhoz képest.
3. A súlyos megalapozott panaszok száma összesen és ügyszakonként, és ezek változása az előző időszakhoz képest.
4. A beavatkozást igénylő jogos panaszok száma összesen és ügyszakonként, és ezek változása az előző időszakhoz képest.
5. A tömeges és ismétlődő panaszok száma összesen és ügyszakonként, és ezek változása az előző időszakhoz képest.
6. A panaszügyintézési határidő alakulása, az átlagos panaszügyintézési határidő, a leghosszabb és a legrövidebb ügyintézési határidő.
7. A jogos panaszok leggyakoribb okai.
8. A megalapozatlan panaszok leggyakoribb okai.
9. A jogos panaszok alapján megtett intézkedések köre és jellege.
10. A leggyakoribb és legsúlyosabb jogos panaszok megelőzésére szolgáló intézkedések, javaslatok.
11. A bírósági szervezet fejlesztésére vonatkozó ügyféljavaslatok.
12. Az ügyfélpanaszok alapján végrehajtott intézkedések és fejlesztések.
13. A panaszügyintézés során fontosnak tartott egyéb szempontok kiemelése.

Úgy vélem, hogy a fenti kiegészítésekkel és módosításokkal felel meg a bírósági szervezetre vonatkozó Panasz utasítás az alkotmányos követelményeknek, valamint a panaszügyintézés során az üzleti életben kidolgozott gyakorlati tapasztalatoknak.

A tételes jogi szabályozást célszerű lenne még kiegészíteni a bírósági szervezetre vonatkozó ügyfél-charta kidolgozása során a panaszok intézésével kapcsolatos nyilatkozattal, amelyben a bírósági szervezet ösztönzi a panaszok benyújtására az ügyfeleket, illetve deklarálja a panaszok vizsgálatával és az alapos panaszok alapján hatékony intézkedések megtételére vonatkozó elkötelezettségét.

IRODALOMJEGYZÉK

I. Jogszabályok:

1. Alaptörvény
2. A panaszokról és közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény
3. A közérdekű bejelentésekkel és panaszokkal kapcsolatos eljárásról szóló szabályzatról szóló 10/2012. (VI.15.) OBH utasítás
4. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény
5. Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény, továbbá egyes más törvények módosításáról szóló 2015. évi CXXIX. törvény
6. 987/B/1990. AB határozat
7. 8/2004. (III.25.) AB határozat

II. Cikk és tanulmányok:

1. Milánkovich András: Holt jog vagy új lehetőségek csírája? A kérelmezési- és panaszjog napjainkban. Tudományos Diákköri Dolgozatok 2015. Kiadja az ELTE Bibó István Szakkollégium.
2. Arany Ferenc: A reklamációk kezelése. Cégvezetés 2005. május. Forrás: <http://cegvezetes.hu/2005/05/a-reklamaciok-kezelese/> letöltés: 2016.08.18.
3. Parányi György: Hogyan kezeljük és hasznosítsuk a vevők panaszait? Magyar

Minőség XVII. évfolyam 8-9. szám 2008. augusztus-szeptember Forrás: http://quality-mmt.hu/wp-content/uploads/2016/06/2008_08-09mm.pdf letöltés ideje: 2016.09.29.

4. Csordás Zsuzsanna: A reklamációkezelés folyamata lépésről lépésre. Forrás: http://www.kepzesevolucioja.hu/dmdocuments/4ap/16_1607_003_101115.pdf letöltés: 2016.08.18.

5. Nagy Nikolett: „Az ügyfél nem fél ügy” - a CRM alkalmazásának lehetősége a könyvtári területen. Forrás: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4749&issue_id=484

6. Csordás Zsuzsanna: Panaszos ügyfélből elégedett ügyfél? Forrás: http://www.kepzesevolucioja.hu/dmdocuments/4ap/16_1607_005_101115.pdf letöltés: 2016.08.22.

7. Futó Ilona: Reklamációkezelési stratégiák és dilemmák. Forrás: http://www.kepzesevolucioja.hu/dmdocuments/4ap/16_1607_001_101115.pdf letöltés: 2016.08.22.

8. Arany Ferenx: Panaszcontrolling. Controlling portál. Forrás: <http://www.controllingportal.hu/site/download/cikkek/panaszcontrolling.pdf> PH PSESSID=ecc9ef8e8ba118a22b4ed00f886ec47. letöltés: 2016.08.18.

9. dr. Veres Zoltán: A panaszhelyzetek kezelése a szolgáltatóiparban. Forrás: <http://old.lib.pte.hu/konytarrol/munkatarsaink/szellom/anyagok/szlanyinkamarianna.ppt>

10. Arany Ferenc: A reklamációk kezelése (Az ügyfélpanaszok számának csökkentése) Forrás: <http://www.gmconsulting.hu/2005/05/a-reklamaciok-kezelese-az-ugyfelpanaszok-szamanak-csokkentese/>

III. Egyéb források:

1. A szolgáltató bíróságért program. Forrás: <http://kpintra.justice.hu>. letöltés ideje: 2016.08.22.

2. Fenntartható fejlődés program. Forrás: <http://kpintra.justice.hu>. letöltés ideje: 2016.08.22.

3. Közérdekű bejelentés, panasz tájékoztató. Forrás: <http://birosag.hu>. letöltés ideje: 2016.08.22.

4. Panasz protokoll. Forrás: <http://kpintra.justice.hu>. letöltés ideje: 2016.08.22.

5. Az ügyfél-elégedettség felmérés minden bíróság számára fontos visszajelzés.
Forrás: <http://birosag.hu>. letöltés ideje:

2016.08.23.

6. Magyar Telekom Fenntarthatósági jelentés 2011. Forrás:
http://www.telekom.hu/static-tr/sw/file/Fenntarthatosagi_Jelentes_2011.pdf
letöltés: 2016.08.22.

7. Allianz Panaszkezelési Szabályzat. Forrás:
http://www.allianz.hu/v_1427188661000/hu/letoltheto-dokumentumok/panaszkezelesi-szabalyzat-201503.pdf letöltés: 2016.08.18.

8. Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB8421/2012. számú ügyben.
Forrás: www.ajbh.hu/documents/10180/111959/201208421.doc. letöltés ideje:
2016.08.23.

DR. BAGOSSYNÉ DR. KÖRTVÉLYESI MÁRIA
ELNÖKBŐL NAPSZÁMOS. BÍRÓSÁGI TÖRTÉNELEM DR. BARCSAY LÁSZLÓ
BÍRÓ ÉLETÚTJÁN

*„Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent, és
munkálkodhass a jövőn!”*
(Széchenyi István)

Előszó

*„A bírói pályát úgy fogtam fel, hogy az a legtisztább viszonyok között keresse az igazságot, lehetőleg minden befolyástól mentesen, az emberek közt különbséget nem téve.”*²⁷⁷⁶ – írja dr. Barcsay László naplójában. Olvasva e nemes *ars poeticát*, azt gondolnánk, hogy az idézet valamely magas bírói tisztséget betöltő személyiségtől származhat, de megismerve a szerző kilétét, adódik a kérdés, ki is volt dr. Barcsay László?

Mielőtt e kérdést pályaművemmel részletesen megválaszolnám, hadd idézzem a tisztelt olvasó elé Széchenyi István mottóul választott sorát: *„Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent és munkálkodhass a jövőn!”*

Az elmúlt években az Országos Bírósági Hivatal kezdeményezésére számos konferencia és kiállítás került megrendezésre, valamint könyv látott napvilágot a bírósági történelem és hagyományápolás témájában.

Az Országos Bírósági Hivatal Elnöke a modern bíróság kialakítása mellett fontos célnak tekinti a bíróságok történelmi emlékeinek megőrzését, a hagyományok feltárását és bemutatását is.

2014 óta a törvényszékek és ítélőtáblák részére e témakörben pályázat

²⁷⁷⁶ BARCSAY László, *Emlékiratok V. kötet*, Kézirat, Bihari Múzeum adattára.

benyújtására is lehetőséget ad az Országos Bírósági Hivatal az immár Ráth György²⁷⁷⁷ nevével illetett pályázat keretében.²⁷⁷⁸ A téma kiemelt jelentőségét bizonyítja, hogy a 2016. évben meghirdetett Mailáth György tudományos pályázat is felvette a bírósági történelmet és hagyományápolást a meghirdetett témakörei közé.

Rendkívül gazdag a bírósági történelem jeles személyiségekben, történelmi eseményekben, épületekben, melyek java részének feltárása még várat magára. Az elődeink iránti tisztelet kötelez minket, a jelenkorban munkálkodó utódokat, hogy felismerve a bíróságok történelmi emlékei megőrzésének jelentőségét, elvégezzük e munkát, s örökök hagyjuk utódainkra.

Nagy szó talán, de történelmi időköt élünk, amikor a papír alapú iratkezelést felváltja az elektronikus eljárás, s ki tudja, lehet, hogy néhány évtized múlva a felnövekvő új nemzedék a napjainkban összegyűjtött emlékekből fog képet alkotni a XX. századi bíróságokról. Úgy gondolom, hogy ennek a feltáró munkának ki kell terjednie a helyi ítélkezési tevékenység múltjának bemutatására, a bíróságoknak a kisebb közösségek életében betöltött szerepére, tekintélyére, a bírák társadalmi helyzetére és valamennyi ezzel kapcsolatos anyag összegyűjtésére.

A kutatás eredményeként kerülhetnek napvilágra olyan anyagok, mint a pályaművemben bemutatásra kerülő dr. Barcsay László bíró iratanyaga. A feltáró munka tehát ráirányíthatja a figyelmet azoknak a bírónak, igazságügyi dolgozóknak az életművére is, akik nem töltöttek be magasabb bírósági szervezeti tisztséget, hanem pályájuk során ugyanazon bíróságon működtek, de életútjuk jelentősen befolyásolta környezetüket, és példát adhat az utókor számára is.

Kölcsey Ferenc írja: *„Az emberi tehetség parányi lámpa, mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével; s ha egy helyéről másra hurczoltatik setétséget hagy maga után. Bizonyos helyhez kell ahhoz kapcsoltatnunk, hogy azt jótekonny világítással állandóul*

²⁷⁷⁷ Ráth György a „Bírósági történelem és hagyományápolás” pályázat névadója
<http://birosag.hu/media/aktualis/rath-gyorgy-birosagi-tortenelem-es-hagyomanyapolas-palyazat-nevadoja>
(2016.10.01.)

²⁷⁷⁸ Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2015. évi beszámolója, 161. oldal.

boldogíthassuk.”²⁷⁷⁹

Jöjjön tehát a válasz a kérdésre: ki volt dr. Barcsay László?

1. kép dr. Barcsay László

1. ELNÖKBŐL NAPSZÁMOS

A cím egy ember életpályájának a legkiemelkedőbb és a legmélyebb szakaszát jelöli. A legmagasabb a királyi járásbíróági elnöki tisztség betöltése 1941-től majd 10 éven keresztül, míg a legmélyebb az állásából 1950-ben elbocsátott bíró fizikai alkalmi munkássá kényszerülése. A jogász pályán tudása, tehetsége, szorgalma révén kitűnő fiatalember gyakornoki, majd bírói tevékenységét is a Berettyóújfalui Királyi Járásbírószékhelyen végezte, és elnökké történő kinevezése a korabeli sajtó szerint is a legszelebb körökben keltett örömet.

1944-ben azonban minden megváltozott, a II. világháború frontvonala elérte lakóhelyét, bíróságát. 1946 júliusában a tényleges szolgálatból elbocsátották, majd 1950 decemberében nyugdíjazták, utóbb nyugdíját megvonták és sehol

²⁷⁷⁹ KÖLCSEY Ferenc, *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*.

[http://mek.oszk.hu/06000/06028/html/gmkolcsey0002.html?](http://mek.oszk.hu/06000/06028/html/gmkolcsey0002.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201609)

[utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201609](http://mek.oszk.hu/06000/06028/html/gmkolcsey0002.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201609) (2016.10.01.)

sem alkalmazták. Napszámosként, kapálással, favágással és zeneoktatással próbálta családját eltartani.

Rendkívül széles érdeklődésű ember volt, aki ifjú korától kezdve fényképezett, saját fotólaborral rendelkezett, emellett rózsanemesítéssel foglalkozott, de fajátékokat is készített gyermekeinek, bútorokat, dísz tárgyakat családjának, tagja volt a Királyi Magyar Természettudományi Társulatnak és a történelem sem állt tőle távol, hiszen tanulmányt írt az 1938-ban megjelent Bihar vármegye monográfiába „Az igazságszolgáltatás története Bihar-vármegyében” címmel.

Életútja alapján reá is illenek a sorok, amelyeket pályatársa, Ruhmann Emil írt Juhász Andor eszmeiségéről:

„A bíró életét folytonos szolgálatnak tekintette és megkívánta, hogy mindenestől hivatalának szentelje magát, de mint általában ebben a követelményében is mértéktartó volt: A munka alatt roskadozó bíró nem volt ideája és az a bíró sem, akit csak hivatali munkája érdekel, az élet egyéb megnyilvánulásai pedig hidegen hagyják. Fontosnak tartotta, hogy a bíró óvja magát az egyoldalúságtól és ne süppedjen közömbösségbe.”²⁷⁸⁰

Dr. Barcsay László diákkorától kezdve összegyűjtötte, megőrizte az életét érintő dokumentumokat, valamint már 1918-ban feljegyzéseket is készített, és 1944 szeptemberétől 1956 decemberéig naplót vezetett. Életútja bemutatásához kézirat formájában fennmaradt naplóját és megőrzött iratait, fényképeit hívtam segítségül.

A fényképekből és elsárgult papírlapokból kibontakozik előttünk egy nagyszerű ember életpályája, hivatásszeretete, máig ható példamutatása.

2. AZ IFJÚKORI ÉVEK

Barcsay László 1897. november 28-án született a Bihar vármegyei Zsákán Barcsay Károly kántortanító és Tóth Amália gyermekeként. Öten voltak testvérek, három leány, akik tanítói diplomát szereztek, míg Károly nevű testvére szintén

²⁷⁸⁰ 150 éve született Juhász Andor egykori Kúria elnök – 3. rész.
<http://www.jogiforum.hu/hirek/32224> (2016.10.01)

jogot végzett.²⁷⁸¹

2. kép Barcsay Károly és családja, középen a gyermek Barcsay László

László az elemi iskola elvégzése után 10 éves korától a Debreceni Református Kollégiumban nevelkedett és itt érettségizett 1917 márciusában. A kollégium nagyon demokratikus intézmény volt, a jó tanulót felvették, akár parasztfiú volt, akár úri gyerek. A diákság szeptembertől karácsonyig nem mehetett haza, nehéz is volt megszokni a rideg bentlakást, a vaságyat meg a szalmát. A mosdó a nyitott folyosón volt, ahova télen még a hó is befűjt, reggelire pedig csak köménymagos levest kapott a diákság kenyérrel. Végzős kollégista volt már, amikor felépült a református kollégium máig fennálló épülete.

2781 Dr. Barcsay Károly (Zsáka, 1894. június 8. – Budapest, 1970. október 22.) ügyvéd, vármegyei főügyész, az utolsó bihari főispán.

3. kép Érettségi bankett menükártya

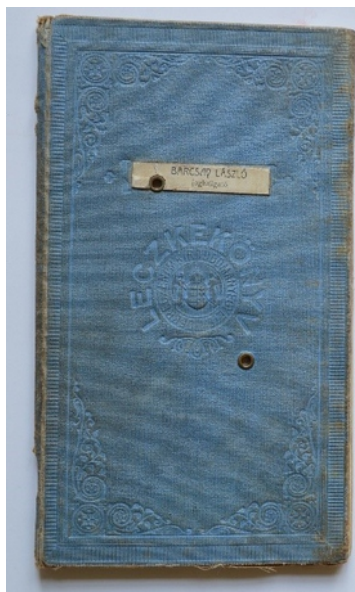

4. kép Az ifjú joghallgató

A kollégium patriarchális világában az 1914. július 28-án kirobbanó Nagy Háború borzalmait egy ideig nem is érezték, 1917 után azonban kortársait is elérte a sorozás. Az érettségit követően a fiatal Barcsay Pestre jelentkezett műegyetemi hallgatónak, ahova fel is vették teljes ellátással. Valójában nem sok kedve volt a mérnöki hivatáshoz, de lelkesedése végképp elmúlt, amikor kiderült, mennyi kiadása lesz a mindenféle mérnöki szerszám beszerzésével. Az ifjút megrettentették a budapesti háborús viszonyok is, így három hét után visszaszökött a műegyetemről Debrecenbe és „beállt” jogásznak.

A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem 1914-ben kezdte meg működését három karral, melyek egyike volt a Jog- és Államtudományi Kar. Az egyetem 1921-ben vette fel gróf Tisza István, volt miniszterelnök, a Református Kollégium egykori diákjának nevét.²⁷⁸²

²⁷⁸² A kollégiumtól a Debreceni Egyetemig.
<http://www3.unideb.hu/portal/node/1> (2016.10.01.)

5. kép

Barcsay jogász leckekönyve

6. kép Barcsay jurátus barátaival

A jogászság egy része távol maradt a Galilei Kör²⁷⁸³ politikán vitatkozó, néha veszekedő rendezvényeitől és esténként többnyire a debreceni Aranybika Szálló cigányprímását hallgatta. A fiatal joghallgató Barcsay is közéjük tartozott, élte a jurátusok mindennapjait. Fényképezte a körülötte zajló eseményeket, így IV. Károly király 1918. október 23-i debreceni látogatását, majd az 1918. október 28-án kezdődő Őszirozsás Forradalom debreceni megmozdulásait, vagy a zsákai szülői ház mindennapjait.

²⁷⁸³ Baloldali gondolkodású, értelmiségi fiatalokat tömörítő egyesület, melynek célja a polgári radikalizmus eszméinek terjesztése volt. *Magyar Nagylexikon VIII. kötet*, Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1999, 442. oldal.

7. kép Őszirozsás forradalom Debrecenben

8. kép Készül az ebéd a zsákai szülői háznál

Zavaros idők következtek ezután. Megbetegedett a „spanyoljárványban”,²⁷⁸⁴ és bár ájulva esett össze a láztól, akkora fejetlenség volt a városban, hogy orvost sem tudtak hozzá hívni. A gondviselés kegyes volt hozzá, mert bár nagyon sokan meghaltak, még az iskolákat is bezárták, s az utcán egymást érték a temetési menetek, ő mégis meggyógyult.

Súlyos volt a politikai helyzet is. Küszöbön állt a teljes katonai vereség, összeomlóban volt a gazdaság, az Osztrák–Magyar Monarchia végnapjait élte.

1918. október 25-én megalakult Károlyi Mihály elnökletével a Nemzeti Tanács, amely proklamációban követelte az ország teljes függetlenségének kimondását, a háború azonnali befejezését, és mielőbbi új választások kiírását.²⁷⁸⁵

A Nagy Nemzeti Tanács november 16-án tartott ülésén kimondta, hogy Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság.²⁷⁸⁶

²⁷⁸⁴ A spanyolnátha elindul világpusztító útjára.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1918_marcius_11_a_spanyolnatha_elindul_vilagpusztito_utjara (2016.10.01.)

²⁷⁸⁵ CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László, *Magyar állam- és jogtörténet*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1987, 471. oldal.

²⁷⁸⁶ CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS *i.m.* 473. oldal.

A háború eseményei azonban túlléptek a Károlyi-kormány intézkedésein. Az 1919. március 20-án átnyújtott ún. Vix-jegyzék követelte, hogy a magyar hadsereg csapatait vonják vissza Vásárosnaménytől, Debrecentől, Orosházától, Szegedtől öt kilométerre nyugatra, a magyar és a román hadsereg között már teljesen magyar lakta területen felállítandó „semleges zóna” tervezett határait.

A jegyzék okozta kormányválság hatására lemondott a Népköztársaság elnöke, Károlyi Mihály, és bár a Minisztertanács elutasította a Vix-jegyzéket, határozatot hozott a fogházban levő kommunista vezetők szabadon bocsátásáról, majd március 20-án este a Budapesti Munkástanács kikiáltotta a proletárdiktatúrát. Március 21-én megalakították a Forradalmi Kormányzótanácsot, amely megfogalmazta a „*Mindenkihez!*” című kiáltványt.²⁷⁸⁷

A radikalizálódó közhangulat előtt Barcsay Debrecenből gyalog indult haza szülőfalujába. Félt, hogy besorozzák vörös katonának, de mire hazaért, Zsákán már „kommunista világ” volt.

Azonban sajátságos volt ez a zsákai proletárdiktatúra. A forradalmi bizottság elnöke báró Vay László, titkára pedig Barcsay László testvére, Károly. A bizottság legfontosabb döntése volt, hogy sarcot vetett ki a gazdag parasztságra, kötelezve őket, hogy minden kijelölt családnak adjanak egy-egy disznót, vagy tíz kiló búzát. Komoly kommunista ember nem is volt a faluban, a gyűlések szónokát, Tasnádi bácsit kinevette a falu lakossága, jámbor elmebajos embernek tartották.

Az átmeneti időszak rövid életű volt. A Tanácsköztársaság kikiáltása után Csehszlovákiában, Romániában és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban megkezdték a Magyarország elleni hadműveletek előkészítését.²⁷⁸⁸

A román haderő 1919. április elején készen állt a támadásra, amely április 16-án meg is kezdődött.

A fiatal Barcsay ekkor Zsákán tartózkodik, és visszaemlékezéseiben leírja, hogy április 19-én a magyar-román front a Csucsá-Zilah-Szatmár-Arad vonalon volt, azonban a románok Csucsánál áttörtek és egészen Mezőtelegig nyomultak előre. A Tanácsköztársaság katonai ereje, a vörös hadsereg teljesen szétzilálódott, a katonák elmenekültek.

A román csapatok április 23-án elfoglalták Debrecent és folytatták előretörésüket

²⁷⁸⁷ CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS *i.m.* 491-492. oldal.

²⁷⁸⁸ LIPTAI Ervin (főszerkesztő), *Magyarország hadtörténete két kötetben II. kötet*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985, 217. oldal.

Hajdúszoboszló irányába.²⁷⁸⁹

A bihari falvak megszenvedték mind a vörös katonák kivonulását, mind a román bevonulást. A menekülő hadsereg sok embert letartóztatott, elhurcolt, többeket agyonlőttek, másokat kiraboltak, felrobbantották a hidakat, rekvirálták a lovakat, a kocsikat. Április 23-án a román csapatok bevonulnak és a helyzet annyira viháos, hogy Darvas község elöljárósága a román előcsapatoktól kér segítséget a vörös hadsereg terrorja ellen. A román megszállás 1920. március 24-ig tart, amikor is Berettyóújfaluba Antantmisszió érkezik és a közigazgatást a magyar csapatoknak adják át.

Barcsay ekkor már újra Debrecenben van és folytatja félbeszakadt jogi tanulmányait. Esténként a maga alakította kis zenekarral a kollégium folyosóján hangversenyt ad, zongorán és hegedűn is kiválóan játszik. Volt azért kártya is a huszártisztekkel meg a tartalékosokkal, de jártak egyetemi körbe, meg persze esténként az Aranybikába, ahol Magyar Imre cigányprímás az általa csak „szegény vacak jogászoknak” nevezett jurátusok számláit is gyakran kifizette.

A jogi kar négy évfolyamos volt, az abszolváció után pedig jöttek a szigorlatok a doktorátus megszerzéséhez. Barcsay még be sem fejezte egyetemi tanulmányait, amikor 1921-ben jogszigorló-esküdt felügyelő lett, majd Károly bátyja tanácsára ugyanebben az évben megpályázta a Berettyóújfalui Járásbíróság joggyakornoki állását. A Debreceni Királyi Ítéltábla elnöke 1922. április 17-ével nevezte ki segélydíjas joggyakornokká a Berettyóújfalui Járásbíróságra, ahol nagyon megszerették a fiatal jogászt. A bíróság épületének udvari szárnyában még legénylakást is kapott egy vasággal.

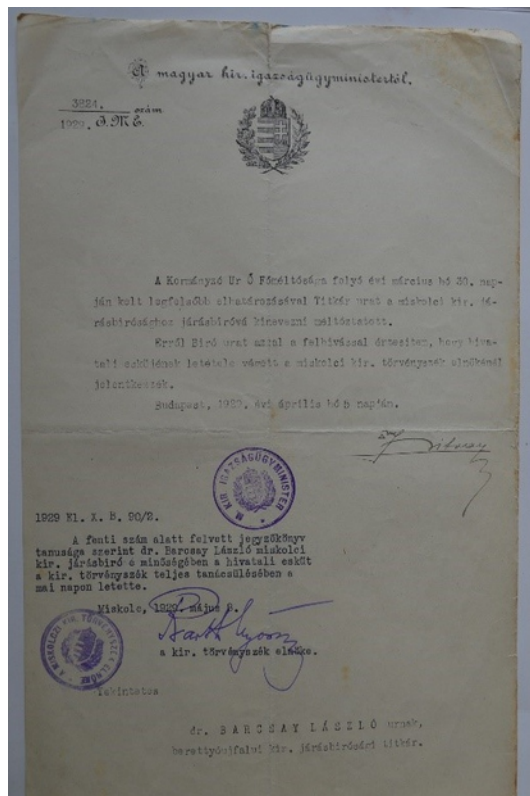
Egyetemi tanulmányait 1922. június 24-én fejezte be, amikor a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem kiállította hivatalos bizonyítványát a jogtudományok doktorává avatásáról, majd 1922. november 25-én az államtudományokból is ledoktorált.

Immár véglegesített joggyakornokként folytatta munkáját a Berettyóújfalui Királyi Járásbíróságon, ahol 1923. május 31-én bírósági jegyzővé nevezték ki, 1926. november 29-én pedig az egységes bírói és ügyvédi vizsgát is letette.

A Magyar Királyi Igazságügyminiszter 1927. december 31-én királyi járásbírói titkárrá nevezte ki. Ezután már csak egy lépés lett volna a bírói kinevezés,

²⁷⁸⁹ LIPTAI *i.m.* 224. oldal.

azonban Berettyóújfaluba a vizsgáit korábban befejező, miskolci illetőségű Egerer Kálmánt nevezték ki. Mivel a Miskolci Járásbíróságon éppen meghirdettek egy magánjogászai állást, Barcsay László ezt pályázta meg, és 1929. április 5-én a Magyar Királyi Igazságügyminiszter kinevezte a Miskolci Királyi Járásbírósághoz.

9. kép Kinevezés a Miskolci Járásbírósághoz

10. kép
A korabeli Berettyóújfalui Királyi Járásbíróság

Néhány hónap elteltével a két fiatal bíró kérelmet adott be, közösen kérvényezve a kölcsönös áthelyezést. 1929. augusztus 12-én Barcsayt felmentették a miskolci királyi járásbírói tiszttól és áthelyezték a Berettyóújfalui Királyi Járásbírósághoz.

3. A JÁRÁSBÍRÓI MUNKÁTÓL AZ ELNÖKI KINEVEZÉSIG

Adódik a kérdés, miért vágyott vissza az ifjú bíró a nagyvárosból a „faluvárosba”?²⁷⁹⁰

A bíróságok történelmének kutatása, bemutatása óhatatlanul összekapcsolódik

²⁷⁹⁰ Nadányi Zoltán (1892. október 9. – 1955. február 2.) költő, író, műfordító. 1926-tól Berettyóújfaluban, 1940-1944. között Nagyváradon Bihar Vármegye főlevéltárosa, a Bihar című lap szerkesztője. *Faluváros* című műve 1931-ben az *Ezüstkert* című kötetében jelent meg. MARKÓ László (főszerkesztő), *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, Budapest, 2002, 905. oldal.

kultúrtörténeti vonatkozásokkal. A bírón, a bíróságon túl megismerjük az adott kort, belelátunk az adott település mindennapjaiba, társadalmi, gazdasági viszonyaiba. A Barcsay László szülőfalujától, Zsákától alig tíz kilométerre fekvő Berettyóújfalu egykori hajdúváros, megyegyűlések színhelye, majd az Esterházyak derecskei uradalmának része, mint taksás hely sokat pereskedett a hajdúszabadságért. A 19. század végén a Sárrét lecsapolása után a környék központja lett.²⁷⁹¹

A 30-as években, amikor a fiatal Barcsay joggyakornoki éveit töltötte itt, Berettyóújfalu jelentős változásokon ment keresztül.

Az 1920. június hó 4. napján Trianonban kötött békeszerződés becikkezéséről szóló 1921. évi XXXIII. törvénycikk II. részében rögzítette Magyarország határait.²⁷⁹²

Az új országhatár Bihar vármegyét kettéhasította és a békeszerződés a megye mintegy kétharmad részét a korábbi székhellyel, Nagyváraddal együtt Romániának ítélte. Csonka-Bihar-vármegye székhely nélkül maradt, és az úrt Berettyóújfalunak kellett betöltenie. A város nem volt felkészülve az új feladatkörre, ezen szerep azonban látványos fejlődést indított el a településen. Épületet kellett biztosítani a vármegyei közigazgatásnak, köves út, villanyvilágítás, közkórház, tisztviselői lakás kellett, hogy a nagy számú betelepülő, Nagyváradról is idemenekülő új lakosság igényeit kielégítse.²⁷⁹³

11. kép Berettyóújfalu főutcájának látképe

12. kép A vármegyeháza

1925 májusára készült el a klasszicista stílusú vármegyeháza, melynek

²⁷⁹¹ Magyar Nagylexikon III. kötet, Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1999, 670. oldal.

²⁷⁹² ZEIDLER Miklós (szerk.), *Trianon*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 176. oldal.

²⁷⁹³ VARGA Gyula (szerk.), *Berettyóújfalu története*, A Berettyóújfalui Városi Tanács kiadványa, Berettyóújfalu, 1981, 313. oldal.

nagytermében rendezték a megyegyűléseket, megyebálokat. 1921-ben indultak meg a tisztviseelőtelep munkálatai, ahol összesen tizenkilenc ház épült, majd 1927-ben elkészült az emeletes postahivatal, és ugyanebben az évben nyitotta meg kapuit a háromszázötven férőhelyes Apolló Mozi, melynek Makk Kálmán – Makk Károly filmrendező édesapja – volt a tulajdonosa.

1928 októberében nyílt meg Bihar Vármegye Gróf Tisza István kórháza és ugyanekkor, az országban másodikként alakították meg a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálatot és Védőnői Szolgálatot. Fejlődött az oktatás, 1927-re elkészült a polgári fiúiskola emeletes épülete, majd 1928 szeptemberében adták át a szintén emeletes református elemi iskolát.

1927-től működött a Magyar Királyi Téli Gazdasági Iskola. 1927 októberében személyesen Horthy Miklós kormányzó avatta fel a berettyóújfalui járás Levente Egyesületének leventeházát, az ország első ilyen funkciójú épületét. A modern, úszómedencével ellátott épület a leventeoktatóknak és a téli gazdasági iskola növendékeinek biztosított szállást, egyben a község kultúrháza is volt.

Már 1925-re elkészült a korszerű honvéd laktanya és 1927-ben adták át a forgalomnak a korábbi fahíd helyett a Berettyón átívelő acélszerkezetes közúti hidat. Működött az úri kaszinó, a gazdakör, az iparosok és kereskedők köre, hangyaszövetkezet, három takarékpénztár, két gyógyszertár, gőzmalom, bőrgyár, cserépgyár, terménykereskedések, önkéntes tűzoltó egyesület. Fellendült a kulturális élet, több napilap és folyóirat kiadása is ekkor indult: Bihari Újság, Bihar népe, Bihar.²⁷⁹⁴

Ez a fejlődő városkép, pezsgő társadalmi és kulturális élet fogadta a 25 évesen joggyakornokként idekerülő Barcsay Lászlót. Napirenden voltak az összejövetelek, a társasági életet a tisztviseelő feleségek kormányozták, és a bálokból kapós volt a fiatalember, hiszen az öregek politizáltak és inkább kártyáztak a tánc helyett. A régi község háza földszintje adott helyet a kaszinónak, ahol gyakran megfordultak egy kártyapartira vagy politikai eszmecserére katonatisztek, vármegyei tisztviseleők, jegyzők, bírók, ügyvédek, földbirtokosok. A kaszinó Berettyóújfaluban is a férfias társas élet kedvelt helyszíne volt, hiszen *„izgalmas időkben kell egy enyhelynek lenni, melynek küszöbén a politikai pártok fegyvereiket lerakva, békésen érintkezhessenek.”*²⁷⁹⁵

2794 KÁLLAI Irén, *Berettyóújfalú az újkőkortól napjainkig*, Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Igazgatósága, Berettyóújfalú, 2011, 56-67. oldal.

2795 Mailáth György emlékbeszéde 1873. február 19-én. In: *Széchenyi emlékezete – Serlegbeszéd a nemzeti kaszinóban 1864-1944*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 42. oldal.

A vármegye székhelyén nagy volt a bíróság tekintélye, egyrészt ítélkező tevékenységéből, másrészt történelmi előzményeiből adódóan.

A Berettyóújfalui Királyi Járásbíróság felállításának előzménye a bírósági rendszer egységesítéséről megalkotott 1871. évi XXXI. és XXXII. törvénycikk volt, amelyek alapján a járásbírósági rendszer részeként 1872. január 1-jén kezdte meg működését, majd 1895-től telekkönyvi hatóságként is működött, és a Nagyváradi Királyi Törvényszék alá tartozott.

Az új szervezet szerint az általános hatáskörű első folyamodású bíróság a Királyi Törvényszék lett.²⁷⁹⁶ A régebben szolgabírói hatáskörbe tartozott kisebb vagyoni értékű polgári perekben és kisebb bűnügyekben járásbíróságok jártak el. 1871-ben háromszázhatvan járásbíróságot szerveztek, utóbb azonban számukat szaporították. A járásbíróság mindig egyes bíróságként ítélt, ügykezelése felett az illetékes törvényszék elnöke gyakorolt felügyeletet. A járásbíróság ítélete ellen a törvényszékhez lehetett fellebbezni. A járásbíróságok a törvényszékektől fokozatosan átvették a telekkönyvek vezetését is, és mint telekkönyvi hatóság jártak el.²⁷⁹⁷

A Berettyóújfalui Királyi Járásbíróságon a polgári perekben a hónap két első keddi napja volt a tömegnap. A tömegnapos ügyeket átlagosan három hétre kitűzték, de lehetőség szerint még a tömegnapon megtartották az érdemleges tárgyalást is. Egy napra átlagosan 50-60 első tárgyalást és 5-6 érdemleges tárgyalást tűztek ki. A telekkönyvi kivonatok, másolatok kiadása 2-4 napot vett igénybe.²⁷⁹⁸

A bíróság elhelyezésére szolgáló vályogházhoz 1896-ban a telekkönyvi hivatal részére egy téглаépületet emeltek, majd 1902-ben új fogház is épült. 1912-ben kezdődött meg Orbán Ferenc építész tervei alapján egy emeletes épület kivitelezése, amely 1915-ben készült el, az épületszárnyak között virágoskerttel, parkszerű faültetésekkel. A bíróság az 1920-as trianoni változások után a Debreceni Királyi Ítéltábla illetékessége alá került.²⁷⁹⁹

2796 BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre, *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, A Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996, 216-218. oldal.

2797 STIPTA István, *A magyar bírósági rendszer története*, Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 1998, 127. oldal.

2798 BARCSAY László, *Emlékiratok IV. kötet*, Kézirat, Bihari Múzeum Adattára, 8. oldal.

2799 BARCSAY, *Emlékiratok IV. kötet i.m.* 6-19. oldal.

13. kép A járásbíróság utcafronti képe kép

14. kép A járásbíróság udvara

A 30-as években a Berettyóújfalui Királyi Járásbírósághoz harminchárom község tartozott, és személyzete huszonhat főből állt, amelyből négy fő volt bíró. A bírák általános tiszteletnek örvendtek, hetente 1-2 alkalommal maguk is látogatták a kaszinót. Egy ilyen estén vonta kérdőre Szilágyi Lajos főispán²⁸⁰⁰ Barcsay Lászlót, hogy hogyan mondhatta ki őt hibásnak a válóperében. A bíró válasza pedig nem lehetett más, mint az igazság, hiszen a tanúként meghallgatott szobalány vallomása szerint reggel bemenne látta, ahogyan a főispán úr a papucsával püföli a feleségét.

A bírák tehát valóban függetlenül ítéelhetek, tudta ezt a főispán maga is, így semmilyen következménye nem lehetett a döntésnek. A bírának egyébként nem sok kapcsolatuk volt a vármegyei tisztviselőkkel, de ha valamilyen nagyobb összejövetel, bál volt, oda a bíróságot is meghívták.

1933 szeptemberében Szilágyi Lajos főispáni beiktatásakor nagy fogadást rendeztek. A bírói kar illően kívánta megmutatni magát, ezért megfogadták a legjobb szabót, szmokingot csináltattak, feleségeiknek új estélyi ruhát, és úgy vonultak be az ünnepélyre, amikor már a vendégek jó része is ott volt. Meg is lepődött a főispán és úgy fogadta a bírákat, mint tekintélyes urakat.

²⁸⁰⁰ Szilágyi Lajos (1882-1942) Berettyóújfalui országgyűlési képviselője, majd főispán és főrendiházi tag. KÁLLAI i.m. 56. oldal.

15. kép A járásbíróság személyzete a 30-as években

16. kép A bírói kar ebédel

Barcsay úgy emlékszik vissza ezekre az időkre, hogy a bírának különös státusa volt. A bírót külön fizetési osztály illette meg, amely nem volt azonos az állami tisztviselőével, bírót nem lehetett, csak saját kérelmére áthelyezni. A bíróság döntéseire a vármegye hivatalosan nem tudott befolyást gyakorolni, de nem is akart. A bírák akkoriban egymást tegezték, de kívülállók számára „nagyságos” cím járt a bíróknak, az ötödik fizetési osztálytól pedig „méltóságos” cím. A kezelőket vezetéknévükön és úrnak szólították, míg a bíróságon dolgozó nőket kisasszony vagy asszonyom megszólítás illette.

17-18. kép A bírói kar szalonnát süt (jobb szélén dr. Barcsay László fiatal bíró)

Barcsay joghallgatóként és bíróként is a magánjogot kedvelte. A magántulajdont szent dolognak tartotta, és ha az ügy eldöntése megkívánta, akkor a helyszínen tartotta meg a tárgyalást. Abban az időben még nem volt annyi autó, ezért két fiákeren ment ki a bíróság a helyszínre. Az egyiken ült a bíró, a jegyző meg az ügyvédek, a másikon a szakértők, nehogy útközben befolyásolhatóak legyenek. Az ebédet, tízórait vagy dzsentrí családoknál vagy papoknál költötték el. A szívélyesebb vendéglátás egyházi részről volt, nem ritkán negyven fogással, 3-4 óráig is eltartó hivatalos ebédrel. Heccelték is a fiatal Barcsayt, hogy „milyen bíró

az, aki még egy liter pálinkát sem bír el”, ő pedig mint afféle szigorú bíró ember, nem szívlelte ezeket a lakomákat mondván, ezek nem maradhatnak gyanú nélkül a bíró részrehajlását illetően. Ezért az ilyen meghívásokat úgy próbálta kikerülni, hogy a kocsmában már jó előre megrendelte az ebédet. Büszke is volt rá, hogy nem a fiatal Barcsay Lászlót látták ő benne, hanem a bíróságot.

4. CSALÁDI ÉLET

Dr. Barcsay László 1926-ban kötött házasságot Székely Anna tanítónővel, házasságukból két gyermekük született, Anna és László.

A királyi járásbíró hivatásán és családfői teendőin kívül is rendkívül szerteágazó érdeklődést mutatott. Középiskolás korától kezdve fényképezett, mindig volt kis fotólaborja, ahol maga hívta elő, nagyította és keretezte felvételeit. Közel hatszáz darabból álló üveglemez és síkfilm archívumot hagyott hátra. Feleségével sokat utaztak, vonattal bejárták a Felvidéket, gyakran túráztak a Magas Tátrában. 1926-tól tagja volt a Királyi Magyar Természettudományi Társulatnak is. Színházba, hangversenyre vagy nagy bevásárlásra Budapestre jártak, de kitűnő boltok voltak már akkor Újfaluban is, Glück Márton drogériája és játéközlete, Zádor Márton divatáruháza és Konrád József – Konrád György író édesapjának – vaskereskedése.

A Barcsay család a 30-as évek elején László testvérének, Károlynak a tulajdonában álló házban lakott. A két gyermek születése után 14 000 pengő kölcsönt felvéve építkezni kezdtek és 1937 nyarán költöztek be a villaszerű épületbe. Barcsay a lakóháza mellett arborétumnak beillő kertet létesített, amely jelenleg is védetség alatt áll.²⁸⁰¹ A kertben több száz rózsafajta volt, orvos barátjával rózsanemesítéssel is foglalkoztak. Saját meteorológiai észlelőállomást is működtetett, amelynek adatait rendszeresen feljegyezte.

²⁸⁰¹ A Hajdú-Bihar megyei Tanács 1975. június 10. napján kelt határozatával a kertet természetvédelmi területté nyilvánította a különleges növénygyűjtemény és a fák, cserjék megóvása érdekében.

19. kép Barcsay által készített játékok gyermekeivel

20. kép Lombfűrészrel kivágott ládika

Barcsay kiválóan tudott zongorázni, hegedülni, saját kottázású nótakönyvei is fennmaradtak. Amatőr asztalos is volt, lakberendezési tárgyaktól gyermekjátékokig sok mindent készített. A Németországból megrendelt mintaívek alapján lombfűrészrel kivágott falemezekből különleges ládikákat, szekrénykéket állított össze. Mint „tudós bírótól”, nem állt távol a természettudományokon kívül a történettudomány sem. Nadányi Zoltán felkérésére 1938-ban a Bihar vármegye monográfia részére megírta „Az igazságszolgáltatás története Bihar vármegyében” című fejezetet.²⁸⁰²

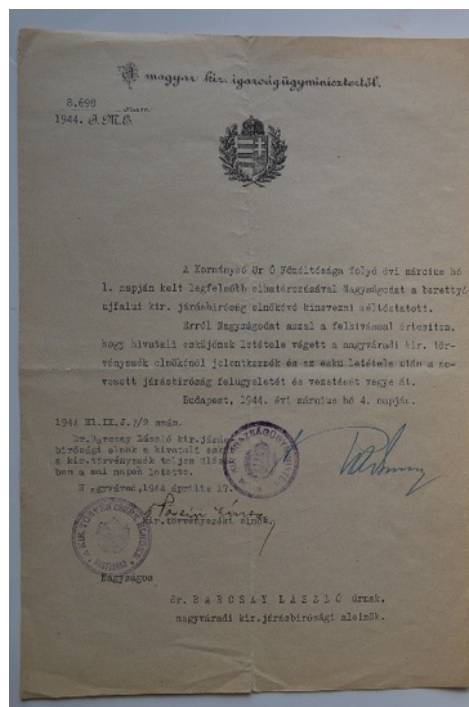
5. AZ ELNÖKI KINEVEZÉSTŐL A KÉNYSZERNYUGDÍJAZÁSIG

A 30-as évek viszonylagos nyugalma egy újabb háború rémképe vetült. Barcsaynak a Magyar Királyi Igazságügyminiszter 1939. július 8-án járásbíróvági elnöki címet adományozott. A korosodó bíró tiszteletnek és szeretetnek örvendett. Családjával kedvelt vendéglátója volt szombat esténként a társasági életnek.

²⁸⁰² Lásd: NADÁNYI Zoltán, *Bihar Vármegye*, Budapest, 1938, 330-341. oldal.

21. kép Vacsora Barcsayéknál

22. kép
Kinevezés a Berettyóújfalvai Királyi
Járásbíróság Elnökévé

A bíróságon rendben folyt az ítélkezés, változást csak az 1940. augusztus 30-án megszületett második bécsi döntés hozott, melynek értelmében Magyarország visszaszerezte Romániától a trianoni békével elcsatolt Észak-Erdélyt és a Partium egyes részeit. Ezt követően a Berettyóújfalvai Királyi Járásbíróság ismét a Nagyváradi Törvényszék illetékessége alá került.

23. kép Dr. Barcsay László járásbíró tárgyal

Mivel Bihar vármegye székhelye újból Nagyvárad lett, így a közigazgatás, a közhivatalok is visszaköltöztek Váradra.

Barcsay László élete is megváltozott ezekben az években, mivel 1941. július 30-án Horthy Miklós kormányzó a Berettyóújfalui Királyi Járásbíróság elnökévé nevezte ki. A kinevezésről tudósító Bihari Hírlap méltatta az elnököt, *„aki úgy a községben, mint az egész járásban általános tiszteletnek és szeretetnek örvend, kinevezése így a legszélesebb körökben keltett őszinte örömet”*. A hírlapíró megjegyzi, hogy *„Barcsay jogi tanulmányai elvégzése után azonnal bírósági szolgálatba lépett, s pályáján kiváló képzettsége és szerénységgel párosult szorgalma révén gyorsan haladt előre. Aránylag fiatalon kapta meg az elnöki címet, s bízott most meg végleges formában a volt megyeszékhely járásbíróságának vezetésével”*.²⁸⁰³

Bírósági vezetői képességeit rövid idő elteltével Nagyváradon is megmutathatta, mivel 1941. július 26-án a kormányzó a Nagyvárad Királyi Járásbíróság alelnökévé nevezte ki. Megbízatása 1944 márciusáig tartott, amikor a fokozódó háborús helyzetben újból a Berettyóújfalui Járásbíróság elnökévé nevezte ki a Magyar Királyi Igazságügyminiszter, felmentve a Nagyvárad Királyi Járásbíróság alelnöki állása alól.

1944 márciusában megkezdődött Magyarország német csapatok általi megszállása, majd 1944 őszére az ország keleti része hadszíntérré változott.

1944. október 6-án megindult a második ukrán front több mint három hétig tartó debreceni hadművelete és a szemben álló felek főerői Nagyvárad és Debrecen

²⁸⁰³ Bihari Hírlap, I. évfolyam, 1941. július, Magánarchívum.

körzetében csoportosultak. A szovjet csapatok október 12-én elfoglalták Nagyváradot és előrenyomulásukat Berettyóújfalu irányában folytatták. A térségben kibontakozó debreceni páncélos csata méreteire jellemző, hogy abban mintegy ezer harckocsi és rohamlöveg vett részt. Berettyóújfalunál a VI. Szovjet Harckocsi Hadsereg nyomult előre, meghátrálásra kényszerítve a német haderőt és október 17-én a kivonuló német csapatok után elfoglalta Berettyóújfalut. 1944 októberében a szovjet és román megszállás következtében Nagyvárad és Bihar vármegye jó része szovjet katonai, majd román polgári közigazgatás alá került.

A háború gyökeresen forgatta fel a Berettyóújfalui Királyi Járásbíróság és Barcsay László elnök életének mindennapjait is. A rendkívüli események hatására 1944 szeptemberétől naplót vezetett, papírra vetve benyomásait, élményeit, saját szemszögéből értékelve a körülötte történeteket. Mint hivatástudattal bíró elnök aggódott bírósága sorsáért, az eseményeket vezetőként élte meg, és így hozta felelősségteljes döntéseit. Naplója révén feltárulnak előttünk a háborús harcoktól szenvedő község mindennapjai, a front elvonulása után újrainduló élet gyötrelme, de tanúi lehetünk egy ember átalakulásának is, hogy az események hatására hogyan válik a magabiztos, hivatásszerető bírósági elnökből kiszolgáltatott, szorongó kisember.

Barcsay, mint a bíróság elnöke végig a helyén maradt, még akkor is, amikor a község hadszínterré változott. Minden tekintélyét latba vetve tartotta össze a bíróság dolgozóit, példát mutatva nekik helytállásból, megőrizve ezáltal a bíróság működésének folytonosságát, ameddig csak lehetett. Bírói munkáját, vezetői teendőit a lehető legkomolyabban vette és képviselte ezt a község elöljárói, avagy a megszálló csapatok vezetői előtt is, nemegyszer veszélybe sodorva magát.

A történelem fintora, hogy sorsa mégsem ezekben a vészterhes években rendült meg, hanem az új államrend berendezkedését követően, 1950 novemberében, amikor végelbánás alá vonták, mivel magatartása és tevékenysége nem felelt meg a népi demokrácia követelményeinek.

6. HÁBORÚS HARCOK BERETTYÓÚJFALUBAN

A Berettyóújfalui Királyi Járásbíróság kiürítésének lehetősége már 1944. szeptember 14-én felmerült, amelyhez az elnök negyven darab faládát rendelt meg, ezek azonban soha nem készültek el. Egy beosztott járásbíró szeptember 26-án követelte az elnöktől a kiürítés megkezdését, Barcsay azonban ennek

természetesen nem tett eleget. Folyamatos volt az egyeztetés a községházán a főszolgabíró, valamint az összes polgári hatóság, hivatal, iskola, közintézmény vezetői között az esetleges kiürítésről, de ehhez semmilyen eszköz nem állt rendelkezésre.

Szeptember 26-án teljes fejetlenség uralkodott el a községben, mivel az előrenyomuló szovjet hadsereg támadásai miatt Nagyvárad felől szekéren, autón és gyalog menekültek mind a közhivatalok, közintézmények, de a magánszemélyek is. A félelem átragadt a berettyóújfaluiakra is, az utcákon autók, szekerek álltak össze-vissza és vég nélküli szekérsorok indultak Budapest felé. A veszélyhelyzet ellenére Barcsay elnök határozottan megkívánta dolgozóitól, hogy mindenki maradjon a helyén és végezze a dolgát. Nagyváradon ekkor már a bíróságok és a fogház működése is megszűnt, a rabokat szabadon engedték, a bírói és hivatalnoki kar nagy része eltávozott a városból. A Nagyvárad Királyi Tábla elnöke szóbelileg üzent Barcsaynak, hogy intézkedjen saját belátása szerint, semmilyen parancsot nem ad a Berettyóújfalui Járásbíróságnak, hiszen még a nagyváradai bíróságok anyagi kiürítése sem volt megoldva szállítóeszközök hiányában.

Szeptember 27-én az elnök a bírósági dolgozók fizetéséért emel szót, de semmilyen biztatást nem kap, hogy október 1-jén fizetést kapnának, ennek ellenére a bíróság személyzete kivétel nélkül nyugodtan folytatja a munkáját. Október 8-án nyugtalanító hírek érkeztek a frontról. A katonaság szerint az ellenséges csapatok Püspökladányig jutottak, és csak Debrecen felé lehet menekülni, de célszerűbbnek látták, ha mindenki marad. Ugyanaznap délután a német hadbíróság Barcsay elnök tiltakozása ellenére bejelentés nélkül elfoglalta a járásbíróság épületének földszintjét és a telekkönyvi betéttárat. Az elnök az eljárásan annyira felháborodott, hogy nyakkendőt kötve biciklire pattant és a bíróságra karikázott személyesen tiltakozni a történetek miatt. A tiltakozás természetesen eredménytelen volt, mély megrendülést kiváltva Barcsayból, hogy ilyesmi egy jogállamban megtörténhet.

Másnap újra borzalmas pánik tört ki azt hallva, hogy az orosz csapatok elérték Sápót és Komádi felől nagy tűz is látszott. Ekkor már azok is menekülésre készültek, akik addig még a maradást tanácsolták. A bírósági dolgozók közül eltávozott két járásbíró, valamint a telekkönyvvezető. Barcsay részéről fel sem merült a menekülés gondolata, csak családja nőtagjait szeretne volna biztonságban tudni. Estére folyamatossá válik a gépfegyverropogás, majd

október 10-én reggelre a magyar hadtest-parancsnokság eltűnik a községből. Elmegy a főszolgabíró, a jegyző és a járási őrnagyparancsnok is, megszűnik a postai telefonszolgálat. Egész nap folyik az ágyúzás, az itthon maradók szorongó érzésekkel a teljes bizonytalanságban próbálnak aludni három nap álmatlansága után.

Október 11-én félelmetes nyugalom szállta meg a községet. Az utcák kihaltak, minden zárva volt. Éjszaka kirabolták a bíróság bűnjelkamráját, de folyamatos a lopás, a lövések által rongált és elhagyott házakból visznek mindent, ingóságot, állatokat.

Barcsay elnök a reá rótt igazgatási teendőknek megfelelően még ebben a kialakult helyzetben is a feltört bűnjelkamra leltározását szeretné, de október 12-én délben ismét ágyúzás kezdődik, amely minden munkát megakadályoz. Barcsay családjával egész nap és éjjel a szalonban a földön fekvé vája a csata végét. A támadás azonban nem enyhül. Október 13-én és 14-én is egész nap és éjjel állandóan folyik a harc, ágyúzás és gépfegyvertűz között telnek az órák. A frontvonal a szeretett Barcsay-ház kertjét is elérte, a ház körül ágyúkat állítottak fel, gépfegyvereket ástak be, ahonnan ontják a tüzet, betörnek az ablakok, a tető és a hálószoba telitalálatot kap, már-már kibírhatatlan az állandó pergőtűz.

Október 15-én hajnalban német katonák törték be az előszoba ajtót, de látván, hogy a család ott tartózkodik, nem foglalták el a házat. Félve a helyzet rosszabbra fordulásától, Barcsay feleségével, két gyermekével és a szomszédokkal együtt a közelben lévő kórház pincéjébe menekül. Akkorra ott már legalább ötszáz ember zsúfolódott össze a félelemtől, hiszen folyamatosan lőtték a kórházat, élelmiszerük alig volt, és a sebesültek ellátása is akadozott. A kórház helyben maradt két orvosa közül az egyik, a későbbi belügyminiszter dr. Zöld Sándor²⁸⁰⁴ volt, aki nem mozdult ki lakosztályából, a sebesült katonák és civilek ellátását, kötözését a nővérek végezték.

Október 16-án estére a kórház udvarából a német tankok elvonultak és másnap reggel orosz katonák nyomultak a kórház pincéjébe. Fegyvert és német katonákat kerestek, közben begyűjtötték a megrémült, életükért aggódó

2804 Zöld Sándor (Nagyvárad, 1913. május 19. – Budapest, 1951. április 20.) politikus, orvos. 1942-től a Berettyóújfalui Kórház Belgyógyászati osztályán beosztott orvos, a front átvonulása után 1944 októberétől Bihar Vármegye főispánja, majd tagja az ideiglenes nemzetgyűlésnek, országgyűlési képviselő, a belügyminisztérium politikai államtitkára az ideiglenes nemzeti kormányban. 1950. június 23-ától belügyminiszter. MARKÓ László (főszerkesztő), *Új magyar életrajzi lexikon*, Helikon Kiadó, Budapest, 2007, 1488. oldal.

emberek óráit, gyűrűit. Mindenkit kizavartak a pincéből, de végül erőszakra nem került sor, az embereket hazaengedték.

A Barcsay család hazaérkezve döbbenten látta, hogy a ház tele van katonákkal, mindent feldúltak, éppen a kamrából hordták és ették a befőtteket. Az oroszok már valóban a spájzban voltak.²⁸⁰⁵

Végül a lakóházat átengedték a családnak, de a katonaság megszállta a korábbi arborétumi szépséget már csak nyomokban idéző kertet. A faluban általánossá vált a rablás, a nőkkel szemben is erőszakosságok történtek, a református templom előtt agyonlőtték Oláh Zsigmond segédlelkészt.

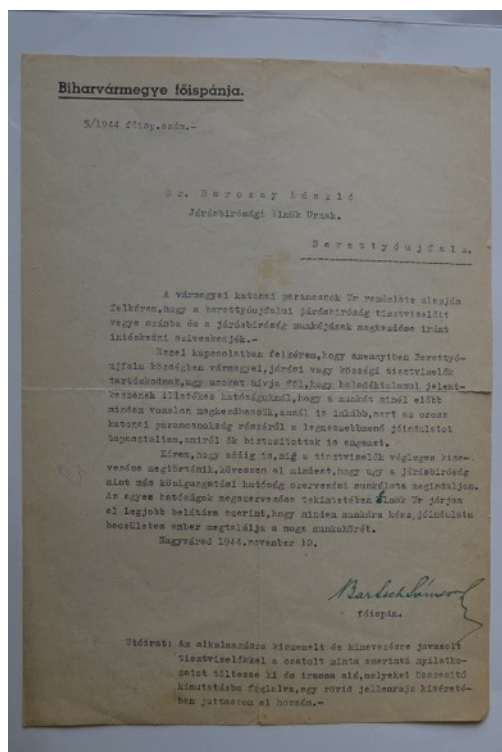
A következő napokban mindenkit kényszermunkára vittek. Takarították a romokat a kórházból, fát vágtak, vizet hordtak. Az emberekre egy németül tudó orosz tiszt ügyelt, és amikor Barcsayról kiderült, hogy a bíróság elnöke, őt hazaküldte, de a következő napon már nem járt ilyen jól. Édesanyjához menet orosz katonák fogták el és kényszerítették arra, hogy a bíróságról a bútorokat a szemétdombra hordják ki. Mivel ellenállt, tettleg is bántalmazták. Végül a katonák dobálták ki a bíróság bútorait és az iratokat az udvarra, az épületben pedig katonai kórházat rendeztek be. Barcsay a járásbíróság itthon maradt személyzetével próbálta menteni a bírósági anyagokat, és október 26-án a bíróság dr. Fekete Kálmán ügyvéd üresen álló házába költözött át. A járásbíróság elnökét Berettyóújfalu község katonai parancsnoksága egyébként megbízta a bíróság ügyeinek további vezetésével, azzal, hogy munkakörében a katonai hatóság részéről is támogatást kap. Barcsay részére igazolványt állítottak ki, amely feljogosította őt, hogy ezeknek a munkáknak az elvégzését zavartalanul folytathassa és más munkára igénybe venni nem lehet. Az igazolványt magyar és orosz nyelven is kiállították.

A bírósági bútorokat a katonaság fekvőhely céljára feldarabolta, az iratok egy részével fűtöttek, az udvarra kidobált iratokat áztatta az eső, de mindenféle kórházi, részben fertőző anyagokkal is be voltak mocskolva. Barcsay a bíróság dolgozóival a katonák gorombaságainak kitéve személyesen horda át a menthető iratokat a bíróság elhelyezésére szolgáló épületbe, és munkája eredményeként kevés hiánnyal sikerült megmenteni a telekkönyvi betéttárat, az irattár egy részét, valamint néhány darabot a bíróság bútorzatából és felszereléseiből. Ekkorra már lakóházát is elfoglalta a katonaság, az udvar mészárszékké változott, az elrabolt állatokat leölték, fejeiket, beleiket az udvaron szórták szét. November 7-én az

2805 „A tizedes meg a többiek” című magyar filmvígjáték, 1965. Rendezte: Keleti Márton.

orosz katonaság egész nap mulatott, a teljes lerészegedésig italoztak, mindenkibe belekötöttek, így a falu lakossága behúzódvá várta sorsa jobbra fordulását. A következő napokban aztán teljessé vált az anarchia, az elhagyott lakásokból mindent elhordtak, Barcsay is több, szomszédos családot kényszerült befogadni lakóházába.

November 12-én reggel futár hozza Bartsch Sándor, Bihar vármegye főispánjának levelét, amelyben felkéri az elnököt a járásbíróság tisztviselőinek számbavételére, továbbá hogy tegye meg intézkedéseit a járásbíróság munkájának megkezdése iránt. A felkérés azonban több is volt ennél, hiszen arra is felhatalmazta Barcsayt, hogy amennyiben Berettyóújfalu községben vármegyei járási vagy községi tisztviselők tartózkodnak, úgy azokat szólítsa fel az illetékes hatóságoknál történő haladéktalan jelentkezésre, hogy a munkát minél előbb minden vonalon meg lehessen kezdeni. Az egyes hatóságok megszervezése tekintetében a legjobb belátása szerinti eljárást kért annak érdekében, hogy minden munkára kész jóindulatú, becsületes ember megtalálja a maga munkakörét.

24. kép Bartsch Sándor levele

25. kép
Háborús károk Berettyóújfalu főutcáján

November 12-én meghal Barcsay László édesanyja, de szinte megrendülni sincs ideje, a háborús viszonyok miatt azonnal intézkedni kell, így másnap, november

13-án délután tartják meg a temetést.

A főispáni felkérésnek Barcsay azonnal igyekszik lehetőségeihez képest eleget tenni, 1944. november 15-én összesítő kimutatást küldött Bartsch Sándornak a kinevezésre javasolt tisztviselőkről. Beszámolt róla, hogy a bíráskodás rendes ügymenete még nem folyhat, nem működik a főszolgabíróság, az adóhivatal, a közjegyző és a postahivatal sem. A rend fenntartásáról akkor a nemzetőrség gondoskodott, de Barcsay javaslatot tett az itthon maradt nyugdíjas csendőrraltisztekből ideiglenesen fegyver nélkül felállítandó csendőrségre, hogy a faluban a rendet és fegyelmet minél előbb vissza lehessen állítani. Alig küldte el tájékoztató jelentését, az események olyan gyorsan változtak, hogy a november 23-án kelt főispáni válaszevél már azt közölte, időközben az orosz katonai hatóságok intézkedése folytán a volt trianoni területre eső Bihar megyei járások közhivatalainak megszervezése nem tartozik a hatáskörébe, ezért a kimutatást visszaküldte Barcsay Lászlónak.

November 18-án az orosz katonai kórház kiürítette a bíróság épületét, de borzalmas állapotokat hagyott maga után. A bútorok tönkrementek és mivel az épületben nemi betegeket gondoztak, szükségessé vált a teljes fertőtlenítés.

A már meglévő háborús károkat csak fokozta az orosz katonaság hadikórházának pusztítása. A bíróság épületének megrongálódott a tetőzete, amelyet kölcsön anyagok felhasználásával sikerült ideiglenesen megjavítani, az ablakok kitörtek és a helyiségeket az undorító beszennyeződésektől önfeláldozó munkával, gyakran egészségük veszélyeztetésével a bíróság dolgozói tisztították meg, mivel pénz és munkaerő híján a bíróság a saját maga erejére volt utalva.

November 18-án dr. Zöld Sándort főispánná nevezik ki, feladata, hogy kinevezze az új hivatalnokokat, de teljes a bizonytalanság, hogy a bírósági dolgozókat egyáltalán ki kell-e nevezni újra, és hogy ezt a főispán megteheti-e.

December 12-én össze is vitatkozik Barcsay a főispánnal, hivatkozva arra, hogy ő maga is főispáni megbízás nélkül október 26-a óta végzi a bíróság dolgait, dr. Zöld Sándor pedig csak ezután lett főispán. A vitának következménye is lett, mivel december 18-án este egy nemzetőr jelent meg a bíróság elnökénél és felkísérte a főispánhoz, ahol egy orosz női katonatiszttel szinte kivallatták politikai pártállása felől, illetve hogy hogyan képzei el a jövő Magyarorszáát. A talpig úriember Barcsayt sértette, hogy belépésekor vendéglátói fel sem álltak, a minimális tiszteletet sem adták meg a bíróság elnökének. Természetesen a válaszei sem

tetszetek, de egy óra nyaggatás után hazaengedték. Barcsay naplóbeli jegyzetei szerint az új főispán, dr. Zöld Sándor fiatal, tapasztalatlan, tudatlan, képzetlen, és még ha volna is valami jóakarat benne, neveletlen és szemtelen is. Csak elméleti kommunista, gyakorlati nem tud lenni, hiúság van nála és hatalmi túltengés.

Ezekben a napokban Berettyóújfaluban is megindultak a pártszerveződések, először a Magyar Kommunista Párt alakult meg, majd a Független Kisgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt is megkezdte szervezőmunkáját a községben. A bíróságon közben folyamatosan zajlott a takarítás, a kidobált iratok között még emberi végtagok is voltak, a bíróság dolgozói a legborzalmasabb piszokban végezték a felújítást.

December 16-án megjelent az ideiglenes nemzetgyűlés előkészítő bizottságának kiáltványa a nemzetgyűlési választásokról, majd a felálló ideiglenes nemzetgyűlésben Berettyóújfalut négyen képviselték.

Bár december 22-én megalakult az ideiglenes nemzeti kormány Debrecenben, a háborús viszonyok miatt Berettyóújfaluig csak kósza hírek értek el, az embereket inkább a napi élelem beszerzése foglalkoztatta. Mindenféle szóbeszéd terjedtek a harctéri eseményekről, és folyamatosan hallatszott az ágyúk mormolása, esténként az utcákon az orosz katonák lövöldöztek, a község lakossága próbálta túlélni a helyzetet.

Az addig jó módban élő Barcsay családnak soha nem volt még ilyen szomorú karácsonya. Hiányzott a nemrég elhunyt édesanya, bizonytalan hírek jöttek testvéreiről, a rokonságról és el kellett viselni más családokat is a kényszerű együttlakás miatt. Az ajándékba kapott karácsonyfát csak két gyertyacsonk világította meg, alatta szegényes ajándékok, egy könyv, egy ceruza, egy szappan és néhány szem savanyú cukor. Karácsony első napján a belügyi államtitkárrá kinevezett Zöld Sándor politikai gyűlésen számolt be a nemzetgyűlés eredményeiről. A felszólaló nemzetgyűlési képviselők szidják a régi rendszert, ígérve a változást, hogy *„most már a nép lesz az első, mert minden ember egyforma.”* A közhangulatot sikerül felhergelni, mert a gyűlést gyakran szakítják meg *„halál rájuk, felakasztani őket”* kiáltások. Az illemre és tiszteletre mindig ügyelő Barcsay epésen jegyezte meg, hogy a gyűlésen mindenki feltett kalappal, pipázva és köpködve ült a bűdös levegőben.²⁸⁰⁶

December 27-én megalakult a községi nemzeti bizottság, amely ezt követően

2806 BARCSAY, *Emlékiratok IV. kötet i.m.* 6-19. oldal.

kísérletet tett az államhatalmi funkciók gyakorlására.²⁸⁰⁷ Az első gyűlésre Barcsayt is meghívták. A főszolgabíró, aki korábban bankigazgató volt, bejelentette, hogy az önkormányzatok szerepét a községi, járási és megyei nemzeti bizottság veszi át és minden réteg képviselve lesz, nemcsak a pártok, hanem minden hivatal és az érdekképviselők is. Néhányan sokallják a bizottságban az értelmiséget, és Barcsay egy szerény beszólására Bárdos János asztalosmester, az ideiglenes nemzetgyűlés kommunista képviselője helyre is teszi az elnököt, hogy *„nincs már a régi törvény, mert népbíróság lesz.”*

December 28-án végre visszaköltözik a bíróság saját épületébe, de a bútorok java hiányzik, az ablakok kitörve, fa és szén hiányában a helyiségek hidegek, a fogházat pedig a rendőrség vette át, hogy ott politikai foglyokat helyezhessen el.

A legszomorúbb karácsonyt követi a legszomorúbb szilveszter. Távolról ágyúszó hallatszik, a rádió nem működik, kevés vigasz az egy liter bor és egy üveg parádi víz.

7. VAJON MIT HOZ AZ ÚJ ÉV!?

Szóbeszédet, hogy Barcsay, mint megbízhatatlan egyén listára került. Az a hír is terjed, hogy többek aláírásával feljelentették. Szomorúan írja 1945. január 2-i naplóbejegyzésében: *„Érthetetlen az emberek rosszakarata, itthon maradtam, a faluval együtt szenvedtem, semmi pártnak tagja nem voltam, semmiben részt nem vettem, soha a németekkel semmi kapcsolatban nem voltam. A bíróságot a pusztulástól megmentettem, előttem mint bíró előtt mindenki egyforma volt, kinek vagyok az útjában?”*

Az állítólagos feljelentésnek ekkor még nem lett következménye. A bíróságon lassan beindul a megszokott ügymenet. Mivel a zavaros napok alatt rengeteg lopás történt, nagyon sok büntető ügy indult, de sok polgári perbeli panaszos is fordul a bírósághoz.

Az épületben nagy a hideg, fa híján nem tudnak fűteni és bár a párthelyiségeket jól fűtik, a közéleti felügyelő a bíróság részére nem ad fát.

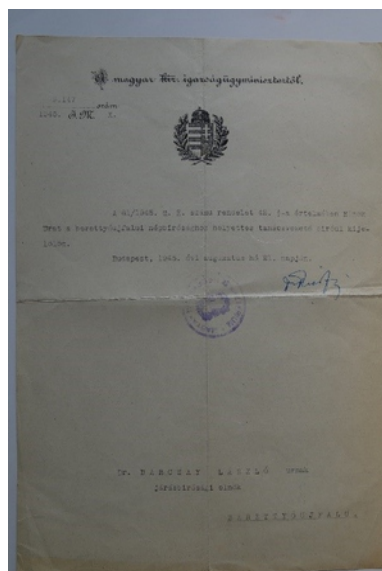
A nehézségek ellenére és az elnök személyes helytállása révén az itthon maradó és visszatérő dolgozókkal folyamatossá válik a bírósági munka. Vita csak azon van, hogy a bíróság Nagyváradhoz vagy Debrecenhez tartozik-e. Mivel intézkedés nem történt a Debrecenhez történő csatolás tárgyában, Barcsay kiáll amellett, hogy továbbra is Nagyváradhoz tartozik a Berettyóújfalui Járásbíróság. Az

²⁸⁰⁷ VARGA i.m. 516-517. oldal.

illetékességi vita másodlagossá válik azonban, amikor 1945. március 11-én újból költözni kényszerül a bíróság, mert a katonaság elfoglalja az egész épületet.

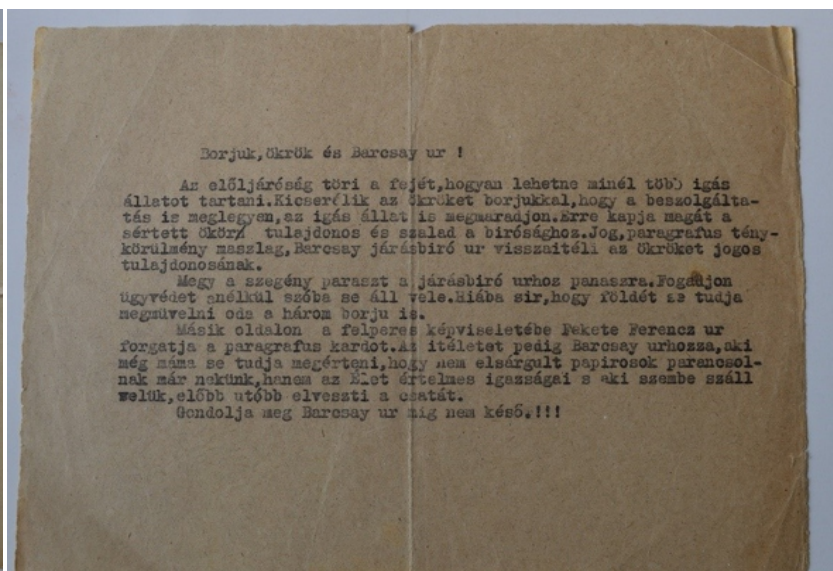
Április 19-én megalakult a Megyei Nemzeti Bizottság, majd májustól sűrűsödtek a politikai jellegű ütközések az egyes pártok között.²⁸⁰⁸

Május 9-én a község harangzúgásra ébredt, óriási vörös lobogó alatt nagygyűléssel ünnepelte a Kommunista Párt, hogy véget ért a háború. 1945 nyara az országgyűlési választásokra történő felkészülés lázában telik, egymást váltják a politikai nagygyűlések. Barcsay Lászlót a magyar igazságügyminiszter 1945. augusztus 21-ével a 81/1945. ME számú rendelet 42. §-a értelmében a Berettyóújfalui Népbírósághoz helyettes tanácsvezető bíróul jelölte ki.

26. kép

Kinevezés a népbírósághoz

27. kép

„Borjúk, ökrök és Barcsay úr!” plakát szövege

A Berettyóújfalui Népbíróság felállításáról a 2250/1945. ME számú rendelet rendelkezett, a bíróság azonban tényleges tevékenységét soha nem kezdte el.²⁸⁰⁹ Ennek okai máig tisztázatlanok, azonban Barcsay kijelölését feltehetően az a körülmény előzte meg, hogy a debreceni népügyész június közepén kelt jelentésében felhívta az igazságügyi minisztérium figyelmét arra, hogy a Berettyóújfalu Népbíróság még mindig nem működik, s a háborús és népellenes bűncselekményekkel gyanúsított letartóztatottak több hónapja a berettyóújfalui rendőrség őrizetében vannak anélkül, hogy ügyük elintézését nyert volna.²⁸¹⁰

2808 VARGA i.m. 521. oldal.

2809 MEZEY Barna (szerk.), *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 474-475. oldal.

2810 TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás*. In: GYENESEI József (szerk.), *Népbíróság-történeti tanulmányok*, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2011, 80. oldal.

A Berettyóújfalui Népbíróság megszűnését végül feltehetően a jogilag megfelelően képzett személyzet hiánya eredményezte, ámbár lehetséges, hogy a működés megkezdésének akadálya volt az egyik tag, Barcsay ellen 1945. szeptember 2-án megjelent plakát is. Október 18-án ugyanis az igazságügyminiszter megszüntette Barcsay Lászlónak a Berettyóújfalui Népbírósághoz akkor már tanácsvezető bírói kinevezését. A községi faliújságra kitett vörös csillaggal díszített „*Borjúk, ökrök és Barcsay úr!*” címet viselő plakát kiadását a kommunista párt vállalta magára. Az ügy előzménye volt, hogy a beszolgáltatásra kijelölt jószágok egy manipulált lista alapján új tulajdonoshoz kerültek, de a bíróság az érvényes jogszabályok értelmében visszaítélte azokat az eredeti tulajdonosoknak. Az elnöktől a párttitkár és az alispán is magyarázatot kért, kétségbe vonva az eljárás helyességét, továbbá felhívták a figyelmét arra, hogy „*a magántulajdon eltolódott.*” Barcsay kérte a rendőrséget a plakát eltávolítására, a tettes felderítésére, de a nyomozás csak ígéret maradt.

A Berettyóújfaluban igen nagy befolyást szerző Kommunista Párt tagjai nyilvánosan is hangot adtak ellenérzésüknek a bíróság működésével szemben, de az elnök hajthatatlan volt, hiszen Barcsay László polgári ügyszakos bíróként mindig is a magántulajdon szentségét és sérthetetlenségét hirdette. A névtelen plakátíró figyelmeztette Barcsayt, hogy „*gondolja meg, mert nem elsárgult papírosok parancsolnak már nekünk, hanem az élet értelmes igazságai és aki szembeszáll velünk, az előbb-utóbb elveszti a csatát.*”

A községben már Barcsay internálásáról suttoztak, és szeptember 20-án újabb plakát jelent meg a faliújságon. Ismét névtelen elkövető nehezményezi, hogy a menekülésből hazatért csendőrtiszt-helyettesnek a bíróság visszaítélte saját családi otthonát.

Szeptember 21-én Barcsay László a következő elkeseredett sorokat veti papírra naplójában:

„*A kommunista párt tagjainak egy része nagyon támadó. Mindenki fél, a terror mindenkit elrémít, pedig minél erősebb a terror, annál inkább közeledik a végéhez, terror természetes következménye ez, mert a kisebbség akarására támaszkodik. Bármilyen történet is, az egész világ megrendült, felkavarodott. A vihar múlóban van. A világ, az emberiség évezredek fejlesztette kultúráját semmi sem képes lerombolni. Hol van a végtelenség, az emberiségnek még sok évezredekig előre kell menni, tökéletesedni. A nyugati kultúra lassan, de biztosan fejlődött, fejlődik most is tovább. Ezt követi a keleti fejlődés is. Az orosz fejlődés az 1918. évi események miatt új irányt*

vett, a természetes lassú fejlődés helyett leromboltak mindent és újrakezdték. A gyerekek is így tesznek, letörli és újra letörli a palatáblát, egyszer csak tökéletesedni kezd, eldobja a táblát és papírra ír maradandóan, nem kell félni, az orosz is majd követi a nyugati fejlődést.”

Az 1945. november 4-én tartott nemzetgyűlési választásokat Berettyóújfaluban a Független Kisgazdapárt nyerte.²⁸¹¹ Nehéz tél következett, nem volt élelem, fűtőanyag, az emberek nélkülöztek.

1946. február 1-jén a nemzetgyűlés elfogadta a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvénycikket, amelynek 2. §-a kimondta, hogy Magyarország köztársaság. A magyar királyság megszűnésével a Berettyóújfalui Járásbíróság is elvesztette a királyi címet.

Május 19-én Barcsay Lászlót igazolóbizottság elé idézték, ahol ismertették vele azt a kétoldalas feljelentést, amelyet egy Kommunista Párt tagságú fiatalember írt alá. Bár 1945. március 14-én már alávetették egy igazolóbizottsági eljárásnak, és akkor igazoltnak jelentették ki, feltehetően az azóta tanúsított és a kommunista párt tagjainak nem tetsző magatartása miatt nem kerülhetett el egy újabb eljárást.²⁸¹²

1946. május 20-án a megjelenő 5000/1946. ME számú rendelet megszüntette az igazolóbizottságokat, de bevezette az úgynevezett B listát. A rendelet által alakított bizottságok feladata volt a magyar dolgozók képviseletében megtisztítani a közhivatalokat azoktól az elemektől, akik a magyar közélet és közigazgatás demokratikus voltát, eredményességét és olcsóságát akadályozták vagy terhelték.²⁸¹³ Barcsay ellen az eljárás ezután már az 5000/1946. ME számú rendelet alapján folyt.

1946 júniusában kihelyezett ülést tartott Berettyóújfaluban a Debreceni Népbíróság. Czece László ügyét tárgyalták, de a tárgyalás másképp folyt, mint a rendes bíróság előtt. A közönség állandóan a tetszését vagy nemtetszését nyilvánította, kiabálással, tapssal, mint a színházban. A közönség sorai között

²⁸¹¹ VARGA i.m. 522. oldal.

²⁸¹² Az igazoló bizottságokat a 15/1945. ME rendelet állította fel. Feladatuk volt, hogy felülvizsgálják a közalkalmazottak és tisztségviselők tevékenységét az 1939. szeptember 1-je óta eltelt időszakban. A vizsgálódás kiterjedt a közigazgatás különböző szintjeire, a bíróságokra, a közoktatásban dolgozóakra, a hadseregbe, az állami vállalatokra és intézményekre. PAPP Gyula, *Az igazoló eljárások és a háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon*, 170. oldal.

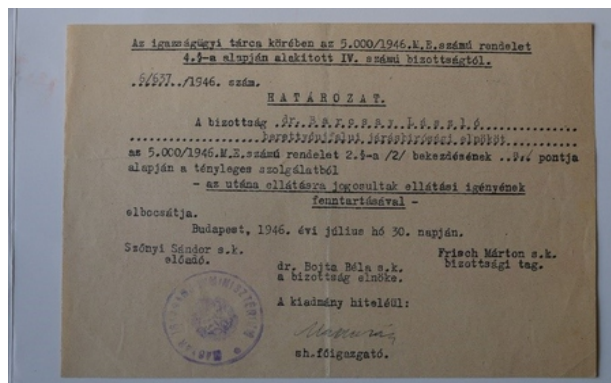
<http://allamszocializmus.lapunk.hu/tarhely/allamszocializmus/dokumentumok/pappgyula.pdf> (2016.10.01.)

²⁸¹³ PERCZEL Olivér, *Hogyan zajlottak a létszámcsoökkentések 1946-ban?*

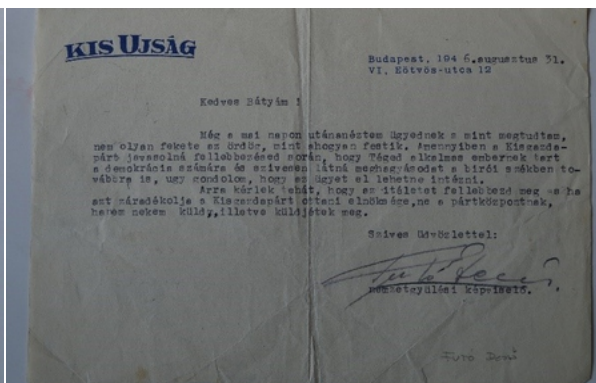
http://archivnet.hu/politika/hogyan_zajlottak_a_letszamsokkentesek_1946ban.html (2016.10.01.)

feltűnő Barcsay megjelenésével zavarba hozta a népbírószági tanács elnökét, Tomola Bélát, aki 1946-ig a járásbírószág elnöke volt. Az ügyész a vádlottra halálbüntetést kért, végül a bíróság ötévi börtönt szabott ki.

Barcsay Lászlóval szemben a B listázási eljárás 1946. július 30-án fejeződik be, amikor a tényleges szolgálatból azonnali hatállyal elbocsátották. A döntés általános felháborodást váltott ki és azonnal megindult a szervezkedés az elnök visszahelyezése érdekében.

28. kép
Határozat az elbocsátásról

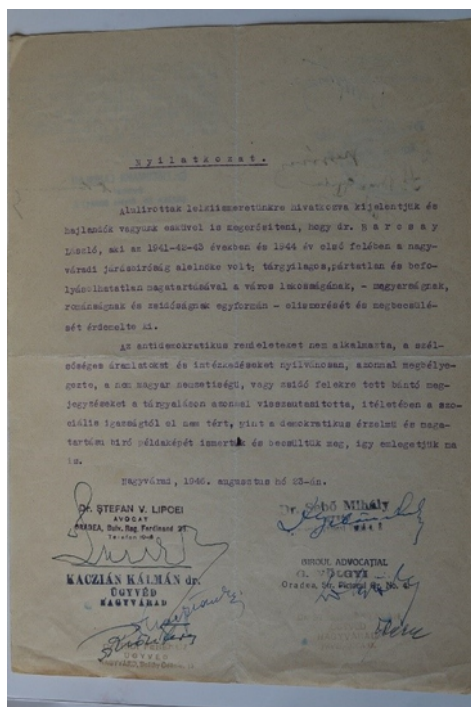

29. kép
Futó Dezső levele

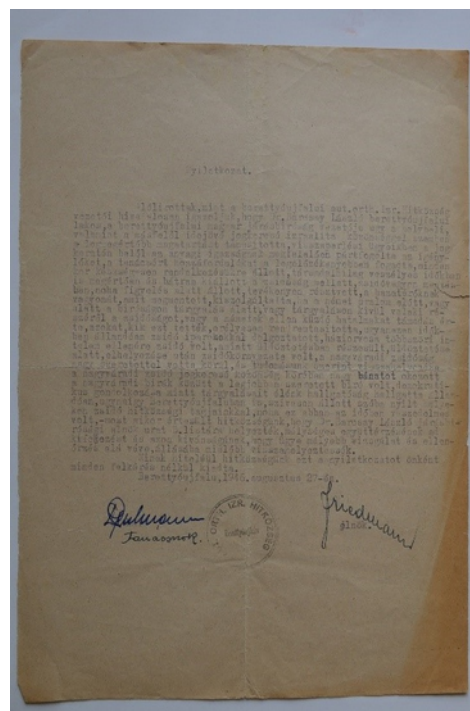
Augusztus 31-én Futó Dezső²⁸¹⁴ nemzetgyűlési képviselő a kisgazdapárt támogatását ígérve kéri Barcsayt a határozat elleni fellebbezésre. Számos levél, nyilatkozat készült berettyóújfalui, nagyváradi ügyvédektől, a berettyóújfalui izraelita hitközségtől, a Bihar Vármegyei Népi Szövetségről, amelyek mind az elnök mielőbbi visszahelyezését kérték.

A Nagyváradi Ügyvédi Kamara dékánja számos ügyvédtársával együtt nyilatkozatában hajlandó volt esküvel is megerősíteni, hogy „*dr. Barcsay László, aki a Nagyváradi Járásbírószág alelnöke is volt, tárgyilagos, pártatlan és befolyásolhatatlan magatartásával a város lakosságának, magyarságának, zsidóságának és románságának egyformán elismerését és megbecsülését érdemelte ki. Az antidemokratikus rendeleteket nem alkalmazta, a szélsőséges áramlatokat és intézkedéseket nyilvánosan azonnal megbélyegezte, a nem magyar nemzetiségű vagy zsidó felekre tett megjegyzéseket a tárgyaláson azonnal visszautasította, ítéletében a szociális igazságtól el nem tért. Mint demokratikus érzelmű és magatartású bíró példaképét ismertük és becsültük meg, így emlegetjük ma is.*”

²⁸¹⁴ Futó Dezső (1916-1994) politikus, újságíró, nemzetgyűlési képviselő. MARKÓ László (főszerkesztő), *Új magyar életrajzi lexikon II. kötet*, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001, 831. oldal.

30. kép
Nagyvárad üggyédek nyilatkozata

31. kép
A Nagyváradi Izraelita Hitközség levele

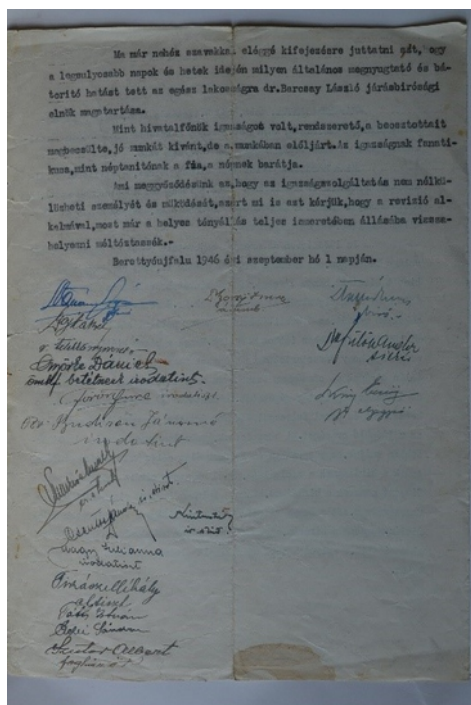
A Nagyváradi Izraelita Hitközség vezetői nyilatkozattal kívánták igazolni, hogy „dr. Barcsay László a társadalmilag veszélyes időkben is megértően és bátran kiállt a zsidóság mellett, a zsidó vagyon mentésében, noha figyelés alatt állt, tevékenyen részt vett, a hazatérőknek vagyonát, amit megmentett, kiszolgáltatta, ha a német uralom előtt vagy alatt a bíróságon tárgyalás alatt, vagy tárgyaláson kívül valaki részéről a zsidóságot vagy a németek ellen küzdő hatalmakat támadás érte, azokat, akik ezt tették, erélyesen rendreutasította. A nagyváradi bírák között a legjobban szeretett bíró volt, demokratikus gondolkodása miatt tárgyalásait élénk hallgatóság hallgatta állandóan, és ugyanígy Berettyóújfaluban is.”

A berettyóújfalui ügyvédek közös kérelmet írtak, kérve, hogy a B lista alkalmazásának felülvizsgálata során dr. Barcsay László járásbírói elnököt az igazságügyminiszter állásában meghagyni, illetve oda visszahelyezni méltóztasson. Kérelmüket így folytatták: „*A bíró leghivatottabb kritikusa, nemcsak bírói, de egész emberi értékének és magatartásának legbiztosabb megítélője az ügyvédi kar, mert egy azonos a képzésük és mert egymás mellett, egymást kiegészítve, egy mezőn, az igazságszolgáltatás mezején dolgoznak egész életükön*

keresztül, mi pedig berettyóújfalui ügyvédek az idősebb korosztályhoz tartozván évtizedeken át közvetlenül figyelemmel kísérhettük és kísértük hivatali, közéleti és társadalmi működését, magatartását. Ennek a megfigyelésnek eredményeként meg kell állapítanunk első helyen, hogy ő tudása és munkája elismeréseként aránylag fiatalon az ország egyik legnagyobb, és legnehezebb vidéki járásbíróságának elnöke lett. Kristálytisztá jellemű ember volt mindig, akitől távol állott az önösség, az anyagiasság, a meggazdagodásra való törekvés, mert az önzetlenség volt minden tettének a rugója, szegény is maradt. Egész lényét a haladó irányzat töltötte be, távol állott tőle minden maradiság. Állandóan és rendületlenül küzdött az egyenlő jogért, a szabadságért, és a törvény tiszteletért, a törvényeknek valóban is igaz őre, hű sáfárja és lelkiismeretes végrehajtója volt. Kiváló felkészültséggel, és bőséges bírói és élettapasztalattal rendelkező bíró volt, aki mindig távol tartotta magát mindenféle napi politikától, ellenben hallatlan szorgalommal és munkabírással a munkában mindig elől járt. Dr. Barcsay László nemcsak az ügyvédi kar előtt, de Berettyóújfalu község számtalan lakosa előtt eleve kijelentette, hogy bármiként alakuljon a háború sorsa és a harci helyzet, ő a bíróságot semmi körülmények között el nem hagyja, mert az reá bízott. Így is cselekedett, a vörös hadsereg elől egy lépést sem távozott, hanem posztján híven kitartott, mint egyedüli bíró a járásbíróság öt bírója közül. A vörös hadsereg bevonulását követő nem is egészen két héten belül a bíróság gépezetét megindította, úgy véljük messze megelőzve bármelyik más járásbíróságot Magyarországon. Dr. Barcsay László mint bíró egyedül jelentette járásbíróságunkon az állandóságot, mert míg a többi ide kinevezett bíró az utóbbi évtizedben ezt a bíróságot csak átmenő szolgálati helyüknek tekintette, addig ő ezt végleges szolgálati helyének tartotta, ennek a bíróságnak minél magasabb nivóra emelését tekintette élete egyetlen hivatásbeli céljának. Mindezekért nemcsak mi berettyóújfalui ügyvédek, de a bíróságunk területének minden lakosa tisztelettel és szeretettel tekintett rá, teljes bizalommal fordult hozzá, minden bajával, panaszával.”

Megindító az a levél, amelyet a bíróság bírói, és tisztviselői fogalmaztak. „Mi a Berettyóújfalui Járásbíróság bírói, tisztviselői és altisztjei tartozunk az igazságnak és Dr. Barcsay László elnöknek azzal, hogy sorba szedjük azokat a tényeket és történéseket, amelyek a helyes tényállás megállapítására alkalmasak. Az 1944. évben a oroszok bejövetele előtt az egyetlen férfi volt a bíróságon, aki nemcsak azt jelentette ki, hogy nem hagyja el a reá bízott hivatalt, hanem másokat, főként minket beosztottakat is arra buzdított, hogy székhelyünkről el ne távozzunk. Dr. Barcsay László elnök valóban a helyén maradt, az ő buzdításának és bátor példaadásának köszönhető, hogy mi közülünk is többen itthon maradtak. Ennek a bátor kiállásnak további eredménye, hogy összetartotta és a harcok megszűnése után néhány hétre,

talán elsőnek az országban összehívta a tisztviselőket és megindította az igazságszolgáltatás gépezetét. Megmentette 32 község mintegy 60000 betéttárát és ezzel felbecsülhetetlen értékkel, és mértékben szolgálta az újjáépülő országot. Mi, beosztottak, közvetlen munkatársai a legbiztosabban tudjuk, hogy egyetlen és legfőbb életcélja volt minden erejével ennek a bíróságnak a szolgálata, minél magasabb nívóra emelése. Ő volt a fix pont, nemcsak a bíróságon, hanem a faluban is, mert elmenekült a falu vezetőrétege, értelmisége, a legsúlyosabb bajok idején. Nemcsak a bíróság, hanem más hivatalok működésének megkezdését is elősegítette, a súlyos harcok után kihalt életet a faluban újra megindította. Ma már nehéz szavakkal eléggé kifejezésre juttatni azt, hogy a legsúlyosabb napok és hetek idején milyen általános megnyugtató és bátorító hatást tett az egész lakosságra Dr. Barcsay László járásbírói elnök magatartása. Mint hivatalfőnök igazságos volt, rendszerető, a beosztottait megbecsülte, jó munkát kívánt, de a munkában elől járt. Az igazságnak fanatikusa, mint néptanítónak a fia, a népnek barátja. A mi meggyőződésünk az, hogy az igazságszolgáltatás nem nélkülözheti személyét és működését, azért mi is azt kérjük, hogy a revízió alkalmával most már a helyes tényállás teljes ismeretében állásába visszahelyezni méltóztassék."

32. kép
A bíróság dolgozóinak kérelme

33. kép
Határozat visszahelyezésről

1946. november 30-án Nagy Ferenc miniszterelnök a Független Kisgazdapárt előterjesztésére dr. Barcsay László járásbírósi elnököt állásába visszavette.

A történetek nagyon megviselték. Naplóját sem folytatta, majd csak 1951 júliusában tért vissza az íráshoz, addigra azonban élete gyökeres fordulatot vett.

Az 1947. augusztus 31-én megtartott országgyűlési választások győztese a Magyar Kommunista Párt lett, majd 1948 tavaszán a Szociáldemokrata Párttal történt egyesülés után létrejött a Magyar Dolgozók Pártja, melynek berettyóújfalui első gyűlése 1948. május 12-én volt.²⁸¹⁵

1948-tól a jogszolgáltatás szervezete is átalakult. Büntető ügyekben megszűnt az egyesbíráskodás, az 1949. évi XI. törvénycikk bevezette a népi ülnökök működését. Az ülnököket a nagyüzemi munkásság megfelelő szervei választották és egy vagy két hónapi szolgálatra hívták be őket a bírósághoz.

A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény megszüntette a bíróságok korábbi elnevezéseit, a törvényszékeket immár megyei bíróságnak nevezték. A járásbírósi vált általános hatáskörű első bírósággá és a bírói tanács egy szakbíróból és két népi ülnökből állt.²⁸¹⁶

Barcsay nehezen szokta meg az új idők által bevezetett változásokat. Különösen az ülnöki intézményt nem tudta elfogadni, amelyről naplójában így ír:

„Ott ült mellettem a kövér Aranka, derekán felcsúszott melegítőfelsőben, másik oldalamon egy másik öreg szundikáló ismeretlen ember, akit fel-fel kellett ébreszteni, hogy feltegye az akkor már fontossá vált döntő kérdését, függetlenül a tárgyalás tárgyától: párttag az elvtárs?”

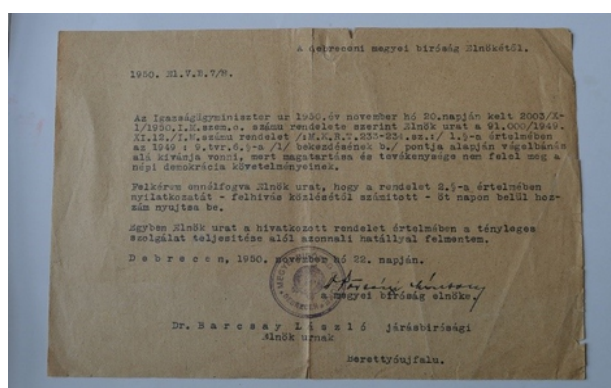
1950 tavaszán az államvédelmi rendőrség Berettyóújfaluban nyomozást folytatott a kommunista párt és a népi demokrácia ellen izgató röpcédulák miatt. A nyomozás során megállapították, hogy a röpcédulák a bíróság írógépén készültek, és azokat az egyik telekkönyvi alkalmazott fia készítette, amikor apjának segített a bíróságon. Ebben az időben már hatályban volt az 1948. évi XXII. törvénycikk, amely felhatalmazta az igazságügyminisztert, hogy bármely bírót beleegyezése nélkül is más bírósághoz áthelyezhessen, vagy végelbánás alá

²⁸¹⁵ VARGA i.m. 524. oldal.

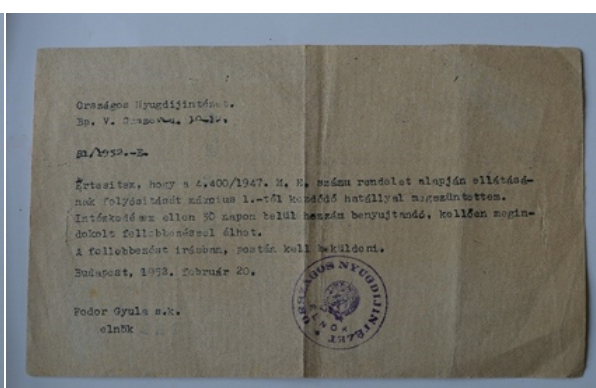
²⁸¹⁶ BÓNIS – DEGRÉ – VARGA i.m. 267. oldal.

vonhasson.²⁸¹⁷

1950. november 22-én a Debreceni Megyei Bíróság elnöke Barcsay Lászlót végelbánás alá vonta, mert magatartása és tevékenysége nem felelt meg a népi demokrácia követelményeinek, egyúttal a tényleges szolgálat alól azonnali hatállyal felmentették. Habár kiderült, hogy semmit nem tudott a röpcédula-készítés körülményeiről, a járásbíróság vezetését Dr. Cseke Bélára bízta, aki tagja volt a kommunista pártnak. Barcsay szerint Cseke kétszínű, jellem nélküli ember volt, aki minden perben a párt döntését kérte ki, jogászként képzetlen, és teljesen a kommunista pártra támaszkodik.

34. kép
Felmentés a szolgálat alól

35. kép
Határozat nyugellátás megvonásáról

Barcsayt 1950. december 31-i hatállyal nyugdíjazták, majd az Országos Nyugdíjintézet 1952. február 20-tól nyugellátását is megvonta.

8. IDŐSKORI ÉVEK

Miután nyugellátását megvonták, és fellebbezése is eredménytelen maradt, megpróbált korábbi ügyvéd barátainál alkalmazást nyerni, de még helyettes ügyvédnek sem fogadták. Mintha féltek volna személye alkalmazásától, még a fuvarozó vállalat intézői és az egészségház irodai alkalmazotti munkáját is másra bízta. Hogy családját eltartsa, kénytelen volt napszámos munkát vállalni. A korábbi bírósági elnök fát vágott, kertet ásott, harmadosként kukoricaföldet művelt, vályogot hordott, nem riadva vissza a fizikai munkától sem. A széles műveltségű ember zongora és hegedű órát adott, órajavítást vállalt.

36. kép Napszámosként László fiával

37. kép
Barcsay ügyvédi igazolványa

1954. szeptember 10-től végezhetett újra jogi munkát, amikor felvették a Debreceni Ügyvédi Kamara névjegyzékébe. Az ügyvédi tevékenységet 57 évesen elkezdő Barcsaynak azonban ezen a téren nem adatott nagy karrier.

A Debreceni 1. számú Ügyvédi Munkaközösség által 1954. december 19-én Barcsay ügyvédi magángyakorlatának ellenőrzéséről felvett jegyzőkönyv megállapította, hogy az ügyvédi iroda Berettyóújfalu közepétől meglehetősen nagy távolságra, a forgalomtól távol esik, az iroda ügyvitele csekély, és Barcsay László ügyvédi munkájának a bevétele egyelőre az életfenntartási költségeit is alig fedezi.

Barcsay anyagi helyzetét jól mutatja, hogy a kamarai tagsági díj befizetésére az ügyvédi kamarától részletfizetés engedélyezését kérte. Mint ügyvéd, újra tárgyalhatott szeretett bíróságán, de mélyen megdöbbenették a néhány év alatt bekövetkező változások.

Naplójába jegyzi 1956 júniusában, hogy „a bíróságnál semmi fegyelem, alig dolgoznak, csupa hátralék, a telekkönyvben a soronkívüliek is hónapokon át elintézetlenek, Cseke elnök fiókjában éves ítéletek írásba foglalás nélkül. Cseke elnök állandóan kocsmázik, mindenkitől elfogadja a kínálást, ő fizet legkevesebbet, mindenkivel letegeződik, jól járt aki ebből az elzüllött bíróságból kimaradhatott.”

A saját helyzetét is kilátástalannak látó ember hangulatát mélyen megindították az 1956 őszen bekövetkező események.

1956 decemberéig írt bejegyzéseket naplójába, melyek közül több már a későbbi történeti megítélést előrebocsátó gondolatokat is tartalmaz.

Barcsay 1956. október 6-án a rádióban hallgatta a Rajk-per során elítélt, 1949-ben kivégzett, majd 1955-ben rehabilitált Rajk László és a vele együtt kivégzett Pálffy György, Szőnyi Tibor és Szalai András ünnepélyes temetésének közvetítését. Ekkor jegyzi le a következőket: *„Temetik azok, akik kivégeztették, a felelősséget áthárítják a már meghalt Sztálinra, akit akkor még imádtak, imádták Isten helyett. Beszél először Apró Antal, kérdi beszédében, hogy ki a felelős ezért, ő kérdi, aki abban a sorban állott, ahol Sztálin, meg a már szintén félreállott Rákosi. Egyik szónok mondja, hogy a személyi kultusz mocsarában fejlődött szadizmus végezte ki a halottakat. Tábornagy beszél, Pálffytól búcsúzik. Életét a törvénytelenység vette el... Szégyenletes idők... Hosszú bűnbánó hazug beszédek, azok búcsúztatják, akik kivégeztették.. Esős idő van... Teszik a koporsót – mondja a közvetítő és hull rájuk a sáros rög, hull mint hullott a sok hazug bűnös szó, hamis bűnbánó áradata... Egy kis szakasza ismét a történelemnek, az emberi élet tragédiájának. Most megy majd az élet tovább, de hogyan megy, mikor lesz vége a sok borzalmas bűnnek... Jön-e valaha a jó krisztusi szocializmus vagy tovább jönnek újabb bűnök?”*

Az 1956. október 23-án kezdődő megmozdulások, majd forradalmi események nagyon fellelkesítették. Naplójába szinte mindennap lejegyzik a főbb eseményeket. A forradalom vidéki központja a közeli megyeszékhely Debrecen volt, így hamarosan Újfaluban is történtek megmozdulások.²⁸¹⁸

Oktober 26-án Budapesten Csepelt az orosz nehézágyú lőtték, általános sztrájk kezdődött, Berettyóújfaluban este tüntetés volt, leszedték a vörös csillagot a kultúrházról és a párt épületének tetejéről. A tömeg a Kossuth nótát, a Himnuszt és a Szózatot énekelte. Másnap folytatódott az általános tüntetés, az éjszaka folyamán néhány nagyon népszerűtlen kommunista vezető meg is szökött Újfaluból. A tüntető tömeg traktorral akarta ledönteni a szovjet emlékoszlopot és miután ez nem sikerült, a fiatalság kalapáccsal verte szét az emlékművet. A népgyűlés követelte a forradalmi tanács megalakítását, a kommunisták felelősségre vonását. Az épületeken piros-fehér-zöld zászlók gyász-szalaggal, mindenki az utcán tolong. Gaál Gaszton²⁸¹⁹ próbálja az embereket csillapítani,

²⁸¹⁸ KÁLLAI i.m. 71. oldal.

²⁸¹⁹ Gaál János, akit mindenki Gasztiként emlegetett, kereskedőként ténykedett 1945 előtt, az

mert általános a felzúdulás. A zavaros napokban a bíróság működtetésével kapcsolatban felmerült Barcsay személye is. A volt elnök a patikában hallja vissza a szóbeszédet, hogy *„Barcsay ne számítson a jövőre, mert kommunista volt.”*

Közben rémhírként terjed, hogy jönnek az oroszok leverni a szabadságharcot.

Az eseményeket így írja le a naplójában:

„November 4.

Hajnalban a Nagy Imre kormányát az oroszok elfogják. Kádár új kormányt alakít, Dr. Münich-Horváth-Apró Antal... Az oroszok Budapestet megszállják, a parlament állítólag lángokban áll, Miskolcot, Győrt is hirtelen megszállják, egyik rádió sem ad le egész nap. Budapest utcáin és külvárosaiban folyik a harc, barikádok vannak Pesten, folyik a harc Pest körül, Székesfehérvár, Győr stb.

Este 10 órára hirtelen összehívták az ENSZ rendkívüli közgyűlését, rádión közvetítik a tárgyalást.

- 1. Azonnal szüntesse meg a beavatkozást,*
- 2. Azonnal vonuljon ki az országból az orosz. Egymást követik a felszólalások, egy óráig hallgatom.*

November 5.

Közlök, hogy a közgyűlés megszavazta mindkét tárgypontot, 5 szavazattal 8 ellenében, akik mind kommunista államok, ázsiai kis államok nem szavaznak. Pestről semmi hír... Állítólag még folynak a harcok Pest körül.

Dr. Horváth Samu, aki valamikor első volt a bíróság vörös díszbe öltöztetésénél, első volt október 24-én a hosszú szalagú kokárda feltűzésénél és első a levételénél, most elbújt a lakásában.

Debrecen 6.

A szabadságharc lecsendesült, itt-ott még vannak az országban kisebb csoportok partizán módra, főként a Dunántúlon és fenn a Mátrában. Az ENSZ határozatot az oroszok nem teljesítik, a Kádár kormány tehetetlen, majdnem teljes az országban az

államszocializmusban könyvelő lett, de neve mindenekelőtt a berettyóújfalui sportegyesülettel forrt össze, melynek elnöke is volt. Népszerűsége lett a veszte, mert így került be a járási forradalmi bizottmányba. 1957 márciusában másodszor is letartóztatták, félholtra verték, majd Kistarcsára, később Tökölre internálták. Sérülései ekkorra már olyan állapotba juttatták, hogy 1957 áprilisában meghalt. KÁLLAI i.m. 71. oldal.

anarchia. Nagy Imre és 30 társát ismeretlen helyre vitték az oroszok, a fiatalságot deportálják Oroszországba. Nyugatra kimenekült máig 115 000 magyar. Az ENSZ állandóan ébren tartja a magyar kérdést, reméljük, hogy jó megoldás lesz a tragédia vége.

December 7.

Már nappal tele az utca tüntetőkkel, 5-6 órakor a rendőrségtől követelik, hogy a befogott forradalmárokat azonnal engedjék szabadon. Néhány fiatal kormány és Kádár ellenes feliratokat ragasztott és írt a falakra, ezeket elfogták. Délután Csóra József volt Horthy őrmestert akarják elfogni. A berettyóújfalui rendőrség segítséget kér és kap Debrecenből, katonaság jön, de az elfogott Csórát a nép kiszabadítja, a katonaság nem lő. A rendőrség és a katonaság bevonul a rendőrség épületébe, a tüntetők az épület elé vonulnak, majd kővel dobálják és szétverik az ablakokat, a rendőrség riasztólövésekkel lő. Este fél 9 órakor a műút felől harckocsi dübörgés, 5-10 perc múlva rendőrség felől gépfegyvertűz, rakétalövedékek...”

Kezdetét vette a Kádár korszak és annak első periódusa, a megtorlás. A tisztségeikbe visszakerült régi pártfunkcionáriusok jóváhagyásával gyűjtötték be Újfaluban és környékén is – jobbra éjszakánként – a karhatalmisták (a köznyelv pufajkásoknak hívta őket) áldozataikat, akiket aztán gyakran eszméletlenre vertek támaszpontjukon.²⁸²⁰

Barcsay László mindennapjairól ezt követően keveset tudunk. Naplóját már nem folytatta, utolsó bejegyzéseiben említi, hogy a bíróságon állandó megaláztatásban van része, főleg korábbi beosztottjai részéről. Ügyvédi tevékenységét 1969. július 31-én fejezte be, amikor is a Debreceni Ügyvédi Kamarától kérte a névjegyzőkből való törlését.

Első feleségétől 1949-ben elvált, és bár még két házasságot kötött, utolsó éveit egyedül élte. Leánya külföldre emigrált, fia Budapesten élt. Dr. Barcsay László súlyos betegség következtében 1979-ben hunyt el 82 éves korában.

UTÓSZÓ

„Múlt nélkül nincs jövő, s mennél gazdagabb a múltad, annál több fonálon kapaszkodhatsz a jövőbe”²⁸²¹

²⁸²⁰ KÁLLAI i.m. 71. oldal.

²⁸²¹ BABITS Mihály, *A humanizmus és korunk*.

<http://mek.oszk.hu/05200/05258/html/04.htm#> (2016.10.01.)

Pályaművemmel emléket kívántam állítani egy nagyszerű embernek, akinek mindennapjai, sorsa összeforrott hivatásával, és hőn szeretett bíróságával. Életútját megismerve betekintést nyerhettünk egy, a századelőn indult jogász pálya kiteljesedésébe, a bírósági szervezet működésébe, a szűkebb társadalmi és kulturális háttér jellemzőibe, a történelmi idők változáiba. Egy bíró, a bíróság történelme így válik olyan ismeretek forrásává, amelyek elmélyítik, kiegészítik a történettudományok által már feltárt adatokat.

Dolgozatom egyfajta bírói archontológia is, Barcsay László élete történetének, életpályájának vizsgálata. Úgy gondolom, hogy azok az életpályák és életművek is feltárára érdemesek, amelyek nem vezettek országos ismertséghez, de jelentős szerepet töltek be egy kisebb közösség életében történelmi sorsfordulók idején. Olvashattuk Barcsay hitvallását, hogy a legnehezebb időkben sem hagyta el bíróságát, emellett töretlenül hitt a jogállamban és tisztelte a törvényeket. Keresnünk kell a hozzá hasonlókat, hogy átfogó és teljes képet alkothassunk a bíróságaink történetéről, amelyhez kiváló vizsgálati anyagot adhat egy országosan elinduló bírói életutakat feltáró kutatás.

„Tiszteld a múltat és éltest tovább!”²⁸²²

Adott tehát a feladat, melynek elvégzése ránk, utódokra hárul, hogy megismerhessük és megőrizhessük olyan személyek emlékét, mint Barcsay László, aki élete legnehezebb éveiben is megőrizte függetlenségét, képviselte és védte az általa vezetett bíróságot, próbálta őrizni a jogot a jogtalanságban.

38-39. kép Kiállítás a Kúrián dr. Barcsay László dokumentumaiból

A bírósági történelem feltárása azonban csak az első lépés, hiszen a kutatás

²⁸²² Kőrösi Csoma Sándor születése.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1784_marcius_27_korosi_csoma_sandor_szuletese/ (2016.10.01.)

eredményét a szélesebb közvéleménnyel is meg kell ismertetni. A Kúrián 2015. április 19-én kiállítás mutatta be dr. Barcsay László néhány személyes használati tárgyát és fontosabb dokumentumait. Az érdeklődők szép száma is jelzi, hogy a bíróságok történelmének feltáró munkáját folytatnunk kell, és bár a bíróságok elsődleges tevékenysége az ítékezés, a múltunkat őrizni és hagyományainkat ápolni kell.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2015. évi beszámolója

BARCSAY László: *Emlékiratok*, Kézirat, Bihari Múzeum Adattára

BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, A Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996.

Bihari Hírlap, I. évfolyam, 1941. július, Magánarchívum

CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.

GYENESEI József (szerk.): *Népbíróság-történeti tanulmányok*, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2011.

KÁLLAI Irén: *Berettyóújfalu az újkőkortól napjainkig*, Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Igazgatósága, Berettyóújfalu, 2011.

LIPTAI Ervin (főszerkesztő): *Magyarország hadtörténete két kötetben*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.

Magyar Nagylexikon, Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1999.

MARKÓ László (főszerkesztő): *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Magyar Könyvklub, Budapest, 2002.

MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

NADÁNYI Zoltán: *Bihar Vármegye*, Budapest, 1938.

STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*, Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 1998.

Széchenyi emlékezete – Serlegbeszéd a nemzeti kaszinóban 1864-1944, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

VARGA Gyula (szerk.): *Berettyóújfalu története*, A Berettyóújfalui Városi Tanács kiadványa, Berettyóújfalu, 1981.

ZEIDLER Miklós (szerk.): *Trianon*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Jogforrások

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról
1949. évi XI. törvénycikk a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről
1948. évi XXII. törvénycikk az ítélőbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírák és az államügyészégi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról
1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról
1921. évi XXXIII. törvénycikk az 1920. év június hó 4. napján Trianonban kötött békeszerződés becikkezéséről
1871. évi XXXII. törvénycikk az első folyamodású királyi törvényszékek és járásbírók életbeléptetéséről 1871. évi XXXI. törvénycikk az első folyamodású bíróságok rendezéséről
- 5000/1946. ME rendelet az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában
- 2250/1945. ME rendelet a Berettyóújfalui népbíróság felállításáról
- 81/1945. ME rendelet a népbíráskodásról
- 15/1945. ME rendelet az igazoló eljárásról

Internetes források

- 150 éve született Juhász Andor egykori Kúria elnök – 3. rész
<http://www.jogiforum.hu/hirek/32224> (2016.10.01)
- A kollégiumtól a Debreceni Egyetemig
<http://www3.unideb.hu/portal/node/1> (2016.10.01.)
- A spanyolnátha elindul világpusztító útjára
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1918_marcius_11_a_spanyolnatha_elindul_vilagpusztito_utjara (2016.10.01.)
- BABITS Mihály: *A humanizmus és korunk*
<http://mek.oszk.hu/05200/05258/html/04.htm#>
- KÖLCSEY Ferenc: *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*
http://mek.oszk.hu/06000/06028/html/gmkolcsey0002.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201609 (2016.10.01.)
- Kőrösi Csoma Sándor születése
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1784_marcius_27_korosi_csoma_s_andor_szuletese/ (2016.10.01.)
- PAPP Gyula: *Az igazoló eljárások és a háborús bűnök megtorlása 1945 után*

Magyarországon

<http://allamszocializmus.lapunk.hu/tarhely/allamszocializmus/dokumentumok/pappgyula.pdf> (2016.10.01.)

PERCZEL Olivér: *Hogyan zajlottak a létszámcsökkentések 1946-ban?*
http://archivnet.hu/politika/hogyan_zajlottak_a_letszamcsokkentesek_1946ban.html (2016.10.01.)

Ráth György a „Bírószági történelem és hagyományápolás” pályázat névadója
<http://birosag.hu/media/aktualis/rath-gyorgy-birosagi-tortenelem-es-hagyomanyapolas-palyazat-nevadoja> (2016.10.01.)

Képek jegyzéke

1. kép dr. Barcsay László (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
2. kép Barcsay Károly és családja, középen a gyermek Barcsay László (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
3. kép Érettségi bankett menükártya (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
4. kép Az ifjú joghallgató (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
5. kép Barcsay jogász leckekönyve (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
6. kép Barcsay jurátus barátaival (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
7. kép Őszirozás forradalom Debrecenben (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
8. kép Készül az ebéd a zsákai szülői háznál (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
9. kép Kinevezés a Miskolci Járásbírósághoz (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
10. kép a korabeli Berettyóújfalui Királyi Járásbíróság (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
11. kép Berettyóújfalu főutcájának látképe (képeslap, az Országos Széchenyi Könyvtár Plakát- és kisnyomtatványtár engedélyével)
12. kép A vármegyeháza képeslap (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
13. kép A járásbíróság utcafronti képe (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
14. kép A járásbíróság udvara (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
15. kép A járásbíróság személyzete a 30-as években (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)
16. kép A bírói kar ebédel (forrás: dr. Barcsay László fényképarchívuma)

17. kép A bírói kar szalonnát süt (forrás: dr. Barcsay László fényképparchívuma)
18. kép A bírói kar szalonnát süt (forrás: dr. Barcsay László fényképparchívuma)
19. kép Barcsay által készített játékok gyermekeivel (forrás: dr. Barcsay László fényképparchívuma)
20. kép Lombfűrészszel kivágott ládika (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
21. kép Vacsora Barcsayéknál (forrás: dr. Barcsay László fényképparchívuma)
22. kép Kinevezés a Berettyóújfalui Királyi Járásbíróság Elnökévé (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
23. kép dr. Barcsay László járásbíró tárgyal (forrás: dr. Barcsay László fényképparchívuma)
24. kép Bartsch Sándor levele (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
25. kép Háborús károk Berettyóújfalu főutcáján képeslap (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
26. kép Kinevezés a népbírósághoz (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
27. kép „Borjúk, ökrök és Barcsay úr!” plakát szövege (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
28. kép Határozat az elbocsátásról (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
29. kép Futó Dezső levele (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
30. kép Nagyváradi ügyvédek nyilatkozata (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
31. kép A Nagyváradi Izraelita Hitközség levele (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
32. kép A bíróság dolgozóinak kérelme (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
33. kép Határozat visszahelyezésről (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
34. kép Felmentés a szolgálat alól (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
35. kép Határozat nyugellátás megvonásáról (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
36. kép Napszámosként László fiával (forrás: dr. Barcsay László fényképparchívuma)
37. kép Ügyvédi igazolványa (forrás: dr. Barcsay László archívuma)
38. kép Kiállítás a Kúrián dr. Barcsay László dokumentumaiból
39. kép Kiállítás a Kúrián dr. Barcsay László dokumentumaiból

WWW.BIROSAG.HU

2017

